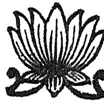
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

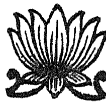
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

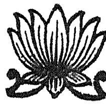
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

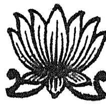
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

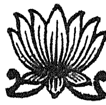
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

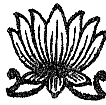
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

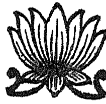
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

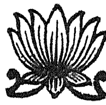
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

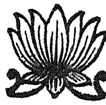
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసుని లసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒక పండితుఁడు

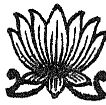
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

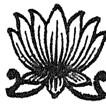
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
        శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
        పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
        భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
        కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒక పండితుఁడు

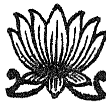
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

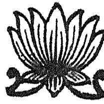
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

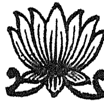
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

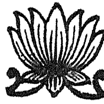
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
        శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
        పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
        భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
        కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరి కుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

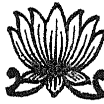
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

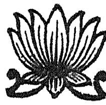
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

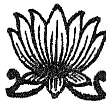
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

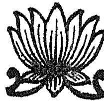
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

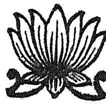
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
  శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
  పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
  భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
  కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

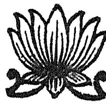
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
　　శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
　　పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
　　భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
　　కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

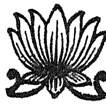
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

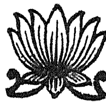
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

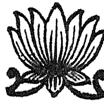
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

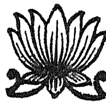
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

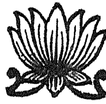
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

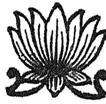
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

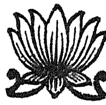
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసుని లసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

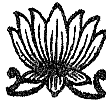
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

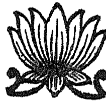
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

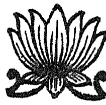
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

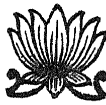
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

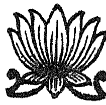
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

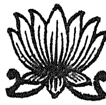
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
    శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
    పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
    భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
    కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

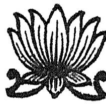
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

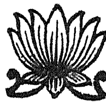
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

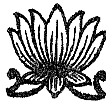
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

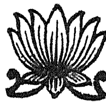
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

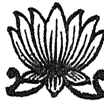
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసుని లసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

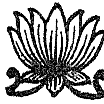
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

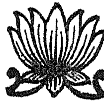
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

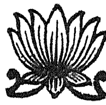
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

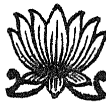
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

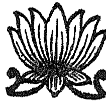
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
జే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

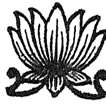
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

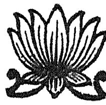
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడై
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడై
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

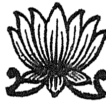
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

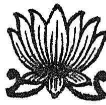
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

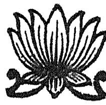
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

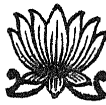
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒక పండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

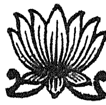
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

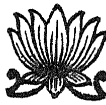
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

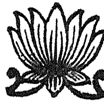
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

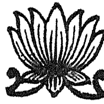
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

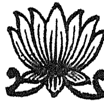
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
    శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడై
    పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
    భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడై
    కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేతగాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

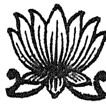
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

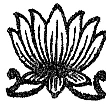
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

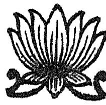
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

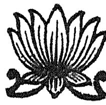
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

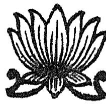
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

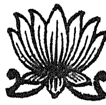
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

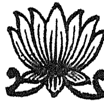
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
        శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడై
        పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
        భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడై
        కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

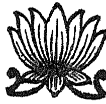
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

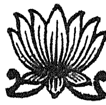
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
        శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడై
        పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
        భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడై
        కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

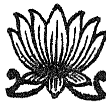
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

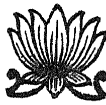
ఒక పండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

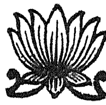
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

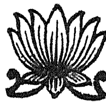
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

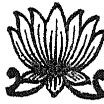
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

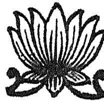
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

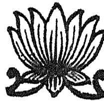
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

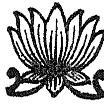
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

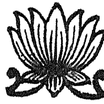
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

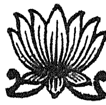
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
        శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
        పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
        భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
        కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేతగాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

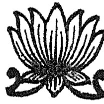
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

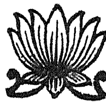
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

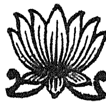
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

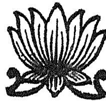
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

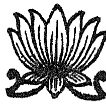
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

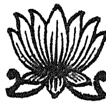
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒక పండితుఁడు

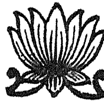
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

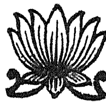
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

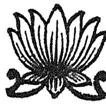
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

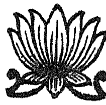
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

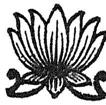
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
  శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
  పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
  భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
  కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

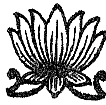
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

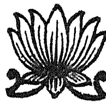
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

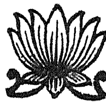
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
　　శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
　　పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
　　భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
　　కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

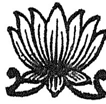
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

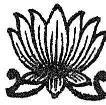
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

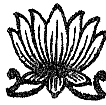
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

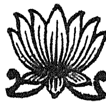
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

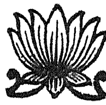
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేతగాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

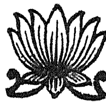
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

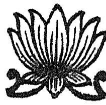
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

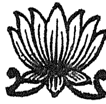
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

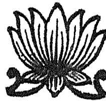
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
        శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
        పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
        భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
        కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేతగాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

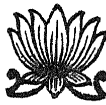
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

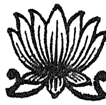
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీ నేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

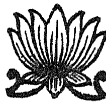
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

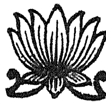
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

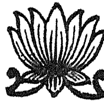
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

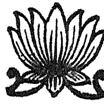
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

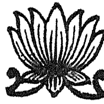
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
 శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
 పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
 భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
 కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

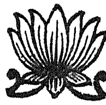
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

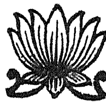
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

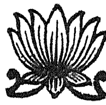
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

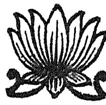
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

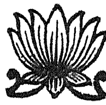
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

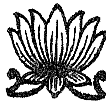
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

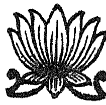
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

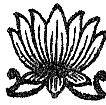
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
  శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
  పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
  భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
  కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

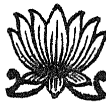
ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ

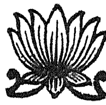
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

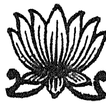
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

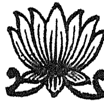
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
  శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
  పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
  భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
  కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

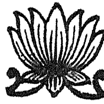
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

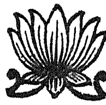
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

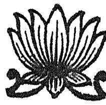
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

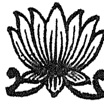
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

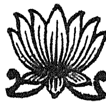
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

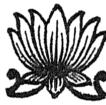
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ల్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

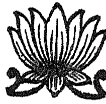
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

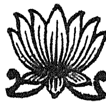
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
　　　శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
　　　పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
　　　భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
　　　కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

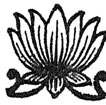
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

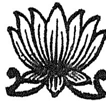
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
　　　　శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
　　　　పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
　　　　భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
　　　　కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

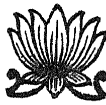
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

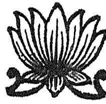
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

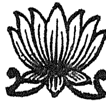
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

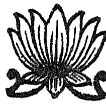
సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమము లెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రము లెల్ల నయ మొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుఁడౌ
పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచియించు
భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుఁడౌ
కాళిదాసునిలసత్కళలతోడ
తే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేత గాక
అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
ని ట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుఁడు

ఉకారసంధివచ్చి 'నమ్మకిటు' అని యయ్యెను. 'నమ్మకుమిటు' అనులోపములేని రూపాం-తరము కూడనుండును.

49. సూ—ఆమ్రేడితంబుపరంబగునపుడుమధ్యమముడుఙులకులోపంబువిభాషనగు

ఉండుము ... ...ఉండుము ... ... { ఉండుండుము / ఉండుముండుము }

కొట్టుడు... ... కొట్టుడు ... ... { కొట్టుకొట్టుడు / కొట్టుడుకొట్టుడు }

వ్యా.—ఆమ్రేడితము పరంబగునపుడు మధ్యమపురుషమునందలి యేకవచన మువర్ణకంబునకును, బహువచనమైన డుఙ్ వర్ణకమునకును, లోపము విభాషగా నగును. ఉదా. 'ఉండుము + ఉండుము' ఇచ్చట నామ్రేడితమైన రెండవ 'ఉండుము' పరంబగునపుడు మొదటి 'ఉండుము'లోని మువర్ణకమునకు లోపమువచ్చి, ఉకారసంధి కలిగి 'ఉండుండుము' అనియయ్యెను. విభాషయనుటచే మువర్ణకము లోపింపనియప్పుడు 'ఉండుముండుము' అనియుండగలదు. 'కొట్టుకొట్టుడు, కొట్టుడుకొట్టుడు' అనునపుడు మధ్యమపురుషబహువచనడుఙ్ వర్ణకమునకు వైభాషికలోపంబు గలిగి రూపద్వయంబు సిద్ధించెను. 'డుఙ్' చిహ్నగాన 'జిత్తుబిందుపూర్వకంబగు' అను తత్సమపరిచ్ఛేదములోని పంచాశీతితమసూత్రముచే సిద్ధించువు డుఙ్ వర్ణకమునకు ముందువచ్చెను. నలువదియేడవసూత్రమును నీసూత్రము అపవాదము కాఁబట్టి బాధించెడిని. అపవాదమనఁగా సామాన్యసూత్రముకన్నఁ దక్కువ లక్ష్యంబులయందుఁ బ్రవర్తించునది.

50. సూ—విసర్గంబునకనుకరణంబున లోపంబగు.

వర్ధతాంశ్రీః-అనియె-వర్ధతాంశ్రీయనియె॥

వ్యా.—విసర్గమునకు (ః) అనుకారమునందు (శబ్దము) చేర్చిచెప్పునప్పుడులోపం

లుగలుగును. ఉదా. 'స్వర్గాత్ + అనితరో' ఇట్లు (అనితరో' అనునప్పుడు (అను భాతువును కేవలము గదుక విసర్గము లోపించి (స్వర్గాత్) + అనితరో' అయినది. స్వర నాంతి సంధిలేమి మూడవదియగు (స్వర్గాత్) యనియు (స్వర్గాత్) + అస్ + అనితరో) అనుచిహ్నము సంభవించెను. అందుచేతనే నాకంబున్న శబ్దములు దేవలోకంబు లగును. స్వర్గ్ని నుండి భాషలో 'అను' ధాతువునకే ఏర్పడినవి. (గీ॥ కనను కార్య్యక్షిపునతో గర్వమునగు' నుండి) ధాతువులకు.

51. సూ—అనుకృతివినపుశ్శ్రముత్తుదియుత్తునకోత్వము విభాషనగు.

తంభ్యాననః ... ...అని ... ... { తంభ్యాననూాయని / తంభ్యాననుయని

ఈకార్యములాంటివో నహితములగునంబనీయుని । గతానుగతి కోలోకో యటంచు॥

వ్యా.—అనుకరణమందు (నమః, అనుశబ్దముయొక్క కడపటి అకారమునకు ఓకారము విభాషగా నగును. ఉదా. (తంభ్యాననః + అని, ఇట్లు (నమః, అను వాని చివరనగు (అః, ధాతువుతోకూడినది విసర్గము పేర్కొనబడి యుచ్చరించుచు లోపించి నకారము మీదనే అకారమునకు ఓకారమువచ్చెను. సంధిలేమి మనవాగమంబువచ్చి (తంభ్యాననూాయని (తంభ్యాననః + య్ + అని) అనియ్యు విభాషయగుటచే విసర్గము మాత్రము లోపించి (తంభ్యాననుయని, అనురూపాంతరము గలదు. సీ. గీ. మానవప్రభనాయ మునినాయ మనుపసభాయ। మనసనాయ సమాంసు యనునుప్రయుక్తి, వసు- గీత. (ఉ. నాయుక దైత్యాస్త్రాబహుభంగుల వ్యాపాసన్న విష్ణుదేవనాయనమో నిరంతవిధనాయనమో జయాయ నమో। (త్రాయకమో నిరాకారాయనమో యను గానిద ప్రా–త్తి, సు. (సూ. వ్యా.) ఈకార్యము (కోపికారము నిల్పు) మరియొక చోటగూడదు గనబడుచున్నది. అనగా సమశబ్దమునకే కాక తక్కిన శబ్దములందు గూడనని యర్థము. ఉదా. (గతానుగతికోలోకో యటంచును, సంస్కృతభాషలో "గతానుగతికోలోకః" అని విసర్గాంతముగా నున్న ప్రథమావిభక్తి నానుకరణంబు

నందు లోపంబుగలిగి విసర్గంబునకు ముందున్న కకారంబుమీఁదిఅకారంబునకుఓత్వంబు గలిగెను. నమశ్శబ్దము నొక్కటియేకాకుండ నిట్టిఓకారాంత ప్రయోగంబులు విరళంబుగా నుండవచ్చును.

52. సూ.—అనుకరణంబునందు గసదదవాదిహల్లునకు ద్విర్వచనంబగు.

కింతత్ ... ... అనియె ... ... కింతత్తనియె
కస్త్వమ్ ... ... అనియె... ... ...కస్త్వమ్మనియె

వ్యా.—అనుకరణమునందుఁ గసదదవాదిహల్లునకు ద్విత్వమువచ్చును. ఉదా. 'కింతత్ + అనియెఁ' ఇచ్చటఁ గసదదవాదిహల్లు 'తత్' అనుదానిలోని రెండవతకారము దానికి ద్విత్వమువచ్చి 'కింతత్తనియెఁ' (కింతత్ + త్ + అనియె) అనియయ్యెను. 'కస్త్వమ్మనియె' ఇచ్చటఁ గడహల్లు మకారము దీనికి ద్విత్వము పూర్వమునందుంబలెఁ గలిగెను. 'శా॥ జ్ఞాతిశ్శ్రేయనలేనకిమ్మనెడి వాచారూఢిసత్యమ్మగన్' వసు. 3 ఆ 'శా॥ ఆత్మార్థంపృథివీంత్యజేన్నను వాక్యం బ్రుతంబే నృపా' కాశీఖండము.

53. సూ.—అనుకరణంబునందహమాదుల మకారంబునకు ద్విరుక్తి విభాషనగు.

దాసోహమ్	...	...అనె	...	...	దాసోహమ్మనె దాసోహమనె
తత్కర్తవ్యమ్	...	అనె	...	... ...	తత్కర్తవ్యమ్మనె తత్కర్తవ్యమనె

వ్యా.—అనుకరణమునందు 'అహమ్' మొదలైనశబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము విభాషగానగును. ఉదా. 'దాసోహమ్ + అనె' ఇచ్చట 'అహమ్' అనుదానికి 'అను' ధాతువు పరముకాఁగా మకారమునకు ద్విత్వమువచ్చి 'దాసోహమ్మనె' (దాసోహమ్ + మ్ + అనె) అనురూపముకలిగెను. విభాషయగుటచే ద్విత్వముకలుగక

'గాంగోహమః' అను మూముడిలేని రూపముగూడఁ గలదు. ఇట్లే తత్కర్తవ్య మ్మాణ్, తత్కర్తవ్యమహా, మొదలైనవి.

54. సూ—ఉదంతనామంబునకనుకరణంబునందు వుగాగమంబగు.

ఇయంధేనుః ... ...అని ... ...ఇయంధేనువనె ॥

అనుకృతినినిఁడుదరుగుఱుచ యగునని యొకండువలికెనది ని రాకరంబు ॥ దుర్బలస్యబలంరాజాయనవినవే.

వ్యా—హ్రస్వోకారము (హ్రస్వ + ఉకారము;) అంతమందుఁగలనామవాచ కములకు అనుకరణమునందు వుగాగమంబు గలుగును. అనఁగా కిత్తుకావున ఉకారం బునకు వంతాగమంబుగా వచ్చును. ఉదా. 'ఇయంధేనుః + అనె' ఇచ్చట నేఁటనియొవ సూత్రమున 'ధేను' శబ్దమునొుక్క విసర్గము లోపింపఁగాఁ బకృతసూత్రంబున వకార మంతాగమంబుగావచ్చి 'ఇయంధేనువనె, (ఇయంధేను + వ్ + అనె) అనురూపము సిద్ధించెను. (సూ. వ్యా.) అనుకరణమందు నిడుదకు, (దీర్ఘమునకు) కుఱుచ (హ్రస్వ ము) కలుగునని యొక్కఁడుచెప్పెనుగాని యది నిరాకరము (నిష్ప్రమాణము!) ఉదా. దీర్ఘాంతము సంస్కృతఇచ్చట 'రాజా' అను రాజాయనవినవే' (దుర్బలస్యబలం రాజామలోఁ (బ)హ్మైకవచనము. ఇట్టి దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు గలుగదు.

55. సూ.—వాక్యావసానంబునసంధిలేమిదోషంబుగా దని యార్యు లండ్రు.

సత్యముసర్వశ్రేయము - అదిలేనిచోసర్వధర్మములు వ్యర్థము లు ॥ ఇట్లుసంధి విరహంబు కావ్యంబులం బాదాంతమందచూపట్టెడు

వ్యా.—వాక్యసమాప్తియైనపుడు సంధిలేకపోవుట దోషముకాదని పెద్దలందు రు. ఉదా. సత్యము సర్వశ్రేయము—అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు. 'శ్రే

యఘు + అని' ఇచ్చట ఉకారమునకు నిత్యసంధి విధించినను, వాక్యాంతముగనుక సంధిలేకపోవుట దోషముగాదని యభిప్రాయము. ఇట్లు సంధిలేకపోవుట పద్యకావ్యములలో పాదపరిసమాప్తియందును గనఁబడుచున్నవి. పద్యకావ్యములలోఁ బద్యములోని వాక్యాంతమందు సంధియేయుండవలెనుగాని పాదాంతమందుంబలె లేకపోఁగూడదు. మూలంబులో ఉకారంబునకే సంధిరానియందులకు నుదాహరణము చూపంబడెనుగాని తక్కిన యికారాదులకుఁ గూడ సంధిలేకపోవచ్చును. 'గీ॥ పడగనున్నహనుమధ్యయవిహ్వలుఁడుగాఁడు। అరదమునకు సూతుఁడచ్యుతుఁడు' 'గీ॥ సర్వతీర్థాభిగమనంబు సర్వవేద । సమధిగమము సత్యంబుతో సరియుఁగావు । ఎఱుఁగుమెల్ల ధర్మములకు నెందుఁబెద్ద । యండ్రుసత్యంబు ధర్మజ్ఞులైనమునులు' భార. ఆది. 4ఆ. ఇత్యాది బహుప్రయోగంబు లీసూత్రంబుచే సాధితంబులయ్యె కొందఱు 'విహ్వలుఁడుగాఁడు–అరద' అని పద్యంబులో నున్న 'విహ్వలుఁడు' శబ్దంబు పూర్ణబిందుయుక్తముగా వచించి గణభంగంబు సవరించుకొనుచుఁ బద్యంబులయందును సంధి నిత్యంబుగా రావలయునేకాని భయవిహ్వలుండుగాఁ డరదమునకు) సంధివిరహంబుకూడదని వక్కాణించెదరు. ఇట్టిచోట్లను యథేష్టసంధి నన్నయభట్టారకాదుల మతమందు నిర్వివాదంబుగాన మతాంతరుల యభిప్రాయంబు ప్రామాదికంబని ద్వితీయోదాహరణంబుచే నైన నూహింపవలయును.

ఇదిసంధిపరిచ్ఛేదము.

తత్సమపరిచ్ఛేదము

సంస్కృత శబ్దంబు తెలుంగు ప్రత్యయంబులను బొందునప్పుడు వికారాగమాదులను బోధించుభాగము తత్సమపరిచ్ఛేదము.

డుమువులు ప్రథమ ॥ 1 ॥ నువర్ణంబుద్వితీయ ॥ 2 ॥ చేతతోడతృతీయ ॥ 3 ॥ కొఱకుకయిచతుర్థి ॥ 4 ॥ వలనకంటెపట్టిపంచమి ॥ 5 ॥ కుయొక్కలోపలషష్ఠి ॥ 6 ॥ అందునసప్తమి॥7॥

1 సూ—డు, ము, వు, లు, ప్రథమ.
2 సూ—నువర్ణకంబు ద్వితీయ.
3 సూ—చేత, తోడ, తృతీయ.
4 సూ—కొఱకు, కై, చతుర్థి.
5 సూ—వలన, కంటె, పట్టి, పంచమి.
6 సూ—కు, యొక్క, లోపల, షష్ఠి.
7 సూ—అందు, న, సప్తమీవిభక్తి.

'డు, ము, వు, లు ప్రథమావిభక్తి' అనుసూత్రము మొదలు 'అందు, న' సప్తమీవిభక్తి అను నేడవ సూత్ర, మువఱకు సులభంబెగావున వివరింపఁ బడలేదు.

8 సూ—తృతీయాదులకు నుగాగమంబగు.

రామునిచేతను - రామునితోడను - రామునికొఱకును - రామునివలనను - రామునికంటెను - రామునకును - రామునియందును.

వ్యా.—తృతీయమొదలు సప్తమివఱకు విభక్తులకు నువర్ణకంబంతాగమంబగును
ఉ. రామునిచేతను. ఇచ్చటఁ బైసూత్రముచేఁ గడపట నుకారము వచ్చినది. ఇట్లే తక్కిన యుదాహరణంబులలో విభక్తి తుదినుకారమాగమంబని తెలియఁదగినది.

9 సూ—కయిపట్టియొక్కలకు నుగాగమంబులేదు.

రామునికయి - జ్ఞానముఁబట్టి - రామునియొక్క.

వ్యా.—'కయి, పట్టి, యొక్క, వీనికి నెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబు ప్రాప్తింప నీసూత్రంబుచే నిషేధింపఁబడియె. కాన 'కయి, పట్టి, యొక్క, ఇవ్వి విభక్తులలోఁ గలవని యెఱుంగునది. కావున 'కయిని, పట్టిని, యొక్కను' అని

పదచ్ఛేదాదికాలములయందు నకారాంతంబులుగా నుచ్చరింపఁ గూడదు. ఉ. రాముని కయి, మొ.

10 సూ—చేతతోడలోపలవర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వైకల్పికంబుగా శేషించు.

ప్రత్యయంబువర్ణకంబని ప్రాచీనులువ్యవహరింతురు.
రామునిచే - రామునితో - వనములలో.

వ్యా.—'చేత, తోడ, లోపల' అను నీవర్ణకములయొక్క మొదటియక్షరములు మిగిలి 'చే' ఇత్యాదులగును. ఎనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబువచ్చి' 'చేను, తోను, లోను' ఇత్యాదికముగా నగును. వైకల్పికమనుటచే 'చేతను' ఇత్యాదులు పక్షమునఁగునని యెఱుంగునది. ప్రత్యయంబునకు వర్ణకంబనుసంజ్ఞ తెలుఁగు వ్యాకరణంబునందే వ్యవహరింపఁబడును. ఉ. రామునిచే. మొ.

11 సూ— డుమువునలేక వచనంబులు.

ఏకత్వసంఖ్యను బోధించుప్రత్యయం బేకవచనంబు. రాముఁడు - సోముఁడు - వనము - ధనము - ధేనువు - భానువు॥

వ్యా.—'డు, ము, వు, న' అను వర్ణకంబులేకవచనంబులు. ఈవర్ణకంబుల వలనఁ బదార్థమొకటియై యున్నయట్లు బోధింపఁ బడును. ఉ. రాముఁడు, వనము, ధేనువు, మొ. నవర్ణకంబునకు నుదాహరణము పుస్తకంబునందియ్యఁ బడలేదు. నకారము సప్తమీవిభక్తి. ఉ. గృహమున.

12 సూ—లువర్ణంబు బహువచనంబు.

బహుత్వసంఖ్యనుబోధించుప్రత్యయంబుబహువచనంబు॥

రాములు - సోములు - వనములు - ధనములు ధేనువులు - భానువులు

వ్యా.—'లు, అను వర్ణకంబు బహువచనము. అనఁగా ననేకపదార్థములను బోధించు నట్టి ప్రత్యయము బహువచనము. ఉ. రాములు. మొద. ఈసూత్రంబున లువర్ణంబని యున్నది. లువర్ణకంబనుట యుక్తంబు.

13 సూ.—తక్కినవి యుభయంబులు.

మిగిలినప్రత్యయము లేకత్వ బహుత్వములకు బోధకములనియర్థము॥ వనమును - వనములను - వనముచేతను - వనములచేతను - వనముతోడను - వనములతోడను.

వ్యా.—'మిగిలినవర్ణకంబు లేకవచనంబును, బహువచనంబును, బోధించునవి. అనఁగా 'డు, ము, వు, న' అను వర్ణకంబులు దక్క మిగిలినద్వితీయావిభక్తియొక్క వర్ణకంబైన 'ను' మొదలయినవి యేకవచనంబునందును, బహువచనంబునందును గలుగునని భావము. ఉదా. వనమును. బహు. వనములను. ఇచ్చట 'ను' అను ద్వితీయావిభక్తి వర్ణకంబేకవచన బహువచనంబులయందు వచ్చినది. ఇట్లే వనముచేతను, వనములచేతను, మొదలైనవి.

14 సూ.—ఓయామంత్రణంబునందగు.

ఓయనుశబ్దము సంబోధనంబునందగుననియర్థము - ఇదిసంబోధ్యవాచకంబునకు ముందే ప్రయోగింపంబడును - ఓశబ్దంబుతో లంగియుసంబోధ్యవాచకంబు ప్రయోగింపవచ్చును - ఓరాముఁడ - ఓరాములార - రాముఁడ - రాములార.

వ్యా.—'ఓ' అనునది పిలుచుట (ఆమంత్రణంబున) యందుఁ గలుగును. అనఁగా 'ఓ' యనుశబ్దంబు సంబుద్ధిపదంబునకు నుపయోగింపఁబడును. ఆయుపయోగించుట లోఁ బిలువఁ దగినపదార్థములఁ జెప్పునట్టిపదంబునకు (సంబోధ్యవాచకంబునకు)ముందుపయోగింపఁబడును.(మూ వ్యా) ఓశబ్దమువిడిచిపెట్టియు (తొలంగియు)సంబోధ్యవాచక ముపయోగింపవచ్చును. ఉ. ఓరాముఁడ. ఇచ్చట రాముఁడు సంబోధ్యుఁడు

గనుక ఓశబ్దము రామశబ్దంబునకుముందు ప్రయోగింపఁబడ్డది. రాముఁడ. ఇచ్చట ఓ' శబ్దము లేకుండఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది. ఇట్లే బహువచనమందు. ఉ. ఓరాములార ‘రాములార.

15 సూ— ఓశబ్దంబునకుం బురుషనీచ స్త్రీపురుషామంత్రణంబులందు యి సి రి వర్ణంబులు విభాషనంతాగమంబులగు.

ఓయిరాముఁడ - ఓరాముఁడ - ఓసిదుష్టురాల - ఓదుష్టురాల ఓరిదుష్టుఁడ - ఓదుష్టుఁడ.

వ్యా.— 1 పురుషామంత్రణంబునందును, 2 నీచ స్త్రీయామంత్రణంబునందును, 3 నీచపురుషామంత్రణంబు నందును, గ్రమంబుగ 1 ‘యి' 2 సి, 3 రి' అనువర్ణంబులు ఓశబ్దంబునకు విభాషనంతాగమంబులగును. ఉ. ఓయి రాముఁడ ఓరాముఁడ— ఓసి దుష్టురాల-ఓదుష్టురాల. ఓరిదుష్టుఁడ. ఓదుష్టుఁడ. విభాషయనుటచే ‘యి, సి, రి వర్ణంబులు లేకయుఁ గేవలమోకారంబుతోఁ బైయుదాహరణంబులు పక్షంబునఁజూపఁబడినవి.

16 ఓరియోసి మైత్రియందుం గలవు.

ఓరిచిన్నికృష్ణ - ఓసిముద్దుబాల॥ ఓయిమొదలయినవానికిస్వతంత్రప్రయోగముంగలదు ॥ సంగతియేమోయి ॥ ఓసిపోవే ॥ ఓరోరి యింకెందుఁబోవచ్చు ॥ వీనికిదీర్ఘంబుంగలదు ॥ ఓయీవిప్రకులావతంస ॥ ఓరీదుష్టనిశాటులార ॥ ఓసీననుఁజెనకరాకు.

వ్యా.— ‘ఓరి, ఓసి' అనునవి స్నేహమందుపయోగింపఁబడఁగలవు. అనఁగా నీచత్వమందే కాక స్నేహమందును, పురుషులకు ‘ఓరి' అనునదియు, స్త్రీలకు ‘ఓసి' అనునదియు నుపయోగింపవచ్చునని భావము. పురుషునకు- ఓరిచిన్నికృష్ణ. స్త్రీకి- ఓసిముద్దుబాల. ఓయిమొదలైన వానికి సంబుద్ధి పదములేకుండఁ బ్రయోగంబుగలదు.

ఉ. సంగతియేమొ యోయి (ఓయీ! సంగతియేమొ? = సంగతేమో?) మొ. 'ఓయి' ఇత్యాదుల యికారంబునకు దీర్ఘంబును గలదు. ఉ. ఓయీనిపత్రికాగ్రాహకా. ఇట్లే మిగిలినవి. స్త్రీలింగమునైన సంబోధ్యవాచకమునకు పరమగు 'రో' అను నవ్యయంబు గానంబడి యెడి. (తత్సమంబైన రోశబ్దంబు భవార్థకంబు.) ఈరోశబ్దంబు హ్రస్వాంతంబును న య్యెడిని- చ. 'కమలపత్రనేత్రరో పనవుగా కలయొక్కటి కంటి సేసువక్తా' ప్రభా-1ఆ చ. రమణిరో ధృత్యంలందు నపరాధము గద్దినానాయకులో స్వప్న | తమముదలపాని యుగ్రతరశాసనముం దెగనేయుదు' భాగ-4 స్కం. సంబోధ్యవాచకంబులైన దేశ్య స్త్రీవాచక స్త్రీసమశబ్దంబులపై నేకవచనంబున 'కాన' అను శబ్దంబును, 'అల' అనునవ్య యంబును, సంబుద్ధిద్యోతకంబులుగా నుపయోగింపఁబడును, కాని 'అల కాన' శబ్దంబు లు నామవాచకంబులగునప్పుడు మాత్రము ప్రత్యేకంబుగాఁ బ్రయోగంబును అపవియును. నర్థమిచ్చును. తే. గీ. ధర్మపతి దేవతాచారపరమపుణ్య | కర్మదేహమునుకుండుము తల్లి కాన. నై-7 ఆ. మానామికాన, 'సా. 1ఆ. సీ. నే. 'వైభవమ్మును గుణమున్న ధర్మమన్నఁ బ్రాణనాథుండు సుమ్ముమాయమ్మకాన, కవిజ- 3ఆ. ఉ. అక్కల కన్నకాత్యమిటు లాఁచివిడిన నకారణంబనే! కెక్కడి మాలువాప్పు, సర్వ- 2ఆ. 'అల' అనునది దీర్ఘాం తంబును నయ్యెడిని. క. 'వ్రేలెను వెంట్రుక విరుగక | బాలగఁ బల యూఁచు దొప్ప దొప్పున నోరిం | గేల నడిచికొను కొలువులు | బాలలు పొంగెంగ నన్నలాయని రొమ్ము లుక్, ఉ- హరి-4ఆ.

(17) సూ. స్త్రీతిర్యగ్జడభిన్నంబులును వానివిశేషణంబులును మహత్తుల నంబడు.

తిర్యక్కులనఁగాఁ బశుపక్ష్యాదులు - జడములనఁగా నచేతనములు.

వ్యా. — స్త్రీలును, తిర్యక్కులును, (పశువులు, పక్షులు) జడములును, (చల నము లేనివి) గాక తక్కిన పదార్థములును వానివిశేషణంబులును, మహత్తులనంబడు. అనఁగా—స్త్రీలు, పశువులు, పక్షులు, గమనహీనములైనవస్తువులు మొదలైనవి యమహత్తులనియుఁ, బురుషవాచకంబులును, వానివిశేషణంబులును, మహత్తులనియు, భావము. స్త్రీలకుఁ బ్రత్యేకముగా మహతి యనియుం గలదు.

18 క్లీబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభాషం బుంలింగతుల్యంబులగు.

మిత్రశరణప్రధానపాత్రాదులు మిత్రాదులు॥

వ్యా.—నపుంసకలింగంబులగు మిత్ర, మొదలైన మహద్వాచకశబ్దంబులు విభాషగాఁ బుంలింగంబులతో సమానంబులగు. అనఁగా మిత్ర, మొదలైన శబ్దంబులు సుహృదాదివాచకంబులు సంస్కృతంబునందు నపుంసకలింగంబులు. వీనిని తెనుఁగులోనికి నుపయోగించునపుడు డుమంతకము చేర్చి పుంలింగంబుగాను, మువర్ణకంబు చేర్చిన పుంసకలింగతుల్యంబుగాను, నుపయోగింపవచ్చును. ఉ. మిత్రుఁడు, మిత్రము. సూత్రములోన పుంసకలింగమని చెప్పుటచేత మిత్ర, శబ్దము సూర్యపరమైనపుడు మిత్రుఁడనియును, మహత్తని చెప్పుటచేత, "సింగంబు మిత్రమగు జంబుకంబు" అనునప్పుడు మిత్రుఁడనియును, నుపయోగింపఁగూడదని తెలిసికొనవలెను. మిత్ర, శరణ, ప్రధాన పాత్ర, అను నీశబ్దంబులకు మిత్రాదులని పేరు. మఱియు మిత్రాదిశబ్దంబులకు రూపద్వయంబని ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రము క్రింద నుదాహరింపఁబడ్డది. శరణ శబ్దంబునకు శరణు, అనియు రూపాంతరంబుగలదు. గృహవాచక శరణశబ్దంబు సర్వదా మువర్ణకాంతంబై యుండును. తే॥ గీ॥ ఇంకనైన నన్ను నేలకూర్పింపవు నాకు శరణంబు నాయనుమ, భాగ - ౩౭ - 2౩. పుంలింగ మిత్రాది శబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు కలిగినఁ బ్రయోగింపఁ బడవచ్చు.

19 సూ.— ఇదిత్తునకు నుమాగమంబగు.

ఇకారమిత్తుగాఁగలదానికి ముందు బిందువు వచ్చునని యర్థము. కార్యార్థము ప్రత్యయాదులందు నిబద్ధమయి ప్రయోగించునపుడు మాసంబను వర్ణమిత్తనాఁబడు - ఉదాహరణము మీఁద స్పష్టంబగు.

వ్యా.—ఇకారము, ఇత్తుగాఁగలదానికి ముందు బిందువు గలుగును. ఇత్తనఁగా కార్యము నిమిత్తము ప్రత్యయములు మొదలైనవానియందుఁ జూర్పఁబడ్డది లక్ష్యమునం

ను విడిచి చెప్పంబడునక్షరము. ఉదా. శబ్దంబులో నుండు వర్ణములు సంయుక్తములగు.

20 సూ—డుమువర్ణకంబునకు ప్రకృతియందలి యకారమునకు లోపంబగు.
స్పష్టము.

వ్యా—'డుమ్', అనువర్ణకంబునకుం బ్రకృతత్వమునకు సంబంధించినది.

21 సూ—పుంలింగంబులయు మహద్వాచకంబులయు నామంబు తుదియత్వంబునకు ఉత్వంబగు.

నామంబులు: గోత్రప్రాతిపదికము - సిద్ధ - రామ - భార్గవ - రామభద్రుడు - ఇత్యాదిప్రాతిపదికములు ॥ సిద్ధు - రాము - భార్గవు - రామభద్రుడు ॥

వ్యా—పులింగమై (శబ్దంబు) మహత్తును చెప్పునట్టి నామవాచకములయొక్క కడపటి అకారమునకు, ఉకారము వచ్చును. ఉదా. సిద్ధ, సిద్ధు - రామ, రాము, ఇత్యాదులు.

22 సూ—పుంలింగమగు మహద్వాచకమునకు డుమ్మగు.

ఇప్పుడు చెప్పిన డుమ్మను దానియందలి జకారమునకు ఇత్తుగాను ఇత్తుబిందుపూర్వంబగునను సూత్రముచేత డువర్ణమునకు ముందునున్న వచ్చును ప్రమ్మట జకారములోపించును ॥ ఉ ॥ సిద్ధుఁడు - సిద్ధుండు - రాముఁడు - రాముండు - భార్గవుఁడు - భార్గవుండు॥

వ్యా.—పులింగంబైన మహద్వాచకశబ్దంబునకు 'డుజ్', అగును. ఇచ్చట 'డుజ్' అనుదానియందలి జకారంబిత్తుగనుక 'ఇత్తుబిందుపూర్వంబగు' అను పందొమ్మిదవసూత్రంబుచే డువర్ణకంబునకు ముందు బిందువువచ్చి పిమ్మట జకారము లోపించును. ఉదా. సిద్ధుఁడు, రాముఁడు, భార్గవుఁడు, ఇత్యాదులు. ఇచ్చట నియమితమొకండపసూ

త్రింబున 'శిధ' శబ్దంబునకు ఉకారమువచ్చి 'శిధు' అని కాఁగా నీసూత్రంబున బిందువు ముందుగలిగిన డువర్ణకమువచ్చి 'శిధుఁడు' అనియైనది. తరువాత హ్రస్వము వీఁడ మన్న యగుమన్న నిండుమన్న యగును' అను సర్గమిచ్చు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమందలి పదునాల్గవ సూత్రంబున 'శిధుఁడు' అని యగును. రాముండు మొదలైన విశే గ్రహింపనగు.

23 సూ.—ఉమంతంబునకు ద్వితీయైకవచనంబు పరంబగునపుడు నిగాగమంబు సర్వత్రవిభాషనగు.

రామునిని — రాముని - రామునిచేతను - రాముచేతను - రామునికిని - రామునకును ॥ సర్వత్రయనుట నగాగమ బాధనార్థము॥

వ్యా.—ఉమంతంబనగా 'ముక్' అను ప్రథమావిభక్తియుండుటకు యోగ్యమైన 'శిధు - రామ - మగ' ఇత్యాదులు. ఇట్టి శబ్దంబునకు ద్వితీయావిభక్తి మొదలైనవాని యేకవచనంబు పరంబగునపుడు 'ని' అనునది యెల్లెడలను (అన్నివిభక్తుల యందును) విభాషగా నగును. ఉ. రామునిని- రాముని. రామునిచేతను- రాము చేతను. రామునికిని- రామునకును. ఇం. ఇచ్చట నికారము విభాషయగుటచే 'రామునిచేతను' 'రాముచేతను' అనిరూపం బెప్పవచ్చును. 'సర్వత్ర' అని చెప్పుటచేత నిరుపదితొమ్మిదవ సూత్రంబున షష్ఠీవిభక్తియందే విధింపఁబడిన నగాగమంబును సయి తము వికల్పంబుగా బాధింపవలెనని భావము. ఉ. రామునకును- రామునికిని. 'రాము నిని' ఇచ్చటఁ బ్రక్రియ సుబోధమునకై వ్రాయఁబడును. అకారాంతమైన 'రామ' శబ్దంబు ఇరువదియొక్కఁటవ సూత్రంబుచే 'రాము' అగును. ఇది ఉమంతంబు గావున ద్వితీయైకవచనంబుపుట్టి 'రాము + ను' ఇట్లుండును. ఇరువదిమూఁడవదగు నీసూత్రంబున నువర్ణకంబునకు ముందు నిగాగమంబువచ్చి 'రాము + ని + ను' అగును. ఇటవక్ష్యమాణం బైన 'ఇకారంబు మీఁది' అను నిరువదియాఱవసూత్రంబున నిగాగమంబుయొక్క యి కారము తరువాతనున్న ద్వితీయావిభక్తి నువర్ణకంబునకు నిత్యంబు వచ్చి 'రామునిని' అగును, నిగాగమంబు విభాష గావున రానిపక్షమందు 'రాము + ను' ఇట్లుండును,

డుమంతంబు మీఁది, అను నిరువదియేడవసూత్రంబున నువర్ణకంబునకు నిత్వంబుగలిగి రాముని, అగును. ఇట్టి నిగాగమ వికల్పంబుచేతఁ దృతీయాదివిభక్తులయందుఁ గూడ రూపద్వయం బేర్పడును.

24 సూ — అనుదంతంబగు తెనుఁగుడుమంతమునకు నిగాగమము వి కల్పముగా నగును.

మగనిని - మగనిచేతను - మగనికిని ॥ అనుదంతంబను పర్యుదాస ముచేత - తమ్మునిని - తమ్ముని - తమ్మునిచేతను - తమ్ముచేతను ॥ అల్లునిని - అల్లుని - అల్లునిచేతను - అల్లుచేతను ॥ బల్లిదునిని - బల్లి దుని - బల్లిదునిచేతను - బల్లిదుచేతను - ఇత్యాదులందునిగాగమంబు పాక్షికంబనియెఱుఁగునది॥

వ్యా.—హ్రస్వోకార (హ్రస్వ + ఉకార) మంతమందులేని తెనుఁగుడుమం తంబులకు నిగాగమము నిత్యముగా నగును. ఉ. మగనిని- మగనిచేతను- మొ. మగ, ఇది యుకారము తుదలేని డుమంతంబు దీనికి ద్వితీయైకవచనము చేర్పఁగా మగ + ను, అని యగును. ఈయిరువదినాల్గవ సూత్రంబుచేత నువర్ణకంబునకు ముందు నిగాగ మంబు నిత్యంబుగానయి మగని + ను, ఇకారంబు, అను నిరువదియాఱవసూత్రంబు చే నువర్ణకంబున కిత్వంబువచ్చి మగనిని, అగును. ఇట్టి శబ్దంబులయందు నిగాగ మంబు నిత్యంబుగాన మగనిచేతను, ఇత్యాది తృతీయాది విభక్తులు నిగాగమంబుతోఁ గూడికొన్నవై యొక్కొక రూపంబుతోనే యుండును. నిగాగమంబువిడిచి మగచే తను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడదు. (మూలము) అనుదంతంబను పర్యుదా సముచేత, "తమ్మునిని, తమ్మునితమ్మునిచేతను, తమ్ముచేతను, అల్లునిచేతను, అల్లు చేతను" ఇ త్యాదులందు నిగాగమంబు పాక్షికంబని యెఱుంగునది. (వ్యా.) పర్యుదాసప్రసజ్యప్రతి షేధంబులకు లక్షణము— శ్లో॥ ప్రసజ్యప్రతిషేధోయంక్రియయా సహయత్రనఞ్। ప ర్యుదాసస్సవిజ్ఞేయోయత్రోత్తరపదేననఞ్, అర్థము నషేధార్థకమైననకారము క్రి యతో నన్వయించినచోఁ బ్రసజ్యప్రతిషేధమనంబడు. ఉ. రాముఁడు బ్రాహ్మణుం

డుకాఁడు. ఇచ్చట (కాఁడు, అనుక్రియతో నిషేధము సంబంధించినది కావున రాముఁడు బ్రాహ్మణజాతిలోనివాఁడు కాఁడనియుఁ, దక్కినవర్ణంబులలో నేవర్ణస్థుఁడో యనియు, భావంబు దోఁచును. నిషేధార్థము (క్రియతో నన్వయించక) సమాసంబులోని యుత్తరపదంబుతో నన్వయించినప్పుడు పర్యుదాసంబు నాఁబడు. ఉ. రాముఁడబ్రాహ్మణుఁడు. ఇచ్చట రాముఁడు అబ్రాహ్మణుండు, అనఁగా జాతిమాత్రంబుచే బ్రాహ్మణుండైనను కొన్ని గుణంబులచే బ్రాహ్మణోచితంబులకు హీనుఁడని చెప్పఁదగినవాఁడని భావము. నిషేధార్థకమైన నఞ్ సమాసంబుతో మిళితమైనప్పుడు సాదృశ్యమును, భేదమును, నగాని బోధించును. కావున రాముఁడు కొన్ని గుణములచే బ్రాహ్మణభిన్నుఁడనియు, మఱికొన్ని గుణంబులచే బ్రాహ్మణసదృశుండనియు, నర్థమును గాని ప్రసజ్యప్రతిషేధమునందుంబలె రాముఁడు బ్రాహ్మణవర్ణేతరుఁడని స్ఫురింపదు. అట్లే (అనుదంతంబైన తెనుఁగు సమంతంబు, అను సూత్రంబులో నిషేధార్థక నకారము, ఉదంతశబ్దంబుతో నన్వయించినది కాన సమంతంబులుకాని (మగ, పాప, ఇత్యాదులు కొన్ని ధర్మంబులచే నుదంతశబ్దంబులతో సమానము లైననే యీసూత్రంబునందు గ్రిహింపఁబడును. ఇచ్చట నగశబ్దంబకారాంతము గావున నట్టిధర్మంబుచేత నుకారాంతడుమంతంబుతో సామ్యములేనిదయ్యెను. ఈయకారాంతశబ్దంబే మహత్త్వధర్మంబుచేత నుకారాంతడుమంతంబులతోఁ దుల్యంబైనదై యుండవలెను. అట్టిధర్మముగల తెలుఁగుశబ్దంబులు (మగ, పసుపు, పాప, తే, వ్రే, ఈకారప్రత్యయాంతంబులు ఇత్యాదులగును. ఇట్టిశబ్దంబులకు నిత్యంబుగా నిగాగమంబగును. (ఉదంతడుమంతంబులైన తమ్ము, అల్లు, బల్లిగు' ఇత్యాదిశబ్దంబులకు (డుమంతంబునకు, అను నిరువదిమూఁడవ సూత్రంబుచే వైకల్పికంబుగా నిగాగమంబు వచ్చును.

25 సూ—డుమంతంబుమీఁదినువర్ణకంబునుత్వంబునకిత్వంబగు.

నువర్ణంబుద్వితీయయను సూత్రముచేత - రామును - అనిప్రాప్తింపఁగా నీసూత్రముచేత నువర్ణకోత్వమున కిత్వంబు సిద్ధించె - రాముని - భార్గవుని॥

వ్యా—డుమంతము తరువాతి నువర్ణకముయొక్క ఉకారంబునకు ఇకారము

ఇమ్మును, అనఁగా శబ్దార్థకము ద్వితీయాపరమగు, నను రెండవసూత్రింబున [illegible] బగు రాముఁ, అనువానికి సమర్థకము గాఁగా రాముఁను, అరయ్యెను. [illegible] [illegible] [illegible] ఇకారంబునకు, [illegible] రాముని, అని [illegible] [illegible] [illegible].

26 సూ—ఋకారాంతంబులరాఁడికునుపు క్రియావిభక్తులయుత్వంబునకిత్వంబగు. హరిని - హరికిని - శ్రీని - శ్రీకిని - వారిని - వారికిని॥

వ్యా—ఇకారము [illegible] రు, ను, వు, అనువానియొక్కయుఁ, క్రియ లయందలి విభక్తులయొక్కయు, ఉకారంబునకు, ఇకారమగును. ఉ. హరిని. ఇచ్చట హరి, అనుశబ్దము ఇకారాంతము [illegible] [illegible] ను, అనువాని యు త్వంబున కిత్వంబువచ్చి హరిని, అయ్యెను. [illegible] - హరికి, ప్రథమార్థకమునకు - [illegible]. క్రియావిభక్తి—వచ్చితిని (వచ్చితి + ను) [illegible] (ఇచ్చి) తేకుండ [illegible] అనుటంజేసి దీర్ఘంబైన [illegible] [illegible] శ్రీకిని, శ్రీని, ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు [illegible] [illegible] త్వంబున కిత్వంబు గలుగును.

27 సూ—ఈనాముయుష్మదర్థంబులనిరాఁడి వానియుత్వంబునకిత్వంబు నాగు.

ఈరు - ఈవు - ఈను - ఈము - ఈకు-నీకు - మీకు.

వ్యా—ఈ, అను ధాతువుయొక్కయు, నీ, మీ, అనువానియొక్కయు, [illegible] ఉకారంబునకు, ఇకారంబు రాదు. ఉ. ఈరు (ఈయరు, అనియర్థము) ఇచ్చట, ఇమ్ముధాతువుయొక్క వ్యతిరేకార్థకమైన ఈరు, అనువానియందలి ఈకారము [illegible] వచ్చినఉకారము, ఇకారముగామాఱి ఈరి, అనికాదు. నీ, మీ, శబ్దంబుల విభక్తులయొక్క ఉకారమునకు, ఇకారమువచ్చి నీకి, మీకి, ఇత్యాదికముగా

సుంకేను ఇట్లే మిగిలినవి. కొందఱు సుహృద్ధోయులు (నీకు, మీకు, అని వాడుటలోక ప్రసిద్ధము.

28 సూ.—కువర్ణకంబుపరంబగునపు డుకారఋకారంబులకునగాగ మంబగు.

రామునకును-విష్ణునకును-సవితృనకును-విధాతృనకును.

వ్యా.—(షష్ఠ్యర్థకము పరంబగునపుడు, ఉకారాంతంబునకుం గాని ఋకారాంతంబునకు గాని, (న) అనునది యాగమంబుగా వచ్చును. ఉ. రామునకును — విధాతృనకును. ఇచ్చట సంబోధన ఉకారాంతంబులకును, ఋకారాంతంబులకును, ఎక్కువగా సంబోధనంబులు. తెలుఁగులో ఋకారాంతంబులైన ప్రాతిపదికంబులు, ఏఁబదియాఱవసూత్రంబులోఁ జెప్పఁబడెను. ఇట్లు శాస్త్రంబునందేని ఉకారాంత ఋకారాంతశబ్దంబులకు షష్ఠీవిభక్తి పరంబగునపుడు నగాగమవిధి నిత్యంబైనను బాలికీనకవిప్రయోగంబులు మాత్రము నగాగమరాహిత్యంబుగాఁ గొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. దీనికిఁ గారణము సంస్కృతవ్యాకరణంబులోఁ బ్రసిద్ధంబైన (ఆగమశాస్త్రమనిత్యం), అను పరిభాషయే తెనుఁగువ్యాకరణంబులోఁ గూడ శరణంబని కొందఱు చెప్పియున్నారు. పైపరిభాష చేతను, (నాగవంతస్థితిమున్న) అను ప్రయోగమునందు, ఇనాగమము లేనియుండున (హర్మ్యకావున్న) అని ప్రయోగింపఁబడినదియు, నాగమశాస్త్రము నిత్యముగ నాదని (దురకామున్న) అని, ఇనాగమంబులోఁ జెప్పఁ బడియుండవలెనదియుఁ, జెప్పవచ్చును. ప్రకృతి భాషయందుంబోలె వికృతియందుం గూడఁ పైపరిభాషయే శరణంబుగా నెందుకొని షష్ఠీవిభక్తియందలి నగాగమంబు లేకుండినను దోషంబులేదని చెప్పుదురు. నగాగమంబు లేనిచోఁ బువర్ణాంతనామవాచకములమీఁద షష్ఠీవిభక్తిసంబంధంబన్నిలదోషభ్రాంతి కరంబయి (పతికటుపనుఁ గాన నట్టిస్థలంబులందు నగాగమప్రయోగము తప్పక యుండుట మేలు. (సీ. నీతూపుకోర్వక నిటలాక్షుఁడును దనూఫలకంబుచాటున, దాయదెప్పుడు, కవికర్ణరసాయనము. దనుజరిపుకు, ఇట్టిచోట నగాగమముండినచో మేలుగానుండును. (సీ॥ సహదేవనకులవాసనుతక్షీ ములఁ గ్రిమముచ

[illegible]

అను పాఠము గలదు.

29 సూ.—ఉకారఋకారంబుల కందువర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు.

రామునందును- విష్ణునందును - విధాతృనందును॥

వ్యా.—ఉకారంబునకును, ఋకారంబునకును, ‹అందు› అనుసప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయము పరంబగునపుడు నకారాగమంబు తాగమంబుగా వచ్చును. ఉ. రామునందును. విధాతృనందును. ఇచ్చట ‹రాము + అందు› అనియుండఁగా నందువర్ణకంబు పరంబగునపుడు, ‹ఉకారఋకారంబులకును నవర్ణకంబువచ్చును› అను దానింబట్టి ‹ను› రాఁగా ‹రామునందును› (రాము + ను + అందును) అని యయ్యెను. ఋకారాంతంబునకును నిట్లేగ్రహింపవలెను.

30 సూ—అగమయువువర్ణకంబుల కందుకర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబు విభాషనగు.

వనమునందును - వనమందును - ధేనువునందును - ధేనువందును

వ్యా—అగమములైన ‹ము, వు› అను వర్ణకంబులకు ‹అందు› అనునది పరంబగునపుడు నకారంబంతాగమంబై విభాషనగును. ‹ఉ. వనమునందును, వనమందును. ధేనువునందును, ధేనువందును, ఇచ్చట ‹వన› అను శబ్దంబునకు ముగాగమమువచ్చి ‹వనము› అయ్యెను. దీనికి ‹అందు› పరంబగునపుడు నకారమంతమందు రాఁగా ‹వనమునందును› అయ్యెను, ఈముగవర్ణము నలువదియవసూత్రముచేత నాగమముగాని ప్రథమావిభక్తి కాదు ప్రథమావిభక్తియేయైనచో సప్తమీవిభక్తికిని, ఈప్రథమకును నెట్లుసాంగత్యముకూడును? కాన నిట్టిస్థలంబుల ముకారవుకారంబులు విభక్తులని భ్రమింపవలదు. విభాషయగుటచే నకారము రానియపుడు ఉకారసంధికలిగి ‹వనమందు› అయినది. వువర్ణాంతంబును నిట్లేగ్రహించునది.

31 సూ—బహుత్వంబునద్వితీయావిభక్తులకు లడాగమంబగు.

రాములను - రాములచేతను - విధాతృలను - విధాతృలచేతను॥

వ్యా—‹బహువచనమందు ద్వితీయమొదలైన విభక్తులకు మొదట లకారము వచ్చును. ఉ. రాములను రాములచేతను, విధాతృలను, విధాతృలచేతను, ఇచ్చట

బహువచనము చెప్పఁబడినదిగనుక ద్వితీయయైన సువర్ణకమునకు మొదట లకారమువచ్చినది. 'రాములచేతను, ఇత్యాది మిగిలిన విభక్తులయందును నిట్లే గ్రహింపవలెను.

32 సూ—సంబోధనంబునం దేకార్థంబయిన పదంబుతుదియుకారంబునకకారంబగు.

ఓరాముఁడ - ఓవృషుమ - ఓశంభువ - ఓకొడుక॥

వ్యా—సంబోధనంబునందు, ఏకవచనాంతమైన మాటయొక్క కడపటి ఉకారంబునకు' అకారంబగు. ఉ. ఓరాముడ. ఇచ్చట 'రాముఁడు, అనునుకారాంతశబ్దం బేకవచనంబుగనుకను, సంబోధకముగనుకను, కడపటనున్న ఉకారంబునకు అకారము వచ్చి 'ఓరాముఁడ, అనియయ్యెను. ఇట్లే 'ఓవృక్షమ, ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను.

33 సూ.—సంబోధనంబునందుఁబదంబుతుదియకారేకారంబులకుదీర్ఘంబువిభాషనగు.

ఓరాముఁడా - ఓరాముఁడ - ఓచెలియా - ఓచెలియ - ఓహరీ - ఓహరి - ఓతండ్రీ - ఓతండ్రి॥

వ్యా—సంబోధనమందు మాటయొక్క తుదనున్న అకారమునకును, ఇకారంబునకును దీర్ఘంబు విభాషగానగును ఉ. ఓరాముఁడా—ఓరాముఁడ ఓహరీ—ఓహరి మొ. ఇచ్చట సంబోధనమందు చివరనున్న అకారమును, ఇకారంబును, విభాషగా దీర్ఘంబులౌనుగనుక దీర్ఘాంతంబుగా నొకసారియు, హ్రస్వాంతంబుగా నొకసారియుఁ బ్రయోగింపఁబడెను.

34 సూ—కృతోత్కంబగుసంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిడుజ్ఞునకు లోపంబువిభాషనగు.

ఓరామ - ఓకృష్ణ - పూర్వసూత్రముచేత దీర్ఘంబు - ఓరామా

ఓకృష్ణా॥ సంస్కృతనామంబనుటఁ జేసి - ఓతమ్ముఁడ - ఓబల్లిదుఁడ - ఇత్యాదులందులోపంబు లేదు॥

వ్యా.—శాస్త్రముచే సాధింపఁబడిన ఉకారముగల సంస్కృతనామంబుల డువర్ణకంబునకు లోపము విభాషగాఁ గలుగును. ఉ. ఓరామ. ఇచ్చట రామశబ్దము సంస్కృతనామము. దీనికి నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే సత్వ డుజ్ఞులు గలిగి రాముఁడు, అయ్యెను. తరువాత ముప్పదినాల్గవసూత్రంబుచే సంబుద్ధి డువర్ణకములోపించి, ముప్పదిరెండవసూత్రంబుచే నుకారంబునకు నకారమువచ్చి (ఓ) రామ, అనియైనది. దీనికి ముప్పదిరెండవసూత్రంబున దీర్ఘంబువచ్చి (ఓ) రామా, అనియైనది. ఈసూత్రంబులో సంస్కృతనామమని చెప్పుటచేత (ఓ) బల్లిదుఁడా, అనునపుడు డువర్ణకము లోపాదికార్యంబులుగలిగి (ఓ) బల్లిద, ఇత్యాది దుష్టరూపంబులు కావయ్యె. ఈసూత్రంబులోఁ గృతోత్కంబను విశేషణంబు లేకపోయెనేని దోషంబు గల్గును. నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేతను ఇకారాంతాది శబ్దంబులకుఁ బ్రథమైకవచనమునకు లోపంబు నిత్యంబుగఁ జెప్పబడ్డది. ఈముప్పదినాల్గవసూత్రంబులో సంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిడుజ్ఞునకు లోపంబు విభాషయని సూత్రింపఁబడె. నలువదినాల్గవసూత్రము సామాన్యసూత్రమై యీసూత్రంబు విశేషసూత్రంబగు. కాన సంబుద్ధికాని ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుచేసి సావకాశమైననలువదినాల్గవ సూత్రంబును సంబుద్ధిడుజ్ఞు విషయంబులో నీముప్పదినాల్గవసూత్రంబు బాధించును. అందున హరి, ఇత్యాది శబ్దంబులు సంబుద్ధ్యేకవచనంబులో విభాషగా డుజ్ఞుతో నిల్చి హరిడా, ఇత్యాదిరీతిగా దుష్టరూపంబు కావలసివచ్చును. ఆదోషము నివారింప నీముప్పదినాల్గవసూత్రములోఁ గృతోత్కం, బనినవిశేషణంబుంపఁబడినది. అందున శాస్త్రంబుచే నుకారాంతంబులైన రాము, డిద్ధు, ఇత్యాదుల సంబుద్ధిడుజ్ఞునకే లోపంబు గలుగునుగాని హరి ఇత్యాదిశబ్దంబులందు వైభాషికసంబుద్ధిడుజ్ఞులోపము ప్రసక్తింపనేరదు. కృతోత్కం బని సూత్రించుట శాస్త్రముచేగలిగిన ఉకారముగలవియే యనుటంజేసి సహజముగా నుకారాంతంబులైన శంభు, విష్ణు, భాను, ఇత్యాది సాంస్కృతికంబులమీఁది సంబుద్ధిడుజ్ఞునకు విభాషగా లోపంబుగలిగి శంభో' విష్ణో, భానో, ఇత్యాద్యనిష్టరూపంబులు కలుగుచు 'శంభూ' విష్ణూ, భానూ ఇత్యాది ప్లుతాంతసంబుద్ధి సాధురూపం బు

లతోఁ బర్యాయంబుగా నుండనేరవు. 'శంభుఁడు' విష్ణుఁడు, భానుఁడు' ఇత్యాదికముగా నే విభాషగాఁ బ్రయోగింపవలెను. అహిహంతృలుకూడ సాహంతృలుగా వివక్షింపఁబడిన పుడు ఉత్వముఋవర్ణకంబులగును. సంబుద్ధియందుఁ బ్రాకృతకలోపంబు సీ. సహకార మ త్ప్రియసహకారుఁ బున్నాగపున్నాగుఁ దిలక భూభూషణతిలకుఁ । జంపకబుధహరి చందనుబుష్పితాశోక సుహృజ్జనశోకహరుఁను । వకుళకులైక దీపకువిఫలకభయభీతార్తిహ రునలుఁగ్రీతితోడఁ' భార. 2 ఆ.

35 సూ—ఉదంతసంస్కృతనామంబుమీఁద సంబుద్ధిడుజ్జునకునూ కారంబుప్లుతంబాదేశంబువిభాషనగు.

ఓవిష్ణూ 3 - ఓశంభూ 3 - పక్షంబునందు - విష్ణుఁడ - శంభుఁడ - ఇత్యాది.

వ్యా— ఉకారమంతమందుఁగల సంస్కృతనామంబుమీఁది సంబుద్ధి డువర్ణకం బునకు,ఉకారప్లుతంబువిభాషగా నాదేశంబగును. ఉ. ఓవిష్ణూ3. ఓశంభూ3. హ్రస్వం బేకమాత్రికాలము. దీర్ఘంబు ద్విమాత్రికాలము. ప్లుతంబు త్రిమాత్రోచ్చారణకాలము అని ప్రసిద్ధంబు. 'ఓవిష్ణు'అనునపుడు ప్లుతమువచ్చి 'ఓవిష్ణూ' అని యయ్యెను. 'విభాష' యనుటచేత ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే డుజంతంబునకు నకారమువచ్చి ,విష్ణుఁడ, అని పక్షంబుననగును. ఇట్లే 'శంభూ. శంభుఁడ' గ్రహింపవలెను. ఈసూత్రంబులో నుదంతసంస్కృతనామంబులు సహజముగానుండిన ఉకారములుకలవియని గ్రహింప వలెను. లక్షణగ్రంథంబులలో హ్రస్వంబులు లఘువులనియు, దీర్ఘంబులు గురువులని యు, నిర్ణయింపఁబడియె ప్లుతప్రశంసమాత్రము గురులఘువిచారలో జేయఁబడ లేదుగాని యియ్యది గురువే యనవలయును. ద్విమాత్రకాలికమైన దీర్ఘమే గురువైన నపుడు త్రిమాత్రకాలికమైనప్లుతము గురువని చెప్పుట వేఱయవసరంబుండదనియు నియ్యది గురువగుట కైముత్యన్యాయంబుననే ప్రాప్తించుననియు, లక్షణకర్తలుమిన్న కుండిరి. కాన 'విష్ణూ3' శంభూ3. ఇత్యాది ప్లుతసంబుద్ధ్యంతంబులు పైయచ్చుల తో సంధి చేయంబడక పద్యంబులందు గుర్వక్షరంబులలో గణింపఁ గోవలెను.

36 సూ—సంబోధనంబునందు బహువచనంబునకారగాగమంబగు

ఓరాములార - ఓకృష్ణులార - దీనికింబాక్షికంబుగదీర్ఘంబగు - ఓరాములారా - ఓకృష్ణులారా॥

వ్యా—సంబోధనంబునందు బహువచనంబునకు ఆరగాగమంబువచ్చును, ఇదికకారేత్కముగాన సంబోధ్య వాచకములకునిత్యమునొద్దవచ్చును. ఇచ్చట 'రాములు' అనునది బహువచనము. దీనికి 'ఆర' అనునది సంబోధనంబునందు రాఁగా సుకారసంధి కలిగి రాములార, 'రాములారా, కృష్ణులార, కృష్ణులారా' ఇత్యాదులగును. సంబోధ్యవాచకంబులును, వానికి క్రియలును, బహువచనాంతంబులైనను క్రియమీఁద వచ్చెడి యమ్మాగులు మాత్ర మేకవచనాంతంబులగును. ఉ. ఆ. వె. మనయశోద చిన్నిమగవానిఁగనెనఁట మేఁచివత్తమమ్మసుదతులార' భాగ.. 10 స్కం— పూ.

37 సూ—మధ్యమపురుషయోగంబునందారగాగమంబువిభాషనగు

వినుఁడు బాలకులు - వినుఁడు బాలకులార - వచ్చితిరి కాంతలు - వచ్చితిరి కాంతలార॥ అన్నలారమిమ్మునడిగెద నొకమాట - ఇచ్చటమధ్యమపురుషయోగంబు లేమిం జేసి యారగాగమంబునిత్యంబు॥

వ్యా— మధ్యమపురుషంబుతో సంబంధించినప్పుడు సంబుద్ధ్యంతంబునకు ఆరగాగమంబు వైభాషికంబుగా నగును. ఉ. వినుఁడు బాలకులు- వినుఁడుబాలకులార ఇచ్చట 'వినుఁడు' అను క్రియకు బాలకులే కర్తలుగావున బహువచనాంతంబైన బాల శబ్దంబునకు ఆరగాగమంబు విభాషగానయి 'బాలకులార, బాలకులు' అని రూపద్వయమైనది. 'అన్నలార మిమ్మునడిగెద నొకమాట' అనువాక్యంబులోఁ క్రియయైన 'అడిగెదన్' అను దానికి 'నేను' అనునది కర్త సంబంధించును గాని 'అన్నలార' అను బహువచనాంతంబుచే సంబోధ్యులైన యన్నలు కర్తలుకారు కావున 'అన్నలుమిమ్మునడిగెద నొకమాట' అని చెప్పఁగూడదు. ఇట్టిచోట్లను, ఆరగాగమంబు నిత్యంబుగా నుండునటెను. క. ఒప్పులు గలిగిన మెచ్చుఁడు । తప్పులుగలిగిన నెత్తింగి

తగఁ దిద్దుఁడు తె । ప్పొప్పనకుఁ డొప్పుతప్పని । చెప్పకుఁడీ కవులుపాస్తిచేసెదమిమ్మున్. ఆంధ్రభాషాభూషణము. ఉ. అనఘ మదీయవర్తనమునందొక దోషము గన్నవారొ నా । యనుజుఁడు లక్ష్మణుండు తనకర్హముగానిగతిం జరించెనో! । జనకతనూజ నాకు బరిచర్యలు సేయుతఱిన్ దపస్వినీ । జనపరిచర్య లేమ యెనో ! సంభ్రమకారణమేమి సంయముల్, రామాయణము. గీ. దిక్ప్రవర్ణనముగఁ దెలిపుదు నిందుల । క్షణము కాన బూర్వకవుల లక్ష్య । ములను లాఁతిలక్ష్యములఁ గాంచి తప్పుల । క్షణమెఱింగికొనుఁడు చతురమతులు, బాలవ్యాకరణము.

38 సూ—అదంతంబయి దీర్ఘపూర్వలోపధంబయిన మహత్తుమీఁది విభక్తిలకారంబునకు రేఫంబగు.

బాలురు - బాలురను - బాలురచేతను - నృపాలురు - నృపాలురను - నృపాలురచేతను ॥ దయాళుశబ్దంబున కిట్లు రేఫంబుగానంబడియె డి ! దయాళురు - దయాళురను - దయాళురచేతను॥

వ్యా—హ్రస్వాకార (హ్రస్వ+అకార) మంతమందుఁగలదై దీర్ఘముముందు గల లకారము, ఉపధగాఁగలదైనమహద్వాచకముమీఁది విభక్తిలకారమునకు రేఫము వచ్చును. ఉ. బాలురు. మొ. ఇచ్చట 'బాల' శబ్దంబు. పుంలింగము, అకారాంతశబ్దము ఈశబ్దంబునకునుపధ లకారము. (శబ్దంబులకుఁ దుదివర్ణంబునకు ముందువర్ణము. ఈబాల శబ్దమందుఁ దుదివర్ణము అకారము. దానికి ముందువర్ణము లకారము. అయ్యది ఉపధయనంబడును.) ఈలకారంబునకుఁ బూర్వాక్షరము బకారముమీఁది దీర్ఘాకారము. (బాలురు.) 'బాల+లు' అని యుండఁగా బాలశబ్దము హ్రస్వాకారాంతంబును, దీర్ఘపూర్వ లకార ముపధగాఁగలదియును, మహద్వాచకంబును, గాననిచ్చటివిభక్తిలకారంబునకు రేఫంబుగలిగి 'బాల+రు' అయ్యెను. ఇరువదియొకండవసూత్రంబునఁ బ్రకృతికి నుత్వంబుగలిగి 'బాలురు' అయ్యెను. ఇట్లే 'నృపాల, గుణశీల' ఇత్యాదిశబ్దంబులును హ్రస్వాకారాంతమై సూత్రోక్తమైన లక్షణంబులు గలవిగావున బహువచనలకారమందు రేఫాదేశంబును బొంది (నృపాలురు, నృపాలురచేతన్ - గుణశీలురు, గుణశీలుర

యొక్క, ఇత్యాదికముగానుండును. ప్రకృతము తత్సమపరిచ్ఛేదము కావునను, సంస్కృతనామపదంబుతో మిళితంబైనముప్పదినాలుగు ముప్పదియైదు సూత్రంబులకు నీసూత్రంబు సన్నిహితమైనదికావునను, దీనిలో సంస్కృతనామంబని వేఱపచింపన క్కఱలేదు. తెలుంగుశబ్దంబులగుటచే 'గోల, జేల, మాల' ఇత్యాదిశబ్దంబులకును, అదంతబనుటచే 'కరుణాశాలి, వృషతాలు' అనువానికిని మహచ్ఛబ్దంబగుటం జేసి 'పువ్వమాల, మొదలైనవానికిని నీరేఫవిధి సెల్లనేరదు. దయాళుశబ్దంబును గుఱించి యొక విశేషంబుగలదు. 'దయాంలాతి (గృహ్ణాతి) అనునర్థమునందు సంస్కృతవ్యాకరణంబుచే కప్రత్యయంబుగలిగి 'దయాల, అనెడి యకారాంతరూపంబు 'బాలశబ్దంబువలె నుండును. అట్టిశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఫంబు నిర్బాధంబు గావచ్చును. ఇట్లే 'కరుణాల. అనుశబ్దంబుగూడ నకారాంతంబుండును. దానిబహువచనలకారము సయితము రేఫాదేశంబును బొంది 'కరుణాలురు, ఇత్యాదికముగా నగును. 'సంస్కృతంబులో 'దయ,ధాతువునకు,ఆలుచ్,ప్రత్యయంబున్నదికాని కరుణాశబ్దంబుకంటె నట్టి ప్రత్యయం బుప్పతిల్లనేరదు. కరుణాలశబ్దంబు చిన్నయసూర్యాదు లకారాంతత్వమతిచేఁ బ్రయోగించినారు. (నీతిచంద్రికలో) అట్లేఅకారాంతమైన దయాలశబ్దంబైనపుడు రేఫాదేశంబునకు బాధలేకున్నను 'ఆలుచ్, ప్రత్యయాంతంబై ఉకారాంతదయాలుశబ్దంబునకుఁ బ్రకృతసూత్రంబు సంబంధింపనేరదు కావున 'దయాలులు, ఇత్యాదిలకారసహిత దుష్టరూపంబులు కాకుండ నీసూత్రమునొద్ద రేఫాదేశంబు దానికివిశేషించి చెప్పవలసివచ్చెను. రేఫాదేశంబునకు లక్ష్యములు— తే॥ గీ॥ దేవతాభర్త శంభుప్రతిష్ఠఁ జేసి । సురగణంబులలోకపాలురను జూచి, భీమఖండము – చ ॥జలస్తోమంబునల్వంకలం । దెలరన్నాభిచయంబులోఁగొనియె వానింజాలగాంభీర్యశ్రీ । లురుసంక్షోభము నొందువారినెచటన్ లోఁగొంచువర్తింపరే,' పారి – 4ఆ. క॥ ఇరువదియేవురుపాంచాలురు సూర్యసుకేకయులును లూనాంగకులై । ధరఁదొరఁగిరి పెఱమొత్తము । కరినికరముఱొంపిఁబడినగతినుండేన్నపా., భార – ద్రో– 3 ఆ.

39 సూ.—అమహన్నపుంసకముల కదంతంబులకు ముర్ణవకంబగు.

వృక్షము - ఋక్షము - దైవము – కళత్రము - అపత్యము॥

క్లీబంబులు మిత్రాదులను సూత్రంబునఁ బాక్షికంబుగఁ బుంలింగత్వంబతి దేశింపబడుటంజేసి మిత్రాదిశబ్దంబులకు ద్వైరూప్యంబెఱుంగునది —ఉ॥మిత్త్రుఁడు - మిత్త్రము - కిరణుఁడు కిరణము.

వ్యా—హ్రస్వాకారము (హ్రస్వ + అకారము) తుదియందుఁగలయది మహత్తులైన నపుంసకలింగశబ్దంబులకు ముప్రత్యయంబగును. అనఁగా మహద్వాచకములు కానివైన నపుంసకలింగమైన హ్రస్వాకారము తుదియందుఁ గలవానికి ముప్రత్యయము వచ్చును. ఉ. వృక్షము. బుద్ధము, వనము అపత్యము, కళత్రము. మొ కళత్రశబ్దంబు స్త్రీవాచకము గనుక మహత్తులలోఁ జేరినది. ఈ శబ్దంబు నపుంసకలింగము గనుకఁ గడపట నున్న అకారమునొద్ద ముప్రత్యయమువచ్చి కళత్రము, అని యైనది ఇట్లే మిగిలినవి. క్లీబంబులు మిత్రాదులు, అను పదునెనిమిదవసూత్రంబుచే విభాషగాఁ బుంలింగత్వంబు నారోపించుటచేత మిత్రాదిశబ్దంబులకు రామాదిశబ్దంబులకుంబోలెఁ బరంబున నుత్వమువర్ణకాదులచే రెండురూపంబులు. ఉ. మిత్త్రుఁడు - మిత్త్రము. కిరణుఁడు, కిరణము మొ. ఓనింగూర్చి పదునెనిమిదవసూత్రంబున వ్రాయఁబడెడి.

40 సూ—వానికి ముపర్ణకేతరంబయిన విభక్తి పరంబగునపుడు ముగాగమంబగు.

వృక్షములు - వృక్షమును - బుద్ధములు — బుద్ధమును॥

వ్యా—వానికి (పైసూత్రమునందలి వృక్షాదిశబ్దంబులకు) ముపర్ణముకంటె నన్యమైనవిభక్తి పరంబగునపుడు ముపర్ణము వచ్చును. అనఁగాఁ పై వృక్షము, మొదలైన శబ్దంబులకుఁ బ్రథమాబహువచనము మొదలు మిగిలిన విభక్తులు పరమైనపుడును ముగాగమము వచ్చును. ఉ. వృక్షము. ఇయ్యది ప్రథమావిభక్తి ఏకవచనము దీని బహువచనము. వృక్షములు. ఇచ్చట లుప్రత్యయము పరంబగునపుడు ముందున్న ముకారము ముగాగమముగాని ప్రత్యయంబుగాదని యెఱుంగునది. (ద్వితీయకు,) వృక్షమును- వృక్షములను. ఇట్లే మిగిలినవి.

41 సూ—మువర్ణకంబునకు విధించు కార్యము ముగాగమంబునకునగు.

మువర్ణకంబునకు విధించులోపాదేశాది కార్యములు ముగాగమమునకు సహితము వచ్చునని యర్థము॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమమునకునువచ్చును. అనఁగా మువర్ణకమునకు వచ్చులోపము, ఆదేశము, మొదలగు కార్యములు బహువచనమునకు ముందున్న మువర్ణమునకును గలుగుననియర్థము.

42 సూ—మువర్ణకంబునకు మాముడియేనిం బూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబేని విభాషనగు.

వృక్షమ్ము - వృక్షంబు॥ ఋక్షమ్ము - ఋక్షంబు పూర్వసూత్రముచేత ముగాగమమునకీకార్యంబగు - వృక్షమ్ములు — వృక్షంబులు ఋక్షమ్ములు - ఋక్షంబులు॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు ద్విత్వమకారముగాని పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణకంబు వగాని విభాషగానగును. ద్విత్వమునకు - వృక్షమ్ము. పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబున వృక్షంబు ఇట్లే ఋక్షమ్ము మొదలైనవి. మువర్ణకంబునకు వచ్చుకార్యము బహువచనము మొదలైనవానియందువచ్చు ముగాగమంబునకును గలుగును, అను నలువదియొక్కవ సూత్రముంబట్టి ద్విత్వము రాఁగా వృక్షములును, పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబురాఁగా వృక్షంబులును, అయ్యెను. ఇట్లేమిగిలినవి.

43 సూ—లులనలుపరంబులగునపుడు కానోకచో ముగాగమంబునకులోపంబునుదత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబునువిభాషనగు.

వజ్రాలు - వజ్రాలను - వజ్రాన ॥ పగడాలు - పగడాలను

పగడాన ॥ ఒకానొకచోటననుటచే నీకార్యంబునకుం బ్రయోగవైర
ళ్యంబు సూచింపంబడియె॥

వ్యా.—లు, ల, న, లుపరంబగునపుడు, ఒకానొకచోట ముగాగమంబునకు లోపంబును,దానిముందున్న యచ్చునకుదీర్ఘంబునువిభాషగా నగును. ఉ. వజ్రములు వజ్రాలు, వజ్రాలను, వజ్రాన, పగడాలు, పగడాలను. ఇచ్చట బహువచనమునకు ముందాగమముగావచ్చిన మువర్ణంబునకు లోపంబువచ్చి 'వజ్రలు' అయినది. పిమ్మటఁ బూర్వమైన రేఫముమీఁదిఅకారమాకారముకాఁగా 'వజ్రాలు' (వజ్ర్ + ఆ + లు) అయినది. విభాషయనుటచే వజ్రములనియుంగలదు. ఇట్లే పగడాలు మొదలైనవి. పైసూత్రంబునందు 'ఒకానొకచోట, అనుటంజేసి యిట్టి ప్రయోగంబులు తఱుచుగా నుండవు.

44 సూ—ఇద్గ్లౌరాయుగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకులోపంబగు.

ఇకారాంతములకు గ్లౌరైశబ్దములకు మఱియుగాగమాంతంబులకుం బ్రథమైకవచనలోపంబగు ॥ హరి - గిరి - శ్రీ - ధీ.

వ్యా.—ఇ, గ్లౌ, రాలయొక్కయు, ఉగాగమాంతంబులయొక్కయుఁ, బ్రథమావిభక్త్యేకవచనంబునకు లోపంబుగల్గును, అనఁగా ఇకారాంతశబ్దంబులకును గ్లౌ. రై, అను శబ్దంబులకును, ఉగాగమాంత శబ్దంబులకును, (అఱునదియైనిమిదవ సూత్రంబుచేత ఉగాగమము విధింపఁబడుచున్నది.) ప్రథమావిభక్త్యేకవచనము లోపించును. అనఁగా డువర్ణకము మొదలైనవి కనఁబడవు. ఇకారాంతంబునకు- హరి ఇచ్చటఁ బుంలింగంబునకుఁ బ్రథమైకవచనము పుట్టిలోపించినది. ఉగాగమాంతశబ్దంబునకు- రుక్కు. ఇకారమనుటచే దీర్ఘంబులకును గ్రహణంబు గలిగి, శ్రీ, ధీ, ఇత్యాది శబ్దంబులమీఁదనున్న ప్రథమైకవచనంబునకును లోపంబు గలిగెను.

45 సూ—ఇత్తునకుబహువచనంబు పరంబగునపుడుత్వంబగు.

హరులు - గిరులు కవులు - రవులు - యామినులు - భామి

నులు ॥ తపరకరణంబుచే దీర్ఘంబునకుత్వంబులేదు ॥ శ్రీలు - స్త్రీలు - లకోరీలు॥

వ్యా.—హ్రస్వేకారంబునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వమగును ఉ. హరులు. ఇచ్చట 'హరి' అనుశబ్దంబునకు బహువచన ప్రత్యయంబగు 'లు'వర్ణకము రాగా (హరి + లు) అయినది అప్పుడు ఇకారముపోయి ఉకారము రాఁగా హరులు (హర్ + ఉ + లు) అయినది. ఇట్లే గిరులు, కవులు, రవులు, యామినులు, భామినులు. మొదలైనవి. (విశేషము) 'రశ్మి, రాశి, పరదేశి, వేశి' ఇత్యాది శవర్ణపూర్వకేకారాంతంబులకు బహువచనంబు చేర్చునపుడు వాని శవర్ణంబు సవర్ణంబగు. ఉ. రస్ములు రాసులు, పరదేసులు, వేసులు. 'రోచి, వాజి' ఇత్యాది తత్సమశబ్దంబుల తాలవ్యచజలకు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యచజలుంబోలెఁ బైశబ్దంబులయందలి తాలవ్యశవర్ణంబునకు బహువచనంబులందు దంత్యంబైన సవర్ణాదేశము కవులప్రయోగంబులఁ గాన్పించుచున్నది. పైసూత్రంబునందుఁ దపరకరణంబున హ్రస్వేకారమే గ్రహింపఁబడినది కాన 'శ్రీ, ధీ' ఇత్యాదులందలి దీర్ఘేకారంబులకు నుత్వంబు రాదు. ఉ. శ్రీలు, స్త్రీలు, లకోరీలు. 'నవచేశ్యపదే' అనువాగనుశాసన సూత్రంబుంబట్టి దేశ్యంబుల దీర్ఘంబు హ్రస్వంబు కానేరదు కావున వాగనుశాసనమతంబునే యనుసరించి సూరిగారు 'లకోరీ' శబ్దంబు దీర్ఘాంతముగానే యిచ్చట నుదాహరించిరి కాని వనలా, నేజా, లకోరీ, తేజీ' ఇట్టి దీర్ఘాంత శబ్దంబులకు హ్రస్వమును గలదు. మఱియు నేజా' శబ్దంబునకు 'నేజము' అను రూపంబును గలదు. దీర్ఘమునకు- మ. 'నతనాభిన్న వలానొకానొక పరున్నాశిశిరోరత్నమున్' మను - 2ఆ. హ్రస్వంబునకు— క. అన్నవల ముద్దుమోమును। దిన్నని సెన్నడుమునగవు దేశుకన్నులన్' విక్ర-5ఆ. నేజాకు—ఉ. కల్వమొగ్గనే। జానటుచిమ్మి' భాను 3ఆ. నేజకు- సీ. అనుఁగుఁ జుట్టంబైన యలవసంతుని రాక విరవాజి బలునేజనిఱుఁగఁ జూచి' చంద్ర - 3 ఆ. నేజమునకు— క. నేజముగొని యిప్పోటున। నేజమునింజేర్తునను' శశాం-5 - ఆ. లకోరికి— ఉ. హెచ్చిన బొమ్మవిండ్లగదియించిన చూపులకోరికోలలన్' చంద్రా - 1ఆ. లకోరీకి— క. ఈరీతింగొంద ఱిరుల। కోరీసురతాణికాఁకఁ గూర్చుచకోరీ' చంద్ర. సీ. రాణనొప్పారు పైతాణంబు

సింగిణి శభసులకోకిల శరకసంబు, మను - 4ఆ. క. తెల్లని మొకకత్తలాని తేజీహాయముల్, నైష - 5ఆ. ఉ. కోమటులెల్ల నర్థపులు గొల్లలు తెల్లను తేజులప్పురిన్, విక్ర - 1ఆ. ఇయ్యవి యిట్లుండఁగాఁ గొందఱు 'ఏస్వనస్యాపి శబస్యదీర్ఘాంతత్వంక్వచిద్భవేత్' అను నథర్వణాచార్యులసూత్రంబుంబట్టి సంస్కృతంబైన 'పల్లకి' శబ్దంబు 'పల్లకీ' అని దీర్ఘాంతము నాఁడునున్నదని చెప్పుదురు. అప్పుడును బహువచనంబున 'పల్లకీలు' పల్లకులు, అని రూపద్వయంబు. మఱికొందఱు 'ప్రోల్ల సత్పల్లకీశతైః' అని సంస్కృతమునందుగూడఁ బల్లకీశబ్దంబు ప్రయోగింపఁబడినదిగనుక సంస్కృతశబ్దంబని యందురు అప్పుడు తెనుఁగునందు దీర్ఘాంతంబుగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడదు చ. పల్లకీలునం దలములు వారువంబులును దంతులు నాదిగఁ గల్గువాహనం। బు, కళా - 2ఆ. ఉ. పల్లకులన్ మహోష్ట్రముల భద్రగజంబులనందలంబులన్। గొల్లనబంధువుల్ నడవ, జై - 2ఆ.

(46) సూ — వికృతియందికారాంతములయుపోత్తమేత్వంబునకు బహువచనముపరంబగునపుడుత్వంబగు.

ఇచ్చట వికృతిశబ్దముచే సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహింప వలయు. కలికి - కలుకులు ములికి ములుకులు చెలిమి - చెలుములు - బలిమి - బలుములు ॥ ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి - జిగి నిసి - ఇత్యాదులందుత్వంబు లేదు - జిగులు - నిసులు॥

వ్యా. — 'త్ర్యాదీనామంత్యముత్తమం తస్య సమీపముపోత్తమం' అనువచనముం బట్టి:— ఉత్తమమనఁగా - మూఁడక్షరములు మొదలుకొని కలిగినశబ్దంబులోఁ గడపటియక్షరము. ఉపోత్తమమనఁగా ఉత్తమమునకుఁ బూర్వాక్షరము. తెనుఁగునందు హ్రస్వేకారమంతమందుఁగల శబ్దంబుల యుపోత్తమముయొక్క ఇకారంబునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వముకలుగును. సూత్రంబునందు 'వికృతి' అని చెప్పుటచేత సంస్కృతసమములు కావని గ్రహింపవలెను ఉ. 'కలికి' ఈశబ్దంబులో మూఁడక్షరములున్నవి కాన మూఁడవదియైనకివర్ణంబుత్తమమును రెండవదియైన లివర్ణంబుపోత్తమంబునగును. ఈకలికిశబ్దంబునకు బహువచనంబైన లువర్ణకము పరమైనది కావున నలు

వదియైనసూత్రంబుచే కలి, వర్ణంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి కలికులు, అగును. (కల్ + ఉ + లు) పరిష్కృతసూత్రంబుచేత నుపోత్తమంబైన లివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వంబువచ్చి కలుకులు, (కల్ + ఉ + క్ + ఉ + లు) అయినది. తెలుఁగుశబ్దంబుల కనుటచే సమితి, మొదలగు సంస్కృతసమంబుల ఉపోత్తమమైన మివర్ణంబునకు ఉత్వంబురానియందున సమితులు, అగును. ముక్కి, చెలిమి, బలిమి, మొదలైనవానికి రూపసిద్ధి కలికి శబ్దంబునకుంబోలె గ్రహింపవలెను ఉపోత్తమమైన ఇకారమనుటంజేసి రెండక్షరంబులుగల జిగి, నిసి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల మొదటి ఇకారంబునకు ఉకారముగలుగదు. ఉ. జిగులు, నిసులు,

47 సూ.—రలషోపధనవార్థాదుల యుపోత్తమేత్వంబునకుత్వంబు గలుగదు.

పందిరి - పందిరులు || పిడికిలి - పిడికిళ్లు || రాపిడి - రాపిడులు||
తొమ్మిది - తొమ్ముదులు.

వ్యా.—ర. ల, ష, అనునవి ఉపధగాఁగలిగినవానియొక్కయు, నవసంఖ్యార్థకప్రకృతిశబ్దంబులయొక్కయు, ఉపోత్తమమైన ఇకారంబునకు ఉకారంబురాదు శేషోపన్యాసము—పందిరి, ఇచ్చటరేఫ ముపధగాఁగలది గనుక దీనియుపోత్తమమైన దకారంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వంబురాక పందిరులు, అని యగును. పిడికిళులు, రాపిడులు మొదలైనవిట్లే గ్రహింపవలెను. తొమ్మిది, ఇచ్చటఁ గూడ నుపోత్తమమైన మకారద్వయంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వము రాదు. ఉదా. తొమ్మిదులు. ఈసూత్రంబునందు నవార్థాదిశబ్దంబునఁబట్టి, శబ్దంబు ప్రకారార్థంబుగావున ఎనిమిది, పగిది, చెయిది ఇత్యాదిశబ్దంబుల ఉపోత్తమేత్వంబునకు ఉత్వంబురాదు.

48 సూ.—ఉకారాంతగోశబ్దంబుల కంతటువర్ణకంబగు.

తరువు-ధేనువు-మధువు - గోవు|| అంతటననుట స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనలోపబాధనార్థము||

వ్యా.—ఉకారాంతంబులకును, గోశబ్దంబునకును, అన్నిలింగంబులయందును, 'వు' వర్ణకంబు వచ్చును. ఉ. 'తరువు, ధేనువు, గోవు'. మొదలైనవి. 'తరు' అనుశబ్దంబు ఉకారాంతంబు. దీనికి వువర్ణకంబు రాఁగా 'తరువు' అని యైనది. 'గో' అనుశబ్దంబునకు వువర్ణకంబు రాఁగా 'గోవు' అని యైనది. అంతటనుముందేల 'స్త్రీలింగంబుల' అను నేఁబదియేడవసూత్రంబుచే విధింపఁబడిన ప్రథమైకవచనలోపంబు ఉకారాంత స్త్రీలింగ గోశబ్దంబులపైఁ జెల్లునని తెలిసికొనునది.

49 సూ—వువర్ణకేతరవిభక్తిపరమగుచో నుకారాంతంబులకు బహుళంబుగా గోశబ్దంబునకు నిత్యంబుగా వుగాగమంబగు.

తరువులు - తరులు - ధేనువులు - ధేనులు — గోవులు॥

వ్యా.—వువర్ణకంబుకంటె నితరవిభక్తి పరంబగుచో నుకారాంతపదంబులకు బహుళముగాను 'గో', శబ్దంబునకు నిత్యంబుగాను, వుగాగమంబగును. ఉ. తరువులు, ధేనువులు, గోవులు. ఇచ్చట 'తరు + లు', అనియుండఁగా నీసూత్రంబుచేత వువర్ణంబు బహువచనంబునకు ముందు చేరి 'తరువులు', అయినది. ఈవిధి బహుళంబు గావునఁ బక్షంబున 'తరులు', అయినది. 'గోవులు. ఇచ్చట గోశబ్దంబునకు వుగాగమవిధి నిత్యంబు కాఁబట్టి రూపాంతరంబులేదు. మఱియు 'రాహు, బాహు, కేతు, బిందు, శబ్దంబుల ప్రథమావువర్ణకంబునకు లోపంబు వికల్పంబని కొందఱందురు. ఉ. 'రాహు,—రాహువు. బాహు—బాహువు' ఇత్యాదులు. ఉ॥ పర్వములేకయును రాహు భానుని బట్టెన్, భార, శల్య. 2ఆ. సీ॥ విద్యుత్సహస్రముల్ విలసిల్లెనాఁటి రాహు పర్వంబుగా కనుము భానుఁగప్పె, భార- సభా 2 ఆ. తే॥ అగ్గలించి నాయెదుర బాహప్పళించి కడవఁజాలినమల్లురఁగాన నెందు, భార- విరా- 2ఆ. మొ. ఇట్టిలోపంబు సంస్కృతశబ్దంబులకేకాక 'పుట్టు, చట్టు, తొట్టు, గట్టు, మొదలైన తెలుఁగుశబ్దంబులకు నేకవచనంబందు వువర్ణకలోపంబు వైకల్పికంబు గానగును. ఉ. పుట్టు, పుట్టువు. మొ.

50 సూ—ఉకారాంతంబగు మహత్తునకు వువర్ణకము బహుళముగా నగు.

విష్ణువు - విష్ణుఁడు ॥ శంభువు - శంభుఁడు ॥ వసువు - వసుఁడు.

వ్యా.—ఉకారమంతమందుఁగల మహద్వాచకములకు వువర్ణకము బహుళముగా నగును. ఉ. విష్ణువు, విష్ణుఁడు ఈసూత్రంబుచేత నుకారాంతశబ్దంబులకంటె వువర్ణకంబు వైకల్పికంబుగావున గతించిన యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేత డువర్ణకము పక్షంబున వచ్చి విష్ణుఁడు,అను రెండవరూపమయ్యె, ఇట్లే శంభువు, శంభుఁడు. వసువు. వసుఁడు, ఇత్యాదులు. చ॥ సతినడిగించుభవ్యగుణశాలి వసుండటంచు. వేఁడవచ్చువాఁ । డుత్తరోత్త దేవరాజ్యభరణై కధురంధరుఁడైన సూశత । క్రతుండఁట. వసు- ఆ- తే॥ గీ॥ వటులు భాస్యవి భావి భావసుఁడువసుఁడు' వసు.ఆ...చిన్నయసూరిగారు మన్వాదిశబ్దంబులకు డువర్ణకమంగీకరింపు యేమియుఁజెప్పక విడిచిపెట్టిరి. అయినను నియ్యది వివాదాంశంబుగావున దీనింగుఱించి కొంతస్థాలీపులాకన్యాయంబుగ విమర్శించువాఁడ. 'మనుపట్వాదిశబ్దానాం నడుప్నిశ్చప్రయుజ్యతే' అని యథర్వణాచార్యులును, అహోబలపతి మున్నగువారలును డువర్ణకమును నిగాగమమును నిషేధించిరి. (మను, మధు, పటు, వటు,కటు, దను మొదలైనవి మన్వాదులు) కాని మధువటుశబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు కానంబడు చున్నవి, చ. అలర మృషావటుండు బలియాచన సేయుటకైనివేశముకా వెలువడె' తే గీ॥ యాగశాలకువచ్చె మాయావటుండు, తే॥ గీ॥ అంతఁ జలునవ్వుతోడ మాయావటుండు' దశావతారచరిత్ర. శా॥ చండస్ఫూర్తివటుండుగాంచె, భాగవతము. ఆ వె. వేశ్యమాటఁగనిరొమెవిజనకాలాభ్రశంయా । కృతపటుండు శాంబరీపటుండు, వైజయంతీ విలాసము. ౘ॥ ... భూమంపాలిలోననిపుఁడై పోచక్కనివాడ్రోమనవలాగ మనుపున। మామన్మగునతని మేనమామన్మధునిక్కా, వైజయంతీవిలాసము ఆ॥ వె॥ నరుఁపుప్రభుపునాఁగనరుఁడు ప్రభుఁడనంగ । శర్మవర్మనాఁగశర్ముఁడనఁగ । వర్మఁడనఁగఁజెల్లుఁ; పటువుసు మనువును । బటువు డులకుఁబాసిపరఁగుచుండు, ఆంధ్ర భాషాభూషణము. అథర్వణాచార్యులతో నేకీభవించి కేతనకవీంద్రుఁడు డువర్ణకాంతంబైన మన్వాదిశబ్దంబులంపని యేసిద్ధాంతీకరించుచున్నాఁడు.

51 సూ.—క్రుదునన్నాగమాంత.

క్రుదున - క్రుదువలు - క్రుదువను - క్రుదువలను॥

వ్యా—కద్రూశబ్దంబు నాగమాతయర్థమైనపుడు సంస్కృతభాషయందూకారాంతము. దీనికి నేఁబదియాఱవసూత్రంబున హ్రస్వము వచ్చి నలువదియొనిమిదవసూత్రంబుచేత వుగాగమము వచ్చి 'కద్రువు' అనియుసిద్ధరూపము కలుగుచుండగా నీప్రకృతసూత్రంబున 'కద్రువ' అని నిపాతింపఁబడినది. నాగమాతయర్థముకాని కద్రూశబ్దంబు పుల్లింగంబుగాఁ గూడఁగలదు. అప్పుడు గోరోచనముంటి వర్ణము అని యర్థము. అయ్యర్థమందు 'కద్రువు' అని యేయే మనుష్యవాచకశబ్దంబును వహ్నింపవలెంచి సూత్రంబులో 'నాగమాత' అనియర్థము మాత్రము సంగ్రహింపఁబడినది. 'కద్రువ' స్త్రీవాచకంబుగావున దీని ప్రథమైకవచనలోపము, నేఁబదిరెండవసూత్రంబుచే లోపించెను. నిపాతమనఁగా:—సామాన్యశాస్త్రముచే నొకకృతిగాఁ బ్రయోగము ప్రాప్తించుచుండఁగా దానికి వ్యతిరేకముగా శాస్త్రకారుఁడు ప్రయోగించురూపము. ఉ. కద్రువ, కద్రువలు. కద్రువను, కద్రువలను.

52 సూ—ఋకారాంతంబునకత్వంబును స్త్రీవద్భావంబునగు.

భ్రాత - జామాత - కర్త - భర్త - హర్త - గంత - హంత.

వ్యా—ఋకారమంతమందుఁగలశబ్దంబులకు అకారంబును, స్త్రీత్వధర్మంబును, నగును. అనఁగా భ్రాతృమొదలైన ఋకారాంతపదంబులు తెలుఁగులోనికివచ్చునపుడు, అత్వమును స్త్రీలింగధర్మంబు, గలిగి, 'భ్రాత', అనియైనది, స్త్రీత్వధర్మాతిదేశంబునఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు కలుగును. ఉ. జామాత, కర్త, భర్త, హర్త, గంత, హంత. మొదలైనవిట్లే గ్రహింపవలెను.

53 సూ—విధాతృధాతృదాతృసవితృనేతృశబ్దంబులకుమహత్తులకత్వస్త్రీవద్భావంబులువిభాషనగు.

విధాత - విధాతృఁడు - ధాత - ధాతృఁడు - దాత - దాతృఁడు - సవిత - సవితృఁడు నేత - నేతృఁడు.

వ్యా—మహత్తులైనవిధాతృ మొదలైనశబ్దంబులకు అకారమును స్త్రీవద్భావమును విభాషగానగును. విధాత, విధాతృఁడు. ఈసూత్రమందు అత్వస్త్రీవద్భావంబులు సాహచర్యముగా విధింపఁబడుటంజేసి యుదాహరణంబులయందుఁ బ్రవర్తించునపుడును, నివర్తించునపుడును, అవినాభావముగానుండును (ఒండొంటినివిడువకుండుట)

ఇట్టివిధిని సన్నియోగశిష్టమందురు. సన్నియోగశిష్టమనఁగా నొక్కసూత్రంబునందు విధింపంబడిన కార్యద్వయంబులో నొకటి వచ్చినప్పుడు రెండవదికూడఁ దప్పక వచ్చుట. విధాతృశబ్దంబునకు స్త్రీత్వవిభక్త్యతిదేశంబుచేతఁ బ్రథమైకవచనలోపంబును, శబ్దాంత్యవర్ణంబునకు నత్వంబును గలిగెను. విభాషకాఁబట్టి పక్షంబున ఋకారకుఙ్వర్ణకంబులతో 'విధాతృఁడు' అనురూపంబగును. ఇట్లే ధాత, ధాతృఁడు మొదలైనవి.

(54) సూ—నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు.

రమా - రమ - వనితా - వనిత - విద్యా - విద్య - లక్ష్మీ - లక్ష్మి - సేనానీ - సేనాని - ఇట్లు కృతహ్రస్వములకు హ్రస్వాంతములకుంబోలెఁ గార్యంబగు - లక్ష్ములు - సేనానులు - సిరులు.

వ్యా—నామవాచకంబుల కడపటి దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలుగును. ఉ, రమా. ఇది నామవాచకంబుగనుక దీనితుదనున్న దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలిగి 'రమ' అనియైనది. ఇట్లే వనిత, విద్య, లక్ష్మి, సేనాని, మొదలైనవి. సహజముగా దీర్ఘంబులై యీసూత్రంబుచే హ్రస్వంబు విధింపఁబడిన యికారోకారాంతశబ్దంబులకు సహజహ్రస్వాంతంబులకుంబోలెఁ బైసూత్రవిధులు చెల్లును. లక్ష్మీశబ్దవధూశబ్దంబులు సంస్కృతంబునందు దీర్ఘాంతంబులైనను నీసూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి పూర్వోక్తవిధులచే 'హరి, ధేను' శబ్దంబులువోలె నీభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. ఇట్లే సకలదీర్ఘేకారోకారాంతంబులకుఁ గార్యంబగునని యెఱుంగునది. ఉ. లక్ష్మి లక్ష్ములు. వధువు, వధువులు, ఇత్యాదులు.

(1) సాంస్కృతికంబులైనదీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు తెలుంగుభాషయందు నిత్యంబుగాఁ గలుగును. సంస్కృతభాషలో నయితము, ఒకానొకప్పుడు సమాసమందు దీర్ఘాంతంబులు హ్రస్వాంతంబులగును. ఉ. అజక్షీరము, రేవతిపుత్రుఁడు. ఈహ్రస్వము 'ఙ్యాపోస్సంజ్ఞాఛందసోర్బహుళం' (ఙీబంత ఙీషంతంబులకును, ఆబంతంబునకును (ఈకారాంతంబులును ఆకారాంతంబులును అగును.) సంజ్ఞయందును, వేదమందును, బహుళముగా హ్రస్వము) అను సంస్కృత వ్యాకరణసూత్రంబునఁ గలిగెను. అజాశబ్దరేవతీశబ్దంబులు వ్యస్తంబులో దీర్ఘాంత స్త్రీలింగంబులు. ఓ॥ పదిపినముతైమ్రాద్దులు | పదపడి

రెన్నాళ్ళకో పగిలించె రేకులా | గనబంటు చేసెనుచిపిరి ! నదిసుతగురుకర్ణశల్య నాగపుకేతుల్' భార. అర. 1ఆ. ఇందులోని 'నదిసుత' శబ్దంబు పైసూత్రంబుచేత నేసాధువగును. నదీసుతయనియుం గూడ నుండవచ్చును. ఇట్లే 'కాళిదాసు' కాళీదాసు. కాశిపతి కాశీపతి, ఇత్యాదిసంజ్ఞావాచకములు సాధువులు అగుచున్నవి. స్థానివత్సూత్రే భాష్యమ్- వార్తికం (కార్యవిపరిణామాద్వాసిద్ధి ----- ననుచకార్యాబుద్ధి) విపరిణామాదితి భవితవ్యమ్| సంతిహ్యేవకాన్యప్యుపచరితాని హ్రస్వత్వాని ॥ ప్రదీప ॥ సంతీతి॥ జ్యాహారిత్యత్ర బహుశ్రగ్రహణాత్ ॥ ఉద్యోత ॥ సంజ్ఞాఛందసోరభావాదాహ ॥ బహులేతి ॥ కార్యవిపరిణామశబ్దంబునకు బలె సంజ్ఞాఽభావంబునను హ్రస్వత్వంబగు. కనుకనె "క్లిప్తపుష్పశయనాల్లతాగృహాత్ | నేత్యయం త్రిస్రుమార్గ దర్శనః | అన్వభూత్పరిజనాంగనారతం | సోఽవరోధ భయవేపథూత్తరమ్"॥ రఘు–19సర్గ-23శ్లో. "ప్రతిపద్యమనోహరం వపుః | పునరప్యాదిశతావ దుత్థితః | రతిదూతిపదేషుకోకిలాం | మధురాలాపనిసర్గపణ్డితామ్" కుమారసం - 4సర్గ, 16 శ్లో. జ్యాహారితి బహులగ్రహణాత్ హ్రస్వ ఇతివల్లభః॥ అపినాషం మధుంగణ ... భంగంత్యేజేద్గిరామ్ ॥ "శ్లో. కలత్రనిందాగురుణాకిలైన | మభ్యాహతం కీర్తివిపర్యయేణ | అయోఘనేనాయ ఇవాభితప్తం | వైదేహిబంధోర్హృదయం విదద్రే॥- మల్లినాథకృతిసంజీవనీ వ్యాఖ్యా—వైదేహిబంధోః వైదేహీవల్లభస్య "సూ॥ జ్యాహ్రస్వస్సంజ్ఞాఛందసోర్బహుళం" ఇతిహ్రస్వః | కాళిదాసవత్ ॥ అని వైదేహిబంధుశబ్దము సంజ్ఞావాచకంబుగాన (శ్రీరామమూర్తినిం జెప్పినందున) బాహుళకంబున హ్రస్వముని నిచరింపఁబడియె. వైదేహిబంధుశబ్దమే సంజ్ఞావాచకమైనప్పుడు "నదిసుత" శబ్దము సంజ్ఞావాచకమగుట యేమివింత? (2) | 'గ్రామణీపుత్రుండు ఇత్యాది 'గ్రామణీ' శబ్దంబు ... దీర్ఘాంతమైనను సమాసమందు వైకల్పికహ్రస్వాంతంబగును. ఉ. గ్రామణిపుత్రుండు. ఈవిధి 'ఇకో హ్రస్వోఽఙ్యోగాలవస్య' అను సూత్రంబునం గలిగె. భ్రూశబ్దంబు దీర్ఘాంతమైనను సమాసంబులో వికల్పంబుగ హ్రస్వంబగును. ఉ. 'భ్రుకుంసుఁడు, భ్రూకుంసుఁడు, భ్రుకుటి, భ్రూకుటి' ఈ విధి ప్రయోగానుసారిగాని సార్వత్రికముగాదు (3) సమాసంబులందేగాక వ్యస్తమందు సహితము స్త్రీవాచకంబులైన ఈకారాంతశబ్దంబులు వికల్పంబుగా హ్రస్వాంతంబులగు. ఉ. 'ధరణిః, ధరణీ. క్షోణిః, క్షోణీ. పురంధ్రిః, పురంధ్రీ. యువతిః, యువతీ. రాత్రిః, రాత్రీ. రజనిః, రజనీ. ఇత్యాదులు. 'కృదికారాదక్తినః, సర్వతోఽక్తిన్నర్థా

దిత్యేకే, అనుగుణవార్తికంబులచే హ్రస్వదీర్ఘోభయాంతంబులుగానుండవచ్చును. పైనిం జూపిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రలబునంజేసియే యాక్రింపను దాహరించు హ్రస్వాంతంబులు సాధువులయ్యె. తే॥ గీ॥ ధరణిసవనత్తవివిధోపధావిధాన । మార్జితశ్రీవినిర్జితనిర్జరాల । యేశ్వరుఁడు తిమ్మభూపతియీశ్వరుండు' ఆము॥ఆ. వ॥ కనకశ్రోణిసరంబుకాన్మకాముగాఁ గన్పట్టెనున్' వైజ. 'శ్లో॥ పురంధ్రిభిశ్చక్రమశః ప్రయుక్తం, అని కాళిదాసుసంస్కృతప్రయోగము. వ॥ అప్పుడు పురంధ్రివర్గవృతయై వరణాంకకృతార్థమైన, వసు. ఇత్యాదులు గ్రహింపునది.

55 సూ—ఏకాక్షరంబులకు హ్రస్వంబు లేదు.

స్త్రీ - భూః - శ్రీ - శ్రీ - శ్రీః - శ్రీః - ధీ-ధీ - భ్రూన్॥

వ్యా—ఒకయచ్చుగలపదంబులకు హ్రస్వంబు రాదు. ఉ. స్త్రీ - భూ - భా ఇవి యేకాచ్చుగలవి. కనుక నీశబ్దంబులయెడ నేఁబదినాల్గవసూత్రంబు నిషేధింపఁబడుచున్నది. క॥ సకలస్త్రీలును రాజు సరసిజనేత్రా' స్త్రీదిరవర్ణించె, ఇత్యాద్యాంధ్రకవితాపితామహప్రయోగంబులు గ్రహింపవలెను. భ్రూవు, ఇయ్యది ఉకారాంతశబ్దంబుగావున నలువదియేనిమిదవసూత్రంబుచేఁ గలుగకయున్నతే ఉకారాంతశబ్దంబులని సూత్రించుటచే వుస్తకంబు గలిగెను.

56 సూ—వృధాదులయందున్న వులోపంబు విభాషనగు.

వృధ = వృధుఁడు - మూఢ - మూఢుఁడు - నీచ - నీచుఁడు గృహస్థ - గృహస్థుఁడు - చార్వాక = చార్వాకుఁడు.

వ్యా—వృధ మొదలైనశబ్దంబులయందున్న వుగాగమంబునకు లోపంబు విభాషగానగును. ఉ. వృధ - వృధుఁడు. ఈశబ్దంబు పుంలింగమహద్వాచకంబుగావున నిరువదిరెండవసూత్రంబుచేతను వుగాగమంబు యిరువది రెండవసూత్రంబుచేతను గలిగినదియును ప్రకృతసూత్రంబుచే వైకల్పికలోపంబుగలిగి పైరూపద్వయంబయ్యె. ఇట్లే మూఢ - నీచ - గృహస్థ - చార్వాక, మొదలైనవి. క ॥ కలఁడేనిఁ బాలుఁడైనఁ గడు

వృద్ధముహీన్' భార - ఆర - 3 ఆ' వ॥ నీవుమా । న్నవు శిశుపాలయింకఁ బలుకన్ వలసెన్ సభలోననున్నయా । యవనిపులెల్ల నాతనినయంబ్రబిముక్తులు' భార-సభా-ఆ. క॥ అనిపలికిన పలుకులకుం । ఘనకోపము గదిరినీచుగావున, భార - విరా-2ఆ, సీ॥ గీ॥ విగుణుఁ జిట్టులనిరొు నిదిరొుకకార్యంబు । గాఁగఁబూనియింటు రాఁగఁదగునె। దుష్టబుద్ధి నీచసుగ్రీవుఁ డుండునా । చూటబినునె సురథినూన్యుఁడుడు, భార-ఉద్యో-3ఆ. ఇచ్చట దుష్టబుద్ధి నీచసుగ్రీవుఁడుండు. అని యేకపదముగాఁ జెప్పవలెను (అది వృత్తివిశేషణాంశము, అను కావ్యదోషము సంభవించును. ఇచ్చట సుగ్రీవునియందు నీచత్వము విధేయము కావున నీచశబ్దార్థము ప్రధానముగానుండవలయును. సమాసమునందుఁ జేరిననీచ సుగ్రీవ పదార్థము ప్రధానముగాఁ గలది కావున నీచ శబ్దార్థము అప్రధానతను బొందును. (అవిమృష్టవిధేయాంశంగుణీభూతవిధేయకమ్, అనఁగా విధేయాంశంబును దెలుపునట్టి శబ్దము సమాసములోఁ జేర్చిచెప్పుట అవిమృష్టవిధేయాంశము, కావున (దుష్టబుద్ధి, నీచ, సుగ్రీవుఁడు, అని వ్యస్తపదంబులుగానే యుండవలయును. (నీచ, శబ్దంబునకు దుస్వర్ణకలోపం బీసూత్రంబుచేతఁ గలిగినది.

57 సూ—స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకులోపంబగు.

రమ-క్షమ - వనిత - ఘనత - విద్య - దేవత - మీననేత్ర

వ్యా—స్త్రీలింగంబులయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. అనఁగా స్త్రీవాచకపదములకుపటికి ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. ఉ.రమ ఇచ్చటఁ బ్రథమైకవచనముపుట్టి లోపించినది. ఇట్లే క్షమ, వనిత, ఘనత, విద్య దేవత, మీననేత్ర మొదలైనశబ్దంబులు.

58 సూ—చరిత్రాదులమువర్ణకంబునకులోపంబు బహుళంబుగానగు.

చరిత్ర - చరిత్రము - చరిత - చరితము ॥ అలక -అభిలాష-అక్షత - ఘోష - తరంగ - భ్రమ - విజృంభణ - వధ - వేగ స్ఫు

రణ - హంస - ఇత్యాదులుచరిత్రాదులు॥ బాహుళకమువలన దర్భాదులకు ములోపంబు నిత్యంబు - దర్భ - పనస - ఇత్యాదులు.

వ్యా—చరిత్ర మొదలైనశబ్దంబులయొక్క మువర్ణకంబునకు లోపంబు బహుళంబుగఁ గలుగును. అనఁగా 'చరిత్ర' మొదలైనవానియొక్క కడపటనున్న మువర్ణకమునకు వికల్పంబుగాఁ లోపంబగుటచే 'చరిత్ర—చరిత్రము' అని యుండును. ఇట్టి అలక — అక్షత - హంస - చరిత — అభిలాష - ఘోష - తరంగ - భ్రమ-విజృంభణ - వక్ష — వేగ - స్వర్గ— మొదలైనవానికి రూపద్వయంబు గ్రహింపవలెను. క॥ 'నెరవేసుపర్వులకువిభునిటలాలకముల్' కవికర్ణరసాయనము. సీ. 'నిటలాలకములంటి నిఘుగుణుంచుచున్నాని ముఖసరోజమునకు ముసరుదేంట్లు' భాగ - అష్ట- స్కం. 'అలక' అనుట సులభము. తే. గీ. 'ఘోణాంచప్పుడు వేడ్కతో బుసతీవి। తానముల తోడ నార్ద్రాక్షతములతోడ' ఇందుమతీకళ్యాణము. తే. గీ. 'అహిమభానుఁడు చనుడేఁ నస్తశిఖరి। సరవినర్పించుకుంకుమాక్షతములయ్యె' కవికర్ణరసాయనము. రెండవరూపము సులభము. క॥ 'బలశాలియైన హంసముఁ। బిలిచితి బురణించిపారఁ బోలుచఁదనమునన్' భార- కర్ణ. ఉ. 'ఇందునిభాస్యలప్పుడు సమీక్షణచేసిరి రాజహంసముల్' వైషధము. చరిత్రాదులలోఁ జేరినతక్కంగలశబ్దంబులు సులభంబులు కావున లక్ష్యంబు లుదాహరింపఁబడవయ్యె. ఈసూత్రంబులో మువర్ణంబునకే లోపంబు చెప్పఁబడినది. కాని తక్కినవిభక్తులయొద్దవచ్చుమగాగమంబునకుఁ గూడఁ లోపంబగునని తెలియునది. ఉ. చరిత్రను, చరిత్రమును. చరిత్రలను - చరిత్రములను. మా. దర్భ మొదలైనవానియందుమాత్రము మువర్ణకలోపంబు నిత్యముగాఁ గలుగును. ఉ. 'దర్భ-పనస' ఇత్యాదులు ఇట్టి 'కుశ, కుండ' మొదలైనవి. 'కుండ, పనస' శబ్దంబులు వైకృతంబులని కొందఱియభిప్రాయము- 'కుశ' శబ్దంబునకు 'నీరు' అను నర్థమిచ్చునపుడు 'కుశము' అని చెప్పవచ్చును.

59 సూ—స్వర్గివాచిదేవసురశబ్దంబు లేకత్వబహుత్వంబులం బ్రయోగింపంబడు.

దేవుఁడు - సకలసురలు ॥ స్వర్గివాచియనుటచే భూదేవులు - భూసురుఁడను ప్రయోగంబులబాధితంబులయ్యె.

వ్యా—స్వర్గనివాసులను జెప్పు దేవశబ్దమును, సురశబ్దంబును గ్రమముగా నేకవచనమందును, బహువచనమందును బ్రయోగింపఁబడును. ఉ. 'దేవుఁడు' ఇచ్చట స్వర్గనివాసియర్థము. కాన నేకవచనముగలది. 'సకలసురులు' ఇత్యాది కర్మధారయసమాసము. నిత్యబహువచనము. 'భూదేవులు' 'భూసురులు' ఇచ్చట నీశబ్దంబులకు బ్రాహ్మణులర్థము. దేవసురశబ్దంబులతోడైన యీసమాసంబులచే భూనివాసులు బోధింపఁబడినందున నైవిధ్యంబున సామాన్యముగా నేకవచనబహువచనంబులు కలిగెను.

60 సూ—సురశబ్దంబునిత్యంబుగానసురశబ్దమువైకల్పికముగాస్త్రీతుల్యంబులగు సంస్కృతసమాసంబునఁగావు.

సురలు - అసుర - అసురుఁడు ॥ నిఖిలసురలు - రావణాసురుఁడు ॥ ఎల్లసురలు - ఎల్లయసురలు - ఎల్లయసురులు.

వ్యా—'సుర' అనుశబ్దంబు నిత్యంబుగాను, 'అసుర' అనుశబ్దంబు వైకల్పికంబుగాను, స్త్రీలింగంబులతో సమానంబులగును; కాని సంస్కృతసమాసంబునమాత్రంబునఁగావు. ఉ. సురలు. ఇచ్చట 'సుర' శబ్దంబు నిత్యంబుగా స్త్రీలింగంబుతో సమానంబుగావున నుకారమువచ్చి 'సురులు' అనికాలేదు. 'అసుర' శబ్దంబు వైకల్పికంబుగా స్త్రీలింగసమంబుగనుకఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగలిగి 'అసుర' అనియును. పక్షంబుననుత్వదుత్వర్ణకంబులతో 'అసురుఁడు' అనియును రూపంబులైనవి; కాని సంస్కృతసమాసంబున స్త్రీత్వాతిదేశంబు లేనియందున నుత్వంబు గలిగి 'రావణాసురుఁడు' అనియయ్యెను. 'సుర' శబ్దంబునకుఁ దెలుఁగుసమాసమందు స్త్రీత్వనర్తంబు నిత్యంబు. ఉ. ఎల్లసురలు. 'అసుర'శబ్దంబునకు వైకల్పికము, ఉ. ఎల్లయసురలు' ఎల్లయసురులు. మొ

61 సూ—దూతాదులకు స్త్రీత్వంబుబహుళంబుగనగు.

దూత - దూతుఁడు - యోధ - యోధుఁడు - శుంఠ - శుంఠుఁడు॥ బహుళగ్రహణముచే నమహత్త్వంబునందు స్త్రీత్వంబునిత్యంబు ॥ సింగంబుదూతయగుజంబుకంబు.

వ్యా. — మాత మొదలైనశబ్దంబులకు స్త్రీసద్భావము బహుళముగాఁ గలుగును. 'మాత' ఇచ్చటఁ బ్రథమైకవచనలోపము. 'మాతుఁడు' స్త్రీసద్భావంబు పాక్షికంబు. గావున నుత్వముఙ్వర్ణకంబులు కలిగెను. ఇట్లేయోష - యోషుఁడు. జంతు - జంతుఁడు. ఎం. సీ. నిత్యసత్యవ్రత నిను దేశ నీవు మాకమరంగ మాతవై యభిమతంబు। సేయుము భార - ఆర - 2ఆ. క॥ కోపింపం। జనదు జననాథున కుమా। తుని జంపుటనరకమూట ధ్రువమని రార్యుల్, భార - శాంతి. మఱియు బహుళమని చెప్పుటచేత నమహత్తును జెప్పునపుడుమాత్రము స్త్రీసమముగానుండుట నిత్యమని భావము. ఉ. 'సింగంబు మాతయును జంబుకంబు' ఇచ్చట 'సింగంబు మాతుఁడును జంబుకంబు' అనిమహత్తుగాఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. మహద్వాచకశబ్దమగునపుడు ముఙ్వర్ణకంబులతోఁ బ్రయోగింపఁబడును. ఉ. మేషుఁడు, మాతుఁడు. 'ముద్దరాజు రామన్న కవిజనసంజీవని యందుమాతయనియేకాని మాతుఁడని లేదనెను గాని రెండును గలవు, అని తిమ్మకవీంద్రుఁడువచించెను.

62 సూ.— పృథ్వీవాచిభూశబ్దంబునకు భువియగు.

భువి - భువులు - భువిని - భువులను.

వ్యా — భూమ్యర్థకమైనభూశబ్దంబునకు నామవాచకము 'భువి' అగును. ఉ. భువి— భువిని— భువులను— ఎం.

63 సూ.— నౌశబ్దంబునకు నావయగు.

నావ - నావలు - మహానావ - కొందఱునావియనియునౌదేశం బగునందురు.

వ్యా—'నౌ' అనుశబ్దంబునకు నామవాచకము 'నావ' అనియగును. ఉ. నావ- నావలు- మహానావ. కొందఱు 'నౌ' అనుశబ్దంబునకు 'నావి' అనికూడ నామవాచకముండునందురు.

64 సూ—. రైగ్లౌశబ్దంబుల కోత్వంబు విభాషనగు.

ఇగ్లో సూత్రముచేత ప్రకృతికైకారమునకు లోపంబు॥ రో — రై గ్లో - గ్లౌ.

వ్యా—రై, గ్లౌ, అనుశబ్దంబులకు ఓకారము విభాషగానగును. అనఁగా:— రో, అనియు, గ్లో, అనియుఁ, జెప్పవచ్చునని భావము. ఉ॥ రోగలవాఁడు—రై యిచ్చును. గ్లోలు-గ్లౌలు. ఇత్యాదులు రై, గ్లౌ, ఈశబ్దంబులకు ఇగ్లో, అనునలువది నాల్గవ సూత్రంబుచేఁ బ్రకృతికైకారమునకు లోపంబుగలిగెను.

65 సూ.—ఐకారం బీత్తుల్యంబు.

రైని - రైకి — కైని - కైకి — పైని— పైకి.

వ్యా—ఐకారం బీకారాంతములతో సమానము. అనఁగా నీకారాంతంబులకు నిరువదియాఱవసూత్రంబుచే నునువుకిద్వితీయ విభక్తుల ఉత్వంబున కిత్వంబగు,నని చెప్పం బడియె. అది ఐకారాంతంబులకునుం గలుగును. రై + ను, ఐకారం బీకారతుల్యంబు గావున సువర్ణకముయొక్క ఉకారంబునకు నిరువదియవసూత్రంబుచే నిత్వంబు కలిగి రైని, అయ్యెను. ఇట్లేరైని, రైకి- కైని-కైకి, ఇత్యాదులు. పైనన్, అని పెక్కు,రు తప్పుగాఁ బ్రయోగింతురు. ఈసూత్రంబుచేత పైనిన్, అనవలయును.

66 సూ—కంధరాదులు క్లీబతుల్యంబులు బహుళంబుగానగును.

కంధరము - కంధర॥ విధాతృశబ్దమునకుఁ గ్లీబతుల్యత్వంబు నిత్యంబు — విధము॥ కంధరా నాసికా భిక్షాదంష్ట్రా గ్రీవా పాదుకోల్కాప్రభృతులు కంధరాదులు.

వ్యా—కంధర మొదలైనశబ్దంబులు నపుంసకలింగసమంబులు బహుళంబుగా నగును. కంధర, మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతంబున స్త్రీలింగంబులు. తెలుంగున

బహుళంబుగా నపుంసకత్వము అతిదేశింపఁబడుచున్నది. కావున స్త్రీత్వంబునఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుచే 'కంధర' అనియు, క్లీబత్వాతిదేశంబుచేత 'కంధరము' అనియు రూపద్వయంబేర్పడును. విధాశబ్దంబునకు నపుంసకలింగసమత్వంబు నిత్యంబుగానగును. అనఁగా 'విధము' అని నపుంసకలింగముగానే ప్రయోగముగాని 'విధ' అని ప్రయోగింపఁగూడదు, ఇత్యాది కొన్ని నిఘంటువులయందుఁ బ్రకారార్థమునందుఁ బుంలింగముగాఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది. 'విధో విధానే హస్త్యన్నే ప్రకారే వేతనేపి చ' అని పుంలింగమందు నజయుని ప్రయోగము. దంష్ట్రాశబ్దంబును బుంలింగంబుగాఁ గానంబడుచున్నది. 'కంధర, నాసిక, భిక్ష, దంష్ట్రి, గ్రీవ, పాదుక, ఉల్క, ఇత్యాదిశబ్దంబులు కంధరాదులు.

ఇంక హలంతప్రకరణము.

67 సూ—హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంతతుల్యం బందు నామంబగు.

దృక్ - రాట్ - మరుత్ - విరాట్ - కర్మ - వర్మ॥ శ్వశబ్దంబు దప్ప నకారాంతంబు లెల్లఁ బ్రథమైకవచన తుల్యంబులె యగునని యెఱుంగునది.

—హలంతశబ్దంబులం గూర్చి చెప్పెడిభాగము.—

వ్యా—సంస్కృతమునందుఁ బ్రథమావిభక్త్యంత మెద్దియో యాశబ్దంబు తెలుంగుభాషయందు హలంతంబులకు నామవాచకంబగు. నామమనఁగా:—ధాతువుకానిదియుఁ, బ్రత్యయముకానిదియుఁ, బ్రత్యయంబు కడపటలేనిదియు, నగునర్థముగల రూపము. ఉ॥ దృక్' మొదలైనవి హలంతంబులు. 'శ్వ' అనుశబ్దంబుతక్క 'కర్మ' వర్మ, మొదలైన నకారాంతంబులెల్లను సంస్కృతప్రథమైకవచనములే యిందు నామవాచకములగును.

68 సూ—ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లునకగు.

ఉగాగమాంతంబుల కిగ్లోసూత్రముచే బ్రథమైకవచనలోపం బగు॥ రుక్కు — రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు॥ ఉగాగమంబులేమిం జేసి యిచటనాంతంబుల కస్త్రీలింగంబులకుం బ్రథమైకవచనలోపంబు లేదు॥ కర్మము —వర్మము — చర్మము — సుధన్వుండు సుత్రాముండు.

వ్యా—తుదిహల్లునకు ద్విత్వంబై ఉకారంబంతాగమంబుగానచ్చును. ఉగాగమంబంతమందుంగలశబ్దంబులకు 'ఇగ్లో' అనునలువదినాల్గవసూత్రంబునేతం బ్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుకలుగును. ఉ. రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - మొదలైనవి. స్పష్టార్థము ప్రక్రియాక్రమంబించుక వ్రాయంబడును. 'రుక్'. ఇది సంస్కృతంబులోం బ్రథమైకవచనాంతంబు. ఈప్రథమైకవచనమే (రుక్) తెలుంగులో నామంబగు. (ప్రాతిపదికము) పిమ్మట నీశబ్దంబుయొక్క యంత్యమైనకకారంబునకు ద్విత్వంబును, అంతాగమంబైన ఉకారంబును, ఈప్రకృత సూత్రంబుచేం గలిగి 'రుక్కు' అగును. ఇయ్యది ఉకారాంతంబు కావున నలువదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే వువర్ణకంబు పుట్టి నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేత లోపించినది. ఇట్లే. 'రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు' ఇత్యాదులయందుం బ్రక్రియాక్రమంబూహింపుకొనునది. 'కర్మన్' ఈశబ్దంబు సంస్కృతంబులో నకారాంతంబు. నకారంబునకులోపంబువచ్చి దీనిప్రథమైకవచనము 'కర్మ' అని యుండును. పైసూత్రంబుచే నీసంస్కృతప్రథమైకవచనరూపంబె యీ తెలుంగుభాషయందు నామంబగు. అమహన్న పుంసకంబు గావున నీయదంతంబునకు మువర్ణకంబుకలిగి 'కర్మము' అని యుండును.. ఇట్లే. వర్మము, చర్మము' మొ. ఇవి సంస్కృతంబులో నకారాంతహలంతంబులైనను తెలుంగులో అకారాంతంబులైన 'కర్మ వర్మ - చర్మ' ఇత్యాదులే ప్రాతిపదికములై తుదిహల్లు లేమింజేసి ద్విత్వంబును, ఉగాగమంబును, రావయ్యెను. గొప్పపండితులు సయితము 'కర్మ' అను ప్రథమైకవచనాంతరూపంబు సంస్కృతభాషలో వాక్కునకు నభ్యస్తంబగుటంజేసి తెలుంగులో మువర్ణకంబు లేకుండ 'కర్మ' అని సంస్కృతప్రథమైకవచనంబే ప్రయోగింతురు; కాని 'కర్మము' అని యుపయోగింపవలయును. 'కర్మము' అనుదానికి 'కర్మువు' అను

రూపాంతరంబు గ్రంథంబులఁ గవులువాడుచుండిరి. ఇట్లే. ధర్మము - ధర్మువు. అర్ఘము - అర్ఘువు. వర్గము - వర్గువు. (వర్గు, అనియు మఱియొకరూపంబు) మొదలైనవియు గ్రంథంబులయందుఁ గలవు. ఇందులకుఁ బ్రమాణము. ‹భవేద్ధర్మాది శబ్దానాంయుశ్చవృశ్చాత్రికుత్రచిత్, అని యహోబలపండితీయమునందుదాహరింపఁ బడినది. చ॥ అవని యరాజకంబయినయప్పుడు భూప్రజలందు సర్వధర్మువులు దొలంగుడేన మునిముఖ్యులు వాయుదురోలి వృష్టితే దవు మఱియర్ఘువుల్ దరుగునందురు గావునఁ గాలయాపనం బనితథవాక్యచేయకరయంబున రాజ్యము నిల్పుమిత్త్రజిన్, భారత.

ఆది - 4ఆ. నకారాంతమైన ‹సుధన్వన్, అను శబ్దంబుయొక్క ప్రథమైకవచనంబులు సంస్కృతంబులో ‹సుధన్వా, అని దీర్ఘాంతంబుగ నుండును. ఈదీర్ఘాంతంబే తెలుఁగు భాషలో నామంబై ‹నామంబులకుడు, అను నేఁబదినాల్గవసూత్రప్రకారంబు ప్రాప్తంబుకాగి మహద్వాచకశబ్దంబగుటచే నిరువదియొకటి యిరువదిరెండవసూత్రంబులచేత నత్వడుజ్ఞులు గలిగి ‹సుధన్వుఁడు, అయినది. ఇట్లే ‹సుత్రాముఁడు, ఇత్యాది మహద్వాచకనకారాంతశబ్దంబు లూహించుకొనవలయును.

69 సూ—దీర్ఘంబుమీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగానగు.

వాక్కు - వాకు॥ స్వరాట్టు - స్వరాటు.

వ్యా—దీర్ఘముతరువాతవచ్చు హల్లునకు ద్విత్వము బహుళముగా నగును. ‹వాక్, అను నీశబ్దంబున కంతంబైన కకారంబునకు ముందుదీర్ఘంబుండుటచే ద్విత్వంబు బహుళంబై ‹వాక్కు, అనియుఁ, బాక్షికంబై ‹వాకు, అనియు నగును. ఉగాగమంబు మాత్రంబు అఱువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నిత్యంబుగానగును. అఱువదియెనిమిదవ సూత్రంబులో ఉగాగమద్విత్వంబులు సన్నియోగశిష్టంబులైనను, ఈప్రకృతసూత్రంబులో ద్విత్వంబొక్కటియే బాహుళకంబుగ నివర్తింపఁబడినది. కావున ద్విత్వములేని యప్పుడుకూడ, ఉగాగమంబు నిర్బాధంబుగావచ్చును అందున ‹వాకు-స్వరాటు ఇత్యాది ద్విత్వరహితరూపంబు లుగాగమంబుతో నుండందగు.

70 సూ.—మతుబాదికంబు ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యంబు నామంబగు.

శ్రీమంతమ్ — గుణవంతమ్ — విద్వాంసమ్ — అనడ్వాహమ్ — శ్వానమ్ — ఉపానహమ్ — అప్సరసమ్ — ఇత్యాదులు.

[illegible] తంబులుం గలిగిన సంస్కృత పదంబులు ద్వితీయైక వచనమం దెట్లుండునో తెలుంగునందు నామంబగు. (ప్రాతిపదికము) అనఁగా సంస్కృతంబునందలి ద్వితీయైకవచనంబువలె మకారాంతంబగును. అట్టే యా శబ్దంబులయందుఁ బ్రాతిపదికంబులు (శ్రీ కలదు. గుణము కలదు, అను నర్థమందు (శ్రీమత్, గుణవత్, అను శబ్దంబులు) సంస్కృతమున బోధించునప్పుడు పైశబ్దంబులే ద్వితీయైకవచనమున శ్రీమంతమ్ గుణవంతమ్, అని సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. మకారాంతంబులైన శ్రీమంతమ్ గుణవంతమ్, విద్వాంసమ్, అనడ్వాహమ్ శ్వానమ్, ఉపానహమ్, అప్సరసమ్, ఇత్యాది సంస్కృతద్వితీయాంతంబులు తెలుంగునందు నామంబులగునని యెఱుంగునది.

71 సూ.—దాని యంతిమమకారంబునకు లోపంబగు.

శ్రీమంత - గుణవంత - విద్వాంస - అనడ్వాహ - ఇత్యాది వీనికజంతములకుఁబోలె డుజాదులు యథాయోగ్యంబుగనగు॥ అతఁడు శ్రీమంతుఁడు - ఇతఁడు గుణవంతుఁడు - వాని [illegible] శ్రీమంతము - విసివంశము గుణవంతము॥ విద్వాంసుఁడు [illegible] అనడ్వాహము - శ్వానము - అప్సరస॥ వక్ష్యమాణసూత్రంబుచే స్త్రీత్వంబున మతుబాద్యుదంతంబులె యిందుఁ గ్రహింపఁబడు - శ్రీమతి - గుణవతి విదుషి - శుని॥ మహతివాచ్యంబగునపుడు శ్రీమంతురాలు - గుణవంతురాలు - విద్వాంసురాలనియుఁ బ్రయోగింపఁదగు.

వ్యా—శ్రీమంతమ్, అనుదాని తుదిమకారంబునకు లోపంబు కలుగును. ఉ శ్రీమంత, గుణవంత, విద్వాంస, మొదలైనవి. వీనికి, (శ్రీమంత మొదలైనవానికి) అజంతంబులైన రామ, మొదలగు శబ్దంబులకుంబలె డుజ్ఞాదులు వచ్చును. ఉ, అతఁడు శ్రీమంతుఁడు ఇద్దరి. నపుంసకలింగమైనయపుడు మువర్ణకమువచ్చి వాని వంశము శ్రీమంతము, అని యగును. ఇట్లే వారివంశము గుణవంతము, మొ. అప్సరస, అను దానికి అప్సరస్సు, అనుసకారాంతరూపంబు గలదని యొకానొకరుచెప్పిరి; కాని యది [illegible] బుచేత (శరీరం) స్త్రీ గమునందు మాతృష్వ, మొదలైనవి జ్యంతంబులే (జీ + అంత=జ్యంత. అనఁగా నీకారాంతంబులమాత్రమే) యిందు గ్రహింపఁబడును. మరు బాదప్రత్యయాంతంబులు మహావ్యాకరణాదులను తెలియఁజేయునపుడు శ్రీమంతమ్, ఇత్యాది సంస్కృతప్రాతిపదికంబులే యాతెనుఁగులో నామంబులగునని యుఁ, బ్రత్యయాంతంబులే సంస్కృతంబున స్త్రీలింగంబున శోధనసూత్రము శ్రీమతీ, గుణవతీ, విదుషీ, తనీ, ఇత్యాది ప్రకారంబుగా సాంస్కృతిక ప్రాతిపదికములై యుండును గాన నట్టిదీర్ఘాంతంబులే యీభాషయందు నామంబులుగా గ్రహింపఁబడునని భావము. పిమ్మట చెప్పఁబడినాల్గవసూత్రంబుచే దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబులుగలిగి యేఁబదియేడ వసూత్రంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగలిగి, శ్రీమతి,గుణవతి,విదుషి, ఇత్యాదికముగా హ్రస్వాంతంబులై యుండును. శ్రీమంతురాలు, ఇచ్చట శ్రీమంత, శబ్దాదులు మహతికి విశేషణంబుగానే విశేషింపఁబడి శ్రీగలది, అన్నయర్థముచెప్పునప్పుడు వృత్తి యందు స్త్రీవాచకమైన రాలు, శబ్దంబుతో సమాసంబుచేయుచో సంధిపరిచ్ఛే దములోని సూత్రంబుచే సూత్రారుగాగమంబులుగలిగి, శ్రీమంతురాలు, [illegible] ఇత్యాదిముగా నుండును. శ్రీగలస్త్రీ, గుణముగల స్త్రీ, ఇత్యాదులుగా వ్యవహరింపఁబడును. ఈమతుప్ప్రత్యయాంతరూపంబులు సంస్కృతం బుతో సమాసమైనపుడు ఉకారమకారంబులు దప్పక భ్రష్టతోఁ బ్రయోగింతురు. అనఁగా బుద్ధిమంతుఁడు, అనక బుద్ధిమంతుఁడు, అనియును, గుణవంతుఁడు, ఇ త్యాదిస్థలంబులయందు గుణవంతుఁడు, అనియు నపభ్రంశంబుగా వాడుదురు. ఈ చెప్పినట్టియంశంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబులోనిదియైనను తెలుంగుకవులకుఁ దెలి

యీట యవసరంబు గావున నీకిరింప స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది. మకారాకారాంతంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, మకారాంతకారోపధకంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, వచ్చునట్టి ప్రత్యయము మకారము సాధారణంబుగవకారంబగును. ఉ. (బుద్ధి-మతి-శ్రీ), ఇత్యాదులకారాంతంబులు కావుగావున, బుద్ధిమంతుఁడు, మతిమంతుఁడు శ్రీమంతుఁడు, ఇత్యాదికముగా మకారముతోనే యుచ్చరింపవలయును, (ధన, ఆచార, విద్యా, ఇత్యాదులకారాంతంబులును, దీర్ఘాకారాంతంబులును, గావున మతుప్రత్యయము వకారంబును బొందఁగా ధనవంతుఁడు, ఆచారవంతుఁడు, విద్యావంతుఁడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబులతో నుచ్చరింపవలయును. (రశ్మి, లక్ష్మి, ఇత్యాదిశబ్దంబు లికారాంతంబులైనను మకారోపధకంబులుగావున (రశ్మివంతుఁడు లక్ష్మీవంతుఁడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబుతోడ నేయుండును. (యశస్ తేజస్, ఇత్యాదిశబ్దంబులు అకారోపధకంబులుగావున (యశస్వంతుఁడు, తేజస్వంతుఁడు ఇత్యాదికముగా వకారసహితంబుగానే యుండును. పక్షంబున సకారాంతంబులు మతుబర్థంబునందు (యశస్వి. తేజస్వి, ఇత్యాదికముగ (విని, ప్రత్యయాంతంబుగా నుండును. తెలుఁగుకవిత్వంబునఁ బ్రాయికంబుగా నవసరంబుగావునఁ బ్రసక్తానుప్రసంగంబున నిచ్చట నీయంశము వివరింపఁబడ్డది.

72సూ -ముదాదులకు ప్రథమైకవచన లోపంబులేదు

ముదము - ఉపానహము - స్రజము.

వ్యా — (ముత్, మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు గలుగదు అనఁగా మున్నబంబు మొదలైనవి హలంతస్త్రీలింగంబులుగావున నలువదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే ఉగాగమద్విత్వంబులు గాని నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగాని (ముత్తు, ఇత్యాదికముగా ననిష్టరూపంబు కావలసియుండె. తన్నివారణార్థము ముదాదులు డెబ్బదియవసూత్రములోని మతుబాదికగణంబులోఁ జదివింపఁబడియె. అందున (ముదమ్, ఉపానహమ్, స్రజమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృత ద్వితీయైకవచనాంతంబులే ప్రాతిపదికంబై డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచేత మకారలోపంబుగలుగు స్త్రీలింగత్వహేతుకమైన ప్రథమైకవచనలోపంబు (ముగ్ధకలోపము

ప్పఁబడియేడవసూత్రంబుచేఁ బ్రాప్తించుచుండఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే నిషేధింపఁబడి మువర్ణకంబుతో (ముదము, ఉపానహము, స్రజము, ఇత్యాదిరూపంబులు సిద్ధించెను.

73 సూ-ఋత్విగాదులుద్వితీయైకవచనాంత తుల్యంబులువిభాష నగు

ఋత్విజుడు - ఋత్విక్కు - నీవృతము - నీవృత్తు॥ ఋత్విగాదికంబాకృతిగణంబు.

వ్యా—ఋత్విక్కు మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతద్వితీయైకవచనాంతంబులతో సమానమై విభాషగానగును. అనఁగా ఋత్విక్ఛబ్దముయొక్క సంస్కృతద్వితీయైకవచనము (ఋత్విజమ్, అనియుండు. ఇదియే తెలుఁగులోఁ బ్రాతిపదికము కాఁగా డెబ్బదియొక్కవసూత్రంబుచే నంత్యమకారంబు లోపించి (ఋత్విజ, అయినది. పిమ్మట నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వడుజ్వర్ణకంబులు కలిగి (ఋత్విజుఁడు, అయినది. విభాషయనుటచే ఋత్విక్ఛబ్దము హలంతంబు గావున నలువదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబులుగలిగి నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేనైన ప్రథమైకవచనలోపంబుతో (ఋత్విక్కు, అనురూపంబు పక్షంబునసయ్యె. నీవృచ్ఛబ్దముయొక్క సంస్కృతద్వితీయైకవచనము (నీవృతమ్, దీనియంతిమమకారంబు డెబ్బదియొకటవ సూత్రంబుచే లోపించియు మహద్వాచకంబుగావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబుచే మువర్ణకంబువచ్చి (నీవృతము, ఇట్లయ్యె. విభాషయగుటచే నీవృచ్ఛబ్దంబు హలంతంబు గావున నలువదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబులు గలిగి నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేనైన ప్రథమైకవచనలోపంబుతో (నీవృత్తు, అను రూపంబు పక్షంబునసయ్యె. వణిక్కు - వణిజుఁడు. పుష్పముక్కు - పుష్పముచుఁడు. వేదవిత్తు - వేదవిదుఁడు. పాలితకకుప్పు- పాలితకకుభుఁడు. ఘృతస్పృక్కు - ఘృతస్పృశుఁడు. సునద్వట్టు - సునద్వహుఁడు, అభ్రలిట్టు - అభ్రలిహుఁడు. త్వక్కు - త్వచము. తటిత్తు - తటితము. జలముక్కు - జలముచము. మధులిట్టు - మధులిహము. కకుప్పు - కకుభము. ప్రావృట్టు - ప్రావృషము. మొదలైనశబ్దంబులు. ఆకారాగసావృ

శబ్దంబునం జేసి బుత్వాగామ్యాకృతిగణంబులోనిదని యూహింపఁదగునది. మఱియు. ‘ఆపత్తు–ఆపద. తృట్టు – తృష. సంపత్తు – సంపద. విపత్తు–విపద. కృకు–కృశ. దిక్కు–దిశ. దుష్టు – దుష. త్విష్టు – త్విష, ఈమొదలైనశబ్దంబులు బుత్వాగమగణంబులోనివి. ఇవి హలంతంబులు. పక్షంబున ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబులు హలంతంబులు ప్రాతిపదికములైనప్పుడు అజుపధిదొనిమిత్తక సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబులు గలిగి నలుగడనాల్గవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుతో ‘ఆపత్తు, సంపత్తు, తృట్టు, ఇత్యాదికములుగా రూపంబులు. పక్షంబున ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబులైనచో ‘ఆపదమ్, తృషమ్, సంపదమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృతద్వితీయైకవచనంబులే ప్రాతిపదికంబులై సంస్కృతభాషలో స్త్రీలింగంబులైన యాశబ్దంబుల ప్రథమైకవచనమువర్ణకంబు ఏఁబదిరెండవసూత్రంబుచే లోపింప ‘ఆపద, తృష. సంపద ఇత్యాదిరూపాంతరంబులగును.

74 సూ–ఒకానొకచో మహత్వంబునందు మతుప్తకారంబునకానాదేశంబు విభాషనగు.

హనుమానుఁడు – హనుమంతుఁడు – భగవానుఁడు – భగవంతుఁడు – ఇత్యాది.

వ్యా—ఒకానొకచోట మహద్వాచకమునందు మతుప్ప్రత్యయతకారంబునకు ఆన, అనునది విభాషగావచ్చును. ఉ. హనుమానుఁడు. దీనిప్రాతిపదికము మతుబంతము ‘హనుమత్’ అనియుండునుగానఁ బ్రత్యయతకారంబునకు ‘ఆన’ అనునాదేశము గలిగి పరికృతసూత్రంబున ‘అనుమ+ఆన’ ఇట్లయి అపవాదిస్వరసంధి (సూ11|| సంధి–ప) చేనయిన ‘హనుమాన, శబ్దంబునకు నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వముద్వర్ణకంబులు వచ్చి ‘హనుమానుఁడు, అనురూపంబయ్యె. ‘హనుమంతుఁడు హనుమచ్ఛబ్దంబు మహాత్ముని బోధించునప్పుడు ద్వితీయావిభక్తిలో ‘హనుమంతమ్, అని సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపఁబడును. మకారాంతంబైన ‘హనుమంతమ్, ఇత్యాది సంస్కృతద్వితీయాంతంబులు తెలుఁగునందు నామంబులుగాఁగా డెబ్బదియొక్కటవ సూత్రంబుచే ‘హనుమంతమ్, అనునాప్రథమైకవచనలోపంబు గలిగి

'హనుమంత, అయినది. పిమ్మట నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే సత్వ డుజ్వర్ణకంబులుగలిగి 'హనుమంతుఁడు, అయినది. ఇట్లే భగవానుఁడు - భగవంతుఁడు మొదలైనవి. మఱియు 'హనుమంతుఁడు, అనుదానికి 'హనుమ, అనియు రూపంబు గలదు. ఆ॥ వె॥ పడగనున్న హనుమభయవిహ్వలుఁడుగాఁడు। అరదమునకు సూతుఁ డచ్యుతుండు' భార- క॥ నారూపం। బనుపమ మగునని హనుమ కనిలజుఁడనియెన్ భార - ఆర - 3 అ.

75 సూ—విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబగు.

స్త్రీలింగత్వాతిదేశంబుచేతనుత్వడుజ్ఝులులేవని యెఱుంగునది ॥ విశ్వకర్మ - కృష్ణవర్త్మ - అశ్వత్థామ - యువ - యజ్వ - ఇత్యాదులు.

వ్యా—విశ్వకర్మ మొదలైనశబ్దంబులు స్త్రీలింగతుల్యంబులు. అనఁగా స్త్రీలింగ ధర్మం బారోపించుటచేత నుత్వడుజ్ఝులు రాక ప్రథమైకవచనలోపంబు గలుగును. ఉ. విశ్వకర్మ సంస్కృతంబులో 'విశ్వకర్మన్' శబ్దంబు నకారాంతము. మహద్వాచకంబు. దీని ప్రథమైకవచనము 'విశ్వకర్మా, అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. ఇదియే తెలుఁగులో నలువదియేడవసూత్రంబుచేఁ బ్రాతిపదికంబుగా నెంచఁబడును. తరువాత నేఁబదినాల్గవసూత్రంబుచేత హ్రస్వంబుగలిగి పరికృతసూత్రంబున స్త్రీత్వాతిదేశంబుచే నేఁబదియేడవసూత్రంబుచేఁ (బ్రథమైకవచనలోపంబుగలిగి 'విశ్వకర్మ, అనురూపం బేర్పడినది. ఇట్లే 'కృష్ణవర్త్మ, అశ్వత్థామ, (అశ్వ + స్థామ.) ఇది పృషోదరాదిగణంబులో నిది గాన సకారమునకుఁ దకారముగలిగి "అశ్వత్థామ" అయినది. చిన్నయసూర్యాది గ్రంథంబులందు 'అశ్వత్థామ, అనియుంటసాధారణకము) యువ, యజ్వ, మొదలైనవి. మఱియుఁ ద్రిలింగలక్షణశేషమందు 'సీ॥ విశ్వకర్ముని కూఁతువిశదలావణ్య సముజ్జ్వల జేకొని మూరిఁబోయి' 'హరి- ఉ- 4ఆ. అనులక్ష్యంబునుజూపి 'విశ్వ కర్ముఁడు, అనురూపంబు గలదని తద్గ్రంథకర్తగారు నుడివిరి. కాని 'విశ్వకర్మకు కూఁతు, అని సవరించినచో గణభంగము గలుగక సలక్షణంబుగ నుండునని యెఱుంగునది. ఉ. స్వార్థోక్తి ఇట్లు. భార. ఆది 4 ఆ23 బస. క॥ పడయం గావలయు వాఁడు సంతతిఁగావించు విచిత్రవీర్యక్షేత్రములన్ (విచిత్రవీర్యక = స్వార్థేకన్.

76 సూ—మహాద్వాచకమయిపుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు.

బ్రహ్మ - ఈశబ్దముచతుర్ముఖ ఋత్విగ్విప్రులకువాచకంబు॥ తత్వతపోవేదయోగ వాచకంబగునేని బ్రహ్మమునాఁబడు.

వ్యా—మహత్వంబునఁ బుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దంబునకు స్త్రీత్వంబుగలుగును. అనఁగా 'బ్రహ్మ' అనునపుడు 'బ్రహ్మదేవుఁడు, యజ్ఞములోని కర్మకారకుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు' అనునర్థంబగు. 'బ్రహ్మన్, శబ్దంబు నకారాంతము. ప్రథమైకవచనము. 'బ్రహ్మా, అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. పిమ్మట నేఁబదినాల్గవసూత్రంబుచేత హ్రస్వంబుకలిగి ప్రకృతసూత్రంబుచే 'బ్రహ్మ, అని హ్రస్వాంతంబుగాఁ దెలుంగు ప్రథమారూపంబగు. 'బ్రహ్మ, శబ్దంబునకు 'పరమాత్మ, వేదము, తపస్సు, ఒకగ్రహయోగము' అను నర్థము చెప్పునపుడు 'బ్రహ్మము' అని మువర్ణకంబుతోఁ జెప్పవలెను,

77 సూ—ఆత్మేమనిజంతంబులకునాంతములగుమనుజసంజ్ఞలకు స్త్రీత్వంబుబహుళంబుగానగు.

ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్ముఁడు - మహిమ - మహిమము - అణిమ - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ - లఘిమము - దేవశర్మ - దేవశర్ముఁడు.

వ్యా—'ఆత్మన్' శబ్దంబునకును, 'ఇమనిచ్, ప్రత్యయాంతంబులకును, నకారాంతంబులైన మనుజసంజ్ఞావాచకంబులకును, స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగును. ఉ. ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్ముఁడు. ఇచ్చట స్త్రీలింగత్వంబుచే 'ఆత్మ అయినది. 'ఆత్మము' ఇది బ్రహ్మము మనస్సు శరీరముస్వభావము,ఇత్యాదికము తెలియజేయునపుడు మువర్ణకాంతంబుగా నిల్చుండును. 'ఆత్ముఁడు, ఇచ్చట స్త్రీవద్భావము వైకల్పికంబుగావునఁ బక్షంబున నుత్వడువర్ణకంబులు గలిగెను. 'మహిమ, గరిమ' మొదలైనవి. 'ఇమనిచ్' ప్రత్యయాంతంబులు స్త్రీవద్భావంబున నేఁబదియేడవసూత్రంబుచే మువర్ణ

కంబు లోపించియుఁ బక్షంబున మువర్ణకంబుతో నుండియుఁ రూపద్వయంబగును. ఉ. మహిమ - మహిమము- ఇట్లే అణిమ - అణిమము- గరిమ- గరిమము-లఘిమ-లఘిమము. మొ. (దేవశర్మ' ఇత్యాదినాంతము- సంజ్ఞావాచకము. ప్రత్యయబహుళ మనుటచేత 'దేవశర్మ' అనియుఁ, బక్షంబున 'దేవశర్ముఁడు. అనియు రెండురూపంబులు ఇట్లే కృతవర్మ-కృతవర్ముఁడు మొ. ఉ. ఉజ్జ్వలఘనశక్తి వెచి కృతవర్మని బాహులనొంచి ధైర్యనిశ్చలమతి' భార. ద్రో- 4ఆ.

78 సూ—మహత్త్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశబ్దము రాజునాఁబడు.

రాజు-ఖగరాజు || అమహత్త్వంబునందు - రాజము- వృక్షరాజము || ఉపసర్జనత్వంబునందు - హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు.

వ్యా.—మహత్త్వంబునందు 'రాజ' శబ్దార్థము విశేషణంబు గాకుండఁ బ్రధానముగా నెంచఁబడునపుడు రాజు, అనఁబడును ఉ. రాజు- ఖగరాజు-ఇవి మహద్వాచకంబులు, ఖగరాజు, అనునపుడు పక్షులకు రాజని యర్థము కావునషష్ఠీతత్పురుష సమాసము 'ఉత్తరప్రధానస్తత్పురుషః' అనుటంజేసి సమాసంబులో నుత్తరపదంబైన రాజశబ్దంబుయొక్క యర్థమే ప్రధానమైనది; కావున డుజ్వర్ణకలోపంబుతో నకారాంతమయ్యె. అమహద్వాచకమందు నకారాంత 'రాజన్' శబ్దము అజునదియేడవ సూత్రంబుచే సంస్కృతప్రకృతినటనాంతతుల్యంబై యనఁగా 'రాజా' అని దీర్ఘాంతంబై యేఁబదినాల్గవసూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబునం జేసి మువర్ణకంబుతో 'రాజము' అను రూపమేర్పడెను. 'వృక్షరాజ' శబ్దంబు టచ్ప్రత్యయాంతంబై 'రామ' శబ్దంబువలె సంస్కృతంబులో నదంతంబు. అమహదర్థకంబు గావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రమ్ముచే 'వృక్షరాజము' అయినది. ఇట్లే 'ఖగరాజ' శబ్దము సంస్కృతంబులో నదంతంబైనను మహద్వాచకంబగుటంజేసి యీసూత్రప్రకారంబున డుజ్వర్ణకలోపంబు నిపతింపఁబడినది కావున 'ఖగరాజు, అని యుత్వమాత్రంబుతోనే ప్రయోగింపఁబడియె. ఉపసర్జనత్వంబునందు (అప్రధానార్థమందు.) 'హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు పరశురాముచేఁ జంపఁబడ్డ రాజులుగలవాఁడు

యర్థము, ఇచ్చట రాజశబ్దార్థము ప్రాధాన్యంబుగాక పరశురామునికి విశేషణంబైనందున నుత్వమజ్ఞులతో 'రాము' శబ్దంబునొంటెనుండె. దీనిలోని 'హతరాజుఁడు' ఇత్యాది మున్నర్ణకాంతరాజశబ్దస్థలంబులో జకారము తాలవ్యంబుగానుచ్చరింపవలయును. 'రాజు' ఇత్యాద్యుకారాంతస్థలంబులయందు జకారము దంత్యముగా నుచ్చరింపవలయును. తత్సమమైన రాజశబ్దంబు దంత్యజకారఘటితంబును నీచంగతి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదశతసూత్రము నొద్దఁ జెప్పియున్నారిగ దీనినే చెప్పంబడినది. ఈశబ్దంబు విషయమై నానాన్వయంబు గలదు. ఈశబ్దంబు తత్సమమైనప్పుడు తాలవ్యజకారంబుతోనే యుచ్చరింపవలెననియు, దానం జేసియే రాఘవపాండవీయంబునందు 'అకలుషాంకురాజయశమెన్నమైతి' 1ఆ. అనుప్రయోగంబు భారతరామాయణార్థములయందు సమంజసమైనదనియుఁ జెప్పుదురు. భారతార్థమునందు 'పాండురాజయశము' (ఇచ్చట పాండురాజశబ్దంబు సంబుద్ధ్యంతము) ఇచ్చట రాజశబ్దంబులోని జకారము తత్సమశబ్దఘటితంబుగానఁ దాలవ్యంబుగా నుచ్చరింపవలెననియు, నందుననే రామాయణార్థంబునందుఁ గూడ 'పాంకర + అజయశము' అని పదచ్ఛేదమై 'తెల్లనయినయజమహారాజుకీర్తి' యన్న యర్థమిచ్చునప్పుడు తాలవ్యజకారఘటితమైన 'అజ' శబ్దము వలనఁ బ్రాకరణికార్థంబు చెడలేదనియు, మహాకవి ప్రయోగంబును దృష్టాంతీకరించుచున్నారు. రాజశబ్దము వైకృతమైనపుడు దానియందలి జకారంబు దంత్యముగాఁ బలుకవలయునందురు. జకారంబు దంత్యంబుగాను, తాలవ్యంబుగాను, నుచ్చరించుభేదంబునవే చెప్పంబడును. వైకృతంబనియు, నీశబ్దమేర్పడినది కాని రూపంబులో భేదంబులేమి నారితార్థ్యంబు. ఇట్లు దంత్యతాలవ్యభేదంబున వైకృతంబును, తత్సమంబును నైనశబ్దంబు లనేకంబులుగలవు.

తత్స	వైకృ	తత్స	వైకృ
పంజరము	పంజరము	జవాది	జవాది
లజ్జ	లజ్జ	జాలము	జాలము
జగము	జగము	నంజి	నంజి
మంచము	మంచము	కాంచనము	కాంచనము
లంచము	లంచము	వంచన	వంచన

ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు. పైశబ్దంబులువోలె రాజుశబ్దము వైకృతంబుగాను, తత్సమంబుగాను, నుపయోగింపఁబడును. ఆప్పతెనుంగులో వ్రాయంబడిన పెక్కుప్రబంధంబులందును. నిఘంటువులయందును, రాజశబ్దంబుపయోగింపఁబడినది. అయ్యాది వైకృతమనక [illegible] అప్పు [illegible] గొన్నింటి నుదాహరించెద. సీ॥ రాచవాఁడనఁగను రాజన [illegible] తియుఁ [illegible] నేనికసామి యొడయఁడుదొర। రాయఁడు రాణ్ణేఁడు రాజేకిని [illegible] నరపాలసంజ్ఞలై పరఁగుచుండు' ఆంధ్రభాషార్ణవము బ్రహ్మవర్గము. సీ॥ వాసిఁ [illegible] రారాజువడచక్కియొకిమీఁదుతత్తడికెక్కుడిదంట యనఁగ' సాంబ [illegible] వు-దేవవర్గము. తే. వెలయు తెల్లతేజి గలుగురాజ' ఆంధ్రరత్నాకరము. 1ఆ. [illegible]॥ గీ॥ [illegible] లయుఁ జెలువంబు తెల్లతేజికలుగురాజ' ఆంధ్రరత్నాకరము 1ఆ [illegible]॥ గీ॥ [illegible] యులుఁడు వలరాజుమరుఁడులచ్చికొమరుఁడు'ఆంధ్రనామసంగ్రహము [illegible]. [illegible]॥ [illegible] యంతటి। రాజులమేలన్నయనుమరాఁగాఁజనితాఁ' యు [illegible] అల [illegible] యలకమ్మల నం [illegible] చెల్వపుంబొలు [illegible] బోలని [illegible] పెక్కుగూ। పులజ [illegible] యయాతి-4ఆ. ఇట్టి [illegible] కాన్పించు [illegible] గాని తత్సమ రాజుశబ్దంబు తాలవ్యజకారంబుతో [illegible] [illegible] బు [illegible] గానుండును. 'రాజు' అనితాలవ్యంబుగా [illegible] పండితులలో [illegible] లోకంబులో [illegible] [illegible] రాజశబ్ద [illegible] బు [illegible] యంబుతో [illegible] యిప్పటి [illegible] తాలవ్యంబుగనుచ్చరింప [illegible] సించినను నదిశ్రోత్రలైనవారలకు [illegible] కలిగింపకమానదు. కాఁబట్టి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదదశమసూత్రంబునొద్దఁ [illegible] శబ్దంబుల [illegible] ప్రకరణంబులో రాజుశబ్దము దంత్యఘటితమని యుదాహరించి [illegible] యుదారసరణిగానున్నది. రాజశబ్దంబుతత్సమమేకాని వై [illegible] ప్రయోగింప [illegible] యిట్టిశబ్దంబు కవులెల్లప్రయోగిం [illegible] శంకింప [illegible] మహాకవులు గ్రామ్యశబ్దములుసయితము గ్రంథములలోఁ బ్రయోగించినచో నవి గ్రాహ్యములుగా నెంచవలెననియు, నార్యప్రయోగంబు లక్షణాదులకుఁ బ్రవర్తకములనియు, శిరసావహింపుము 'నిరంకుశాః కవయః' అను న్యాయంబు జ్ఞప్తినుంచుకొని బహూకరింపవలెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

అట్టి గ్రాహ్యం [illegible] మహాకవులు ప్రయోగించినంతమాత్రన గ్రాహ్యంబైనప్పుడు నుశబ్దంబై తత్సమంబైన రాజశబ్దంబు [illegible] తెనుంగులోఁ బ్రయోగింపఁబడినంతమాత్రన నేల గ్రాహ్యంబుగాదు? [illegible] గ్రంథంబులని చెప్పఁ[illegible] నన్నయాదుల పద్యంబులను వేనవేలు పరిశోధించియున్నాను. మహాకవులు నియమంబుగా నన్యదేశ్యపదంబులనన్య తెనుంగులోనికి [illegible] ప్రసిద్ధంబైన తత్సమరాజుశబ్దంబును [illegible] తోఁచుచున్నది. కావున నేతివ్యాకవిగారు తత్సమశబ్ద [illegible] "శ్రీ॥ క్ష్మాపాలకులకు [illegible] భూభృత్పదంబు నకు భూభృత్పాలకులకు [illegible] రాజపదంబొప్పురాజ నంగ॥సర్వాల'—అను పద్యంబున రాజాశబ్దంబు నుదాహరించిరి. వైకృతంబుగూడనున్నదని వారికిఁ దోఁచినచో నిల నీశబ్దంబు వైకృతమన్న సంశయంబొందు గలదని యేలచెప్పకుందురు? విశేషపరిశోధకులైన సీతారామాచార్యులవారును దమనిఘంటువునందు రాజాశబ్దము నిరూపించుచు [illegible], [illegible] వైకృతంబుగా వాడియున్నారనియు, నయ్యది చింత్యమైనయంశంబనియుఁ జెప్పిరి. వారు రచించిన ప్రౌఢవ్యాకరణంబునందుఁ గూడ రాజాశబ్దంబు వైకృతత్వంబున గూర్చి కొంచెమసత్యమనియే వ్రాసిరి కాని సర్వకవిసమయసిద్ధంబని నిశ్చయింపరైరి. తాలవ్యజకారంబుతో నుండుట విధియని యంగీకరించి రాజాశబ్దంబును బహు[illegible]ప్రకరణముఖ్యాఖ్యానముతోఁ బరిహాసాస్పదమైనవిరసోచ్చారణ సేయుచుఁ గొందఱు తెనుంగులో నీశబ్దంబును సకలజనప్రసిద్ధంబగుటంజేసి మహాకవులు నన్యదేశ్యములతోఁ బాటుగఁ బ్రయోగించిరియని సంతృప్తిజెందుచు నీశబ్దంబు దంత్యజకారఘటితమైన తత్సమంబేయని లోకవిదంబుగానంగీకరించుట మేలని మదాశయము.

(79) సూ—జగదింద్రజిత్తులతకారంబునకులోపంబువిభాషనగు.

జగము - జగత్తు - ఇంద్రజి - ఇంద్రజిత్తు - ఋత్విగాదియగుటంజేసియింద్రజిత్తుండనియువాడంబడు.

వ్యా—(జగత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, (ఇంద్రజిత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, తకారంబునకు లోపము వైకల్పికంబుగానగును. "జగత్" అనుశబ్దంబులోని త

కారము ప్రకృతిసూత్రంబున లోపింపఁగా నపుంసకంబు గావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబున ముఙ్వర్ణకంబు వచ్చి "జగము" అనియైనది. వైకల్పికంబనుటచే లోపము రానియపుడు అరువదియేడవసూత్రంబుచే "జగత్" అను తకారాంతంబగు ప్రాతిపదికంబుపై యఱువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులుగలిగి "జగత్తు" అనియైనది. 'ఇంద్రజిత్' అనునపుడు ప్రకృతసూత్రంబుచే, తకారములోపింపఁగా "ఇంద్రజి" అని యొకరూపంబును, తకారలోపము లేనియపుడు అరువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులు గలిగి "ఇంద్రజిత్తు" అను మఱియొకరూపంబును, డెబ్బదిమూఁడవసూత్రంబుంబట్టి ఋత్విగాదులతోఁ జేరినదగుటచేఁ బ్రాతిపదికము వ్యస్తైకవచనాంతతుల్యంబుగావున "ఇంద్రజితమ్" అనికాఁగా డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచే నంత్యమకారము లోపించి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వానుస్వారకంబులు రాఁగా "ఇంద్రజితుండు" అను రూపాంతరంబును నయ్యెను. "నాకొమరుఁడింద్రజిత్తుఁడు | లేకుండుట యెటువాటి లెక్క" అచ్చ-రా-యుద్ధకాం. ఆ॥ వె॥ ఇంద్రజిత్తుఁడప్పుడీసనకులోపమునిచే ! [illegible] తెలిసి [illegible] మొల్ల-యుద్ధ-ఆ॥ వె॥ చారులరుసఁడంచి సౌమిత్రిచే నింద్రజి | త్తుఁడీల్గెననుచుఁ జెప్పుటయును" మొల్ల-యుద్ధ-2 ఆ. పై ప్రయోగంబులు, ఈ గాగమద్విత్వంబులపై ఉత్వానుస్వారకంబులతోఁ బ్రయోగింపఁబడితాదృశసాధుత్వంబునకు సందేహాస్పదంబుగ నున్నవి. పైమూఁడవ ప్రయోగంబు "ఇంద్ర | జితుండునీల్గెననుచుఁ జెప్పుటయును" అని సవరించినసలక్షణంబుగనుండును. [illegible] 'ఇంద్రజిత్తుఁడు' అను ప్రయోగము సాధీయముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఇంద్రజి, ఇంద్రజిత్తు" శబ్దంబులకు నింద్రజితుండనుపదంబు రూపాంతరంబేకాన దీనియర్థము-ఇంద్రుని జయించువాఁడు. మఱియు నీశబ్దంబు-ఇంద్రునిచేత జయింపఁబడినవాఁడనియు, నర్థమిచ్చును. కావున "ఇంద్రజితుండు" అను శబ్దంబునకు-ఇంద్రుని జయించిన రావణాత్మజుఁడనియు, ఇంద్రునిచే జయింపఁబడినవాఁడనియు, నర్థము శ్లేషయందును, ! ప్రయోగించుటకుఁ జమత్కృతిగానుండును.

80 సూ—సాంతసంబుద్ధిసకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు.

ఉరము - ఉరస్సు - వక్షము - వక్షస్సు — అర్చి-అర్చిస్సు -ధనువు - ధనుస్సు - ఆయువు - ఆయుస్సు ॥ బహుళగ్రహణంబునం జేసి పయఃప్రభృతులు సకారంబునకు లోపంబులేదు ॥ పయస్సు -వయస్సు-సరస్సు.

వ్యా—సకారాంతంబులగు పదముల కడపటి సకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగును. 'ఉరస్' అను శబ్దము సకారాంతపదము. దీనియందలి యంత్యాక్షరంబైన సకారము ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁబడఁగా నపుంసకలింగమగుటచే ముప్పది తొమ్మిదవసూత్రంబున ముపర్ణకంబు రాఁగా 'ఉరము' అనియైనది. సవర్ణములోపింపని యప్పుడు అఱువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులతో 'ఉరస్సు' అనియైనది. 'వక్షము' అనుశబ్దంబు పైదానివలెనే యెఱుంగునది. 'అర్చిస్' అనుశబ్దంబునందలి కడపటి యక్షరంబైన సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁగా 'అర్చి' అని యైనది. మఱియు నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమైకవచనంబునకు లోపంబు గలిగినదని యెఱుంగునది. సవర్ణలోపము కలుగనియప్పుడు అఱువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులచే 'అర్చిస్సు' అయినది 'ధనుస్' అనునపుడు కడపటియక్షరంబగు సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపించి నలువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వువర్ణకంబువచ్చి 'ధనువు' అనియును, సవర్ణములోపింపనియప్పుడు అఱువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులుగలిగి 'ధనుస్సు' అయినది. ఇట్లే 'ఆయువు' మున్నగు శబ్దంబులు గ్రహించునది. బహుళమని చెప్పుటచేత 'పయః' మొదలైన వానియొక్క సకారంబునకు లోపంబుకలుగదు. అనఁగాఁ గడపటివర్ణమైన సకారంబునకు లోపంబు కలుగక 'పయస్సు' అనియేకాని 'పయము' అనియుండదు. ఆధునికులు 'ఉడుకంబు పయము' అని ప్రయోగించెదరు, ఇయ్యది కావ్యంబుల మృగ్యంబు. 'వయస్' అనుశబ్దము పక్షికర్థమైనపుడు 'వయస్సు' అనియును, ప్రాయమున కర్థమైనపుడు వయస్సు, వయసు, అను రెండురూపంబులుగలవు. కాని 'వయస్సు' అనునపుడు పక్షిపర్యాయముగాఁ దెలుఁగునఁ బ్రయోగంబు మృగ్యంబు. 'ఓజస్సు', అనస్సు, అంభస్సు, వర్చస్సు, రక్షస్సు, పాథస్సు, సరస్సు, ఆయుస్సు, హవిస్సు, చేతస్సు, మహస్సు, అంహస్సు, ఆగస్సు, ఇత్యాది శబ్దంబులకు ముపర్ణకంబు రాదు. తుదిసలోపంబు బహుళంబుగ నగు 'పథిన్' శబ్దంబునకు 'పథము', 'పుర్' అనుశబ్దంబునకు 'పురము', ఇత్యాది ప్రథమైకవచనాంతంబు

లగును. (పరము, అనుటకు- సీ॥ తే॥ గీ॥ ఘుటికేతకీసలయసమజటాపటలనిటల| ఫలకతిలకితశశిసితభసితలసిత| రసితపరమసమాధి సాధ్వసరరుచిర| రసఘురభరంబు నొల్చుమానససరంబు॥ ఘుటికాచలమాహాత్మ్యము- 1 ఆ, అను సీసపద్యముయొక్క ముఖ్యస్థమగు సీసమందలి ప్రతిపాదాంత్యమందును గ్రమముగా, పరిసరంబు, కలధురంబు, మౌక్తికసరభరంబు, రోలంబపరికరంబు, అను నంత్యనియమముతో (మానససరంబు; చేర్పఁబడి ప్రయోగింపఁబడినది. ఈప్రయోగంబునకు సహాయమైన ప్రయోగాంతరంబుగాఁ నిపింపదు.

81 సూ.—మహదాద్యాచకంబులగుసాంతంబులకంతలోపంబేనిద్వితీయైకవచనాంతతుల్యత్వంబేనగు.

అంగిరుఁడు - అంగిరసుఁడు - ఉగ్రశ్రవుఁడు - ఉగ్రశ్రవసుఁడు - ప్రచేతుఁడు - ప్రచేతసుఁడు - ఊర్ధ్వరేతుఁడు - ఊర్ధ్వరేతసుఁడు.

వ్యా.—మహాత్మ్యను జెప్పునట్టి సకారాంతశబ్దంబులకుఁ గడపటియక్షరములోపించుటగాని ద్వితీయైకవచనసామ్యముగాని కలుగును. ఉ. అంగిరుఁడు - అంగిరసుఁడు. ఇచ్చట (అంగిరస్, అనియుండఁగాఁ గడపటియక్షరంబగు సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁ బయినయుత్వపరంబగు సూత్రంబులచే నుత్వమువర్ణకంబులు రాఁగా (అంగిరుఁడు, అయినది. పక్షంబున (అంగిరసమ్, అను ద్వితీయైకవచనాంతంబే తెలుఁగునఁ బ్రాతిపదికంబై- ... సూత్రంబుచే మకారంబు లోపించి యుత్వపరంబగు సూత్రంబులచే నుత్వమువర్ణకంబులతో (అంగిరసుఁడు, అయినది. ఇట్లే, ఉగ్రశ్రవుఁడు, ప్రచేతుఁడు, ఊర్ధ్వరేతసుఁడు, మొదలైనవానికి ప్రయోగంబులు ... తే॥ గీ॥ ... ఊర్ధ్వరేతుఁ| ... పట్టముని కన్నుమూఁతునా పైతదీని| నాకు ... చెప్పుము ... భా- అను- 4 ఆ. ... సుతులనఘులు వేవురునమ| యమ్ములయి ... సాంఖ్యయోగాభ్యాసనిష్ఠఁ జేసి ముక్తులయి ఘోరతేజులంద ఱును నూర్ధ్వరేతసులైరి, భా- అను- 3 ఆ.

82 సూ—వేధఃపురోధఃపురోధసుఁడు.

వేధశ్శబ్దమునకు నిత్యంబుగాఁ బురోధశ్శబ్దమునకు వైకల్పికముగా సలోపస్త్రీవద్భావంబులు గలిగి నిపాతింపంబడియె.

వ్యా—వేధస్ - పురోధస్ - పురోధసుఁడు. అనఁగా నైయెనుబదియొకండవ సూత్రంబుచేత నవి సాంతంబులగుటచే వేధుఁడు - వేధసుఁడు - పురోధుఁడు—ఇట్లు నిష్టరూపంబులగుచుండ ౘవేధస్ శబ్దంబునకు సకారలోపంబును; స్త్రీత్వాతిదేశంబును, నిత్యంబుగాను; ౘపురోధస్ శబ్దంబునకు సకారలోపంబును, స్త్రీత్వాతిదేశంబును, నీసూత్రంబుచేత వైకల్పికముగాను; నిపతింపఁబడినవి, (నిపాతమనఁగా—ఒకటియొక రీతిప్రయోగము సామాన్యసూత్రముచేతఁ గలుగుచుండఁగా దానికి విరుద్ధముగాఁ బలికిన, రూపము.) ౘవేధస్ ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాతిదేశంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగలిగెనది. ౘపురోధస్— పురోధసుఁడు, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాతిదేశంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుకలిగి ౘపురోధ, అయినది పక్షంబున ౘపురోధసమ్, అను ద్వితీయాంతము ప్రాతిపదికంబై డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచే నంతిమమకారలోపంబును, ఇరువదియొకటియిరువది రెండుసూత్రంబులచే నుత్వద్రుత్వర్ణకంబులు గలిగి ౘపురోధసుఁడు, అయినది.

83 సూ—మనశ్శిరస్సదశ్శబ్దంబులసకారంబునకుద్విత్వంబువిభాషనగు.

మనసు - మనస్సు - శిరము - శిరస్సు - సదసు - సదస్సు - స లోపంబయ్యేనేని - మనము - శిరము - సదము.

వ్యా—ౘమనస్, మొదలైనశబ్దములయొక్క సకారంబునకు ద్విత్వంబు విభాష గానగును. ఉ. మనసు- మనస్సు. ఇచ్చట "మనస్" అనియుండఁగా నఱువదియొని మిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులురాఁగా ౘమనస్సు, అయినది. పిమ్మట నీసూత్రంబునందు ద్విత్వంబు విభాషగావున నేకసకారంబుతో నుగాగమాంతరూపంబును నుండు. ఉ. మనసు- మనస్సు. ఇట్లే ౘశిరసు. సదసు, తపసు- వక్షసు- యశసు-

తపసు - తమసు - తేజసు - మొదలైనవి గ్రహింపవలయును. వీనియంత్యసకారంబునకు నెనుబదియవసూత్రంబుచే లోపంబుగలిగి యదంతపుంసకలింగంబుగావున ముప్పదితొమ్మిదవసూత్రంబుచే మువర్ణకంబు రాఁగా మనము, శిరము, సదము, ఉరము- వక్షము- యశము- తపము- తమము- తేజము, మొదలైనవి యయ్యెను.

84 సూ—ద్యుహృచ్ఛబ్దంబులకుదివిహృదియగు.

దివి - దివులు - హృది - హృదులు॥

వ్యా—దివ్, అను వకారాంతశబ్దంబునకు 'దివి అనియు, హృద్, అను దకారాంతశబ్దంబునకు "హృది" అనియుఁ బ్రథమావిభక్తి యగును. ఉ. దివి-దివులు హృది-హృదులు.

85 సూ—స్త్రీలింగంబులెల్లస్వస్వనియతంబులగుస్త్రీప్రత్యయంబులంగూడియిందుఁబ్రవర్తిల్లు.

నామము...	...స్త్రీప్రత్యయాంతము...	తత్సమము.
కర్తృ...	... కర్త్రీ ...	... కర్త్రి
జనయితృ...	...జనయిత్రీ ...	...జనయిత్రి
భాగ్యశాలిన్	...భాగ్యశాలినీ ...	...భాగ్యశాలిని
బుద్ధిశాలిన్	...బుద్ధిశాలినీ ...	...బుద్ధిశాలిని
మతిమత్ ...	...మతిమతీ ...	...మతిమతి
గుణవత్ ...	...గుణవతీ ...	...గుణవతి
విద్వత్ ...	...విదుషీ ...	...విదుషి
వనజముఖ ...	వనజముఖీ ...	...వనజముఖి
	వనజముఖా...	...వనజముఖ
మీననేత్ర...	...మీననేత్రా ...	...మీననేత్ర

అంగాదులకుం దక్క సంయోగోపధంబులకు జీప్రత్యయంబు లేమిం జేసి - మీననేత్రి - పద్మనేత్రి - ఇత్యాదు లసాధువులు.

వ్యా—సంస్కృతభాషలో స్త్రీత్వము బోధింపఁబడినపుడు స్త్రీప్రత్యయంబు లేవేవి సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ గలుగునో యట్టిప్రత్యయాంతంబులే యీభాషయందు ప్రాతిపదికంబులగును. ఉ. కర్త్రి, జనయిత్రి, బుద్ధిశాలిని, గుణవతి, మీననేత్రి- మొదలైనవి. కర్త్రి, జనయిత్రి, ఈశబ్దంబులకు సంస్కృతభాషలో కర్తృ జనయితృ, శబ్దంబులు మహాప్రాణంబులైనపుడు ఋకారాంతంబులుగా నుండును. సాంస్కృతికంబులైన ఋకారాంతశబ్దంబులు స్త్రీలింగంబులో నీకారాంతంబులై "కర్త్రీ-జనయిత్రీ" అని దీర్ఘాంతంబులగును. పిమ్మట నేఁబదినాల్గవసూత్రంబుచే హ్రస్వాంతంబులగు. "భాగ్యశాలిన్- బుద్ధిశాలిన్" ఇత్యాదిసాంస్కృతికనకారాంత పుంలింగంబులు సంస్కృతభాషలో నీకారాంతంబులై తెలుంగున హ్రస్వాంతంబులై "భాగ్యశాలిని, బుద్ధిశాలిని" యిట్లగును. మతిమత్, గుణవత్ ఇత్యాదితకారాంత సాంస్కృతికపుంలింగంబులు స్త్రీత్వంబున నీకారాంతంబులై తెలుంగున హ్రస్వాంతంబులగును. ఉ. మతిమతి-గుణవతి. సంస్కృతభాషలో ఋకారాంత నకారాంత తకారాంతశబ్దంబులు సామాన్యంబుగా నీకారాంతంబులగు. తెలుంగులో నట్టిదీర్ఘంబునకు, హ్రస్వంబు గలుగును. ధాతృ-ధాత్రి. దుష్టశాసితృ-దుష్టశాసిత్రి. నేతృ-నేత్రి గుణిన్ - గుణిని. ధనిన్ - ధనిని. కాశీవాసిన్ — కాశీవాసిని. ధీమత్ -ధీమతి. మహత్ - మహతి. సౌందర్యవత్ - సౌందర్యవతి. (సూత్రము) అంగాదులకుం దప్ప సంయోగోపధంబులకు జీప్రత్యయంబులేమిం జేసి, మీననేత్రి, పద్మనేత్రి, ఇత్యాదు లసాధువులు. (వ్యా) అంగాదులైనశబ్దంబులకుం దక్క హల్సముదాయం బుపధాస్థాన మందుఁగల తక్కినశబ్దంబులకు జీప్రత్యయము! (స్త్రీలింగబోధకమైన ఈకారము) లేకపోవుటచేత మీననేత్రి — పద్మనేత్రి, మొదలైనశబ్దంబులు దుష్టములు. ఉపధయనఁగా:—శబ్దంబుతుదినుండి లెక్కించినచో రెండవదియైన యక్షరము. కాఁబట్టి ప్రకృతంబున శబ్దముయొక్క యక్షరంబుల తుదిభాగమునుండి లెక్కించుతఱిని సంయోగము (హల్లులకుమి) రెండవస్థానమం దుండవలయును. మీననేత్రి, అనుశబ్దంబులో దువర్ణంబ కాదు. పూర్వవర్ణంబులు తకారరేఫంబులు.

ఆవర్ణంబులకే సంయోగము నిషేధము. ఈశబ్దంబులో సంయోగముపధయైనందున నీకారాంతం బుకాలేదు. ఇట్లే పద్మనేత్రి మొదలైనవి. మీననేత్రి, ఇత్యాదులు, 'మత్స్యములవంటి నేత్రములుగలది, అనునర్థంబునను సాధువులైనవి. మీనంబులకు నాయకురాలు, అనునర్థంబున సాధువే యగును. మీనంబులకు నాయకురాలనఁగాఁ దన నేత్రంబులు మీనంబులను మించి యున్నవిగావున నట్టిన యనంబుల వ్యాజంబున మీనంబుల నేలుచున్నదని నేత్రంబులకు నుత్కర్షము లభించును. మీనంబులు కన్నులకు సమానములని జగద్విదితంబుగావున నయనార్థక శబ్దంబులతోఁ బోయినను, ఉపమానవాచకమీనశబ్దంబుచేతనే నేత్రంబులూహింపఁబడును. ఇట్టియర్థము సౌందర్యవర్ణనాప్రకరణంబునందుఁ బైశబ్దంబులు ప్రయోగింపనప్పుడు స్ఫురింపునని యెఱుంగునది. (నాసిక - ఉదర-ఓష్ఠ - జఙ్ఘ - దన్త - కర్ణ - శృఙ్గ - అఙ్గ - గాత్ర - కణ్ఠ, ఈశబ్దంబు లీకారాంతస్త్రీలింగంబులుగను, ఆకారాంతస్త్రీలింగంబులుగాను నుండును; గానఁ దెలుఁగులో హ్రస్వంబుగలిగి ఇకారాంతం బులుగాను అకారాంతంబులుగాను నుండును. ఉ. చంపకనాసికి-చంపకనాసిక. కలకణ్ఠి కలకణ్ఠ. పల్లవోష్ఠి-పల్లవోష్ఠ. మొదలైనవి. ఇట్లు రెండువిధంబుల స్త్రీబోధకములైనప్పుడు వాడవచ్చును. మిగిలిన బహ్వచ్కశబ్దంబులకు (రెంటికన్న నెక్కువయచ్చులుగలశబ్దంబులకు) స్త్రీత్వబోధకముగ ఙీప్రత్యయంబు రాదు. ఉ. పద్మలోచన-కుటిలకుంతల-పల్లవాధర' మొదలైనవానిని, పద్మలోచని, కుటిలకుంతలి, పల్లవాధరి, ఇత్యాదికమికారాంతబుగా వాడవలదు. పెక్కురు తెలియక 'నేత్రి' అనియే ప్రయోగించుచుండిరి గీ॥ శరణు జగదంబ లలితవాచాకదంబ | పంకజము సంగరసవ పూర్ణేందువదన | సర్త్వణామం బుమృగనేత్రి చారుగాత్రి | సందియమి వేణి నీవఁ బద్మజునిరాణి' వట్ప. 4ఆ. తే॥ గీ॥ పద్మపత్రనేత్రి (హాసనపాలపుత్రి) | చిక్కనిరుపాజి మరునిరాచిల్కతేజి' చాటుధార. ఇట్లే పెక్కు ప్రయోగములున్నవి. ఈప్రయోగమునకు నాధునికుల గ్రంథములయందు లెక్కలేదు. ... 'సు' వర్ణంబుపూర్వమందున్న ... 'దతి' గా ... పెక్కురు 'సుదతి' అనుటకు 'సుదంతి' అని ప్రయోగించిరి. సీ॥ ... దాడిమీఫలము సుదంతికిచ్చిన ... (... సుదంతికిమ్మ' అన్న ... గా నుండును) క॥ తానూరక ... అప్ప-కవి. (ఇచ్చో) తానూరక యఱిగి యా సుదతి ... సుదంతికిఁ బోలుఁ జీ శాంతి

సౌమ్యంబుకై ; వృషకళే' నాంచా-టీకా. ఇచ్చో 'సౌభాగ్యమైనవంతంబులుగలది' అన్వయోక్తయగుటచే 'కురూపి' అనిపలికింపుటయు గలుగవలెను; కాని స్త్రీలకు గజయానలన్న ప్రసిద్ధములగుటగావున నెవ్వతే సేయుంకులంకుమని యర్థము చెప్పుకొనుముఁ బైశబ్దంబులున్న రీతినుండు ప్రసిద్ధముగాను నగుము నెరవేరుచుంపనవచ్చును.

(86) సూ—మహతేతరంబులగు స్త్రీలింగంబుల విశేషణంబులకుఁ క్లీబత్వంబు విభాషనగు.

పద్మలతమనోహారి - పద్మలతమనోహారిణి - హృద్యంబగువిద్య - హృద్యయగువిద్య॥ మొదవులలోఁగపిల నరిష్ఠంబు - కపిలవరిష్ఠ

వ్యా—మహత్తులుకాని స్త్రీలింగంబుల విశేషణంబులకు నపుంసకలింగధర్మంబు విభాష గానగును. అనఁగాఁ నిర్జీవబోధకములైన స్త్రీలింగంబుల విశేషణంబులు స్త్రీలింగముగాను, నపుంసకలింగంబుగాను, నుండును. ఉ. పద్మలతమనోహారి — పద్మలత. మనోహారిణి. ఇచ్చట 'లత' అనునది జడంబుగావున 'మనోహారి' అనినపుంసకలింగముగాను, 'మనోహారిణి' అని స్త్రీలింగంబుగాను, విశేషణంబు చెప్పనచ్చును. 'మనోహారిన్' శబ్దము సంస్కృతంబులో నాంతంబుగనుక రెనుబదియైదవసూత్రప్రకారంబున స్త్రీలింగరూపము 'మనోహారిణి' అనవలయును. ఇట్లే 'హృద్యంబగువిద్య-హృద్యయగువిద్య' మొదవులలోఁగపిలవరిష్ఠంబు, మొదవులలోఁగపిలవరిష్ఠ, మొదలైనవి గ్రహింపనలెను.

(87) సూ—భవచ్ఛత్రాదులకిందుఁబ్రయోగంబులేదు.

భవదాదులగు హలంతసర్వనామంబులకును శతృరేఫాంతాదులకును దెనుఁగుభాషయందువ్యవహారంబు లేదనియర్థము - సమాసంబులందొలుతంగడిసి యుండుఁ బ్రయుక్తంబులగు ॥ భవద్గుణంబులు - త్వదాశయము - మత్పుణ్యావశ = అస్మద్రూపము - భవిష్యత్కాలము- ధూర్వహము -ఇత్యాదులెఱుంగునది

వ్యా—భవత్ మొదలైనశబ్దంబులును, శతృప్రత్యయాంతరూపంబులును, రేఫాంతంబులును, తెనుఁగుభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. అనఁగా భవత్-త్వత్-మత్, మొదలైనశబ్దంబులును, లసత్-భవిష్యత్, మొదలైనశతృప్రత్యయాంతంబులును, ధూర్-గిర్, మొదలైన రేఫాంతశబ్దంబులును, తెనుఁగుభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁదగవుకాని సమాసాంతంబులయందుఁగాక షష్ఠీసమాసాదిసమస్తభాగంబులయందుఁ బ్రయోగింపవచ్చును. ఉ. భవద్గుణంబులు - త్వదాశ్రయము - మత్సాహాయ్యము, ఇత్యాది సమాసస్థలంబులయందు భవత్ - త్వత్ - మత్. మొదలైనశబ్దంబులు సమాసాంతర్భాగంబుగాఁ బ్రయోగింపఁబడెను. సమాసాంతంబునందును, వ్యస్తంబునందును వీనికిఁ బ్రయోగములేదు.

ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదము.

:o:

అచ్చతెనుఁగుసంగూర్చి తెలుపుపట్టిభాగమునకు నాచ్ఛికపరిచ్ఛేదమని పేరు

1 సూ—సంస్కృతసమేతరంబయిన యీభాషయచ్ఛయనంబడు స్పష్టము.

వ్యా—సంస్కృతసమములుకాని యీభాష యచ్చతెనుఁగనఁబడును.

2 సూ—ఆచ్ఛికశబ్దంబులెల్లందఱుచుగ స్త్రీసమంబులుం క్లీబసమంబులయియుండు.

స్త్రీసమత్వాతిదేశంబుచేఁ బ్రథమైకవచన లోపాదికంబును క్లీబసమత్వాతిదేశంబుచే మువర్ణకంబునగునని యెఱుఁగునది! అన్న-చిన్న-

అద్ద - గద్ద - జాణ - గాణ - ఓడ - గోడ - ఇత్యాదులు స్త్రీసమంబులు॥ పెయ్యము - నెయ్యము - అల్లము - మొల్లము - సున్నము - సన్నము - ఇత్యాదులు క్లీబసమంబులు॥ బహులముగ ననుటచేఁ బుంలింగతుల్యంబులుం గొన్ని కలవని తాత్పర్యము॥ కొమరుఁడు- చందురుఁడు - జముఁడు - కంతుఁడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—అన్నంతేనంబులైన శబ్దంబులన్నియు సాధారణంబుగ స్త్రీలింగసమంబులు గాను, నపుంసకలింగసమంబులుగాను, నుండును. స్త్రీత్వారోపించుటచేతఁ (స్త్రీలింగసమములని చెప్పుటచేత) బహుళముగ నకారంబునకు లోపంబుగల్గుట మొదలైనవియు నపుంసకలింగత్వారోపించుటచేత (నపుంసకలింగసమములని చెప్పుటచేత) మువర్ణకము వచ్చుటయుఁ గలుగునని తెలిసికొనునది. ఉ. అక్క—మిక్క—అద్ద—గద్ద—జాణ—గాణ—ఓడ—గోడ మొదలైనవానికిఁ బహుళముగ నకారలోపంబు గలదుగావున స్త్రీలింగసమంబులు. పెయ్యము—నెయ్యము..అల్లము—మొల్లము—సున్నము—సన్నము మొదలైనవానికి మువర్ణకము వచ్చినందున నపుంసకలింగసమంబులు. (బహుళముగ, (సాధారణముగ) అని సూత్రంబునయందుఁ జెప్పుటచేత స్త్రీలింగసమంబులును, నపుంసకలింగసమంబులును మాత్రమే కాక పుంలింగముతో సమానంబులును గొన్నిగొన్ని (కొన్ని) కలవని తాత్పర్యము. ఉ. కొమరుఁడు — చందురుఁడు — జముఁడు — కంతుఁడు — మొదలైనవి, ఇచ్చటఁ బుంలింగసమంబులని చెప్పుటచేత మువర్ణకంబునకు బదులు డుప్రత్యయము వచ్చెను.

(3) సూ—బల్లిదాదులు సంస్కృతతుల్యంబులు.

మహత్త్వంబున వీనికుత్వము డాదులు, నమహత్త్వంబున ముత్వర్ణకాదులును, స్త్రీత్వంబునందాలు శబ్దముతోడ సమానంబులునుంగలుగునని యెఱుంగునది॥ బల్లిదుఁడు - బల్లిదము - బల్లిదురాలు॥ బల్లిద - అక్కజ - కావలి - బెట్టిద - వెడిద - మిసిమింత - మొక్కలి - ఇత్యాదులు బల్లిదాదులు.

వ్యా—బల్లిద, మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతశబ్దంబులతో సమానములు. అనఁగా మహత్త్వంబునందు బల్లిద, మొదలైనవానికి, తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వము ఙ్ణకాదులును (ఆదులనుటచే నిగాగమనాగమంబులు) అమహత్త్వంబునందు మువర్ణకాదులును (ఆదిశబ్దంబుచే ముగాగమంబును) స్త్రీత్వంబునందు ఆలు, శబ్దంబుతో సమాసముకలుగునప్పుడు సంధిపరిచ్ఛేదమునందలి ముప్పదియొకండవసూత్రంబుచే నుత్వరుగాగమంబులును, కలుగునని తెలిసికోవలెను. ఉ. బల్లిదుఁడు - బల్లిదము - బల్లిదురాలు. మొ. ఇట్టే అక్క-జ-కావల-చెట్టిన-చెకెద-మిసిమింప- మొక్కల- మొదలైనవానికి బల్లిదశబ్దంబునకువలెనే రూపత్రయంబు గ్రహింపవలెను.

4 సూ—మహాత్తులగుమగాదులకుం గయిరాదులకును డుజ్జగునుత్వంబుగాదు.

మగఁడు - మనుమఁడు ॥ కయిరఁడు - కత్తళఁడు ॥ మగ - మనుమ - రాయ - పాప - ప్రే - తే- ఈకా ప్రత్యయాంతంబులు - ఇత్యాదులుమగాదులు ॥ కయిర - కత్తళ - జన్న - నీల — ఇత్యాదులు కయిరాదులు.

వ్యా—మహద్వాచకములైన 'మగ, మొదలైనశబ్దంబులకును, 'కయిర' మొదలైనశబ్దంబులకును, డుజ్జుకంబువచ్చును. ఉత్వంబురాదు. ఉ. మగఁడు-మనుమఁడు రాయఁడు-పాపఁడు=ప్రేఁడు-తేఁడు-ఈ-కా-ప్రత్యయాంతంబులుమగాదులు. కయిరఁడు-కత్తళఁడు-జన్నఁడు-నీలఁడు-మొదలైనవి కయిరాదులు ఈమగాదులకును, కయిరాదులకును, ద్వితీయాద్యేకవచనంబునందు బల్లిదాదులవలెనిగాగమంబుపాక్షికంబుగా తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువదినాల్గవసూత్రంబుచే నిత్యంబుగా ప్రాప్తింపకపోవలెను. ఈకాప్రత్యయాంతంబులు=ఈప్రత్యయంబును, కాప్రత్యయంబును, అంతమందుఁగల శబ్దంబులు. ఈప్రత్యయాంతంబునకు - ఉ. అడుసీఁడు. మొ. (సూ - తద్ధి-15సూ) కాప్రత్యయాంతంబునకు. ఉ. అడవికాఁడు- మొ. (సూ- తద్ధి- 11సూ) ఈమగాది

గ శబ్దంబులు 'నగనిక్, రాయనిక్, మనుమనిక్' ఇత్యాదికముగా నిత్యనిగాగమరి బులోఁ బ్రయోగింపఁబడును. ప్రస్తుతకాలంబున నొకానొకరు 'రాయ' శబ్దంబుకారాంతం బని భ్రమించి 'రాముక్' అన్నట్లు 'రాయుక్' అనిప్రయోగించెదరు. అయ్యది ప్రామాదికంబు. ఈశబ్దంబునకు రామశబ్దంబునకువలెఁ బంచమివిభక్తియందు ఉత్వార్ణకలోపంబు మాత్రంబు మహాకవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. కాని నిగాగమంబునకు వైకల్పికత్వంబును, ఉకారాంతత్వంబును, బాహుళ్యంబు. కనుక నే ఏకవ్యక్తిలక్ష్యంబు లకారాంతతంబులు సంగతమ్ములుగానున్నవి. మ॥ కృష్ణరాయల బాహాపృగనాభి సంకుమదసాంద్రాలేపపంకంబునన్. మను- 1ఆ- ఉ॥ కనితనురాజులెన్నఁ గొనఁగాఁ జెనుపాఁడులతో సిరంగరా। యనికడకేఁగి మాటలని యాయనఁదెల్పి తెచ్చినుల్లకున్. య యా. 1ఆ. మ॥ అ। గ్గికి నాహులచేతఁగొన్న విరుపుల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా। యలచిత్తంబిగు రింప రాయసము వ్రాయంజాక్రత్తౌనాసుధీ! తిలకా! లక్ష్మీవిలాసము. 1ఆ.చ॥ వనజపరాత్మశంకరులు వార్ధికినదిక్కిఁబోలెఁ గృష్ణరా।యనికి ననుంగుటల్లుఁడటులై తనరున్ విరచితమాధవుండు' కాకుత్థ 1ఆ మ॥ కలఁగెన్ శత్రుధయంకరపకటదోర్గర్వస్ఫురత్కృష్ణరా। యలసద్వైరిఘనాంధకాస్వనములాశాంతంబులం బర్వఁగన్॥' కృష్ణరా- 8- ఆ తే॥ గీ॥ అతఁడు దీవించి తనురాయలకు నిచ్చె। హాత్మురాలని మదిలోన హర్షమలర కృష్ణరా - 4- ఆ. మ॥ శ్రీకృష్ణరా। యలనొసంగ వచించునట్టి యెడనత్యాశ్చర్య'- కృష్ణరా మొప్పారఁడ। ల్లలనారత్నము పింపమీఁదనొక చిల్కఁబంచె నచ్చోటికిన్' కృష్ణరా 4 ఆ. తే॥ గీ॥ తనకుజోడను నొకరాజు ఘనతరాన్య!యమునఁగొలిగెను గృష్ణరాయలయి సత్య'ము కృష్ణరా 4 ఆ. తే॥ గీ॥ అప్పుడప్పాజి కృష్ణరాయలను బెండ్లి। కొడుకుఁ జేయంగనెంచి పుత్త్రికమెఱుంగ' కృష్ణ - 4 ఆ

5. సూ— పగతాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబగు.

పగతురు - అల్లురు - నెయ్యురు - బలియురు - మార్తురు.

వ్యా—'పగత' శబ్దము మొదలైనవానియొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఫం బగును. ఉ. పగతురు. ఇచ్చట 'పగత + లు' అని యుండఁగా, తత్సమపరిచ్ఛేద [illegible] యుకారయొక్క [illegible] సూత్రంబుచేతను [illegible] ప్రకృత్యాకారము [illegible]

ంబునకు రేఫంబు కలుగఁగా 'మగఱు' అనిరూపైనది. ఇట్లే అల్లురు- నెయ్యురు- కలియురు- మార్తురు మొదలైనవి గ్రహింపవలెను. 'మల్ల' శబ్దము సాంస్కృతికంబై నను దానిబహువచనలకారంబునకు రేఫంబు సాక్షికంబుగఁ గానిపించెడిని. ఉ. మల్లలు మల్లురు. చ. బలమున విద్యలావు మెయిదర్పముఁ బేర్చి పెనంగుజెట్టిమల్లులవిఱుతుక మఱికగడియలోనన మాఁడ్చి చేష్టచేయుచున్' భార- వి రా. 2 ఆ. మవీరారిమ | ల్లురకునన్కట్టియగంపదీయబలఘూళుల్ సంగడాలౌవియ | చ్చరకాంతానపాళివిస్ఫురడి కాశ్చర్యంబు నర్తింపఁగన్' రామాభ్యుదయము. 1 ఆ.

6 సూ—కొన్ని డుమంతంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును దానికిముందు పూర్ణబిందుపూర్వకడకారంబునగు.

గండండ్రు - మిండండ్రు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—'కొన్ని డుమంతంబులయొక్క- బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును, ఆరేఫంబునకుఁ బూర్వము నిండుసున్నదాపలగలిగిన డకారంబునువచ్చును. ఉ. గండఁడు- గండండ్రు. మిండఁడు - మిండండ్రు. ఇచ్చట 'గండ + లు' అనియుండఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున లకారంబునకు రేఫంబురాఁగా 'గండ + రు' అయ్యె. ఈరేఫంబునకుముందు దాపలసున్నగల డకారంబురాఁగా 'గండండ్రు' అయినది. ఇట్లే 'మిండండ్రు' గ్రహింపునది. నరసింహవ్యాకరణకారకునిమతంబున 'గండలు' 'మిండలు' అను బహువచనరూపంబులునుగలవు.

7 సూ—కాపుత్రయంబుమీఁది బహువచన లకారంబునకు లఘ్వలఘు రేఫంబులును లఘురేఫంబునకు ముందు బిందుపూర్వకడకారంబునగు.

విలుకాండ్రు - విలుకాఱు - వేఁటకాండ్రు - వేఁటకాఱు - వేఁడుకకాండ్రు - వేఁడుకకాఱు.

వ్యా.—కా ప్రత్యయంబు తరువాతిబహువచనలకారంబునకు లఘురేఫంబును, అలఘురేఫంబును, కలుగును. అలఘురేఫంబునకు దాపలనున్న గలడకారంబు వచ్చును. ఉ. విలుకాండ్రు - విలుకాలు. ఇచ్చట 'విలుకా' అనునది ప్రాతిపదికము. దీనికి బహువచనార్థమందు 'విలుకా + లు' ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రత్యయలకారంబునకు లఘురేఫంబును, దానికిముందు దాపలనున్న గలడకారంబును రాఁగా 'విలుకాండ్రు' అయ్యెను. పక్షంబున 'విలుకా' శబ్దంబుపైని బహువచనలకారంబునకు నలఘురేఫంబుమాత్రమే కలుఁగగా 'విలుకాలు' అయ్యెను. ఇట్లే 'వేటకాండ్రు—వేడుకకాండ్రు' అను నవియును గ్రహింపవలెను. ఉ. వేడుకకాండ్రకై తిరుగు వేశ్యలనాడిన జాడ నన్నునిట్లాడఁగఁ బాడియౌనె, ఉ- రా 4ఆ. క. పాసెఁడు నీరెడ్రత్తెన్వఁగఁ దాఁబడిచెడిరమ్మెనయోండవనుకఁ గని పురం । బాలెనుడువంత వేడుక । కాఁడులుజాలరులునూచి క్రందుకొనంగన్, భార- శాంతి- 3ఆ.

8 సూ.—ఱేప్రభృతుల బహువచనమునకు ముందు డుజ్జగు.

ఱేఁడులు - ఱేండ్లు.

వ్యా.—'ఱే' మొదలైనశబ్దంబులు బహువచనంబునకుముందు డుజ్వర్ణకంబు వచ్చును. ఉ. ఱేఁడులు— ఱేండ్లు 'ఱేఁడులు' అనుశబ్దంబునందు డుజ్జకారేత్కంబు గావున బిందువు పూర్వమందుఁ గలిగె. ఱేశబ్దంబు దీర్ఘాంతంబగుటచే నర్ధానుస్వారంబుమాత్రంబే కలిగెను. 'ఱే + లు' ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున లువర్ణకంబునకు ముందు డుజ్వర్ణకంబుగలిగి 'ఱే + ఁడు + లు' ఇట్లుండఁ బండ్రెండవసూత్రంబుచే బహువచనలకారంబునకు ముందున్న డుజ్వర్ణకంబుయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబు కలుఁగగా డకారలువర్ణకంబులు సంయుక్తంబులయ్యె (ఱే + ఁడ్లు) పిమ్మట నీపరిచ్ఛేదమునందలి పదునేడవసూత్రంబున డలకారసంయోగంబునకుఁ బూర్వమందున్న యఱసున్న బిందుసున్నయయి 'ఱేండ్లు' అయ్యెను. ఇట్లే ఱేఁడులను— ఱేండ్లను. మొదలయిన ద్వితీయాదులు.

9 సూ.—కూఁతుశబ్దము ప్రథమైకవచనంబునకు రువర్ణంబగు.

కూఁతురు - కూఁతులు కూఁతురులు - కూఁతుళ్లు - కూఁతురినిత్యాదిరూపంబులు గ్రాహ్యంబులని యెఱుంగునది.

వ్యా.—'కూఁతు' అనుశబ్దంబుయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు 'రు' అనునక్షరంబు వచ్చును, ఉ॥ కూఁతురు—దీని బహువచనము—కూఁతులుఁ కూఁతురులు—కూఁతుళ్ళు—కూఁతురిని, ఇత్యాదిరూపంబులు దృష్టంబులు. 'కూఁతు' శబ్దంబు నామవాచకంబు; కావున దానిపైని బహువచనప్రత్యయమొక్కటియె యుండునుగాని యేకవచనంబగు రువర్ణంబుండ నేరదు. ఏకవచనబహువచనంబులకు నొక్కవచనాంతంబున సమాస్థితంబు విరుద్ధము కావున "కూఁతురులు" ఇత్యాదిప్రయోగంబు లసాధువులు.

10 సూ.—చెయువు బహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు విభాషనగు.

చెయువుఱు - చెయువులు - చెయువుఱను - చెయువుఁను.

వ్యా.—'చెయువు' అనుశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు శకటరేఫంబు విభాషగానగును. ఉ॥ చెయువుఱు—చెయువులు. చెయువుఱను—చెయువులను. ఈశబ్దంబుయొక్క యకారంబుమీఁది యుకారంబునకు లోపంబును గాన్పించెడిని. ఉ॥ ఇంపు దళ్కొత్తఁగ నొక్కచో నొకటి నొక్కటిగాంచి యొల్చు చెయ్వులం జిత్తజుకేళిఁ దేలె విలసిల్లుచు జక్కవదోయి నేవరక్ 'భార—ఉద్యో- 2ఆ. శా॥ ।చేరం జోటొక టెందుఁ గానక భ్రమంజెయ్వాది భృంగావలిం ! గారామారఁగ నుద్ధరించె, ప్రెగ్గడ పారిజాతము. సీ॥ మఱియొక ప్రాణేశుపై పరువురూధిని చెయ్వులన్నియు దక్కఁ జిత్రరేఖ 'వసు-5 ఆ. ఉ॥ రింగంబులఁ జిని బాలికల్ దిరుగుచుం జెయ్వాది మోదించుచు । రంగంబుల్దిరుగంగపోవ నసకుల్రాజీనముల్ గోయుటల్ ఉత్తరరామాయణము.

11 సూ.—అల్వాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును ముందఱి లువర్ణంబునకు బిందుపూర్వకడకారంబునగు.

ఆండ్రు - ఆండ్రను - ఆలు - చెలియలు చెల్లెలు - కోడలు మఱఁదలు- ఇవి యాల్వాదులు.

వ్యా— ఆలు, మొదలైనశబ్దంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును ముందఱనున్న ప్రకృతిలువర్ణంబునకు డాపలనున్నగల డకారంబును వచ్చును. ఉ. ఆలు-ఆండ్రు. ఇచ్చట ఆలు + లు, ప్రత్యయలకారంబునకు రేఫంబురాఁగా ఆలు + రు, ప్రకృతిలువర్ణంబునకు డాపలనున్నగలడకారంబు రాఁగా ఆండ్రు, (ఆండ్ + రు) అయ్యెను. ద్వితీయాబహువచనము- ఆండ్రను. ఇట్లే చెలియలు-చెల్లెలు, కోడలు- మఱఁదలు. మొదలైనవి. గ్రహింపవలెను.

(12) సూ—బహువచనము పరంబగునపుడు డలటరలయుత్వంబునకులోపంబు బహుళంబుగానగు.

గుండ్లు - గుండులు-గిండ్లు - గిండులు - కాళ్లు - కాలులు మొనల్లు - మొనలులు - గొంట్లు - గొంటులు - తుంట్లు - తుంటులు గోర్లు - గోరులు - సీవిర్లు - సీవిరులు - బహుళగ్రహణముచే విల్లులు పిల్లులు పులులిత్యాదులందు లోపంబులేదు ॥ తత్సమంబులం గోటి పిప్పలిశబ్దంబుల కీకార్యంబు చూపట్టెడు ॥ కోట్లు - కోటులు-పిప్పళ్లు -పిప్పలులు.

వ్యా.— బహువచనలకారము వచ్చునప్పుడు 'డ - ల - ట - ర' ఈయక్షరంబుల ఉకారంబునకులోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. గుండులు-గుండ్లు. ఇచ్చట 'గుండు' అనునపుడు బహువచనలకారంబురాఁగా డకారముయొక్క ఉకారంబు లోపించి 'గుండ్లు' (గుండ్ + లు) అయినది. బహుళమని చెప్పుటచేత 'గుండులు' అని సంయోగరహితంబుగనుగలదు. ఇట్లే 'గిండ్లు' మొదలైనవి. 'కాలు' శబ్దంబునకు 'కాలులు— కాళ్ళు' అని రూపద్వయంబు. ఇచ్చట 'కాలు + లు' అనియుండఁగా ప్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రకృతిలువర్ణముయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబురాఁగా బిద

సూల్లవసూత్రంబుచేతను బహువచనసంశ్లిష్టమయిన ప్రకృతిలకారంబునకు నలఘులకారంబు గలిగి 'కాళ్లు, అయ్యెను. పదమూఁడవసూత్రంబున 'కాళులు' అనియునుండవచ్చును. ప్రకృతసూత్రంబున నుకారలోపంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబున 'కాలులు' అని సంయోగరహితంబుగ నుండును. గొంటులు – గొంట్లు. తుంటులు – తుంట్లు. ఈశబ్దంబులు 'గుంటు, శబ్దంబునకుంబలె గ్రహింపవలె. గోరులు – గోర్లు. సీవిరులు – సీవిర్లు. ఈశబ్దంబులు ప్రకృతసూత్రంబున నుత్వలోపంబుచేతనే గ్రహింపవలెను. పైనుదాహరింపఁబడిన 'గుండులు – కాలులు – తుంటులు – సీవిరులు' శబ్దంబులు క్రమముగా 'డ – ల – ట – ర' లకుదాహరణంబులు మఱియు శ్లో॥ దాసఃక్రమస్సుమచ్ఛత్రోవ్యపృదుత్వం ఘేపసంఘేఃకాః ఈహాయముగుపాయశ్చ 'వ' పూర్వాః పతితా ఇమే ॥ శకటరేఫనిర్ణయము. ఈశ్లోకమునందలి 'ఛత్ర' శబ్దంబునకు గ్రంథకర్తగారు 'సీవిరులు' అని తెలుఁగువ్రాసి, 'చిఱుగొడుగులు' అని యర్థము వ్రాసిరి. కాని వింజామరలను నర్థము సరియైనది. సీ॥ వింజామరములనవింజామలనంగవీచోపులనఁ సీవిరులనంగఁ । జామరాహ్వయములు' వేంకటేశ్వరాంధ్రము – నామవర్గము. క॥ సీవిరులనవీచోపులు । నావింజామరములకును నామములయ్యెఁ' దేశ్యనామార్థకోశము. శకటరేఫనిర్ణయంబును, శబ్దాంధ్రపదపారిజాతంబును, బట్టిచూడఁగా 'సీవిరులు' అను బహువచనరూపంబును నున్నయట్టులు గానిపించుచున్నది. కాని 'వీచోపులనఁగ సీవిరులనంగ' అను వేంకటేశ్వరాంధ్రనిఘంటుపద్యమందలి యతిస్థానంబుచూచినను, పల్సను పరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియేడవసూత్రంబుచే యోజించినను 'సీవిరులు', అనియేకాని 'సీవురులు' అని యుత్వనకారంబుగాదు. సీతారామాచార్యులవారు 'సీవిరుల్ కవలింపన్' భార– శాంతి. 1ఆ. అనుప్రయోగంబుదాహరించి '(ఇది వ్రాతప్రతులయందలి పాఠము)' అని వ్రాయుట ఇత్వనకారసాధనమునకు సాధకంబు చేయని గ్రహింపవలెను. సీవిరులనఁగా వింజామరములను బట్టి భారతప్రయోగంబులు. శా॥ సారథ్యంబు వహింప భీముఁడు సితచ్ఛత్రంబు గాండీవి చే । ల్వారంబట్టఁగ సీవిరుల్గవలిదక్' భార– శాంతి– 1 ఆ. క॥ రచియించిన వజ్రంబుల । దుమలంబొలుపారు సీవిరులు బెరయంగన్, భార క॥ ద్వరదంబుల వరసంబులఁ । దురగంబులఁ గాల్బలములఁ దూర్యంబులసీ । విరులన్గొడుగులఁ బడగలఁ । బరిస్ఫురితమహోన్నత పటుపంబుగదుకన్, భార. హైమనూలమందు

బహుళమని చెప్పుటచేత ‘విల్లులు, పిల్లులు, పులులు, ఇత్యాదులందు నుత్వలోపంబు లేదు. తత్సమపదంబులలో ‘కోటి-పిప్పలి’ శబ్దంబులకు నుకారలోపంబును, గనఁబడుచున్నది. ఉ. కోట్లు – కోటులు. పిప్పళ్లు –పిప్పలులు. మొదలైనవి. అప్పకవి తే॥ గీ॥ యుష్ఠపంచకమునఁ ద్రిక్కయజ్వ ప్రేగాళ్ళటంచు రచించుటఁ గాంచి కవులు ఆనియుష్ఠపంచకంబులోఁ దిక్కనసోమయాజులు కాళ్ళని ప్రయోగించినాఁడనియు, దానంజేసి మీఁగాళ్ళని కవులు తఱచుగఁ బ్రయోగించుచున్నారనియు, వక్కాణించుచు, సారంగధరచరిత్రమందలి ‘సీ॥ ఉమ్మెత్తపువ్వువానొక పైనిగుచ్చిళ్లు వెలఁగి మీఁగాళ్లపైఁ జిందులాడ’ అను ప్రయోగంబును జూపెను అప్పకవిగారి మతంబున ‘వారి మధ్యకాళ్లునిళ్ళనఁగరాదు, అనుపద్యంబునఁ ‘కాళ్లు’ అని ప్రయోగింపఁగూడదనియే సిద్ధాంతపఱచిరి; కాని కాళ్ళనుటకుఁ గవిశేఖరుల ప్రయోగంబులు భారతమునందుఁ బెక్కులుగలవు. క॥ ఉరుగకరరక్తప్రవాహ మెలుసమనుండం । గడకాళ్లుపట్టివానిని’ భార- ఆది. క॥ వినిరోయుతీఁగకాళ్ళం । బెనఁగొనఁగదాయఁచుఁ బొంగిభీష్ముఁడు ద్రోణుఁడున్, భార – ఆది – 5 ఆ. సీ॥ కాళ్ళ యొప్పిదమాడుకట్ల నజ్వలముచేయంగ నందుల బాహులందమెడల, భార – విరా – 1 ఆ. ఇంకను బ్రయోగంబులు పెక్కులుగలవు.

(13) సూ—బహువచనము పరంబగునపుడ సంయుక్తంబులయి యుదంతంబులయిన డలరలకు లఘు లకారంబు బహుళంబుగా నగు.

త్రాడు - త్రాడులు - గుమ్మళ్లు - గుమ్మడులు - మొగిళులు మొగిలులు - పిడికిళులు - పిడికిలులు - ఊళులు - ఊరులు-పందిళులు పందిరులు.

వ్యా—బహువచనంబు పరంబగునపుడు సంయుక్తంబులు కానివై ఉదంతంబులైన ‘డ - ల - ర, లకు నలఘు లకారంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. త్రాడు - త్రాడులు - త్రాళులు. ‘త్రాడు, ఇచ్చట బహువచనలకారము వచ్చి ‘త్రాడు + లు’ అని కాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున డకారంబునకు నలఘు లకారంబు (ళ) గలిగి ‘త్రా

ళులు' అనురూపాంతరంబయ్యెను. 'గుమ్మడి + లు, ఇట్లుండఁదత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబుచే ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి ఉదంతంబైనదిగనుక ప్రకృతసూత్రంబున 'గుమ్మళులు – గుమ్మడులు, అనురూపంబులయ్యెను. ఇట్లే పిడి కిలిపందిరిఇత్యాదులయందు ఇకారాంతస్థలంబులయందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమందలి నలువదియైదవసూత్రంబుచే నుత్వంబుగలిగినపిమ్మట నీప్రకృతసూత్రంబు ప్రవర్తిల్లుననియే యెఱుఁగునది. 'త్రాడు – మొగిలు – ఊరు, ఇవి సహజంబుగానే, ఉకారాంతంబులు. ఈసూత్రంబుచే బహువచనమందు వలఘు లకారంబుమాత్రంబు కలుగును.

14 సూ— బహువచనశ్లిష్టంబులయి యద్విరుక్తంబులయినడకారలకారంబుల కలఘు లకారంబు నిత్యంబుగనగు.

త్రాళ్లు – గుమ్మళ్లు – మొగిళ్లు – మొసళ్లు – విళ్లు–సిళ్లు.

వ్యా—బహువచనలకారముతో సంయుక్తములై ద్విత్వములేని డకారంబునకును, లకారంబునకును, వలఘులకారంబు నిత్యంబుగానగును. ఉ. త్రాళ్లు. 'త్రాడు + లు' ఇచ్చటఁ బంద్రెండవసూత్రంబుచే డకారంబుమీఁది ఉకారంబునకు లోపంబుగలిగి ప్రకృతిడకారంబునకును, ప్రత్యయలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగి 'త్రాడ్లు' అయ్యెను. పిమ్మటఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే డకారంబునకు వలఘులకారంబు గల్గి 'త్రాళ్లు, అనురూపంబు నిష్పన్నంబయ్యె. పంద్రెండవసూత్రంబుచే నుత్వలోపంబు బాహుళకంబుగావునఁ బదుమూఁడవసూత్రంబున 'త్రాళులు – త్రాడులు, అని యుత్వలోపాభావమందు రూపద్వయము పుట్టును. గుమ్మళ్లు – మొగిళ్లు – మొసళ్లు – విళ్లు – సిళ్లు, వీనికి నేకవచనంబులు క్రమంబుగా 'గుమ్మడి – మొగిలు – మొసలి – విడి – సిడి, అనియుండును. వీనిలో నికారాంతనామంబులకు బహువచనలకారంబు పరంబగునప్పుడు తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున వీని ఇకారంబునకు ఉకారంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదములోని పంద్రెండవసూత్రంబున లోపంబుగలుఁగగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున వలఘులకారంబు నిత్యంబుగనయి పైబహువచనరూపంబులు సిద్ధించునని యెఱుంగునది.

15సూ—సమానపదంబునందు సంయోగంబు పరంబగునపుడెల్లచో ఖండబిందువునకుం బూర్ణంబగు.

అనఁటులు - అనంట్లు - పనఁటులు - పనంట్లు - గోఁటులు - గోంట్లు తేఁటులు - తేంట్లు - ఏఁడులు - ఏండ్లు॥ కాఁడులు - కాండ్లు ఏండ్లు కాండ్లిత్యాదులందు డాకు ళాదేశంబుం గొందఱు గ్రహించిరి. తెనుఁగున బిందుపూర్వక స్థిరంబు లేమిం జేసి యది గ్రాహ్యంబుగాదు.

వ్యా—సమానపదంబునందు (ఏకపదంబునందు) బహువచనలకారంబుతోఁ బ్రకృతిహల్లు సంయుక్తమైనపుడంతటను నఖసున్న నిండుసున్నయగును. ఉ. అనఁటులు — అనంట్లు. ఇచ్చట 'అనటులు' అనునది యేకపదము. దీనిలోని టకారంబు యొక్క ఉకారంబునకుఁ బ్రం(రెం)డెండవసూత్రంబున లోపంబుగలిగి టకారలకారంబులు సంయుక్తంబులుకాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నామంబులోని నకారంబుమీఁది ఖండబిందువు పూర్ణబిందువై 'అనంట్లు' అనురూపముసిద్ధించె. ఇట్లే 'పనఁటులు—గోఁటులు—తేఁటులు — ఏఁడులు — కాఁడులు' ఇత్యాదిశబ్దంబులలో నామంబుయొక్క హల్లునకును, బ్రత్యయలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగినపుడు నామంబులయందలి యఖసున్నలు నిండుసున్నలయి 'అనంట్లు - గోంట్లు - తేంట్లు - ఏండ్లు— కాండ్లు' ఇత్యాదులగును. 'ఏండ్లు— కాండ్లు' ఇత్యాదిరూపంబులందు బాహుళకంబుగాఁ బదుమూఁడవ సూత్రంబున నలఘులకారంబుగలిగి 'ఏఁళ్లు,' పదునాల్గవసూత్రంబున 'ఏంళ్లు' ఇత్యాదికంబుగా నుండునని కొందఱు భ్రమించిరి. తెలుఁగుభాషయందుఁ గొన్ని సరళంబులకు ముందుబిందువుండునుగాని స్థిరంబునకు ముందుబిందువుండదు. వీరిమతంబున నలఘులకారంబునకు ముందుబిందువును, అంగీకరింపవలసియున్నది. అయ్యది యశాస్త్రీయంబు గావున నట్టిరూపంబులు గ్రాహ్యములుకావు. 'వ్రేఁడు' అనుశబ్దంబులోనిది డువర్ణకంబుగాని యది ప్రకృతిలోనిది కాదు గావున 'ఏఁడు - కాఁడు' అనుశబ్దంబులయందుఁ బోలె నీశబ్దంబునకు రూపనిష్పత్తి యగునని భ్రమింపఁగూడదు 'వ్రే', దీనికి నేకవచ

నంబు. గ్రేఁడు బహువచనంబు. గ్రేలు (గొల్లలు) స్త్రీప్రత్యయరూపము గ్రేత (గోపికాస్త్రీ)

16 సూ.—ఔపవిభక్తికంబు లివర్ణంబులకు బహువచనంబు పరం బగునపుడు పూర్ణబిందుపూర్వక డువర్ణంబు బహుళంబుగానగు.

కొడవలి - కొడవండులు - ఉల్లోపంబు - కొడవండ్లు - పక్షంబు నం దలఘులకారంబు - కొడవళులు - కొడవళ్లు - కొడవలులు॥ రోఁకలిప్రభృతులకిట్లు రూపంబు లెఱుంగునది ॥ ఇల్లు - ఇండులు - ఇండ్లు - ఇల్లులు ॥ ఇట్లు - కల్లు - పల్లు ముల్లు - విల్లు శబ్దంబులకు రూపంబులు తెలియునది ॥ మద్యనిమ్నార్థకంబులయిన కల్లు పల్లుశబ్దంబులును ఇల్లు ప్రభృతి శబ్దంబులు ననౌపవిభక్తికంబు లగుటంజేసి వాని కీకార్యంబు లేదు.

వ్యా—ఔపవిభక్తికంబులనఁగా విభక్తిసంబంధంబున మార్పునొందు శబ్దంబులు. అట్టిశబ్దంబుల లివర్ణంబునకును, లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణంబునకును, (నలలువర్ణంబునకు = లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణమునకు - ఉ. ఇల్లు - విల్లు మొ) బహువచనంబు పరంబగునపుడు నిండుసున్న పూర్వమందుఁ గలిగిన డు, అనునక్షరము బహుళంబుగావచ్చును. కొడవలి, ఇచ్చట బహువచనమందు లువర్ణకంబురాఁగా నాలివర్ణంబునకు నిండుసున్న పూర్వమందుఁగల డువర్ణంబువచ్చి కొడవండులు, అనియును, డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకుఁ బండ్రెండవసూత్రంబుచే లోపంబుగలిగి కొడవండ్లు, అనియును, డకారయుక్తమైనరూపంబులు రెండేర్పడును. డువర్ణంబుపాక్షికంబుగావున కొడవలి, శబ్దంబునకు బహువచనలకారంబు పరంబగుచుండఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదిరెండవసూత్రంబుచే నుత్వంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదంబులోని పదుమూఁడవసూత్రంబున నలఘు లకారంబురాఁగా కొడవళులు, అనియును, పదునాల్గవసూత్రంబుచే కొడవళ్లు' అని బహువచనశ్లిష్టంబుగాను, లకారయుక్తమైన రూపన్ను

యం బేర్పడినది. అలఘులకారంబునకు బాహుళకంబునుంచే 'కొడవలులు' అని లఘు లకారయుక్తరూపంబొందుండు. ఇట్టిశబ్దంబులకు బహువచనలకారంబునందు రూపపంచకంబగును. 'రోఁకలి' మొదలైన శబ్దంబుల కివిసంబున సే రూపంబులని తెలిసికొనవలెను. ఇయ్యది శివర్ణమంతమందుఁగల యౌపవిభక్తికాంతపదంబుల కుదాహరణము. ఇఁక ద్విత్వలువర్ణంబునకు — 'ఇల్లు' దీనికి బహువచనంబున లుఁవర్ణకంబునచ్చి 'ఇల్లులు' అనియును, పూర్ణబిందు పూర్వకడువర్ణము వచ్చినపుడు 'ఇండులు' అనియును, పండ్రెండవసూత్రంబుచే డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబుగలుగఁగా 'ఇండ్లు' అనియును, రూపంబులు. ఇట్లే 'కల్లు — ముల్లు — పల్లు — విల్లుఁ' మొదలైనశబ్దంబుల రూపంబులు గ్రహింపవలెను. మఱియు 'కల్లు' శబ్దంబునకు మద్యమర్థమైనపుడును, 'పల్లు' శబ్దంబునకుబల్లమర్థమైనపుడును, ఇల్లు మొదలైనశబ్దంబులును, ఔపవిభక్తికంబులు కీసూత్రవిధిజేసి వానికాకపోవుటం జెల్లదు. కల్లుశబ్దంబునకు నేత్రము నియోడియర్థ మరుదుగాఁ గానంబడియెడి. సీ॥ ఏవేల్పుఁశిలఁ పఁగనిచంద్రులనుబంధింతఁ గండ్లుగాఁ గండ్లుగాఁగనత జేసిభల్లా— 1 ఆ. ఔపవిభక్తులనుఁగుఱించి యౌపవిభక్తికప్రకరణంబులో వివరింపబడును.

17 సూ—ఒకానొకచో నామంబు సంశ్లిష్టబహువచనాంతతుల్యంబయిబహువచనంబు నెనయు.

కొడవండ్లులు - కొండవండ్లులను - కొడవళ్లులు - కొడవళ్లులను ఇట్లుప్రయోగదృష్టంబులు గ్రహించునది.

వ్యా—ఒకానొకచోటఁ బ్రాతిపదికము (నామము) బహువచనలకారంబుతోఁ గూడికొని పునరుక్తంబుగ బహువచనంబు నొందును. ఉ. కొడవండ్లులు మొదలైనవి. 'కొడవళ్లు' ఇచ్చట బహువచనలకారాంతంబే ప్రాతిపదికంబై నేటొకబహువచనలకారంబును బొంది 'కొడవళ్లులు' అయినది. ఇట్టిరూపంబు కవిప్రయోగంబులనుసరించి యుపయోగింపవలయును. 'క॥ సుందరి నాకోడండ్రుర యంచభ్యర్థితవునీవ, భార— సభా — 2 ఆ. తే॥ గీ॥ అచ్చెరువుగాదె యొన్నరి నాంగురించఁ । బరిభవంబునుబొందక

బ్రదుకువారు, భార - విరా - 3ఆ. చ॥ వినిమదినాదువల్లభకు వీండ్రుదుఱుగమా నింతచేసిరే, భార-విరా - 3 ఆ. తే॥ గీ॥ ఒక్కసతికిఁబతులు పెక్కండ్రఁగుటిది సతులకోర్కి గాననతివక్షణ్ణ, భార - అది - 4 ఆ. సీ॥ వెలయూండ్రురనుగొండియల బరిచారికాశ్రేణుల నొండొంటిచేతులునట్టి, హరి - ఉ. 6ఆ క॥ వేదకకాండ్రుకుర నిచ్చు వివిధార్థంబుల్, విక్ర - 2 ఆ. క॥ పెక్కండ్రతోడనైనఁ బెనఁగఁగఁజెల్లున్ విజ్ఞా - వ్య - తే॥ గీ॥ చూపఱులచూడ్కి కొకవింతసొబగొనర్చె, కళా - 7 ఆ ఇంకను బహువచనాంతంబుపై బహువచనంబు గలశబ్దంబులు ప్రయోగంబులం బెక్కులుగలవు.

18. సూ—కలన్వాదుల నువర్ణంబు కుజ్జగు బహువచనము పరంబగునపుడు నిత్యముగానగు.

కలఁకు-కలను-కలఁకులు ॥ కలను- కెలను-కొఱను - కోలను - గవను - నెఱను - మ్రాను - వరను - వలను - ఇవికలన్వాదులు.

వ్యా—కలను మొదలైనశబ్దంబులయొక్క నువర్ణంబునకు 'కుజ్' అనునదివచ్చును. 'కుజ్' జకారేత్కముగుటచేత జిత్తు బిందుపూర్వకంబగు, ననుసూత్రంబుచే బిందుపూర్వకకువర్ణంబని గ్రహింపవలెను. బహువచనంబునందు 'కుజ్' అనునది నిత్యంబుగానగును. అనఁగా నేకవచనంబున వైకల్పికము. ఉ. కోలను — కోలఁకు. బహువచనంబున నిత్యంబగుటంజేసి 'కోలఁకులు' పక్షంబున హ్రస్వంబుపైన నఱసున్న నెఱసున్నయై 'కోలంకులు' అనియుంగలదు. 'కలను - కెలను - కొఱను - గవను - నెఱను మ్రాను — వరను' మొదలైనవానికి నేకవచనంబునఁ బైదానిఁబట్టి రూపద్వయంబును, బహువచనంబున రూపంబొకండును, గ్రహింపవలెను. ఉ॥ 'గాంతురనమ్రుత్వముగానలో ము[illegible]ల్ గా వితర్కింపఁగాన్', వసు- 1ఆ. పైలెఖానిర్దిష్టంబైన శబ్దంబునకు తురుష్కులును, జీర్ణవృక్షంబులును, ప్రకృతంబగు నర్థద్వయంబు చెప్పికొనవలెను. పృథక్పదమైనపుడు 'మాకుల్' అనియుండవలెను. అయినను శ్లేషాలంకారతత్పరత్వంబునఁ బ్రౌఢముగాఁ జెప్పబడినదని వ్యాఖ్యానంబున వ్రాయంబడియెను. ఇట్టివి పెక్కులుగలవు గాని కొన్నింటినిమాత్రము యుదాహరించెదను. ఉ॥ 'బరు

శ్లో॥ యమకుటుంబ రక్షణముగాఁ బ్రాణ్యాకృతి దంతన్విషం | దపతాపబశసంపుటప్రకరకాం తారంబునం వర్థపుం | డెరువాటుల్ డగగొట్టి తజ్జపరిమద్వ్యాజ్ఞాతచార్యక్రియా | విరసుండై కొఱఁతంబడుం గుకవి పృథ్వీభృత్సమీపక్షితిన్, మను - 1ఆ. ఇచ్చట నొకయర్థంబునందు కొఱుత, అని యుకారమధ్యంబుగాను, వేఱొకయర్థంబునందు కొఱఁత, అని యకారమధ్యంబుగాను, నుంపవలయు. అయినను కొఱఁత, అని యకారమధ్యంబుగానే యర్థద్వయమందును పెద్దనార్యులచేఁ బ్రయోగింపఁబడియె, సీ॥ రాజరాజలకనూరకయున్న నలకనూరక నిహింపనియట్టి రాజరాజు, వట్టు. 2 ఆ. అలకశబ్దంబు కోపార్థకంబగునపుడు ఉకారమధ్యముగాని యకారమధ్యముగాదు. పట్టణవాచకమగు నలకాశబ్దము సంస్కృతము. అకారమధ్యము. ఈశబ్దంబుతోడ శ్లేషకై దేశ్యశబ్దంబగు నలుకశబ్దంబు నకారమధ్యముగాఁ బ్రయోగించుట శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధం హి చ్యుతసంస్కారమిష్యతే, అను శ్లోకంబుంబట్టి చ్యుతసంస్కారంబని గ్రహించునది. సీ॥ వీరివాల్గన్నులు విస్ఫుటతారకల్ శ్రీనాసంగతిగాంచి ప్రబలుటరుదె, వట్టు. 2 ఆ. ఇచ్చటఁ బ్రకాశించునట్టి గ్రహకలవి యనునర్థంబున విస్ఫుటతారకము, లని యుండఁదగినను శ్లేషను నిర్వహించుటకు నిట్లు సెప్పెను. మహాకవులు గావున వారిప్రయోగంబుల నభినందింపవలయును.

19 సూ—అట్లు రేనుగోనుశబ్దంబుల నువర్ణంబుగుజగు.

రేఁగు - రేను - రేఁగులు ॥ గోఁగు గోను - గోఁగులు.

వ్యా—పైసూత్రంబునంబలె నేకవచనంబునందు వైకల్పికంబుగాను, బహువచనంబునందు నిత్యంబుగాను, రేను, గోను, శబ్దంబులయొక్క నుకారంబునకు గుక్, అనువర్ణకంబగును. ఉ. రేను = రేఁగు. బహువచనమందు రేఁగులు, ఇట్లే గోనుశబ్దంబు గ్రహింపవలెను,

20 సూ—బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను పేను మీను శబ్దంబుల నువర్ణంబులోపించు.

చేను - చేలు ॥ పేను - పేలు - మీను - మీలు.

వ్యా—బహువచనలకారంబు పరంబగునపుడు 'చేను, పేను, మీను' అనుశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబైననువర్ణంబులోపించును. ఉ. చేలు. 'చేను' ఇచ్చట లువర్ణకంబు రాఁగా 'చేను + లు' అయ్యెను. పిమ్మటఁ బ్రకృతసూత్రంబున నువర్ణంబులోపింప, గా 'చేలు' అయినది. ఇట్లే పేను మొదలైనశబ్దంబులు గ్రహింపవలెను. 'మీనుఁ' అనుశబ్దంబునకు బహువచనంబు 'మీనులు' అనుప్రయోగంబొండుగలదు. చ॥ 'జలజములఁ మృణాళములఁ జక్రయుగంబుల గండుమీనులన్' కవికర్ణరసాయనము. ఇచ్చోట 'గండుమీలన్' అని పఠించినచో నిర్దుష్టంబు.

21 సూ—బహువచనంబుపరంబగునపుడు రేయిప్రభృతులతుది యక్షరంబులోపించు.

రేయి - రేలు॥ ఱాయి - ఱాలు॥ వేయి - వేలు॥ ప్రాయి - ప్రాలు ॥ ఇత్యాదులు ॥ ఈలోపంబు సమాసంబులందుం జూపట్టెడు. రేరాజు - మగఱాపతకము - వేవెలుఁగు.

వ్యా—బహువచనలువర్ణకంబు పరంబగునపుడు 'రేయి' మొదలైనశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబులోపించును. ఉ. రేలు. 'రేయి' ఇచ్చట లువర్ణకంబు పరంబగునపుడు కడపటియక్షరంబైన యివర్ణములోపింపఁగాఁ 'రేలు' బహువచనరూపంబేర్పడెను. ఇట్లే 'ఱాయి — వేయి — ప్రాయి' శబ్దంబులకుఁ గ్రమంబుగ 'ఱాలు — వేలు — ప్రాలు' అనురూపంబులు గ్రహింపవలెను. సీ॥ 'పలుగుఱాలాల్లక తొలఁగివచ్చినఁ గంచె పలుగు [illegible] । [illegible] నయ్యెనిప్పుడు' రామాభ్యు—5 ఆ. క॥ 'నీలంపుమేనిసూత్రపు । ఱాలకనుంగవముఁ బువ్వారఁగపు టెన్నన్' చంద్రభానుచరిత్రము. కొందఱు 'ఱాయి' శబ్దంబునకు బహువచనరూపము 'ఱాళ్ళు' అని వ్యాకరణంబులయందును, గ్రంథంబులయందునుఁ బ్రయోగించుచుండిరి. అయ్యది ప్రామాదికము. ఈపైయంత్యాక్షరలోపము సమాసంబులయందుఁగూడఁ గనఁబడుచున్నది. రేరాజు (రేయి + రాజు) వేవెలుఁగు (వేయి + వెలుఁగు) మగఱాపతకము (మగఱాయి + పతకము).

22 సూ.—బహువచనంబుపరంబగునపు డావు ప్రభృతుల తుది యక్షరంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

ఆవు - ఆలు - ఆవులు ॥ జాము - జాలు-జాములు ॥ చుట్టము చుట్టలు - - చుట్టములు ॥ మీసము -మీసలు-మీసములు

వ్యా—బహువచనలకారంబు పరంబగునపుడు 'ఆవు' మొదలైనశబ్దంబుల కడ యక్షరంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. ఆవులు — ఆలు. 'ఆవు + లు' ఇచ్చటఁ దుదనున్న 'వు' వర్ణంబులోపించి 'ఆలు' అయ్యెను. ఇట్లే 'జాము - చుట్టము మీసము' మొదలైనవానికి బహువచనంబులు రెండురూపంబులు గ్రహింపవలెను. 'ఆవు' శబ్దంబునకు బహువచనమందేకాక వృత్తియందును నంత్యాక్షరలోపంబగును. ఉ. 'ఆదోఁక-ఆఁగదుపు-ఆఁబెయ్య-ఆఁబోతు' ఇచ్చట నర్ధానుస్వారంబును, ఉత్తరపదపరుషంబునకు సరళంబును విశేషంబు. 'ఆదూడ' ఇచ్చట లోపంబుమాత్రమే కలుగును. సీ॥ తే॥ గీ॥ 'ఆలగాపరివేత్రితల మేలువాఁడు' ఆంధ్రనామ-దేవ. ఉ॥ 'అశ్రువుల్ జాలుగనాల్గుజాలునిఁక జాలు భవంబననంతకాఁకకుం । బాలయిరాత్రిపంచశరుబారికిఁ జిక్కితినీపుఁ దక్కితిక్' మను - 3ఆ. మ॥ చెలులుంజుట్టలునిష్టభృత్యులు మహాజిం బ్రాణముల్ డాపకు । జ్వలులై' భార- ఉద్యో - 2ఆ. క॥ చెలులుంజుట్టలుదేశం । బులరాజులు వినఁగ నీదుపుణ్యచరిత్రం । బులు, భార - ఉద్యో - 3ఆ. తే॥ నిడుద బాహుయుగంబును వెడదయురము । గొప్పకురుమీసలుదీర్ఘనేత్రములు మెఱయ, రాజశే- 2ఆ. తక్కఁగలరూపంబులు సులభము.

23 సూ.—ఇయత్తుమాంతనామాంతంబున కెత్వంబు బహుళముగానగు.

కన్నియ - కన్నె ॥ జన్నియ-జన్నె ॥ వన్నియ - వన్నె ॥ కొంచియము - కొంచెము ॥ కొండియము ॥ కొండెము ॥ బహుళగ్రహణము చేసందియము కాటియము మొదలగుశబ్దంబులం దెత్వములేదు। ఇయు

శబ్దంబునందికారలోపంబు కొందఱు వక్కాణించిరి - అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు!! ముత్తియశబ్దంబునందు మాత్రమిత్వలోపంబు గానంబడియెడి - ముత్తియము - ముత్తెము - ముత్యము.

వ్యా— 'ఇయ' అనుదానికిముందుగా నున్నదానియొక్క కడపట, ఎకారము బహుళముగాఁగలుగును. ఉ. కన్నియ-కన్నె - జన్నియ - జన్నె - వన్నియ-వన్నె- కొండియము - కొండెము. కొండియము. - కొండెము. ము. 'కన్నియ' ఇచ్చట 'ఇయ' అనుశబ్దంబునకుముందు ఎకారంబువచ్చి 'కన్నె' (కన్నె + ఎ) అయ్యెను. ఇట్లే జన్నె [వేదవాక్యములనుద్దేశించి యథేచ్ఛముగా విడిచిన గూఢ్య (తేఁ) యొద్దు] ము. (మూ. వ్యా.) బహుళంబనుటచేత 'సందియము-కాపియ' మొదలగుశబ్దంబులయందు 'ఇయ' అనుదానికి ఎత్వములేదు. 'ఇయ, శబ్దంబునందలి ఇకారలోపంబు కలదని కొందఱు చెప్పిరి; కాని యయ్యది ప్రయోగంబులయందుఁ గనఁబడదు. ముత్తియ శబ్దంబునకు మాత్రము ఇత్వలోపంబు గనఁబడుచున్నది. ఉ. ముత్యము - ముత్తియము ముత్తెము. 'ముత్తియము' ఇచ్చట ఇకారంబునకు లోపంబుగలిగి 'ముత్యము. (ముత్. + యము) అయ్యెను. కొందఱు పాఠంబున 'మల్లియ' మొదలైనశబ్దంబు లకునెత్వంబుగలుగును. క|| మల్లెయు, లంజెయు, గద్దెయు | నొల్లెయు, ననుపగిదిఁ బలుకులొప్పుగఁ గృతులన్ ! మల్లియ, లంజియ, గద్దియ, యొల్లియ, యనిపలుక - నేని యొప్పుంగృతులన్, ఆంధ్రభాషాభూషణము. పైచెప్పినదానిలో ఇత్వలోపంబుగలుగదు. పైపద్యంబుయొక్క క|| మల్లెయు, లంజెయు, గద్దెయు| నొల్లెయు ననుపగిదిఁ బలుకులొప్పవు కృతులన్ అనుపాఠంబునుజూచి తిమ్మకవ్యాదులొకపదములనిరాకరించుట సమంజసంబు. మాలమాలల మల్లెలంపట్టి వారావారిణాక్షిదావితి| వేలయేలకిపాదలువెదకెద వింతవింతలె యెందుఁజూచితి' వసుచరిత్ర. క|| లంజెతనమువంటుఁ గొమరులను గెలువనోళ్ళ' హరి - ఉ. 1 ఆ. సీ|| పెద్దకాలము ముత్యాలకద్దెయొక్క | ననుసంబాళించు నేకోష్ఠవానరముగ' కాళింద్రమ తే|| నాతికేసరప్రుఁ దీప్రుఁబూవుచాలయు | వలిపె యొంటెలెత్తో [illegible] క||. ఒక-పరిశుద్ధపుసైకపుటొల్లె గట్టి' ప్రభా- 4 ఆ. [illegible] ముత్తియశబ్దంబు [illegible]

నిత్యలోపంబు మాపట్టెడి, అనిచెప్పెను. ఉ. కన్నియ — కన్య — దివ్వియ — దివ్య కల్లియము — కళ్యము. పళ్ళియము—పళ్యము. వీడియము — వీడ్యము. మొ. సీ॥ "ధృతిసంతీర్ణ నృదభూపతులనెయ్య పు(గన్యకలననవాలుదూపులజయించి, రాఘు 1 ఆ. ఇచ్చట 'కన్య'శబ్దంబు రామాయణార్థమందు నయితముత్తమపదంబనికొండఱయభిప్రాయంబు; కాని 'కన్యా' శబ్దంబునకు వికృతియందే 'స్త్రీ' అనునర్థమున్నది. సంస్కృతంబునందు లేనియర్థంబులు వికృతియందుఁ గలుగుటసహజంబులుగావునఁ దత్సమపదంబని భ్రమపడవలదు. ఉ. అగ్గన - (అర్ఘః) అలకి - (అలకా) (అవగడ్డము-)అవకటః) అసదు (అసత్) కంచము (కంసః). గంపము-(గన్ధః) తొంపము - తుష్టమ్)నాన - (జ్ఞానమ్(నిచ్చ- (నిత్యమ్) నిజము (నిజమ్) మొదలగునవి. ఇందులకు నథర్వణాచార్యులు — శ్లో॥ క్వచిదాద్యస్యశబ్దస్య వికారే త్వన్యవాచ్యతా॥ అనిచెప్పినారు. తే॥ గీ॥ సవ్వ(గద్ద దివ్యాలుపుఁ బ్రువ్వగూబ। యిల్లుసొచ్చిన శాంతిసేయింపవలయు" భార - అను - 4 ఆ. సీ॥ కన్యలఁ బదిలంబు గాని గృహంబులఁ గొట్టముట్టిన కియ్యకొలుపు వెరవు" భార - విరా - 1ఆ. ఉ. అంబుజబాంధవాన్వయ నృపాగ్రణిబోనము నేఁడు సూర్యపా। కంబున నాయితంబయిన కజ్జము భోజనశాలలోనఁ బల్యంపడినారు పంకజదళాక్షులు రెండవజాముగంటవేసియంబడె నారగింప సమయంబని చెచ్చెరవిన్నవించినన్, కాశీ - 5 ఆ. ఇప్పద్యముంబట్టిచూడఁగాఁ బూర్వము మనవారు సూర్యకిరణంబులచే వంటచేయుట కనుపెట్టినట్లు తేలుచున్నది. మనప్రాచీనులుపూర్వకాలమందు ప్రకృతిశాస్త్రపారీణులయి సుకరంబును, జమత్కారంబును, నైనకార్యంబులు సలిపినట్లు లీపద్యంబునలన గ్రహింపవలెను. తే॥ గీ॥ తరుణభావన నగనగద్దెనవణులపూత్తు కొల్పిరి లేఁతవీడ్యములదారు, రాఘు - 3 ఆ తే॥ గీ॥ కిడియము వక్కలాకులు విడెము తమ్ములంబు వీడెంబు వీడ్యమనంబు రారి" ఆంధ్రనామసంగ్రహము, మానవవర్గ. సీ॥ తే॥ తనరుదాంబూలనామంబు తమ్ములమన। వీడెమన కిడియమ్మనవీడ్యమనఁగ। విడియమన విడ్యమనఁగను విడెమనంగ ,భూరిఫణభంగశాస్త్రమాత్మభూతరీంగ" ఆంధ్రభాషార్ణవము, మనుష్యవర్గము. "పరియాచకము - పర్యాచకము - పరేచకము" ఇట్లు రూపత్రియంబని యహోబలపతి. ఉ॥ నన్నుఁబర్యాచక మేల చేసెదు సుహాగ్గముచేఁ గరుణింపవే చెలీ" అనిప్రయోగము. పైప్రయోగంబులంబట్టి చూడఁగా సూరిగారు సెలవిచ్చినట్లు

గాక యుత్తియశబ్దేతరంబులయందుఁ గూడ, ఇకారంబునకు లోపంబుగలదని గ్రహింప వలెను. "నామములయందు గాక క్రియలయందును, ఎత్వంబు చూపబడెడి" నని యహోబలపతి. ఉ. కడియంబడె - కడెంబడె" ఇత్యాదులు.

సర్వనామప్రకరణము.

విశేష్యములయొక్క పునరుక్తిదోషంబు కలుగకుండఁగ వానికి బదులుగాఁ బ్రయోగింపఁబడుపదంబులు సర్వనామంబులు. (పూర్వోక్తపదార్థపరామర్శకములు) అట్టివానిం గూర్చి తెలుపు ప్రవృత్తిభాగంబునకు సర్వనామప్రకరణము.

24 సూ— అన్నిప్రభృతులు సర్వనామంబులు.

అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - ఆ - ఈ - ఏ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యావాచకంబులు - అన్నిప్రభృతులు॥ వీనికిం బ్రథమాంతరూపంబు లుదాహరించెద- వీనిలోడుమంతంబులకెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది ॥ బహువచనలకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమాబహువచనంబునకుంబోలె నెఱుంగునది ॥ విశేషాకారంబులు గలిగెనేనిఁ గొండొకచో ద్వితీయవఱకును గొండొకచోఁ దృతీయయందొక్కరూపంబువఱకును రూపభేదంబులు వక్కాణించెద - శేషంబూహించునది ॥ అన్ని మొదలగుశబ్దంబులాఱు నుద్విప్రభృతిసంఖ్యావాచకంబులును మహదర్థంబులు బహువచనాంతంబులగు - అమహదర్థంబులేకవచనాంతంబులగు ॥ ఇందు నీమొదలగునాలుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులందుల్యరూపంబులయి యుండు.

మ - అనునది మహదర్థమనుటకు - అ- అనునదియమహదర్థమనుటకు - ప్ర - మొదలయినవి ప్రథమావిభక్త్యులకును సంకేతములుగా నిందు గ్రహించునది.

మ. అ.

సర్వతావదర్థకము.

ప్ర { అందఱు / అందఱును } ...అన్ని.

ఇయదర్థకము

ప్ర॥ ఇందఱు......ఇన్ని.

కియద్యావదర్థకము.

ప్ర॥ ఎందఱు......ఎన్ని.

కతిపయార్థకము

ప్ర॥ కొందఱు......కొన్ని,

బహ్వర్థకము. పెక్కు

ప్ర { పెక్కండ్రు / పెక్కురు } దీనికిబహువచనముంగలదు॥ పెక్కులు

ఈశబ్దంబులు లోపవిభక్తికంబులగుటం జేసి - అన్నిటి - అన్నింటి - ఇన్నిటి - ఇన్నింటి - ఎన్నిటి - ఎన్నింటి - కొన్నిటి - కొన్నింటి - పెక్కిటి - పెక్కింటి - యనుహా బంబులు ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పరంబగునపు డమహత్త్వంబునంద గునని తెలియునది.

బహ్వర్థకము.

ప్ర॥ { పలుగురు / పలుగుండ్రు } అమహత్త్వంబున దీనికివ్యస్తప్రయోగంబు లేదు.

మ.

తదర్థకము.

ప్ర॥ వాఁడు..... { వారు / వారలు / వాండ్రు }

ద్వి॥ వానిని..... { వారిని / వారలను / వాండ్రను }

అ.

ప్ర { అది........అవి / ఇది... ...ఇవి / అయది......అయావి / అయ్యది.....అయ్యవి }

ద్వి { దానిని / ఆదానిని / అద్దానిని } ......వానిని.

మ.

ఇదమర్థకము.

ప్ర॥ వీఁడు { వీరు / వీరలు / వీండ్రు }

ద్వి॥ వీనిని { వీరు / వీరలను / వీండ్రను }

అ.

ప్ర {
ఇది............ఇవి
ఇద్ది............ఇవ్వి
ఈయది....... ఈయవి
ఇయ్యది........ఇయ్యవి
}

ద్వి { దీనిని... / ఈవానిని / ఇద్దానిని } వీనిని

మ.

యత్తదర్థకము

ప్ర {
ఏఁడు..........ఏరు

ఏవాఁడు { ఏవారు / ఏవారలు / ఏవాండ్రు }

ఎవ్వాఁడు { ఎవ్వారు / ఎవ్వారలు / ఎవ్వాండ్రు }

ఎవ్వఁడు { ఎవ్వరు / ఎవ్వఁడ్రు }

ఎవఁడు { ఎవరు / ఎవండ్రు }
}

ద్వి {
ఏనిని.......ఏరిని

ఏవానిని { ఏవారిని / ఏవారలను / ఏవాండ్రను }

ఎవ్వానిని { ఎవ్వారిని / ఎవ్వారలను / ఎవ్వాండ్రను }

ఎవ్వనిని { ఎవ్వరిని / ఎవ్వండ్రను }

ఎవనిని { ఎవరిని / ఎవండ్రను }
}

ప్ర. ఎది... ... ...ఎవి
ఏది... ... ...ఏవి
ఎద్ది... ... ...ఎవ్వి
ఏయది ... ...ఏయవి
ఎయ్యది ... .. ఎయ్యది

ద్వి { దేనిని.........వేనిని
ఏదానిని......ఏవానిని
ఎద్దానిని......ఎవ్వానిని }

మహతివాచ్యంబగు నేనేకత్వంబున యత్కిమర్థకశబ్దంబు - ఎవ్వరిత - ఎవర్త - ఎవ్వత - ఎవరిత - ఎవర్త - ఎవత - ఎవ్వరితి - ఎవ్వర్తి - ఎవ్వతి - ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి - ఎవ్వరితె - ఎవ్వర్తె - ఎవ్వతె - ఎవరితె - ఎవర్తె - ఎవతె - ఎవ్వర్తుక - ఎవ్వతుక - ఎవర్తుక - ఎవతుక - అని యిరువది రెండురూపంబులు వడయు

తదాదులు మూఁడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునం బూజవివక్షించునపుడు - అతఁడు - ఆతఁడు - ఇతఁడు - ఈతఁడు - ఎతఁడు - ఏతఁడు అనురూపంబులువడయు ॥ మహతీవాచకంబులు. ఆమె - ఆపె - ఆకె - ఈమె - ఈపె - ఈకె - ఏమె - ఏపె - ఏకె - అను రూపంబులు వడయు.

యుష్మదర్థకము.

ప్ర { నీవు
ఈవు } { మీరు
మీరలు
ఈరు
ఈరలు }

ద్వి॥ నిన్నును... ...మిమ్మును

తృ॥ నీచేతను ... మీచేతను

అస్మదర్థకము,

ప్ర { నేను
ఏను } ... { మేము
నేము
ఏము }

ద్వి॥ నన్నును... ...మమ్మును

తృ॥ నాచేతను.....మాచేతను

ఉభయార్థకము.

నిత్యబహువచనాంతము.

ప్ర॥ మనము. ద్వి॥ మనలను.
తృ॥ మనచేతను — మనలచేతను

ఆత్మార్థకము.

ప్ర॥ తాను... { తాము / తారు / తమరు }

ద్వి॥ తన్నును...తమ్మును.

తృ॥ తనచేతను...తమచేతను

ఇంకసంఖ్యావాచకంబులు

వక్కాణించెద.

మ.

ఏకార్థకశబ్దము.

ప్ర.

ఒకఁడు.... { ఒకరు / ఒకండ్రు }

ఒకోఁడు...... { ఒకోరు / ఒకోండ్రు }

ఒక్కఁడు...... { ఒక్కరు / ఒక్కండ్రు }

ఒక్కోఁడు... { ఒక్కోరు / ఒక్కోండ్రు }

ఒకరుఁడు...... { ఒకరులు / ఒకళులు / ఒకళ్లు }

ఒకోరుఁడు... { ఒకోరులు / ఒకోళులు / ఒక్కళ్లు }

ఒక్కరుఁడు { ఒక్కరులు / ఒక్కళులు / ఒక్కళ్లు }

ఒక్కోరుఁడు... { ఒక్కోరులు / ఒక్కోళులు / ఒక్కోళ్లు }

ఒకరువుఁడు.........ఒకరువులు
ఒకోరువుఁడు......ఒకోరువులు
ఒక్కరువుఁడు.....ఒక్కరువులు

ఒక్కొరుప్పుఁడు. ఒక్కొరుప్పులు
ఒరుఁడు ... ... ఒరులు
ఒరుప్పుఁడు ... ... ఒరుప్పులు

ఒండు...... { ఒండులు / ఒండ్లు }

ఒడ్డు ..... { ఒడ్డులు / ఒడ్లు }

ద్వితీయాది విభక్తిరూపంబులూహించుకొనునది.

అ.

ప్రథమైకవచనాంతములు.

ఒకటి - ఒకొటి - ఒక్కటి - ఒక్కొటి - ఎక్కటి - ఒకఁడు - ఒకొఁడు - ఒక్కఁడు - ఒక్కొఁడు ఒండు - ఈశబ్దంబునకు సంఖ్యావాచకంబునకు బహువచనంబు లేదు.

దీనికి మహతి వాచ్యంబగునపు డేకత్వంబున వక్ష్యమాణ రూపంబు లెఱుంగునది.

మహత్త్వార్థకము.

ఒకరిత - ఒకర్త - ఒకర్తు - ఒకర్తుక - ఒకత - ఒకతుక - ఒకొరిత - ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొర్తుక - ఒకొత - ఒకొతుక - ఒక్కరిత - ఒక్కర్త - ఒక్కర్తు ఒక్కర్తుక - ఒక్కత - ఒక్కతుక - ఒక్కొరిత - ఒక్కొర్త - ఒక్కొర్తు ఒక్కొర్తుక - ఒక్కత - ఒక్కొతుక - ఒకరితి - ఒకర్తి - ఒకతి - ఒకొరితి - ఒకొర్తి - ఒకొతి - ఒక్కరితి - ఒక్కర్తి - ఒక్కతి - ఒక్కొరితి - ఒక్కొర్తి - ఒక్కొతి - ఒకరితె - ఒకర్తె - ఒకతె - ఒకొరితె - ఒకర్తె - ఒకొతె - ఒక్కరితె - ఒక్కర్తె - ఒక్కతె - ఒక్కొరితె - ఒక్కరితె - ఒక్కొర్తె ఒక్కొతె - ఓర్త - ఓర్తి - ఓర్తు - ఓర్తుక.

ఇంక ద్విప్రభృతి సంఖ్యావాచకంబులు ప్రథమాంత రూపంబులు వక్కాణించెద.

మ. అ. పదునొకొండు... పదునొకటి

పు. | ఇత్యాదులు

ఇద్దఱు ... / ఇరువురు ...	... రెండు	పన్నిద్దఱు / పన్నిరువురు	పండ్రెండు
మూగురు... / ముగ్గురు ... / ముగురు ...	... మూడు	పదుమూగురు / పదుముగ్గురు / పదుముగురు	పదుమూడు
నలుగురు ...	... నాలుగు	పదునలుగురు ...	పదునాలుగు
అయిదుగురు	... అయిదు	పదునయిదుగురు...	పదునయిదు
ఏగురు ...	... ఏను	పదునేగురు ...	పదునేను
ఆఱుగురు ...	... ఆఱు	పదునాఱుగురు...	పదునాఱు
ఏడుగురు ...	... ఏడు	పదునేడుగురు ...	పదునేడు
ఎనమండ్రు	... ఎనిమిది	పదునెనమండ్రు...	పదునెనిమిది
తొమ్మండ్రు	... తొమ్మిది	పందొమ్మండ్రు ...	పందొమ్మిది
పదుగురు / పద్గురు / పదుగుండ్రు / పదుండ్రు	... పది	ఇరువండ్రు	ఇరువది
పదునొకరు ...	... పదునొకటి	ఇరువదియొకరు ...	ఇరువదియొకటి

ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

ముప్పండ్రు ...	ముప్పది
నలువండ్రు ...	నలువది
ఏబండ్రు ..	ఏబది
అఱువండ్రు...	అఱువది

ఇచ్చట శేషశబ్దాధికరూపంబులెల్లను స్థానురూపంబుగం గూర్చుకొనునది.

డెబ్బండ్రు ...	డెబ్బది	నూఱుగురు...	నూఱు
ఎనుబండ్రు...	ఎనుబది	వేగురు... ...	వేయి
తొంబండ్రు...	తొంబది	పదివేగురు ...	పదివేలు

రెండు మొదలగువానికి యీయువిభక్తికశబ్దంబులు లగుటంజేసి ద్వితీయావిభక్తులు సరంబులగునప్పుడు టింటుబగునని యెఱుంగునది ॥ రెండిటిని - రెండింటిని - రెంటిని ॥ మూఁటిని - మూఁడింటిని - మూఁటిని ఇత్యాదులు॥ ఏకశబ్దంబునకు - ఒంటి - ఒకానొకండు - ఒకానొకటి - ఒకానొకరితె - ఒరిమ - ఒండొరులు - ఒరట్టు - అనురూపంబులును - ద్విశబ్దంబునకు - ఇనుమడి - ఇరువురు - అనురూపంబులు నర్థవిశేషంబులం జూపట్టెడిని.

"వ్యా—అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - అ - ఈ - ఏ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యావాచకంబులు - అన్నిప్రభృతులు. వీనిక్రిం బ్రథమాంతరూపంబు లుదాహరించెదను. వీనిలో [illegible]లకెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది. బహువచనశబ్దంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును, బ్రథమాబహువచనంబునందుపోలె నెఱుంగునది. విశేషాకారంబులు గలిగినేని గొండొకచో ద్వితీయవిభక్తి గొండొకచో తృతీయయుం గొన్నిరూపంబుల ఱుకును, రూపభేదంబులు వక్కాణించెద. శేషం బూహించునది. అన్ని మొదలగుశబ్దంబులాఱును, ద్విప్రభృతి సంఖ్యావాచకంబులును నిత్యార్థంబులు బహువచనాంతంబులగు. అమహదర్థంబు లేకవచనాంతంబులగు ఇందు 'నీ' మొదలగు నాలుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులం దుల్యరూపంబులయి యుండు. మా- అనునది మహదర్థంబునందు. అ- అనునది. యమహదర్థమనుటకు ప్రి - మొదలైనవి [illegible] సంకేతములుగా నిందు గ్రహించునది."

వ్యా—'అన్ని - ఇన్ని' మొదలైనవియును, సంఖ్యావాచకంబులును, సర్వనామంబులు. వీనికి ప్రథమావిభక్తి [illegible] ఉదాహరించెదను. వీనిలో [illegible]

తంబులకుఁ బత్యసాపరిచ్ఛేదంబులోని [illegible] [illegible]త్రింబులేనగు [illegible]గమంబు కలుగునని జ్ఞప్తి నుంచుకొనునది. బహువచనంబులకు [illegible] రేఫాదేశంబును (వా+లు=వారు) [illegible] [illegible] పిదప ప్రాప్యకదకారములోనైనవి. ఉ. వాండ్రు) కలిగిన ప్రయోగంబులు [illegible]. వాండ్రు వారు. మొదలైనవి పుస్తకంబునం దుదాహరింపఁబడెను. [illegible] [illegible]మైన లకారాదులమొద్దఁ గూడఁ బ్రయోగంబులు [illegible] [illegible]కారాదులు వచ్చునని గ్రహింపవలెను. రూపభేదంబు [illegible] [illegible] ద్వితీయావిభక్తి నఱుకును, కొన్ని చోటులఁ దృతీయావిభక్తి [illegible] [illegible] [illegible]దాహరించెదను. తక్కినవిభక్తుల చోట్లను వైరింజెప్పిన రీతినే [illegible]నునని: "అన్ని" శబ్దంబు మొదలు "పలు" శబ్దంబువఱకు నాలుగు, రెండు మొదలైన సంఖ్యార్థక శబ్దంబులును, మహత్తును బోధించునప్పుడు బహువచనంబులైన '[illegible]' [illegible] [illegible] గలవియగును. అమహదర్థంబుతో వచన[illegible] [illegible] గలవియగును. అనఁగా 'అన్ని – ఇన్ని – ఎన్ని – కొన్ని' ఇత్యాదిగా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]నసంబునకుఁ బత్యసాపరిచ్ఛేదంబులోని 'ఇగ్లారాగమగుంపంబులు' అను [illegible] లోపంబుగలిగి నామసమానంబులే నిలుచును. ద్వితీయా [illegible] [illegible] విభక్త్యంతంబులు అన్నిటి – అన్నింటి. ఇన్నిటి – [illegible] [illegible] [illegible]కారంబులతో నుండు నని యోజింపనది. ఇందు [illegible] – [illegible] – [illegible] [illegible] [illegible]హదర్థమందును. అమహదర్థంబునందును, [illegible] [illegible] [illegible]. మహదర్థంబునకు నుదాహరణముగ్ల [illegible] [illegible] అను [illegible] సంకేతంబున వ్రాయఁబడును. అమహదర్థ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]విభక్తికి 'ప్రి' అనియుం నిట్లు గుఱుతులు వ్రాయఁబడెను. [illegible] – [illegible] [illegible] మహదర్థంబునందు 'అంద' అనుశబ్దంబాదేశం[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] లకారంబునకు శకటరేఫంబుగలిగి (రాదేశంబని [illegible] [illegible] [illegible]) రేఫంబు శకటరేఫంబునకు సయుతము (గ్రామ్యము) '[illegible]' [illegible]. రూపాంతరంబు 'అందోఱు' (ప్రౌఢవ్యా[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] శబ్ద [illegible] గ్రహిం చు ద్వితీయశబ్దంబులోని [illegible] లోపంబును, [illegible] రేఫంబునకు [illegible] రేఫా దేశంబును, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'అందఱు' [illegible]

రూపంబయ్యెనని శబ్దరత్నాకరవృత్తి చూపంబడినది. కానియీమార్గము ద్వితీయాదివిభక్తులందు బాధకంబగును. ఏలయన ద్వితీయాదివిభక్తులయందుం జెప్పిన నొప్పును. 'అంద + వారిక్' అనియుండ, వాలోపంబును, లఘురేఫంబున కలఘురేఫాదేశంబును, పూర్వ శబ్దంబులోని తకారంబునకు డాదేశంబును, జేయంగా 'అండజిక్' అనునిష్టరూపంబు కావలసి వచ్చును. ఇట్లే 'అంతవారిక్', ఇత్యాదులకు బదులుగా "అంతటికిన్" ఇత్యాది ఇకారాంతశకటరేఫయుక్తరూపంబులు కావలసివచ్చును. కాన నట్టి ప్రక్రియ ప్రామాదికంబు. ఇక సూరిగారి శబ్దలక్ష్యసంగ్రహంబునందు "అన్ని" లోనగుదానికి బహువచనలోపంబగు. 155 సూ. మహత్తుల కలఘురవర్ణకంబును, నిర్ణయంబునకు దవర్ణంబునగు. 156 సూ. శబ్దస-' అని వ్రాయబడినది. ఇయ్యది సంగ్రాహ్యంబుగానే యున్నయది; కాని మహార్థంబునందు 'అన్ని' శబ్దవ్యవహారంబులో మొదటిదానికి సమర్థంబును నౌనని భావింపవలయును. ద్వితీయాబహువచనము. ఉదా॥ 'అంద + లక్' శకటరేఫాదేశంబు అందఱక్ - అందఱిక్ మొ. బహువచనలకారంబునకే శకటరేఫాదేశంబుగావున 'అందఱిమతము - కొందఱిమతము' ఇత్యాది ఇకారాంతశకటరేఫసహితరూపంబులు గ్రాహ్యంబులు 'అందఱామము - కొందఱామము', అనవలయును. కావుననే సూరిగారు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదద్వితీయసూత్రంబునందు 'కొందఱిమతంబున' అని యకారాంతశకటరేఫసహితంబుగానే వక్కాణించిరి. 'అందఱు' శబ్దంబునకు సమానార్థకము- అన్ని. ఈశబ్దంబు 6- ప్రథమైకవచనంబునకుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదములోని నలువదినాల్గవసూత్రంబుచే - లోపంబుగలుగును. ద్వితీయైకవచనము అన్నిటిని - అన్నింటిని. 'ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని' ఇయ్యవి యామహత్ప్రథమైకవచనంబులు - వీని మహదర్థంబులు. ఇందఱు - ఎందఱు - కొందఱు. ఈ యీశబ్దంబుల ద్వితీయాదివిభక్తులు మహన్మహద్వర్గంబులయందు 'అన్ని' శబ్దంబునకుంబలె రూపంబులేయుండునది. అందఱు మొదలైనశబ్దంబులయందలి శకటరేఫంబునకు- తే॥గీ॥

అందఱెందఱు కొందఱు నందఱనఁగ | బెద్దశకటమ్ము ద్విద్విరవలయునఁ బసలు వెడఁదు అటయనందగు పల్కులెల్ల శకటరేఫంబు లగు రాజశేఖరమౌళి' సర్వ- శకట- 8 ల.

తే॥ సర్వకృతివిద్యకీయ వియచ్ఛబ్దవాచ్య | ములతేఁ ప్రత్యయంబులు ప్రాక్తత సకళవర్ణపరంబున గురువెకాని || లఘువు లేదర్ధచంద్రావాప వినుత' ద్విరేఫ గదర

పెఱుఁగలదికళ్లిల విడిచి నరిది భీష్ముఁ జేఁచి వీగరథికులం! పంఁ
ధూర్జటి॥ ధుమునకు వం। దౌలుగీడ్వడు వాడఁగ శరధులు రాజసుతుల్
భారత ఆది-పర్వ-శత్రుజయ సందర్భము.

పెక్కు, శబ్దంబునకు బహువచనలకారంబు పరమగునపుడు శేషాదేశంబును బత్వంబున బిందుపూర్వకడకారాదులును, గలిగి పెక్కురు - పెక్కండ్రు అనురూపద్వయంబు సిద్ధించె, ద్వితీయాదులయందును శేషాదేశంబు చేతనే రూపద్వయం బేర్పడును. ఉ. పెక్కురను - పెక్కండ్రను. పెక్కురచేతన్ - పెక్కండ్రచేతన్. దీని యమహదర్థకైకవచనము - పెక్కు. దీనికి బహువచనంబును గలదు. ఇదియే యాశబ్దంబునందలి విశేషము ఉ. పెక్కులు. దీనికి ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పెక్కిటిని - పెక్కింటిని. పెక్కిటిచేతన్ - పెక్కింటిచేతన్, ఇత్యాదికంబుగా నుండును.

పలు, శబ్దంబునకు మహదర్థంబునందు బహువచనలకారంబుపరము శేషాదేశంబును, పూర్వమందు సవర్ణంబును, గలుగును. ఉ. పలుగురు. పక్షంబున బహువచన రేఫపరకంబునకు సవర్ణంబును, బిందుపూర్వకడకారంబునగును. ఉ. పలుగండ్రు. ద్వితీయాది బహువచనంబులు పలుగురన్ - పలుగండ్రన్. పలుగురచేతన్ - పలుగండ్రచేతన్, ఇత్యాదులు. పలుశబ్దంబునకు నమహదర్థంబునందు సమాసమందే ప్రయోగముగాని వ్యస్తమందులేదు. ఉ. పలుమాఱు = పలుపులుంగులు

సదర్థకేవలార్థకయాత్ర్యర్థకములైన ఆ - ఈ - ఏ, శబ్దంబులు మహత్తును బోధించునపుడు డాగమంబును జెందును. ఏశబ్దంబునకు వైకల్పికంబు. వృద్ధి కృతము కావున. కారై అకారంబులకు రేఫముందుకానట్లు క్రమముగా వా-వీ-వే లగును. ఇవియే ప్రకృతులగును. ఉ. వాఁడు - వీఁడు - వేఁడు. వైకల్పికమగుటచే బత్వంబున ఏఁడుఁ అనియుంగల్గదు.

వా, శబ్దంబు. ఏకవచనము వాఁడు. వా, శబ్దంబుదుమంతంబు గావున న్యాగమంబు ద్వితీయాద్యేకవచనంబునందు గలిగి వానిని - వానిచేతను, ఇత్యాదులగు. తక్కుంగలవి గ్రహింపవలెను. వా, శబ్దంబునకు బహువచనలువర్ణంబునను రేఫా

దేశంబు. ఉ. వారు. రువర్ణకంబునకుఁ బహుత్వంబున బిందుపూర్వకడకారంబగు. ఉ. వాండ్రు లువర్ణకంబునకుఁ ముందు రవర్ణంబగు. ఉ. వారలు. ఇట్టి 'వా' శబ్దంబునకు బహువచనరూపంబులు మూఁడు- ద్వితీయాదిబహువచనంబులు 'వారిని- వాండ్రను - వారలను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రథమాబహువచనమునందలి రేఫాదేశాదులతో రూపత్రయంబగు.

అమహదర్థకమైన 'ఆ' శబ్దము.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర	అది	అవి.	ద్వి	దానిని	వానిని
	అద్ది	అవ్వి		ఆదానిని	
	ఆయది	ఆయవి.		అద్దానిని	
	అయ్యది	అయ్యవి.			

మహదర్థకమైన 'వా' శబ్దంబుయొక్క రూపంబులవలెనే 'వీ' శబ్దంబుయొక్క ప్రథమాదివిభక్తుల యేకవచనబహువచన రూపంబులగును.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర.	వీఁడు	వీరు	ద్వి.	వీనిని	వీరిని
		వీరలు			వీరలను
		వీండ్రు			వీండ్రలు

అమహదర్థకమైన 'ఈ' శబ్దము.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర	ఇది	ఇవి	ద్వి	దీనిని	వీనిని
	ఇద్ది	ఇవ్వి		ఈదానిని	
	ఈయది	ఈయవి		ఇద్దానిని	
	ఇయ్యది	ఇయ్యవి			

తృతీయాదులు వీనినిబట్టి యూహించుకొనునది. మఱియు సమహదర్థకమైనప్పుడు, ఈ, శబ్దంబుయొక్క బహువచనంబు (వీనిని) అనియుండుట నిర్ధరించెను అప్పకవిగారు చతుర్థాశ్వాసమ్మునందు గందపద్యలక్షణనిరూపణమునందు, (సీ॥ వీటిలోపల నొక మూఁటి చేవడిలేని హీనపాదము ముందు గానంబడును. [illegible] అని ప్రయోగించిరి. (వీని) అని దిద్దినచోఁ బ్రాసభంగమగును. అప్పకవి యిట్లు పఠియించి యుండినచోఁ బ్రామాదికంబు.

మహదర్థకయత్కిమర్థకమైన (వే, శబ్దము (వా, శబ్దముయొక్క రూపంబువలెనే ప్రథమాదివిభక్తుల యేకవచనబహువచనరూపంబులు గ్రహించునది.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ఏఁడు	ఏరు	ఏనిని	ఏరిని
ఏవాఁడు	ఏవారు, ఏవారలు, ఏవాండ్రు	ఏవానిని	ఏవారిని, ఏవారలను, ఏవాండ్రను
(ప్ర.) ఎవ్వాఁడు	ఎవ్వారు, ఎవ్వారలు, ఎవ్వాండ్రు	ద్వి. ఎవ్వానిని	ఎవ్వారిని, ఎవ్వారలను, ఎవ్వాండ్రను
ఎవ్వఁడు	ఎవ్వరు, ఎవ్వండ్రు, ఎవరు	ఎవ్వనిని	ఎవ్వరిని, ఎవ్వండ్రను, ఎవరిని
ఎవఁడు	ఎవండ్రు	ఎవనిని	ఎవండ్రను

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర.	వేఁడు	వేరు	ద్వి.	వేనిని	వేరిని

తృతీయాది విభక్త్యేకవచనబహువచనరూపంబులు (అ) శబ్దము మొదలు (ఏ) శబ్దంబు వఱకును ద్వితీయావిభక్తుల రూపంబులంబట్టియే గ్రహించునది. తే॥ నిలిచిచారులరా వించి యులయాదివిదము ! [illegible] ! [illegible] ముఖ్యులెవ్వారు [illegible] | [illegible]

(పాఠాన్తరము. వీరిలో ముఖ్యులెవ్వారగులేరు రాముఁడు.) క॥ ఓ తిమ్మి ... ఏమి రణ మున్నది । గ్రీడికిఁ గేడించి రాక గెలు పేయతఁడుఁ । నేఁడిదా గ్రనోక్తోః ... తోడిబవర్థ మిట్టిద్దాను దొలఁగఁజనునే? భార — ద్రో — 1. అ. (పాఠాంతరము. గెలుపే యెవఁడె । చొప్పడాగిపోరానొక్కోమా ! తోడిబవ మిట్టి దాను దొలఁగిసజనునే?) శా॥ ఈ క్షోణిన్నినుఁ బోలుసత్కవులు లేరీ కాలంబునక్, శాశ్వ — 1 ఆ. (పాఠాంతరము. ఈక్షోణిన్నినుఁ బోలుసత్కవులు వేరీ నేఁటి కాలంబునక్) ఏఁడు, యొక్కరూపాంతరంబు, వేఁడు, అనునట్లు తిమ్మకవి సీతారామాచార్యులవారి మతంబుగాని సూరిగారి మతంబుగాదని తోఁచుచున్నది.

అమహాదర్థకమైన 'ఏ' శబ్దము.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర.	ఎది	ఎవి	ద్వి	దేనిని	వేనిని
	ఏది	ఏవి		ఏదానిని	ఏవానిని
	ఎద్ది	ఎవ్వి		ఎద్దానిని	ఎవ్వానిని
	ఏయది	ఏయవి			
	ఎయ్యది	ఎయ్యవి			

తృతీయాదివిభక్త్యేకవచనబహువచనరూపంబులు వీనిఁబట్టి గ్రహించునది. ఏ, శబ్దంబు స్త్రీవాచకమైనపుడు ఏకవచనంబున నిరువదిరెండు రూపంబులు. ఎవ్వరిత ఎవ్వర్తె — ఎవ్వతె — ఎవరితె — ఎవర్తె — ఎవతె — ఎవ్వరితి — ఎవ్వర్తి — ఎవ్వతి — ఎవరితి — ఎవర్తి — ఎవతి — ఎవ్వరితె — ఎవ్వర్తె — ఎవ్వతె — ఎవరితె — ఎవర్తె — ఎవతె — ఎవ్వర్తుక — ఎవ్వతుక — ఎవర్తుక — ఎవతుక ఈశబ్దంబులయొక్క బహువచనములు మాత్రము పుంలింగమైన, ఏ, శబ్దంబుయొక్క బహువచనంబులే. ఆ — ఈ — ఏ శబ్దంబులు మహదర్థకంబులై పూజ్యతను బోధించుచోఁ గ్రమంబుగా, అతఁడు — ఆతఁడు — ఇతఁడు — ఈతఁడు. ఎతఁడు — ఏతఁడు, అనురూపంబులు నొందును, ఆ — ఈ — ఏ — శబ్దంబులు మహత్స్త్రీగకంబులు పూజ్యార్థబోధకంబులైనచోఁ గ్రమంబుగా, ఆమె — ఆపె — ఆకె, ఈమె — ఈపె — ఈకె. ఏమె — ఏపె — ఏకె, అనురూపంబులు నొందును.

ఆ—ఈ—ఏ—శబ్దంబులకుఁబూజ్యతయందు మహదేకవచనంబునఁదవర్ణాగ గమంబును, దీని దీర్ఘంబునకు వికల్పంబుగా హ్రస్వంబును; మహత్యేకవచనంబున వాని కంటెఁ బరంబైన ,అక—అప—అమ, అనుశబ్దంబుల తొలియకారమునకు లోపంబును, తుదియకారంబున కేకారాదేశంబునగు. ఉ. అతఁడు—ఆతఁడు. మొ. మహదర్థకములు. ఆమె. (ఆ+అమ+ఎ) ఈపె. (ఈ+అప+ఎ) ఏకె. (ఏ+అక+ఎ) మొ. మహత్యర్థకములు. ప్రౌఢ—శబ్ద—ఇక్లిష్టమిగిలిన రూపంబులు గ్రహింపవలెను.

యుష్మదర్థకము.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర.	నీవు ఈవు	మీరు మీరలు ఈరు ఈరలు	ద్వి.	నిన్ను	మిమ్మును
			తృ.	నీచేతను	మీచేతను

అస్మదర్థకము.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర.	నేను ఏను	మేము నేము ఏము	ద్వి.	నన్నును	మమ్మును
			తృ.	నాచేతను	మాచేతను

ఉభయార్థకము.
నిత్యబహువచనము,

ప్ర. మనము. ద్వి. మనలను. తృ. మనచేతను – మనలచేతను.

ఆత్మార్థకము.

	ఏ.	బ.		ఏ.	బ.
ప్ర.	తాను.	తాము తారు తేమరు	ద్వి.	తన్నును	తమ్మును.
			తృ.	తనచేతను	తమచేతను

సంఖ్యావాచకంబు.

మ.

ఏకార్థకశబ్దంబులు.

	ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర	ఒకఁడు	ఒకరు ఒకండ్రు	ఒక్కఁడు	ఒక్కరు ఒక్కండ్రు

	ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
	ఒకోఁడు	ఒకోరు ఒకోండ్రు	ఒకొక్కఁడు	ఒకొక్కరు ఒకొక్కండ్రు
	ఒకరుఁడు	ఒకరులు ఒకళులు ఒకళ్ళు	ఒకరువుఁడు ఒకోరువుఁడు	ఒకరువులు ఒకోరువులు
పు	ఒకోరుఁడు	ఒకోరులు ఒకోళులు ఒకోళ్లు	ఒక్కరువుఁడు ఒకొక్కరువుఁడు	ఒక్కరువులు ఒకొక్కరువులు
	ఒక్కరుఁడు	ఒక్కరులు ఒక్కళులు ఒక్కళ్లు	[illegible] ఒరువుఁడు	[illegible] ఒరువులు
	ఒకొక్కరుఁడు	ఒకొక్కరులు ఒకొక్కళులు ఒకొక్కళ్లు	ఒండు ఒడ్డ	[illegible] ఒండ్లు ఒడ్డులు ఒడ్లు

ద్వితీయాదివిభక్తిరూపంబులూహించుకొనునది. అహూదర్థంబునందు ఒక, [illegible]

[illegible]. ఒకటి - ఒకోటి - ఒక్కటి - ఒకొక్కటి - [illegible] -

ఒకఁడు – ఒకొంఁడు – ఒక్కఁడు – ఒక్కొఁడు – ఒండు: సీ॥ కనలుబింకపుఁగింక-గలుగువేఁడిమి యొల్లనెక్కటియై మొనలెత్తెనవఁగ, లక్ష్మీ – 2 ఆ. తక్కుఁగలవి సులభము.

ఒక, శబ్దంబునకు స్త్రీలింగైకవచనరూపంబు లేఁబదిరెండు. ఉ. ఒకరిత – ఒకర్త – ఒకర్తు – ఒకర్తుక – ఒకతె – ఒకతుక – ఒకొరిత – ఒకొర్త – ఒకొర్తు – ఒకొర్తుక – ఒకొతె – ఒకొతుక – ఒక్కరిత – ఒక్కర్త – ఒక్కర్తు – ఒక్కర్తుక – ఒక్కతె – ఒక్కతుక – ఒక్కొరిత – ఒక్కొర్త – ఒక్కొర్తు – ఒక్కొర్తుక – ఒక్కొతె – ఒక్కొతుక – ఒకరితి – ఒకర్తి – ఒకతి – ఒకొరితి – ఒకొర్తి – ఒకొతి – ఒక్కరితి – ఒక్కర్తి – ఒక్కతి – ఒక్కొరితి – ఒక్కొర్తి – ఒక్కొతి – ఒకరితె – ఒకర్తె – ఒకతె – ఒకొరితె – ఒకొర్తె – ఒకొతె – ఒక్కరితె – ఒక్కర్తె – ఒక్కతె – ఒక్కొరితె – ఒక్కొర్తె – ఒక్కొతె – ఓర్త – ఓర్తి ఓర్తు – ఓర్తుక—

సంఖ్యను జెప్పు రెండు మొదలైన శబ్దంబులకు మహదమహదర్థక ప్రథమాంత రూపంబులు.

మ	అ	మ	అ
ఇద్దఱు ఇరువురు	రెండు	పదుమూవురు పదుముగ్గురు పదుమువురు	పదుమూఁడు
మూవురు ముగ్గురు మువురు	మూఁడు	పదునలుగురు పదునయిదుగురు	పదునాలుగు పదునయిదు
నలుగురు	నాలుగు	పదునాఱుగురు	పదునాఱు
అయిదుగురు	అయిదు	పదునేడుగురు	పదునేడు
ఏవురు	ఏను	పదునెనమండ్రు	పదునెనిమిది
ఆఱుగురు	ఆఱు	పందొమ్మండ్రు	పందొమ్మిది

ఏడుగురు	ఏడు	ఇరువండ్రు	ఇరువది
ఎనమండ్రు	ఎనిమిది	ఇరువదియొకరు	ఇరువదియొకటి
తొమ్మండ్రు	తొమ్మిది	మొదలైనవి గ్రహింపఁదగినవి.	

పదుగురు
పదురు
పదుగుండ్రు
పదుండ్రు } పది

పదునొకరు పదునొకటి

ఇచట ఒకటి, అనునర్థమిచ్చు ఒకొరు, ఒక్కొరు, ఇత్యాది రూపంబులన్నియు నర్థమునను సరించిచేర్చుకొనునది. ఉ. పదునొకొరు పదునొకటి మొదలైనవి.

ముప్పండ్రు	ముప్పది
నలువండ్రు	నలువది
ఏఁబండ్రు	ఏఁబది
అఱువండ్రు	అఱువది
డెబ్బండ్రు	డెబ్బది
ఎనుబండ్రు	ఎనుబది
తొంబండ్రు	తొంబది
నూఱుగురు	నూఱు
వేగురు	వేయి
పదివేగురు	పదివేలు

పన్నిద్దఱు
పన్నిరుగురు } పండ్రెండు

ఒకరు, అనుశబ్దంబునకుం దక్కఁ దక్కిన ఇద్దఱు, మొదలైన సంఖ్యావాచకంబులకు ద్వితీయాదివిభక్తిబహువచనంబులు పరంబగునప్పు డకారాంతంబులుగా నుచ్చరింపఁబడును. ఉ. ఇద్దఱన్—ఇద్దఱచేతన్, మొ. తత్సమపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండవ సూత్రంబుచే విధింపఁబడిన లఘాగమంబునకుఁ బైశబ్దంబులలోని లఘ్వలఘుశేషంబులాదేశింపఁబడినవిగాన నట్టిశబ్దంబులు విభక్తులకు ముందదంతంబులయ్యెనని యెఱుంగునది. ఒకరు, అనుదానికి ద్వితీయాదులు పరంబగునపు డికారాంతంబగు. ఉ, ఒకనిన్—ఒకరిచేతన్. మొ: మహద్వాచకసంఖ్యావాచకంబులకుం గొన్నియెడల నమహత్త్వంబు చూపట్టెడి" ప్రౌఢ—శబ్ద—104సూ. సీ॥ జనవంద్యుఁడగుధర్మతనయుని బంతినిత్యంబుఁ బసిఁడి! పళ్లెరంబులఁగుడ్చు బ్రాహ్మణులతిపుణ్యు లెనిమిదివేలు (ఎనిమిదివేగురు) సమిద్ధమతులు॥ తే॥ గీ॥ యతులు పదివేలు (పదివేగురు) వారక నసుదినంబు! నన్నపానంబులందు నహో యనగుదు' భార—అర—5ఆ. సీ॥ వారాక

రంబులోఁ బటుప్రక్రియానశౌనజ్జనాభుంబు నాలుఁగోడుపదము (నాలుగుదెబ్బ్రమలేక ముఁ దోఁచెఁబ్రద, కా౹—6ఆ. సీ॥ మూఁడిరువ్వనములు (మూడిరువ్వనముల సంఖ్యలవారు నముద్రమ్ముఁ జాఁపనిజయూధాలయములు ఏరభూములు౹ జై—5 ఆ. ఉ॥ నేఁడిసెలుంగు లోఁ గఁబదినేల సహస్రములు (పదినేలసహస్రముల సంఖ్యలవారు) స్నభంగినె౹ వ్వాఁడు వెలుఁగనట్టిబాధవత్స్యలుఁడైన నప్పళ్ళమూర్తి డైా, భో౹జ—4ఆ.

రెండుమొదలైనశబ్దంబులో పవిభక్తికశబ్దంబులగుటచే ద్వితీయమున్నగు విభక్తులు పరంబగునప్పుడు ‘టి—ంటి’ అనునవి వచ్చునని తెలిసికోవలెను. ఇచ్చట స్పష్టార్థము ప్రక్రియ వ్రాయఁబడును. ద్వితీ॥ రెండు + ను; పరికృతసూత్రంబున టివర్ణంబు. రెండు + టి + ను; తత్సమపరిచ్ఛేదములోని ‘ఇకారంబునకుఁ’ అను నిరువదియారవసూత్రంబున నువర్ణకంబుయొక్క ఉత్వంబునకిత్వంబగు. రెండు + టిని; ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియారవసూత్రంబున డువర్ణముయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబు రెండిటిని పక్షంబున ‘రెండు’ శబ్దంబు ‘ంటి’ వర్ణంబుకలుగుచోఁ బూర్వసూత్రంబులచే నిత్వంబులు గలిగి ‘రెండింటిని’ అగును. ‘రెంటిని’ ఈరూపమీపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండవ సూత్రంబుచే నంతిమడువర్ణంబునకు టివర్ణాదేశంబు రాఁగా నైనది. ఇట్లే ‘మూఁడిటిని’ ‘మూఁడింటిని – మూఁటిని’ ఇత్యాదులందు రెండుశబ్దంబునొద్ద నుపయోగింపఁబడిన సూత్రంబులన్నియుఁ బ్రక్రియలో నూహించుకొనునది. సామాన్యకము విశేషించి నిరూపింపనియప్పుడు ‘ఒక’ శబ్దంబునకు ‘ఒకాను’ శబ్దంబు పర్యాయమంబగు. ఉ. దేవతులలో నొకానొకఁడు. ఇచ్చట నాతండు విశేషించి చెప్పఁబడలేదు, ‘ఒకానొకటి’, ఇదియును హారార్థకము. ‘ఒకానొకరీతి’ ఇది సాదృశ్యార్థకము. ఒకిచ్చావికమర్థము. ‘ఒండొకరు’ పరస్పరమని ఫలితార్థము. ‘ఓరట్టు’ = ఏకత్వసంఖ్యాబోధమూకము. ‘ఇనుమడి’, రెండుశబ్దంబునకు ‘ఇను’ శబ్దాదేశంబును, మడుగుశబ్దంబునకు వృత్తియందు ‘మడి’ శబ్దాదేశంబును, అగును. ద్విగుణమనియర్థము. ఇట్లే ముమ్మడి (త్రిగుణము) నలుమడి (చతుర్గుణము) ‘ఈరాఱు’, ఇచ్చట ‘ఇరు’ శబ్దంబునకు నచ్చుపరమైనది కాన నాద్యక్షరంబు దీర్ఘంబయ్యె. ‘ఈరాఱుఁ’ అనుటకుఁ తిమ్మకవిగారు తమరుక్మిణీపరిణయమందు ‘ఇరాఱు’ అనిప్రయోగించిరి. దీనికిఁ బ్రయోగాంతరంబు గానఁబడదు

వ్యా — పదముయొక్క మొదటిదికానిదై యచ్చుయొక్క-హల్లుతోఁ గూడుకొని గకారమునకు వకారంబు వైభాషికంబుగాఁ గలుగును. ఉ. పలుగురు - పలువురు. ఇచ్చట గకారము సాధ్యమైనదియు, హల్లుతో- గూడినదియుఁ, గావున విభాషగా వకారంబయ్యె. వ్యవస్థితవిభాషకావున 'గోడుగు-గొడుగము-నిగారము' ఇత్యాదులయందు వత్వములేదు. అసంయుక్తమనుటచే 'నిగ్గు-ఉంగరము' ఇత్యాదులయందును వత్వంబు రాదు. 'ఇరువదు-వేసరి-తొగ-పగలు-సొగ-పగతుఁడు-పగిది-తెగ-తెగడు — అగు' ఇత్యాదులయందుఁ బలుగురుశబ్దంబునకుంబలె వత్వముగ్రహింపనగు. తే॥ తీఁగతీవయనుము దివరి పల్కఁగవచ్చు! బగడమనఁగనొప్పుఁ బవడమనఁగ! పోఁగుపోవనవచ్చు బోడిమిపోడిమి! వేగవేవాఁగవెలయుఁ గృష్ణా' అనంతుని ఛందము.

ఔపవిభక్తికప్రకరణము.

విభక్తిసామీప్యంబునంజేసి వచ్చువికారంబులను బోధించుభాగము, ఔపవిభక్తికప్రకరణము.

28 సూ — ఇటితివర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లౌపవిభక్తికంబులు.

విభక్తినిమిత్తంబులయి యాదేశాగమాత్మకంబులయిన ఇ-టి-తి- అనువర్ణంబు లౌపవిభక్తికంబు లనంబడు.

వ్యా — 'ఇ - టి - తి' అనునక్షరంబులు రాఁబోవు సూత్రంబులచే విధింపఁబడునవి యౌపవిభక్తికంబులను నామంబున వ్యవహరింపఁబడును. ఈయౌపవిభక్తికంబు లాదేశాగమస్వరూపమైన 'ఇ - టి-తి' అనునక్షరంబులేయని గ్రహింపనగు.

29 సూ — ఇవి ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పరంబులగునపుడు నామంబులకుం గొన్నిటికిం బ్రాయికంబుగనగు.

కాలు - కాలిని- కాలిచే॥ నాఁగలి - నాఁగటిని - నాఁగటిచే॥ నేయి - నేతిని - నేతిచే॥ ద్వితీయైకవచనంబుపరంబగు నపుడౌపవిభక్తికంబులు రావని కొందఱువక్కాణించిరి-అయ్యది లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధంబగుటంజేసి యనాదరణీయంబు.

వ్యా—'ఇ-టి-తి' అనువర్ణంబులు ద్వితీయ మొదలైనవిభక్తులయొక్క యేకవచనంబులు పరంబులగునపుడుకొన్ని ప్రాతిపదికంబులకుఁ దఱుచుగాఁగలుగును. ఉ. కాలు. ద్వితీయావిభక్తి 'కాలిని' ఇచ్చట 'కాలు + ను' అనియుండఁగా నీసూత్రంబుచే 'కాలు' శబ్దంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇకారంబు వచ్చి 'కాలి + ను' ఇట్లుండె. పిమ్మట 'ఇకారంబుమీఁది' అను తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదాఱవసూత్రంబున నువర్ణకంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగినది. 'కాలినొప్పి' ఇత్యాది సమాసస్థలంబులయందలి షష్ఠ్యాదివిభక్తులు లోపించినను, ఇత్వంబనపాయంబుగనుండును. 'కాలిచే' ఇత్యాదులిట్లే. 'నాగలి - నాగటిని - నేయి - నేతిని' ఇత్యాదులయందు 'టి - తి' వర్ణంబులు క్రమంబుగనయ్యెను. పైద్వితీయాంతంబులయందు 'కాలిని' అనుచోటునందుంబలె సూత్రంబులచేఁ బ్రక్రియయూహించుకొనునది. ద్వితీయావిభక్త్యేకవచనంబు పరంబగునపుడు, ఔపవిభక్తికంబులు రావని కొందఱు చెప్పిరనియు, ఆవచనములక్ష్యలక్షణవిరుద్ధంబనియు, సూరిగారు వ్రాసిరి. ఉ॥ 'విన్నవనేగుత్తానురల విందుకినాత్త పునీతలెప్పుడున్' యయా- 2ఆ. క॥ 'వీడుచదివించెనయ్యెడ । వీడని వేడుక బలారివిబుధులతోనే। వీడుమణులవఁగఁదగుతన। వీడునఁగలమానికములు వివిధాంబరముల్' వసు- 6ఆ. క॥ కనకమయమైనయాప్రా। లునఁ దపసుతులావహంబులోనమరులచే, భార- ఆర- 4 ఆ. ఇట్లు, ఔపవిభక్తికశూన్యంబులను బ్రయోగంబులు గలవు. కావునఁ బైవిధికొన్ని యెడల నిత్యంబుగాదు.

30 సూ—ఊరు మొదలగువాని కిత్వంబగు.

ఊరు — ఊరిని-కాలు-కాలిని-మ్రాను-మ్రానిని-నోరు - నోరిని. చోటు - చోటిని.

వ్యా—ఊరుమొదలైననామములకు ఇత్వంబుగలుగును. ఊరు - ఊరిని. ఇచ్చట (ఊరు + ను, అనియుండఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున రేఫంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదియాఱవసూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగినది. (మాఱిని - నోరిని - నీరిని — చోటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బైసూత్రంబులచే శబ్దశుద్ధిను హించుకొనవలయును. క॥ నకులుఁడు సహదేవుఁడును! బ్రకటభుజాస్ఫారణమున నంటిబలము దే! లకగోలకుఁ దెత్తురనో! ఠికి వచ్చినయట్టులాడిరే యిబ్భంగిన్, భార- కర్ణ- 8ఆ హే॥ నీరిలోనఁ దోఁచు తారకప్రతిబింబ! మొక్కొయనఁగ వెలుఁగుచున్నదాని, రానకొడుకులెల్లఁ జూచుచునుండిరి! దానిఁ బుచ్చికొను విధంబులేక, భార-ఆది- 5 ఆ.

31 సూ—టివర్ణంబు గొన్నింటి యంత్యాక్షరంబున కాదేశంబును గొన్నింటికంతాగమంబును గొన్నింటికిం బర్యాయంబున రెండును బ్రాయికంబుగనగు.

ఆదేశము - త్రాడు - త్రాటిని॥ కాడు — కాటిని॥ నోరు - నోటిని॥ ఏఱు - ఏటిని॥ ఆగమము - అన్ని — అన్నిటిని॥ ఎనిమిది - ఎనిమిట్టిని వేయి - వేయిటిని॥ ఉభయము - ఏమి - ఏటిని - ఏమిటిని॥ పగలు-పగటిని-పగలిటిని-పగంటిని మొదలు—మొదటిని-మొదలిటిని॥ రెండు-రెంటిని రెండిటిని ॥మూఁడు-మూఁటిని—మూఁడిటిని॥ నూఱు-నూటిని-నూఱిటిని.

వ్యా—'టి' అనునక్షరము కొన్ని శబ్దంబుల కడపటియక్షరంబునకు నాదేశము గావచ్చుటయు, గొన్నిటికి శబ్దంబులకుఁ గడపట నాగమంబుగవచ్చుటయు, మఱికొన్ని శబ్దంబులకు నాదేశాగమంబులు రెండునుగలుగుటయు, నగును. ఆఆదేశంబునకు—త్రాడు-త్రాటిని. ఇచ్చట నాదేశమనుటచేఁ గడపటియక్షరమైన డువర్ణంబునకు టివర్ణంబు గలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువదియాఱవసూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉకా

రంబునకు నిత్యంబు గగ్గినది. ఇట్లే 'కాటిని-నోటిని-ఏటిని' అనునవి గ్రహింపవలెను ఆగమంబునకు — అన్ని-అన్నిటిని. ఇచ్చట నాగమంబనుటచేఁ గడపటి యక్షరంబునకు సామీప్యంబున 'టి' అనునక్షరంబుచేరి 'అన్నిటిని' అయినది. ఇట్లే 'ఎనిమిదిటిని-వే యిటిని' మొదలైనవి. ఉభయంబునకు — ఏమి-ఏటిని-ఏమిటిని. ఇచ్చట బహుళంబ నుటచే 'టి' వర్ణము ఆదేశంబును. ఆగమంబును నైనదని గ్రహింపవలెను. 'ఏమి' ని ఇ చ్చట 'మి' అనునక్షరంబునకు బదులు టివర్ణంబువచ్చి 'ఏటిని' అయినది. 'ఏమిటిని' ఇచ్చట 'మి' అనునక్షరంబునకు సామీప్యంబున టివర్ణంబు చేరినదిగనుక నాగమంబు. ఇట్లే 'పగటిని-పగలిటిని, మొనటిని-మొనలిటిని. రెంటిని - రెండిటిని' మూఁటిని - మూఁడిటిని, నూటిని - నూఱిటిని.' ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను. అహోబలపతి యౌ పవిభక్తికాంతంబగు నీరు శబ్దంబు సంస్కృతసమంబని చెప్పెను; కాని తత్సమంబునకు నౌపవిభక్తికంబు దుర్ఘటంబు. ఇయ్యది నీరశబ్దభవంబే యని గ్రహింపవలెను. 'నీరము' ఇయ్యది తత్సమంబు. చ॥ 'అనిన సుమోసనుంకు దనుయుత్యకు నిట్లను నిజ్జగంబుల । న్ని నొకట గ్రుంగినేరియును నెట్టన సర్వము గావనేనియుఁ । న్వివము ముసంయుఁ డజ్ఞుని నెచ్చెరి నాఁజెవులాసవించునిం । కనతని నొకర్జాజామునకుఁ గాధృతి పెం పఱ నాశ్రయింతునే' భార- ఉద్యో- 2 ఆ' అను పద్యమందు "అన్నిటిని" అను ద్వితీయాంతం బుండవలయునని యు 'అన్నిని' అనునది యసాధువని యుఁ, గొందఱు భ్రాంతిచెందిరి. ఇయ్యది సముచ్చయార్థకద్రుతాంతంబైన ప్రథమాంతంబు. ద్వితీయార్థ మందున్నదని గ్రహింపవలెను. 'నీనేమిని వేగిరపడక' హరి - పూ- 8 ఆ. ఇచ్చటను సముచ్చయద్రుతాంతంబైన ప్రథమా విభక్త్యంతము.

2 ✓ (32) — సూ — హ్రస్వముమీఁది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణ బిందువు బహుళముగానగు.

అన్నింటిని - ఎనిమిదింటిని - పగంటిని పగలింటిని - రెండింటిని - మూఁడింటిని.

సున్న బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అన్నింటిని. ఇచ్చట ,న్ని, అనునక్షరము హ్రస్వ ముగనుక దీనికి ,టి, వర్ణంబు పరంబగునపుడు పూర్ణబిందువాగమంబయ్యె. ఇట్లే ,ఎనిమిదింటిని, పగంటిని, పగలింటిని, రెండింటిని, మూఁడింటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బర్యాయంబుగ ననుస్వార పూర్వకటివర్ణంబుండునని యూహింపవలెను.

33 సూ—పదాద్యంబగు హ్రిస్వంబుమీఁది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువగు.

కన్ను - కంటిని ॥ మిన్ను - మింటిని॥ ఇల్లు - ఇంటిని॥ పల్లు-పంటిని.

వ్యా—పదముయొక్క మొదటిహ్రిస్వంబునకు టివర్ణంబు పరంబగునపుడనుస్వారం బాగమంబుగనగు. ఉ. కన్ను - కంటిని. ఇచ్చటను ద్విత్వంబునకును ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున టివర్ణంబాదేశంబు కాఁగా నీముప్పదిమూఁడవ సూత్రంబున టివర్ణంబునకుముందు బిందువాగమంబయ్యెను. ఇట్లె ,మింటిని ఇంటిని- (ఇల్లు) పంటిని (పల్లు) వింటిని (విల్లు), ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున టివర్ణంబు గలిగి ప్రికృతసూత్రింబున ననుస్వారాగమంబుగలుగును.

34 సూ—అట్టు మొదలగు శబ్దముల కంతాగమంబు తివర్ణంబును రేఫంబున కొక్కటి లోపంబునగు.

అట్టు - అతితిని ॥ అట్టు - కట్టు-కొట్టు - గొట్టు - మిట్టు - వట్టు- ఇవి యట్టు మొదలయినవి.

వ్యా—అట్టు మొదలైన శబ్దంబులకు నంతమందు ,తి. అనునక్షరంబు వచ్చుటయు శకటరేఫంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగును. ఉ. అట్టు. అతితిని. ఇచ్చట

(అజ్జు + ను, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున నామంబు చివరతివర్ణాగమంబును, శకటరేఫంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగ (అజు + తి + ను, ఆయ్యెను. తత్సమపరిచ్ఛేదంబు నందలి యిరువదియాఱవ సూత్రంబున (తి, వర్ణంబుమీఁది నువర్ణకంబుయొక్క ఊకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి (అజు + తి + ని, అయ్యెను. పిమ్మట నీక్రిందిముప్పదియాఱవసూత్రంబుచేత శకటరేఫంబుయొక్క ఊకారంబునకు ఇత్వంబు గలిగి (అజితిని, అనురూపము సిద్ధించెను. ఇట్లే (కజ్జు-కొజ్జు-గొజ్జు-మిజ్జు-వజ్జు, ఇత్యాదుల ద్వితీయాదివిభక్తులందు రూపసిద్ధి యొఱుంగునది.

35 సూ—విభక్తిపరంబగునపుడు గోయిప్రభృతుల తుదియక్షరంబు తివర్ణంబగు.

గోయి - గోతులు - గోతిని - గోతులను ॥ గోయి - చేయి- దాయి - నూయి - నేయి - వాయి - రోయి - ఇత్యాదులు.

వ్యా—విభక్తి పరంబగునపుడు (ప్రథమాబహువచనాదివిభక్తులు) గోయి మొదలైనశబ్దంబుల కడపటి యివర్ణంబునకు (తి, అనునక్షరంబాదేశంబగును. ఉ. గోయి - గోతులు. గోతిని - గోతులను. గోయి ప్రభృతులు స్త్రీసమంబులు గావునఁ బ్రథమైకవచనము లోపించెడిని. అందున విభక్తిపరత్వంబులేమింజేసి ప్రథమైకవచనాంతమందు యివర్ణంబునకు (తి, వర్ణాదేశంబు రాదు (గోయి + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున యికారంబునకు (తి, వర్ణాదేశంబు గలిగి గోతి + లు, అయ్యెను. పిమ్మటఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమందలి నలువదియేనవసూత్రంబునఁ దివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వంబుగల్గి (గోతులు, అయ్యెను (గోతిని, ఇచ్చట గోయి + ను, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున ఇకారంబునకు (తి, వర్ణంబుగల్గి తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదియాఱవ సూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగెను. ఇట్లే (చేయి-దాయి-నూయి-నేయి - వాయి- రోయి' ఇత్యాదిశబ్దంబుల శబ్దసిద్ధి యూహించినది. ఈతివర్ణాదేశంబు జౌపవిభక్తికమైన టివర్ణంబువలె ; ద్వితీయాద్యేకవచనమందే కాకుండఁ బ్రథమాబహువచనంబును మొదలుగాఁగల యేకవచనబహువచనంబులయందును నామాంత్యవర్ణంబు

లకారాదేశంబగు. 'చేదుతుద్రివాయి తివర్ణంబగునండ్రు' శబల-శబ్లప- 212 సూ. ఉ. చేదబీర - చేతిసార-చేతిపొట్ల=చేతిపుచ్చ. మొ.

36. సూ-టితివర్ణంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబునకిత్వంబగు.

రెండిటికి - మూఁడిటికి - నాలుగిటికి - పగలిటికి - మొదలిటికి - పెక్కిటికి - కొండొకచో నుత్వంబున కిత్వంబు చూపట్టదు ॥ నెత్తుటికి.

వ్యా—టి-తి, అనునక్షరంబులు పరంబగునపుడు ఉకారంబునకు ఇకారంబు గలుగును. ఉ. రెండిటికి. ఇచ్చట 'రెండు + కు, ఇట్లుండ ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున 'రెండు, శబ్దంబుపైని టివర్ణాగమంబు కలుగఁగా 'రెండు + టి + కు, అయ్యెను తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూఁడవసూత్రంబున టివర్ణముపైని 'కు, వర్ణంబు యొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబుగలిగి 'రెండు + టి + కి అయ్యెను. పిమ్మటఁ బ్రకృత సూత్రంబున 'రెండు, శబ్దంబు యొక్క యంత్యాక్షరడువర్ణోత్వంబునకు నిత్వంబు గలిగి రెండిటికి, అయ్యెను. ఇట్లే మూఁడిటికి, నాలుగిటికి, పగలిటికి, మొదలిటికి, పెక్కిటికి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల నూహించునది. (మూ. వ్యా.) కొన్నిచోట్ల టివర్ణంబు పరంబగునపు డుత్వంబునకు ఇత్వంబు రాదు. ఉ. నెత్తుటికి, ఇచ్చట టివర్ణంబు పరంబయినను, తకారద్వయంబుమీఁది ఉకారంబునకు ఇత్వంబు రాలేదు. ఇట్లే ప్రొద్దుటికి మొదలైనవి, కొన్నిచోట్ల వైకల్పికంబును గలదు. ఉ, చవుటి, చవిటి, మొదలైనవి.

37 సూ—టివర్ణంబుపరంబగునపుడు క్రిందు మీఁదు ముందు పువర్ణంబుల కత్వంబగు.

క్రిందు - క్రిందటిని — మీఁదు - మీఁదటిని - ముందు - ముందటిని - మాపు - మాపటిని — అప్పుడు - అప్పటిని.

వ్యా—'టి' అనునక్షరంబు పరంబగునపుడు 'క్రిందు, మీఁదు, ముందు' శబ్దంబుల ఉత్వంబునకును, పుపర్ణంబునకును అత్వంబు గలుగును. ఉ. క్రిందు- క్రిందటిని ఇచ్చట 'క్రిందు' శబ్దంబునకు ద్వితీయయందు 'టి' అనునక్షరంబు పరంబగునపుడు ముప్పదియాఱవ సూత్రంబున ఉకారంబునకు ఇకారంబు ప్రాప్తించుచుండఁగా నపవాద విధియైన సూత్రంబున ఉకారంబునకు అకారాదేశంబు కలిగి 'క్రిందటిని' అయ్యెను ఇట్లే మీఁదటిని, ముందటిని, మొదలైనరూపములందు సూత్రప్రక్రియ యూహింపవలయు. పుపర్ణంబునకు- ఉ. మాపు, మాపటిని. అప్పుడు. అప్పటిని. అప్పుడు శబ్దంబు న డువర్ణంబునకు టివర్ణంబాదేశంబయి వచ్చెను. తక్కినవైయుదాహరణంబులయందు టివర్ణంబాగమంబు. టివర్ణంబు పరంబగుచుండ నీసూత్రంబుచే పుపర్ణంబునకు అత్వంబు గలిగి 'అప్పటిని' అయ్యెను.

38 సూ—ఔపవిభక్తికముల తృతీయాసప్తముల కత్వంబాదేశంబు బహుళంబుగానగు.

గోరనుగీఱెను - ఊరనున్నాఁడు ॥ గోడ్డటనటికెను ॥ ఇంట లేఁడు ॥ వఱుతఁగలిసె॥ కఱుతదూఁటె ॥ పఱుంబునందు గోరిచేత-నూరియం దిత్యాదులు.

వ్యా—ఔపవిభక్తికంబులయొక్క తృతీయావిభక్తికిని, సప్తమీవిభక్తికిని, అకారంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. గోరనుగీఱెను. ఊరనున్నాఁడు. ఇచ్చట 'గోరు+(చేత)ను' అని యుండఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున విభక్తిలోని చేవర్ణ తవర్ణంబులు రెండింటికిని అకారాదేశంబు సర్వాదేశంబయ్యెను. పిమ్మట 'గోరు+అను' అనియుండె. ఉకారసంధికల్గి 'గోరను' అయ్యె. సప్తమికి-'గోరు+(అందు)ను' ఇట్లుండఁ బ్రకృత సూత్రంబున 'అందు' వర్ణంబులు రెండిటికిని అకారంబు సర్వాదేశంబయి 'గోరు+అను' అయ్యె. పిమ్మట ఉకారసంధికలిగి 'గోరను' అయ్యెను. ఇట్లే ఊరను మొదలైనవి. ఉ: గోరమబోవు నేతలకు గోడ్డలియన్నఁ దొరంగితో! వినం । గోరెద, కన్నప్పచరిత్ర (కంచిరాజు సూరయ ప్రణీతము) గోడ్డటనటికెను. 'గోడ్డు+(చేత)ను' అని

యొండవ(ప్ర)కృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులు రెండిటికిని అకారంబును, ఇరువదితొమ్మిదవసూత్రంబున శివర్ణంబునకు టివర్ణంబును గలుగఁగ ‘గొడ్డటి + అను’ అయ్యెను. పిమ్మట సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున టివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు అపదాదిస్వరంబుగావున సంధిగలిగి పరస్వరాదేశంబై ‘గొడ్డటను (గొడ్డట్ + అను) అయ్యెను. గొడ్డటను=గొడ్డటిచేతను గొడ్డటియందును. వఱుతను-వఱు + (చేత)ను, ఇట్లుండ ప్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులకు రెంటికిని అకారంబాదేశంబయి ‘వఱు + అను, ఇట్లుండె. పూర్వోక్తంబైన ముప్పదినాల్గవసూత్రంబుచే ‘తి’ వర్ణాగమంబును రేఫద్వయంబులో నొక్కదానికి లోపంబుగలిగి ‘వఱుతి + అను’ అయ్యె. పిమ్మట సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున ‘తి’ వర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు అపదాదిస్వరంబగుటచే సంధిగలిగి ‘వఱుతను’ అయ్యెను. గోరుశబ్దంబునకుం బలె ఉవర్ణాంతశబ్దంబులకును, గొడ్డలిశబ్దంబునకుం బలె లికారాంతశబ్దంబులకును, వఱుశబ్దంబునకుం బలె ద్విరేఫాంతశబ్దంబులకును, తృతీయాసప్తమ్యంబులయందు రూపంబు లెఱుంగునది. చేతశబ్దంబును స్వీకరించి యుదాహరణంబు చెప్పఁబడినది కాని ‘చేన్’ ‘తోఁ’ ‘తోడఁ’ వర్ణంబులకును, ఈసూత్రంబుచే నకారాదేశంబుగల్గి ‘గోరను’ ఇత్యాదికముగానే రూపంబులుగ్రహించునది. ‘చేతను’ ఇత్యాదివిభక్తులయందు చేవర్ణతవర్ణంబులకుఁబోలె నుకారంబునకుఁ గూడ నేల యకారాదేశంబు రాదని శంకింపవలదు. ఆనుకారము విభక్తికిఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యొనిమిదవసూత్రంబున నాగమంబుగా వచ్చినది: కావున దానిని విడిచి కేవలవిభక్తికే అకారాదేశంబగునని తెలిసికొనునది. ఈవిధి బాహుళకంబైనందువఁ బక్షంబున ‘గోరిచేతను గోరియందును, గొడ్డటిచేతను, గొడ్డటియందును, వఱుతిచేతను, వఱుతియందును, ఇత్యాదిరూపంబులగును.

ఇది యాచ్ఛికపరిచ్ఛేదము.

కారకపరిచ్ఛేదము

ప్రథమాదికారకంబులననుసరించి చెప్పునట్టి భాగము. ఇత్యాది కర్తృకారకము, కర్మకారకము, కరణకారకము, సంప్రదానకారకము, అపాదానకారకము, అధికరణకారకము, అని షడ్విధంబు. కారకమనఁగాఁ గ్రియాన్వయంబు గలదని కొందఱును, క్రియాజనకంబని మఱికొందఱును, లక్షణంబును జూపుదురు. అనఁగాఁ గ్రియతోనన్వయించునది కారకంబని కొందఱ యభిప్రాయము. క్రియను బుట్టించునదియని మఱికొందఱయభిప్రాయము. లక్షణద్వయంబును బర్యవసానంబున నిర్వివాదంబు.

1 సూ—ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు.

ప్రాపదికార్థమునందు - రాముఁడు ॥ రావణుఁడు - నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థము ॥ సంబోధనమునందు - ఓరాముఁడ - ఓరావణుఁడ॥ఉక్తార్థమందు - రాముఁడు రావణునిసంహరించెను - ఉక్తమనఁగాఁజెప్పఁబడినది - ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తనుజెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకమగు రామశబ్దమునకుఁబ్రథమయయ్యె ॥ రామునిచే రావణుఁడు సంహరింపఁబడియె - ఈవాక్యమందాఖ్యాతముకర్మమును జెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకంబగు రావణశబ్దంబునకుం బ్రథమయయ్యెనని యెఱుంగునది.

వ్యా—ప్రాతిపదికార్థంబునందును, సంబోధనార్థంబందును, ఉక్తార్థమునందును, ప్రథమకలుగును. (సూ) ప్రాతిపదికార్థమునందు — రాముఁడు; రావణుఁడు నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థకము. (వ్యా) ప్రాతిపదికార్థములు '1 జాతి, 2 వ్యక్తి, 3లింగము,4సంఖ్య,5 కారకము' అని పంచకంబుగాఁ జెప్పంబడియె. ఇందులకుఁబ్రమాణము.వైయాకరణభూషణసారము. 'శ్లో॥ఏకంద్వికంత్రికంచాథచతుష్కంపంచకంతథా ।

నామార్థ ఇతి సర్వేచపక్షాశ్శాస్త్రేనిరూపితాః' ఇట్లు జాతివ్యక్తిసంఖ్యాకారకంబులలోఁ బ్రాతిపదికార్థము క్రమంబుగా 'నేకంబనియు, (జాతి) ద్వికంబనియు, (జాతివ్యక్తులు) త్రికంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగములు) చతుష్కంబనియు,(జాతివ్యక్తిలింగవచనంబులు) పంచకంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగవచనకారకంబులు)' అని వివిధమతంబులు గలవు. అనఁగా జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబు లైదింటిని నామవాచకమే బోధించుననియు నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తులు. అగ్నికి సహజంబైన దహనశక్తిని బ్రకటింపఁజేయుటలో శుష్కేంధనము (ఎండుకట్టె) సాధనమైనట్టులు పైనిం జెప్పిన నామవాచకార్థంబులను నామంబుమీఁది ప్రథమావిభక్తి స్ఫుటీకరించుననియు, (ద్యోతకమనియు) శాస్త్రజ్ఞులయభిప్రాయంబు. 'రాముఁడు' ఇచ్చట రామత్వము జాతి. (రామత్వధర్మముతోఁ గూడిన) రాముఁడు వ్యక్తి. ఈశబ్దంబు పుల్లింగము; ఏకవచనము; కర్తృకారకము. ఈయైదర్థంబులును రామశబ్దంబునకే కలవనియు, ప్రథమావిభక్తియైన డువర్ణకంబుపైని నిరూపించిన నామార్థంబులకు ద్యోతకంబనియు; (నామములకున్న యర్థములను స్పష్టపఱుచుటలో సహాయమైనది తాత్పర్యము. 'రాముఁడు' అన్నప్పుడు 'రామత్వరూపజాతియును, రాముఁడనెడివ్యక్తియును, పుంలింగంబును, ఏకవచనంబును, కర్తయనునర్థంబును,' ఈయైదును బుద్ధికి గోచరమవుచున్నవి. జాతియనునది పదార్థంబులనేకంబులైనచో వానియందు వర్తిల్లుధర్మము వృక్షంబు లనేకంబు లున్నచో వృక్షత్వజాతి యాచెట్లయందుండును. బ్రాహ్మణులనేకులున్నచో బ్రాహ్మణత్వజాతి వారియందు వర్తిల్లును. ప్రకృతంబున 'వ్యక్తేరభేదస్తుల్యత్వం' అనుశాస్త్రంబున నేకవ్యక్తియేయుండునప్పుడు జాతి సంభవింప నేరదు గావున నేకవ్యక్తియైన దశరథజ్యేష్ఠాపత్యరామునియందు రామత్వజాతి యెట్లుసంఘటిల్లునని శంకింతురనియే యాకర్ణింపుఁడు. కల్పభేదంబులచే మత్స్యాది దశావతారంబులును బ్రతికల్పంబుననువతరించునని శాస్త్రంబులుద్ఘోషించుచున్నవి. కనుక రామాద్యవతారంబులు కల్పంబుల బాహుళ్యంబున ననేకంబులు సంభవిల్లును. అందువఁ గల్పభేదంబున ననేకులైన రాములను నాశ్రయించుకొని రామత్వజాతి వర్తిల్లుట నిర్బాధంబని యెఱుంగునది. కొందఱు శాస్త్రజ్ఞులు జాతివ్యక్తిలింగంబులే నామంబున కర్థంబులనియు, సంఖ్యాకారకంబులుమాత్రము విభక్త్యర్థంబులేయనియు, వక్కాణింతురు. పైనిం జెప్పినజాతివ్యక్తిలింగవచనకారంబులైదును 'రావణుఁడు' అనెడి యుదాహరణంబునొద్దఁగూడఁ పూర్వోక్తప్రకారంబున సమన్వ

యించుకోవలెను. 'నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థము' అనఁగా: ఏప్రాతిపదికంబు ను (నామవాచకంబును) ఉచ్చరింపఁగా నెట్టియర్థంబునకు నియతంబుగ (సర్వదా) స్ఫురణగలుగునో యట్టియర్థము నియతోపస్థితిక మనంబడును. నియతోపస్థితికము; నియత = యెల్లప్పుడును గలుగునట్టి ఉపస్థితికము = స్ఫూర్తిగలయర్థము. అనఁగా నిత్యలింగంబులుగల పదంబు లర్థనియతోపస్థితికి నుదాహరణంబులగును. ప్రకృతంబున రామరావణశబ్దములు సర్వదా పుంలింగంబులై రామ రావణులనెడి పురుషులను దెలుపుచున్నవి కాఁబట్టి ప్రాతిపదికార్థనియతోపస్థితికి నుదాహరణంబులయ్యె. 'లక్ష్మి', ఈశబ్దంబు సర్వదా స్త్రీలింగంబై లక్ష్మీరూపస్త్రీని బోధించుచున్నదిగాన స్త్రీలింగంబులో నియతోపస్థితికి నుదాహరణము. 'జ్ఞానము', ఈశబ్దంబు సర్వదానపుంసకలింగమై తెలివిని బోధించుచున్నది కావున నపుంసకలింగంబులో నియతోపస్థితికి నుదాహరణమ్మని యెఱుంగునది. ప్రాతిపదికార్థము నియతోపస్థితికము కానియందులకు నుదాహరణంబేదనఁగా వినుండు. పరమాత్మశబ్దంబులోనైన శబ్దంబులకు డువర్ణవిభక్తిలోపమువర్ణకంబులు గలుగునప్పుడే పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులు (పరమాత్ముఁడు, పరమాత్మ, పరమాత్మము) క్రమంబుగా స్ఫురించుచున్నవి. కాని కేవలనామవాచకమువలనను నెట్టి లింగంబును నియతంబుగ స్ఫురించుచుండలేదు కావున నేతాదృశలింగరూపార్థము ప్రాతిపదికముచేత నియతోపస్థితికముగాదని యెఱుంగునది. కాఁబట్టి యిట్టి యనియతలింగశబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందు మూలసూత్రముచేత బ్రథమవచ్చుననుట యుసందర్భంబు. కావున సూత్రంబులో 'ప్రాతిపదికలింగసంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు' అని సూత్రము రచియించుట యుక్తమ్ము. 'నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థము' అని చిన్నయసూరివివరణము చేయకుండిన యుక్తంబుగానుండును. అప్పుడు జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబులైనను పైనిఁజూపిన వైయాకరణభూషణసారశ్లోకప్రామాణ్యముచేఁ బ్రాతిపదికార్థమే కావున ననియతలింగ ప్రాతిపదికంబులమీఁద సయితము ప్రాతిపదికార్థమందే నిర్బాధంబుగాఁ బ్రథమవచ్చును. మిత్రశబ్దము సంస్కృతభాషలో నిత్యనపుంసకమైనను దెలుఁగునందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పదునేడవ సూత్రంబుచేఁ బుంలింగంబునునయి యుండునని చెప్పంబడినది. కనుక మిత్రశబ్దంబు సర్వదా నపుంసకలింగార్థబోధకంబేగాక పుంలింగార్థబోధకంబునగును. ఈశబ్దంబునకుఁ

బులింగనపుంసకలింగంబులు పాక్షికంబులగుటం జేసి మిత్రశబ్దార్థము నియతోపస్థితికము గాదు. కాఁబట్టి 'మిత్రము' అనుచో మువర్ణకంబును, 'మిత్రుఁడు' అనుచో డువర్ణకంబును, ప్రాతిపదికార్థమందే వచ్చునని చెప్పం గూడదు. ఈయుదాహరణంబునందు మిత్రశబ్దంబు సఖుఁడన్న యర్థంబును దీనిపైనుండు డువర్ణకమువర్ణకంబులు పుంలింగనపుంసకంబులనెడి లింగార్థంబును బోధించునని యెఱుంగునది. 'రాముఁడు-రావణుఁడు' అనునుదాహరణంబులయందుఁ బ్రాతిపదికార్థంబులు రామరావణులని చెప్పినవెంటనే పుల్లింగార్థముకూడ భాసిల్లుచున్నది. కావున లింగమనెడి యర్థము ప్రాతిపదికార్థంబులో నంతర్భూతమైనది. మిత్రనామవాచకమునొద్దసఖిరూపార్థంబు స్ఫురించినవెంటనే పుల్లింగనపుంసకంబులు స్ఫురింపక యాశబ్దంబుపై డువర్ణకమువర్ణకంబులు చేర్చినప్పుడే పుల్లింగనపుంసకలింగంబులన్న యర్థము స్ఫురించును. గాన నిచ్చట విభక్తి ప్రాతిపదికార్థమందుఁ గాక లింగార్థమందని యెఱుఁగునది ఇట్లనేకలింగంబులు గలశబ్దంబులయొద్ద లింగము ప్రాతిపదికార్థంబులో నంతర్భూతంబని యంగీకరింపక విభక్త్యర్థమే యని గ్రహించుకొనునది. ఈసూత్రంబుచేఁ బంచకంబులో నొక్కటియైన కారకార్థమునం దుసహితము ప్రథమావిభక్తి సామాన్యంబుగా విధింపఁబడినప్పటికిని దరువాతి సూత్రంబులచేఁ గర్మకారకాద్యర్థంబులయందు విశేషించి విధింపంబడిన ద్వితీయాదివిభక్తిప్రత్యయంబులు ప్రథమావిభక్తికి బాధకంబులని యెఱుంగునది. ఈప్రాతిపదికార్థాంశంబునందు నింకను వ్రాయవలసియున్నను గ్రంథవిస్తరంబునకు భీతిల్లి సంగ్రహంబుగా సారాంశంబు ప్రదర్శింపంబడెను. (మూలము) సంబోధనంబునం గు ఓరాముఁడ; ఓరావణుఁడ.

వ్యా-ఇచ్చట రామరావణశబ్దంబులమీఁది ప్రథమావిభక్తులకు సంబోధనమర్థము. సంబోధనంబన వక్త (పిలుచువాఁడు) తనకునితరుల నభిముఖముగాఁ జేసికొనుట (మూలము) ఉక్తార్థమందు-రాముఁడు రావణునిసంహరించెను: ఉక్తమనఁగాఁ జెప్పఁబడినది. ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తను జెప్పినది కావునఁ దద్వాచకమగు రామశబ్దమునకు ప్రథమ యయ్యె. (వ్యా) పైనుదాహరించిన 'సంహరించెను' అనుశబ్దంబునయందు భూతార్థకలిట్ప్రత్యయంబు కర్త్రర్థంబునందు విధింపంబడియె. కావుననే 'సంహరించెను.' అనిచెప్పుటతోడనే 'ఎవ్వఁడు' అని ప్రథమావిభక్త్యంతంబునకుఁ బ్రశ్న వేసికర్తను నాకర్షించుకొనుచున్నది. అందున "సంహరించెను" అనుచో లిట్ప్రత్యయంబుచేతనే కర్త

చెప్పంబడియె. కనుక రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రాతిపదికార్థమాత్రమందే ప్రథమావిభక్తికంబు వచ్చినదని యెఱుంగునది. ఆఖ్యాతంబునఁ దిఙ్విభక్తి (క్రియావిభక్తి). (మూలము) రామునిచే రావణుండు సంహరింపఁబడియె. ఈవాక్యమందాఖ్యాతము కర్మమును జెప్పినది కావునఁ దద్వ్యాచకంబగు రావణశబ్దంబునకుం బ్రథమయయ్యెనని యెఱుంగునది. (వ్యా) 'సంహరింపఁబడియె' అనుశబ్దంబునందు భూతార్థకక్రియాప్రత్యయము కర్మార్థమందు విధింపఁబడియె. కావుననే 'ఎవ్వఁడు సంహరింపఁబడెను' అని కర్మకారకమాకర్షింపఁబడుచున్నది. పైవాక్యంబునందు సంహరించుటయఁ గర్త రాముఁడును కర్మకారకము రావణుండును. కర్మకారకంబు క్రియావిభక్తిచేతనే చెప్పంబడినది. కావున రావణశబ్దంబుకంటెఁ బునరుక్తంబుగఁ గర్మార్థంబునందు ద్వితీయావిభక్తి రాక ప్రాతిపదికార్థమాత్రంబునందుఁ బ్రథమావిభక్తి వచ్చినదని తెలిసికొనునది.

2 సూ—కర్మంబున ద్వితీయయగు.

ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మము నాఁబడు ॥ దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను ॥ ఇట వండెనను మాటకు వంటచేసెనని యర్థము - వంట ఫలము - చేయుట వ్యాపారము - వంటయనఁగాఁ బాకము - పాకమున కాశ్రయము కావుటంజేసి వంటకము కర్మంబయ్యెనని యెఱుంగునది.

వ్యా—కర్మార్థంబున ద్వితీయావిభక్తి యగును. ద్వితీయయను విభక్తి యని వ్యవహారము కానిపించెడిని. (మూలము) ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మము నాఁబడు. వ్యా—ధాతువుయొక్క యర్థమైన ఫలమునకు నాధారము కర్మమనఁబడును. అనఁగా ఫలమును బొందునది యనియర్థము. ఉ. దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను. ఇచ్చట వండెననఁగా వంటచేసెనని యర్థము. చేయుట వ్యాపారము. వంటయనఁగాఁ బాకము (విక్లిత్తి = మెత్తన) మెత్తనకు నాశ్రయమైనది వంటకము (అన్నము) కనుకఁ గర్మసంజ్ఞగలదైనది. కావునఁ గర్మమైన యన్నమర్థమిచ్చునట్టి వంటకముశబ్దంబునకు ద్వితీయావిభక్తియయ్యెను. ధాతువునకు ఫలమును వ్యాపారమును అర్థములు. వంట ఫలము. చేయుట వ్యాపారము. ఫలాశ్రయము కర్మమగును, వ్యాపారాశ్రయము కర్తయగును, ప్రకృతమందు

‘వంటచేయుట’ అనెడు క్రియకు నాశ్రయుఁడు దేవదత్తుఁడు కావున నతండు కర్తయయ్యె. అట్టియాశ్రయుఁడు ‘చేసెను’ అనుశబ్దంబులోని చేయుధాతువుపైని విధింపఁబడిన తిప్రత్యయముచేఁ జెప్పంబడెను అనఁగా తిప్రత్యయంబునకు నాశ్రయుఁడర్థము. కావున నే వైయాకరణభూషణసారంబునందు నిట్లు సెప్పబడినది. శ్లో॥ ఫలవ్యాపారయోర్ధాతు రాశ్రయేతు తిఙస్స్మృతాః। ఫలేప్రధానం వ్యాపారస్తిఙర్థస్తు విశేషణం॥ అర్థము—ఫలమును, వ్యాపారమును, ధాతువునకు నర్థంబులు. తిఙునకు (క్రియపైఁ బ్రయోగింపఁబడు భూతాదికాలబోధకప్రత్యయమునకు) నాశ్రయ మర్థము. ధాత్వర్థఫలంబు ధాత్వర్థవ్యాపారంబునకు విశేషణంబగు. వ్యాపారంబు విశేష్యంబగు. అనఁగా దేవదత్తునివ్యాపారంబు వంటకమందలి మెత్తనను గలిగించినది; కావున వ్యాపారంబు విశేష్యంబును, వంటకంబుయొక్క మెత్తనవిశేషణంబునునయ్యెను. ‘మెత్తన’ అనుఫలంబునకు నాశ్రయం బన్నంబు కావున వంటకము (అన్నము) కర్మంబాయెను.

3 సూ—చేతవర్ణకంబుకర్తకగు.

ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు ॥ దేవదత్తునిచే తవంటకమువండఁబడియె - వండఁబడియెననఁగా వంటచేయఁ బడియెననియర్థము - చేయుటకాశ్రయుండగుటంజేసి దేవదత్తుండుకర్తయయ్యె.

వ్యా—‘చేత’ అను ప్రత్యయంబు కర్తృవాచకశబ్దంబుకంటెఁ గలుగును. (సూ) ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు. వ్య—ధాతువుయొక్క యర్థంబైన వ్యాపారంబునకు నాధారంబగు. పదార్థంబు కర్తయనంబడును. ఉ: దేవదత్తునిచేత వంటకము వండఁబడియె ననఁగా వంటచేయంబడియెనని యర్థము. ఇచ్చట ‘చేయుట’ అనుక్రియకు నాధారభూతుఁడు గనుక దేవదత్తుఁడుకర్తయాయెను. అట్టి కర్తృవాచకపదంబు కంటె ‘చేత’ విభక్తి కలిగెను. ఇచ్చట ధాత్వర్థమైన ‘వంట’ (విక్లిత్తి = మెత్తపడుట) అనుఫలంబునకు నాధారంబన్నంబు కాఁబట్టి తద్వాచకంబైన పదంబు వంటకమనెడిశబ్దంబు. ఇచ్చట వంటకము ఫలాశ్రయమైనది. కాన, వంటకము గర్మమైనను ‘వండఁబడియె’ అనుక్రియచేఁ నాకాంక్షింపఁబడి యభిహితమై (తిఙ్ప్రత్యయం

బున్ జెప్పంబడినది) యధికారప్రథమాసూత్రప్రకార ముక్తార్థంబునందు నన్యాకారం బైన సంబోధనము శబ్దంబునకుం బోలెఁ బ్రథమావిభక్తి కలిగెను.

4 సూ.— చేతవర్ణకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రాహ్యాదియోగజంబగు పంచమికిని బహుళంబుగా నగు.

ఫలసాధనయోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు ॥ క్రియాసిద్ధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు ॥ హేతువునకు - ధనముచేత సౌఖ్యంబుగలుగు - విద్యచేతయశంబుగలుగు - పక్షంబునవలన వర్ణకంబగు - కరణంబునకు - ఖడ్గంబుచేతఖండించె - కోలచేతఁగూలనేసె - పక్షంబునం దోవర్ణకంబగు ॥ గ్రహ్యాదియోగంబునందు - జరాసంధుండు రాజులచేఁ గప్పంబుగొనియె - మైత్రుండు చైత్రునిచేత ఋణంబుఁగొనియె - ఈయర్థంబును నీచేత నెఱింగితి — ఈవృత్తాంతంబు వానిచేత వింటి - పక్షంబునవలనవర్ణకంబగు ॥ ఇత్యాదికంబు లెఱుంగునది.

వ్యా.— హేత్వర్థమందును, కరణార్థమందును, గ్రహించుట మొదలైనధాత్వర్థంబులతోఁ సంబంధించుపంచమ్యర్థమందును, బహుళంబుగా, చేత, అను ప్రత్యయంబు వచ్చును. (మూలము) ఫలసాధనయోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు. వ్యా.— ఫలమును సాధించుటకుఁ దగినపదార్థంబు హేతువనంబడును. ఈహేతువు ద్రవ్యముతోఁ గాను, గుణముతోఁ గాను, అన్వయించునది. ఉ. ధనముచేత సౌఖ్యంబు గలుగు; విద్యచేత యశంబు గలుగు. ప్రథమోదాహరణంబునందలి, సౌఖ్యము, అనునది గుణమును దెలియఁ జేయునదగినను [illegible] హేతువైన ధనంబును జెప్పుపదంబునకుం, చేత, వర్ణకంబు గలిగెను. ద్వితీయోదాహరణమ్మునందలి, యశము, అనునది ద్రవ్యంబును దెలియఁ జేయునదగినను [illegible] హేతువైనవిద్యను జెప్పునట్టి పదంబునకుం, చేత, వర్ణకంబుగలిగెను. వీనికి వికల్పంబుగ, వలన, అనుప్రత్యయంబుకూడవచ్చును. ఉ. ధనమువలన సౌఖ్యంబు గలుగును. కొం. [illegible] ద్రవ్యంబును, ఫలంబును హేతువగు. మూలంబులో ద్రవ్యము హేతువైనంగులకే యుదాహరణంబు లీయఁబడెను. గుణఫలంబులు హేతువులుగా నున్నం

దులకు నుదాహరణమ్ములు—పుణ్యంబుచేత హరిఁజూడంబడియె. అధ్యయనంబుచేత నివసించెను. పైప్రథమోదాహరణంబునందలి పుణ్యము గుణము. ఇయ్యది హరిదర్శనంబునకు హేతువుకావున చేత, వర్ణంబుగలిగె. ద్వితీయోదాహరణంబునందు నివాసమునకు ఫలంబు విద్యాధ్యయనంబుకావునఁ దద్వాచకపదంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె

(మూలము) క్రియాసిద్ధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు. వ్యా—క్రియసిద్ధించుటలో నతిశయంబుగనుపకరించునది కరణము. అనఁగాఁ గ్రియాసాధనంబు. ఉ. ఖడ్గంబుచేత ఖండించె; కోలచేతఁ గూలఁజేసె. మొదటిదానియందు ఖండించుటకు సాధనంబు ఖడ్గంబు గావున దానిం జెప్పునట్టిశబ్దంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె. రెండవదానియందుఁ గూలఁజేయుటకు సాధనము కోలగానఁ దదర్థంబునందు చేత, వర్ణంబుగలిగె. వీనికి వికల్పంబుగ తోడ, వర్ణకంబునగు. ఉ. ఖడ్గముతోడ ఖండించె. మొ॥ గ్రహ్యాదియోగంబునకు-జరాసంధుఁడు రాజులచేతఁ గప్పంబుగొనియె: కొనియెననఁగా గ్రహించుట, ఇచ్చట గ్రహించుటతో రాజులన్వయించిరి కావునఁ దద్వాచకరాజశబ్దంబుకంటెఁ దృతీయ వచ్చెను. ఇట్లే ఎఱుంగుట, వినుట, తెలిసికొనుట, మొదలైనవానికి గ్రహింపనగును. మైత్రుఁడు చైత్రునిచేత ఋణంబుగొనియె; ఈయర్థంబును నీచేతనెఱింగితి; ఈవృత్తాంతంబు వానిచేత వింటి. మొ. వీనికి వికల్పంబుగ వలన, అనుప్రత్యయంబుగలుగును ఉ. జరాసంధుఁడు రాజులవలనఁ గప్పంబుగొనియె. ఇత్యాదిక్రమముగాఁ దక్కుంగలయుదాహరణంబులు గ్రహించునది. కొన్నియెడలఁ జేతవర్ణకార్థకప్రత్యయంబులకును, వలనవర్ణకంబునకును చేసి, అనుక్త్వాంతంబను ప్రయుక్తంబగు. ఉ॥ కావునకిట్టిపాటియుపకారముఁ దక్షుఁడే కవిప్రసం। బోధనఁ జేసి జేసె. భార- ఆది-1 ఆ. చ॥ మజ్జనకుఁ బరీక్షితుఁ భుజగజాలు తక్షుఁ డసహ్యవిషోగ్రధూమకే ॥ తనహుతిఁ జేసి చేసెనతిదాంతుఁ గృతాంతనికేతనాతిథిన్, భార-ఆది-1ఆ. చ॥ ప్రతిదినసుడం। చిరి బహువేదఘోషములఁ జేసి నిరస్తసమస్తకిల్బిషో। త్కరులగుచున్న ధన్యులు, భార-ఆర- 1ఆ. ఇత్యాదిప్రయోగంబులు పెక్కులు గలవు. చేతవర్ణకార్థకప్రత్యయాంతంబులు పెక్కులు సముచ్చయంబుగా నున్నయప్పుడు వానిలో నంతిమపదంబునకు చేసి, అను ప్రయుక్తంబగు. సీ॥ వలరాజు సచివులవడువున బెడఁగగు [illegible]శస్త్రముల గరమువాఁడి। చూడ్కులనతిరాగ సురుచిరాధరముల మదవిలాసాలసమందగతుల। వక్రాలకంబుల వలుద పిఱుందుల దర్పగద్గదభాషితములఁజేసి, భార-ఆది- 8ఆ. ఇచ్చోఁ జేతవర్ణకార్థకలవర్ణకంబుపై

వెల్ల రూపలనుండవలసిన 'చేసి' యొక్క స్థానమునే యున్నయది. 'తోడ' అనుదానికి స్వతంత్రప్రయోగంబును గొండొకచోఁ గానంబడియెడి. తే॥ గీ॥ స్తంభగతరత్నపుత్రికతవదు బోఁటి! యనిపిలోకించి తోడమాటాడకునికి! నలుగడలు చూచి తలఁచి యస్త్రలువడఁగరి! వెడలనుంకింపఁ జేఁదమ్మి యొడిసిపట్టె' రామా - 4 ఆ. ఇచ్చోఁ దోడనఁ దనతోడనని గ్రహించునది. కొన్నిప్రతులయందు 'వెడల నూహింప' అను పాఠముం గలదుగాని పైపాఠమే సందర్భశుద్ధిగ నున్నయది. ఒకానొకచో సముచ్చయార్థశబ్దంబుతో నన్వయంబుగలుగునప్పుడు 'తోడ' కులోపంబును, వ్యవధానంబును, బహువచనంబునం గానంబడియెడి. ఆ॥ వె॥ అమపురికిఁ జనినవతనికిఁ బరలోక । విధులశాస్త్రదృష్టి వెలయఁ జేసె! నాపగాతనూజుఁడఖిలబాంధవులయు । బ్రాహ్మణులయుఁ దోడ భానునిభుఁడు' భార-ఆది- 4ఆ. క॥ నెమ్మినిధర్మజువలువురు । దమ్ములు దమనస్త్రములయుఁ దమశస్త్రవరూథర్యములతోడను సకలహి! తమ్ముగఁ బాయుంగవలయు దాస్యమువలనన్, భార-సభా-2ఆ. 'అఖిలబాంధవులయు' అనుచోటనఁ దోడకులోపంబుగలిగె. 'బ్రాహ్మణులయుఁదోడ' అనులక్ష్యంబునఁ దోడవర్ణకంబునకును, దానిపూర్వాగమంబగు లగాగమంబునకు, సముచ్చయార్థకయుశబ్దంబు వ్యవధానంబుగలిగించె. ఇత్యాదులూహింపనది. ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ దోడుతనను రూపాంతరం బుపయోగింపంబడును. తే॥ గీ॥ కౌరవాన్వయజాతులై గారవమునఁ। బెరిగినట్టి మీరొండొకనరునిఁగొలిచి ! మహనీయస్తల్లిమానావమానములకు! నోర్చియుడుకుతోడుతనునికి యరిది' భార - విరా- 1 ఆ. చ॥ పగతురచేతిలోఁ బడక ప్రాణముతోడుత నున్నవాఁడవే' భాగ 10 - స్కం. పూ. జడార్థకపదంబుమీఁది 'తోడ' వర్ణకంబునకు, బాహుళకంబుగ 'మెయి, పై, లాదేశంబగు. ఉ॥ అందఱుఁగూడి పోసలకునర్థి మెయింజనుదెంచి నిర్వ- 2ఆ. చ॥ ఏ । గృహ నొనరించుచో మచితభక్తి మెయి స్థిరసేవసేయుచుండె । పతివతిపాలకింపుఁ దలహింపుచుఁ బరాకగుఁ గొంతవింతగన్, కావ్యా-3ఆ. చ॥ ముక్తికు । న్ముఖతవహింపఁగావలయు మోహముఁబాయఁగఁద్రోచిభక్తిపై, లక్ష్మీ-4ఆ. సీ॥ ఓర్మిమైనుప్పిండి యుపవాసముం డనీమగనాలిసరిఁబోల్పఁదగదువిధవ, కాశీ - 2ఆ. కొన్నిప్రతులయందు 'ఓర్పుమైనుప్పిడియుపవాసములనుండి,అనియుంగలదు. (ఉప్పు + ఇడి) ఇచ్చట 'ఇడి, ప్రత్యయంబ భావార్థకంబు. (చూ-తద్ధిత-26సూ) 'ఉప్పిడి, అనునపుడు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదంబునందున్నీ

పదునాల్గవసూత్రంబునంజేసి నెఱసున్నగల్గి 'ఉప్పిండి, అనురూపంబునునయ్యె. 'ఇండి, ఎండు, ఇత్యాదిప్రత్యయంబులు తొలిహ్రస్వంబుమీఁద నఱసున్నగలవైనను పదంబులు కావు గావున సంధిపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువదిరెండవసూత్రంబులోని పరిగణనకు విరోధంబు లేదని యెఱుంగునది. (చూ-సంధి 22సూ)

5 సూ— కరణసహార్థతుల్యార్థయోగంబులం దృతీయకుం దోడవర్ణకంబగు.

కరణంబునందు — కోలతోడఁ గూలనేసె ॥ సహార్థంబునందు- రాజు సేనలతోడవచ్చె - సేనాసహితుండయి వచ్చెననియర్థము ॥ తుల్యార్థయోగంబునందు - చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుఁడు - తృతీయకనుటంజేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగంబున షష్ఠియునగు.

వ్యా—కరణంబునందును, సాహచర్యార్థంబునందును, ఉపమానార్థమందును, తృతీయకుఁ దోడవర్ణకంబుకల్గు. కరణంబునందు—కోలతోడఁగూలనేసె. ఇచ్చటఁగూలనేయుటయను క్రియకు విశేషసాధనమ్ము బాణమ్ముగావునఁ గోలశబ్దంబుకుం దోడవర్ణకంబుగలిగె. సహార్థంబునందు—రాజు సేనలతోడవచ్చె, ఇచ్చట సేనాసహితుండని యర్థంబు కావున సేనశబ్దంబుకుం దోడవర్ణకంబు. తుల్యార్థయోగంబునందు—చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు. ఇచ్చట సామ్యంబును దెలియఁజేయుచున్నది. కాఁబట్టి యుపమానార్థకశబ్దంబుకుం దోడవర్ణకంబు. (మూలము) తృతీయకనుటంజేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగంబునషష్ఠియునగు. వ్యా—మూలసూత్రంబునయందుఁ దృతీయకుఁ దోడవర్ణకంబని చెప్పుటవలనఁ దృతీయావిభక్తి వివక్షింపఁబడునపుడే తోడవర్ణకంబు వచ్చునుగాని షష్ఠివివక్షింపఁబడునప్పుడు తోడవర్ణకంబు షష్ఠికి నాదేశంబుగాదని భావము.

6 సూ—వచ్యర్థా-ముఖ్యకర్మంబు కు దోడకువర్ణకంబులు ప్రాయికంబుగానగు.

మైత్రుండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె - మైత్రుండు చైత్రునకిట్లనియె - ప్రాయికంబనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయయు నగు.

వ్యా—అను, పలుకు మొదలగునవి వచ్యర్థకంబులు. వీనిలో నముఖ్యకర్మంబునకు తోడ, కు, అను ప్రత్యయమ్ములు క్రమముగాఁ గలుగును. అనఁగా అను, ఇత్యాది ధాతువులు ప్రయోగించునప్పుడు ముఖ్యకర్మమనియు, నముఖ్యకర్మమనియుఁ గర్మంబులు రెండుండు. ఏశబ్దంబుపై ద్వితీయయే కాని యితరంగల విభక్తులు సంపర్కింపవో యయ్యది ముఖ్యకర్మార్థకంబు. ఏశబ్దంబుపై ద్వితీయయే కాక తృతీయాద్యన్యవిభక్తులు సంపర్కవశంబున సంపదవనో యది యముఖ్యకర్మార్థకంబులు. అముఖ్యకర్మంబునకు గౌణ (అప్రధానము) కర్మంబనియు వ్యవహారంబు గలదు. ఇట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ, కుప్రత్యయంబులు వచ్చును. ఉ. మైత్రుండు చైత్రునితోడనిట్లనియె. ఇచ్చట సంధి విరహంబున (చైత్రునితోడన్ + ఇట్లు + అనియె; అని కలదు. ఇచ్చట (అనియె; అనునది వచ్యర్థక ధాతువు (ఇట్లు, (ఈప్రకారమైన వాక్యము) అనునది ముఖ్యకర్మంబు. (చైత్రునితోడన్, అనునది యముఖ్యకర్మంబు, అట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ కుప్రత్యయంబులు గలుగును గావున "మైత్రుండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె; మైత్రుండు చైత్రునకిట్లనియె" అని రూపద్వయంబు మూలంబునఁ బ్రాయికంబనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయావిభక్తియుఁ గలుగును. కావుననే "మైత్రుండు చైత్రునిట్లనియె" ఇత్యాదిప్రయోగంబులు సాధువులు. తే॥ గీ॥ కౌంతప్రోద్దు । జనపుసంతీసుతాగ్రణిసంయమీంద్రుఁ బిలిచెనిట్లని వినయసంపదుపాలయు" పరీక్షిత్ప్రోపాఖ్యానము. ఇచ్చట "పలికె" అనునది వచ్యర్థకధాతువు గావున నముఖ్యకర్మమైన సంయమీంద్రుని ద్వితీయావిభక్తి వచ్చెను. సంయమీంద్రుననఁగా సంయమీంద్రునితోడ నని యర్థము.

7 సూ— ఉపయోగంబున నాఖ్యాతకుం డపాదానసంజ్ఞకంబగు.

నియమపూర్వక విద్యాస్వీకారం బుపయోగం బనంబడు ॥ రామకృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదంబులం జదివిరి - సాందీపునివలన నని యర్థము.

వ్యా—ఉపయోగంబునందు, ఆఖ్యాతకు తోడ, ప్రత్యయంబు కలుగును. (మూలము) నియమపూర్వకవిద్యాస్వీకారంబుపయోగమనంబడును. వ్యా—శ్రద్ధాపూర్వకంబుగా విద్యను గ్రహించుట యుపయోగమనఁబడును. నియమంబున గురువుచ్చరించిన దానిని దబ్బిబ్బులులేకుండ శిష్యుండుచ్చరించుట, గ్రహించుట మొదలైనవి. ఆఖ్యాత యనఁగా బోధకుఁడు ఉ. రామకృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదంబులం జదివిరి. ఇచ్చోట సాందీపుఁడు బోధకుండుగావునఁ దద్వాచకపదంబుకంటెఁ దోడవర్ణకంబు గలిగెను. సాందీపునితోడ ననఁగా సాందీపునివలనని యర్థము. సహార్థము. వివక్షింపఁబడునప్పుడు బూర్వోక్తంబైన తోడవర్ణకంబును నగును. ఉ. రాముఁడు కృష్ణునితోఁ జదివె. ఇచ్చట బలరాముఁడు కృష్ణునకు సహాధ్యాయియనియర్థము. ఇట్టియర్థభేదంబులు ప్రకరణవశంబున గ్రహించుకొనునది.

(8) సూ—సంప్రదానంబునకుం జతుర్థియగు.

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబనంబడు ॥ జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను ॥ కొన్నియెడలనుద్దేశ్యమాత్రంబున కగు - పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు॥ చతుర్థికిమాఱుగా షష్ఠియు తఱచుగాఁ బ్రయోగంబులం గానంబడియెడి - జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను ॥ పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు.

వ్యా—సంప్రదానమునకుఁ జతుర్థీవిభక్తి యగును. (మూలము) త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబనంబడు. వ్యా—త్యాగంబునకు నుద్దేశింపఁబడిన పదార్థంబు సంప్రదానంబనఁబడును. ఉ. జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట గన్యాదానంబు విధేయము. కన్యాదానంబున కుద్దేశింపఁబడినవాఁడు రాముఁడు; కావున నుద్దేశ్యవాచకమైన రామశబ్దంబుకంటెఁ జతుర్థి (కొఱకు) యయ్యె. కొన్నియెడలఁ ద్యాగంబునకుఁ నుద్దేశింపఁబడినదే సంప్రదానంబుకాక త్యాగంబు లేకున్నను నుద్దేశింపఁబడినంతమాత్రంబుననే సంప్రదానసంజ్ఞ కలిగి తద్వాచకశబ్దంబుకంటెఁ జతుర్థియగును. ఉ. పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు. ఈవాక్యంబునందు పురుషార్థముద్దేశింపఁబడి

నది. త్యాగక్రియలేదు, అయినను నుద్దేశ్యవాచకమైన పురుషార్థశబ్దంబుకంటెఁ జతుర్థి కలిగె చతుర్థీవిభక్తికిమాఱు నా షష్ఠీవిభక్తియే సామాన్యంబుగాఁ బ్రయోగంబులఁ గానంబడుచున్నది. ఉ. జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట రాముఁడుద్దేశ్యుండు కానఁ దదర్థకంబైన రామశబ్దంబునకంటె షష్ఠికలిగెను. ఉ. పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు. ఇచ్చోట నుద్దేశమాత్రమైన పురుషార్థంబును బోధించునట్టి పురుషార్థశబ్దంబుకంటె షష్ఠీవిభక్తి కలిగెను. నిమిత్తార్థమందును గొఱకువర్ణకంబగు. నిమిత్తంబునా ఫలము. అట్టికొఱకువర్ణకంబునకు (పొంటె, అను నన్వయంబును నాదేశంబయ్యెడిని. మధ్యాక్కర. ధరణిఁ జరాచరభూతసంఘంబుదమవిషవహ్ని। నురగంబు తేర్చుచునునికిఁ బయోరుహగర్భుఁ। డురగవిషాపేతజీవసంజీవనోపదేశంబు। కరుణఁగశ్యపునకునిచ్చె నఖిల లోకహితంబుపొంటె" భార-ఆది-2 ఆ. క॥ అనఘుల శాస్త్రవిధిజ్ఞుల। ననురక్తులఁ బితృపితామహక్రమమునవ। చ్చినవిప్రులమంత్రులగా। నొనరించితె కార్యసంప్రయోగముపొంటెన్" భార-సభా-1ఆ. అఖిలలోకహితంబుపొంటెన్ = సమస్తలోకంబుల యొక్క హితంబునిమిత్తమని యర్థము. కార్యసంప్రయోగముపొంటెన్ = కార్యము యొక్క చక్కని ప్రయోగము (నెఱవేర్పు) నిమిత్తము.

(౯) సూ—అపాయభయజుగుప్సాపరాజయప్రమాదగ్రహణభవనత్రాణవిరామాంతర్ధివారణంబు లెద్దానవగు దానికి వలన వర్ణకంబగు.

అపాయము - విశ్లేషము ॥ భయము - వెఱపు ॥ జుగుప్స-ఏవ॥ పరాజయము - ఓటమి ॥ ప్రమాదము - పరాకు॥ గ్రహణము - కొనుట - ఎఱుఁగుట - వినుట - ఇత్యాది ॥ భవనము - పుట్టుట ॥ త్రాణము - కాచుట॥ విరామము - విరమించుట॥ అంతర్ధి - మఱుగుట॥ వారణము - వారించుట॥ అపాయంబునకు - మైత్రుండు రాజ్యంబువలనభ్రష్టుండయ్యె ॥ భయంబునకు - దొంగవలన భయపడెను॥

జుగుప్సకు - పాపంబువలన నేవగించె ॥ పరాజయమునకు - అధ్యయనమువలనఁ బస్సె॥ ప్రమాదంబునకు - పాఠమువలనం బరాకుపడియె ॥ గ్రహణంబునకు భవనంబునకు మనువువలనం బ్రజలుపుట్టిరి ॥ త్రాణంబునకు - చోరునివలనం గాచె॥ విరామంబునకు భోగంబులవలన విరమించె ॥ అంతర్ధికి - కృష్ణుండు తల్లివలన దాఁగె॥ వారణంబునకు - శోకంబువలన వారించె ॥ ఈపంచమికి షష్ఠియుఁ గొన్నికయెడలఁ గనఁబడు - చోరునకు వెఱచె పాపంబునకేవగించె - అధ్యయనంబునకు బస్సె - పాఠికిం బరాకుపడియె - మానువునకు నిక్ష్వాకుండు పుట్టె ఇత్యాదు లూహించునది.

వ్యా—అపాయము, (విశ్లేషము = ఎడఁబాటు) భయము, (వెఱపు) జుగుప్స (ఏవగించుట = నింద) పరాజయము, (ఓర్వమిట = (సహింపమి)) ప్రమాదము, (పరాకు) గ్రహణము, (కొనుట, గ్రహించుట, తెలియుట, ఎఱుంగుట, ఇవిమొదలైనవి) భవనము, (పుట్టుట) త్రాణము (కాచుట) విరామము, (విరమించుట=మానుట) అంతర్ధి (మఱుగుట=దాఁగుట) వారణము, (నివారణము) ఇయ్యవి చేరివలనఁ గలుగునో యావస్తువును జెప్పునట్టిశబ్దంబునకు వలనప్రత్యయంబగు. అపాయంబునకు - మైత్రుఁడు రాజ్యంబువలన భ్రష్టుండయ్యె. ఈవాక్యంబునందు "భ్రష్టుండయ్యెను" అనఁగా నెడఁబాసినాఁడని యర్థము. రాజ్యంబునుండి యెడఁబాటు కలిగినందున నట్టియెడఁబాటునకు నవధి (మేర) భూతమైన రాజ్యంబును బోధించునట్టి రాజ్యపదంబునకు వలనప్రత్యయంబుగలిగినది. భయంబునకు — చోరునివలన భయపడియె. ఇచ్చోట భయంబునకు నవధి (మేర) యైన చోరుని దెలుపునట్టి చోరశబ్దంబునకు వలనప్రత్యయంబుగలిగినది, ఈసూత్రంబువలన భీత్యాదులైనయర్థంబులతో యోగంబునఁ బంచమియే విధింపఁబడినందున చోరభీతి, ఇత్యాదిసమాసంబులయందుఁ బంచమీతత్పురుషంబే తప్పక చెప్పుకొనవలయును. షష్ఠీతత్పురుషాదు లశాస్త్రీయంబులు. షష్ఠీతత్పురుషంబు చెప్పికొనినచోఁ జోరుఁడే భయంపడినయట్లు లర్థమిచ్చును, అట్టియర్థంబునకు శాస్త్రవ్యవహారంబుల రెండింటివలనను, శీఘ్రస్ఫురణంబు కలుగనేరదు. కావుననే సమాసపరిచ్ఛేదంబునందలి [illegible]

బునొద్ద (దొంగభయము, అనునది పంచమీతత్పురుషంబునకు నుదాహరణమ్ముగా నీయబడినది, జుగుప్సకు— పాపంబువలన రోసగించె. ఇవాక్యంబున రోసగించుటకునవధి (మేర) పాపంబుగావునఁ బాపశబ్దంబునకుం బై వలనవర్ణకంబు గలిగెను. పరాజయమునకు- అధ్యయనమువలన వాసెను. ఈ వాక్యంబునందు శ్రమపడుటకు బుద్ధికృతంబైన యవధి యధ్యయనంబుకాఁబట్టి తద్వాచకంబునకుం బై వలనవర్ణకంబుగల్గెను. ప్రమాదంబునకు— పాడివలనం బ్రమాదపడిరి. ఈవాక్యంబునయందుఁ బాడి (ధర్మము) యవధిగా భావింపబడినందున దానికిం బై వలనవర్ణకంబు వచ్చె. గ్రహణంబునకు— మైత్రునివలన ధనంబు గొనిరి. ఇందు (ధనంబు) పుచ్చుకొనుటకు మైత్రునికిని ధనంబునకును నెడఁబాటు కలిగినందున దానికి నవధియైన మైత్రుని బోధించు మైత్రశబ్దంబునకుఁ బంచమికి గెను. భవనంబునకు— మనువులవలనం బ్రజలు పుట్టిరి. ఇప్పుడు ప్రజలు పుట్టుటకు హేతువు మనువు కావునఁ దద్వాచకమైన శబ్దంబునకుం బై వలనవర్ణకంబు వచ్చెను. త్రాణంబునకు— చోరునివలనం గాచె. ఇచ్చట రక్షణార్థకధాతుప్రయోగంబునం గూడి భయంబునకుఁ గారణంబైనట్టియట్టిపదార్థంబును జెప్పుశబ్దంబునకుం బై వలనవర్ణకంబువచ్చునని యెఱుంగునది. ఇచ్చట భయహేతువు చోరుండుగావునఁ దద్వాచకశబ్దంబునకు వలనవర్ణకంబచ్చె. విరామంబునకు— భోగంబులవలన విరమించె ఇచట భోగించుటకును భోగంబులకును నెడఁబాటు తెలియంబడుచున్నందున నవధియైన భోగంబును బోధించుశబ్దంబుకుం బై వలనవర్ణకంబు ప్రయోగింపఁబడెను; అంతర్ధికి— కృష్ణుండు తల్లివలనదాఁగె ఇట దాఁగుటకుఁ దల్లి యవధి కావున వలనవర్ణకంబు. వారణంబునకు— శోకంబువలన వారించె. ఇచ్చట శోకవంతునకును, శోకంబునకు, నెడబాటుయు తోఁచుచున్నది. కావున నవధిభూతశోకార్థకశబ్దంబునకుం బై వలనవర్ణకంబు వచ్చె. ఈవలనవర్ణకంబునకుఁ గొన్నిచోటులఁ గుషష్ఠియుఁగలుగును ఉ. చోరునకు వెఱచె. ఇయ్యెడఁ జోరునివలన వెఱచెనని యర్థము. ఇట్లే తక్కుంగల యుదాహరణంబుల షష్ఠికిఁ బంచమ్యర్థము భావించుకొనవలయును పాపంబునకేవగించె. అధ్యయనంబునకువాసె, పాడికిఁ బ్రమాదపడిరి, మనువునకు నిక్ష్వాకుండుపుట్టె; మొదలైనవి యూహించుకొనునది.

10 సూ—ఉండిపదం బొకానొకచో వలన వర్ణకంబునకనుప్రయుక్తంబగు.

హిమగిరివలననుండి గంగవొడమె - నాకంబువలననుండి నారదుండువచ్చె.

వ్యా—"ఉండి అనుక్త్వార్థకావ్యయంబు పంచమీవిభక్త్యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచు సహాయమై వలన వర్ణకంబును వెంబడించునని యర్థము. ఉ. హిమగిరివలననుండి గంగ వొడమె. ఇట హేత్వర్థంబునందు వలనవర్ణకంబు విధింపఁబడియెను. గంగయుత్పత్తికి హిమవత్పర్వతము హేతువన్న యర్థంబును స్ఫుటపఱచుటకై వలన వర్ణకంబునకు "ఉండి" అనుక్త్వార్థకావ్యయంబు జతపఱుపఁబడినది. "నాకంబువలననుండి నారదుండు వచ్చెను. ఇచ్చట నారదుండు నాకంబునువిడిచివచ్చెనని ఫలితార్థము. నారదుని రాకడ పాటునకు స్వర్గమవధి (మేర) యైనదకావున నట్టియర్థమందు వలనవర్ణకంబు విధింపఁబడఁగాఁ దాదృశార్థంబును స్పష్టపఱచునిమిత్తము "ఉండి" పదంబు వలనవర్ణకంబునకు జోడింపఁబడియె కాఁబట్టి "ఉండి" అనుదానికిని వసియించియున్న యర్థంబిట్టిచోటుల నెప్పుడును లేదని యెఱుంగునది:

11 సూ—ఉండిశబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయాసప్తములు ప్రాయికంబుగనగు.

వనమునుండివచ్చె - వనమందుండివచ్చె - ఊరినుండివచ్చె - ఊరనుండివచ్చె ॥ వనమునుంచి ధనమునుంచి యనియుంచి శబ్దానుప్రయోగంబుతోఁ గొందఱు వ్యవహరించెదరుగానియది సాధుకవిప్రయోగారూఢంబుగాదని యెఱుంగునది.

[illegible]

12—సూ. [illegible]

[illegible]

[illegible]

నితరంబులగోపంబులేదు - ఇచటషష్ఠియునగు - రామునకన్యుండు ధాను ష్కుండులేఁడు - అన్యము - ఇతరము- పూర్వము పరము-ఉత్తరము- ఇత్యాదులన్యాదులు.

వ్యా—అన్యము మొదలైన యర్థములతో సంబంధంబున్నయప్పుడు పంచకిమి కంటె, వర్ణకంబగు. ఉ. రామునికంటె నన్యుండు ధానుష్కుండు లేఁడు ఇచట నన్యార్థముపయోగింపఁబడినది. కావున రామశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబువచ్చెను. లోభంబుకంటె నితరంబు దోషంబులేదు, ఇచ్చటఁ గూడనితరశబ్దంబన్యార్థకంబే కావున కంటె, వర్ణకంబయ్యె. ఇచ్చట షష్ఠియునగును. ఉ. రామున కన్యుండు ధానుష్కుండులేఁడు. లోభంబునకు నితరంబు దోషంబులేదు, అనఁగా రామునికంటె నన్యుండనియు. లోభంబుకంటె నితరంబనియు, షష్ఠికి బంధ్యర్థంబు చెప్పికొనవలయును అన్యము, పూర్వము, పరము, ఉత్తరము, దక్షిణము, దూరము, సమీపము, ఇత్యాదు లన్యాదులు. లోఁతి, పెఱ, దవ్వు, దగ్గఱ, తూర్పు, పడమర, ఇత్యాదులన్యాద్యర్థకంబులు కావున నిట్టి పర్యాయపదయోగంబునయందుఁ బంచమికిఁ గంటె వర్ణకంబగును.

13—సూ. కంటెవర్ణకంబునిర్ధారణ పంచమికగు.

ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబుకలిగియుండు నచటంబంచమియగు - ఆపంచమికిఁగంటె వర్ణకంబగుననియర్థము - జానపదులకంటె నాగరులువివేకులు - మానహానికంటె మరణముమేలు.

వ్యా—ఒకానొకహేతువుచేతనొక పదార్థంబుకంటె వేఱొకవానికిఁ బృథక్కరణంబు (వేఱుచేయుట) తోఁచునప్పుడవధి వాచకశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబగు నని పర్యవసానార్థము. (మూలము) ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబె కలిగియుండు నచటంబంచమియగు. వ్యా— ఎచ్చోటను (ఏవాక్యమునందు) పృథక్కుచేయఁబడుచున్న పదార్థము (వేఱుచేయఁబడుచున్నది) జాతిగుణక్రియలచేఁ దారతమ్యముకలిగి యుండునో యచ్చట (ఆవాక్యమునందు) నవధి (మేరను) బోధించు శబ్దంబు

కంటెఁ బంచమియగు. అట్టిపంచమికిఁ గంటెనర్థకంబగునని యర్థంబు ఉ: జానపదుల కంటె నాగరులు వివేకులు. జానపదులు = పల్లెయందుండువారు. నాగరులు = నగర నివాసులు. కుత్సితత్వంబును, ప్రావీణ్యంబును, తోఁచుచున్నప్పుడు నాగరకులనఁబడుదురు. చోరశిల్పకులు నాగరకులు. నాగరులనఁగా బురనివాసులనియె తోఁచునుగాని కుత్సితత్వప్రావీణ్యంబులు వివక్షితములు కావు. కొందఱాధునికకవులు గ్రంథంబుల యందు నాగరికులని యికారాంతరేఫఘటితంబుగ వాడుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులయందును నట్లే యున్నది. అయ్యది ప్రామాదికంబు. నాగరకులని యకారాంతరేఫంబుతో నుండవలయును. పైయుదాహరణంబునందు నాగరత్వ జానపదత్వ ధర్మంబులొండొరులతో నంతర్భూతంబులు గాకుండ నత్యంతభిన్నంబులు. అట్టిభేదంబిచ్చట స్పష్టంబగుచున్నది కావున నిర్ధారణకు నవధిభూతులైనజానపదులను బోధించునట్టి జానపదశబ్దంబుమీఁద గంటె, వర్ణకంబు గలిగెను సామాన్యవిశేష ధర్మంబులుండి పృథక్కరణంబున్నచోటునఁ బంచమ్యాఖ్యుపసూత్రంబుచేనిర్ధారణషష్ఠి వచ్చునని యెఱుంగునది. మానహానికంటె మరణము మేలు' ఇచ్చట మానహానిమరణ క్రియలన్యోన్యము నంతర్భూతంబులుకాక యత్యంతభేదవంతంబులు. కావున నిర్ధారణంబునకు నవధియైనమానహానిని బోధించునట్టి మానహానిశబ్దంబుమీఁద గంటె వర్ణకంబాయె.

14—సూ. పట్టివర్ణకంబు హేతువులగు గుణక్రియలకగు.

జ్ఞానముఁబట్టిముక్తుఁడగు - నీవువచ్చుటంబట్టిధన్యుఁడనైతిని. -
ఇచటవలనవర్ణకంబునగు - జ్ఞానమువలనముక్తుండగు.

వ్యా—పట్టి, అనుపంచమీవిభక్తి కారణంబులగు గుణంబులకును, క్రియలకును, గలుగును, గుణమునకు —ఉ. జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుండగు. ఇచ్చటను ముక్తుండగుటకు హేతువు జ్ఞానంబు. జ్ఞానంబనునది గుణంబు కావున దీనికిఁ బట్టి, విభక్తి వచ్చెను. క్రియకు— ఉ. నీవు వచ్చుటంబట్టి ధన్యుండనైతి. ఇచట ధన్యుఁడను కాఁగుటకు వచ్చుట యనుక్రియ హేతువయ్యెంగావునఁ దద్వాచకశబ్దంబుకుఁ బట్టి, వర్ణకంబాయె. ఇచట వలనవర్ణకంబునగు. ఉ. జ్ఞానమువలన ముక్తుండగు.

15—సూ. శేషషష్ఠికి యొక్కయును గు.

ఇచట శేషంబనఁగా సంబంధంబు - రామునియొక్క గుణములు నాయొక్క మిత్రుండు - వానియొక్క తమ్ముఁడు - గుణవర్ణకంబును గొన్ని యెడల సంబంధంబునందగు నాగుణవర్ణనము - మొదలగునవి.

వ్యా— శేషంబనఁగా

కర్తృకరణాదులు చెప్పంబడు తత్తదర్థములయందుఁ బ్రథమా ద్వితీయా తృతీయాదివిభక్త్యాదులు విధింపఁబడినవి. అట్టియర్థంబులకంటె మిగిలినదియని తాత్పర్యంబు. అనఁగా స్వస్వామిభావము (సేవకత్వంబును, స్వామిత్వంబును) [illegible] మొదలైనవి. అట్టిసంబంధంబులు [illegible] షష్ఠీవిభక్తి యగును. ఉ. రామునియొక్క గుణములు. గుణములు గుణియందు [illegible] (సమవాయసంబంధము) చేత నుండును. కాఁబట్టి రామునియొక్క గుణములన్న వాక్యంబున శేషషష్ఠియగు యొక్క విభక్తిచే సమవాయసంబంధము తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. [illegible] (నిత్యసంబద్ధము) లైన గుణములని యర్థము ఇట్లే నాయొక్క మిత్రుండు - వానియొక్క తమ్ముఁడు, మొదలైనచోట్ల యందు షష్ఠ్యర్థంబులు స్నేహ [illegible] సంబంధంబులు [illegible]. గుణవర్ణకంబగుచోట గొన్నియెడలఁగాక షష్ఠి [illegible] (రామునికి చిత్తనిర్మలత్వము [illegible] షష్ఠి యుండదే [illegible]) [illegible] మొదలైనవి.

16—సూ. నిర్ధారణషష్ఠికి లోపలవర్ణకంబగు.

జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయమునుండి యొకదేశంబు నఁ బృథక్కరణంబు నిర్ధారణంబనంబడు - అట్టి నిర్ధారణంబగు షష్ఠికి లోపల వర్ణకంబగునని యర్థము. మనుష్యులలోపల క్షత్రియుఁడు శూరుఁడు - గోవులలోపల [illegible] బహుక్షీర - [illegible]

బాలురలోపల శ్రీనుఁగాఁడు - ఛాత్రులలోపల మైత్రుఁడు సమర్థుఁడు॥ ఇచట షష్ఠియుంగలదు - మనుష్యులయందు క్షత్రియుఁడు శూరుఁడు- ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా—నిర్ధారణంబైన షష్ఠీవిభక్తికి, లోపల, అనుప్రత్యయంబువచ్చును. (మూలము) జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయంబునుండి యేకదేశంబునకుఁ బృథక్కరణంబు నిర్ధారణం బనంబడును (వ్యా) జాతిచేతను, గుణంబుచేతను, క్రియాచేతను, సంజ్ఞచేతను, సముదాయమునుండి (విశిష్టమునుండి) యేకదేశంబునకు, (అంతర్వ్యాప్తమైన వస్తువునకు) వేఱుచేయుట నిర్ధారణమనంబడును. పైచెప్పిన జాత్యాదులు నాలుగింటిలో నొక్కొక్కటిం బురస్కరించుకొని యేర్పడునవి యలస (యేవస్తువు సవయగా నెంచుకొని) నిర్ధారణంబునో యట్టియవని దెలియఁజేయు శబ్దంబులయొక్క షష్ఠికి లోపలవర్ణకంబగునని యర్థము. జాతికి - మనుష్యులలోపల క్షత్రియుండు శూరుండు. మనుష్యత్వము విశిష్టధర్మము. (సామాన్య ధర్మము) క్షత్రియత్వము మనుష్యత్వధర్మంబులో నేకదేశధర్మము. అనఁగా నంతర్వ్యాప్తమైన విశేషధర్మము, మనుష్యత్వరూపమైన సామాన్యధర్మంబుతో విశిష్టులైన మనుష్యులకంటె క్షత్రియత్వరూపవిశేషధర్మంబును బురస్కరించుకొని క్షత్రియుండు వేఱుచేయఁబడెంగాన నిర్ధారణ [illegible] మనుష్యులను [illegible] మనుష్యశబ్దంబునకు [illegible] లోపలవర్ణకం బగును. క్షత్రియత్వము [illegible] గుణమునకు [illegible] గోవులలోపలఁ గపిలబహుక్షీర. [illegible] గపిలవర్ణము [illegible], గపిలవర్ణంబుగల గోవు [illegible] గోజాతి [illegible] గోవుశబ్దంబునకు లోపలవర్ణకంబుగలిగెను. [illegible] బడినది. క్రియకు-అ[illegible] లోపలం [illegible] గాము [illegible] నంచునగాఁ బరుగెత్తునదు. [illegible] అవధానాదులైన యా [illegible] శబ్దంబునకు లోపలవర్ణకంబగు. [illegible] - ఛాత్రులలోపల మైత్రుఁడు సమర్థుండు. ఇట మైత్రుఁడనుసంజ్ఞ, ఛాత్రులలో [illegible] ఛాత్రత్వము సామాన్యధర్మంబును, మైత్రత్వంబు విశేషధర్మంబునని [illegible]. సామాన్యంబునుండి విశేషము [illegible] బడినది [illegible] [illegible].

శబ్దంబుకంటె లోపలవర్ణకంబుగలిగె. పదుమూఁడవసూత్రంబులోను, ప్రకృతసూత్రంబులోను, నిర్ధారణంబు సమానంబైనను నిర్ధార పంచమిచేతను సామాన్యవిశేషధర్మస్ఫురణలేదు కావునఁ గంటె వర్ణకంబునకే కాని 'లోపల' వర్ణకంబునకుఁ బ్రసక్తిలేదని యెఱుంగునది. ఇచట సప్తమీవిభక్తియుం గలదు. ఉ. మనుష్యులయందు క్షత్రియుండు శూరుండు. తక్కుంగల యుదాహరణమ్ములకు నిట్లే పంచమీవిభక్తి గ్రహింపవలెను.

17—సూ. అధికరణంబునకు సప్తమియగు.

అధికరణంబు నా నాధారంబు ॥ ఔపశ్లేషికంబు వైషయికంబభివ్యాపకంబని యాధారంబు త్రివిధంబు ॥ ఘటమందు జలమున్నది - మోక్షమందిచ్ఛగలదు - అన్నింటియందీశ్వరుండు గలండు.

వ్యా—అధికరణార్థమందు సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయంబయిన 'అందు' అనునది కలుగును. (మూ-వ్యా) అధికరణంబన నాధారంబు (ఆశ్రయము) ఆధారము—'ఔపశ్లేషికము, వైషయికంబు, అభివ్యాపకంబు' అని త్రివిధంబులు. ఔపశ్లేషికంబనఁగా సంయోగ (కూడిక) సంబంధంబుతో నున్నది. దీనికి వ్యుత్పత్తి; శ్లేషంబునకు (సంబంధంబునకు) సమీపము ఉపశ్లేషంబు. తత్కృతంబౌపశ్లేషికంబు. వైషయికంబనఁగా విషయతా సంబంధంబు ప్రయోజనంబుగాఁగలది. విషయంబులనఁ బదార్థంబులు. విషయిభూతంబులు జ్ఞానేచ్ఛాకృతులు (ప్రయత్నము) ఇయ్యవి పదార్థంబులయందు విషయతా సంబంధంబుతో సంబంధించును. అభివ్యాపకంబనఁగా నేవస్తువు సర్వపదార్థంబుల నాధారంబుగఁ జేసికొని వ్యాపించియుండునో యావస్తువుయొక్క యాధారంబు. ఔపశ్లేషికంబునకు—ఘటమందు జలమున్నది. ఇచట జలము సంయోగసంబంధంబుచే ఘటంబును నాధారంబుగాఁ జేసికొనియున్నయది కావున నౌపశ్లేషికాధారమున కుదాహరణము. 'చాపయందు మనుష్యుండు కూర్చుండె' అనువాక్యంబులోఁ జాపలో నేకదేశంబందు మనుష్యుఁడు కూర్చున్నందున మనుష్యునకుఁ జాప యావత్తును నాధారంబుగాక యేకదేశంబే యాధారంబైనను నట్టియేకదేశసంబంధంబునకు మిగిలిన చాపసమీపస్థంబగుటచేఁ జాపయంతయు నాధారంబుగ భావింపఁబడి చాపశబ్దంబుపై సప్తమీవిభక్తి వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు ఘటంబున స్వల్పజలంబుండి తక్కిన యధికభాగము శూన్యంబుగా నున్నను జలసంబంధి ఘటభాగంబునకుఁ దక్కిన ఘట

భాగము సమీపస్థంబగుటచే యావత్తు ఘటంబును నాధారంబుగ నెంచంబడి లోకంబులో సప్తమీవిభక్తి వాడఁబడుచున్నది. కావున నౌపశ్లేషిక (ఏకదేశసంబంధ సామీప్యముచే నెన్నంబడిన విశిష్టాధారము) శబ్దంబన్వర్థసంజ్ఞ గలదియయ్యెను. వైషయికంబునకు—మోక్షమందిచ్ఛగలదు. ఇచ్చట నిచ్ఛ వైషయికపదార్థంబుగావున మోక్షంబును విషయతా సంబంధంబుచే నాధారంబుగాఁ జేసినారు. ఆధారవాచకమైన మోక్షశబ్దంబుకంటె సప్తమీవిభక్తి కలిగినది. అభివ్యాపకంబునకు—అన్నింటియందీశ్వరుండు గలఁడు. ఇచట సర్వపదార్థంబులను వ్యాపించి యీశ్వరుండున్నందున నభివ్యాపకాధారంబును దెలియఁజేయు 'నన్ని' శబ్దంబుకంటె సప్తమీవిభక్తి కలిగినది.

18—సూ. ఉకారాంతజడంబునకు నవర్ణకంబగు.

ఘటంబున జలంబున్నది. దేవదత్తునకు మోక్షమునిచ్ఛగలదు.

వ్యా—ఉకారంబంతమందుఁగల జడవాచకశబ్దంబునకు 'న' వర్ణకంబువచ్చును. ఉ. ఘటంబునజలంబున్నది. ఇచ్చట ఘటంబుశబ్దం బుకారంబంతమందుఁగలజడవాచకంబు (జ్ఞానహీనమైనవస్తువు) గావున 'న' అనుసప్తమివచ్చెను. ఉ. దేవదత్తునకు మోక్షమున నిచ్ఛగలదు. ఇట మోక్షమను శబ్దంబుకారాంతజడవాచకంబుగావున దీనికంటె నవర్ణకంబుగలిగె. మూలసూత్రంబున 'జడంబునకు వర్ణకంబని' విధింపఁబడినది. జడపదార్థంబుకంటె నశబ్దంబుండుట యసందర్భము గావున జడవాచకశబ్దంబునకని లక్ష్యార్థంబూహించుకోవలయును.

19—సూ. విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకు లింగవిభక్తివచనంబులగు.

నందతనయుండు కృష్ణుండునాకుదిక్కు - దేవకీపుత్రుహరిని సుతింతునెపుడు - శుభవిధాయులరామకృష్ణులభజింతు - భువనవంద్యుడు రుక్మిణీభోగడుచుండు.

వ్యా.—విశేష్యంబునకుఁ గల విశేషణంబునకును లింగము, విభక్తి, వచనము, గూడ సు. ఉ. నల్లనివాఁడయిన కృష్ణుండు నాయకుఁడు. ఈవాక్యంబునందు కృష్ణుండను అనుకర్తకు నల్లనికర్, అనునది యుద్దేశ్యవాక్యక్రియతో నన్వయించును. నల్లనివాఁడయిన అనుపదార్థంబునకు కృష్ణుండను విశేష్యపదార్థంబునతో క్రియాన్వయంబు కాని ♦ సాక్షాదన్వయంబు లేదుకాని విశేషణంబునైనఁ బ్రథమావిభక్త్యాదులు ప్రాప్తింపకపోవుఁ గాన నీసూత్రంబుచే నవి యాదేశంబుగా విధింపఁబడినవి! దేవకీపుత్రుహరిని నుతింపుము. ఇందు హరిని, అనునది కర్మార్థకంబైన విశేష్యము, దీనివి శేషణంబగు దేవకీపుత్రుని, అనుశబ్దంబునకు హరిని. అనువిశేష్యంబు ద్వారంబునఁ క్రియాన్వయంబే కాని సాక్షాత్తు నుతింపు, అనుక్రియతో నన్వయంబు లేదు గావునఁ గర్మార్థకద్వితీయావిభక్త్యాదుల ప్రాప్తింపదు గాన నప్రాప్తంబుగా నీసూత్రంబుచే విశేషణంబైన దేవకీపుత్రుశబ్దంబునకు గర్మార్థకద్వితీయావిభక్త్యాదులు బోధింపఁబడుచున్నవి. శోభనధానములగు రామకృష్ణులఁ జూచెను, ఇచ్చట రామకృష్ణులను విశేష్యమైన శోభనధానములఁ, అనుదానికి జూచెను, అనుసకర్మకక్రియతో సాక్షాదన్వయంబు లేదు కావునఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే ద్వితీయావిభక్త్యాదులు విధింపఁబడెను. భువనవంద్యమగు క్త్రిణిఁ గొనియాడుము, ఇచ్చట సైతాకర్మంబులయినను విశేషణంబునకు విభక్త్యాదికంబులో నీసూత్రంబుచేఁ గలయు: విశేష్య విశేషణంబులు రెండును యొకేల నేత్రార్థక శబ్దార్థంబులచే నెఱుఁగఁ జెప్పఁబడుచుండుంగలను. తే॥ గీ॥ భక్తవరిష్ణుఁ భజియింతు సత్త్రిఁ గృష్ణుఁ । గృష్ణు భజియింతు భక్తవరిష్ణు, ఇచ్చట విశేషణవిశేష్యంబులు రెండును క్రియనైన భజియింతుఁ, అనుదానిచే నెఱుఁగఁ బడెను.

20— సూ. త్రిసమంబులగు విశేషంబులయుము సద్గ్రాంత విశేషణంబులయు బహువచనంబున కేకవచనంబు బహుళంబుగానగు.

♦ శాస్త్రంబున నాలోచించఁగా విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకును ప్రథమాంతత్త్వము ..., ... అని క్రియాన్వయంబు గలదని యంగీకరింపక తీరదు. కావుననే గీర్వాణాదిభాషలలో విశేషణంబుల పైనిగూడఁ గారకవిభక్తి గలుగుచున్నది. కారకవిభక్తి పుట్టినపిమ్మట విశేషణవిశేష్యభావము కల్పింపఁబడెను.

మాటలు పెక్కేల - మాటలుపెక్కులేల - కులిశధారలుక్కుంఠితంబులయ్యె - ఇష్టమగుపదార్థములు - ఇష్టములగు పదార్థములు.

వ్యా— స్త్రీసమంబులగు విశేషణంబుల యొక్కయు, మువర్ణకంబు కడపటఁగల విశేషణంబుల యొక్కయు, బహువచనంబునకు నేకవచనంబు బహుళంబుగనగు: స్త్రీసమంబులనఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగలవి. ఈసూత్రంబునందు స్త్రీసమంబులును, మువర్ణకాంతంబులును, జాతివిశేషణంబులే గ్రహింపఁబడును. ఇందులకుఁ బ్రమాణములు. క|| తెలుఁగునఁ బ్రాతిపదంబులు| వెలిగా బహువచనమునకు విస్పష్టముగా| నిలుచును విశేషణంబై| పాలుపొందఁగ నేకవచనము మతుపర్వంబీ, సర్వల—క్రియా ప్ర 8 ల. క|| జడపదబహువచనములకు! నిడఁదగును విశేషణముల నేకవచనముల్| వృషభనిభుని కీర్తులు తెలుపు| గపరక్ దృష్టములు కులగిరినగముల, సర్వసం-ప్రథమ- 20 ల. ఉ. మాటలు పెక్కేల; మాటలు పెక్కులేల, ఇచ్చట పెక్కు, శబ్దంబు ప్రథమైకవచనలోపంబుగలది గావున స్త్రీసమంబు. ఇచ్చట మాటలు, అను బహువచనంబునకు విశేషణంబైనను బ్రకృతిసూత్రంబు పూర్వసూత్రంబునకు (సూ 19) బాధకంబుకావున నేకవచనాంతంబై వికల్పంబుగ నుండవచ్చును. మువర్ణకాంతవిశేషణంబునకు— కులిశధారలుక్కుంఠితంబయ్యె. కులిశధారలుక్కుంఠితంబులయ్యె” ఇచ్చట కుంఠితంబు, అనునది మువర్ణకాంతంబు. (తత్సమపరిచ్ఛేదంబందలి నలువదిరెండవసూత్రంబుచే మువర్ణకంబు నడఁబుర్ణబిందుపూర్వకంబుగ్గము విధింపఁబడెను) ఇయ్యది యేకవచనంబైనను బ్రకృతసూత్రంబున కులిశధారల్ అను బహువచనాంతంబునకు విశేషణంబు కానవచ్చును. ఇష్టమగుపదార్థములు, ఇష్టములగుపదార్థములు, ఇట పదార్థములు, అను బహువచనాంతంబునకు ఇష్టము, అను నేకవచనాంతంబు నీసూత్రంబుచేత విశేషణంబు కావచ్చును. మాలిని|| సురపతిసభఁజూపం జూపనంగాన్పృష్టాళ్| నిరిగొని నిశాతా గ్రకుంఠితంబయ్యె దక్కం| జనపదములపంక్తిన్ సర్వదిక్పాలకాంతల్, కరుణుగులు ధ్వనిం ద్వేగంబునన్సంచరించెన్. భార— ఆది— ౨ఆ. శా|| ప్రాతఃస్వేదలవాతిశ్లిష్టనగ... పాటత్త గుంభాంభనో| హృదయాద్యుత్పన్నవినాదస్ఫూర్తి... ప్రాంతా...

సిస్తుభూసురభీరా రామంబుకుల్యాబహూ। స్రోతిస్స్రంఘులసంఘుయంత్రినతిక్ష్మ(తో ప్రీతగో
యాహ్వానముల్, ఆము- 2 ఆ.

21—సూ. ఒకానొకచో నొకవిభక్తికి మఱియొక విభక్తి యగును.

ప్రాత్యయంబు గృహమును వెడలెను - గృహమునుండియని యర్థము॥ వాఁడు వాహనము నుదిగెను - వాహనమునుండి యని యర్థము॥ వాఁడు సుఖమున్నాఁడు। సుఖముతో నని యర్థము - ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా—కొన్నిచోటుల నొకవిభక్తికి మఱియొక విభక్తి వచ్చును. ఎట్లనఁగా గృహమును వెడలెను; వాఁడు వాహనము నుదిగెను.- అనఁగా గృహమునుండియనియు వాహనమునుండియనియు నర్థము. ఇచ్చటఁ బంచమీవిభక్తికి బదులు ద్వితీయావిభక్తి వచ్చెను. వాఁడు సుఖమున్నాఁడు, వాఁడు సుఖముతో ననియర్థము. ఇచ్చటఁ దృతీయా విభక్తికిఁ బ్రథమవచ్చెను. ఉ॥ నామములనొప్ప శ్రోత్రములను గనుపట్టెడుకై సమస్త ధా। రుణిప్రజల్ ప్రమోదమున నిగమతో ననుచుకై సుఖముండెను భార-ఆది -7 ఆ. సీ॥ తే॥ గీ॥ నక్రతికి సకలమతిమానుయుండెఁ చూడ। తానిసుఖంబునంతి రక్షయు లైకొండును దు, భార-ఆది-7ఆ. సప్తమికిఁ బ్రథమావిభక్తి ప్రయోగము. ఉ॥ వ్రతములు లేనివారు నుపవాసపరాఙ్ముఖులైనవారు దు। ర్వృత్తులు విహీనశౌచులుఁ గ్రమంబున, తీర్థములాడ నోపరు, భార-ఆర- 2 ఆ. (తీర్థములందు) తే॥ గీ॥ ఎలుఁగెనన్ను నాటకడేసిన శరములు। నెఱకులాడినాఁడు నిశితదివ్య। విశిఖతతులయట్లు చేసెనదాపింప। నిది యపూర్వవిధాతం డెవ్వఁడో కొ-, భార-ఆర- 1ఆ. (నెఱకులందు) ఉ॥ సాకిఁ బోరిమోము బొమ్మజల పూరము గ్రమ్మఁగ నూర్ధ్వబాహులై భా- శల్య- 1ఆ. (మోమునందు) సీ॥ తే॥ గీ॥ ఎంతేయునియుదుచేవా ను నాకమిచ్చిన, బగిరి పోవుటయుఁ భా-స్త్రీ-1ఆ. (ఆకసమందు)

శా॥ ఘోరంబైన భయంబు నుజ్జగించి చేరుఁ దైత్యేంద్రుని నాటంగాఁ" హరి-ప్ర-7 ఆ (చాటువందు) మా॥ కనుఁగొంటిం బరమేష్ఠిఁ గోటిసురసంఘంబు జేకతెంబుఁ బట్టఁగన్" హరి-ప్ర- 5ఆ. (సంపుమందు) క॥ అతిగాఁగనుఁ గేలు నుచ్చి, రా- ఆర, కాం-2ఆ. (కేలని యందు) సీ॥ వినుకేవల క్షీరమున కొత్త్రయుండు నభోగస్సంయు మాలతానందునయ మహి| నొక కొన్ని దినములకు నైగుణి పదిట్టి జనమందు గంధనోపమునఁ జచ్చె | జనయిత్రి చిప్పఁ జెడిన నాగుణాలబాలుని గొంపలమునఁ గొంపవచ్చి జైమిని-8ఆ. (చిప్పనందు) శే॥ గీ॥ పంకము నొరి జడిగఁ బడి పఱవలేవు| పస్పులివ్వె శరేగటిమన్నులందు, మను- 4ఆ. (పంకమునందు) ఇత్యాది ప్రయోగంబులందు నే "అ న్యస్యాపి క్వచిద్వేవ్యాప్యా॥ హాలంత- 41 సూ., అనుశబ్దానుశాసనుల సూత్రంబు సార్థకం బగుచున్నయది.

22—సూ. జడంబులతృతీయా సప్తములకుద్వితీయ బహుళంబు గానగు.

రాముఁడు వాలినొక్క-కోలఁ గూలనేసె - కోలతోననియర్థము. లంకఁగాలంబుఁ బ్రవేశించె - లంకయందనియర్థము. బాహుళకంబుచే ప్రకార్యం బుదం తంబునకు బహుత్వముఁ దెయగు - అఘనుండు శస్త్రసంఘము బాణంబులను నాపుమాపె- బాణములచే ననియర్థము ॥ మీనంబుజలం బులనుండు - జలంబులందని యర్థము.

వ్యా— జడవాచకశబ్దంబుమీఁది తృతీయావిభక్తికిని, సప్తమీవిభక్తికిని, ద్వితీ యావిభక్తి బహుళంబుగానగును. తృతీయకు— ఉ. రాముఁడు వాలినొక్క-కోలంగూ లనేసె. ఇచ్చట కోలన్, అనుచట ద్వితీయావిభక్తి . తృతీయావిభక్తికివచ్చెను. కాఁబట్టి కోలతోనని యర్థమును జెప్పవలెను. సప్తమికి—లంకఁగాలంబుఁ బ్రవేశించె, ఇచ్చట లంకన్, అనుచో ద్వితీయ సప్తమీవిభక్తికి నాదేశంబాయెను. కాన ద్వితీయకు కారకాంతరసంబంధము చెప్పవలె. (ఆపా) బాహుళకంబునే రాముఁడు

బుదంతంబునకు బహుత్వమందెయగు. వ్యా— బహుగ్రహణంబుచేనీద్వితీయావిభక్తియు దంతశబ్దంబులకు బహువచనంబునందేయగును. ఉ. అర్జునుండు శత్రుసేనలను బాణంబులనురూపుమాపె, బాణంబులన బాణంబులచే ననియర్థము. ఇచ్చట ‹బాణంబు› అనునది యుకారాంతంబు. దీనిపై బహువచనద్వితీయావిభక్తియే తృతీయాదివిభక్తులయర్థంబును, జెప్పునుగాని యేకవచనంబు తాదృశార్థంబును బోధింపలేదు. సప్తమికి— వినాశంబుజలంబులనుండు, ఇచ్చోట ‹జలంబులన్› అనుబహువచనద్వితీయావిభక్తి ‹జలంబులంగుక్› అను సప్తమ్యర్థంబునందు వచ్చెను. ‹జలంబున్›, అను ఏకవచనద్వితీయావిభక్తి ‹జలమునందుక్›, అనెడి సప్తమ్యర్థమందుండదు. అజంతంబు తృతీయాసప్తములకును గొన్నింటం బహుత్వంబున ద్వితీయ గానంబడియెడి. తృతీయకు— సీ॥ గీ॥ అతని గోర్నత్యసరసినా లాంఛమన్న। ఘనతరస్తనచక్రవాకములవలను। సంజనసురేంద్రముకుండు రింపారంగనిరెు, హరి- ఉ- 7ఆ. (చక్రవాకములచేత) సీ॥ తే॥ గీ॥ బహిమిం గొనినట్టన ము పదివేల యొంటెలం। లెక్కకిరంగ నైరిభీకరుండు పచ్చెనతులం సమితవాహినీపవహతిం। దల్లడిల్లుమంచ ధరణితలము, భార-సభా- 1ఆ. (ఒంటెలయందు) తే॥ గీ॥ అనిననలుగాలివాన గోవును నశేష। శబ్దములమంత్రము సలోకసంహతిం గాంచు। నను సుమనుజుల విప్రుండు సమధికత్వ। భాజనములంద్రము వేదప్రపంచవిదులు, భార- శాంతి- 1ఆ. (మనుజులయందు) మొ.

23 సూ— ఉదంతజడంబుతృతీయకు నవర్ణకంబగు.

రాముండొక్క బాణంబున వాలింగూలనేసె - బాణముచేనని యర్థము.

వ్యా— హ్రస్వోకారాంతంబు కనిపట్టంగలజడవాచకశబ్దంబులకొక్కక- తృతీయావిభక్తికి ‹న›, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. రాముండొక్క- బాణంబున వాలింగూలనేసె. ఇచ్చట బాణంబు, అనునది జడవాచకశబ్దంబు. దీని తృతీయకు నాదేశంబుగ నవర్ణకంబయ్యెను. బాణంబుననంగా బాణంబుచేత నని యర్థంబు. కొండొకచో నుదంతంబగునజడవాచకశబ్దంబులమీంది తృతీయకును ‹న›, వర్ణకంబు మాపట్టెడిని. ఉ. ఏపున

గిట్టి యేమఁగన నేనుగు వైదువు నాకీనాకే! గూఢపడఁగఁగ పెఱుగుమను, దా-
యు. కాం.

24 సూ—జడంబు ద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు.

వాఁడు మహాపురుషులు దెచ్చె - వాఁడు మహాపురుషులను దెచ్చె। ఆకాశమ్ములు డాఁచె ఆకాశమ్ములను డాఁచె॥ వాఁడిల్లు వెడలె - వాఁడింటిని వెడలె॥ బాహుళకము చేఁ దృతీయా సప్తములకు విహితంబగు ద్వితీయకుం బ్రథమ రాదు.

వ్యా—జడంబులగు శబ్దంబులయొక్క ద్వితీయావిభక్తికిఁ బ్రథమావిభక్తి బహుళంబుగాఁగల్గును. ఉ. వాఁడు మహాపురుషులు దెచ్చెన్; (మహాపురుషులను దెచ్చెననియర్థము.) ఇచ్చట మహాపురుషులు అనునది జడవాచిశబ్దంబుగాన్పున ద్వితీయార్థంబునందుఁ బ్రథమ వచ్చెను. వాఁడు మహాపురుషులను దెచ్చె, ఆకాశమ్ములు డాఁచె; ఆకాశమ్ములను డాఁచెను. వాఁడిల్లు వెడలె; వాఁడింటిని వెడలె. (ఇంటినుండి యని యర్థంబు. చూ-21 సూ.) ఇత్యాద్యుదాహరణమ్ములయందు ద్వితీయార్థంబునందుఁ బ్రథమయని గ్రహింపవలెను. (మూలము) బాహుళకము చేఁ దృతీయా సప్తములకు విధించిన ద్వితీయకుం బ్రథమ రాదు. వ్యా—బాహుళ గ్రహణంబుచేఁ దృతీయా సప్తమ్యర్థంబులయందు నిరువది రెండవ సూత్రంబుచేత విధింపబడిన ద్వితీయకుఁ బ్రథమ రాదు. అనఁగాఁ గర్మార్థక ద్వితీయావిభక్తికే ప్రథమావిభక్తి వచ్చునుగాని కరణాద్యర్థకమైన ద్వితీయకుఁ బ్రథమ రాదని నిష్కృష్టార్థము. (సిద్ధాంతము) వాఁడొక్క కోలం గూలనేసె, అనువాక్యంబులో కోలన్, అనెడి ద్వితీయావిభక్తి కోలతోన్, అనెడునర్థంబును జెప్పుచున్నది. లంకం గలఁకలం బుట్టించె అనువాక్యంబులో లంకన్, అనిన ద్వితీయావిభక్తి లంకయందున్, అనియెడి యర్థంబును (అధారార్థము) చెప్పుచున్నది, కావున్ ఇట్టి యర్థద్వయంబును దెలుపునట్టి ద్వితీయావిభక్తికిఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రథమ రాదు. ఈపరిచ్ఛేదంబులో నిరుపించిన సూత్రంబుచే సామాన్యంబుగాఁ గర్మార్థంబునందే ద్వితీయ విధింపఁబడినందున నట్టి ద్వితీయకే ప్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రథమయని యూహింపవలెను. కొన్ని చోటుల జడంబు ద్వితీ

యక్షుని ప్రథమ [illegible]. ఉ॥ అనిలజనందనుండు [illegible] పెటిల్లిచ్చి క్రమ్మఱ [illegible] చిన పరికాఁడు వోలెఁ [illegible] నరసింహావతారము నిన్లి క్రమ్మఱఁ దిమ్మనె, భార–ఆది 4 ఆ. చ॥ కరినికరంబుతోఁ గడఁగి గర్వితుఁడై తన సారథేంద్రము [illegible] ఱకు [illegible] మీఁద [illegible] వేగొంపు [illegible] కంబులకు, భార–ద్రోణ–1 ఆ. ([illegible] అని పాఠాంతరము) చ॥ [illegible] మొక్క– [illegible] గట్టి [illegible], భీష్మ–2 ఆ. ([illegible] అని పాఠాంతరము.)

25 సూ—కాలాధ్వములకుం బ్రాయికంబుగాఁ బ్రథమ యగు.

వాఁడు నిన్న వచ్చె – వీఁడు నేఁడు వోయె – మాపు నిలువుము – రేపు పొమ్ము – వారు క్రోశము నడచిరి – వీరామడ వోయిరి.

వ్యా—కాలవాచకపదంబునకును, మార్గవాచకపదంబునకును, తఱచుగాఁ బ్రథమావిభక్తి యగును. కాలవాచకపదంబులకు—ఉ. వాఁడు నిన్న వచ్చె. నిన్నటిదినమందని యర్థము. ఇచ్చట 'నిన్న' అనునది కాలంబును దెలియఁజేయుచున్నది కావున సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమ వచ్చెను. వీఁడు నేఁడు వోయె. నేఁటిదినమందని యర్థంబు. ఇచ్చట 'నేఁడు' అనుదానికి సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమ [illegible]. 'మాపు నిలువుము' సాయంకాలమందని యర్థము, ఈవాక్యంబునందు 'మాపు' అనుదానికి సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమ. 'రేపు పొమ్ము' ప్రాంతఃకాలమందని యర్థము. ఇందు 'రేపు' అనుదానికి సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమావిభక్తి. మార్గవాచకపదంబులకు–'వారు క్రోశము నడచిరి', క్రోశదూరమార్గమున నడచిరని యర్థము. ఇచ్చట 'క్రోశ' శబ్దంబు మార్గవాచకంబుగావున సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమ వచ్చెను. 'వీరామడ వోయిరి' [illegible] యోజనమాత్రమార్గంబున నడచిరని యర్థము. ఇచ్చట నధ్వవాచకంబైన 'ఆమడ' శబ్దం [illegible] ప్రథమాంతము. ఇందులకుఁ గవిచింతామణి: క॥ కాలవాచకములకు [illegible] సప్తమి ప్రథమ

యను రాత్రి ప్రవర్తించె | దానఁగాల మెంతవానికిఁ బోరాదు| రేయినో యి పగలు వ్రేతవచ్చె,

(26) సూ—సర్వనామసంఖ్యాభిధానతద్వి శేష్యంబులు యందె య్యది ముందు ప్రయోగింపఁబడుదాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగానగు.

అన్నిగుఱ్ఱములకు-అన్నింటికిగుఱ్ఱములకు-గుఱ్ఱములన్నింటికి-గుఱ్ఱముల కన్నింటికి - సాహిణులుముప్వరు ॥ రెండుగుఱ్ఱములకు రెండింటికి గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు రెండింటికి - గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - సాహిణులునలుగురు ॥ లక్షగుఱ్ఱములకు - లక్షకుగుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు లక్షకు - గుఱ్ఱములకులక్షకు రవుతులు లక్ష॥ ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—సర్వనామంబును, దాని విశేష్యంబును, ఈ రెంటిలోను నెయ్యది ముందు ప్రయోగింపఁబడునో దాని ద్వితీయాదివిభక్తులకుఁ బ్రథమబహువచనంబుగానగు ను. అట్లే సంఖ్యావాచకశబ్దంబును, దాని విశేష్యంబును, వీనిలో ముందు ప్రయో గింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకుఁ బ్రథమావిభక్తి బహువచనంబుగానగుననుట భావము, సర్వ నామ విశేష్యములకు—అన్నిగుఱ్ఱములకు అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములన్నింటికి. గుఱ్ఱములకన్నింటికి సాహిణులుముప్వరు. ఇచ్చట 'అన్ని' శబ్దము సర్వనామము. 'గుఱ్ఱములకు' అనునది విశేష్యము. వీనిలోఁ బ్రథమోదాహరణంబునందు సర్వనామం బైన 'అన్ని' శబ్దంబు మొదటఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది కావున 'అన్నిగుఱ్ఱములకు' అనిప్రథమావిభక్తి యొకసారియును, వేఱొకసారి 'అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు' అనివిశేష్యంబులైన గుఱ్ఱములకుంబలె 'అన్ని' శబ్దంబునకు షష్ఠీవిభక్తియును గలిగెను. రెండవయుదాహర ణమందు విశేష్యంబులైన గుఱ్ఱములు సర్వనామంబునకు ముందు ప్రయోగింపఁబడి నందునఁ బ్రథమావిభక్తి యొకపర్యాయంబును, 'అన్నింటికి' శబ్దంబునకుంబోలె గుఱ్ఱము లకు, అనిషష్ఠి వేఱొకపర్యాయంబును, వచ్చెను. సంఖ్యావాచకతద్విశేష్యంబులకు—

రెండు గుఱ్ఱములను: రెండింటికి గుఱ్ఱములకు— గుఱ్ఱములు రెండింటికి; గుఱ్ఱములకు రెండింటికిసాహిణులు నలుగురు. ఇచ్చట ప్రథమోదాహరణంబునందు సంఖ్యావాచకమైన 'రెండు' శబ్దంబు ముందు ప్రయోగింపఁబడినందున 'రెండు' అను ప్రథమావిభక్తియొకపర్యాయంబును, విశేష్యంబులైన గుఱ్ఱములకుఁబోలె 'రెండింటికి' అని షష్ఠీవిభక్తి వేఱొకపర్యాయంబును, గలిగె. రెండవయుదాహరణంబునసంఖ్యావాచకమైన 'రెండు' శబ్దంబునకు విశేష్యంబులైన గుఱ్ఱములు ముందుఁ బ్రయోగింపంబడినందున 'గుఱ్ఱములు' అనిప్రథమావిభక్తి యొకసారియును, 'రెండింటికిని' అనిన సంఖ్యావాచకంబునకుంబోలె 'గుఱ్ఱములకు' అనుషష్ఠీ వేఱొకసారియును, గలిగె. లక్ష గుఱ్ఱములకు,—లక్షకుగుఱ్ఱములకుగుఱ్ఱములు లక్షకు; గుఱ్ఱములకులక్షకు రవుతులు లక్ష. ఇచ్చట పైనంజెప్పిన సంఖ్యావాచకవిశేష్య విశేష్యంబుల యుదాహరణంబులందొట లక్షణంబు సమన్వయింపఁ బడినదికావున నిచ్చటను నట్లే సమన్వయించుకోవలెను. పైని 'రవుతులులక్ష' అనునప్పుడు సమాసవిశేష్యసంఖ్యావాచకంబునకు సమాసౌత్కృష్ట్యంబు గానంబడినందులకు లక్ష్యంబులు అల్పిక సూ- 24- వ్యాఖ్యయందు నుదాహరింపఁ బడియె. కావుననచ్చటఁ జూచుకొనునది. (రవుతులులక్షసంఖ్యవారని భావించుకొనునది.)

27 సూ.— ఒకానొకచో విశేషణంబులు షష్ఠికిం బ్రథమ విభాషనగు.

సుగుణాభిరాముఁడు, రామునకు జోహారువొనర్చెద - సుగుణాభిరామునకు జోహారువొనర్చెద.

వ్యా— కొన్నిచోటుల షష్ఠ్యంతవిశేషణంబులకుఁ బ్రథమావిభక్తి వైకల్పికంబు గావచ్చును. ఉ. సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు జోహారువొనర్చెద; సుగుణాభిరామునకు రామునకుజోహారువొనర్చెద. ఇచ్చట 'రామునకు' అనునది షష్ఠ్యంతవిశేష్యంబు

దీనికి విశేషణంబైన సుసంతాభిరామశబ్దంబునకుం బోలెఁ బ్రథమావిభక్తియును, విశేష్యంబు ననుసరించి షష్ఠీవిభక్తియును, బర్యాయంబుగా నయ్యెను. తే॥ గీ॥ భేదభేద్యకముల భేదంబు చెల్లను । బరవిభక్తి లింగవచనములకు । నొండు భేదకమున నుండును బ్రథమయును । జయసూరతత్సుతుండు శౌరి సఁగ' నవిలోకించితాపుణి. ఇందులకు పర్వలక్షణసారసంగ్రహవిభక్తిప్రకరణసమాలక్ష్యంబునందు క॥ ప్రథితముగఁ గృతుల షష్ఠికిఁ । బ్రథమావిశేషణము చెల్లుఁబడి పంక్తిమనో । న్నతిసుదతి ... మున కెనయే పృథివిం దెలుఁగొకలనంగ 'స్ఫ్రుపతిగనూనా' అనులక్ష్యంబు చూపఁబడి పారిజాతాపహరణంబులోనిది (సీ॥ ఇష్టసా । యకసముఖులు గుఱ్ఱకీఁప్రియ్యజనైనసతుల్ పదియాఱువేలసరాఁ' అనులక్ష్యం బుదాహరింపఁబడెను. తిమ్మకవిగారు 'సతుల్ పదియాఱువేలకుఁ' అను షష్ఠ్యంతవిశేషణంబు ప్రథమాంతవిశేష్యములకు నుదాహరణంబుగా గ్రహించిరి. 'పదియాఱువేలకున్ అను సంఖ్యావాచకంబునకు 'సతుల్' అనునది విశేష్యమేకాని విశేషణముకాదు. ఈయుదాహరణంబు సంఖ్యాభిధానతద్విశేష్యంబులకు నిదర్శనంబుగా నిఘంటుపదియాఱువసూత్రముయొక్క సందర్భమునఁ జూపినచో రమణీయముగానుండెను. క॥ అపరిమితసమయమునని । ట్లుపమాతీతాతిఘనోరయుద్ధంబయ్యెన్ । రిపుభయదభుజుండు భీమున । కపరిమితబలుండు గౌరవాధీశునకున్' భార- భీష్మ — 2ఆ. 'భీమునకు' కౌరవాధీశునకున్, అను షష్ఠీవిశేష్యంబులకు 'రిపుభయదభుజుండు, అపరిమితబలుండు' అను ప్రథమావిశేషణంబులు క్రమంబుగాఁ బ్రయోగింపఁబడెను. శా॥ నానావ్యాజపవిత్రగోత్రవిమలాపస్తంబసూత్రుండవు । ద్వారాశీపభవుండు మారయకుఁ బుణ్యాచారధీమంతున్, హైమ. 1ఆ. (మారయకు అను షష్ఠీవిశేష్యంబునకు 'భవుండు' అను ప్రథమావిశేషణము ప్రయోగింపఁబడెను) మ॥ అకలంకోపనిషత్స్వరూపమండెదియు మాయామ్నాయకాసంతతికా । శిపరుశ్మేశ్రీగయూప్రయోగముల నేనేలంప బద్ధంపగం । బిత శబ్దము నరాపుణ్యవారిపు ఘ్రాణవాణ్ణుబ్రిమిష్మందయోం । పపదా జెత్తని బుద్ధమాన్యజనితోన్మాదుల్ గహాళిరాత్రియుల్, మహ- 2ఆ. (ఇష్మంమకొంచెపు. అనుషష్ఠీవిశేష్యంబునకు, 'ఉద్ధంపగంపకొపేవందన రాహవాపరిపుఘ్రాణవాణ్ణుబ్రిము, అను ప్రథమావిశేషణంబు ప్రయోగింపంబడెను.) పమాపారకెమ్మ్యతిషష్ఠ్యంతంబునకుం గూడఁ బ్రథమాంతవిశేషణంబుగాఁ గొండొకచో

సమన్వయించు. క॥ నీపాపమువున రాజ్యము లీపాండుతనూభవులకు నీకున్న భుజా । టోపభయంకరుఁడర్జును కోపానలమువఁరి మున్ను శిఖిగానదే నాఁటికా, భార-ఉద్యో-1ఆ. ఉ॥ నీకు మాయెడన్ । విగ్రహామేల నెయ్యమున విన్నవింతు కౌరవరాజు బార్థివ । ప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతు పన్నిదినీకు సలంన్యమిత్తు ఆన్, భార-ఆర-6ఆ. పరిక్రమపద్యంబులో భుజాటోపభయంకరుఁడు, అనుపరిక్రమాంతము (అర్జునకోపానలము, అను షష్ఠీతత్పురుషంబులోకనే దేశస్థంబునులు ప్తమస్తకంబును నైనయర్జునశబ్దంబునకు విశేషణంబుగా నన్వయించుచున్నదిద్వితీయపద్యంబులో (పార్థివప్రాగ్రసరుండు, అను పరిక్రమాంతంబు ధర్మసుతునున్ను అను షష్ఠీతత్పురుషంబులో నేని దేశస్థంబునును, లుప్తషష్ఠీకంబును, నైనధర్మజాశబ్దంబునకువిశేషణంబుగానన్వయించుచున్నది. ఇట్టివి పెక్కులుప్రయోగంబులుగలవు ఇట్టిప్రయోగంబులుశాస్త్రదృష్టిచేనాలోచింపఁగాఘోరాశ్రమైనవి కావని చెప్పవలయును. సమాసపరిచ్ఛేదంబులోఁ బ్రక్రమసూత్రంబుచే సామర్థ్యంబుగలపదంబులకుసమాసంబు విధింపఁబడినది. సామర్థ్యంబనఁగాఁబ్రత్యేకసూత్రంబులనునర్థంబుల కేకార్థీభావంబనియుఁ, బ్రత్యేకప్రసిద్ధార్థంబులగు పదంబుల కేకార్థంబునందు వృత్తిసామర్థ్యంబనియు, వివరింపంబడియె. కనుక (అర్జునకోపానలంబు, అన్నసమాసంబులో నర్జునుండును, కోపాగ్నియు నిట్లు వేర్వేఱుగా నందుపదార్థంబులు స్ఫురించుచున్నను నర్జునుండు కోపాగ్నికి విశేషణంబై కోపాగ్ని విశేష్యంబై విశేషణవిశేష్యభావంబున నర్జునసంబంధి కోపాగ్నియనెడి యఖండార్థంబు స్ఫురించుచున్నయది. లోకంబులో వేఱువేఱుగా నున్నతంతువు (దారములు) లనెడి బహుపదార్థంబుల నన్యోన్యము మేళగించినపిమ్మట వస్త్రమనెడి యేకపదార్థంబగుచున్నది. బహుసంఖ్యగానున్న యిష్టకలను (ఇటుకలను) నొండొంటిపై దృఢంబుగాఁ జేర్చినపిదపఁ గుడ్య (గోడ) మనెడి యేకపదార్థంబు కలుగుచున్నయది. చిందఱవందఱలై భిన్నంబులుగానున్న శిరోజంబు లల్లిబిల్లికతో నల్లంబడినపుడు జడయనెడి యేక పదార్థంబు జనించుచున్నయది. తంతువులకుఁ బటంబ (వస్త్రము) నెడివ్యాజంబున, నేకార్థత్వస్థితి కలిగినపిమ్మట వేఱుగానున్న యింకొకతంతువునకుఁ బటాంతర్గతమైన తంతువుతోఁ గలియుట దుర్లభంబు. పరస్పరమిళితంబులైన యిష్టకలు కుడ్యంబనెడి వ్యవహారంబును బొందినపిమ్మట నట్టికుడ్యంబులో నేని దేశవర్తియైన యిష్టకతో వేఱొకయిష్టకకు సంబంధంబు దుర్లభంబు. శిరోరుహంబులు పరస్పరమే

శనంబున వేణి (జడ) యైన యనంతరంబునఁబట్టి నేత్యాంతర్భూతశిరోజంబులతోఁ బ్రథమా దవశంబున దిగవిడిచిన యితరశిరోజంబు కలియుట దుర్లభంబు. అట్లే సమాసంబు నందుఁ బరస్పరభిన్నంబుగా నున్న పదార్థంబు లేకార్థీభావశక్తిచే నేకపదార్థంబుగా భావింపఁబడినపిమ్మటను నట్టిసమాసైకదేశంబైనయర్థంబుతో సమాసబహిర్భూతపదార్థంబునకు నన్వయంబు దుర్ఘటంబు. కాన సంస్కృతభాషలోఁ బుద్ధస్య (సంపదగల) రాజమాతంగః (రాజుయొక్క యేనుఁగు), అన్న యుదాహరణంబునందు షష్ఠీతత్పురుషాంతర్భూతంబైన లుప్తషష్ఠీవిభక్తికి రాజశబ్దార్థంబుతోఁ బుద్ధస్య, అనెడి షష్ఠ్యంతవిశేషణం బన్వయించుట దుర్ఘటమైన యట్లును భూజానోపసహాయకగుఁడు, అనువిశేషణంబు ఁఅర్జునకోపానలంబు, అనుసమాసంబులో నేకదేశవర్తియైనయర్జునపదార్థంబుతో నన్వయించుటయు ఁపార్థివప్రాగ్రసరుండు, అను విశేషణంబు ఁధర్మసుతుపన్నిది, అనుసమాసంబులో నంతర్భూతంబైన ధర్మసుతపదార్థంబుతో విశేషణభావంబున నన్వయించుటయు దుష్కరంబు. ఐననుసంస్కృతవ్యాకరణంబులఁ ఁకిమోదనంశాలీనాం; కేషాంశాలీనా మోదనమిత్యర్థః (ఏశాలిధాన్యము (వరిధాన్యము) యొక్క యన్నము?) ఁసక్త్వాఢకమాపణీయానాం;ఆపణీయానాం సక్తూనామాఢకమిత్యర్థః=(అంగడి యందలి పేలపిండియొక్క యాఢకము; = పరిమాణవిశేషము) ఇత్యాదిస్థలంబులలోఁ ఁశాలీనాం, అనెడి సమాసబహిర్భూతషష్ఠ్యంతంబునకు ఁకిమోదనం,అనెడి సమాసంబులో నంతర్భూతంబైన ఁకిం, శబ్దంబుతో నన్వయంబు కలిగినట్లును: ఁఆపణీయానాం. అనెడి షష్ఠ్యంతవిశేషణంబునకు ఁసక్త్వాఢకం, అనెడి సమాసంబులో నేకదేశవర్తియైన సక్తుపదార్థంబుతో నన్వయంబు సంభవించినయట్లును, పైనిం జెప్పిన మహాకవుల తెలుఁగుప్రయోగంబులు క్వాచిత్కంబులై యుండవచ్చునని తెలిసికొననగు. విశేషణంబులషష్ఠికే ప్రథమావిభక్తిగాక విశేషణంబుల ద్వితీయాదివిభక్తులకును బ్రథమావిభక్తి మహాకవి ప్రయోగంబులఁ గాన్పట్టెడిని కావున నే యదియును సూరకవిం ద్రుఁ డిట్లు లక్షణపద్యంబును రచియించుచున్నాఁడు. ఁక॥ అనఘను క్రియతోఁ బొసియుఁ। దగు పెక్కువిభక్తులం బ్రథమ యెందును భక్తగణదయమాన విత్తుం।డగజాధిప్రకీర్తి దిశలనలమెననంగన్, కవిసంశయవిచ్ఛేదము. ప్రయోగము — త- చ॥ అహీనబాహుబల సారఘురుల్ మధుకైటభాదిప | త్వదసములెల్ల ప్రమర్దనమ, నిగ్రహ-గ్[illegible], ఇ[illegible]

త్యపకుల నెల్ల, అనెడిద్వితీయాంతవిశేష్యంబునకు (ఘనుల, అను ప్రథమావిశేషణము ప్ర యోగింపఁబడియె. ఉ॥ పూని ప్రతిజ్ఞ చేసి కృతపుణ్యుఁడు లక్ష్మణుతోడ జెల్మియుఙ్ భార- ఆర-7ఆ. క॥ మాతండ్రి పరాశరసుతు। చేతంబడసితి ననుజ్ఞ కిలపరతోన్। పేతుఁ డగుధర్మతనయుఁడు। ప్రీతినొడంబడియె బంధుబృందయుతముగన్, భార-ఆశ్ర-1ఆ. క॥ నీదుకులమ్మునకుఁ దగ బ్రబలోదముగాని రక్షముగడుపఁదొడఁగుము నృపపుత్రిద్మదయు డర్జునుతోడను। గాదనక రణంబు సేయఁగా నీకగు నే, భార-ఆది-6ఆ. (నృపపుత్రిద్మ దయుఁడగు నర్జునుతో, అనిపాఠాంతరము) క॥ తండ్రి ఘనుకోత్కచుఁడు మా।తండ్రి గలుగఁగాదె తల్లిద్రౌపదితోడన్। దండ్రులహరిదీశ్వరులైన- సంద్రువోగడఁ దెచ్చెగం ధమాదనమునకున్, జైమి-1ఆ. షష్ఠ్యంబులయందు లక్ష్మణుతోడన్, పరాశరసుతుచే తన్, అర్జునుతోడన్, ద్రౌపదితోడన్, అను ప్రకృతిగాని విశేష్యంబులనుఁ గ్రమంబుగా (కృతపుణ్యుఁడు, తండ్రి, నృపపుత్రిద్మదయుఁడు, తల్లి, అను ప్రథమావిశేషణంబులు ప్రయోగింపఁబడియె. అనాదిబలపతి (విశిష్ట విశేషణానాం ప్రథమా స్యాత్, అనిన నన్న యభట్టారకుని సూత్రింబులో (విశేషణానాం, అన్న బహువచనసామర్థ్యంబుచే నొక్క షష్ఠ్యంతవిశేష్యంబునకే ప్రథమాంతంబు విశేషణంబుగానుండు గాక తక్కినకొన్ని షష్ఠీతరవిభక్త్యంతంబులకుఁ గూడఁ బ్రథమాంతంబు విశేషణంబున నుండవచ్చుననియు (సీ॥ గీ॥ ఆద్యుఁడు హిరణ్యగర్భునందంతకుండె, ఆము-3ఆ. అనిన పవితాపితామహుని వచనము నిర్మూలమనియు, సప్తమ్యంతవిశేష్యంబునకుఁ బ్రథమాంతంబు విశేషణంబు కూడదనియుఁ జెప్పెను.

28 సూ.—భవత్యర్థవ్యవహితంబులగువిశేషణంబులకుం బ్రథమ యగు.

అగు మొదలగునవిభవత్యర్థములు ॥ విద్యాశాలియగుపురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు ॥ భూతదయాపరులగు మహాత్ములకు శ్రేయం బుగలుగును ॥ అతిమానుష మత్యద్భుత మతిదుష్కరమయిన కేశవార్జు నకృతి.

వ్యా—'అగు', 'అవు', 'ఔ', (భూతార్థకవిశేషణంబులు) అయిన, 'ఐన', (భూతార్థకవిశేషణంబులు) కాని, (వ్యతిరేకార్థకవిశేషణము) ఇత్యాది భవత్యర్థకంబులచే (విశేష్యంబులతో) నెడపఱుపంబడిన విశేషణంబులకుఁ బ్రథమయగు. ఉ. విద్యాశాలియగు పురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు., ఇట 'విద్యాశాలి', అను విశేషణంబు 'పురుషుని' అను ద్వితీయాంతవిశేష్యంబునకు సంబంధించియున్నందున ద్వితీయాంతంబు కావలసియున్నను 'అగు', అనిన భవత్యర్థకధాతుజవిశేషణంబుతో వ్యవహితంబగుటంజేసి ప్రథమావిభక్త్యంతంబైయుండె. 'అగు', అనుభవత్యర్థకంబులేనియపుడు 'విద్యాశాలిని బురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు' అని ద్వితీయాంతంబుగ నుండవలెను. ఇట్లే 'భూతదయాపరులగు మహాత్ములకు శ్రేయంబు గలుగును; అతిమానుషమత్యద్భుతమతిసుప్రసన్నమయిన కేశవాజ్ఞనస్మృతి' ఇత్యాదిస్థలంబులయందు నీసూత్రమునఁ బ్రథమావిభక్తి విశేషణంబులకు గల్గినది తెలిసికొనవలె.

29 సూ.—భవత్యర్థకంబుసన్నిహితవిశేషణంబునకును దానిముందువిశేషణంబులకయిపదంబును బహుళంబుగానుప్రయుక్తంబగు.

అతులుండయియప్రమేయుండౌ హరిని గొలుతు

వ్యా—భవత్యర్థకంబులైన 'అగు' 'ఔ' శబ్దంబులు విశేష్యంబునకు నవ్యవధానంబుగఁ బూర్వమందున్న విశేషణంబునకైనను. ఎడముగానున్న విశేషణంబుపై 'అయి' 'ఐ' అనుక్త్వార్థకావ్యయంబులు ప్రయోగింపఁబడును. ఉ. అతులుండయియప్రమేయుండౌ హరిని గొలుతు ఇందు 'హరిని, అను విశేష్యంబునకు 'అప్రమేయుండు, అనునది సమీపవిశేషణంబుగావున దానిపైని భవత్యర్థకమైన 'ఔ' అనునది ప్రయోగింపఁబడె 'అతులుండు అను విశేషణంబు హరికి దూరవర్తియగుటంజేసి దానిపై 'అయి, అనునది చేర్పంబడియె.

30 సూ.—అయిపదానుప్రయోగంబులేనిచోఁ దుదివిశేషణంబునకేనివిశేషణంబులన్నింటికేని మీఁదసముచ్చయార్థంబువిభాషం బ్రయోగింపంబడు.

ఆద్యుఁడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు ॥ ఆద్యుఁడు నమేయ గుణుఁడునౌ హరినిగొలుతు ॥ ఆద్యుఁడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు

వ్యా—'అయి' అనుపదము ద్వంద్వవిశేషణంబుపైఁ జేర్పనియప్పుడు తుది విశేషణంబునకుఁగాని, విశేషణంబులన్నింటికిఁగానిఁ సముచ్చయార్థకశబ్దంబు విభాషగా బోధింపఁబడును. ఉ. ఆద్యుఁడప్రమేయుండునగు హరినిగొలుతు ఇయ్యెడ 'ఆద్యుఁడు' అనువిశేషణంబుకంటె 'అయి' పదంబు మానంబడినందునఁ దుదివిశేషణంబైన అప్రమేయుఁడు, అనుదానికి సముచ్చయార్థకంబైన 'ను' శబ్దంబు చేర్పంబడినది. 'ఆద్యుడు నమేయగుణుఁడు నౌహరినిగొలుతు' ఇచ్చట నన్నివిశేషణంబులకును సముచ్చయార్థక 'ను' శబ్దంబు చేర్పఁబడియె. 'ఆద్యుఁడప్రమేయుండగు హరినిగొలుతు' ఈవిధి వైభాషికంబు గావున నీయుదాహరణంబునందు విశేషణంబులలో దేనికిని సముచ్చయార్థక 'ను' శబ్దంబు చేర్పంబడలేదు.

31 సూ.—ధాతుజవిశేషణవ్యవధానంబునవిశేషణంబులన్నింటి కయిపదంబు ప్రయుక్తంబగు.

ఆద్యుఁడయి యప్రమేయుఁడై యఖిలసేవ్యుఁడై యొసంగెడు దేవుని నభినుతింతు ॥ ఇచట మఱియుం బ్రయోగవైచిత్ర్యంబుగలదది ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—విశేష్యంబునకుఁ దద్ధాతుజన్యార్థకవిశేషణం బవ్యవధానంబుగాఁ బూర్వంబందుండినయెడ నక్కడనవిశేషణంబు లన్నింటిపైని 'అయి' పదంబు చేర్పంబడు: ఉ. ఆద్యుఁడయి యప్రమేయుఁడై యఖిలసేవ్యుఁడై యొసంగెడు దేవుని నభినుతింతు. ఇచ్చట 'ఒసంగెడు' అను క్రియాజన్యవిశేషణంబుతో విశేషణవిశేష్యంబు లెడపెట్టఁబడియున్నవి కావున 'ఆద్యుఁడు, అప్రమేయుఁడు, అఖిలసేవ్యుఁడు' అను విశేషణంబులన్నింటికిని 'అయి' అనుపదంబు చేర్పంబడియె. (మూలము) ఇచ్చట

మఱియుం బ్రయోగవైచిత్ర్యంబు గలవని ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది. (వ్యా) ప్రయోగవైచిత్ర్యంబనా సూత్రంబునం జెప్పినరీతిగా (అయి), పదంబు లెల్ల విశేషణంబులకును ననుప్రయుక్తంబుగాక కొన్నివిశేషణంబులకును, గడపటివిశేషణంబునకును, ననుప్రయుక్తంబుగాఁగఁ గనుప్రయోగంబులు గ్రంథంబులయందుఁ గలవు కావున (అద్భుతుఁడు నప్రమేయుఁడు నఖిలనేతృఁడునై యొసంగెడు దేవుని సన్నుతింతు) ఇత్యాది ప్రయోగవైచిత్ర్యంబు లుండవచ్చునని భావంబు.

32 సూ.—భావార్థకాదియోగంబునం గర్తకుఁ బ్రథమయగు.

రాముఁడువచ్చుట - రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె - రాముఁడువిల్లందినం ద్రిలోకంబులాకులంబులగు - రాముఁడు పట్టినప్రతిన వారింపందరంబుగాదు.

వ్యా—భావంబనఁగా ధాత్వర్థము. ధాత్వర్థమందుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియైదవసూత్రంబుచే (ట), వర్ణకంబును. ముప్పదియాఱవసూత్రంబున (కజ), వర్ణకంబును, ముప్పదియేడవసూత్రమ్ముచే వ్యతిరేకభావంబున (మి) ప్రత్యయంబును, విధింపబడినవి. కావునఁ బైనిం జెప్పిన టవర్ణకాదులు భావార్థకంబులు. ఆదిశబ్దంబుచే నలుబదవసూత్రంబుచే నయిన భావలక్షణార్థంబునందలి (నప), వర్ణకంబును, నలుబదియొకండవసూత్రంబుచేనయిన ద్రుతాంత (న), వర్ణకంబును, నలుబదిరెండవసూత్రంబులోని (డు), వర్ణకంబును, నలుబదిమూఁడవసూత్రంబులోని ధాత్వర్థక (న) వర్ణకంబును, ఇత్యాదిప్రత్యయంబులూహించుకొనునది. ఈప్రత్యయాంతశబ్దంబులతో నన్వయించిన కర్తకుఁ బ్రథమావిభక్తి గలుగును. (ఉ. రాముఁడువచ్చుట, ఇచ్చట (ట), వర్ణకాంతవచ్చుధాతువుతో రామునకు నన్వయంబుకానఁ బ్రథమవచ్చెను. సంస్కృతభాషలో నిట్టిభావార్థక తిజంతస్థలంబులోఁ గర్తకుఁ దృతీయయగును. రాముఁడువచ్చుట = రామేణాగమ్యతే. ఇట్లు సంస్కృతాంధ్రభాషల శైలిం జేసికొన్నిచోటులఁ బ్రయోగభేదంబు చూపట్టెడి. (ఉ. రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుండు గాంచె, ఇచ్చట (రాఁగా), అనునది నుజీవర్ణకాంతము. ఈశబ్దంబునకుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నూటపదునేనవసూత్రంబుచే

ఁనుజి, వర్ణకాంతంబైన యగుధాతు వనుపయుక్తంబుకాఁగా ఁరాఁగా, అనురూపంబునిష్పన్నంబాయె. ధాత్వర్థంబైన నచ్చుక్రియకు రాముఁడు కర్తగావున రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రథమావిభక్తి కలిగెను, ఉ. రాముఁడు విల్లువిరిచెం ద్రిలోకంబు లాకులంబగు, ఇచ్చట ఁఅందినక్, అనెడి నవర్ణకాంతంబునకు రాముఁడు కర్త గాఁబట్టి ప్రథమవచ్చెను ఉ. రాముఁడు పట్టినప్రతిన వారింపఁ బరంబు గాదు, ఇచ్చట ఁపట్టిన, అనెడి క్త్వవర్థక నవర్ణకాంతశబ్దంబుయొక్క యర్థంబునకు రాముఁడు కర్తగావున [illegible] రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రథమవచ్చెను. [illegible] ఇట డువర్ణకాంతంబైనతోఁ ఁతెంచుధాతువుయొక్క యర్థంబునకు జంద్రుఁడు కర్తగావున జాబిలిశబ్దంబుకంటెఁ గర్త్రర్థంబునఁ బ్రథమావిభక్తి కలిగెను. ఇట్లు:—ఁరాముఁడు వందకమును, ఁరాముఁడుండెను, ఇత్యాదులం బ్రథమ యూహ్యంబు.

33 సూ.—ప్రథమాంతంబులగు యుష్మదస్మద్విశేషణంబులకేకత్వంబున వు-నులును బహుత్వంబున రు-ములును నంతాగమంబులు ప్రాయికంబుగనగు.

వ్యా— యుష్మదస్మచ్ఛబ్దంబులైన నీశబ్ద నాశబ్దవిశేషణంబులు ప్రథమావిభక్త్యంతంబులైనయపుడే యేకవచనంబునఁ గ్రమంబుగా నీశబ్దవిశేషణంబుపై వువర్ణాగమంబును, నాశబ్ద విశేషణంబుపై నువర్ణాగమంబునునగు. బహువచనంబున నీశబ్దవిశేషణంబుపై రువర్ణాగమంబును, నాశబ్దవిశేషణంబుపై మువర్ణాగమంబును, దఱచుగాఁ గలుగును.

34 సూ.—ఈయాగమంబులు పరంబులగునపుడుత్వంబున కత్వంబగు.

నీవుధన్యుఁడవు - నేనుధన్యుఁడను - మీరుధన్యులరు - మేముధన్యులము ॥ ఇకారంబుమీఁది ప్రథమావిభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబగునను సూత్రముచేత వునులకిత్వంబగు - నీవుసుకృతివి - నేను

సుకృతిని-ఆర్తిహరుఁడవౌ నినుఁగొల్తునంబుజాక్షా॥ గర్వగరిష్ఠుండవగునన్ను మీరలుపెద్దలు-ఇత్యాదులు ప్రాయికగ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె.

వ్యా—పైనిం జెప్పిన ఁవు, ను, రు, ము, శబ్దాగమంబులు పరమైనప్పుడు విభక్తి యొక్క- యుత్వంబునకు నత్వంబుగలుగును, ఁఉ. నీవు ధన్యుఁడవు, ఇచ్చోట నీవు + ధన్యుండు. ఇట్లుండ ధన్యుఁడనునది 'నీవు, అనిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునకు విశేషణంబు గావున, పై ముప్పదిమూఁడవ సూత్రంబుచే మధ్యమంబుపై వువర్ణాగమంబు గలిగి, నీవు ధన్యుఁడువు, అని ప్రథమంబున నయ్యెను. పిమ్మట ముప్పది నాలుగవ సూత్రంబున వువర్ణాగమంబునకు, పూర్వంబునందుండిన మధ్యమోకారంబునకు నత్వంబుగలుగ ఁనీవు ధన్యుఁడవు, అయ్యె. ఇట్లు ఁనేను ధన్యుఁడను, మీరు ధన్యులరు, మేము ధన్యులము, ఇత్యాదులందుఁ బైసూత్రంబులచేఁ బ్రక్రియాంశంబూహించుకొనునది "చ॥ భరతకుల ప్రసిద్ధులరు భాసురశస్త్రమహాస్త్ర విద్యలం। గరము ప్రసిద్ధులై పరఁగు గౌరవము శిష్యుల రిట్టి మీరుదుష్కరముగ నూతిలోఁబడిన" భార-ఆది- క॥ మీరును గుంతియు సహోదరి। వారమహామాత్యభృత్యవర్గులరై నా। నారాజ్యలీలతోఁజని। సారమతిం జేయుఁడందు సతతోత్సవముల్, భార-ఉద్యో- సీ॥ నడుముడిరుమును నీవు వాయువాసవుల శక్తులు ధరియించిన దుర్జయులరు, భార-శాంతి (మూలము) ఇకారంబుమీఁది ను, ను, వు ప్రథమావిభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబగునను సూత్రముచేత వునుకిత్వంబగు. ఉ. నీవుసుకృతివి నేను సుకృతిని; ఆర్తిహరుఁడవౌనినుఁ గొల్తునంబుజాక్షు వ్యా—సుకృతిశబ్దంబికారాంతంబు. దీనిపై వునువర్ణాగమంబులు ముప్పదిమూఁడవ సూత్రముచే రాఁగా "సుకృతి + వు, సుకృతి + నుఁ" అయ్యె పిమ్మట ఁఇకారంబుమీఁది, అను పైనిం జూపిన తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది సూత్రంబుచే వానికి నిత్వంబువచ్చి ఁసుకృతివి, సుకృతిని, అని యుదాహరణంబులయ్యె ఆర్తిహరుఁడవౌ నినుఁ గొల్తునంబుజాక్షు, ఆర్తిహరుఁడవుఁ ఇయ్యది ఁనిను, అనిన యుష్మచ్ఛబ్దంబునకు విశేషణంబుగాన నీపరిచ్ఛేదమందలి ముప్పదిమూఁడవ సూత్రంబుచే వువర్ణాగమంబును ముప్పదినాలుగవ సూత్రంబుచే మధ్యమోత్వంబునకు నత్వంబునుగలుగును (మూలము) గర్వగరిష్ఠుండవగు నన్ను; మీరు పెద్దలు; ఇత్యాదులు ప్రాయికగ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె (వ్యా) పై ముప్పదిమూఁడు ముప్పదినాలుగు సూత్రంబులచే ఁగర్వగరిష్ఠుండవగునన్ను, మీరు పెద్దలరు' ఇట్లు ప్రాప్తింపఁ బై ముప్పదిమూఁడవ సూత్రంబులోఁ బ్రాయికగ్రహణంబుచే గ్వచిత్తుగా నాగమశూన్యంబుగా నుండవచ్చునని తాత్పర్యము. చ॥ వసమునఁ బుట్టితి

భరతవంశముఁ జొచ్చితి నంచుఁ బొంగుచు । నరుననుఁ గోడలైతి జననాథ్యులఁ బొందితి నీతివిక్రమ । స్థిరులను పుత్త్రులం బడసితి స్వసాజన్ముల ప్రాపుఁ గాంచితిన్ । సరసిజనాభు నిట్టుఁ బ్రశస్తికి నెక్కినదాన నెంతయున్' భార. ఉద్యో. ౪ఆ. శా॥ కృపాహీనున్యాయంబునై గోముఖ । వ్యాఘ్రుం బంచితియౌ కాక నీవు బుసివే యాహా వితర్కింపఁగన్' కవులషష్ఠము. మ॥ జయలక్ష్మీధవుఁడైన నీవు దగ నాత్మ సామ్రాజ్యభోగంబు లన్నియు నర్పించితి' జైమిని భారతము. మ॥ జననంబొందితి దుగ్ధవారినిధి నా సర్వేశు జూటంబుపై । జనులే ప్రాస్తుఁ బ్రశంస సేయ నవతంసంబైతి' శకుంతలా పరిణయము (పిల్లలమఱ్ఱి పీరన్న ప్రణీతము) క॥ ఏ నీకు నొకటి చెప్పెద । దానవపులము ... పతులను సవధ్యుఁడైన నిను బోఁటివాఁడే మానవుల జయింప విక్రమమును గలదే, ఉత్తరరామాయణము. తె॥గీ॥ అధికతాపపరీతాత్ముఁడైన నాకు । నెట్లు నచ్చితి' నైషధము. సీ॥ గీ॥ రండు ... యోగపరివ్రాట్టులార । వత్సలత మీఱ మీరేల వచ్చితయ్య । పరమనిర్భాగ్యుఁడైన నా పజ్జఁ ... । కటకటా సౌఖ్యజలరాశిఁ గాశిఁ బాసి' కాశీఖండము. ఉ॥ పారికృపంగవితావిలాసవి । స్తర మహనీయుఁడైన నను సర్వగుణోత్తరమూర్తి' ఉత్తరరామాయణము.

35 సూ—అదిశబ్దంబునకు వును లు పరంబులగునపుడును, సంబోధనంబునందును, దానయను నాదేశంబగు.

నీవు చిన్నదానవు - నేను చిన్నదానను - ఓ చిన్నదాన.

వ్యా—అది, అను శబ్దంబునకు మధ్యమపురుష వువర్ణకంబును, ఉత్తమపురుష నువర్ణకంబును బరంబగుచుండఁగా 'దాన' అనునది యాదేశంబగు. సంబోధనంబునందుం గూడ నీయాదేశంబు గలుగును. ఉ. నీవు చిన్నదానవు. ఇచ్చట 'నీవు చిన్న + అది + వు' అనియుండ 'అది' అనుదానికి 'దాన' అనునది యాదేశంబయ్యె. 'నేను చిన్నదానను' ఇచ్చట 'ను' అను నుత్తమపురుషైకవచనము పరంబగుచుండ అది అనుదానికి దానశబ్దాదేశంబు కలిగె. 'ఓ చిన్నదాన' ఇచటఁగూడ సంబోధనమున నాదేశంబు కలిగెను.

36 సూ—అన్యయుష్మదస్మదర్థంబులం దుత్తరోత్తరంబు బలీయంబు.

వాఁడును మీరును ధన్యులరు ॥ మీరును నేమును ధన్యులము.

వ్యా—ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషంబులకొన్నింటికి నొక్కచో సమావేశంబు గలిగినపుడు క్రమంబుగాఁ బరకార్యంబు ప్రబలంబు. అనఁగా నొకవాక్యంబులోఁ బ్రథమ మధ్యమ పురుషంబులకు సమావేశంబు గలిగినపుడు క్రియావిభక్తి మధ్యమ పురుషంబుతో నన్వయించును. మధ్యమోత్తమ పురుషంబులకు నేకవాక్యంబులో సమావేశంబు గలిగినప్పుడు క్రియ యుత్తమపురుషమై యుండునని తాత్పర్యము. ఉ. 'వాఁడును మీరును ధన్యులరు,' ఈవాక్యంబునందు 'వాఁడును' అను తచ్ఛబ్దంబునుబట్టి ప్రథమపురుషంబును, 'మీరును,' అను యుష్మచ్ఛబ్దంబునుబట్టి మధ్యమపురుషంబును, ప్రాప్తించుచుండఁ బ్రకృతసూత్రంబుచేఁ గ్రియావిభక్తి మధ్యమపురుషంబుతో నన్వయించినది కావున ముప్పదియాఱవ ముప్పదియేడవ సూత్రంబులచే 'రు,' ఇద్దాగమాత్వంబులుగల్గి 'ధన్యులరు,' అనురూపంబాయెను. 'మీరును నేమును ధన్యులము,' ఈవాక్యంబునయందు మధ్యమపురుషోత్తమపురుషంబులున్నందునఁ గ్రియావిభక్తులవిధికి సంశయంబు రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నుత్తమపురుషకార్యంబు ప్రబలంబై ముప్పది మూఁడవసూత్రంబుచే ముశబ్దాగమంబును, ముప్పదినాల్గవసూత్రంబున నత్వంబును, గల్గినవి. వాస్తవంబున నాలోచింపఁగా 'వాఁడునుమీరును ధన్యులరు,' అనువాక్యంబునందు 'మీరును,' అనిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునకే 'వాఁడును,' అనినతచ్ఛబ్దార్థంబును బ్రథమాంతంబగుటవలనను, బ్రథమాంతంబు శాస్త్రంబునం జేసి కర్త గానుండుటవిధియగుటవలనను, గర్తకుఁ గ్రియాన్వయము సహజమగుటవలనను, 'వాఁడును' అనినతచ్ఛబ్దార్థంబునకుంగూడఁ గ్రియతో నన్వయంబు తప్పక యుండవలసియున్నది. కావున నే ధన్యత్వము యుష్మదర్థంబునందు సంబంధించినట్లే తచ్ఛబ్దార్థంబునందుంగూడ నన్వయించును, 'మీరును ధన్యులరు,' 'వాఁడును ధన్యుఁడు,' అని స్ఫురించుచున్నది, అందున 1 వాఁడును 2 మీరును 1 ధన్యుఁడు, 2 ధన్యులరు, ఇట్టుండ 'రాములు,' అనిన బహువచనాంతమైన యీయాకారంబునందుఁ జిక్కిన రెండు రామశబ్దంబులను లోపించియొక్క రామశబ్దంబే శేషించినయట్లు 'ధన్యుఁడు' అనిన ప్రథమపురుషంబు లోపించి 'ధన్యులరు' అనినమధ్యమపురుషంబు శేషించినదనియు, భాషాపరిపాటింజేసి తెలుంగులోఁ బ్రథమపురుష మధ్యమపురుషంబులకు సముచ్చయంబున మధ్యమపురుషంబునకు నేకశేషంబు గలుగు ననియు, మధ్యమోత్తమ పురుషంబులకు సముచ్చయంబున నుత్తమపురుషంబునకు

సముచ్చయంబు గలుగుననియు, నూహింపవలయును. ఉ॥ అవమాన్యుఁ డీ సభలోన మాన్యుఁ డని సౌహార్దంబునం గౌరవాస్థవిరపేరిరణ నిన్నుఁ బాండుతనయుల్ దప్పంగఁబూజించిర। య్యవివేకాస్పదులైన పాండవులు మోహాంధుండు భీష్ముండు గాళవనీవుంగడఁగుండు నాకు నెదురై సంగ్రామరంగంబునన్' భార. సభా. 2 ఆ. అనుపద్యంబునందు 'నవివేకాస్పదులైన పాండవులు కడంగుదురు: భీష్ముండు కడంగునది నీవు కడంగుము' అని పాండవ భీష్మకృష్ణులు మువ్వురును క్రియాశేషము లైనట్టులు స్ఫురించుచున్నది. ఇటఁ బ్రథమపురుషంబు లోపించి మధ్యమపురుషంబున కేకశేషంబు కలిగినది. తక్కిన పురుషంబులు లోపించినట్లు కడంగుదురు, అనినబహువచనంబే తెలుపుచున్నది. ఇట్టిపురుషంబుల సమావేశంబున సంస్కృత భాషకును, ఆంధ్రభాషకును, గొంచెము సాదృశ్యంబున్నందున బాలవ్యాకరణంబులో నుదాహరింపఁబడిన తెలుఁగువాక్యంబులు సంస్కృతంబులోనికి మార్చి చూపంబడుచున్నయవి. 'వారును మీరును ధన్యులరు' దీనికి సంస్కృతము 'యూయం ధన్యాః' అని యుండును. త్యదాదీనామిత్థస్సహోక్తౌ యత్పరం తచ్ఛిష్యతే, అను సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబునఁ బైవాక్యంబులోని 'యూయం, అను రూపంబు, తేచ(వారును) యూయంచ(మీరును)=యూయం (వారును,మీరును), అను నర్థంబుంగల రూపంబయ్యె. త్యద్ శబ్దంబు మొదలైన శబ్దంబులకు నన్యోన్యము సహవాసంబు గలిగినప్పుడు త్యదాదిగణంబులోఁ బాఠక్రమంబున నేదిశబ్దంబు పరంబో యది శేషించి తక్కినయది లోపించునని యర్థము. త్యదాదులు—త్యద్, తద్, (వాఁడు,అది) యద్ (ఎవడు,ఏది) ఏతద్, ఇదం, అదస్ (వీఁడు,ఇది) ఏక, ద్వి, (ఒకటి,రెండు) యుష్మత్ (నీవు)అస్మద్ (నేను) భవత్ (నీవు),అనునీయవి ద్విశబ్దంబువఱకేకాక భవచ్ఛబ్దమువఱకు నీవార్తికంబులోఁ ద్యదాదులని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి ఈశబ్దార్థంబులకు సముచ్చయంబు సంభవించినప్పుడు పైగణపాఠంబులోఁ జూపినక్రమంబున నేశబ్దంబు పరమో యది శేషించితక్కినశబ్దంబులోపింగు. 'యూయం,అనునపుడు 'తేచ,యూయంచ(వారును, మీరును)అన్నవృత్తి పైనిం జూపఁబడెను. ఈవృత్తిలోఁ దచ్ఛబ్దార్థంబును,యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబును, మిళితంబులై యున్నయవి. పైగణపాఠంబులోఁ దచ్ఛబ్దంబుతరువాత యుష్మచ్ఛబ్దంబు పఠింపబడినందునఁ బూర్వోక్తసూత్రంబుచేఁ దచ్ఛబ్దంబు లోపించి యుష్మచ్ఛబ్దంబు శేషించినది. ఇట్లు 'యూయం' అనినయుష్మచ్ఛబ్దంబు శేషించినప్పటికి నారూపంబునకే 'వారును మీరును, అనునర్థంబు చెప్పికొనవలయును. అనఁగాఁ

దచ్ఛబ్దంబు లోపించినను దాని యర్థంబుమాత్రంబు లోపింపక యేకశేషవృత్తిలోనిమిడి యున్నయది. ఇట్లు సంస్కృతంబులో 'తేచ యూయంచ', అను సుబంతంబులకు నేకశేషము గలిగినప్పుడు పరమైనయుష్మచ్ఛబ్దంబే మిగిలినప్పటికిఁ దచ్ఛబ్దార్థము పోని యట్టులు తెలుంగుబాషశైలింజేసి 'వారును మీరును ధన్యులగు', అను వాక్యంబులోఁ ద్యదాది పర్యాయంబులైన 'వారును మీరును', అనువానికి నేకశేషంబు గలుగక వాని విధేయవిశేషణంబులకును, వాని క్రియలకును, నేకశేషంబు సంభవించి తదర్థముపోవని గ్రహింపవలయును. పైతెలుంగువాక్యంబులో 'ధన్యులగు', అన్నది విధేయవిశేషణంబు. పైసంస్కృతవాక్యంబులో 'యూయం', అనునప్పుడు 'తేచ(వారును)', అన్నయర్థం బిమిడియున్నట్లే 'ధన్యులగు', అన్నప్పుడు 'ధన్యులు', అనిన ప్రథమపురుషంబిమిడి యున్నయది యనియు, నాంధ్రభాషాశైలింజేసి ప్రథమపురుష మధ్యమపురుష సమావేశంబున మధ్యమపురుషంబు శేషించుననియు, మధ్యమపురుషోత్తమపురుష సమావేశంబున నుత్తమపురుషంబునకు నేకశేషంబు గలిగి మధ్యమపురుషంబు లోపించుననియు, లోపించిన పురుషంబులయర్థంబు శేషించిన పురుషంబులలోనే యిమిడి యుండుననియు గ్రహింపనది. కావుననే పైచిన్నయసూరికృతసూత్రంబులో 'ఉత్తరోత్తరకార్యంబులు బలవన్ని' చెప్పంబడినందునఁ బ్రథమాదిపురుషంబుల యర్థంబులు, నిర్బాధంబుగ స్ఫురించునని తోఁచుచున్నది. ఇఁకను మీరును మేమును ధన్యులము, అను తెలుంగువాక్యంబునకు 'వయంధన్యాః', అన్న సంస్కృతవాక్యంబు పర్యాయంబగు (పైవాక్యంబులోని) 'వయం=యూయంచ, వయంచ' (మీరును మేమును), అనిన యస్మచ్ఛబ్దంబుచేతనే యుష్మచ్ఛబ్దార్థ మేకశేషవృత్తిచే గ్రహింపబడుచున్నయది. 'ధన్యాః' అనునట్టి ధన్యశబ్దార్థంబునందు లోపించిన యుష్మచ్ఛబ్దంబుయొక్క యర్థంబుతో సమన్వయించుచున్నది. (పైవాక్యంబులోని) 'ధన్యాః'= ధన్యాశ్చ ధన్యాశ్చ (ధన్యులగు, ధన్యులము), అని యేకశేషవృత్తిచే నుభయశబ్దార్థంబులనను సమన్వయించును. 'వయం ధన్యాః, యూయం ధన్యాః, అనువాక్యంబులలో లోపించిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థతచ్ఛబ్దార్థంబులను సమన్వయించుటకై 'ధన్యాః', అను నొకటియుం గూడ నేకశేషంబైనయట్లు 'వారును మీరును ధన్యులగు, మీరును మేమును ధన్యులము' అనిన ధన్యశబ్దంబునొద్ద నేకశేషవృత్తి యున్నదనియు, వాక్యంబులో శ్రుతంబులైన పైరేఖానిర్దిష్టతచ్ఛబ్ద యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబులతో సమన్వయించుననియు గ్రి

హింపుబడె. ఇక నేక శేషవృత్తిచే బహువచనాంతక్రియలు కాక యేకవచనాంతక్రియ గలిగిన యీక్రింది మహాకవిప్రయోగంబుల వాక్యాంతరంబు చేసికొని పురుషవిపరిణామం (మార్పు) బూహించుకొనవలయును. ఉ. విప్రసులుండు. వెల్వడుము వేగమునీవును నీనిషాదియుఁ, భార-ఆది-2ఆ. క. మనకొప్పుగను సంజయుఁడే తనియుపదేశంబు వట్టె ధర్మమున మనము మనసుని నాశ్రయింపనయ్య యతనిఁ బొందిన బ్రదుకుదీవును మ్ములునుతులుఁ, భార-ఉద్యో-2ఆ. ఉ. నేనునా సీనయు నాడిన ట్టైన విశృంఖలతఁ' హరి ఉ. 6ఆ. ఆ॥ వె॥ ఎలుగుబంటిపోల పసిఁగనిట్టులుఁ బసునాఁడు నేఁడు రాఘవుండు నీవు నన్నుదయ్యభూమములందు బిడ్డ బట్టేఁడుకాఁ| వెట్టెట్లుపోంటి విడిచెదనిన, జైమి. 6ఆ. పై ప్రథమపద్యంబునందు 'వెల్వడుము' అను నేకవచనాంతంబు 'నిషాదియుఁ' అను దానితో సమన్వయించుటకై 'వెల్వడుడు', అని విభక్తి విపరిణామంబున వాక్యాంతరంబూహించుకొనవలయు, ఇట్లే పైనిం జూపిన తక్కుంగల యుదాహరణమ్ముల యందును 'తమ్ములు సుతులు' ఇత్యాదిప్రథమాంతంబులు విభక్తివచనంబులవిపరిణామంబున నాక్షిప్తంబైన 'బ్రదుకుదురు' ఇత్యాది క్రియలతో వాక్యాంతరంబున నన్వయించునని యెఱుంగునది.

ఒకానొకరు 'యుష్మదస్మదర్థంబులకును అన్యార్థంబులకును, వాక్యంబున సమావేశంబు గలిగినప్పుడు క్రియలకు యుష్మదస్మదర్థంబులే కర్తలగునుగాని యితరంబు కర్తలుకావని చెప్పిరి. అయ్యది న్యాయ్యంబు. సర్వపురుషంబులకు సమావేశంబులోఁ బ్రథమపురుషంబుకంటె మధ్యమపురుషంబును, దానికంటె నుత్తమపురుషంబును, బ్రబలంబైనందునఁ గ్రియలాయాపురుషవిశేషంబులు గలవియైనను యుష్మదస్మదర్థంబులకంటె నన్యంబులగు కర్తలతో సామానాధికరణ్యమొందకుండుట యాశ్చర్యంబు. అట్లన్వయింపనిచో వాక్యంబునకు ననన్వయాపత్తి గలిగి వాక్యదోషంబు సంఘటిల్లును. కావుననే యుష్మదస్మదర్థంబులే కాక తక్కినవి కర్తలైనప్పుడును గ్రియ యేకవచనంబులో నుండినకొన్ని కవిప్రయోగంబులు గలవు. ఇట్టి యేకవచనాంత క్రియతోను; కర్తలనేకులను సంభవించినచో భిన్నవాక్యంబు చేసికొని సమన్వయించుకోవలయును. క. తనయెఱిఁగిన యర్థంబొరుఁ డనఘా యిదియెట్లు

చెప్పుమని యడిగినం జెప్పనివాఁడును సత్యము చెప్పనివాఁడును ఘోరనరకపంకమునఁ బడుదురు, భార-ఆది-3ఆ. ఇత్యాదులయందు హేతుకర్తృపదములు. కర్తృబహుత్వము బహువుగానుండి క్రియ బహువచనంబునందున్నచో నిర్వాహంబు. క. బలవంతుఁడనయి యత్తిన బలహీనుఁడు ధనము గోలుపడినయతఁడు ప్రమ్మిరి ప్రేఁకు నతఁడు పోఁగామీ | కులచిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుదురధిపా!, భార- ఉద్యో- 2ఆ. గీర్వాణభాషయందును గర్తృబహుత్వంబున్నను క్రియ యేకవచనంబులో నుండుట గలదు. శ్లో. జయత్యతిబలో రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః, రామాయణము. సుందరకాండ. 42 సర్గ. (అతిబలుండైన రాముఁడును లక్ష్మణుండును జయించెను) శ్లో. పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః, పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః, మహాభారతస్థ భీష్మపర్వఘటిత భగవద్గీత-ప్రథమాధ్యాయము. (కృష్ణుండు పాంచజన్యంబును అర్జునుండు దేవదత్తంబును, భీముండు పౌండ్రంబను శంఖంబును, బూరించెను) శ్లో. సభాగరీయాన్ శత్రుశ్చ కృత్రిమః, మాఘము. 2 సర్గ-36 శ్లో. (కృత్రిమశత్రువును, కృత్రిమస్నేహితుండును, బలీయుండు) శ్లో. మదేన భాతి కలభః ప్రతాపేన మహీపతిః, కువలయానందము దీపకాలంకారము. (మదముచేత నేనుఁగుగున్నయుఁ, బ్రతాపము చేత రాజును బ్రకాశించును.)

37 సూ— ఏకవాక్యంబునం దొకానొక్కపదముతక్క సర్వపదంబులు క్రమనిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపంబడును.

పూర్వమిది పరమిదియను నియమమపేక్షింపక వాక్యమందెల్ల పదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపందగును - ఏనిప్రభృతిశబ్దములు కొన్ని నియమసాపేక్షంబులయియుండు - గాలిచల్లగావీచెను - వీచెనుజల్లగాగాలి - చల్లగాగాలివీచెను - వీచెనుగాలిచల్లగా - గాలివీచెనుచల్లగా - చల్లగావీచెనుగాలి.

వ్యా— వాక్యంబునం దొకానొకపదంబుతప్ప నన్నిపదంబులు సాపవాదముతరు

వాని నెటులనేని ప్రయోగింపవలయునని యడుగఁగా నియమము నానతిచ్చుచున్నాఁడు. వాక్యంబునందుఁ బదంబులు వాక్యార్థంబు చెడకుండునట్లుగా యథేష్టంబుగ బ్రయోగింపవచ్చును. (మూలము) పూర్వమిచ్చిన పరిమితియను నియమ మపేక్షింపక వాక్యమునం దెల్లపదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపంబడును. (స్పష్టము) (వ్యా) ఏని ప్రభృతిశబ్దంబులుకొన్ని నియమసాపేక్షంబులయి యుండు; 1. గాలి చల్లగా వీచెను 2. వీచెను చల్లగా గాలి 3. చల్లగా గాలి వీచెను, 4. వీచెనుగాలి చల్లగా 5. గాలివీచెను చల్లగా 6. చల్లగావీచెనుగాలి. వ్యా—ప్రభృతిశబ్దంబుచేత 'పోలెన్', 'వలెన్', 'అట్లు', 'అయ్యును', 'పొంటెన్', ఇత్యాది పదంబులు నియమం బపేక్షించి ప్రయోగింపంబడు. అనఁగా ఏని, శబ్దాదులు తమయర్థంబేపదంబులయర్థంబులతో నన్వయించునో యాపదంబులయొద్దనే వచనకావ్యమందు గాని పద్యకావ్యమందుఁ గాని ప్రయోగింపఁబడును కాని తమయన్వయం బాకాంక్షించు పదార్థంబులకు దూరంబునఁ బ్రయోగింపఁబడఁ గూడదు. ప్రథమోదాహరణంబునందు 'వీచెను' అనుశబ్దంబునందలి క్రియావిభక్తిచే నాకాంక్షితం బైన 'గాలి' అనుకర్త 'వీచు' క్రియతో నన్వయించుచున్నయది. కానఁ గర్తకును, క్రియకును సాన్నిధ్యనియమంబు ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ బదార్థంబులకు వ్యవధానంబున్నను దోషంబు లేదనుటంజేసి 'చల్లగా' అను క్రియావిశేషణంబు 'గాలి' 'వీచెను' అనుశబ్దంబులకు మధ్యగానున్నను దోషంబులేదు. ద్వితీయోదాహరణంబునందుఁ గ్రియ మొదటనుండినను 'చల్లగా' అను క్రియావిశేషణంబు క్రియాకర్తల మధ్యనుండి యెడమును గలిగించుచున్నను దోషంబు లేదు. తృతీయోదాహరణంబునందు 'చల్లగా' అనునది క్రియావిశేషణంబుగావున 'వీచెను' అనుక్రియయొద్ద నుండుట యత్యావశ్యకం బైనను దూరస్థితివలన వాక్యంబనర్థకంబుగాదు. చతుర్థోదాహరణంబునందుంగూడఁ గర్తనుమున్నే క్రియయున్నను 'చల్లగా' అనుక్రియావిశేషణంబు దూరస్థం బైనను నశాస్త్రీయంబుగాదు. పంచమోదాహరణంబునందు విశేషణంబు విశేష్యంబునకు ముందుండుట యావశ్యకంబుగావున 'చల్లగా' అనుక్రియావిశేషణంబు 'వీచెను' అనుదానికి ముందుండుట యుక్తంబు. ఇటం క్రియ తరువాత నున్నను నుండెంబె. షష్ఠోదాహరణంబునఁ గర్తకుఁ బూర్వంబునఁ గ్రియయున్నను సరసంబు. సంస్కృతభాషయందుంబలె నాంధ్రభాషయందును వాక్యంబున నన్వయక్రమంబు నపేక్షించి పదంబులు ప్రయోగింప నత్యావశ్యకత లేమిగనుకనే 'వ్యవహితాశ్చసర్వేస్యుః' అనివన్నయభట్టారకపండితాగ్రేసరుం డొకసూత్రంబు రచియించెను.

(సర్వశబ్దంబులను వాక్యంబు నవ్యవధానాన్వయానంబులు వివక్షింప నవసరంబు లేక యథేష్టంబుగాఁ బ్రయోగింపనగునని పైసూత్రార్థము) శ్లో. వ్యవధానంచ సాధుస్స్యాత్కారకాద్యంత భాగయోః । మధ్యభాగే తత్ప్రయోగో నసాధుర్హృదయంగమం' వాక్యార్థంబునకు విఘాతంబు సేయక యర్థంబును బ్రకాశింపఁ జేయునట్టి వ్యవధానంబు సమీచీనమే యనియుఁ గ్రియా ప్రయోగంబు కర్తృకారకంబులకుఁ బ్రథమమునఁ గాని కడపటఁగాని యుండవలెననియు, కర్తలమధ్యను క్రియను ప్రయోగించినచో వాక్యంబు నిరర్థకంబగుననియు, సర్వజ్ఞాచార్యులు నన్నయభట్టారక సూత్రంబును గొంత స్పష్టపఱుచుచున్నారు. 'నడచె నేనుఁగు గుఱ్ఱము; ఏనుఁగు గుఱ్ఱము నడచెను' అని కర్తృద్వయంబునకు మొదటనైనను గడపటనైనను గ్రియ ప్రయోగింపవలెనుగాని 'ఏనుఁగు నడచెను గుఱ్ఱము' అని కర్తల మధ్యను క్రియాప్రయోగము సాధువు కాదని వ్యక్తపఱుచుచు నహోబలపతి నన్నయభట్టారక సూత్రంబును వివరించెను. ప్రాచ్యవ్యాకరణంబున 'వాక్యార్థజ్ఞానంబునకు నాసత్తియు, (పదంబుల యాసన్నత) యోగ్యతయు, ఆకాంక్షయు, నావశ్యకంబులని చెప్పంబడియె. ఇట్లు లాక్షణికాచార్యులలో నొక్కొక్కరు నన్నయభట్టారక సూత్రంబును శక్తివంచన లేకుండ వివరించిరి. మదీయాభిప్రాయం బేమనఁగా వాక్యార్థజ్ఞానంబునకు నాసత్తి యోగ్యతాకాంక్షా తాత్పర్య జ్ఞానంబులు నాలుగును సహకారులుగా నుండవలయును. కావుననే, శ్లో॥ ఆసత్తిర్యోగ్యతా కాంక్షా తాత్పర్యజ్ఞానమిష్యతే కారణం సన్నిధానంతు పదస్యాసత్తిరుచ్యతే । పదార్థే తత్ర తద్వత్తా యోగ్యతా పరికీర్తితా । యత్పదేన వినాయస్యాననుభావకతా భవే । దాకాంక్షా వక్తురిచ్ఛాతు తాత్పర్యం పరికీర్తితం' అని సిద్ధాంత ముక్తావళియందు నుదాహరింపఁబడినది. ఆసత్తి యోగ్యతాకాంక్షా తాత్పర్య జ్ఞానంబులు శాబ్దబోధంబునకు (వాక్యార్థజ్ఞానంబునకు) సహకారికారణంబులు. ఏపదార్థంబుతో నేపదార్థంబునకు నన్వయ మపేక్షింపఁబడునో యట్టి పదార్థంబులకు నితరపదార్థంబుతో వ్యవధానంబు లేకుండుట యాసత్తి యనంబడు. ఉ. దేవదత్తునిచేతఁ బక్వౌదనము భుజింపఁబడెనన్నచోటను. ఇచ్చటను 'దేవదత్తునిచేత' అనెడి పదార్థంబునకు 'భుజింపఁబడె' ననుపదార్థంబుతో నన్వయం బపేక్షింపఁబడినది. ఇట్లు పరస్పర మన్వయాపేక్షకలిగిన దేవదత్త పదార్థంబునకును భుజింపఁబడెను యనుపదార్థంబునకును నడుమ 'పక్వౌదనము' అనుపదార్థంబు వచ్చి వ్యవధానంబు సేయుచున్నది కానివా

క్యంబాసత్తి లేనియందున నిరర్థకంబు. [illegible] ఆ వాక్యం బుంటె స్వాయ్యంబు. ఇట్లుండవలసిన దానిని [illegible] ఆనెడి వేఱొకయనన్వితపదార్థంబు [illegible] వాక్యంబును స్వార్థమొనరించుచున్నయది. కాన నాసత్తి లేని [illegible] ప్రయోగింపం బనదు. 2. ఒకపదార్థంబుతో వేఱొక పదార్థంబునకు [illegible] సంబంధంబు యోగ్యతయనంబడును. ఉ. దేవదత్తుఁ [illegible]. ఈవాక్యంబున నగ్నిచేఁ దడుపుట యనుసంబంధంబు గానఁబడు నిట్టివాక్యంబు యోగ్యతాకారకంబు లేని యది. కాన నిట్టివాక్యం బుపయోగింపం దగదు. 3. [illegible] వేఱొకపదంబునకు నన్వయజ్ఞానంబు గలుగఁజేయుటకై యుండు [illegible] వేఱొకపదంబునను సాపేక్షసంబంధంబాకాంక్షయనంబడు. ఉ. [illegible] మిత్రునిఁ జూచెను. ఈ వాక్యంబున 'రాజానరు' అనుశబ్దంబునకు [illegible] నన్వయజ్ఞానంబు లేనందున [illegible]. 'రాజానరు' అనుపఞ్చమ్యంతంబు [illegible] 'మిత్రునిఁ జూచెను' అనువాక్యంబులోని మిత్రశబ్దంబుతోఁ గలిసి యున్న [illegible]. కాఁబట్టి రాజమిత్రశబ్దంబులు నన్వయంబుగఁ [illegible]. రాజమిత్రునిఁ జూచెనని యుద్దేశించుకొని యిట్టివాక్యంబు ప్రయోగింపవలయును. 4. [illegible] శ్రోతకుఁ దెలియవలెనని యుచ్చరించుట తాత్పర్యంబనంబడు. ఉ. సైంధవంబును దీసికొని రమ్ము (భోజనప్రకరణంబందలి వాక్యంబు) [illegible] సర్వంబును, లవణంబును నుభయంబును నర్థమనను బ్రయోగంబున [illegible] గాని యశ్వంబును దీసికొని [illegible]. అందున వాక్యార్థజ్ఞానంబునకుఁ బైనిం జెప్పిన యాసత్త్యాదులు [illegible] గారణంబులు. బాలవ్యాకరణంబులోఁ [illegible] బ్రయోగింపంజను' అని వక్కాణింపంబడినను వాక్యంబు [illegible] పదవ్యవధానంబులేకుండఁ బూర్వోక్తాసత్త్యాదికారణ[illegible] గాంచుచుండవలయును. ప్రసంగవశంబున వాక్యస్ఫోటనంబు [illegible] నిర్వచించి పరిచర్యింపంబడియెను.

ఇదికారకపరిచ్ఛేదము.

సమాసపరిచ్ఛేదము

సమాసంబులం గూర్చి తెలియఁజేయు భాగంబు సమాస పరిచ్ఛేదంబనఁ బడును.

1 సూ—సమర్థంబులగు పదంబు లేకపదంబగుట సమాసంబు.

పృథగర్థంబులగు పదంబులు [illegible] సామర్థ్యంబు – పృథక్ప్రసిద్ధార్థంబులగు పదంబులు [illegible] సామర్థ్యము.

వ్యా—సమర్థంబు లనఁగ సామర్థ్యము గలిగిన పదంబులు. సామర్థ్యంబు వ్యపేక్షయనియు, ఏకార్థీభావంబనియు ద్వివిధంబు. వ్యపేక్షాసామర్థ్యంబు వాక్యంబునందును, ఏకార్థీభావసామర్థ్యంబు సమాసంబునందును, వైయాకరణులచే నంగీకరింపఁబడియె. [illegible] సమాసం బంగీకరింపఁ బడుచున్నది. తమ [illegible] (అపేక్ష) వలన నన్యోన్యాన్వయంబును సంబంధంబును వ్యపేక్షాసామర్థ్యంబనఁబడును. ఉ. దేవదత్తునియొక్క గురువు. ఈవాక్యంబునందు 'గురువు' అనుశబ్దంబు [illegible] గురువని యాకాంక్ష కలిగి నపుడు 'దేవదత్తునియొక్క' అను పదార్థంబు సమాధానంబుగా సమర్పింపఁబడుచున్నది. కావున దేవదత్తపదార్థంబునకును, గురుపదార్థంబునకును నన్యోన్యాపేక్షవలన సంబంధంబు గలదు. వాక్యంబునందలి యీసంబంధంబె వ్యపేక్షాసామర్థ్యంబు. ప్రక్రియావస్థయందు వేర్వేఱు గానున్న పదంబులర్థంబులను నన్యోన్యంబును విశేషణ విశేష్యభావంబున [illegible] యేకార్థంబుగా భావించుట యేకార్థీభావసామర్థ్యంబు. ఉ. దేవదత్తుని గురువు. ఈసమాసంబున 'దేవదత్తునకు, గురువునకు' అనిన రెండు పదార్థంబులు గలవు. దేవదత్తునకు [illegible] సంబంధించిన గురువని యర్థంబగుచున్నందున గురువు విశేష్యంబగును, గురుపదార్థంబునకు దేవదత్తుఁడు విశేషణంబుగా [illegible] నేకార్థంబుగా భావింపఁ బడినట్టులును, కేవలభాగంబులు (పదంబులు) మూఁడు నన్యోన్యంబున

చెనంగొని వేఱెయను నెపంబున నేకపదార్థంబుగా భావింపఁబడి నట్టులును, దేవదత్తగురుపదార్థంబులు రెండును విశేషణ విశేష్య సంబంధంబుచే నన్యోన్యంబును మిళితంబులై దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థంబుగా భావింపంబడును. వాక్యమునం దంగీకరింపఁబడిన వ్యపేక్షాసామర్థ్యంబుగాక సమాసంబునందు నేకార్థీభావంబని వేఱొకసామర్థ్యం బంగీకరించుటకుఁ గారణం బేమన నాకర్ణింపుము 'సుందరుండు దేవదత్తునియొక్క గురువు' అనిన వాక్యంబునఁ బైనిం జెప్పిన ప్రకారంబున దేవదత్తగురు పదార్థంబులకు వ్యపేక్షా సామర్థ్యంబు గలుగుగదా! ఈవాక్యంబున 'సుందరుండు' అనిన విశేషణంబు దేవదత్తున కన్వయించి సుందరుఁడైన దేవదత్తునియొక్క గురువని తోఁచునో సౌందర్యము దేవదత్తునకుఁ దలంపంబడును. (ఏకార్థీభావంబునుగూర్చి కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి 27 సూత్రంబునొద్ద విస్తరంబుగ వ్రాయంబడె) 'సుందరుఁడు దేవదత్తునిగురువు' అనిన స్థలంబున దేవదత్తుని గురువనఁగా దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థముగా (ఏకార్థముగా) భావింపంబడినందున 'సుందరుఁడ'నిన విశేషణంబు గురువుతో నన్వయించుంగాని షష్ఠీతత్పురుషంబులో నేకదేశవర్తియైన దేవదత్తునితో నన్వయింపదు. ఇఁకను 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతు పన్పిది నీపనలంఘ్యము' భార-అర-6ఆ. 'భూజాతోపభయంకరుఁ డర్జునకోపానలము' భార-ఉద్యో-1ఆ. ఇత్యాది స్థలంబులయందు 'ధర్మసుతు పన్పు' అనిన సమాసంబులో నేకదేశవర్తియైన ధర్మసుతునితో 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు' అనిన విశేషణంబును 'అర్జునకోపానలంబు' అనిన ద్వితీయోదాహరణంబులో నంతర్భూతంబైన యర్జున పదార్థంబుతో 'భయంకరుఁడు' అనిన విశేషణంబును నెట్టులన్వయించెనని శంకింపరేని యట్టిప్రయోగంబులు గతికగతికంబు లగుటం జేసి క్వాచిత్కంబుగాఁ బ్రయోగింపంబడునని కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియేడవ సూత్రంబు వివరింపు తఱిని విస్తరంబున విమర్శించి యంగీకరింపంబడియె. కనుక నే పైని సమాసంబునందుఁ గొందఱకు నేకార్థీభావంబును, వ్యపేక్షయును నుభయంబును నుండునని చూపంబడె. ఇట్టి యుదాహరణంబులందు నేకార్థీభావంబే కాక వాక్యంబున నుండునట్టి వ్యపేక్షాసామర్థ్యముకూడ నంగీకరింపంబడినందున 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతునియొక్క-పన్పు' ఇత్యాది వాక్యంబులందు 'పార్థివప్రాగ్రసరుండు' ఇత్యాది విశేషణంబులు ధర్మసుతునితో నన్వయించినట్టులు 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతుపన్పు' అనిన సమాసస్థలంబునందుంగూడ విశేషణంబు వ్యపేక్షా

సామర్థ్యంబున నుండకవచ్చును. పైని వివరించినయేకార్థీభావంబునే మూలంబులో 1 పృథగ్భూతంబులగు నర్థంబుల కేకార్థీభావంబుసామర్థ్యంబనియు, (2 పృథక్ప్రసిద్ధార్థంబులగు పదంబులకేకార్థంబునందు వృత్తిసామర్థ్యమనియు, లక్షణద్వైవిధ్యంబు చూపి సూరిగారు వివరించిరి అనఁగా 1 వేఱుగావున్న యర్థంబులకు నేకార్థత్వభావన సామర్థ్యంబనియును, 2 వేఱుగాఁ బ్రసిద్ధంబులైన యర్థంబులం దెలియంజేయు పదంబులకు నేకార్థంబునందునికి సామర్థ్యంబనియుఁ బూర్వోక్తలక్షణ ద్వయార్థంబు. ఈలక్షణార్థంబు లుదాహరణసహితంబుగా శాఖాసంక్రమణంబు చేసి పైని వివరింపంబడియెఁ గావునఁ బునరుక్తంబుగ విశదీకరించుట యనావశ్యకంబు. పైనిం జెప్పిన సామర్థ్యంబు గలిగిన పదంబులుచేరి యఖండపదంబు కావుట సమాసంబనంబడు. సమాసంబనఁగాఁ గూడికవలనైనది యని యవయవార్థంబు. వాస్తవంబున నాలోచింపఁగా మూలసూత్రంబున '<u>సమార్థంబులగు పదంబులు</u>' అని సవర్ణదీర్ఘసంధితో నుండలయును. అయినను 'సమ + అర్థ' ఇట్లుండ శకంధ్వాది గణంబున గణనంజేసి పరరూపసంధికలిగి 'సమర్థ' అయ్యెను. దీనియందలి సమశబ్దంబునకు 'ఏకము' అనిన యర్థము. (సమర్థము=ఏకార్థము) ఏకార్థీభావశక్తిచే మిళితంబులైనపదంబులు సమాసంబనంబడునని లక్షణార్థంబు.

2 సూ—సాంస్కృతికాచ్ఛిక మిశ్రభేదంబుచే సమాసంబు త్రివిధంబు.

సాంస్కృతికంబనియాచ్ఛికంబనిమిశ్రంబనినసమాసంబు త్రివిధంబు- అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబనిసాధ్యంబని ద్వివిధంబు- కేవలసంస్కృతశబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబనాఁబడుఁ - రాజాజ్ఞ - తటాకోదకము- లక్ష్మీవల్లభుఁడు ॥ సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబనాఁబడు- రాజునాజ్ఞ - తటాకంబునుదకము - లక్ష్మివల్లభుఁడు ॥ తక్కిన తెనుఁగులసమాసం బాచ్ఛికంబనంబడు ॥ ఱేనియానతి - చెఱువునీరు - సిరిచె

లుప్తుండు ॥ ఉభయంబులుగూడినది మిశ్రసమాసంబు - రాజాముదల - చెఱువునుదకము - సిరివల్లభుండు.

1 సాంస్కృతికంబని, ఆచ్ఛికంబని మిశ్రంబని, సమాసంబు త్రివిధంబు 2 అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబని, సాధ్యంబని ద్వివిధంబు 3 కేవలసంస్కృతశబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబనంబడు; రాజాజ్ఞ, ధరాధీశకము, లక్ష్మీవల్లభుండు 4 సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబనంబడు; రాజునాజ్ఞ, ధరాధీశంబునకము, లక్ష్మీవల్లభుండు. 5 తెన్గున తెనుఁగుల సమాసంబాచ్ఛికంబనంబడు; [illegible], చెఱువు నీరు, సిరి వల్లభుండు 6 ఉభయంబులుఁగూడినది మిశ్రసమాసంబనంబడు; రాజుముదల, చెఱువునుదకము, సిరివల్లభుండు.

వ్యా—1 సాంస్కృతికంబు, ఆచ్ఛికంబు, మిశ్రంబు, అను భేదంబులచే సమాసంబు మూఁడువిధంబులు. సంస్కృతశబ్దంబులతో కూడియుండుఁగల సమాసంబు సాంస్కృతికంబు. అచ్చతెనుఁగు పదంబులతో కూడియుండు సమాసం ఆచ్ఛికంబనంబడు. అనేక పదంబులు చేరి సమాసమగుచో [illegible] విశిష్టంబైనసమాసంబునకుఁ [illegible]. ఇచ్చట సంస్కృతశబ్దంబులు [illegible] బ్రాహ్మణస్వాదంబు [illegible] 2 ఆ సమాసంబులు మూఁడింటిలో సాంస్కృతికము సిద్ధసాధ్యంబులని ద్వివిధంబులు 3 కేవలము సంస్కృతశబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబనంబడును అనఁగా సంస్కృత సమాసంబాంధ్రవ్యాకరణాపేక్షలేకయే సంస్కృతంబున సిద్ధంబైనదనియభిప్రాయము; ఉ. రాజాజ్ఞ మొదలైనవి 4 సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబనంబడును. అనఁగా నాంధ్రవ్యాకరణంబుచే సంస్కృతసమంబులను సంస్కృతము సాధించుకొని చేయఁబడిన సమాసంబని భావంబు. ఉ. "రాజునాజ్ఞ" మొదలైనవి. ఇచ్చట రాజశబ్దసమంబు తెలుంగులో రాజు (తత్స-78సూ.) ఆజ్ఞాశబ్దంబు సంస్కృతంబులో దీర్ఘాంతంబు తెలుంగులో హ్రస్వాంతబగును. (తత్స—54సూ.) "రాజు (యొక్క) + ఆజ్ఞ" అని యుండ "యొక్క" విభక్తి లోపంబగుఁగి సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది మూఁడవసూత్రంబుచే సుగాగమంబున "రాజునాజ్ఞ" అయ్యెను. పైవలెనే "తటా

కంబుమనకము" ఇత్యాదులుగాంగొనునది. "సిరివల్లభుండు" సిరియొక్క-వల్లభుండని విగ్రహంబు. సంస్కృతభాషయందు [illegible] ప్రాప్తంబు గలిగె. 'కాళిదాసు, కేశవస్వామి, [illegible] (స్త్రీ) [illegible] (భీమసేనుడు) (భువనసుందరి, భగినీ' (సంస్కృతమందు [illegible]) గ్రామణి పుత్రుండు ఇత్యాదిసమాసంబులయందు [illegible] సంస్కృత వ్యాకరణంబుచేత నని [illegible] ([illegible]) సంస్కృతసమంబులు గాక కేవలము తెలుంగున [illegible]. ఏవిశేషసమాసకంబలియును సామాంతికంబు [illegible]. ఉ. "[illegible]" మొదలైనవి "కూనియొక్క-[illegible]" [illegible] పరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది నాల్గవసూత్రంబుచే సామాన్య[illegible] గాంగ గలుగును. యొక్క-విభక్తికి సమాసంబు గాఁజేసిన [illegible] అర్థము బును జేరిన సమాసంబు విశేషంబగును. ఉ. "రాజముసలి" [illegible] ఇచ్చట "రాజు" తత్సమంబు "ముసల" తెలుంగు. "[illegible]" ఇచ్చోట నుపకము తత్సమము "సిరివల్లభుండు" ఇచ్చట వల్లభుండు తత్సమము.

3 సూ—తత్పురుషాదులకు లక్షణంబు ప్రాయికంబుగ సంస్కృతోక్తంబయగు.

తత్పురుష బహువ్రీహిద్వంద్వాదిసమాసంబులెల్లం ద్రివిధంబులయియుండు – అవి ప్రాయికంబుగా నుక్తోదాహృతియుపదార్థ ప్రధానంబులయియుండు – అందుఁదత్పురుషంబు వ్యధికరణ సమానాధికరణంబని ద్వివిధంబు – ద్వితీయాదివిభక్తిపదంబులతోడి సమాసంబు వ్యధికరణంబునాఁబడు – నెలతాల్పు – నెలతకు-వడుదు – దేవరమేలు – దొంగభయము – రామునిబాణము – మాటనేర్పరి ॥ విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడిసమాసంబు సమానాధికరణంబునాఁబడు – ఇదియొకర్మధారయంబునాఁబడు – ఒరసపువడము – తెల్లగు

ట్టము — మంచిరాజు — ఇదిసంఖ్యాపూర్వంబుద్విగువునాఁబడు - ముజ్జగములు - ముల్లోకములు ॥ బహువ్రీహి - ముక్కంటి - చలివెలుఁగు ॥ ద్వంద్వము - తల్లిదండ్రులు - అన్నదమ్ములు ॥ ప్రాయికంబుగానను టచే సంస్కృతలక్షణంబుఁదొడరని సమాసంబుంగలదని సూచింపంబడియె — దానంజేసి చిగురుఁగేలు జుంటిమోవి యిత్యాదులయిన యుపమాన పూర్వపదకర్మధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు॥ ముఖపద్మము - చరణకమలములు - ఇట్టియుపమానోత్తరపదంబులు గలవుగాని విపరీతంబులుసిద్ధంబులు లేవనియెఱుంగునది ॥ సిద్ధంబుసర్వంబు గ్రాహ్యంబు - రాజపురుషుఁడు - నీలోత్పలము - పీతాంబరుఁడు - రామలక్ష్మణులు ॥ కేవలసంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు - దానంజేసియనేకమాఱు లల్పదంశిత్యాదులు దుష్టములని తెలియునది.

1 తత్పురుషబహువ్రీహిద్వంద్వంబులని సమాసంబు లెల్లం ద్రివిధంబులయియుండు; అవి ప్రాయికంబుగా నుత్తరాన్యోభయ పదార్థ ప్రధానంబులయియుండు; 2 అందుఁ దత్పురుషంబు వ్యధికరణంబని సమానాధికరణంబని ద్వివిధంబు; 3 ద్వితీయాదులకు మీఁది పదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబు నాఁబడు; నెలతాల్పు, నెలతక్కువవాఁడు, దేవరమేలు, దొంగభయము, రాముని బాణము, మాటనేర్పరి. 4 విశేషణంబు వు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు సమానాధికరణంబునాఁబడు; ఇదియే కర్మధారయంబునాఁబడు; సరసపు వచనము, తెల్లగుఱ్ఱము, మంచిరాజు. 5 ఇది సంఖ్యాపూర్వంబు ద్విగువునాఁబడు; ముజ్జగములు, ముల్లోకములు. 6 బహువ్రీహి—ముక్కంటి, చలివెలుఁగు 7 ద్వంద్వము—తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు. 8 ప్రాయికంబుగా ననుటచే సంస్కృతలక్షణంబుఁ దొడరని సమాసంబుగలదని సూచింపఁబడియె; దానంజేసి చిగురుఁగేలు, జుంటిమోవి యిత్యాదులైన యుపమానపూర్వపదకర్మధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు 9 ముఖపద్మము, చరణకమలములు, ఇట్టి యుపమానోత్తర పదంబులు గలవు గాని విపరీతంబులు సిద్ధంబులులేవని యెఱుంగునది. 10 సిద్ధంబు సర్వంబు

గ్రాహ్యంబు-రాజపురుషుఁడు, నీలోత్పలము, పీతాంబరుఁడు, రామలక్ష్మణులు. కేవల సంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు; దానంజేసి యనేకమాఁబు .లల్పదండి త్యాదులు దుష్టములని తెలియునది

వ్యా—తత్పురుష మొదలైనవానికి లక్షణంబు తెలియుగ సంస్కృతంబునందు జెప్పఁబడ్డ యట్లేయగును. తత్పురుషంబన:-ఉత్తరపదంబుయొక్క యర్థంబుప్రధానంబు గఁగలది 1సమాసంబులన్నియు-తత్పురుషము-బహువ్రీహి,ద్వంద్వము,అనిమూఁడువిధము లు. ఆమూఁడును వరుసగాఁదత్పురుషంబుత్తరపదంబుయొక్క యర్థంబు ప్రధానం బుగఁగలదియు, బహువ్రీహిసమాసఘటకంబుగాని పదంబుయొక్క యర్థంబుప్రధానం బుగాఁగలదియు, ద్వంద్వంబు. సమాసఘటకపదార్థంబు లన్నింటియొక్క యర్థంబును ప్రధానంబుగాఁగలదియు నైయుండును, 2 అందుఁదత్పురుషంబు—వ్యధికరణంబనియు సమానాధికరణంబనియు రెండువిధంబులు 3 ద్వితీయ మొదలు సప్తమివఱకు మీఁదపదం బులతో సమాసంబు వ్యధికరణం బనంబడును. ఉ. నెలతాల్పు (నెలను దాల్చినవాఁడు) ద్వితీయాతత్పురుషంబు. నెలతక్కువవాఁడు (నెలచేతఁదక్కువవాఁడు) తృతీయ. దేవర మేలు (దేవరకొఱకుమేలు) చతుర్థి, దొంగభయము (దొంగవలనిభయము) పంచమి. ఈ పంచమికిఁ గారక పరిచ్ఛేదంబునందలి తొమ్మిదవ సూత్రంబును జూడునది. రాముని బా ణము (రామునియొక్క బాణము) షష్ఠి. మాటనేర్పరి (మాటలయందు నేర్పరి) సప్తమి. విశేషణంబు విశేష్యంబుతోఁ గలియు సమాసంబుసమానాధికరణంబనంబడును. ఇదియె కర్మధారయసమాసంబు. ఉ. సరసపు వచనము మొదలైనవి. 'సరసము' ఇద్యాది విశేష ణంబు, 'వచనము' ఇయ్యది విశేష్యంబు ఇచ్చట సంధిపరిచ్ఛేదంబునందు చెప్పఁబడిన ప్రూతంబునఁ బువర్ణంబు. ఇట్టి తెల్లగుఱ్ఱము మున్నగు వానియందునుగ్రహింపునది. సమా నాధికరణంబనఁగానేమి యర్థంబు-సమాన-ఏకమైనయధికరణము=ఆధారంబుగలది. అనఁ గా రెండుగాని యంతకంటె నెక్కుడైన ధర్మంబులుగాని యొక్క వస్తువును నాధా రంబుగాఁ జేసికొనియుండుట. కర్మధారయ సమాసంబు నందుండు. ఉ. సరసపువచన ము. ఇట సరసత్వ ధర్మంబును వచనత్వ ధర్మంబును నీరెండును వచనంబు నాధారంబు చేసికొని యున్నవి. కాన సామానాధికరణ్యంబు కర్మధారయంబునందుండు. ఆసామా నాధికరణ్యంబు విశేషణ విశేష్యభావంబున్న చోటుననే సంభవించును. 5 సంఖ్యావా

చకశబ్దంబు పూర్వమందుఁగలదై యుత్తరపదార్థ ప్రధాన సమాసంబు ద్విగుసమాసం
బనంబడు. ఉ. ముజ్జగములు. (మూఁడు + జగములు) మొదలైనవి. ఇచ్చట జగము
శబ్దంబునకుఁ బూర్వము 'మూఁడు' అను సంఖ్యావాచకశబ్దంబున్న యది. అది, 'జగ
ములు' అన్నశబ్దంబునకు విశేషణంబు. ఈసమాసంబునందు 'జగములకు' ప్రాధాన్యము.
ఇట్లే ముల్లోకములు మొదలైనవి. 6 'ముక్కంటి' ఇత్యాది బహువ్రీహిసమాసము.
ఇట సంఖ్యావాచకశబ్దంబు పూర్వంబునందున్నను నుత్తరపదార్థంబైన కన్నులకుఁ బ్రా
ధాన్యంబు కాక విశిష్టసమాసంబుచే శివుండు ప్రధానుండై చెప్పంబడి నందున బహువ్రీ
హికిని ద్విగువునకును భేదంబు స్పష్టంబగుచున్నయది. ఇట్లే 'చలివెలుఁగు' (చల్లనికిరణ
ములు గలవాడు=చంద్రుడు) మొదలైనవి. 7 తల్లిదండ్రులు (గలరు) ఇత్యాది ద్వంద్వ
సమాసంబు. ఇచ్చట 'తల్లి, తండ్రి' అను రెండు పదంబుల యొక్క యర్థంబును బ్ర
ధానంబు. 'తల్లి దండ్రులు గలరు' ఇత్యాది వాక్యంబులయందు సమాసఘటకంబులైన
మాతాపితృపదార్థంబులు రెండును 'కలుగు' అను క్రియతోఁ గర్తలై యన్వయించినం
దున ద్వంద్వసమాసంబునందు నుభయపదార్థంబులకును బ్రాధాన్యంబు గలదు. ఇట్లే
'అన్నదమ్ములు' మున్నగునవి. ద్వంద్వసమాసంబునం దొక్క సమాసఘటక పదార్థంబు
లన్నింటికిని బ్రధానత యేసమాసంబునందును లేదు. ఇట్టిసర్వపదార్థ ప్రాధాన్య విశేషం
బును బట్టియే 'శ్లో॥ అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వంద్వస్సామాసికస్యచ। అహమేవాక్ష
యః కాలో ధాతాహం విశ్వతోముఖః' అని భగవద్గీతా దశమాధ్యాయంబునందు శ్రీకృ
ష్ణభగవానులు సమాసంబులలో సర్వపదార్థ ప్రాధాన్యంబునం జేసి ద్వంద్వసమాసంబు స
ర్వప్రధానుండగు తనస్వరూపంబని సెలవిచ్చిరని శ్రీమధుసూదనసరస్వతీవిరచితశ్రీభగవ
ద్గీతాగూఢార్థ దీపికావ్యాఖ్యయందు వివరింపఁబడినది. 8 మూల సూత్రంబునఁ బ్రా
యికంబ (తఱచు)ని చెప్పుటచేత సంస్కృత లక్షణంబు పొందని సమాసంబుంగూడఁగల
దని చూపంబడినది. అందునసే 'చిగురుఁ గేలు, జుంటిమోవి' మొదలగు నుపమానము
పూర్వమందుఁ గలసమాసంబులాంధ్రభాషాశైలిం జేసి గ్రహింపఁదగినవి. ఇందుఁబూర్వ
పదార్థంబులు 'చిగురును, జున్నును' ఉపమానంబులు. ఇయ్యవిహస్తాధరోష్ఠంబులకుఁ బోల్పఁ
బడెను. సంస్కృతంబులో 'హస్తకిసలయము, అధరమధుప్రాపము (మధుకోశము, తేనె
పెర) ఇట్లుపమాన వాచకంబు లుత్తరపదంబుగా నుండవలెను 9 'ముఖపద్మము, చరణ
కమలములు' అను నిట్టి యుపమాన వాచకంబులు కడపటఁ గల సమాసంబులు గలవి

గాని విపరీతము (ఉపమానవాచకంబు పూర్వపదంబులుగాఁ గలవి) లైనవి(పద్మముఖము, కమలచరణములు) సంస్కృత సమాసంబులు లేవని తెలిసికొనునది. 'ఉపమితంవ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగే' అ2పా2-సూ56' అను సూత్రంబునఁ బురుషవ్యాఘ్రము, నృసోముఁడు, రామచంద్రుఁడు ముఖపద్మము, చరణకమలములుఁ ఇత్యాది సమాసంబు సమాసఘటకంబులందు నుపమాన వాచకపదంబు పరమం జేయుండవలెను. సాధారణధర్మ వాచకపదంబుకానిచో నుపమానపదంబు పూర్వపదంబుగానుండఁగూడదు గానిధర్మవాచకంబు సమాసమిళితంబయ్యేనేని యుపమానవాచకంబు పూర్వ పదంబు కావచ్చును ఉ. ఘనశ్యాముఁడుఁ తటిద్గౌరి మొ. తెలుంగులోఁగూడనుపమానోత్తరపదకర్మధారయంబులు మహాకవులచేఁ బ్రయోగింపంబడె. ఉ. మోముఁదమ్మి మోము-దామర, కాఁదీఁగ, మైదీఁగ, కేలుఁదమ్మి మొ. ఉ॥ వాడిన మోముఁదమ్మి తెలివాసిన కన్నులు విన్నఁబోవ మనసు—3ఆ. తే. గీ॥ ఒప్పుపుప్పొడి పుప్పొడి పైనొల్త గిల్లి। మోముఁదమ్మి తలాడప్తై మోపి యడుగు' వసు —4ఆ చ॥ అనయము మ్రోల నేకతమహార్ఘగతిం దనచిన్ని రామచంద్రునినగు మోముఁదామరసిరుల్ గనుపండువుగాఁ జెలంగ, రాసు—2ఆ. సీ॥ అన్నువకాఁదీఁగెయందఁబు మదినిల్ప జఘనచలంబుపై జగుపున్నృష్టి' భాగ-ఆది 3ఆ. సీ॥ పాలిండ్లతెమవెన వాలింపఁజెన్నొందునసగు కాఁదీఁగ యల్లాడుచుండు' భార-విరా-4ఆ. మొ. 10 సంస్కృతవ్యాకరణంబునసైన సమాసంబులన్నియుఁ దెలుంగులోవాడవచ్చును. ఉ. రాజపురుఁషుడు (షష్ఠీతత్పురుషము రాజుయొక్క భృత్యుఁడనియర్థము.) నీలోత్పలము (కర్మధారయంబు). పీతాంబరుఁడు (బహువ్రీహి; విష్ణువు). రామలక్ష్మణులు (ద్వంద్వము.) 11 కేవలసంస్కృత శబ్దంబు తెలుఁగు శబ్దంబుతోఁగలియదు. అందుననే, అనేక మాఱులు, అల్పదండు మొదలైనవి దోషయుక్తంబులు. తెఁలుగు విభక్తి చేఁజిహ్నితంబు గాని కేవలసంస్కృత ప్రాతిపదికంబులకుఁ దెలుంగుతో సమాసంబుగూడదని భావము. ఇచ్చటను 'అనేక' శబ్దంబును, 'అల్ప' శబ్దంబును దెలుంగు విభక్తి లేకుండఁ బ్రయోగింపంబడియె. అనేకపు మాఱులు 'అల్పుదండు' అనినచో సాధువులగు 'హంసనడకలు, ధరణిఱేఁడు, పాండువిభుకోడలు' ఇత్యాదిసమాసంబులయందుఁ బూర్వపదంబుపై విభక్తి జనించి లోపించినది. కావుననవ్వి విసాధ్యంబులుగాని కేవలసిద్ధపదంబులు కావు.

4 సూ—ఆ ఈ ఏ యను సర్వనామంబులు త్రికంబనాఁబడు.

వ్యా—ఆ-ఈ-ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రిక మనంబడును. 'త్రికము' అను దానియందలి 'క' ప్రత్యయంబు సంఖ్యార్థంబునందు వచ్చును ఇట్లే చతుష్కము, పంచకము, షట్కము, సప్తకము, అష్టకము, నవకము, మున్నగునవి గ్రహింపనగును.

5 సూ—కర్మధారయంబు త్రికస్త్రీసమముగంత ధాతుజ విశేషణపూర్వపదంబయియుండదు.

ఆచందము - ఈచిందము - ఏచందము - వాఁడిమాట - పోఁడిపాట - బెడిదపుటడిదము - మడిసెడుదమములు ॥ ఈనియమముచే - బల్లిదుఁడుమల్లుఁడు - కానఁబడుదానాయకుఁడు - ఇత్యాదుల సమాసంబు లేదు.

వ్యా—కర్మధారయ సమాసంబు—త్రికము, (ఆ-ఈ-ఏ) స్త్రీసమ శబ్దంబులు (ప్రథమైకవచన లోపంబుగల శబ్దంబులు) ముగాగమాంత శబ్దంబులు, (సూత్రంబులో నిముగంత శబ్దంబుచే ముగాగమకంబును గ్రహింపబడును. చూ. తత్స—౩౨ సూ) క్రియాజన్య విశేషణంబులు, పూర్వపదంబులుగలవియైయుండదు. త్రికంబునకు—ఆచందము, ఈచిందము, ఏచందము. స్త్రీసమంబునకు—వాఁడిమాట, పోఁడిపాటు, ఇచ్చట 'వాఁడి పోఁడి' శబ్దంబులకు నాచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవసూత్రంబున స్త్రీసమత్వాతిదేశంబునంజేసి ప్రథమైక వచనలోపంబు ఈసూత్రంబునొద్దఁ గర్మధారయోదాహరణంబులు పూర్వోత్తర పదంబులు తెలుఁగుపదంబులైన సమాసంబులే చూపఁబడినవి కాని పూర్వపదంబు తెలుఁగును, ఉత్తరపదంబు సాంస్కృతికంబును నైన కర్మధారయంబునందు నాంధ్రపదంబు 'శ్లో॥ సంస్కృతపదేన పరిమితమాంధ్రపదం కర్మధారయో భవతి' ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-48సూ॥ అను సూత్రంబుంబట్టియు, 'ఆంధ్రసంపద్వర్ణ పర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే' అనిన యాథర్వణ కారికను బట్టియు, నాలుగువర్ణంబులకంటె మించి యుండఁగూడదని నియమంబేర్పడుచున్నది. కావున 'వాఁడిమిమాత్రకములు', వేఁడిప

యోధారలు' ఇత్యాది మిశ్రకర్మధారయంబులు సాధువులయ్యె. ఉ॥ వాఁడిమయూఖ ముల్గలుగువాఁడ పరాంబుధిఁ గ్రుంకెఁ జేసుపుల్। నేఁడిటవచ్చె' భార-ఆది.౭ఆ. ఉ॥ అన్నన బ్రహ్మచారి ముఖమంబురుహంబు సమంబు మాడఁగన్' భార-ఆర-౭అ. ఉ॥ మేలిమదాపళోంబులును మేటిహయంబులుఁ దమ్మిపింపునా! ఖిలతఁ జుట్టిరాఁగ' భార-కర్ణ-౩,. ఉ॥ ఇలుగు సంధ్యారాగ చీనాంబరముఁ గట్టి కుసుమ గర్భపుఁగోలు కొప్పుగులిమి' కాశిఖండము. ఆముక్తమాల్యదయందలి ప్రథమాశ్వాసమున 'మ॥ పునుఁగుండావిన యోదనంబు మిరియంపుంబొళ్ళతో' అన్నచోట 'పునుఁగుండావిన యోదనంబు' అనునది కర్మధారయంబనియు, 'పునుఁగుందావి' శబ్దంబుయొక్క వర్ణంబులు గలది గావున 'సదోదనంబనెడి సంస్కృతసమంబుతో సమాసంబు యుక్తమనియుఁ గొందఱు చెప్పుదురు. 'పునుఁగుందావి' అనునది పరిమళవిశేషంబగు పేరు. పునుఁగుందావియనెడి పేరు సంబంధమైన సదోదనంబని యర్థంబు గాని పేరే సదోదనమైన దనిన యర్థము గాదు. కాఁబట్టి సంబంధార్థంబునందు షష్ఠీవిభక్తి యుక్తంబు గావున 'పునుఁగుందావియొక్క (సంబంధమైన) సదోదనంబని షష్ఠీతత్పురుషసమాసంబు చెప్పఁదగియును. కర్మధారయంబునకుఁ బ్రసక్తియే లేదు. ఇట్లే మనుచరిత్ర ప్రథమాశ్వాసమునందు సీ॥ కటికిచీఁకటితిండి కరములు నెరిగింప నెహ్వాఁడు దొంగ కన్నెనస్వఁజేసను' అనుచోట 'కటికిచీఁకటితిండి' అను పదంబు పూర్వోక్తప్రకారంబున షష్ఠ్యర్థంబులను మించినది కావునఁ గరంబులనెడి సంస్కృతసమపదంబుతోఁ గర్మధారయంబు దుష్టంబనియుఁ జెప్పనామాత్యుని ప్రయోగంబు ప్రామాదికంబనియుఁ గొందఱు తర్కింతురు. 'కటికిచీఁకటితిండి=గాఢాంధకారంబును మ్రింగునట్టి కరములు లనిరిగింప=కిరణములనెడి హస్తంబులయొక్క సరిగింతచేత' అని వాక్యంబునకు వ్యాఖ్యానంబు చేసెను. దీనిం బట్టి లోకులు కర్మధారయంబని తలంచుచున్నారు. తిండిపదంబునకు మ్రింగునట్టి యనిన వ్యాఖ్యాతోక్తమార్గంబున ఫలితార్థంబును జెప్పినది కాని తిండి పదార్థంబునకును గరపదార్థంబునకును సామానాధికరణ్యంబున నన్వయంబు రాలేదు. తిండియన నాహారము; భోజనము కటికిచీఁకటి తిండియనఁగా గాఢాంధకారభోజనము. 'గాఢాంధకారభోజనము' అన్నట్టులు 'కటికిచీఁకటిసంబంధమైన తిండి' (భోజనము) అని సంబంధార్థంబున నన్వయించుకోవలెను. ఒకవేళ తిండిశబ్దంబునకు భక్ష్యంబనిన

లాక్షణికార్థంబే యంగీకరించినచోఁ గటికిచీఁకటి యనెడుతిండి (భక్ష్యము) అని సామానాధికరణ్యంబున రెండుపదార్థంబులకుఁ గర్మధారయంబు చెప్పికోవలెను. తిండి యనునది స్వతస్సిద్ధంబుగా నామవాచకంబే గాని విశేషణార్థంబుగాదు 'తిండికరము' అనఁగా భోజనహస్తము. భోజనహస్తమను నపుడు భోజనసంబంధమైన హస్తంబనునట్టులు తిండిసంబంధంబైనకరములని సంబంధార్థంబుతోఁబదార్థద్వయంబును సమన్వయింపఁజేయవలెను. సంబంధార్థంబునందు శేషషష్ఠి గలుగును. 'భోజనముయొక్క హస్తము' అనిన విగ్రహంబు వోలె 'తిండియొక్క హస్తము' అనిషష్ఠీతత్పురుషంబు చెప్పక తప్పదు. భోజనంబునకును. హస్తంబునకును సంబంధంబేమనఁగా భుక్తికి హస్తముసాధనంబు గావున 'రాజపురుషుఁడు' అన్నచో షష్ఠికి సేవ్య సేవక భావమర్థంబయినట్టులు, ఇచ్చట సందర్భవశంబున సాధ్యసాధన భావంబు షష్ఠ్యర్థంబు కావలయు 'ఎంగిలి హస్తము' ఇత్యాది ప్రయోగంబులయందు నెంగిలి సంబంధంబైన హస్తంబని సంబంధార్థంబున షష్ఠీతత్పురుషంబు వోలె 'తిండికరము' అన్నచోటునఁదిండి సంబంధంబైన కరమని సంబంధార్థంబున షష్ఠీతత్పురుషంబే శాస్త్రంబునఁ జెప్పనొప్పగు. కావుననే యీముక్త వ్యాఖ్యయందుంగూడ సంఘటితంబైన యిప్పద్యంబును వివరించుతఱిని నిట్టి సమాసంబేల కనిగెనన్న ప్రశ్నమును, సమాధానంబును బ్రశంసింపఁబడలేదు, మఱియు నీవ్యాఖ్యయందు 'కటికిచీఁకటి తిండికరములన్నచో 'కటికిచీఁకటి భక్షణముగాఁగల హస్తములని' బహువ్రీహ్యర్థక విగ్రహంబు విశదీకరింపఁబడినది. ఈపదంబునకే మనుచరిత్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ గర్మధారయార్థక విగ్రహంబు గ్రహింపంబడినది. కాన నియ్యవి ప్రౌఢమార్గంబునంజేసిన వ్యాఖ్యానంబులుగాని సమాసానుకూలంబుగా లిఖింపంబడిన వివరణంబులుగావు. పైనింజెప్పినచొప్పున సమాసంబు షష్ఠీతత్పురుషంబే సయుక్తికంబు గావునఁ గర్మధారయంబని భ్రమంజెంది యిట్టిది ప్రామాదికంబని పెద్దనార్యనిపైనెదిరిత్త్వయు గద్దించుట పెద్దతనంబుగాదు. కావుననే తిమ్మకవీంద్రుఁడుసర్వలక్షణసారసంగ్రహమందలి ద్వితీయాశ్వాసచతుర్థలక్షణంబందు 'కటికిచీఁకటి తిండికరముల' అనుసమాసంబు మిశ్రంబునందు లక్ష్యంబుగా నిరూపించెనుగాని దీనిం గర్మధారయంబునొద్ద నుదాహరింపలేదు. ముఁవర్ణకాంత విశేషణంబులకు—'బెడిదపుటడిదము (బెడిదము + అడిదము)' సూత్రంబులోని ముగంతశబ్దంబు ముఁవర్ణకంబునకును గ్రాహకంబు గావున ముఁవర్ణకాంతంబౌ 'బెడిదము' శబ్దంబు కర్మధారయసమాసంబునకుఁ బూర్వపద

బుగానుండె. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే, బువర్ణంబును, ఇరువది యొనిమిదవ సూత్రంబుచే, 'టు' గాగమంబును, గలుగ 'బెడిదపుటడిదము' అయ్యెను. బెడిదపుటడిదము=భయకరమైన ఖడ్గము. సమాసఘటకశబ్దంబులవిభక్తిలోపంబు శాస్త్రీయంబైనను సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచేఁ గర్మధారయంబునందలి మువర్ణకంబునకుఁ బుంపు వర్ణవిధానసామర్థ్యంబున నిచట 'బెడిదము' అనుదాని మువర్ణకంబునకు లోపంబు రాదని యెఱుంగునది. ముగంతవిశేషణంబునకు—'బెడిదపుటడిదమును' ఇచ్చట 'బెడిదములు + అడిదము' అనియుండఁగా సమాసంబునకు లోపంబు రా 'బెడిదము + అడిదములు' అని ముగాగమాంత 'బెడిద' శబ్దంబు శేషించె. మువర్ణక కార్యంబు ముగాగమంబునకును గలుగును (తత్స-41సూ) గావున సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవసూత్రంబుచేఁ బువర్ణంబును, ఇరువదియొనిమిదవసూత్రంబున 'టు' గాగమంబునుగలిగి, 'బెడిదపుటడిదము' అయ్యెను. 'బెడిదములు' అనుచోటఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియొకండవసూత్రంబుచే ముగాగమంబని గ్రహింపునది. ధాతుజవిశేషణంబునకు—'మడిసెడుపిడుగులు' ఇచ్చట 'మడిసెడు' అనునది ధాతుజవిశేషణము. మడియుధాతువుపైఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదినాల్గవసూత్రంబున 'ఎడు' వర్ణకంబును, ఏఁబదినాల్గవసూత్రంబుచే సకారంబును నయ్యెను. (సూలము) ఈ నియమముచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుఁడు కావలుఁడు రావణుఁడు ఇత్యాదుల సమాసంబులేదు (వ్యా)—త్రికాదిపరిగణనచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుఁడు, కావలుఁడు రావణుఁడు' ఇత్యాదిడమంత విశేషణంబుతోఁ గర్మధారయంబు రాదుగావున 'బల్లిదమల్లుఁడు, కావల రావణుఁడు' ఇత్యాదికముగా సమాసంబులుండవు. వ్యస్తంబుగానే యుపయోగించును.

6 సూ—స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహువ్రీహిం జూపట్టెడు.

ముక్కంటి - వేగంటి - చలివెలుఁగు - వేవెలుఁగు - మోటబరి - ఇత్యాదులు వ్యవహారసిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులు.

వ్యా—స్త్రీసమంబులైన పదంబులతోఁ గూడిన యొకానొక బహువ్రీహిగానంబడును. అనఁగా సమాసంబులోని విశేషణవిశేష్యంబుల మీఁది ప్రథమైకవచనంబు

లోపించియుండును. ఉ. ముక్కంటి-వేగంటి చలివెలుఁగు, మోటబరి. ఇత్యాదులు వ్యవహారసిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులు' 'ముక్కంటి' అనఁగా మూఁడు కన్నుల గలవాఁడు ఇచ్చట 'మూఁడు + కన్ను' అనిన రెండు శబ్దంబులను బహువ్రీహి సమాసంబులోఁ గానిపింపక నామవాచకంబులు మాత్రంబె గ్రహింపబడుచున్నందున స్త్రీవాచక శబ్దతుల్యంబులాయె. 'మూఁడు + కన్ను" ఇట్టి యవ్యవహితంబులోని పదునేడవ సూత్రంబును 'మూఁడు' శబ్దంబుయొక్క యంత్యాక్షరంబునకు లోపంబును, మీఁది 'కన్ను' శబ్దంబులోని కకారంబునకు ద్విత్వంబును వచ్చును. పదునూఁడవ సూత్రంబుచే 'మూఁడు' అగును. బహువ్రీహియైన 'ముక్కన్ను' శబ్దంబుయొక్క సమాసంబునకు నీపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదిరెండవ సూత్రంబుచే 'టి' వర్ణంబగును. (ము + క్క + టి) ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదిమూఁడవ సూత్రంబుచే టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువయి (ము + క్క + ం + టి) 'ముక్కంటి' అను విశిష్టరూపంబగు. 'వేగంటి' వేయి కన్నులు గలవాఁడు. క॥ 'మొగములు వేగలశేషుం । డగణిత వాగ్గరిమ నోడునని పల్కఁగనా । లుగు మొగములు గలయజుఁడిన । యగునాపేరికనపేటనలరుమరు ద్విజాల్' కవి - 1 ఆ. అనుప్రయోగంబుంబట్టి సమాసంబులోని 'వే' శబ్దంబునకు 'వేయి' అని యర్థంబు. పైవలెనే భాషాశైలింజేసి సమాసాంతంబైనటివర్ణంబూహింపఁదగునది. చలివెలుఁగు (శీతకిరణుఁడు) వేవెలుఁగు (సహస్రకిరణుఁడు) మోటబరి (బరువు మోపెడి యెద్దు) ఇచ్చట 'మోట + బరువు' ఇట్టి సమాసాంతంబైన ఇట్టి ప్రవృత్తియందు 'బరువు' శబ్దంబుయొక్క యంత్యవర్ణంబులోపింప సంధిగలిగి 'మోటబరి' అయ్యె. అధికమైన బరువుగలయెద్దని యర్థంబు. పైనిం జెప్పిన సమాసాంతంబైన టివర్ణాదులకు వేఱుసూత్రంబులు లేమింజేసి యవి మూలంబులో వ్యవహారసిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులని చెప్పంబడియె.

7 సూ—ఆచ్ఛికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయికంబుగా ద్వంద్వంబగు.

అన్నదమ్ములు - తల్లిదండ్రులు - ఊరువల్లెలు - ఆలుమగలు। మగఁడును బిడ్డలును - పల్లమును గళ్ళెమును - ఇత్యాదులు సమసింపవసియూనియమంబున నెఱుంగునది.

వ్యా—ద్వంద్వంబునందు స్త్రీసమస్తంబైన తెలుఁగుపదంబు పూర్వపదంబై యుండు. 'ఉ. అన్నదమ్ములు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'అన్న' శబ్దంబు వ్యస్తప్రయోగంబునఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగలది కావున స్త్రీసమంబు. ఇట్లే 'తల్లిదండ్రులు, ఊరవల్లెల, ఆలుమగలు' మొదలగు ద్వంద్వంబులలోని 'తల్లి' ప్రభృతిపూర్వపదంబులు వ్యస్తప్రయోగంబులో 'వనిత, లక్ష్మి' ఇత్యాదిస్త్రీవాచకశబ్దంబులువోలెఁ బ్రథమైకవచనహీనంబై వాడంబడుచున్నందున స్త్రీసమంబులని తెలియందగినది (మూలము) మగఁడు నుబిడ్డలును, పల్లమును గ్లెమును, ఇత్యాదులును సమసింపవు యీనియమంబున నెఱుంగునది. వ్యా—ద్వంద్వంబులోని పూర్వపదంబు స్త్రీసమంబు కావలెనన్న నియమంబుచేత 'మగఁడును బిడ్డలును' ఇత్యాదులందలి పూర్వపదంబునకుఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు లేనియందున నట్టిశబ్దంబులతో ద్వంద్వంబు ఘటింపనేరదు (మగఁడు బిడ్డలు, పల్లము గళ్లెములు) వ్యస్తంబుగానే ప్రయోగింపవలయును.

8 సూ—సర్వశబ్దంబులు సంబంధంబునందుఁ దచ్ఛబ్దంబుతోడ సమసించు.

నావాఁడు - నాయది - ఇంటివాఁడు - ఇంటిది - రామునివాఁడు - రామునిది.

వ్యా—తెలుఁగుశబ్దంబులన్నియు సంబంధార్థంబుతోఁ దుమండ తచ్ఛబ్దపర్యాయంబులైన 'వాఁడు, అది, అవి, ఇత్యాదికముతో సమసించును. (కలియును) 'ఉ. నావాఁడు, నాయది, ఇంటివాఁడు, ఇంటిది, రామునివాఁడు, రామునిది' 'నాయది' సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి నలుబదిరెండవసూత్రంబున 'నాది' అనురూపాంతరంబు, 'ఇంటిది, రామునిది' పైసూత్రంబుననే 'అది' శబ్దంబుయొక్క 'అ' కారంబునకు లోపంబు.

9 సూ—ధాతుజవిశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షింపనప్పుడు తచ్ఛబ్దంబను ప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినవాఁడు - వచ్చినది - రానివాఁడు - రానియది.

వ్యా—క్రియాజన్య విశేషణంబులపై విభక్తిచెప్పఁదలంచు నప్పుడు, 'వాఁడు, అది' మున్నగు తచ్ఛబ్దంబుల ననుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. 'ఉ. వచ్చినవాఁడు, వచ్చినది, రానివాఁడు, రానియది, ఇచ్చట 'వచ్చిన' అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియాఱవసూత్రంబున భూతార్థంబునందు 'న, ప్రత్యయంబుచే సిద్ధంబైనరూపంబు. 'రాని, అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియేడవ సూత్రంబున 'నిషే' ధార్థకాంతరూపంబు; క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి తొంబదియొకండవ సూత్రంబుచే వచ్చునకు రాదేశంబు.

10 సూ—ఎల్లయెడలధాతుజవిశేషణంబులకట్టియనుపదంబు విభాషనప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినట్టిరాముఁడు - వచ్చినరాముఁడు - వచ్చునట్టివాఁడు - వచ్చువాఁడు.

వ్యా—అన్నిచోటులను గ్రియావిశేషణంబులకు 'అట్టి, అనుపదంబు వైకల్పికంబుగా ననుసరించి ప్రయోగింపంబడును. 'ఉ. వచ్చినట్టి రాముఁడు, వచ్చిన రాముఁడు, వచ్చునట్టివాఁడు, వచ్చువాఁడు,' ఇచ్చట 'వచ్చిన, అనునది భూతార్థకవిశేషణంబు కావున దీనికి 'అట్టి, అనునదియనుప్రయుక్తంబయ్యె. (వచ్చినట్టిరాముఁడు) వికల్పంబుకావున 'అట్టి, పదంబు వెంబడింపలేదు. (వచ్చినరాముఁడు) 'వచ్చు, అనునది తద్ధర్మార్థకవిశేషణంబు. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదియూడవ సూత్రంబుననుగాగమంబు. (వచ్చునట్టివాఁడు); వికల్పంబుగావున 'అట్టి, శబ్దంబులేక 'వచ్చువాఁడు, అని యగును.

11 సూ—యుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులకుత్తరపదంబు పరంబగునపుడుదుగాగమంబు విభాషనగు.

నీదుకరుణ - నీకరుణ ॥ నాదునేరిమి - నానేరిమి ॥ తనదురూపు - తనరూపు.

వ్యా—క్రమముగా యుష్మచ్ఛబ్దంబుయొక్కయు, అస్మచ్ఛబ్దమ్ము యొక్కయు ‘ఆత్మన్’, శబ్దముయొక్కయు నర్థంబుగల ‘నీ-నా-తా’, శబ్దంబులకు నుత్తరపదంబు పరంబగుచోఁ దుగాగమంబు వికల్పంబుగా నగును. ఉ. నీదుకరుణ, నీకరుణ; నాదునేరిమి, నానేరిమి; తనదురూపు. తనరూపు నీదుకరుణ, నీకరుణ, ఇచ్చట నీయొక్కకరుణ యనిషష్ఠీతత్పురుషంబు. ‘యొక్క’ విభక్తిలోపింపఁగాఁ గరుణశబ్దంబు పరంబౌనపుడు నీశబ్దంబునకు దుగాగమంబుగలిగె. దుక్కిత్తుకావున ‘నీ’ శబ్దంబునకు నంత్యావయవమై చేరె. అందున ‘నీదుకరుణ’ అనురూపంబాయె. వికల్పంబుగావున దుగాగమవిరహితంబైన రూపాంతరంబు ‘నీకరుణ’ అనియగును. ఇట్లే ‘నాదునేరిమి’ ఇత్యాదులందూహించుకొనునది. వక్తకు సమాసరచనయందిచ్ఛలేనియపుడు ‘నీదికరుణ’ ఇత్యాదికముగా నుండును. ఉత్తరపదంబనియుఁ బూర్వపదంబనియు వ్యవహరించుట సమాసఘటకపదంబులకే గనుక నీసూత్రంబునందు ‘సమాసము’ దని వేరనుడువనవసరంబులేదు.

కొందఱు సూత్రంబులో నేకవచనంబులైనయుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులు ‘నీ-నా-తా’ శబ్దంబులే గ్రహింపఁబడునవియు, దానం జేసి ‘మీదుకరుణ, మీదు నేరిమి, తమదురూపు’ ఇత్యాది దుగాగమయుక్త బహుత్వవాచక రూపంబులు సాధువులు గావనియు వివరింప సాహసించుచున్నారు, ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు దీనికి మూల సూత్రము ‘యుష్మదస్మదాత్మభ్యః ద్వితివర్ణకః’ సూ. 26, అని హలంత పరిచ్ఛేదంబునందు రచియింపంబడియె. అచ్చటి పూర్వోత్తర సూత్రంబుల ప్రకరణంబునం గూడ నేకవచనంబులైన యుష్మత్ప్రభృతిశబ్దంబులన్న యర్థంబు రాదు. ‘అస్మద్యుష్మద్భ్యాచ్చాదేకత్వ ఇతో నిపీ’; హలం. 36. సూ. ‘పరేషాంతు ధరోక్తమమధ్యమవత్’; హలం. 37 సూ., ఇత్యాది సూత్రంబులయం దేకవచనంబునందనియు, బహువచనమందనియు వచించుచు శాస్త్రవిధివిధింపఁబడు చున్నది. దువర్ణకవిధాయక ప్రకృతసూత్రంబునందు నట్టి వచనభేదంబు విశేషించి వివరింపఁబడలేదు. కావున ‘నీదుకరణ’ ఇత్యాదులవలెనే ‘మీదుకరణ, మీదునేరిమి, తమదురూపు’ ఇత్యాది రూపంబులు నిరాంతకంబుగాఁ బ్రయోగింపందగు. కావుననే తే. గీ. దాసుజాతునిచే రఘునాయకుండు। వ్యాసుచేఁ బాండవులు; కాళిదాసుచేత। భోజుఁడు; ప్రసిద్ధినొందిరిభువినిదమదు వడకకెల్లను గథలుగా నడుగకతన, అప్పక- 1 ఆ. తే. గీ. పంచవర్గంబులను గను

పట్టినట్టి| పొల్లులను నాసికాక్షరంబులను గడిసి| తమదు పంచమములు తృతీయములు నగుచు| నమరుఁబ్రాసంబులను వికల్పాహ్వాయములు, అప్పక- 3అ. అనుప్రయోగంబు లప్పకవిగారిచేఁ బ్రయోగింపంబడినవి. సూత్రగతమైన (ఆత్మన్ శబ్దార్థకంబునకు బహువచనంబులో దుగాగమంబు దృఢంబగుచుండ నట్టి (ఆత్మన్ శబ్దంబుతో సాహచర్యంబుననున్న యుష్మదస్మచ్ఛబ్దార్థకంబులకు మాత్రంబు దుగాగమంబేల సూపాళించి రాకుండును? కాఁబట్టి యిప్పటికి నాధునికకవు లుపయోగించెడి (మీదు, రు, ఇత్యాది ప్రయోగంబులు ప్రామాణికంబులనియే ప్రకటింపందగు. ఏకవచనంబునందే దువర్ణకమిష్టమైనచో (యుష్మదస్మదాత్మభ్యః ద్వితివర్ణకః, హలం. 26 సూ. అనుసూత్రంబునకు బదులుగా (త్వన్మదాత్మభ్యోద్వితివర్ణకః, అనివాగనుశాసనుండు లాఘవంబుగసూత్రంబు నేలరచింపలేదు? అట్లురచించినచో (అర్ధమాత్రాలాఘవంపు త్రోత్సవంమన్యంతే వైయాకరణాః,అను న్యాయంబున సూత్రంబునందు మాత్రాలాఘవంబునులభించుచుండును. (త్వత్, మత్, శబ్దంబులసాహచర్యంబున సూత్రంబులోని (ఆత్మన్, శబ్దంబును నేకవచనంబనియే గ్రహింపంబడును. కావున నేకవచన బహువచన సామాన్యంబుగా (దు, వర్ణకప్రాప్తి నిమిత్తమే (యుష్మదస్మదాత్మభ్యః, అని యుభయార్థలాఘవంబునకై గురుసూత్రంబును రచియించెను. దానంజేసి వచనద్వయంబందును (దు, గాగమంబు నిర్దుష్టంబని యెఱుంగునది. బహువచనంబునందు (దు, గాగమంబురాదని యనవసర ప్రసంగవాచోయుక్తి విజృంభణంబులు కొందఱు విచ్చలవిడి వెదజల్లుచుందురుగాని యయ్యవి యంతస్సారశూన్యంబులు.

12 సూ—గుణవచనంబులగు నల్లాదులకుఁగర్మధారయంబునం దుగాగమంబు బహుళంబుగానగు.

నల్లనిగుఱ్ఱము - నల్లగుఱ్ఱము ‖ నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ - చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - చిన్న - తిన్న - అల్ల - ఇత్యాదులునల్లాదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పునట్టి (నల్ల, మొదలైన శబ్దంబులకుఁ గర్మధారయ సమా

సంబునందు నిగాగమంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. నల్లనిగుఱ్ఱము. ఇచ్చట నల్ల + గుఱ్ఱము, అనియుండఁగా నిగాగమంబు కిత్తుకావున 'ఆద్యంతౌటకితౌ' అనుసూత్రంబునఁ బూర్వపదంబైన 'నల్ల' శబ్దంబునకు నంతమందువచ్చినది. పాక్షికంబు గావున 'నల్లగుఱ్ఱము' అను రూపాంతరంబులగును. ఇట్లే 'తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, విన్న, తిన్న, అల్ల' మన్నగు నల్లాదులకు రూపద్వయంబు గ్రహింపఁబడినది. బహుళంబని చెప్పుటచేత 'చక్క, చిక్క' ఇత్యాది గుణవాచకంబుల కంటె నిగాగమంబు నిత్యంబును, 'చిన్న, పెద్ద, దొడ్డ, సోగ, కోల' ఇత్యాలయందు నిగాగమాభావంబును; ఉకారాంతంబైన 'సవురు' శబ్దంబుకంటె నిగాగమంబును పూర్వోత్త్వంబున కత్త్వంబును గలుగునని గ్రహింపనది. మూలంబునందు నదంతగుణవచనంబులనుట యావశ్యకంబు. అందున 'తేఁదమ్మి, వెలిదామర' ఇత్యాదులందు నిగాగమంబులేదు.

13 సూ—ద్విరుక్తంబగుహల్లు పరంబగునపుడాచ్ఛికంబగు దీర్ఘంబునకుహ్రస్వంబగు.

వ్యా—ద్విత్వహల్లు పరంబగునపు డచ్చతెలుంగు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు గలుగును.

14 త్రికంబుమీఁది యసంయుక్తహల్లునకుద్విత్వంబుబహుళంబు గానగు.

అక్కన్య - ఆకన్య ॥ ఇక్కాలము - ఈకాలము ॥ ఎల్లోకము- ఏలోకము - అయ్యశ్వము - ఆయశ్వము ॥ బాహుళకముచే నూష్మరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు - ఆరూపము - ఈశబ్దము - ఏషండము - ఆసుకృతి - ఆహయము.

వ్యా—'ఆ, ఈ, ఏ' అను త్రికంబుకంటెఁ బరంబై యొంటిగానున్న హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అక్కన్య. ఇచ్చట కన్యాశబ్దంబుతో

పైదనిసూత్రంబుచే నాకారంబు హ్రస్వసమంబై 'అ+కన్య, ఇట్లుండఁ బ్రకృత సూత్రంబునఁ గకారంబునకు బాహుళకంబై ద్విత్వంబుగలిగి 'అ+క్కన్య, అయ్యెను తరువాతఁ బసుమూఁడవ సూత్రంబుచేఁ బూర్వపద దీర్ఘాకారంబు హ్రస్వంబయ్యెను. (అక్కన్య) ద్విత్వంబు బాహుళకంబుగావున రానియప్పుడు హ్రస్వంబు గలుగదు. ఇట్లే 'ఆకాలము' ఈకాలము; ఎల్లోకము; ఏలోకము; అయ్యశ్వము, ఆయశ్వము, ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియప్రాప్తకేతిని నూహింపునది. (మూలము) బాహుళకముచే సూమ్మరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు. ఉ. ఆరూపము, ఈశబ్దము, ఏమండపము, ఆసుకృతి, ఆరాయము. (వ్యా) బాహుళకమునుబట్టి శషసహరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు. మూలంబులోని రేఫశబ్దంబు శకారరేఫంబునకును గ్రాహకము. దానంజేసి 'ఆఫ్రాఁగ, ఇత్యాదిశకారరేఫస్థలంబులందు ద్విత్వంబు రాదు. కొందఱు 'ఆకడ, అక్కడ, ఈ, కడ, ఇక్కడ; ఏకడ, ఎక్కడ, అనురూపంబు లీసూత్రంబుచే సాధువులనియు, వర్ణలోపంబుగలిగి 'ఆడ, ఈడ, ఏడ' అనెడి రూపంబులు గ్రామ్యంబులగుటంజేసి యగ్రామ్యంబులనియు, భాషింపుచున్నారు. ఇందులకుఁ బ్రమాణంబులు. తే. గీ, 'తగిలి వర్ణంబులెక్కుడు తక్కువలుగ| నియమము మీరిన పల్కునది యొతలంప| గ్రామ్యమగు మండె నోరులఁ దగదెకవులకు| జెప్పఁదగునది కలధౌతశిఖరిసదన' ఆ. వె. 'ప్రాకటముగఁ గృతుల నాకడనీకడ| యనుచుఁ బల్కుచోటఁ నాడనీడ | యనిన వర్ణలోపమగు ఫలములను ఫాలాలనంగ హొమ్మనీలకంఠ, సర్వల - అచ్చ. ప్రక, 'సీ. పంచాకుమచ్యుతో పింబాప్రమాయ్య వాంటి దన్ను తోదు మసూత్రనలంచి | యెగనొంటూరమ్మ యే దాలుపోదాలు సూసేటివారు చేసేటివారు| నాశిరిరాళితోఁ బాడిగవోకుమీ యీడే కదా మమ్మ యిమతి సేసె| పంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూసేరు యిందాము కందాము పొందుమిస్తి 'ఆ. అటుమ దప్పనెగడు నషునఠె నిషునఠె| నాడనీడ నేడ నచ్చ నిచ్చ| మోయగాయ చేయు వాసు దాడ్యాముడు| గద్ద సంగ గ్రామ్యమయ్యె, ఆంధ్రభాషాభూషణము. ఇట్లు పైగ్రంథంబులయందు 'ఆడ, ఈడ, ఏడ, అనునవి గ్రామ్యంబులని చెప్పుట యసంవసర్కనమూలకంబు; ఈక్రింది మహాకవిప్రయోగందులయునికి, యెఱింగి బుద్ధిమంతులు శాస్త్రీయరూపంబులని గ్రహింతురుగాక !! 'రగడ, అజమినను జిగురు నకునగునెకంటకమాడఁ| జాలుపుమనె వేఱొక్కచోటఁ గంటకమాడ, మను. రిత్,

తిరువోజ. వీనేడనిందాసిదు లేద వారలకు సెప్పుడు వెలుగ్గు నేను నీపక్షము, భార- ఆర- 2ఆ. చ. అనముగ మీరెఱుంగక మహాగ్రహవృత్తిఁ గనంగి చెర్బిరక్ బసులకుఁ గూయిగాఁ జనియెఁ బాపఁడు కౌరవసేన యేపరియుం దిసకటరయేడ భార-విరా-5ఆ.

15 సూ—కృతహ్రస్వంబగు త్రికంబుమీఁది చోటు శబ్దంబునో త్వంబున కత్వహ్రస్వంబులు విభాషనగు.

అచ్చోటు - అచ్చటు - అచ్చొటు ॥ ఇచ్చోటు - ఇచ్చటు - ఇచ్చొటు ॥ ఎచ్చోటు - ఎచ్చటు - ఎచ్చొటు ॥ వీనిద్విత్వంబునకు వక్ష్యమాణవిధిచేఁ బాక్షికంబుగలోపంబగు - అచటు - అచోటు - ఇచటు - ఇచోటు - ఎచటు - ఎచోటు ॥ ముచ్చోటులు - ముచ్చటులు - ముచ్చొటులు - అనురూపంబులు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి.

వ్యా—పదుమూఁడవ సూత్రంబుచే హ్రస్వంబును బొందిన 'అ, ఇ, ఎ' శబ్దంబులమీఁది చోటుశబ్దంబు నోకారంబున కకారహ్రస్వంబులు విభాషగానగును. ఉ. 'అచ్చోటు, అచ్చటు, అచ్చొటు' 'అచ్చోటు' ఇన్చటఁ బహుళాద్ధసూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూఁడవసూత్రంబుచే హ్రస్వంబును గలిగె. 'అచ్చటు' ఇన్చట ద్విత్వహ్రస్వంబులపిదపఁ బ్రకృతసూత్రంబున 'చోటు' శబ్దాంబుయొక్క యోకారంబున కకారంబయ్యె. 'అచ్చొటు' అకారంబు వైభాషికంబుగాపునఁ బక్షంబున నోకారంబు హ్రస్వంబయ్యె, ఇట్లే 'ఇచ్చోటు, ఇచ్చటు' ఇచ్చొటు, ఎచ్చోటు, ఎచ్చటు, ఎచ్చొటు' ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియాంశంబు నూహింపునది. (మూలము) వీని ద్విత్వంబునకు వక్ష్యమాణవిధిచేఁ బాక్షికంబుగ లోపంబగు. వ్యా.—ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదంబునందు సెనిమిదవసూత్రంబందలి వక్ష్యమాణవైకల్పికద్విత్వలోపవిధిచేఁ గ్రింది 'చ' కారంబునకు లోపంబు వైభాషికంబు. ఉ. అచటు, అచోటు; ఇచటు, ఇచోటు;

ఎన్నాటు, ఏచోటు. (మూలము) 'ముచ్చోటులు, మున్నాటులు, ముచ్చోటులు' అను రూపంబులు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి. వ్యా—అనఁగా హ్రస్వంబులైన 'ఆ, ఈ, ఏ, అను వానిపైనివచ్చు 'చోటు' శబ్దంబుయొక్క యాకారంబున కత్వ హ్రస్వంబులు విధింపంబడెను. కాన 'మూఁడు' శబ్దంబుపైనివచ్చు 'చోటు' శబ్దంబునంవత్వ హ్రస్వంబులు ప్రయోగింపరాదు. 'క॥ కటకట పేరినపెన్నా! త్రుటి జొత్తిలియున్న మోముతో పంగోమునకు | ప్పటఁ బడియున్నాఁడో యచ్చోటుఁ జూపెడువారలేర చుం చెదవానికి భార. 'తే॥ గీ॥ పరఁగములు కేస్సుగడిగి ముచ్చట్లు చెండి | పీఠమున నుండి కాళ్లురాఁ బృథివి మోపి | యర్థినాపోశనమును బ్రాణాహుతులును | గొనిగృహస్థుండు మానియె కుడువవలయు 'ప్ఞా-ఆచా-కాం. తమ్ముఁగలవానికిఁ బ్రయోగంబులు సులభము.

16 సూ—ఉత్తమపదం బగుచోటు శబ్దముటాక్షరమునకు లోపంబు విభాషనగు.

చోటుశబ్దం బౌపవిభక్తికంబు గావున దాని యంతిమాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశమయిన యకారంబుతోడఁ బాక్షికంబుగ లోపించుననియర్థము ॥ అచ్చోనున్నాఁడు - అచ్చోటనున్నాఁడు - ఒకచోనుండె - ఒకచోటనుండె.

చోటుశబ్దంబౌపవిభక్తికంబుగావున దానియంతిమాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశమైన యకారంబుతోడం బాక్షికంబగ లోపించునని యర్థము. ఉ. అచ్చోనున్నాఁడు, అచ్చోటనున్నాఁడు; ఒకచోనుండె, ఒకచోటనుండె.

వ్యా—సమాసంబులో నుత్తరపదంబైనట్టియు, అచ్ఛిరపరిచ్ఛేదంబులోని 'ముప్పది, యొనిమిదవసూత్రంబుచే నంతంబునందకారాదేశంబుగలిగినట్టియు 'చోటు' శబ్దంబుయొక్క యకారయుక్తటకారంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. అనఁగా

చోటుశబ్దంబు సప్తమీవిభక్తికంబుగావున దానికడపటి యక్షరంబైన టకారంబు సప్తమీవిభక్తియం దాదేశంబైన యకారంబుతో సహితంబు వైకల్పికంబుగా లోపించును. 'అచ్చోనున్నాఁడు' ఇచ్చట నాచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే సప్తమీవిభక్తికత్వంబు రాగా నకారయుక్తటకారంబునకుఁ బ్రకృత సూత్రంబుచే వైకల్పికలోపంబు. లోపాభావంబున 'అచ్చోటనున్నాఁడు' ఇట్లే 'ఒకచోనుండెను, ఒకచోటనుండెను' ఇత్యాదులు

17 సూ—సమానాధికరణంబగు నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూఁడుశబ్దము డువర్ణంబునకు లోపంబును మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వంబునగు.

మూఁడుజగములు ముజ్జగములు - మూఁడులోకములు-ముల్లోకములు.

వ్యా—సమానవిభక్త్యంతపదంబులలో నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు 'మూఁడు' శబ్దంబు డువర్ణంబునకు లోపంబును, మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వంబును నగు. ఉ. మూఁడుజగములు, ముజ్జగములు. ఇచ్చట 'మూఁడు + జగములు' అనియుండ 'జగములు' సమానాధికరణంబు (బ్రాహ్మణునియందు బ్రాహ్మణత్వంబువలె జగత్తులయందు జగత్త్వరూపధర్మంబును, త్రిత్వరూపధర్మంబును నున్నందునఁ బైరెండుధర్మంబులకు జగత్తులేకాధికరణంబు) కావున డువర్ణలోపంబుగలిగి పై జకారంబునకు ద్విత్వంబు గలుగఁగాఁ బదునాఱవసూత్రంబుచే 'మూ' శబ్దంబునకు హ్రస్వంబగును. లోపము వికల్పంబుగావునఁ బక్షంబున మూఁడుశబ్దంబు ప్రకృతిభావంబుతో నుండు. ఇట్లే మూఁడులోకములు, ముల్లోకములు. కొన్నిపొత్తంబులలో మూలసూత్రంబునందు 'డువర్ణంబునకు' అని పాఠముగలదు. అయ్యది ప్రామాదికంబు. నకారాదియైన యుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు పూర్వపదాంతిమడకారంబునకు నకారంబగు ఉ. రెన్నాళ్లు (రెండు + నాళ్లు) మూన్నాళ్ళు (మూఁడు + నాళ్ళు), నేన్నీళ్లు (వేఁడి + నీళ్ళు.) (క॥ పదిదినము లైదు ... | పసపకె రెన్నాళ్లు [illegible]

భార- ఆది. 1అ. 'తే॥ గీ॥ చెలఁగుమాసినమూన్నాళ్ళ నిగ్గుతోఁ బఁ । బతికి లోకస మార్గంబు పరిహరించి' కాశీ- 2ఆ. సీ॥ గీ॥ నరవరోత్తమ నేఁడు మూన్నాళ్ళనుండి । యుసురుగొన వెంటఁ దిరిగెడు నసురయొకఁడు' మను-4 ఆ. తే॥ గీ॥ ఏళ్ళనీళులనొండె వేన్నీళ్ళనొండెఁ । గడుపటారిటు మూనినొండెఁ గలుగనుద్ది' మార్కం. 8ఆ.

18 సూ—ద్విగువున నేకవచనంబు ప్రాయికంబుగానగు మిశ్రంబునకుఁ గాదు.

✓ముచ్చిచ్చు - ముక్కారు - ముప్పాతిక - ముత్రోవ - ముద్విధములు

వ్యా—ద్విగుసమాసంబున నేకవచనంబు తఱచుగాఁ గలుగును. మిశ్రసమాసంబున నది గలుగదు. ఉ. ముచ్చిచ్చు. ఇచ్చట సంఖ్యావాచకంబగు 'మూఁడు' శబ్దంబు పూర్వపదంబయి యుత్తరపదార్థప్రాధాన్యంబు గలిగినందున ద్విగువయ్యె. 'మూఁడు + చిచ్చు (లు)' ఇట్లుండఁ బదునేడవసూత్రంబున మూఁడుశబ్దాంత్య వర్ణంబునకు లోపంబును, పర 'చ' కారంబునకు ద్విత్వంబును గలుగఁ బదుమూఁడవసూత్రంబున మూకారంబు హ్రస్వంబయ్యె.) (ప్రకృతసూత్రంబున నేకవచనంబు, ఇట్లే 'ముక్కారు, ముప్పాతిక, ముత్రోవ' ఇత్యాదులు. సీ॥ గీ॥ మున్ను ముచ్చిచ్చునువిరాళిఁ గొన్నచోటు । కనుపపులు వేల్పుపడుచులుఁగన్నచోటు' మను- 2ఆ. 'ఆ॥ వె॥ వేల్పు చేరుకడలి వెలఁదు కమ్ముత్రోవ సరవి మ్రొసఁగ నొప్పు విజగంగ' ఆంధ్ర-దేవ. 'క॥ వీఁకఁ బఱతెంచినల్గడఁ । దాఁకినఁగడు నగ్గిఁ గోరతరిశరహతిస । ముక్కకలు' భార- ఆది- 4. 'ముద్విధములు' విధాశబ్దంబు సాంస్కృతికంబుగావున మిశ్రసమాసంబు. అందున నేకవచనంబు రాలేదు. విధాశబ్దంబు కంసరాదులలోనిది. (దా-తత్స-66 సూ) కానఁ గ్లిబహుల్యంబై తత్సమ పరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియవసూత్రంబుచే ముగాగమంబునొందె. ఒకానొకచో మిశ్ర ద్విగుసమాసంబేకవచనాంతంబు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి. క॥ తక్కిన సైన్యములని లోఁ । జిక్కి పరాఙ్ముఖత నొందఁగాశివుఁడును భీతిన్ । బొక్కుచు నలసతమును నల్దిక్కులఁదిరిగి నిలిచి యావులించుచునుండెన్, ఉ. హరి- 6 ఆ. ఉ॥ అస్తోక

నిజప్రభావములు నూఁ పెడుగద్దియ మీఁదనెక్కి యుల్లోకము గాన యేలఁగతి లోలవిలోచన యేమి చెప్పఁగుఱ్ఱ, పాం - 1 ఆ. ‘ముసుఁగుపాఱఁగ ముసఁగు, జైమిని-7 ఆ.

19 సూ—కొండొకచో సమాసంబులందు నామ్వాదికనుమ్వాదుల మువర్ణంబులు పవర్ణంబులగు.

నాఁపచేను - పాఁపఱేఁడు ॥ కనుపపులు - జనుపనార॥ నాము - పాము - ప్రేము - వేము - అమ్ము - ఎమ్ము - ఇవి నామ్వాదులు ॥ కనుము - ఇనుము - ఉడుము - ఎనుము - జనుము - మినుము - ఇత్యాదులు కనుమ్వాదులు.

వ్యా—కొన్నిచోట్ల సమాసంబులయందు ‘నాము’ మొదలైనశబ్దంబులయు, ‘కనుము’ మొదలైనశబ్దంబులయు, మువర్ణంబులకు క్రమంబుగాఁ బువర్ణంబును, (ప) పవర్ణంబునునగు. ఉ॥ నాఁపచేను. ‘నాము + చేను’ ఇట్లుండఁ బూర్వశబ్దాంత్య మువర్ణంబునకుఁ బువర్ణంబు గలుగునయ్యది యుత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పం దొమ్మిదవసూత్రంబున దీర్ఘంబుపై నర్ధానుస్వారంబు గలిగెను. ఇట్లే ‘పాము, (పాఁపఱేఁడు) ప్రేము, (ప్రేపసజ్జ) వేము, (వేఁపచెట్టు) అమ్ము, (అంపకోలలు) ఎమ్ము, (ఎంపగూఁడు); ఇత్యాదులు. పవర్ణంబునకు ఉ॥ కనుపపులు. ‘కనుము + పులు) : (గడ్డి) ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున మువర్ణంబునకు ‘ప’ వర్ణంబువచ్చెను. ఇట్లే ‘జనుము’ (జనపనార) ఇనుము, ఉడుము, ఎనుము, మినుము’ ఇత్యాదులూహ్యంబులు. సీ॥ తగుసీవరపుఁ బెగ్గ తడవులనిడుపడు పాఁపఱేఁడన శేషఫణికిసంజ్ఞ’ ఆంధ్రభాషా తాళభోగివర్గము. క॥ అను టయుగసలింగమునిడు । తనవట్టువ ప్రేఁపసజ్జవంతపుబరణిఁ’ మను-1 ఆ ‘ఆ॥ వె॥ ఒక్కయెఱుకు ఱేఁడు నక్కొమ్మునిట్టి । గోఅదంబులున్న నాఁపపప్పు । పెలిగ ఱల యంపకోలలు సెలవిండ్లు । గానకిచ్చి కరయుగంబు మొగిచి’ మను-4 ఆ. సీ॥ గి [illegible] చోటఁ ‘కనుపపులుకోట్ల [illegible]

మను-2 ఆ. 'ఉ॥ నరసేను వాగ్రుమకల్ జనపనాన తెఱఁగున బ్రమపెలికిన్' ఇత్యాదులు.

20 సూ.—నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.
నిక్కలి - కవ్వడి - పువ్విలుకాఁడు ॥ ఇత్యాదులు.

వ్యా—'నిక్కలి' మొదలైన సమాసంబులయందుఁ బూర్వపదం బాద్యక్షరశేషంబగుటయు, నుత్తరపదాదివర్ణంబు ద్విత్వంబు నొందుటయు' నిత్యాదికార్యంబులు ప్రయోగశరణంబులై యుండును. ఉ. నిక్కలి, కవ్వడి, పువ్విలుకాఁడు మొదలైనవి. 'నిక్కము + కలి' ఇచ్చట 'నిక్కము' శబ్దం బాద్యక్షరంబుతో శేషించె. ఉత్తరపదాదియైన కకారము ద్విత్వంబునొందె. 'కవ + వడి + కాఁడు' ఇచ్చట కవశబ్దం బాద్యక్షరశిష్టంబగుటయు, ఉత్తరపదవకారంబు ద్విత్వంబొందుటయు, తత్పురుషపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవ సూత్రంబు చేనయిన కాప్రత్యయంబు లోపించుటయుఁ గలిగె. 'కవ్వడి' శబ్దం బికారాంతంబు గావునఁ దత్పురుషపరిచ్ఛేదంబునందలి నలుబదినాలుగవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమైక వచనలోపంబు. 'పువ్విలుకాఁడు' ఇచ్చట మత్వర్థంబునందుఁ దద్ధితపరిచ్ఛేదంబునందలి పదునొకండవ సూత్రంబుచే 'కాఁ' ప్రత్యయంబు గలుగంగ దువర్ణకంబు. 'క- నాకు నిక్కలియయ్యెడు | శోకింపకు మాహ్మణీవు సుందరిపుణ్యా | శ్లోకునితశోకునతులవి | వేసఁబ్రియుని బొందఁగలుగు వేగ మెనీకున్' భార-ఆర-6 ఆ. 'క॥ కడఁగి ద్రుపదానుజుఁడు నె | వ్వడి కవ్వడి నేసెనూఱు వాఁడిశరంబుల్' భార-ఆర-6 ఆ. 'ఉ॥ పువ్విలుకాఁడు వాహ్యాసయమున్ నొగిలించు మనున్న వాఁడు' ఉ-రా-7ఆ.

21 సూ.—ఆకారంబున కామ్రేడితంబునకుం దదర్థకంబున కయి యాయియనుశబ్దంబులు విభాషనగు.

వక్ష్యమాణ విధిచేతనయి యనుదాని కైకారాదేశంబునగు ॥ ఆయయికాలమ్ము - ఆయాయికాలమ్ము - అయ్యాయికాలము - అయ్యా

యికాలము - ఆయైకాలము - అయ్యైకాలము - ఆయాకాలము - ఆయక్కాలము - అయ్యాకాలము - అయ్యక్కాలము.

వ్యా—తత్పురుషార్థ మిచ్చునట్టి యామ్రేడితాకారంబునకు 'అయి' 'ఆయి' అను శబ్దంబులు పర్యాయంబుగ నగును. (కాలము) వక్ష్యమాణవిధి చేత నయినను దాని కైకారాదేశంబునగు. వ్యా—క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నూటమూఁడవ సూత్రంబుచే 'అయి' శబ్దంబునకైకారాదేశంబు గలుగును. ఉ. అయయికాలము, ఆయాయికాలము, అయ్యయికాలము, అయ్యాయికాలము, ఆయైకాలము, అయ్యైకాలము, ఆయాకాలము, ఆయక్కాలము, అయ్యాకాలము, అయ్యక్కాలము, 'అయయికాలము' (ఆ + ఆ + కాలము) ఇచ్చటఁబరంబైన యాకారంబునకు 'అయి' ఆదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని మూఁడవసూత్రంబుచే యడాగమంబును గలిగెను. 'ఆయాయికాలము' పరంబయిన యాకారంబునకు వైభాషికంబైన యాయి యాదేశంబు. 'అయ్యయికాలము' పరాకారంబునకు యడాగమమును అయి యాదేశంబులు కాఁగాఁ బదునాల్గవ సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూఁడవ సూత్రంబుచే మొదటి యాకారంబునకు హ్రస్వంబునయ్యె. 'అయ్యాయికాలము' యడాగమంబును, పరాకారంబునకాయి యాదేశంబును గాఁగ, బదుమూఁడు పదునాలుగు సూత్రంబులచే హ్రస్వద్విత్వంబులు. 'ఆయైకాలము' ఇచ్చటఁబరాకారంబున కాదేశంబయిన 'అయి' కి క్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని నూటమూఁడవ సూత్రంబుచే నైకారాదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని మూఁడవ సూత్రంబుచే యడాగమయకారంబును నయ్యెను. 'అయ్యైకాలము' యడాగమయకారంబునకుఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూఁడవ సూత్రంబుచే మొదటి యాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబునునయ్యె. 'ఆయాకాలము' అయి' 'ఆయి' ఆదేశంబులుభయంబును విభాషగాన, బరాకారంబు ప్రకృతితోనుండ యడాగమంబుగలిగె. 'ఆయక్కాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబుమీఁది కకారంబునకుఁ బదునాల్గవ సూత్రంబున ద్విత్వంబును, పదుమూఁడవ సూత్రంబున నాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబునునయ్యె. 'అయ్యాకాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబునకు యడాగమంబురాఁగాఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే యకారంబునకు ద్విత్వంబును పదుమూఁడవ సూత్రంబుచే మొదటి యాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబును గలిగెను. 'అయ్య

కాక్కులము' పరాకారంబుమీఁది కకారంబునకుఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూఁడవ సూత్రంబుచేఁ బరాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబును, పైసూత్రంబుల (14-13)చేత నేకక్రమంబుగా యడాగమయకారంబున కుద్విత్వంబును, మొదటి యాకారమునకు హ్రస్వత్వంబును గలిగె.

22 సూ.—బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యంబులుం గానంబడియెడి.

ముక్కంటి - కడలిరాచూలి - నలువ - గట్టువిలుతుఁడు.

వ్యా—బహువ్రీహి సమాసంబుయొక్క యంత్యంబున 'టి' కారంబు మొదలైన కార్యంబులు చూపట్టెడిని. ఉ. ముక్కంటి; కడలిరాచూలి; నలువ; గట్టువిలుతుఁడు. 'ముక్కంటి' (మూఁడుకన్నులు గలవాఁడు=ఈశ్వరుఁడు) అను బహువ్రీహియందు సమాసాంతంబగుచు 'టి' వర్ణంబయ్యె. అచ్చిక పరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూఁడవ సూత్రంబుచే 'టి' వర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు గలిగె. 'కడలిరాచూలి' ఇచ్చట 'చూలు' శబ్దంబుకారాంతంబైనను బహువ్రీహిఘటకంబు గావున నికారాంతంబు సమాసాంతంబయ్యె. సముద్రుఁడను రాజుయొక్క గర్భముగలది=లక్ష్మి. ఇకారాంతంబగు చూలిశబ్దంబును గలదు. ఆపనంబుతో సమాసంబుచేసినప్పుడు సమాసాంతకార్యం బనవసరంబు. అప్పుడు షష్ఠీతత్పురుషంబుచే నీయర్థంబు లభించును. 'నలువ' ఇచ్చట నుత్తరపదంబు 'వా' శబ్దంబు. నోరర్థము. నాలుగునోళ్లు కలవాఁడన్న బహువ్రీహియందు 'వా' శబ్దంబుహ్రస్వంబయ్యె. వృత్తియందు 'నాలుగు' శబ్దంబునకు హల్లుపరంబుకాఁగా 'నలు' ఆదేశంబయి 'నలువ' అను రూపంబు సిద్ధించె. 'గట్టువిలుతుఁడు' పర్వతంబు ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడను బహువ్రీహియందు 'త' కారంబు సమాసాంతంబయ్యె.

23 బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబుమీఁది మేనునకు బోఁడియగు.

అలరుఁబోఁడి - ననబోఁడి - పూఁబోఁడి - విరిబోఁడి.

వ్యా—బహువ్రీహి సమాసంబుచేత 'వనిత' వాచ్యమైనపు డుపమానపదంబు మీఁది 'మేను' శబ్దంబునకు 'బోఁడి' శబ్దాదేశంబగు. ఉ. అలరుబోఁడి; ననబోఁడి పూబోఁడి; విరిబోఁడి. 'అలరుబోఁడి, పుష్పంబువంటి మేనుగలదియును బహువ్రీహి యందు 'మేను' శబ్దంబునకు 'బోడి, అనునది యాదేశంబయ్యె. ఇట్లే 'ననబోఁడి, ఇత్యాదులు బహువ్రీహిసమాసంబులనియు, వానియందలి 'మేను, శబ్దంబునకు 'బోఁడి; అనునది సర్వాదేశంబైనదనియు, సూరిగారి యాశయంబు. వాస్తవంబున నాలోచింపఁగా 'అలరుఁబోఁడి, తీయఁబోఁడి, పూఁబోడి ఇత్యాదులయందు 'పోఁడి, శబ్దంబుగాని 'మేను,శబ్దంబున కాదేశంబుగావచ్చిన 'బోఁడి, శబ్దంబుకాదు. 'మేను, శబ్దాదేశంబైన 'బోఁడి, శబ్దంబనిసమ్మతించినచో 'మించుబోఁడి,ఇత్యాదులుసాధువులగునుగాని'మించుఁ బోణి, ఇత్యాదణకారఘటితరూపంబుల సాధువులగును. 'పోఁడి, శబ్దంబని గ్రహించినచోఁ బ్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదంబులోని పదుమూఁడవ సూత్రంబునందు నపంగ్యాసులలో 'పోఁడి, శబ్దంబున్నది కావున 'పోణి, అనుణకారఘటితరూపంబు సాధువగుటయేకాక 'మించుబోణి' ఇత్యాదిరూపంబులు శాస్త్రీయంబులగును. కావుననే యీక్రిందిప్రయోగంబు సాధువగుచున్నది, సీ॥ గీ॥ మేటిరతులకుసురతాణి మించుఁ బోణి, తారా—4ఆ. మఱియు 'పోఁడి' శబ్దంబుపరంబగుచుండ నుదంతంబులకే గాక సరాఁజంతపూర్వపదంబులకు నుగాగమంబగును. అందున శా॥ అయ్యా మీగలుబోఁడి బాగ్రీణులో బాహాజన్ములో ద్రోపదీ ! దియ్యంబోఁడి నరింపఁగా వసుధకే తేఁజూమనాదిత్యులో' పాంచా—3ఆ. ఇత్యాదులకారాంత పూర్వపదస్థలములందుఁ బూర్ణానుస్వారంబసాధువగు. 'అలరుఁబోడి, ననఁబోడి, విరిఁబోడి' ఇత్యాదులందుత్తరపదంబు 'పోఁడి' శబ్దంబుకావునఁ బూర్వపదంబునకు నుగాగమంబు రాఁగాఁ దకారంబునకు సరళాదేశంబగుచో నాదేశసరళంబునకు ముందునర్ధబిందువును, పక్షంబునఁబూర్ణానుస్వారంబును గలుగును. కనకఁబైసమాసంబులందలిపూర్వపదంబుపై నర్ధానుస్వారాదులుండవలయును. సూరిగారి మతంబునఁ బూర్వపదంబుపై నర్ధానుస్వారంబు 'మించుబోణి' ఇత్యాదులందు ణకారంబును నశాస్త్రీయంబులు కావలసివచ్చును. కాఁబట్టి 'అలరుఁబోఁడి' ఇత్యాదులు బహువ్రీహిసమాసంబులనుకొని ప్రకృతసూత్రంబుచేబహువ్రీహిని 'మేను, శబ్దంబునకు 'బోఁడి' శబ్దాదేశంబు కలుగునన్నవిధికి సూరిగారిభ్రమ

యేటూలంబని గ్రహింపవలయును. 'మ॥ సుమనోవల్లరి యీసుధానరసి యీసౌందర్యవృష్టి
దార్ఢ్యవి యీ। కోమరుంబ్రాయపు రంభ యీ చిగురుటాకుంబోఁడి నీకేతగుఁగా' వసు. 'శా॥
పూవుంబోఁడి సుధాంశు బింబసుషమాపూర్ణాస్య ఫేనప్రియా। రాజీవోత్పలవల్లి వోలెఁ
గనుఁగల్వొప్ప నృపాళిజనుల్, వసు- 3 ఆ. 'అలకుంబోఁడులు గుణాతిశయ సౌజ్ఞా సకీవజ్ఞ
క్షణాబాణనే। పలుయుంటుంపను దీప్యమానిపోం లలంటిపస్తీపుష్పా। టలగంధియిటిర
మ్ము' పాంచా-4 ఆ. 'మ॥ మొలుఁగుంబోఁడులు పిలుస్తానరలై మిస్నేటిబంగారుతా।-
మరపుష్పాళి గ్రహింపఁబోవరత్నావళి పరిణయము-1 ఆ. 'మ॥ ఆయుష్మాంతో। సుఖఁ
గుంబోఁడివసించె నోర్తుబహుకుంభి బింబితాంగా కృతిగా, వరాహ-9 ఆ. 'మ॥ చిగురుం
బోఁడి రొలుంగదే యదుపతిస్త్రీ లెవ్వరేనిందులే। రుగదా' కళా-3 ఆ. 'క॥ యౌవన
ముకొలిగినప్పుడ। పూవుంబోఁడులపుఁ బతులపోగంబులుగా। కావిధపంబులపుఁ గొ
యో' కళా-4 ఆ 'క. అలకుంబోఁడులకోపల। నలకుంబోఁడులము నీవ నగ్గలమును
చుగా। పలుపూవాడక యుండుము। తేఁపూవుసరించి వికచతామరసాక్షీ' పా-1 ఆ.
'వేల్పుంబువుంబోంట్లు' యయా-1 ఆ 'క॥ ఎ। పృష్టానవలరినమకలం బుట్టువు వారల
కుదేను పూవుంబోఁడీ' యయా 3 ఆ 'క॥ మునుఘుర్మిక చే వింటం। నననహాంతుగా
గారవించి తీగెంబోఁడీ' యయా 3 ఆ. 'మ॥ అలరుంబోఁడులమిన్న యనాముకుచుమా
యంపంపు రాచిల్క- గా' నీలా, 2 ఆ. 'క॥ పలువమాలప్రాయము నీ। చిగురుంబోఁడి
సెమ్మితరుకోత్తంగగా' నీలా 3 ఆ. 'క॥ తొలుకలనడకలు తడఁబడ। దళిరాకుఁబోండ్ల
నడలు తడఁబడఁదోఁచఁగా' అచ్చ-బాలకాం. 'క॥ రాకామురుఁజాచి యుణ్నిగ।
రాకుంబోఁడీ కుల నలంతినైయుణ్ణమునో' అచ్చ-బాలకాం.

24 ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబువిభాషనగు.

మాతృపితలు - మాతాపితలు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—ద్వంద్వసమాసంబునందుఁ బూర్వపదాంతంబైన ఋకారంబునకురవర్ణంబు (క్రావడి) వైకల్పికంబుగా నగును. ఉ. మాత్రపితలు; మాతాపితలు. 'మాతృపితలు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'మాతృ' శబ్దంబు ఋకారాంతంబు. ఈసమాసంబు సిద్ధసమాసంబు. 'ఆనఙృతో ద్వంద్వే' అనుసూత్రంబుచే నుత్తరపదంబు పరంబగుచుండఁ బూర్వపద ఋకారంబునకు విధింపబడుచున్న యానఙాదేశంబును బాధించి యంతకుమున్ను ప్రకృతసూత్రంబుచే రేఫాదేశంబు కలుగునని భావంబు. రేఫాదేశంబు రానియపుడు 'ఆనఙృతో ద్వంద్వే' అనుపూర్వోక్త సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రంబున నా ఋకారంబున కానఙాదేశంబుగలిగి 'మాతాపితలు' అగును. ఈరేఫాదేశంబు 'ద్వంద్వే గీర్వాణికేదీర్ఘాత్పరలోపివికల్పతః' అనుకారికచేతను గీర్వాణద్వంద్వ సమాసంబునందు (సిద్ధసమాసమందు) దీర్ఘంబుతరువాత వచ్చుఋకారంబునకు రేఫాదేశంబు కలుగునని చెప్పుటచేత 'మాత్రపితృబుద్ధిఁ గంభోధపుత్రిఁ గొలుతు, ఇత్యాది కవిప్రయోగంబులు సాధువులయ్యె. హ్రస్వంబుతరువాతవచ్చు ఋకారంబునకు నీసూత్రంబుచే రేఫాదేశంబుగలుగదు. అందున 'పితాపుత్రులు, అన్న యానఙాదేశయుక్తరూపంబే సాధువగును గాని 'పితపుత్రులు, అని రేఫాదేశసంయుక్తరూపంబు శాస్త్రీయంబుకాదు. గీర్వాణద్వంద్వసమాసంబునందు (సిద్ధసమాసము) హ్రస్వంబుతరువాతిపూర్వపదసంబంధి ఋకారంబునకు రేఫంబు రాదుకావుననే యీక్రిందిపద్యంబునఁ బితృశబ్దంబు రేఫాదేశాంతము కాలేదు. 'క॥ నామములఁ బితృపితామహ । నామంబులనుగ్ర బిరుదనామంబుల సాంగ్రామికులెఱిఁగింతురుసము। నామెన నీమొనను జూక్కులజొరకయున్నె., మఱియు నీరేఫాదేశంబు సంస్కృతద్వంద్వంబునందు నానఙాదేశంబువలె సమాసచరమావయవమైనపదము (కడపటిపదము) పరంబగునప్పుడే దానికిఁ బూర్వంబైన పదంబుయొక్క ఋకారంబునకు వచ్చునుగాని బహుపదంబులు మేళగించిన ద్వంద్వంబునందు ఋకారాంతపదంబు కడపటిపదంబునకుఁ బూర్వంబైయుండనిచోఁ బ్రకృతరేఫాదేశంబు రాదని యెఱుంగవలయు. కావుననే రేఫాదేశరహితంబులైన యీక్రిందిప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి. తే॥ గీ॥ మాతృపితృదారపుత్రక భ్రాతృశతస । హస్రకంబులు సంస్కృతినను భవింపఁ।బడియె నందులనెవ్వనికడలువాఁడు ॥ నరుఁడనిత్యత నూహింపు టరయనిరవు' క॥ మాతృపితృగురుజనకక్కఁగ । నేతెంచున, ఇచ్చటి ద్వంద్వంబునం

గు మాతృశబ్దంబు కడపటిపదంబునకు ముందు రాలేదు. కావున రేఫాదేశయుక్తంబు గాని యానజాదేశయుక్తంబుగాని కాలేదు. (ఉ॥ క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిగావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ। క్షత్రియ వైశ్యశూద్రులనఁగాఁ గలనాలుగు జాతులన్ స్వచా। రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుఁ గాచిన యట్లు రామమాం। ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె యేయుగంబునన్, భార-ఆది. ౨ ఆ. ఈపద్యంబునందు (మాంధాతృరఘుక్షితీశులు., అనిన ద్వంద్వంబునందు మాంధాతృశబ్దంబు రేఫాదేశయుక్తంబై భారతంబునందున్నట్టు లెంచియడిదము సూరకవి. (గీ॥ ఘనఋకారాంతశబ్దంబు ద్వంద్వమైన। రేఫమగుచుఁ బ్రవర్తిల్లు నృపమగాను। పత్రివరహయవాగ్వనూనేత్రముఖను। రాభిసందిలపాదాబ్జయన్నయట్లు, కవిసం-ప్రస్తు-28 ల. అనుపద్యలక్షణంబునకు లక్ష్యంబుగాఁ జూపెను. అప్పకవి పైపద్యచతుర్థపాదంబునందు మాంధాతృశబ్దంబు భారతరచనాసమయంబున ఋకారాంతంబుగానే రచింపఁబడినదనియెంచి రేఫశ్లిష్టమైన యక్షరంబులకు రేఫశ్లిష్టంబుగాని యక్షరంబు ప్రాసంబుగానుండవచ్చునన్నదానికిఁ బైపద్యం బుదాహరణంబుగా నిరూపించెను. కొన్ని ప్రాచీనభారత పుస్తకంబుల రేఫయుక్తంబుగాను, మఱికొన్నిటియందు రేఫరహితంబుగాను మాంధాతృశబ్దం బుండవచ్చును కావునఁ బూర్వోక్తకవు లిద్దఱును ఉభయవిధంబుగా నభిప్రాయపడిరి శాస్త్రంబున (మాంధాతృరఘుక్షితీశుల అన్న ద్వంద్వంబులో రఘుక్షితీశశబ్దంబుసమాసచరమపదంబు (కడపటిపదంబు) కానదానికిఁ బూర్వంబునందున్న మాంధాతృశబ్దంబునకు రేఫాదేశంబురావచ్చును. ఆ రూదేశంబు విభాష గావునమాంధాతృశబ్దంబు ద్వంద్వంబందు ఋకారాంతంబుగానుండవచ్చును. (మాతాపితలు, అన్న ద్వంద్వంబునందు రేఫాదేశాభావంబునందు నానజాదేశంబువలె(మాంధాతృరఘుక్షితీశులు, అన్న చోటున రేఫాదేశంబురానియపుడు నానజాదేశంబురాదు. (ఆనఙృతో ద్వంద్వే, అనుసూత్రంబుచే విహితంబైన యానజాదేశంబు విద్యాసంబంధ వాచకంబులును, యోనిసంబంధ వాచకశబ్దంబులును నైన ఋకారాంతపూర్వపదంబులకే వచ్చును. (మాతాపితలు, అనుచో మాతృశబ్దంబు యోనిసంబంధవాచకంబు. (హోతాపోతలు, అను ద్వంద్వంబునందు హోతృశబ్దంబు విద్యాసంబంధవాచకశబ్దంబు. కావున నానజాదేశంబు సాధీయంబు మాంధాతృశబ్దంబు విద్యాయోనిసంబంధవాచకంబులలో నేదియుంగానియందున రేఫాదేశాభావపక్షంబున

ఋకారాంతయుక్తంబే సాధిష్ఠంబగు. కావున నప్పకవి ఋకారాంతంబనియెంచి రేఫ శిష్ట ప్రాసంబునకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపుట సర్వజనంబుల రమణీయంబని యెంచవలయు. 'శ్లో॥ పితుర్గరీయసీం మాతా గౌరవేణాతిరిచ్యతే', అను శాస్త్రంబున మాతజనకునికంటెఁ బూజ్యతమురాలుగాన 'మాతాపితలు' ఇత్యాదిద్వంద్వంబులందు జననీవాచకశబ్దంబు ముందుండుట శాస్త్రీయంబు.

25 సూ.—సమాసవిభక్తికి లోపంబగు లట్టునకుఁ గాదు.

రామునిబాణములు ॥ సరసపువచనములు ॥ వేవెలుఁగు ॥ గుణములప్రోక.

వ్యా.—సమాసంబులయొక్క విభక్తికి లోపంబగలుగును. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదియొకండవ సూత్రంబుచే విభక్తులకు విహితంబైన లడాగమంబునకు లోపంబుగలుగదు లడాగమంబువిశిష్టకావున విభక్తికి నాద్యవయవమై సమీపంబునఁ జేరెను. వృషభాదులకు జన్మకాలంబున లేకుండి మధ్యకాలంబున శృంగంబులుద్భూతంబులైనను శృంగాదివిశిష్టంబునందే వృషభవ్యవహారంబు శాస్త్రలోకసమంజసమగునట్టులు లడాగమవిశిష్టంబైనవిభక్తియందే విభక్తిత్వవర్తనంబు పర్యాప్తంబగునుగాని లడాగమంబువిడిచిన కేవలవిభక్తియందుఁ దాదృశవ్యవహారంబు రానేరదు. కాఁబట్టి సమాసవిభక్తికి లోపంబు విధించునో లడాగమయుక్తస్థలంబులో లడాగమవిశిష్ట విభక్తికి లోపంబు ప్రాప్తించుచున్నది. 'ప్రాప్తిపూర్వకో హి నిషేధః' అను శాస్త్రంబునఁ బ్రాప్తించుచున్న లడాగమలోపంబు రాదనియుఁ, కేవలవిభక్తికే వచ్చుననియు నపూర్వంబుగా నిషేధంబు సూత్రితంబయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూఁడవ సూత్రంబుచే విహితంబైన నిగాగమంబునకు లోపనిషేధంబు చెప్పంబడలేదు. నిగాగమంబు డుమంతంబునకు విధింపంబడినది. కాన నుగాగమంబు ప్రకృతికి నవయవంబుగాని విభక్తికి నవయవంబుగాదు. కనుక లోపంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేదు. 'ఉ. రామునిబాణములు' ఇచ్చట రామునియొక్క బాణంబులని విగ్రహంబుండఁగాఁ బూర్వోత్తరపదంబుల సంబంధంబైన యొక్క ప్రథమావిభక్తులకు లోపంబుగలిగె. అనంతరము 'రామునిబాణ' అనువిశిష్టంబుకంటెఁ బరిగి ప్రథమావిభక్తి యుదయించె ఇట్లు

తక్కినయుదాహరణంబులయందును బూర్వోత్తరపదవిభక్తులు లోపించుననియు విశిష్ట సమాసంబుకంటెఁ దిరిగి యూయావిభక్తి యుప్పతిల్లుననియు నూహించు కోవలయును. పరసపువచనములు' ఇచ్చట, పరసములు + వచనములు' ఇట్లు కర్మధారయవిగ్రహం బుండఁ బ్రికృతసూత్రింబునఁ బూర్వపదబహువచనంబునకు లోపంబుగలిగె. తత్సమప రిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియవ సూత్రింబుచే ముగాగమంబు ప్రికృతికి విధింపంబడినది కావునఁ బ్రికృతసూత్రింబున దానికి లోపంబు ప్రిసక్తింప లేదయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదం బునందలి నలువదియొకండవ సూత్రింబుచే ముద్ద్విక కార్యంబు ముగాగమంబునకును నగు ను గాన సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ సూత్రింబుచే ముగాగమంబునకుఁ బు వర్ణంబయ్యె. పువర్ణంబైనచో 'పరసపువచనములు, అను విశిష్టరూపంబగును 'వేవెలుఁగు, ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'వే, శబ్దంబునకు సహస్రార్థంబు. దీనికంటెఁ బ్రథమావిభక్తి యుప్పతిల్లి సమాసంబుకానఁ (బహువ్రీహి) బ్రికృతసూత్రింబున లోపంబుకలిగె. 'గుణ ములప్రోక గుణములయొక్క ప్రోక, ఇట్లు విగ్రహవాక్యంబుండ .యొక్కాదివిభక్తులు లోపించె. లట్టునకు లోపంబునిషేధింపంబడినది కావున సమాసఘటితలకారంబునకు లోపంబురాలేదు. ఇచ్చట సమాసశబ్దంబు వృత్తికి నుపలక్షణంబు. కనుక 'జాలరి, ఇత్యాదితద్ధిత వృత్తియందు విభక్తి లోపంబుగలిగె.

26 సూ—కర్మాదులకుఁ బ్రాధాన్యవివక్షయందు ధాతుజవిశేషణంబులుకర్తృతోడంబోలె వానితోడసమసించు.

రాముఁడురక్షించిన భృత్యుఁడు - రాముఁడువాలినేసిన బాణము - రాముఁడుగోవునిచ్చిన విప్రుఁడు - రాముఁడు వెడలిన వనంబు- రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము - రాముఁడు వసించినచోటు.

వ్యా—కర్తృముఖ్యముగా నెఱవేఱుచునట్టి వ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబుల పై నారోపింపంబడినచో ధాతుజ విశేషణంబులు కర్తృనుంబలెఁ గర్మాదికారకంబుల కును విశేషణంబగునని యర్థము. ఉ. 1 రాముఁడు రక్షించినభృత్యుఁడు, 2 రాముఁడు వాలినేసిన బాణము, 3 రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుఁడు, 4 రాముఁడు వెడలిన వనం బు, 5 రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము, 6 రాముఁడు వసించిన చోటు (1) ఇటవ్యా

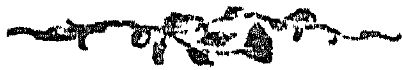
ర్థంబైన రక్షించుట, రామునిచే ముఖ్యంబుగా నెఱవేర్పందగది. అయిన నట్టిరామనిష్ఠమైన రక్షణ భృత్యునిపై నారోపింపంబడినది కావున, భృత్యుని రక్షించిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున 'రక్షించిన' అనునది రామునకుంబలె 'రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు, అను ప్రకృతవాక్యంబులోఁ గూడ, రక్షించి అనునది భృత్యునికి విశేషణంబయ్యెను. ఈవాక్యంబున రాముఁడు కర్తయును భృత్యుఁడు కర్మంబునుగాన నియ్యది కర్తృవ్యాపారంబుపై నారోపించినందులకు నుదాహరణంబు (2) ఈవాక్యంబునందు 'ఏయుట, (కొట్టుట) అను ధాత్వర్థంబును నెఱవేర్పఁగా రాముండు ప్రధానుండు. అయినను నట్టిక్రియను నెఱవేర్చుటకుఁ బ్రధానంబుగా బాణమే వివక్షింపంబడినది కావున 'బాణముతో వాలినేసిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున 'ఏసిన, అను విశేషణంబు రామునికింబలె 'రాముఁడు వాలినేసిన బాణము' అను, ప్రకృత వాక్యంబునంగూడ 'ఏసిన, అనువిశేషణంబు బాణంబునకు సంబంధించె. కొట్టుటలో రాముఁడు కర్తయును బాణంబుకరణంబును నైనందున నియ్యది కర్తృవ్యాపారము కరణంబుపై నారోపింపంబడినందుకు నుదాహరణము (3) ఇచ్చుట 'ఇచ్చు' క్రియ రామునిచేఁ ప్రధానంబుగా నెఱవేఱుపఁదగినది. అయినను నట్టిక్రియ విప్రుఁడు నెఱవేర్చినట్టులు వివక్షింపంబడినది కావున 'విప్రుని కొఱకు గోవునిచ్చిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున 'ఇచ్చిన, అనునది రామునికింబలె 'రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుఁడు, అన్న ప్రకృతవాక్యంబు నంగూడ 'ఇచ్చిన, అన్నదియు విప్రునికి సంబంధించె. ఇచ్చుటయందుఁ త్యాగంబు త్యాగక్రియకుఁ గర్త రాముఁడును త్యాగంబునకు నుద్దేశభూతుఁడు విప్రుఁడును గాన వాక్యంబు సంప్రదానంబుపైఁ గర్తృధాత్వర్థ మారోపింపఁబడినందులకు నుదాహరణము (4)ఇచోటవెడలుట, (నిర్గమించుట) అను క్రియ చేతనంబునే నెఱవేర్పఁదగినది కాన రామునకుఁ బ్రధానంబై సమన్వయించును. అయినప్పటికిఁ బ్రకృతసూత్రంబున నట్టిచేతన వ్యాపారంబు అచేతనంబైన వనముపై మోపఁబడినందున 'వనమునుండి వెడలిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున 'వెడలిన, అను శబ్దంబు రామునకుంబలె 'రాముఁడు వెడలిన వనంబు, నీప్రకృత వాక్యంబునఁగూడ 'వెడలిన, అన్నదియచేతంబైన వనంబునకు విశేషణంబుగా సమన్వయించినది. ఇచోట రాముఁడు వనంబునుండి విడిపోయినందున 'వనము అపాదానకారకంబయ్యె. కర్తృక్రియ యపాదానకారకంబుపై సంక్రమింపఁజేసినందుల

ను నియ్యది యుదాహరణంబు. (౮) ఇచ్చోట వసించుటకు ముఖ్యంబుగా రాముఁడు కర్త. అట్టి వాసక్రియ పర్ణగృహంబుపై నారోపింపఁబడినది కాన 'పర్ణగృహమందు వసించిన రాముఁడు, అన్న వాక్యంబున 'వసించిన' అనునది రామునికింబలె 'రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము, అన్న ప్రకృతవాక్యంబున నైనను 'వసించిన' అన్న విశేషణంబు పర్ణగృహంబునకు సమన్వయించినది. ఇచ్చట రామునకుఁ బర్ణగృహమాశ్లేషి కాధారంబుగావున, గర్తృక్రియ యధికరణకారకంబుపై సంబంధింపఁ జేసినందులకు నియ్యది యుదాహరణము. (౯) ఈయుదాహరణంబునఁ గూడఁ బైదానియందుంబలెఁ గర్తృక్రియ యధికరణంబుపై నారోపింపంబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబునందుంగూడఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబుపై నారోపింపుటగలదు గాని తెనుంగుభాష 'రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు, ఇత్యాదివాక్యంబులలో 'రక్షించిన' అనుదానికి రాముఁడును, భృత్యుఁడును, కర్తలైనట్టుల (In Construction) సంస్కృతభాషయందు నేక క్రియలకుఁ గర్తయును, గర్మాదికారకంబునకును నన్వయంబులేదు. మఱియు సంస్కృతభాషయందుఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబులపై సంక్రమింపఁ జేసినప్పుడు కర్మాదికారకపదార్థంబులకు సౌకర్యాధిక్యము భాసిల్లుచున్నట్టులు స్ఫురించుచుండును. తెలుఁగుభాషయందుఁ గర్తృక్రియారోపణవలన నట్టిసర్థంబు స్ఫురించుటలేదు. స్పష్టార్థము కొన్ని సంస్కృతభాషయందలి వాక్యంబు లుదాహరింపంబడును. 'ఉ॥ అసిశ్ఛినత్తి' (కత్తి నఱుకుచున్నది) వాస్తవంబున వాక్యంబిట్టులుండవలెను. 'శూరఃసాధ్వసినాఛినత్తి' (శూరుండు లెస్సగాఁ గత్తితో నఱుకుచున్నాఁడు) ఇట్లు నఱుకుటకు దేవదత్తుఁడు కర్తయును, కత్తి కరణంబునైనను మొదటనిచ్చిన యుదాహరణంబునందుఁ గత్తియే నఱుకుచుండుఁ గర్తగాఁ జేయంబడినది. అందున శూరునిప్రయాసమవసరంబు లేకుండనే కత్తి స్వయంబుగ నఱుకునంతటి సౌకర్యాతిశయంబు గలదని స్ఫురించుచున్నది. 'కాష్ఠానిపచంతి' (ఇంధనంబులు వండుచున్నవి) ఇచ్చట వండుట మనుష్యుని వ్యాపారంబైనను నయ్యధికరణంబులైన యింధనంబులపై సంక్రమింపఁజేయుటవలన వానియందు శుష్కత్వమార్దవాదిసాధ్యాతిశయంబున్నట్టులు తెలియును. (స్థాలీ వండుచున్నది) ఇటవండుట యొకానొక దేవదత్తుని వ్యాపారంబైనను నయ్యది యధికరణకారకంబైన స్థాలిపై నారోపించినందున దానియందు (స్థాలియందు) వేగమే వెచ్చనై యన్నంబుడుకునంతటి పలుచనితనము మొదలైన సౌక

ప్రాతిపదికంబు కలదని విశదపడుచున్నది. పైవాక్యంబులం గర్తృవ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబులపై నారోపింపంబడినను 'రాముండు రక్షించిన భృత్యుండు' ఇత్యాది వాక్యంబులయందు గర్తయైన రాముండును, కర్మకారకంబైన భృత్యుండును వాక్యాంతర్గతులైనట్టులు 'సాధ్వసిశ్ఛినత్తి' ఇత్యాది వ్యాకరణంబులయందు కర్త్రాకార కారకంబులతోంబాటు కూరాదికర్తలు వాక్యాంతర్గతులు కాలేదు. ఇట్లు భాషాస్వరూపంబునం గొన్ని భేదంబులు కలవు.

ఇది సమాసపరిచ్ఛేదము.

తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

విభక్త్యంతంబులైన శబ్దంబులమీంద భావార్థమత్వర్థాదులయందుం బ్రయోగించు ప్రత్యయంబులు తద్ధితంబులనంబడు. ఇట్టి ప్రత్యయంబులను విధించెడుభాగంబు తద్ధితపరిచ్ఛేదంబు.

1 తనవర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు.

త్వార్థంబనంగా భావంబు - ప్రకృతిజన్యబోధంబునందుం బ్రకారంబుభావంబు ॥ రామునితనము - రాముతనము - మనుమనితనము - సీతతనము - గొప్పతనము - కొంటెతనము - నల్లందనము - పుల్లదనము.

వ్యా—'తన' ప్రత్యయంబు త్వార్థంబునందుం గాఁగు సంస్కృతంబులో 'రామత్వం, పౌత్రిత్వము' ఇత్యాదులయందు 'త్వ' ప్రత్యయంబు తెలియంజేయునట్టి భావార్థంబునందుం దెలుంగుభాషలో 'తన' వర్ణకంబగు. (మూలము) త్వార్థంబనంగా భావంబు, ప్రకృతిజన్యబోధంబునందుం బ్రకారంబు భావంబు. వ్యా—ప్రకృతియన

బుట్టినయర్థజ్ఞానంబులో విశేషణంబుగాఁదోఁచునది భావంబనంబడు. ప్రత్యయంబు నకు ముందున్నశబ్దంబు ప్రకృతియనంబడును, ఉ. రామునితనము, రాముతనము. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నిగాగమంబు వైభాషికంబు. రామునియొక్క ధర్మంబని యర్థము. ఇట 'యొక్క', అనుషష్ఠీవిభక్తికిముందు రామ శబ్దంబున్నయది. కానసది ప్రకృతి. రామశబ్దంబునకు రాముఁడర్థము. రాముఁడనఁగా రామత్వము (రామునితనము) గలపురుషుఁడని నిష్కృష్టార్థము. రామునియందు రామత్వము (రామునితనము) విశేషణంబుగా భాసించుచున్నది గావున నట్టియర్థంబు భావంబనాఁబడు. కానిక్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవసూత్రంబునందలి భావ శబ్దార్థంబును, ప్రకృతసూత్రంబునందలి భావశబ్దార్థంబును నొక్కటియేయని భ్రమింప వలదు. 'మనుమనితనము' తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదినాల్గవసూత్రంబుచేఁ దేనుఁ గుడుమంతంబు గావున నిగాగమంబు నిత్యంబు. కావున 'రాముతనము' అన్నయట్లు 'మనుమతనము' అని పక్షంబున ననఁగూడదు. మనుమునియొక్క ధర్మము ఇట 'యొక్క' ప్రత్యయంబునకుముందు 'మనుము' శబ్దంబున్నయది. కనుక నయ్యది ప్రకృతి. మనుమఁడనఁగా మనుమనితనంబుగల పురుషుఁడు ఇట్లే 'సీతతనము' (సీతాత్వము) గొప్పతనము (మహత్త్వము) కొంఅతనము (న్యూనత్వము) నల్లఁదనము (నీలత్వము) పుల్లఁ దనము (ఆమ్లత్వము) ఇత్యాదులు. నల్లపుల్లశబ్దంబులవంత గుణవాచకంబులు గావున 'తన' వర్ణకంబు పరంబగునప్పుడు సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవ సూత్రంబున ను గాగమ ప్రాప్తిచే నర్ధానుస్వారాది కార్యంబులు గలవయ్యెను.

2 సూ—ఇటవిశేషంబుత్సర్గంబునకు విభాషనుబాధకంబగు.

స్పష్టము.

వ్యా—ఈతద్ధిత ప్రకరణంబునందుఁ గ్రిందవచ్చునట్టి విశేషసూత్రంబులు (అపవాదసూత్రంబులు) 'తన' వర్ణకవిధాయకంబైన పూర్వోక్తసామాన్య సూత్రంబునకు వికల్పంబుగా బాధకంబులగు. అనఁగాఁ జిన్నాదులు మున్నగువానికి నీక్రింద 'తిక' వర్ణకాదులు విశేషించి విధింపఁబడినను బక్షంబున 'తన' వర్ణకంబు తప్పక కలుగునని భావంబు.

3 సూ—చిన్నాదులకు ఱికవర్ణకంబగు.

చిన్నఱికము-కన్నెఱికము ॥ చిన్న - కన్నె - చుట్టము - దొంగ-పేద - మిండ - లంజె - ఇత్యాదులు చిన్నాదులు.

వ్యా—చిన్నమున్నగు శబ్దంబులకు 'ఱిక' ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. చిన్నఱికము (చిన్న + ఱికము) కన్నెఱికము; చుట్టము, దొంగ, పేద, మిండ, లంజె, ముండ లనునవి చిన్నాదులు గావునఁ దైవానికింబలె ఱిక ప్రత్యయంబూహింపవలెను. పక్షంబునఁ బ్రథమసూత్రంబుచే 'తన' వర్ణకంబగు. ఉ. 'చిన్నతనము, కన్నెతనము' ఇత్యాదులు. 'చుట్టము' శబ్దంబునకు 'తన' వర్ణకంబుపరంబైనపుడు తద్ధితవృత్తి కాన మువర్ణకంబు లోపించెడిని. ఉ. చుట్టతనము సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవసూత్రంబుచే 'సరసపుఁదనము, సరసపుందనము, సరసప్రుద్దనము' అన్నయట్లు 'చుట్టపుఁదనము, చుట్టపుందనము, చుట్టప్రుద్దనము' అనియుఁ దద్ధితవృత్తియందు మువర్ణకలోపంబు రానిరూపంబులు తనవర్ణకంబు పరంబగునపుడీశబ్దంబునకుఁ బక్షంబునవగు. తద్ధితవృత్తియైనను 'తన' వర్ణకంబుపరంబగుచో దక్కిన ప్రత్యయంబులందుంబలెఁ బ్రథమావిభక్తి మువర్ణకంబునకు లోపంబు సామాన్యంబుగా రాదు ఈయర్థము, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవ సూత్రంబుచే 'తన' వర్ణకంబు పరంబగునపుడు పుంపులకు (సంధి—పరి—32 సూ॥ చే మువర్ణకస్థానీయములు) నుగాగమంబు విధించుటంజేసి, యను మేయింపఁబడు చున్నయది. తన వర్ణకంబు సయితము పరంబగుచో మువర్ణకంబునకు లోపంబుగలిగెనేని సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదియేనవ సూత్రంబులో 'తన' వర్ణకంబు పరంబగు నపుడు మువర్ణకస్థానీయంబులైన పుంపులెట్లు లభించును? కాన నిదియే తనవర్ణకంబునకుముందు మువర్ణకలోపాభావంబునకు జ్ఞాపకమగుచున్నదని యెఱుంగవలెను. భావార్థ విహితమైన యీఱికప్రత్యయంబు శకటరేఫఘటితంబని లాక్షణికులమతంబు. అప్పకవి—ద్వితీయాశ్వాసము-అకారసీసమాలిక "ఇద్దఱుపదుమఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱియద్దిఱ కట్టెదుఱను' శకటరేఫనిర్ణయము. శ్లో॥ ఉభావియంతస్సర్వే చకియాంతః కతిచాగ్రితః । జ్యేష్ఠత్వశ్వాత్వాద్యాశ్చ పూర్వాశ్శకటాఃస్మృతాః' ఇద్దఱు' ఇందఱు, అందఱు, ఎందఱు కొందఱు, ముందఱ, ఇత్యాదులును, 'పెద్దఱికము, కన్నెఱికము' ఇత్యాది ఱికప్రత్య

యాంతంబులును, శకటరేఫయుక్తంబులని శ్లోకతాత్పర్యము. ద్విరేఫ వర్ణదర్పణము తే॥ గీ॥ సర్వకతి చిద్వికియదియచ్చబ్దవాచ్య | ములటికప్రత్యయంబులఁ పూర్వకథిత | పరశివర్ణ పరంబునగరువెకాని | లఘువు లేవర్ధనంద్రి కలాపవినుత' కనుక 'చిన్నటికము, కన్నెటికము, చుట్టటికము, రానటికము మాలటికము, పేనటికము' ఇత్యాదులందుశకటరేఫంబు బహుళకవిసమ్మతంబైనను టికప్రత్యయందు లఘురేఫఘటితంబును గవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. చ॥ అకయుగఁ దల్లికక్క సెకియందొరిను దక్కగనెట్టి చు | ట్టరికమువారి కిన్నెరయడాఁదు రహస్యములీనిజాంతర | స్మరవికృతి ప్రివర్తనలమాటలు వీనివినంగ నాపుతె|పరఁగను నెచ్చెలుల్ చెలికిఁ బ్రాణములిచ్చిన నప్పుడీటు నే' ప్రిభా- 3ఆ. అలఘుకౌముదియందు బ॥ సీతారామాచార్యులవారు టికప్రత్యయంబు భయరేఫఘటితంబులలోఁ బరిగణించిరి.

4 సూ—ఉత్వంబునకత్వంబుటికము పరంబగునపుడగు.

తొత్తటికము - వెడ్డటికము - వెజ్జటికము.

వ్యా—'టిక' ప్రత్యయంబు పరంబగునపు డుకారాంతశబ్దంబు లకారాంతంబులగు. ఉ. తొత్తటికము, 'తొత్తు + టికము' ఇన్నటఁ దొత్తుశబ్దంబునందలి యుకారంబున కత్వంబుగలిగె. ఇట్లే వెడ్డటికము (వెడ్డుశబ్దము; వంచన) వెజ్జటికము (వెజ్జుశబ్దము) ఇత్యాదులూహించునది.

5 సూ—పేర్వాదులకిమివర్ణకంబగు.

పేరిమి - కడిమి ॥ పేరు - కడు - ముచ్చు - మేలు - చెలి - పోఁడి - వాఁడి - వేఁడి - ఇత్యాదులు పేర్వాదులు.

వ్యా—'పేరు' మొదలగుశబ్దంబులకు 'ఇమి' ప్రత్యయంబుగలుగును. ఉ, పేరిమి (పేరు + ఇమి ఇట్లే కడిమి (కడు) ముచ్చిమి (ముచ్చు) మేలిమి (మేలు) చెలిమి (చెలి) పోఁడిమి (పోఁడి) వాఁడిమి (వాఁడి) వేఁడిమి (వేఁడి) ఇత్యాదు లూహింపవలెను. 'చెలి' మొదలైన యికారాంతశబ్దంబులకు 'ఇమి' ప్రత్యయంబు రాఁగా సంధిపరిచ్ఛేదం

లోని పదునొకండవసూత్రంబుచే నపదాదిస్వరంబు పరంబగునప్పుడు సంధి నిత్యంబై 'చెలిమి' (చెలి + ఇమి) పోడిమి (పోడి + ఇమి) ఇత్యాది రూపంబు లయ్యెడి.

6 సూ—నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు.

నల్లన - తెల్లన ॥ నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - చప్ప - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఒయ్య - తిమ్మ - చక్క - వ్రేక - ఇత్యాదులునల్లాదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పునట్టి 'నల్ల' మొదలగు శబ్దంబులకు 'న' ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ॥ నల్లన(నల్ల + న) ఇట్లే 'తెల్ల, పచ్చ ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల చప్ప, విన్న, తిన్న, అల్ల, ఒయ్య, తిమ్మ, చక్క, వ్రేక' ఇత్యాదులు గ్రహింప లెను. పక్షంబున నీపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవసూత్రంబుచే విశేషసూత్రంబు సామాన్యసూత్రంబును వికల్పంబుగా బాధించును గానఁ బక్షంబున 'తన' వర్ణకంబగు. సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియైదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబు మొదలగు కార్యంబులు కలిగి 'నల్లఁదనము, తెల్లఁదనము' మొదలగురూపంబులు పాక్షికంబులై యుండు.

7 సూ—ఇకవర్ణకంబగ్గలాదులకగు.

అగ్గలిక-ఒమ్మిక॥ అగ్గలము-ఒమ్ము.

వ్యా—'అగ్గలము' మొదలైన శబ్దంబులకు ఇకప్రత్యయంబువచ్చును ఉ. అగ్గలిక. 'అగ్గలము + ఇక ఇట్లుండనృత్తి (తద్ధిత) గాన విభక్తిలోపంబురాఁగా సంధి పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబుచే నపదాదిస్వరనిత్యసంధికలిగి 'అగ్గలిక' అనురూపంబయ్యె 'ఒమ్మిక, ఒమ్ము + ఇక' ఇన్నటి మువర్ణము నామవాచకంబులోనిది. విభక్తిముదర్ణకంబుగాదు కావున లోపంబురాదు.

5 8 సూ—మగఁటిమ్యాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

మగఁటిమి - మగతనము - పేదఱికము - ఒజ్జనము - కోటరము - కోడంట్రము - కోడంట్రికము - కోడఱికము - కోమలికము - చెలికారము - తెలుపు - ఎఱుపు - పసుపు - నలుపు ॥ ఱికాదులు రానిపక్షమందుఁ దనప్రత్యయంబన్నింటికగు - చిన్నతనము - ముచ్చుఁదనము - నల్లదనము - అగ్గలంపుఁదనము - ఒజ్జతనము.

వ్యా—'మగఁటిమి' మొదలైనశబ్దంబులు ప్రయోగంబులననుసరించి గ్రహింపఁ దగ్గవి ఉ. మగఁటిమి ఇచ్చట 'మగ' శబ్దంబుపై 'టిమిక్' ప్రత్యయంబు, తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పంచోమ్మిదవసూత్రంబుచే నీప్రత్యయంబు బిందుపూర్వకంబగు. 'మగతనము' పక్షంబున 'తన' వర్ణకంబు 'పేదఱిమి' భావార్థంబునందు ఱిమిప్రత్యయంబు తే॥ గీ॥ తగునెయర్జున యీపందతనమునీకు । దండిపైలెమ్ము మనసు పేదఱిమి విడిచి 'భార-భీష్మ- 1 ఆ. 'ఒజ్జనము' ఒజ్జశబ్దంబుపై 'న' ప్రత్యయంబు 'కోటరము 'కోడలు' శబ్దంబుపై 'టర' ప్రత్యయంబురాఁగా వృత్తియందు నాద్యక్షరశేషంబై కోటరమగు. 'కోడంట్రము' 'కోడలు' శబ్దంబుపై బిందుపూర్వకట్ర ప్రత్యయంబురాఁగా వృత్తియందు నంత్యవర్ణలోపంబు 'కోడంట్రికము' 'కోడలు' శబ్దంబుపై బిందుపూర్వకట్రికప్రత్యయంబు రావృత్తియందు నంత్యవర్ణలోపంబు 'కోడఱికము' 'కోడలు' శబ్దంబుపై ఱికప్రత్యయంబురాఁగా వృత్తియందు నంత్యవర్ణలోపంబు రూపాంతరంబు కోటఱికము. చ॥ 'పలుకు వెలందిమే యునిపజ్జలఁ గోటఱికంబుచేయునే! కలికనుంగుటూడి గపుగత్తియపింతు' రామా- 1ఆ. కోటరము శబ్దంబువోలెనిదిటకారఘటితంబునుగలదు. 'కోమలికము' (చక్కదనము) కోమలిశబ్దంబుపై కప్రత్యయంబు. అపదాదిస్వరసంధి. (చూ-సంధి-11 సూ) 'చెలికారము' చెలిశబ్దంబుపై భావార్థంబునందు 'కార' ప్రత్యయంబు. 'నయగారము' (మృదుత్వము) నుడికారము, (మాటచమత్కృతి) 'కొలగారము' ఇత్యాదులు పైదానివలె గ్రహింపవలె. 'తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపు, నలుపు' అనునవి 'తెల్ల, ఎఱ్ఱ, పచ్చ, నల్ల' శబ్దంబులపై నైనరూపంబులు.

ఈశబ్దంబులయందు (ద్విత్వలకారాదులకు లోపంబును, పూర్ణంబు పరంబగుచోఁ బ్రకృతికి నుకారంబును, ఇత్యాదికంబు బుద్ధిసూక్ష్మతచే నూహింపనది. (మూలము) తికాదులు రానిపక్షమందుఁ తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. వ్యా—(తిక,మున్నగుప్రత్యయంబులు రానియప్పుడు తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. ఇత్యాది యీపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవసూత్రంబుచే లబ్ధంబైనయది. ఉ. చిన్నతనము, ముచ్చుఁదనము, నల్లఁదనము, అగ్గలంపుఁదనము, ఒజ్జతనము. అగ్గలంపుఁ దనముఁ (ఇచ్చట' అగ్గిక శబ్దంబునందుఁబలె మువర్ణక లోపంబు తనప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు రాదని యెఱుంగునది.

(9) సూ—అరమరాదులకు స్వార్థంబునందికవర్ణకంబగు.

అరమరిక - ఆమిక ॥ అరమర - ఆము - అల్లిబిల్లి - గండి - నడవడి - నాడు - నివ్వాళి - పొత్తి - మాన - మెలి - వాలు - ఇత్యాదులరమరాదులు.

వ్యా—(అరమర, మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందు (ఇక, వర్ణకంబుగలుగును. ఉ. అరమరిక (అరమర + ఇక) ఆమిక (ఆము + ఇక) అల్లిబిల్లిక (అల్లిబిల్లి + ఇక) ఇట్లే (గండి, నడవడి, నాడు, నివ్వాళి, పొత్తి, మాన, మెలి, వాలు మున్నగునవి గ్రహింపనది. అరమరశబ్దంబునకు (అరమర' మనురూపాంతరంబును గలదు. ఉ. తామది నమ్మకున్నది విదర్భనరేంద్ర తనూజనిన్నుఁ గు| డ్రాముఁడవందు నీయరమరంబున బోమనసీమనీకు' నై ష- 8 ఆ.

(10) సూ—ఉకవర్ణకంబు చిఱుతాదులకు స్వార్థంబునందగు.

చిఱుతుక - నాతుక ॥ చిఱుత - నాతి - నెలఁత - మొఁత - పడఁతి - మడఁతి - పొలఁతి - వెలఁది - నిప్పు - ఎమ్ము -, ఇత్యాదులు చిఱుతాదులు.

వ్యా—చిలుత, మొదలైనశబ్దంబులకు ప్రాతిపదికార్థంబున ఉక, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. చిలుతుక (చిలుత + ఉక) నౌతుక (నౌతి + ఉక) ఇట్లే నెలత, మెలత, పడతి, మడతి, పొలతి, నెగి, నిప్పు, ఎమ్ము, మొదలైనవి గ్రహించునది. ఉ॥కనుం!గోసల నిప్పుకల్ మెఱయఁ గ్రూరత నాగుహ దాటి. మల్లయ-కాం.క॥ పరిసెగ!గనగనగనమను నిప్పుకలు కుప్పలుగ. పాండురంగ. చా॥ మును నిప్పుకల్ చెదరఁజూమునఁ గోఁతలమంటబూరఁగా. రా. ద్వి॥బూరు పూవు నిప్పుకలతో సెగడి! యారయవిరహులకగ్నియై నిగిడె, రంగ. తక్కుంగల ప్రయోగంబులు సులభము.

11 సూ— కాక త్తియవర్ణకంబులు పుం స్త్రీత్వంబులమతుబర్థంబునందాటాదులకగు.

కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునం జేసి డుజ్జగు- ఆటకాఁడు - ఆటకత్తియ ॥ అట - అడపము - ఎమ్మె - ఓయారము- కటారి - కొల్ల - చెలిమి — చేరువ - చోరవ-జట్టి-జాజర-జూదము - తిండి - తేర - దొద్ద - నీటు - నేస్తము-బేరము-వగ-విలు-వెచ్చము- సొగసు-ఇత్యాదులాటాదులు.

వ్యా—ఆట, మొదలైనశబ్దంబులకు కలవాఁడు, కలది, అనునర్థంబులందుఁ గ్రమంబుగాఁ బుంలింగ స్త్రీలింగంబులందు కా, ప్రత్యయంబును, కత్తియ, ప్రత్యయంబునగు. (మూలము) కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునంజేసి డుజ్జగు. వ్యా—కాప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోఁ బఠింపంబడినందున నాచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని నాలుగవసూత్రంబుచే డుక్ ప్రత్యయంబగు. ఉ. ఆటకాఁడు, ఆటకత్తియ, ఇట్లే అడపము, ఎమ్మె, ఒయారము, కటారి, కొల్ల, చెలిమి, చేరువ, చోరవ, జట్టి, జాగర, జూదము, తిండి, తేర, దొద్ద, నీటు, నేస్తము, బేరము, వగ, విలు, వెచ్చము, సొగసు, ఇత్యాదులు గ్రహించునది. అడపకాడు అడపకత్తియ. (అడపము + కాఁడు, కత్తియ) వృత్తియందు ముపర్ణకలోపంబు. ఓయారకాఁడు

(ఠీయారము + కాఁడు) నేస్తకాఁడు (నేస్తము + కాఁడు) వెచ్చకాఁడు=విటుఁడు (వెచ్చము + కాఁడు), వీనికివృత్తియందు మువర్ణకలోపంబు. ‘గీ॥ సురలయూఁకటికూడు ముచ్చులకుఁగీడు। రిక్కలకు ఱేఁడువెలుఁగుల యిక్కజోడు। లచ్చిసైదోడురేబోటి వెచ్చకాఁడుఁ చంద్రుఁడలరారె పక్కారసాంద్రుఁడగుచు’ కవి- ౩ఆ. ‘జూదకాఁడు (జూదము + కాఁడు) వృత్తియందు మువర్ణకలోపంబు. రూపాంతరంబు—జూజకాఁడు. ఇట్లే జూజకత్తియ. క- కలసెపఁ బతిఁ నతఁడిచ్చటు। మెలఁగుట మాతండ్రి విన్న మేలగు నేఁడే। వులలోన సురియద్రిప్పిన ।కలఁపనబిండైనఁ జెలిమికత్తెలునగరె, ఉ. హరి ౫అ.

12 సూ—కాకత్తియలకకారంబునకుగకారంబు కొండొకచోఁ గానంబడియెడి.

అందగాఁడు - అందగత్తియ - కొండెగాఁడు - కొండెగత్తియ- బేరగాఁడు-బేరగత్తియ ఇత్యాదులు.

వ్యా—‘కా-కత్తియప్రత్యయంబులయందలి కకారంబునకుఁ గొన్నిచోట్ల గకారంబుగానంబడుచున్నయది. ఉ. అందగాఁడు, అందగత్తియ. (అందము + గాఁడు గత్తియ) వృత్తియందు మువర్ణకలోపంబును బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రత్యయకకారంబునకు గకారంబునుగలిగె. ఇట్లే ‘కొండెగాఁడు, కొండెగత్తియ. బేరగాఁడు బేరగత్తియ, మొదలైనవి యూహించునది.

13 సూ—కాకత్తియలు కొండొకవానికిస్వార్థంబునంజూపట్టెడు.

చెలికాఁడు - చెలికత్తియ - హెగ్గడికాఁడు - హెగ్గడికత్తియ.

వ్యా—‘కా-కత్తియ, ప్రత్యయంబులు కొన్నింటికిఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందుఁ గనఁబడుచున్నవి. ఉ, చెలికాఁడు (చెలియనియర్థము) ‘హెగ్గడికాఁడు, హెగ్గడికత్తియ’ ఈప్రత్యయంబులు ప్రాతిపదికార్థమందే యగును; కావుఁ బట్టంబున ‘హెగ్గడి,

(అంతఃపురరక్షకభటుఁడు) శబ్దంబుకంటె స్వార్థంబునందు నీప్రత్యయంబును వక్ష్యమాణంబగు పదునాలవసూత్రంబుచేఁ గలుగును. ఉ. హెగ్గడీఁడు. తే॥ అతఁడు తెచ్చిన రత్నభూషాంబరాదు | లందుకొన హెగ్గడీలతో. నానతిమ్ము' సత్య-4 ఆ.

14 సూ—కావర్ణకంబు తిర్యక్కులకుఁ గానంబడియెడి.

ఇబ్బందిగాఁడు - ఒంటిగాఁడు - కొమ్ముకాఁడు - పరికాఁడు - ఇత్యాదులు మృగవిశేషవాచకంబులు.

వ్యా—కాప్రత్యయంబు పశుపక్షివాచకంబులయందు గానంబడు. ఉ॥ ఇబ్బందిగాఁడు (పెద్దపులికిని చిఱుతపులికిని బుట్టినపులి) పండ్రెండవసూత్రంబుచేఁ బ్రత్యయకకారంబునకు గకారంబు. ఒంటిగాఁడు (పంది) ఈశబ్దంబునందుఁ బ్రత్యయకకారంబునకు గత్వంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడదు. సీ॥ అనురక్తిఁ జేయు నూతనసారసాటోప మొంటికాండ్రకుఁ జెంపులోసఁగు నెవటు, హ. న-2ఆ. ఇప్పద్యంబునందలి యొంటికాఁడు శబ్దంబునకు హారిశ్చంద్ర కథాపక్షంబున బందియనియు, నలకథాపక్షంబున నేకాకియనియు నర్థము. కొమ్ముకాఁడు, (వరాహము) సీ॥ నరక హేతుహిరణ్యాహరణవృత్తిఁ జరించు కొమ్ముకాని భజించు కొడవలెల్ల. వసు-1ఆ. పరికాఁడు, (తెగకుముఖ్యమైనయేనుఁగు) చ॥ వంతి ముట్టినపరికాఁడు మొత్తము వడింబఱతెంచిన మాడ్కి నాపగా తనయుఁడులోను గారథికదంబము బిట్టుపరెక్ సముద్ధతిక్, భార-భీష్మ-1ఆ. చ॥ అనిలజనంబునం బఱను నస్మద నాగ మెదిర్చి క్రమ్మఱిం చినపరికాఁడువోలె, భార-ఆది-4ఆ. చ॥ పురియుఁడు బూనిగాఁడు సుగపోతుల రాజును మాతిగాఁడు, మను-4ఆ. ఇయ్యవి శునకభేదంబులు. పక్షివాచకంబునకు నుదాహరణము. బట్టికాఁడు, (చిలుక, గోరువంక) పీ॥ గీ॥ చనును శుకసంజ్ఞ బట్టికాఁడనఁగ ఆంధ్రభా-సింహ-వర్గ. సీ॥ అది శ్యేనసామాన్యమని కొందఱందురు తోనిగాఁడనఁగఁ బుంశ్యేనమొప్పు, ఆంధ్రభా-సింహవర్గు. వ॥ గజి గాఁడు ప్రాకేమ శ్వేఁబుగాన్నంగి వెన్నగాయి పక్షి శైవరిష్ట!

వింగపరిడుగిపిలి నామనపాతుకాఁడును లంకికాటిగాఁడు, కుహకటి కుస్వైకుటాక కఖుక్కరదు సీల్లచ్చిగాఁడును జల్లపిట్ట, ఆంధ్రభా-సింహావర్గ

15 సూ— అటమటాదులకు మతుబర్థంబునందీవర్ణకంబు పుంస్త్వంబునందగు.

ఈప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబు ॥ అటమటీఁడు - కమ్మతీఁడు అటమటము - కమ్మతము - కన్నడము - కొండెము - బానసము - బూటకము - మందడి - మన్నెము - సుంకము - ఉక్కివంబునకు వలోపంబునగు ॥ ఉక్కీఁడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా— 'అటమట', మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునందు 'కలవాఁడు' అనునర్థంబున 'ఈ' ప్రత్యయంబువచ్చును. (మూలము) ఈప్రత్యయాంతంబు మగాది గణంబు. వ్యా— ఈ. ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది. ఉ. అటమటీఁడు 'అటమటము + ఈ' ఇట్లుండవృత్తి (తద్ధిత) గావున ముప్వర్ణకంబునకు లోపంబుగలిగి 'అటమట + ఈ' అనియుండెడి సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకొండవసూత్రంబున సపదాదేస్వరనిత్యసంధిచే 'అటమటీ' అయ్యె. తద్ధితాంతంబు గావునఁ బ్రాతిపదికసంజ్ఞ గలదయ్యె. ఈప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది గావున నాచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని నాల్గవసూత్రంబుచే డుజ్ వర్ణకంబుగలిగి 'అటమటీఁడు (మోసకాఁడు)' అయ్యెను. 'అటమటము' శబ్దంబునకు 'అటమటము' అనియు రూపంబుగలదు. చ॥ 'అటమటఁ జెందె జేల' రసి-5 ఆ. 'కమ్మతీఁడు = కృషీవలుఁడు (కమ్మతము + ఈ + డు) ఇట్లే. కన్నడము, కొండెము, బానసము, బూటకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము, ఇత్యాదులందుఁ బైనిఁజెప్పిన ప్రక్రియయూహింపునది. (మూలము) ఉక్కివంబునకు వలోపంబునగు. వ్యా— 'ఉక్కివము' అను శబ్దంబునకు వకారలోపంబును అనఁగా నీప్రత్యయంబుతో సముచ్చయంబుగా వకారలోపంబుగలుగును. ఉ. ఉక్కీఁడు. 'ఉక్కివము + ఈ' వృత్తి కావున ముప్వర్ణకలోపంబును, బహుళవాక్యంబుచే వకారలోపం

బును గాఁగాఁ; ఉక్కి + ఈ' అయి యపదాదిస్వర నిత్యసంధిచే 'ఉక్కీ' ఆయెను. ఈప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబుగావున డుక్ వర్ణకంబుగల్గి 'ఉక్కీఁడు' అయ్యెను. రూపాంతరంబు 'ఉక్కివుఁడు' అనియుఁ గలదు. ప్రత్యయభేదంబులచేఁ ద్విరూపంబులలోఁ గొంచెమర్థభేదంబునుగలదు. ఉక్కివుఁడు = కపటముగలవాఁడు. ఉక్కీఁడు = మూర్ఖుఁడు. ఉ॥ ఉక్కీలయి నేర్పులేక తమకించి పయింబడినొచ్చువారు' నిర్వ-3ఆ. ఉ॥ ఉక్కివుఁడై నీకొడుకు మ్రల్లమునిన్నిటు లాడఁగూడునే 'భార- ఉద్యో-2 ఆ. ఉ॥ ఉక్కివులెందునుం గలరె యెప్పరువో ధృతరాష్ట్రనందనుల్' భార- ఉద్యో-4ఆ.

16 సూ—ఈప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునందగు.

మొక్కలీఁడు - కల్లరీఁడు

వ్యా—'ఈ' ప్రత్యయంబు కొన్ని శబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందువచ్చును. ఉ. మొక్కలీఁడు. 'మొక్కలి' అను ప్రాతిపదికార్థంబుకంటె స్వార్థంబునందు 'ఈ' ప్రత్యయంబుగల్గి యపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, డుక్ వర్ణకంబును గలిగి 'మొక్కలీఁడు' అయ్యె. 'మొక్కలి (శూరుఁడు)' అనియె యర్థము. ఇట్లే కల్లరీఁడు. (అసత్యవచనుఁడు) కల్లరికాఁడనియు రూపంబుగలదు.

17 సూ—అరివర్ణకంబు మతుబర్థంబున జాలాదులకగు.

జాలరి - ఒఱపరి॥ జాల - ఒఱపు - కల్ల - చదువు-జూదము-టక్కు - తగవు - తీరుపు - తెంపు - తెరువు - నేరుపు - మతకము-వెరపు - వేఁట - సిగ్గు - సుంకము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—'అరి' ప్రత్యయంబు 'కలవాఁడు, కలది' అనునర్థంబున 'జాల' మొదలగుశబ్దంబులకుఁ గలుగును. ఉ. జాలరి, వలగలవాఁడని యర్థము. అనఁగాఁ బల్లెవాడని భావము. జాలకాఁడనియు రూపంబుగలదు. 'ఒఱపరి (ఒఱపు + అరి) సౌందర్యవం

తుఁడు. ఇట్లే కల్ల, చగువు, జూదము, టక్కు, తగవు, తీరుపు, తెంపు, తెరువు, నేరుపు, మతకము, వెరవు, వేఁటు, సిగ్గు, సుంకము ఇత్యాదులందు గ్రహింపవలెను. జూదము, మతకము, సుంకము, ఈశబ్దంబులపై నరివర్ణకంబు ప్రయోగించినప్పుడు వృత్తిమూలకమైన ముపర్ణకలోపంబుగలిగి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే ఁజూదరి, మతకరి, (మాయావి) సుంకరి (సుంకముతీయునతఁడు), ఇట్లు రూపంబులేర్పడు. అప్పకవి సీ॥ ఇద్దఱు పడఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దిఱకట్టెగుఱను, అని ఱకారసీసమాలికలో గద్దఱి, శబ్దంబు శకటరేఫయుక్తంబని వచించెను. ఁగద్దె (ఉన్నతపీఠము + అరి,) ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే ఁగద్దరి, అయినదనియు, ఉన్నతపీఠము గలాఁడని వాచ్యార్థంబైనను దిట్టతనముగలవాఁడని లాక్షణికార్థంబునందు నియ్యది క్రమంబుగాఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నదనియు, కొందఱులాక్షణికులమతంబు. ఁగద్దరికాఁడు, అనియు రూపంబు గలదు. ఁకా, ప్రత్యయంబు స్వార్థంబునందయ్యెడిని.

(18) సూ—ఇవర్ణకంబోయారాదులకు మతుబర్థంబునందగు.

ఓయారి - అక్కసి। ఓయారము - అక్కసము - కడలు - చాగము - జోగము - తమకము - తుటారము - బండారము - బిత్తరము - బిటారము - బేహారము - మచ్చరము - మిటారము - విన్నాణము - వెక్కసము — ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఁఓయారము, మొదలైనవానికి ఁకలవాఁడు కలది, అనునర్థంబునందు ఁఇ, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ఓయారి. (ఓయారము + ఇ) వృత్తిగావున ముపర్ణకలోపంబు. 'అక్కసి (అక్కసము + ఇ)' ముపర్ణకలోపంబు. ఇట్లే, ఁకడలు (కడలి) చాగము, జోగము, తమకము, తుటారము, బండారము, బిత్తరము, బిటారము, బేహారము, మచ్చరము, మిటారము, విన్నాణముఁ వెక్కసము, ఇత్యాదులం దూహింపునది.

(19) సూ—తవర్ణకంబు కులవాచకంబునకు స్త్రీవాచ్యం బగు

నపుడు మతుబర్థంబునందగు.

కొఱవత - చాకిత ॥ కొఱవ - చాకి - బోయ - వాను - వ్రే-సాలె - ఇత్యాదులు కులవాచకంబులు.

వ్యా—త, ప్రత్యయంబులను విశేషణంబును జెప్పుశబ్దంబునను స్త్రీవాచ్యంబగునప్పుడు కలది, అనునర్థంబునందు వచ్చును. ఉ. కొఱవత. కొఱవ, అనఁగా నొకానొకహీనజాతి. అట్టిజాతిగలది యను యర్థంబునందు కొఱవత (కొఱవది), అగును. చాకిత = రజకస్త్రీ (చాకి + త) ఇట్లే బోయ, వాను, వ్రే, సాలె, కుమ్మరి, గొల్ల, మాల, ఇత్యాదికులవాచకంబులందు గ్రహింపునది.

20 సూ—తవర్ణకంబు పరంబగుచో నొకానొకచో నెత్వంబు చూపట్టెడి.

చెంచెత - మాలెత.

వ్యా—త, ప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు కొన్నిచోటులఁ బ్రాతిపదికంబు, తుద ఎ, కారంబు గానంబడు. ఉ. చెంచెత (చెంచు + ఎ + త) చెంచుజాతిస్త్రీ. ఇట్లే మాలెత. (చండాలస్త్రీ) చెంచితయను రూపంబును గొందఱుమతంబునఁగలదు. క॥ చెంచితలం బింఛపత్రచేలాంచితలన్ భాగ-స్క-౦-10-పూ. సీ॥ చెంచునింటికి బోయి చెంచెతకుఁ బ్రియంబు, కాశీ-5 ఆ. క॥ తోఁయక విప్రుఁడు మాలెతఁ। గా యజ కుచకేళిఁ గలిసి కష్టాత్ముఁడగున్। బ్రాయశ్చిత్తము సేయక। పోయినఁ జండాలజాతిఁ బొందు నిజముగన్ (జ్ఞా-పా-కాం.

21 సూ—యువతి విటీరజస్వలలు గుబ్బెతమిండత ముట్టుతలు నాఁబడుచుండు. స్పష్టము

వ్యా— తెనుగునందు యువతి, శబ్దంబునకు గుబ్బెత (యౌవనవతి), అనియు

'విటీ' శబ్దంబునకు 'మిండత (విటురాలు)' అనియు, 'రజస్వలా' శబ్దంబునకు 'ముట్టుత (రజస్వలాస్త్రీ)' అనియుఁ బ్రయోగంబులు.

22 సూ—వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు స్త్రీవాచ్యంబగుచుండ మత్వర్థంబునందాఁడివర్ణకంబగు.

వగలాఁడి ॥ వగ - చిన్నె - కులుకు - వన్నె - దొమ్మి - ఎమ్మె ఇత్యాదులు వగాదులు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులగు 'వగ' మొదలైన శబ్దంబులకు స్త్రీయర్థమైనపుడు 'కలది' అనునర్థంబున 'ఆఁడి' వర్ణకంబు వచ్చును. ఉ. వగలాఁడి (వగలు + ఆఁడి) వగలుగలయాఁడుది యనియర్థము. ఇట్లే చిన్నె, కులుకు, వన్నె, దొమ్మి, ఎమ్మె, ఇత్యాదులం దూహింపునది.

23 సూ—వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బుంస్త్వంబున మత్వర్థంబాకారంబగు.

ఆప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబు ॥ వగలాఁడు - చిన్నెలాఁడు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులగు 'వగ' మొదలైన శబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునందు 'కలవాఁడు' అను నర్థంబున 'ఆ' కారప్రత్యయంబు వచ్చును. (సూ) ఆప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబు. వ్యా—'ఆ' ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది కావున డుఙ్వర్ణకంబు. ఉ. వగలాఁడు (వగలు + ఆ + డు) వగలుగలవాఁడని యర్థము. ఇట్లే 'చిన్నెలాఁడు' శబ్దంబూహించునది.

24 సూ—ముక్కులోనగువానికిం దద్భావద్యోతకంబగు మత్వర్థంబునందిఁడివర్ణకంబగు.

ముక్కిడి-ముక్కు లేనివాఁడని యర్థము। ముక్కు-వాలు-వెరవు-సిగ్గు-ఇత్యాదులు ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—'ముక్కు మొదలైనశబ్దంబులకు ముక్కు మొదలైనవానిలేమిని సూచించునదియును 'లేమికలవాఁడు, లేమికలది' అనునర్థంబున 'ఇఁడి' ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ముక్కిఁడి (ముక్కు + ఇఁడి) ముక్కులేమికలవాఁడనియర్థము, ఇట్లే వాలు, వెరవు, సిగ్గు' ఇత్యాదులు కవిప్రయోగంబులవలన గ్రహింపవలెను.

25 సూ—మానార్థంబగు నేకత్వంబునం బేఁడువర్ణకంబగు.

తూమెఁడు - ముంతెఁడు - ఎత్తెఁడు - వీసెఁడు - జేనెఁడు - మూరెఁడు - కుండెఁడు - గంపెఁడు.

వ్యా—పరిమాణార్థకశబ్దంబులకు నేకవచనంబున 'ఎఁడు' ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ. తూమెఁడు(తూము + ఎఁడు) ఒకతూము పరిమాణంబుగలదని యర్థము. ఇట్లే ముంతెఁడు ఎత్తెఁడు వీసెఁడు, జేనెఁడు, మూరెఁడు, కుండెఁడు, గంపెఁడు, అడుగెఁడు' ఇత్యాదులందు నేకపదార్థపరిమాణంబరి గ్రహించునది. క॥ నీనుడువులకే నడుగెం! డైనను దాఁటనని సత్యమాడెను, రుక్మాం-౬౮.

26 సూ—ఎఁడువర్ణకంబు పరంబగునపుడు లివర్ణంబులోపించు.

కమికెఁడు - కొడిదెఁడు - దోసెఁడు - పిడికెఁడు - పుడిసెఁడు - సందెఁడు.

వ్యా—'ఎఁడు' ప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు 'లి' వర్ణంబులోపించును. ఉ. కమికెఁడు [కమికిలి (వంపఁబడిన వ్రేళ్లుగలపుడిసిలి) + ఎఁడు] ఇచ్చటఁ బ్రకృతసూత్రంబున లివర్ణలోపంబును, అపదాదిస్వరనిత్యసంధియుఁ గలుగ 'కమికెఁడు' అయ్యె. ఇట్లే 'కొడిదెఁడు, (కొడిదిలి + ఎఁడు దోసెఁడు (దోసిలి) పిడికెఁడు (పిడికిలి) పుడి

సీఁడు (పుడిసిలి) సందేఁడు (సందిలి) ఇత్యాదులూహింపనగు ఁడొలి, శబ్దాంబుపకు. ఁఎఁడు, వర్ణకంబుపరంబగునపుడు లివర్ణలోపంబులేదు. ఉ. దాలెఁడు. (దాలి + ఎఁడు)

27 సూ—దఘ్నార్థంబున బంటికొలఁదులగు.

మోఁకాలిబంటి - మోఁకాలికొలఁది ॥ ఓమ్మబంటి - ఓమ్మ కొలఁది,

వ్యా—దఘ్నార్థము=దఘ్నప్రత్యయార్థంబు. సంస్కృతవ్యాకరణంబున ఁప్రమాణేద్వయసచ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచః' అను సూత్రంబునఁ బ్రమాణార్థంబునందు దఘ్నప్రత్యయము విధింపంబడియె. కనుకఁ బ్రమాణార్థంబునందు ఁబంటి, కొలఁది, అనునవియగును. ఉ. మోకాలిబంటి, మోకాలికొలఁది. (మోకాలివఱకుఁ బ్రమాణంబు గలయది) వృత్తియందు నొపవిభక్తికమైన ఁఇ,కారంబుగన్గి ఁమోకాలి,అయ్యెను. (జాను దఘ్నము) ఇట్లే ఁఓమ్మబంటి, ఓమ్మకొలఁది. ఇత్యాదులందూహింపనది దఘ్నార్థమందుఁ దత్సమపదంబులమీఁద సైతము ఁబంటి, ప్రత్యయంబుగానంబడియె డిని సీ॥ కటిబంటినెత్తురు కాలువల్ పలువలు దడియ నేడ్చుచుఁ జొచ్చి దాఁటిదాఁటి, రామా-8-ఆ. మఱియు మయప్రత్యయంబు తత్సమపదంబులమీఁదఁ గాక తెలుఁగుప దంబులమీఁదను బ్రాచుర్యార్థంబునఁ (అధిక్యంబున) గానంబడుచున్నది. ఆ-వీ॥ సమదవృత్తిఁ గేరిపలిపెఁ జకోరచయంబుచదలు దమముమయంబుగాఁగ, నిర్వ-6 ఆ. తే॥ ప్రఘనభూమి । మెదడుప్రోవులమయమయ్యె మిక్కుటముగ, హరి-ఉ. 10 ఆ.

28 సూ—అర్థవిశేషంబులవర్ణకాంతరంబులును మహత్ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

మంటమారి - తిండిపోతు - తాచ్ఛీల్యంబున మారిపోతువర్ణకంబులు ॥ అడపా-తాంబూలకరండవాహి-మతుబర్థంబునందపత్యయంబు ॥

పిండ్లీము - ఊధ - పిండ్లిశబ్దంబునకు మతుబర్థంబునందము ప్రత్యయంబు ॥ ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

వ్యా—అర్థవిశేషంబులయందు (భిన్నార్థంబులయందు) నితరమైన ప్రత్యయంబులును, మహాకవి ప్రయోగంబులయందుఁ దెలిసికొనునది. ఉ. మంటమారి, తిండిపోతు (మూ) తాచ్ఛీల్యంబున మారిపోతు వర్ణకంబులు. వ్యా—స్వభావంబున ‘మారి, పోతు, ప్రత్యయంబులుగలుగును. సీ॥ మంటమారులుగాని మహనీయబాడబుల ప్రదాతలుగానియట్టి ఘనులు’ హట్స-1 ఆ. తే॥ గీ॥ అనుచుననవంటి పెనుపంట నాడరాని గెంటపములాడినజియు నమ్మంటమారి, వసు-4ఆ. ఇచ్చట ‘మారి, వర్ణకంబు స్వభావంబును దెలుపు చున్నయది. (మూ) ‘అడప-తాంబూలకరండవాహి, మతుబర్థంబునందప్రత్యయంబు. వ్యా—‘అడప (అడపము + అ) తాంబూలపుబరణిగలది అనఁగాఁ దాంబూలపుబరణిని వహించునది. ‘అడప, అనుశబ్దంబునకు ‘తాంబూలకరండవాహి అనియర్థంబు వ్రాయుట యయుక్తమనియు, ‘అడప, శబ్దంబు అడపమునుండుకాని యుండు పడఁతి, యేయర్థంబుగాన ‘తాంబులకరండవాహిని, అని సూరిగారు స్త్రీలింగంబుగాఁ బ్రయోగింపవలయును గాని వాహియనుట యుక్తంబు గాదనియుఁ గొందఱందురు ‘తాంబూలకరండవాహి, అనునది స్త్రీలింగంబునగును. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో ‘కర్మణ్యణ్, అనుసూత్రంబుచే ద్వితీయాంతం బుపపదంబగునపుడు ధాతువు కంటె ‘అణ్, ప్రత్యయంబు విధింపంబడి ‘కుంభకారః (కుంభంకరోతీతి కుంభకారః), అయినట్టులె ‘తాంబూలకరండంవహతీతి తాంబూలకరండవాహః, అని యణ్ ప్రత్యయాంతంబు పుల్లింగరూపంబగును. ‘టిడ్ఢాణఞ్, అనుసూత్రంబున ఙీప్రత్యయంబువచ్చి ‘కుంభకార శబ్దస్త్రీలింగంబు ‘కుంభకారీ, అయినట్టులు, తాంబూలకరండవాహ, శబ్దస్త్రీలింగంబు ‘తాంబూలకరండవాహీ, అగును. కాఁబట్టి ‘అడప, శబ్దంబు స్త్రీలింగంబనియే యూహింపనగు. పుల్లింగము ‘అడపకాఁడు, అడపశబ్దంబు పుల్లింగంబులోఁగూడ నున్నటులు ప్రయోగంబు కానిపింపదు. స్త్రీలింగంబుగాను

ఉన్నందులకు లక్ష్యంబుగలదు చ॥ కలికివరాట రాజవప్రకపరవీడెము వెట్టెవంచనన్ । నలునడపంబు వానికి ఘణాఘరవల్లి దళాంతరంబునన్ । బగితపుఁ దేలుమైనమునఁబన్ని' నైష - 7 ఆ (సూ) పెండ్లము - ఊఢ; పెండ్లిశబ్దంబునకు మతుబర్థంబునం దము ప్రత్యయంబు. ఇత్యాదులూహ్యంబులు. వ్యా — పెండ్లము = ఊఢ (వివాహముచేసి కొన్న భార్య) 'పెండ్లికలది' అనువర్థంబునందు 'పెండ్లి + అ' ఇట్లుండ నపదాదిస్వర నిత్యసంధిగలిగి లోకవ్యవహారంబునఁ గ్లిబత్వమూలక మువర్ణకంబుచే 'పెండ్లము' అయ్యెను. సంస్కృతభాషలో 'కళత్రి' శబ్దంబువలెనే తెలుఁగులో నీశబ్దంబు భాషా శైలిం జేసి నపుంసకలింగంబయ్యె. గ్రంథకర్త మూలంబునందు 'అము' ప్రత్యయమని మువర్ణకంబుగూడఁ దద్ధితప్రత్యయంబు లోనిదియనుట యవిచారితరమణీయంబు. (ఒకానొకచో మతుబర్థంబున నవర్ణకంబు చూపట్టెడి' ప్రాచీనవ్యా. క॥ అనిలజనీకిట్ల నిప ! ల్కాను జనునే తలఁప తేడికడుపునఁ బులి పుట్టునె యిట్టిదివ్య తేజం । బునవాఁడపహమాన్వయమునఁ బుట్టునె । 'నెపుమా' భార-ఆది-6 ఆ. (తేజంబున వాఁడు=తేజముగలవాఁడు.)

ఇది తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

క్రియలను జెప్పునట్టి భాగము క్రియాపరిచ్ఛేదంబు.

(1) సూ — ధాతువునకు.

ఇదియధికారసూత్రంబు - ఇంక నెయ్యది యుపక్రమింపంబడునయ్యది ధాతువునకగునని యెఱుంగునది.

వ్యా — ఈసూత్రంబునకు నిప్పటఁ బ్రత్యేకంబుగ వ్యాఖ్యానంబు లేదు. పరుషాది సూత్రంబులంలోనికి జేరి ప్రత్యయాదివిధిసూత్రంబుల వ్యాఖ్యానంబులో వినియోగించు సూత్రంబుగావునఁ జే యధికారసూత్రంబని మూలంబున సూచింపబడెను. ఉగాదివిధింపంబడు లడాదిప్రత్యయంబులు ధాతువునకని యెఱుఁగునది.

(2) సూ — వర్తమానంబున లట్టగు.

వర్తమాన క్రియాప్రవృత్తియగు ధాతువునకు లడ్వర్ణకంబగు ॥ వర్తమానంబనఁ బ్రారబ్ధాపరిసమాప్తంబు - అప్పటికి ముగియకుండునది.

వర్తమానక్రియాప్రవృత్తియగు ధాతువునకు లడ్వర్ణకంబగు. వర్తమానంబు నాఁ బ్రారబ్ధాపరిసమాప్తంబు. అప్పటికి ముగియకుండునది.

వ్యా — ఈసూత్రంబులోనికి 'ధాతువునకు' అనినది ప్రత్యయాధికారసూత్రంబునుండి యనువర్తించును, 'వర్తమానంబున' అనునది యనువర్తించిన 'ధాతువునకు' అనుదానితో నన్వయంబు. కాని 'వర్తమానకాలమునందు లట్టగును' అనియర్థము చెప్పఁగూడదు. 'వర్తమానంబున ధాతువునకు' అనఁగా వర్తమానకాలికపదార్థంబునందలి క్రియయాం దుండునట్టిధాతువునకు లట్టగునని వివరణార్థంబు. ఈయర్థంబే 'ప్రవర్తమానక్రియాప్రవృత్తియగు ధాతువునకు లడ్వర్ణకంబగు' అనినవాక్యంబులో మూలంబున నర్థంబు స్పష్టపఱుపంబడినయది. కారకపరిచ్ఛేదంబున జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబులనెడి పంచకము ప్రాతిపదికంబునకే యర్థంబనియును, ప్రసిద్ధములు, అగ్నికి సహజంబులైన దహనప్రకాశశక్తులను బ్రకటింపఁజేయుటలో సమర్థంబు సాధనంబైనట్టులు పైగంజెప్పిన నామవాచకార్థంబులను స్వీకరించుననియును, చెప్పంబడెను. అట్లే 1 క్రియాత్వ 2 క్రియా 3 సంఖ్యా 4 కాల 5 కారకాత్మకంబగు పంచకంబు ధాతువునకే యర్థంబులు లకారంబులుమాత్రము ద్యోతకంబులు. (అన్వయంబులచే నాన్యంబైనయర్థంబును స్వీకరించుటలో సాధనమైనవి) ఎట్లనఁగా:— 1 క్రియాత్వసామాన్యంబైనజాతియు (బ్రాహ్మణత్వాదిజాతివంటిది) 2 క్రియయును (వండుట భుజించుట మొదల

లైనవి) 3 సంఖ్యయు (ఏకవచనము, బహువచనము) 4 కాలము (వర్తమానము, భూతము, భవిష్యత్తు, తద్ధర్మము) 5 కారకము (కర్తృకారకము మొదలైనవి) స్వకర్త్రిమోర వాత్మనే పదనిమిత్తే యనుసూత్రస్థంబగు భాష్యంబునఁ గర్తృకర్మాదులు ధాత్వర్థము లని విశదపఱుపఁ బడినవి. ఇయ్యవి ధాతువునకే యర్థంబులు. ఈయర్థంబులను ధాతువులమీఁది లడాదిప్రత్యయంబులు సహాయంబులై ప్రకాశింపఁజేయునని (ద్యోతకములు) వైయాకరణుల సిద్ధాంతము. నేత్రేంద్రియంబునను గోచరింపనివస్తువులరూపంబు ప్రకటింపఁజేయుటలో 'సూక్ష్మదర్శిని' యనెడి దర్పణవిశేషము(మైక్రాస్కోప్) సాధనమైనయట్టులు పైనిఁజెప్పినధాత్వర్థపంచకంబును స్ఫుటీకరించుటలో లడాదిప్రత్యయంబులు సాధనంబులు కానఁ బ్రకృతంబగు వర్తమానకాలంబు ధాత్వర్థంబులోనే యంతర్భూతమైనది. దానంజేసియే వర్తమానకాలికపదార్థంబునందలి క్రియను దెలియఁ జేయు ధాతువునకు లట్ప్రత్యయంబగునని తెలిసికొనవలయును. కాని, లట్ప్రత్యయంబునకు వర్తమానకాలంబు వాచ్యార్థముకాదు. వర్తమానంబనఁగాఁ బ్రారంభింపంబడి పరిసమాప్తి నొందనిదియని యర్థంబు. ఉ. ఘటంబున్నది. ఇచట వాక్యంబుప్రయోగించుకాలంబున ఘటంబుండునట్లు తెలియుచున్నది కావున వర్తమానకాలంబు.

(3) సూ.—భూతంబునలిట్టగు.

భూతక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్ణకంబగు ॥ భూతంబనా విద్యమానధ్వంస ప్రతియోగి - ముందుండి యిప్పటికి లేకుండునది.

భూతక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్ణకంబగు. భూతంబనా విద్యమానధ్వంసప్రతియోగి.—ముందుండి యిప్పటికి లేకుండునది.

వ్యా—భూతకాలంబునందు లిడ్వర్ణకంబుగలుగును, అనఁగా భూతకాలికంబైన వస్తువుయొక్క క్రియను దెలియఁజేయుధాతువునకు 'లిట్' ప్రత్యయంబువచ్చును. భూతకాలంబనఁగా వాక్యంబు ప్రయోగించుకాలంబునకుండిన నాశనంబునకు బ్రతియోగియైనది. ఉ. ఘటంబుండెను. ఇచ్చట వాక్యంబు ప్రయోగించుకాలంబునకుఁ బూర్వంబునందు ఘటంబుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాన వర్తమానకాలంబునందు

దానిధ్వంసంబు (నాశనము) ఉండుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. అట్టిధ్వంసంబునకు విరోధి యీవాక్యములో గతించిన ఘటంబగును. అనఁగా ఘటంబుండిన భూతకాలంబులో దాని నాశనంబుండలేదు, కావున నాశనంబునకు ఘటంబు విరోధియయ్యెను. 'రావణుండు గతించెను' అను వాక్యంబులోఁ బ్రకృతకాలంబున రావణుని నాశనము స్ఫురించుచున్నది. రావణుండుండిన కాలంబులో వానితోఁ గూడ వానియభావంబుండుట యసంసర్గంబు కావున వర్తమానకాలంబునందలి వాని యభావంబునకు రావణుండు విరోధియయ్యెను. కాన నిట్టిది భూతకాలంబనంబడును.

4 సూ—భావిని లృట్టగు

భావిక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు ॥ భావినా విద్యమానప్రాగభావప్రతియోగి - అప్పటికిఁ బుట్టకుండునది॥

భావిక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు. భావినావిద్యమానప్రాగభావప్రతియోగి—అప్పటికిఁ బుట్టకుండునది.

వ్యా—కాఁబోవునట్టి వస్తువుయొక్క క్రియయందుండునట్టి (క్రియను బోధము) ధాతువునకు లృట్ప్రత్యయంబు గలుగును. వస్తూత్పత్తికి ముందుండుచున్న యభావంబు ప్రాగభావమనంబడు. అట్టిప్రాగభావంబునకుఁ బ్రతియోగి (విరోధి)యు. ఘటము కాఁగలదు. ఇచ్చట ముందు జనింపఁగలిగిన ఘటంబుయొక్క యభావంబిప్పటి వాక్యప్రయోగకాలంబునందుండుచున్నట్లు స్ఫురించుచున్నది. ఘటము పుట్టినతోడనే ఘటోత్పత్తికి ముందున్న యభావము (ప్రాగభావము) నశించును. ప్రాగభావనాశనంబునకు భావిఘటంబు విరోధి. అట్టి విరోధియే ప్రతియోగియనంబడు.

5 సూ—తద్ధర్మాదులందులాట్టగు.

తద్ధర్మాదిక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లాడ్వర్ణకంబగు ॥ తచ్ఛీలసంభావనా సంప్రశ్న సాతత్యవర్తమాన భావ్యాశీరాదు లాదిపదగ్రాహ్యంబులు.

తద్ధర్మాది క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లాడ్వర్ణకంబగు. తచ్ఛీల సంభావనా సంప్రశ్నసాతత్య వర్తమాన భావ్యాశీరాదులాది పదగ్రాహ్యంబులు.

వ్యా—సః ధర్మః యస్య సః తద్ధర్మః=అది (ఒకానొకటి) ధర్మంబైనవస్తువుఁ గో యట్టివస్తువు మొదలైనవానియందలి క్రియను దెలియఁజేయునట్టి ధాతువునకు లాట్ప్రత్యయంబగు, ఉ. పుష్పము పరిమళించును. పుష్పంబునకుఁ బరిమళంబు ధర్మంబు. ఇట 'పరిమళించును' అను క్రియ పుష్పమునకు స్వాభావికధర్మంబైనయట్లు దోఁచుచున్నదిగావునఁ దద్ధర్మక్రియయని గ్రహింపవలెను తచ్ఛీల (ఒకానొక ధర్మముస్వభావముగాఁ గలిగినవస్తువు) సంభావన (ఊహ) సంప్రశ్నము (పృచ్ఛచేయుట=అడుగుట) సాతత్యము (ఎల్లయప్పుడుండుట) వర్తమానము (వాక్యప్రయోగకాలమందుండునట్టిది) భావి (వాక్యప్రయోగకాలంబునకుఁ దరువాత రాఁబోవునది) ఆశీస్సు (దీవన) మొదలైనవి సూత్రింబులోని 'తద్ధర్మాది' శబ్దంబునందలి 'ఆది' శబ్దంబుచే సంగ్రహింపఁబడినవి.

(6) సూ—ఆశీశ్శాపసంప్రార్థనవిధులందు లూట్టగు.

ఆశీరాదులందుధాతువునకులూడ్వర్ణకంబగు.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లూడ్వర్ణకంబగు.

వ్యా—ఆశీరర్థము (దీవన) శాపము (తిట్టు) సంప్రార్థన (వేఁడుట) విధి (ప్రేరణము=భృత్యుఁడు మొదలైనవానిని బ్రవర్తింపఁజేయుట) ఈయర్థంబులయందు లూట్ప్రత్యయంబు గలుగును.

(7) సూ—వ్యతిరేకంబునలజియగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియావృత్తి యగుధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యా— వ్యతిరేకంబుతోఁ గూడినపదార్థంబులయొక్క క్రియను దెలియఁజేయు నట్టి ధాతువునకు 'లప్' ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. దేవదత్తుఁడు పఠింపఁడు. ఇచట పఠించుటయన్న వ్యతిరేకము పఠింపమి. దానితోఁ గూడినవాఁడు దేవదత్తుఁడు. వానిక్రియ ప్రకృతవాక్యంబునందుఁ బఠింపమియే. దానిని దెలుపుమన్న ధాతువు 'పఠింపఁడు' అనునది. కాన లక్షణసమన్వయంబు.

8 సూ— లకారంబునకు ముఙ్ప్రత్యాహారమగు.

లడాదులకారంబులం దొక్కొక్కటికి ముఙాదులాదేశంబులగు ॥ఇందు ఙకారంబు ప్రత్యాహారార్థంబు.

లడాదిలకారంబులం దొక్కొక్కటికి ముఙాదులాదేశంబులగు ఇందు ఙకారంబు ప్రత్యాహారార్థంబు.

వ్యా— లకారంబనఁగ లవర్ణకంబు మొదలుగాఁగొని లూడవర్ణకంబు వఱకునుండు ప్రత్యయంబులని యర్థము. లట్, లిట్, లృట్, లాట్, లూట్, వీనియన్నింటి యందును లకారంబు సామాన్యంబు గాన లకారంబనుటచే లడాదిప్రత్యయంబుల న్నియు నర్థంబగును. అట్టిప్రత్యయంబులకు 'డుఙ్' మొదలైనవి యాదేశంబులగును. లట్ప్రత్యయప్రథమపురుషంబునందు నేకవచనార్థమునందు 'డుఙ్' బహువచనమందు 'రు' అగును. లట్ప్రత్యయంబుయొక్క మధ్యమపురుషంబున నేకవచనార్థంబునందు 'వు' బహువచనమందు 'రు' అగును. లవర్ణకంబుయొక్క యుత్తమపురుషంబున నేకవచనార్థంబునందు 'ను' బహువచనంబునందు 'ము' అగును. 'ముఙ్' అని యుచ్చరించుట ఙకారంబు ప్రత్యాహారార్థంబని గ్రహింపవలెను. ప్రత్యాహారార్థంబనఁగా 'డుఙ్' మొదలైనప్రత్యయంబులలో దేనిపైన ఙకారంబుతోఁ జేర్చి పలుకఁగానైన రూపంబు. 'డుఙ్' ప్రత్యయంబులోని డువర్ణంబును 'ముఙ్' లోని ఙకారంబుతోఁ జేర్చిపలుకఁగా 'డుఙ్' అగును. దీనినే ప్రత్యాహారంబనిరి. ఇట్లు చేర్చినందువలన నర్థం బేమన డుఙ్ మొదలుగాఁగొని ముఙ్ వఱకును నుండు ప్రత్యయంబులు, అనఁగా 'డుఙ్, రు, వు, రు, ను, ము' అనిన షడ్రూపత్రియప్రత్యయంబు లన్నియుం గ్రహింపంబడును.

9 సూ— అందువరుసను రెండేసి ప్రథమమధ్యమోత్తమంబులనం బడు.

డుక్ - రు - ప్రథమము ॥ వు - రు - మధ్యమము ॥ ను - ము - ఉత్తమము.

డుక్—రు; ప్రథమము. వు రు; మధ్యమము-ను- ము; ఉత్తమము.

వ్యా—స్పష్టము.

10 సూ— వానిలో రుమములు బహువచనంబులు పెఱ యేకవచనం బులు.

వ్యా—పై సూత్రంబులో 'రు, ము,' ప్రత్యయంబులు సర్వదా బహువచనంబులు తక్కుంగల 'డు, వు, ను' ప్రత్యయంబులు సదా యేకవచనంబులు.

11 సూ— నామయుష్మదస్మదర్థములందు ప్రథమమధ్యమోత్తమంబులగు.

వ్యా—యుష్మదస్మచ్ఛబ్దార్థంబులుగాక తక్కిన నామార్థము కర్తయైనపుడు ప్రథమపురుషంబును, యుష్మదర్థంబునందు మధ్యమపురుషంబును, అస్మదర్థంబునందు నుత్తమపురుషంబును నగును.

12 సూ— అమహదర్థంబునందు డుక్కు రువున్నుగున్నాను బాధంబుమీఁద దివియగు.

వ్యా—అమహదర్థంబునందు డుక్కు 'వసు, డు,' వర్ణకంబును 'రు' వర్ణకంబునకు 'వు' వర్ణకంబునునను, 'ఉన్న' అనెడి సహాయక్రియపైని 'డుక్కు' నకును 'గు' వర్ణకంబు నకును క్రమంబుగా 'ది-వి' అనునవి యాదేశంబులగు మవ్వులనుదాహరణంబులు.

అంటపింపుగలను. అంటపింపుబుగలవు. ఉన్నానుబంధంబునకుదాహరణంబు. మేఘము వర్షింపుచున్నది. మేఘములు వర్షింపుచున్నవి.

13 సూ—ఉదంతంబునకు లృట్పరంబగునపుడున్నానుబంధంబగు.

ఉదంతంబగు ధాతువునకు లృట్పరంబగునపుడు - ఉన్న - అను శబ్దంబనుప్రయుక్తంబగు.

ఉదంతంబైన ధాతువునకు లృట్పరంబగునపుడు 'ఉన్న' అను శబ్దంబనుప్రయుక్తంబగు.

వ్యా—ఉకారంబంతంబునందుఁ గల ధాతువునకు లృట్పరంబగునపుడు 'ఉన్న' అనునది. ముఖ్యధాతువు ననుసరించి వరాస్యంబగు.

14 సూ—ఉన్నశబ్దంబు పరంబగునపుడు చువర్ణాగంబగు.

వ్యా—'ఉన్న' శబ్దంబు పరంబగునపుడు 'చు' ప్రత్యయంబు వచ్చును.

15 సూ—దివితరంబగుపుష్షులు పరంబగునపుడు ఉన్నానుబంధంబునకు దీర్ఘంబగు.

ప్రథమము - వాఁడుపండుచున్నాఁడు - వారుపండుచున్నారు- అదిపండుచున్నది - అవిపండుచున్నవి ॥ మధ్యమము - నీవుపండుచున్నావు - మీరుపండుచున్నారు ॥ ఉత్తమము - నేనుపండుచున్నాను- మేముపండుచున్నాము.

వ్యా—డి-వి అను ప్రత్యయంబులుగాక 'డు రు-వు-రు-ను-ము' అనునవి పరంబగునపుడు 'ఉన్న' అను సహాయక్రియకు దీర్ఘంబు గలుగును. ('డుప్తు' అనఁగా డువర్ణకంబును ముక్షు మొక్క ఆకారంబుతోఁ జేర్చి పలుఁగాఁ గానైన రూపంబు. ఇట్లిది

(ప్రత్యాహారమనంబడును) వర్తమానకాలిక క్రియావృత్తియైన వండు, ధాతువునకుం బెం ప్రత్యయంబు. దీనికి నెనిమిదవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమపురుషైకవచనంబు వివక్షింపంబడి నప్పుడు డుట్టు, వచ్చును. (వండు + డు) వండుధాతువుదంతంబుగావునఁ బదుమూఁడవసూత్రంబుచే నున్నానుబంధంబగు. (వండు + ఉన్న + డు) పదునాల్గవ సూత్రంబున చువర్ణకంబగు. (వండు + చు + ఉన్న + డు) పదునేనవసూత్రంబుచే ఉన్న, అనుదానికి దీర్ఘంబగు (వండు + చు + ఉన్నా + డు) డుట్టుఇత్తుగావున బిందుపూర్వకంబగు. వాఁడు వండుచున్నాఁడు. బహు - వారు వండుచున్నారు. దీనికిప్రక్రియ యేకవచనంబున కిచ్చినయుదాహరణంబునందుంబలెనూహింపునది. అది వండుచున్నది. అవి వండుచున్నవి, ఇచ్చట డి-వి, వర్ణకంబులుపరంబైనందున నీపదునేనవసూత్రంబుననున్నానుబంధంబునకు దీర్ఘంబు నిషేధింపంబడినది. నీవు వండుచున్నావు మీరు వండుచున్నారు, యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునందు నేకవచనబహువచన సమావేశంబులఁ మధ్యమపురుషమైనందుల కుదాహరణంబులు. నేను వండుచున్నాను. మేము వండుచున్నాము, అస్మచ్ఛబ్దార్థంబునఁదు నేకవచనబహువచనంబులు కర్తలు గాన నుత్తమపురుషంబు.

16 సూ—లిడ్లోట్టుల డుజ్జునకెను నువర్ణంబులగు.

లిడాదేశంబగు డుజ్జునకు - ఎను - అనునది లడాదేశంబగు డుజ్జునకు - ను - అనునద నాదేశంబులగు.

లిడాదేశంబగు డుట్టునకు 'ఎను' అనునదియు, లోడాదేశంబగు డుజ్జునకు 'ను' అనునదియు నాదేశంబలగు.

వ్యా—స్పష్టము. భూతంబున 'ఎను' వర్ణకంబు నెత్వంబున కత్వంబు కొండొకచోఁ గానంబడియెడి. శా॥ అయ్యో నీసుతుఁగ్రిందకన్నులొని పోనుకన్ భీతి వాపోకఁ గన్' పంచ - 1ఆ (వేంకటనాథకవి) మ॥ అని శాపావధిఁ జెప్ప ముగ్గుఁడు పోనుకన్ బోఁ వాలోన' పంచ- 4 ఆ. శా॥ అయ్యోన్నాలవజాము చొచ్చెఁ దడవాయన్ వచ్చి విచ్చేయు' పంచ-4 ఆ ఇయ్యవి ప్రాయోదకంబులు.

17 సూ—భూతంబునందు గాగమంబగు.

భూతార్థవృత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

భూతార్థవృత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

వ్యా—భూతార్థంబును దెలియఁజేయునట్టి ధాతువునకు, ఇకారంబంతాగమంబగు. వర్తమానాదికాలంబులను ధాతువే బోధించుననియు తెంటివసూత్రంబునఁ జెప్పంబడియె.

18 సూ—లిట్టున్నుఙ్పరం బగునపుడు తివర్ణకంబగు.

ఇకారంబుమీఁది రువునకు క్రియావిభక్త్యాయను సూత్రముచే రుఙ్ఙానకిత్వంబగు ॥ ప్ర - వండెను— వండిరి॥ మ - వండితివి - వండితిరి॥ ఉ - వండితిని - వండితిమి.

ఇకారంబుమీఁది రునువు క్రియావిభక్తులయను సూత్రంబుచే రుఙ్ఙాన కిత్వంబగు.

వ్యా—భూతార్థంబు వివక్షింపంబడినప్పుడు 'వండు + లిట్' ఇట్లుండఁగను. లిని యువసూత్రంబున డుఙ్ఙును. వడునావసూత్రంబున డుఙ్ఙునకు 'ఎను' వర్ణకంబును నగు. 'వండు + ఎను' ఇట్లుండఁ నపదాదిస్వరనిత్యసంధిగాఁగ 'వండెను' అను ప్రథమ పురుషంబయ్యెను. 'వండు + రు' ఇట్లుండఁ బహువచనసూత్రంబున ధాతువునకు ఇగాగమంబగు. ఇక్కడ కిత్తుగావున ధాతువునకు నంతాగమంబుకాఁగా 'వండు + ఇ + రు' అని యుండఁగను అపదాదినిత్యసంధిచే 'వండి + రు' అయ్యెను. 'ఇకారంబుమీఁది రునువు క్రియావిభక్తుల' అను తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యురునదియాయనసూత్రంబుచే 'రు' వర్ణకంబు. క్రియావిభక్తి గావున నిత్వంబు రాఁగా 'వండిరి' అను ప్రథమపురుష బహువచనరూపంబయ్యె. మధ్యమము—వండితివి. 'వండు + లిట్' ఇట్లుండఁ దానిమీఁద వసూత్రంబుచే మధ్యమపురుషైకవచనంబున వువర్ణకంబు రాఁగా 'వండు + వు అయ్యె'

పదునేనవసూత్రంబుచే నిగాగమంబును, పదునెన్మిదవసూత్రంబుచే వువర్ణకంబునకు ముందు 'తి' వర్ణకంబు రాఁగా 'వందు + ఇ + తి + వు' అనియుండె. 'ఇకారంబు మీఁది' అను తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిరెండవసూత్రంబుచే 'వు' వర్ణకంబు యొక్క యుత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగి 'వందితివి' (వందు + ఇ + తి + వి) అను విశిష్టరూపంబయ్యె. బహువచనంబునఁ బైప్రక్రియచే 'వందితిరి', 'వందితిని', 'వందితిమి' అను మధ్యమపురుషైకబహువచనరూపంబులను బైయుదాహరణంబునందలి సూత్రప్రక్రియయే యూహించుకొనునది.

19 సూ — కలజ్యనుబంధంబు లృట్పరంబగునప్పుడగు.

లృట్పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు - కలజి - అనునదియను ప్రయుక్తంబగు. వందకల

లృట్పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు 'కలజి' అనునది యనుప్రయుక్తంబగు.

వ్యా — భవిష్యదర్థంబునందు ధాతువునకు 'కలజి' అనునది యనుసరించి రూపంబగును.

20 సూ — జిత్తుపరంబగునపుడుత్వంబున కత్వంబగు.

జిత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు.

జిత్తుపరంబగునపుడుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు.

వ్యా — 'కలజి' ప్రత్యయంబు జిత్తుగావునఁ బ్రకృతంబైన వందుధాతువు యొక్క ఉకారంబునకు అత్వంబుగలుగును. ఉ. వందఁగలఁడు. వంద + కల + డు, ఇక్కడ నిరువదియొకండవసూత్రంబున ధాతువునకు నుగాగమంబువచ్చి 'వందను + కల + డు' అగును. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాఱవసూత్రంబుచేఁ గకారంబునకు గకారంబును, పదునేడవసూత్రంబుచే బిందువునుగలిగి 'వందఁగలఁడు', అయ్యెను. బహువచనము 'వందఁగలరు'.

21 సూ — కలిజిః డుజులు పరంబులగునపుడు నగాగమంబగు.

ద్రుతకార్యంబు ॥ ప్ర- వండఁగలఁడు - వండఁగలరు - వండఁగలదు - వండఁగలవు ॥ మ - వండఁగలవు - వండఁగలరు ॥ ఉ-వండఁగలను - వండగలము.

ద్రుతకార్యంబు ప్ర॥ వండఁగలఁడు - వండగలరు. వండఁగలదు-వండఁగలవు, మ॥ వండఁగలవు - వండఁగలరు ఉ॥ వండఁగలను - వండఁగలము.

వ్యా— కలిజి-డుజులు, అనువవి పరంబులగునపుడు ధాతువునకు నగాగమంబు వచ్చును. ద్రుతకార్యంబనఁగా ద్రుతప్రకృతికంబునుబట్టివచ్చు సరళాదికార్యంబులు మూలంబునందలి యుదాహరణంబులయందుఁ బైసూత్రంబులోని వండఁగలఁడు, అను రూపంబునొద్దఁ గనఁబఱిచిన సూత్రప్రక్రియయే తక్కిన పురుషంబులయందును నూహించుకొనునది.

22 సూ— లాట్టునకున్ను పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు.

ప్ర - వండును - వండుదురు॥ మ - వండుదువు వండుదురు ఉ - వండుదును - వండుదుము ॥ లాడర్థంబులయందోలి నుదాహరణంబులు వక్కాణించెద ॥ తద్ధర్మంబు - కులాలుఁడు కుండలు వానును ॥ తచ్ఛీలంబు - జ్వాలనజ్వాలంబు లుష్ణరంబెగయును॥ సంభావన- ఇప్పుడు వాఁడింటనుండును ॥ సంప్రశ్నము - ఉండునాపోదునా ॥ సాతత్యము - సర్వంబునం దీశ్వరుఁడుండును - సర్వంబీశ్వరునియందుండును ॥వర్తమానంబు - మేననిప్పుడుంబులకలు వొడమెడును - వక్ష్యమాణవిధిచేఁ బ్రాయికంబుగ వర్తమానంబునందెడు గాద్యాగమంబులగు ॥ భావి- వాఁడుచెప్పువచ్చును ॥ ఆశీస్సు - శుభంబగును ॥ వచ్యర్థంబుల కొకానొకచో భూతంబున లాట్టు గానంబడియెను.

15/6

ప్ర - వండును - వండుదురు. మ - వండుదువు - వండుదురు. ఉ — వండుదును - వండుదుము. లాడర్థంబులయందోని యుదాహరణంబులు వక్కాణించెద. తద్ధర్మ్యంబు — కులాలుండు కుండెలు వానును. తచ్ఛీలంబు - జ్వలనజ్వాలంబు లుప్పరం బెగయును. సంభావన - ఇప్పుడు వాఁడింటనుండును. సంప్రశ్నము — ఉండునా పోవునా. సాతత్యము - సర్వంబునం దీశ్వరుఁడుండును; సర్వంబీశ్వరునియందుండును. వర్తమానంబు - మేన నిప్పుడుం బులకలవొడమెడును. వక్ష్యమాణవిధిచేఁ బ్రాయికంబుగ వర్తమానంబునం దెడుగాద్యాగమంబులగు. భావి - వాఁడు రేపువచ్చును. ఆశీస్సు - శుభంబగును, పద్యార్థంబుల కొకానొకచో భూతంబున లాట్టుగానంబడియెను.

వ్యా — ప్రథమపురుషైకవచనవర్జకంబులగు లట్టునవి (రు, వు, రు, ను, ము,) పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు దుగాగమంబు గలుగును. వండు + లాట్ ఇట్లుండఁ బ్రథమపురుషైకవచనంబుగావున నెనిమిదవసూత్రంబుచే డుజ్వర్ణకంబు రాఁగా వండు + డు, అనియుండె పదునాలవసూత్రంబుచే డుజునకును వర్ణం బాదేశంబై వండును, అయ్యెను. దుగాగమంబు విధించు ప్రకృతసూత్రంబులో డుజు పరిహరింపఁబడినందున దుగాగమంబు రాలేదు. వండుదురు, ఇట వండు + లాట్ ఇట్లుండఁ బ్రథమపురుషబహువచనంబు గావున రువర్ణకంబు లకారంబునకు నాదేశంబై ప్రకృతసూత్రంబున ధాతువునకు దుగాగమంబు గలిగి పైరూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లే మధ్యమోత్తమపురుషంబులయందును సూత్రప్రక్రియ నూహించునది. లాట్ప్రత్యయంబున కర్థంబులైన తద్ధర్మ్యతచ్ఛీలాదులకు నుదాహరణంబుల కర్థవివరణంబు నరుసగా నీయఁబడును. తద్ధర్మ్యంబు — కులాలుఁడు కుండెలు వానుట కులధర్మంబు. తచ్ఛీలంబు - అగ్నిజ్వాలలూర్ధ్వముఖంబులగుట సహజము. సంభావన - ఊహ. వాఁడు గృహమందుండుట నిశ్చయింప శక్యంబుకానిది, సంప్రశ్నము - అడుగుట. సాతత్యము - సతతంబు నుండుట. ఈశ్వరుం డెల్లప్పుడును సర్వజగంబును విడనాడక యుండునని యర్థంబు తోఁచుచున్నది. వర్తమానంబు - ఒడలు గగుర్పొడుచుచున్నదని యర్థము. క్రిందనుఁ జెప్పఁబోయెడి యిరువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నెడు, గాగమంబును, ఎడిగాగమంబును, తఱచు వర్తమానకాలంబునందగును. భావి- భవిష్యత్కాలము. వచ్చును= రాఁగలఁడని యర్థము. అశీస్సు - దీవన. ఆశీస్సునందు నగ్న్యోదును, అనుతఙ్, అనియు నిరువదియాఱవ

సూత్రించుచే నుండందగును. సీ॥ తే॥ అపరిజనకార్థిసీసురామాభిధాన । సారికహీన గుణపాత్రితహరశరాశి । గిరిమథనయత్నమున దోఁచు సిరియ శేష । రాజ్యము లొసంగఁదిరుమల రాయమణికి' వసు.-1 ఆ. మ॥ స । ర్వకలాకాంతుఁడు ప్రోచు దిర్మలమహారాయక్షమావల్లభుఁడ్, వసు -1-ఆ. సీ॥ తే॥ ప్రథనజయమిచ్చుఁ దిరుమలరాయమణికి, వసు 1 ఆ. శా॥ సా। ఖ్యారూఢిఁ విలసిల్లువేంకటనగాధ్యక్షుండు రక్షించు గా। బ్బాగి తిమ్మనృపాలసింహులు నరసింహోర్వీశ చూడామణిన్, రామా-1ఆ. ఉ॥ సాం। పెసఁగెడు పుల్లరాయఁడు జయోన్నతులిచ్చు నృసింహశౌరికిన్ రామా-1ఆ. మ॥ ఎలమిన్నిత్యముఁ బ్రోచుఁగృష్ణవసుధాధీశుఁడ్ నృసింహాత్మజున్' కళా-1ఆ. ఇచ్చుధాతువునకు నర్థంబులైన 'అను, పలుకు, వాక్రుచ్చు, చెప్పు, ఇత్యాదులకు భూతకాలంబున నొకానొకప్పుడు లాట్ప్రత్యయంబు ప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. తే॥ గీ॥ సర్వతీర్థాభిగమనంబు సర్వవేద । సమధిగమము సత్యంబుతో సమము గావు। ఎఱుఁగు మెల్లధర్మములకు నెందుఁ బెద్ద। యండ్రు సత్యంబు ధర్మజ్ఞులైన మునులు' భార- ఆది. 4ఆ. క॥ మౌనమున దృఢజ్ఞానము । దానంబున నభ్యుదయము ధర్మనిరతయా। శానిగ్రహణంబున నర। కానీకాహరణ సౌఖ్యమగునండ్రు బుధుల్' భార-శాంతి-6, తే॥ సత్యభోగకంబెంచఁ బ్రశస్తమైన। కృత్యమరయంగ లేనండ్రు నిత్యమస్తు। సమ్యగధిగమసిద్ధికి సంయమప్రసిద్ధులాగమతంత్రప్రసిద్ధులారఁ' భార- అశ్వ- 2ఆ. తే॥ వినుమనేకవిధంబుల విస్తరిల్లు । ధర్మములయం దొకండునుబలఁప నిష్ఫలంబు లేదాత్మమోక్షఫలంబిడైన । ధర్మముత్తమమండ్రు తత్త్వజ్ఞుఁడధిప' భార- శాంతి - 4ఆ. క॥ ఋతుమతియై పుత్రార్థము । పతిఁగోరిన భార్యయందుఁ బ్రతికూలుండై । ఋతువిఫలత్వము సేసిన। నతనికి మఱి భ్రూణహత్య యగునండ్రు బుధుల్' భార-ఆది-3ఆ. తే॥ గీ॥ పౌరుషంబుచూపె ఫలమండ్రు కొందఱు । ట్లనక దైవమిచ్చునండ్రు కార్య। ఫలము' భార. పైనుదాహరింపకబడిన 'అండ్రు' ఇత్యాదిలాట్ప్రత్యయాంతంబులకు 'అరి' అని భూతకాలమర్థము.

23 సూ—లాట్టు రుణ్ణుపరంబగునపుడెద గాగమంబును బ్రథమనుపన్నకంబు పరంబగునపుడెను గెకాగమంబులును బహుళంబుగానగు.

ప్ర - వండెడును - వండెడిని - వండెదరు ॥ మ - వండెదవు - వండెదరు ॥ ఉ - వండెదను - వండెదము.

వ్యా—తద్ధర్మార్థంబులయందుఁ బ్రథమపురుషైకవచనంబైన డుఙ్ఙు తప్ప 'రు, వు, రు, ను, ము, అనునవి పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు ఎదుగాగమంబును, ప్రథమపురుషనువర్ణకంబు పరంబగునపుడు ధాతువునకు ఎడిగాగమంబును, ఎడుగాగమంబును దఱచుగ గలుగును. 'వండు + లాట్, ఇట్లుండ నెనిమిదవసూత్రంబుచే డుఙ్ఙును, పదునాఱవసూత్రంబుచే దానికి నువర్ణకంబును రాఁగా 'వండు + ను, అని యుండె. ప్రకృతసూత్రంబుచే నువర్ణకంబునకు ముందు ఎదుగాగమంబును, ఎడిగాగమంబును ధాతువునకుఁ గలుగఁగా వండు + ఎదు + ను—వండు + ఎడి + ను, అని యుండె. ఈయాగమంబులు కిత్తులుగావున ధాతువునకుఁ దుదనుజేరె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండెడును—వండెడిని, (ఇచ్చట 'ఇకారంబుమీఁదినును వు(క్రియా, అను తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియాఱవసూత్రంబుచే నువర్ణకంబున కిత్వంబు) అనురూపంబులాయెను వండెదరు, వండు + లాట్, అనియుండ నెనిమిదవసూత్రంబుచే రువర్ణకంబు గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున నెద గాగమంబురా నీరూపంబయ్యె. ఇట్లే మ-వండెదవు. వండెదరు. ఉ- వండెదను, వండెదము, ఇత్యాదిరూపంబులయందును నూహించునది.

24 సూ.—లిఙ్లోట్టు లవకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

వండితి - వండితివి ॥ వండుము వండుమువు ॥ వండెదవు - వండెను.

వ్యా—భూతక్రియయొక్కయు, తద్ధర్మక్రియలయొక్కయుఁ బ్రత్యయవకారంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగా నగును. భూతంబునకు — వండితి, వండితివి. ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బాక్షికవకారలోపంబురాఁగా వండితి + ఇ' అని యుండె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండితి, అయ్యె వండుదు, (వండుదువు) వండెను (వండెవవు), ఇత్యాదులందుఁ బైఁగానించబలె నూహించుకొనవలయును సీ॥ ఇభరాజగమన నీవెంటుల కరిగితత్త్వఁకుచాభోగయెుందున్నదాన । వబల యెవ్వరిచేత

నదీవులలోఁ బట్టుపడితిరి నానేకులు బాధమునన్న । యెనగరిమ్యాగంబుల యుద్ధరంబులలో నున్నదానవే, భార-ఆర-2 ఆ. ఉ॥ నోరి నే । కల్యాగారిమానమునననిచిముఁ బ్రేలెదు సూతనందనా, భార-ఉద్యో-2 ఆ.

25 సూ—తిర్యక్త్వంబులు నాద్యంబులగు సత్త్వంబు లిట్టిట్టుల ప్రథమబహువచనంబున కేకవచనంబగు.

చిలుకలుపలికెను ॥ చిలుకలుపలుకును ॥ చిలుకలుపలికెడును ॥
మేఘములు గర్జిల్లెను. మేఘములుగర్జిల్లును. మేఘములుగర్జిల్లెడును.

వ్యా—పశుపక్ష్యాదితిర్యగ్జంతువులును, జ్ఞానహీనంబైనపదార్థంబులును నగు మహ నచోలిట్టులిట్టులబహువచనంబునకు నేకవచనంబాదేశంబగు. పలుకు + దు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతిసూత్రంబున నేకవచన దుప్రత్యయంబు పలుకు + ను, అయ్యె. పదునాలుగవసూత్రంబున ఎను, వర్ణకంబు గలిగె పలుకు + ఎను, అయ్యెను. అపదాదిస్వరసనిత్యసంధియు, ఎను బదియైనసూత్రంబుచే లకారంబుయొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబును గలిగె పలికెను' అయ్యె. పలికినదని యర్థము. పలుకును, పలికెడును (ఇరువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నెడు గాగమంబు) ఇత్యాదులు లిట్టిన కుదాహరణంబులు. మేఘములు గర్జిల్లెను, ఇత్యాదులయందుఁ బైప్రక్రియ యూహించుకొనవలయును. పైసూత్రంబునకులక్ష్యాంతరంబు. తే॥ గీ॥ పృథివి స్థావరతిర్యక్ప్రభృతులకెల్ల । క్రియలయందు నేకవచనములే గత్తి నమ్మగ । జేయుమనుచాదిక్రియల్ దలప నేక । వచన బహువచనంబులై సాగుచుండ, సర్వ-క్రి-రూ ప్ర 1 ల. క॥ మాసనమోసుశినస్థలి । గూసెంగలమంగ జనులుపంబు నహాముల్, నీసింబఅవెుదుయిభుపడరి । మోరిసెంచనుయంరఁబూత్యములపస్వరులై, భార-విరా-4 ఆ తే॥ గీ॥ పక్షి మృగజాతులెల్లను బ్రమిసియిట్టు । నట్టుగలగొని చనరెవృక్షాళియదరెఁ । గురుబలంబును టెవరె నంబరమునిశలు । బూరటిల్లంగఁ జెలఁగెవదానమున, భార-విరా 4 ఆ శా॥ ఆకంపించె జగత్త్రయంబు దిశలల్లాడెన్ సముద్రంబులు । క్షోభించెన్ భయ మ్మొందె భూతములు భేదిల్లెం గులక్ష్మాభ్రముల్, కాపించెను నభంబగ వసుంధరాస్థలి మహోరగ నాథుఁడు గ్రుంగెఁ గూర్మముం । దలచె నఘంబు గ్రామంబు సురపంతు ల ।

మొగ్గి దిగంతరంబుల । త్తతిపడరేక మరుస్సుతుఁడు దర్పమెలర్పనహార్యముద్ధతిం బెటుకఁగ గోత్రశైలములు పెల్లడరేక గలగెంబయోధులుక్, భారత-యు-కాం.

26 సూ—లోట్టునుణ్ణానకెడు త వర్ణంబులు క్రమంతాంతంబులగు.

ఆశీస్సు - మీకు మేలుగలిగెడును - మీకు మేలుగలుగుతను ॥ శాపంబు - నీకు రాక్షసత్వంబుగలిగెడును - నీకు రాక్షసత్వంబుగలుగుతను ॥ సంప్రార్థనంబు - హరినన్నుఁ గృపఁగాంచెడును - హరినన్నుఁ గృపఁగాంచుతను.

వ్యా—ఆశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనము, విధి, వీనియందలి దుణ్ణానకు నకారంబంతమందుఁ గల ఎడు, త, వర్ణంబులగును. ఆశీస్సు. మేలనుభవించువానికి నిష్టంబుగావునఁ బైరెండు వాక్యంబులును, ఆశీర్వాదార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు వచ్చినందులకు దాహరణంబులు. శాపము-ఇచ్చట రాక్షసత్వం బనుభవించువానికి ననిష్టంబుగావున నారెండు వాక్యంబులును శాపార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు గలిగినందులకు దాహరణంబులు. సంప్రార్థనము—ఇచ్చట హరితన్ను రక్షింపవలెనని ప్రార్థించుచున్నాఁడు కావున నట్టి యర్థంబునందుఁ బైప్రత్యయంబులని యెఱుంగునది. శాపంబునకు- క॥ పతి హీనలైన భామిను । లతిపనవతులయ్యుఁ గులజలయ్యును ననలంకృతలయ్యెడు మాంగల్యరహితలయ్యెదుఁ గృపణావృత్తి నిదియు మొదలుగాక్, భారత ఆది. 4 ఆ. ఆశీస్సునకు—ఉ॥ వారిజవైరికులేశ నీకుసం । పూర్ణమనోరథంబులను బుత్త్రఘనంబులు నిచ్చుచుండెడిక' భారతము.

27 సూ—విధియందు లోట్టునకు మాఱుగానది యనుతచ్ఛబ్దంబును ముందు నుగాగమంబునునగు.

మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబుచేయునది - వానికి నీవు బొనటయియుండునది.

వ్యా—విధ్యర్థకంబునందు (తనకు లోఁబడినభృత్యాదులను కార్యమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటవిధి) లుట్టునకు బదులు 'అది' అను శబ్దంబును, దానికి ముందు ధాతువునకు 'ను' గాగమంబును, గలుగును, ఉ. మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబుచేయునది. మైత్రుండు నానిరూపించిన కార్యంబు చేయుట విధియని యర్థము. ఇచ్చట మైత్రునిఁ గార్యంబునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట స్ఫురించుచున్నది. 'చేయు + లుట్ అనియుండఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే 'అది' శబ్దంబును, ధాతువునకు నుగాగమంబును నయ్యెను. నువర్ణకిత్తు కావున 'చేయు' ధాతువుతోను జేరి 'చేయునది' అను రూపంబయ్యెను. దానికి నీవు బాసటయయియుండునది. ఇచ్చట నీవు బాసటయయియుండుమని యర్థము. ఇచ్చట 'ఉండునది' అనునది ప్రార్థనాభిప్రాయార్థంబును దెలియఁజేయుచున్నది. ఇరువదితొమ్మిదవసూత్రంబున బాసటనైయుండుమనియుఁ జెప్పనొప్పను.

28 సూ—ఎడుతల ద్రుతంబున కచ్చు పరంబగునపుడు మకారంబగు.

నీకు మేలుగలిగెడు మనియెను - నీకు మేలుగలుగుత మనియెను.

వ్యా—'ఎడు, త' అనువాని ద్రుతంబునకు నచ్చుపరంబగునపుడు మకారంబు గలుగును. ఉ. నీకు మేలుగలిగెడు మనియెను; నీకు మేలుగలుగుత మనియెను. ఇచ్చట సంధివశమందు 'ఎడు, త' వర్ణంబులు మకారాంతంబులయ్యెను విభాగావస్థయందు 'కలిగెడున్ + అనియెను; కలుగుతన్ + అనియెను' అని నకారాంతంబులుగాఁ జెప్పవలెను.

29 సూ—లుణ్మధ్యమపురుషలకు ముముడుజ్ఞులగు.

ఆశీస్సు - దీర్ఘాయువగుము - దీర్ఘాయువులరగుఁడు ॥ శాపంబు-రాక్షసుండవగుము - రాక్షసులరగుఁడు ॥ సంప్రార్థనంబు - నన్ను రక్షింపుము - నన్ను రక్షింపుఁడు ॥ విధి - నాచెప్పిన పనిచేయుము - నాచెప్పిన పనిచేయుఁడు.

వ్యా—'ఆశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనంబు,విధి' ఈయర్థంబులయందు లూట్టుత్తమ పురుషంబుయొక్క యేకవచనబహువచనంబులకుఁ (వుపర్ణక రుపర్ణకంబులకు) క్రమంబుగా మువర్ణకదుజ్వర్ణకంబులగు. ఆశీస్సు—'దీర్ఘాయుపగుము' ఇటఁగారకపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియాఁడు ముప్పదినాల్గుసూత్రంబులచే 'దీర్ఘాయువవు' అనుట యాశీర్వ్యక్తంబైనను నిచ్చటిరూపంబు పూర్వోక్తసూత్రంబులోని ప్రాయిక గ్రహణంబుచే రక్షితంబయ్యె. 'అగుము, కమ్ము, అవుము, కొమ్ము' అని యేకవచనంబునందును, 'అగుఁడు, కండు, అవుఁడు, కొఁడు' అని బహువచనంబునందును రూపాంతరంబులు. తొంబదియాఱవసూత్రింబునొద్దఁ జూచుకొనునది. 'దీర్ఘాయులరగుఁడు' బహువచనము. దీర్ఘాయుఁరుకండని యర్థమ్ము.' శాపసంప్రార్థనవిధులందు నిట్లే గ్రహించుకొనునది. విధ్యర్థంబునందు లూట్టుయొక్క పురుషత్రయంబునంగును, ఇరువదియేడవసూత్రింబుచే 'అది' శబ్దంబు విధింపంబడి యుదాహృతమైన 'నీవుబాసటయయియుండునది' ఇత్యాదికమై నమస్యమపురుషాదివాక్యంబు ప్రకృతసూత్రంబున 'నీవు బాసటయయియుండుము' అని పక్షంబున నిర్వ్యాసంబుగానుండునట్లు లూట్టుయొక్క పురుషత్రయంబునందును విధ్యర్థంబునంగాక తక్కిన యాశీశ్శాపసంప్రార్థంబులయందు 'ఎడు, త' వర్ణంబులు, ఇరువదియాఱవసూత్రంబుచే విధింపంబడఁగా 'నీవు దీర్ఘాయువయ్యెడు, నీవుదీర్ఘాయువగుత్, ఇత్యాదికమైనరూపంబులును, ప్రకృతసూత్రంబునఁ బర్యాయంబుగా మువర్ణకడుజ్వర్ణకాంతరూపంబులును, ఆశీరాద్యర్థంబులయందు నగునని తెలిసికొనునది. ఈ సూత్రంబు, ఇరువదియాఱు ఇరువదియేడు సూత్రింబులకు బాధకంబుగాదని యెఱుంగునది. కేవలతుమున్నంతంబుచేతను సైతము శాపార్థము తెలుపంబడు. అన్వయక్రమంబుచేఁ గ్రియావాచకంబు వాక్యాంతంబునందే యుండవలసినది. కావున శాపక్రియాబోధకంబైన తుమున్నంతంబుకూడ వాక్యాంతంబునందే ప్రయోగింపవలెను. చ॥ శమనునిదిక్కునంబోవమి సర్పముఖంబులబైలువెళ్లిని । త్యమును బలాశసంగతులు దప్పక త్రిమ్మరునట్టి నాలిభూ। తమ ! పనమాన ! నీకుఁగలదా । మఱిభూతదయాగ్రబుద్ధి? యు।క్తమకదనీవుఁ గొమ్మలనపల్చుట నీవడి ధూళిపాలుగాక్, కవి-2 ఆ. 'పవనుఁడానిను బెద్ద పాముగఁ-అన, సే॥ గీ. నీరజారాతివిఁనుఁ దనసెలవుగూలనేలసృజియించె విధిసృజియించుఁగాక । యేలజైవాతృకునిఁజేసె నేలతప్పఁ। బుడమిఁ

బాపిచిరాయునక్ జెడగునుమను, వసు - 4 ఆ. తే॥ గీ. అలరునేలుకోడ ! బాలసిరి గలిగినట్టి । దొరకొమరునందుఁ బొగడువఁ గ్రుచ్చిపనునుఁ । దోఁగేలుంగక మునునలఁ దెరువరులను । బూనియేతునె నీప్రాణిక్కి బిగ్గిగాను, నీలా-3 ఆ. క॥ పాదపాస్పంబునఁ బలుమాఱు। విరిఁబోఁడులనెల్ల మిగలవెతవెట్టుదునీ। దొరపెనము గ్రుంగిపోవను! మరుఁడా నీ చేతివిల్లు మంటంగలయక్, నీలా-3 ఆ. చ॥ బలితపుటామునందమిరుఁ బవ్వఁగఁ గైకొని యొజ్జముద్దియక్ । గళిసినదోసకారివని కాదె నినుంగని తమ్మికొమ్మ నిద్యలతల వంచుచుండునది చాలదొ యూఱిడి నీకునెంతకుం। జలవలజూప నీసవురుసన్నము గా నిఁక నిందురాకుమీ, నీలా-3 ఆ. క॥ జతలేనిప్రావుగల్గుట। కతిపలపైఁ జెల్లురేఁగి యలజడి మీఱక్। వెతపెట్టుదురేయిఁక నీ। బ్రతుకుబయల్గాను నాఁకపయ్యెకట్టా, నీలా- 3 ఆ. తే॥ గీ. మున్ను కొన్నాళ్లు పలుగాకి మూఁకలోనఁ ॥ గలిసిమెలఁగిన తెఁఁగెల్లఁగాని పింపఁ। జేడియలమీఁదఁ గ్రుళ్లెల్లసేయరాదు । కోయిలాయింక నీయిల్ల నూలిపోను, నీలా-3 ఆ. తే॥ గీ. తరుఁబోఁడుల డెందముల్లల్లడిల్లఁ। గూఁకనీడుకొందు నెంతయుఁ గొలఁత లేక। యాగడంబునఁ బరివిచ్చిగూడె జేమి।యక్కటా నెమ్మినీ మాట యడఁగలియ. నీలా -3 ఆ. క॥ నెమ్మితిఁబలుమాఱు మోఁదుము ముఁ ।గన్నుగొనిప్రాఁ దేనెలాని కడుఁగ్రొవ్విన యహా । కొమ్మలఁగలఁపఁగ ఁజూచెదు । తుమ్మెద నీప్రబ్బు వెన్నుపలు పట్టక్, నీలా-3 ఆ.

30 సూ—ఉభయప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు. మనమువందుదము.

జీత్తాపరంబగునపు దుత్వంబున కత్వంబగు నను సూత్రముచే ల జిపరంబగు నపుడత్వంబు ॥ ప్ర - వందుఁడు - వండెరు - వండదు - వండవు ॥ మ - వండను - వండరు ॥ ఉ - వండను - వండము.

వ్యా— నీవును నేనును (మనము) గగ్గెనపుడు, ఇరువదిరెండవసూత్రంబునే గాతువునకు విధింపంబడిన దుగాగమంబున కత్వంబగును. ఉ. మనము వందుదము,

(వండుదుము, అనునవి బహుళముగాఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే సత్వంబుగలిగె. ఇంతకుమున్ను వ్యతిరేకార్థకలకారంబులకు సత్వకలకారంబులకు నుదాహరణంబులు క్రమంబుగా నీఁబడియె. ఇప్పుడు వ్యతిరేకంబునకు నుదాహరణంబులు మూలంబున నీయంబడెను. ఈవ్యతిరేకార్థకంబునందు ధాత్వంతిమోకారంబునకు నిరువదియవసూత్రంబుచే సత్వంబు గలిగి (వండరు, మొదలగు రూపంబులయ్యె.

31 సూ—మధ్యమ ముడుజులు ముజ్జునాఁబడు.

వ్యా—మధ్యమపురుషంబునందలి ము, డుఙ్, అనునవి ముజ్జు, అనఁబడును. అనఁగా ముజ్జకంబులతో డు ము ప్రకారంబుచేప్పఁగా (డుజ్జు రుజ్జు, ఇత్యాదికంబులవలె ముజ్జు, ప్రత్యాహారంబని యెఱుంగునది.

32 సూ—వ్యతిరేకంబున ముజ్జు పరంబగునపుడు కుజియగు.

నీవు వండకుము - మీరువండకుఁడు.

వ్యా—వ్యతిరేకార్థంబునందు మునర్థక డుజ్జర్థకంబులు పరంబగునపుడు ధాతువునకుఁ గుజివర్ణకంబగు. సవిప్రత్యయంబు జిత్తుకావున నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాతువుయొక్క ఉకారంబునకు, అకారంబయ్యె.

33 సూ—సంప్రార్థనంబున ముజ్జునకదాదులు విభాషను ప్రయుక్తంబులగు.

వండుము - వండుమా - వండుమి - వండుమీ - వండుఁడ - వండుఁడా - వండుఁడి - వండుఁడీ ॥ అ - ఆ - ఇ - ఈ - ఎ - ఏ - ఒ - ఓ- అమ్మ-అయ్య-ఇత్యాదు లదాదులు.

వ్యా—సంప్రార్థనార్థంబునందలి మువర్ణకదుగ్వర్ణకంబులకుఁ జివరను హ్రస్వాకారంబు మొదలైనవి. విభాషగాఁ జేర్పంబడును. 'వండుమ' 'వండుము + అ' అనిపదవిభాగము చేయవలయును. 'వండుమా' 'వండుము + ఆ' అని విభజింపవలయును. ఇట్లే 'వండుమి' ఇత్యాదులయందుఁ బదవిభాగమూహించునది. 'వండుమ' ఇత్యాదుల కర్థం జేసునఁగా వండుటకు నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడనని యర్థంబు.

34 సూ—ఎదాదులను ప్రయుక్తంబులగు నపుడు ముఙ్ఙునకు వుఙిరుఙియగు.

వినవె - వినవే - వినరె - వినరే - వినకువె - వినకువే - వినకురె - వినకురే - వినవమ్మ - వినరమ్మ - వినవయ్య - వినరయ్య.

వ్యా—'ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, అమ్మ, అయ్య, (ఎదాదులు) అనునవి మువర్ణకదుగ్వర్ణకంబులపై ప్రయోగింపంబడునపుడు ముఙ్ఙులనుఁ గ్రమంబుగా వుఙి (ఏకవచనంబున) రుఙి (బహువచనంబున) అగును. 'వినవె' ఇట 'వినుము + ఎ' ఇట్లుండ నెదాదులలోని ఎకారంబు పరమైనందున మువర్ణకంబునకు వుఙివర్ణకంబుగలిగి 'వినవు + ఎ' ఇట్లయ్యె. వుఙి జిత్తుగావున నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాతువుయొక్క ఉకారమకారముకాఁగా 'వినవె' అయ్యె. 'వినవే' ఇత్యాదులయందు నిట్టిప్రక్రియ యూహించునది. 'వినకువె' ఇట 'విను + ము + ఎ', ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున 'విను + వు + ఎ', అయ్యెను. వ్యతిరేకార్థంబుకావున ముప్పదిరెండవసూత్రంబున మువర్ణకస్థానీయంబైన వుఙికిఁ, బూర్వంబునందు 'కుఙి' వర్ణకంబుగల్గి 'విను + కు + వు + ఎ', అయ్యెను. 'జిత్తు పరంబగు' అను నిరువదియవసూత్రంబుచే 'కుఙి, జిత్తు గావున వినుధాతువుయొక్క యుకారంబున కత్వంబుగలిగి 'వినకువె' అయ్యెను. వుఙివర్ణకంబునకు ముందున్న కుఙియొక్క ఉకారంబు ప్రత్యయసంబంధికాని, ధాతుసంబంధికాదు. కావున నిరువదియవసూత్రంబుచే నత్వంబు రాదయ్యె. ఈపరిచ్ఛేదంబునం దుదాహరింపంబడిన 'ధాతువునకు' అను ప్రథమ సూత్రంబు తక్కిన సూత్రంబులయందుంబలె 'జిత్తుపరంబగు' అను నిరువదియవసూత్రంబునందుం గూడ ననువర్తించునని స్మరించునది. 'వినవే,

ప్రత్యయములందుఁ పదవిభాగము 'వినుము + ఎ, వినుఁడు + ఎ; వినకుము + ఎ, వినకుఁడు + ఎ, వినుము + అమ్మ, వినుఁడు + అమ్మ, వినుము + అయ్య, వినుఁడు + అయ్య' ఇట్లు సేయవలయును.

ప్రార్థనంబునందు న్ప్రత్యయాంతక్రియలమీఁదఁ గదకదవు పూర్వకంబులన్నాదులు ప్రయుక్తంబులగు. పోవఁగదన్న పోవఁగదవన్న, పోవఁగదయ్య పోవఁగదవయ్య, పోవఁగదమ్మ, పోవఁగదవమ్మ, పోవఁగదె పోవఁగదే, పోవఁగదవె పోవఁగదవే 'సుకీర్తిమానఁగదన్న' భాగ-10-స్కం-పూ. 'చెప్పఁగదయ్య, భాస్కరశతకము ఉ॥ తుదిఁజెప్పుము మద్విరహాంబురాశికిం । జెప్పఁగదమ్మ 'భాగ-10, స్కం, పూ; శా॥ తండ్రీ నాకు ననుగ్రహింపఁగదె నైవ్యంబందుఁ బ్రార్థించినన్, మను-5ఆ. క॥ నీపాదకమల సేవయు । నీపాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం । తాపార భూతదయయును । దాపసమందార నాకు దయసేయఁగదే' భాగ-10-స్కం-పూ. ఉ॥ పూరంబుఁ జేసని । కెవ్వనిఁగాంతుఁ దెల్పఁగదవే తెరువేది, మను-2ఆ. 'ప్రౌఢ— క్రియా—ప.

35 సూ— టవర్ణకంబు భావంబునందగు.

భావంబనఁగా ధాత్వర్థంబు - వండుట - పండుట - వినుట - కనుట.

వ్యా— ట ప్రత్యయంబు ధాతువుయొక్క యర్థంబునందగు. ఇచ్చట భావశబ్దంబు ణిజంతమైన భూధాతువుకంటె 'ఎరచ్, అనుసూత్రంబుచే నచ్ప్రత్యయంబు రాఁగా నిష్పన్నంబైనది. భూధాతువునకు 'అగుట' అర్థము. దానిపైని ణిచ్చునకుఁ బ్రేరణంబర్థంబు. కావున 'అగు' ధాతువుయొక్క ప్రేరణరూపంబు 'కావించుట', కాఁబట్టి ప్రేరణార్థకణిజంతంబైన భావశబ్దంబునకు 'కావించుట' అని యర్థంబగును. కావించుట యనఁగా నుత్పత్తి నిజేయుట. 'ఘటమునుగావించెను' అనువాక్యంబునకు 'ఘటోత్పత్తి నిజేసెను' అని యర్థంబగు. 'వండెను' అనుచోఁగూడ వంటనుగావించెనని

యర్థము. ఫలము న వ్యాపారము న (ఫలవ్యాపారయోర్ధాతుః, అను కారికచేత (కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయందుఁ జూచుకొనునది) ధాతువునకు నర్థంబులు కాఁబట్టి వ్యాపారంబే ధాత్వర్థంబు కాఁదగును. వ్యాపారశబ్దంబునకుఁ గావించుట, చేయుట, అనునవి పర్యాయపదంబులు. ఫలవ్యాపారంబులు ధాతువునకు నర్థంబులు గావున వ్యాపారంబును జెప్పనిధాతువే జగంబున లేదు, అనఁగా గావించుట లేక చేయుట, అన్నయర్థంబీయని ధాతువు లేదు. ఉ. (పండు) ఇట పంట చేయుట. (నడచుట) అనఁగా నుత్తరదేశసంయోగంబును జేయుట. (ముందు చోటితో సంబంధము) పైనుదాహృతంబైన పండుధాతువునకు పంట ఫలము. చేయుట వ్యాపారము. నడచు ధాతువునకు నుత్తరదేశసంయోగము ఫలము. చేయుట వ్యాపారము. ఫలంబులు భిన్నంబులై యుండుఁగాని వ్యాపారంబుమాత్రము సర్వధాతువులకు సామాన్యార్థంబై యుండును. ప్రకృతసూత్రంబున వ్యాపారార్థంబునందు, అనఁగా (గావించుటలేక చేయుట, అనినధాత్వర్థంబునందు ట ప్రత్యయంబువచ్చునని ఫలితార్థము. చేయుట యనునది ధాతువునకే యర్థంబైనను బ్రకృతసూత్రంబుచే విధింపంబడిన ట ప్రత్యయంబు పూర్వోక్తధాత్వర్థంబునే యనువదించునని భావము (పండు), పంటచేయుట (చేయుటయను ధాత్వర్థంబునందు టప్రత్యయంబని యెఱుంగునది.) ఇచ్చటఁ గాయ పరిపాకమును గావించుటయనఁగా ఫలత్వావస్థను ముందు క్రమంబుగా నెదిగినందున నెదుగుట యనెడివ్యాపారద్వారంబునఁ బండుటయనుఫలంబును దానే కలిగించుకొన్నదని భావము. చేతనాచేతనంబులగు నెల్లవస్తువులయందును నొకక్రియయుండుననుట యవశ్యంబంగీకర్తవ్యంబు. ఇచ్చట కాయధాతువునందు ఫలత్వావస్థం గారణంబైనక్రియ యంగీకరింపకతీరదు. అక్రియ యెద్దియనఁ బక్వంగ నెదుగుటయేయని యూహించుకొనవలయును. లోకంబులోఁ గాయ ముసుగునంతయు నెదిగినంగాని పండదుగదా! కాన నిట నెదుగుట భావంబు (భావ = వ్యాపారము = క్రియ) అట్టివ్యాపారంబునకును, నట్టానివలనం గలిగినపంటకును కాయచే నాశ్రయంబైనది. కాన నిట ఫలవ్యాపారంబులు రెండింటికిని ఫలంబునందు సామానాధికరణ్యంబు కలిగినందున (పండు), ధాతువకర్మకంబయ్యె. ఫలవ్యాపారంబులకు వైయధికరణ్యంబు కల్గినచో ధాతువు సకర్మకంబగు.

'దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను' అన్నయుదాహరణంబునందు ఫలము విక్లిత్తి (వంట=మెత్తఁబడుట) వ్యాపారంబెద్దియనఁగానధస్సంతాపన(స్థాలి క్రిందనగ్నిమంటగావించుట ఫూత్కారా (ఊదుట) దికము. ఈవ్యాపారము దేవదత్తునియందును, విక్లిత్తియనెడి ఫలము వంటకమందును, నుండి వ్యధికరణంబైనందున (భిన్నాశ్రయకము) నిట వండు ధాతువు సకర్మకంబయ్యెనని యెఱుంగునది. ఇట్లు సకర్మకాక క్రియాస్థలంబుల ఫల వ్యాపారంబులు బుద్ధిసూక్ష్మతచే గ్రహించుకొనవలయును. ప్రకృతసూత్రంబున విధింపంబడిన టక్ప్రత్యయంబు ధాత్వర్థంబైన వ్యాపారంబునే స్పష్టీకరించునుగాని యేలికముదలైనశబ్దంబులందు నికవర్ణకాదులువోలెఁ గర్త్రాదికారకార్థంబును దెలుపదని తాత్పర్యము. ఈమార్గము భూవాదిసూత్రస్థభాష్యనాన్వధాతుకేయుస్సూత్రస్థశబ్దేందుశేఖరవైయాకరణభూషణాది సంస్కృతవ్యాకరణగ్రంథంబులందు సిద్ధాంతీకరింపంబడెనదియే సూరిగారనుసరించిరని యెఱుంగునది.

36 సూ—కజివర్ణకంబు పురార్థయోగంబునవిభాష ను భావంబునందగు.

పండకమునుపు - వండుటకుమునుపు - చేయకమునుపు - చేయుటకుమునుపు - మునుపు - ముందు - మున్ను - తొల్లి.

వ్యా—'పురార్థము' అనుపదంబుతో సంబంధించినపుడు భావార్థకంబునందు వైకల్పికంబుగా 'కజి' ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. 'వండకమునుపు, ఇట 'మునుపు' అనునది పురార్థంబు వండుధాతువాయర్థంబుతో సంబంధించినదికావున 'కజి' ప్రత్యయంబుగలిగెను. (వండు + క + మునుపు) జేస్తునను ముందున్నయుత్వంబునకు నిరువదియవసూత్రంబుచే నత్వంబుగలిగి 'వండక' (వండ్ + అ + క + మునుపు) అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగల యుదాహరణంబులు గ్రహింపునది.

37 సూ—వ్యతిరేకభావంబున మిఁజియగు.

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియాభిధాయి ధాతువునకు మిఁజియగు

వండను - వండమి.

వ్యా—వ్యతిరేకభావార్థంబునందు 'మిజి' అనునదియగును. అనఁగా వ్యతిరేకక్రియార్థకధాతువునకు 'మిజి' వర్ణకంబగు. ఉ. 'వండమి, పండమి' ఇచ్చట 'వండు' ధాతువునకు 'మిజి' వర్ణకంబురాఁగా జిత్తుగావున నిరుపదియవసూత్రంబున వండుధాతువు నుత్వంబున కత్వంబురాఁగా 'వండమి' (వండ్ + అ + మి) ఇత్యాదులయ్యె. వండకుండుట, పండకుండుట యర్థంబులు.

38 సూ—సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దివర్ణకంబగు.

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలలోపల నెయ్యది పూర్వకాలికంబగుం దద్వాచియగుధాతువున కివర్ణకంబగు - ఇదియె క్త్వార్థంబనఁబడు॥ వండి - పండి - విని - కని ॥ సమానకర్తృకంబులనక సమానాశ్రయంబు లనుటంజేసి చైత్రునిచేత మైత్రుండు కొట్టంబడియెడి నిత్యాది సిద్ధంబయ్యె.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందు సమానశబ్దంబునకు నేకత్వంబర్థంబు. అనియె 'ఏకాశ్రయంబులగు' అనెడిమూలవాక్యంబుచే స్ఫుటపఱుపఁబడినది. ఒకవస్తువు నాశ్రయించు క్రియలలో నేదిముందుజరిగినదో యట్టి ముందుజరిగినక్రియను జెప్పునట్టిధాతువునకు 'ఇ' వర్ణకంబుగలుగును. ఇట్టిధాతువును క్త్వార్థకంబని వాడుదురు. ఉ. 'వండి, పండి' విని' కని' 'దేవదత్తుఁడు వండిభుజించె' ఈవాక్యంబున వండుటయు, భుజించుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలో 'వండుట' మొదటజరిగినదికావునఁ దద్వాచకంబయినవండుధాతువుకంటె 'ఇ' ప్రత్యయంబుగల్గి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'వండి' (వండు + ఇ) అయ్యెను. ఇట్లే 'పండి' ఇత్యాదులందు నూహించునది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో నేకకర్తయే కలిగినరెండుక్రియలలో ముందుజరిగినక్రియపైఁ క్త్వాప్రత్యయంబు వచ్చునని 'సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే. అ 3- పా4. సూ 21, అని చెప్పంబడియె. అట్లు తెనుంగులోఁ జెప్పినచో మూలంబులోనుదాహరించినవాక్యంబునదోషంబుగలుగునని గ్రంథకర్తచే 'సమానాశ్రయంబులని చెప్పంబడియె. చైత్రునిచేత మైత్రుండుకొట్టం

బడిమడిసె, ఈవాక్యంబునందుఁ గొట్టుటయు మడియుటయు రెండుక్రియలుగలవు. కొట్టినవాఁడు చైత్రుండు. మడిసినవాఁడు మైత్రుండు. గాన రెండుక్రియలకుఁ గర్తలు భిన్నులైరి. దానంజేసి మూలంబులో సమానకర్తృకంబులనిన చోఁ బైవాక్యంబు సిద్ధింపకపోవును. సమానాశ్రయంబులనినయెడలఁ గొట్టఁబడినవాడును, మడిసినవాఁడును మైత్రుండేకాన మొదటజరిగిన 'కొట్టఁబడు' అనుదానికంటె 'ఇ'ప్రత్యయంబువచ్చును. అనఁగా కొట్టుక్రియయును, మడియుక్రియయును, మైత్రునిమీఁదనే జరిగినదికాఁబట్టి మైత్రుఁడే యాశ్రయంబాయె. సంస్కృతంబులో నీవాక్యంబు తెలుంగునందుంబలెఁ గ్త్వార్థకంబుతో రచింపవలనుపడదు. 'చైత్రేణహతో మైత్రో మమార, అని కర్మార్థకక్త ప్రత్యయాంతంబుతో రచింపంబడును. భాషాశైలినిజేసి వాక్యంబులుతాత్పర్యంబులో నేకంబైనను రచనంజేసి భిన్నంబులగును.

39 సూ—కజివ్యతిరేక క్త్వార్థంబునందగు.

వండక - పండక - కొట్టక - తిట్టక.

వ్యా—వ్యతిరేకక్త్వార్థంబునందు 'కజి, అనునదియగును, 'వండు + క, ఇట్లుండ 'జిత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు, అను నిరువదియవసూత్రంబుచే 'వండక, అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవి యూహించునది,

40 సూ—తుమర్థ భావలక్షణంబులందును జియగు.

భావలక్షణంబునా నన్యక్రియకు లక్షణభూతంబగు క్రియ - తుమర్థంబందును భావలక్షణంబు నందును ధాతువునకు నజివర్ణకంబగు ॥ తుమర్థంబు - చైత్రుండు వండను బోయెను ॥ పాకక్రియార్థము పోయెనని యర్థము ॥ భావలక్షణము - చైత్రుండు వండనతిథివచ్చెను । ఇచట వంటలక్షణముపచ్చుట లక్ష్యము.

146

వ్యా—పూర్వోక్తంబైన మప్పఁ ద్యైఁడః సూత్రంబునఁదఁబలె నీసూత్రంబు

వండఁగ భావశబ్దంబును ణిప్రత్యయాంతంబైన భూధాతువుకంటె ననప్రత్యయంబు రాఁగా నైనరూపంబని యెఱుంగునది. భావంబనఁగా భావన. అనఁగా గావించుట (చేయుట) క్రియయని పర్యవసానార్థము. తుమర్థంబనఁగను, భావమనఁగను అనఁగా ప్రసిద్ధంబుగాఁ దెలియఁబడు కాలముగలయొక క్రియయు జ్ఞాపకకాలముగల (తెలియని కాలముగల) వేఱొక క్రియయందలి కాలంబునకు బోధకంబగు. అట్టియపూర్వ ప్రసిద్ధ క్రియాకాలనకంబుకంటె నుత్పన్నకంబగును. ఏక్రియానిమిత్తముచే నొక క్రియ జరుగునో యా క్రియ తుమర్థంబనాఁబడు. తుమర్థంబునకు — చైత్రుండు వండవచ్చెను, ఇట వండుట యను క్రియనిమిత్తము పోవుటయను క్రియ జరిగినదికాన వండు ధాతువుకంటెఁ దుమర్థమందు నజేవర్ణకంబు రాఁగా వండను, అగును. వండుటనిమిత్తమని యర్థము. భావలక్షణమునకు — చైత్రుండు వండ నతిథివచ్చెను. ఈవాక్యంబునందు వండుటయు, వచ్చుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలో వండుక్రియ ప్రసిద్ధకాలంబుగలది. సర్వసామాన్యంబుగా నెంతప్రొద్దెక్కిన పిమ్మట వండుట యారంభింతురో యట్టికాలంబు సర్వులకుఁ దెలిసినవిషయంబు. అతిథివచ్చునట్టికాలంబు నిరూపింప శక్యంబుకానిది. వండునట్టికాలంబునందు నతిథివచ్చెనన్నచోఁ బ్రసిద్ధంబైన వంటసమయంబునంజేసి యతిథియొక్క యాగమనసమయంబు తెలియ సులభంబగు. కానఁ బ్రసిద్ధకాలక్రియను (వండుట) దెలియంజేయునట్టి వండుధాతువుకంటె నజేవర్ణకంబు గలిగి వండను, అయినది. ఇట వండుక్రియ జ్ఞాపకము (అతిథివచ్చుకాలము దెల్పుచున్నది) (అతిథి) వచ్చుటలక్ష్యంబు. చైత్రునివండుటచే నతిథివచ్చినకాలంబు తెలుపంబడుచున్నది. ఇట్లే కోళ్లుకూయఁగా మైత్రుఁడేగెను, ఆవులుపిదుకంబడుచుండ దేవదత్తుఁడు వచ్చెను. ఇత్యాదులూహింపునది.

41 సూ — చేదర్థంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు నవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు.

వానలుగురిసినం బంటలుపండును ॥ వాఁడురమ్మనిననఁబోయి

తిని,

వ్యా—చేదర్థంబునందున్నట్టి భావలక్షణంబునందు ద్రుతాంతంబైనవప్రత్యయంబువచ్చును. చేదర్థంబనఁగాఁ గార్యకారణభావాదికము. ప్రథమోదాహరణంబునందుఁ బంటలుపండుట కార్యము. (దానికి) వానకురియుట కారణంబు. కానఁగారణక్రియావాచకంబైన కురియు ధాతువునకంటె ద్రుతాంతంబైనవవర్ణకంబు గలిగె. ద్వితీయోదాహరణంబునందు (పోవుట, కార్యంబు. (దానికి) వాఁడు రమ్మనుట కారణంబు కానఁ గారణక్రియావాచకంబైన (అను, ధాతువునకంటె ద్రుతాంతమైన నవర్ణకంబు గలిగె.

42 సూ—ఆనంతర్యంబున నవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు.

జాబిలితోఁ దెంచుడుంగువలయలు వికసిల్లె.

వ్యా—అంతరము = ఎడము. అనంతరము = ఎడములేనిది. ఆనంతర్యంబునఁ (అవ్యవధానంబు తోఁచుచుండ) గారణక్రియావాచకంబుకంటె నకారాంతంబగు దువర్ణకంబగు. ఉ. జాబిలితోఁ దెంచుడుం గువలయంబులు వికసిల్లె. చంద్రుఁడుదయించిన తత్క్షణమునందే కలువలువికసించినవని యర్థము. ఇటఁ గలువలు వికసించుటకు జంద్రుఁడుదయించుట కారణంబుకావునఁ దద్వాచకంబైన (తోఁతెంచు, ధాతువునకంటె ద్రుతాంతంబగు దువర్ణకంబు గలిగె.

43 సూ—చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున శత్రర్థంబునందగు.

చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు - చూచుచుంబోయెను - చూచుచుంబోవఁగలఁడు.

వ్యా—నకారాంతంబైనచువర్ణకంబు క్రియాంతరసంబంధంబునందు వర్తమానార్థంబందగు. (శత్రర్థము) శతృప్రత్యయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబున లట్టునందు (వర్తమానార్థమందు) విధింపఁబడెను. ఉ. చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు; చూచుచుంబోయెను; చూచుచుంబోవఁగలఁడు. పైవాక్యంబులలోని (పోవు, ధాతువుక్రమంబు

గా వర్తమానభూతభవిష్యత్కాలంబుల కుదాహరణంబు. అట్టిక్రియాసంబంధంబు. 'చూచు, ధాతువుకంటె వర్తమానార్థంబునందు నకారాంతంబైన చువర్ణకంబు గలిగె.

44 సూ—తృవర్ణకార్థంబు నంబెడి యెడువన్నియలగు.

ప్రహరించెడివాఁడు - ప్రహరించెడువాఁడు - ప్రహర్త యనియర్థము.

వ్యా—"ణ్వుల్ తృచౌ, అ 3-పా1-సూ133' అనుసూత్రంబునఁ గర్త్రర్థంబునందు ధాతువుకంటెఁదృచ్ప్రత్యయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబునందు విధింపంబడియె. కావునఁ దృవర్ణకార్థంబునందు (కర్త్రర్థమందు) 'ఎడి, ఎడు' వర్ణకంబులగును. వన్నియ వర్ణకశబ్దభేదంబు. ప్రత్యయంబనియర్థము. ఉ. ప్రహరించెడివాఁడు; ప్రహరించెడువాఁడు. ఇటఁ బ్రహరించుధాతువు. ఎడివర్ణకంబును, ఎడువర్ణంబును, కర్త యనునర్థంబునవచ్చెను. బ్రహరించుటకుఁ గర్త యనిభావము. ప్రహర్త, తృచ్ప్రత్యయాంతంబు మూలసూత్రంబున తృవర్ణకార్థంబునందు' అనినుడువుటంబట్టి తృవర్ణకాంతరూపము' 'ప్రహర్త' నిదర్శనార్థమీఁ బడియె.

45 సూ—వానికిలోపంబు బహుళంబుగానగు,

ప్రహరించువాఁడు - ప్రహర్త యని యర్థము.

వ్యా—'ఎడి, ఎడు' వర్ణకంబులకు లోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. 'ప్రహరించువాఁడు, ప్రహరించెడువాఁడనియర్థము. ఎడి' ప్రత్యయంబుపుట్టి లోపించినను లుప్తప్రత్యయమైకవచనంబులైన 'వనిత' ఇత్యాదులందుఁ బ్రథమార్థంబువోలె 'కృతసంస్కారోననశ్యతి' అనున్యాయంబున నిటఁగర్త్రర్థంబు లోపింపదు. 'ప్రహరించెడువాఁడు' ఇత్యాదులందలి తచ్ఛబ్దంబు సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని తొమ్మిదవసూత్రంబుచేతను ప్రయుక్తంబయ్యెనని యెఱుంగునది,

46 సూ—ఉన్న కలజిన, వర్ణకంబులు భవద్భావిశతృక్త్వవదర్థంబులందగు.

ఉన్నవర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రర్థంబునందగు - కలజివర్ణకంబు భవిష్యదర్థకశత్రర్థంబునందగు - నవర్ణకంబుక్తవదర్థంబునందగు- ఇవిసత్త్వాభిధానంబునందగునని యెఱుంగునది - సుబంతవాచ్యంబు సత్త్వంబనంబడు - వండుచున్నవాఁడు - వండఁగలవాఁడు - వండినవాఁడు.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందుఁ గ్రమాలంకారంబూహింపనగు. 'ఉన్న' వర్ణకంబు భవదర్థంబునందును (భూధాతువుకంటె వర్తమానార్థంబునందు శతృప్రత్యయంబుపుట్టగా, భవత్, అనియగును. అందున వర్తమానార్థకశత్రర్థంబునందని మూలంబున వివరింపంబడియె.) 'కలజివర్ణకము భావిశత్రర్థంబునందగును. (భవిష్యదర్థవిహితశతృ ప్రత్యయార్థమందు) మూలంబున వర్తమానార్థకశత్రర్థంబునను 'భవత్' అను వర్తమానార్థకశత్రంతము ప్రయోగించినట్లు లిచ్చటఁగూడ భవిష్యదర్థకశతృ ప్రత్యయార్థంబందుఁగూడ సూత్రంబున 'భవిష్యత్' అనిప్రయోగించి 'భవద్భవిష్యత్ క్తవదర్థంబులందగు' అని సూత్రించిన చో నధ్యేతలకు (చదువరులకు) సుబోధంబుగనుండును. 'లృటస్సద్వా' అ 3. పా 3 సూ 14. అను సూత్రంబున భూధాతువుకంటె భవిష్యదర్థంబున శతృప్రత్యయంబురాఁగా 'భవిష్యత్' అను రూపంబాయె. నవర్ణకంబుక్తవత్ప్రత్యయార్థంబునందగు. 'నిష్ఠా' అ 3 – పా–2-సూ–102. అను సూత్రంబునఁ గ్తవత్ప్రత్యయంబు భూతకాలంబునందు విధింపంబడెను. సంస్కృతంబులో భూతకాలంబునందుఁ గ్తవత్ప్రత్యయంబువోలె (గతవాన్ = వెళ్లినవాఁడు) తెలుంగునందు భూతకాలంబున నవర్ణకంబు గలుగునని భావంబు. పైనిం జెప్పిన 'ఉన్న' కలజిన' వర్ణకంబులు సత్త్వాభిధానంబునందుఁ గలుగునని తెలిసికొనునది' సత్త్వంబనఁగా' ద్రవ్యము (పదార్థము) ద్రవ్యంబు వాచ్యంబగునప్పుడే వచ్చును. ద్రవ్యము (రాముడు, సిరి, జ్ఞానము' ఇత్యాదికము) సుబంతంబుచేఁ జెప్పంబడును గాన 'సుబంతవాచ్యంబు సత్త్వంబనఁబడు' అనిమూలంబున నుడువంబడెను వండుచున్నవాఁడు, ఇట 'ఉన్న'

వర్ణకంబు వర్తమానార్థమందు పదునాల్గవసూత్రంబుచే 'ఉన్న' శబ్దంబుపరంబగు నపుడు వండుధాతువునకుఁ జువర్ణకంబై వైరూప్యంబు సిద్ధించె. 'వండఁగలవాఁడు', ఇట గలజివర్ణకంబు భవిష్యదర్థంబందు. జెత్తైనయిది పరంబగునపుడు తొమ్మిదవసూత్రంబున ధాతూత్వంబున కత్వంబును, ఇరువదియొకటవ సూత్రంబున ధాతువునకు నుగాగ మంబునుగల్గి ద్రుతకార్యంబు కాఁగఁ వైరూప్యంబగు. 'వండినవాఁడు', ఇదినవర్ణకంబు భూతార్థంబందు. పదునేడవసూత్రంబుచే భూతార్థకంబైన వండుధాతువునకు నిగాగ మంబు. పదార్థబోధకమైన పదంబులేకుండ నీప్రత్యయంబులు రావు గావున 'వాఁడు', అనుపదార్థబోధకశబ్దంబును ప్రయుక్తంబయ్యె. (సమానపరిచ్ఛేదమందలి తొమ్మిదవ సూత్రంబుమూలమున) పదార్థకబోధకశబ్దంబుతో మిళితంబైనప్పుడే యీప్రత్యయంబులు వచ్చునని చెప్పుటచే 'వచ్చుచున్న రాముఁడు', ఇత్యాదులందు 'వచ్చుచున్న + రాముఁడు', అని వేఱుగఁ బదవిభాగము చేయరాదు. రాముఁడనిన పదార్థబోధకశబ్దంబు వేఱుపఱుపఁబడినప్పుడు 'వచ్చుచున్న' ఇత్యాది 'ఉన్నా' వర్ణకాంతంబులు ప్రకృతసూత్రంబునఁ బదార్థంబునువిడిచి స్వతంత్రముగ నుండనేరవు, ప్రకృతపరిచ్ఛేదంబులో నిరూట పదునేడవసూత్రంబుచే నకారంబునకులోపంబుగలిగి 'వండుచున్నాఁడు', 'వండఁగలాఁడు', 'వండినాఁడు', అనురూపాంతరంబులునగు.

47 సూ—వ్యతిరేకక్త్వర్ణకార్థంబున నిచియగు.

వండనివాఁడు - ఎడిప్రభృతివర్ణకాంతంబులేవి సుధాతుజవిశేషణంబులని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

వ్యా—వ్యతిరేకక్రియాపరిశిష్టకర్త్రర్థంబున 'ఇచి', వర్ణకంబగు. 'ఇచి', ప్రత్యయంబు పరంబగునప్పుడు నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాతూత్వంబున కత్వంబు. ఎడిమొదలైన ప్రత్యయంబులేకున్న అంతమందుగలశబ్దంబులు ధాతుజవిశేషణంబులని పెద్దలు వాడుదురు. నలువదినాల్గవసూత్రంబునందలి (1 ఎడి, 2 ఎడు' వర్ణకంబులు 3 నలువదియైదవసూత్రంబుచే విధింపంబడినలోపంబు ప్రత్యయంబుకాకుండినను ప్రవహించువాఁడు, ఇత్యాదులందు లోపంబు ప్రత్యయార్థంబైన కర్త్రర్థంబును జెప్పు ...

ప్రత్యయంబులలో గణింపఁబడి యేడును జెప్పంబడియె. నలువదియావవసూత్రంబుచే 4 ఉన్న 5 కలజి 6 న, వర్ణకంబులు నలువదియేడవసూత్రంబుచే 7 నిజి, వర్ణకంబు. ఇయ్యవి యేడునుగలశబ్దంబులు ధాతుజవిశేషణంబులనంబడును.

48 సూ—లకారాదులు సకర్మకంబునకుంగర్తృ కర్మంబులందును లాఁతికింగర్త యందునగు.

సకర్మకంబు నాఁగర్మాకాంక్షోత్థాపకంబు - అకర్మకంబునాఁ గర్మాకాంక్షానుత్థాపకంబు.

వ్యా—లట్టు, లిట్టు, లృట్టు, లాట్టు, లూట్టు, మొదలైనపూర్వోక్తప్రత్యయంబులు సకర్మధాతువులకుఁ గర్త్రర్థమందును, గర్మార్థమందును; అకర్మకధాతువులకుఁ గర్త్రర్థమందును, గలుగును, సకర్మకంబనఁగాఁ గర్మకుఁ బ్రశ్నంబును గలిగించునది. అకర్మకంబనఁగాఁ గర్మనిమిత్తంబైనశంకను గలిగింపనిది.

49 సూ—పడుబ్యను బంధంబు కర్మంబు నందగు.

కొట్టఁబడుచున్నాఁడు - కొట్టఁబడుచున్నది ॥ కొట్టఁబడుట - కొట్టఁబడనివాఁడు.

వ్యా—కర్మార్థంబునందు పడుజి అనునది ముఖ్యక్రియననుసరించి ప్రయోగింపంబడును. 'ఉ. కొట్టఁబడుచున్నాఁడు' ఇట సకర్మకమైన 'కొట్టు' ధాతువునకువర్తమానకర్మార్థంబులు వివక్షింపఁబడినప్పుడు రెండవసూత్రంబుచేతను నలువదియెనిమిదవ సూత్రంబుచేతను లట్టురాఁగా నేకవచనవివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే డుజ్వర్ణకంబును, ప్రకృతసూత్రంబునఁ గర్మార్థంబున 'పడుజి' యు, ధాతువునకుఁ గలిగె (కొట్టు + పడు + డు) 'పడుజి' జిత్తుగావున నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాత్వాత్వంబున కత్వంబును కలజి, పడుట్టుం' అనిన యిరువదియొకండవసూత్రంబుచే ధాతువునకు నుగాగమంబును గలుగ కొట్టక + పడు + డు, ఇట్లుండె. డుజ్వుల డాదేశంబు

గావునఁ బదుమూఁడవసూత్రంబుచే 'ఉన్నా' నుబంధంబును పదునాల్గవసూత్రంబుచే 'ఉన్న' శబ్దంబునకు దీర్ఘంబును, 'కొట్టక్' అనునది దుగ్రితప్రకృతికంబుగావున సంధి పరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాఱు పదునేడుసూత్రంబులచే ద్రుతనిమిత్తకకార్యంబును రాఁగా 'కొట్టఁబడుచున్నాఁడు' అనినవిశిష్టరూపంబు వెలయుచుండు. 'కొట్టఁబడుచున్నది' ఇటఁ బదునేనవసూత్రంబులో 'దవీతరంబ'నుటచే 'ఉన్న' కు దీర్ఘంబు రాలేదు. పండ్రెండవసూత్రంబుచే నమహదర్థంబునందు 'ఉన్న' శబ్దంబుకంటె 'ది' వర్ణకంబు గలిగె. 'కొట్టఁబడుట' ఇటఁ గర్మార్థమందు ప్రకృతసూత్రంబుచే 'పడుజి' అనుబంధంబును, క్రియార్థంబునందు ముప్పదియేడవసూత్రంబుచే 'ట' వర్ణకంబునుగలిగె. 'కొట్టబడనివాఁడు' ఇట వ్యతిరేకకర్త్రర్థంబుననలువదియేడవసూత్రంబుచే 'నిజి' వర్ణకంబురాఁగా నిరువదియవసూత్రంబుచే 'నిజి' జిత్తుగావున 'పడు' యొక్క యుత్వంబున కత్వంబుగల్గె. 'ఎడి' ప్రత్యంబుమొదలు 'నిజి' ప్రత్యయంబువఱకు నేడునునంతంబున, గలవి ధాతుజవిశేషణంబులు గావున సమాసపరిచ్ఛేదంబులోనితొమ్మిదవసూత్రంబుచే (ప్రథమ) విభక్తివివక్షయందు 'వాఁడు' అనిన తచ్ఛబ్దం బనుప్రయుక్తంబయ్యె.

౬౦ సూ — గురువిరహితంబులయియయాంతంబులయిన యేకస్వరద్విస్వరంబులయించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబువిభాషనగు.

ఏకస్వరధాతుద్విస్వరధాతువులమీఁదియించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబు విభాషనగు – గురుమంతంబగు ధాతువునకును యాంతంబగుధాతువునకునుమీఁది యించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబురాదు ॥ భుజ్ – ఇయ్ – ఇంచు – భుజియించు – పక్షంబున – భుజించు ॥ గుణ – ఇయ్ – ఇంచు – గుణియించు – గుణించు – ఇంచుగ్వ్యవధానంబునం జేసి సంస్కృతధాతువులు వక్రపరకంబులు లేవనియెఱుంగునది ॥ యాచ్ – అర్థ – ఇత్యాదులుగురుమంతంబులు ॥ వ్యయ – ఇదియాంతము – యాచించు – అర్థించు – వ్యయించు ॥ జి – ఇంచు – అనుచోనిత్యంబగుటం జేసియయుగాగమంబురాఁగా యాంతంబగుటం జేసి యియుడాగ

మంబు లేదని యెఱుంగునది ॥ కృతాకృతప్రసంగినిత్యంబునాఁబడు ॥ న
గు - ఇయ్ - ఇంచు-నగియించు-నగించు ॥ నగు - ఇయ్ - ఎను - న
గియెను - నగెను ॥ పడు - ఇయ్ - ఎను - పడియెను - పడెను - ఇ
త్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా—గురువర్ణకంబులు లేనియట్టియు (శ్లో॥ 'సానుస్వారో విసర్గాంతో దీర్ఘో యుక్తపరశ్చయః । గురు మేతం విజానీయాద న్యేతులఘువస్మృతాః ॥ అన్నరీతిచే దీర్ఘము, పూర్ణబిందువు, విసర్గము, హల్లులకూడికకుఁ బూర్వాక్షరము గురువగు) యకారాంతం బులు కానియట్టియు, ఏకాచ్కు (ఒకయచ్చుగలిగిన) ధాతువులకును, పూర్వోక్తధర్మం బులు గలద్వ్యచ్కు (రెండచ్చులుగలిగిన) ధాతువులకును, అంత్యంబైనయించుక్కునకును, వక్రంబులకును (ఏ, ఓ) ఇయుఁడాగమంబు విభాషనగు. గురువర్ణంబులుగల ధాతువుల యొక్కయు, యకారాంతధాతువులయొక్కయు, ఇంచుగ్వక్రంబులకునియుఁడాగమం బుగలుగదు. 'భుజ్' ఇది సంస్కృతధాతువు అఱువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నించుక్కు గలుగఁగా 'భుజ్ + ఇంచు' ఆయ్యెను. (ఇంచుక్కు కిత్తుగావున ధాత్వంతంబునందుఁ గలిగె) 'భుజ్' అనుధాతువు గురువులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియునై యొక యచ్చుకలదికావున (ఉకారము) దీనికంటెఁ బరంబైనయించుక్కునకు నియుఁడాగమం బుగలిగె. ఇయుట్ టిత్తుగావున నించుక్కునకు బూర్వమందువచ్చె. భుజ్ + ఇయ్ + ఇంచు = భుజియించు ఇయుట్టు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున నించుగాగమంబు మాత్రంబేకలిగి 'భుజించు' అయ్యె. 'గుణ' ఈశబ్దంబు రెండచ్చులుగలది. అఱువదిమూఁ డవసూత్రంబుచే దీనికి నించుక్కుగలుగంగ 'గుణ + ఇంచు' అనియుండె, ఈధాతువు గురువర్ణంబులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియుఁగావునదీనినియించుక్కునకు నియు ఁడాగమంబురాఁగా 'గుణ + ఇయ్ + ఇంచు' అనియయ్యె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే నియుఁడాగమంబు పరంబగుచుండ 'గుణియించు' అయ్యెను. పక్షంబున 'గుణించు' సంస్కృతధాతువునకును, ప్రత్యయసంబంధమైన వక్రిమంబునకును,మధ్యనియుఁడాగమం బెడమాటచేత సంస్కృతధాతువునకు వక్రంబెదురౌట సంభవింపదు. 'యాచ్' దీని యందు దీర్ఘంబుండుటంజేసి గురుమంతంబు. 'అర్థ'రేఫధకారస్యయోగంబుచేతఁబూర్వం

బునందున్న అకారము 'సంయోగేగురు' అనుసూత్రంబున గురువుకాఁబట్టి 'అర్థ' శబ్దంబుగురుమంతంబయ్యె. 'వ్యయి, ఇట్టిగుర్వక్షరంబులతోను, యకారాంతంబులతోను నున్న ధాతువులకు సూత్రంబున నిషేధింపఁబడినందున నియుడాగమంబు రాదు. యాచించు, అర్థించు, వ్యయించు, 'జి + ఇంచు, జిధాతువునకు నలువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నించుక్కు రాఁగా నలువదినాల్గవసూత్రంబుచే ధాతువునకు నయుగాగమంబుకల్గి 'జి + అయ్ + ఇంచు, అయ్యె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'జయ్ + ఇంచు, అయ్యె. ఇప్పుడు 'జయ్' అనునది యాంతంబుగావున నియుడాగమంబు రాదు కావున నేఁబదియవసూత్రంబుచే నించుక్కునకు నియుడాగమంబు రాదు జయించు.

ఇంచుక్కునకు నియుడాగమంబు చేసినను జేయకున్నను జిధాతువునకు నయుక్కు రావచ్చును. అయుక్కు చేసినపిమ్మట 'జయ్, అనునది యాంతంబు గావున నించుక్కునకు నియుడాగమంబు రాదు. కనుక నియుడాగమంబు నిత్యంబుగాదు. అయుగాగమంబు నిత్యంబు' ఇటువిచారణీయాంశంబింముక కలదు గురువర్ణంబులేనియట్టియు, యకారాంతంబు గానియట్టియు, ఏకస్వరధాతువుమీఁది యించుక్కునకు నియుడాగమంబేఁబదియవసూత్రంబుచే విధింపఁబడియె. నలువదినాల్గవసూత్రంబుచే నికారాంతమైనధాతువునకు నించుక్కుపరంబైనపుడు, అయుగాగమంబు విధింపఁబడినది. ప్రకృతంబున నలువదిమూఁడవసూత్రంబుచే జిధాతువునకు నించుక్కు రాఁగా 'జి + ఇంచు, ఇట్లుండె. ఏఁబదియవసూత్రంబుచే విహితంబైన యియుడాగమంబు 'భుజియించు, ఇత్యాదిధాతువులందు నయుగాగమంబు రానిస్థలంబులయందు సావకాశంబైనది. ఏఁబదియవ సూత్రంబులోని యియుడాగమంబు వైభాషికంబుగావున నట్టియాగమంబు రానిచో నిర్యాగంబుగా 'జయించు, అనుచోట నయుగాగమంబును సావకాశంబైనది. ఇయుడాగమంబు వైభాషికంబైనను, అయుగాగమంబు ప్రాప్తించుచోటుల (జి + ఇంచు, ఇత్యాదుల) నియుడాగమంబునకు సమావేశంబుకలుగవచ్చునా లేదా యన్నసంశయంబున మానసంబు డోలాయితంబగుచున్నయది. ఒకలక్ష్యంబున రెండుశాస్త్రంబులకుఁ బ్రాప్తికలుగుచున్నప్పుడు శాస్త్రద్వయంబులో నేదిప్రవర్తింపవలెనో నిర్ణయించుటకై యీక్రిందిచెప్పునట్టిపరిభాష సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రీయపరిభాషేందుశేఖరంబున రాజిల్లుచున్నయది. ఇయ్యది తెలుంగునందును నవతరింపఁ

చేయవలెను. 'పూర్వపరనిత్యాంతరంగాపవాదానా ముత్తరోత్తరంబలీయః' అర్థంబు. భిన్నస్థలంబులయందు సావకాశంబులైనశాస్త్రంబులకు నొక్కచో సమావేశంబు కలుగునేని పూర్వశాస్త్రంబునకన్నఁ బరశాస్త్రంబును పరశాస్త్రంబునకన్న నిత్య శాస్త్రంబును, నిత్యశాస్త్రంబునకన్న నంతరంగశాస్త్రంబును, బలీయంబులు. అపవాద శాస్త్రంబన్నింటికంటె బలిష్ఠము. వాస్తవంబున నాలోచించితిమేని ప్రకృతోదాహరణంబునఁ బూర్వపరత్వవిచారణచేతనే సాధ్యయంబగును. కావున నదివివరింపఁబడుచున్నది. తప్పక్కంగలవి యీ సూంత్రవ్యాకరణంబున వివరింపనావశ్యకంబులు 'జి + ఇంచు, అనియుండఁగా భిన్నస్థలంబునందు సావకాశంబులైనయియుడాగమాయుగాగమంబులిచ్చటఁ బ్రాప్తించుచున్నవని మాపంబడియె. ఇయుడాగమ విధాయక శాస్త్రం 'శేఁబనియనసూత్రింబనియు, అయుగాగమవిధాయకశాస్త్రం బఱుపదినాల్గవది యనియు నిగిచలోనే గణియించి చూపఁబడియె. ప్రస్తుతలక్ష్యంబున 'శేఁబదియవ సూత్రింబుచేఁ బ్రాప్తించుచున్న యియుడాగమంబు నలుపదినాల్గవ సూత్రింబుచేఁ బ్రాప్తించుచున్న యయుగాగమంబుపరంబై పూర్వోక్తపరిభాషచే బాధించి ప్రవర్తించును. ఇపుడు 'జయ్ + ఇంచు' అనియుండుఁ, ఇట్టిస్థితియందు 'జయ్' అనునది యాంతంబుగావున 'శేఁబదియవ సూత్రింబుచే నియుడాగమంబునకుఁ బ్రాప్తియేలేదు. ఒకవేళ ప్రాప్తికి నవకాశంబున్నను బాధింపఁబడిన శాస్త్రంబునకు 'సకృద్గతౌవిప్రతిషేధేనయద్బాధితం తద్బాధితమేవ' అనున్యాయంబుచఁ దిరిగి పునరుజ్జీవనంబు కలుగదనియే సామాన్యంబుగా శాస్త్రకారుల సిద్ధాంతంబు. ఇట్లుశాస్త్రంబులకుఁ బూర్వత్వపరత్వ విచారణచేతనే యయుగాగమంబు సిద్ధించి యిష్టసిద్ధి కలుగుచున్నతఱి శాస్త్ర నిత్యత్వపర్యంతానుధావనంబు నిరర్థకంబనియే మామకాశయంబు. ఇంతియకాక నిత్య శాస్త్రంబు పూర్వంబైనప్పుడే 'కృతాకృతప్రసంగినిత్యం' అనునట్టిపరిభాషయొక్క యవతరణంబు న్యాయంబుగాని పరశాస్త్రంబు నిత్యంబైనచో నవసరంబులేదు. అయినను 'ద్విర్బద్ధంసుబద్ధంభవతి' అను న్యాయ్యంబున నయుగాగమశాస్త్రం బియుడాగమ శాస్త్రంబుకంటెఁ బరమాటయకాక నిత్యంబును నయిబలిష్ఠమైనదని సూచించుటకై నిత్యత్వవిచారణ నీయెడ గ్రంథకర్తచేఁ జేయఁబడినది. కృతాకృతప్రసంగియనవర్థంబేమనఁగా, (కృతేనఅకృతేనప్రసంగికృతాకృతప్రసంగి) అన్యశాస్త్రంబుచేత లక్ష్యంబు

సంస్కరించినను, సంస్కరింపకున్నను వేఱొకశాస్త్రంబునకుఁ బ్రసక్తిగలిగినచో నట్టి
ప్రసక్తిగలశాస్త్రంబు నిత్యంబనివ్యాకరణశాస్త్రంబున వ్యవహరింపంబడు, 'జి + ఇంచు'
అనిన యియుడాగమరహితస్థితిలో నఱువదినాల్గవసూత్రంబుచే జిధాతువునకునించుక్కు
పరంబైనది కావున నయుగాగమంబురావచ్చును. ఒకవేళ యేఁబదియవసూత్రంబుచే
నియుడాగమంబు చేయఁగా 'జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనునప్పుడుకూడ నయుగాగమంబు
జిధాతువునకు రావచ్చును. కొందఱు 'జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనిన యిట్టిస్థితిలో జిధాతు
వునకు నియుడాగమంబు పరంబైనదికాని జిధాతువునకు నించుగాగమంబు పరంబుకా
లేదనియు, ఇంచుగాగమంబు పరంబైనప్పుడే యఱువదినాల్గవసూత్రంబున నయుగాగ
మంబు విధింపంబడినందున నియుడాగమపరత్వంబులో నయుగాగమంబురాదనియు,
అందున నిత్యత్వలక్షణంబు సరిపడదనియు నాక్షేపింతురు. అట్లనవలదు. ఇయుడాగ
మంబు టిత్తుకావున 'అద్యంతౌటకితౌ' అనుసూత్రంబున నించుక్కునకు నాదిమావయ
వంబై చేరినది. అవయవి యించుగాగమంబును, దానియవయవం బియుడాగమంబును
గాఁబట్టి యియుడాగమవిశిష్టంబైన యించుగాగమమందు (ఇయ్ + ఇంచు = ఇయించు)
ఇంచుక్త్వధర్మంబు రా సులభంబు. గడువు (కంతి) దేవదత్తునికి మధ్యేకాలంబున
నుత్పన్నంబైనగడువిశిష్టునియందే దేవదత్తత్వవ్యవహారంబక్షయంబైనట్లించుగాగమం
బునకు మధ్యకాలంబున నియుడాగమంబుత్పన్నంబైనను, ఇయుడాగమ విశిష్టంబునందే
యించుక్కుధర్మంబు 'యదాగమాస్తద్గుణీభూతాస్తద్గ్రహణేనగృహ్యంతే' అనినలోక
న్యాయసిద్ధ సంస్కృతవ్యాకరణీయపరిభాషయొక్క యవతరణంబున నప్రతిహతంబై
యుండు. కావున 'జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనియుండఁగా నఱువదినాల్గవసూత్రంబునన
యుగాగమంబునకుఁ బ్రాప్తిగలదు. అందున నయుగాగమశాస్త్రంబు నిత్యంబునాబడు.
గారోక్తంబైన 'పూర్వపరనిత్య' అనుపరిభాషచే జిధాతువునకు నించుక్కుపరంబగు
ండ ననిత్యంబైన యియుడాగమంబును దొలఁగించి నిత్యంబైన యయుగాగమంబుచే
న పిమ్మటను 'జయ్' అనునది యకారాంతంబయ్యె. కాననిప్పుడియుడాగమంబురా
'జయించు' అనురూపంబు సిద్ధించునని గ్రథకర్తృభావంబు. 'నగు' ధాతువునకు డె
బదియవసూత్రంబుచేఁ బ్రేరణంబున నించుక్కురాఁగా 'నగు + ఇంచు' ఇట్లుండె నగు
ధాతువు గురుశూన్యంబును, అంత్యయకారశూన్యంబును నైద్విస్వరధాతువుకాఁబట్టి దీని

కంటెం బరంబైనయించుకు నకు నియడాగమంబురాఁగా ౹నగియించు, (నగు + ఇయ్ + ఇంచు) అయ్యెను. ఇయుడాగమంబువైభాషికంబుగావున రూపాంతరంబు నగించు నగుధాతువునకంటె భూతంబునలిట్టురాఁగాఁ బ్రథమపురుషైక వచనవివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే లకారంబునకు డుజ్జుగలిగి ౹నగు + డు, ఇట్లుండె. పదునాలవ సూత్రంబున డుజ్జునకు ౹ఎను, వర్ణకంబుగలిగి ౹నగు, + ఎను, అయ్యెను. ఇప్పుడేఁబది యవసూత్రంబుచే ౹ఎను, వర్ణకంబుయొక్క వక్రంబునకు (ఎకారంబునకు) ఇయుడాగమంబుకలిగి ౹నగియెను, అను రూపంబు సిద్ధించెను. ఇయుడాగమంబు పాక్షికంబు గావున రూపాంతరంబు. ౹నగెను, ఇట్లే ౹పడెను, పడియెను, ఇత్యాదులందు సూత్రి ప్రక్రియయూహించునది. మూలంబున ద్విస్వరధాతువుల కనుటంజేసి ౹శయనించు, ఇత్యాదులయందు నియుడాగమంబు రాదని యెఱుంగునది.

51 సూ—పడ్వాదులనవర్ణకంబున కత్వంబునుగడహల్లునకుద్విత్వంబునువిభాషనగు.

పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడినను ॥ పడు - ఇడు - చెడు - తగు - అను - కను - కొను - తిను - మను - విను - చను - ఇవిపడ్వాదులు.

వ్యా—పడుమొదలైనధాతువుల నవర్ణకంబునకు, అత్వంబును, కడపటి హల్లునకు ద్విత్వంబును వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడినను - ౹పడు, ధాతువు. దీనికంటె నలుపదియవసూత్రింబున భూతార్థంబునందు నవర్ణకంబును, (పడు + ను) పదునేడవసూత్రింబున ధాతువునకి గాగమంబును రాఁగా ౹పడి + న, అయ్యె. ప్రకృతసూత్రింబున నవర్ణకంబునకత్వంబును, డకారంబునకు జడ్డయురాఁగా ౹పడ్డి + అ, అయ్యె. ఇప్పుడపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే ౹పడ్డ, అను రూపంబేర్పడె' అత్వద్విత్వంబులు వైభాషికంబులుగావున నయ్యవిరానిచో ౹పడిన, అనురూపంబయ్యె. ౹పడు౹ ధాతువునకంటె నలువదియొకండవసూత్రింబుచే ద్రుతాంతంబైన నవర్ణకంబురాఁగా ౹పడు + నను, అయ్యెను. పదునేడవసూత్రింబున ధాతువున

కిఁ గాగమంబు రాఁగాఁ బడినను, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబున కత్వంబును, డకారంబునకు జడ్డము రాఁగాఁ బడ్డఃఅను, అయ్యెను. అపదాదిస్వర నిత్యసంధిచేఁ బడ్డను, అయ్యె. ఇట్లే ఇడు, చెడు, తగు, అను, కను, కాను, తిను, మను, విను, చను, మున్నగు ధాతువులయందు రూపంబు లూహింపునది. శ్లో॥ ఇంకొక్కఁడు గలండునాఁ బగతుండీసూనులోకంబులం । గింకందానొకరుండు గల్చ కడిమిం గీర్తింపఁబడ్డాఁడు, ఉ. హరి. (ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ) కీర్తింపఁబడ్డాఁడు, దీని ప్రథమ రూపంబు. కీర్తింపఁబడినవాఁడు, ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబున కత్వంబును, డకారంబునకు జడ్డము రాఁగాఁ బడ్డవాఁడు, అయ్యెను. ఈరూపంబున నవర్ణకస్థానీయంబైన అకారంబు నవర్ణకంబువంటిది కావున దీనికంటెఁ బరంబైన తచ్ఛబ్దవకారంబునకు నూటపదునేడవ సూత్రంబుచే లోపంబుగల్గి బడ్డాఁడు, అనురూపంబయ్యె. తగినవాఁడు, అనురూపంబునకు తగ్గవాఁడు, అనురూపాంతరంబుండునుగాని తగ్గాఁడు, అనునది యనభిధానంబున నుండదు.

52 సూ—క్రియాఫలంబు కర్తృగామియగుచోఁ గొనుధాతువను ప్రయుక్తంబగు.

ఇదియె యాత్మనేపదార్థంబని వ్యవహరింతురు — వండుకొనుచున్నాఁడు.

వ్యా—వండుట, మొదలైన క్రియలయొక్క ఫలంబు కర్తను బొందిన యెడల కొను, ధాతువు ముఖ్యధాతువు ననుసరించి ప్రయోగింపంబడును. ముఖ్యక్రియతో కొను, ధాతువును మేళగించుటయే యాత్మనే పదార్థంబని వాడుదురు. వండుకొనుచున్నాఁడు, అనుక్రియకు దేవదత్తుఁడు కర్తయని యూహింపవలెను. వండు, క్రియయొక్క ఫలంబైన భోజనాదికంబు దేవదత్తునకే చెందినట్లు సూచింపఁబడుచున్నది. దేవదత్తుఁడు తనభోజనంబునిమిత్తము వండునప్పుడే యిట్లు చెప్పవలెను. ఇచ్చట వండుక్రియయొక్క ఫలము కర్తయైన దేవదత్తుఁడు భుజించుటయు కాని, ఫలవ్యాపారయోర్ధాతుః, అనుచోటఁ జెప్పఁబడినవంటి (విక్లిత్తి) కాదు (కారకపరిచ్ఛేదంబు

నందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయొద్దఁ జూచుకొనునది.) ఈసూత్రంబున నిట్లు పెద్దలచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. (శ్లో॥ యస్యార్థస్యప్రసిద్ధ్యర్థమారభ్యం తేపచాదయః।తత్ప్రధానంఫలం తేషాంనపచాదిప్రయోజనం, అర్థము—ఏఫలంబు (భోజనరూపమైనది) ముఖ్యముగా సిద్ధించుట నిమిత్తము పాకక్రియలారంభింపఁబడునో యాఫలము (భోజనరూపమైనది.) పాకక్రియలకు ముఖ్యంబైన ఫలమగును. పచాది (పచా + ఆది=పాకముమొదలైనది=విక్లిత్తి ప్రయోజనముకాదు.

53 సూ—కొనుధాతువుపరంబగునపు డిగాగమంబుబహుళంబుగానగు.

వండికొనియె - వండుకొనియె ॥ బహుళంబనుటచే యాంతంబునకునిత్యంబు - చేసికొనియె.

వ్యా—కొనుధాతువు పరంబగునపుడు ధాతువున కికారంబుబహుళంబుగాఁ గలుగును. 'వండు' ధాతువున కాత్మనేపదార్థమందు 'కొనుధాతువనుప్రయుక్తంబయ్యె. (వండు + కొను) ప్రకృతిసూత్రంబున 'కొను' నకుఁ బూర్వమందున్న వండున కిగాగమంబుగలిగి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'వండికొనియె' అయ్యె. భూతార్థకంబైన 'ఎను' వర్ణకంబుయొక్క వకారంబు (ఎ) పరంబగుమండనేఁ బడియవసూత్రంబున 'కొను' నకియుడాగమంబు. (ఇగాగమంబునకు—చ॥ గూ। డికొనివఁ జూచి యంతయు వడిక్ జనుదెంచిరి ధర్మసూనుపాం। తకు' భార—కర్ణ-1ఆ. బహుళగ్రహణంబుచేత యకారాంతధాతువునకు (కొను' పరంబగునపుడు నిత్యంబుగ నిగాగమంబగు 'చేసికొనియె, ఇట 'చేయు' ధాతువుయాంతంబు. నిత్యంబుగా నిగాగమంబురాఁగా నేఁబది నాల్గవసూత్రంబుచే యాకుసకారంబు. (చేసికొని, చదువుకొని' ఇత్యాదిక్త్వాంతంబులకు బదులుగా (చేసుక, చదువుక' ఇత్యాదిక్త్వాప్రత్యయాంత సంగ్రహరూపంబు లనంతామాత్యతిమ్మకవ్యప్పక వ్యాదిలాక్షణికులచేఁ దమగ్రంథంబులయందు వాడంబడినవి.

రూపంబు సూత్రింబున నిరూపింపంబడలేదు క॥ యాదలవలంతిస్థలునా॥ బరఁగును శవసహాలు నేటపడు నూపన్నులన్ । సారవిత్తకారము గూడుక! సరి సేఁబదియయ్యోవర్ణ సంఖ్యధరిత్రిన్.' అనంతునిఛందము, క॥ శమితాఘుదగ్ధధారయ॥ సమాసనమునఁ దుదినిగొమ్మ సంధిల్లెమశి॥ బ్దములు వికృతిబొల్లటకా॥రము పెట్టుక సంశితెంపుఁ బ్రాణము తోడన్, అప్ప-5ఆ. క॥ మగువయునికము సిరుబన్ । బాయకొని నృపతితిలకం॥ బాదుక రాఁబెరుగుచుండె నంతగణంకన్' రుక్మి-1ఆ. చ॥ తనకనయైన బాలపులఁ దార్చుక మెల్లనె గొల్లలిండ్లకుం॥ జని (రుక్మి-2ఆ. చ॥ కదిసి రయుత్రపాపములు గట్టిగఁ బట్టుక యీఁడెమ్మిఁదికిన్। రుక్మి-3ఆ. తే॥ గీ॥ అంటజేయక సప్పినతోంపలనఁగ॥ సిసుకతిన్నియములు సాంపెసఁగెనచటు' రుక్మి-4ఆ. చ॥ విలయసమూహముల్ పసములస్వేనఁ బెట్టుక వచ్చెనిచ్చగన్' రుక్మి-5ఆ. ఆ॥ వె॥ వెలఁదిచేతివిడెము విఘనమనిప్పించి॥ విఘునిచేత విడెమువెలఁది కొనఁగ॥ జేసికల్లపనులు చెప్పకయుండోయత । మాసరిఁ ద్విజాపమూని నట్లు' రుక్మి-5ఆ. తోటకము॥ ముందుకొబున్నన ప్రోఁగుపడఁడిన్। మించినపాముల మేన్నిలుకేసెన్' అచ్చ-యుద్ధ-కాం. క॥ మందోదరిత్రా । మృత్తికపట్టుక తెచ్చితాని ముందఱనిలిపెన్' అచ్చ-యుద్ధ-కాం. క॥ కొమ్మలఁగూడుక ప్రావ్వెరి॥ కొమ్మలపైని. శివ-1ఆ. మ॥ కలకంఠంబులు శారికల్ శుకములుం గాదంబముల్ భృంగముల్ । బలముల్ గూడుక వెంటనంటి' శివ-1ఆ. మ॥ గవకంపస్థిక క్రోలఁగాంచలంవితస్థాత్మ కందర్పనం॥ హారుఁజక్రాయుధుఁ బన్నగాంగపదు మధ్యస్థ శ్రీ ముఖ॥ న్వినఁగాఁ జూచెదవు' భాస్క-ఆర-కాం. చ॥ వలఁబడి చిక్కుటొండె వలప్రన్నుక పోవుట యొండెఁగాక' పంచ-సుహృ. మ॥ శరధుల్ చుట్టుక మహన్మహారాత్ర మునినా జనస్థవిన్ వ్రాలుచున్' జైమి-7ఆ. చ॥ నీపయిన్। మిగులఁగనాగ్రహించి బొమ్మిన్నినుగట్టుక పోయి ధర్మశా । స్త్రగురువులైన శంఖలిఖితద్విజ సత్యులచేతికిమ్మనన్, జైమిని-4 ఆ. సీ॥ 'ఒగినేఱుతలమోచి యొంటెద్దుఁబెట్టుకశివుఁడు మాతోఁగృషిసేయఁగలడె' వట్చ-1ఆ. చ॥ తనమణులన్నియు న్మనుపుదంబలరార సురల్ స్మరించిరం॥ చుసుబరించి మేరుగిరిచుట్టును జుట్టుకయాక్రమించెనో' వట్చ-1ఆ. క॥ 'భైమిపమునను నిప్పినం

గాముఁడుకోపించి యిటకుగదుముకొరాఁగా, షట్చ-4ఆ. క॥ 'అరాజకళయుఁ గనుఁ గొని। వారిజముఖి తనను మోహమునందుకొ యున్న॥, షట్చ-నల-4 ఆ. సీ॥ సుత్రాము బట్టి యీడ్చుకొవచ్చి యిట్టి శ్రేలఁగట్టింతుమే యొక్క-గడియలోన, రాజశే-2ఆ. ఉ॥ 'గుచ్చుకపాఱనేసెఁ బువుఁగోలఁగుభృత్తి లకఁబునట్టె, రాజశే-2ఆ. సీ॥ 'అదియును గాక మేనంతయుఁ గాళ్లిపట్టుకొరాఁవోడంగ నీవిక్రృతియేల' రాజశే-3ఆ. సీ॥ 'కొంగ వాల్చుకమలం గళులఁబట్టుకొ జబ్బలంటఁ గట్టిడవెజ్ఞానరయువారు, ఆము-6ఆ. క॥ 'కళ లంటిముద్దుబెట్టుక, హంసర్ఆ. తే॥ గీ॥ 'ఆకపముతూటు వోడుచుకయైనఁ జనును హంస-4ఆ. ఉ॥ అహం। కారము మీఱఁగంకణము గట్టుక యుండెదు నిప్పుడర్జును। డొర, సుభ-3ఆ. సీ॥ 'గట్టులయొక్కివీఁడుంగన్న వాల్గంటిని జెట్టపట్టుక యేలినట్టి దిట్ట, ఆంధ్రభా-స్వర్గవర్గము.

54 సూ—ఇకారవక్రంబులు క్తంబులందలివి పరంబులగు-చోయా కృసకారంబగు.

చేయు - చేసిరి - చేసి - చేసికొను - చేసెను - చేసెడిని - ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—పూర్వసూత్రంబులయందు విధింపబడిన ఇకారవక్రింబులు పరంబగు నప్పుడు పూర్వంబునందలి యాకుసకారాదేశంబగు. ఉ. చేసిరి. ఇట 'చేయు + లిట్, అనియుండఁగా నిమిత్తసూత్రంబుచేత బహువచనవిషయంబు రువర్ణకంబాదిష్టంబై 'చేయు + రు, అయ్యె. పదునేడవసూత్రంబున ధాతువునకిగాగమంరాఁగా 'చేయి + రు, అయ్యె. 'ఇకారంబువీఁది, అను తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియాఱవసూత్రంబుచేఁ గ్రియావిభక్తి యుత్వంబున కిత్వంబగ్గి 'చేయి + రి, అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున యాకు సకారాదేశంబు చేసిరి 'చేసి, ఇత్యాద్యుదాహరణంబులయందుయాకు సాదేశంబు తెలిసికొనునది. అనుప్రయుక్తమైన కొనుధాతువునకు భావార్థకరూపంబు

కోలు, అనియగును. ఉ. ఇచ్చుకోలు, పుచ్చుకోలు. ఆధునికకృతులం గొండొకచో భావార్థంబునను యాకు సకారంబు గానంబడియెడి. అయ్యది యవిచారమూలకంబు ఉ. శ్రీసతిచన్నుగ్రేవలను జెక్కులనొక్కటఁ బత్రభంగముల్ । వ్రాసుటకున్విరించి నిటలంబుల నొక్కట భావ్యవర్ణముల్ । వ్రాసుటకున్జతుర్భుజవిలాసము పూనినవేల్పు సత్కృపో । ల్లాసమెలర్పఁ బ్రోచుశుభలక్షణుఁ గొప్పులవల్లభూవరుల్. రా జరాజాభిషేకము. 1ఆ.

ఉ

55 సూ—నువర్ణకంబుపరంబగునపుడన్వాదులకుత్వలోపంబేని నుస్థానంబునబిందువేనివిభాషనగు.

అన్చున్నాఁడు-అంచున్నాఁడు - అనుచున్నాఁడు ॥ అన్చును - అంచును - అనుచును ॥ అను - కను - కొను - తిను - మను - విను ఇవియన్వాదులు.

వ్యా—చువర్ణకంబు పరంబగునపుడు ‹అను› మొదలైనధాతువులయొక్క ఉత్వంబునకు లోపంబుగాని ‹నుఁ› వర్ణస్థానంబున బిందుసున్నగాని వైకల్పికంబుగా నగును. ఉ. అన్చున్నాఁడు. ఉకారలోపంబు. ‹అంచున్నాఁడు› నువర్ణంబునకుఁ బూర్ణబిందువు. ‹అనుచున్నాఁడు› బిందులోపంబులు వైభాషికంబులుగావునఁబ్రకృత రూపము. ఇట్లు ‹కొను› ‹తిను› ఇత్యాదులయందు గ్రహించునది. ‘చను, పూను’ ధాతువులకుఁ గూడఁ బ్రకృతసూత్రంబున నుత్వలోపపూర్ణబిందువులు వచ్చునేమోయని శంకించుకొని కొందఱనభిధానంబునఁ బూర్వోక్తధాతువులకు నకార్యంబులు రావని షేధించిరి. అహోబలపతి ‘పూను’ ధాతువునకుఁ బ్రేరణార్థక చుకుపరంబగునప్పుఁ డకార్యంబులు రానొప్పునని చెప్పుచు ‘క॥ పూంచెన్మంచెన్మెచ్చెన। టంచుఁబ్రయోంపఁజెల్లునమరశ్రేణీ। మంచిమనోరథనికరము। పూంచెరమాధిపుఁడు భక్తపోషకుఁ

డనఁగన్, (ముద్దరాజు రామభద్రకవి॥ క॥ కాంచనమాలాలంకృత । చంచత్తనులీల మెఱయ జవనాశ్వములం । బూంచినరథమున మణిమయ।పంచాననకేతు వెత్తె బంధుర ఫణితిన్, భార-విరా. 4ఆ. అనుపద్యంబులు నిదర్శనంబులుగాఁ జూపెను. కానఁ జను, నను మాత్రము త్వలోప పూర్ణబిందువులు కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడవు. ఁపూను, ధాతువునకు వర్తమానార్థక చువర్ణకము పరంబగునపుడుమాత్రము ఁచను, ననుంబలెఁ బైకార్యంబులు చూపట్టవు. ఁపూనుచు, అనుదానియందలి ఉత్వలోపంబునకు—క॥ అనిలజవాశ్వంబుల బూ । న్చినరథముల నెక్కి ధారుణీశ్వరుమధుసూ। దనుఁ దోడ్కొనిచను దెండని । పనిచిరి తదాగమనకాంక్షఁ బ్రార్థివుఁడుండెన్., భార- సభా- 1ఆ.

56 సూ—ఉన్నశబ్దంబు పరంబగునపుడుండు ధాతువునకు లోపంబగు.

ప్ర - ఉన్నాఁడు - ఉన్నారు - ఉన్నది - ఉన్నవి ॥ మ - ఉన్నావు - ఉన్నారు ॥ ఉ - ఉన్నాను - ఉన్నాము ॥ ఉన్నవాఁడు.

వ్యా—ఉన్నశబ్దంబు పరమైనపుడు ఁఉండు, ధాతువునకు లోపంబుకలుగును. పదుమూఁడవసూత్రంబుచే లట్టుపరంబగుచుండ విధింపంబడిన ఉన్నానుబంధంబును నలువదిరెండవసూత్రంబుచే వర్తమానార్థంబైన ఉన్నవర్ణకంబు పరంబగునపుడును ఁఉండు, ధాతువునకు లోపంబగునని భావము. ఁఉన్నాఁడు, ఉన్నారు, పదునేనవసూత్రంబున ఁఉన్న, కు దీర్ఘంబు. ఁఉన్నది, ఉన్నవి, పదునేనవసూత్రంబున నిషేధింపఁబడినందున దివులు పరంబగుచుండ దీర్ఘంబురాలేదు. తక్కినవిభక్తులయందు దీర్ఘంబు యథాపూర్వంబు.

57 సూ—చేదాద్యర్థనాంతంబయినయుండున కున్నాదేశంబువిభాషనగు.

ఉన్నను - ఉండినను.

వ్యా—చేదాద్యర్థకంబులైన వర్ణకాంతంబైన ‹ఉండు› ధాతువునకు ‹ఉన్న› అనునది వైకల్పికంబుగానగును. ఉన్నను, ఇచ్చట ‹ఉండు› ధాతువునకు నలువదియొక్కటవసూత్రంబుచే ద్రుతాంతంబైన నవర్ణకంబురాగా ‹ఉండు + ను› అయ్యెకడపటి ద్రుతంబునునిలిచి నవర్ణకవిశిష్టంబైన ‹ఉండు› నకు నీసూత్రంబుచే నున్నాదేశంబురాగా నీరూపంబు సిద్ధించె. ఉండినను, ఉన్నాదేశంబు పాక్షికంబుగావున నియ్యది రూపాంతరంబు. పదునేడవసూత్రంబుచే నుండుధాతువునకు కిగాగమంబు.

58 సూ—తిద్దుట్లుపరంబులగునపు డన్వాదులనుస్థానంబునను న్నయునుండుడులోపంబునువిభాషనగు.

అందురు - అంట - ఉందురు - ఉంట - పక్షంబున - అనుదురు-అనుట - ఉండుదురు - ఉండుట - ఇత్యాది.

వ్యా—‹తి, దు, ట› అనునవి పరంబగునపుడు ‹అను› మొదలైనవానియొక్క నకారస్థానంబున నున్నయును ‹ఉండు› ధాతువునకు నైయక్షరంబులు పరంబగునప్పుడు డువర్ణకంబునకు లోపంబును వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. అందురు. ఇచ్చట ‹అను› ధాతువుకంటెం దద్ధర్మాదుల వినవయందు లాట్ప్రత్యయంబును, ఎనిమిదవసూత్రంబుచే అకారంబునకుం బ్రథమపురుష బహువచనవివక్షయందు దువర్ణకంబువచ్చి ‹అను + దు› అయ్యె. ‹లాట్టురుజ్ఞు› అను నిరువదిరెండవసూత్రంబుచే ధాతువునకు దుగాగమంబుగల్గి ‹అను + దు + రు› అనియుండం బ్రకృతసూత్రంబున దువర్ణంబు పరమైనందునను స్థానంబున నిందునున్నగలిగి పైరూపంబు సిద్ధించె. పక్షంబున ‹అనుదురు› ‹అను› ధాతువుకంటె భావార్థమందు ముప్పదియేనవసూత్రంబున ‹ట› వర్ణకంబురాగా ‹అను + ట› అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబునను స్థానంబున నింపునున్నగలిగి ‹అంట› అయినది. ‹ఉందురు› ‹ఉండు› ధాతువునకు లాట్ప్రత్యయంబుగల్గి ప్రథమపురుష బహు

వచనవివక్షయందు రువర్ణకంబుగల్గి 'ఉంసు + రు' అయ్యె. ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే దుగాగమంబుగలిగి 'ఉంసు + దు + రు' అయి ప్రకృతసూత్రంబున దులోపంబుగల్గి పైరూపంబాయె. 'ఉంసు' ధాతువునకు భావార్థకటప్రత్యయంబురాఁగాఁ బూర్వంబందలి డువర్ణకంబునకు వైభాషికలోపంబుగల్గి 'ఉంటు' అయ్యె.

59 సూ.—ఇటబిందువుమీఁది తదలకునిత్యవైకల్పికంబులయి టడలగు.

అంటివి - అనితివి - అండురు - అందురు ॥ ఉంటివి - ఉండితివి - ఉండురు - ఉందురు.

వ్యా.—సున్నయును దులోపంబునువచ్చిన యన్వాదులరూపంబులయందును ఉంసు ధాతువునందును 'తి, దు, లు' పరంబులగునపుడు బిందువుపైనున్న తకారంబునకు నిత్యంబుగా 'ట' కారంబును. దకారంబునకు వైకల్పికంబుగా డకారంబును గల్గును.

ఉ. అంటివి. ఇట 'అను' ధాతువునకు భూతంబున త్విబ్రాఁగా మధ్యమపురుషైకవచనవివక్షయందు సనిమిదవసూత్రంబున 'వు' వర్ణకంబురాఁగా 'అను + వు' అయ్యె. పదునేన్మిదవసూత్రంబుచే పూర్ణంబునకుముందు 'తి' వర్ణంబుగల్గి 'అను + తి + వు' అయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబున "...కారంబుమీఁదనున్న క్రియాపత్త్రలు" అను నిరువదియాఱవసూత్రంబున పూర్వకాక్షరంబున కిత్వంబుగల్గి 'అను + తి + వు' అయ్యెను. ఏఁబదియెనిమిదవసూత్రంబున 'తి' వర్ణంబునకు ముందున్నను స్థానంబునఁ బూర్ణబిందువుగల్గి 'అం + తి + వు' అయ్యెను. ప్రకృతసూత్రంబునఁ దకారంబు బిందువుపైనున్నది కావున 'ట' వర్ణకంబుగల్గి పైరూపంబు సిద్ధించెను. 'అనితివి' సున్నకంబునకుఁ బూర్ణానుస్వారంబు రానిపక్షంబున 'అను' ధాతువునకుఁ బదునేడవసూత్రంబున నిగాగమంబు. 'అండురు' అనురూపసిద్ధి యేఁబదియెనిమిదవసూత్రంబునఁ జూపఁబడియె. 'అందురు' ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది దకారంబునకు డకారంబు డవర్ణంబుపాక్షికంబు గావున "అందురు" అనినరూపాంతరంబుండు. "ఉంటివి" ఇట "ఉండు" ధాతువునకు మధ్యమపురుషైకవచనవివక్షయందు సనిమిదవసూత్రంబున "ఉండు + వు" అయ్యెను. పదునెనిమిదవసూత్రంబునఁ దివర్ణకంబును, తత్సమపరిచ్ఛే

దంబునందలి యిరువదియాఱవసూత్రంబుచే పూర్ణకోకారంబున కిత్వంబునుగల్గి "ఉండు + తి + వి" అయ్యెను. ఏఁబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వైకల్పికదు లోపంబుగలిగె. "ఉం + తి + వి" ఇట్లుండె ప్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది తకారంబునకు నిత్యటకారంబుగల్గి "ఉంటివి" అనురూపంబయ్యె. "ఉండితివి" దు లోపంబురాని పక్షంబునఁ బదునేడవసూత్రంబుచే "ఉండు" ధాతువున కిగాగమంబు. "ఉండురు" ఉండుధాతువునకుఁ బ్రథమపురుష బహువచనవివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే రువర్ణకంబును, (ఉండు + రు) ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచేదుగాగమంబును, (ఉండు + దు + రు) ఏఁబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వైభాషికదులోపంబును గలుగఁగా, (ఉం + దు + రు) ప్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది దుగాగమ దకారంబునకు వైకల్పికడకారంబుగలిగె (ఉండురు). తే॥ గీ॥ క్షితినినుత్తమపురుషుంబు చెప్పుచోట । నంద మైయుండకుండు మార్కొండుననఁగ । నుండుమార్తురనేన మార్కొండుననఁగ భుజగశైయూర కాశికాపురవిహార" కవి—ప్రథమ-9 ల. క॥ గాండీవశస్త్రాహ్వాన । పాండిత్యముదలఁప కతనిభండనమున మా । ర్కొండుననిరొుకఁడు" భార- ఉద్యో- 1ఆ. ఉ॥ ఎండకువానకోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసముచోటనాకయు। కొంకునలంగుదుణ్, భార-విరా- 1 ఆ క॥ పాండవులం బాంచాలురఁ। జండభుజావిభవ మెసఁగ సమయించి కృతా । ర్థుండనయి పెంపుఁగేజము । గంకున్నేనొంకులేక కార్యముపలఁపణ్" భార-సౌప్తి- 1ఆ. సీ॥ గీ॥ తిట్టునట్టికేసు తెచ్చికొనఁగ । వచ్చనే స్వదేశవస్తుల మైమాది కొండమెల్ల పనులురండువేగ, భార-మాస-1ఆ.

60 సూ—ముజ్జుపరంబగునపుడుకోశబ్దంబుకొనుసకుబహుళంబు గానగు.

బహుళంబనుటచే దీనికినొకానొకచోనతిచారంబని యెఱుంగునది.

వ్యా—మధ్యమపురుష మువర్ణకడుజ్వర్ణకంబులు పరంబగునపుడు "కొను" నకు "కో" అనుపదంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. అతిచారంబు—సూర్యరమీపస్థగ్రహంబు భీతగ్రహమైనందున శీఘ్రగతికినతిచారంబని జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్యోతిశ్శాస్త్రంబున

వ్యవహరింతురు. శ్లో॥ వక్రాతిచారయుక్తానాం పూర్వరాశిగతంఫలం। బృహస్పతేస్తుతస్మాస్తియుక్తరాశిగతంఫలం॥ ఇత్యాదివిద్యామాధవీయ గ్రంథాదులయందు వక్రగ్రహంబును, అతిచారయుక్తగ్రహంబును, వక్రగతియు, నతిచారంబును కలుగక మున్న నేరాశియందుండునో యారాశిఫలంబే యిచ్చుననియు బృహస్పతిమాత్రము వక్రగతియుక్తుండైనను అతిచారయుక్తుండైనను పక్కనగ్రహంబులువోలెం గాక స్థితరాశిఫలంబునే యిచ్చుననియుం జెప్పంబడినది, కాంబట్టి 'అతిచార' శబ్దంబు జ్యోతిశ్శాస్త్రపారిభాషికపదంబు. ఇచట నాశబ్దంబునకు లాక్షణికార్థంబు చెప్పుకొనవలె, సూర్యసమీపస్థంబై భీతంబైనగ్రహంబునకు మితిమీఱినగతి పుట్టునుగాంబట్టి యిచ్చటను సూత్రంబులోం జెప్పంబడ్డ నియమంబుయొక్క మితిమీఱి వేఱొకచోటను సైతము ప్రవర్తించుటయని యర్థంబు చెప్పుకొనవలయు. సూత్రంబులో జెప్పినమువర్ణకదుజ్వర్ణకంబులయొద్దంగాక తక్కిన 'మిడి, నుజి' ప్రత్యయాదిసమావేశంబునందును నీయాదేశంబు కానంబడియెడి. దానంజేసి 'చదువుకొనేర్చును, కైకొమి, ఇచ్చుకొలు, పుచ్చుకొలు' ఇత్యాదిప్రయోగంబులు రక్షితంబులయ్యె. 'సీ॥ గీ॥ అన్న నెవ్వతెకందుకొనలవిగాదు। గాదురాళలెకాని యక్కాంచనాలి। నాలితనములు మానవేనాతియేల। యేలవాడుదుమాడుమా యేలలీల' రాజశే- 2ఆ. శా॥ వాదింతున్నవహవేదశాస్త్రకలనాశైయాత్యసంసిద్ధిన। నవ్వేదవ్యాసులతోడసైన మదిసంవీక్షించి యేవ్వేటనేంగాదన్న మఱినిర్వహింపంగ నశక్యంబేరి కస్మత్స్వచ। శ్రీదాంపత్యమునాకనాక యనుకో సిగ్గయ్యెడుజ్ భూవరా.' రాజశే- 3ఆ.

61 సూ—ముజ్జుపరంబగునపుడుదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును ముఁవర్ణకంబునకుమామొడియునగు.

కొమ్ము - కొనుము - కొండు - కొనుండు.

వ్యా—'ము, డుజ్జు' లు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును మువర్ణకంబునకు ద్విత్వంబునుగలుగును. (ఉ. కొమ్ము-కొండు', కొను' ధాతువునకు నాఅనసూత్రంబుచే నాశిరాద్యర్థంబులయందు లోట్టురాంగా నెనిమినసూత్రంబుచే మన్యయు

పురుషనిషకీయాంగు పువర్ణకరువర్ణకంబులుగ్గ్గి యిరువదితొమ్మిదవసూత్రంబుచే పువర్ణకంబునకును, రువర్ణకంబునకును గ్రమంబుగా ముడుట్లాదేశంబులయి ‘కొను + ము’ ‘కొను + డు’ ఇట్లుండె. ఇఱువదియవసూత్రంబుచే ‘కో’ శబ్దాదేశంబుగ్గ్గ కొ + ము, కొ + డు అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబుచే ముడుట్లు పరంబగునపుడు హ్రస్వంబుగలిగి కొ + ము ‘కొ + డు’ అయ్యె. ప్రథమోదాహరణంబున మువర్ణకంబునకు మాముడియు (ద్విత్వము) ప్రకృతసూత్రంబుచేఁ గలిగెను. ద్వితీయోదాహరణంబున (కొ + డు) డుట్టుచిత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి పంచొమ్మిదవసూత్రంబుచే డువర్ణకంబునకుముందు పూర్ణబిందువేకర్గ్గి ‘కొండు’ అనిరూపంబు సిద్ధించె. అర్ధబిందువేలరాదనఁగా ‘అఁట, ఇఁక, చుఁడు’ అనుశబ్దంబుపక్క, అనెడిసంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేఁ బరిగణితంబైన ‘అఁటా’ ది శబ్దత్రయంబునందప్ప నుశితొలి హ్రస్వంబుమీఁద ఖండబిందువుండదుగావున కొండు అనినమాటలలోఁ బ్రథమహ్రస్వంబుమీఁద నిండుసున్నయేకాని యరసున్న యుండదు.

62 సూ — రువర్ణకంబుపరంబగునపుడు సున్నమీఁదితదడలయుత్వంబునకులోపంబువిభాషనగు.

పోషింత్రు - పోషింతురు - కొంద్రు - కొందురు - కొండ్రు - కొండురు.

వ్యా— రువర్ణకంబు పరంబగునపుడు సున్నమీఁది ‘త, ద, డ, ల’ యత్వంబునకు వైకల్పికలోపంబు. ‘పోషింత్రు’ ఇట ‘పుష్’ ధాతువు సాంస్కృతికంబు. ఇఱువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నిందుక్కు రాఁగా “పుష్ + ఇంచు” అనియుండె ఏడునూటవసూత్రంబుచే లఘూపధంబైన “పుష్” ధాతువుయొక్క యుకారంబునకు గుణంబు (ఓ) రాఁగా “పోషించు” అయ్యె. దీనికంటెఁ తద్ధర్మాది వివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే రువర్ణకంబుగలిగి “పోషించు + రు” అనియుండె. ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే దుగాగమంబుగలిగి ‘పోషించు + దు + రు’ ఇట్లుండె. నూటయెనిమిదవసూత్రంబునఁ జావిశిష్టదుకారంబునకు దకారాదేశంబయి “పోషింతురు” అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున సున్న

మీఁది తుశబ్దోకారంబునకు లోపంబుగల్గి 'పోషింతుర్‌', అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతసూత్రవిధి వైభాషికంబుగావున నుత్వలోపాభావంబున "పోషింతురు" అనియుండె. 'కొను, ధాతువునకులాట్టు. ఎనిమిదవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమపురుషబహువచనవిభక్తియందు రువర్ణకంబు.(కొను + రు) ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే దుగాగమంబు (కొను + దు + రు) ఏఁబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుస్థానంబు వైభాషికబిందువు (కొం + దు + రు) ప్రకృతసూత్రంబున నున్నమీఁది దుగాగమోకారంబునకు వైభాషికలోపంబు. (కొంద్రు) ఉత్వలోపంబు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున 'కొందురు' అనియుండె. ఏఁబదితొమ్మిదవసూత్రంబుచేత నున్నమీఁది దకారంబునకు వైకల్పికవకారంబును, (కొంవురు) ప్రకృతసూత్రంబుచేత వకారంబుమీఁది యుకారంబునకు వైభాషికలోపంబును గలుగంగ 'కొంవుర్‌' అయ్యె. ఉత్వలోపంబు పాక్షికంబుగావున రూపాంతరంబు 'కొంవురు' తే॥ గీ॥ ఉంచురందురు కందురుకొందురనఁగ । నుంతురెంతురు తగభుజియింతురనఁగఁ। దగుఁగ్రియలమీఁది రేఫంబుదాపలి దెస। యక్కరముతోడ శ్లిష్టమై యలరునభవ. సర్వ-సంధి_40 ల. తే॥ మమ్మురక్షించితని యేలమాటిమాటి । కభినుతింపంగదక్షవాటాధనాథ । తల్లిదండ్రులు రక్షింపఁదలఁపకుంద్రె । ప్రబలభీమేశబహువిధోపద్రవముల, భీమఖండము. సీ॥ నటమంద్రుఁగొందఱు నటుకేనియూపటువారిగుండలవోల్లఁ ప్రబలవలదె, కవిగర్గరసాయనము. అ. వె॥ తగిలిరుజయుజరయు దైవవశంబున। నయ్యెనేని దానిననుభవింతుర్‌' భార-ఆదిప. ఆ. వె॥ బలముగలవానిఁ బలుఁపురు బలహీను । లొక్కటైపూఁచినిర్జింప నుత్సహింతుర్‌' భార- అర.

63 సూ —సంస్కృతంబునకంగలాదుల కించుక్కగు.

సంస్కృతధాతువులకంగలాదులకించుగాగమంబగు ॥ పచించు - వచించు - త్యజించు - భజించు ॥ అంగలించు॥అంగల-అడక - ఆరగ - ఆవుల - ఉంక - ఉగ్గడ - ఓసర - కార - గాల-జాడ - తిలక - తులక - పంక - పరిక - పలవ - అప్ప - ఒప్ప - ఆల - ఇత్యాదులంగ్రాహ్యంబులు,

వ్యా—సంస్కృతధాతువులకును, 'అంగల' మొదలగు తెలుఁగుధాతువులకును, ఇంచుగాగమంబగు. ఉ. 'పచించు' ఇట 'పచ్' ధాతువు. దీనిమీఁద నించుగాగమంబు రాఁగా 'పచించు'. ఇట్లే 'వచించు, త్యజించు, భుజించు' ఇత్యాది సంస్కృతధాతువు లూహ్యంబులు. 'అంగలించు' 'అంగల+ఇంచు' ఇటనపదాదిస్వరనిత్యసంధి. ఇట్లే అడక, ఆరగ, ఆవుల, ఉంక, ఉగ్గడ, ఓసర, కార, గాల, జాడ, తిలక, తులక, ఫంక, పరిక, పలవ, అప్ప, ఒప్ప, ఆల' ఇత్యాది తెలుఁగుధాతువు లూహ్యంబులు. 'అప్ప+ఇంచు' ఈసూత్రంబున నిట్లుండ డెబ్బదితొమ్మిదవసూత్రంబుచే వైభాషిక గుగాగమంబుగలిగి 'అప్పగించు, అప్పించు, ఒప్పగించు, ఒప్పించు' 'ఆలించు' దీనికి 'ఆలకించు' అనురూపాంతరంబుగలదు. ఈధాతువు 'ఆలక్షమ్' అను సంస్కృతశబ్దంబు వలనఁగలిగినది. ఈయించుగాగమయుక్తంబైన 'హరించు' ఇత్యాదిధాతువులందు నించు గాగమసంబంధి యికారంబుగాని, యట్టి యికారయుక్తహల్లుగాని యతిగానుండ వచ్చును. ఇంచుగాగమసంబంధి యికారయుక్తహల్లు యతిగానుంపుట నిర్వివాదాంశం బగావున నించుగాగ మికారంబు యతిగానున్నందులకు మహాకవిప్రయోగంబు ప్రదర్శింపంబడియెడి. ఉ॥ వీరలు దైవశక్తి ప్రభవించినవారను పేమిసందియం । వీరమణీయకాంతినుపమింపఁగవేల్పులెకాక' భార-ఆది-. 5ఆ. సీ॥ ఏనుదియ్యమున నటించిన హరుఁడైన మరునికన్నుల సన్నఁదిరుగునవిన' నృసింహ-1ఆ (ఎఱ్ఱాప్రెగడ) ఉ॥ నాకవిభుండులేఖతతి యచ్చెరుపాటుననన్నె చూడనే । నేకమలాప్తనందనువధించెదఁ గార్యమునిర్వహించెదన్' భారతము. క॥ తెంపరియై మదియింత చ । లింపక యనిలోనఁ దెగియె నెవ్వఁడతఁడు' హరికథాసారము. (అల్లసాని పెద్దన్న)

క॥ ఇంచియనునచ్చుహల్లును । దంచితముగ సంధిగూడునప్పుడభిన్నం । బెంచఁగబాలుఁడుహరిఁబలి । కించెననన్ రెండుఁజెల్లు నెలమింగృతులన్. లక్షణచూడామణి. క॥ కొంచకపోషించె న్విను । తించె ననఁగ భిన్నవిరతి యిటులుచెలంగున్' లక్షణచూడామణి. క॥ కాకుస్వరయతియగు నితఁ । డే కదలకజలధిఁ బవ్వళించెననఁగఁబ్రశ్నాకలితదీర్ఘమున నితఁ। డేకవ్వడిరథముగడిపె నిమ్ములననఁగన్' అనంతునిఛందస్సు. క॥ మించి మదించినరిపుల హ । రించగ సత్కీర్తి యీమహీతలమెల్లన్ । నించకదీనుల దయఁ బో । షించక ప్రఖ్యాతిగలుగునే నరనాథా' దశకుమారచరిత్ర. క॥ పంచ

శిరుం డపుడని చా । లించె మహాప్రధనభూమి నీక్షించిమదో । దంచితుఁడై శంఖము పూ । రించెం గలగిరులు దిక్కరివ్రజమదరన్' ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము. ఉ॥ అంచితమైనమూర్తి నమరాధిపుఁడొల్లు సమీరుచేతఁ బుత్తెంచిన రత్నహారము ధృతిన్ ఘనశీలుఁడు రాఘవుండు పా । టించి ధరించి పొందుపటిమించిననుజ్జ్వల తారకాళిచే మించిన యభ్రమండలము మీఱెమనోహరదివ్యమూర్తియై, భాస్కర-యు-కాం, తే॥ గీ॥ సుడుసుప్పైఁ గ్రియనడుమను సుడుసువచ్చి । భిన్నయతియగురానిచోఁ బెఱయతియగు । నెదనులచ్చిని హరి సరియించె ననఁగ । రిపులనెల్లను బోరహరించెననఁగ అప్ప- ౩౮. అనియప్పకవి యియుడాగమపుటిత్తస్థలంబులలో నించుగాగ మేకారంబు యతిగానుండవచ్చుననియుఁ గానిచో నించుగికారయుక్తమైనహల్లు యతిగానుండందగుననియు విభజించి దీనికి భిన్నయతియని నామాంతరంబిడుచు ననంతునిఛందంబునందని పూర్వోక్తంబైన "క॥ కాకుస్వరయతియగు నితఁ । డే కదలకజలధిఁ బన్వళించెననఁగఁ బ్ర । శ్నాకలితసీర్ఘమున నితఁ । డే కన్వడిరథము గడిపె నిమ్ములననఁగన్" అనిన యీపద్యంబును నభేదవిరతిప్రకరణంబులలో శకారడకారంబులకు జెల్లునన్నందులకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపెను. ఇయ్యది యెంతయు వింతగానున్నయది. ఆపద్యంబులో "పన్వళించెన్" అనుదానిలోని యించుగాగ మేకారంబునకు "ఇతఁడే" అనుపదంబు తుదియేకారము కాకుస్వర యతిగానుండినందులకు గ్రంథకర్తయే నుడువుచుండఁగా శకారడకారంబులకు భేదయతిచెల్లునని పద్యార్థంబునకు విరుద్ధంబైనయంశంబునకు నిదర్శనంబుగాఁ జూపంబడియె. గ్రంథకర్త కాకుస్వరయతికి నుదాహరణంబని మొఱపెట్టుచుండఁగాఁ బద్యార్థంబునైనను బరికింపక యనంతుని వాక్యంబు శకారడకారంబుల యభేదవిరతికి నుదాహరణంబని దృష్టాంతీకరించుట బధిరశ్రవణంబునొద్దఁ బట్టినశంఖధ్మానంబును స్మరింపఁజేయుచున్నది. కాన నప్పకవి వచనంబొప్పఁదగినది గాదు. ఇంచుగాగ మేకారంబు సర్వవిధంబుల లాక్షణికాదృతంబగుటంజేసి నిరతంబును విరతిగానుండందగు.

64 సూ—ఇఉఋులకించుక్కుపరంబగు నఫుడయుగవుగరుక్కుట్టగు,

జి - జయించు ॥ నీ - నయించు ॥ ద్రు-ద్రవించు ॥ లూ - లవించు ॥ ధృ — ధరించు ॥ తౄ - తరించు.

వ్యా— ఇ-ఉ-ఋ, వీనికి నించుగాగమంబు పరంబగునపుడు క్రమంబుగానికారంబునకు నయుక్కును, ఉకారంబునకు నవుక్కును, ఋకారంబునకు నరుక్కును గలుగును. "జయించు" జిధాతువికారాంతంబు. దీనికి నించుక్కు పరంబుకాఁగా నయుగాగమంబుగలిగి "జి + అయ్ + ఇంచు" అనియుండె. ధాతుసంబంధంబైన యికారంబునకు నయుగాగస్వరంబు పరంబుకాఁగా నపదాదిస్వరనిత్యసంధి (సంధిబ. 11సూ) చే "జయించు" అనురూపంబయ్యె. ఇట్లు నయించు (నీ + అయ్ + ఇంచు ద్రవించు (ద్రు + అవ్ + ఇంచు) లవించు (లూ + అవ్ + ఇంచు) తరించు (తౄ + అర్ + ఇంచు) మున్నగు శబ్దంబులందుఁ గిత్తులైన యయుగాగమాదులు ధాతువునకు నంతావయవములుగా రాఁగాఁ బైనిం జెప్పిన యపదాదిస్వర నిత్యసంధి గల్గును. 17/6

65 సూ—నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబుగలుగదు.

నిర్జికి నామధాతువుల కయుగాగమంబుగలుగదు ॥ నిర్జించు - స్తుతించు ॥ ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాత్వవివక్షయందించుగాగమంబగునని యెఱుంగునది॥ శయనించు - పయనించు.

వ్యా—"నిర్జి" అనునుపసర్గయుక్తధాతువునకును, నామధాతువులకును, ఇంచుగాగమంబు పరంబగునపు డయుగాగమంబు గలుగదు. ఉ. నిర్జించు (నిర్జి + ఇంచు) నుతించు (నుతి + ఇంచు) స్తుతించు (స్తుతి + ఇంచు) నుతిస్తుతిశబ్దంబులు నామంబులైనను ధాతుత్వవివక్షచే నించుక్కు గలిగె. (సూ) ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాతుత్వవివక్షయందించుగాగమంబగునని యెఱుంగునది. వ్యా — ఈసూత్రంబునందు నామవాచకంబుల కయుగాగమంబు నిషేధింపంబడుచున్నది. "ధాతువునకు" అనుక్రియాపరిచ్ఛేదప్రథమసూత్రింబుపై యిరువదినాల్గవసూత్రంబులోఁ గూడ ననువర్తించుటగాన ధాతుసంబంధంబైన యికారాదులకే యించుక్కుపరంబగునపుడయుగాగమంబు

వచ్చును. ధాతువులసంపర్కి నామవాచకంబులకంటె నిటుగాగమంబుకాదు. కావున నిటుగాగమ పరత్వావస్థలో విధింపబడిన యయుగాగమంబును స్వతస్సిద్ధంబుగానే నామంబులకు ప్రాప్తింపదు. ఇట్లుండ ప్రాప్తింపని యయుగాగమంబును నామవాచకంబులకంటె రాదని నిషేధింపటంజేసి నామవాచకంబులకు ధాతుత్వారోపణయందు నిటుగాగమంబువచ్చునని యనుమేయింపంబడుచున్నది యనితాత్పర్యంబు. ఉ. శయనించు. శయనశబ్దంబు. సంస్కృతభాషలోనిది శీఙ్ ధాతువువలననైన యకారాంతనామవాచకంబు. దీనికి ధాతుత్వారోపంబువలన నటుపదిమూఁడవసూత్రంబుచే నిటుక్కు గలిగెనని యెఱుంగునది. రూపాంతరంబు "శయించు" చ॥ అమలనివాతసౌధములయందు మనోజ్ఞమరాళతూలతల్పముల శయించి" భార-ఆర-6ఆ. "పయినించు" పయనశబ్దంబు ప్రయాణశబ్దవైకృతంబు. దీనికి ధాతుత్వారోపణయందు నిటుక్కుయ్యె.

66 సూ—సంస్కృతంబునకు లఘూపధంబున కించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబగు.

అ-ఏ-ఓ- ఈమూఁడును గుణంబులునాఁబడు - ఋస్థానికంబగు గుణంబుకు పరంబయియుండు ॥ సంస్కృతధాతూపధలకు - ఇ - ఉ - ఋ - అనువానికి సొరిదిని - ఏ - ఓ - అర్ - అనునవియించుక్కు పరంబగునపుడగునని యెఱుంగునది ॥ ఛిద్ - ఛేదించు - భిద్ - భేదించు ఘుష్ - ఘోషించు - పుష్ - పోషించు - వృష్ - వర్షించు హృష్ - హర్షించు.

వ్యా—హ్రస్వమ్ము, ఉపధ (శబ్దముతుదనుండి రెండవయక్షరము) గాఁగలిగిన సంస్కృతధాతువునకు నించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబు (అర్, ఏ, ఓ, ఇవిగుణసంజ్ఞగలవి) గలుగును. మూలంబునఁజెప్పిన ‹అ› వర్ణముగుణసంజ్ఞగలది. అనఁగా "అర్" అనునది గుణంబని భావము. ఋకారస్థానంబునందు వచ్చినగుణాక్షరం బెప్పుడును రేఫపరమందుఁ గల్గిన అకారంబే (అర్) యగును. ఉదా. ఛిద్, భిద్, ఈధా

తువులందుఁ గడపటినుండి రెండవయక్షరం బికారంబుగావున నేకారంబనెడి గుణా క్షరంబువచ్చి 'ఛేదించు' అయ్యెను. 'ఘుష్, పుష, ఈధాతువులకు నుపధాక్షరం బుకా రంబుకావునఁ బైనింజెప్పిన క్రమప్రకారంబున నోకారంబువచ్చి 'ఘోషించుఁ, పోషించు, అయ్యె. వృష్, హృష్, ఈధాతువులకు నుపధాక్షరంబు ఋకారంబుగావున 'అర్, అనుగుణంబుగల్గి 'వర్షించు, హర్షించు, అయ్యె.

67 సూ—స్పృశికి గుణంబు విభాషనగు.

స్పర్శించు - స్పృశించు.

వ్యా—స్పృశధాతువునకు గుణంబు వైకల్పికంబునగు. ఉ. 'స్పృశించు, స్పర్శించు ఇచ్చటఁ బక్షంబున ఋకారంబున 'అర్, అనెడిగుణంబు కలిగెను.

68 సూ—లిఖ, భుజ, రుచ, కృశంబులకు గుణంబులేదు.

లిఖించు - భుజించు - రుచించు-కృశించు - కుచధాతువునకు గుణంబులేదని యొకండు వక్కాణించెనది గ్రాహ్యంబుగాదు.

వ్యా—'లిఖ, భుజ, రుచ, కృశ, అనుధాతువులకు గుణంబులేదు. ఉ. లిఖించు, మొ. "సంకుచించు" అనిగుణరహిత రూపంబుండును. ప్రయోగము గీ. సుందరత్వము నకుఁ జోటిచ్చి తాసంకు | చించెననఁగఁ గడుఁ గృశించెనడుము, కవిక-
1 ఆ. 'సంకోచించు, అనియుగుణయుక్తరూపంబు ఘంటాపథంబుగా వ్యవహరింపంబడు చున్నయది.

69 సూ—సృజికి నిర్మితిని గుణంబులేదు.

చతుర్ముఖుండు ప్రజలను సృజించె ॥ అతండు విషయంబుల విసర్జించె.

వ్యా—సృజ్ ధాతువునకు ౘపుట్టించుట, అనునర్థంబున గుణంబులేదు. ఉ. చతుర్ముఖుండు ప్రజలనుసృజించె. ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కావున గుణంబులేదయ్యె. అతండు విషయంబులవిసర్జించె, భోగంబులను విడిచెననియర్థంబు. ఇచ్చటనిర్మాణార్థంబు కాదు కాన ధాతుబుకారంబునకు ౘఅర్, అను గుణంబుగలిగె.

70 సూ—సర్వంబునకుం బ్రేరణంబునందించుక్కగు.

పచింపించు - వచింపించు - ఆవులింపించు ॥ వండించు - పండించు.

వ్యా—సర్వధాతువులకు (సంస్కృతధాతువులకును, తెలుఁగుధాతువులకును) ప్రేరణంబునందు (చేయుటయను నర్థంబునందు) ఇంచుక్కగలుగును. ఉ. పచింపించు (పచించునట్లుచేయుట) వచింపించు (మాట్లాడునట్లుచేయుట) ఆవులింపించు (ఆవులించునట్లుచేయుట) వండించు(వండునట్లుచేయుట) పండించు(పండునట్లుచేయుట) "పచింపించు" ఇచ్చటఁ బచించుధాతువుకంటెఁ బ్రేరణార్థకంబైన యించుక్కరాఁగా ౘపచించు + ఇంచు, అనియుండె. ఎనుబదియేడవసూత్రంబుచే మొదటి ౘఇంచు, లోని చకారంబునకుఁ బకారంబుగలిగి పైరూపంబేర్పడె. ఇట్లుతక్కంగల వానియం దూహ్యము. ప్రేరణార్థంబునే ణ్యర్థంబనియు, ణిజర్థంబనియుఁ జెప్పుదురు. తెలుంగులోఁ బ్రేరణార్థంబునందు నించుక్కగలుగునట్లు సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ బ్రేరణార్థంబునందు ణిచ్ప్రత్యయంబు గలుగును. కానఁబ్రేరణంబునకు ణిజర్థంబనివ్యవహారంబు గలిగె.

71 సూ—రంజాదుల యించుక్చకారంబునకు సబిందుకంబునకు ప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు.

రంజిల్లు - భాసిల్లు - వర్ధిల్లు - విలసిల్లు - రాజిల్లు ॥ ఈయామ్రేశయోగంబునభిదాదులకర్మకంబులగు - భేదిల్లు - కంపిల్లు - సంధిల్లు.

వ్యా—ప్రేరణార్థంబులేని రంజిధాతువు మొదలైనవానియొక్క యింపుగా గమచకారంబునకు దాపటిసున్నతో సైతంబు లకారద్విత్వంబాదేశంబగును. ఉ. రంజిల్లు, భాసిల్లు, వర్ధిల్లు విలసిల్లు, రాజిల్లు, 'రంజిల్లు' ప్రక్రియంబున 'రంజి' ధాతువునకు నఱువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నించుక్కగల్గి 'రంజించు' అనియుండ ననుస్వారంబుతోఁ గూడ నించుక్చకారంబునకు లకారద్వయంబుగలిగి పైరూపంబయ్యె. ఇట్లే భాసిల్లు మున్నగునవి యూహించునది (మూ) ఈయాగేశయోగంబున భిదాదు లకర్మకంబులగు. వ్యా—ఈద్విలకారాదేశంబు గలిగినప్పుడు 'భిదిర్' ధాతువుమొదలైనవి యకర్మకంబులగు. ఉ. భేదిల్లు, కంపిల్లు. సంధిల్లు, సంస్కృతంబున భిదిర్ ధాతువు విదారణార్థంబుగావున సకర్మకంబు. తెలుంగున నించుగాగమంబునకు లద్వయంబు చేర్పుటం జేసి యకర్మకంబయ్యె. భేదిల్లువ్రయ్యుట, బ్రద్దలగుట. 'కంపిల్లు' కంపధాతువు సంస్కృతంబునందును నకర్మకంబే. దీనియించుక్కునకు లద్వయంబుచేర్చి నందునఁ బైధాతువునందుంబలె విశేషంబులేదు. 'కంపించు, అనియు నకర్మకార్థకంబుగలదు. 'సంధిల్లు' సంధిశబ్దంబు నామవాచకంబు. దీనికిధాతుత్వవివక్షయందు నఱువదియేనవ సూత్రంబుచే నించుక్కురాఁగా 'సంధించు' అయ్యె. ఇచ్చట ననుస్వారంబుతో సయితము చకారంబునకు లద్వయంబు చేర్చినందున నకర్మకంబగు.

72 సూ—ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు.

లాదేశంబున కపవాదంబు ॥ రంజించు – భేదించు–సంధించు.

వ్యా—అఱువదిమూఁడవ సూత్రంబుచేత 'రంజ్' మొదలగుసంస్కృతధాతువులకు స్వార్థమందించుక్కురాఁగాఁ బ్రేరణార్థంబునందు రెండవయించుక్కు డెబ్బదియవసూత్రంబుచేతఁ జేసినయపుడు మొదటియించుక్కుయొక్క చకారస్థానమందు డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచేత విధింపంబడిన ద్విత్వలకారంబును బాధించిప్రకృతసూత్రంబుచే సర్వేంచుగ్లోపంబగునని భావము. ఉ. రంజించు, (రంజిల్లఁజేయుట) భేదించు (భేదిల్లఁజేయుట) సంధించు (సంధిల్లఁజేయుట) 'రంజ్ + ఇంచు (స్వార్థమందు) + ఇంచు (ప్రేరణార్థమందు)' ఇట్లుండ ద్విలకారదేశంబును బాధించి మొదటిస్వార్థకించు

క్కునకు లోపంబు రాఁగాఁ బైరూపంబయ్యె. 'సంధిల్లు' అనునది యకర్మకంబు. ఉ. ఉల్లమునందు నక్కుటిలయూనుట మీఁకులమందుఁ గంటిమం| చల్లన మేలమాడున చలాత్మజమాటకు లేఁతనవ్వుసం | ధిల్లగిరీటి, మను- 1ఆ.ఇట్లు 'ఘటిల్లు' అనునది యకర్మకము సకర్మకంబుఘటించు. ఉ. వానిపాపము వానినేఘటించును. ఇట్లుసకర్మకాకర్మకభేదంబు జాగ్రత్తతో నూహించునది.

73 సూ—చుగాగమం బాచ్ఛికంబున కసంయుక్తనలడరాంతంబునకుం బ్రేరణంబున బహుళంబుగానగు.

పూను - పూనుచు - పూనించు || తేలు - తేలుచు - తేలించు|| మగుడు - మగుడుచు - మగిడించు || కుదురు - కుదురుచు-కుదిరించు || విను - వినుచు-వక్ష్యమాణంబుపుగాగమంబు - వినిపించు || బాహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికి జుగాగమంబులేదు - అను - అనిపించు|| తిను - తినుపించు || కను - కనిపించు - దీనియత్వంబునకు దీర్ఘంబునగు - కానిపించు.

వ్యా—నకారలకారడకారరేఫలద్విత్వంబు తుదినిలేనియట్టి యచ్చతెనుంగు శబ్దంబునకుఁ బ్రేరణార్థంబునఁ జుగాగమంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. పూను - పూనుచు - పూనించు - తేలు - తేలుచు - తేలించు. మగుడు - మగుడుచు - మగిడించు - కుదురు - కుదురుచు - కుదిరించు. 'పూను' ఇత్యాది ప్రేరణార్థంబు లేని రూపంబు. ఈధాతువు నకారద్విత్వంబు తుదలేనిదికావునఁ బ్రేరణార్థమందుఁ జుగాగమంబుగల్గి 'పూనుచు' అయ్యెను. చుక్కు వైకల్పికంబుగావునఁ బ్రేరణంబునఁ బాక్షికంబుగా 'పూనించు' అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవియూహ్యంబులు. 'మగిడించు' 'మగుడు + ఇంచు' ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, నెనుబదియేనవసూత్రంబుచేఁ గకారంబుమీఁది యుత్వంబున కిత్వంబునుగల్గి పైరూపం బేర్పడియె. ఇట్లే 'కుదిరించు-వినిపించు - అనిపించు - కనిపించు' ఇత్యాదులందు నెనుబదియేనవసూత్రంబుచే నిత్వంబూహించునది. (మూ) విను - వినుచు వక్ష్యమాణంబు పుగాగమంబు వినిపించు,

వ్యా—వక్ష్యమాణంబనఁ జెప్పంబోవునది. అనఁగా. డెబ్బదినాల్గవసూత్రింబుచే విధింపఁబడి పుగాగమంబు. (మూ) బాహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికిఁ జుగాగమంబులేదు. అను-అనిపించు. తిను-తినిపించుకను-కనిపించుదీనియత్వంబునకుదీర్ఘ ంబునగు-కానిపించు. వ్యా-బహుళశబ్దంబు (ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్యశ్చ,(5అ-1పా-133సూ) అనినసూత్రింబందలి మనోజ్ఞాదిగణంబులోఁ బఠితంబైనది కావున భావార్థంబునందు వుఞ్ ప్రత్యయంబు నొంది బాహుళకంబాయె. బహుళత్వంబుచేతనని యర్థంబు. డెబ్బదినాల్గవసూత్రిం బుచేఁ బుగాగమంబేకాని ప్రకృతసూత్రింబునఁ జుగాగమంబు, రాదనుట. 'కానిపించు అనుదానియందలి దీర్ఘమున్నపృష్టము.

74 సూ—అట్లుపుగాగమంబును మాన్వాదులకగు.

మాను - మానుపు-మానుచు॥ మను-మనుపు-మనుచు- బాహుళకంబున దీనికించుక్కు లేదు.

వ్యా—చుగాగమంబువోలెఁ (బ్రేరణంబున మాన్వాదులకుఁ బుగాగమంబు బహుళఁబుగానగును. మానుపు – మానుచు. (మానఁజేయుట – విడిపించుట) మనుపు – మనుచు (బ్రదికించుట) బహుళమని చెప్పుటచేత మనుధాతువునకుఁ (బ్రేరణంబున నించుక్కుగల్గి 'మనించు' అనిగాదు. మానుధాతువునకు ' మానించు ' అగును. [చూ-77సూ)

75 సూ—చుక్పువర్ణంబులు పరంబగునపు డిత్వంబున కుత్వం బగు.

వ్యా—చుగాగమ పుగాగమంబులు పరంబులగునపు డికారంబున కుకారంబ గును ఉ. బిగియు – బిగుచు – వడియు – వడుచు – మెలియు – మెలుచు – బిగియు – బిగుపు – తెలియు – తెంపు – కలియు – కలుపు. (క. పదపడిచేతులు బిగిచిన, వి-పు-6ఆ. వలవలకన్నీరువడఁవకమ్మ, అని- 2ఆ. చ. కేలఁగేల్ । మెలిచినబెట్కు-బేడిసలమిన్నలచిన్నల వెన్నుఁ దన్నుబల్ । సొలపులమాపు' రస- 3ఆ.

76 సూ—అట్లు చుక్వాగాగమంబుల డంగ్వాదిమాయ్యాదులక గునగుచో వానికడ వ్రాలు లోపించు.

అడఁగు - అడఁచు - అడఁగించు॥ మాయు - మాపు - మాయించు॥ అడఁగు - కరఁగు - కలఁగు - నలఁగు - ఇత్యాదులడంగ్వాదులు ॥ మాయు - ఉడుగు - కడఁచు - కుడుచు - బిగియు - ఇత్యాదులుమాయ్యాదులు॥ ఆఁగుప్రభృతు లుభయగణంబులు - బాహుళకంబునంజేసి కొన్నింటి కించుక్చుక్వాగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యథాసంభవముగా రెండును గొన్నింటికొక్కటియు నగునని యెఱుంగునది॥ ఆఁగు - ఆఁచు॥ ఆఁపు - ఆగించు ॥ రేఁగు రేఁచు - రేఁపు - రేఁగించు ॥ పాయు - పాచు - పాపు ॥ విఱుగు - విఱుచు ॥ చూచు- చూపు॥ నేరుచు- నేరుపు ॥ మేయు- మేపు ॥లేచు లేపు ॥ కలియు - కలుపు ॥ తడియు - తడుపు - తెలియు - తెలుపు॥ ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ప్రేరణంబునందు బాహుళకంబున ‘అడఁగు’ ప్రభృతులకుఁ జుగాగమబును, మాయుప్రభృతులకుఁ బుగాగమంబునగును. అప్పుడు ధాతువుల తుదియక్కరంబులకులోపంబుగల్గును. ఉ. అడఁగు అడఁచు - అడగించు. ఇచ్చటఁ జుక్పరంబగునపుడు గువర్ణంబులోపించె. ఇట్లే ‘కరఁగు - కలఁగు- నలఁగు’ ఇత్యాదులూహ్యము ‘మాయు - మాపు - మాయించు’ ఇటఁ బుగాగమంబు పరంబగునపుడుయువర్ణంబులోపించె. ఇట్లే ‘ఉడుగు- కడచు- కుడుచు - బిగియు’ ఇత్యాదుల నంత్యవర్ణలోపంబు. (మూ) ఆఁగుప్రభృతు లుభయగణంబులు. బాహుళకంబునంజేసి కొన్నింటి కించుక్చుక్వాగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యథాసంభవముగా రెండును గొన్నింటి కొక్కొక్కటియునగునని యెఱుంగునది.

వ్యా—ఆఁగు మున్నగుధాతువులకుఁ జుగాగమపుగాగమంబులుభయంబు నువచ్చును. ఈప్రకరణంబులోని సూత్రంబులందు డెబ్బదియాఁడవసూత్రంబులోని బహుళగ్రహణ మనువర్తించినందునించుగాగమ పుగాగమంబులలో లక్ష్యానుసారంబుగా (యథాసంభవముగా) నొక్కచోమూఁడును, వేఱొకచో రెండును, ఇంకొకచో నొక్కొక్కటియునగు. ఉ. ఆఁగు- ఆఁచు- ఆఁపు- ఆఁగించు- ఆఁగు మొదటిరూపము. 'ఆఁచు' ఇచ్చోజుగాగమంబు. 'ఆఁపు' ఇచ్చటఁ బుగాగమంబు. 'ఆఁగించు' ఇట నించుగాగమమ్ము. ఆఁగుధాతువు 'ఆఁగించు' శబ్దపర్యాయంబై సకర్మకంబునంగలదు. 'క. మ్రోఁగుచుఁదూపులుతూపుల। నాఁగుచుదుస్తర శరత్కుతారుణవారిం। దోఁగుచు, రామా- 8ఆ. 'రేఁగు - రేఁచు - రేఁపు - రేఁగించు' ఇచ్చట యథాపూర్వంబుగా మూఁడునుగల్గెను. 'పాయు - పాచు - పాపు' ఇచ్చటఁ జుగాగమపుగాగమంబులు రెండేసుటిల్లె. 'విఱుగు - విఱుచు' ఇచ్చోటఁ జుగాగమంబు మాత్రంబయ్యె. 'చూఁచు - చూపు. నేరుచు - నేరుపు మేయు - మేపు లేచు - లేపు. కలియు - కలుపు. తడియు - తడుపు. తెలియు - తెలుపు' ఇచ్చోఁ బుగాగమం బొక్కటియే యయ్యె.

77 సూ—ఇంచుక్చుక్పు గాగమంబులు పరంబులగునపుడాగమాదేశలోపంబులు పెక్కుదెఱంగులం గానంబడియెడి.

అగు - కావించు ॥ వచ్చు - రావించు - రప్పించు ॥ విన్నపము - విన్నవించు ॥ మోఁకాలు - మోఁకారించు ॥ కేక - కేకరించు॥ పలవ - పలవరించు - పలవించు ॥ ఆల-అలకించు - ఆలించు ॥ వ్రక్క-వ్రక్కలించు ॥ నొచ్చు - నొంచు - నొప్పించు ॥ ఉండు - ఉనుచు - ఉంచు ॥ డిగు - డించు - డిగించు ॥ పెరుగు - పెనుచు - పెంచు ॥ తునుగు - త్రుంచు॥ మునుఁగు - ముంచు - మునుచు ॥ మొగుడు - మొగుడుచు-మొగుచు - మోడుచు - మొగిడించు ॥ చొచ్చు - చొనుపు - చొప్పించు ॥ చినుఁగు - చించు - చింపు ॥ త్రెగు - త్రెంచు-

తెంపు॥ తిరుగు - త్రిప్పు ॥ చచ్చు - చంపు ॥ నిలుచు - నిలువరించు - నిలుపు ॥ కొను - కొలుపు ॥ పోవు - పుచ్చు - పనుచు - పంచు - పనుపు - పంపు - అనుచు - అంచు - అనుపు - అంపు- అనుప్రయుక్తంబగు పోవునకుంబుచ్చు మాత్రంబగు - మోసపోవు - మోసపుచ్చు ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఇంచుగాగమంబును, చుగాగమపుగాగమంబులును పరంబగునుంజే ధాతువులకుఁ బరిపరివిధంబుల నాగమంబులును, ఆదేశంబులును, వర్ణలోపంబులును లోకంబునఁ గానిపించెడిని. ఉ. (అగు - కావించు, నించుకు పరంబగునపు డగుధాతువునకుఁ గావాదేశంబు (వచ్చు – రావించు - రప్పించు, ఇచట వచ్చునకు రావురప్పులు వైకల్పికంబుగా నాదేశంబులయ్యె. ఇట్లే (విన్నపము - విన్నవించు మోఁకాలు - మోఁకారించు - కేక - కేకరించు, పలవ - పలవరించు - పలవించు, ఆల - ఆలకించు, ఆలించు వ్రక్క - వ్రక్కలించు. నొచ్చు-నొంచు-నొప్పించు. ఉంచు- ఉనుచు ఉంచు. డిగు-డించు-డిగించు. పెరుగు-పెనుచు-పెంచు. తునుగు-తుంచు. మునుఁగు—ముంచు-మునుచు-మొగుడు—మొగుడుచు-మొగుచు- మోడుచు - మొగిడించు. చొచ్చు చొనుపు - చొప్పించు. చినుఁగు—చించు—చింపు! త్రెగు—త్రెంచు. త్రెంపు. తిరుగు—త్రిప్పు. చచ్చు—చంపు. నిలుచు —నిలువరించు—నిలుపు, కొను —కొలుపు ఇత్యాదులందు మూలధాతువులను, ప్రేరణార్థకరూపంబులను, బరికించి వానియందలి వర్ణవికారంబుల సూక్ష్మబుద్ధిచే నూహించునది. (మూ) పోవు- పుచ్చు-పనుచు -పంచు - పనుపు. పంపు. అనుచు, అంచు అనుపు-, అంపు అనుప్రయుక్తంబగుపోవునకుంబుచ్చుమాత్రంబగు. ఉ. మోసపోవు— మోసపుచ్చు, ఇత్యాదులెఱుంగునది. వ్యా—(పుచ్చు— పనుపు ఇత్యాదులయందలి చుగాగమపుగాగమవిశిష్టరూపంబులు ప్రేరణార్థంబునందును వెండియు నీరూపంబుల యాద్యక్షరలోపంబు వైకల్పికంబుగానగు. ఉ: (అనుచు) ఇత్యాదులు, వేఱొకశబ్దంబుతో నేకీభవించిన పోవుధాతువునకు (పుచ్చు, అనురూపంబేగాదేశంబగును గాని తక్కినపూర్వోక్తపచుచు ప్రభృతులాదేశంబులు గానేరవు. ఉ, మోసపోవు. ప్రేరణార్థకంబు మోసపుచ్చు. (మోసపనుచు-మోసపంచు) ఇత్యాదులసంభవంబులు.

78 సూ—అన్వాదులకించుక్కు పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు మానునకు విభాషనగు.

అనిపించు ॥ అను - కను - తిను - విను ॥ మానిపించు మానించు.

వ్యా—'అను- కను- తిను- విను' యన్నగుధాతువులకు నించుక్కు పరంబగునపుడు పుగాగమంబు నిత్యంబుగను, మానునకు వైభాషికంబుగను గల్గును. ఉ. అనిపించు 'అను + ఇంచు' ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బుగాగమంబును, ఎనుబదియేనవసూత్రంబున నువర్ణకంబుమీఁది యుకారంబునకికారంబును రాఁగాఁ బైరూపంబుసిద్ధించె. ఇట్లే కనిపించు-తినిపించు- వినిపించు' ఇత్యాదులు. 'మానిపించు-మానించు' ఇటఁబుగాగమంబువైభాషికంబుగావున రూపద్వయంబు.

79 సూ—అడ్డాదులకించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు నప్పాదులకు విభాషగు.

అడ్డము - అడ్డగించు ॥ అడ్డము - ఓర-చిత్తము - పంతము - పెల్ల - బోర - మట్టము - మేళము - ఇత్యాదులడ్డాదులు ॥ అప్ప- అప్పగించు - అప్పించు ॥ అప్ప - ఒప్ప - పల్లము - కోపము ॥ ఇవి యప్పాదులు.

వ్యా—,అడ్డము- ఓర- చిత్తము- పంతము- పెల్ల- బోర- మట్టము- మేళము' మొదలైనవానికినించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబునిత్యంబుగను, 'అప్ప- ఒప్ప- పల్లము,కోపము' మొదలయినవానికి నించుక్కుపరంబగుతఱి గుగాగమంబు వైభాషికంబుగను గలుగును. ఉ. అడ్డగించు—మువిభక్తిపుట్టని యగ్గలశబ్దంబుకంటె నఱువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నించుక్కుపుట్టి ,అగ్గలించు, అయినట్టులిచ్చటఁ గేవలంబైన (మువర్ణకంబులేని) యడ్డశబ్దంబంగలాదిగణపతితంబని యెంచఁబడినందున నఱువదిమూఁడవసూత్రంబుచే నించుక్కుచేయఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున గుగాగమంబంతాగమంబగుటంజేసి

పైరూపంబయ్యె. ఇట్లే చిత్తగించు- పంతగించు-మట్టగించు- మేళగించు' ఇత్యాదులందు మువర్ణకోత్పత్తికిఁ బూర్వమందే కేవల ప్రాతిపదికంబుకంటెనఱువది మూఁడవసూత్రంబుచే నించుగాగమంబుగల్గిన దనిగ్రహింపవలయు. ‹అప్పగించు- అప్పించు' ఇటఁగుగాగమంబు వైభాషికంబువుగానరూపద్వయంబు. ఇట్లే ‹ఒప్ప- మున్నగువానికి గ్రహించునది.

80 సూ—ఆడోడుకూడులడకారంబునకుం జుక్కుపరంబగునపుడు రేఫంబగు.

ఆడు - ఆరుచు - ఆడించు ॥ ఓడు - ఓరుచు - ఓడించు । కూడు-కూరుచు-కూడించు.

వ్యా—‹ఆడు- ఓడు- కూడు' ఈధాతులయందలి డకారంబునకు నించుక్కుపరంబగునపుడు రేఫంబుగల్గు. ఉ. ఆడు= ఆరుచు= ఆడించు= ‹ఆరుచు' ఇచ్చోనాడు ధాతువునకంటె డెబ్బదిమూఁడవసూత్రంబుచేఁ జుగాగమంబురాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుకలిగె. ‹ఆడించు' డెబ్బదిమూఁడవసూత్రంబుచేఁ జుగాగమంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబుననించుగాగమంబు. ఇట్లే ఓడు- ఓరుచు- ఓడించు. కూడు= కూరుచు= కూడించు.

81 సూ—చెడునకుం జుక్పుగాగమంబులును డాకలఘు రేఫంబునగు.

చెఱుచు - చెఱుపు.

వ్యా—‹చెడు› ధాతువునకుఁ బ్రేరణంబునఁ జుగాగమపుగాగమంబులు వైకల్పికంబుగనగుటయకాక ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుగలుగు. ఉ. చెఱుచు= చెఱుపు- ఇందు క్రమంబుగా జుగాగమపుగాగమంబులు పరంబగుచో నలఘురేఫంబు గలిగె.

82 సూ—పడునకుంజుక్కును డాకలఘు రేఫంబునగు.

పఱుచు

వ్యా—పడుధాతువునకుఁ జు గాగమంబును, డకారంబునకు శకట రేఫంబును, గల్గు. ఉ. పఱుచు- ఇట 'పడు' ధాతువునకుఁ జుక్కుపరంబగునపుడు శకటరేఫంబు గలిగెను. ఇందలిశకటరేఫం బుకారాంతంబు. క. 'భంగించియితరకాంతఁదొలంగుట తప్పారడంబఱచిపురుషులకుఁ', కళా= 7ఆ.' అనినకళాపూర్ణోదయ పద్యంబునద్వితీయపాదస్థంబైన 'పఱచి, శబ్దంబుశాస్త్రంబున నుకారాంత ఘటితంబయ్యె నేనియతియ శాస్త్రీయంబగునుగావున నిందలి శకటరేఫంబకారాంతంబుగను నుండవచ్చును.

83 సూ—శబ్దపల్లవంబగు పడునకించుక్కు వి భాషనగునగు చోడాకులఘు రేఫంబగు.

వెలువడు - వెలువరించు - వెలువఱుచు ॥ చొప్పడు - చొప్పరించు - చొప్పఱుచు.

వ్యా—రెండుశబ్దంబులుచేరి యపూర్వార్థబోధకంబై వేఱొక యఖండశబ్దంబగుట శబ్దపల్లవంబు(రెండుశబ్దంబులసంయోగంబునఁ జిగిర్చిననూతనశబ్దంబు) నాఁబడు 'శబ్దపల్లవంబగుపడునకు, అనఁగా 'శబ్దపల్లవంబులో నంతర్భూతంబగు పడునకు, అని యర్థమ్ము. అట్టిపడుధాతువునకు నించుక్కువిభాషగానగును. దానికిఁదోడుగా డాకు లఘురేఫంబుగలుగును. ఉ. వెలువడు-వెలువరించు-వెలువఱుచు. 'వెలువడు,' (వెలి + పడు) ఇటనించుక్కుపరంబగునపుడు ప్రకృతసూత్రంబున లఘురేఫంబయి ,వెలువరించు' అను రూపంబయ్యె. పక్షంబునఁబూర్వసూత్రంబుచేఁ జుగాగమశకటరేఫంబులు గలిగి 'వెలువఱుచు' అయ్యె. ఇట్లే చొప్పడు- చొప్పరించు- చొప్పఱుచు.

10 (84) సూ—ప్రేరణంబునందించుక్కు మీఁద నించుక్కులేదు.

ఇటనుటంజేసి ప్రేరణార్థంబయిన యితరాగమంబు మీఁదంబ్రేర

ణార్థంబు గాఁగమంబగునని యెఱుంగునది ॥ నొచ్చు - నొంచు - నొంపించు ॥ చచ్చు - చంపు - చంపించు.

వ్యా—ప్రేరణార్థకంబైన యించుగాగమంబు పైనిఁదిరిగి. ప్రేరణార్థకంబగు నించుగాగమంబు రాదు గాని ప్రేరణార్థకంబులైన చుగాగమపుగామంబులపైనిదిరిగి ప్రేరణార్థకంబయిన యించుగాగమంబు రావచ్చునని భావము. ఉ. నొచ్చు= నొంచు-నొంపించు. 'నొంచు, డెబ్బదియేడవసూత్రంబుచే నొచ్చునకుఁ జుగాగమంబుగల్గి. 'నొంచు,అయ్యె. దీనిపైనిందిరిగి ప్రేరణార్థకంబైన యించుక్కురాఁగా నెనుబదియేడవసూత్రంబున నొంచుచకారంబునకుఁ బకారంబుగల్గి 'నొంపించు, అయ్యె. 'చచ్చు, దీనికి డెబ్బదియేడవసూత్రంబునఁ బుగాగమఘటితరూపంబు 'చంపు , అయ్యె దీనిపైనించుక్కు గలిగి 'చంపించు, అయ్యెను.

85 సూ—ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో ననాద్యంబయిన యుత్వంబున కిత్వంబగు.

నిగుడు - నిగిడి - నిగిడె ॥ మగుడు - మగిడి - మగిడె ॥ ఉడుగు - ఉడిగి - ఉడిగె - మునుఁగు - మునిఁగి - మునిఁగె.

వ్యా—ధాతువుమొదటలేని యుకారంబున కికారంబొండె నెకారంబొండె, దర్వాతఁబ్రాప్తించినచో నయ్యుదియికారంబగు. ఉ. నిగుడు నిగిడి- నిగిడె. 'నిగుడు, దీనికి ముప్పదియెన్మిదవసూత్రంబుచే ధాతువుపైనివర్ణకంబుగల్గి యపదాదిస్వరసంధిచే 'నిగుడి, అనికాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున గకారంబుమీఁది యుకారంబున కిత్వంబుగల్గి 'నిగిడి, అయ్యె ,నిగుడె' నిగుడుధాతువుపైని బదునాఱవసూత్రంబుచే భూతార్థక (ఈవక్ష్యమాణగ్రంథము రంగయాఖ్యశిష్యసాహాయ్యశూన్యంబుగా రచింపఁబడినది.) లిడాదేశడుజ్జునకు ఎనువర్ణంబు, ఆదేశముకాఁగా "నిగుడు + ఎను" అయి యపదాది స్వరసంధిచే "నిగుడెను" అనురూపంబు సంభవించినపిదపఁ బ్రకృతసూత్రమున 'గ' కారమున కిత్వముగలిగి 'నిగిడెను' అయ్యెను. ఇట్లు 'మగిడి' 'మగిడెను' 'మునిఁగి' 'మునిఁగెను' ఇత్యాదులూహ్యంబులు. ధాతువుతుదయందు నికారముగాని యెకారము

గాని యాదేశముగాఁ జేరినచో మొదటియుకారమునకుఁగాక తక్కినయుకారమునకు నిత్యమువచ్చునని యర్థము చెప్పుటచే ‹ఉదరి మునిఁగి ఇత్యాదుల తొలియుకారమునకు నిత్యంబురాలేదు. ఉ. ‹సాత్యకి డిభకుపైసాయకదశకంబు నిగిడింప' ఉ. హరిర ఆ ఉ॥ ఉత్పలగంధినన్నుడిగియొడ్లనుబంపుము' భార. విరా. ౨ ఆ.

86 సూ—ముజ్జీత్తులు ముత్తునాఁబడు.

వ్యా— ఆశీ, శ్యాప సంప్రార్థనవిధులయందలిముడుజ్జులును, లజి, కలజి, నుజి, రుజి, వుజి, ఇత్యాదిజీత్తులును, ఈ తెలుఁగువ్యాకణంబున ‹ముత్తు' అనుసంజ్ఞతో వాడఁ బడునని యర్థము.

87 సూ—ప్రేరణేంచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు చకారంబునకగు.

పచించు - పచింపించు ॥ వచించు - వచింపించు ॥ పిలుచు - పిలిపించు - వలచు - వలపించు॥ పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు మెచ్చునకు విభాషనగు ॥ హెచ్చించు - మెప్పించు - మెచ్చించు.

వ్యా—ప్రేరణేంచుక్కు అనఁగా, చేయుట యనునర్థమందుఁ గల్గినయించుగాగమంబు. (70 సూత్రంబున) అదిపరంబగునపుడు ధాతుచకారంబుపకారంబగు. ఉదా. పచించు, పచింపించు॥ వచించు వచింపించు॥ పిలుచు పిలిపించు॥ వలచు వలపించు పత్వంబు హెచ్చునకుంగలుగదు- మెచ్చునకు విభాషనగు. హెచ్చించు, మెప్పించు. మెచ్చించు ఇట "పచించు + ఇంచు॥ అనియుండఁగా, ఇంచుగాగమంబునకుఁ పూర్వమందున్న ‹పచించు, శబ్దంబుతుదిచకారంబుపకారంబయి ఉకారసంధిగలిగి "పచింపించు" అయ్యె. పచించునట్లుచేయుటయని యర్థము—ఇట్లన్యంబులు నూహ్యంబులు.

88 సూ—ఆగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తుపరంబగునపుడు పవలగు,

ఆగమంబు - పచింపఁడు - పచింపుము ॥ అడఁపఁడు-అడఁపుము ॥ అన్యము - పిలువఁడు - పిలువుము.

వ్యా—ఇంచుగాగమ చుగాగమ చకారంబులకునుభయంబులకును, ద్విత్వంబులేని ధాతుసిద్ధచకారంబునకును, ముడుఙ్గులును, జీత్తును, బరంబగుచోఁ, పకారవకారంబులగు, ఆగమచకారంబునకు పకారంబును, అన్యచకారంబునకు (సిద్ధచకారంబునకు) వకారంబును వచ్చునని క్రియాన్వయము. సాధ్యసిద్ధచకారంబులకు క్రమంబుగాఁ బకారవకారంబులగు నని ఫలితార్థము ఉదా. ఆగమంబు. పచింపఁడు పచింపుము॥ అడఁపఁడు. అడఁపుము. అన్యము. పిలువఁడు. పిలువుము.

"పచింపఁడు" ఇట పచించులోనిచకారంబు డెబ్బదవసూత్రంబున విధింపఁబడిన యించుగాగమంబుదిగావున నట్టిచకారంబునకు పకారంబుగలిగెను.

"అడఁపఁడు" ఇచట అడఁగుధాతువునకు డెబ్బదియాఱవసూత్రంబునఁ జుక్కురాఁగా నాగమచకారంబైనందునఁ బైరూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లు శాస్త్రసాధ్యంబులైన చకారంబులుపకారంబులగుటకు నుదాహరణంబు. పిలువఁడు,— పిలుచు, చకారము సూత్రసాధ్యము కాక సిద్ధంబైనందున వకారంబయ్యె.

89 సూ—ఖండబిందువు మీఁది సిద్ధ చకారంబునకు ముత్తుపరంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగనగు.

తలఁపక - త్రేఁపక - తోఁపక ॥ ఏఁచునకు వైభాషికంబు - ఏఁపక - ఏఁచక ॥ నోఁచునకుం గలుగదు - నోఁచక.

వ్యా—ముడుఙ్గులును, జీత్తులును బరంబగుచోఁ నర్ధానుస్వారముమీఁది సిద్ధచకారంబునకు (88) సూత్రాంశమునవకారము రాక యీసూత్రమునఁ బకారంబే వచ్చునని పూర్వవిధికి నపవాదము. అర్ధానుస్వారము, అనునాసిక్యమునకు గుఱుతు. అనగా నాసికతోఁ నుచ్చరింపవలసియున్నయచ్చునకుఁ దర్వాత నర్ధానుస్వారము చిహ్నముగా నుంపఁబడును. ఉచ్చరించుటలోనిట్టి యచ్చు కేవలము ముఖముననే కాక "సూ॥ ముఖనాసికా

వచనోనునాసికః॥" అనుసంస్కృతవ్యాకృతిసంప్రదాయంబున నాసికకునుసయితమర్థభాగముగాఁజెందియుండునన్న యర్థంబు సూచింపనర్ధబిందువు వ్రాయఁబడుచున్నది. అర్ధబిందులేఖనంబున నట్టి స్వర మనునాసికమనినబహుశాస్త్రప్రసిద్ధార్థమే ప్రకటింపఁబడుంగాని దానంజేసి క్రొత్తవింతలేమియు లేనందుల దీనినవాద్యవర్ణంబులైనయలఘురేఫాదులగణంబులోఁ బరిగణించుట యవిచారితమూలకంబని గ్రహించునది. విశేషంబుగా నేతద్విషయంబస్మద్రచితంబయినచతురాస్యకోశకంబులో నివద్ధశర్ణనీవ్యాసంబునఁజర్చింపఁబడెంగాన నయ్యది చూడందగు. "ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాఃపాణినీయాః" అనుసంప్రదాయంబనుసరించి సాంస్కృతికవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలగుభాష్యకారాదులయుపదేశవశంబునఁ దెలిసికొనినట్టులే యీయాంధ్రభాషయందును బొత్తంబులలో గురుపరంపరానుసారంబునఁ బ్రవహించుచున్న యర్థానుస్వారచిహ్నంబులంజేసి యానునాసిక్యమును గ్రహింతురుగాక!

ఉదా—తలఁపక. ద్రేఁపక. తోఁపక॥ ఏఁచునవనైభాషికంబు. ఏఁపక. ఏఁచక॥ నోఁచునకుంగలుగదు. నోఁచక॥ "తలఁచు" ధాతువుచకారమర్థానుస్వారమతిక్వాతిదయయినందున జీత్తైనకజీవర్ణకంబుపరంబగుదో, పకారంబుగల్గి (20) సూత్రంబునఁ బకారోపరియుకారంబున కత్వంబుగల్గి "తలఁపక" అయ్యె. ఇట్లుతలఁపని, తలఁపను తలఁపరే, తలఁపకురే ఇత్యాదులూహ్యంబులు

నోచునకుమాత్రము పకారంబురాక నోఁచ, నోఁచని ఇత్యాదిరీతినిమండును "ఉ. చొక్కఁపుఁబ్రియమున్కి గులసోయగముంగల ప్రాణనాయకుం। డెక్కువవశ్యతఁ రసుల నేకటఁ దీర్చి సమేలమొప్పఁగా। నక్కున గారవించి ప్రియమందగనోఁచని యింతి దైనయా। చక్కదనం బదేమిటికి జవ్వనమేటికి నేర్పులేటికిన్॥ మను. 3 ఆ.

90 సూ—ఆగమ చకారంబునకు నెఱసున్న మీఁది. దానికి ధాతువు పరంబగునపుడు పకారంబు విభాషనగు.

ఆకర్ణింపుదురు - దంపుదురు - చింపుదురు ॥ పత్వంబు రానిప క్షంబున వక్ష్యమాణతాదేశంబు ॥ ఆకర్ణింతురు ॥ దంతురు ॥ చింతురు.

వ్యా—నిందునున్నతర్వాతి సాధ్యచకారంబునకు దుగాగమంబు పరంబగుచోఁ బత్వంబువికల్పంబుగా నగును.

"ఆకర్ణింపుదురు॥ఇట, 'ఆకర్ణించు' అనుదానికంటె (6) సూ—నఁ దద్ధర్మార్థంబులందు లాట్టురాఁగా బిన్నుటఁ · బ్రథమపురుషమందొండె మధ్యమపురుషమం దొండె బహుత్వము వివక్షితమయినపుడు (8) సూ—న రువర్ణకంబు గల్గుచో, "ఆకర్ణించురు" ఇట్లుండును. (22) సూ—న దుగాగమంబురాఁగా, "ఆకర్ణించుదు + రు" అనియుండు. దుగాగమంబు పరంబుకాఁగా నిందునున్నమీఁది చకారంబునకుఁ బ్రకృతసూ—న పకారంబుగల్గి "ఆకర్ణింపుదురు" అయ్యె. పత్వవిధి వైభాషికంబు గావున నియ్యది ప్రాప్తింపనితఱిని "ఆకర్ణించుదురు" శబ్దంబులోని 'చుద్' అనువర్ణంబు లుఖయంబులకును తకారహల్మాత్రమొక్కటియే యాదేశంబై 'ఆకర్ణింతురు' అను రూపం బుసిద్ధంబగు. పక్షంబున (62)సూ— న 'అకర్ణింతుర్' అగు ఆకర్ణించెదరు దంచెదరు ఇత్యాదులునుండవచ్చుంగాని ఆకర్ణించుదురు, దంచుదురు, ఇత్యాదిప్రయోగంబులుప్రామాదికములని యెఱుంగునది.

91 సూ—అగు వచ్చు చొచ్చుచూచులకు ముత్తుపరంబగునపుడు కా, రా, చొరు, చూడు, లగు.

ఆగు - కాఁడు ॥ వచ్చు - రాఁడు - రమ్ము ॥ చొచ్చు- చొరఁడు - చొరుము ॥ చూచు - చూడఁడు - చూడుము.

వ్యా—అగు ప్రభృతులకు ముద్దుజ్జులును, జేత్తును బరంబగుచో, కాదులు యథాసంఖ్యముగా నాదేశంబులగునని యర్థము. "అన్యంతౌటకితౌ" అను సూత్రంబున భావ్యక్తైయట శేఖరాదులయందు ద్వంద్వసమాసములోని పదార్థంబులకును, సముచ్చయార్థకశబ్దఘటితంబులైనవాక్యంబులలోని పదార్థంబులకును లోకమర్యాదననుసరించి

యథాసంఖ్యాన్వయము రానేరదని శంకించుకొని "యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామ్" అనిపాణిని ప్రత్యేకముగా సూత్రమొనరించినందున నీవ్యాకరణశాస్త్రంబున మాత్రము క్రమాన్వయము చెల్లవచ్చునని వ్రాయఁబడినది. ప్రకృతంబున బాలవ్యాకరణంబులో సూరిగారు పాణినివలె ద్వంద్వాదులయందు సాహిత్యమును నిరసించి ప్రత్యేకముగా నన్వయము చెల్లునన్న యర్థంబును సమర్థించునట్టి పారిభాషికసూత్రమును రచింపకున్నను, యట్, రుక్, ఇత్యాదులయందు, 'ఆద్యంతౌటకితౌ' అనుసూత్రార్థమును స్మరించుకొని కార్యంబులు నిర్వహించుకొన్నట్టులే యిట్టిస్థలంబులయందుఁగూడ శాస్త్రాంతరసిద్ధంబగు యథాసంఖ్యసూత్రమునర్థమ్ము జ్ఞప్తినుంచుకొని యీవ్యాకరణమందును క్రమాన్వయము చేసికొనవలయునని గ్రంథకర్త తాత్పర్యము. లోకమందుమాత్రము శాస్త్రజ్ఞుల మతంబున సాహిత్యార్థమును దిరస్కరించునట్టి ప్రత్యేకాన్వయము సమన్వయింప నేరదని తలంచునది.

ఉదా__అగు - కాఁడు - వచ్చు - రాఁడు. రమ్ము॥ చొచ్చు-చొరఁడు చొరుము॥ చూచు. చూడఁడు - చూడుము.

"రమ్ము" ఇట, వచ్చునకు లోణ్మధ్యమపురుషైకవచనము వివక్షితమయినపుడు 'వచ్చు + ము' ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రమున రాదేశము రాఁగా, 'రా + ము' అనియయ్యె. తర్వాత (61) సూత్రమున దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు ముపర్ణకంబునకు ద్విత్వంబు సంభవించి పూర్వోక్తరూపం బేర్పడె

92 సూ__ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు.

ఇచ్చు - ఈఁడు ఇమ్ము॥ ఈయయను నదేశంబు నొకానొకచోఁ గానంబడియెడి - బలిమినీ యనిభూమివలయ పతుల.

వ్యా__ము, డుబులను, జీత్తులను బరంబగునపుడు. ఇచ్చుధాతువునకు "ఈ" అనునది సర్వాదేశంబగు.

ఉదా — ఈఁడు ఇమ్ము॥ ఈయయును నాదేశంబు నొకానొకచోఁ గానంబడియె
డి. బలిమిని యనిభూమిపలయపతుల.

వ్యా — మఱియు క్త్వార్థకంబుగానీయశబ్దంబుతో లియకారంబునకు హ్రస్వం
బుగలిగి యకారంబునకు ద్విత్వంబునుం జూపట్టెడి. ఉ॥ పయ్యెదఁబాపి గుబ్బలను బా
హులఁబట్టఁగనిచ్చి మోవిపైఁ! దియ్యని మోవియుస్మననుదీరఁగఁ గోరులఁగనిచ్చి యిప్పు
డో! తొయ్యలినీవిముట్టినను ద్రోచవవేనుఁగునిచ్చి యంకుశం! బియ్యక కయ్యమాడఁద
గునే? ననునీగతి నేచఁ బాడియే॥ శశిబిందుచరిత్రము.

93 సూ — తేతేరులు తెచ్చునకగు.

తెచ్చు - తేఁడు - తేరఁడు - తెమ్ము - తేరుము.

వ్యా — ము, డుజ్జు లను, జీత్తులునుబరఁబగుచోఁ దెచ్చుధాతువునకు 'తే, కాని తే
రు కాని సర్వాదేశంబగు. ఉదా - తెచ్చు - తేఁడు. తేరఁడు. తెమ్ము. తేరుము క॥
వ్వనొకరుండనవచ్చెవఁ! గాని బలము తేను నీవుగఅపినశస్త్రాస్త్రానేకవిపవిలాసము! దా
నవలయు నేర గాదెతథ్యంబగయగ॥ భార, ఉద్యో. ౪ ఆ.

94 సూ — చావు నోవులు చచ్చు నొచ్చులకగు.

చచ్చు - చావఁడు - చావుము ॥ నొచ్చు - నోవఁడు - నోవు
ము ॥ వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - నొవ్వఁడు.

వ్యా — ము, డుజ్జులును, జీత్తులును, బరంబగుచోఁ, 'చచ్చు' నకుఁ జావును నొ
చ్చునకు నోవును నాదేశంబగు.

ఉదా — చచ్చు-చావఁడు చావుము॥ నొచ్చు-నోవఁడు—నోవుము. వక్ష్యమాణ
ద్విత్వంబు. నొవ్వఁడు. (వ్యా) ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని యాఅనసూత్రమున నోవులకు
ద్విత్వంబును సమాసపరిచ్ఛేదములోని 13 సూ—న నాదిస్వర్గంబునకు హ్రస్వంబును
గలుగునని తాత్పర్యము.

కం॥ ఎవ్వరులేనడనోక్కఁడు। నొవ్వంగానడిచివేని నొప్పికొలఁదియుక్, జివ్వక తమనరయుందగు। నొవ్వినవ్వాఁడెగ్గులాడునుత్తమునైనక్ విజ్ఞా. పా ౨. కాం. (కేతన)

చ॥ అనఘునిధర్మనందనుని నాసభనమ్మొయిదీవు నొవ్వఁబల్కిన ఫలమందఁజేసెదఁ జలింపక యుంచుక సేపు నిల్వుమీ। నినులఘుచిత్తుఁగ్రూరు నవినీతుమదాంధునిఁద్రుంచి నన్నుఁ బెంచినగరువంపుఁ దండ్రులకుఁ జిత్తమెలర్ప బుజంబుదీర్చెదక్॥ భార. ద్రో. ౨ఆ.

95 జీత్తుపరంబగునపుడు వాసవువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

చాక - చావక - చాకుము - చావకుము ॥ నోక - నోవక - నోకుము - నోవకుము.

వ్యా—కజి, నుజి ఇత్యాదులు పరంబగునపుడు చావునోవుల వుకారంబునకు లోపంబు విభాషగానగు. ఉదా—చాక-చావక-చాకుము-చావకుము॥ నోక-నోవక-నోకుము-నోవకుము.

"చాక" ఇట, కజివర్ణకంబు పరమగుచో 'చచ్చు'నకు, జావుశబ్దమాదేశము కాఁగా (94 సూత్రమున) ప్రకృతసూత్రమున వువర్ణంబులోపించి పూర్వోక్తరూపంబయ్యె. ఇట్లే నోక, నోక్, చాక్ ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

స్రగ్ధర—గాండీవజ్యారవంబుత్కటమయి పెలుచంగప్పినక్ భీముబాహా। దండం బండొప్పశుంభద్గద జడియుచు రౌద్రంబుగాదోఁచినన్వే। పండచ్చండద్వంబుమాడ్కిన్ దజెమి కవలు మావ్యద్దళిందాఁకినక్ జా।కుండంబోకుండఁ గౌరవ్యులకు వశమె బిట్టోర్చి మార్కొల్లకుండక్॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

శా॥ చాపాచార్యుఁడు భీష్ముఁడుంగృపుఁడునశ్వత్థామయుంగర్ణుఁడుక్।భూపశ్రేష్ఠుఁడుఁదారుమున్నెఱుఁగరే పోరట్లు కయ్యంబులా। శాపాళంబులుదుట్ట లావెఱుఁగమిం జావేఁడిమార్కొందురిం। తే పోతమ్ముఁగపిధ్వజ ప్రభలయుంధీభూతులంజేయవే॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

శా. ఆకేశధ్వజుఁడంత నానృపుని రాజ్యంబెల్లఁ జేరన్ ఫలం|
బాకాంక్షింపఁగఁ గల్గు మృత్యువు నవిద్యంబుట్టకుండందుదం|
జాకుండన్వలెనంచు యోగనిరతిన్ జ్ఞానాశ్రయుండై మహా
నీకంబున్ రచియించుచుండొకటికిన్ దీక్షించితానున్నచోన్|| ఆముక్త. ౪ఆ

క. చాకున్న నీదుముక్తులు| శ్రీకాశీక్షేత్రమెవ్వరికి నిదినిక్కం|
బీనగరమిచ్చుశిఖరా| లోకనసూత్రమున ముక్తులుసురంగాక్షీ|| కాశీఖండము

క. బలమున నీతోదొరయఁగ| నిలనెవ్వఁడుగలఁడు నీమహితభుజశాఖల్|
తలఁపఁగఁ బ్రళయాంతకుదంష్ట్రిలు వీనిందగిలివశమె చాకుండంగన్||
భార. స్త్రీప. ౧ ఆ.

క. మూఁకలుమట్టులు కొడుకులుఁ| జాకుండు తెఱంగుఁగనుము సరగనటంచున్|
డాకొని యెఱిఁగిఁపునుటుల్| గాకుండిన దురమొనర్పఁగారమ్మనుమీ||
అ. తె. రా. యు. కాం.

క. నాలుగుదిశలనుదాన| జ్వాలానళిగవిసెనండి చానోపఁగృపా|
లోలాననొక్కసరి| తూఁకలముఁ జేరంగనెత్తికొనిపొమ్మ దయన్||
భార. అరణ్య. ౨ ఆ.

క. నోనేసి సూతుహయసం| తానముఁ జంపుటయు శల్యతనయుఁడవిరథుం|
డై నిరుపమానమగుతన| మానమువాహనముగాఁగ మదమెలరారన్||
భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

సీ. అర్జునిపైఁగూర్మి నతనినోనేయఁడు

సచరాచరంబయిన జగములెల్ల తే. నొక్కనొకఁడౌ కండంగినఁ జిక్కువఱుచు| దివ్య
బాణజాలంబుల దీటుకొలిపి| ప్రాణములు డాపఁడీతనిపాటిదొరలఁ|గానమే రాజ్యముల
యందుఁ గౌరవేంద్ర|| భా. ఉద్యోగపర్వ. ౮ ఆ.

గీ. బలములచ్చెరువందు నట్లలపు మెరయ। నీసుతుండనిలజుఁ దాకినిశితసాయ।
కములనొప్పించిరథకురంగములనొంచి। సూతునోనేయఁగ్రోధనిస్ఫూర్తినతఁడు.
భార. ద్రోణ. ౪ ఆ.

96 సూ—అగుస కనుకనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబులగునపుడు కా నాకానలు విభాషనగు.

అపదాద్య సూత్రముచే గాకువకారంబు - వక్ష్యమాణంబొత్వంబు - కమ్మ - అగుము - అవుము ఔము ॥ కందు - అగుఁడు - అవుఁడు - ఔఁడు ॥ నాఁడు - అనఁడు । కానఁడు - కనఁడు.

వ్యా—ముజ్జు (ముడుజ్జులు) పరంబగునపుడు అగునకు "కా" అదేశంబును

జీత్తుపరంబగునపుడు అనునకు 'నా' యును కనునకు 'కాన' యును నాదేశంబు. లు సూత్రోక్తక్రమంబుననగు. (మూలము) అపదాద్యసూత్రముచే గాకు వకారంబు వక్ష్యమాణంబొత్వంబు.

వ్యా—ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదములోని 27 సూ-మున, అగుధాతుగకారంబునకు వికల్పంబుగా వకారంబును, ప్రకృతిపరిచ్ఛేదములోని 103 సూత్రమున. అవునకు బహుళంబుగా, ఔకారంబును నాదేశంబులగునని భావము.

ఉదా—కమ్ము-అగుము. అవుము ఔము॥ కందు-అగుఁడు-అవుఁడు-ఔఁడు నాఁడు-అనఁడు-కానఁడు-కనఁడు॥

వ్యా—'కమ్ము' ఇటఁబ్రకృతసూత్రంబున మధ్యమపురుషైకవచనము పరంబగుచో నగునకు వికల్పంబుగా, 'కా' కారమువచ్చి 'కా + ము' అనియయ్యె 61 సూత్రమున హ్రస్వంబుగలిగి ముత్వంబునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ బైరూపంబేర్పడె. కాదేశము వైభాషికంబగుటంజేసి యభావపక్షంబున 'అగుము' అనురూపంబు. 'అవుము' ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదములోని 27 సూత్రమున వత్వంబు. 'ఔము' ప్రకృతపరి-ములోని 103

సూ-న, జాత్వంబు. 'కండు' ప్రకృతసూత్రమున దుజ్ఞుపరంబగుచో, కాదేశము రాఁగా కా + డు అనియుండు.

61 సూత్రమున హ్రస్వంబురా 'క + డు' అనియుండు. ఇట డువర్ణకంబు జిత్తు గాన జిత్తు బిందుపూర్వంబగు నను సూత్రమునఁ బూర్ణబిందువు రాఁగ, 'కండు' అని యుండు. సంధిపరిచ్ఛేదములోని 21 సూత్రమునఁ దొలి హ్రస్వంబగు కకారముమీఁద, వరసున్న యుండదని స్మరించునది.

"నాఁడు" అనుధాతునకు వ్యతిరేకంబున లజిరాఁగ నది జిత్తుగాన, ప్రకృత సూత్రంబున నా దేశంబు వికల్పంబుగా నయ్యె. ఇట్లే 'కానఁడు' అనుచోటఁ గానా దేశంబు నయ్యె.

ఉ. కావున లోకసంక్షయము గన్గొని యొల్లెడ నిర్మలుండవై। నీవును శాంతి యుక్ సమతనిష్ఠయుఁ బూని గుహాప్రవేశసం। భావనఁ నాత్మదర్శనవిభాసివి కమ్మని నండదీయ వి। ద్యావచనంబులం జనకుఁడట్టిఁడయై వెలిఁగెం గృతార్థతన్॥ భార. శాంతి. 2ఆ

97 సూ—నేరుచునకు లిడ్లోట్టులు ముత్తుం బరంబులగునపుడు రుచులకు లోపంబు బహుళంబుగానగు.

నేచెను - నేరిచెను - నేచును - నేరుచును ॥ నేరఁడు - నే రువఁడు.

వ్యా—లిడ్లోట్టులు పరంబగునపుడు నేరుచునకురువర్ణలోపంబును, ముత్తుపరంబ గునపుడు (ముడుజ్ఞులును జిత్తులును) చువర్ణలోపంబును బహుళంబుగానగునని క్రియా న్వయము.

ఉదా—నేచెను నేరిచెను-నేచును-నేరుచును-నేరఁడు-నేరువఁడు.

వ్యా—నేచెను. లిట్టు (భూతప్రథమపురుషైకవచనంబు) గాన రేఫలోపంబు. నేరిచెను. 85 సూ-న రేఫోపరియుకారంబునకు నికారంబు. నేరఁడు. ఈసూత్రంబున

(వ్యతిరేకార్థకలజిజేత్తుగావున) చువర్ణలోపంబు రాఁగా 20 సూ-న, రేఫోపరియుకారంబున కత్వంబు. నేరువఁడు 88 సూ-న, సిద్ధచకారంబు గావున వకారంబు.

కం॥ ద్యూతక్రీడకుఁగొండొక| నేతుంగపటమున నొప్పనిజనంబులు నా చేతిధన
మెల్లఁగొని పరి| భూతియొనర్చిన విరక్తిపొడమి వెడలితిన్, భార. విరా ౧ ఆ.

లాట్లు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున రేఫలోపంబుగలిగి "నేచుదున్" అనియుండ 108 సూ-న చునులకు, చకారంబాదేశంబయి "నేతున్" అయ్యె.

ద్విపద.— నీతలలందంద నేలపైఁగూల్ప| నేతునే వీక్షింపనిర్జరవైరి. రంగనాథుని రామాయణము.

కం. కాచికొనివచ్చితగనా| నేచినయట్లచటనచట నిలిపితిమునినా|
ధాచేటును భంగంబును| నైచిత్త్యము శోకమునకు నగ్గంబయ్యెన్॥
భార మౌసలప. ౧ ఆ.

"నేచినయట్లు"— ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబులోని నిద్గ్రహణంబు భూతకాలంబునకు నుపలక్షణంబు గావున భూతార్థకంబైనక్త్వవదర్థంబున విధింపఁబడిన నప్రత్యయము పరముగాఁగ రేఫలోపంబయ్యె.

98 సూ— పోవునకు దుజ్ముత్తులు ముజ్జుంబరంబులగునపుడు వులోపంబుం బొద పదలును విభాషనగు.

పోదురు - పోవుదురు - పోఁడు - పోవఁడు - పోవుము ॥ పొదము - పదము - పొమ్ము.

వ్యా— దుజ్ముత్తులు పరంబగునపుడు పోవునకు వులోపంబును, ముజ్జుపరంబగునపుడు పొదపదలును సూత్రస్థపదక్రమంబున నాదేశంబులగు.

ఉదా— పోదురు-పోవుదురు-పోఁడు పోవఁడు॥ పోవుము పొదము-పదము పొమ్ము.

"పోదురు" ఇటఁబోవుధాతువుమీఁదిలాట్టునకుఁ బ్రథమమధ్యమపురుషంబులలో నెద్దానిలోనంగాని బహుత్వము వివక్షితముకాఁగా "పోవు + రు" అయ్యె. పిమ్మట (22) సూత్రమున దుగాగమంబును బ్రకృతసూత్రమున వులోపంబును గలిగి పైనినిరూపింపఁబడిన రూపంబయ్యె.

'పోఁడు' పోవునకు వ్యతిరేకార్థమందు (7) సూ-న లజీయుప్పతిల్లి లజీయుత్తు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున వులోపంబుగలిగిన రూపంబు

"పొందము" పోవునకు ముజుపరంబగునపుడు పొందాదేశము. కం॥ యదుకుల విద్వేషణుఁడై। మదమునవర్తించు కంసుమర్దించి భవత్సదనంబుఁ జూడవచ్చెనఁ। బోద మీస్యందనముఁ గొనుము బురమున కనఘా॥ భాగ ౧౦ స్కం. పూర్వభా.

కం॥ ఇదె! మాటికిఁ బెనఁగొనియెదుఁ। గోదమాలినవలపు తేఁటికోదమా! చెలిపై నెదమానినయెరవూనుచుఁ। బోదమా! పరికింత మలరుఁ బోదమాటునకున్॥

అచ్చతె. ర. అరణ్యకాం.

సీ॥ అనిబల్కి కేవునవార్చి యొక్కుమ్మడిఁ గదలి యొండొరుమీఁటి పోదఁడు పోదఁడు। బలిమిమై బోదువుఁడు పట్టుఁడుకొట్టుఁడం చేడ్తెంఁదొరియయ్యెఁ బిదింద్లు॥

అ. తె. రా. యు. కాం

"పదము"—చం॥ ఉడుపతిబారికి స్వెఁచి యూఁటయానని పేరుటూమనిన్।
ముడివడుకంతుసేనలకు మయ్యెలగుట్టయినట్టి యిందురా।
నడఁగక తాపవహ్ని ఘనమై హరిణేక్షణముల్లువుచ్చికో।
త్రిడఁచినచందమాయెఁ బదమా! యెలదోఁటఁ జరింపకింటికిన్॥

మను. 3. ఆ.

99 సూ—అగుపోవులకడ ద్రావాలకిద్వక్రంబులు పరంబు లగునపుడు యకారంబగు.

వక్ష్యమాణంబైత్వంబు - అయి - ఐ - అయిరి - ఐరి ॥ పోయి పోయిరి - పోయెను - పోయెదు.

వ్యా — ఇటుఁ దక్కినసూత్రంబులయందుం బలె సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబందలి యథాసంఖ్యసూత్రమ్ము స్మరించి తత్సామర్థ్యంబునఁ గ్రమాన్వయమును జెప్పికొనిన యట్టులుగాక లోకమర్యాద ననుసరించియే ద్వంద్వవిశిష్టార్థముతో ద్వంద్వవిశిష్టార్థమును సమన్వయింపఁజేసికొనవలయును. దేవదత్త యజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులు భాగించుకొనిరియన్నపుడు క్రమాన్వయము లేక లోకమర్యాద ననుసరించి దేవదత్తయజ్ఞదత్తులుభయులును జరస్థిరాస్తులుభయములనుబంచుకొనిరి యన్నయర్థము చెప్పికొనినయట్లుతే యిటఁగూడ నగుపోవు లుభయంబులతోడను నిర్వక్రమంబు లుభయంబులు సంబంధించి యగు పోవుధాతువుల యుభయంబుల తుదివర్ణంబులకును నికారపరంబు లుభయంబులను పరంబగునపుడు యకారాదేశంబగు. ఇట నికారసాహచర్యంబునఁ దాలుస్థానిక వక్రంబే (ఎ) గ్రహింపంబడును.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబైత్వంబు. (వ్యా) 103 సూత్రమున బహుళంబుగా, ఐకారంబు. ఉదా — ఐ-అయి-అయిరి-ఐరి॥పోయి-పోయిరి-పోయె-పోయెదు॥"అయి" (38) సూత్రంబునఁ బూర్వకాలమం దివర్ణకంబురాఁగా 'అగి, అయి ప్రికృతసూత్రమున నికారము పరమయినందున నంత్యంబగుగకారంబునకు యకారంబు గలిగె. అగు ధాతుగకారంబునకునపదాద్యసూత్రమునవచ్చిన వకారంబును గ్రహింపఁబడియకారంబు గలుగు. 'అయిరి' ఇట అగుధాతువునకు లిట్ప్రథమపురుషబహువచనంబు వివక్షితముగాఁగ 'అగు + రు' అయ్యె. పిదప 17 సూత్రమున నిగాగమంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదములోని 26 సూత్రమున రువర్ణకంబున కిత్వంబు వచ్చినందున 'అగిరి' అయి ప్రికృత సూత్రమున యత్వంబురాఁగా 'అయిరి' అనిసరూపనిష్పత్తిసిద్ధించె. 103 సూత్రమున బహుళంబుగా నైకారంబు ప్రాప్తించి 'ఐరి' అయ్యెను.

ఇట్లే 'పోయిరి' అనురూపంబు. పోయితివి పోయితిరి ఇత్యాదిరూపంబులు, 17 సూత్రంబున నిగాగమంబును, 18 సూత్రమునఁ దివర్ణకంబును గలిగి ప్రికృతసూత్రమున యత్వంబురాఁగా నైనరూపంబులు. కొందఱాధునికకవులు 'పోతివి' 'పోతిరి' యిత్యాదిరూపంబులు వర్ణహీనంబుగా తమకబ్బంబులఁ బ్రయోగించెదరు. అయ్యది యతిసాహసంబు.

ఉ. అక్కట మందభాగ్యనకునట్టి తనూభవరత్న మెవ్విధిం
దక్క విధాతనిర్దయుఁ డొడంబడునే? కడుమేలివస్తువుల్
పెక్కుదినంబులుండ్క యరిబృందముపిల్చినఁ బోటుబంటనై
యక్కడఁ గేలపోయితి మహాసంభూమణుఁ గోలుపోయితిన్.

భార. ద్రోణప, 2 ఆ.

చ. పలుకునెయిట్లు గొంతి విని బమ్మెరపోయితిమింత బెట్టిదం!
బులుగునె మాటలయ్యమయుఁ బుణ్యుఁడు కృష్ణుఁడు కార్యవాదముల్!
వల్కెడునట్టివారు తెగఁ బాతిరి ధర్మజవారి రాశికిన్ !
జెలితనకట్టనాసె మనచేనగుకర్జముచంద మెట్టిదో॥ భార- ఉద్యో-ర ఆ.

100 సూ— అగునకువక్రంబుగూడుచో దీర్ఘంబగు.

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - ఆయెను - అయ్యెను - ఆయెడు-
అయ్యెడు.

వ్యా—అగుధాతువు తుదయచ్చునకు సంధివశంబున నెత్వంబుగూడఁగా దక్కిన యచ్చునకు, అనఁగా నాదియగునకారమునకు దీర్ఘంబగునని భావము.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబుద్విత్వంబు. (వ్యా) ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని 6 సూత్రమున, నూయేలాదులలోనిది గాన మీదిహల్లునకు ద్విర్వచనంబు.

ఉదా—ఆయెను. అయ్యెను-ఆయెడు-అయ్యెడు. (ఆయెను, అనధాతువు ప్రత్యుడునకు 16 సూత్రమున నెనువర్ణకంబుకలిగి యణ్ణ్వసంధిచే (అగెను, అయ్యె. ఇపుడు 99 సూన యత్వంబును ప్రకృతసూ-న నాద్యచ్చునకు దీర్ఘంబునురాఁగా నిర్దిష్టరూపంబయ్యె: (అయ్యెను, ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని 6 సూత్రమున యద్విత్వంబును సమాసపరిచ్ఛేదములోని 13 సూత్రమున నాద్యచ్చునకు హ్రస్వంబును గాఁగాఁ బూర్వోక్తరూపంబు

101 పిలుచు మొదలగు వానికి ముత్తు పరంబగునపుడు కడవ్రాయి బహుళంబుగ లోపించు.

పిలఁడు - పిలువఁడు - పిలుము - పిలువుము - లేచునకు ముజ్జు పరంబగునపుడు చులోపంబగు - లెమ్ము - లెండు ॥ పిలుచు - నిలుచు తలఁచు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—పిలుచుధాతువులోనుగాఁగల ధాతువుల తుదివర్ణము, ముడుజ్జులును, జిత్తులును బరంబగునపుడు లోపించు. ఉదా—పిలఁడు. పిలువఁడు॥ పిలుము-పిలువుము (వ్యా) 'పిలఁడు' ఇటఁ బిలుచునకు వ్యతిరేకంబున 7సూ-న లజ్ప్రత్యయము రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమునఁ జువర్ణంబులోపించి (20) సూ—న లకారోపరియుకారమునకు నత్వంబుగలిగె. (మూ) లేచునకు ముజ్జుపరంబగునపుడు చులోపంబగు. లెమ్ము. లెండు పిలుచు-నిలుచు తలఁచుఇత్యాదులు. (వ్యా) 'లెమ్ము' ఇటలేచునకు మధ్యమపురుషైకవచనంబు వివక్షితమయినపుడు, వువర్ణకంబునకు (29) సూ—న ముప్వర్ణకంబాదిష్టంబయి ప్రకృతసూత్రంబునఁ జువర్ణలోపంబుకలిగి (61) సూ—న హ్రస్వంబును ముద్విత్వంబును బ్రాప్తింపగానైనరూపంబు. 'లెండు' లేచునకు (29) సూ—న లూట్పురువర్ణకంబునకు బహుత్వంబున డుజ్జుగలిగి ప్రకృతసూ-నఁ జులోపంబును (61)సూ-న హ్రస్వంబు రాఁగా డుజ్జు జిత్తుగాన 'జిత్తుబిందుపూర్వంబగు' నన్న సూత్రమున డువర్ణకంబునకు ముందుఁ బూర్ణబిందు వుప్పతిల్లె. సంధిపరిచ్ఛేదమునందలి (21) సూత్రమున నడితో హ్రస్వంబు మీఁద ఖండబిందువు నిషేధింపఁబడినందువనిటనర్ధానుస్వారము 'వండుఁడు' ఇత్యాదులందుంబలె రాదని యెఱుంగునది.

పిలుము. పిలువుము ఇత్యాదులందుంబలెఁ బిలుఁడు- పిలువుఁడు మొదలగువాని యందును జువర్ణలోపంబు బహుళంబుగాఁ బైసూత్రంబున నయ్యెడును.

క. పిలుఁడీ! కడయకకర్ణుని! బలవిక్రమశాలి యతఁడు పదిదివసంబుల్।
గలనికి రాఁడు నదీసుతు। పలుకులకుంగవలి సచివబంధుయుతముగాన్॥

కం. నిలుఁడునిలుఁడనుచు వారలఁ । బోలుపుగఁ జెనకుఁ జనుమగుడఁ బురికొల్పుచున
త్తులువ తొలివేల్పుఁ గైకొని । బలితపుఁ బ్రమానొకటి మీఁదఁ బడవైచుటయున్ ॥
అ. తె. రా. యు. కాం.

కం. చులుకఁదనంబున విప్రున । కలుకం గాఁదగదు గురుఁడవై యుండుదునం ।
చలయక తెలిపితిఁ గాకిటు । నిలుమీ! నీరణము సేఁత నిజముగ నేనిన్ ॥
భార. ఉద్యో. ౪ ఆ

చ. నిలునిలు మెందుఁ బోఁగలవు నీ విటు వాఱినఁ జావు దప్పునే ।
యలవుఁ జలంబుఁ బోవిడిచి యీ సభ నించుకశంక లేక నీ
పలికినయన్నియున్ మఱచి భంగపుఁ జచ్చుట దెచ్చికొంటి పె ।
ద్దలు వగఁ బొందఁ జన్నకును దమ్ములకుం దలవంపు గానిసీ? భా. ద్రో. 3 ఆ.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము — పరిశ — తరం. కం॥ నిలువుము కొలువుము పిలువుము । గెలువుము విడువుమనఁ గాఁదగిన బహుశబ్దం । బులకుం ద్రుతీయువర్ణము । తొలఁగిన దోషంబు లేదు తుహినాంశుధరా ॥

ఉ. బద్ధులు చెప్పు పెల్లనటు పోవిడుమెమ్మెయినైన సౌఖ్యసం ।
సిద్ధియొనర్ప నాకు వెడచేసినఁ దాపము రూపుమాపు నా ।
వృద్ధియుఁ గోరుదేని యవివేకివు నీవని నన్ను నిట్లసం ।
బద్ధములైనవాక్యములు పల్కక వే పిలిపింపుకోమలీ ॥ భార. వి. ౨ఆ.

వెఱచునకుంగూడ నంత్యవర్ణలోపంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానఁబడు.

తే. గీ. చెంచునంటికిఁ బోయి చెంచెతకుఁ బ్రియము ।
చెప్పి నమ్మించి తలమీఁదఁ జేయి వెట్టి ॥
వెఱకుమని తన్ముఖంబున నెఱుకు దోని ।
గాంచి యాతనితోడ సఖ్యంబుఁ జేసి ॥ కాశీఖండము.

కవిసంశయవిచ్ఛేదాది గ్రంథకర్తల యభిప్రాయమువలె జేసి యీపిలువు ప్రభృతి గణంబులో నన్ని ధాతువులను చువర్ణాంతములే గ్రహింపఁదగినట్లు ధ్వనించుచున్నదని కొంద

అందురు. కాని బాలవ్యాకరణపుస్తకంబులు కొన్నిటిలోఁ 'దలఁగు'నుమఱికొన్నిటిలోఁ 'దలఁచు'ను ముద్రింపంబడియె.

'తలఁడుతలండ'నిన కతిపయకవుల గద్యంబులయందలి ప్రయోగంబులుమాత్రమర్థ సందర్భమునుబట్టి తలఁగునకు సాధకంబగునుగాని తలఁచునకు సాధకంబుగాఁ గనఁబడు చుండలేదు కాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక!! ఇట్లు సూత్రస్థబహుళగ్రహణంబున "స్థితస్యగతిశ్చింతనీయా" యనున్యాయంబు ననుసరించి సత్కవిప్రయోగంబులు సమర్థించుకొనునది. సంధిపరిచ్ఛేదములోని (౧౩) సూత్రమునొద్ద "మీరు తలఁడు" అను నుదాహరణవ్యాఖ్యచూడందగు.

102 సూ—లాంతిచో సహితము కాదేశాదులు కానంబడియెడి.

కావుతను - కాతను ॥ అగుట, కావుట ॥ అగుదును - కావుదును ॥ కానను - కావునను ॥ అనుదును - అనవుదును - నావుదును- ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ముడుఙ్లులును, జీట్లులును బరంబగునపుడు, అగునకుఁగాదేశంబును, అనునకు నాదేశంబును, (96)సూ—న విధింపంబడియె. అట్లు ముత్తుపరంబగునప్పుడేకాక 'తను' వర్ణకంమును (26సూ) టవర్ణకంబును (35 సూ) భావలక్షణార్థంబందలి ననువర్ణకంబును, (41 సూ) బరంబగునపుడు అగునకుగాదేశంబును, దునువర్ణకంబు పరంబగునపుడు అనునకు నాదేశంబును బహుళంబుగానగు. వానికి వుగాగమంబు బహుళంబు. ఉదా. కావుతను. కాతను॥ అగుట కావుట॥ అగుదును-కావుదును॥ కానను-కావునను॥ అనుదును-అనవుదును-నావుదును ఇత్యాదులెఱుంగునది.

"కావుతను" అగుధాతువుమీఁదిలాట్టుడుఙ్లునకు (26) సూత్రమున ద్రుతాంతంబయినతవర్ణంబు రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁగాదేశంబుచో వుగాగమంబు బాహుళకంబుగాఁ గలుగఁ జెనిర్దిష్టరూపంబయ్యె. 'కాతను' వుగాగమాభావమందు రూపంబు,

ఉ. ఉల్లమునందు నక్కటికమూనుట మీకులమందుఁ గంటిమం
చల్లన మేలమాడునచలాత్మజమాటకు లేతనవ్వు సం
ధిల్లఁ గిరీటిఁ బాశుపతదివ్యశరాఢ్యునిఁ జేయుశాంబరీ
ధిల్లుఁడు కృష్ణరాయల కభీష్టశుభప్రతిపాది గావుతన్॥
మను. ౧ ఆ.

శా॥ శ్రీలోఁ బుట్టి సుధామయూఖవిభుతోఁ జెన్నొందుపుష్పంబు లో
భాతారుణ్యమెలర్పఁగా ముద్దుచుపంపాహేమకూటాశ్రయా
ఖ్యాతబ్రహ్మము ప్రోచుఁగావుత! విరూపాక్షాహ్వయంబాకవీ
టీతిమ్మప్రభు వేంకటాద్రిహృదయాటీకంబు లోకంబులన్॥ రాఘ ౧ ఆ.

తే. గీ. ఉపనిషత్తులు చోటులై యోలగింపఁ। బుండరీకాసనమున, గూర్చుండి మదికి। నింపువేడుక వీణవాయించుచెలువ।నలువరాణి మదాత్మలో వెలయుఁగాత॥మను ౧ ఆ. గీ. "అఖిలభూతములకు నానందమగు గాత"—మార్కం. ౨ ఆ.

ఇయ్యవి యాశీరర్థమందుఁ దద్ధర్మార్థక్రియలకు ననుప్రయుక్తంబగునందుని. 'కావుతన్' అనునది ముఖ్యక్రియగాఁగూడఁ బ్రయోగింపఁబడందగు. కావుననే మొదటనుదాహరింపఁబడిన మనుచరిత్రపద్యంబులో "శుభప్రతిపాదిగావుతన్" అని కేవలస్వతంత్రక్రియగానే యాంధ్రకవితాపితామహాదులు ప్రయోగించియున్నారు. క్రియాపరిచ్ఛేదములోని (26) సూత్రములో 'దుట్' నిప్రత్యాహారంబు గ్రహించిన సామర్థ్యంబు నంజేసి సమస్త పురుషవచనంబులందును నెడుతవర్ణంబులు ఘంటాపథంబుగా నుండనొప్పు. కాన (1) అతండు శుభప్రతిపాది గావుతన్ (2) వారు శుభప్రతిపాదులు గావుతన్ (3) నీవు శుభప్రతిపాదివి గావుతన్ (4) మీరలు శుభప్రపాదులరు గావుతన్ (5) నేను శుభప్రతిపాదిని గావుతన్ (6) మేము శుభప్రతిపాదులము గావుతన్॥ అనినపురుషవచనంబులన్నిటికిని భేదంబులేక యప్రతిహతంబుగా, 'కావుతన్' అనుతవంతక్రియసమన్వయించును. ఇట్లే (1) యతఁడేలుతన్ (2) వారలేలుతన్ (3) నీవేలుతన్ (4) మీరేలుతన్ (5) నే నేలుతన్ (6) మే మేలుతన్॥ ఇత్యాదిస్థలంబులందు 'ఏలుతన్' ఇత్యాదితవాద్యంతాదిక్రియలు పూర్వోక్తస్థలంబులందు, 'గావుతన్' అను

తనంత క్రియవోలె సర్వపురుషవచనంబులతో సామానాధికరణ్యంబు సమకూరఁగా విజృంభించుచుండదగు. పురుషవచనంబుల భేదంబును దెలియంజేయునట్టి వేర్వేఱుప్రత్యయంబుల నొందక యన్నిటియందును సమానాకారంబైన "ఏలుతన్" ఇత్యాదిశబ్దంబుల యర్థంబునకు యుష్మదస్మదాదిశబ్దార్థంబులతోడి సంబంధము లోకవిరుద్ధంబని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁ జిత్తగింపుఁడు. సంస్కృతభాషలోఁగూడ సమానప్రత్యయాంతవయిన శబ్దంబులయర్థంబులకు యుష్మదస్మదాది శబ్దార్థంబులతోడి సంబంధము గానంబడుచుండు. అయ్యది నిదర్శనంబుగా నిచ్చటఁ బ్రదర్శింపఁబడును.

తేన విద్వతా భూయతామ్			= సవిద్వాన్ భవతు.
త్వయా	,,	,,	= త్వంవిద్వాన్ భవ.
మయా	,,	,,	= అహంవిద్వాన్ భవాని.
తైర్విద్వద్భిర్భూయతామ్			= తే విద్వాసో భవంతు.
యుష్మాభిః	,,	,,	= యూయంవిద్వాంసోభవత.
అస్మాభిః	,,	,,	= వయంవిద్వాంసోభవామ.

ఇత్యాదుల "భూయతామ్" ఇత్యాద్యనేకశబ్దంబులయర్థంబులకే పైనిం జూపిన విధంబున యుష్మదస్మదాది శబ్దార్థంబులు కర్తలుగా సంబంధించుట కరతలామలకంబై కానంబడుచున్నది. ఇంకను విశేషం బేమనఁగా భాషాపరిపాటిం జేసి సంస్కృతభాషలో నకర్మకధాతువులయందే యిట్టిరూపంబులు గనంబడును. మఱియుఁ దిజ్ప్రత్యయంబు కర్త్రర్థమందు రాక భావార్థమందు వచ్చినందునఁ దాదృశతిజంతము, స్వార్థంబును జెప్పనట్టి యవసరంబునఁ బ్రథమాంతపదంబునకు నర్థంబైనకర్తను నాకాంక్షింపనందున భాషాశైలిం జేసి "కర్తృకరణయోస్తృతీయా" అనుసూత్రంబునఁ గర్తతృతీయాంతమై యుండును. ప్రకృతంబుననో, యాంధ్రభాషామర్యాద ననుసరించి సకర్మకంబులును నకర్మకంబులునైనయుభయవిధధాతువులకు నాశీరాద్యర్థంబులు విషయంబగుచోఁ గర్త్రాద్యర్థమందు డుజ్విధింపఁబడినందున నట్టిడుజ్జునకాదేశంబైన తనాదివర్ణకంబు ప్రథమాంతపదంబునబోధింపఁదగు కర్త్రాదికము నాకాంక్షించుచుంటం జేసి యిట్టిస్థలంబులందుఁ గర్త ప్రథమాంతములోనుండును. ఇట్టులు సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁ గర్తృవాచకంబులైన యుష్మదస్మదాదిశబ్దంబులు భిన్నభిన్నవిభక్తులలోనున్నను దదర్థంబులు మాత్ర మేకవిధతిజంతమ్ములతోఁ

గర్తలుగా నన్వయించుచున్నందున సాదృశ్యము స్పష్టమగుచున్నది. సంస్కృతభాషలో గూడ ఫలితార్థములో యుష్మదాదిపదంబులు ప్రథమాంతములుగానే యన్వయించుమంట చూపఁబడ్డది కావునఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతానుసారంబున, 'జేయునది' మొదలప విధ్యర్థకక్రియలును దనాద్యంబులై యాశీరాన్యర్థకక్రియలును నాంధ్రభాషామర్యాదం జేసి యఖిలపురుషవచనంబులతోడ నన్వయించుట యబ్బురంబుగాదనియెఱుంగునది. లూట్టు డుజ్జున కెడుతవర్ణంబులు విధించిన (26) సూత్రము సామాన్యసూత్రమనియు, లూట్టు మధ్యమపురుషంబునకు ముడుజ్జులు విధించిన (29) సూత్రము విశేషసూత్రమనియు నెంచి మధ్యమపురుషములో మాత్ర మేకత్వబహుత్వములందుఁ గ్రమంబుగా ముడుజ్జులు గలుగును గాని (26) సూత్రమునఁ దనాదివర్ణకములు గలుగనేరవని కొందఱు శంకింతురు. అయ్యది ప్రమాదమూలకంబు. అట్లయ్యేనేని డుజున కెడుతవర్ణంబులని ప్రత్యాహారంబు గ్రహించి తత్సామర్థ్యమును సూచించునట్టి గ్రంథకర్తతాత్పర్యంబునకు విరోధంబు సంభవించు. ఇదియునుంగాక యింకొకవిశేషంబు గలదు. (27) సూత్రము లూట్టునవిధ్యర్థంబు విషయంబగుచో సర్వపురుషవచనంబులయందును నదిశబ్దంబును విధించుచున్నదిగదా!! కావనయ్యది వ్యాపకంబుగాన సామాన్యసూత్రము గావలయును. (29) సూత్రమన్ననో, లూట్టులో నేకదేశంబగు మధ్యమపురుషంబులకు ముడుజులను విధించుచు వ్యాప్యంబయినందున విశేషసూత్రము కాకతీరదు. ఇట్లు పరస్పరంబును సామాన్యవిశేషభావంబు స్పష్టపడఁగా సమీపవర్తియైన (27) సూత్రంబును ననంతరన్యాయంబున (29) సూత్రమున బాధించునుగాని (27) సూత్రమును దాఁటి దూరవర్తియైన (26) సూత్రార్థము నెట్లు బాధింపఁజాలును?

కాఁబట్టి (26) (29) సూత్రంబులకుఁ బరస్పరంబును బాధ్యబాధకభావికల్పకనంబు సమంజసముగాఁ గనఁబడదు. వాస్తవంబును బరిశీలింపఁగా శమీపవర్తియైన (27) సూత్రమును సయితము (29) సూత్రము బాధింపదనియే గ్రంథకర్తతాత్పర్యమయినట్టులు ధ్వనించుచున్నది. ఏలయనఁగా (27) సూత్రమునొద్ద "వానికి నీవు బాసటయయియుండునది" యని మధ్యమపురుషైకవచనస్థలంబున నదిశబ్దంబు సంభవించుననుటకు నుదాహరణమీఁబడనిది. పైనిం జూపినవిధంబున నిట్టిస్థలంబునందు విశేషవిధియైన (29) సూత్రమున మధ్యమపురుషంబునందు మువర్ణకంబురాఁగా "నీవు బాసటయయియుండుము" మని యుండందగునుగాని యిచ్చట నదిశబ్దంబు విధ్యర్థమందు సంభవించి

పూర్వోక్తంబయిన యుదాహరణవాక్యములెట్లు సాధువులు కాఁజాలును? కాన (27) (28) సూత్రములకు నయితము బాధ్యబాధకభావంబు లేకుంట గ్రంథకర్తృభావంబయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు (29) సూత్రంబున (27) సూత్రకార్యంబునకే భంగంబు సంప్రాప్తింపనిస్థితిలో దూరస్థితంబయిన (26) సూత్రకార్యంబునకు భంగమ్ము సంభవించునన్న పూర్వపక్షోక్తి పృష్ఠతాడనంబున దంతభంగంబు సంభవించునన్న లోకోక్తి వంటిదయి మిగుల హాస్యాస్పదంబగును గాని వేఱొకటి కాదు. శంకాకారుల మతంబుననైనను "నీవు శుభప్రతిపాదివి గావుతక" "మీరు శుభప్రతిపాదులరు గావుతక" అనిన యిట్టి మధ్యమపురుషస్థలంబులందుఁ దనంతమయిన యుగు ధాతువు సాధువనక తీరదు. కాఁబట్టి సర్వపురుషవచనంబులయందును నాశీరాద్యర్థవిషయంబున దుప్రతాంతమయిన యెడుతవర్ణంబులును, విధ్యర్థవిషయంబున నదిశబ్దంబును నిరాంతకముగాఁ బ్రవర్తిల్లచ్చును. ఈయర్థమే చిన్నయసూరివిరచితమైన శబ్దలక్షణసంగ్రహమందలి క్రియాపరిచ్ఛేదములో—

(53) సూ—తువర్ణకం బాశీస్సులందు సర్వవచనంబుల కగు.

(54) ఎడువర్ణకంబొండెనగు.

అనునీసూత్రంబులందు స్పష్టముగా వివరింపఁబడినది. ఒకవేళను శంకాకారులు పూర్వకవిప్రయోగంబులోఁ బ్రథమపురుషక్రియలయందుంబలె మధ్యమపురుషక్రియలయందు నెడుతవర్ణంబులు గానంబడవందురేని యట్టి గట్టిప్రశ్నంబుత్తమపురుషంబునకును సదా సాధారణంబై సంబంధించుంగావున నప్పుడు (26) సూత్రమందలిదుజు ప్రత్యాహారగ్రహణంబు మీఁదుమిక్కిలి వ్యర్థంబై మఱింతసామర్థ్యంబుగలదయ్యెడిని. కాన నిఁక విస్తరంబుతోఁ జాలును. కవిప్రయోగంబులు గనుంగొనఁజాలని స్వదౌర్బల్యదోషంబును శాస్త్రంబునం దారోపించుట యుక్తంబుగాదు గావున నిబ్బహుళాంధ్రోక్తిమయప్రపంచంబునఁ బండితపుంగవులు పరమశ్రద్ధాపూర్వకంబుగాఁ గవిప్రయోగంబులు గవేషింతురుగాక!? ఇట్లు పైనిం జూపిన యీశాస్త్రంబు లప్రతిహతంబులైన యీశాస్త్రంబులై పరిఢవిల్లుచుండఁగా నయ్యవి గ్రహించిన యుత్తమపురుషుండు నానార్థదాయకంబై హృద్యంబగు పద్యంబును గేవల మధ్యమపురుషార్థంబును మాత్రమే యీఁజాలి యాకారాంతబగునట్టి క్రియతో విక్రియనొందింపక, సమస్తపురుషార్థదానంబున బద్ధకంకణంబయి నాంతంబగునట్టి సత్త్రాశయక్రియతో సత్క్రియనొనరింపసాహసింపఁడు సని యెన్నుకొని మద్విరచితంబైన జార్జిముక్తావళియందలి పద్యంబు

నట్టు లనవద్యంబుగావించితి. పండితులు దీనిం బరిశీలింపఁగాఁ బ్రార్థితులు. శా. శ్రీజార్జి ధ్రువసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! విశ్వంబాయక। వ్యాజప్రేమఁబితామహీమణియొనర్పం జాలె రాజ్యంబు ము। న్నోజశ్శ్రీయుఁ దంష్ట్రిమిత్రతను నుద్యోగించి భాసిల్లె నా। యోజాడన్ ద్విజరాజసంస్ఫురణ దీర్ఘాయుండవై యేలుతన్॥

చ॥ బహువనపాదపాబ్ధికులపర్వతపూర్ణ సరస్సరస్వతీ।
సహిత మహామహీభరమజస్ర సహస్రఫణాళిఁదాల్చి దు।
స్సహతరమూర్తికిన్ జలధిశాయికిఁ బాయక శయ్యయైన య।
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుఁడనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁడయ్యెడున్॥

భార. ఆది. ౧ ఆ.

ఉ॥ దేవమనుష్యలోకములఁ ద్రిమ్మరుచు న్విపులప్రతాపవ।
ద్భావితశక్తిశౌర్యులు నపారవిషోత్కటకోపవిస్ఫుర।
త్పావకతాపితాఖిలవిపక్షులునైన మహానుభావులై
రావతకోటిఘోరఫణిరాజులు మాకుఁ బ్రసన్నులయ్యెడున్।

భార. ఆది. ౧ ఆశ్వా

పైపద్యంబులలోఁ గ్రమంబుగా నేకవచన బహువచనంబుల భేదంబులేక యాశీరాద్యర్థంబున నెడువర్ణకంబు ప్రయోగింపుట కానంబడియెడి. ఇట్లు తదువర్ణకంబును నిరాతంబుగాఁ బురుషవచనభేదంబు నెంచక యుపయోగింపంబడు.

'అగుట, కావుట'—ఇట (35) సూ—న భావార్థంబున నగు ధాతువునకు టవర్ణకము రాఁగాఁ బ్రకృత సూ—న బహుళంబుగాఁ గా దేశవుగాగమమ్ములు సిద్ధించి పైరూపంబులయ్యె. 'అగుడును' కావుడును'—(42) సూత్రమున నానంతర్యార్థమున 'నగు' నకు డునుశర్ణకంబునందుఁ బ్రకృతసూత్రమునఁగా దేశవుగాగమంబులు బహుళంబులు. 'కానను, కావుచను'—అగుధాతువునకు (41) సూ—న భావలక్షణంబుననైన 'న' వర్ణకంబు పరమగుచోఁ బ్రస్తుతవిధిని కాదేశమును విభాషగా వుగాగమంబును నయ్యె. 'వాఁడు రమ్మనినఁబోయితిని'—ఇత్యాది భావలక్షణార్థకనవర్ణకస్థలంబులందు వాఁడురమ్మనెను. కానఁబోయితిని.' అని పర్యవసన్నార్థము చెప్పఁదగియుంటంజేసి

'కానక్, కావునక్' అనురూపంబులు భావలక్షణార్థకషష్ఠ్యర్థకాంతమ్ములని రూఢంబగునది. 'ఇయ్యవి ప్రయోగించినప్రదేశంబులందుఁ పూర్వోత్తరార్థంబులకుఁ గార్యకారణభావంబు ఫలితార్థంబుగాఁ దోఁచుచుండు. (1) 'అనుడును(2) అనవుడును (3) నావుడును'—అనుధాతువునకు (42) సూ—న డునువర్ణకంబు. (2)న రూపమందు బాహుళకంబునంజేసి వుగాగమంబును, ధాతునకారోపరియుకారంబున కత్వంబునయ్యె. (3) వ రూపమందు నాదేశవుగాగమంబులు.

103 సూ—ఆచ్ఛికంబు లందయియవులకు వక్రతమంబులు బహుళంబుగానగు.

అయిదు - ఐదు ॥ అయిరేని ॥ ఐరేని ॥ అవుడు - ఔడు ॥ గవుసెన - గౌసెను.

వ్యా—అచ్చతెలుఁగుమాటలయందున్న 'అయి' అనుశబ్దస్వరూపమ్మునకు ఐకారంబును 'అవు' అనుదానికి ఔకారంబును బహుళంబుగానాదేశంబులగునని యర్థము.

ఉదా—అయిదు-ఐదు॥ అయిరేని-ఐరేని॥ అవుడు-ఔడు॥ గవుసెన గౌసెన॥ (వ్యా) అవుడు-ఔడు. (పెదవిక్రిందిచోటు) గౌసెన—(వీణెమొదలగువానిమీఁది యొఱ) ఉ॥ కట్టిననీలిదిండ్లు సెలకట్టియవిండ్లును విండ్లగౌసెనల్। చుట్టినొసళ్ళపైనిడిన జాంజాలపల్లసిగల్ గటీతటిం। బెట్టినమోటకిత్తులును మేనులఁగార్కొనుకప్పులేర్చి చేఁ। బట్టినవేఁటచుమ్ములును బాగగువాగరికల్ మహోగ్రసుల్॥ మను. 4 ఆశ్వా.

104 సూ—కలుగున కన్యర్థంబునందు లట్పరంబగునపుడు కలయగు.

ప్ర - కలఁడు - కలరు - కలదు -కలవు ॥ ము - కలవు - కలరు ॥ ఉ - కలను - కలము.

వ్యా— అస్త్యర్థంబునందు అనఁగా లుగ్వికరణస్థంబైన "అసభువి" అనినధాతు పాఠములోని యసధాతువునకు. అగుట, ఉండుట, అనునవియర్థములగు. లోకములో "అస్తి" అను సంస్కృతశబ్దంబునకు కలదు. (లేక) ఉన్నది అనియు "నాస్తి" అను దానికి "లేదు" అనియు నర్థము లాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధములుగదా!! ఈయర్థము లందు కలుగుధాతువు సదా యకర్మకంబగును. పైనింజెప్పిన యకర్మకార్థములందలికలు గు ధాతువునకు వర్తమానార్థకలకారము పరమయ్యేనేని "కల" అనెడిగూదేశంబగును ఉదా— 'కలఁడు' ఇచ్చట వర్తమానకాలము వివక్షింపఁబడినపుడు మొదట 'కలుగు + ల, ఇట్లుండె. ఏకత్వము భావింపఁబడినపుడు, ౮ సూ—ముచేత "కలుగ + డు" అని కాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమున (అస్త్యర్థమైనందున) కలాదేశముకలిగి "కలఁడు" అనిన రూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లుకలరు (ప్ర-బ కలదు (అమహద-ఏ)కలవు(అమహద-బ);కలవు (మధ్య-ఏ) కలరు (మ-బ) కలను(ఉత్త-ఏ) కలము (ఉత్త-బ) ఇత్యాదులందూహ్యంబు. ఇందులకుఁ గవిప్రయోగంబులు, తే. గీ. మానినాథ! కుటుంబజంబాలపటల! మగ్నమా దృశ గృహమేధిమండలంబు। నుద్ధరింపంగనావంధ మొండుగలదె!। యుష్మనంఘ్రిరజోలే శమొకటిదక్క॥ మను. ఆ. ౧ (కలదె = ఉన్నదా?) ఉ॥ ఓ సరసీరుహాక్షి! వినవోరతిఁ గోగిట నీవుచేర్చునిం। పొసురభర్తకైనఁ గలదా? వలదంచుఁ బెనంగనేమి సహ్యాద్రిసిన యొక్క శీత హాతహాన్‌మసస్సాగ్ధుకేళిపైననా। శ్వాసితదుఃఖితేమనసిపర్వమసహ్యమున్న నెఉంగవే॥ మను. ఆ. 3 గీ॥ ఇట్టివిక్రమంబు నిట్టిసామర్థ్యంబుఁగలదె? యొరులకిజ్జగం బునందు భార. ఆది. ౬ ఆ. కలుగునకు ఓపుట అనునర్థముగలదు; అది యస్త్యర్థము గామన్నను కలాదేశంబు గానంబడియెడి. తే. గీ. సింహకవచంబుదొడిగినఁ జెనఁటికు క్క। గంధగజ గంధమునకును గలదె! నిలువ॥ హరి. ఉ. ౬ ఆ. (నిలువఁగలదె! నిలువనో పునా?) పొందుట యర్థమిచ్చునపుడు అస్తిశబ్దార్థముకానందునఁ గలుగునకుఁ గలాదేశం బురాదయ్యె. ఆ. గీ. జనులనతిథిజనుల సతతంబుఁబూజింపు। మన్నదానమునధరామ రేంద్ర। వరులఁదనుపుమఖిలవసుమతిప్రజకెల్ల। గరుణఁ గలుగుమమ్మ కమలనేత్ర! భా ర. అది ౭ ఆ. (పొందు)

105 సూ—త్రర్థంబు నంగలాదేశంబు విభాషనగు.

ఎడియెడులకు లోపంబిటనిత్యంబు - కలవాఁడు - కలుగువాఁడు.

వ్యా—"ణ్వుల్ తృచౌ" [అ 3 పా ౧ సూ ౧౩౩] అనుసూత్రంబునఁ గర్త్రర్థమందుఁ ణ్వుల్‌తృచ్ప్రత్యయంబు ధాతువుకంటె సంస్కృతవ్యాకరణంబున విధింపఁబడియె. కాన, త్రర్థంబునందుతృవర్ణకార్థమందు అనఁగాఁ గర్త్రర్థమందుఁ గలుగుధాతువునకుఁ గలాదేశంబు వికల్పము గానగును. తృవర్ణకార్థకములైన యెడియెడువర్ణకంబులు [౭౭ సూ] లద్వర్ణకంబుకంటె నన్యంబులైనందునఁ బూర్వసూత్రమునఁ గలాదేశము ప్రాప్తింప కపోఁగా నీసూత్రముచేత వైభాషికంబుగా విధింపఁబడియె. కాన నిది యప్రాప్తవిభాషయని యెఱుంగునది.

ఉదా—కలవాఁడు. ఇటఁగలుగుధాతువుకంటెఁ గర్త్రర్థమందుఁ బ్రకృతసూత్రమునఁ గలాదేశమ్మును, సమాసపరిచ్ఛేదములోని తొమ్మిదవసూత్రమున ననుప్రయుక్తమైన తచ్ఛబ్దంబును, ౭౫ వ సూత్రమున నెడియెడువర్ణకంబునకు లోపంబు బాహుళకంబుగాన నిట నట్ప్రత్యయంబులకు నిత్యలోపంబును [వాఁడు] రాఁగాఁ బైరూపంబు సిద్ధించె. వైభాషికంబు గావునఁ గలాదేశంబుపక్షంబున రాక 'కలుగువాఁడు' అని రూపాంతరంబు. "కలవాఁడు" ఇత్యాదులందలి కలశబ్దంబు కలజె వర్ణకంబు రానందున దీనిమీది తచ్ఛబ్దవకారంబునకు వండఁగలాఁడు, ఇకాఁగలాఁడు, ఇత్యాదులందుంబలె (క్రియాపరి) 117 సూత్రంబున వైభాషికలోపంబు రాదని తెలియునది. మఱియు కలవాఁడు, కలవారు, ఇట్టివారు, ఈశబ్దంబులందు దీర్ఘాంతమైన తచ్ఛబ్దవకారంబునకు సర్వంబునకును లుక్కు (సర్వలోపము) కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి.

క॥ అలయక యేఁడులు గడుఁ జె। క్కులు జీవించుట నరగ లుగుటయుం గడువృద్ధుల లక్షణమే జ్ఞానము । గలఁడేని యుఁ బాలుఁడైనఁ గడువృద్ధుమహీశా॥ అరణ్య. భార 3 ఆ. (కలఁడేని-కలవాఁడేని)

క॥ సమరఘుఁడు బిరుదులక్ష్మణ। కుమారుఁడుం గదిసి మొనలు గోల్తలఁ జేయన్। మిము నెల్లను పం భుజగ। ధ్వజుమనమును గలఁడు గొనఁడ గాతులనధిపా॥ భార. ఉద్యో 8 ఆ. (కలఁడు-కలవాఁడు) ఆ॥ చను నెనీనునిట్టి సాహసక్రియఁ జేయు। నెల్లవారికంటె

నెఱుకగలవు। గరుభుజుండనాకుఁ గూర్తెనిసేయఁగ। వయ్యయిట్టి చెయ్యలనఘుయింక॥ భార. ఆర. ౩ ఆ. (కలవు-కలవాఁడవు, ఇట వాకారడకారంబులు రెండునులోపించె)

ఆ॥ జంటపన్నిదంబు చఱచితిమట్లుగా। ననినబాములెల్ల ననయమిదియుఁ। దల్లి పంచెనేనధర్మంబుసేయంగఁ। దగునె యెఱుకకలరె మగువలెందు॥ భార. ఆది. ౨ ఆ.

క॥ అమితంబగునీతపము న। హిమమెఱుఁగక యిట్లుచేసెనిది దీనిసహిం। పుము మత్సైన్యంబునిరో। గము వా-పుమ యెఱుకకలరెతరుణులుధరణిన్॥ భార. ఆర. ౩ ఆ.

శా॥ ద్యూతవ్యాజమునన్ సభాంగణములో దుర్యోధనుండట్లు దు। ర్నీతిం గూడి యొనర్చినట్టి యనుముల్ నిష్క్రంపధైర్యోన్నమ। చ్చేతస్స్వారుఁడవైన నీకొకనికిం జెల్లెన్ సహింపంగవి। ఖ్యాతక్షాంతులులేరె ధార్మికులు నిక్క్రంబిట్టిరే యెవ్వరున్. భార. అరణ్య ౪ ఆశ్వా. [ఇట్టిరే-ఇట్టివారే]

106 సూ—అస్త్యర్థంబునకు లజిమిక్కనివడి, వర్ణకంబులు పరంబులగునపుడు లేయగు,

ప్ర - లేఁడు - లేరు - లేదు - లేవు ॥ మ - లేవు లేరు ॥ ఉ- లేను - లేము ॥ లేమి - లేక - లేని - లేవడి.

వ్యా—లజి [వ్యతిరేకార్థకము ౮ సూ] మి [వ్యతిరేకభావము ౩౮ సూ] క [వ్యతిరేకక్త్వార్థకము] ని [వ్యతిరేకతృవర్ణకార్థకము ౪౮ సూ] వడి [కృదంత ౨౨ సూ] ప్రత్యయంబులు పరమైనచో నస్తిధాతువునకు నాంధ్రభాషలో సమానమయిన కలుగు ధాతువునకు 'లే, శబ్దము సర్వాదేశమగును. ఉ. ప్ర. లేఁడు. లేరు. లేదు లేవు॥ మ. లేవు. లేరు. ఉత్త. లేను. లేము. లేమి. లేక లేని-లేవడి. కలుగుధాతువునకు వ్యతిరేకార్థమునలజివర్ణకము పరమగుచో 'లే, ఆదేశంబును అలకారమునకు ఉత్తమ పురుషబహుత్వవివక్షయందు మువర్ణకంబును రాఁగా "లేము" అయ్యె. ఇట [క్రియాప] ౬౧ సూత్రముచేత "లే" కిహ్రస్వమును మువర్ణకమునకు మాముడియును రాదు. ఆసూత్ర

ములోని ముఙ్శబ్దముచేత డుఙ్ సాహచర్యమునం జేసి మధ్యమపురుష మువర్ణకమే గ్రహింపం బడును. పైయుదాహరణమందలి మువర్ణకము మధ్యమపురుష సంబంధి గాన ౬౧ సూత్రము ప్రవర్తింపదు. తక్కిన యుదాహరణములు కరతలామలకసులభంబులుగాన లేమి లేవడి శబ్దంబులు మాత్రమే కవిప్రయోగంబులం బ్రదర్శింపంబడును. "క॥ గురులను భక్తుండు దాతుండు। కరుణగలండు శౌర్యధైర్యగాంభీర్యధురం।ధరుండు మొగమోమునాసురవరపాపుని లేమి కోర్వవచ్చునె చెప్పుండా" భార. ద్రో. ౨ఆ (లేమి=కలుగమి) ఉ॥ "తోలంగం ద్రోయరాని లేమికి మదినోంచు పాయంబు లేమికిం గొంతచింతించి" విక్ర. ౨ఆ (లేమి=దారిద్ర్యము) "సీ॥ నిగురలేవడిం గెంపు సరయు కన్గనతోడం బోడిపాడియైన మేప్రాంతతోడ" రసి. ౫ఆ. "మ॥ లేవడిం। బడియుండదగదంచు సత్వగరిమన్ మధ్యంబు గన్పట్టం గా" చంద్రా ౧ఆ "లేవడియెంతేని జీవనంబు" నై ౧ ఆ. "ఉ॥ లేవడియైన భుక్తిగొని లేవడి గంబడదాం కంత యున్" పాంచు. ౪ఆ.

107 సూ—వ్యతిరేకంబునందు వలచున కొల్ల విభాషనగు.

ప్ర-ఒల్లండు-ఒల్లరు-ఒల్లదు-ఒల్లవు॥మ-ఒల్లవు-ఒల్లరు॥ఉ-ఒల్లను-ఒల్లము॥ ఒల్లమి - ఒల్లక - ఒల్లని॥ పక్షంబున వలవండిత్యాది॥ ఒల్లమి కొల్లం బాటని ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి.

వ్యా—వలచుధాతువకర్మకమైనపుడు పరిమళించుట, సకర్మకమైనపుడు కోరుట కామించుట అని యర్థభేదంబులుగలది. ఈసూత్రమున సకర్మకార్థకమైన "వలచున"కే వ్యతిరేకార్థమందు వికల్పముగా, ఒల్లాదేశము విధింపంబడియె: పైయుదాహరణములన్నియు 'వలచు' నకు వ్యతిరేకార్థమందు, అనంగాం గోరకుండుట కామింపకుండుట అను నర్థములందు నైనవని తెలిసికొనునది. ఒల్లండు (కామింపండు) ఈరీతిగా నర్థమూహించునది. పక్షంబున వలవండు (కామింపండు) ప్ర. బ. వలవరు. అ. మ. ప్ర. వలవదు. అను ప్ర. బ. వలవవు. ఇత్యాది ఒల్లమి. పక్షంబున వలవమి. మేలిమి + కూడుగూరలు ఇత్యాదులందు "మి" వర్ణమును, సుఖము + పాటు ఇత్యాదులందు మువర్ణమును వృత్తియందు లోపించి "మేలికూడుగూరలు" "సుఖపాటు" ఇత్యాదులైనట్టుల

ఒల్లమి + పాటు అనుదానిలో నంత్యవర్ణము లోపించి "ఒల్లఁబాటు" అగును. ఇట లుప్తశేషంబునకు నుగాగమంబువచ్చుట విశేషంబు. ఇది తలఁబ్రాల్వ్రాలులలోఁ బఠింపఁబడ్డది. (చూ. సంధిప. సూ-౭౬) ఉ॥ ఒల్లరు రాజదేవులును నొద్దలు రాచినచందనంబు మే। నెల్లఁ జెమర్పఁగా నకట! యేను శ్రమంపడి నిల్చినిల్చి యుల్లల సమర్గనంబొనరునట్లుగ నెట్టులకేని రాచిమి। తల్లికిభక్తిఁ జె ట్టెడువిధంబునఁ బెట్టుదు; బ్రిహ్మఁ దిట్టుదుఁ॥ భార. విరా. ౨ఆ. ఉ॥ భాగ్యము గాదె నీచరణపద్మము లెప్పుడుఁ జేరికొల్వఁగా। యోగ్యతగల్గెనేని ననునొక్కని నొల్లవొ కామసౌఖ్యపై। ంాగ్యము నీమనంబునఁ జిరంబొ నిజంబెఱుగంగఁ జెప్ప సౌభాగ్యము గుందునే మగలపై నొకయించుక దృష్టినిల్పినఁ॥ విరా. ౨ఆ. ఉ॥ ఒక్కొకవేళఁ బద్మముఖులొల్లమి సేయుదురొక్కవేళ జె న్మక్కువనాదరింతురు క్షణక్షణముల్ జవరాండ్రచిత్తముల్। పక్కనవేసరంజనదుపాయములందగు నిచ్చకంబులం। జక్కఁగఁజేసి డాసిసతిచిత్తముపట్టి సుఖింపఁగాఁదగుఁ॥ మను. ఆ 3 గీ॥ఎవ్వరికిఁగాఁగ నరణి యు వెల్లసుఖము। గోరెదను వారలందఱుపై రెవచ్చి ప్రాణములునర్థములునొల్లఁబాటుచేసి కయ్యమునఁ జావనఱుముటగంటిగా దె వస్త్ర, ఆ. ౧ (ఇట నొల్లమియొక్కయర్థముకంటె విశేషంబుగలదు. ఒల్లమి=అపేక్షలేమి; ఒల్లఁబాటు = అపేక్షింపఁబడనిది అని కర్మార్థము)

108 సూ—చువర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారంబగు.

నిలుతురు - పిలుతురు - అడఁతురు - కడతురు - చింతురు పెంతురు - పచింతురు - వచింతురు॥ చేతురు - కోతురిత్యాదుల సాధువులని యెఱుంగునది.

వ్యా—నిలుచుధాతువుకంటెఁ దద్ధర్మాదికాలప్రథమపురుష బహువచనంబు వివక్షింపఁబడి లాట్టునకు రువర్ణకంబు గలుగంగ నిలుచు + రు ఇట్లుండె. క్రి. ప. ౨ సూత్రంబున ననువర్తమానధాతువునకును నంతావయవము దుక్కారాఁగా నిలుదు + రు అని యుండె. ఇట్టి యవస్థయందు చువర్ణమును దాని పైహల్మాత్రదకారంబును సభయంబును నపహరించి తకారంబుగ రిగి "నిలుతురు" (నిలుచున్ ఉరు = నిల్చుత్

ఊరు = నిలుతురు) అయ్యె. 'చినుగు' నకు 'చింపును' ను 'పెరుగు' నకు 'పెంచు'ను ప్రేరణరూపంబులు; చింపుదురు, పెంపుదురు అనువానిలోనిస పువర్ణహల్మాత్రదకారంబునకు (పుఙ్) తకారము రాఁగా 'చింతురు' 'పెంతురు, అయ్యె. క్రి. ప. ౬౨ సూత్రంబునఁ దకారంబుమీఁది యుకారంబునకు వైభాషికలోపంబునం జేసి 'చింత్రు' 'పెంత్రు' అని రూపాంతరములగు. ఇట్లు పచింత్రు, వచింత్రు ఇత్యాదులూహ్యంబులు. చేయునకును, కోయునకును దుక్కు రాఁగా, చేయుదురు. కోయుదురు అనురూపంబులలోఁ జువర్ణంబు లేమింజేసి యీసూత్రమునఁ దకారము రాదు. 'చేతురు' ఇత్యాది తకారఘటితరూపంబులు కవిత్రయేతరకృతులందుఁ గొన్నిటం గానిపించెడిం గాని యవి యార్యస్వీకార్యంబులు గానందున నుపాహార్యంబులుగావయ్యె. కవిబ్రహ్మకవితయందు నిదియె కంటంబడినది. మ॥ బలియుం డాసాబగుండు భావభవదర్పభ్రాంతుఁడై వచ్చి నిశ్చలసర్వాంగతనున్న నన్నరసి నీచందంబుగాకున్న నాకులతం బొందెడునప్డు మంటపము సంక్షోభింపఁగాఁ జేతుఁ గట్టలుకం బెబ్బులిఁగోల వేసినటులు ప్రాకారమేపారఁగా విరా. ౨ ఆ.

109 సూ—పడుజేకొను లోకానోకచో స్వార్థంబునందనుప్రయుక్తంబులగు.

చొచ్చు - చొరఁబడు॥ నిలుచు - నిలువఁబడు॥ కూడు - కూడఁబడు॥ పండు - పండుకొను.

వ్యా—కర్మార్థముతోఁచునపుడు ౪౯ సూత్రమునఁ "బడుజే" యుఁ, క్రియాఫలము కర్తను జెందినపుడు ౫౨ సూత్రమునఁ "గొను" ధాతువును ముఖ్యధాతువుయొక్క వెనుకను జేర్పంబడు. అట్లైనను గొన్నిధాతువులపైనట్టి యర్థభేదంబు తెలుపకయే యజాగళస్తనసామ్యంబుగాఁబడుజేకొనులు ముఖ్యధాతువుల ననుసరించియుండు. క॥ ఇత్తెఱఁగున సభలోపలఁ| దత్తఱమునఁ గూడఁబడిన దర్పితసామం| తోత్తములలోన విపదుఁడు| మత్తద్విపలీలమనసుమండనిటులనున్॥ ఉ. వా. ౫ ఆ.

గీ॥ "జామిపండుకొనియెడి జాణయేది" విజ. అర్థాంతరమందు శయనింపుటర్థము. అపుడుపండుధాతువకర్మకంబుగానఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదాంతముందుఁ జెప్పెనచొప్పున

సొత్తు నేపదార్థములేనందున స్వార్థమందుఁ గొనుధాతువకుఁ బ్రయుక్తంబగుట యుక్తంబు.

110 సూ—తెంచుధాతువగ్వాదుల కనుప్రయుక్తంబగునగుచో నుత్వంబుపయిని దానితకారంబు దకారంబగు.

అగుదెంచు - నెగయుదెంచు - పోవుదెంచు॥అగు - నెగయు-పోవు-చొచ్చు - పుచ్చు - తోఁచు - నడచు - పఱచు - మొలచు-వీచు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—"తెంచు" అనుక్రియ, పైనిజెప్పిన అగు, నెగయు, పోవు, మొదలైన గణపఠితధాతువులకు ననుప్రయుక్తంబగు. అగుమొదలైనధాతువులతోఁ దెంచుధాతువు ఘటింపఁజేయఁబడు. అపుడుఅగు మొదలైన ధాతువులయుకారంబుమీఁది తెంచుధాతు తకారంబు దకారంబగు. ఈతెంచుధాతువు స్వార్థమందే వచ్చును గాని తన (తెంచు) యర్థమైన ఛేదనంబును తెలియంజేయదు. ౧౦౯ వ సూత్రమునుండి "స్వార్థమున" నను పదంబిట ననువర్తించునని యెఱుంగునది. "అగుదెంచు" ఇటగకారముమీఁది యుకారముకంటెఁ దెంచుధాతుతకారంబు పరమైనది గాన దకారంబయ్యె. ఉ॥ అంత సరోరుహాప్తుఁ డుదయంబగుదెంచె. నిర్వ ౬ ఆ. గీ॥ బంధనంబులెల్లఁ బాయుఁడుభీముఁడు। నీరిలోననుండి నెగయుదెంచె॥ భార. ఆది ౫ ఉ॥ సూరెలునున్న మంత్రులను జుట్టములం గడుఁగూర్చు మిత్రులన్। సారబలుండు సూచి మునిశాపదినంబులుపోవుదెంచెనం। భోరుహమిత్రుఁడస్తగిరిఁబొందెడునంచొగిఁదత్ఫలావళుల్। వారలకెల్లఁ బెట్టియనవద్యుఁడు దానొకపండుఁజొచ్చెరన్॥ భార. ఆది. ౨౭

111 సూ—అభ్యాగతి నరుగ్వాదుల కయ్యాదియనుప్రయుక్తంబగు నగుచో గువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

అరుదెంచు - అరుగుదెంచు ॥ ఏతెంచు - ఏగుదెంచు - చనుదెంచు.

వ్యా—ఆగమనార్థమిచ్చుచో నరుగు మొదలైన ధాతువులయంతంబునఁ దెంచు సంధింపఁబడును. అపుడు ధాతుగుకారము వికల్పముగా లోపించు.

"అరుగు + తెంచు" ఇట్లుండ గువర్ణంబునకు వికల్పములోపంబుగాఁగ (అరు + తెంచు), ౧౧౦ సూత్రమున నుకారంబుమీఁది తకారంబుదకారంబుకాఁగా "అరుదెంచు" అరుగుదెంచు" ఇత్యాదులయ్యె "ఏతెంచు" ఇట ఏగుధాతుగువర్ణములోపింపఁగా, తెంచుధాతుతకారంబు, ఏకారముకంటెఁ బరమైనది (ఉకారముమీఁది తకారమునకె దకారమువచ్చును) కాన దకారము రాలేదు. క॥ కృష్ణమృగాజినధరునరు। డోష్ణద్యుతి తేజుఁబంకజోద్భవదృశుం। గృష్ణద్వైపాయనునగత। తృష్ణామయుఁ గాంచిరరుగుదెంచు మహాత్ముల్॥ భార ఆది ౭ ఆ. వ॥ చంపకాపురంబున కరుదెంచునారు॥ జై. ౪ ఆ. "అరుగుదెంచు" అను దానికి స్వార్థమందును బ్రయోగవైరళ్యము కానిపించెడిని. గీ॥ హంసకేతనుపాలికి నరుగుదేర" జై. అ ౪ ఆ. (అరుగుదేర – పోవఁగా) "పరాశర నందనుండేగుదెంచె" (నచ్చె) ఏగుధాతువుకంటెం గూడ స్వార్థమునఁదెంచు కానంబడి యెడి చ॥ ఈ। యహితుల వెల్లడించి సవనాశ్వముతోఁ బురికేగుదెంచి యు। న్మహిప తిఁగాంచి యాతనిక్రమం బపుడేమని విన్నవించెదన్॥ (పోయి) మ॥ అరదం బెక్కి ప్రమోదమేర్పడఁగనయ్యక్రూరుడే తెంచుమన్॥ వి. పు. ౭ ఆ "చనుదెంచు" నదుపోవు అనునర్థంబునఁబ్రయోగంబుగలదు॥ వ॥ ధర్మజవాసుదేవులచేత ననుజ్ఞాతుండై హస్తిపు బును నిర్గమించి నిరర్గళప్రయాణంబులసపుత్రపౌత్రుండై చనుదెంచి కతిపయవాసరంబు ను, పావనికాంచె॥ జై. ౨ఆ.

112 సూ— అయ్యాదిపరంబగునపుడు చువర్ణంబులోపించు.

చొచ్చు – – చొత్తెంచు॥ పుచ్చు – పుత్తెంచు ॥తోఁచు – తోఁతెంచు.

వ్యా—స్వార్థమును, ఆగమనార్థమును స్ఫురించుచుండ విధింపఁబడి యుభయ విధంబుగానున్న పూర్వోక్త తెంచుధాతువు పరమయినపుడు ముఖ్యధాతువుయొక్క తుది చువర్ణంబు లోపించును "చొత్తెంచు" ఇట "చొచ్చు + తెంచు" ఇట్లుండఁ బ్రకృత

సూత్రంబున నుకారాంతచకారద్వయంబునకు లోపమురాఁగా నాద్యక్షరశేషంబైన చోకారంబుమీఁది తకారంబునకు "నెత్తటి" (నెఱ + తటి) ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుం బలె ద్విత్వంబై "చోత్తెంచు" అనురూపంబగును. ఇట్లే "పుత్తెంచు" ఊహించునది. సంధి. పరి. ౩౯ వ సూత్రముచేతనే "చొత్తెంచు" "పుత్తెంచు" ఇత్యాదులందుఁ దకారద్విత్వంబువోలె నాద్యక్షరశేషంబైచుద్విత్వంబునకు లోపంబగునుం గానఁ బ్రకృతచువర్ణలోపవిధాయకసూత్రంబు క్రియాపరిచ్ఛేదమందు ననవసరమని యందురేని యట్లనవలదు నడతెంచు (నడచు + తెంచు) పఱతెంచు (పఱచు + తెంచు) ఇత్యాదులందు నాద్యక్షరశేషత్వంబు గాకుండ ముఖ్యధాతువుల తుదివర్ణమే లోపించుటకై సూత్రారంభం బవశ్యకర్తవ్యంబు. ఈసూత్రంబు లేనిచో "చొత్తెంచు" వోలె (నడచు + తెంచు) "నత్తెంచు" ఇత్యాద్యనిష్టరూపంబులు సంధి. పరి. 39 సూత్రమునఁ గావలసి వచ్చును. తద్దోషనివారణార్థమై దీనికిఁ జారితార్థ్యంబు గలదని తెలిసికొనందగు.

113 సూ—అద్దానికి ముత్తుపరంబగునపుడు తే తేరులగు.

అగుదేఁడు - అగుదేరఁడు - అగుదెమ్ము - అగుదేరుము.

వ్యా—పైనిం జెప్పిన యుభయవిధార్థకతెంచుధాతువునకును, ముజ్జును, జేత్తును, పరంబగునపుడు 'తే' అనునదియు, 'తేరు' అన్నదియు పర్యాయంబుగా సర్వాదేశంబులగును. వ్యతిరేకార్థమునఁ బ్రథమపురుషైకవచనవివక్షయందు లజివర్ణకంబునకు నెనిమిదవసూత్ర [క్రియా-పరి] మున డుజ్వర్ణకము రాఁగా "అగుదెంచు + డు" అనియుండు జేత్తైనలజివర్ణకముముత్తుశబ్దార్థములో నంతర్భూతము గావున నియ్యది పరమగుచుండఁగాఁ దెంచునకుఁ దేశబ్దము సర్వాదేశమయి "అగుదేఁడు" అనురూపంబు సిద్ధించు. ఈడు జుజేత్తు కావున బిందుపూర్వకంబగు. 'తే' అను దీర్ఘంబుకంటెఁ బరమైనందున వరసున్న దేకాని నెఱసున్న యుండదు. క్రి. పరి ౭౧ సూత్రములోని ముజ్జుశబ్దముచేతను మధ్యమపురుష బహువచనడుజ్జే గ్రహింపఁబడినందున వ్యతిరేకార్థకలజివర్ణస్థానీయమైన యీప్రథమపురుషైకవచన డుజ్జుపరంబగుచోఁ బూర్వోక్తసూత్రముచేతను హ్రిస్వంబు రాదు క|| పదియేనేఁడులబాలుని| సదమలగుణుఁగాకపక్షసంయుతునేని| ట్లవయతఁబు త్తేఁజాలను| సదయుఁడవగు రామువలన సంయమివర్యా|| భాస్క-, గ్రా,

‘అగుదేరఁడు’ ఇటఁ బక్షంబునఁ దీర్ఘాదేశము. ‘అగుదెమ్ము’ ఇటలోణ్మధ్యమపురుషైకవచనము. ముపర్ణకంబు పరంబగునపుడు తెంచునకు, తేశబ్దాదేశమయి అగుదే + ము’ అనియుండఁగా క్రి. పరి. ౬౧ వ సూత్రమున ధాతువునకు హ్రస్వంబును, ముపర్ణకంబునకు ద్విత్వమ్మును గలిగి ‘అగుదెమ్ము’ అనియయ్యె. పక్షంబునఁ దీర్ఘాదేశమయి “అగుదేరుము” అగును ,,అగుదెమ్ము” నకు బహువచనరూపంబు ‘అగుదెండు’ అనియుండు. మధ్యమడుజ్జుపరమగుచో ‘దే’ శబ్దంబునకు హ్రస్వము గలిగి డుజ్జుజ్జె త్తైనందున [అగు] దెండు అని పూర్ణబిందువేయగును. ఇఁక, అఁట, చుఁడు అనుశబ్దములందక్కనుఁడి తొలి హ్రస్వముమీఁద నరసున్నయుండదన్న నియమంబున నిట నర్ధబిందువు రాదు. శా॥ అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధినే నజ్ఞానసైపక్కటి। న్నన్నా పాపమువచ్చి ముట్టుకొనియెన్నా ప్రాణిదైవంబవై। యిన్నీచుం బరిమార్ప వేగఁ బఱతేవే నన్ను రక్షింపుమీ। యన్నం గ్రక్కునఁ జేరవే యురగవేయత్యుగ్రశీఘ్రంబునన్॥ భాస్క. రా.

114 సూ—భూతంబున లజికి లిడంతరంబగు నగుధాతువను ప్రయుక్తంబగు.

వాఁడు రాఁడయ్యెను - వారు రారయిరి - అది రాదయ్యెను - అవి రావయ్యెను ॥ నీవు రావయితివి - మీరు రారయితిరి ॥ నేను రానయితిని - మేము రామయితిమి.

వ్యా—లజికిన్ = వ్యతిరేకార్థకప్రత్యయాంతధాతువునకు, భూతంబునన్ = భూతార్థమందు లిడంతంబగునగుధాతువు = భూతార్థకప్రత్యయాంతమయిన యగుధాతువు, అనుప్రయుక్తంబగు = [వ్యతిరేకార్థకక్రియను] అనుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. ఉ. వాఁడు రాఁడయ్యెను. ఇట “రాఁడు” అన్నది వ్యతిరేకార్థకమైన లజిప్రత్యయాంతరూపము. “అయ్యెను” అనునది భూతార్థకమయిన యగుధాతువు రూపము. భూతకాలమందలి వ్యతిరేకార్థమును బోధించుచో భూతార్థకమైన యగుధాతువు సాహాయ్యము లజిప్రత్యయాంతమునకుండవలయునని నిష్కృష్టార్థము రాఁడయ్యెను = రాలేదు

అని యర్థము. ఇట్లే తక్కినవియూహింపవలయును. క॥ మానవులఁ గయ్యంబేటికి౹ నని ధర్మసుతుండు సెప్పినది మీపతికై౹ కానఁడయ్యె రోగి పథ్యాశనమునకుం జొరనిభంగి సంజయయెట్లన్ భా. క. ౧ ఆ. తే. గీ. ప్రియుఁడు రాఁడాయె సత్యభామ యెడఁగాఁగ౹ నెన్నిమాయలు పన్నెనో యెఱుఁగరాదు౹ గాయఁగాఁజొచ్చె శశిమింట నాయనంగుఁ౹ జేయఁగాఁజొచ్చె సఖి చక్కియేఁడియనఁగ॥ అప్ప ౨ ఆశ్వా.

శా. రా వైరాగ్యముఁ బూని నీవు కడు నిర్దాక్షిణ్యచిత్తంబునన్౹ రా వైతేఁజవి గాని యిందులకు హోరాహోరిగాఁ బోరియేలా హాలాయము సేయఁగా బ్రదుకు నీవాచారవంతుండవై౹ చావోయెక్కుడు నీయొసంగలఁగు వాంఛన్ భూసురగ్రామణీ॥ మను. 3 ఆ. శా. రాఁడయ్యెన్ హృదయేశుఁ డీవిరహభారంబెట్లు సైతున్ క్షణం౹ బేఁడైయున్నది యేటికిందడ సెనో యేవిఘ్నముల్ పుట్టెనో౹ నేఁడే తేర బ్రయత్నమున్న నకటా నీచేత జెప్పింపఁడె౹ వాఁడేరీతి నెఱింగెనో యపుడనన్నావస్త్రిచ్చి యట్లాడఁగన్॥ ప్రభా. ౪ ఆ.

115 సూ— నుజ్యంతంబగుధాతువు క్రియావిశేషణంబుల కనుప్రయుక్తంబగు నుజికి విభాషనగు.

కాను - అనునది నుజ్యంతంబగు నగుధాతువు రూపంబు.

వ్యా— క్రి. పరి. ౪౦ సూత్రముచేతను. ధాతువునకు నుజివర్ణకంబు విధింపఁబడియె. అగుధాతువునకు నుజివర్ణకంబు రాఁగా క్రి. పరి. ౯౧ సూత్రముచేతను కాదేశము గలిగి 'కాను' అనురూపంబగు. ప్రకృతసూత్రమున 'కాను' అన్నది క్రియావిశేషణంబులకు నిత్యంబుగను, నుజ్యంతమైన ధాతువునకు వికల్పముగాను జేర్పఁబడును.

116 సూ—దానికి హ్రస్వంబు విభాషనగు.

లెస్సగాను - లెస్సగను - న్యాయ్యముగాను - న్యాయ్యము

గను - ఇట సరళంబునిత్యంబు ॥ చూడఁగాను - చూడఁగను - చూడను - ఇట స్వత్వంబులేదు.

వ్యా—క్రియావిశేషణంబులకుం గాని నఞర్థప్రత్యయాంత ధాతువులకుం గాని తుదం జేర్పఁబడిన "కాను" అనుశబ్దముయొక్క దీర్ఘమునకు హ్రస్వము విభాషగానగును. ఉ. "లెస్సగాను జదివె" ఇత్యాదివాక్యంబులందు లెస్సశబ్దము 'చదివె' ఇత్యాదిక్రియలకు విశేషణము గాన 'కాను' అనునదియనుప్రయుక్తంబగును(అనుసరించిప్రయోగింపఁబడును.) సంస్కృతభాషలో మాత్రము 'తత్ప్రత్యయానుపూర్వామీపలోమకూలం' (అ ౪ పా ౪ సూ ౨౭) ఇత్యాదిస్థలంబులలో నకర్మకధాతుక్రియావిశేషణంబులు సయితము ద్వితీయాంతములేయగునని భాషాపరిపాటీవిశేషము. ఏవిభక్తియు నిరూపింప శక్యముకానిచో సామాన్యముగాఁ బ్రాతిపదికార్థమందు ప్రథమావిభక్తియే న్యాయ్యంబు గాన 'లెస్స' అను ప్రథమావిభక్తికంటెఁ బరంబైన కానుశబ్ద కకారంబునకు సంధి. ప. ౧౩ సూత్రమున నిత్యంబుగా సరళగకారంబై పైరూపము సిద్ధించె. ఆసరళాదేశసూత్రములో బహుళగ్రహణఫలంబేమనఁగా నిట్టిక్రియావిశేషణస్థలంబులలో సరళాదేశనిత్యత్వార్థమని యెఱుంగునది.

"న్యాయ్యముగాను" విశేషణమైనపుడు "ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే" (అ ౪ పా ౪ సూ ౯౨) అనుసూత్రముచేత ద్విత్వయకారముతో నుండవలయు. న్యాయము నుండి తొలంగనిదియని యర్థము. "న్యాయముగానున్నది" యని యేకయకారముతోఁ బలుకుట యవిచారితరమణీయము. ఇచ్చట నేకయకారముతోనున్న న్యాయశబ్దము విశేష్యమే కాని క్రియావిశేషణము గానేరదు. కనుకనే యప్పకవి ౨వ యాశ్వాసమందు సీ॥ క్షయ్యజయ్యన్యాయ్యసాహాయ్యసాన్నాయ్యధాయ్యపాయ్యములనికాయ్యమును। గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గలవని తెలిసి ప్రాసములను నిలుపవలయు" అని నిరూపించెను. విశేషణాద్యర్థవిశేషములయందే క్షయ్యాదిశబ్దంబులుయద్వయవిశిష్టంబులని యప్పకవిగారి తాత్పర్యముగాని యర్థాంతరమందు క్షయ, జయ, న్యాయ, ఇత్యాదులేకయకారముతోఁ గొన్ని యుండవనికాదు. "చూడఁగాను" ఇట చూచుధాతువునకు ౪౦ వ సూత్రమున నఞర్థకంబును ౯౧ వ సూత్రమున 'చూచు' నకు 'చూడు'

వ్యా—క్రి. పరి. ౭౬ సూత్రముచేత విధింపఁబడిన ఉన్న, కల, న, వర్ణకం బులకంటెఁ బరమైన తచ్ఛబ్దవకారంబునకు లోపమువికల్పముగానగును. (ధాతుజవిశేషణంబునకు విభక్తివిధానవివక్షయందు సమా. పరి. ౯ సూత్రముచేతను తచ్ఛబ్దంబను ప్రయుక్తంబగునని స్మరింపఁగొనునది) "వండుచున్నవాఁడు" ఇచటవండుధాతువుకంటె ౭౬ సూ. న, వర్తమానార్థకశత్రర్థమందు ఉన్న, వర్ణకంబును క్రి. పరి. ౧౪ సూ॥న ధాతువునకు చువర్ణకమును సమా. పరి. ౯ సూ. న, తచ్ఛబ్దానుప్రయోగంబును గలిగి పైరూపం బేర్పఁడె. పక్షంబునఁ బ్రకృతసూత్రమున తచ్ఛబ్దవకారమునకు లోపంబు రాఁగా "వండుచున్న + ఆఁడు" అనియుండి, అకారసంధిసూత్రస్థబహుళగ్రహణంబున నిట సంధి నిత్యంబైవచ్చి "వండుచున్నాఁడు" అనియేరూపంబగును. కాని 'వండుచున్న యాఁడు' అని వైకల్పికాకారసంధిచే ననిష్టమైన రూపాంతరము చెప్పఁగూడదు. కొందఱు ప్రకృతసూత్రమునఁ దచ్ఛబ్దవకారంబునకు లోపంబుగలిగి "వండుచున్న + ఆఁడు" అనియుండ నిది యపదాదిస్వరసంధిస్థలంబుగావున అకారసంధిసూత్రమును బాధించి సంధి. పరి. ౧౧ సూ. న, అపదాదినిత్యసంధి రాఁగా "వండుచున్నాఁడు" అన్నరూపంబు సర్వవిధంబులను సులభంబనియు "బాహుళకంబుచే నిటసంధినిత్యంబు" అనిన మూలకారునివచనం బతిపేశలంబనియు శంకింతురు కాని యట్లనవలదు. "వచ్చుచున్న + వాఁడు" అన్నదిపదద్వయఘటితంబు "వచ్చుచున్న" అన్నది యొకపదంబును "వాఁడు" అన్నది వేఱొకపదంబునని తెలిసికొనవలయు. "వచ్చుచున్న" ఇత్యాది ధాతుజవిశేషణంబులకంటె విభక్తి యుత్పత్తిల్లి తచ్ఛబ్దంబుతో సమాసంబైనందున లోపించినది. కనుకనే సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని ౯ వ సూత్రమున విభక్తివివక్షగలిగి అయ్యది లోపించినను "సాధనము" ఇత్యాదులువోలెఁ బదచ్ఛేదకాలమందు నేకపదంబుగానే చెప్పుకొనవలయు. "వచ్చుచున్న + ఆఁడు" అనుచోటు పదద్వయసంధిస్థలంబుగాన నపదాదిస్వరనిత్యసంధి చెప్పఁగూడదు. అట్లు కానిచో "వచ్చిన + అది" అన్నచోటునం గూడ నపదాదిస్వరనిత్యసంధి గలిగి "వచ్చినది అన్న యేకరూపంబేయగునుం గాని "వచ్చినయది" అన్నరూపాంతరము లేకుండవలసివచ్చు. కాన నకారసంధిసూత్రములోని బహుళగ్రహంబుననే వచ్చుచున్నాఁడు. వండినాడు. వండఁగలాఁడు ఇత్యాదులందు నిత్యాకారసంధి యని యెఱుంగవలయు. "వండుచున్నారు" ఇత్యాదులయందుఁ దక్కిన యుదాహరణములయందుం గూడ పైరీతిగానే సూత్రప్రక్రియ,

యెంచుకొనవలయు. గీ॥ తొంటిచక్కఁగని యిప్పుడు దోఁచి పాండు|సుతులు రాజ్యంబు సేయంగఁ జూచినారు| నాకు నీఁడిబు సేయఁగ నాఁటిమాట| లెక్కడివి ద్రోణభీష్ము లేదికక్కసుమ్ము॥ ఉద్యో. ౩ ఆ॥ గీ॥ చనునెయిమ్మాటలాడ సజ్జనులకాఁడు| పుట్టువులఁ దోడ నీవునుబుట్టినాఁడ| వల్లుగాక యహీనవంశాభిజాత| నైపతివ్రతవగు నన్ను నడుగ దగునె॥ విరా. ౨ ఆ॥ గీ॥ అంతశౌర్యాశ్రియంబైనయట్టిమేటి| వీఁడు నాకాహవస్థల హాస్యీతధాము| కాంతిఁజూవపోయెదనని కదవచ్చి| నాఁడ నెఱిసూవు మదనుగుఱ్ఱ మమ్మ॥ రాఘు. ౨ ఆ॥ (రామాయణార్థమందు 'వచ్చినాఁడను' అని యేకపదము భారతార్థమందు వచ్చి = ఏతెంచి, నాఁడ = నాఁడే అని పదద్వయము.

118 సూ — ధాత్వాదులకు ధాతువు లనుప్రయుక్తంబులయి విలక్షణార్థాభిదాయకంబులగు నీయవి శబ్దపల్లవంబులు నాఁబడు

కూరుచుండు - నిలుచుండు - పరుండు - పన్నుండు - ఆఁకొను - ఈకొను - ఈయకొను - ఇయ్యకొను - రక్కొను - తెక్కొను - మేకొను - మయికొను - మేలుకొను - మేలుకను - మేలుకాంచు అలవడు - ఏరుపడు - చొప్పడు - వెలవడు - తలపోయు - వాపోయు - ఆపోవు - కొంపోవు - కొనిపోవు - విజయంచేయు - కయివ్రాలు - తూఁపొడుచు - ఇత్యాదులు - శబ్దపల్లవంబులు.

వ్యా — ధాత్వాదులకు = క్రియలు మొదలైనవానికి (ఆదిశబ్దముచేతను నామవాచకములు గ్రహింపఁబడును) ధాతువులు = క్రియలు జతపఱుపఁబడినచో శబ్దద్వయమేళనంబునకుఁ బూర్వమందున్న యర్థముకంటె నితరార్థము బోధించుచున్నవై యయ్యవి వ్యాకరణపరిభాషచేసి శబ్దపల్లవములనంబడు. అనఁగా ననేకశబ్దంబులనుండి చిగిర్చినవి (అంకురించినవి) యని భావము. ఉదా — (౧) కూరుచుండు (కూరిచి + ఉండు) కేవలకూరుచుధాతువునకుఁ గ్రిందుపడుట యర్థము. క్రియాంతరమేళనానంతరమందు కూరుచుండు = ఆసీనుండగుటయని యర్థము విలక్షణమయ్యె. "నడచుచుఁ గూరుచుండుచును" కాశీ ౫ ఆ. (౨) నిలుచుండు (నిలిచి + ఉండు) = నిలఁబడియుండు.

కేవలనిలుచుధాతువునకు (౧) నిలఁబడు (౨) ప్రతిష్ఠితమగు (౩) ఉండు (౪) శేషించు (౫) అడ్డపడు అనిన యనేకార్థములు గలవు కిరీటాంతరము మేళగించినపిమ్మట "నిలుచుండు" శబ్దమునకు నిలఁబడుట యొక్కటియే యర్థమై తక్కుంగలయర్థములు స్ఫురింపవని తెలియునది. నిలుచుశబ్దార్థమైన నిలఁబడుట "నిలుచుండు" అన్నధాతుమి శ్రంబునకును నర్థమై నిలిచినను తక్కిన "ప్రతిష్ఠితమగు" ఇత్యాద్యర్థము లీశబ్దంబునకు శబ్దపల్లవత్వావస్థయందు స్ఫురింపకుండుటయే విలక్షణార్థాభిధాయకత్వమని తెలియందగి నది. ఇట్లే తక్కినధాతువులకును సౌకర్యంబున విలక్షణార్థబోధకత్వమూహింపవలయు ను. (౩) పరుండు; పన్నుండు (పడి + ఉండు) (౪) ఆఁకొను (ఆకలి + కొను) ఉ॥ ఆఁకొని యేడ్చు లేఁజిఱుతలన్నముకై తనకొంగులాగఁ బోల్లాఁకటసోలుచుండెడు నిజాంగనదుర్దశఁజూడఁడే నిజూ|క్షాకలనావిభంగభయసంభ్రమగద్గదభాష్యకంఠుఁడై| వేకొని దేహి యంచడుగఁజేరునె కాలినపొట్టకెప్పుడున్॥ భర్తృహరి నైం. ౨౧ ప. ఉ॥ ఎండకు వానకోర్చి తనయిల్లుప్రవాసముచోటనాకయూ| కొండునలంగుచున్నిదురకుందటి దప్పెను డప్పివుట్టినో| కెక్కుండనయెట్లోకోయనక కార్యముపుట్టినచోటనేలినా| తండ్రొకచాయఁజూపినను దత్పరతంబని సేయుటొప్పగున్॥ విరా, ౧ ఆ. (ఇట "ఆఁకొందును" అనుదానిలో దకారంబు సన్నపైనున్నందున క్రి. పరి. ౨౯ సూత్రమున డకారంబై "ఆఁకొండు" ననియగు) (౫) ఈయకొను (ఈయ = అపేక్ష + కొను) అంగీకరించుట (౬) ఈకొను (౭) ఇయ్యకొను ధాతువులు రెండును వెనుకటిదాని రూపాంతరములు (౮) రక్కొను = రెక్కొనరూపాంతరము (రేకు + కొను) బర్గిల్లుట. ఉ॥ చక్కరవింటి రాజునగచాపునితో సెదరించి పడ్డనాఁ డెక్కడనుండితీవు మధుఁడెక్కడనుండెను మందమారుతం బెక్కడనుండె సిగ్గువడరేమిపుడాతఁడుదృష్టరేఖచే| రక్కొనిక్రమ్మఱం బ్రతికిరాఁజనవార్లయినారుగా! శశి॥ విజ. ౩ ఆ॥ (౯) త్రెక్కొను (త్రెంచు + కొను) చంపు; ఉ॥ అక్కట తండ్రిలేనిమము నప్పుడయిఁ బెంచినతాత నిమ్మెయిన్| త్రెక్కొనఁగాదతంబు సముద్దీర్ణభుజాబల శౌర్యశాలియై! యిక్కడిసేనఁ జక్కడిచెనేనియుఁజూతు నకాకనగ్గముం| దక్కుటకోర్వఁజాలుదునె సర్వజాతమ్ముల క్రూరకర్ములే॥ భీష్మ ౩ ఆ. (౧౦) మేకొను (మే = శరీరము) + కొను = సమ్మతించు; ఉ॥ అక్కట కౌరవాన్వయ మహాంగణమింకెడునట్లు పుట్టిసిం| ద్రొక్కరుఁడైనఁ గేలిపహితక్షక్షికి మేకొనఁడ

ర్యో నజ్ఞానం। డెక్కటిదావచాలుఁగమునిందఱఁదీర్చకరాగ్నిఁగాల్పఁ జేం। పెక్కైన పాండు నందనుల యేడ్తెఱ దోఁగ్లియుఁ దానెఱుంగరే॥ ఉద్యో ౪ ఆ (౧౧) మైకొను (మై + కొను) సమ్మతించు; (౧౨) మేలుకొను (మేలు + కొను) నిద్రఁ దేఱియు (౧౩) మేలుకను = నిద్రదేఱు; క॥ నానావంశాలమాగధ। గానధ్వను లెసఁగ మేలుకని విక్ర. ౪ ఆ. (౧౪) మేలుకాంచు "యోగనిద్రారతినొంది మేలుకాంచి లోకంబులు గావింపఁ దలఁచి॥ భార. శాం. ౬ ఆ, (౧౫) అలవడు (అలవు = పరిశ్రమ) అభ్యాసమగు తగు; క॥ తలఁపఁగఁబ్రవ్వలకతనం। దలకెక్కున్నారయనువిధంబున హరివారలఘుహ టనిట్టిచేర్తికి। నలవడితిమి నన్యతముల మైత్రిమి ధరణిశ॥ హరి. ఉ ౮ ఆ [౧౬] ఏర్పడు [ఏర్చు = చక్కఁబఱచు] + పడు)= తేటపడు; అతనినే ర్పడనాకుఁ జెప్పవలయు" భార. ద్రో. ౫ ఆ [౧౭] చొప్పడు [చొప్పు + పడు] సరిపడు; ఉ॥ ఎక్కడఁ బోనవచ్చు గిరులేనియుఁ గాననభూములేనిఁదా। రెక్కియుఁ జొచ్చియుం। బ్రతుకరే ద్రోహిఁగిట్టి చలంబునందల। గ్గారిక్కకతక్కరట్టయిన దుర్గతి వాటిలుఁబోవసిచ్చె। రుక్కనఁబోరిన సుగతియుండెఁ జయంబునునొండెఁ జొప్పడుఁ॥ శల్య ౧ ఆ। [౧౮] వెలవడు [వెలి + పడు] బయలుపడు; క॥ నలుఁడును ధరణీరాజ్యము॥ నలఁగఁగ సర్వంబునపహృతంబైనఁ గడున్। దలరదమయంతిఁ దోడ్కొని। వెలువడియెన శేష రాజ్యవిభవన్యుతుఁడై॥ ఆది ౭ ఆ! [౧౯] తలపోయు [తలఁపు + పోయు] చింతించు; [౨౦] వాపోవు [వాయి + పోవు] ఏడ్చు; క॥ అని యడుగుమండ బాలిక। కనుగొలుమ్రుదుఁ బెదవివిడిచి కటకట వాపో। యెను మొగ్గవాలుచందం। బున వడమొగ నెత్తికొనుచుఁబోత్తులమీఁదన్ కళా ౬ ఆ॥ [౨౧] ఆపోవు [ఆదట + పోవు] [౨౨] కొంపోవు (కొని + పోవు) తీసికొనిపోవు; క॥ చంపినఁజంపుము నన్నటు। కొంపోకుండినను జాలు॥ ప్రభా 3 ఆ॥ (౨౩) కొనిపోవు॥ వెనుకటిదాని యొదటిరూపము; (౨౪) విజయంచేయు (విజయము + చేయు) వచ్చు; పోవు॥ మసకీతిరి విచిత్రకథా। రపన్నత్తిందడ నెలుంగరా యనుష్ఠా। సముయమయోధ్యానభోము। ధ్యసమీపంబునకుఁ దరణియరదమువచ్చెన్॥ విజయంచేయుఁగ విర్య. ౭ ఆ. (౨౫) కైవ్రాలు (కై + వ్రాలు ఒరగు "బలుసుఁబంతులచాయఁ దనర్చిపంక్తి కైవ్రాలిన రాజనంబులకు" విక్ర. ౪ ఆ. (౨౬) తూపోవుడు [తూ + పోవుడు] ఉమియు; "తూయని పలుమారు ..."

విక్రి. రా ఆ. ఇట్లు శబ్దపల్లవంబులు విలక్షణార్థములఁ దెలుపునన్న యంశంబు విశదపఱుపఁ గవిప్రయోగంబు లుదాహరింపంబడియె. సంస్కృతభాషయందు శబ్దపల్లవముల న్న వ్యవహారమే లేదుగాని యేతాదృశశబ్దంబులు గలవు ఉ. దా. బ్రహ్మీభవతి స్వీకరోతి, సత్యాపయతి, పుత్రీయతి, దుఃఖాకరోతి, ఉపవీణయతి, అనుకూలయతి, ఉపశ్లోకయతి, సంసర్మయతి, విరజీకరోతి ఇత్యాదులు భాషాసాదృశ్యంబు కనంబడ లిఖింపఁబడినవి.

119 సూ—చేదర్థయోగంబునఁ బ్రాఁటునకు లిట్టగు.

ఆబుబుమునీశ్వరుండువచ్చె న్నాఫలించుఁ గార్యముల్ ॥ వాఁడు తేపు వచ్చెనేని నీవు కార్యంబుదొరఁకొనుము.

వ్యా—చేదర్థమనఁగా హేతుహేతుమద్భావంబు. అట్టి కార్యకారణసంబంధము దోఁచుచో భవిష్యత్కాలవాచి ధాతువకు భూతకాలరూపంబగు. ప్రథమోదాహరణమందు మునీశ్వరుఁడువచ్చుట కారణంబు. పనులు నెఱవేఱుట కార్యంబు. కావునఁ గారణమైన మున్యాగమనమును దెలుపునట్టి వచ్చుధాతువునకు భూతకాలరూపంబు గలిగె. వచ్చుధాతువుపైని నాకారంబుచేదర్థప్రతీతిం దెలుపునని యెఱుంగునది. రెండవయుదాహరణయందు (రేపు) వచ్చుటకారణంబు. పని మొదలుపెట్టుట కార్యంబు. వాఁడు వచ్చినంగాని కార్యమారంభింపవలదని భావము. వచ్చుధాతువునకు చేదర్థవాచకంబైన యేనిశబ్దముతో సంబంధమున్నందునఁ గార్యప్రారంభకారణంబైన వచ్చుధాతువునకు భూతరూపంబు గలిగెనని తెలియఁదగినది.

గీ॥ ఎట్టియపరాధమొనరించెనేని తల్లి। కొడుకుశపియింప దిబ్బంగిఁ గ్రూరబుద్ధి।
వతి వసత్యంబుఁ జెప్పమెప్పతెవు నీవు। నావుడునుశాపభీతి నన్నలినసేత్ర॥
కాశీఖండము.

ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మాధవుఁడిందును గొన్నిపన్నినం
బాయపురజ్జుఁ జెప్పుడానవారణ నీవెటులాడితేనియుఁ

తోదాహరణముగ నీరీతిగా వాక్యమిచ్చినచో సుగమముగా నుండును. క॥ తనయులు దానవ్యాసు తజ్జనకుం డరుదెంచి చూచుజనులకు ననుభా। వనిరూఢిమానితానం। తనవోత్సవముగ నొనర్చెం దత్పరిణయముఁ॥ రాఘ. ౨ఆ. ధృష్టద్యుమ్నాదిపుత్రులును, ద్రుపదుండును దానును, ఆద్రౌపదీవివాహమొనర్చెనని యన్వయము. ఇట్టి గ్రియార్థముతో సంబంధించి యేకవచనాంతముగా నున్నది గాని తనయుల సముచ్చయమునం జేసి బహువచనాంతముగా నుండలేదు. ఇట్లనేకప్రయోగంబులు భాగవతాదిగ్రంథములయం దున్నవి గాని గ్రంథవిస్తరంబునకు భీతిల్లెద.

(21) సూ— అగతికంబులగు భ్వాదులకిందు యోగంబులేదు.

భూ - సృ - కృ - రేక్చ - లోక్చ - లోచ - పచి - లప - ఇత్యాదులకు గతివిరహితంబులగు ధాతువులకీభావం బ్రయోగంబు లేదు॥ ప్ర - పరా - అప - సమ్ - అను - అవ - నిస్ - నిర్ - దుస్ - దుర్ వి - ఆఙ్ - ని-అధి - అపి - అతి - సు - ఉద్ - అభి - ప్రతి - పరి - ఉప - ఊరీప్రభృతులును సాక్షాత్ప్రభృతులును గతిసంజ్ఞకంబులు. ప్రాదు లిరువదిరెండు నుపసర్గంబులునాఁబడు॥ ప్రభవించు - ఆవిర్భవించు - ప్రసరించు - సంస్కరించు - భస్మీకరించు - సాక్షాత్కరించు - అతిరేకించు - ఆలోకించు - ఆలోచించు - ప్రపంచించు - ప్రలపించు - ఇత్యాదు లార్యప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా— పైనిం జూపఁబడిన ప్రాదు లిరువదిరెండును క్రియాయోగమందు గతిసంజ్ఞయు నుపసర్గసంజ్ఞయు గలిగియుండును. మూలవాక్యంబునందు నూరీప్రభృతులకును, సాక్షాత్ప్రభృతులకును గతిసంజ్ఞయున్నట్లును ప్రాదులకు నుపసర్గసంజ్ఞమాత్రమే యున్నట్లును విభజింపఁబడినరీతిని దోఁచుచున్నది. ఇచ్చటి యుపసర్గశబ్దంబు గతిసంజ్ఞకుం గూడ నుపలక్షణంబు; లేక యావాక్యంబునకు నీరీతిగా నన్వయించుకొనవలయు. "ఉపసర్గంబులు నాఁబడు" అనుమూలవాక్యమందు సముచ్చయనకారంబునకుఁ బ్రశ్లేషము సేయవలయును. "ఉపసర్గంబులును నాఁబడు" అనిపదచ్ఛేదము చెప్పికొనందగు

ఉపసర్గంబులును = ఉపసర్గసంజ్ఞ గలవియును సముచ్చయముచేతను నూరీప్రభృతులకును సాక్షాత్ప్రభృతులకును మునుపుగాఁ జెప్పఁబడినగతి సంజ్ఞ యిట ననువర్తించి ప్రాదుల కు గత్యుపసర్గసంజ్ఞలు రెండునుగలవియని యర్థమగును. అట్టియర్థమే కానిచో సూత్రం బున గతిసంజ్ఞాశబ్దంబులచేతం బురస్కరింపఁబడని 'భూ' ప్రభృతిధాతువులకే తెలుంగు నందుఁ బ్రయోగంబు లేనన్నందునఁ బ్రాదులకు గతి సంజ్ఞ లేమింజేసి ప్రసరించు ఆలోచించు ఇత్యాదిప్రయోగంబులు తెలుంగున లేకపోవలసివచ్చును. కాన ఛాన్నప లాలన్యాయంబున నిట నుపసర్గసంజ్ఞ వక్కాణింపఁబడ్డది గాని గతిసంజ్ఞయే ముఖ్యంబు "ఆవిర్భవించు" "ఆవిః" అన్నశబ్దంబూరీప్రభృతులలోనిది గతిసంజ్ఞగలిగి ప్రయో గార్హంబయ్యె. "భస్మీకరించు" ఇట భస్మశబ్దంబూరీ ప్రభృత్యాదులలో లేనందున గతిసంజ్ఞ లేకున్నను చ్విప్రత్యయాంతము గావున "ఊర్యాదిచ్విడాచశ్చ" అనుసూత్రం బున గతిసంజ్ఞ గలిగి ప్రయోగ యోగ్యంబయ్యె. ఇట్లు స్వీకరించు, బహిర్భవించు. ఏకీభవించు, ఇత్యాదులు తెలియందగు. "సాక్షాత్కరించు" ఇట్లు నమశ్శబ్దము సాక్షా త్ప్రభృతులలోనిది గాన గతిసంజ్ఞ గలిగి "నమస్కరించు" అయ్యె. విసర్గస్థలంబున గతి సంజ్ఞ లేనందున "నమఃకరించు" అని కాదు. సాక్షాత్ప్రభృతులాకృతిగణంబగుటంజేసి ధిక్, హుం. ఛీం ఇత్యాదిశబ్దములతో ధిక్కరించు, హుంకరించు, ఛీంకరించు, ఇ త్యాదులు గృహీతంబులయ్యె. మనశ్శబ్దంబు నమశ్శబ్దవ్యతిరిక్తమంబే కావున నమస్క రించు అన్నట్లు 'మనస్కరించు' అని ప్రమాదంబున లోకులు ప్రయోగింతురు. కొంద ఱాధునికులు జంకుకుశంకులేని కవులు 'శుశ్రూషించు' ఇత్యాదులు ప్రయోగించుచు న్నారు. అయ్యవి సకళంకప్రయోగంబులు. "ఆర్యప్రయోగంబుల నెఱుంగునది" యన్న సూత్రవచనంబునకుఁ దాత్పర్యమేమనఁగా నవధానముతో వినుండు ఈసూ త్రోక్తమయిన యగతికశబ్దంబునకు నేకశేషము గాని లేక యావృత్తి గాని చేయవలయు: ఇపుడు గతిసంజ్ఞాశబ్దవిరహితములయిన ధాతువులకు నిందుఁ బ్రయోగంబు లేదన్నయొక యర్థమే కాక యగతికంబులు అనఁగా నవికరకంబులు = కవిప్రయోగశరణములు కాని ధాతువులకు నీభాషయందుఁ బ్రయోగంబులేదన్న యర్థాంతరమును నగును కవిప్రయో గములుండెనేని గతిసంజ్ఞాశబ్దరహితంబులైనను సాధువులరిద్వితీయార్థతాత్పర్యము. కను కనేజయించు, ఈక్షించు, భ్రమించు, స్మరించు, హరించు, బోధించు, రక్షించు ఇత్యాదు లుదక్షితంబులయ్యె. విజయించు, పరాజయించు, అతిక్షించు, దుర్భ్రమించు, ఇత్యాదులు

సగతికములయినను గవిప్రయోగాభావంబునంజేసి దుర్గతికములయ్యెనని సూత్రకారుని తాత్పర్యము సత్, అలం, పురః, తిరః, ఇత్యాదిశబ్దంబులకు విశేషసూత్రంబుల సంస్కృతవ్యాకరణంబున గతిసంజ్ఞ విధింపఁబడినందున సత్కరించు, అలంకరించు, పురస్కరించు, తిరస్కరించు, ఇత్యాదులార్యసమ్మతములైనవి యని తెలియందగు.

122 సూ— వలయున్యాదిక్రియలకుం గర్తయగు భావంబునందు నుజియగు..

వలయున్యాది క్రియలకుం గర్తృభూత క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు నుజివర్ణకంబగు ॥ వాఁడుచూడవలయు - వారలుచూడఁగావలయు - నీవుచూడవలయు - మీరుచూడవలయు - నేనుజూడవలయు - మేముచూడవయు ॥ మనముచూడవలయు - వలయును - వలదు - కూడును - కూడదు — చెల్లును - చెల్లదు - తగును - తగదు - ఇత్యాదులు వలయున్యాదులు.

వ్యా—వలయు, వలదు మొదలైన యీక్రిందిగణములోని ధాతువులకుఁ గ్రియయేకర్తగానున్నచో నట్టి క్రియావాచకశబ్దంబునకు నుజివర్ణకంబగును. పూర్వమందుఁడుముర్థభావలక్షణార్థములయందు ౪౦ సూత్రమునను జివర్ణకము విధింపఁబడినది ఇపుడో క్రియకుఁ గర్తృత్వార్థమందు నుజివర్ణకము విధింపఁబడ్డది యని భేదము తెలిసికొనవలయు (౧) జాతి (౨) వ్యక్తి (౩) సంఖ్యా (౪) కాల (౫) కారకంబులైదును ధాతువునకే యర్థములనియు, దీనిమీఁద ప్రత్యయము తొదృశార్థస్ఫురణకరణములో సహాయమగుననియు (ద్యోతకము) క్రి. పరి. ౨ సూత్రము వివరించుటచేని జెప్పంబడియె. కావున ధాతువునకు సహజార్థమైన కర్తృత్వమును నుజివర్ణకంబు స్ఫురింపఁజేయు (ద్యోతకమని) తెలియందగినది.

ఉ—'వాఁడు చూడవలయు' అన్న వాక్యంబునకు వాఁడు చూచుట యావశ్యమని యర్థము. "వాఁడు" అన్నశబ్దము చూచుధాతువునకుఁ గర్తగా నన్వయించును

చూడక' అనునది వలయుధాతువునకుఁ గర్తగా సంబంధించుననిరెలియుచున్నది. ఇట్లు 'వారలు చూడఁగావలయు, ఇత్యాదివాక్యములయందు 'వారలు' అన్న బహువచనాంతము చూడుధాతువుతోడను' చూడుధాతువు కర్తగావలయు ధాతువుతోడను నన్వయించును గావున వలయుధాతువు సదా యేకవచనాంతముగానే యుండునని తెలియందగు— గీ॥ నిన్ను నిత్యసత్యనిరతుఁగా నెఱిఁగి యి। క్కార్యమునకు వలనుగలుగుటెఱిఁగి పనుపవలసె భూతభావము పేక్షించి। దేవహితము దీని దీర్పవలయు॥ ఆది-౨ఆ॥క॥ అప నది యట్టినదైవము। దగనిచ్చినయవ్వరంబుదప్పనెమనకున్ । విగతభయవాసయోగ్యం। బుగనొక్కెడఁజెప్పుమిపుడ పోఁగవలయున్॥ వి రా ౧ ఆ॥ గీ॥ వలదుపక్కలవిడువంగ వలవదేయ। నడిచి మొలపిడియమ్మునఁ బొడువవచ్చు। బంకమునఁగొరిజదిగఁబడి పఱవ లేవు। మన్నులివ్వేళ రేగటిమన్నులందు॥ మను ౨ ఆ. వచ్చుధాతువులమ్వాదులలోనిదని తెలియందగినది. కనుకనే యీపద్యములోని పొడుచుశబ్దము 'వచ్చు' నకుఁ గర్తయైనది ఇట్లు చను. అగు ఇత్యాదులు గీ॥ చనునె? యిమ్మాటలాడ సజ్జనులకాఁడు॥ పుట్టువుల తోడ నీవును బుట్టినాఁడ।నట్టుగాక యహీనవంశాభిజాతై। నై ప్రతివ్రతననుఁ నన్ను నడుగఁ దగునె॥ వి రా ౨ఆ॥ గీ॥ ధర్మదేవత నీమసత్కార్యమునకు। మెచ్చి యెంతయుఁ బ్రీతిమై నిచ్చినట్టి। వరముగలుగంగ మన మేమివర్తనమున। నెచటనుండిన నొరులకు నెఱుఁ గనగునె? వి రా ౧ ఆ॥ (మూలము) సకర్మకంబునకుస్వరూపప్రేరణార్థంబులు రెండును గొనుపద్వ్యుబంధంబులం దొక్కొక్కటితోడ రెంటితోడం గూడుచోనగునవి గూడుం గూడ రూపంబు లెనిమిదయ్యె। వాని సొరది నుదాహరించెద.

(పైసూత్రవృత్తి యందు)

కర్తర్థకము.

మొత్తుఁడు - వంటకమును - వండెదు

ఆత్మనేపదకర్త్రర్థకము.

మొత్తుఁడు - వంటకమును - వండుకొనియెదు

కర్మార్థకము.

మైత్రునిచేత - వంటకము - వండఁబడియెను

ఆత్మనేపదకర్మార్థకము.

మైత్రునిచేత - వంటకము - వండుకొనఁబడియెను

ప్రేరణకర్త్రర్థకము.

చైత్రుఁడు - మైత్రునిచేత - వంటకమును - వండించెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము.

చైత్రుఁడు - మైత్రునిచేత - వంటకమును - వండించుకొనియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రునిచేత - వంటకము - వండింపఁబడియెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రునిచేత - వంటకము-వండించుకొనఁబడియెను"

వ్యా. సకర్మకమైన వండుధాతువునకు స్వరూపార్థమందు నాలుగురూపంబులు నిరూపింపఁబడును.

స్వరూపార్థకరూపము. వండెను (౧)

అనఁగా ప్రేరణార్థములేనిది

ఆత్మనేపదార్థమందుఁ గొన్వనుబంధ మొక్కటియే

చేర్పఁగా...... ....వండుకొనియె (౨)

కర్మార్థవిపక్షయందుఁ బడ్వనుబంధం బొక్కటియే

చేర్పఁగా........................వండఁబడియెను (3

రెండును గూడుచో అనఁగా

ఆత్మనే పదకర్మార్థము లుభయంబును వివక్షింపఁబ

డఁగా..............................వండుకొనఁబడియెను (౪)

ఇట్లు స్వరూపార్థకరూపంబునకుం గొనుపడుశబ్దంబులలో నేకైకశబ్దసంఘటన చేతను, నుభయశబ్దసంఘటనచేతను మూఁడురూపంబులగు.

ఇంకను సకర్మకమైనవండుధాతువునకే ప్రేరణార్థమందు నాలుగురూపంబులును జూపంబడును.

ప్రేరణార్థకరూపము—వండించెను. (౧)

ఆత్మనేపదార్థమునుం గొన్వనుబంధ మొక్కటియే చేర్పఁగా... ....వండించుకొనియెను.

కర్మార్థవివక్షయందుఁ బడ్వనుబంధం బొక్కటియే చేర్పఁగా.........................వండింపఁబడియెను.

ఆత్మనేపదకర్మార్థము లుభయంబును వివక్షింపఁబడఁగా.....................వండించుకొనఁబడియెను.

ఇట్లు స్వరూపార్థకము (వండెను) ప్రేరణార్థరూపము (వండించెను;) అన్నవి గాక తక్కినవి కొనుపడుశబ్దంబులు పర్యాయముగా ఘటనచేతను యౌగపద్యముగా ఘటనచేతను ౬ రూపంబులగు.

స్వరూపప్రేరణార్థకరూపంబులు రెండును గూడఁగా నన్నియు నెనిమిదిరూపంబులు పైనిం జూపినవిధంబునఁ దెలియందగు.

(౫౭ సూ—చే, కొనుధాతువును ౮౭ సూ—చే, పడుజేయుఁ జేర్పఁబడును)

123 సూ—గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకంబుల కప్రేరణంబునం గర్తయగునది ప్రేరణంబునం గర్మంబగు.

పోవు మొదలయినవి గత్యర్థకంబులు ॥ తెలియు మొదలయినవి బుద్ధ్యర్థకంబులు ॥ తిను మొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థకంబులు ॥ విను - చెప్పు - చదువు - మొదలయినవి శబ్దకర్మంబులు ॥ అకర్మకంబులు

ప్రసిద్ధంబులు ॥ మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను - చైత్రుండు - మైత్రుని గ్రామంబుం బొందించెను ॥ లాంతిచోసహిత మిక్కార్యంబు గానంబడియెడి ॥ మైత్రుండు పుడమి నేలెను - చైత్రుండు మైత్రునిం బుడమి నేలించెను.

వ్యా—"యేగత్యర్థకాః, తేప్రాప్త్యర్థకాః" (గమనార్థకధాతువులుపొందుట యన్న యర్థమిచ్చును) అని వైయాకరణుల సమ్మతియున్నందునం బొందు మొదలైనవి శేఖరాది గ్రంథకర్తలమతంబున "సుఖంప్రాప్తః" ఇత్యాదులందుం గాక తక్కినచోట్ల గమనములేక తమయర్థము సంభవింపనందున గత్యర్థకములు॥ ప్రత్యవసానంబు = భక్షణంబు॥ శబ్దము కర్మకారకంబుగాం గల ధాతువులు శబ్దకర్మంబులు నాంబడు॥ మాటను వినెను. పాఠమును జెప్పెను ఇత్యాదివాక్యములందు కర్మార్థక ద్వితీయాంతములైన మాటయు పాఠమును అక్షరరూపమైన ధ్వనులే కాన, విను-చెప్పు ఇత్యాదులు శబ్దకర్మంబులయ్యె. అకర్మకధాతువులుసంస్కృతవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలు శ్లోకంబున సంగ్రహముగాం జెప్పియుండిరి. వాని నిందుం బొందుపఱచుచున్నాను॥ శ్లో॥ (౧) వృద్ధి (౨) క్షయ (౩) భయ (౪) జీవిత (౫) మరణం। (౬) లజ్జా (౭) సత్తా (౮) స్థితి (౯) జాగరణం। (౧౦) శయన (౧౧) క్రీడా (౧౨) రుచి (౧౩) దీప్త్యర్థం। ధాతుగణం తమకర్మకమాహుః॥ వర్ధిల్లుట, క్షీణించుట, భీతిల్లుట, జీవించుట, చచ్చుట, లజ్జించుట, ఉండుట, నిలుచుట, మేల్కొనుట, శయనించుట, క్రీడించుట, రుచించుట, ప్రకాశించుట యీ యర్థములుగలధాతువుల కర్మకంబులగునని యర్థము. సూత్రార్థము—గత్యర్థకాది పూర్వోక్త ధాతువుల ప్రయోగంబులోం బ్రేరణార్థము లేనియపుడు కర్తయైనది ప్రేరణార్థసమావేశమందుం గర్మంబగును. "ఉ. మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను" ఇటం బొందుధాతువునకు స్వరూపాగమ ఈదశయందు మైత్రుండు కర్తయైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. "చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందించెను" ఇటం బొందుధాతువునకు ౭౦వ సూత్రమునం బ్రేరణార్థము దింపక్కుఱ్ఱ్యె. కానం బ్రేరణంబులేని పూర్వవాక్యంబులోం గర్తయైన మైత్రుండు ప్రేరణంబుగల యీ వాక్యంబులోం బ్రకృతసూత్రంబునం గర్మంబైనందునం దద్వాచక మైత్రిశబ్దము ద్వితీయాంతమయినది.

ఇట్టి సూత్రము లేకుండనే చైత్రాదులు కర్మంబులై ద్వితీయ నొందునని యిట్లు శంకింతురు. ఉదా—"చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందఁగాఁ బ్రేరేచెను" ఈవాక్యంబులోఁ బ్రేరేచుధాతువు సకర్మకంబు గాన నీధాత్వర్థంబునకు మైత్రుఁడు కర్మకంబై కార. పరి. ౨వ సూత్రమున మైత్రశబ్దము ద్వితీయాంతమగుట కరతలామలకంబుగాఁ గానిపించెడిని. కాన "ప్రేరేచు" నకు నీవాక్యంబులో మైత్రుండు గర్మంబైనట్టులే, చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందించెను॥ అన్నవాక్యములో సహితము ప్రేరేచుధాతువునకుఁ బర్యాయశబ్దంబై పొందుధాతువుకంటెఁ బ్రేరణార్థకమైన ణించు గాగమంబున్నందునఁ బూర్వవాక్యంబునందుం బలె నిటను మైత్రుండు కర్మంబగుట న్యాయసిద్ధంబగుచుండఁ బిష్టపేషణంబుగా నీసూత్రారంభ మనావశ్యకంబని వక్కాణించుచున్నారు. అదియుక్తంబు; కాని దేవదత్తుఁడు అన్నమును వండుటకై యజ్ఞదత్తునిం బ్రేరేచెను. అన్నవాక్యమందుఁగూడఁ బూర్వవాక్యమందు మైత్రుండు వలె నిట యజ్ఞదత్తుండు "ప్రేరేచు" నకుఁ గర్మంబైనందునఁ బ్రేరణేంచు గాగమాంతమైన పొందించుధాతువునకు మైత్రుండు కర్మంబై "చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుంబొందించెను" అన్నట్టులే యిటఁ బ్రేరణేంచు గాగమాంతమౌ వండించు ధాతువునకు యజ్ఞదత్తుండు కర్మంబై "దేవదత్తుండు అన్నమును యజ్ఞదత్తునివండించెను (వండఁబ్రేరేచెను") అన్న యనిష్టప్రయోగంబు సంభవించును. కావున నీసూత్రారంభమావశ్యకంబు. పైనిం జూపినవిధంబునఁ బ్రకృతసూత్ర మక్కరలేకయే యెల్లెడలను బ్రేరణేంచు గాగమాంతస్థలంబులలోఁ గర్త కర్మంబగుచున్నందున "ప్రాప్తే సత్యారభ్యమాణో విధిర్నియమాయ భవతి" [ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ జేయంబడిన సూత్రము నియమముకై యగును) అన్న న్యాయంబున నిపుడీసూత్రము నియమార్థమగును. "గత్యర్థకాదిధాతువులే ప్రేరణేంచుక్కగలవియైనపుడు కర్త గర్మంబగును గాని తక్కినధాతువులు ప్రేరణేంచుక్కగలవియైనను గర్త కర్మంబుగాదు" అనిన నియమంబీ సూత్రమున్న చో నేర్పడును. ఇపుడు వండు మొదలయిన తక్కినధాతువులు ప్రేరణేంచుక్కగలవియైనను యజ్ఞదత్తుఁడు కర్మంబుగాక కర్త గానే యుండి యాఖ్యాతముచేతఁ జెప్పఁబడనందున [విభక్త్యంతమైన క్రియచేత ప్రథమాంతార్థమై దేవదత్తుండే యాకాక్షితుండై యజ్ఞదత్తుండట్లు గానందున] కార. పరి. ౩ సూత్రంబున ననభిహితుఁడైన

యజ్ఞదత్తునిం దెలుపునట్టి యజ్ఞదత్తశబ్దంబుకంటెఁ దృతీయావిభక్తి గలిగి "దేవదత్తుఁడు యజ్ఞదత్తునిచే వందించెను" అనిన ప్రయోగమగునని యెఱుంగునది. ఈసూత్రము నియామాగమని సంస్కృతవ్యాకరణ వ్యాఖ్యానములలోను నహోబల పండితీయము లోను వ్రాయంబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో దీనిమాతృకసూత్రమునొద్ద నైదు విధములైన ధాతువులును ప్రేరణార్థకములైనవు డైదుదాహరణంబులును స్పష్టార్థమీ శ్లోకంబున జూపంబడినవి. శ్లో॥ శత్రూనగమయత్స్వర్గం। వేదార్థం స్వానవేదయత్। ఆశయచ్చామృతం దేవాన్వేదమధ్యాపయద్విధిం। ఆసయత్సలిలేపృథ్వీం। యస్స మేశ్రీహరిర్గతిః॥ దీనికిఁ బ్రతిబింబంబుగాఁ బద్యంబొనర్చి యుదాహరణపంచకంబు సూపంబడును. క॥ అరులం బొందించెను సుర।పురి; స్వీయుల శ్రుతులయర్థమును నెఱిఁగించెన్;। సురలం ద్రావించెసుధన్;। సరసిజాసనుని శ్రుతులఁ జదివించె; వసుం।దరనీటనుంచె నేశ్రీ। హరి; యాతఁడు నాకు శరణమనలక్ష్యములౌ॥ చ॥ నునుజిగురాకు మేయుతటి నోరికెలంకులఁ దేటికుట్టినన్ । నవరుహశాఖలం గునకువన్వనిఁ బాలుపికాంగనంబికం । బనవయమొప్పమాన్పగతి నాత్మముఖంబు ముఖంబుఁగూర్చిచుం।బనమొనరించెసందుసుడిమాయలుగా మగవారికృత్యముల్॥ వసు. ౩ఆ. ఇటఁ గూడుధాతువు పొందుధాతువునకుఁ బర్యాయము. క్రి. పరి. ౮౦ సూత్రమున కూడించు కూర్చుటలు ప్రేరణరూపంబులు. [పురుషపికంబుతనమోమును (భార్య) మోమునఁగూడునట్లు చేసి అనిర్వాకర్మకము] ఉ॥ కపటపునిద్రవోవుతఱిఁ గౌఁగిటనానుచు మోవిమోవిఁజే।రుపుచును గొన్నిరాత్రులు నరుందనియించె లతాంగియంతఁ దా। త్కపటముగాంచియుం గనని కైవడి నట్లయొనర్చెఁ గొన్నిరే। లపుడత్యడాపలేక నగవల్లనతానును నవ్వె వేడ్కతోన్॥ కళా ౭ ఆ॥

(మోవిని మోవిని జేరునట్లు చేయుచును)

మ॥ అవిచారంబని పల్కనోడుదుము ధర్మాత్మభిజ్ఞ నీయగ్రసం। భవుఁడత్యున్నతశక్తియుక్తుఁడు మహీభారప్రగల్భుండు భా। గ్యవదాహితుఁడు పాత్రుఁడీయనుఁడు లోకఖ్యాతుఁడుండంగనీ। భువనేశత్వభరంబుఁ బూన్పదగునే పూరున్ జఘన్యాత్మజున్॥ భార, ఆది. ౩ఆ "జడల్ పూనన్" భార, శా. ౨ఆ. ఇత్యాదిస్థలంబులలోఁ బూను

ధాతువునకుఁ బొందుట, ధరించుట, యనునర్థములు సందర్భవశంబున నున్నందుననిచ్చటను 'బూను' నకు పొందుట యర్థము చెప్పవలయు. అందున పొందించుట యర్థమిచ్చునట్టి ప్రకృతపద్యములోని ప్రేరణార్థకపూన్చు ధాతువు సమావేశంబునఁ బూరుండు గర్మంబగును. వహించుటయర్థము చెప్పుకొన్నచో "నీవహోర్న"అనువా-చే ప్రేరణార్థకణిజంతవహధాతుసమావేశమందుఁ గర్తకుఁ గర్మత్వనిషేధమున్నందుననిచ్చటనుబూరువు కర్మంబుగాక కర్తయై యనభిహితుఁడైనందున (విభక్త్యంతక్రియచే నాకాంక్షితుఁడు కానందున) కార. పరి. 3 సూత్రముచేతఁ దృతీయావిభక్తివచ్చి "పూరుచే" అని ప్రయోగింపవలసివచ్చును. పూనునకాదివర్ణలోపము రాఁగా నూనునకు ధరించు ఇత్యాద్యర్థములు శబ్దరత్నాకరమందు॥ ఈప్రయోగంబు ప్రామాదికంబని చెప్పవలసివచ్చునుకాననిట సందర్భవశంబునఁ బూన్చునకుఁ బొందించుట యర్థంబని యూహించునది "భీష్ముండు ధర్మజునకు ధర్మంబుల వినిపించెన్; జనని పుత్రునకు నన్నము దినిపించెన్" ఇత్యాది ప్రయోగంబులు కార. పరి. ౨౧ సూత్రమునను, లేక "అన్యస్యాఽకృచిద్భవేచ్చాన్యా" అన్న నన్నయభట్టీయ సూత్రమునను గర్మార్థమందు ధర్మజ, పుత్రశబ్దములకంటె షష్ఠివచ్చి సాధువులయినవని తెలియందగు. అథవా "కన్యాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు షష్ఠినిత్యంబుగానగు॥ అనినసూత్రంబున నిచ్చట విను, తినుల సమావేశంబునందు "ధర్మజ, పుత్రులకు" షష్ఠియయ్యె.

124 సూ — అనభిహితకర్తకొకానొకచో షష్ఠి బహుళంబుగా నగు.

రాముఁడు మిథిలంగనియె ॥ రామునకు మిథిలగనంబడియె - రామునిచే మిథిలగనంబడియెను ॥ మైత్రుండుతత్వంబుం దెలిసెను - చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్వంబుదెలిపెను ॥ కన్యాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు షష్ఠినిత్యంబుగానగు - విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను - కృష్ణుండర్జునునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను.

అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపద కర్మానుబంధంబులు లేమిం జేసి రూపభేదంబు లయిదని యెఱుంగునది.

కర్త్రర్థకము.

మైత్రుఁడు - మనియెను

ప్రేరణకర్త్రర్థకము.

చైత్రుఁడు - మైత్రుని మనిపెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము

చైత్రుఁడు - మైత్రుని - మనుచుకొనియె

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రుఁడు - మనుపఁబడియె

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రుఁడు - మనుచుకొనఁబడియె

వెండియుం బ్రేరణాంబునం దించుగాగమంబు గలిగినచో సకర్మకంబునకుం బండ్రెండు నకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు భేదంబులని యూహించునది.

వ్యా—ఆఖ్యాతముచేత (ప్రథమాంతమైన యెవ్వఁడు, ఏది ఇత్యాదిశబ్దములచు ద్వారమున) నాకాంక్షితము కాని యట్టి కర్తకు కార. పరి. 3 సూత్రముచేత చేతవర్ణకంబు ప్రాప్తించు చుండఁగా నీసూత్రంబు దానికి బాధకంబుగా నారంభింపఁబడియె.

ఉదా—"రామునకు మిథిలగనంబడియె" ఇట సకర్మకమైనకనుధాతువుకంటె క్రి. ప. ర౯ సూత్రమున కర్మార్థమందుఁ బడుధాత్వర్ణకంబు విధింపఁబడి "రాముఁడు మిథిలంగనియె" అను కర్తృప్రయోగవాక్యములోఁ గర్మంబైన మిథిలానగరము కర్మప్రయోగవాక్యములో నాఖ్యాతముచేత నభిహితమైనందున (ఏదికనఁబడెను అని ప్రథమాంతకింశబ్దముచేత నాకాంక్షితమైనందున) కార. ప. ౧సూత్రముచేత సుక్తార్థమందుఁ బ్రథమయు కర్తయైన రాముఁడు ఆఖ్యాతముచేత నభిహితుండు కానందున కార. పరి

౩ సూత్రముచేత చేతవర్ణకంబును ప్రాప్తించుచుండఁగా నీసూత్రంబుచే తద్వర్ణకంబునకు మాత్రము బాధకంబై షష్ఠివచ్చి పైవిధంబుగా వాక్యంబయ్యె. ఇది బహుళంబుగానఁ బక్షంబునఁ దృతీయయు వచ్చి "రామునిచే"— అనియు ప్రయోగింపందగు. "చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వంబు దెలిపెను" తెలుపుధాతువు తెలియుధాతువు ప్రేరణంబుగాన [బుద్ధ్యర్థకము] ౧౭౩ సూత్రముచేత మైత్రుండు కర్మంబగుట ప్రాప్తించుచుండఁగా నీసూత్రంబున బాధింపఁబడి షష్ఠివచ్చినదని యెఱుంగఁదగ్గది. సూత్రములోని బహుళగ్రహణమున నొకానొకచో ద్వితీయయునగు. ఉదా. క॥ కడుఁదడవు రిప్రదబోయితిఁ। బడఁతీ! ననుఁ దెలుపవలదె బలియుఁడొకరుఁడె। కృష్ణుజనమునఁబట్టిబలం। బెడలఁగ ననుదిగిచె నాతఁడెవ్వఁడు సెపుమా॥ భా. ఆర. ౭ ఆ. "కన్యాదియోగంబునన్" అన్న సూత్రంబునకుఁ దాత్పర్యమేమనఁగా సంస్కృతవ్యాకరణంబున "వృశేశ్చ" అను వార్తికము చేతఁ బ్రేరణార్థకమా శిజంతవృశిధాతువు సమావేశంబునఁ గర్తకుఁగర్మత్వము విధింపఁబడి "దర్శయతి హరింభక్తాన్" (మైత్రుఁడు హరిని భక్తులను జూపెను; ఇది ప్రతిపదార్థాంధ్రీకరణము) అని యప్రేరణంబునఁ గర్తలైన భక్తులు (భక్తా హరింపశ్యంతి=భక్తులు హరినిఁ జూచుచున్నారు) ఇపుడు ప్రేరణంబునఁ గర్మంబగుట యుదాహరింపఁబడియె. సంస్కృతవ్యాకరణానుసారంబుగా నాంధ్రభాషయందుం జూడ గత్యాద్యర్థకధాతువులకుఁ బ్రేరణంబునన ప్రేరణమందలి గర్త కర్మంబైనట్టులే దృశ్యర్థకధాతువులకుఁ గూడఁ బ్రేరణంబున నప్రేరణంబందలి కర్త కర్మంబగుట ప్రసక్తమగుచుండ నీసూత్రముచేతను సూరిగారు షష్ఠిని విధించుచుండిరని యెఱుంగనది. ఉ. విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. ఇటనప్రేరణంబునఁ గర్తయైన రామునకు (రాముఁడు మిథిలంగనియె) నీవాక్యంబున షష్ఠి వచ్చెను. కను, విను, తిను ఇత్యాదులు కన్యాదులు కనుధాతువునకుఁ బ్రేరణంబున ౭౦ సూ-చే నింపుక్కును ౭౮ సూ-చేత ంబుగాగమంబును ౭౩ సూత్రముక్రిందివాక్యముచేత నకారంబునకు దీర్ఘత్వమును ౨౫ సూ-చేత, నుకారముమీఁది యుకారమునకు నిత్యంబును గలుగంగా "కానిపించు" అగును. ఈధాతువునకుఁ బేరణార్థమే కాకుండ "ప్రత్యక్షమగు" అని యకర్మకార్థంబును గలదు. ఆ॥ కానిపించి యేమికావలయును వరం। బడుగుమనిన నేను నాత్మశక్తి। కొలఁది నతులు నుతులు సలిపితుంబురుగాన। కలనవలన గెలువవలయునంటి॥ కళా. ౨ ఆ. ఇట్లె రెండవయుదాహరణమందునునర్జునశబ్దంబుమీఁద షష్ఠియయ్యె "మా

"పెను" చూచునది క్రి. ప. ౭౬ సూ-చేఁ బుగాగమంబు గలిగి చువర్ణంబు లోపింపఁ గానైనది.

(సూ) అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపదకర్మానుబంధంబులు లేమిం జేసి రూపభేదంబు లేదని యెఱుంగునది.

వ్యా— అకర్మకధాతువునకుఁ గర్మసంబంధము లేనందునఁ గర్మార్థమందు ౪౯ సూ-చే విధింపఁబడు "పడుజ" "కొను" ఇత్యాద్యకర్మకధాతువులకుఁ జేర్పఁబడదు. ఆంధ్రభాషాశైలిం జేసి యకర్మకంబులగు మనుప్రభృతి ధాతువులకుఁ "కొను" అన్న యాత్మనేపదానుబంధంబును జేర్పఁబడదని తెలియవలయు. ఒకానొకచో నకర్మకధాతువునకు నయితము పడుజకొనులు ౧౦౯ సూత్రమున స్వార్థమందు సూత్రము. రావచ్చును నిలఁబడు పండుకొను ఇత్యాదులు.

కర్త్రర్థకము,

మైత్రుండు మనియెను	ఇది యకర్మకంబు గాన నాత్మనేపదచిహ్నంబగు కొనుశబ్దమును, కర్మార్థలాంఛనంబైన పడుజయు లేనందున నొక్కటియే రూపంబు.
ప్రేరణకర్త్రర్థకము చైత్రుండు మైత్రుని మనిచెను	క్రి. ప. ౭౩ సూ-మున చుక్కు ను ౨౦౫ సూ-మున నుకారముమీఁది యుకారమున కికారంబును గలిగెను.
చైత్రుండు మైత్రుని మనుచుకొనియె.	ప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము. ప్రేరణంబున సకర్మకమైనందున "కొను" అను నాత్మనేపద చిహ్నము చేర్పవచ్చును
చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనుపఁబడియె	ప్రేరణకర్మార్థకము. ప్రేరణంబు సకర్మకమైనందున "పడు" అను కర్మార్థచిహ్నంబు చేర్పవచ్చును.
చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనుచుకొనఁబడియె	ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము సకర్మకము గనుక నుభయంబును కొనుపడుజులు చేర్పఁబడియె.

ఇట్లెల్ల యకర్మక ధాతువులకును, అప్రేరణంబునందు అనఁగా స్వరూపార్థమందు నాత్మనేపదకర్మానుబంధములు లేనందున నేకవిధమైన రూపంబును, ప్రేరణార్థ

మందు ప్రేరణరూపంబును (౧) కొనుపదుజులు వేర్వేఱుగాఁ జేర్చుటంజేసి (౨) రూపంబులును నుభయంబును జేర్చుటంజేసి (౧) రూపంబును మిళితంబై యైదురూపంబు లేర్పడు. (మూలము) వెండియుం బ్రేరణంబునందు నిచుగాగమంబు గలిగినచోఁ సకర్మకంబునకుం బండ్రెండు నకర్మకంబునకుం దొమ్మిది యును భేదంబులని యూహించునది.

వ్యా—మొదటి ప్రేరణార్థమందుఁ జుగాగమంబును తిరిగి ప్రేరణార్థమందు నిచుగాగమంబును గలిగెనేని సకర్మకధాతువునకు ద్వాదశరూపంబులు నకర్మకధాతువునకు రూపనవకంబును నగును. క్రి. పరి. ౭౪ సూత్రమ్మునఁ బ్రేరణేచ్ఛకంటెఁ దిరిగి ప్రేరణేచ్ఛ సంభవింపనేరదు గానఁ బ్రేరణేచ్ఛకంటె ప్రేరణేచ్ఛ రావచ్చునని భావము. ఈవఱలోఁ బ్రేరణచుగాగమరూపంబులతోఁ గూడ నకర్మకమైన వసుధాతువునకు నైదురూపంబులు చూపఁబడియె. తిరిగి ప్రేరణంబునఁ జుగాగమాంతరూపంబుకంటె నిచ్ఛ చేసి నాల్గురూపంబులును నిరూపింపంబడును.

(౧) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించెను. పునఃప్రేరణకర్త్రర్థకము ఇట నాఖ్యాతముచేత యజ్ఞదత్తుం డభిహితుండై చైత్రుండనభిహితుం డగుటం జేసి కార. పరి. ౩ సూత్రమ్మునఁ జైత్రశబ్దంబుకంటెఁ జేతవర్ణకంబయ్యె.

(౨) యజ్ఞదత్తుఁడు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనియె (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము)

(౩) యజ్ఞదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపింపఁబడియె. (పునఃప్రేరణకర్మార్థకము) ఇటఁ గర్మార్థకమైన యాఖ్యాతంబుచేతను గర్మంబైన మైత్రుండభిహితుఁడై ప్రయోజకప్రయోజ్యులైన యజ్ఞదత్తచైత్రులిరువురును ననభిహితులైనందున కార. పరి. ౩ సూత్రమున యజ్ఞదత్తచైత్రశబ్దములకంటెఁ జేతవర్ణకంబులు గలిగె. మైత్రుం డభిహితుండైనందున సుకార్థమందుఁ బ్రథమసూత్రమ్మునఁ బ్రథమావిభక్తియయ్యె.

(౪) యజ్ఞదత్తునిచేతఁ జైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపించుకొనంబడియె. (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము) వెనుకటిరీతిగానే తృతీయాప్రథమావిభక్తులు తద్విధాయకసూత్రమ్ములఁ గలుగునని యూహించునది.

సకర్మకధాతువులనుం గూడఁ బ్రేరణార్థములు రెండింటియందు నుపయోగించి పండ్రెండురూపంబులను స్పష్టార్థము దాహరించెద.

(౧) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిసెను (కర్త్రర్థకము) (౨) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిసికొనెను (ఆత్మనేపదకర్త్రర్థకము) (౩) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలియంబడెను. (కర్మార్థకము) (౪) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలిసికొనంబడియెను. (ఆత్మనేపదకర్మార్థకము) (౫) చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వమ్ముం దెలిపెను (ప్రేరణకర్త్రర్థకము) ఇట క్రి. పరి. ౧౨౪ సూత్రమునఁ బ్రయోజ్యకర్తయైన మైత్రునిఁ జెప్పునట్టి మైత్రశబ్దమునకు షష్ఠి గలిగినది. (౬) చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలుపుకొనెను (ప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము) (౭) చైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలుపంబడియెను (ప్రేరణకర్మార్థకము) (౮) చైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలుపుకొనంబడియెను (ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము) (౯) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించెను (పునఃప్రేరణకర్త్రర్థకము) (౧౦) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించుకొనియెను (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము) (౧౧) యజ్ఞదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపింపఁబడియెను. (పునఃప్రేరణకర్మార్థకము) (౧౨) యజ్ఞదత్తునిచేతఁ జైత్రునిచేత మైత్రునకుఁ దత్త్వంబు తెలిపించుకొనఁబడియెను. ఇట్లు తక్కిన సకర్మకంబులకు నూహ్యంబులు.

ఇది క్రియాపరిచ్ఛేదము.

శ్రీ వేదాంతదేశికాయనమః
శ్రీ రంగరామానుజాయనమః

కృదంతపరిచ్ఛేదము.

1 సూ — కృత్తులకర్థంబులు యథావ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

ధాతువునకు విహితంబగుడుఙ్భిన్న ప్రత్యయంబు కృత్తనాఁబడు కృత్తులకువక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృకర్మాద్యర్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది. ॥అంకె - బంధనము ॥ మొలక - నవోద్భిదము ॥ ఏలిక - పాలకుఁడు ॥ కోరిక - వాంఛయు వాంఛితంబును మూఁక - సంఘము॥ ఆడిక - నింద ॥ ఓడిక - ప్రోతస్సు.

వ్యా — కృత్ప్రత్యయంబులకు భావకర్మార్థంబులు పెద్దల వ్యవహారమును ననుసరించి తెలియందగినవి. కాని సూత్రంబులలో నాయాయియర్థములం జేర్చికాని, క, ఇక, ఇత్యాదికృత్ప్రత్యయంబులు విధింపఁబడవని భావము.

ఈతాత్పర్యమే "కృత్తులకు వక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృకర్మార్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది" అని మూలమందే వివరణము చేయఁబడినది.

(మూలము] ధాతువునకు విహితంబగు డుఙ్భిన్నప్రత్యయంబు కృత్తనాఁబడు

వ్యా — "ధాతువునకు" అనిన క్రియాపరిచ్ఛేదమందలి ప్రథమసూత్రము క్రియాపరిచ్ఛేదమందే కాకుండఁ గృదంతపరిచ్ఛేదంబునందుం గూడ నధికారసూత్రముగా వర్తిల్లునని భావము. కృత్ప్రత్యయంబునకు లక్షణంబేమనఁగా డుఙ్, రు, వు, రు, ను, ముఙ్ అనునవి దక్క ధాత్వధికారమందలి ప్రత్యయంబులు కృత్తులు నాఁబడునని యర్థము. డుఙ్ఙులోని డువర్ణంబును ముఙ్ఙులోని ఙకారంబుతోఁ గూర్పఁగా "డుఙ్" అనిన ప్రత్యాహారం బేర్పడినది. [క్రి. ప. ౧ సూ] సూరిగారిచేత "కృదతిఙ్" అనిన

పాణినీయసూత్రమే యాంధ్రీకరించి యిట్లు వ్రాయఁబడినది యని తెలియందగు. భావాద్యర్థంబుల కుదాహరణము. ఆఁక॥ బంధనము. ఇట అడ్డగించు అర్థముగలయాఁగు ధాతువుకంటె నీపరిచ్ఛేదములో 3 సూత్రముచేతఁ గవర్ణకము రాఁగా "ఆఁగు + క" ఇట్లుండె. కవర్ణము పరముగుచుండ ధాతువుకారమునకు ౨ సూత్రముచేతను లోపంబై "ఆఁక" యయ్యె దీనికి నడ్డగించుట యర్థము గాన భావార్థమున కుదాహరణము. ఉదా "మొలక" నవోద్భిదము; దీనికిఁ బర్యాయపదంబుగా నిచ్చిన "ఉద్భిత్" అను శబ్దము "ఉద్భినత్తి భువఁబీజంచ" [భూమిని బీజమును భేదించి వెలువడునది] యన్న యర్థమందు "సత్సూద్విష............భిదచ్ఛిదయుజనీరాజాముపసర్గేపిక్విప్ అ3 పా ౨ సూ ౬౧] అనుపాణినీయసూత్రంబున ననువర్తమాన కర్త్రర్థమందుఁ క్విప్పు రాఁగాసైన రూపంబుగావున మొలక శబ్దంబును మొలుచుధాతువుకంటెఁ గర్త్రర్థమందు గవర్ణము వచ్చినది యని తెలియవలయు. ఉద్భిచ్ఛబ్దము బుత్పన్నమగుటలోనిది గాన నవోద్భిదము అని యయ్యె. ఆఁగు, మొలుచు, ధాతువులకంటె 3 సూత్రమున నొక్కవర్ణకమే విధింపఁబడినను "ఆఁగు" కంటె భావార్థమందును "మొలుచు" కర్త్రర్థమందును నయ్యది యైనట్లు మహాజనవ్యవహారంబున దెలియందగినదే కాని సూత్రంబున విశేషించి యర్థములు పేర్కొనంబడవు. మొలక మొలచునది. [మొలచుటకు కర్త] ఇట్లె మూఁగుధాతువుకంటెఁ గవర్ణకము కర్త్రర్థమందుఁ గలిగి "మూఁక" = [సంఘము=మూఁగునది] అయ్యె నని యూహింపవలయు. "ఏలిక" పాలకుఁడు ఏలుధాతువుకంటె ౧౫ సూత్రమున నిక వర్ణకము కర్త్రర్థమందుఁ గలిగె. [ఏలుటకుఁ గర్త యని యర్థము] కోరిక వాంఛయు వాంఛితంబును; కోరుధాతువునకు ౧౫ వ సూ-న భావార్థమందు నిక వర్ణకము రాఁగా వాంఛ యర్థమగును. (కోరుట యర్థము) ఆ ధాతువుకంటెనే కర్మార్థమందు నిక వర్ణకము కలిగియు "కోరిక" యనియగు. దీనికి వాంఛితము అర్థము (కోరఁబడినది); ఆడు [నిందించుట] ధాతువునకు భావార్థమందిక వర్ణకము రాఁగా "ఆడిక" = (నింద] యగును ఓడిక [=స్రోతస్సు 'ఓడు' నకుఁ గర్త్రర్థమందు నిక వర్ణకము [ప్రవహించునది యని ప్రవహించు క్రియకుఁ గర్తయైనట్లు తోఁచుచున్నది]; ఇట్టులొక ప్రత్యయమే భావకర్మాద్యనేకార్థములయందు వచ్చుట యర్థమునుబట్టి యూహించునది. ఇట్టి ప్రాతిపదికంబులకర్థములును, నిదర్శనముగాఁ గవి ప్రయోగంబులును, శబ్దరత్నాకరనిఘంటువులలో శాఖోపశాఖలుగాఁ బ్రకటింపఁబడును. కావునట్టి వ్యాకరణవిశేషసూత్రశబ్దంబుల

కర్థము నిచ్చట నెత్తి వ్రాయుట యనావశ్యకము. ఏకధాతువునకే భావకర్త్రర్థవిశేషములయందు నేకప్రత్యయంబే గల్గినను, నొకధాతువునకే ప్రత్యయభేదంబులఁ బొతిపదికార్థభేదమున్నను, వ్యాకరణమ్ము వంజేసి రూపవిశేషంబులున్నను, నట్టి స్థలంబుల నెంచి ప్రయోగంబులు ప్రమాణముగా వ్రాయంబడు ఇచ్చటఁ గోరికశబ్దము భావార్థమందును గర్త్రర్థమందును నిక వర్ణకంబుగలదైనందున నర్థవిశేషములయందుఁ బ్రయోగనిదర్శనమావశ్యకము. క॥ ఈకథ యెవ్వరుచదివినఁ। గైకొన్నరు విన్నఁగోరికను వ్రాసినవా। రేకాలముశంభునికృప। నాకల్పముగందురైహికాముష్మికముల్ ॥ [ఇచ్ఛయర్థము; భావార్థము] "తగఁగోరికయిచ్చెఁ బులిందకోటికిన్" ఉ. రా. ౬ ఆ॥ [వాంఛితము కర్త్రర్థమందు ప్రత్య]

2 సూ—ఇటం గృత్కగతపదేములు పరంబులగునపుడు కగచయవలకు లోపంబగు.

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరంబులగునపుడు ధాతువునంతంబులగు కగచయవలకు లోపంబగు ॥ మీఁదిలక్ష్యంబులం జూడంబడు.

వ్యా— స్పష్టము.

3 సూ—కవర్ణకంబులు గ్వాదులకగు.

అలుగు - అలుక ॥ ఆఁగు - ఆఁక ॥ ఎఱుఁగు - ఎఱుక -ఇట బిందులోపంబు· ఇట్లు గొన్నింట గ్రహించునది ॥ కడఁగు - కడఁక ॥ కలఁగు - కలఁక ॥ కాఁగు - కాఁక ॥ తునుగు - తునుక ॥ నడచు - నడక॥ నలఁగు - నలఁక ॥ పోవు - పోక॥ మడఁగు - మడఁక ॥ మలఁగు - మలక॥ మునుఁగు - మునుక ॥ మూఁగు - మూఁక॥ మొలచు - మొలక ॥ వచ్చునకు - రా - రాక ॥ వంగు - వంక ॥ వీఁగు-వీఁక ॥ ఇక క ఫులుపరంబులగునపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు- కానుక-కినియుముది

యుల కుత్వంబునగు - కినియు - - కినుక ॥ ముదియు-ముదుక ॥ ఇత్యాదు లలుగాద్యాదులు.

వ్యా—"ఎఱుక" ఎఱుఁగు ధాతువునకీ సూత్రమునఁ గవర్ణకము రాఁగా ౨ వ సూత్రమునఁ బ్రత్యయకకారపరత్వమందు ధాతుగుకారమునకు లోపంబు. బిందువునకు నులోపంబిట విశేషము. ఇదిపరిచయమర్థ మిచ్చుచో భావార్థమందుఁగ ప్రత్యయమును దక్కినజ్ఞానము, సోదె, గుఱుతు, జ్యోతిశ్శాస్త్రమును అర్థము నవుడు కరణార్థమందుఁ [సాధనార్థమందు] గవర్ణకమనవలెను. దీనిచేతను యుక్తాయుక్తము మొదలైనవి తెలియఁబడునని వ్యుత్పత్తి చెప్పందగును. యుక్తాయుక్త వివేచనకు జ్ఞానము సాధనముగదా। పరోక్షమైన సంగతితెలియుటకు సోదె సాధనము. [కరణము.) వస్తునిశ్చయంబునకు గుఱుతు సాధనము. ఆగతానాగతములు తెలియుటకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము సాధనము. సాధనములైన జ్ఞానాదులను తెలుపుచున్నందున నెఱుకశబ్దము కరణార్థకము. ఉ॥ ఎఱుక పెటికెఁడు ధనము॥ (పరిచయము అర్థము: భావార్థము) క॥ చదివినయెఱుకలకుపరియొచదుననియెఱుకల్ లక్ష్మీ. ౮ ఆ (జ్ఞానముకరణార్థకము) గీ॥ భూతి డాఁచిపసుపుఁబూసి త్రిశూలహ। స్తంబుడాఁచి చేత సజ్జయమర। వెలఁది మేనఁగల్గువీరుండు వెలఁది యైయె। యెఱుకయెఱుక యనుచు నేగుదెంచె॥ నీర. ౨ ఆ॥ (సోదె; పరోక్షార్థజ్ఞాన సాధనము) సీ॥ ఇటునేలజేజేల కెఱుకైనచెంగావిసుదసంజదగు కొండఁజూచినాఁడ॥ కా ౫ ఆ॥ (గుఱుతు; వస్త్రమందలినీరుఁ జెంగావి బ్రాహ్మణులని తెలియుటకై సాధనమైనగుఱుతు) గీ॥ రాజునకుఁ గీడుపుట్టెను రాజ్యమడఁగు। ననుచు నెఱుకచెప్పెడు జ్యోతిషాధములను। గుడుపుకొఱకువిప్రాకృతిఁగొన్న శూద్రుఁ। బాసహస్తదండము గొనఁబాడిగలదు॥ విజ్ఞా-ప్రా-కాం॥ (జ్యోతిశ్శాస్త్రము; పరోక్షార్థము దెలియఁగా సాధనము.) "తునుక" ("తునిఁగినది" అన్నయర్థము గావునఁ గర్త్రర్థమందిటఁ గవర్ణకము; గువర్ణలోపమే కాక పూర్వవర్తిబిందువునకు లోపము.) "మడఁక" మడత, మడుఁగు వస్త్రము అర్థము; మడలునదిఅనివ్యుత్పత్తివలనఁ గర్త్రర్థమందుఁ గవర్ణకము; "మలఁక" "మలక" ఇట్లు అర్ధబిందుసహితమును బిందురహితమును నయిన రెండుశబ్దములును "మలఁగు" వలననైన రూపములే మొనటిదానికి చిక్కు,

చుట్టు, మేలికో తోయర్థము ఱ భావార్థమునమైనని రెండవ రాకీ దుకక, మూకుడుం ఇట ద్రవ్యమర్థమయినందున మలఁగువాఁడు, మలఁగునది అనివ్యుత్పత్తిం జేసి కర్త్రర్థక ప్రత్యయాంతములు. "మూఁక" "మొలక" ఇయ్యవి కర్త్రర్థకములని పూర్వమందుఁ జెప్పంబడియె. "కానుక" కర్మార్థమందు రూపము (రాజునే శ్రద్ధతోఁ) గనఁబడునది = చూడఁబడునది] రూపాంతరము "కాన్క"; ౧౨ సూ—న పక్షాంతరమందు నిక వర్ణకము "కానిక" ఇదియుఁ గర్మార్థకరూపము. "కానుపు" అనునది కనుధాతువునకుఁ బ్రసవించుటర్థమున్నందునఁ దదర్థమందు ౧౧ సూత్రముచేత, బువర్ణకముగలిగి యీసూత్రమందలి సూరిగారివచనంబున నాదివర్ణదీర్ఘంబగు. "ముదుక" కర్త్రర్థమందుఁ గవర్ణకము [ముదియునది ముదియువాఁడు] "ఎట్టిగాఁ గడఁగితి మూఁడుకాళ్ళముదుక న్వరియింప" జై ౮ ఆ|| "కినుక" రూపాంతరము "కిన్క" కినియునవు ౧౧ వ సూత్రమునఁ బువర్ణకంబును నుత్వంబును గానిపించెడిని. గీ|| అనుచు గ్రేఁగంట నీరసం బంకురింపఁ గినుపు కిలికించితము నాత్మఁ గీలుకొనఁగ|| కాశీ ౪ ఆ. [కినుపు=కినుక]

4 సూ—ఇమివర్ణకంబు కలుగ్వాదులకగు.

కలుగు - కలిమి || ఓరుచు || ఓరిమి|| కూరుచు - కూరిమి || నేరుచు - నేరిమి|| వేల్చుచు - వేల్మిమి | బడియు - బడిమి || బ్రదుకు బ్రదిమి || ఒడ్డు - ఒడ్డిమి || తాలు - తాలిమి

వ్యా—"కలిమి" ఇటఁగలుగునకు బ్రకృతసూత్రమున నిమివర్ణకంబును "ఇమి" పరంబుగాఁగా రెండవసూత్రమున నంత్యగువర్ణంబునకు లోపంబును అపవాదినిత్యస్వర సంధియుఁ గలిగె. "కలిమి" భావార్థకమైనచోఁ గలియుటయర్థము "ఇట్టిమహిమ కలిమికిఁ గతమెయ్యది" భార. ఆ. ౪ ఆ|| [కలుగుట] ఈధాతువునకు నధికరణార్థమందును ఇమివర్ణకము వచ్చును. క|| కలిమియుమట్టలఁ జేర్చును|| భార. శాం. ౧ ఆ (కలిమి = సంపద; దీనియందు సుఖముగలుగునని వ్యుత్పత్తి) "కల్మి" రూపాంతరము. "ఓరిమి" ఇత్యాదులందు నీసూత్రమున నిమివర్ణకమును రెండవసూత్రముచేత నంత్యవర్ణ

లోపమునని యూహింపనగును. "హారిమి" (దీనిచేతఁ బ్రియపడుదురు అని వ్యుత్పత్తి! కర్తృకరణార్థమందుఁ బ్రత్యయము. స్నేహము అర్థము). బడియు-బడిమి=(దృష్టిదోషపరిహారార్థము దిగఁదీయుట) తాలు-తాలిమి॥ "తాళు" అని ధాతువుగానున్నపుడల ఘులకారముతో నుండును. ఈళకారము కృదంతత్వావస్థయందు లఘులకారమయి "తాలిమి" అగు. రూపాంతరము "తాల్మి" క॥ ఈతాల్మిలేదుబ్రాహ్మ॥ జాతికి నీవెవ్వడవు నిజంబనవుడు నే। సూతజుఁడననియె వాఁడు। నాతండాముని వరేణ్యుఁడతికుపితుండై॥ భార. శాం. ౧ ఆ॥ ఉ॥ ఉత్తమభక్తి సేనతగనోప యొసర్తు బ్రియంబుతాల్మియుజ॥ మెత్తదనంబు సంతతము మేలుగఁదాల్తుసమస్తభంగులజ॥ భార। అర. ౫ఆ.

5 సూ—తజ్వర్ణకంబు చేయాదులకగు.

చేయు - చేఁత॥ అలయు - అలఁత॥ కూయు - కూఁత॥ కోయు - క్రోఁత॥ గీయు - గీఁత॥ నేయు - నేఁత॥ పూయు - పూఁత॥ పోయు - పోఁత ॥ మూయు - మూఁత॥ మేయు - మేఁత ॥ మ్రోయు - మ్రోఁత॥ రోయు - రోఁత॥ లాయు - లాఁత॥ వ్రాయు వ్రాఁత॥ వ్రేయు - వ్రేఁత.

కూయుధాతువు మొఱయం దిపప్రత్యయాంతము గీ॥ అకట! గూఁడుకూయు నాలికూయిని లాఁతి। వారికైన నరయవలయుననిన। నన్నుఁగీనుమంచు తన్నాగనెట్టులు। చూడనేర్చె ధర్మసూనుఁడపుడు॥ విరా. ౨ఆ. ఇటు లనేకస్థలంబులందుం గూడఁ బక్రతిప్రత్యయ విభాగం బూహింపవలయు।

వ్యా"చేఁత" చేయుట. ఇట భావార్థకముతజ్వర్ణకమ్ము; క॥ వారోకయాగ్రహవృత్తిం। గూరి యధర్మంబుసేఁతకుం జాలరుదు। ర్వారబలులయ్యుఁ బాండుకు। మారులు శాంతాత్ములందుఁ మహిజనులెల్లజ॥ భా. ఉద్యో. ౧ఆ. (అధర్మంబుసేఁతకుజ=అధర్మముచేయుటకు) కృత్యము అనునర్థమందుఁ గర్మార్థకము (చేయఁబడునది); ఉ॥ పూఁ

తపఁగించినవంటి వలపుంబఱరించు కులంబునీతికిఁ| లేఁతగదమ్మ యిత్తెఱఁగ లేమసురాంగన లెల్ల నిట్టినిl చేఁతను మెత్తురమ్మ దయసేయక తిన్ననిమేనువెన్నెలఁ| వేఁతురటమ్మ యింతకును వేదురుసెల్లునటమ్మ యింతికిఁ|| మను. 3 ఆ. ‹‹అలఁత›› ఈధాతువునకు ౧౧ సూ-చేఁ బువర్ణకంబును, ౧౨ సూ-చే నిక వర్ణకంబును గలిగి ‹‹అలపు›› ‹‹అలయిక›› అనిరూపంబులగు. ‹‹గీఁత›› (గీయఁబడునది అనిన కర్మార్థమందుఁ దజ్వర్ణకము; గీటు అర్థము) 'మూఁత' మూయుట అన్నయర్థమందు భావార్థకము; మూకుడు మొదలైన మూఁతపదార్థములు అర్థమైనపుడు కర్త్రర్థకము. 'మేఁత' పశువుచే మేయఁబడు తృణాదికమర్థము గానఁ గర్మార్థకము. 'రోఁత' జుగుప్సఅర్థము; రోఁతలు (బహు॥) తిట్లు అర్థము. ఇటుఁ గర్మార్థకము. ‹‹వ్రేఁత›› వేయుటయు, కార్యకారణాభేదోపచారంబుచేత వ్రేయుటవలన (గలిగిన) దెబ్బయునర్థములు; క॥ ఆసూర్యభానుఁడీ క్రియ వ్రేసినయప్పరిఘునసుజవిభుఁడధికబలోల్లాసమునఁ బుచ్చుకొని పొడి| చేసెనసురులార్వన తని శిరమొకవ్రేతఁ|| నిర్వ ౪ ఆ॥ (దెబ్బచేత) భావార్థప్రత్యయమైనను నీయర్థమందుఁ గార్యము కారణముతో నభిన్నమన్న బుద్ధిచేత నిటు ప్రయోగింపఁబడియె. ఈగణంబులోని ధాతువుల యకారమునకుఁ దకారము పరమగుచో రెండవ సూత్రమున లోపంబు గలిగె. తజ్జటిత్తుగాన బింగుపూర్వకంబగు. హ్రస్వముమీఁది యాబిందువు పూర్ణబిందువునగు.

6 సూ—కువవర్ణకం బడంగ్వాదులకగు

అడఁగు - అడఁకువ॥ ఎఱుఁగు - ఎఱుకువ॥ కలఁగు - కలఁకువ॥ నలఁగు - నలఁకువ॥ మెనఁగు - మెనఁకువ॥ పొలయు - పొలకువ॥ మఱచు - మఱకువ॥ మొలఁగు - మొలఁకువ-లోఁగు - లోఁకువ॥ వేగు - వేకువ.

వ్యా—కువప్రత్యయకకారము పరమగుచో (౨) సూత్రమున ధాత్వంత్యవర్ణమునకు లోపమగు.

"ఎఱుకువ" — ఎఱుఁగుధాతువునకుఁ గువవర్ణకంబు గల్గగా, 'ఎఱుక' శబ్దమందుంబలె బిందువుచోఁ గూడ ధాతుగుణ్ణంబు లోపించు. దీనిచేతఁ దెలియఁబడునన్న వ్యుత్పత్తి గానఁ గరణార్థమంబుఁ బ్రత్యయము 'నలఁకువ'— శ్రీనుకు సాధనంబుగాన వ్యాధియను నర్థమునఁ గరణార్థమందును; శ్రమ, బాధ ఇత్యాద్యర్థములందు భావార్థమందును; బ్రత్యయము, 'పెనఁకువ'— దీనియందు (యుద్ధమందు) పెనఁగులాడుదురన్న యర్థమ్మున నధికరణంబునఁ గువప్రత్యయము. తక్కిన మేళనాద్యర్థములయందు భావార్థమునని తెలియవలెను. 'సాలసువ'— దీనియందు సంచరింతురన్న వ్యుత్పత్తి నిమార్గము, ఇత్యాద్యర్థములందు నధికరణార్థకము 'పోఁబడి' అర్థమందు భావార్థకము. 'లోఁతువ'— అడఁగునది ఇత్యాదివిశేషణార్థమునఁ గర్త్రర్థమందుఁ బ్రత్యయము. విశేష్యంబగుచో భావార్థకము. 'వేఁసువ'— ఈకాలమందుఁ జల్లనౌనుచుండుంగానఁ బ్రభాతార్థమందు నధికరణార్థకము 'వేసువసరో' హం. స. ౨ ఆ.

7 సూ — టవర్ణకం బాడ్వాదులకగు నగుచో నంతలోపంబగు.

ఆఁడు - ఆఁట॥ ఊరు - ఊట॥ ఊటాడు - ఊటాట॥ ఏఁకరు - ఏఁకట। ఓను - ఓట॥ తివురు - తివుట ॥ తేరు - తేఁట॥ త్రిమ్మరు - త్రిమ్మట॥ పండు - పంట॥ పాడు - పాట॥ మండు - మంట॥ వండు - వంట॥ వేసఱు - వేసట॥ అనుప్రయుక్తంబయిన యాటశబ్దంబు ప్రాయికంబుగాఁ గ్లీబసమంబగు ॥ కోలాటము - పోరాటము - మంద్రాటము॥ ఇత్యాదులు.

వ్యా — "ఆట" ఆడుధాతువునకుఁ బ్రకృతసూత్రమున భావార్థమందుఁ డప్రత్యయంబును ధాత్వంత్య వర్ణమునకు లోపమునునయ్యె. ఇట్లు తక్కినవి యూహింపవలయు. 'ఊట'— ఊరెడు నీరు॥ (౨) మాలగ॥ — ఇయ్యర్థములందుఁ గర్త్రర్థకము 'ఊటాట'— ఊరడించుట ఇట భావార్థకము. ఉ॥ అంతలు చేసిపోనడచి యక్కట సంజయుచేతఁ జెప్పవు। త్రెంతురె యిట్టియూటాట మాడఁ బ్రియమందె యుధిష్ఠిరుండుదానవరిమయూ... [illegible]

నాతఁడు సెంచు సెయన్నదమ్ములక॥ భార—ఉద్యో 3 ఆ. గీ॥ ఉన్నయప్పుడు దొడకింపకయులేని యట్లుగాఁగ। మాటిమాటికిఁ బరికించి మందడీల। కెల్లనూఁటయగుచు వత్తిల్ల నేర్తు॥ భార—వి—౧ ఆ; సాహాయ్యముగా నుండువాఁ డర్థముగానఁ గర్త్రర్థకము "తేట"—తేరినపదార్థము.—ఇత్యాద్యర్థములయందుఁ గర్త్రర్థకము. 'పాట'—పాడఁబడునదియర్థము గానఁ గర్మార్థము. 'మంట'—జ్వాల యర్థమయినచోఁ గర్త్రర్థకము—'మంగ్రాటము'—క్లీబసమంబుగాన మువర్ణకముగలిగినది సంతాపార్థమున భావార్థము. శా॥ పంద్రెండేఁడులు నీగతింజనఁగ జంభద్వేషిముఖ్యామరుల్। మంగ్రాటం బిఁగియేల చెప్పఁదము కామస్వంసి కీసేమముల్। గుంగ్రాయైనఁ జెమర్చ్చనింతికకటా! గోపాలచూడామణీ। గంగ్రో కానరో వారుచెప్పఁదగదా। కైలాస వానంయముల్॥ ఉ—హ—౨ ఆ. (కంగ్రో—కందురో, 'అంగ్రదు' అన్నట్లు 'కంగ్రదు' అనురూపంబు, క్రి పరి. ౫౯—౬౨—సూత్రములనగు.)

8 సూ—టువర్ణకంబు పడ్వాదులకగు నగుచో నవి యాద్యక్షరశేషంబులయి దీర్ఘంబునొందు.

పడు - పాటు ॥ చెడు - చేటు - అడుచు - ఆటు ॥ కఱచు - కాటు॥ పొడుచు - పోటు॥ వయిచు - వాఁటు॥ ఏయు - ఏఁటు ఓడు - ఓటు - వ్రేయు - వ్రేటు,

వ్యా—పాడు—ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బడు యొక్క యాదివర్ణమయిన పకారంబు మిగిలి దీర్ఘంబై టువర్ణకంబుతోఁ బైరీతిగారూపంబు నిలిచె. ఇయ్యది యాపదయర్థమిచ్చుచో దీనియందుఁ బడుగురు (శ్రమపడుదురు) అని వ్యుత్పత్తిగాన నధికరణార్థకము. గీ పాండుసుతుల కిన్నిపాటులు పాటిల్లె ॥ భీష్మ ౧ఆ.

ఆటు—'అడుచు' వను నాద్యక్షరంబు మిగిలి దీర్ఘంబుతోఁ డువర్ణకాంతముఖున రూపంబు. కాటు—దంశనార్థమయినప్పుడే కఱచునకు నిట్టిరూపంబు. భోధనా

ధకమయినచోఁ "గఱపు" అనియగు. మూలములో 'కఱచు' అని యుకారమధ్యము ప్రామాదికము. 'కఱచు' అని యుండవలయు. వాటు—పయిచునకుఁ డువర్ణకమును, ఆది వకారమునకు దీర్ఘమును. ఈధాతువునకుఁ గ్రి. సూ. పరిచ్ఛేదమందలి (౧౦౩) సూత్రమున 'వ్రైచు' అగు. ఏటు—బాణప్రయోగము. వ్రేటు—దీనికిరూపాంతరము వేటు. కొట్టు నఱుకు, అర్థము. వేయువలన వేటు అనురూపంబయినదని చెప్పంగూడదు. అపుడు విక్షేపంబర్థమగుం గాని కొట్టుట యర్థము కాకపోవలసి వచ్చును.

9 సూ—పవర్ణకంబు తిరియ్యాదులకగు.

తిరియు - తిరిపము॥ కలియునకత్వంబునగు - కలపము ॥ పొలయు - పొలపము॥ మురియు ॥ మురిపము॥ సొలయు-సొలపము॥ వలియు - వలిపము.

వ్యా—తిరిపము తిరియునకు నీసూత్రమునఁ బవర్ణకము రాఁగాఁ దత్పరత్వంబున ధాతుయుకారమునకు ౨ సూత్రమునలోపంబు. కం. పరిసెలఁత లెన్నియేనియుఁ. దెరువుల ధనమునుగడించి తెచ్చుకొనఁగ నో! తరళాక్షి! యొక్క దాసరి తిరిపపు బాపనికి వలచితిరుగుట తగునే!॥ పర ౩ఆ. భిక్షుయర్థముగాన భావార్థకప్రత్యయము సీ. కడదిరిపంబవై కాంతయునీవును దేశంబులందెల్లఁ దిరిగితిరిగి॥ కవిక ౭ఆ. భిక్షుకుఁడు కర్త్రర్థకము. దీనికి వృత్తియందు 'ము' లోపము. గీ॥తిరిపజోగిఁ దగునె? దేవుఁడనఁగ. వీర ౧ ఆ. కలపము—కలియునకుఁ బువర్ణకంబును ౨) సూత్రమున యులోపంబును నికారమునకత్వంబును గలుగంగఁ బైరూపంబయ్యె. కలయుధాతువును దిరియ్యాదిగణములో భావించినందున, కలపము అను రూపంబు సులభంబైనను కలియుధాతువువలనం గూడ నట్టిరూపంబు సిద్ధించుటకై యత్వంబు విధింపంబడియె. "కలుపు, కలుపుఁగోలు ఇత్యాది సాధారణప్రయోగంబులంబట్టి, ఇట్లు ఇకారమన్యముగాను వ్రాయఁబడియె" నని బ. సీతారామాచార్యులుగారు కలియుధాతువుగూడ సుప్రసిద్ధమయి యున్నట్లు వ్రాయుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరమందుఁ గలపము శబ్దము

నకు (౧) కలపుట (౨) పరిమళద్రవ్యములనుజేర్చి కలపినచందనము, అని కలయుధాతువు రూపముతోడనే యర్థవివరణము చేయఁబడినది. కాన ధాతుద్వయంబునుండియు నీరూపంబు నిర్వివాదంబు. క. తలయంటె నొకతెతేనికిఁ। గలపంబునఁ జేసితావిగన్గొవనూనెక్. య ర ఆ. (కలపుట) సీ. కలపంబు లభినవగంధంబులుగఁ గూర్చి తనువున నలఁదుదు ననువుగాఁగ. భార. వి ౧ ఆ. (పరిమళవస్తుమిళిత చందనము.)

10 సూ—తవర్ణకం బావులించు లోనగువానికగు.

ఆవులించు - ఆవులింత॥ ఇగిలించు - ఇగిలింత॥ ఓకిలించు - ఓకిలింత॥ కుళ్ళగించు - కుళ్ళగింత ॥ కుసిలించు - కుసిలింత॥ కొక్కరించు - కొక్కరింత॥ కొప్పరించు - కొప్పరింత॥ గిలిగించు-గిలిగింత॥ ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఆవులింత—ప్రకృతసూత్రమునఁ దవర్ణకంబురాఁగా (౨) సూత్రమునఁ జుకారమునకు లోపంబు. ఇట్లు ఇగిలింత, గిలిగింత ఇద్యాదులం దూహించునది.

గీ॥ ఆవులింత, తుమ్ము, హాసంబు, నిష్ఠీవ। నంబు, గుప్తవక్త్రముబుఁగాఁగ।
సలుపవలయు నృపతికొలువున్నయెడల బా। హిరముతైనఁ గలనికొగ్గులగుట॥
భార. వి ౧ఆ.

సీ. కటికిచీఁకటి తిండికరముల గిలిగింత. సెవ్వాఁడు దొగకన్నె నవ్వఁజేవకు మను ౧ ఆ. ఈయర్థమందె గిలిగిలింతయనియుఁ బ్రయోగంబుగలదు. సీ. లలిఁగపోలంబులు గిలిగిలింతలు పుచ్చినవ్వింపఁ గలకలనవ్వినవ్వి హరి. పూ ౫ ఆ.

11 సూ—పువర్ణకంబు మాయ్యాదులకగు.

మాయు - మాపు॥ మేయు - మేపు॥ అడుచు - అడపు॥ ఇంచు - ఇంపు॥ ఏఁచు - ఏఁపు॥ ఏచు - ఏపు॥ కను - కానుపు ॥ కాచు - కాపు॥ చూచు - చూపు-తలఁచు - తలఁపు॥ తోఁచు - తోఁపు॥

త్రేంచు - త్రేంపు॥ త్రోంచు - త్రోంపు॥ ప్రాంచు - ప్రాంపు॥ పెనుచు పెనుపు॥ ప్రాలుచు - ప్రాలుపు॥ ప్రోచు - ప్రోపు॥ మెచ్చు - మెప్పు॥ మోచు - మోపు॥ వలచు - వలపు॥ వాంచు - వాంపు॥ ఇత్యాదులు

మాయ్యాదులు

వ్యా—మాపు—మాయుధాతువునకు నీసూత్రమునఁ బువర్ణకంబు రాఁగా (౭) సూత్రమున 'యు' లోపము. మాయుట యర్థమయినపుడు భావార్థకము "మఱిత మార్చుటొప్పదు కడుమాపునైన"

మాపు—రాత్రి; ద్వైతప్రపంచము సుషుప్తిదశంబున నీకాలమందు నశించును. అనఁగా దైనందినప్రళయము దీనియందు జరుగుచున్నవ్యుత్పత్తిం జేసి యధికరణార్థమందుఁ బ్రత్యయము. (శర్వరిశబ్దఫలితార్థకము) అట్టి రాత్రికిసమీపస్థము గానలక్షణావశంబునమాపుశబ్దమునకు సాయంకాలమును నర్థమగు. ఉ. మాపటివేళ నీవునవమ్యమువెల్వడివచ్చిగోవ్రజ। ప్రాపితధూళిధూసరిత భాసితకుంతలమై సరోరుహా।ద్దీపితమైన నీమొగము ధీరజనోత్తమ! మాకు వేడ్కతోఁ। జూపినసంబులన్ మరునిఁజూపుదుగాదె క్రమక్రమంబునన్. భాగ. ౧౦ స్కం. (మాపటివేళ (రాత్రి) మరుని జూపుదుగాదె యని ప్రధానక్రియతో నన్వయము). సీ. అరుణోదయమున శౌచాదులన్నియుఁ దీర్చి పరుసరేపటిసంధ్య వార్చవలయు। నాదిత్యుఁ డరగుంకునప్పుడు మాపటి (సాయంకాల) సంధ్యావిధానంబు సలుపవలయు. విజ్ఞా ఆచా. కాం. ఏఁచు ఏపు -(బాధ) "కుసుమాయుధు నేఁపుల కింతయోర్వలేక" మార్క ౪ ఆ. ఏచు-ఏపు-(ఆధిక్యము) ఉ, ఉమా। వల్లభుఁ డాదినాయకుఁడు వాసవవంద్యుఁడు వెండికొండపై। నెల్లగణంబులుంగొలువ నేపునఁ బర్వతరాజపుత్రితో। నల్లలితాత్ముఁడై సకలసంపదలం గొలువుండె—వీర ౧ ఆ. కను కానుపు- ఇక. క. పు. లు పరఁబరగునపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు. అనుతృతీయసూత్రాంతర్గణసూత్రము దీర్ఘము.

12 సూ—ఇకవర్ణకం బుజ్వాదులకగు

అంజు - అంజిక॥ అమరు - అమరిక॥ ఆగియు - అరయిక॥ అలయు - అలయిక॥ ఆడు - ఆడిక॥ ఓడు - ఓడిక॥ ఓపు - ఓపిక కను - కానిక॥ కూడు - కూడిక॥ కోరు - కోరిక॥ పొందు - పొందిక॥ పోలు - పోలిక॥ తూను తూఁగునకగు. తూనిక ఇత్యాదులు అంజ్యాదులు.

వ్యా—అంజిక (వెఱపు) ద్వి, ఇంజసేయుఁ పక్షికొక్కతినిలువు। నంజిక మీఁ చందమరయవచ్చితిని—ర. కిష్కి—౦. కాం.

ఆడిక—(నింద). సీ. కువలయంబుననంబుఁ గూల్చి నాడిక బంధు జీవమూఁ మోద గాఁ జేయనిసది.

కానిక—ఇక. క-పు-లు పరంబగునపుడు కనునకుదీర్ఘంబగుఅనుస్మృతీయసూత్రాంతర్గణసూత్రమునదీర్ఘము-“వృషముగాఁ।నికయిచ్చి కరుణజనింపఁబలికి”కోరిక-క౦. ఈకథనెవ్వరు చదివినఁ। గైకొన్నను విన్నఁగొంకకనుఁవ్రాసినవా। రేకాలము శం భునికృప। నాకల్పముగందు రైహికాముష్మికముల్. పదునాఱవసూత్రమున రూపాంతరము కోరికి.

13 సూ—అప్పాదులకు నజి యగు.

అప్ప - అప్పన॥ ఉజ్జ - ఉజ్జన॥ ఒప్ప - ఒప్పన॥ గట్ట - గట్టన గడ - గడన॥ దీవ - దీవన॥ పాట - పాటన॥ మన్న - మన్నన॥ పీచు - పీచన॥

వ్యా— అప్ప, ఒప్ప, ఉజ్జ, ఇత్యాదులు క్రియాపరిచ్ఛేదములోని ౬౩ సూత్రమందలి యాఁగలాదులలోనివి. అకారాంతములయిన యీధాతుఖండములకు నించుగాగమంబు పరంబగుచుండఁగాఁ గ్రి. పరి ౭౯ సూత్రమున నుగాగమంబు వైభాషికంబుగాన అప్పగించు, ఒప్పగించు. అనియు, పక్షంబున సంధి. పరి ౧౦ సూత్రమున నప

దాదిస్వరంబుగాన నకారమునకు నిత్యసంధి గలిగి అప్పెంగు, ఒప్పెంగు, అయ్యెను నగును గదా! అట్టియెడ నాగమాంతములయిన పైధాతువులలో నేకదేశవర్తులయిన, అప్ప ఒప్ప, ఉజ్జ (ఉజ్జగిల్లు) ఇత్యాద్యకారాంతధాతు ఖండములకును, వీచు, ఇత్యాద్యుకారాంత ధాతువులకును నజ్ప్రత్యయంబుగలుగు ధాతుశబ్దంబులపై వచ్చుటంజేసి నజ్ప్రత్యయంబు కృత్ప్రత్యయప్రకరణంబులో గణింపఁబడియె. అప్ప + న = అప్పన. అప్పనము (విభాగాంగ్లీబసనుంబు) కం. ఘనములజాలెలు రతనపుఁ। బనితనలోకవరుస సొమ్ముఁబనిచిన గణనా। ఘన కీవచ్చుఁగదా యిది। యనికోమటికొమిరెవాని యప్పన గొనుమజా. శుక ౧ ఆ. (అనుమతి)

అప్పనము—ద్వి. దొరలుసామంతులు దుర్గాధిపతులు। నరియప్పనము లీయరని నిశ్చయించి॥ రా. అ. కాం.

(రాజులకర్పించెడి కానుక.)

పాట + న — పాటన — ఉ. పాటన సేయమిం గటులపైఁ బడిశీర్ణపటీరపంకలా। లాటికమై దరస్మితవిలాసపుఁ జంద్రికడాంకి వాడుటం। జేటదొలంగి విన్ననగునీముగ మో యనమాసిచందురుఁ డో। పాటలగంధి! ప్రాఁ-లెని దభానరుచిం దనకందుమిగాఁగన్. (అలంకారము) మను ౩ ఆ. వీచు + న వీవన ఇట నజ్ప్రత్యయంబు జేత్తుగానఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదములోని ౨౦ సూత్రమున నుత్వమ్మున కత్వంబును, క్రి పరి. ౨౨ సూత్రంబున చకారమునకు వకారము రాఁగా వీవనయయ్యె. సీ. ధ్వజమువాహనము వీవన యునాదిగఁ జెక్కరూపులై గరుడుఁడు దారూఢిఁగొల్వ॥ కళా. ౨ ఆ. (విసనకఱ్ఱ)

14 సూ—బడి శబ్దాన్తములకగు.

ఏలుబడి - కట్టుబడి - కనుబడి - కొనుబడి - గిట్టుబడి - చెల్లుబడి - చేరుబడి - తగులుబడి - తీఱుబడి - పెట్టుబడి - పోబడి - మ్రొక్కుబడి - వచ్చుబడి - సాగుబడి.

వ్యా—కట్టుబడి—బంటునకిచ్చెడి ధాన్యము. సీ. ఇఁరుకైజీతపు కొక్కటేలకు

గుజ్జుపఱుపుచూమిడి కట్టుబడిగఁజేసి. చంద్రభానుచరి. పోబడి-ఇటఁ బోవుధాతువుపువర్ణమునకు నిత్యలోపంబనియు నెఱుఁగునది. జాడయుద్ధము. సీ. పోయెఁబోపోయినప్రోయాలి పోబడి వెదకిపట్టుటద్యేల విహితమయ్యె.

15 సూ—గడచేర్వాద్యులకగు

చేరుగడ- తిరుగడ-తీరుగడ- తేఱుగడ- తేగడ- మనుగడ-విడుగడ - నిండుగడ.

వ్యా—(చేరుగడ)— సమీపము దిక్కు. శరణము సీ. వర్ణత్రయము నపవర్గంబు సాధింప, ననుపితృప్రీతుఁగావరింప। నైహిక సుఖము లుపార్జింపవలసిన వారికి విప్రుల చేరుగడలు. (సమీపములు, సాంగత్యము లని ఫలితార్థము) భార. ఆను. ౫ ఆ. కం. నాకలకయేల మానవ। కౌరవులకు మఱియు నీజగంబుల కెల్లన్। జేరుగడనీవ నీపలు। కారయ వేనంబుగాదె యఖిలంబునకున్. భార. ఉద్యో. 3 ఆ. (దిక్కు) కం. ఆదియు మధ్యము నంతము। నా దేవేశునకు లేమి నవ్యయుఁ డతడీ। వేదములకు నానావిధ। వాదములకుఁ జేరుగడ భవత్క్షేపిన్నృపా!।। భార. శాం. ౪ఆ (శరణము, దిక్కు) తిరుగడ (మఱపెట్టిన గొట్టము.) తీఱుగడ (సమాప్తి) "నేఁడుసంగ్రామంబునకుఁ దీఱుగడ యగుఁ గాకని" భార. భీష్మ. ౨ఆ. కం. పనులయెడమేలు గాంచిన। మనుగడ యగ్గలముసేసి మన్నింపుము రా। జనయజ్ఞభృత్యకోటిం। గోనియూడుము నేత పేరుగుర్రిచ్చి కొలువునన్. భార. ఆశ్ర. ౧ఆ. (మనుగడ—జీవనోపాయము) తేడగ—అఱిగిన నాణెము. విడుగడ. విడుదల. "జనకానుమతంబున నాబలారికిన్। విడుగడఁ జేసె।। నిర్వ ౭ఆ.

16 సూ—ఇకి కోర్వాద్యుల కగు.

కోరికి - పూనికి - పోలికి - మనికి - [illegible] - [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

కోరికి కోర్కి యను రూపముం గలదు. చ. అకట! యజాతశత్రుఁడను నప్పలు కిప్పడు నిక్కమయ్యె వానికిఁ గురునాథ యిట్టులతనిం దెగఁజూచుట కోరకాఁజెలఁబట్టి కానుఁ గోరతిర్గ్వానను డెప్పర మెంతయు నిత్తెఱంగు గోర్కికిఁ గతవేమి పాండవుల గెల్చి ధరణ సగమీఁ పలంచితే. భార. ద్రో. ౧ఆ.

పోలికి — క॥ పెనుఱొంపిలోపలను బ్రుంగిన ధేనువు నెత్తుపోలికిని శల్యుండ మ్మొనసేన భుజబలమునఁ గలఁ గనియట్లుగ నిలిపె శౌర్యగర్వము మెఱయన్॥ భార. శల్య. ౧ఆ.

17 సూ.—వు వర్ణకంబు మాన్యాదుల కగు.

మాను - మానువు. కాచు - కావు. కొలుచు - కొలువు. చచ్చు చావు. తడయు - తడవు. నిలుచు - నిలువు. నోచ్చు - నోవు. పూచు పూవు. ప్రిచ్చు - ప్రివ్వు

వ్యా— కావు-కాచు + వు; ఇట్టులుండ, ౨ సూత్రమున వుప్రత్యయకవకారము పరమగునప్పుడు ధాతుచకారమునకు లోపంబు. సీ. కనదోయిఁ దిన్నఁగాఁ గాటుక తీరిచి నగుటిపై నునుఁగావు కుదురుకొల్పి॥ చంద్రా. ౨ఆ. కావు — కావిరి (రక్తవర్ణార్థమైన) బొట్టు. నోవు— నోచ్చునకు వుప్రత్యయంబు పరమగుచోఁ, జుద్వయలోపంబును బూర్వంబునకు దీర్ఘంబునగు. 'వేదన' వ్యాధి, యర్థము. కం కౌరవపాండవులం దెవ్వా వ్వాఁడలుకం జావు నోవు వచ్చిన మేలు ర్వీరమణ చిత్తమునని ట్లాగయుమా నీకుదుఃఖమగునక్కైనన్॥ భార. ఉద్యో. ౩ఆ. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని ౬ సూత్రమున నూయేలాదులలోనిది గాన నోవునకారంబునకు ద్విత్వంబును, సమాసపరిచ్ఛేదములోని ౧౩ సూత్రమున దీర్ఘాక్షరంబు హ్రస్వంబునై "నొవ్వు" అగును. నొవ్వు— తే. వాయు సంగంబులందు దుర్వ్యాప్తిఁ గదిరి। నొవ్వఁ దెవులును బుట్టింపుఁ గ్రొవ్వు చెలువు। పందు తెడకొందుఁ గ్రమమున నెండుఁబఁగి। తనువు క్రమముగఁ జేసి జీవుని వెలార్చు॥ భార. అశ్వ. ౧ఆ. (నొవ్వు-వేదన)

18 సూ—అవర్ణకంబు గీఱ్వాదుల కగు.

గీఱ - ఊఁద - ఎండ - కాయ - చదియ - తునియ - పరియ - పాయ - పిడుచ - మీఁట - మూఁడియ - వదర - వ్రియ్య.

వ్యా—చదియ—వలఁగుట. ద్వి. కటములు చదియలుగాఁగఁ బడగలొత్తియు న॥ హరిశ్చ. ౧౫.

వదర—వదరుఁబోతు. ఆ. శేర్చినోరుమూయఁ బెడతలవాపోయె। దిట్టవదరగలఁడై యొనట్టునైన॥ లక్ష్మీ. ౪౫. కం. పదునాలుగులోకంబులుఁ। బొదలింపం దుడ్రింపనలసి పోవవులు రెండై। తుదఁ దారొక్కటియగుదురు। వదరగలఁజేయుదు ర భేదవాదుల నెల్లన్॥ ఉ. హరి ౨ ఆ.

19 సూ—అకవర్ణకంబు మాఱ్వాదుల కగు.

మాఱు - మాఱకము - అమ్ము - అమ్మకము. అంపు - అంపకము. పంచు - పంపు - పంపకము. వండుడకారంబు టకారంబగు - వంటకము. తోము - తోమకము. అద్దు అద్దకము.

వ్యా—తోమకము-తోముట మాలంబునఁ గ్రావడి ముద్రప్రమాదమూలకంబు. వ॥ పిడుకకొఱపంపుఁ గోమకంబునం బుటపుటనై-ఆము ౪ ఆ.

20 సూ—డువర్ణకం బాఱ్వాదుల కగు నపుడు పకారంబు చయలకగు.

ఆఱు - ఆఱుడు. అమ్ము-అమ్ముడు. అల్లు - అల్లుడు. ఎక్కు-ఎక్కుడు. క్రుమ్ము-క్రుమ్ముడు. చోఁపు-చోఁపుడు. తొక్కు-తొక్కుడు॥ తోఁచు - త్రోఁపుడు॥ దంచు - దంపుడు॥ దాఁచు - దాఁపుడు॥

డిగు - దిగుడు॥ దోఁచు - దోఁపుడు॥ పెంచు - పెంపుడు - ప్రేఁపుడు ప్రాఁకు - ప్రాఁకుడు॥ మాయు - మాపుడు ॥ రాచు - రాపుడు ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఎక్కుడు- ఆరోహణము (భావార్థమందు) వాహనము (ఆరోహింప నాశ్రయము; అధికరణార్థమందు); ఉ॥ ఎక్కుడివారౌకో గరుడుఁ డెక్కుడుగాఁ గలవారు॥ ఉ. హరి ౬ ఆ.

చోఁపుడు—కలఁతయర్థము. చోఁపుధాతువుత్పుభధాతుభవము. భావార్థమందు డువర్ణకంబు. గీ॥ కలయఁ జోఁపుడు వెట్టింపగరియుఁ గిరియు। గాసరముఁ గేసరియు దుష్టికడితియోలుఁగు। బూరియును మొదలగు మెకములు కలఁకదోలఁక। చెదరి నలుదిక్కులకుఁ బాఱె నదరిబెదరి॥ ఉ. రా. ౨ ఆ.

పెంచు, పెంపుడు. ప్రేఁపుడు—పెంచుధాతువునకే డువర్ణకంబు పరంబగునపుడు "ప్రేఁచు" ఆదేశంబై ప్రకృతిసూత్రమ్మున నేచకారమునకుఁ బకారంబగు. కర్త్రర్థకప్రత్యయము. ప్రేఁపుడు-పెంచువాఁడు, వర్ధిల్లఁజేయువాఁడు; అధికుఁడని ఫలితార్థము. కం॥ సన్నపువారల (అల్పులను) నధిపతి! మన్నించినఁ బ్రేఁపుడైనమంత్రికి బ్రతుకే। మున్నది? మనుమున్నయతఁడు। సన్నకసన్నదటువాసి చనకున్నఁ జెడఁడె॥ పంచ. నా౧ఆ. మాపుడు-మలినము. కం॥ వలపలిదిక్కునకించుక। మలగంగాఁ దళిమి కుఱుచమాపుడుపుట్టం। బలపడఁగట్టి జటావల్కలమున నచ్చోఁగసన్నుఁగవగప్పి తగఁడె॥ భార. వి ౧ ఆ.

21 సూ—ఉవర్ణకం బనుక్వాదులకగు.

అడుకు-అంటు-ఒప్పు-ఒలుగు-ఒసఁగు.

వ్యా—అడుకు (లు) బద్దునావబోసివేఁచికొట్టినవి. [illegible] మందు నిత్య బహువచనాంతము. కం॥ అడుకులు దన్ను[illegible] [illegible] గడుబ[illegible]

శా॥ డొందలెఱుంగక పాండుసుతులు నుడిగి పడంగవలసె నిప్పుడొకసాత్యకిచేన్॥ భార. ద్రోణ ౪ ఆ

ఒబగు—ఒబగుఎందు మూలములో నుకారమస్యము ప్రామాదికము. "ఒబగు మీఁదటఁజేరి" కళా ౭ ఆ.

ఒసఁగు—ఈవి, త్యాగము, బహుమానము. గీ॥ చూచిసామాజికులు తమసొమ్ము లెల్ల నొసగులుగనై॥ ప్రభా ౪ ఆ.

22 సూ—వడిభృతులిట్లెఱుంగునది.

వడి; కొలువడి-గెలువడి-నటపడి. వ్యతిరేకంబున లేవడి. వి; తనవి-తెలివి- విరివి. అవు; తగవు - నగవు - ఉఱవు. ఇ: చేయి - వ్రాయి. కలి; కనుకలి - వినుకలి ఇత్యాదులు మహాజనవ్యవహారంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—కొలువడి- కొలుచు + వడి; ఇట్లుండ, (౨) సూత్రమున, వకారాదిప్రత్యయపరత్వమ్మునఁ జులోపమని యెఱుంగునది. ఇట్లే, గెలువడి (గెలుచు + వడి) నడవడి (నడచు + వడి); ఇత్యాదులందు వడిప్రత్యయవకారంబు పరంబగుచోఁ జలోపంబు.

లేవడి—కలుగునకీసూత్రమున వడిప్రత్యయంబు రాఁగాఁ గ్రి. పరి. ౧౧౬ సూ. న, వడిపరత్వమున "లే" అను నాదేశంబు. లేమియర్థము. సీ. నిదురలేవడిఁ గెంపు నెరయఁగన్గనతోఁడఁ బొడిపొడియైన మేపూతతోడ॥ గసి ౨౧ ఆ. దారిద్ర్యమునన ర్థము. మ॥ లేవడిం బడియుండెందగదంచు సత్యగరిమన్ మన్యంబు గన్పట్టఁగా॥ చంద్రా ౧ ఆ.

తనివి—తనియుధాతువునకు విప్రత్యయము పరమగుచుండఁగా వకారాదిప్రత్యయముగాన (౨) సూత్రమున 'యు' లోపంబు ఇట్లే తక్కినవానికిని నూహింపవలయు.

బాలవ్యాకరణ, గుప్తార్థప్రకాశిక.

తగవు-తగుట, న్యాయము క॥ కమలసమ్మితయనసతీమణి ... హృ-కూన న్యాయమి యును సుశీలకుశలత కాదె! య్యెడనైనను బుద్ధిసొసిపె| తడవి కేసరి గానలగి పెంపునఁ దగవు తగమియుణ్॥ భార. శాం. ౨ ఆ. (తగుట). గీ॥ చేటుగాలమైనఁ జెట్టమాటలు గెలి గాని తెరువు నట్టికజనములను| దగవులొల్లకొనుచు| పసయోడు నవియువి| నీతులనిమన మున నిశ్చయించు॥ భార. ఉద్యో. ౨ ఆ (తగవు-న్యాయము.)

ఉఱవు-ఔచిత్యము, ఉచితము, అధికము, అతిశయములు. ద్వి. నతీసుకోరములకు నెలనెలపంట| యుఱవేదవిరహులనుడికించుచుంట॥ రా. యు. కా. (ఉఱవేద-ఔచిత్యముపోయి)

ఈశబ్దముల లఘురేఫయుక్తము గానంబడియెడి. క॥ నుఱిముసరుణ్ వఃధు రయుఁ బు।పృ్కరముఁ బ్రసూగంబుఁ దగినకలఁకులు మీఱే| నుఱవగు నడగొనుము సహరి|| యురవగు గోవర్ధనంబు సేనయొసఁగెదణ్. ఉ. హరి ౪ ఆ. (ఉరవు-ఉచితము).

కనుకలి-చూపు॥ చం॥ కనుకలినిట్లు చిత్రఫలకంబునఁ గాంచినయంత నెమ్మనం బునఁ గడునింత కెంతపరిపూర్తి వహించెనో॥ ప్రభా. ౩ ఆ.

వినుకలి-వినికి దీనివిన్నయువ్వినుకలియొట్లులెననొక నెంటు సహించిత॥ హరి ఉ ౩ ఆ.

ఇది కృదంతపరిచ్ఛేదము.

73/6

ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదము.

1 సూ—పదాద్యంబులు ఋ ౠ వర్ణంబులు రల తుల్యంబులు.

అతఁడు ఋషి - ఇటసంధిలేదు ఆఋషి- ఇట యడాగమంబు లేదు. వచ్చెఋషి - వచ్చెన్ ఋషి - వచ్చెనుఋషి. ఇటదు్రితమునకు లోపసంశ్లేష స్వత్వములు.

(వ్యా) పదంబు మొదటిఋకారమును, ౠకారమును, రేఫముతోడను లకాముతోడను, క్రమంబుగా సమంబులగు. సంధియందు నియ్యవి యచ్చువంటివిగాకహల్లువంటివియగునని భావము.

కం॥ ఆఋషిపుత్త్రుఁడుగట్టిన। చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములుమనో।హరులు నాతనిపృథుకటి। భారంబున నొక్క కనకపట్టము్రవేలున్॥ భార. ఆరణ్యపర్వ ఇట ఋకారంబు స్వరంబువంటిదిగాదు గాన సంధి. పరి॰ (3) సూ-న యడాగమంబు రాలేదు.

కం॥ ఝషకేతుద్విషునకుఁ గి।బ్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా। త్రిషునకు ఋషిపూ।జితునకు విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజపతునకున్॥ ఋకారంబు హల్లువంటిదిగాన "ఇషునకుఋషి" అనుచోట షష్ఠీవిభక్తి ద్రుతంబునకు సం. పరి. (౧౭ సూ-న, లోపంబుకలిగె. ఇట్లు స్వత్వసంశ్లేషంబు లూహించునది.

చ॥ రతిపతిధర్మకర్తన్ ఋతురాజబలావళి నెంచియేగును। ర్మతులమధించి కైకొని నమానధనంబుల ముద్రవెట్టుచోఁ। బ్రతినవదీ పికాశిఖికరంగెడు లక్కయుఁబోలెమంజులస్థితమయి తేఁటియుగ్గలపుఁ దేనియ గ్రాయుటఁ గంటివేచెలీ! వసు. 3ఆ.

2 సూ—ఆచ్ఛికంబులం దుత్తమంబులగు రు లు డు ముందఱి యేత్వంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు.

నల్లేరు—నల్లెరు-పల్లేరు-పల్లెరు-పెన్నేరు-పెన్నెరు - మానేరు-మానెరు-ఆడేలు-ఆడెలు-కుందేలు-కుందెలు-తోఁడేలు-తోఁడెలు-నాఁగేలు-నాఁగెలు-నేరేడు-నేరెడు-మారేడు-మారెడు - పూరేడు-పూరెడు - తంగేడు - తంగెడు.

(వ్యా)—మూఁడచ్చులుగల యచ్చతెనుఁగు పదంబులందుఁ దృతీయంబులగు రు, లు, డు, లు పరంబులగునపుడు, పూర్వమందలి యేకారంబు విభాషను హ్రస్వం గుబనని యర్థము.

నల్లేరు—ఇది మూఁడక్షరములుగల తెలుఁగుపదము.

ఇట రువర్ణంబుతృతీయంబు. అట్టిరువర్ణమునకు ముందుదియైన యేకారము, (లకారద్వయముమీఁదిది) వికల్పంబుగా హ్రస్వంబగు. కావున, నల్లేరుశబ్దము హ్రస్వమధ్యంబును నగును. ఉదా. నల్లెరు.

కుందేలు— ఈమాట మూఁడక్షరములుగలది. ఇందు లువర్ణంబు మూఁడవది, అట్టి లువర్ణంబునకు ముందరియేకారము (దకారముమీఁదిది) విభాషను హ్రస్వంబుఁగాఁగా, 'కుందెలు' అనియాదిహ్రస్వమధ్యంబగును. ఉ. ఇందుల కిమ్మొయిన్నను జా లెన్నఁడువత్తురె పచ్చికేనితురా। నంతముఁబొందెనిర్భరముసకేశియునింతురెయుట్టిపంటయుల్। కుందెలు। పాచ్చివేగఁబని కోమలివారలఁ జంపితెచ్చినా। కుందెనవంతిపెట్టుము రసోత్కటమానస మాంసఖండముల్ ॥ భార, ౬ ఆ.

తోఁడెలు—కం॥ వలబోరినవానినిభటు। లలుగులపాలాడిరథిపు కైపట్టిరి బె। బ్బులిమహిషమెలుఁగుఁగిటిఁ దోఁ। డెలుపొలగూనిఁ గొన్నిటిని వేఁటకరుల్ ॥ భా. ౮ ఆ.

నేరేడు—ఉ॥ ఆరమణీయజంబూపునయందనిశంబును భూరిసింగురా| స్ఫాగఫలంబులన్నగముపైఁబడి విరియ్యఁగఁదద్రసంబు సొం| పారమహాప్రవాహనదియైదనిజాద్రిఁ బ్రదక్షిణించియు| న్నేరెడుమ్రానిమూలమున నెక్కొనియుండు జగత్ప్రశస్తమై॥ మార్క. 3 ఆ. గీ॥ నేరెటేటియసల్ దెచ్చినీరజాక్షు| సానఁబట్టినరాసాడిచల్లిమెదిచి| పదునుసుగనిడిచేసెనో పద్మభవుఁడు| నీనిఁగాకున్నఁగలదె? యీమేనికాంతి॥ మను. 3 ఆ.

తంగేడు—సీ॥ కెలకులనున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి యుపమాజాఁడంగసిద్ధ పేటి॥ మను; ౧ ఆ. ఇట్లుతక్కినవి యూహించునది.

3 సూ—ఉయ్యాల పయ్యెద తాయెతులంద్రిక్క నామంబులం దుయాకుం దాలవ్యవక్రయోగంబు లేదు.

స్పష్టము.

(వ్యా)—ఉ॥ఆక్కటికంబుమాలి ప్రజనాఁడినోంవుదునోంపనైతినా| త్రిక్కరణంగిపోదురు పరిత్తులనూటులు వోవుకైవడిన్॥ (వాసిష్ఠ రామా॰ ౪ఆ.) ఇత్యాది ప్రయోగంబులంజేసి త్రిక్కశబ్దము తక్కశబ్దమునకుఁ బర్యాయపదంబు.

ఉయ్యాల' పయ్యెద, తాయెతు వీనియందుంగాక తక్కిన నామవాచకములందు యకారమునకు, దాలవ్యవక్రయోగంబు లేదు. తాలవ్యవక్రమనఁగా "ఏదైతోః కంఠతాలు" అనుటంజేసి, ఎకారయోగంబులేదని యర్థము. ఒకారము, "ఓదౌతోః కంఠోష్ఠం" అనుటచే నోష్ఠ్యవక్రముగాన, దద్వ్యవచ్ఛేదార్థమై తాలవ్యవక్రంబని చెప్పంబడియె. ఉయ్యాల ఇత్యాది శబ్దత్రయంబునంబలెఁ బయ్యద, తొయ్యలి ఇత్యాదులందును మధ్యాక్షరంబున నెత్వంబుండునని భ్రమగలుగఁగాఁదన్నివారణార్థ మీసూత్రంబు రచియింపఁబడియె. ఈసూత్రార్థము కొంచెము చర్చింపఁదగియున్నది.

ఉయ్యాల, పయ్యెద, తాయెతులందక్క నామంబులందని సూత్రమునందు వక్తవ్యకమయిన తక్కశబ్దముతో నామవాచకములనుండి (ప్రాతిపదికంబులనుండి) యుయ్యాలాత్రయంబును [illegible] "[illegible]"

న్నఞ్ యుక్తమివయుక్తంచయత్కించిద్దృశ్యతే,తత్రతస్మాద్భిన్నే తత్సదృశే, అధికరణే=ద్రవ్యే,కార్యంవిజ్ఞాయతే॥ హి=యతః, తదాఅర్థావగతిః=అర్థప్రతీతిరస్తి) అను పరిభాషాన్యాయంబున నఞ్ యుక్తస్థలంబునందు నివశబ్దయుక్తస్థలంబునందుంబలె భేదసాదృశ్యంబులు తోఁచుచుండుంగావ నామంబులందుంబలె (ప్రాతిపదికంబులందు) నుయ్యేలాద్రిత్రయంబువ నఖండశబ్దత్వరూపధర్మంబు (ఏకపదత్వము) సాదృశ్యంబున స్ఫురించుచున్నది. ఇయ్యవి యవయవార్థశూన్యములయిన యఖండశబ్దంబులని సూత్రకారుని తాత్పర్యము. ఈసూత్రమప్పకవ్యాదిగ్రంథకర్తలమతంబునకు నత్యంతవిరుద్ధము. కాన నయ్యది యిచ్చట నుద్ఘాటింపఁబడుచున్నది అప్పకవీయమున ద్వితీయాశ్వాసమున,
గీ॥ ధరణి నుయ్యేల, పయ్యెద, తాయెతులను। గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు. ముద్దరాజు రామనవానిమాఁటనిపద। మధ్యయాలని చెప్పె నిమ్మాటమిథ్య॥ తే॥ ఊఁచువెల కాకగుటచేత నుయ్యెలయ్యెఁ॥ బయిని నెదకునిక్కవక్రోక్తిఁ బయ్యెదయ్యెఁ॥దళ్లికాపునకై। కట్టఁదగినసరులు। తేలఁబల్కఁగ.దాయెతుల్ దేశ్యమునను॥ ఉయ్యెల లోనగుశబ్దంబులు కవిలోకసంజీవనియందు ముద్దరాజురామన్న యేకపదంబులని భ్రమనెంది యాశబ్దంబులలోని మధ్యయకార మెత్వంబుగలదనిలక్షణంబునెప్పెగాని యయ్యది యవిచారింతరమణీయంబనియు, పూలాశబ్ధసంబైనయేలశబ్దంబుపరిష్వాకారంబునొందఁగా, ఊఁచు + ఏల ,,ఉయ్యెల'' యనియు, ఎదకుఁబయినుండునన్న వ్యుత్పత్తినిజేసి ,,పయ్యెద''యనియు తాయి (తల్లి) + ఎత్తులు (నండలు) అనుచోఁ దల్లిరక్షణకై కట్టిననండలన్న యవయవార్థమునఁ డకారమును దేల్చిపలుకగాఁ ,,దాయెతు'' లనియు శబ్దనిరూపణంబు నూపి, ఏల మొదలగువానికిఁ బదద్వయమధ్యంబున సంధిలేమింజేసి యడాగమంబు గలిగెంగాన,కృష్ణునియేలలు, రామునియెద, లక్ష్మనియెత్తు, ఇత్యాదులందుంబలెఁ బ్రత్యేకలక్షణసూత్రమనావశ్యకంబన్న తాత్పర్యంబున నప్పకవీంద్రుండిట్లు ఖండించె. శబ్దరత్నాకరమందును ,,ఊయేల, శబ్దమునొద్ద ,,ఊఁచు + ఏల అనిఁయవయవార్థము చూపఁబడినది' ఇట్టి వాస్తవార్థంబును బరిశీలింపక సూరిగారు, ,,తే॥ దాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెద, యనుదక్కఁ। గలుగ దెత్వంబు మధ్యయకారమునకు',॥అనిన కవిలోకసంజీవని ననుసరించి యేకపదంబులన్న భ్రమమూలంబున నీసూత్రమురచించెనని యెఱుంగునది. ఈసూత్రంబున నుయ్యెలాదిశబ్దత్రయంబునం గాకతక్కిన నామంబులందు మధ్యయకారమునకెత్వములేదని విధింపబడ్డదిగాని యుయ్యెలాదులందు సర్వదా యెత్వమే యుండునని

నియమింపఁబడలేదు గాన (౮)' (౨౨) సూత్రములప్రకారమున నెత్వరహితములైన యుయ్యాలాదిపయ్యెదశబ్దంబులును బరస్పరవిరోధంబులేక గ్రంథకర్తమతంబునరక్షితంబులయ్యె. అప్పకవి యెత్వయుక్తములైనయుయ్యాలాదిత్రయంబునకే తనగ్రంథంబునఁ గవిప్రయోగంబులు చూపెను అంతమాత్రమున నెత్వములేనియుయ్యాలాదులతనిమతంబున నప్రమాణంబులనియూహింపఁదగదు. అతండుస్థాలీపులాకన్యాయంబునఁ నట్టులుదాహరించెనని యెఱుంగునది.

ఉయ్యెల—చ॥ కలిదమయింతిఁబాపసమకట్టి సతింబతివాయనోపఁడా। లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్టులురెంటఁజేసి య। న్నలుఁడువిమోహరజ్జులఁ బెనంగి గతాగతకారియైన యు। య్యెలనుబోలె నూఱడకయెంతయుఁ బొద్దువినిశ్చితాత్ముఁడై॥ భార. ఆర. ౨ ఆ.

పయ్యెద—సీ॥ పలఁబడఁజక్క-నల్ వలెనున్నజిలుగు పయ్యెదలోని గబ్బిపాలిండ్లు మెఱయ॥ య. 3 ఆ.

తాయెతు—సీ॥ ఒకయింతియొరగినసికఁమీఁద ముడిపువ్వు బెత్తులు దొరయఁదా యెతులు చుట్టి॥ చం. భా. చరి.

గీ॥ ఇమ్ముగా మేల్పసిండి తాయెతులు మొల్ల। విరిసరుల్ దట్టముగఁజుట్టివేసినట్టి యోరసగమీఁదఁ బైచెంగులునిచికట్టి। నట్టి బురుసారుమాల్ హాయల్ బిట్టుదనర॥ రసి॥ ౧ ఆ.

4 సూ—ఊయెల యూయాలల చాఁపుల నొండొంటెంకిం గుఱుచయొండెనగు.

ఉయేల - ఊయెల - ఊయేల - ఉయాల - ఊయల - ఊయాల - వక్ష్యమాణంబు యద్విత్వంబు - ఉయ్యేల - ఉయ్యెల ఉయ్యాల - ఉయ్యల.

(వ్యా)—ఊయేల, ఊయాల. ఈ రెండు పదంబులలోని దీర్ఘంబులకుఁ బర్యాయంబున హ్రస్వంబు విభాషనగునని యర్థము. ఒక్కొక్కటియే హ్రస్వంబు వికల్పంబున నగుఁగాని రెండుదీర్ఘంబులు నొక్కమాఱుగా హ్రస్వంబులు గావని ఫలితార్థము.

ఉయ్యాల—సీ|| నిలువుటద్దములు గంటలయుయ్యాలలు హంసతూలికపాన్పులు దోమతెరలు|| షో. 3 ఆ.

పైనింజూపినవిధంబుల సంధిని వర్ణవికారంబులు గల్గెనని యూహించునది. పయ్యెద శబ్దమునొద్ద నిట్లులే బ. సీతారామాచార్యులవారు వ్రాసిరి.

5. సూ—పయ్యెద పయ్యాద.

(వ్యా)—"పయ్యాద" అని యకారమన్యముగాను నుండవచ్చునని యర్థము. సంధిని వర్ణవికారమని శబ్దరత్నాకరము.

సీ|| గాన వేగమునఁ బయ్యాద కొంగుసడలిన. .షో ౨ ఆ!

6 సూ—ఉయేలాదులం దొలియచ్చుమీఁది హల్లునకు ద్విర్వచనంబొండె నగు.

ఉయ్యేల - ఊయేల-ఊయోల - ఊయెల - ఊయాల - ఊయల - ఆయె - ఏలిదము - ఓయ - ఓయారము - కోపు (ధనుర్గ్రహము) జాజర - తీనియ - తీయము - తేప (ప్లవము) తేమ - తోయలి- దీవియ - నూవు - నోవి - నోపు - పూవు - పేయ - మోక (అంకురము) మోటిక - మోవు - వీయము - ఇత్యాదు లూయేలాదులు.

[వ్యా)—ఊయేల మొదలగుశబ్దంబులయందుఁ బ్రథమస్వరంబుమీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబుపక్షంబున నగు. ఉదా. ఉయ్యేల. ఇటఁ బ్రకృతమాత్రమున బ్రథమస్వరంబైన యూకారముకంటెఁ బరంబైన యకారమునకు ద్విత్వంబురాఁగా సమాసపరి||౧౩ సూత్రమున, ఊకారమునకు హ్రస్వంబు. ఇట్లు ఊయాల, ఊయల శబ్దంబు లీగణంబులో నివుటంజేసి ద్వితీయహల్లునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ సమాసపరి. (౧౩) సూత్రమున దీర్ఘం

టునకు హ్రస్వంబుగలిగి, ఉయ్యాల, ఉయ్యల' అనురూపంబులునగు. సీ॥ జోదలఁజవలేటి లేఁదరఁ గలుబోలుఁడగుచందమామ నుయ్యాలలూఁపు॥ హరి. ఉ. ౬ ఆ. ఉయ్యాల శబ్దము; ఊయేలయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరము. ఇట్లు తక్కినశబ్దములు వికారాంతరములని యూహించునది. క॥పలుమరుతలయంటితెగఁ। నలుఁగిడిదోయిళ్ళజలమునఁ బోర్కాడించి లిలింజన్నిచ్చుచు; నుయ్యలనూఁపుచుఁ బేనుపఁబోడఁగ నావరశిశువుఁ॥ కళా. ౬ ఆ. సీ॥ ఉయ్యాలతొట్టిలోనునిచి చేతులుపట్టి యూఁచియూడెదు పాటనుబ్బనేర్చె॥ వి. పు॥ ౭ ఆ ఏలిదము. క॥ బాలుఁడని తంఁచిరివుతో। నేలిదమునఁ గలసియునికి యిదికార్యమె॥ భార. ఆది. ౬ ఆ.

ఎల్లిదము—పూర్వమందుంబలె నిటఁ బ్రక్రియ యూహించిపది.

చ॥ అనవిని యింద్రుఁడిట్లనియె నగ్నికినిమ్మరివోయిచెప్పు మ।జ్జనపతితోడ నాపలుకు సమ్మతిఁజేయక తక్కనేని నేఁ। బనిచెదవజ్రముఁ జమునిపాలికి నన్నరనాథు వేగమే। యనుచుటకింత యెల్లిదమె యాతనికిఁ మనయాజ్ఞ దూరయఁ॥ భార. ఆశ్వ ౧ ఆ.

ఉ॥ఇంతలుకన్నులుండఁ జెరువెవ్వరివేఁడెదు భూసురేంద్రయే। కాంతమునందునున్న జనరాండ్రెసెపంబిడ పల్కరించులా। గింతియుకాక నీవెఱుఁగవే మునువచ్చినశ్రోవచొప్పునీ। కింతభయంబులే. కడుగ నెల్లిదమైతిమె మాటలేటికిఁ॥మను ౨. ఆ.

జజ్జర—జాజరశబ్దము పకృతగణంబులోనిది గాన ద్వితీయాక్షరమునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ దొలివర్ణమునకు సమా-పరి-(౧౩) సూ-న, హ్రస్వము. ద్వి॥ వలదువసిష్ఠ యీ విట్టి జజ్జరల। (పంచనలకు) కలఁగునే కౌశికుఁడల్పునిరీతి॥హరిశ్చ ౧భా.

తక్కిన యోగరూఢాంతకృతశబ్దంబులును నిట్లే ప్రయోగింపంబడు.

7 సూ—అకారంబు క్రింది అకారంబునకుం దుదినులుల క్రింది నలలకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

అట్టు - అటు. గొట్టియ - గొటియ. కన్ను - కను. నన్ను - నను. పల్లు - పలు. విల్లు - విలు.

(వ్యా) గోష్ఠీయ- ఇత్యాదులయందుఁదుదికానిచోటను అకారలోపంబునకై అకారము ద్వంద్వంబునం జేర్పఁబడలేదు.

ఆఱు—సీ॥ ఇందుబింబముఁజూచి చెందుప్ప. గలుగుసావి (అని) యఱులెత్తినాకంగ నాసపడిన॥ కాశీ 3 ఆ:

గోష్ఠియు—ఉఱవగు నారుగపంక్తులు। గోష్ఠీయల వాడియునుదఱుపగుణ్. భార. ౫౦. ౪ ఆ.

పలు—సీ॥ పలురాకమునువచ్చి బాలువేలువుమన్నఁ బంక్తులేపన్న నభావ్యుఁడనియె॥ భాగ ౯ స్కం:

8 సూ—అక్కటాదులజడ్డకు లోపంబు విభాషనగు.

ఆకట - అక్కట. అక్కట - అట్టిక - అట్టుక - అట్టె - అయ్యో - అయ్యారె - అవ్వారి - ఇట్టిక - ఉప్పనడము - ఉమ్మి - ఎక్కసక్కియము - ఎక్కసెక్కియము - ఎక్కిరింత - ఎడ్డ - ఎన్నిక - ఎమ్ముక - కజ్జాయము - కట్టా - కట్టిక - కప్పురము - కమ్మటము - కమ్మతము - కువ్వాడము - కొట్టిక - కొమ్మ - కొయ్యగూర - గయ్యాళము - గుజ్జరాతి - చిట్టి - చిన్న - చిమ్మట - చెన్నటి - చెప్పము - చెప్పడు - చెమ్మట - చెల్లియలు - జవ్వాజి - జాబిల్లి - తమ్మటము - తమ్మలము - తల్లి - తుమ్మికి - తువ్వర - తెల్లి - దవ్వు - దివ్వియ - నవ్వు - నిద్దుర - నివ్వరి - నివ్వాళి - నువ్వు - నెట్టిక - నెమ్మలి - పవ్వళించు - పిన్న - పుల్లియ - పువ్వు - పెద్ద - పొట్టి ప్రాకెన్న - ప్రెగ్గడ - బెగ్గడు - బొమ్మ - బొమ్మికము - బొమ్మిడికము - బొమ్మిడీకము - మజ్జ - మత్తాబు - మల్లారము - ముక్క - ముద్దియ - మెట్టిక - మొక్కరము - మొగ్గరము - మొల్లాము - రడ్డి - లొట్టిపిట్ట - వట్టి - వయ్యాళి - సన్నియ - సవ్వడి -

సివ్వాంగి - అట్లు - ఇట్లు - ఎట్లు - అప్పుడు - ఇప్పుడు - ఎప్పుడు - అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - మమ్ము - మిమ్ము - తమ్ము - అమ్మ - అక్క - అవ్వ - అయ్య - అప్ప - అచ్చోటు - ఇచ్చోటు - ఎచ్చోటు - అచ్చటు - ఇచ్చటు - ఎచ్చటు - ఇత్యాదులు కళ్ళాటాదులు.

(వ్యా)— అక్కటాది గణమందలి శబ్దములయొక్క సంయుక్తాక్షరములను లోపంబు విభాషనగు.

అర్థంబుం దెలుపఁగా బద్ధకంకణంబులైన నిఘంట్వాదులు పెక్కులున్నందున "లఘ్వర్థంహ్యర్థానాదిశ్యంతే" అనుసమర్థ సూత్రస్థపతంజలివచనప్రకారంబున గ్రంథలాఘవార్థము సంస్కృతవ్యాకరణంబున సర్వశబ్దార్థనిర్దేశము సలుపంబడని యట్లులే ప్రకృతంబునను గ్రంథవిస్తరభీతిం జేసి గణపరిగణితంబులైన శబ్దంబులకెల్లను నర్థప్రదర్శనంబు లేకుండ స్థాలీపులాకన్యాయంబునఁ గవిప్రయోగంబులతోఁ గతిపయంబులైన శబ్దంబులకే యర్థంబు లుదాహరింపఁబడుచున్నయవి.

అటె—క॥ సహసింబడు పనుచువాఁడటె । విహితానుష్ఠాన పరులువీరటె పాలో। కహితంబటె యిది మనకుఁ । మహనీయుమ కాకయెట్లు మానఁగవచ్చున్॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ: (అటె=ఆశ్చర్యము. టవర్ణలోపంబు.)

ఎకిరింత—(వాహనము) సీ॥ రేవెలుంగునుదాల్చుందేవేరియుదుగ్గ కెకిరింతయై మింద మెకముదక్క॥ రామ. ౨ ఆ: ఇటఁగలోపంబు. గిజిఁగాఁడు——(పచ్చపిట్ట) ఉ॥ కూరిర వనేభదంత హతకుడ్య, పరచ్యుత వజ్రపఙ్క్తిఁ బొల్పారు ముఖంగుళుం బురువులంచు వెసంగొనిపోయి పొంత శ్రం। గార వద్రుమాళి గిజిఁగాఁడులు గూకులఁ జేర్చుదీపికల్ । గారవిఁ గృష్ణరాయమహీకాంతిని శాత్రవ పత్తనంబులన్॥ మను. ౧ ఆ: (ఇటజలోపంబు) జవాజి-సీ॥ కసటుపోబిరెంటఁ గరఁగికఱ్ఱలనంటిగమగమవలచు చొక్కపుజవాజి॥ వసు. ౨ ఆ: (వకారలోపము) జాబిలి—తరల॥ పలుదెఱంగులఁ బోవుచందురుఁ బట్టనన్నిటికన్నియై । యులిగి వేవెసువెంట సేగెడునట్టి జాబిల్లి

(చంద్రుఁడు) మేపరుల్ | బలెజడల్ గడునీటఁ దేలుచుఁ బైపయిం జనుదేరఁగా | నిలువుటేఁతలవచ్చు కొమ్మల సెమ్మొగంబులు పొల్పగన్ ‖ య. 3 అ: (లకారలోపము.

పెరిగడ—కం॥ తగనీలో నూహింపుము| దిగవిడువకు ధర్మతనయ దృఢమతివై పోం | దగు చందము కొడుకులకుం | బ్రెగడలకుం జెప్పితీర్పు పెంపేర్పడఁగన్ ‖ భార ఉద్యో. 2 ఆ: (పయాళి—విహారము; వాహ్యాళిశబ్దభవము) చ॥ అవికులవేణియిట్లు వలమూంక బిసాంకుర పన్నగాళికిన్ | జలమరి చల్లగాలికిని జక్కోరఖాణపుఁ దేజిదోలుపూ | నిలుతువయాళికిన్ జిగురు విందులనీలి గయాళికిన్ హాలా | హాళి గుళికా భయుర్మపఘునాళికి నాళికి లోఁగియాత్మలోన్ ‖ వసు. 3 ఆ: (యలోపము)

9 సూ—జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబుగూడుచో జడ్డకు లోపంబు లేదు.

ఆట్రత్తె - కన్నదరె - నన్నడిగె - పల్లొత్తె - విల్లందె.

(వ్యా) సంయుక్తాక్షరంబునకు నజాదిపదంబులతో సంధి గలుగుచో లోపంబు గలుగదని యర్థము.

ఇట్లుమిట్రెక్కి, మున్నేఱు ఇత్యాదు లూహింపనగు. శా॥ ఏమీ పార్థుఁడు నీవు దండిమగలై యీవమ్చ కౌరవ్య సం | గ్రామక్షోభము బాహుదర్పమునఁ దీర్పం బెద్ద మిట్రెక్కి మీ| మేన్మెమెల్ల స్వెఱఁగంది చూచెదముగా కీసారికిం బోయిరా | భీముం డిత్తెఱి రిత్తమాటలకుఁ గోపింపండు నూ పెంపఱన్ ‖ (ఇట శకటరేఫంబునకు లోపంబు రాలేదు.) భార. ఉద్యో 3 ఆ.

మిన్నేఱు—మ॥ అనిలుఁ బప్పురిఁ బొరచిత్తముల కన్యానంద మొందంగ న ర్తినిమిన్నేటి తరంగలన్ బెనఁగుచున్ ‖ భార. ఆది. ఆ:

కన్నాకు—సీ॥ ఎఱచు పూతలు ముట్టెయెత్తి బిట్టాలించి గముకిఁ గన్నాకయి గాలి యరయు॥ మను. ౪ ఆ. క॥ కన్నాకు మనకు భీష్ముండి | న్నరవరుఁగావవలయు

నె మ్మెయి నైనన్ । దన్నుం గాచిన నితఁడు జగన్నుతుఁ డీరణమునం బగ ఱవఁగిం చున్॥
ఇట వలోపము రాలేదు. భార. భీ ౧ ఆ:

క॥ "నలుఁగిడి దోయిళ్ళ జలమునన్ బోర్కాడిం । చిలలిం జన్నిచ్చ్యము" క శా
౬ ఆః సీ. పంకనిశ్శంకుఁడై పారదారికవృత్తి వదలక పల్లొత్తు వానినెడసి॥ ఎసు ౧ :౪.

10 సూ—హాదులయు నీలుగు లోనగువాని తొలి హల్లునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

హాడపము - అడపము - హారిదళము - అరిదళము. హాలఁది-అలఁది-నీలుగు - ఈలుగు. నీలుగు - నెగయు - పొందు - పొనరు పూను - పొదవుల కాదిలోపంబొకండు వచియించె నది యవిచారమూలకంబు.

(వ్యా)—హకారాది శబ్దములయొక్కయు, నీలుగు మొదలగు శబ్దములయొక్కయు మొదటిహల్లునకు లోపంబుఁ బహుళంబుగా నగును.

ఆ॥ పూనె నెగ సెఁబొదవెఁబొనరెఁ బొందెటనన్న । పలుకులందు మొదలఁ గలుగునట్టి । వ్యంజనంబులడఁగి వానిపై స్వరములు । నిలుచు వలసినపుడు నీరజాక్ష॥ అని యప్పకవి ద్వితీయాశ్వాసమందు వ్రాయుచు "కం॥ మానవతి యిట్లు మానిన । మానక్రోధములచేత మరలిచి చింతా । ధీనగతి నుండ మదిలో । నూనిన ప్రేమమున నంబుజోపరుఁ డనియెన్"॥ అను పారిజాతాపహరణములోని పద్యమును బూనుధాతువు నాద్యక్షర లోపంబునకు నుదాహరణముగాఁ జూపి. 'పొదవు' నాదివర్ణలోపంబునకు, „క॥ తదనంతరం బక్రిమ్మఱ ! యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁడై వాణీశ ! త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం । బొదవ మనిచె నుభయసైన్య యోధుల నెల్లన్॥ అను చిత్రభారతాదిపద్యంబుల నుదాహరించెను.
ఒదవునకుఁ గలుగు, ఉపయోగించు యుక్తమగు, అను నర్థములు శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులందు వ్రాయఁబడినవిగాని పొదవు నెత్తుకొని యర్థములుగాని కవిప్రయోగంబులుగాని కల్పింపఁబడలేదు! కావున శబ్దరత్నాకరాదులయందుగూడ ప్రాచీనులచే వ్రాయఁబడిన

నిఘంటువులందును బొదవుయొక్క నామరూపంబులు గగనకుసుమాయమానంబులై కానంబడక యున్నయవి. కాని యప్పకవీయమందు మాత్రము ద్వితీయాశ్వాసమందే పొదవునకు నృసింహపురాణములోని పద్యయములు లోపము రానందులకు నుదాహరణముగాఁ జూపుటలో మూఁడవదిగా నీపద్య ముదాహరింపబడియె.

“క॥ అదియట్ల కాదెనిప్పునఁ। జెదలంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుఁ। మదినుంచుకొన్నవానిని। బొదవునె యాపదలు రవినిఁ బొందునె తమముల్॥” ఈపద్యమే శబ్దరత్నాకరములోనను “మది నునిచిన యుత్తమునిఁ। బొదవునె యాపదలుసూర్యుఁ బొదువునె తమముల్” అని యుత్తరార్ధమందలి యీమాత్ర పాఠభేదముతోఁ బొదువు ధాతువునకు సకర్మకార్థమైన క్రమ్ముటయొద్ద నుదాహరింపఁబడినది. ఇట్టి యప్పకవీయ శబ్దరత్నాకరంబులందలి పాఠభేదములలో నేని యుక్తియుక్తమో కొంచెము చర్చించి చూతము గాక!! సూర్యునిఁ జీకట్లుక్రమ్మని విధంబున శ్రీహరిని ధ్యానించు నుత్తముని నాపదలు క్రమ్ముకొనసేరవనిన పైపద్యార్థము నాలోచింపగాఁ నిట సకర్మకార్థకమయిన పొదువు ధాతువుగాని పొదవు గాదు. ఇప్పద్యంబునఁ బొదవు ధాతువే యునిచ్చో నప్పకవీయ లక్ష్యపద్యప్రకారము నాదివర్ణము లోపించి తనరూపాంతర మనఁబడునట్టి యొదవు శబ్దమువోలె నకర్మకమై పైనిఁజూపిన యర్థత్రయమునె తెలుపును గానఁ బైపద్యమునందు నర్థసమన్వయంబు లేకపోవును. ఆదివర్ణలోపములేని తటిని బొదవునకు గ్రమ్ముటయు నర్థ ముండునన్నచో “ఏకదేశవికృతమనన్యవత్” అను న్యాయంబున జరగునకు జరుగను, నడచునకు నడుమనుంబోలెఁ బొదవునకుం బొదువు ధాతురూపాంతరము కావలసివచ్చును. అప్పుడు పొదువునకు గున్నయర్థము లన్నియు వినిగమనావిరహంబునఁ బొదవునకును చెప్పక తీరదు. అట్టియర్థములు పొదవున కున్నట్లు కవిప్రయోగంబులఁగానంబడదు. కావున “అదిరిపాటున వెసవిచ్చి పొదవికొనిన” పొదలి “యొండొండ దివియును భువియును దెసలుఁ। బొదవికొనియుండు చీఁకటి ప్రోవువలన” అనినట్టి తక్కిన యప్పకవ్యుదాహృతనృసింహపురాణ పద్యములందును “బొదవు” పాఠము ప్రామాదికముగాఁ దోఁచుచుండు. అకర్మకమైనపొదవునకు నాత్మనేపదార్థకమైన కొను ధాత్వను ప్రయోగం బయుక్తంబైనందునను, సకర్మకార్థమే (క్రమ్ముట) యిట సందర్భోచితము గానను, [illegible] సమంజసంబు

కాలీయము, శబ్దరత్నాకరమందు, ఒదవుధాతువు వైకృతమని యుద్ఘోషింపఁబడుచున్నయది. అపసరశబ్దంబువలన, ఓసరుధాతువైనట్లు లియ్యది యుద్భవశబ్దంబువలన నైనట్లు గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము గా స్ఫురించుచున్నది. ఇట్టులు పరాపేక్షలేక గీర్వాణవాణ్యంశంబున స్వయంభువుగా నవతరించిన యొదవుధాతువు పూర్వపక్షులమతంబున దేశ్యంబై నిఘంట్వాదులయందును నామరూపంబులు లేనిపొదవుధాతువునకు రూపాంతర మెట్టులు గాఁజాలును కావుననే? "ఒదవుధాతువు పొదవుయొక్క రూపాంతరమని వ్రాయఁబడినట్లు లీధాతువు పొదవుయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరాదులయందు లిఖింపబడనేలేదు. క్రిమ్మట లోనపదర్థముచ్చనట్టి పొదవుధాతువు వైకృతమేయని సాధింతురేని యపుడు పొదువు గూడఁదాన్యశాస్త్రమందు వైకృతమునవలసినచ్చును. నిఘంటువులందు "పొదువు" దేశ్యంబనియే వ్రాయఁబడినది. కాన వైకృతమని ప్రసిద్ధిజెందిన యొదవు పొదవువలనఁ గానేరదు. ఒదవునొద్దఁగాని వేఱుగాఁగాని పొదవు నిఘంటువులందు నెత్తుకొనఁబడనందున దాని పుట్టయు సంశయాస్పదమై యున్నట్లు లూఁగుచున్నయది. కాన. ఆ॥ "పూనె నెగసెఁ బొదివెఁ బొనరెఁ బొందె" ననియే యప్పకవీయలక్షణపద్యము చదివినచో సలక్షణముగా నుండును. అపుడు, 'ఒదవు' నొద్దఁ బొదువుయొక్క రూపాంతరమని వ్రాసిన శబ్దరత్నాకరము శాస్త్రానుకూలముగా నుండును. పూను ధాత్వర్థమును వివరించుచోఁ జిని నీపద్యము శబ్దరత్నాకరములోఁగూడ నకార మధ్యంబగు పొదవు శబ్దముతోడనే వ్రాయఁబడినది. కాని యది ముద్రాప్రమాదము కావచ్చును. అట్లే కానిచో నొదవునొద్దఁగాని వేఱుగాఁగాని గ్రంథకర్త యీశబ్దము నేల యెత్తుకొని వ్రాయకుండును? బాలవ్యాకరణపుస్తకములందుఁగూడ నీసూత్రము నొద్ద నీశబ్దము నుకారమధ్యముగానే దిద్దుట యుక్తంబగుంగాన గ్రంథవిస్తరంబుతోఁ జాలును. ఒకవేళ ప్రోద్భవశబ్దవైకృతమైన పొదవు శబ్దం బొకటి యున్నదనియు నందుననే దాని రూపాంతరమైన యొదవువైకృతముగా వ్రాయఁబడినదనియు నచ్చుటంగాని వేఱుపోటంగాని యీశబ్దము నెత్తుకొని వ్రాయకునికి శబ్దరత్నాకరాది గ్రంథకర్తల ప్రమాదమనియుఁ గొంద ఱందురేని "ధాతోరర్థాంతరే వృత్తే ర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్, ప్రసిద్ధె రవివక్షాతః। కర్మణోకర్మికాక్రియా" అనువైయాకరణమర్యాదంజేసి సకర్మకధాతువు శ్లోకోక్తకారణంబులచే నకర్మకార్థము నీవచ్చుంగాని యకర్మకధాతు నిష్పన్నంబైన ప్రోద్భవశబ్దంబుయొక్క వైకృతం బగునాన్తిముకముగనీ పొదవ్వనా పవ్వు

పైనుదాహరింపఁబడిన పద్యంబులుసమన్వయింపఁగాఁ 'గమ్మటి' ఇత్యాదిసకర్మకార్థము నెట్టులీఁజాలునో తెలియకున్నది. కాఁబట్టియయ్యదివిచారింపఁగా విద్వద్బృందంబునకే విడుచుచున్నాఁడనుగాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక. మఱియు బాలవ్యాకరణమందు బూనుపొదవులకు నాదిలోపంబుచెప్పిన గ్రంథకర్తవచనం బవిచారమూలకంబని సాహసించి వ్రాయఁబడినది. ఆదిలోపంబుగల పూను ధాతువునకును, పొదవురూపాంతరమే యని భావింపఁబడిన యొదవునకును నర్థవిశేషంబులందు ధారాళముగా సుకవిప్రయోగంబులు గానవచ్చుచున్నయవి—

ఉ॥ పూని వృకోదరార్జునులు భగ్నులుగాఁ బెడచేతఁ గన్నునీ
రూనఁగ నెత్తికొంచుఁ జని యుగ్రవనంబున దుఃఖమగ్నుఁడై॥ భార-ఉద్యో: 3ఆ:

కం॥ హీనప్రజ్ఞుఁ డకార్యము | లైనవిచేసి తుదివగచు నతుల ప్రజ్ఞా | సానుపదా రూఢుఁడువగ | నూనఁడు దురిత మనువజితి కోడక యునికిన్॥ భార-శాం-3 ఆ: (పూనున కాదిలోపంబు)

గీ॥ అతనికుందఁగఁ బార్శ్వంబులందు బెఱుఁద | నొక్కయమ్మడిఁ బెక్కండ్రు రుక్కుమీఱి | యొరవడించిన దేవిపై నుగ్రదివిజు | లొదువఁ జేరల్కఁ బెదవు లొండొంట యదర॥ మార్క-౭ఆ: (పొదువు నాదిలోపంబు)

క॥ పార్థునపమూ | ర్ధకళేబర మెదురఁగని రొదవుశోకమునబ్జై. ౬ఆ. (పొదవున కాదిలోపమున్న వారి మతంబున)

ఇట్టులసామాన్య కవిప్రయోగంబు లుండఁగాఁ బరిశీలింప కవిబ్రహ్మవాక్యన కెదురాడిన చిన్నయసూరి వచనంబు చిన్న యసూరి వచనంబుగాఁ జెల్లందగు.

ఇట్టి యభిప్రాయమె పూను ధాతువునొద్ద శబ్దరత్నాకర గ్రంథకర్తయు వెల్లడించె. ఇట్టు, పొచ్చెము, పంచు, చెనయు, ఇత్యాదులకు నర్థవిశేషములందు నాదిలోపంబు చూపట్టు. పొచ్చెము (న్యూనము) కం॥ ఇచ్చటి బంధులు నీవును | వచ్చెరు గడి వినుమనుంప వయిదూళ్ళును మా | కిచ్చినను జాలునంటివి | పొచ్చెముగా దింతయట్లు పూర్ణము కుమ్మీ॥ భార. ఉద్యో 3 ఆ;

ఓచ్చెము—గీ॥ అధ్వరారంభమింతొప్పునయ్య దక్షు। శివునిఁ దోడ్తేని యోయక్క యొచ్చెంబకాని॥ కాశీ. ౭ ఆ: పంచు-అజ్ఞాపించు-వ॥ తనశిష్యులైన, పైల వైశంపాయన సుమంత జైమినులం బంచి క్రమంబునఁ జతుర్వేదసూత్రంబులఁ జేయించి వేదవ్యాసుం డై-భార. ఆది ౧ ఆ:

మత్పూర్వరచితమయిన జార్జిముక్తావళియందలి యీపద్యంబును రాజభక్తిసూచకంబుగా నీసందర్భంబునఁ జేర్పఁబడు.

చెనయు-పోలు—చ॥ తనసతి జున్నువిం జెనయు చారయుస్వీయ సురద్రుమం ఖ్యునం। దనులు రమాభికన్యయు సుధామయవాక్కు ను గల్గు జార్జిసా। వనగుణరత్నుఁ జూచి యొరుపచ్చ సహింపక సాగరుండు క్షో, భనివిడిఁ గాంచితెమ్ము! పతిభావరిభవన్పపసుంధరామణీ!॥

ఎనయు—చ॥ వినినజనంబు లీతఁ డవివేకియనక్రౌ వలదింతరెగ్గుల। ర్జును బలశౌర్యసంపదలు చూచి యెఱుంగమె? మున్ను నిన్ను నా। తెఱఁగలనం జగం బెఱుఁగదా యతఁ డద్భుతవిక్రమోజ్జ్వలుం। డెనయుదె నీవు పౌరుషవిహీనుఁడ వద్ది విజేంద్రనందనుఁ॥ భార. కర్ణ. ౨ ఆ:

11 సూ.—ఆరాటాదులం బ్రథమేతర దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు.

ఆరాటము - ఆరటము. ఆరాటము - కకూ్రాతి- కేళాకూళి-కొమారుఁడు - కొమారిత - గంబూరము - పెండారము - బంగారము - బేహారము విటతాటము - సంతోషము.

(వ్యా)—ఆరాటము లోనగు శబ్దంబులందు మొదటి సీర్ఘమునకుంగాక తక్కిన దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు వికల్పముగా నగు.

ఆరటము-(పరితాపము) క॥ పటునఖర శైత్యమున నారటముడిపి సురారి సేలురసికున్నృసింహుఁ॥ పాండు.౫ ఆ:

కస్కుటితి-(లోభము) చ|| కిలుకులఁ బెట్టి వీరి నడకించితొలంగెదమన్న వట్టి కస్కుటితియకాని యైవ వనుకూలముగాదు|| వై. ౬ ఆ:

సీ|| మనసు కస్కుటితి మెల్లనలేచి చేతులఁ గాంతుని జబ్బుగాఁ గౌఁగిలించు, మను ౩ ఆ:

12 సూ—ఓయారాదులం దొలిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు.

ఓయారము - ఒయారము - ఓయారము - కేళాకూళి - కోలెగూడారము - గోరువంకపక్షి - జోహారు - నీలుగు - పేఁడ - బేహారము - దీర్ఘమధ్యమ్ము - మూఁకు - మూలుగు - మోటుకు - వీటతాటను - వీడియము. ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—సూత్రార్థము స్పష్టము.

ఒయారము—గీ|| రతివిరసంబున గడు నోయారమునఁ బొదలి| చంద్ర: ౩ ఆ: ఉయ్యాలాడులం దన్కుఁజేసిఁ ఒయ్యారము. సీ|| హారముల్ మెఱయ నొయ్యారంబులుగఁగ్రుచ్చి యందంద వింతగా నలవరింతు|| భార. విరా. ౧ ఆ:

గోరువంక—కం|| గొరువంక యన్నమాటల| మరువంకఁదలంకుగట్టి మనువకుఁదమలో | సెరువింక నేమిగలదని | యిరువంకల వగలఁబొగిలి రెంతయుఁవంతన్|| విక్ర ౭ ఆ:

మ|| శరసంధానముతోనె కొన్నియడుగుల్ జౌజన్యనం బాఱయు | ధ్వగశృంగాగ్రాని ద్రోణముల్ దివియు దోర్దండంబులం జేఁదియే | సిగిబోయల్ దినుమంచు నార్చి పరగం జిట్టాసలం దూయుమన్ | గొరువంకల్ మొఱపెట్టినట్లు గుణముల్ ఘోషింపరోషిఁచుచున్|| వసు ౪ ఆ: (ఈ శబ్దము నప్పకవి శకటరేఫశబ్దములలోఁ బఠించె నది చింత్యంబు)

13 సూ.—అడంగ్వాదుల డాకు ణకారంబు విభాషనగు.

అడఁగు - అణఁగు - అడఁచు - కడఁగు - చిల్లాడము - తడగము - నాఁడెము - పోఁడి - మిడుఁగు - వడఁకు - మిడుఁగురు ఇత్యాదులడంగ్వాదులు.

వణఁకు—క॥ గదాపాద నిహతిచేతను। వణఁకెగిరులు తరులతోడ వసుధంబడి తొలఁగెన్॥ వీర. ౪ ఆ:

మిణుఁగురులు—(అగ్నికణములు) చ॥ మిణుఁగురులు తెల్లడం జెదరమింటను పంటలు పర్వఘుంటికా। ఘుమఘుమభూరి నిస్వననికాయమునన్ హరివంతరాళముల్। వణఁక మహోగ్రశక్తిఁగొని వారకదారకుమీఁదనైవ దార్యుఁగతినింగి నుండినిజరోమలతోఁబడు మక్కకైవడిన్॥ భాగ. ౧౦ స్కం ఉ:

14 సూ.— దక్కలోనగువాని డాకు డకారంబు విభాషనగు.

దక్కు - డక్కు - దక్కు - దగ్గఱు - దాఁగు - దాఁకలి - దిగు - దిగ్గియ దూయు - దెందము - దెప్పరము - దెప్ప - దొంగ - దొప్ప - ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—ఉ॥ దక్కెను రాజ్యమంచు నకటా! యిటు తమ్ముని భాగమీక నీవెక్కటి మ్రింగఁజూచెదవు యెట్లుఉగుల్ వినుమీను ఖోలతన్। గ్రక్కన సామిషంబు చవిగాను మ్రింగెడి చాప్పునూపె! యిట్లుక్కిపుఁడైన నీకొడుకు నుల్లము నునటు లాఁడఁగూడునే?॥ భార-ఉద్యో. ౨ ఆ;

డక్కు—ఉ॥ అక్కట మంచభాగ్యనను నట్టితనూభవరత్న మెవ్వరిన్ డక్కునె ధాతనిర్దయుఁడోడంబడనే కను మేలివస్తువుల్। పెక్కగిదంబు లుర్విఁబ్రియదిబ్బెంచ

ము పిల్చినఁ బోటుబంటునై ! యక్కడ కేలపోయితి మహాగుణాభూషణుఁ గోలుపోయి తిఁగా. భార-ద్రో-౨ ఆ:

15 సూ—ఏఱాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబు విభాషనగు.

ఏఱము - ఏఱాము - ఏతము కళ్లెము - గాలము - గుడ్డము - గోణము - గోతము - జాజము - జుంజము - జోతము - తణగము - బొండ్లము మండము - లాతము - వీణము. ఇత్యాదులు.

వ్యాఖ్యానము-సీ॥ వాలారు గోరుపెఱ గాలాము చేసినే జేజేహిరణ్యాక్షు శిశుకమునకు॥ పాండు. ౨ఆ: (గాలాము=బడిశెము)

జాజాము—(పాలికలయందుఁ బోసిన నవధాన్యములనాఱు) గీ॥ శర్వరీచంద్రపరిణయ సముదితాంకు । రార్పణక్రియలందు వియద్విభాగ । పాలికలదోఁచు క్రొత్త జాజాలమూఁక । లనఁగఁదారక లొండొండ యంకురించె॥ కవి ౮ ఆ:

లాతాము—సీ॥ కకపాల కేదార కటకముద్రితపాణిఁ గులుచలాతాతోఁము గూర్చిపట్టి॥ మను. ౧ ఆ: [సన్యాసులు చేతఁబట్టెడు దండము.]

వీణాము—[సన్నవస్త్రము] కం॥ పన్నీట జలకమాడెను । సన్నని వీణాముగట్టెనువిరులు దుఱిమెఁగా । సన్నముగ నలఁదెఁగస్తురిఁ । జన్నుల ముత్యాల బన్నసరములు దాల్చెఁగా॥ జై ౩ ఆ:

16 సూ—పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబు లయిన నులు రుల యుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

ఇందు నురుల కుత్వలోపంబు ప్రాయికంబుగ హల్పరకంబులకుఁ జూపట్టెడు॥ మాన్పడె - మినువడె - మిన్వడె - వత్తురువారు - వత్తు

ర్వాగు - కారుకొనియె - కార్కొనియె - గ్రామములు - గ్రాముల్ - వనములు - వనముల్.

(వ్యా)—పదము తుదనున్న, ను, రు, లు, వర్ణంబులు సంయుక్తములు గాని యపుడు, వాని యుకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు. ఇందు నువర్ణ, రువర్ణ ముల యుకారమునకు లోపంబు హల్లు పరంబగుచోఁ దఱచుగాను, అవసానమందు విరళం బుగాను, నగును.

ప్రాస్పడు— స్తభించు —ధాతుజవి శేషణంబైన యను శబ్దముయొక్క యుకార మునకు లోపంబు ప్రాయికంబగు. సీ॥ సలుపుము దమనుఁ డన్నన్మునిఁ బత్నియుఁ దాను నుపాసించి తద్వరమున॥ భార. ఆర. ౨ ఆ:

కం॥ అన విని నిరుత్తరుండయి। మనుజేంద్రుఁడు గొంతసేపు ప్రాన్పడి తలఁపుల్ పెనఁగొన నిద్రాహీనిం। దనువలయఁ గవిదురుతోడఁ దానిట్లనియెన్॥ భార. ఉద్యో. ౨ ఆ

శా॥ పౌలోమీప్రభృతుల్ కుమారినిటు సంభావింపఁగా మున్నది। క్ష్మాపాలుర్ రాజు నలంకరించి శుభలగ్నంబుం బ్రతీక్షింపఁగా। నాలోఁ దాను దదగ్ర్యసన్మణివిశేషాన్వేష సన్నద్ధుఁడో। నాలోకాప్తుఁడు చేరరాగ మహీమాన్ రత్నాకరప్రాంతమున్॥ వసు. ౬ ఆ:

ఏతత్సూత్రోదాహరణ సందర్భంబున మద్విరచితంబైన జాజీమక్తావళిలోని యిప్పద్యంబులనుగూడ సంధించి యీగ్రంథంబున నిట్టిత్రిచతురపద్యసంఘటనాద్యాపరం బునఁ బరిపాలనా గౌరవముం గుఱిచి త్రికరణశుద్ధిం దెలెపెద.

మ॥ పొగ కార్మబ్బులు మంటచా ల్మెఱుపులుం బోగారు కన్నీటియే। టిగముల్ సప్పిన దాండవ గోత్రికుల ఘాటీవృష్టు లేచక్ మహా। యుగమైతోఁచిన దుర్దినాళి బహు దుర్గ్రంథము నాయుంచిబల్ । సుగమ్మునేర్పాకృదు వాంగిలేయ విజయుర్వోరిశ్వ ర్వోగ్రుత్

చ॥ ధులియనఁదగ్గచోటను గడుంభ్రమఘిల్లి యటుండుౘ; మానులి ! య్యలజగ దీశ్వరుండలఘులీశ్వరుఁడై తన కూర్మపృష్ఠమం। దెలమినహించమనట్లు నహింయించుచుఁజేసి. ధులీశ్వరాఖ్యతోఁ । బిలిచిరి ధర్మజాదులను బేర్వడు మాగతి జార్జిభూపతీ!

మొదటిపద్యములోఁ గార్మబ్బులు, చాల్మెఱఁపులు, కన్నీటి, గముల్నిప్పి, బల్సొగము, చంద్రికల్ (అవసానంబున) అనుచోట్లను; రెండవపద్యమందు, 'పేర్వడు' అనుచోటను, రు, లు, ను వర్ణంబులను లోపంబని తెలియందగు లువర్ణాంతమైన ధాతుజవిశేషణముయొక్క యుకారమునకును. లోపంబు విగళంబుగాఁ గానంబడు.

క॥ చిట్టుములు నోఁకిలింతలు ! గట్టంబుగఁ బొడమోఁజవులు దప్పెం గోర్కుల్। బిట్టొదవెఁ బెఱుఁగులుం జను । కట్టులు నడుబలిసెనపుకు క్రాల్గంటులకున్॥

అచ్చ. రా. బాల. కాం.

సీ॥. విరహాగ్ని నీరీతిఁ గరఁగెనామా నసం బనినట్లు వెన్నగాచిన ఘృతంబు। పాలఁబోల్ వయసు నీపాలుజేయుట కిదె గూనవాలన్నట్టు లానవాలు॥

తారా. శశాం. విజ. 3 ఆ:

17 సూ—అచ్ఛికంబులం బదమధ్యంబుల న ల డ ర లయుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

కినుక - కిన్క॥ కానుక - కాన్క॥ చిలుక - చిల్క॥ కాలువ కాల్వ॥ అడుగు - అడ్గు॥ కడుపు - కడ్పు॥ పెరుగు - పెర్గు కూరుకు - కూర్కు.

(వ్యా)— అచ్చతెనుఁగుమాటల నడుమనున్న, న, ల, డ, ర, వర్ణంబులమీఁది యుకారమునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు

కిన్క—(కోపము) పంచచామరము॥ అనంగ గొఱంతలేని కిన్కనక్కడించి ఖోగు। గ్రన్నన౯ దెసంగవించునా బునారసంబులూని॥ అచ్చ-రా-యు

చ|| అళికులవేణి కీలెడలఁగి చూచెలివెండియు సైకతంబునన్ | బొలతుకరాల యీచిగురుబోఁడి మచార్పితహాస నాయకో | జ్జ్వల రుచిఁగంటిరేయనినఁ జంద్రముఖుల్ చెలు నవ్వుఁబూనిరా | లలనలజూచి, కిన్కయుఁ గలంకయుఁ గొంకునునంకురింపఁగన్|| వసు. 3 ఆ:

కాన్క—(కానుక) సీ|| సుమలుగాఁ బొలుసుపూగముల జెన్నొందు పూగములఁ గొన్నింటిఁ గైకాన్కఁజేసి|| చంద్ర:

కాల్వ—శే|| గీ|| కడలి కోఁతుల కొకతోట కాల్వయయ్యె|| అచ్చ. రా. యు.

18 సూ—లాఁతియచ్చునకు సహితి మొకానొకచో నుడినడుము లోపంబు గానం బడియెడి.

కలికి - కల్కి - ములికి - ముల్కి - బుడిపి - బుడ్పి
పొలఁతి - పొల్తి.

(వ్యా) తెలుఁగుమాటల నడుమనున్న తక్కిన యచ్చులకును క్వచిత్తుగా లోపంబగు.

కల్కి—(1. ఒప్పిదము 2. మనోజ్ఞురాలు) సీ|| ఈకల్కి మదనునిచేకటారి యొకాకకాను పేరటపిడి గాంచనేల? తా-శ-విజ 3 ఆ: సీ|| అతాసవృత్తి చెన్నలరి నూతనరాగమహిమఁ గుల్కెడు కల్కి మానికములు. వసు. ౬ ఆ:

ముల్కి—(బాణము) వ|| తనరాజీవశరం బెఱుంగదు నిశాతత్వంబు లేఁగల్వతూ | పునసుం జాలదు వేగలీలయని యాపూముల్కి లెగ్గించి క్రొ | న్ననవిల్కాఁడు నవాంబుజోత్పల వితానంబీను మీనాక్షిలో | చనము ల్వింట ఘటింపఁ బొల్పెనవి నిస్తంద్రాంబకఖ్యాతులన్|| వసు. ౨ ఆ:

19 సూ—అబ్బురాదులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

అబ్బురము - అబ్రము - అబ్బురము - కప్పురము - అప్పుడు - ఇప్పుడు - ఎప్పుడు - చప్పుడు - నెత్తురు. ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—అబ్బురములోనగు తెలుఁగుమాటల నడుమనున్న యుకారము వికల్పంబుగ లోపించును.

అబ్రము—ఉ॥ కాయను మేటితప్పు కొడుకాయను నిద్దపుఁ బూతమావిమో కాయనుఁ బంజరంబుఁ జిలుకాయని నబ్రపు సోయగంబుఁ బ్రో । కాయనుఁ బల్కువేమి యలుకాయనుఁ బంతము దీఱునోటు కై। కాయను నేరయిట్టు దుడుకాయనుఁ బాయఁగ నోరకాయనుఙ్ అన్న. రా. అయో.

కప్రము—(కర్పూరము) ఉ॥ చెన్నగునన్న దీపులినసీమల దాగిలిమూత లాడుచుఙ్ । వెన్నెలరేలఁ గప్పురపు విప్పుట నంటుల నీడనీగురా । కన్నెలగోయునన్నులకుఁ గన్నులు మూయుఁ గదీయవాసనల్ । మన్ననఁగాంచి కప్రపు దుమారము రేచుసమీరడింభముల్॥ వసు. ౧ ఆః

20 సూ—చుక్కరక రువర్ణకంబున కుముందఱిదువర్ణంబు నుత్వంబునకులోపంబు విభాషనగు; నగుచోఁ దత్పూర్వంబు గురువుగాదు.

అదురుచు - అద్రుచు॥ ఎదురుచు - ఎదుర్చు॥ . పదురుచు - పద్రుచు.

(వ్యా)—రువర్ణమునకుఁ జుగాగమంబు పరమగుచుండ రువర్ణముముందఱిదువర్ణముయొక్క యుకారమునకు లోపంబు వికల్పంబుగా నగు. అట్లులోపించుచో దకారరేఫసంయోగమునఁ బూర్వస్వరము గురువు గాదు. ఇట్టిద రేఫసంయోగంబే యనోన్యంబును బ్రాసంబుగాఁ జెల్లుననియు నియ్యది లఘుద్విత్వప్రాసంబని పేర్వడుననియు నప్పకవీయ తృతీయాశ్వాసమం దిట్లు చెప్పంబడియె,

లఘుద్విత్వప్రాసము— తే॥ గీ॥ భువిలఘుద్విత్వ సంజ్ఞికంబులయి కొన్ని । య్యూ

దఁబడని కొరలతోడనొకటికొకటి । ప్రాసములకగుఁ దమలోనఁ బత్రయుగము। విద్రిచినతాత్మజుండు దిక్కుల ద్రివననఁగ॥

అద్రుమ — కం॥ ఇలయును నింగియు నద్రువం। జెలఁగ మహాంబు వారిసేవల గురుచా। పలుక నోసర్చిన నక్కడ । బలరిపుఁడే తెంచి తోడుపడె నటు దనొక్కో॥ భార. ద్రో. ౨ ఆ: కం॥ పదిగడల ద్రుఁగనార్చుచుఁ । బదిమోముల జోడుకలనఁ బది లుండఁచుచున్ । బదివింశుల. గైకొనియు । ప్పదితేరుల నొనికొడుకు బదలఁగనేసెన్॥ కం॥ నొప్పినడి వాఁడుదద్దయు । నుప్పరమద్రువంగనార్చి యొకవాలుంమా । పప్పాల ముద్రిమ్మరి పయిన్ । నుప్పున నడరింప సొమ్మగాని యుండు నెడన్॥ అచ్చ. రా. యుద్ధ కాం.

ఇటు, "అద్రువన్" అను శబ్దంబునఁ జాగాగమ ప్రకారంబునను, క్రి-ప్రక-రా సూత్రంబున "యానుపన్, కూరుపన్" ఇత్యాదులయందుబలెఁ బకారంబు రాక సిద్ధనకారంబునకుం బోలెఁ బ్రయోగంబులవకారంబు కానంబడు ఇటుఁ బ్రేరణార్థమును గనంబడును.

చ॥ ఎదిర్చినకాలపాకమున నీగతి నీమదిఁ గోత్రధవల్లికన్ । బదిర్చిన వారు ఉ-హరి. ౪ ఆ:

ఇట్లు, అదుర్చు, ఎదుర్చు, పదుర్చు, అనువాట్లను దకార రేఫసంయోగంబునకు ముందున్న యకారంబును, ఎకారంబును లఘువులే కానఁ బద్యలక్షణభంగంబు గల్గ లేదు. కొందఱు మిత్రశాస్త్రవాది బసంబులలోని రేఫాంతసంయోగంబునకు ముందున్న స్వరమును గూడవలసినచోఁ బద్యలక్షణంబున నొకానొకప్పుడు లఘువులుగా నెన్నఁ గొనవచ్చునందురు. అయ్యది పూర్వోక్తస్థలంబుల విశేషించి లఘుత్వమును విధించిన ప్రకృతసూత్రాప్పకవ్యాది లక్షణంబులంజేసి నిరాకరంబని తెల్లంబగుచున్నయది. విక్రమార్కుని సభలోని నవరత్నంబులలో నొక్కండని ప్రసిద్ధిం జెందినవరాహమిహిరాచార్యుండు మాత్రము బృహజ్జాతక గ్రంథంబును వ్యాకరణయుక్తంబుగాఁ జిత్రవృత్తంబులతోఁ గావ్యంబుభాతిని రచియించి ద్విత్రప్రదేశంబులందు నిట్టిసంయోగంబునకు ముందున్న వర్ణమును లఘువుగా నిట్టు లెంచుచుండు.

బృహ—ప్రవ్రజ్యాయోగాధ్యాయము-శాలినీవృత్తము-శ్లో॥ జన్మేశో? న్యైర్య ద్యదృష్టో రక్షపుత్రం । పశ్యత్యార్కిర్జన్మపం వాబలోనం । దీక్షాంప్రాప్నోత్యార్కి ద్రేక్కాణసంస్థే । భౌమార్క్యంశే సౌమ్యదృష్టేచ చంద్రే॥—ఈశ్లోకంబులోఁ । దృతీయ పాదంబున ద్వితీయగణంబుగా నుండవలసిన తగణంబునకు దరేఫసంయోగంబున భంగము గలుగుచున్నయది. తేల్చి పలుకవలయునని గ్రంథకర్త తాత్పర్యంబు. ఇట్టిదిజ్యోతిశ్శాస్త్రగ్రంథంబులందే యాథాతథావముగాఁ గనంబడు. దీనికి మూలంబు గానరాదు.

21 సూ—జూదాదుల దాకు జకారంబు విభాషనగు.

జూదము - జూజము - అపుదు - జవాడ - జాది - జాదు - విరవాద.

(వ్యా)—ప్రకృతిసూత్రంబునఁ గొన్ని తెలుఁగుశబ్దంబుల దకారమునకు జకారము వికల్పంబుగా విధింపంబడుచున్నయది. సంస్కృతభాషలోనయుకయుకకార జకారంబుల పాక్షికోచ్చారణంబునంజేసి 'దంపతీ' అనియు జంపతీ అనియు నీశబ్దమును ద్వివిధంబుగాఁ బలుకవచ్చును ప్రాకృతభాషయందుఁ గేవల దకారమునకు జకారవిధి లేదు గానివకారసంయుక్తసాంస్కృతికదకారమునకు-సూ-త్వథ్వద్వధ్వాంక్వచిచ్ఛఛజఝాః॥ అనుసూత్రమున జకారంబుక్వాచిత్కముగా విధింపంబడియె. ఇట్లు భాషాంతరములయందును దకార జకారములకు మైత్రి క్వచిత్తుగానుండు.

22 సూ—నిందయం దామ్రేడితంబు నాద్యక్షరములకు హ్రస్వదీర్ఘంలకుగి గీ లగు.

కుంభకర్ణుఁడు - గింభకర్ణుఁడు॥ రావణుఁడు - గీవణుఁడు.

(వ్యా)—రెండవపర్యాయంబున నుచ్చరించు మాటయొక్క మొదటిస్వరము హ్రస్వంబయ్యేనేని, గి, వర్ణంబును, దీర్ఘంబయ్యేనేని గీ, వర్ణంబును నిందయందుఁ గ్రమముగా నగు.

ఉ॥ అంచహొళుఘాయిజోడు నలరారఁగఁజేసి కడింగికోరికల్ । గాంచి వెడంద రక్కసి కొలంబున కెల్లను మేలుబంతియై । మంచపుఁగోడు తాలుపరిమున్కి బిడారపు

మెట్టు నెంతయుం । గొంచక యెత్తినట్టి నినుఁ గోఁతులుగిఁతులు గెల్వఁజాలునే? అచ్చం రా. యు. కాం.

క॥ డింభక సర్వఫలముల । నంభోరుహనేత్రుఁ డుండునను చు మిగులపం । రంభ మునఁ బలికెడివి । స్తంభంబునఁ జూపఁగలనె సక్రిం గ్రక్రి॥ భాగ. ౭ స్క:

ఆ॥ వె॥ ఎసఁగుభసలములను గిసలములను నీర । జాతములను గిరజాతములను విగ్రహింపనీని విరహాంబె తోఁటగా । వెలఁది వెనలె విపిన వీథులకును॥ వసు. ౩ ఆ

ఇటఁ జక్రి భసల శబ్దముల మొదటి హ్రస్వమునకు, గికారమును, "కోఁతులు నీరజాతములను" అను మాటల మొదటిదీర్ఘమునకు సూత్రరీతిని గికారంబును నయ్యెనని యెఱుఁగనది.

23 సూ — పాదంబునం బ్రథమద్వితీయాక్షరములు వళిప్రాసం బులునాఁబడు.

(వ్యా)— పద్యపాదము యొక్క మొదటియక్షరంబునకు వళి యనియుఁ రెండవ యక్షరమునకుఁ బ్రాసమనియు, లక్షణగ్రంథములయందు సంజ్ఞ గలవని యర్థము.

24—సూ —యవలలు లఘ్వలఘువులు మైత్రిం బొరయు రేఫం బులుపొరయవు.

వ్యా— యకారవకారలకారములు లఘువులును నలఘువులును యతిప్రాసములం దు నన్యోన్యముఁ జెలిమిగ్గొయుండు. అట్లు లఘ్వలఘువులైన రేఫంబులుమాత్రము మైత్రితోనుండనేరవు.

ఉదా— క॥ అన్నలుఁ దమ్ములుఁగలురట । యున్నతుఁగాఁ జేయు నెంతయు నున్నృపతిండా । పన్నవయునీకియును సం । పన్నంబులు గాఁగవారిఁ బాటింపుటకున్ భా-శాం. ౨ ఆ: (ఇలుయతికి సైతి)).

కం॥ వేమేలసంధానింపుమని । సామాకోల్పుమనుచుఁ దావఁగినోల్లన్ నాయిష్ట
గాఁ మసనడు । డేమిగముఁ జూపెవినఁగి సప్పుట్టపైనన్, భా-శాం. ౨ ఆ: ఇట
మైత్రి ఇయ్యా దియాకార మైత్రి.

సీ. ఎలమావిక్రొంజిగురుకై తెలతెలనార్చిరో నెలపోటుఁ గూకలు నెట్టనేని ల
ఘ్వలఘువకారములకు నిట యతిమైత్రి) — రాజశేఖరచరిత్ర.

కం. కానాధ్యైణ సుగరాజ్య । శ్రీనాళింపంగఁ బగువిశేషంబున సం । భావితుఁ
డు నహుషుఁడని చని । నావిభుఁగని తెలుగు మునులా సతినికి నమ్మిన్॥ భార-ఉద్యో-
౧ ఆ:

శా॥ ఆనాలుంగసుగోయి చూనసుసుగుల బానుబ్రహాశింప్ల పెం । పావేణీరుచి
యూనినూవిలసనం బాయుప్పాశేఁ జెప్పినన్ । పైనాగంబుసుఁగాని యుద్యోడ శిరః
కంపంబు తోఁగూడ నా । హా! వృష్ణింపద వృష్ణిప్రానృసను నయ్యజ్ఞాక్షిణీక్షించినన్॥ శ
కుంతలా పరిణయము: ౨ ఆ: (ఇట హ్రిప మైత్రి).

కం॥ పలుచోడులఁ బలుభంగులఁ ! బలుమోసలమాన్యశ్రీఁ బోరఁ బాధ్గునిపై న
గ్గలికవడరఁదాటి సిపము । తళతళమని మొనయుఁగుడు పితామహుఁ డప్పా॥ భార-భీ
ష్మ-౨ ఆ: (లఘ్వలఘులకారములకుఁ బ్రాసమైత్రి).

ఉ॥ అంబురుహాక్షు నాసిక నిహాన్వమశ్రీసుపుఁ బంపగ్రస మూ । వంబుఁగగంబు
గెల్చుట నుఃరంబునఁ బట్టి తలీయుపాగ్నయు । గర్గంబున నిత్యసేవకతఁ గ్రాలెమనీకృత
తారకాఖ్య రో । లంబకలంపటుల్ పిముపాపళి సంతతము సంభ్రమించుమన్॥ ప్రి
భావతీ ౨ ఆ: (ఇట లఘ్వలఘువులకు యతి).

మఱియు శ్లేషకావ్యములయందు లఘువుపైనట్టి గూయకారవకారములే యర్థాం
తరంబున నలఘువులుగాఁ జూపట్టు. లఘ్వలఘులకారము లట్లుకావు.

కం॥ అమరనగరమునసప్రసు । త్తమసీతి విచిత్రపీఠ్యతనయజ్యేష్ఠ । శ్యామునఁ పన
రుచ్పప స । త్తమునియతినెసుతాప్తుఁ బ్రాప్తమునల సన్॥ రాఘ-౧ :

ఈపద్యమందు "నృపసత్తమునియతివ" — (నృపసత్తముని + అతివ) = రాజశ్రేష్ఠుఁడైన ధృతరాష్ట్రుని భార్య యని భారతార్థమందు లఘువైన యకారమే. "నృపసత్తము" = దశరథునియొక్క. "నియతివశతన్" = అనవృష్టసంప్రాప్తిని వని రామాయణార్థమందున లఘుయకారమయ్యె.

గీ॥ అలఘుమాననీయబల విడిపింపుమా । మాయావులబలు మేటిగాన తనకు । హారి గలుమ కలుపి తోడ్కొన్న సుయోధను । నృపవినూత్నము నగరమునను వర్ధించిరాను కర్ణ ఆ:

ఇట — "నీయబల" — (నీ + అబల) = నీకాంతయైన సీతనని రామాయణార్థమందు లఘువైన యకారము, "అలఘుమాననీయబల" — గొప్పదియైనట్టియు, పూజ్యమైనట్టియు, బలముగలవాఁడా యని భారతార్థమందు నలఘువయ్యెను. "మాయావుల" (మా + ఆవుల) = మాయొక్క, ఆవులని భారతార్థమున లఘుయకారము. "మాయావుల" = మాయావంతులలోనని రామాయణార్థమున నలఘుయకారము.

గీ॥ అలఘుమణి ప్రవిభాత హేమాద్రినిభస । నగరముచిరంతన ముఖ్యలఘు నగరము లను । లలితజయసంపదలఁ బోల్చు నిలువయోధ్య । లఘుగభీరాంబు పరిఖాకలాపము గ:మ॥ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ౧ ఆ:

ఈపద్యమందు "లలితజయ సంపదలఁబోల్చు నిలువయోధ్య" — (నిలువు = ఆయోధ్య) = జయసంపదలకు నిలుకడయైన యయోధ్యానగరమని హరిశ్చంద్రార్థమందు వకారమలఘువు. జయసంపదలఁబోల్చు నిలు + పయోధ్యలఘు గభీరాంబు పరిఖాకలాపము = జయసంపదలచేనొప్పునట్టి గృహమువంటిదియు, సముద్రమువోలె గొప్పలోతు నీరుగలయగడ్త భూషణముగాఁ గలదియునని నలార్థమందుఁ బ్రథమాంతమైన యిలుశబ్దముకంటెఁ బరమయిన పయోధిశబ్ద పకారంబునకుఁ బన్యపానసమయంబున సంధివశంబున నైన వకారంబుగాన లఘువు.

కం॥ పలుపగతురగములమహా । బలదిత్రి ప్రౌఢిఁ దోలి బహుచక్రశ్రీ । వెలయు భూభుజుఁడా । బ్రియముఁడు తినగొడుగునీడఁ బరపునవశుభ॥ హరిశ్చం- నమ్ముగాతి

ఇట "పలుపగతురగముల"—(పలు + పగతురగముల)=అధికమాపగవారిసమూహములను అని హరిశ్చంద్రార్థమందుఁ బగతుశబ్దముయొక్క పకారాదేశమగు వకారము లఘువు.

పలువగ + తురగముల=అనేకవిధములైన గుఱ్ఱములనని నలార్థమందునలఘువకారము—లఘ్వలఘువులైన యవలు పద్యంబున వెవ్వేఱుచోటులనుండి యతిప్రాసంబులయందుఁ జెలిమినొందుటయే కాక, పైనిం జూపిన విధంబున శ్లేషకావ్యంబులయందు ద్వ్యర్థియొక్క చోటనే యభేదంబు నొందుచుండు. ల, ళ లు మాత్రము వెవ్వేఱుచోటుననుండుచు యతిప్రాసంబులందుఁ బరస్పరమును జెలిమినొందినిలుచుండుఁగాని శ్లేషస్థలంబుల నభేదంబు నొంద నేరవు.

శకటరేఫము.

సంస్కృతవ్యాకరణంబున వకారయకారములు మాత్రము లఘువులు, అలఘువులు, యని రెండువిధములుగానున్నవి. లఘువనఁగా లఘుతరోచ్చారణ గలది యని యర్థము. "యస్యోచ్చారణే జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలానాం శైథిల్యం స లఘూచ్చారణః" అని వ్యాకరణమునందు వివరింపఁబడినది. లఘూచ్చారణః॥ అనఁగా లఘుతరోచ్చారణమని శబ్దేందుశేఖరమందు స్పష్టపఱుపఁబడియె. నాలుకయొక్క చిట్టచివర, చివర, మధ్యప్రదేశ మూలప్రదేశములందును మిక్కిలి శైథిల్యముగఁ బలుకఁబడువర్ణము లఘువనఁబడును. ఇట్టివి సంస్కృతభాషలో యకారవకారములు మాత్రమే యున్నవి. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్తలు యకారవకారములేకాక రేఫమునుగూడ లఘుత్వాలఘుత్వభేదముతో నున్నట్లుగాఁ గొనిరి. లఘురేఫము జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలములందు లఘుతరముగాఁ బలుకవలయుననియు, శకటరేఫము జిహ్వాగ్రాదులయందు గౌరవముగా నుచ్చరింపవలయుననియు, భేదంబుచెప్పుదురు. కనుక లఘురేఫము కోమలవర్ణముగా, నలఘురేఫంబు పరుషవర్ణంబుగాఁ బెద్దలు గ్రంథంబులందు లెక్కించిరి. శ్లో॥ జవణాః వర్జితాః స్పర్శాః స్వస్వవర్గాంత్యశేఖరాః। లఘురేఫణకారౌచ కోమలాః పరికీర్తితాః॥ అని యహోబలపండితీయము. ఇట్లు లఘురేఫము కోమలవర్ణమగుటవలన శకటరేఫము పరుషవర్ణమని స్పష్టమగుచున్నది. లఘురేఫ[illegible]శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినరీతి హల్లులతో సంబంధించినప్పుడే పరు

వ్యమును బోధించుననుగాని కేవలస్థితిలోఁ గోమలత్వమే సహజగుణముగాఁగలదని ప్రతాపరుద్రీయరత్నాపణవ్యాఖ్యానము. శ్లో॥ రేఫేణయస్యకస్యాపి। యోగఆన్యతృతీయయోః। స్యోత్తరాభ్యాంతుల్యయోర్వా। పరుషత్వగుణశ్శస్తః॥ అని వర్ణాంతరంబులతో సంబధించినప్పుడుగాని రేఫంబునకుఁ బరుషత్వగుణము రాఁజేరదని చెప్పుచు, శ్లో॥ మాంసకీకససంకీర్ణాః। ప్రసరద్రుధిరాపగాః। వసాకర్దమితాయుద్ధే। భువోంద్రసుభ్రక్తైకృతాః॥' అను శ్లోకంబునఁబరుషంబయిన బీభత్సరసమునకు రేఫసంయోగ ముదాహరణముగాఁ జూపఁబడినది. శ్లో॥ అత్యుద్ధతగసారౌద్రబీభత్సౌపరికీర్తితౌ॥ అని బీభత్సరసమత్యుద్ధతముగావున నట్టిరసమును దెలియఁజేయుటకు రేఫసంయోగంబు సముంజసంబని గ్రంథకర్తతాత్పర్యము. ఇట్లు సంయుక్తరేఫమును, అలఘురేఫంబును బారుష్యగుణము గలదిగావున రౌద్రబీభత్సరసములకుఁ దగినవియనియు, కేవలరేఫంబు కోమలంబుగావున శృంగారాది సుకుమారరసంబులయం దుపయోగింపఁ దగినదనియుఁ బ్యవసానము తేలుచున్నది. ‘‘శ్లో॥ రసాశ్శృంగారబీభత్సౌ తథావీరభయానకౌ। రౌద్రాద్భుతౌతథాహాస్యకరుణౌవైరిణౌమిథః’’ అని శృంగారబీభత్సములకుఁ బరస్పరవిరోధంబు గనుక శృంగారరసంబులలో నుపయోగింపఁదగిన లఘురేఫంబునకును బీభత్సరసంబులలో నుపయోగింపఁదగినయలఘు రేఫంబునకును నన్యోన్యరసంబులకుంబోలె మైత్రి చెల్లదని గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము. కోమలపరుషత్వంబులచే నన్యోన్యవిరోధంబుగల లఘురేఫశకటరేఫంబులకు యతిప్రాసములలో మైత్రి హాస్యాస్పదమని పెద్దలచే నిషేధింపఁబడినది.

హూణభాషలోఁగూడ నొక్కయక్షరమునే లఘురేఫంబువోలెఁ దేలికగాను నలఘురేఫంబువోలెఁ గఠినముగాను నుచ్చరించు సంప్రదాయంబు కలదు. ఇ. జి.
(1) క్రైట్, రీడ్ ఇత్యాదిశబ్దంబులలో (ర) గురుత్వముగా నుచ్చరింపఁబడును.
(2) హియర్, నియర్ ఇత్యాదిశబ్దంబులలో (ర)వర్ణము తేలికగాఁ బలుకఁబడును. హూణభాషలో నొక్కయక్షరమునే లఘుగురుత్వములతో వాడుచుండఁగా తెలుగునం దవి సౌకర్యమునకై రెండువర్ణంబులుగా నుచ్చారణభేదమును బట్టియే యేర్పఱుపఁ బడినది. ఇట్టిభేదం బితరభాషలలోఁగూడ ననాదిగఁ జూపట్టుచున్నందున మన భాషలో నట్టిభేదంబును నిరాకరించుటకై నిరాకరంబయిన యలఘుక్రమంబు స్వీకరింపకుందురని విశ్వసించుచున్నాఁడను.

25 సూ — రేఫంబులు లఘ్వలఘువులుం దక్కుంగల విశేషంబులు నార్యవ్యవహారంబులం దెలియుట శ్రేయంబు.

వ్యా — లఘువనియు నలఘువనియు రేఫంబు ద్వివిధంబు. ఆభేదము సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, అప్పకవీయము మున్నగు నితరగ్రంథముల సాహాయ్యంబునం దెలియందగు. కావున నట్టిభేదవివరణంబు గ్రంథవిస్తరభీతిం జేసి యిట విరమించెద.

ఇంకను నార్యులచేత నవలంబింపఁబడిన విశేషంబులం దెలిసికొని వ్యవహరించుట శ్రేయోదాయకము. “మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతాని చ శాస్త్రాణి ప్రథంతే వీరపురుషాణ్యాయుష్మత్పురుషాణి చ భవంతి అధ్యేతారశ్చ ప్రవక్తారో భవంతి” యను భాష్యకారవచనంబున మంగళార్థముగాఁ గ్రంథాంతమందు శ్రేయశ్శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినదని యెఱుంగునది.

మహాభాష్యప్రారంభమున గ్రామ్యభాషానిరసనంబొనర్చి వ్యాకరణప్రయోజనంబును దెలియపఱిచినట్టు లీసూత్రము నొద్ద సందర్భానుకూలంబు గాన నార్యులను నాదరణీయము గాని గ్రామ్యభాషను ఖండించి వ్యాకరణప్రయోజనంబును దృఢపఱచుటయే కాక యింకను గొన్ని విశేషంబులు చర్చించి యార్యవ్యవహారంబు శ్రేయోదాయకంబని ప్రదర్శింపఁబడును.

గ్రామ్యభాషాఖండనము.

శ్లో॥ సారశ్లేష విశేషచిత్రభణితౌ మోదాత్తసద్రూపకై-
ర్వ్యాఘాతవ్యతిరేకవద్భిరుపమిత్యన్యోన్యదృష్టాంతకైః।
ఏతైరర్థగుణైర్నరో ఘటితైస్సమ్యగ్గుణో జృంభితైః।
నిర్దోషైర్వివిధైరలంకృతిగణైరమ్యా రసా రాజతే॥

(సాహిత్యరత్నాకరము).

ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష, సారాలంకారము మొదలగు నలంకారములును, మాధుర్యము మొదలగు గుణములును గవివాక్యములయందు ఘటిల్లినందున రసమావిర్భవించి గా

జేల్లుచుండునని పైపద్యముయొక్క ఫలితార్థము రసప్రవృత్తిగలదియే వాక్యమని చెప్పం దగుఁ గాని రసహీనంబగు శబ్దంబు వాఙ్మయంబునకు నర్హంబుగాదని "సాహిత్యరసప్రవృత్తిః" అను నాంధ్రశబ్దచింతామణియందలి ద్వితీయసూత్రము రసప్రాధాన్యము నుద్ఘోషించు చున్నది. శ్లో॥ గుణాలంకారశ్రీకులపరికరో భావవిభవః! స్ఫురద్రాగోద్గారాః కరి మగళితవేద్యాంతరమతిః। సుఖంవా దుఃఖంవాలిభిషయతు యయాస్సహృదయస్త్వమం దానందాత్మపరిణమతి పూర్ణో రసభరః॥—అనియు, శ్లో॥ రసానాం స్వాదస్సన్ విలసతి పదార్థాః పునరమీ విభావాద్యాయస్మిన్ కిల దధతి విశ్రాంతిముచితాం। అతో భావా ఏతత్క్రమ సముదితానోప్యవ్యభిచరా రసీభావం బిభ్రత్యథచపటుతాం తంత్రవశగః॥—అనియు, గుణాలంకారసంపదగల పదార్థసామగ్రియే విశిష్టరసోత్పత్తికిఁ బ్రధానంబని ప్రతాపరుద్రీయ ప్రబంధకర్తయగు విద్యానాథపండితుఁడును నిరూపించియుండెను. ఇట్లు చిత్రరసోచితంబులగు వర్ణనంబుల ప్రౌఢికతో నింపగుపదంబుల మేళనంబునఁ గావ్యంబునకు జీవితస్థానీయమును బ్రహ్మసంప్రతిభటంబగు రసముదయించుచుండునని' సర్వాలంకారికులును నైకకంఠ్యంబునఁ దమతమ తాత్పర్యంబులను జాటుచుండుట వీనులార వినుచున్నారము.

"శ్లో॥ మహాజనో యేన గతస్సపంథాః" యను న్యాయంబున మహాజనులుసంచరించునదియే మార్గంబుగాని యన్యంబు మార్గంబుగాదని స్పష్టపడుచుండఁగా వర్తమాన కాలంబున జనులకు సులభ్యంబయి లౌకికవ్యవహారమునకుపయోగించుచుఁ బామరులను రంజించునట్టి గ్రామ్యభాషయే గ్రాహ్యభాషయనియు, ప్రబంధభాష ప్రతిబంధకభాషయనియుఁ గొన్ని వాక్యంబులు కర్ణగోచరంబులగుచున్నవి. గ్రామ్యభాష పామరులు సర్వదా వ్యవహరించునట్టి భాషగానున్నది, కావున యిట్టి భాషనుఁ బామరులేసర్వదా శరణంబు. పండితులు పామరులతోడి సంబంధదోషంబుననో, శాస్త్రీయభాష పామరులకుఁ దెలియదన్న కారణంబుననో గ్రామ్యభాష కొంతయుపయోగించుచున్నను గవితారచనాది క్రియాకాలంబులయందు గ్రామ్యంబును దూరంబుగా నెంచి శాస్త్రీయంబగు భాషను నాదరించువారు గానున్నారు.

మనకాళ్ళను వేళ్ళను బనుమ దుమ్ము మొదలగునపరిశుద్ధపదార్థములు మన గృహంబులయందుఁ జిరపరిచయంబుతోనున్నను సమయమువచ్చినప్పుడెల్లను వానిని సమ్మా

గ్గని వస్తువు (చీపురు) తోఁ దుడిచి దూరముగా విడనాడుచున్నారముగదా! సస్యముతోఁ గలుపు మిక్కిలి బలిసి పెరుఁగుచున్నను దానిని బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిహరించుచున్నారము. పంకిలంబగు నుదకంబునఁ గతక రేణు(ఇండుపగింజ)రసం బుపయోగించి పంకంబడుగంటించు నిర్మలోదకంబును గ్రహించునట్లు, లోకవ్యవహారదశయందు నపశబ్దములు సుశబ్దంబులకంటెఁ బ్రబలానురాగంబును సంపాదించి తలయెత్తికొని విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నను, యుక్తసమయములందు శాస్త్రజ్ఞాన ముపయోగించి వానినడుగంటింప వలయునె కాని యెంతమాత్రమును జెప్పరేఁగునట్లు పురికొల్పఁగూడదు.

లోకమున సర్వజనులు నానందముకై ప్రయత్నించుచున్న సంగతి తేటతెల్లమేగదా! అట్టి యానందము సంపాదింపవలయునన్నచో గుణాలంకారాదుల పరిపోషణంబుగల కవివాక్యములనే మనము శరణమొందవలయును గాని యసభ్యశబ్దములవలన నది సాధ్యంబుగానేరదు. గ్రామ్యభాషకును రసంబునకును, (అనగా నానందంబునకును) నక్కకును నాకలోకంబునకును గల యంతరంబు గలదు. గ్రామ్యభాష యనెడి నామంబుననే రసహీనత స్పష్టపడుచుండఁగా నట్టిభాషయె మార్గాభాషిత్వంబైనచో గురువులశిక్షితులైన పండితులపయింగూడ బామరులే యధికారమును జూపుదురనుటకు నించుకైన సందియంబుండదు. ఈపామరులు (పా + అమరులు) పండితులపయినే కాక యమరులకన్నను దమకుఁ బాకారమెక్కుడు గలదన్న కారణంబునఁ దాము పాకారులమయితిమని (దేవేంద్రులమయితిమి) విజృంభించి పాకారియైన యింద్రునికిఁక యమరులనయిన నయితము రాజ్యంబుసేయఁ జాలుదురని తోఁచుచున్నది. దేవానాంప్రియులు దేవతాసురుల నుభయులను సమానముగా నాదరింతురుగదా! వ్యాకరణశాస్త్రప్రయోజనం బుపన్యసించు ప్రకరణంబునఁ బతంజలిభగవాను లిట్లు నొక్కి వక్కాణించుచున్నారు. 'తస్మాద్బ్రాహ్మణేన న మ్లేచ్ఛితవై నాపభాషితవై । మ్లేచ్ఛోహ వా ఏష యదపశబ్దః। మ్లేచ్ఛా మాభూమేత్యధ్యేయం వ్యాకరణం।' మ్లేచ్ఛ అవ్యక్తే శబ్దే అని సిద్ధాంతకౌముదివ్యాఖ్యానములయందు వ్రాయబడియున్నది. 'అస్ఫుటే అపశబ్దే చేత్యర్థః' అనియు నర్థము వ్రాయఁబడినది. 'నమ్లేచ్ఛితవా ఇత్యస్య పర్యాయో నాపభాషితవా ఇతి' అని కైయటము. తవై ప్రత్యయము కృత్యప్రత్యయము గాన నిచ్చటఁ గర్తవ్యార్థమును జెప్పును

బ్రాహ్మణునిచేత నపశబ్దము పలుకఁబడఁగూడదు. మ్లేచ్ఛునఁగా నపశబ్దము గాన నది యవలంబించినచో బ్రాహ్మణుఁడుగూడ మ్లేచ్ఛుఁడగును. అట్లు మ్లేచ్ఛులము గాకుండుటకై వ్యాకరణాధ్యయనము సేయవలయునని యర్థము. పైనివ్రాసిన భాష్య తాత్పర్యము చూడఁగా గ్రామ్యభాషావలంబనమున బ్రాహ్మణుఁడే మ్లేచ్ఛుఁడగునని స్పష్టపడుచున్నందున వేఱే మ్లేచ్ఛజాతి లేక మనమే మ్లేచ్ఛులమై శ్లో॥ ఏకత్త్రైవానురాగశ్చేత్తిర్యఙ్మ్లేచ్ఛగతోపివా॥ యోషితో బహుసక్తిశ్చేద్రసాభాసస్త్రిధామతః॥ అని నిర్ణయించిన యాలంకారికులకుఁగూడ సులభముగాఁ జేఁజిక్కి పైశ్లోకంబునఁ దిర్యగ్జంతువులతో సాహచర్యంబుగాఁ బరిగణింపఁబడి హాస్యంబునఁ దులఁదూఁగుచున్న మ్లేచ్ఛులకు దాహరణమై రసాభాసమున కాస్పదమగుదుము. మఱియు వ్యాకరణశాస్త్రప్రయోజన ప్రకరణమునందే పతంజలిభగవద్వాక్యమిట్లు చాటుచున్నయది. "అథవాభూయా నధర్మః ప్రాప్నోతి। భూయాంసో పశబ్దాః। అల్పీయాంసశ్శబ్దాః। ఏకైకస్యహిశబ్దస్యబహవో పభ్రంశాః। తద్యథాగౌరిత్యస్య శబ్దస్యగావీగోణీగోతాగోపోతలికే త్యేవమాదయో బహవో పభ్రంశాః! అథయో వాగ్యోగవిత్ అజ్ఞానంతస్యశరణం॥ శ్రు॥ సక్తుమివతితఉనా। పునన్తో యత్రధీరా మనసావాచమక్రత। అత్రాసఖాయస్సఖ్యాని జానతే। భద్రైషాంలక్ష్మీర్నిహితాధివాచి॥ లోకములో నొకశబ్దంబునకు దేశము, జాతి, కులము, పురుషుఁడు మొదలగుభేదంబులను బట్టి యనేకవిధంబుగా నపశబ్దంబులు ప్రయోగింపుటవలన ధర్మముకంటె నధర్మమే యధికంబగుచుండుననియు, శాస్త్రచోదితమైన యొక 'గో' శబ్దంబునకు, 'గావి, గోణి, గోత, గోపోతలిక,' మొదలగు నపశబ్దంబులు పెక్కులు లోకవ్యవహారమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి యనియు, లోకములో బుద్ధిమంతులు పెంటతో మిళితంబైన పరిశుద్ధపదార్థములను జల్లెడతో జల్లించి విడదీయునట్లు వ్యాకరణవేత్తలు వ్యవహారమునఁ బామరప్రాబల్యంబున నపశబ్దంబులతోఁ గలసిమెలసియున్న సుశబ్దంబులను వ్యాకరణజ్ఞానమున వేఱుపఱిచి గ్రహింతురట్టి బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దమునందు భేదబుద్ధిలేక సమానజ్ఞానులయి సఖ్యంబుల నొందుచుందురనియు నట్టివారి వాక్కులయందే భద్రంబైన లక్ష్మి నివసించుననియుఁ బైవాక్యంబులకు ఫలితార్థము. కాఁబట్టి యనేకగ్రంథప్రమాణంబులఁ బరిశీలించినను యుక్తియుక్తంబులగు వాక్యంబుల విమర్శించినను శాస్త్రమర్యాదకు వెలుపలైన గ్రామ్యభాష రసాభాసంబునకుఁ బుట్టినియి గర్హణీయంబుగాని గౌరవయోగ్యంబుగాదని స్పష్టపడుచున్నది. నాటకంబులందు

నిఘంటుగ్రంథముల సువిశేషంబుగాన నీగ్రామ్యంబునను గావలసినంత యవకాశమిచ్చి యుత్తమపాత్రంబుల యందుమాత్రము రిత్త సేయవలయును.

ఇంక నుత్తములు ప్రయోగింపనట్టి సంభాషణంబుననే గ్రంథరచన చేయవలయునన్న యంశముకూడఁ గొంతచర్చించి చూతము.. 'శ్లో॥ శతేషుజాయతేశూరః॥ సహస్రేషుచపండితః' అను న్యాయంబునఁ బామరసంఖ్యకంటెఁ బండితసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పంబుగదా! పామరులతో సంబంధంబునంగాని, శాస్త్రీయముగా మాటాడినచోఁ బామరులు తెలిసికొనలేక నవ్వుదురన్న సిగ్గునంగాని పండితులును వ్యవహారమునందు నితరు లుపయోగించినంత గ్రామ్యంబు నుపయోగింపకున్నను నుత్తములుగూడ నపశబ్దంబులను సయితము క్రియాభాగంబులో వాడుచుందురు. లోకవ్యవహారమునందు నొకవేళ వ్యాకరణయుక్తంబుగా మాటాడినను నట్టిమాటలు రసవంతంబగు నొకయుత్తమగ్రంథంబును రచించుటకు నెంతమాత్రమును జాలియుండవు. వ్యవహారావస్థలో మనకు వలసిన వస్తువులను వాడుకొనుటకు నవసరము దీర్చునట్టిమాటలు వ్యాకరణయుక్తముగ నుపయోగించినంతమాత్రముననే మనము ప్రాఁజదువుల బ్రహ్మలమనిపించుకొందుమేని, మన గృహాధిష్ఠానదేవతలయిన స్త్రీలుసయితము కొంచెము వ్యాకరణాంశము మనకంటెఁ దక్కువగాఁగ నట్టి ద్రవ్యగుణక్రియలపేర్లను బ్రతిదివసంబును బ్రయోగింపుచుందురుగాన వారునుగూడఁ జదువులసరస్వతీదేవతలనియే చెప్పంబడియుందురు. ఇట్లు ప్రతిగృహంబును బ్రహ్మిణీబ్రహ్మలతో నిండారుచుండును. కావున నిట్టి పేలపిండివంటి పేలవంపుమాటలతో నిండిననీరసగ్రంథంబులను నాకర్ణించినవారు కావ్యరసామృతంబును గర్ణపుటంబులతోఁ జూఱలాడి జుఱ్ఱి సువిబుధాగ్రగణ్యులగుదురని యెన్నిటికిని దలంపఁగూడదు. మనముత్తములనుకొన్న జనులు మాటాడుభాషగూడ గ్రామ్యాంశసంకీర్ణమై గ్రాంథికశైలికి ననువుగా నుండనందున గురుకులవాసముచేసి సమార్జించిన సరస్వతీకరుణాకటాక్షంబు ననుసరించియే గ్రంథంబులు రచియింపవలయునని సిద్ధాంతమగుచున్నది.

మఱియు, పతంజలిభగవానులు శాస్త్రీయములుగాని శబ్దంబులు ప్రయోగింపనర్హంబులు గావని భూవాది సూత్రభాష్యంబుననిట్లు వ్రాసియిచ్చి యుపసంహరించిరి. 'ఏతేషామప్యాణవయత్వాది నివృత్త్యర్థః పాఠః కర్తవ్యః। కేపునరాణవయత్వాదయః।

ఆజ్ఞాపయతి వర్ధయతీతి । శిష్టప్రయోగానాదానాజ్ఞాపయత్యాదీనాం నిష్పత్తిర్భవిష్యతి । సదా వశ్యం శిష్టప్రయోగ ఉపాస్యః। యేపిపశ్యంతే తేషామపివిపర్యాసనివృత్త్యర్థః। లోకేహి కృష్యర్థేకసిం ప్రయుంజతే। దృశ్యర్థేదదిసిమ్॥ లౌకికవ్యవహారదశయందుఁ బ్రయోగించినంతమాత్రమున సిద్ధములైన "ఆజ్ఞాపయతి, వర్ధయతి" ఇత్యాదులును, కృషధాత్వర్థమందు "కసి" శబ్దంబును, దృశిర్ ధాత్వర్థమందు "దదిసి" శబ్దంబును లోకులు ప్రయోగింపఁగా నట్టిశబ్దంబులను శిష్టసమ్మతములు గానందున శాస్త్రీయములు గావని తొలఁగించుటకై భూధాతువు మున్నఁగాఁగల ధాతుపాఠోక్తధాతువులెల్లను నానుపూర్వీవిశేషంబుతోఁ బఠింపఁదగినవని పూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. ఈ భాష్యంబును నాలోచింపఁగా గీర్వాణభాషయందుఁగూడ వ్యావహారికభాషాసాంకర్యంబున వికృతి సంభవించునో శిష్టప్రయోగంబులును వ్యాకరణాదులును బరిశీలించుకొని శబ్దదోషంబులు తొలఁగింపవలయునని తోఁచుచున్నందున నారీతినే శిష్టులయిన నన్నయభట్టారకాదిప్రయోగంబులను దత్ప్రణీతవ్యాకరణాదులును దెలిసికొని పామరబృందముచేతఁ బరిగృహీతమయిన రసాభాసభాషను బాలాంధ్రావళి సరసభాషాసుధాతిసారస్యంబునే రసికు లాస్వాదింతురు గాక!!

అర్ధానుస్వారము.

అర్ధానుస్వారము తనకుముందున్నస్వరము (అచ్చు) ననునాసికమని సూచించుటకు నిర్ణయింపఁబడినచిహ్నమయి యున్నది. సంస్కృతశబ్దంబులయందుఁగూడ (అభ్రి, ఆఆవః॥ ఊ ఇతి।విద్వాఁల్లిఖతి॥ సయ్యన్తా ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు నర్ధచంద్రాకారచిహ్నంబులు దేవనాగరగ్రంథంబులందు ననునాసికంబులయిన యక్షరంబుల శిరంబులపయి వ్రాయఁబడుచున్నయవి. అనునాసికాక్షరము సూ॥ముఖనాసికావచనో నునాసికః అనుసూత్రప్రకారంబున ముఖనాసికం బుభయముయొక్క మేళనంబుతో నుచ్చరింపఁబడుఁ నదిగావ నట్టియక్షరముయొక్క పరము భాగ ముచ్చారణలో నాసికముఁ జెందిన ధ్వని కెన్నఁబు స్థూలదృష్టిని దానిని సూచించుటకై యర్ధచంద్రాకారరేఖలను చిహ్నములు

గా నేర్పఱిచి యుండ వచ్చును. నాగరగ్రంథంబులయందు నక్షరంబుల శిరంబులపయి నున్న యా రేఖలే యనునాసికములయిన తెలుంగువర్ణంబులలో వానిపార్శ్వంబునకుఁ గాలక్రమంబున జరిగియుండవచ్చును. అనునాసికాక్షరముయొక్క యుచ్చారణము ముఖంబునకును నాసికకును సమభాగంబుగాఁ జెందునని సూచించుటకే గాక వేఱొండొక లాభంబు నకైకూడఁ దెలుఁగువర్ణంబుల పార్శ్వంబులయందే యర్ధచంద్రరేఖలు వ్రాసియుందురు. హ్రస్వంబులయిన యనునాసికాక్షరములతరువాత వైకల్పికముగా నిండుసున్నలు వచ్చునుకాన మునుపు నిరూపింపఁబడిన యరసున్నలే నిండుసున్నలగునని చదువరులకు సులభముగా బోధపడుటకై యట్లు గావించియుండవచ్చును. సున్న తెలుఁగు భాషలోఁ బార్శ్వమందును, సంస్కృతంబున వర్ణంబులశిరంబునందును వ్రాయుట సంప్రదాయంబుగా నున్నదిగదా?

తెలుంగుభాషయందువలెనే సంస్కృతభాషయందు సయితము విరళంబుగాఁ గొన్ని శబ్దంబులందు ననునాసికవర్ణంబులపయిని నిండుసున్నలు వచ్చుట శాస్త్రీయము గావున నర్ధచంద్రరేఖలు పూర్ణానుస్వారములుండునట్టి యక్షరంబుల శిరంబులపయినే వ్రాయఁబడుట పరంపరగా వచ్చుచున్నదియని తోఁచుచున్నది. అట్టి శబ్దంబులెవ్వి యనఁగా (1) సమ్స్కర్తా సంస్కర్తా (2) పుమ్స్కోకిలః, పుంస్కోకిలః (3) పుమ్స్పుత్రః, పుం స్పుత్రః, (4) శార్ఙ్గిఙ్ఛింధి శార్ఙ్గింఛింధి (5) చక్రిఙ్స్త్రాయస్వ; చక్రిఁస్త్రాయస్వ ఇత్యాదులందు। సూ॥ ఆత్రానునాసికః పూర్వస్య తు వా। సూ॥ అనునాసికాత్పరో నుస్వారః॥ అనుసూత్రంబులచే ననునాసిక పూర్ణానుస్వారంబులు వికల్పంబు నగుచున్నవి యని పండితలోకంబునకు విశదముయినవిషయము. భాషయొక్కరీతి ననుసరించి తెలుంగులోఁ గొన్నిశబ్దంబులందే హ్రస్వంబు లనునాసికంబులై (అరసున్నగు ఉత్తులతోఁగూడినవియై) వికల్పంబుగాఁ బూర్ణానుస్వారయుక్తంబులగుటయు, సంస్కృతంబులో, బైని జూపివరీతిని గొన్నిశబ్దంబులందు మాత్రమే యచ్చులనునాసికంబులై వికల్పంబుగా నిండుసున్నలగుటయు సంప్రదాయంబుగా నున్నయది. కాని సంస్కృతంబున నింకొక విశేషంబు కలదు. శ్లో॥ "అమోనునాసికా నహౌ। నాదినోహఝషఃస్మృతాః। ఈషన్నాదా యణో జశ్చ। శ్వాసినస్తు ఖఫాదయః." అను శిక్షావచనంబు నుదాహరించుచు నాదేశినానాం నాసికా [illegible] . శ్వాసే [illegible] ఘోషయోః । వహ్నేత్యుప

లక్షణమైచస్స్వరస్య ప్లుత ఇకారస్యచానునాసికస్యాదర్శనాదిత్యలం॥' అని శబ్దేందు శేఖరంబున నాగేశపండితుఁడు. అప్రసక్తవ్యాహారములో నివియైనందునఁ బ్రాప్తించిన యానునాసిక్యధర్మంబును ప్లుత ఇకారంబునకును రేఫహకారంబులకును. ఐ ఔ లకును, నిషేధించుచున్నారు. తెలుఁగుభాషలో నట్లుగాక, పైఁడి, పైఁట, సైఁపు, సైఁనము, ఔఁగాక, కౌఁగిలి, కౌఁజు, ఇత్యాదులయందు ఐకారమునకును ఔకారమునకును గూడ ననునాసికత్వము కానిపించుచున్నది. అనఁగా నర్ధానుస్వారములుండుచున్నవి. ఇంతియె కాక సంస్కృతంబునవలెనే తెలుఁగులో సయితము కొన్నిశబ్దంబు లర్ధానుస్వారము నొందినప్పుడే (అనఁగా అనునాసికధర్మము కలిగియున్నప్పుడే) యుక్తమయిన యర్థంబు నిచ్చుచుండును గాని యట్లుకానిచో విపరీతార్థమగుచుండును. "ఊఁ"॥ అనుశబ్దం బనునాసికమయిన సమయంబుననే ప్రశ్నంబును, కథయొక్క వినికిని, దెలుపుచున్నయది లేనిచో నిదియపార్థకంబగును, "ఆఁ, ఆఁ," అనుశబ్దంబునందు నాకారము అనునాసికమయినపుడే 'ఆఁగు' మన్న యర్థమునిచ్చును గాని యటికానిచో విపరీతార్థమిచ్చును ఏఁచు, వెలుఁగుఁ పెరుఁగు, పాఁడి, యిత్యాదులలోనఁ బైనిజూపినరీతిని ననునాసికములయినపుడే క్రమముగా బాధించుట, కిరణము, వర్ధిల్లుట, క్షీరసంపద యనునర్థంబుల నిచ్చును గాని యట్లుకానిచో వేఱొకయర్థంబుల నిచ్చును, మఱియు 'వచ్చెఁ గనులాక్షుఁడు, మెచ్చెఁ దాశరథసాక్షుఁడు, ఇత్యాదిశబ్దద్వయసంధి స్థలంబులందును లోపించిన నకారముయొక్క యనునాసిక్యమును సమీపస్థములయిన 'ఎ'కారములు తెలుపుననియే యట్టిచోటను నర్ధానుస్వారములు వాగనుశాసనులుచే వ్యాకరణంబున విధింపఁబడినవి. అర్ధానుస్వారము తెలుఁగునఁ దీసివేయఁబడెనేని లోపించిననకారముయొక్క యనునాసికధర్మమును సమీపస్థమయిన 'ఎ'కారము తెలుపకపోవలసి యుండును మేమట్టి స్థలంబులయందు సయితము నాసికాసంబంధముతో నుచ్చరింపమని పట్టుదలతోఁ గొందఱుందురేని శాస్త్రమందు దయచేతను వారు పలుకవలయునేకాని యట్లుకానిచో నెవరేమిసేయఁగలరు. "సయ్యన్తా; సవత్సరః; పుల్లింగమ్: విగ్వాన్లిఖతి' ఇత్యాదులందు ననునాసికములకు బదులుగా వచ్చినవిగాన నట్టిస్థలములయందలి యకార వకారలకారంబుల నాసికాసంబంధంబున నుచ్చరింపవలయునని శాస్త్రము బోధించుచున్నను నాయా వర్గంబులకు నానునాసిక్య ముచ్చారణ శక్తిమకుఁ గానము గాన మేము తీసివేయుదుము

మనియుఁ బైసలంబులందు ముక్కుతోఁగాక కేవలము ముఖంబుతోనే పలుకుదుమనియు నెవ్వరైన బ్రిబుద్ధులు వితండవాదంబునకు డీకొందురేని వారిముక్కును బలాత్కారముగాఁ బట్టి పల్కించుట యెవ్వరితరమగును ? అనునాసిక్యము లేదనియు, అరసున్న లేదనియు ఎంరే యెగుటువారి ముక్కును బట్టుకొని ప్రతిబంధిపఁ బ్రయత్నించుచున్నారుగదా? శాస్త్రవిశ్వాసము చేతను, లోపించిన యనునాసికాక్షరంబులగుణంబును భాషాశైలింజేసి యాదేశవర్ణంబులును సమీపస్థవర్ణంబులును దెలుపుట యుక్తంబగునన్న యుక్తిచేతను, మనసాక్షి బోధింపగాఁ బల్కవలసినదేగాని లేనియెడ నెవ్వరట్లుం చేయింప సమర్థులగుదురు? అరసున్న (లేక) యానునాసిక్యము లేదనినవారీ క్రిందిస్థలంబులయొద్ద నెట్టిసూత్రంబును బన్నుదురో యడుగుచున్నారము. బా. క్రి. సూ. 89 "ఖండబిందువుమీఁది సిద్ధచకారంబునకు ముత్తుపరంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగా నగు" ఉదా. తలఁపక; త్రేఁపక, తోఁపక; అరసున్నలు లేనివారి మతంబునందు నెట్టిచకారంబునకుఁ బకారము రావలసియుండునో యెట్టిచకారమునకు॥ సూ॥ 88. ప్రకారమున వకారము రావలయునో తెలియక బుద్ధి డోలాయమాన మగుచుండును. అరసున్న యున్నయెడల 'ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాః పాణినీయాః' అనున్యాయంబున శిష్యపరంపరాప్రవాహముగా వ్రాయఁబడుచున్న యర్ధబిందువుతరువాతిచకారంబును దెలిసికొని సూత్రమును సులభముగా నుపయోగింతురు.

గీ. ధామకలితుండనై శూరతరుఁడగునరుఁ
డొప్పెసఁగురుచిరయశో మహోదయతను।
రాఘవపాండవీయము. ద్వితీ. 80 పద్యము.

ఇట భారతార్థమందు సగురు చిర యశోమహోదయతిఁ; ఘనమయిన చిరకీర్త్యతిశయములతోఁ గూడిన వాఁడవుటచేత; రామాయణార్థమందు. రుచిర యశోమహోదయతఁ, ఒప్పెసఁగుఁ అని వ్రాయఁబడినది. రామాయణార్థములోని యెసఁగు శబ్దములో నరసున్నయున్నందునను, భారతార్థములోని సాంస్కృతికసగురు శబ్దములో నరసున్న లేనందునను, బద్యపాఠసమయంబునఁ బరస్పరవిరుద్ధంబయినయను నాసికత్వానను నాసికత్వధర్మంబు లొక్కమాఱుచ్చరింపఁగా శక్యంబులుగానందునను, నిట శ్లేషార్థమెట్లుసాఁగునని యెవ్వరైన శంకింతురేని సాధానచిత్తంబుతో వినుండు ఆర

నున్న తనకుఁ బూర్వమందున్నయచ్చు, అనునాసికమయినట్లు గుఱుతని యీవఱలో జెప్పియున్నాఁడను. కాబట్టి యెసఁగుశబ్దములోని 'అ'కారము నిత్యముగా ననునాసికముగాన నననునాసికముకానేరదు. కాని సంస్కృతమయినసగురుశబ్దములోని 'అ'కారము, అనునాసికముగూడఁ గావచ్చును. ప్రమాణము. 'అ, ఇ, ఉ, ఋ ఏషాం వర్ణానాం ప్రత్యేకమష్టాదశభేదాః' అని "ముఖనాసికావచనోనునాసికం, అనుసూత్రము క్రింద వ్రాయబడినది. యత్నపూర్వకముగా సర్వదాయనునాసికము కావలయునని యుచ్చరింపఁబడినయచ్చు, అననునాసికము గానేరదు కాని సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడిన యచ్చునుభయంబును గావచ్చునని సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందుఁ బారిభాషికంబుగా మర్యాద సేయఁ బడినది. కాబట్టి యెసఁగు శబ్దములోని సకారము సానునాసికమయిన నుసగురు శబ్దములోని సకారము నిరనునాసికముగానఁ బన్యాపాసమయంబున సకారము నిరనునాసికముగ నుచ్చరింపఁబడెనేని సానునాసికంబునకును గ్రహణం బుగలిగి రామాయణభారతార్థంబు లుభయంబును బొసంగును. ఇట్లు కిరణవాచకమైనవెలుఁగుశబ్దములోని లకారముమీఁదనున్న 'ఉ'' కారము సర్వదా యనునాసికముగాన నననునాసికము కానేరదు గాని, యావరణవాచకమైన వెలుగుశబ్దములోని "ఉ" కారము నిరనునాసికమయినందున శాస్త్రంబున ననునాసికముగూడ గ్రహింపవచ్చును. కావుననే వెలుగుమొదలగు శబ్దంబులకు నానార్థంబులుచెప్పిన నిఘంటుకారుల వాక్యంబును సమంజసంబగుచున్నది. సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవర్ణం బనునాసికంబును గావచ్చుటకుఁ బరిభాషేందు శేఖరములోని నూటతొమ్మిదవపరిభాషలో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది, "అభేదకాగుణాః। అసతియత్నే స్వరూపేణోచ్చారితో గుణో భేదకో నవివక్షిత ఇత్యర్థః"॥ గుణశబ్దముచేతను దాత్తానుదాత్తస్వరితములేకాక యానునాసిక్యముగూడ నర్థమగుననుటకు "యథాత్రైవ మాస్తాం పంచమా। అనునాసిక్యమేషామధికోగుణః"॥ అను పతంజలి భగవద్వాక్యంబు ప్రమాణంబుగాఁ బరిఢవిల్లుచున్నది. కావున నుపాంసూంతరంబులేమింజేసి పైనిఁజూపిన సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంకేతితసంప్రదాయంబు ననుసరించియర్థబింబువున్న శ్లేషస్థలంబులయం దు నిట్లుసవరణమగునని యుభయభాషానిరంకుశమైనట్టియగాధపాండిత్యముగల సూరకవీంద్రాదుల యభిప్రాయమగునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పైనిఁజూపిన భాష్యకారులవచనంబున నానునాసిక్యధర్మము గౌణధర్మము గాని ముఖ్యధర్మంబు గానందునఁ బన్యపఠనసమ

యంబున నట్టిధర్మంబును వివక్షసేయుచున్నను శ్లేషార్థంబునకుం గొఱంత కలుగదనియే నా తాత్పర్యము. ఇట్లు ప్రమాణంబులు చూపినను ననునాసికంబుల (అనఁగా నరసున్నల) నంగీకరింపనివారికి జలధారావస్థలోఁగాక శాస్త్రీయావస్థలో నాసికతోఁ బ్రయోజనంబులేనందున నది యున్నను లేనిదియై "నవిద్య తేఆసికాస్థితి. యస్యాస్సా"॥ అనువ్యుత్పత్త్యర్థమునుబట్టి నాసికాశబ్దంబు (లేనిది) మాత్రము తన్మతంబున సాధువయి యవయవంబు నిష్ఫలంబగుంగాక !!

పూర్ణానుస్వారము.

ఉదా:—(1) వంక (2) కంచె (3) పంచ (4) వంట (5) కొంత (6) కొంప ఇత్యాదులయందుఁ గచటతపలకు ముందున్న పూర్ణేందు బింబాకారము పూర్ణానుస్వార మనంబడును. ఆబాలగోపాలమును బేరుప్రతిష్ఠ లంనొంది విబుధులసంగూడఁ గడుపునిండాగఁ జేయునంతటి యానందంబును గొల్పుంజాలుచుఁ గువలయంబునకుఁ గన్నులపంటువయ్యెడి యీపూర్ణేందుబింబాకారము తెలుంగుప్రపంచంబున వెలుంగునొందుచుండఁగా నిట్టి యాకారము నామమాత్రావశిష్టమేకాని విధిచోదితంబుగాదని తెలుంగున సున్నకు సున్న పెట్టునట్టి యాధునికవాదం బొకటియడరుచుండెడి. ఆవాదసారాంశ మేమనఁగా:—

(1) అంకః (2) క్రౌంచః (3) ఘంటా (4) దంతః (5) కంపః, ఇత్యాదిస్థలంబులందు నిట్లు ప్రథమావస్థలోఁ బూర్ణబిందువుండఁగా "అనుస్వారస్యయయి పరసవర్ణః" అనుపాణినిసూత్రంబునఁ (బనమన్యమంపలి) పూర్ణబిందువునకు యయ్ప్రత్యాహారములోని వర్ణముపరమగుచుండఁగా సున్నకుఁ దద్వ్యతివర్ణముయొక్క వర్గంలోని సవర్ణాక్షరము నిత్యముగా నాదేశమగుననుటచేత (1) అఙ్కః (2) క్రౌఞ్చః (3) ఘణ్టా (4) దన్తః (5) కమ్పః, అని క్రమమున సంస్కృతభాషలో ఙ, ఞ, ణ, న, మ, లాదేశములగుచున్నవిగదా? అనఁగాఁ బూర్ణబిందువునకుఁ గంఠ్యములగు (గుటురల్) క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, లు పరమగుచో ఙకారమును; తాలవ్యములౌ (పలటల్సు) చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, లు పరమగుచో, ఞకారమును; మూర్ధన్యములౌ (లైంజాల్సు) ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, లు పరమగుచో ణకారమును; దంత్యములౌ (డెంటల్సు) త, థ, ద, ధ, న, లు పరమగుచో నకారము; ఓష్ఠ్యములౌ (లాబ్యల్సు) ప, ఫ,

బ, భ, మ, లు పరములగుచో మకారమును, య, వ, ల, లు పరములగుచోఁ గ్రమముగా ననునాసికములగు య, వ, ల; లును నాదేశములగున (సున్నకు) నియర్థము.

“అంకః”—ఇచట బిందువునకుఁ గకారము పరమగుచుండఁగాఁ బరసవర్ణము వచ్చెననుట చేతఁ గంఠ్యంబులై (గట్టురల్స్) కవర్గీయంబులైన యీగువర్ణంబులును
(1) (2)
స్థానాభ్యంతరయత్నవశంబున సవర్ణంబులౌటం జేసి బిందుస్థానంబునఁ బ్రాప్తించుచుండినను, “నాసికానుస్వారస్య” అని యానునాసిక్యగుణంబుగల (నేసల్) బిందువునకున నట్టి గుణంబుగల యంతరతమ (సన్నిహితము) వర్ణంబే యాదేశమై రాఁదగినది గావున “యథాత్మీయస్తథా పంచమా ఆనునాసిక్యవర్జమ్। ఆనునాసిక్యమేషామధికో గుణః” అను తుల్యాస్య సూత్రస్థభాష్య ప్రకారంబున ననునాసికంబులగు ఙ మ ఞ ణ న లైదింటిలోఁ బ్రకృతంబునఁ గంఠ్యత్వాదిధర్మంబునఁ గకారమునకు సవర్ణంబును బాహ్యప్రయత్నమైన యానునాసిక్యగుణంబునం జేసి బిందువునకు నంతరతమంబును (సన్నిహితమంబును) నైన ఙకారమే యిట నాదేశమైన “అఙ్కః” అనురూపం బేర్పడెనని యెఱుంగునది. ప్రకృతంబున నాదేశమైన ఙకారమందుఁ బరవర్ణమైన కకారమందలి

(1) (2)
కంఠ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునందలి యానునాసిక్యంబు నిట్టిధర్మద్వయంబును సమకూరియుండుట స్పష్టముగనున్నది. ఇట్లే “క్రౌఞ్చః”-అనుచోటను బిందువునకుఁ బర

(1) (2)
వర్ణమైన చకారమందలి తాలవ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునందలి యానునాసిక్యంబును గలిగిన ఞకారమాదేశమయినది.

[1] [2]
ఘణ్టా—ఇచట మూర్ధన్యత్వానునాసిక్యధర్మద్వయముగల ణకారమాదేశము.

[1] (2)
దన్తః—ఇక్కడ దంత్యత్వానునాసిక్యధర్మద్వయముగల నకారాదేశము.

[1] [2]

కమ్పః—ఇట బిందువునకు నోష్ఠ్యత్వాను నాసిక్యధర్మద్వయముగల మకారాదేశము.

ఇట్లు గీర్వాణభాషావ్యాకరణకర్తయైనపాణిని మునీంద్రుఁడు తన సంపూర్ణానుభవంబునంజేసి "అనుస్వారస్యయయి పరసవర్ణః" అనుసూత్రంబును రచియించి సంస్కృత పదంబులందలి బిందువునకు ననునాసికంబులగు పంచమవర్ణంబు లాదేశంబులుగా విధిచె. ఆసూత్రము సంస్కృతభాషానిమిత్తమే రచియింపఁబడినను యుక్తియుక్తమైన మన యనుభవంబును బరిశీలింపఁగాఁ దెలుంగుభాషయందుఁగూడ నల్లసూత్రం బుపయోగింప కతీరదు. తెలుంగువ్యాకరణమున సూత్రము లేదనుకొన్నను దెలుంగుభాషలో సానుస్వారంబులనుకొన్న ప్రదేశంబులందు ననునాసికముతో పంచమవర్ణంబుల పలుకుబడియే బలాత్కరించి యనుభవసిద్ధంబుగాఁ గానంబడెడి. అందున (1) వంక (2) కంచె (3) వంట (4) కొంత (5) కొంప—ఇత్యాదిపదంబులు (1) వఙ్క (2) కఞ్చె [3] వణ్ట [4] కొన్త [5] కొమ్ప-అని ఙ, ఞ, ణ, న, మ, లతో సంయుక్తములు సేసి లిఖింపవలయు. ఇట్లు పరుషసరళంబులకు ముందు సున్నలనుకొన్న ప్రదేశంబులెల్లఁ బంచమవర్ణంబులతో నిండియుండునని గ్రహించునది. మఱియు, పంచ, సంజ-ఇత్యాదిదంత్య చ, జ స్థలంబులందుఁ దాలవ్యమైన ఞ-కారము బిందువునకుఁ బరవర్ణములైన దంత్య చజలకు సవర్ణము గానందున నిచ్చట బిందువునకు ఞ కారము రానేరదు. అట్టి చ, జ, లకు దంత్యమైన నకారమే సవర్ణంబుగాన నట్టి శబ్దంబులు నకారయుక్తంబులుసేసి, పన్చ, పన్జ, ఇత్యాదివిధంబుగా వ్రాయవలయును. వఙ్క ఇత్యాదితెలుంగు శబ్దంబులు సంస్కృత పదంబులువోలె పంచమవర్ణయుక్తంబులు కానసే యీవక్ష్యమాణంబులగు నాంధ్రకవితాపితామహాది ప్రయోగంబులు సంగతములగుచున్నవి:—

(1) ఉ॥ అఙ్కముఁజేరి శైల తనయాస్తన దుగ్ధము లానువేళ బా
ల్యాఙ్కవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచన్ద బళింపఁబోయి యా
వఙ్కఁగుచంబుగాన కహివల్లభహారముఁ గాంచిలే మృణా
ళాఙ్కురశంక నంటెడుగజాస్యునిఁగొల్తు నభీష్టసిద్ధికిన్॥

మను ౧౩

(2) ఉ॥ పాణ్డవ వంశవర్య పటుపాపవినాశని యైనయిక్కథన్
నిణ్డుమనంబుతో వినుట నీవు కృతార్థుఁడ వైతిశాశ్వతా
ఖణ్డసుఖాత్మువిష్ణు నధిక స్థిరభక్తి సమాశ్రయింపు నీ
కొణ్డొకఁడేల యిమ్మెయి మహోన్నతిఁజేయు జగత్త్రయంబునన్॥ భార-
శాం ౯, ఆ

మొదటిపద్యమునందు (1) అఙ్క (2) అఙ్కుర, ఇత్యాదిపదంబులందుఁ బైని నుదాహరించిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రమననుసరించి ఙకారము తప్పనందునఁ బ్రాసస్థానంబున ఙకార కకారసంయోగంబుండకతీరదు. వఙ్కశబ్దంబు తెలుంగు శబ్దంబైనను సాంస్కృతిక భాషాసంప్రదాయానుసారంబుగాఁ బ్రాసస్థానమందు ఙకార కకారసంయోగంబు గల్గినందుననే సంయుతప్రాసంబునఁ బద్యంబు శాస్త్రీయమై సమంజస మగుచున్నయది. అట్లె రెండవపద్యమునందుఁ బాణ్డవేత్యాదిశబ్దములందుఁ బాణినీయ వ్యాకరణంబున ణకార డకారసంయోగంబు ప్రాసస్థానంబున నుండకతీరదు. నిణ్డు ఒణ్డు, ఈతెలుంగుశబ్దంబులందును సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంప్రదాయంబున, ణకార డకార సంయోగంబుండినందుననే నాల్గుపాదములయందును సంయుతప్రాసంబైనందున బద్యంబుశాస్త్రీయంబై రమణీయంబగుచున్నయది. ఇట్లేతక్కిన వర్గాక్షరములయందును నూహించుకొనునది. అని యిట్లు కొందఱు తమవాచోయుక్తులు విజృంభింపఁ జేయుదురు కాని యీమతంబు నన్నయభట్టారక తిక్కనసోమయాజి ప్రభృతి సకలవిద్వద్వరేణ్యులకును సమ్మతంబుగాదు. పంచమవర్ణంబులు రాక తెలుంగుశబ్దంబులందు బిందువులే నిల్చునని ప్రాచీనులతాత్పర్యంబు. పైనింజూపినపద్యంబులయందుఁ బ్రాసంబెట్లుసంగతంబందు రేనివినుండు. పైపద్యంబున, ‘‘అఙ్కము’’ ‘‘అఙ్కుర’’ ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు
(1) (2)
బ్రాసస్థలంబున నానునాసిక్య కంఠ్యత్వధర్మద్వయంబుగల ఙకారంబును వెంబడించి కేవల
1)
కంఠ్యత్వధర్మంబుగల కకారంబునివ్వటిల్లుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రాసస్థానీయమైన ‘‘ఙ్క’ అనునట్టి విశిష్టమందు నానునాసిక్యం బొకధర్మంబును గంఠ్యత్వధర్మంబులు రెండును గల్గియుండుట స్పష్టమగుచున్నయది. ఇటఁ బ్రాసస్థానంబున నొకయానునాసిక్యంబును) ద్విగుణకంఠ్యత్వంబును దేజరిల్లుచుండు. (హియర్ ఇన్ది ప్లేస్ ఆఫ్ ప్రాస (ఙ్క’

దేరిజ్ నణ్ నేసల్ సౌండ్ ఎండ్టు గటరల్ సౌండ్స్) ప్రాచీనుల మతంబున "వంక" అనునట్టి తెలుంగుశబ్దంబున సాంస్కృతికసూత్రము ప్రవర్తిల్లక పంచమవర్ణము రానందునఁ బ్రాసస్థానమందలి బిందుపూర్వక కకారమందు(ంక)నాను నాసిక్యధర్మమొక్కటియు(బిందువునందు) కంఠ్యత్వధర్మంబొక్కటియు (కకారమందు) వర్తిల్లుచుండు. (హియర్ ఇన్ది ప్లేస్ అఫ్ ప్రాస (ంక) నణ్ నేసల్ సౌండ్ అండ్ నణ్ గట్టురల్ సౌండ్, అనఁగా నేకాన నాసిక్యంబును ద్విగుణకంఠ్యత్వంబునుగల 'జక' అనుశబ్దముకంటె, నేకాను నాసిక్యమును నేకకంఠ్యత్వమునుగల 'కం' అనుశబ్దంబొకకంఠ్యత్వధర్మంబునఁ దక్కువయగుటస్పష్టపడుచుండుఁగాన నిటనెట్లుప్రాసంబుచెల్లునని యాధునికులకు కొంచెము తాత్పర్యము. కాని యిచటఁ గంఠ్యద్విత్వంబులోనొక్కటి తగ్గినంతమాత్రముననఁ బ్రాసభంగంబు రానేరదని యేపూర్వులయభిప్రాయము: ఇటస్థాలీపులాకన్యాయంబున నీక్రింది భాగవతప్రయోగంబు ప్రమాణంబుగాఁ జూపెద:—

ఉ॥ క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారుబ్రాహ్మణ। క్షత్రియవైశ్యశూద్రులనఁగాఁగల నాలుగుజాతులన్ స్వధా। రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితిగాచినయట్లు రామామాం। భాఃరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె? యేయుగంబునన్॥ భా-ఆది ౨ ఆ: ॥శ్లో॥ సక్షత్రియస్త్రాణసహాస్సతాంయ। స్తత్కార్ముకం కర్మసుయస్యశక్తిః। వహన్ద్వయీంయద్యఫలేర్థజాతే। కరోత్యసంస్కార హతామివోక్తిమ్॥ కిరాతార్జునీయము. ౩ స:—ఈభారవి కవికృతశ్లోకమందలి క్షత్రియశబ్దంబునకు "క్షతాత్ త్రాయతే క్షత్రిమ్" అనియు, క్షతః (క్విప్ప్రత్యయాంత పంచమ్యంతము) త్రాయతే క్షత్రిమ్ (క్షత్రియగులం) అనియుద్వివిధంబుగా ఘంటాపథవ్యాఖ్యానమందు వ్యుత్పత్తివ్రాసి తజ్జాతియందుఁబుట్టినవాఁడుగాన క్షత్రియుఁడని (క్షత్రాద్ఘః అ ౪ పా ౧ సూ ౧౩౮) మూలకాగుని యభిప్రాయము వెల్లడింపఁబడియె. కావున భారవిప్రముఖసమస్తకవులమతమందును క్షత్రియశబ్దమందుఁ దకారద్విత్వంబుతప్పను. అందునఁ బైపద్యములోఁ బ్రథమద్వితీయపాదములందుఁ బ్రాసస్థానమున "త్రి" అనుచోటున. దకారద్విత్వంబు అనఁగా ద్విగుణదంత్యత్వంబుండక (డబుల్ డెంటల్ సౌండ్) తీరదు. (క్షత్ + త్ర). మూడవపాద ప్రాసస్థానములోని చారిత్రపదమందలి త్రశబ్దమునందు "అనచిచ" అను పాణినీయసూత్రమునఁ దకారద్విత్వమును జేయఁగాఁజూచినను, నాల్గవ

పాదమందలి మాంధాతృశబ్దములోని తృశబ్దమునందు ద్వితీయతకారము రానేరదు. ఇచట మాంధాతృశబ్దముయొక్క ఋకారమునకు సమాసపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదినాల్గవసూత్రమున ద్వంద్వంబున రేఫాదేశమయ్యెంగావున తెలుంగువ్యాకరణంబున నైన రేఫవర్ణంబు పరమగుచో "అనచిచ" అను సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రమునం దకారద్విత్వంబు తేం జూచుట దుర్ఘటంబు. అయిన మాంధాత్రశబ్దమందలి త్రశబ్దమునందు ద్విగుణదంత్యత్వము లేకపోంగా దంత్యద్విత్వముగల తక్కిన మూండుపాదములలోని ప్రాసంబులతో జతుర్థపాదప్రాసం బెట్లు పొలయుటోగుటను నహాణంబయి శాస్త్రీయంబగునగు? కాంబట్టి ద్విగుణదంత్యత్వసంస్కృత్వాదులు (డబుల్ డెంటల్ సౌండ్ ఎస్పిరేటెడ్ గట్టరల్ సౌండ్ ఎన్డు) నన్నయభట్టారకాదులమతంబున ప్రాసాదులలో నవివక్షితములన్న సిద్ధాంతము సిద్ధమగుచున్నది. అందుచే పైపద్యములోని చతుర్థపాదమందలి ప్రాసంబు దోషనిరాసంబయినదని యూహించునది. అట్లే పరిష్కృతంబున "అజ్ఞ, అజ్ఞర" ఇత్యాదులయందుం బ్రాసస్థానమున ద్విగుణకంఠ్యత్వాదులున్నను

"పంక" ఇత్యాదులందు యనేకకంఠ్యత్వమున్నను

అట్టివిద్విత్వంబవివక్షితము గాన నయ్యవి ప్రాసాదులలోం బరస్పరంబ ప్రతిఘటంబులయి చెల్లనగునని పద్యనిదానంబు తెలుచున్నది. కావున నీయాక్రిందిపద్యముల యందు బ్రాసము సంగతమగుచున్నది.

కం॥ మిన్నేయుపాదమునభా।త్యం నాభినిజకుసుమశరుం నెనంగాంచిననీ।సాన్నిధ్యము దొరకుటకై । సన్నుతి సేయుదురు నిన్ను సనకాదులజా॥ పైపద్యమునందు రెండవపాదంబునంగాక తక్కినపాదప్రాసమ్మునందును (నకారము దంత్యమును నాసిక్యముగావున) నకారద్వయమందు దంత్యతాద్విత్వనాసిక్యతాద్విత్వంబులు.

వెలయుచున్నవి' రెండవపాదమందు "తంనాభి"

అనుచోటున ద్విగుణనాసిక్యమును నేకదంత్యత్వంబును

వినబడుచున్నవి. ఇట్టి లీపద్యద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబున నుండందగిన ద్విగుణదంత్యత్వములో నొక దంత్యత్వధర్మంబునకు లోపంబు వచ్చినను నయ్యది యవివక్షితమైనందుననే యనునాసికప్రాస సంజ్ఞను బ్రాసంబు చెల్లనచ్చునని లక్షణవేత్తలు "తే॥ తమర్చందాము ద్విత్వాబులై తనరునవియుం బూర్ణబిందువు డాపల

బోరయునవియుఁ। గలసి యనునాసికప్రాసములను బేర ।న. ను. లమరుఁ గావ్య ముల యందుఁ తమకుఁదాము'' అని శాసించుచున్నారు. స్థిరమైన నకారము మకారమును పరముగు చోఁ బూర్వనకారమునకు బిందువు సయితము రాఁదగునన్న మతంబున నిట్లు లక్షణపద్యము రచియింపఁబడియె. (సంధిపరి [19] సూత్రవ్యాఖ్యలోఁ జర్చించినయంశమునుజూడుఁడు) కం॥ తమ్ములను మల్లికాకుసు। మమ్ములమరువాదిప త్త్రిమాలికలను భ। క్తిం మురసంహరు పూజలు। సమ్మదమునసలుపఁ గలుగు సకలార్థమ్ముల్. కం॥ ఇమ్మహిని మునులచేవెల। సెంమును కావ్యములు ‹‹నానృషిః కురుతే కా! వ్యమ్మనువచనార్థంపుణ। సమ్మతిఁగలివేళ సకవిజనులేమానుల్॥ [అప్పకవి] ఇట మొదటిపద్యముయొక్క తృతీయపాదమందలి ప్రాసస్థానంబునను రెండవపద్యములో ద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబునను నుండఁదగిన యోష్ఠ్యద్విత్వమ్ములో నొకటి తక్కువయైనను నవివక్షం జేసి యనునాసికప్రాసమను పేరున ప్రాసంబు విధింపంబడియె.

ఇకఁను బ్రాసస్థానములోని ‹‹జ్క" అనుశబ్దంబు సంయుక్తంబును, వేఱొక ప్రాసస్థానమందలి ‹‹ంక" అనుశబ్దంబసంయుక్తంబును నగుచుండఁగా, సంయుక్తాసంయుక్తంబులకు నెట్లుసంయుతప్రాసంబు చెల్లునని శంకింపకు లేని వినుండు. [1] అనుస్వారము [ం] [2] విసర్గము (ః) (3) జిహ్వామూలీయము (ంక) [4] ఉపధ్మానీయము (ఃప) ‹‹అఇఉణ్" సూత్రములో, అకారము తర్వాతను శర్వర్ణములమధ్యమందును [శ, ష, స] పఠింపవలయునని ‹‹హయవరట్" సూత్ర భాష్యమందు నుద్ఘోషింపంబడియె. అట్లుపఠించుటం జేసి యను స్వారాదులచ్చులనియు హల్లులనియుఁగూడ శాస్త్రంబున వాడంబడును. ఉపధ్మానీయము (ఃప) హల్లుగూడ నైనందులకు ఫలంబిట్లు మహాభాష్యంబున నకార్కశింపఁబడియె. "ఉః జ" (ఆర్జవే) అనుధాతువునకుపధ్మానీయ ముపధ ( )గాన నట్టి యుపధ్మానీయము నకు "ఝలాంజశ్ఝశి" అనుసూత్రంబున "బ" కారంబురాఁగానైన సుబంతం "ఉబ్జకః" అనియుండు. దీనికి సంబోధనాంతము "ఉబ్జక!" అనియగును. (ఇట మూ (డం కెఫ్లుతేమునకు గుఱుతు.) (ఇచ్చట "గురోరనృతో నంత్యస్యాప్యేకైకస్య ప్రాచామ్ "అ ౮ పా ౨ సూ ౮౬) అనుసూత్రమున బకారజకారంపయోగమునకు ముందుండి గురువైన యుబ్జకశబ్దమందలి యు [ఉ] కారముకప్లుతంబునయ్యునని యుదాహరించి

పిమ్మటను "పూర్వత్రాసిద్ధమ్" అనుశాస్త్రము ననుసరించి, పూర్వంబైన ప్లుతంబుచేయు నట్టి సమయంబునఁ బరశాస్త్రాదేశమైన బకారంబసిద్ధంబుగాఁగా బకారస్థానియైన యుపధ్మానీయంబే యుదాహరణమందుఁ గనఁబడుటంజేసి హల్ సంయోగమునకు ముందున్నయు [ఉ] కారము కానందున నియ్యది గురువుగాదనియు నందువఁ బ్లుతంబు రాదనియుఁ బతంజలిభగవానులు శంకించుకొని శర్వర్ణంబుల (శ, ష, స) మధ్యమందుఁ బఠింపఁబడి నందున నుపధ్మానీయానుస్వారాదులు హల్లులనియు నిట నుపధ్మానీయ జకార సంయోగంబునకు ముందుండుటంజేసి గురువగుచున్న యుబ్జకశబ్దము మొదటి యు [ఉ కారమునకుఁ బ్లుతంబు నిర్బాధమనియు సమాధానంబుచెప్పిరి. అట్లే ప్రకృతంబునను, న నుస్వారము శర్వర్ణములనడుమను [శ, ష, స] బఠింపఁబడుటంజేసి హల్వర్ణంబు గావున "ంక" ఇత్యాదులయందలి బిందుకారాదుల సంబంధము సంయుక్తంబై యన్యపాదములయందలి జకారక కారాది సంయుక్తంబునకుఁ బ్రతిబింబమగుచుండ సంయుతప్రాసంబునకుఁ బైపద్యంబులందు భంగంబు కలుగనేరదు. అనుస్వారము హల్లుగావుననే బిందుపూర్వకమైన యీక్రింది థకారాదిప్రాసంబులు, ఈహకారమకారాది సంయుక్తములువోలె సంయుక్తంబులైనందున వానికి ముందక్షరమ్ములు [అనఁగాఁ బాదాదివర్ణంబులు) హ్రస్వంబును దీర్ఘంబునుగూడఁ గావచ్చును.

ఉదా:—కం॥ అంథునకుఁ గొఱయె వెన్నెల। గంధర్వాంగనల పొందు గాదని సంసా। రాంధువునఁ గూలెదకట ది। వాంధము వెఱఁగుగని గొంది నడఁగినభంగిన్॥ మను 2 ఆ:

కం॥ బ్రాహ్మణుఁడింద్రియవశగతి। జిహ్మపరత్వైకనిపుణచిత్తజనిత తా। జిహ్మగములపాలై చెడు। బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీస్యూతుఁడై॥ మను 3 ఆ.

ఆ॥ వె॥ క్రిందజడ్డలును బిఱుందబిందువులును। నూఁదప్రాసములకునుండెనేని। హ్రస్వమొకటినిడుదయక్కరంబొక్కటి। వాని మొదలనిలుపవచ్చునెందు॥ అనిలక్షణగ్రంథంబులయందు బిందువులను విశేషించి పేర్కొనుట యక్షరోద్దేశపక్షగ్రాహులను స్పష్టార్థమేకాని వేఱుప్రయోజనంబులేదని తెలియునది.

ఇచటఁ గొందఱు బుద్ధిమంతు లిట్లు శంకింతురు:—పైనిజూపఁబడిన భారతాది పర్వగతపద్యములయొక్కపాఠంబు "మాం। ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాంచిరె

యేమగంబునకే॥" అని యిట్లు మాంధాతృశబ్దపాఠంబు ఋకారముతోనే యుండవచ్చ యును గాని "మాం॥ ధాత్రీరఘుక్షితీశులు" అని ఱకారవడితోఁ బఠింపఁగూడదు. కావు ననే యప్పకవి "వ॥ మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్రువసుడి గాని ఱకారవడి గాదు" అని యుద్ఘోషించుచు సంయుతాసంయుత ప్రాసంబునొద్ద నీపద్యమును ఋకారాంతమాంధాతృశబ్దపాఠముతో నుదాహరించెం గదా. కాఁబట్టి పద్యములోని "మాంధాత్రిరఘుక్షితీశు" లన్న యభూతపూర్వపాఠంబును బహి రస్కరించుకొని పూర్వోద్దిష్టంబయిన వాచోయుక్తిపాటవప్రకటనంబు వృథాప్రయాసం బేకాని వేఱొకటి గాదని కొందఱు వాంఛవరశంక శంకించెదరు. అట్టులనవలదు. మేమీ వఱలో సమాసపరిచ్ఛేదములోని (24) సూత్రమునొద్ద నీపద్యముదాహరించి ప్రకృతం బున వక్తవ్యాంశము శబ్దసాధుత్వనిర్ణయంబే యని యెంచుకొని ఋకారయుక్తపాఠం బును రేఫయుక్తపాఠంబును నుభయంబును వ్యాకరణప్రకారంబున సాధువులని స్థూలదృ ష్టిని "తుష్యతు దుర్జనః" అను న్యాయంబున సిద్ధాంతము చేసితిమి గాని పద్యలక్షణంబు నకు భంగంబు గలిగింపకుండ నేపాఠము సాధ్యముగానున్నదో నిశ్చయించి ప్రదర్శించు ట యవశిష్టంబైనది. ప్రకృతవక్తవ్యాంశంబునకుఁ బెక్కులుదాహరణపద్యంబులున్నను "ఏకక్రియాద్వ్యర్థకరీబభూవ" అను న్యాయంబున రేఫయుక్తపాఠంబే పద్యలక్షణంబు నకు సమన్వయంబుగా గానున్నదని చర్చాపూర్వకంబుగా నిశ్చయించుటకుంగూడ నా పద్యమే యిప్పటి వక్తవ్యాంశంబున కుదాహరించితిమి. కాన సావధానమనంబున నాక ర్ణింపవలయు. తే. గీ. రలలు తమక్రిందఁ జడ్డలై క్రాలు వ్రాలు। ప్రాసవర్గంబులైవాని బాసియైనఁ। గూడియైనను బేయఁదగు గలను గిలుము। సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి॥ ॥ అప్పకవీయము 3 ఆశ్వాసము॥ అర్థము, ఱకారవడితోఁగాని లేక లాముడితోఁగాని సంయుతములైన హల్లులతోఁ గేవల (అసంయుతము) హల్లులు గూడఁ బ్రాసంబులుగా నుండఁదగునని ఫలితార్థము.

పైలక్షణపద్యంబునూపి భారతములోని ప్రకృతపద్యంబును ఋకారయుక్తమాం ధాతృశబ్దముతో రేఫసంయుతమునకు నిట్లు లుదాహరణముగా నిచ్చె.:—

ఉ. క్షత్త్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్త్రియవైశ్యశూద్రులనఁ గాఁదగు నాలుగుజాతులన్ స్వచా

రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుఁ గాచినయట్లు రామమాం
ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె? యీయుగంబునన్. భా. ఆది-౨ ఆ.

ఈపద్యమునందు "క్షత్త్రియ, చారిత్ర" అని తక్కిన పాదములందుఁ బ్రాసము రేఫసంయుక్తంబై నాల్గవపాదమందు "మాంధాతృ" అని రేఫహల్లుతో సంయుక్తముగాక కేవలమును బ్రాసతకారము ఋకారాచ్చుతో నున్నను వైలక్షణ్యపద్యము ననుసరించి ప్రాసంబు చెల్లునని యప్పకవి తాత్పర్యము. ఈపద్యము రేఫక్లిష్టమునొద్ద నుదాహరించుట కేవలముఁ బ్రమాదాయత్తము. రేఫయుక్తాక్షరము రేఫహీనాక్షరమును బరస్పరముఁ బ్రాసముగా నుండఁదగియున్నను "క్షత్త్రియ, చారిత్ర" అని హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారముతో "మాం| ధాతృ" అనుచోటున సంయుక్తముగాని తకారము దీర్ఘపూర్వకంబై యెట్టులు ప్రాసంబుగా నుండ జాలును? ఆ. వె. క్రిందజడ్డలును బిలుందబిందువులును| నూఁదిప్రాసములను నుండెనేని| హ్రస్వమొకటి నిడుదయక్షరంబొక్కటి| వాని మొదల నిలుపవచ్చు నెందు|| అను లక్షణపద్యము ననుసరించి సంయుక్తప్రాసంబునను బిందుపూర్వకప్రాసంబునను బూర్వమందే హ్రస్వదీర్ఘనియమము లేక యచ్చు నిలిపియుండవచ్చును గాని సంయుక్తముగాని కేవలప్రాసాక్షరమునకుఁ బూర్వమున నటులుండఁగూడదని లక్షణము చాటుచుండఁగాఁ బ్రకృతంబున "క్షత్త్రియ" ఇత్యాదులయందు హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబునకు "మాం| ధాతృ" అను నాల్గవపాదమందు సంయుక్తముగాని కేవల తకారప్రాసంబు దీర్ఘపూర్వకంబై ప్రతిఘటంబుగా నెట్టులుండఁజాలును? ఒకవేళ గీ. రలలుతమక్రింద జడ్డలైక్రాలువ్రాలు...|| అనునదివిధి "ఆ. వె. క్రిందజడ్డలును బిలుందబిందువులును...." అనునట్టివిధిని సయితము బాధించి ప్రవర్తిల్లును గాన నిట్టిదీర్ఘపూర్వకమైన యసంయుక్తతకారము హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబులు బ్రతిఘటించి ప్రాసంబుగా నుండవచ్చునందు రేని యటులు వచింపఁగూడదు.

శా. నాతోమార్కొనలేరు నిర్జరపురీనాగేంద్ర బృందారకా
రాతుల్మున్నగ దేవసంఘములు పోరన్ధీర సంగ్రామకుం
డీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణంబేచోట లేకుండఁగాఁ
జేతుల్త్రుప్పువృథాభరంబగుచువచ్చెన్ దేవ యీమేనికిన్. (సోమునిహరివంశము.

గీ. వాక్ప్రినేత్రాంగసాశశీశక్తులధిక । సంఖ్యమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య [కలిడి॥
హంత్రిఁబూజింపుదురుత్ర యామంత్రములను । స్తోత్రములుచేసి మంగళారాత్రి

శ్రీవేదాంతదేశికాంఘ్రయేనమః. (దేవీవిజయము.

ఇత్యాదిసోదాహృత పద్యంబులందే దీర్ఘపూర్వకంబులును, సంయుక్తంబులును; బిందుపూర్వకంబులునైన ప్రాసస్థలంబులలో సావకాశమైనట్టి ,,గీ॰ రలలు తమక్రింద జడ్డలై క్రాలుద్రావాలు॥ అనునట్టివిధి చరితార్థమైనందున ఆ॥ వె॥,,క్రిందజడ్డలను బిఱుంద బిందువులను॥ అనెడివిధినెట్టులు బాధింపఁజాలును? కాఁబట్టి ,,మాం। ధాత్రరఘుక్షితీశులు ముదంబున గాంచిరె? యేయుగంబునన్'' అను రేఫయుక్తమే పద్యలక్షణానుకూలంబుగానట్టిపాఠంబేప్రశస్తంబు. ఈ,,మాంధాత్ర'' పద్యంబునఁ(నక్కనపాదత్రయంబునందలి ప్రాసములు హ్రస్వపూర్వకంబులైనను జతుర్థపాదంబున దీర్ఘపూర్వకంబైనను సర్వత్రసంయుక్తస్థలంబుగానఁ బూర్వోక్తవిధిచేతను నిర్దోషంబని యెఱుంగునది. ఈసమస్తము ప్రశస్తముగా నవలోకనము సేసియేయడిదము సూరకవి ,,గీ॥ ధరబుకారాంత శబ్దంబు ద్వంద్వమైన। రేఫమగుమఁ బ్రివర్తిల్లు దృఢముగాను। పత్రిపరహాయ వాగ్వధూనేత్ర (వాగ్వధూనేత్రు-వాణీపతి) ముఖసు। రాభివందితపాదాబ్జయన్నయట్లు'' కవిసంప్రథమ 28 ల అనుపద్యలక్షణంబునకుఁ బ్రకృతపద్యములోని మాంధాతృశబ్దంబు రేఫాదేశయుక్తంబగుట యుక్తంబుగానెంచి యుదాహరణముగా నిర్దేశించె. కావున నట్లు ఖండించి నిశ్చయించిన యడిదము సూరకవీంద్రునియడిదంబే చెడిపంబై ప్రబలీనందులకు నెంతయు సంతసించుచున్నారము.

ఈ ప్రకరణమందే, శా. లోకత్రాణరతిందదాదిను మహీలోకప్రవేశోత్కృ। షాక్ౢప్తప్రథమద్వితీయపద......అను రాఘవపాండవీయములోని పద్యమందలి ద్వితీయప్రాసంబును లకారశ్లిష్టమున కుదాహరణముగా నిడెండు సూపుటయు నేఱోక ప్రామాదంబు. "ఋదుపధాచ్చాక్ౢపిచృతేః" (అ 3 పా ౧ సూ ౧౧౧) ఇత్యాది సూత్రంబులవలన నయ్యది యచ్చుగాని హల్లుగాదు మఱియు నిడెండు కవికర్ణరసాయనములోని పద్యంబును బ్రమాణముగాఁ జూపి మాంధాతృశబ్దంబునఁ బ్రాపడినిషేధింపును బుకారాంతమని సాధించుట ద్వంద్వసమాసమందు బుకారాంతములకు రేఫాదేశముక

నన్నయంశము మఱచినట్లు తోఁచుచున్నది. కావననే యీమాంధాతృశబ్దంబు భారతరచనా సమయంబున ఋకారముతో నున్నదనియుఁ బూర్వోక్తరాఘునపాండవీయపద్యపాదప్రాసంబు లకారశ్లిష్టమనియు భ్రమియించి యేతత్కవిప్రయోగమూలకంబుగా రేఫలకార సంయుతప్రాసంబులు కేవల హల్లులతోఁగూడ హ్రస్వపూర్వకత్వ దీర్ఘపూర్వకత్వాదిసకల నియమముల నుచ్ఛేదించి యథేచ్ఛముగాఁ బ్రాసములై యుండవచ్చునని యెంచి యీకవి "గీ॥ పాఁడిద్రచ్చఁగనిమ్మ నాతండ్రికన్న! । పేఁడుకొనియెద నందాఁకఁ బండ్లుదినుము" అని తేటగీతిని రచియించి యుదాహరణముతోఁ బ్రకృతాంశమును వికృతంబుగాఁ జేటపఱుచుచుండె. కాఁబట్టి ప్రమాదబాహుళ్య భూయిష్ఠంబైన యీప్రకరణంబున నితం డుదాహరించిన ఋకారయుక్తపాఠంబు భ్రమాస్పదంబనియు స్వవాదంబునకు ముఖ్యాధారంబగు రేఫయుక్తమాంధాతృశబ్దపాఠంబే ప్రమాణంబనియుఁ బ్రదర్శించుటకై ప్రసక్తానుప్రసంజన వశంబున నింతవఱకుఁ జర్చింపఁబడియెంగాన నిఁక విస్తరంబుతోఁ జాలును.

(2) అథవా, బ్రహ్మం బుపాదానకారణంబుగాఁగల యీప్రపంచంబు తత్త్వవేత్తదృష్టికిఁ గనంబడక కారణమైన బ్రహ్మంబే భాసిల్లునట్టులు. అనుస్వారం బుపాదానంబుగాఁగల పంచమవర్ణంబాంధ్రతత్త్వవేత్తలదృష్టికిఁ గానిపింపకకారణమైనయనుస్వారంబే యలరారుచుండెనని యూహించెద. వెండియు వేఱొకకారణంబుంగలదని నే

1 2 3

నెంచెదను. అవర్ణాతీతమయి, సద్వృత్తరూపరేఖావిలాసంబున నేకజన్మంబెత్తి ముక్తా

4 5 6

త్మయైన యనుస్వారం బడఁగినచోటునఁ బంచమవర్ణంబులై వికృతరూప రేఖావిలాసంబునఁ బలుపుట్టువులు (ముఖనాసికం బుభయమున జనించినవి) పుట్టి యంతేవాసులైన (మాతంగజాతీయములును, వర్గాంత్యములును) ఙకారాదులం జొనుపుట యర్హంబు గాదని యాంధ్రవిద్యావిశారదులైనబ్రహ్మణ్యులు సంశయించివానిని బహిష్కరించిరి. పూర్ణంబైన యాలోకంబు (నిండువెలుంగు=బ్రహ్మము) చింతించి యాత్మోపకారం బగునని యెన్నిన పరిజ్ఞాతలు నిష్ఫలంబైన యీలోకంబును సేవగించి వట్టులు గుణజ్ఞులై (బ్రాహ్మణశ్రేయస్కాములగు) (ముముక్షు) వుంగరయైన (నాసికయందు గలిగినదని భావము) పూర్ణానుస్వారంబునన్నే స్వకార్యసాఫల్యంబగుననియెంచి దానియాస్థానంబున

నాఁటి యాంధ్రభాషారహస్యవేత్తలు సర్వదా లోకులనోళ్లఁబడుచుండెడి (ముఖస్థానాభ్యంతరప్రయత్నవంతములైన) యీయంత్యవర్ణంబులం బాఱందోసిరిగాని యంతటిపరిపూర్ణులు వీని గుట్టుమట్టులు జాడం గట్టఁజాలకపోయిరి యని యనంగూడదు.

జకారాదివర్ణంబు లాదేశంబు కాకుండనే యనుస్వారమాత్రమునఁ దెలుంగునఁ గార్యసాఫల్యమెట్టులగునని వారు తలంచిరో వినుండు.

(1) అఞ్జః వఞ్చకః — ఇత్యాదులయందు "అనుస్వారస్య యయి పరసవర్ణః" అను పాణినీయసూత్రంబున ననుస్వారాదేశంబయిన ఞకారాదులు, తత్సమభాషాభాగంబున నట్టిశబ్దంబులు తెలుంగులోనికి నేతెంచినతోడనే, తమకుస్థానియైన యనుస్వారస్వరూపంబు నాంధ్రభాషానురాగంజేసి బొందుచుండెడి. (1) రోచి, రోచులు (2) వీచి, వీచులు (3) వాజి, వాజులు — ఇత్యాదులయందు నాంధ్రభాషాపరిపాటింబట్టి భాషాంతరీయమైన దంత్య చ, జ, లచేతను సయితము ప్రాతిపదికంబులోని సాంస్కృతిక తాలవ్య చ, జ, లకు వికారంబుగలిగినప్పుడు తత్సమత్వంబునకు భంగంబు కలుగకయుండఁగా నిపుడను నాసికవర్ణంబులు తమస్థానియైన బిందుస్వరూపంబును బొందినంత మాత్రమున నట్టి తత్సమత్వవ్యవహారంబునకుఁ గొఱంత రానేరదనియే వారి తాత్పర్యము.

---

(1) అనుస్వార, విసర్గ జిహ్వామూలీయో, పధ్మానీయములు, 'అ ఇ ఉ ణ్' అనెడి సూత్రములోని యకారము తర్వాతఁ బఠింపఁబడెనని భాష్యము స్మరించునది; అనింద్యమైనదనియు నర్థాంతరము.

(2) వర్తులాకారమయినది; మంచిప్రవర్తనయు, మంచిరూపము, విలాసముగలదని యర్థాంతము. (3) ఏకస్యాం=నాసికాయాం జన్మ: (సర్వనామమునకు వృత్తియందు పుంవత్త్వము) నాసిక యొకదానియందే పుట్టినది; ఒకజన్మమే యెత్తి అనుటచే జన్మాంతరమునకుఁ దగిన పాపములేక పుణ్యముగలదనియు నర్థాంతరము. (4) ముత్యమువలెనున్నది; జీవన్ముక్తమయినదనియు నర్థాంతరము. (5) వర్గములో నైదవ వర్ణంబులు; అంత్యవర్ణములోనివనియు నర్థాంతరము. (6) వ్రాయుటలో భేదముగలవని ఫలితార్థము; చెడ్డరూపు చెడ్డచేష్టయుఁ గలవని యర్థాంతరము.

అజ్ఞ — అనెడి జకారఘటితశబ్దంబున "జ్ఞ" అనునట్టి విశిష్టములోనుండిన జకారమందు సానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు, గ్రింది కకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నది గాన నట్టిసముదాయమందు నేకానునాసిక్య ద్విగుణకంఠ్యత్వంబులు వెలయుచుండు నని యీపఙ్క్తిలోఁ జెప్పితిని.

అంక — అనెడి యనుస్వారయుక్తరూపమందున్న "ంక" అనునట్టి సముదాయములోనుండిన బిందువునకు సానునాసిక్యధర్మంబును, తర్వాతికకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నవి గావున నట్టిసంఘాతమందు నేకానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు వర్తిల్లుచుండు. కనుక పైరూపద్వయంబులోఁ దారతమ్యము విమర్శించినచో నుభయత్ర యానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు సమానముగానే యుండెంగాని రెండవరూపంబునఁ గంఠ్యద్విత్వంబుమాత్రంబుండ నేరదు. అప్పుడు — ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు "అచో రహాభ్యాం ద్వే" అనుసూత్రంబునఁ గకారమునకు ద్విత్వంబగుంగాన నొకమతంబున నుచ్చారణలోఁ గంఠ్యద్విత్వంబు స్ఫురించుటయు, "సర్వత్ర శాకల్యస్య" అను శాకల్యునిమతంబున నేకకంఠ్యత్వమే స్ఫూర్తివిషయమగుటయు, నెట్లుండునో యట్లే యంకశబ్దాదుల నుచ్చరించుచో గీర్వాణవ్యాకర్తల మతంబున ద్విగుణకంఠ్యత్వంబును నాంధ్రవ్యాకర్తలమతంబున నేకకంఠ్యత్వంబును స్ఫురించుననిన మతభేదంబుగలదు. వర్గీయాక్షరములకు ముందున పంచమవర్ణంబులే యుచ్చారణంబులో సంభవించుట (అనఁగా ద్విగుణ కంఠ్యత్వాదులు= యనుభవసిద్ధంబుగా నున్నది గాని బిందూచ్చారణ మట్టులేదనియందురేని యాకర్ణింపనలయు. సంస్కృతభాషలో "త్వఙ్ కరోషి. త్వంరోషి" ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబున వర్గీయవర్ణంబులకుముందు బిందుపూర్వకంబుగా నుచ్చారణంబులో ననుభవసిద్ధంబనియే గదా పాణినిచేత "వా పదాంతస్య" అను సూత్రమున విధింపఁబడినది. అందు నెచ్చటను వర్గవర్ణంబులకు ముందు బిందువుచ్చారణంబులోఁ గానిపింపఁగూడదు. మఱియుఁ బ్రస్తుతాంశములో గీర్వాణభాషను దృష్టాంతముగా స్వీకరించుకొన్నవారికిని "వచ్చెం గమాలాత్ముఁడు" ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబునఁ దెలుంగుభాషలోఁగూడ బిందుపూర్వకంబుగా నుచ్చారణలో ననుభవసిద్ధంబే యనవలెను. సంస్కృతభాషలోఁ బోలెఁ దెలుంగుభాషలో మేమును నేకపదంబునందుమాబిందు ననుభవసిద్ధంబు గాదం [illegible]ని మదూవుదురేని యట్టులు సర్వత్ర పదమధ్యంబున బిందుపూర్వకం [illegible] కృతప్రాకృతవ్యాకరణంబై.

షడ్భాషాచంద్రికయందు వకారాదిశబ్దంబులకు "రవలామాసశ్చ" (అ ౧ పా ౪ సూ ౭౮) అనుసూత్రమున రేఫలోపంబుగలిగి "సోః" (అ ౨ పా ౨ సూ ౧౩) అనుసూత్రమునసైన "వకో" అను రూపంబునకు "స్వరేభ్యోవక్రాదౌ" (అ ౧ పా ౧ సూ ౪౮) అనుసూత్రంబునం బదమధ్యంబునం గ్గొనబిందువునకు "వర్గేఽంత్యః" (అ ౧ పా ౧ సూ ౪౭) అను సూత్రంబునఁ బాక్షికత్వంబంగీకరింపఁబడినది. మఱియు "ఙ ఞ ణ నానాం" (అ ౧ పా ౧ సూ ౪౧) అను సూత్రంబున (పరాఙ్ముఖః—పరంముహో) (కఞ్చుకః—కంచుఓ) ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుఁ బాణినీయవ్యాకరణంబునసైన ఙకార ఞకారాదులకుఁ బ్రాకృతవ్యాకరణంబున వాల్మీకిమహర్షి చేత బిందువు విధింపఁబడియె. వ్యాకరణంబులోఁ బదాంతమునందుంబోలెఁ బ్రాకృతవ్యాకరణములోఁ బదమధ్యంబునను బిందూచ్చారణము పాక్షికంబుగా ననుభవసిద్ధంబైనట్టులు కరతలామలకంబుగా నిట్లు గానిపించుచుండె. సాంస్కృతికశబ్దంబులు శాస్త్ర(ప్రకారంబునఁ బ్రాకృతభాషలో సంస్కరించుకొనుచోఁ బదమధ్యంబందలి పంచమవర్ణంబులిట్టులు పాక్షికంబుగా బిందువులగుచుండగాఁ నట్టి పంచమవర్ణపక్షపాతంబుం బాఱందోలి తెలుంగులోనికిం దెచ్చుకొన్న సాంస్కృతికపద [తత్సమపద] మధ్యమందుఁ గువలయానందంబైన బిందువే యెల్లప్పుడు నిందుధర్మంబా (ఇందుక్=ఈతెగునందు; ధర్మంబు=న్యాయము; చంద్రసదృశమనియు నర్థాంతరము) ననియెంచి యాంధ్రవ్యాకర్తలగు నన్నయభట్టారకాది సర్వజ్ఞులు (ఈశ్వరులును) సర్వదా దానిని శిరసావహించిరి.

అందుననే యాంధ్రతత్త్వవేత్తలమతంబున ననుస్వారయతి బిందుయతులు వేఱుగాఁ బేర్కొనంబడినవి. పంచమవర్ణంబులే యిందు నుచితంబైనచో ననునాసికాక్షర, సంయుక్తయతిభేదంబుననే గతార్థమగుంగాదే!! అజ్కు—ఇత్యాదిశబ్దంబులయందలి కంఠ్యత్వాద్యగుల యుచ్చారణభేదం బచ్చిష్టభేదంబని యాంధ్రతత్త్వవేత్తల మతంబున నియ్యది యవివక్షితంబయ్యె. కావుననే "శత్రర్థేతూతచ్చానోః" ఆం. శ. సంధిపరి. సూ. ౧౨ "తస్యాప్చ పూర్ణబిందురపి" (సంధి. ప. సూ. ౧౩=బాలవ్యాకరణ్యాక్రియాపరి. సూ. (౫౫) వర్తమానార్థకమైన మువర్ణకము పరమగుచో, అను మొదలగుధాతువులయొక్క ఉత్వంబునకు లోపంబుగాని లేక, మఱియు ప్రస్థానంబున బిందువున్నగాని యగునని సూత్రద్వయంబునకు ఫలితార్థము.) అని పైనింజూపిన బిందువిధా

యేకసూత్రింబు చరితార్థంబగుచున్నది, తెలుంగులో సాధువికులమత ప్రకారంబున బిం దువు రాక పంచమవర్ణంబే విధియైనందున నిట్టిచకారమెప్పుడును దంత్యంబేయగుం గాన నియ్యది పరమగువపుడు (తమమతంబులోఁ బచ్చ, సజ్జ ఇత్యాదులందుబోలె) దంత్యతా నునాసిక్యధర్మద్వయంబుగల నకారమె నిత్యంబగుచుండఁగా మొదటిసూత్రమునందైన యత్వలోపమే సార్థకంబై రెండవసూత్రమునందైన బిందువిధానంబు వ్యర్థంబగును ఇట్టి పాక్షికబిందువిధానంబునఁ బ్రాచీనులమతంబులోఁ దెలుంగునబిందు వేకాని పంచమవర్ణంబు లులేవని సిద్ధాంతమగుచున్నయది. కనుకఁ దెలుంగులోనికి ఙకారఞకారములపూర్వము గా తేవలసినయవసరంబులేదు. మఱియు, "పతిచ్చ" ఇత్యాదిశబ్దములయందు నిట్టులు దంత్యంబౌచకారాదులకు ముందు దంత్యానునాసికంబైన నకారమే విధాయకంబుగావున సాధునికులమతంబున మీఁదుమిక్కిలి యింకొకయనర్థంబును జొరంబడును.

శా॥ ప్రాంచద్వ్యాఘణ బాహుమూలరుచితోఁ బాలిండ్లువోఁ గాఁగ్రై
యంచుల్ మోవఁగఁ గౌగిలించి యధరంబానింపహా !! శ్రీహరీ!
యంచున్ బ్రాహ్మణుఁడోర మోమిడి తదీయాంసద్వయంబంటి ప్రా
మ్యంచుంద్రోచెఁగలంచునే సతులమాయల్ ధీరచిత్తంబులన్॥ మను. ౨ ఆ.

ఉ. అంచితవాహనాకలిత యానము దేరఁగఁ బంచినమ్మనె
క్కించి సహోధిరాఘుఁడయి కేల్ దనకేలనమర్చిసత్కృపా
సంచయవర్తనుండగుచుఁ జారుముఖాబ్జవికాసమొప్పన
ర్తించుచుఁ బుణ్యలోకములు ప్రీతివెలర్పఁగ నాకుజూపినన్॥ భార. అను. ౨ఆ.

మొదటిపద్యమున మొదటిపాదములోని "ప్రాంచత్" అనుశబ్దంబు సాంస్కృతికంబై నందునఁ దాలవ్యమౌ చకారమునకు ముందుబిందువు ఞకారమై "ప్రాఞ్చత్" అని ప్రాసస్థానంబున ఞకార చకార సంయోగముండును. తక్కిన మూఁడుపాదములలోని "అంచు" శబ్దంబు తెలుఁగైనందున దంత్యమైన యుపాంతచకారమునకు ముందున్న బిందువు నవీనులమతంబున నకారమై "అన్చు" అనుకీతిని బ్రాసస్థానమున నుండవలసివచ్చును. ఇట్లే అంచిత సంచయశబ్దంబులు ప్రథమతృతీయపాదముల సాంస్కృతికములు గావ నను నాసికవర్ణఘటితములై "అఞ్చిత" "సఞ్చయ" అని యుండవలయు ద్వితీయపాద

ముఖలోని "ఎక్కించి" శబ్దము తేలుంగైనను తాలవ్యచకారముగాన ఈ కారర్థయుక్తమై "ఎక్కిచ్చి" అని నవీనుల మతమున్నట్లుండును. నాల్గవపాదమునందలి "వర్తించు" శబ్దములోని చకారము సంత్యముగాన నిట్టిపాదస్థానమునను నకార నకార సంయోగమున్నను నవీనులమతము ననుసరించియుండక తీరదు. ఇట్లు రెండుపద్యంబులయందును నొక్కపాదమున ఈకార, చకార సంయోగంబులు వేఱుగా పాదముల నకార, నకార సంయోగంబునున్నంతే సమానములుగా లేనందున నాంధ్రకవితాపితామహాదుల ప్రాచీనప్రయోగంబులు లక్షణగ్రంథములననుసరి పడక యనలక్షణంబులగుట స్పష్టంబు. మఱియును, నపూర్వముగా దోషప్రసక్తియుత్తము సంభవించునని తెలుపుటకై స్పష్టముగా యీక్రింది నవలక్షణపద్యంబు రచియించి చూపఁబడుచున్నయది. కం॥ వనజాక్షి సత్ప్రతింగా। మ్మనుజ వ్యాంతరములనందు నోఁచిననోమ్ముల్। గనుగొన్న పంటచేన। మ్మను చెద్దలు దల్పమందు నుడివమ్మ సనే? ఇట్టి నాల్గవపాదములో, (ప్రాచీనులకు సమ్మతమైన యతివోలె ద్వితీయపాదములో నయితేను (నవీనుల మతమున) నకారనకార సంయోగమువంజేసి నకారయతి సమానమైన దోషాపత్తి దుర్వారించును అందునఁ బ్రాచీనకవికృతప్రయోగంబునను నిట్టిదియును, నపూర్వంబైనన కారాపత్తివలన లక్షణభ్రష్టంబునుఁ బ్రబలి, కృతినాశాకృతాభ్యాగములుల లోకాయితంబయ్యెడిని. ఇంకనతివిస్తరంబుతోఁ జాలుంగావున నిట్టి బ్రహ్మాదృశ్యులైన ప్రాచీనప్రబంధకర్తల దర్శనంబునకు భీతిల్లి సంప్రసన్నవ్యక్తి సంయోగంబులు పరాపరంబులైపోవ, ననాద్యంతంబై పరిపూర్ణంబై వసరబ్రహ్మాంధప్రపంచంబునందలి నిపూర్ణజ్ఞానస్వరూపంబైన పవిత్రంబైన యిబ్బహు రాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచంబునం బ్రబలమై ప్రసిద్ధంబుగాక!!

అజాదిసంధి విషయము

శ్లో॥ సంహితైకపదే నిత్యా । నిత్యా ధాతూపసర్గయోః। ని
త్యా సమాసే వాక్యేతు । సా వివక్షామపేక్షతే॥

అనుపదనంబున సంస్కృతభాషలో నచ్చకార్యము సంధియనం భావమని యిచ్చను బట్టియున్నది. సంహిత యున్నప్పుడే సంధియగును గాని వేఱొకప్పుడు గలుగదు. సంహితయనఁగా నుచ్చారణలో వర్ణముల కత్యంత సాన్నిధ్యము (సంహితానామ స్వభావసిద్ధాకమాత్రాతిరిక్తకాలవ్యవాయేన రాహిత్యం, అని వ్యాకరణశాస్త్ర వ్యాఖ్యాతలు

చెప్పినారు. అర్ధమాత్రకాలముకంటె వర్ణంబులమధ్యను నెక్కుడుకాలము వ్యవధానమయినప్పుడు సంహితలేదని వ్యాకరణవేత్తలు నిశ్చయించిరి. సంహితాశబ్దమును సంధిశబ్దమును నొకధాతువు ననుసరించియే పుట్టినవిగాన, బాఠకుడు వాక్యము చదువునప్పుడు గుక్కయాపినచోటులనెల్ల నర్ధమాత్రాకాలముకంటె నెక్కువయెడముండునుగాన సంధియుండఁగూడదు. శ్రోతలకు వాక్యముయొక్క యర్థము బాగుగఁ దెలియుటకైతన యిచ్చవచ్చిన చోటులనెల్లను నాపుచు సంధిలేకుండఁ జదువవచ్చును. పద్యంబులలోని వాక్యంబులకుమాత్ర మిట్టివిధి చెల్లదు. సర్వదాపద్యంబు సంధియుక్తంబుగానే యుండవలయు. పద్యంబులో సంధి లేకుండెనేని పెద్దలచేనది యతిభంగమనునొక్క గొప్పదోషముగాఁ బరిగణింపఁబడియె. ఇట్టి యాచారము చిరకాలమునుండియు రూఢమయి యున్నది. ఉదాహరణముగా శంకరమండనమిశ్రులవివాదములోని శ్లోకంబులు శంకరవిజయమునుండి యెత్తిచూపుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ కర్మకాలే న సంభావ్య
అహంమూర్ఖః సంప్రతి
అహో ప్రకటితం జ్ఞానం
యతిభంగేన భాషిణా

శ్లో॥ యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
యతిభంగో నదోషభాక్
యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
పంచమ్యంతం సమస్యతాం॥ (8వ సర్గ, 27, 28, శ్లోకములు)

మండనమిశ్రులు మొదటిశ్లోకమునందు 'నసంభావ్య—అహం' అనివిసంధిగాఁ బలుకుటను విని యాదిశంకరులు దానిని యతిభంగదోషముగానెంచి యాక్షేపింపఁగా మిశ్రులవారు తగినసమాధానముచెప్పలేక యతిభంగమందు ప్రవర్తించినతనకు శ్లోకములోనియతిభంగము దోషముగాదని వక్రశ్లేషముగానుత్తరము చెప్పిరి. కావునఁ బద్యగతంబైనవాక్యంబునందు సంధితప్పక యుండవలయు.

నుజ్యంతభవత్యర్థవిమర్శనంబు.

ఉ॥ మాకునతిప్రియుండవు సమస్తవిదుండవు చెప్పుమయ్య యీ
లోకములోనివర్తనములుండగువాని నెఱుంగ నవ్వనిం
బ్రాకటధర్మతత్త్వవిదు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ
జేకొనువారమట్టి బుధసేవితుఁగానఁగమాకు నంపగదె॥ భార అది 2 ఆ.

పైపద్యంబున రేఖతో నిరూపింపఁబడిన "కాను" అను శబ్దంబు నుజ్యంతంబగు భూ (అగు) ధాతువు. అగుధాతువునకు నుజి పగమునగ్నోఁగ్రి. పరి. (91) సూత్రమునఁ గాదేశము రాఁగా నైన రూపంబు. ఈక్రియాపరిచ్ఛేదములోని (40) సూత్రమునఁదు మర్థమందును, భావలక్షణార్థమందును, నుజిప్రత్యయంబు విధింపఁబడు చున్న దిగదా!! ప్రకృతప్రయోగమందలి యగుధాతువున కేయర్థమందునుజిప్రత్యయంబు సంసిద్ధించునో కొంచెము విచారింతముగాక!! యజ్ఞదత్తుండు పురోహితుండుగాఁ (అగుటకు) దలంచుచున్న వాక్యంబున ముఖ్యక్రియయగు తలంచుటకును, బురోహితుండగుటకును, నొక్కఁడే కర్తయైనట్టులు "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగాఁ జేకొనువారము" అను వాక్యంబునఁ జేకొను క్రియకును బురోహితుండగుటకును నొకరు కర్తగానండునఁ దుమర్థంబిట సందర్భయుక్తంబుగా నేరదు. ప్రకృతపద్యంబునఁ బ్రకరణసందర్భమునంజేసి యజ్ఞాదులం జేకొనువారును, బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండగుట యుఁగాన నగుధాతు చేకొనుధాతువులకుఁ గర్తలు వేర్వేఱగుచుండుట స్పష్టమగుచున్నది. "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండుగా నజ్ఞాదులు ప్రోపదిని జేకొనిరి" యను వాక్యంబునఁ జేకొనుధాతువునకుఁ గర్మము ప్రాపకమైన పురోహితుండగుటకుఁ గర్తయగు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు ప్రథమాంతపదముచే బోధింపఁబడినట్టు లీవాక్యమున నుండెలేదు గాన నిట భావలక్షణార్థంబును బొసంగనేరదు. ఈవాక్యంబున రేఖానిర్దిష్టములైన రెండు క్రియలలోఁజేకొను క్రియలక్ష్యము. "కాఁ" (అగు) అను క్రియలక్షణము. ఈలక్ష్యలక్షణక్రియలకు రెండింటికిని బ్రథమాంతములచేతఁ జెప్పంబడి యజ్ఞాదులును, బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడును గర్తలుంగా నన్వయించుచుండిరి గావున భావలక్షణార్థము సమంజస

మగుచుండును. ఇఁకను "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ జేకొనువారు" నన్న పద్యవాక్యంబందు నో!! బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు చేకొనుధాతువునకుఁ గర్మంబుగా నన్వయించుచు ద్వితీయాంతపదంబుచేఁ దెలుపంబడుచుండెంగాని ప్రథమాంతంబునఁ "గాక" అనుక్రియతో నన్వయించుచుండలేదుగాన నియ్యది భావలక్షణార్థంబున కుదాహరణంబుగా నుండనేరదు. అందునఁ బైపద్యమందలి యగుధాతువునకుఁ (కాక) దుమర్థ భావలక్షణార్థంబులలో నేదియు సందర్భింపకయున్నందునఁ గారకపరిచ్ఛేదములోని (3౨)సూత్రమున బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దంబునకుంబోలె విశేషణమైన పురోహితశబ్దంబునకు ప్రథమావిభక్తి సంగతంబుగాఁ గానిపింపదు. ఒకవేళ బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు చేకొనుధాతువునకుఁ గర్మంబైనందున నీపద్యవాక్యంబులో "గాక" క్రియకుఁ గర్తగాకున్న నుబురోహితుండట్టి క్రియతోఁ గర్తగా నన్వయించుచున్నందున నిటభావలక్షణార్థంబున నుజి ప్రత్యయంబు రాఁగాఁ గారకపరి. (3౨) సూత్రంబునఁ బ్రథమావిభక్తియుండవచ్చునందురేని యట్లనవలదు. అట్టి భావలక్షణార్థమే యీపద్యంబున గ్రహింపబడినచోఁ, "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండుగా నర్జునాదులు ద్రౌపదిం జేకొనిరి" యన్న వాక్యంబునఁ గర్మంబైన ద్రౌపది బ్రాహ్మణముఖ్యునికంటె వేఱుపదార్థమైనట్టులు, ఇచ్చటం గూడఁ గర్మంబైన బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు ప్రథమాంతపదబోధ్యుండైన పురోహితుండుగాక వేఱొకండుగా నున్నట్టులు తోఁచి పద్యంబున నపార్థము సిద్ధించును.

అనఁగాఁ బైపద్యమందలి చేకొనుక్రియను లక్ష్య (జ్ఞాప్య) క్రియఁగాను, దానికిఁ "గాక" అనునుజివర్ణకాంతభవతి (అగు) క్రియను లక్షణ (జ్ఞాపక) క్రియఁగాను భావించి యీలక్షణక్రియకుఁ గర్తగాఁ బురోహితుండన్వయించునని యెంచి కారక. ప. 3౨ సూత్రమునఁ బ్రథమ వచ్చునని భావలక్షణార్థము చెప్పికొన్నచో నట్టియెడ నీవాక్యంబునకు, నర్జునాదులు వేఱొక పురోహితుండు దగ్గర నుండఁగాఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతవాక్యమందలి (ద్రౌపదిని బోలె) నొక బ్రాహ్మణముఖ్యునిఁ జేకొన నుద్దేశించిరియన్న పరిహాస్యార్థమాయి పురోహితుండు బ్రాహ్మణముఖ్యునికంటె వేఱుగానున్నట్లు తోఁచును. సిద్ధాంతములో బ్రాహ్మణముఖ్యునే పురోహితుండగుటకు నుద్దేశించినటులు తోఁచుచున్నందున నిట్టిస్థలంబులందుఁ "గాక" అనుక్రియ యుద్దేశ్యవిధేయభావముం దెల్పుం గాని భావలక్షణార్థంబును బోధింపదు, ఇట వేఱొకండుగాక బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడే పురోహితుండని సామానాధికరణ్యము తోఁచుచున్నందున "సామానాధికరణ్యాద్భేదాద్ధి

భ్యోద్వితీయాభవిష్యతి, కటంకరోతిభీష్మముదారంశోభనందర్శనీయమితి" అని "అన భిహితే" (అ. 2 పా. 3 సూ. 1) అనుసూత్రంబునఁ బతంజలిభగవానులు కర్మవాచకంబైన కటశబ్దంబునకు విశేషణంబులైన భీష్మాదిశబ్దంబులకంటె ద్వితీయావిభక్తిగలుగునని నిశ్చయించినట్లే యిచ్చటఁగూడఁ గర్మవాచకంబైన బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దమునకు విధేయవిశేషణమైన పురోహితశబ్దంబునకంటె ద్వితీయావిభక్తి యుత్పత్తిల్లునని సిద్ధాంతపఱుచుట న్యాయంబుగదా! ఒకవేళఁ "గాన్" అను సుబర్థకంబు కర్త్రర్థకమని యెంచి పురోహితపదార్థమును దానికిఁ గర్తగానున్నట్లుగు వివక్షఁజేసినను, గారకప్రకరణస్థప్రథమసూత్రంబున, ప్రథమావిభక్తికిని గర్త్రాద్యర్థ బ్రాహ్మణముఖ్యునితో సామానాధికరణ్యమునకుంజేసి ద్వితీయసూత్రంబునద్వితీయావిభక్తికిని, బురోహితశబ్దముకంటె బ్రసక్తి కలుగుచుండఁగా, ద్వి. ప. 50 సూత్రమున వ్యాకరణాంతరగస్థ నిత్యత్వన్యాయంబంగీకరించినరీతిని నిచ్చటఁ బరత్వన్యాయం బవలంబించుట యుక్తంబుగాన "విప్రతిషేధేపరంకార్యం" (అ.1 పా. 4 సూ.2) అనుశాస్త్రంబునఁ "గర్మంబువద్వితీయయగు" అను పరసూత్రమందలి ద్వితీయావిభక్తియే యిట నిస్సంశయంబుగా నిష్పత్తిల్లుననుట యొప్పుకొనకతీరదు. కావున నిఁక విస్తరంబుతోఁ జాలును. అందునసర్వవిధంబులను "పురోహితునిఁగా" అను ద్వితీయాంతమే యయుంపవలయును పైనింజూపిన చర్చంజేసి యిట్టిస్థలంబులందు వ్యాకరణంబునవిధించిన తుమర్థముగాని భావలక్షణార్థముగాని సందర్భపడనందున "న్యాయముగాను" ఇత్యాదులయందుఁ "గాను" శబ్దంబు క్రియావిశేషణమన్న యంశమును మాత్రము సూచించినరీతినే యిట్టివిశేషణంబున కనుప్రయుక్తంబైన యీశబ్దంబు [కాను] విధేయవిశేషణమన్నసంగతినే బోధింపంగాని యన్యదర్థంబును దెలుపదన్నయంశం బార్యవ్యవహారంబులఁ దేటపడుచున్నది. కావుననే యీక్రింది ప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి.

చ॥ పరిచరుఁగాఁగనేలెనిరపాయచరిత్రునిఁ బాకశాసన । స్పృహగుణపవిత్రహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్। బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వవరస్తుతిపాత్రునిన్మనో। హరఫలశేముషీకబళితాంబుజమిత్రునివాయుపుత్రునిన్॥ శ్రీరంగమాహాత్మ్యము.

ఉ. శ్రీగజగామినీమణిని సీతనుగా నిరపాయిఁగాఁ ద్రిలో

కీగృహమేధిఁగాఁ గరుప కేతనఁగా భవరోగవైద్యుఁగా

నాగురువాననిన్నె మది నమ్మితి వేఱొకవేల్పుఁగొల్వనీ
వేగతి కావవే రఘుపతీ! శరణాగత వజ్రపంజరా!! వజ్రపంజరశతకము.

కం. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవనమున్మాలుసుదప్పిఁ జెందుసుగృహునిం । గావాని నెన్నఁగాఁదగుఁ। గేవలతనుకార్శ్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా!! భార. శాం. ౧. ఆ.

కం. ధృతి నెవ్వని నేనిఁబురో। హితుఁగాఁబుణ్యమునఁబడని యిక్ష్వాకులో। స్థితులైనపతులు రాజ్యో। న్నతినొప్పమఁజేసి రుర్వినానాక్రతువుల్ ॥ ఆది. భార. ౭ ఆ.

కం. అన్నలుదమ్ములుగలుగుట। యున్నతుఁగాఁ జేయునెంతయును నృపతిం దా మన్ననయు నీగియును సం। పన్నంబులు గాఁగ వారిఁ బాటించుటగుఁ॥ భా. శాం. ౨ ఆ.

ఇత్యాదిప్రయోగంబులు పరిశీలింపఁగా విశేష్యము ద్వితీయాంతమయ్యేనేనివిధేయవిశేషణత్వసూచకంబైన నుజీవర్ణకాంతభూ (అగు) ధాతువున కుపపదంబై ద్వితీయాంతవిశేషణమే విశేష్యానుసారంబుగా నుండవలయునని తేటపడుచున్నది.

విశేష్యము ప్రథమాంతమయ్యేనేని, యపుడనుప్రయుక్తంబై ననుజీవర్ణకాంత భూ (కాను) ధాతువుతో విశేషణమును బ్రథమాంతమై యుండందగు.

తే. బోఁటియొకతె పెండ్లి పాటపాడఁగఁజొచ్చె। నాఁపరానివిరహతాపమున ను। బేరుగూర్చితాను బెండ్లికూఁతురుకాఁగ। గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకుగాఁగ॥ ఇత్యాదులుదాహరణంబులు. ప్రకృతమందలి "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగా" నన్న పద్య ప్రయోగంబునకు శరణంబేమని యడుగుదురేని, యిట యతిప్రాసాదుల బాధలేదుగాన "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితేంద్రుఁగా" (పురోహితశ్రేష్ఠునిగా) ననియే సంప్రదాయపాఠంబున్నట్లూహించినచో మేలుగానుండును. అటుగాక యీప్రథమాంతపాఠమే సాధువుగాఁ నుండందగునన్న యభినివేశమున్నయెడ "స్థితస్యగతిశ్చింతనీయా" యనున్యాయంబున నీక్రింది యగతికగతి నవలంబించి సవరణచేసికొనం జను:—

శ్లో। "యామాహుస్సర్వభూత ప్రకృతిరితియయా ప్రాణినః ప్రాణవంతః" అను

శాకుంతలీయశ్లోకంబునందును, శ్లో॥ "విభుర్విభక్తావయవంపుమానితిక్రమాదముం నారద ఇత్యబోధిసః" అనిన శిశుపాలవధయందలి శ్లోకంబునందును, క్రమంబుగా "యాం" అను ద్వితీయాంతమునకు "సర్వభూతప్రకృతి" శబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను, ద్వితీయశ్లోకమందు "అముం" అనిన ద్వితీయాంతమునకు "నారద" శబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను, నిపాతంబైన యితిశబ్దంబునభూతప్రకృతనారదులయందలి కర్మత్వంబు చెప్పంబడినందునం క్రమంబుగాభూతప్రకృతినారదశబ్దంబులకంటెం బ్రాతిపదికార్థమందుం బ్రథమావిభక్తి "సూ॥ నిపాతేనాప్యభిహితే కర్మణినకర్మవిభక్తిః, పరిగణనస్యప్రాయికత్వాత్" (అధికరణం ౫ అ ౨ సూ. ౨౨) అనుసూత్రమున వామనాదిప్రాచీనుల మతంబునందుం బ్రవర్తిల్లఁగాఁ బ్రథమాంతములైనభూతప్రకృతినారదశబ్దంబు లెట్లుసాధువులుగాఁ దలంపఁబడియెనో యట్లే ప్రకృతంబునం "బ్రాకటధర్మతత్త్వవిదు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగా" ననుపద్యమందు ద్వితీయాంతమయిన బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దంబునకుం బురోహితశబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను "కాను" అనునుబ్యంతావ్యయం బితిశబ్దార్థకంబని (అని యనియెడి యర్థముగలదని) యంగీకరించి యట్టి యవ్యయంబునం బురోహితుని యందలి కర్మత్వము చెప్పంబడినందునం బురోహితశబ్దంబుకంటెం బ్రాతిపదికార్థమందుం బ్రథమావిభక్తి ప్రవర్తిల్లినదని సౌకర్యంబున సవరించుకొని నచో "బ్రాహ్మణముఖ్యునిం బురోహితుండని చేకొనువార" మనిన సరసార్థంబున నట్టి ప్రథమాంతపురోహితశబ్దంబు సమంజసంబయ్యెడునని యెఱుంగునది.

ఇటులింకను వ్యాకరణసూత్రపరికారంబున నిర్ణయింపశక్యము గాని సశేషవిషయంబు లార్యులపదప్రయోగవిన్యాసంబు పరిశీలించి నిశ్చయించికొనుచు శాస్త్రమర్యాదం బ్రవర్తిల్లుట పరమశ్రేయంబు.

(మూలము) శ్లో॥ శ్రీస్తనాంచితకస్తూరీ। పంకసంకలితోరసే
పంకజాక్షాయనాథాయ వేంకటేశాయమంగళమ్॥

వ్యా — లక్ష్మీదేవిస్తనములయందుఁ బూజ్యమైయున్న కస్తూరీపంకముతో మిళితంబైన వక్షస్థలంబువాఁడిల్లఁగాఁ బంకజనేత్రుండై పగఁగుమన్న వేంకటేశ్వరస్వామికొఱకు మంగళంబయ్యెడుమని యాశాసించుచు గ్రంథకర్త "కలౌ వేంకటనాయకః" అను న్యాయంబును స్మరింపించుచుండు.

శ్లో॥ సర్వపాపానివేంప్రాహుః। కటస్తద్దాహఉచ్యతే । సర్వపాపదహోయస్మాద్వేంకటాచలఇత్యభూత్ - అనినబ్రహ్మాండపురాణవచనంబున సర్వపాపదాహకంబగు “వేంకట” బిరుదంబుతోఁ బ్రబలియున్న భగవానుని స్మరించినచోఁ జ్ఞానాజ్ఞానకృతసకల దుర్దోషంబులును దొలంగునన్న దృఢవిశ్వాసంబున భక్తభాగధేయంబగువేంకటనామధేయంబుననే పైశ్లోకంబును గ్రంథకర్త యనంబడుచిన్నయసూరి సముపార్జించునన్నతత్త్వంబును దెలియునది. ఈశ్లోకంబున “శ్రీస్తనాంచిత......తోరసే,, అను శబ్దంబు బహువ్రీహిసమాసంబు. ఉరశ్శబ్దాంతమైన బహువ్రీహికి సంస్కృతవ్యాకరణంబున సామాసాంతమైన కప్ప్రత్యయంబు “ఉరఃప్రభృతిభ్యఃకప్,, (అ.౫ పా.౪సూ.౧౫౧) అను సూత్రంబునఁగలిగి “శ్రీస్తనాంచితకస్తూరీ పంకసంకిలితోరస్కాయ,, అని యిట్లుండవలయును. శబ్దసాధనంబునకు యత్నంబుచేసినం బద్యలక్షణంబునకు భంగంబు గలుగును. ఒకవేళ “సామాసాంతవిధిరనిత్యః,, అనుపరిభాషవలనంబునఁ గప్ప్రత్యయంబనిత్యంబని యంగీకరించినచోఁ బూర్వోక్తప్రయోగంబు సాధువగునందురేని యటులనందగుఁ బ్రాచీనకవికృతమైన యొకమహాగ్రంథములో నెచ్చటనైన నిట్టి వాడుకుండెనేని యచ్చటనిట్టి యనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి దోషపరిహారంబు చెప్పినం బాగుండును గాని ప్రకృతంబున రచియించినయొక్కయనుష్టుప్ శ్లోకములోనే యిట్టి యనిత్యత్వపక్షావలంబనం బగతికంబై తోఁచెడిని. “ద్విత్రిభ్యాంపాద్దన్ మూర్ధసుబహువ్రీహౌ” (అ.౬ పా.౨ సూ.౧౯౭) అను సూత్రముననైన యనిత్యత్వజ్ఞాపకత్వమున “శ్లో॥చతుర్దశసహస్రాణి। రక్షసాంభీమకర్మణాం। త్రయశ్చదూషణఖరత్రిమూర్ధానోరణేహతాః,, ఇత్యాద్యుత్తరరామచరితాదిపూర్వకవిప్రయోగంబులుసయితము సాధువులనుట యిష్టములేక వ్యాఖ్యాతలచేత నన్యథా సవరింపఁబడినవి. ఇంతియకాక, ఉరశ్శబ్దాంతమైన బహువ్రీహిలోఁ గప్ప్రత్యయంబునకు ననిత్యత్వపక్షంబంగీకరించుమానినరీతి యే కవిప్రయోగమందును గానరాకున్నయది. శ్లో॥ వ్యూఢోరస్కోవృషస్కంధస్సాలప్రాంశుర్మహాభుజః॥ అను కాళిదాసప్రయోగంబును “వ్యూఢోరస్కేన, మహోరస్కేన,, అనిన హాయవరట్ సూత్రస్థ భాష్యకారప్రయోగంబులును, నురశ్శబ్దాంత బహువ్రీహివిషయములోఁ గప్ప్రత్యయంబున కనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి యీపూర్వోక్త ప్రయోగంబును సాధువుగాఁ జేయుటకు బ్రబలప్రతిబంధకంబులుగా నున్నవి గావున నియ్యదియిట్టి యనన్యసాధారణవ్యాకరణగ్రంథమునకు రచనాకర్తయనిపించుకొనుసూరి గారియెడ నాశ్చర్యజనకంబనక తీరదు.

గ్రంథకర్తృత్వవిచారణ.

(మూలము) — కం॥ మును మదుపజ్ఞంబగుచుం। దనరినవ్యాకృతినిసూత్రతతినొక కొంతం। దెనిఁగించి యిదిఘటించితి । ననయము బాలావబోధమగు భంగిఁ దగన్॥

వ్యా—మదుపజ్ఞమ్=మమ-ఉపజ్ఞా-మదుపజ్ఞమ్,, అని సంస్కృతసమాసము. ఉపజ్ఞ' యనఁగా వేఱొకరియుపదేశము లేకుండనే తనచేత మొట్టమొదట దెలియంబడినయంశంబని సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ గర్మార్థమందుఁ గప్రత్యయము. వాల్మీకిమహాముస్యాదులచే నుపదేశములేకయే తనంతతాను స్ఫురించిచేయంబడినట్టి శ్లో॥ మానిషాదప్రతిష్ఠాంత్వ। మగమశ్శాశ్వతీస్సమాః॥. ఇత్యాది శ్లోకమువంటిదని భావము. ఇట విశేష్యమైన వ్యాకృతశబ్దము స్త్రీలింగమైనను ,,ఉపజ్ఞోపక్రమంతదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్,, అను సాంస్కృతికసూత్రంబున నపుంసకమగును. తత్సమపరి. (86) సూత్రమిచట ననావశ్యకము. తనరినవ్యాకృతిని=ఒప్పిన (గీర్వాణభాషలో మున్నుతాను రచియించిన) వ్యాకరణంబున నని యర్థము. మొట్టమొదటఁ దాను గీర్వాణభాషలో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణములోని సూత్రములను బాలురకు సుబోధార్థమై తెనిఁగించి వెల్లడించితినని పద్యతాత్పర్యము. మఱియుఁ దాను బహులక్ష్యంబులు పరిశ్రమతో సంగ్రహించి గీర్వాణభాషలో నీతెలుంగువ్యాకరణంబును మొట్టమొదట రచియించితి నన్నతాత్పర్యముగల మాటలుగూఁడ గ్రంథాదియందును గ్రంథాంతమందును నచ్చుపడియున్నవి గాని యయ్యవి యీపద్యార్థముతోడనే గతార్థములని యూహించి పరిత్యజించితిరి. ఇటులు పద్యార్థమువలననేకాక యీబాలవ్యాకరణరచనకుఁ బూర్వమున నాంధ్రభాషావిషయమై గీర్వాణభాషలో నొకసూత్రగ్రంథము । తాను వ్రాసినచొప్పు గ్రంథాద్యంతంబులయందును ,,ద్విర్బద్ధం సుబద్ధంభవతి,, అనున్యాయంబున దృఢపఱుచుకొనుటకుఁ బౌనఃపున్యంబునం జెప్పుచుండుట కానిపించుచున్నయది. పద్యంబులోని మదుపజ్ఞశబ్దంబున ,,బాలవ్యాకరణమునకు మూలాధారమయిన సాంస్కృతికసూత్రకోశంబు నేనే మొదట రచియించితినిగాని వేఱొకరు రచియింపలేద,, నివనిషేధార్థము వెల్లడించుట తోఁచుచున్నది, ఈగ్రంథకర్తకు నేలయింతయనుమానమో వింతగానున్నది. కాళిదాసాదికావ్యకర్తలు గాని, పాణిన్యాదిశాస్త్రకర్తలు గాని వారిగ్రంథ

కర్తృత్వమునన్నైనకీర్తింజేసి విబుధు లుపజ్ఞాశబ్దంబు నుపయోగించుటతక్క సర్వసామాన్యముగా నిట్టిపదంబును దమంతతాము వాడుకొన్నరీతి కానరాకున్నది. ఇంతియకాక యీచిన్నయసూరిగారు సైతము నీతిచంద్రికయొక్క గ్రంథకర్తృత్వవిషయమై యిట్టిమ దుపజ్ఞశబ్దంబు నుపయోగించుకొని వివక్షించుకొనుటలో నింత శ్రద్ధవహించినట్లు కనంబడదు. ఇంతశ్రద్ధతో వక్కాణించుకొనుటయే గాని యాకోశం బేకోశస్థానమందును గోచరింపక యున్నది. శబ్దలక్షణసంగ్రహమను పేరను సప్తపత్రియైన యొకపొత్తంబుమాత్రము తెనుంగున వ్రాయంబడిన సూత్రంబులతో నుదాహరణాదివిరహంబుగా ముద్రితంబై కనంబడు. ఈమూలపద్యంబునొద్దను బ్రసంగవశంబునఁ జెప్పఁగా నవసరంబైన యొక యంశంబుగలదు, శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారును, పరవస్తు చిన్నయ్యసూరిగారును సమకాలికులుగాన నొకప్పుడిద్దఱును దటస్థించి వ్యాకరణశాస్త్రప్రస్తావనఁ జేయఁగా సూరిగారి పాండిత్యంబున కోడి శాస్త్రిలుగారెంతయునోర్వలేక సూరిగారి ప్రసిద్ధిని భంగపఱుపవలెననియెంచి తత్కృతమైన బాలవ్యాకరణంబు నెట్టెట్టులో సంగ్రహించి, స్వప్రణీతమైన సంస్కృతగంథమున కయ్యది తెలుంగేకాని వేఱొకవిశేషంబు లేదని యనిపించుటకై యిటీవల సోదాహరణవివరణంబుగా హరికారికాగ్రంథంబును రచియించిరి యన్న కింవదంతియొకటి వాటిల్లుచుండు ఇది యెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో కొంచెమాలోచింతము.

(1) వేదశాస్త్రాధ్యయంబునకు నిర్ణీతంబైన బ్రాహ్మణవర్ణంబునంబుట్టినది మొదలు గురుకులశిక్షనొంది యనేకసభాస్థలుల శలాకపరీక్షలిచ్చి యాటితీటి రాజాస్థానంబులందు యావజ్జీవమును బండితుఁడుగా నెన్నికగాంచిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారి వంటి పెద్దభారతయోధు తెలుంగుపండితుఁడైన సూరిగారికోడెనన్న వాక్యంబును విన్నతోడనే "శ్లో॥ బాధితంపృశ్యతామత్రైస్తేనబాధోనదృశ్యతే। జీవన్నాఖుర్నమార్జారం। హంతిహన్యాత్కథంమృతః॥ అపిపాంసుపతాస్త్రీణావిద్ధశ్ఛన్నమమారయః నిష్ఫలేషునిసన్నాంగోనజ్ఞతీత్యత్రికాప్రమా"॥ అనునట్టి వేదాంతపంచదశీతృప్తిదీపాంతభాగమందలి శ్లోకద్వయంబును నీసందర్భమున మాకు జ్ఞప్తికివచ్చి హాసంబువొడముచున్నది.

బ్రాహ్మణేతరుండు తానుజదివినజదువు బ్రాహ్మణుని చదువుకొసహస్రతమాంశంబున్నను నంతమట్టెనెంతగాఁదొఁచి బ్రాహ్మణుం డెంతచదివినంగాని యాశీర్ణం

పతేనికీర్తినిసులభంబుగా సంపాదింమను. కూపోదకంబు తానుప్పనగాక యింమక రుచిగానున్నచో గంగోదకంబును మీఱియున్నదనినయతిశయోక్తిని సంపాదించును. శాస్త్రులగారిని సూరిగారు మీఱినారన్నవాడుకకూడ నట్టిదేయని మాతాత్పర్యము. "ఆ.గీ. శిష్టకులకలశజలనిధి! శీతకరఃకృష్ణమూర్తిసంఖ్యావాక్పద్ధర్మ నీస్వతంత్రి! స్తనోతి హరికారికావళీంవృత్తిమ్" అనితనగ్రంథాదిని పద్ధర్శనములయందునుస్వతంత్రుండని నిర్భయంబుగాఁ బ్రకటించుకొనిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారివంటి పెద్దపండితుని తనకే శాస్త్రమునందుఁ బరిశ్రమగలదో యాసంగతిని గ్రంథాదియందుఁ దెలియఁజేయుజంకిన చిన్నసూరిగారు మీఱినన్నమాట యెట్లుపొసంగును. ఇంమమింమగాగ్రంథకర్తలు గురుకులశిక్షగా శాస్త్రాభ్యాసం బొనర్చినచో నట్టితమరొకగ్రంథంబును రచింపవలసివచ్చిన సమయంబున రచనకుందగినంత సంభారము తమయొద్దఁ బూర్తిగానున్నది యని బుధులకుసూచించుటకై యెంతోయుత్సాహముతో స్వకీయమైన శాస్త్రపాటవంబును బ్రరోచనాపూర్వకంబుగాఁ బ్రశంసించుకొనుట తఱుచు సంప్రదాయంబుగా నిటేవలనున్నయది. శ్లో. "అహంచనాట్యశ్రితి పారదృశ్వా! సుధామున స్తస్యకవేశ్చవాచః" అని ప్రతాపరుద్రీయమందు సూత్రధారుఁడు తనపాండిత్యంబును శ్లో. "యేనస్వైరమభాణిపాణినిమతం ప్రాణాదికాణాదవాగ్గుంభే." అని సాహిత్యరత్నాకరంబున ధర్మసూరియునుశ్లో. "పాతంజలేమహాభాష్యేకృతభూరిపరిశ్రమః." అనిశబ్దేందుశేఖరప్రారంభంబున నాగేశపండితులును, శ్లో. "శ్రీమజ్ఞ్నానేంద్రభిక్షో రధిగతసకలబ్రహ్మవిద్యాప్రపంచః" ఇత్యాదికముగా రసగంగాధరమందు జగన్నాధపండితరాజును శ్లో. "వాణీంకాణభుజీమజీగణదవాసాసీచ్చ వైవాసికీమ్" అని మల్లినాథసూరియును, నిట్టులనేకులు బుధులు ప్రకృతకృత్యంబునకుఁ గావలసినసంభారము తమయొద్దమెండుగా నిండియుండెనని సూచించుటప్రరోచనామూలంబునఁ బ్రసిద్ధమైయున్నది.

కాఁబట్టి సూరిగారు గురుశిక్షతో సంస్కృతవ్యాకరణమే చదివియుండెనేని యట్టివలసినశాస్త్రపరిశ్రమ సంభారము తనకుఁ బ్రబలంబుగా నున్నది యనిశాస్త్రసంప్రదాయాంశంబులతో నిండియుండిన యట్టిబాలవ్యాకరణంబు రచియించుసమయంబున నుత్సాహంబుతోఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారువోలెఁ జెప్పుకొనియుందురుగానియిట్టులు తెలిసినను మౌనంబుతోనుందురని యెవ్వరును ననుకొనరు. ఈతెలుంగువ్యాకరణంబు కేవలమును సంస్కృతవ్యాకరణమును జదివినంతమాత్రమున రచియించుటకు నలవియైనది

గాక శాస్త్రాదులయందు నిష్కృష్టమైన యనుభవపరిపాకంబునం జేయందగిన గ్రథంబు న్న సంగతి నిర్వివాదాంశంబు. ఇంతగొప్పగ్రంథమును రచియింపసాధనంబైన శాస్త్ర జ్ఞాన మేగురునివలనఁ దనకులభ్యమైనదో యాగురుని నమస్కరించుమారంబున గ్రంథాది యందు బుజువుచేసికొనుభారం బీసూరిగారికి నవశ్యకర్తవ్యంబై యున్నది. నిజంబు గా నీపొత్తంబు రచియింపఁగలిగినంత శాస్త్రజ్ఞానమే యుపదేశమైనచో బ్రాహ్మణేత రుడైన తనకింత ప్రతిభనుగలిగించిన గురుశేఖరుని నీతనిమనస్సాక్షి బహువిశ్వాసంబు తో వేనోళ్లను గ్రంథాదియందుఁ బొగడంగాఁ బొడుచుంగాని యటులుగాకసన్నసనగా విశ్వాసహీనతతో గురునిం దలంపనీక యూరకుండదని నానమ్మకము. ఇట్టి గ్రంథము చేయుట శ్రుతపాండిత్యంబుగలిగి బుద్ధికుశలతతో "నీతిచంద్రిక" లోనైన వచన రచ నాదికము సల్పుటవంటిదిగాదు. సూ. "కృచ్ఛ్రగహనయోః కషః" (అ-7 పా 2 సూ 22) అను సూత్రంబునకు "కష్టం శాస్త్రం; దురవగాహమిత్యర్థః" అని వైయా కరణు లుదాహరించుటంజేసి శాస్త్రంబు సామాన్యంబుగాఁ జొరఁబడశక్యముగానిది యని చెప్పుదురు. అనఁగా నెంతోచిరకాలము సత్త్వగుణంబుతో గురుకులవాసముచేసి చదివినంగానియబ్బునదిగాదని భావము. బ్రాహ్మణునికే యెంతో కష్టమైయుండగాఁ వేదాంగమైనవ్యాకరణంబు బ్రాహ్మణేతరునికి లభించుట యింక నెంతదుర్ఘటమో చెప్పవలసినది యేమున్నది? "ఛందోవత్సూత్రాణిభవంతి" అను వృద్ధిరాదైచ్ సూత్ర స్థభాష్యంబునం జేసియు, వైశేషికాది సూత్రములవోలెఁ గాక వేదాంగమైనందున వ్యాకృతి సూత్రములే వేదమువంటివియని కైయటాదులు వివరించుటంజేసియు నిప్పటి కాలంబుకంటెను నట్టి పూర్వకాలంబున ఛాందసత్వంబు మెండుకావున బ్రాహ్మణులు శ్లో॥ "భానం నచాస్యాహమనుప్రదాతు । మలం ద్విజో మంత్రమివావ్రజాయ" అను సుందరకాండీయ వచనప్రకారంబున శిఖాయజ్ఞోపవీతంబులులేని ఘాతనివారికివ్యాకరణ సూత్రంబు లుపదేశించుట కాలధర్మప్రాయంబైనందున దుర్ఘటంబు. పవిత్రకాలమం దేకాక జాతాశౌచాదులయందు మామకగురుచరణారవిందంబులు వ్యాకరణశాస్త్రపా ఠంబు చెప్పకయుండుట స్వానుభవంబయి యున్నది. ఇట్టిస్థితిలో నెంత కడుపుకక్కు ర్తితోఁ జొరంబడినవాఁడైనను వ్యాకరణశాస్త్రమునఁ బఠనపాఠనాదులు జరిగింపఁగలిగి నంత విద్వాంసుఁడైన బ్రాహ్మణుండు "ఛందోవత్సూత్రాణి భవంతి" యను భాష్య కారవచనంబును భస్మముపాలుసేసి యొడలుఁ గగ్గురుపాటొందక ఘాతనివారికి నియమపూ

ర్వకంబుగా నిప్పటినవనాగరక కాలంబునసయితము హిందూదేశంబున వ్యాకరణవిద్యా స్వీకారంబు సేయింపఁగా సాహసింపఁడనియే యెల్లరతాత్పర్యమైయుండునని సేఁదలంచెదను. ఒకవేళ నట్టి బహువాత్సల్యంబుగలిగినగురువు పుణ్యవశంబున లభింప వ్యాకరణ శాస్త్రపాటవంబబ్బినచో నట్టిగురుని నమస్కారపూర్వకంబుగాఁ దనశాస్త్రపరిశ్రమంబు ఋజువుగాఁగ గ్రంథాదియం దేల వెల్లడింపకొనకయుండును? బ్రాహ్మణులుమాత్ర మందఱును గురువందనపూర్వకంబుగా నబ్బినవిద్యాపరిశ్రమమును ఋజువుగాఁగఁ జేసికొనుచుండిరా? యని యనంగూడదు "బ్రాహ్మణేన నిష్కారణోధర్మః షడంగో వేదోధ్యేయో జ్ఞేయ శ్చేతి" యనెడియాగమప్రామాణ్యంబున బ్రాహ్మణుఁడనిపించుకొన్నవానికి వేదంబును వ్యాకరణాదిషడంగంబులును జదువుకొనుట సహజముగానివింత గానందున ఋజువుభారంబవసరంబులేదు. గురునమస్కారరూపంబైనమంగళం బొకప్పుడు విప్రునకు మానసికంబైయుండవచ్చును. బ్రాహ్మణేతరునికింగూడ గురువందనము మానసికమైయుండవచ్చు నందురేని, తనకులంబున కెన్నండును లేనియద్భుతజ్ఞానవైభవంబునుగలిగించినగురునియెడ భక్తివిశ్వాసంబులు మిక్కిలి పెనంగులాడితమ్మనుబ్రకటించుకొనకమానవని నా తాత్పర్యము. కాఁబట్టిసహజపాండిత్యమునే "పంకసంకలితోరసే" యనిన యపప్రయోగంబుగూడ వ్యక్తపఱుచుచున్నది. కాఁబట్టి యీయనశ్రుతపాండిత్యము గలబుద్ధిశాలియనందగునుగాని గురుకులవాసముచేసి శాస్త్రమభ్యసించినవాఁడని చెప్పుటకుఁ దగినయాధారంబులెన్నివిధంబులను గానరాకున్నవి. ఇట్టి సహజపాండిత్యశాలి గురుకులవాసశిక్షితుండైన శాస్త్రులవారిని నోడించెనన్నమాట దేహంబునబండబలంబుగలపురుషుఁడు గురుకులంబున సామువిద్దనేర్చి ప్రగల్భుఁడైనయొకమల్లశిరోమణిని మర్దించెనన్నవచనంబువోలె హాస్యాస్పదమైనపుక్కిటిపురాణంబుగాని వేఱొకటిగాదు.

2. శాస్త్రులవారు చిన్నయసూరినిజూచి యోర్వలేకపోయిరి యన్నమాట యెంత సందర్భముగానుండునో విమర్శింతము. లోకములో నెల్లరకును దమకొప్ప దృష్టికి నాగిన వస్తువునుజూచి నప్పుడె యోర్వలేమి పుట్టునుగాని తక్కువ వస్తువును గాంచిన ద్వేషంబు గలుగనేరదు. శాస్త్రులవారికి బహువిద్యలయందు లోకోత్తరప్రజ్ఞ గలదన్న యీయన యశంబునకు నెదురాడువారు కనంబడరు. ఈయనచాటుధారగాను భయభాషలయందును జెప్పిన చమత్కార పద్యంబులు వచ్చిన పెక్కురువిద్వాంసులు ప్రస్తావనావశంబునఁ జదివి యానందింతురు. ఈయన యుపాసించిన గణపతి దేవత

వరప్రభావంబును లోకాతీత ప్రతిభ గలిగినది యన్నంత యనన్యసామాన్యప్రజ్ఞయబ్బినట్లు ప్రసిద్ధిగలదు. బ్రాహ్మణేతరుండైనను, చనిపోయిన చిన్నసూరికింగూడ బుద్ధిశాలియై నందున సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యదృష్టిద్వయంబును మిక్కిలి విశాలంబే యందము. అయినను నింతలో కోత్తరప్రజ్ఞగల యీయనదృష్టికి నచ్చియయ్యవి యసూయపడునంతటివిగానుండనేరవు. "వివాదశ్చ వివాహశ్చ సమయోరేవ శోభతే" యను న్యాయంబున సమానస్కంధులకే యోర్వలేమిని ద్వేషంబు గలుగును. సింహంబు తన ఘనతకుందగిన యేనుంగునుజూనియే ద్వేషించునుగదా। శ్లో. "సంత్యన్యేపి బృహస్పతి ప్రభృతయస్సంభావితాః పంచషాస్తాన్ ప్రత్యేషవిశేషవిక్రమరుచీ రాహుర్న వైరాయతే" యనిన భర్తృహరి సుభాషితంబు ననుసరించి శాస్త్రిలవారికి ననూయసహేతుకంబుగాదు. చాతని జాతి తెలుంగు పండితుఁడుచేసిన యొక తెలుంగు వ్యాకరణంబున సంస్కృతపండితుండైన బ్రాహ్మణుఁడు తనయశస్సుపోయినదని యెంచుకొనఁడు. సంస్కృతపండితునిసృష్టి తెలుంగునందు నంత ఘనంబుగాఁ బోవనేరదు కావననే సంస్కృతపండితులు తెలుంగుకవుల సంఖ్యలోఁ దక్కువ యగుటకుఁ గారణంబు. మఱియు నీయుగంబున నొరులకు బ్రహ్మద్వేష మున్నంతగా బ్రాహ్మణుని కితరద్వేష ముండనేరదు. వీఁడు మిక్కిలి బ్రాహ్మణులు సంఘితము తమ నిష్పక్షపాతద్విజ భావముం బొగడించుకొనుటకై "బోద్ధారో మత్సరగ్రస్తా" యను న్యాయంబున స్వజాతినే వంచింపంజూచి తమ శివాచార ధర్మంబుల వెల్లడింపఁ జూచుకొందురు. ఈనడుమ నీబాలవ్యాకరణంబు స్వోత్పత్తి కీర్తి కిందగునటులు తన పూతగంధప్రభావంబునఁ బాదజుండైన మాశిష్యుని మానసమ్మును మహామిమరుచికిం జొనిపి పూతిగంధిం జేయుసమయంబునఁ బరులపంచలపాలై యాయానోటం బడఁజాలక కన్నీరు మున్నీరుగాఁగఁ బలవించు మాపలుకుం బడంతి సమపాట్లు పాటింపలేక జాలింగీలించిన డెందంబున శిష్టరత్నంబుల భూషణుండైన గోలూరి లక్ష్మీనరసింహమూర్తి బి. యే గారట్టిమాచతురాస్యవశ్యదేవతనుల్లంబు గంజిల్ల మన్నించి యూరడించి మరల బ్రహ్మముఖంబున వర్పించుచుఁ బ్రాచీనకాలంబుననుండియుఁ బ్రసిద్ధింజెందిన యామేబ్రాహ్మినామధేయ భాగధేయమ్మును విడనాడనీయక పలుతెలుంగుల సార్థకత నెందించిరి గావున స్వస్థుండైన (సర్గస్థుఁడు లేక తన్నుంబొందిన) యాసుహృద్వరేణ్యుని శ్రీమన్నారాయణుం డాదరింపఁగా నిట్లు కృతజ్ఞభావంబుతోఁ బ్రసక్తానుప్రసంజనఁ వశంబున బ్రస్తావింతుముగాక!!

శా. ఏ. (ఏలూరియనిరయనర్థము) లక్ష్మీనరసింహమూర్తి చితిశాయిక్ శంకరాచార్యజం
ఘాలుంజేసినభాతి భీతికతనక్ గాలాడకున్నట్టి దు
ష్కాలంబందుఁ గరావలంబనములన్ సాధూపకారం బతం
ద్రాళుండై యొనరించు; స్వప్నునతనిన్ నారాయణుం డోముతన్.

కావున నంతటి బహువిద్యా పటిష్ఠుండైన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలవారు చిన్నసూరిపాండి త్యముంజూచి యీసుంజెందిరి యన్న పలుకు పరిహాసాస్పదం బయ్యెడి.

8 ఇఁకను సూరిగారురచియించిన బాలవ్యాకరణంబు నెట్లెట్టులో సంగ్రహిం చి శాస్త్రిలవారు సంస్కృతము చేసికొనిరి యన్నయంశ మెంతనిజంబోచర్చింతము.

ఒకభాషలో వచనరూపముగానున్న గ్రంథమును వేఱొకభాషలో శ్లోకరూ పమున ఛందోబద్ధంబుగాఁ జేయునపుడు, ధారాళంబైయుండుట మిక్కిలి కష్టంబు అట్టి స్థితిలోఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలవారు రచియించిన హరికారికలు శైలిలోఁ బ్రవాహరూ పంబున నున్నయనియనుట మతిమంతులకుఁ దోఁపకమానదు.

అయ్యవి లక్షణబద్ధంబైనను నితరాపేక్షంజేసి యిటుకాట మనుభవింపక స్వ యంభువుగా నుప్పతిల్లినరీతిలోఁ గనంబడునని నిస్సంశయంబుగాఁ జెప్పందగు శ్లో. ప టుత్వం సత్యవాదిత్వం। కథాయోగేన బుధ్యతే। అస్తబ్ధత్వమచాపల్యం ప్రత్యక్షేణా వగ మ్యతే" యనిన వచనప్రకారంబున మాటాడించి కదుపుటచేతను ముఖవర్చస్సు గనుం గొనుటచేతను మనుష్యుని స్వరూపస్వభావాదులు మతిమంతులకు సునాయాసముగాఁ బొడకట్టునట్లు కవితాసరస్వతీ పదపద్మంబులం బరిశీలింపఁగా నట్టి యనుభవశాలులకు ముంజేతి కంకణంబువోలెఁ గనంబడి స్వయంభవనభాషాంతరీకరణగ్రంథంబులు సుప్పవ వెల్లడికాకమానవు. శాస్త్రికృతహరికారికా సంస్కృతగ్రంథంబును సూరి కృతాంధ్ర గ్రంథంబును నొక్కకాలంబున రెండుచేతులందును నుందుకొని పరిశీలించితిమేని భా షావేష భేదంబుగాక సూత్రక్రమంబునందును సూత్రవృత్తులయందును నడుమనడుమను వివరణ వాక్యాదులయందును నాకారంబున గుడియెడమచేతులు వోలెనుండి తా ర్త్పర్య వివరణం బెన్నుటకు సామాన్యంబుగాఁ గష్టంబైతోఁచును. రెండుగ్రంథములలోనివి యు దాహరణంబు లొక్కటియే యయియున్నవి. సంధిపరిచ్ఛేదములోని (18) సూత్రము క్రిందను "ఛందోయి" యని శాస్త్రులవారి గ్రంథములో నుదాహరణముండంగా దానికి

బదులుగా బాలవ్యాకరణంబులో "కందోయి" యని యుదాహరింపఁబడియె. అచ్చటచ్చట "నంతయు రామమయ" మనుదానికి బదులుగా "నంతయుఁ గృష్ణమయము" అనినట్లు బాలవ్యాకరణంబున వేఱుగా వ్రాయంబడిన యుదారణంబులు పదిసంఖ్యకంటె నెక్కువగా నుండవు. ఈగ్రంథములు చూఁడగా శాస్త్రి సూరులిద్దఱిలో నెవ్వరో యొకరు శ్లో. "యస్యాశ్చోర శ్చికురనికరః కర్ణపూరో మయూరః" అనిన ప్రసన్నరాఘవనాటకములోని శ్లోకంబునఁ జెప్పంబడిన కవులలో నాదికవీంద్రుని పదవిని నధిష్ఠింపకతీరదు. శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారే సూరిగ్రంథంబును హరించినట్లు కనంబడినచో నిపుడు శిష్టశబ్దంబునకు శాసింపఁబడువాఁడని యర్థము చెప్పవలయును. బ్రాహ్మణద్రవంబును సూరిగారపహరించినరీతితోఁచినచో నిపుడు, పరవస్తు—పరద్రవ్యమైన; చిత్—జ్ఞానముయొక్క, నయ—తీసికొనిపోవుటయందు, సూరి—పండితుఁడని, అనఁగాఁ బరద్రవ్యమైన జ్ఞానరూపవ్యాకరణగ్రంథమునుహరించినవాఁడుగాన పేరు యానత్తును సార్థకంబుచేసికొనెనని శ్లాఘింపవలయును.

4. శ్లో. ఆర్యా "శ్రీమత్కదంబవర్యః స్థిరలసదైశ్వర్య యుక్చిరంజయతు। ఇనగాలగోత్ర ధర్మస్ఫురిత శ్రీకాళహస్తినగరీశః॥ శ్రీమద్వరదామరకుల। ధామావరసూక్తితస్సోహం। సుమతిర్వృత్తిం నన్ననసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తిరిహకుర్వే॥ అని యినగాలగోత్రస్థుఁడైన దామర చినరామన్నయనెడి కమ్మకులస్థుఁడు కాళహస్తి సంస్థానాధిపతి రచియింపుమనఁగా హరికారికాగ్రంథమును నతనికిఁ గృతియిచ్చి చేసినట్లు గ్రంథాదియందున్నది. సూరికృతమైన యీబాలవ్యాకరణంబును దొంగిలి (1840—1885) సూరిగారు జీవించియుండఁగానే శాస్త్రిలవారు (1790—1870) సూత్రములను సంస్కృతముచేసి యాయుదాహరణంబులతోనే చినరామరాజునకు గృతియిచ్చెనని చెప్పవలయును. అంత పండితేంద్రుఁడు సూరివ్యాకరణంబును దొంగిలించి సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చెననుట కుబేరుఁడు దారిద్ర్యబాధను గుచేలునియింటికిఁ గన్నమువేసి వెంటనే యాదొంగ సొమ్మును నొకగొప్పరాజకీయాధికారికి నమ్మెటవంటిది. ఇంతియగాక సూరిగారే కం. మునుమదుపజ్ఞంబగుమందనరినవ్యాకృతిని...... ఇత్యాది వాక్యంబులతో దాను మొదట సంస్కృతములోఁ జేసిన వ్యాకరణగ్రంథముు దెనిఁగించితినని తెలుపుచున్నారు. కాన సూరి కృతమైన సంస్కృతగ్రంథంబునకు మరల శాస్త్రిలవారు వేఱుమాటలతో సంస్కృతముచేసి గాని లేకదొఁగిలించిన సూరికృతగ్రంథము మొదటను దాను రచియించినట్లు సూచించునట్టి పంచపశ్లోకంబులను బూర్తిచేసిగాని సూరిజీవితకాలములో సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చిరి యని చెప్పవలసియుండును! ఈ

యంశం బెంతనిజంబని నమ్మఁదగియున్నదో విమర్శింపఁగా బుద్ధిమంతులకే విడిచెదను. వాగనుశాసనుండు సంస్కృతంబులో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనియుఁగృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు గీర్వాణభాషలోఁజేసిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు హరికారికలనియుఁ బేరువిందుముగాని సూరిగారు పద్యాదులలోఁ దాను సంస్కృతభాషలో రచియించినాఁడ నన్నయాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నామకరణం బేమియుంచిరో బాలవ్యాకరణస్థపద్యంబులోఁ జెప్పికొనియుండిమనవీనులకు విందుచేసినవారుకారైరి. ఒకవేళ నయ్యది నామరూపంబులులేని వ్యాకరణంబై యుండవచ్చును. హరిశబ్దంబునకుఁ గృష్ణమూర్తి యర్థముగాన గృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు దాను రచియించిన కారికలనియు మహాభాష్యంబునకున్న హరికారికలతో సమానములనియు సూచించుటకై హరికారికలని శ్లేషార్థనామంబుంపఁబడినది. మఱియు "అదియే హరిభట్టకృతమై యథర్వణాదులచేఁ బేర్కొనఁబడిన కారికావళియైన పక్షమునఁ జిన్నయసూరి తనవ్యాకరణములో సూత్రములన్నిటిని హరిభట్టకృతగ్రంథమునుండి బొంగిలించి తనపేరటఁ బ్రకటించినట్టు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్నియథర్వణాచార్యుల కేవలియాధునికగ్రంథములోనివి యగుటచేత వ్యాఖ్యానమమాత్రమేకాక మూలగ్రంథమునహితముకృష్ణమూర్తి శాస్త్రివారే రచియించిరేమోయని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథమును రచియింపఁగల సామర్థ్యమావిద్వత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహములేదు." అని రాయబహద్దూర్ వీరేశలింగకవిగారు శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారే యీవ్యాకరణము రచియించినట్లు తమ రచియించిన కవిచరిత్రమున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారిజీవితమును వ్రాయునట్టిప్రకరణంబులోఁదెల్పుచున్నాను. ఈకృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు సకలశాస్త్రాధ్యయనంబొనర్చిసంస్కృతభాషలో యక్షోల్లాసమను కావ్యంబును, నల్లవీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయమను భాణములను, రామాయణకథను జెప్పునట్టికంకణబంధంబును. హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును; ఆంధ్రభాషలో సర్వకామదాపరిణయమును వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, పీఠారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచియించిరని యీయనజీవితలేఖన ప్రకరణంబునఁ కవిచరిత్రలోనే వ్రాయఁబడి యున్నది. సంస్కృతాంధ్రభాషలయందు నింతయఖండసరస్వతీకరుణాకటాక్షులధైశ్వర్యంబుతోఁ దుల

దూఁగుచున్న శాస్త్రులవారు, పట్టుమని యొకగ్రంథంబునైనను సొంతముగా వ్రాయ

లేని సూరిద్రవ్యము నపహరింపవలసినంత యాపదయు నవసరంబులేదు గాన సూరిగారే యీ మన వ్యాకరణంబును దెలిఁగించి ప్రకటించికొంట నిశ్చయము.

5. గ్రంథములోనికిదిగి యింకను స్థాలీపులాకన్యాయంబున విమర్శింతము గాక

సంధిపరి-లోని (18) సూత్రమునొద్ద "చందోయి" యని శాస్త్రులవారి వ్యాకరణంబులోను, „కందోయి" యని సూరివ్యాకరణంబులోను నుదాహరింపఁబడినభేదంబని యీవఱలోఁ జెప్పితిని. ఇప్పటి ప్రాపంచిక జ్ఞానంబునఁ దక్కువ యనుభవంబుగల శాస్త్రులవారు „చందోయి" యని యుదాహరింపఁగా, నట్టి యుదాహరణంబు చదివి పాఠశాలలోని బాలురు నవ్వుదురని యెంచి చెన్నపురిశాస్త్రపాఠశాలలో నాంధ్రోపాధ్యాయుండై లౌకికజ్ఞానంబునఁ బూర్ణుండైన సూరిగారాయుదాహరణంబును జూచి తీసివేసి „కందోయి" యనిబహిరంగముగాఁ జదువఁదగిన యుదాహరణముగాదిద్దినట్లులు స్పష్టపడుచున్నది.

6 శ్లో శబ్దాద్యహ్రస్వతో నార్ధ బిందుర్నో పోద్రుతేస్య। వినేకాఁటోవస్మదాత్మ ద్రుతస్సంశ్లేష భాక్చనII-సంధి-పరి; ఈసూత్రంబున „ఇఁక్, అఁట" అనురెండుశబ్దములం దుఁదప్పఁ దక్కినశబ్దంబుల మొదటి హ్రస్వముమీఁద నర్ధబిందు వుండదని శాస్త్రిగారు

ఇఁక్, అఁట, చుఁడు-అను శబ్దంబుల, దప్పఁ దక్కినశబ్దము మొదటి హ్రస్వము మీఁదనరసున్నలేదని సూరిగారు. శాస్త్రిగారి సంస్కృతశ్లోకసూత్రములోఁ జుఁడుశబ్దముదాహరింపఁ బడలేదు.

సూరిసంస్కృతవ్యాకరణంబును సంగ్రహించియీయన హరికారికలనుజేసినపక్షమున మూఁడుదాహరణంబులలో నొకదానినివిడవరు. శ్లో. వినేఁకాఁటచుఁడూఁ నాత్మా స్మదోస్సంశ్లేష భాఙ్ద్రుతః" అనియే రచింపకొందురు

అమర్చిన పదార్థములో నత్తవ్రేలు పెట్టుట సులభముగాన హరికారికలనుజను వుకొనిన తరువాతనైన జ్ఞానాభివృద్ధిచేతను ‚చుఁడు' శబ్దముజేర్పఁబడ్డది బంగారువారకిన తర్వాతఁ డంకపుఁజోడి యుపయోగించుట పత్యతోహరునికి సుకరము గదా!!

7. శ్లో॥ ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసమృగ్ధాతు శేషకైః। సపూర్వపదకః కర్మధారయో హ్యత్ర దృశ్యతే॥ సమాసపఃహారకారిక; ఈ కారిక బాలవ్యాకరణసమాసపరిచ్ఛేదము లోని (5) సూత్రమునకు సంస్కృతము: బాల-సమాస- (5) సూ- "కర్మధారయంబు త్రిక స్త్రీసమముగంత ధాతుజవిశేషణ పూర్వపదంబయి యుండును. అని సూత్రము కారిక లోనున్న "సర్వనామాయే" అను శబ్దంబునకుఁ దెలుఁగుసూత్రములోని త్రికశబ్దంబాం ధ్రీకరణంబు. "సర్వనామ-అయే" అని "సర్వనామాయే" అనుపదంబునకు భేదము. ఆ, ఈ, ఏ, అను మూఁడువర్ణంబులకుఁ గ్రమంబుగా సంస్కృతసంధి చేసినచో "ఆ + ఈ=ఏ; (గుణము) ఏ + ఏ—అయే; (ఇటనయాదేశము) సర్వనామములైన ఆకారమును, ఈకారమును, ఏకారమును, బూర్వపదము గాఁగలది కర్మధారయముండు ననియర్థము.

ఇట ఆ, ఈ, ఏ, అను సర్వనామములనుటకు "సర్వనామాయే" అని గ్రంథ కర్తశాస్త్రిగారు బహుప్రయాసముతోఁ గ్లిష్టార్థముగా సూత్రమును రచియించినస్థితి బుధులకు స్పష్టముగాఁదోఁచుచుండు.

ఇట్టిస్థితిలో సూరిగారు —"ఆ, ఈ, ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రికంబనాఁ బడు" అని (4) సూత్రముగా రచించి పైని నేనువ్రాసిన (5) సూత్రమును జేసెను.

శాస్త్రులుగారుగూడ నిట్లు, ఆ. ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞ యుంచిసాంస్కృతిక సూత్రమును రచించెనేని పైనింజూపిన క్లిష్టకల్పనయవసరములేదుగదా! సూరిచేసిన బాల వ్యాకరణమునే శాస్త్రిగారుచూచి సంస్కృతముచేసినయెడల సౌకర్యముగానున్న త్రిక సంజ్ఞనుమాని "సర్వనామాయే" అని క్లిష్టపదంబు నుపయోగించుకొనునా! ఎప్పటికిని నుపయోగింపరని పామరులకుసయితె మిద్యది తెలిసినవిషయంబు. కానిసూరియుంచిన త్రికసంజ్ఞకుఁగూడ శాస్త్రులవారి శ్లోకరచనామార్గమే కనుసన్న చేసినదని యెల్లరకుఁ దోఁపకమానదు. శ్లో॥ బహుళం ద్వేసర్వనామాయే సంయోగినో హలః। ఉక్తత్రయా త్కృతహ్రస్వాచ్చటో హ్రస్వా చ్చతద్వయోః॥—సమాస—హారికారక: (బాల-సూ. ౧౮_౧౯) ఈకారికయుత్తరార్థమున కర్థము-కృతహ్రస్వంబగుపూర్వోక్తత్రయంబు మీఁది, అనఁగా, ఆ, ఈ, ఏ, లమీఁది చోటు'నోత్వంబునకత్వహ్రస్వంబులువి భావనగు'

అనియీకారికలోఁ బ్రయోగింపఁబడినత్రయశబ్దంబే, ఆ, ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞ నుంపవలసినదని సూరికినుపదేశించెనని నాయభిప్రాయము శ్లో॥ ఆదీదేత్సర్వనామానస్త్రికాఖ్యాఃకర్మధారయః। త్రికధాతుస్త్రీసదృజ్ఞ్వగంతభేదకపూర్వకః॥ అని, ఆ, ఈ, ఏ,లకుఁ ద్రికసంజ్ఞ నిడియేకసూత్రశ్లోకమురచించుకొంటశాస్త్రిలవారికినసాధ్యమైనపనిగాదు. ఈసందర్భమున మాకు "అర్థోర్విధో యోనిరన్యచ్ఛాయాయోనిశ్చ" (అధికరణం 3 అధ్యాయః 2సూత్రం 7) అను వామనసూత్రప్రకారంబున స్వయంభువైన మొదటికవీశ్వరుని త్రోవ నీడ నాధారముచేసుకొని రెండవవాఁడు కవిమ్మన్యుండంతకంటెఁ గొంచెము మెఱుఁగువెట్టినరీతిని జెప్పవచ్చుననిన వామనసూత్రాభిప్రాయము స్ఫురింపఁజేయుచు ప్రకటించుచున్నది; కానఁ బైసూత్రప్రకారంబున శాస్త్రిలవారి వ్రాఁతశైలి యయోనిసంభవమై శుద్ధమైనదనియు చిన్నయసూరివ్రాఁతపుట్టుక యన్యచ్ఛాయా యోనిసంభవమైసంకీర్ణమైనదనియుఁ దత్త్వవేత్తలకుఁ దెల్లమగును.

(8) శ్లో॥ శృంగారభూషణమతేర్ద్రుతాదపిపరోద్రుః॥ హరికా. 8 అచ్సంధి. (బాల. సూ. 21 కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియెడి శ్లో॥ ప్రత్యేకంలాండుఙ్జుపురు। సముఙ్స్యాద్ధూర్వహేరితం॥ హరి. క్రియా. 2 బాల. సూ. 8. లకారంబునకు డుజు, పురు, సుముఙ్గు.) శ్లో॥ లిట్లేటోర్వస్యలోపస్స్యా,ద్వాతిర్యగ్జడవాచినోః। తయోర్బహుత్వే ఖేప్య కత్వంప్రథమేవస్థిధూర్వహః॥ దీనికిసరియైన బాల (క్రియా. సూ. 24-25), పూర్వోక్తంబైన శాస్త్రికృతసూత్రశ్లోకంబులలో ద్రుతంబుమీఁద ద్రుతంబుండుట శృంగారభూషణుని మతంబనియు, లకారంబునకు డుజాదులగుననిన యిత్యాదులు ధూర్వహునిచేఁ జెప్పంబడియెననియు, నాయామతకర్తలుద్ఘాటింపఁబడిరి. సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందు బహుపరిశ్రమగలిగిన శాస్త్రిలవారు "లోపశ్శాకల్యస్య" "త్రిప్రభృతిషుశాకటాయనస్య" ఇత్యాది సూత్రములయందు నాయామునిమతంబులు వెల్లడించిన పాణినిమహర్షిశైలిచూచి యాంధ్రవ్యాకరణంబునందుఁ బైనింజూపిన మతకర్తలనామంబు లుద్ఘాటించిరి. సూరిగారిగ్రంథమే యీయనకు గతి యయ్యెనేని తద్రచితసూత్రములలోలేని నామంబు లుద్ఘాటించుట యెట్లుశక్యంబగును? శాస్త్రికృతహరికారికలను జూచితనవ్యాకరణంబును రచించినారనియనఁబడిన సూరిగారేల యీమతకర్తలనామంబుల స్వీకరింపలేదని శంకింతురేని, యా నామంబు లనవసరంబులన్న తలంపుననను, శ్రుతపాండిత్యమైనందున సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమునందు మిక్కిలి

యనుభవంబులేనందునను నట్లుసేయరైరి. ఇంతియకాక యాదికవియైన వాల్మీకిమహాముని కి ‟మానిషాదే" తిశ్లోకంబువోలెఁ దనంతటనే తనకీవ్యాకరణంబు స్ఫురించినదన్న సంగతిని సూచింపనట్టి గ్రంథాంతపద్యంబులోని ‟మదుపజ్ఞ" శబ్దముయొక్క వాస్తవార్థంబునకు లోపంబు గలిగినచో స్వకీర్తికింగూడ లోపంబుగలుగునన్న కారణాంతరంబునం గూడ ననేకులు పూర్వులు వ్యాకరణకర్తలున్నటు తన్నామంబు లుదాహరింపకయుండిరనియుఁ దోఁచుచున్నది. కావున సూరికృతగ్రంథమునకుఁ బూర్వమందే యనేకప్రాచీనగ్రంథకర్తలమతంబులు శ్రద్ధతోఁ జదివి శాస్త్రిలవారు స్వగ్రంథంబును నొనరించినటులు సూత్రగత తన్నామంబులే చాటుచున్నవి. శ్లో॥ ‟పరుషావాస్వరూపేణ। ప్రథమాంతో పరిస్థితాః। కాకా సంబోధనేచాపి। హ్యవ్యయేకర్మధారయే। అవేశనార్థకేశబ్దే। ఇతిశృంగారభూషణః". ఇత్యాది కారికాంతరములయందును శృంగారభూషణాది వ్యాకరణకర్తల మతము స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది.

(9) శ్లో॥లోట్స్యా ల్లజ్ వ్యతిరేకే స్యాల్లకారాఅత్రపఞ్చతాః॥ (2) శ్లో॥ అనుబంధో ల్యటికలజ్ త్రజిత్యదుతో భవేత్ ॥7॥ (హరి. కా. ఇత్యాదికారికలయందు లజ్, కలజ్ నుజ్. పడుజ్, ఇత్యాదులు హల్మాత్రమైన జకారమే యనుబంధముగాఁ (ఇద్వర్ణము) గలవి హరికారికలయందు గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్టి జకారాదులయందు ‟అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమ్" అను న్యాయంబునంజేసి ‟హలత్యమ్" అను పాణినీయసూత్రమున నిత్సంజ్ఞ విధింపఁబడుచున్నయది. కనుక నిత్సంజ్ఞ సులభంబు. బాలవ్యాకరణమందు లజి, కలజి, నుజి, పడుజి, అని యిటు లికారాంతములుగా గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు పైనింజూపినలజాదులికారాంతత్వరహితంబుగా శాస్త్రిగారు గ్రంథమందును, నికారాంతత్వముతో సూరిగారి గ్రంథమందును గానంబడుచుండు. ఇట్టియంశమును శాస్త్రిగారి గ్రంథకర్తృత్వంబునే ధ్రువపఱుచుచున్నది. క్రియాపరిచ్ఛేదములో సయితము నుజ్' మిజ్, అని యిట్లు జకారానుబంధముతోడనే యుచ్చరించుచో. దత్సమ. పరి. సూ. (22 మనోద్దనున్న ‟జిత్తు బిందుపూర్వంబగు" ననుసూత్రంబున బిందువుగలిగి చూడంను చూడంమ్మి' ఇత్యాదివిధంబుగా దుష్టరూపంబులగునని భీతిల్లి యావర్ణకంబులు ‟జి' శబ్దాంతములై జిత్తులయ్యెనేని యట్టిదోషంబు రానేరదని యూహించి సూరిగారిట్లు' చేయుట స్పష్టమగుచున్నది. ఇయ్యది సూరిగారి పాణినీయవ్యాకరణమందలి శ్రుతపాం

డిత్యగంధమును జాటుచుండు. నక్ (రామునిచేతను) నిక్ (రామునిని) వక్ (రాము నకు (కుజ్ కలఁకులు ఇత్యాదులయందు సంస్కృతవ్యాకరణ సంప్రదాయానుసారం బుగా హల్మాత్రమే యనుబంధముగా నొనరించుకొనినందున "హలంత్యమ్" అను సూత్రంబున నిత్సంజ్ఞ రాఁగా లోపంబుగలిగె. ఇట నుజి, మిజి, యని యుచ్చరింపబడెనేని "జి" అను సముదాయంబునకు నేసూత్రంబున నిత్సంజ్ఞగలుగునో తెలియకున్నది, "ఉపదేశేజనునాసికఇత్" అనుసూత్రంబున నొకవేళనికారంబున కిత్సంజ్ఞవచ్చుననుకొన్నను నుపదేశాంత్యముగాని జకారంబున కేవిధమున నిత్సంజ్ఞ సంభవించును! "జిత్తు పరంబగు నపు డుత్వంబున కత్వంతగు" ననుసూత్రంబుననే జిశబ్దమునకు నిత్సంజ్ఞయున్నట్లు తెలియబడునందు రేని యిది యిత్సంజ్ఞానువాదకంబుగాని విధిసూత్రంబుకానేరదు. ప్రధానమైనవిధి ననుసరించియేకదా! యనువాదసూత్రము సార్థకంబగును. కాననే పాణినీయంబున "ఆదిర్ఞిటుడవః" ఇత్యాది సూత్రంబులు వర్ణసంఘాతంబునకు నిత్సంజ్ఞను విధింపఁగారచియింపఁబడినవి. ఒకనికి 'రాముఁడని' నామకరణముంచినపిదప "రాముని రావింపుమా" యనిన నర్థమగును గాని నామకరణముచేయనియెడ నెట్లు తెలియును. నామకరణంబుపొందని మనుజుండుండునా? కనుక నిత్సంజ్ఞ విధించు సూత్రము సూరిగారికి నావశ్యకము. ఇట్టిభావంబుననే "ననుచోః కురిత్యాదావనువాదే కథముదిత్త్వమితిచేన్న; వ్యాకరణాంతరే ఏషాముదిత్సంజ్ఞకత్వే నాదోషాత్" అనియణుసూత్రశేఖరంబున శంకించుకొనివ్యాకరణాంతరం బిత్సంజ్ఞను విధించినట్లు సమాధానము వ్రాయఁబడినది. అయ్యదిసంస్కృతవ్యాకరణంబునం గాని మఱియెచ్చటం గాని గగనకుసుమంబై కానరాదు. అందుననే సూరిగారిట్టి వ్యాకరణంబు రచియించిరియనఁగా సంశయమ్మగుచున్నది. శాస్త్రులవారి పక్షంబునఁ బైనిఁజూపిన వర్ణకంబు జిత్తులయ్యెనేనిబిందుపూర్వంబులై "చూడఁను, చూడంమి" ఇట్లుదుష్ట రూపంబులేల కాకుండు? నని శంకింపవలదు. "అత్రజిత్యదుతో భవేత్" హరి. క్రియా. 7 (అత్రధాత్వధికారే జితిపరే ఉతఅద్భవేదిత్యర్థః). ఈధాత్వధికారమందుజిత్తుపరమగుచో నుత్వమున కత్వమువచ్చునని "అత్ర" శబ్దప్రయోగంబునంజేసి ధాత్వధికారములేనిచోటనే జిత్తుబిందుపూర్వంబగునని స్పష్టమగుచుండఁ గాన, బిందువురాదని తెలియునది. ఇట్లుండ నశాస్త్రీయమార్గము చిన్నసూరిగారేల త్రొక్కెనో వింతగానున్నది.

10 శ్లో॥ తద్ధర్మ్యాదిషులేడాశీ । ర్వ్యాపసంప్రార్థనేవిధౌ । లోట్స్యాల్లజ్ వ్యతిరేకేస్యాల్లకార అప్రమాణ్యతాః॥ [హరికా-క్రి. 1] ఇట్లుతద్ధర్మ్యాదులయందు లేనట్టియు ఆశీరాదులయందు లోట్టనియుఁ బాణినీయప్రసిద్ధంబులై లేట్ లోట్ లకారంబులను శాస్త్రిగారు స్వీకరింపఁగా నిచ్చటి తెలుఁగుసూత్రములందుఁ గ్రమంబుగా దీర్ఘ లకారంబులకై యింతదూర పర్యంతానుధావన మేలయని యూహించి లాట్టనియు, లూట్టనియుఁ బ్రాచీనశాస్త్రకర్తలచేత నాదరింపఁబడని మార్గంబు సూరిగారు ద్రొక్కిరి. వీరికి సంస్కృతవ్యాకరణంబునందు నింతటిగ్రంథము చేయఁగలిగినంత యనుభవ ముండెనేని చిరపరిచితమైన పూర్వశాస్త్రమార్గమును విడువరని నానమ్మకము.

11 శ్లో॥ ఆర్యా॥ నిడు నడు కడు చిఱుకుఱుగత । డఱయోః ప్రాణేపరేతు టాద్విత్వస్తుః । గసడదవా । పరుషాణాం । పరతః ప్రథమాంతతస్తు బహుళంస్యుః॥ హరికా. సంధి. ౨౮ శ్లో. అర్థము—"కుఱు, చిఱు, కడు, నడు, నిడు, శబ్దముల ఱ, డ, ల కచ్చుపరంబగునపుడు ద్విరుక్తటకారంబగు"(బా. వ్యా. సంధి. ౧౧ సూ.) ఇయ్యది పైనిఁజూపిన శ్లోకపూర్వార్థమున కర్థము ఉదా. కుఱు + ఉసురు=కుట్టుసురు; చిఱు + ఎలుక=చిట్టెలుక; ఇత్యాదిక్రమంబుగా, కుఱుచయైన యుసురుగాడ్పు, చిఱుతయైన యెలుక; ఇత్యాదికముగాఁ గర్మధారయ సమాసముదాహరణము. అర్థము—"ప్రథమమీఁది పరుషములకు గ స డ ద వ లు బహుళముగానగు" (బా వ్యా. సంధి ౧౨ సూ.) ఈసూత్రము పైశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థమున కాంధ్రీకరణంబు ఉదా—

వాఁడు,..కొట్టె { వాఁడు గొట్టె / వాఁడు కొట్టె } ఇత్యాదులు— వ్యస్తపదస్థలంబు లుదాహరణంబు.

ఇట్లు పైనిఁజూపిన సూత్రశ్లోకములోని పూర్వార్ధమున కుదాహరణంబు కర్మధారయ సమాస స్థలంబనియు, ఉత్తరార్థమున కుదాహరణంబు వ్యస్తపదస్థలంబనియు, గరతలామలకంబై తెల్లమగుచున్నదిగదా! ఈశ్లోకపూర్వార్థసూత్రము తర్వాతఁ జెప్పంబోవునట్టి కర్మధారయప్రకరణ సూత్రముల సహమును, (బా. వ్యా. సూ. 27. 28 29. 30) ఒకింపఁజగ్గది యైనను, కుఱు, చిఱు, కడు—ఇత్యాదిశబ్దంబులను "గసడదవాః" అనుశబ్దంబును లఘువర్ణభూయిష్ఠంబులనుగాఁజేసి యనుష్టుప్ శ్లోకములో

నీమిడుచ్చుట దుఘటాటంబును విరసంబునని తెలిసికొని ఛందోనిరోధంబున సమాసప్రకరణ భంగ దోషమునకు సహితము తలయొగ్గి శాస్త్రిలవారిట నార్యావృత్తములో వ్యస్త సమస్తస్థలంబులువిషయంబులుగాఁగల రెండుసూత్రములను దేజస్తిమిరంబులంబోలెఁజేర్ప వలసినవారైరి. సంధిప్రకరణ మంతయు యథాపూర్వముగా ననుష్టుప్ శ్లోకమయమై యున్నను నియ్యది యొకటియే ఛందోనిరోధంబున నార్యావృత్తముగారచింపంబడియె. వ్యస్తస్థలంబు లక్ష్యంబుగాఁగల గ స డ ద వ విధాయకసూత్రమును, సమస్తస్థలము లక్ష్యముగాఁగల టద్వయ విధాయకసూత్రమునుఁ తమ ప్రకరణశైలింబట్టి యన్యోన్యవిరుద్ధంబు లైనను గ్రంథకర్తకు ఛందోనియమంబున విధిలేక, గ స డ ద వ లును, నిడు, నడు, కడు, చిఱు, కుఱువర్ణమ్ములును లఘువులు గాన, సమరసత గలిగించి రెండుసూత్రములు నొక్కయార్యావృత్తములోఁ జొనుపఁగాఁ గక్కుఱితిం జెందవలసివచ్చెనని భావము! ఈశ్లోకక్రమంబుననే ప్రకరణవిరోధదోషంబునకు బద్ధులై సూరిగారుకూడ, 12—13 సంఖ్యతోఁ దమ సూత్రమ్ములను బన్నుచున్నారు ఛందోబాధలేక వచనశయ్యతో సూత్రములు వ్రాయునట్టి సూరిగారికింగూడ నేల యీప్రకరణభంగదోషమునకుఁ బాల్పడవలసివచ్చెనో కారణము గానరాదు. హా! కారణము గానరాదననేల? కారణము బోధపడుచునే యున్నది. ఛందోనియమంబునంజేసి యాపత్కాలంబున మర్యాదండప్పికంటకమార్గంబునంబడిన శాస్త్రిలవారి సహవాసము చేసినచోఁ, దాను లోకకంటకుండనగుదునన్న యాసంగతి, యథోద్దేశపక్షగ్రాహియై యమాయికుండైన సూరిగారికిఁదెలియకయే యట్లొనర్చినట్లుబోనపడుచున్నది. ఓనిష్పక్షపాతబుద్ధోత్తములారా! శౌర్యచౌర్యపదంబులకు నాదివర్ణంబునంగూడఁ బోఁడిమిగల యతిస్థానంబుల భేదము గానరాకున్నను, వాఁడిమిగల ప్రాసస్థానంబున భేదము బయల్పడక మానదుసుండీ కాఁబట్టియీగ్రంథమ్ముల యుత్పత్తి పౌర్వాపర్యంబు చదువరులే భావింతురుగాక!

12 శ్లో॥ ఏ తేలడడాదయః కర్తృకర్మణోః స్యుః సకర్మకాత్ ! పరస్మాత్కర్తరి; పదు ఙ్ఞానబంధస్తు కర్మణి॥ హరి. క్రి

లకారాదులు సకర్మకంబునకుం కర్తృకర్మంబులందును, లాంతికిం గర్తయందు నగు. (బా. వ్యా. క్రి. ప. సూ 48)

పైసూత్రశ్లోకములోని „పరస్మాత్‟ అను పదమునకు సకర్మకధాతువుకన్న నితరమైన ధాతువుకంటె, అనఁగా నకర్మకధాతువుకంటెఁ గర్త్రర్థమందు లడాదులగు|

ననియర్థము. "ఇటసకర్మకాత్" అనుపదంబువోలె "అకర్మకాత్" అనుపద ముండే నేని బాగుండుగాని ఛందోనిరోధంబునం జేసి శ్లోకములో నిముడుట వలనుపడక సందర్భ వశంబున నట్టియర్థ మిచ్చునట్టి, పరశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. యనిస్పష్టమగుచున్నది. చిన్నసూరికృతమా తెలుఁగుసూత్ర మిచ్చట మిక్కిలి వింతగానున్నది. సూత్రశ్లోకములోని "పరస్మాత్" అనుచోటను "లాఁతికి" నని, లాతి శబ్దము ప్రతిబింబముగా నుండెడి. తెలుఁగుసూత్రము వచనరూపమైనందున నిటనకర్మకపదంబు నుపయోగించుకొనుట సులభంబు. ఇచ్చట గీర్వాణసూత్రాంధ్ర సూత్రంబులలో నెయ్యది మొదట జనియించినదో కుశాగ్రీయమతులకు వెల్లడికాక మానదు. చిన్నసూరిగారే కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారికంటె ముందునఁ దనవ్యాకరణమును రచియించుకొని యుండెనేని "లడాదులు సకర్మకంబునకుం గర్తృకర్మంబులందును, నకర్మకంబునకుం గర్తయందు నగునని యకర్మకశబ్దంబుతో "లఃకర్మణిచ భావేచాకర్మకేభ్యః" అను పాణిని సూత్రమువోలె ధారాళముగా సూత్రమును నిర్మించుకొనుంగాని యటుగాక తానిపుడకర్మకశబ్దమును స్వసూత్రములో నుపయోగించినయెడ, శాస్త్రిగారు భవిష్యత్కాలమందుఁ దన గ్రంథమ్మును దొంగిలించి యీసూత్రమును సంస్కృతము సేయునపుడు ఛందోనియమమునఁ జేసిఁ యయ్యో! శిష్టులైన శాస్త్రులగారు తనశ్లోకములో నకర్మకపదం బిముడనందున జిక్కువడుదురని ముందే తెలిసికొని కనికరంబున నాయనచేతికి వరఁటిపం డొలిచి యందించినరీతిని సూరిగారు స్వకీయసూత్రములోఁ బరశబ్దపర్యాయమైన లాతిశబ్దంబు నుపయోగించునా?

శాస్త్రులవారియందలి భక్తిచేత నట్లే యొనరించెనేని సూరిగారికి గీర్వాణవ్యాకరణపటుత్వమేకాక భవిష్యత్కాలమును సూచించునట్టి యోగపటుత్వము సయితము యోగించినదని నిశ్చయముగా నొప్పికొనందగును. ఇట్టి సూరిగారి యోగపటుత్వమే శాస్త్రిగారికి జరిగినట్టి దుర్యోగ కటుత్వంబుకుం గారణం బయ్యెంగదా! ఓ నోపజ్ఞ శిఖామణులారా! పైనిం జూపిన హరికారికాగ్రంథమందలి సూత్రముయొక్క పౌర్వాపర్యవిమర్శనంబునంగూడ నాయన గ్రంథమె ముందుదయించినరీతి యిటులు స్పష్టపడుచుండఁగాఁ దత్కారత్వము శాస్త్రులగారిమీఁదనే యొరఁగఁగాన సూరిగారి పైనట్టి తత్కారత్వం బొఁడగక యిఁక నేమి యొంగనై యున్నదో వీరే యాలోచింపందగు.

(1) శ్లో॥ పుంలింగాన్మహతో డుజ్ స్యాత్॥ హరి. తత్స. సూ ప: పుంలింగమగు మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు. బా. వ్యా. తత్స 22 సూ;

(2) మానార్థాదేడురేకత్వే॥ హరి. తద్ధి. ప: మానార్థంబున కేకత్వమునం దేడువర్ణకంబగు. బా. వ్యా. తద్ధి. 25 సూ.

(3) నల్లాదిభ్యో గుణేభ్యో నః। పేర్యాదిభ్య ఇమి ర్భవేత్॥ హరి. త. ప: నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు. పేర్యాదుల కిమివర్ణకంబగు బా. వ్యా. తద్ధి. ౬-౫ సూ.

శ్లో॥ పైనిం జూపిన సూత్రశ్లోకములయొద్దను సంస్కృతవ్యాకరణసంప్రదాయమెఱింగిన శాస్త్రులవారు "ఙ్యాప్ప్రాతిపదికాత్" (అ ౪ పా ౧ సూ ౧) "ధాతోః" (అ ౩ పా ౧ సూ ౯౧) "సమర్థానాం ప్రథమాద్వా" (అ ౪ పా ౧ సూ ౮౨) ఇత్యాది పాణినీయసూత్రములలోని పంచమ్యంతములవలెం దాము బంచమ్యంతము లుపయోగింపఁగా సూరిగారు తమ తెలుంగుసూత్రములలో షష్ఠీవిభక్త్యంతములు ప్రయోగించిరి. అందున "మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు" ఇత్యాది స్థలంబులందు షష్ఠీవిభక్తివలన స్థాన్యాదేశభావముతోఁచి "మహద్వాచకశబ్దస్థానమున డుజ్జగు" ఇత్యాదివిధంబుంగా నర్థము సంభవించి దోషము ప్రసక్తిల్లును కావుననే శాస్త్రిగారి సంస్కృతసూత్రములలోఁ బాణినీయవ్యాకరణమర్యాదతోఁ బంచమ్యంతములు ప్రయోగింపఁబడినవి అట్టి పంచమ్యంతములయొద్ద "ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ" అను వార్తికంబున "పుంలింగాన్మహతో డుజ్ స్యాత్" అను సూత్రమునకు "పుంలింగమహద్వాచకమతిక్రమ్య డుజ్ స్యాత్" అనఁగాఁ బుంలింగమగు మహద్వాచకమును దాఁటి డుజ్జగునని యర్థమై దోషము లేకపోవును. ఇత్యాదిస్థలంబులయొద్ద "పుంలింగమగు మహద్వాచకముకంటె డుజ్జగు" నని పంచమీవిభక్తితో సూత్రము రచింపవలసినది కంటెవిభక్తి సందర్భంబువంజేసి యర్థవశంబునఁ బరశబ్దము తోఁచును. ఒకవేళ షష్ఠీవిభక్తికి సామీప్యముగాని యానంతర్యముగాని యర్థము చెప్పినయెడల "మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు" ఇత్యాదులయందు మహద్వాచకసమీపమున డుజ్జగునని కానిలేక మహద్వాచకముతర్వాత డుజ్జగునని కాని యర్థము సందర్భవశంబున నగునందురేని యయ్యది యసమం

జనంబు. "నహిబ్రాహ్మణకంబల ఇత్యాదౌ బ్రాహ్మణసమీపవర్తీ అన్యదీయః కంబలః ప్రతీయతే; నవా చిత్రగుశబ్దాత్ చిత్రగవీణాం సమీపవర్తీ వృక్షాదిః ప్రతీయతే... కింబహునా బ్రాహ్మణస్యకంబలః; చిత్రా గావోయస్యేతి వ్యస్త ప్రయోగోపి తత్రా నిష్టః" అనిన హలంత్య సూత్రస్థప్రౌఢ మనోరమావలనను, బ్రాహ్మణస్యకంబల ఇత్యాదావసత్యపి ప్రకరణాదౌ స్వస్వామిభావాది ప్రతీతివదనంతరసమీపాది శబ్దప్రయోగ మంతరా సామీప్యాద్య ప్రతీతేః తస్యషష్ఠ్యర్థత్వాభావాత్" అనిన యచ్చటిశబ్దరత్నమువలనను షష్ఠీవిభక్తికి సామీప్యము మొదలైన యర్థము లశాస్త్రీయములుగాన సంవర్తింపనేరవని యిట్టులు వ్యాకరణశాస్త్రంబున ఘోషింపఁబడుచుండెను. కావుననే "నాకుఁదమ్ముఁడు" ఇత్యాదులయందు నాసమీపమునఁ దమ్ముఁడు; ఇత్యాదివివరంబుగా సర్థము కానేరదని యెఱుంగనది ప్రకృతంబున నిదానించి చూఁడఁగా, తెలుంగు సూత్రములోని షష్ఠీవిభక్తి ప్రయోగంబున సూరిగారికి సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రంబున శ్రుతపాండిత్యమై యుండవచ్చునేమోకాని యీవ్యాకరణము రచింపఁజాలినంత విశ్రుతపాండిత్య చాకచక్యం బుండనేరదని కరతలామలకంబుగాఁ గానంబడుచున్నది. మేమిట్టిస్థలంబులందు సూరిగారివ్యాకృతిజన్మంబునకు మాతృస్థానీయమైన శాస్త్రులవారి పరిష్కారికావళి యిప్పటికిలభింపనియందునఁ "దద్మహతాదుర్జనః" అను న్యాయంబున సడలుగా వివరింపవలసివచ్చెను. వాస్తవంబుగా సూరిగారే యీవ్యాకరణంబును స్వకీయప్రతిభతో రచించినారనిన నమ్మకంబున "ప్రమాదో ధీమతామపి" అను న్యాయంబుతో సమాధానము చేసికొని మామానసంబిట్టి దోషంబుల నుద్ఘాటించి పురోభాగిపదవిం బొందఁగా మున్ను సాహసింపదయ్యె. ఈ గ్రంథపరిసమాప్తి సమయంబున శాస్త్రిసార్వభౌమప్రణీతమైన మాతృగ్రంథము కాకతాళీయంబుగా దొరకి యందలి సారస్యంబును గ్రంథకర్తృపరిశ్రమంబును నామనంబునకుం బట్టఁగా బ్రహ్మానందమగ్నతం జెంది "శ్లో॥ యేనామకేచిదిహనః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం। జానంతితేకిమపితాన్ప్రతినైషయత్నః। ఉత్పత్స్యతేస్తిమమకోపి సమానధర్మా। కాలోహ్యయం నిరవధిర్విపులాచపృథ్వీ" అని నుడివిన భవభూతికవివాక్యం బిచట సందర్శింపఁగా శ్లో॥ గతానుగతికోలోకోనలోకః పారమార్థికః। అటన్నలోకో క్రింజేసి యథార్థంబును యథాయథలు సేయుచుండు లోకంబును నంధగోలాంగూల న్యాయంబున ననుసరించి యింకను ప్రమా

దంపడకయుపుడు స్థూలారుంధతీ న్యాయంబున హేయంబును బరిహరించుటకును నుపాదేయంబును బరిగ్రహించుటయుఁ గలిగినందున ధన్యతం గాంచితిని.

(14) శ్లో॥ సర్వత్ర తద్రుతః క్త్వార్థే వ్యతిరేకేతు వాభవేత్। ఉత్తరస్యకొనో గాత్రోః కంబుధాః కేచిదూచిరే॥ హరి. ప్ర. ప. అర్థము-క్త్వార్థకము ద్రుతప్రకృతికముగాదు. వ్యతిరేకక్త్వార్థకము వికల్పంబున ద్రుతప్రకృతికమగును. అనుప్రయుక్తంబైన కొనుధాతువునకుఁ గొందఱిమతంబునఁ గశబ్దము సర్వాదేశమగును.

కం॥ అనఘుయిదియేటిపతమే। మనుపమదుఃఖితులమగుట నాధారములే। కనుసంతానోచ్ఛేదం। బనవ్రవేలెదమనవలోకముల తెరువుచనన్॥ భార. ఆది. ౨ ఆ. కం॥ కాఱడవిఁబఱచుమృగముల। నూఱడకందిగిచి డస్సియున్నతనిశ్రమం। బాఱఁగ నెడఁబరితాపము। దీఱఁగఁ బైపిచెనన్న దీపవనంబుల్॥ భా. ఆది. ౪ ఆ. ఇత్యాదిప్రయోగంబులు చూచి వ్యతిరేకక్త్వార్థకము వికల్పంబున ద్రుతప్రకృతికమనియు, కం॥ యాగాలంతస్థులు నాబరఁగును శషసహలు బేటపడు నూష్మలనన్। సారిదికి కారముగాఁబుక। సరి నేఁబదియొక్కవర్ణసంఖ్య ధరిత్రన్! అప్ప. ౨ ఆ. ౫౪ ప. గీ॥ చేతఁజిక్కైదు చేరెడువరహాలు। చే సెదంతజిత్తుచేకటొకటి। చేఁదుకొనియెఁ గృష్ణు జేర్చుకయనవిట్లు। వఱలుఁగొన్ని దీర్ఘనక్రియలు॥ అప్ప. ౨ అ. ౧౨౧ ప. ఇత్యాదిప్రయోగంబులు గాంచి యనుప్రయుక్తమగు కొనుధాతువునకుఁ గశబ్దాదేశమనియు శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము. ఈమతంబు బహులాక్షణికులకు సమ్మతము గాదు. అందుననే చిన్నసూరియు నిట్టియభిప్రాయము నిచ్చునట్టి తెలుంగుసూత్రమును దన బాలవ్యాకరణంబున నెత్తికొని వ్రాయలేదు. ఈ హరికారికా సూత్రప్రకారంబునఁ జిన్నసూరికృత నీతిచంద్రికయందుఁ బ్రయోగంబును గానరామికి నిదియే హేతువని తోఁచునది. సూరికృతవ్యాకరణము నే సంగ్రహించి శాస్త్రులవారు తమగ్రంథమును రచియించిరేని యాశాస్త్రమున లేని యీసూత్రము నెట్టులు లిఖింపఁజాలుదురు? ఈసూత్రకారిక యొక్కటియే తమది శాస్త్రులవారు సూరికృతగ్రంథమునకుఁ జేర్చినాదియని యనిపించుకొనిరి యని యొవ్వరైనఁ బరవస్తుబంధు లందురేని మాశాస్త్రులవారియేకశ్లోకింబట్టియైనను పరవస్తుబంధులని సమ్మతింపఁబడినందులకు నెంతయు సంతసించుచున్నారము.

ఓ గుణగ్రహణ పారీణులారా! ఈసారాంశమ్ములు పదునాలుగు లోకంబులె ఱుంగ క్షీర నీరస్వరూప భేదంబును బోలె గ్రంథద్వయస్వరూప భేదంబు నచ్చటచ్చట గనంబఱచి యింక విస్తరభీతిని విరమించుచున్నాఁడను, గ్రంథంబుల పౌర్వాపర్య సంబంధము తెలుపఁగా నియ్యవియే పరిశీలనాపటిష్ఠ బుద్ధులకుఁ జాలునని నేనెంచెదను.

శ్లో॥ స్థానేష్వశిష్య నివహేష్వని యుజ్యమానాః విద్యాగురుంహి గుణవత్తర మాతనోతి. ఆదాయశుక్తి షుపలాహకవిప్రకీర్ణాః రత్నాకరో భవతి వారిభిరంబురాశిః॥-అనెడి భట్టమురారికవి వచనప్రకారంబునఁ దవరు శిష్యవిద్యా ప్రభాణమూలమునఁ గీర్తి ముక్తాఫలమ్ముల నార్జించి రత్నాకరుల మగుదమన్న గొప్ప యభిలాషతోఁ గొందఱు పెద్దలు శిష్యులనుగాని శిష్యకల్పులనిగాని చేర్పఁగా నట్టితలంపునకు వ్యతిరేకంబున మును పున్న గురువుల నామరూప గౌరవము సైతము కబళింపఁగా నందనిపండ్లకు నఱ్ఱులు సాచి వారలు కాలవ్యత్యాసాది దోషంబున నగస్త్యమహామునుల మగుదుమని యుత్సహింతురు. అందుననే పరమార్థంబుగా విద్యాదానంబు సేయునపుడు మన శాస్త్రములయందు సత్త్వాదిగుణముల నెంతో పరిశీలించి శిష్యరూప విద్యాపుత్రార్జన మొనరింపవలయు నని యుద్ఘోషింపంబడియె. స్వారోచిషమను సంభవ పంచమాశ్వాసంబున బ్రహ్మమిత్ర మహాముని గంధర్వుని శిష్యునిఁగాఁ జేర్చుకొనక యుండుటకుఁ గారణమేమో బుద్ధిమంతులకు స్ఫురింపకపోదు. ప్రకృతంబున సమకాలికుఁడై చెన్నపురీవాసియైన చిన్న సూరిగారు నియమపూర్వకంబుగా విద్యను స్వీకరింపఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలవారితో మేళవింపక పోయినను శాస్త్రిలవారు కాళహస్తిలోను గాఁగల ప్రసిద్ధాస్థానములయందు నాస్థానపండితులు గానఁ గాలక్రమంబున నుభయులకు సమావేశమైనదన్న కింవదంతి నిశ్చయమనందగు. కాని యత్తఱిని సూరిగారు బ్రాహ్మణ పండిత శిరోమణియెడ ద్వేషముతో నుండెననుటకంటె సరసుఁడైనందున నుచితమైన వేషముతో నుండెననుట సంగతంబు. వీరి సాంగత్యసమయంబున సూరిగారు శాస్త్రిప్రణీతమైనహరికారికలసంప్రదాయాంశంబులు కొన్ని ధ్రువముగా వినియుండెనని నానిశ్చితాభిప్రాయంబు. అట్లే కానియెడ నీగ్రంథస్థకారికా సూత్రములు తెనిఁగించుట సైతము సులభంబుగాదు. కాఁబట్టి శ్రీశాస్త్రి ప్రణీతమైన హరికారికావళీ గ్రంథమును స్వహస్తపరహస్త సాహాయ్యంబున సూరిగారు తెలిఁగించెననుట విశ్వసనీయముకాని స్వప్రణీత మనంబడియు నామధేయంబై యస్పృష్టచరంబైన సంస్కృతభాషావేషములోని తన సూత్రాంధ్రవ్యా

కృతి సూత్రముల నాంధ్రీకరించెననుట యెంతమాత్రమును విస్రంభపాత్రముగాదు. ఈ బాలవ్యాకరణ పుస్తకంబు నిజంబుగాశాస్త్రిసూరుల జీవితదశలలోనే ప్రకటితమయ్యె నేని చెన్నపురీ రాజకీయకలాశాలయందు నాంధ్రోపాధ్యాయుండౌటంజేసి లౌకికజ్ఞానము మెండుగాఁగల సూరిగారు గ్రంథముద్రణాదులవలని లాభంబు నెఱింగిననిపుణుండుగాన శాస్త్రులవారీలోకములో మంచపుఁదోడుగరయై వృద్ధత్వమున నున్నారో లేరో యన్న కాలములో నచ్చొత్తించి ప్రకటించియుండవచ్చునని నాయభిప్రాయము అట్లయ్యెదేని, ప్రకృతోక్తంబయినయంశంబునకును, గ్రంథాంతమందలి యీపద్యా గ్రంబునకును, బరస్పరవిరోధము పొసంగుననిన చో నటులన్యోన్యవ్యాఘాతము లేనియర్థమే సూరిగారి యంతర్యామి దేవుని తాత్పర్యమైనట్లులు పద్యంబునకు వివరించి యీ గ్రంథకర్తను సత్యసంధునిఁగాను సరసకీర్తి బంధునిఁగాను జేయుదముగాక!! పద్యంబు సమీపమున నెదుటఁ గనంబడుటకై తిరిగివ్రాయంబడు. కం॥ మును మదుపజ్ఞంబగు చుం। దనరిన వ్యాకృతిని సూత్రతతియొక కొంతం। దెనిఁగించి యిది ఘటించితి। నన యము బాలానబోధమగు భంగిఁ దగన్.-॥అర్థము-మున=ముందుగాఁ మదుపజ్ఞంబగుచున్—ఇట స్త్రీలింగమైన యుపజ్ఞాశబ్దముగాదు. ప్రకరణసందర్భమునంజేసి పుంలింగమైన యుపజ్ఞశబ్దము. ‘‘ధీరోమనీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞః’’ అనునమరకోశమున ‘‘జ్ఞః’’ అనఁగాఁ బండితుఁడు. సూరియని యర్థము. ఉపజ్ఞుఁడనఁగాజిన్నసూరియని యర్థము. ఈశబ్దము, ఉపగ్రహము, (చిన్నగ్రహము) ఉపనది, (చిన్ననది) ఉపాఖ్యానము, (చిన్నకథ) ఇత్యాదిశబ్దములవంటిదని దగ్గఱఁజేరి తెలిసికొనువాఁడనియు నపజ్ఞశబ్దమున కర్థము: ఉపజ్ఞుఁడనెడి యుపజ్ఞుఁడనిశ్లిష్టరూపకము. దగ్గరఁజేరి తెలిసికొను చిన్నసూరి యనియర్థము ఇటులుపజ్ఞశబ్దమునకుఁ జిన్నసూరియు, సమీపముననుండి తెలిసికొనువాఁడును నర్థద్వయము గాన ‘‘మదుపజ్ఞంబగుచున్’’—నేననెడి శాస్త్రిసమీపవిద్యాగ్రాహియైన చిన్నసూరిని గలపగుమనని యర్థము. పెద్దపండితుఁడైన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రుల వారియొద్దను మెల్లమెల్లఁజేరి వారికారికల సంప్రదాయాంశములను బొత్తమునను సంగ్రహింపుటచేతను, స్వనామముచేతను, నుభయవిధంబులను దన్నును జిన్నసూరి యను కొనుట యుక్తంబుగా నున్నది; తనరిన—ఒప్పినట్టి; వ్యాకృతిని సూత్రతతి—ఇట "వ్యాకృతి"—అనఁగాఁ వ్యాకర్తృకృష్ణమూర్తిగా రర్థము—శాస్త్రికృష్ణమూర్తిగారని ఫలితార్థము. ఇటు, వ్యా—వ్యాకర్త లేక వ్యాకరణియని యర్థము. శబ్దశాస్త్ర లేక శాస్త్రియని ఫలితార్థము. "కృ-తి"—అనుచోటను, కృష్ణమూర్తి శబ్దములోని యాద్యంతాక్షరములు, అచ్, ముష్, ఇత్యాది ప్రత్యాహారములయందుంబోలె సంయుక్తములని నెఱుంగునది. శాస్త్రి కృష్ణమూర్తియని యర్థము. ఇటులు పదమున

కొక్కొక యక్షరమును స్వీకరించుట లోకవ్యవహారములోనే కాక కావ్యములయందుఁ గూడఁ బ్రసిద్ధముగా నున్నది. శ్లో॥ కథాప్రసంగేన జనైరుదాహృతా । దనుస్మృతాఖండలసూనువిక్రమః॥ తవాభిధానాద్వ్యథతే నతాననః స్సుదుస్సహాన్మంత్రపదాదివోరగః॥ — కిరాతార్జునీయము- ౧ సర్గః — ఈశ్లోకంబున, "తవాభిధానాత్" అనుచోటను, త — తార్క్ష్యుఁడు; వ — వాసుకి యని యర్థము. "నామైకదేశేనామగ్రహణమ్" అను న్యాయంబున గ్రహింపఁబడినది యని వ్యాఖ్యానము- ఇటులు పదంబులలోని యొక్కొక యక్షరమును స్వీకరించి యావత్పదార్థమును చేకొనినట్లే ప్రకృతంబున "వ్యా—కృ—తి" శబ్దమునకు వ్యాకర్తయగు కృష్ణమూర్తిగారనిన యర్థము సులభంబగును. కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారని ఫలితార్థము- వ్యా— కృ — తిః, నీః — నాయకః, ప్రణేతేతి యావత్, యేషాంతాని సూత్రాణి; వ్యాకృతిని సూత్రాణి; ఇట వ్యా—కృ— తి — నీశబ్దము బహువ్రీహిసమాసంబున, నపుంసకలింగసూత్రశబ్దమునకు విశేషణమైనందున "హ్రస్వోనపుంసకే ప్రాతిపదికస్య" (అ ౧ పా ౨ సూ ౪౭) అను సూత్రమున వ్యాకృతి నీశబ్దము హ్రస్వాంతంబయ్యె. "ఙేరామ్నద్యామ్నీభ్యః" (అ ౭ పా ౩ సూ ౧౧౬) ఇత్యాదులందు నీశబ్దమునకు ధాత్వంశముగాఁ బ్రయోగము గలదు. "వ్యా—కృ—తి—నీః" అనుపదము — సేనా— నీః, అగ్ర— ణీః, గ్రామ— ణీః — ఇత్యాదులవంటిది. వ్యా—కృ—తి—ని సూత్రాణాంతతిః — వ్యా—కృ— తి—ని సూత్రతతిః — అనఁగాఁ కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు ప్రణేతలుగాఁగల సూత్రముల సముదాయమని యర్థము — అథవా— శిష్టాచ — సా ఆకృతిశ్చ వ్యాకృతిః — 'ప్రాదయోగతాద్యర్థే ప్రథమయా' అనువార్త్తికంబున సమాసంబు. అనేక జాతిరిత్యర్థః; యత్తు హి — తద్భిన్నేష్వభిన్నం ఛిన్నేష్వచ్ఛిన్నం సామాన్యభూతం సశబ్దైర్నేత్యాహ "ఆకృతినాఞ్నసా" — అను భాష్య ప్రయోగ ప్రమాణంబునను, నిఘంట్వాది ప్రమాణంబునను, ఆకృతిశబ్దంబునకు జాతియనిన యర్థముగలదు. వ్యాకృతిం ప్రకృష్టజాతిం నయతీతి — విద్వత్త్వేన విధిత్వేన విశేషాత్ ప్రవర్తయతీతి వ్యాకృతినీః — క్విప్ ప్రత్యయః; బ్రాహ్మణత్వజాతి శ్రేష్ఠ ఇతి యావత్; బ్రాహ్మణజాతి శ్రేష్ఠుఁడనిన యర్థము — ఇట వ్యాకృతినీశబ్దమునకు సేనానీత్యాది శబ్దములకుంబోలెఁ దెలుఁగున హ్రస్వంబై "వ్యాకృతిని సూత్రతతి" యని సాధ్యసమాసంబగు. ప్రకృష్టజాతి (బ్రాహ్మణజాతి) శ్రేష్ఠుని సూత్రసముదాయమని యర్థము. సందర్భవశంబున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులు

గారు చేసిన హరికారికారూపసూత్ర సముదాయమనిన యర్థము తోఁచును. మఱియు విశిష్ట (అనేక మైనఆకృతి, జాతి)గలవారలలో అనఁగా బ్రాహ్మణులలో శ్రేష్ఠుఁడైన బహువ్రీహిసమాసపక్షము కూడ సాధువైన సామ్యసమాసంబున నే నా శబ్దము పోలె గ్రాహ్యాంతమగును. ముందుగాఁ జిన్నసూరికైన నేమ శాస్త్రులవారివద్దను జేరి తెలిసికొనువాఁడను గాఁగా నొప్పిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి ప్రణీతసూత్ర సముదాయమును బాలురకు సుబోధమగు రీతిని నిందుకంత తెనిఁగించి ప్రకటించితినని భావము. ఇట్టి విశేషార్థమిమ్చుటకొఱకే "వ్యా—కృ—తి—ని సూత్రతతి" అని రచియించుటయందు సత్యప్రేరకుఁడైన యంతర్యామి భగవానునిచే సూరిగారి జిహ్వా బలాత్కరింపఁ బడినదని మనస్సాక్షి బోధించుచున్నది. ఒకవేళ సరసులైన చిన్నసూరిగారు బుద్ధిపూర్వకముగానే యిట్టి విశేషార్థము స్ఫురింపగా నట్టులు రచియించియుందురు. అటులే కానియెడఁ "సనరిన వ్యాకరణసూత్ర తతియొక కొంతకు" అని ధారాశైలితో నిటులేల రచింపఁబడలేదు? కాఁబట్టి సత్యవాదులైన చిన్నసూరి గారెంతయును మెచ్చుకొనందగుదురు సూరిగారు హరికారికల నాంధ్రీకరించిన యీకృతి విశదంబగుంగాన బాలవ్యాకరణంబునకు హరికారికాంధ్రోక్తియనిన బిరుదం బీయంబగు ఇటు లాంధ్రవ్యాకరణసూత్రతతిని సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో రచియించినశాస్త్రిసూరులవిద్వత్త్వంబు శివకేశవుల తత్త్వంబువోలె జగంబుల జేగీయమానం బగుంగాత!

శాస్త్రిగారి నామంబుతో స్వంస్వంబున నున్న సూరిగారి నామంబు కొనియాఁడఁ బడుంగాత!!

ఆర్యా॥ శ్రీకల్లూర్యన్వయ వేం। కట రామాఖ్యేనశాస్త్రిణారచితా । జేజీయాగ్గుప్తార్థప్రకాశికా హరికారికాంధ్రోక్తేః ॥ఆః॥

శ్రీ మత్త్రే వేదాంతదేశికాయనమః

(గ్రంథాంతమందుఁ గృతినాయకుని నిరుమక స్మరించెద.)

"శ్లో॥ సదృశంచేష్టతేస్వస్యాః। ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి। ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కింకరిష్యతి॥"—అనునట్టి గీతావాక్యంబున బ్రకృతివశంవదుండనై "ఆత్మావైపుత్రనామాసి" అనిన శ్రుతివచనంబున విశ్రుతంబైన మామకీనవాత్సల్యపాత్రప్రథమతేజస్సారాంశం బంత ర్హితంబైన సమయమ్మునందు దుర్భరంబౌ ప్రథమగర్భశోకంబున మున్నె రగు కన్నీటితో వ్రాసినపద్యంబు లనవద్యంబులై యెసంగఁగా" శ్లో॥ ఏకోరసః కరుణఏవ నిమిత్త భేదా।ద్భిన్నః పృథక్పృథగివాశ్రయతే వివర్తా।ఆవర్తబుద్బుదతరంగమయాన్వికారా।నంభోయథాసలిలమేవ హి తత్సమస్తమ్" "శ్లో॥ విపదస్సాంతుసశ్శశ్వ। ద్వాపుసంకీర్త్యతేహరిః।" ఇత్యాద్యుత్తరరామచరితాదులయందలి భవభూతికవీంద్రాది వాచోయుక్తుల ప్రకారంబున రాగివిరాగిసాధారణంబౌ కరుణారసంబు గరిష్ఠంబగుటయే కాక (1)వైరాగ్య, [2]బోధో, (3)పరమశ్రీలను వర్ధిల్లంజేయునట్టి పుట్టినిల్లగుచుఁ బురుషార్థంబునకును బరమాస్పదంబగుటం జేసి యహర్నంబై సందునఁ దద్రసకల్లోలమయంబులగు కతిపయపద్యంబులను మాత్రమే యీగ్రంథాంతమందుఁ బొందుపఱిచి కృతినాయకుండైన యీతని సత్కీర్తి శరీరంబు కల్పాంతస్థాయిగాఁగ నాశాసించుచు భక్తిపురస్సరంబగు నేతత్కృత సకలోపచారంబులవలని బుణంబుదీర్చి పరిశుద్ధుండనయ్యెదంగాక!!

కృతిపతిపద్యములు.

—— :o: ——

మ. శుభకృద్వత్సర మింతనీ కశుభమై చోద్యంబు గానుండెనీ
కభయంబీయదె? జ్యేష్ఠపుత్త్రమణికిన్ జ్యైష్ఠంబయో! శుక్లప
క్షభవంబౌ సతృతీయ భానుదినమే కల్పాంతమై కానిపిం
పభవద్బాణము ఖేదమున్ గురికె సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాత్మజా! ౧

మ. పసుపుంబూసిన మోముఁదమ్మివిరిపై బల్చెమ్మటల్ దోఁగి క్రొం
బసిబొట్టోడికగట్ట నశ్రువులచిమ్మల్ స్వీయ వాత్సల్యధీ
రసమైపొంగఁగ నాయనమ్మ యనటుక్ మాతృష్ణ సిక్తైవనీ
రసవృద్ధాంగన నూఱడింపఁగదె! సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాత్మజా! ౨

మ. బహుపుత్త్రుండు తురుష్కజాతుఁడును బేబర్నాను ఢిల్లీశ్వరుం
డు హుమాయూనను జ్యేష్ఠపుత్త్రురుజకేషుం జూచి దానిందపో
మహితుండై తన కావహించుకొని ముక్ మ్రించెన్ సెబాసంచు! శ్రీ
వహుఁడై నీపిత మేనితో మెలఁగు సుబ్రహ్మణ్య! ...జా! 3

మ. అనయంబంజలిఁ జేర్చి భక్తిమెయిఁ గృష్ణా! కృష్ణ! కృష్ణా! యటం
చునుమంబుల్ గాను వేళలందు శ్రీమత్తో శోకించునవ్వేళలం
దును విష్ణున్ స్మరియించితీవు కరివాత్మ్యంబైన యాతండు ప్రా ౪
పనునిన్నుం గరుణింపఁడా మొగఁడ! సుబ్ర...జా!

మ. అనుమానింపక వెన్నదొంగ సతినీతాఁగున్ను దొంగిలిం
చెనె? లోకస్థితికర్త తానటు; పరిజాతేమం బిట్టుల్ సల్పునీ
యనన్ యుందును? జారచోరులకు రాజ్యంబబ్బినన్ సౌఖ్యజీ
వనముల్ గేస్తులకెట్లు నివ్వటిల్లు? సుబ్ర...జా! ౫

మ. ఎవఁ డానిర్దయ దేవుఁడయ్యె! పదునాల్గేఁడుల్ వయస్సైన నై
దవఫారంబున విద్యనేర్చి నినునంతర్ధానముం జేసిమా
కవమానంబు నొసంగెనట్టి ఖలుఁ డాహా! బిడ్డలంగన్న గ
ర్భవిశేషం బెఱుఁగండొ! వంధ్యుఁడొకొ! సుబ్ర...జా! ౬

మ. లలితాస్యంబు విశాలఫాలశిరము వాల్గందోయి మేల్మల్లె మొ
గ్గలచాలున్ మెఱపించుపల్వరుస శ్రీకంఠస్వరంబున్ గరాం
గుళి దీర్ఘత్వముఁ జంపకం బెనయు ముక్కుంగల్గునిన్నెన్నువా
రలు జైవాతృకజన్మవన్కొనిరి సుబ్ర...జా! ౭

మ. చిఱుమాటల్ వలుకంగనేరవు ముఖశ్రీఁ జూడ నవ్వొల్కునె
వ్వఁడు నాచార్యులయొద్ద భక్తిభయసంపూర్తిం బ్రవర్తిల్లె దీ
పుడమిం బువ్వులబంతివోలెఁ గడు సొంపుంజూపి చేదాఁటినీ
బడిసైదోడులఁ గుందఁజేసెదవు సుబ్ర...జా! ౮

మ. తనువేసఁవ్వని రోగపీడఁ జతురబ్దంబుం గళాంకూరితేం
దునిభుండై నిజమర్త్యవంశజమణీ దుర్గాప్రసాదాగ్రణీ
పునరుజ్జీవితుఁడైన నీపితకు నూర్పోకుండ హా! నీశరీ
రఘపాతంబు పిరంగిదెబ్బగద! సుబ్ర...జా! ౯

మ. తినునీవేళను బాలుదెచ్చు జనయిత్రింజూచి "నేనొల్ల; నా
యనకున్ నీరసి కుంచితమ్మ? యిట దోహస్థాలిఁ జూపింపు" మం
చును రోగంబునఁ బథ్యమైనను బయస్సుంగోరు శంకిల్లునీ
ప్రణుత శ్రీ[illegible]యభ్రమగు సుబ్రహ్మణ్యా...జా! ౧౦

మ. జననీమంగళగౌరిదేవియుఁ గనిష్ఠభ్రాతయున్ సోదరీ
జనయుగ్మంబును గల్గుభంగకర సంసారాబ్ధిదుశ్శ్రీసరిం
చినవెన్కన్ సతయేండ్లకున్ స్వగృహలక్ష్మీదేవితోఁ గూడి య
బ్బనినుంగాంచఁగ దాయ యయ్యోవిధి సుబ్ర..జా! ౧౧

మ. బలురారాపుల బోరుకాల్వయమునా భాగీరథుల్వోలెనూ
ర్మిలతాలోల భుజార్భటింగలఁగినీమేనత్తలిట్టుల్ వ్యథా
జలధిం జేరఁగ నింతనిద్రి తగునే? చాలించిలే! తేలుపన్
వలె వీరిందలచెడ్డతాడులను సుబ్రి..జా! ౧౨

మ. కుడుముం జేతికినీయఁ బండుగని నాకుం దోడుగానుండి యీ
యిడుమల్ గూడు నరణ్యరోదన భవంబిమ్మాగతిన్ సల్పఁచుం
డెడిసీతల్లియులక్ష్మిదేవి పడుబల్ సీతమ్మశోకంబుఁ గో
ల్పడఁజేయంగల పెన్నిధీ! చనితె? సుబ్ర...జా! ౧౩

మ. దినముం శార్ఘివలింగమూర్తి నశుభాద్రిచ్ఛేదివజ్రంబు నీ
జనకుం డెంతో భజింప నీవుగని మృత్స్నన్ లింగమున్ జేసికొం
చును బాల్యంబునఁ దొక్కుపల్కుల "నమస్సోమాయ" యన్నట్టి
మేల్పనసం జెప్పి సపర్య సల్పితివి సుబ్ర...జా! ౧౪

మ. సాలపాపూజల నీపఠించిన "నమస్సోమాయ" యన్వేదవా
క్యలలామంబున కుప్పులూర్యభిజనవ్యాసర్షిన్ భీమన్నశా
స్త్రిలుగారున్ జెవియొగ్గియొక్కెడ "నమస్సోమాయ" యన్నామమీ
పలయున్నీ కని ముద్దు సేసొనరె? సుబ్రి...జా!! ౧౫

. మును నీమూఁడవయేఁటి ప్రాయమున నిన్ భూరిజ్వరంబేఁచ లీ
ట్లను లాలింపుచు లంఘనాహములు సల్పంజూచి నాళింజపం

ష్ఠను జేజేబా మలఁగ స్వఖట్వాసనముచో నైవేద్యసత్కాలి యా
పనతో నాఁకలి కేమఱిల్లితివి సుబ్రహ్మ........జా! ౧౬

మ. ప్రతివర్షంబుఁ "గలాంపరీక్షఁ గృతార్థత్వంబు చేకూర్పుచుస్ దు
గతియుండా లేదు" నన్న నమ్మిన మార్కండేయ పూజాప్రతి
ష్ఠిత మాహేశ్వరలింగమున్ సఖులతో సేవించుటల్ నీకు సు
వ్రతమై యొప్పెఁ బ్రదోషకాలముల సుబ్ర........సుజా! ౧౭

మ. అవనిన్ "శ్రీఘుపరప్రదాయి" యను విఖ్యాతిం బిసాళించు చం
ద్రవతంసుండు కృపామృతం బెసఁగ మార్కండేయ బాలుం జిరా
యువుఁ గాఁచిన లీల భక్తు దయనీయుం జిన్న సీతం జేసి క
ర్మపశం బారసి మన్పఁడా యెనోకో! సుబ్రహ్మ........జా! ౧౮

మ. ఇల వైయాకరణుల్ ఘనానుభవులో యీ! సూత్రమం దర్థ మా
త్రలఘుత్వంబు సుతోత్సవంబువలె శాస్త్రజ్ఞాని కానంద బా
హుళిక ప్రాపకమంద్రు నీపిత సమోహుండై తదీయోక్తిలో
పలిపుత్రోత్సవ మెచ్చుచు న్వగచు సుబ్ర........జా! ౧౯

మ. క్షితిసాదావెలనాఁడి భూసురులలో శ్రీవేదశాస్త్రార్థ సం
గతి ఫూతంబగు వీరభద్రపుర విఖ్యాతాగ్రహారాజనో
న్నతకల్లూర్యభిధానవంశమును నంటందోషమా! బాలక
ల్పతరూ! వేంకటవీర సద్గురుద సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాత్మజా! ౨౦

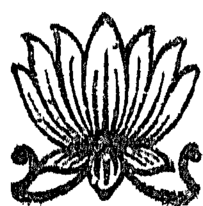
మ. రవిఁయెండాక దివిన్ గ్రహావళిపయిన్ రాజ్యంబు చెల్లించునో!
యువదాతాంశుఁడు తారకాదయితుఁడై యానందముం బొందునో
ధ్రువుఁడున్ సప్తఋషీంద్రమండలిపయిన్ దూఁగాడునో! కీర్తిగా
రవమూర్తింగనుమంతదాఁక భువి సుబ్ర........జా! ౨౧

సోమశబ్దంబునకు నీశ్వరుండను నర్థమైనందున స్వమాతృనామం బౌ కామసోమదేవీ శబ్దంబునకుఁ గామేశ్వర సతియనియు శ్లేషార్థంబెంచి భక్తుండౌ కృతికర్త నిధనానురూప్యంబౌ స్వదేహారు జాపాకావారంబు ను నపారం బౌ కరుణాకటాక్షంబునఁ గంటిని తెప్పవోలెం గాచి తరింపి చిన మాతృజగన్మాతల నిద్దఱను దన్నామంబున నే యిటస్మరించుచుండు.

కం॥ ఏఖాంఖ్య యౌటాట నీకును, నాకూమిరి తల్లి కర్ధనారీశ్వర శ
క్తీ! కామేశ్వరసతి! నాధీ కొలుచుం గామసోమదేవ్యభిఖ్యన్.

కం॥ శ్రీకామసోమదేవి! స్వీకృతవామార్ధదేహ వేంకటశాస్త్రి
శ్రీకరసోము న్మత్పితృ। నేకాగ్రమనంబుతోడ నే ధ్యానింతున్.

ఇది శ్రీమజ్జనని కామసోమదేవీ కరుణాకటాక్ష ధారాపూరారోగ్య
భాగధేయ వాగనుశాసనాదికవీంద్ర వ్యాకృతసంస్కృతాంధ్ర
సరస్వతీ పీఠేయ కల్లూరి వ్యాసనామక కౌండిన్యసగోత్ర వేంకట
రామశాస్త్రి నామధేయ ప్రణీతంబైన శిష్టుకృష్ణమూర్తి
శాస్త్రి పండితవర్యోపజ్ఞ హరికారికాంధ్ర
భూత బాలవ్యాకరణ సుప్రార్థప్రకాశి
కాఖ్యవ్యాఖ్యానంబు.

శ్రీరస్తు.

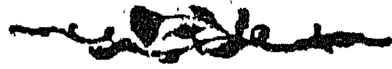
ఈక్రిందిసూత్రకారికలు శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారిచే రచియింపఁబడినవి. ఆంధ్రవ్యాకరణమును గుఱించిన యీకారికలు సంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడఁగాఁ జిన్నసూరిచేఁ దెలిఁగింపఁబడి బాలవ్యాకరణమను పేరున వాడఁబడుచున్నవి కాని స్వయముగా సూరిచేఁ దెలుఁగువ్యాకరణము రచింపఁబడలేదు. ఈయంశమునకుఁ దగిన హేతువులు గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానాంతమున "కం॥ మునుదుపజ్ఞంబగుచుం! దనరిన" యను సూరిగారి కందపద్యమునొద్దఁ జర్చాపూర్వకముగా వ్రాయఁబడినవి. బాలవ్యాకరణసూత్రమందలి సంఖ్య యీసంస్కృతసూత్రకారికయొద్ద వ్రాసి చూపఁబడును. ఈసూత్రసంఖ్యకు సమానమైన బాలవ్యాకరణమందలి తెలుఁగుసూత్రపుసంఖ్యను జూచుకొన్న యాసూత్రార్థమును గ్రహింపఁగా నిచ్చటి హరికాసూత్రార్థము సులభము బోధపడును. కావున నీకారికలకుఁ దెలుఁగర్థము వేఱ వ్రాయ నవసరములేదు. తెలుఁగుసూత్రముయొక్క సంఖ్య యీకారికాసూత్రము మొదటను నింగిలీషుసంఖ్యాంకమునఁ జూపఁబడును. సూత్రములయందలి లేఖనస్ఖాలిత్యములు నాచే దిద్దఁబడి లోకోపకారార్థము ప్రకటింపఁబడుచున్నయవి. ఈసంస్కృతసూత్రంబులు ఛందోబద్ధంబులగుటం జేసి కంఠపాఠమునకు వీలైనందున విద్యార్థి యావృత్తి సేసి తెలుఁగువ్యాకరణమును జిహ్వాగ్రమం దుంచుకొనవచ్చును. బాలవ్యాకరణములోని యుదాహరణము లీగ్రంథములోనివేయని యెఱుఁగునది.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణివృత్తి

హరికారికావళి

(గుప్తార్థప్రకాశికానుబంధము).

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

శ్లో॥ శ్రీసతీస్తనశైలాగ్రవాసి ప్రత్యగ్రవారిదం
కంచనద్విజరాజాంకం కమలాశ్రితమాశ్రయే॥ ౧

శ్లో॥ శ్రీమత్కదంబవర్యః స్థిరలసదైశ్వర్యయుక్చిరంజయతు
ఇన గాలగోత్రధర్మస్ఫురితశ్రీకాళహస్తినగరీశః॥ ౨

శ్లో॥ శ్రీమద్వరదామరకుల ధామావరరామ సూక్తితస్సోహం
సుమతిర్వృత్తిం నాన్నవ సూత్రాణాం కృష్ణమూర్తిరిహకుర్వే 3

శ్లో॥ అతులామత్కృతిస్సేయ మభ్రాంతవినుతాకృతిః।
దిగంతవ్యాపినీజ్యోత్స్నా ధినోతురసికావళిం। ౪

శ్లో॥ మాత్సర్యమలినవృత్తీ నుత్సార్యమదీయకృతిరియంజ్యోత్స్నా
కోకానివ సవివేకాన్ లోకానిహరంజయతుచకోరాన్వా॥ ౫

శ్లో॥ జయతి సకలవిద్యాజన్మభూమిర్జగత్యాం
జనితసరసచేతస్సంప్రతోషాద్యభాషా
తదనుసరణలీలాదత్తపీయూషమసీషా
తరళయతిచకోర్ష్మంతావదేవాంధ్రభాషా॥ ౬

శ్లో॥ శ్రీరామాయణ భారతాది వచనోదారార్థ వల్మీకభూ
పారాశర్యముఖాన్ ప్రణమ్య కవితాధారానిదానీంతనాన్॥

ధీరా నంతరమిత్రమాత్రపదవీహానానతివాద రా ౬

దారాధ్యప్రకృతార్థ సార్థపటహాచారాయసమ్యగ్యతే॥ ౭

శ్లో॥ యేకేచనప్రకృతిమత్సరిణో మదీయ

గ్రంథం సదర్థమపిసంప్రతి దూషయంతి

బుద్ధ్వాపిస్వాన్వనుచితస్థితిమాత్మజంత

స్తేపీహభూరికవితుల్యత యామ్రణమ్యాః॥ ౮

శ్లో॥ శ్రీయాహనూమతాసుగ్రీవశత్రుఘ్నభరతార్కజైః

విభీషణాంగదర్క్షైశ్చసహితం రామమాశ్రయే॥ ౯

శ్లో॥ శిష్టకులకలశజలనిధి శీతకరః కృష్ణమూర్తి సంఖ్యావాక్

షడ్దర్శనీస్వతంత్ర స్తనోతి హరికారికాపద్యంవృత్తిం॥ ౧౦

శ్లో॥ (7) తాలవ్యదంత్యభేదేన చజౌతు విక్రుతౌద్విధా

(8) ఇచిదె దేద్వయ యుతౌ తాలవ్యౌతౌనచాన్యతః॥ ౧౧

శ్లో॥ (9) ఆదాదుదూ దోదోదార్ధా దంత్యావేవా (10) త్రకేచన

వదంతి తత్త్వంబహుషు।సమేనంతోపధాచజౌ॥ ౧౨

శ్లో॥ నతదస్మన్మతారూఢం।తదభావేపిసంగతేః

కేచిద్రాజ్ఞోపి సర్వత్ర । నతచ్ఛేష్టమసంగతేః॥ ౧౩

శ్లో॥ (12) ప్రథమాతైషష్టియొక్క వ్యతిరిక్తం విభక్తయః

ఆశీరాద్యర్థమొకతా వృత్తమైకవచాంసిచ॥ ౧౪

శ్లో॥ అతిశబ్దర్మాత్మన్యర్థ ప్రథమైకవచాంస్యపి

శత్రాదంతార్థ్యాకుమ చేదా।ద్యర్థాస్తాన్యపి (తాను) నేన్యపి (నేను)౧౫

శ్లో॥ చేత్యైవాద్యాస్తృతైవాద్యైప్రత్యయాః ప్రకృతయః స్మృతాః

(13)కళాస్తదతిరిక్తాస్తుకళావిద్భిరుదీరితాః ౧౬

(14) హ్రస్వాత్పరః ఖండబిందుః పూర్ణబిందుర్విభాషయా।
(15) దీర్ఘాదు పరిపూర్ణానుస్వార స్సాధ్యోనచక్వచిత్ ౧౭
(16) సమేత రేఫశబ్దేషు వైకృతేషు ప్రదృశ్యతే॥
అనుస్వారస్తు పరుషాత్ సరళాదపిపూర్వభాక్ ౧౮
(17) వుపూవా వోయకారాద్యానసంత్యే వాత్రకుత్రచిత్।
శబ్దా అవోత్థ వోథవ్యా నాద్యాయాం వోవుపూముఖాః ౧౯
(18) ద్విధాంతస్థాభవం త్యత్రలఘు వో లఘువోమతాః।
(19)తత్సమా(20)తద్భవా(21) దేశ్యా(22)గ్రామ్యా చేయంచతుర్విధా
(23) గ్రామ్యాపి గ్రాహ్యతాంయాతి। యద్యార్యవ్యవహారభాక్

ఇతిసంజ్ఞా పరిచ్ఛేదః

—సంధిపరిచ్ఛేదము—

(1) అచ్యాతస్సంధి (2) రాద్యాన్యవిభక్తేశ్శత్రుచోస్తువా ౨౧
(3) ప్రాణాత్పరస్య ప్రాణస్య సంధ్యభావే యడాగమః! (4)
అతస్సంధిస్తు బహుళం (5) కిమాదీత్తో విభాషయా। ౨౨
(7) మధ్యక్రియేతస్సంధిస్స్యాత్।(8) క్త్వార్థేతో నైవసర్వదా।
(9)దుృతప్రకృతికానాంతు సంధినేఽకాదికాస్వినా॥ ౨౩
(10) భవేచ్చప్రాయ శస్సంధిః ప్రాణస్యామ్రేడితేపరే।
(11) అనంద్వవర్గతే సంధిరపదాది స్వరేష్వచః॥ ౨౪
(12)నిడునడుకడుచిఱుకుఱుగత। డటయోః ప్రాణేపరేతుటాద్యాస్తుః।

(13) గసడదవాః పరుషాణాం। పరతః ప్రథమాంతతస్తు బహుళం స్యుః॥

[14] వైకృతేభ్యస్సాంస్కృతిక పరుషాణాం న తేమతాః।

[15] ద్వంద్వే పదోపరిస్థానాం। పరుషాణాం భవంత్యమీ॥ ౧౬

[16] ద్రుతప్రకృతికాద్యాంతి। పరుషాస్సరళాత్మతాం

వాదేశసరళాధస్స్థ ద్రుత స్సంశ్లేషబిందుభాక్॥ ౧౭

(18) వాస్యాత్తాం లోపసంశ్లేషౌ। ద్రుతస్య సరళే స్థిరే।

[19] వర్గయుక్సరళేషు స్యాత్పూర్ణబిందుః ద్రుతేః క్వచిత్॥ ౧౮

[20] లోపో బహుళమంతే స్యాద్ద్రుతాచో ఽపి ద్రుతస్య వా।

[21] శృంగారభూషణ మతే ద్రుతాదపి పరో ద్రుతః॥ ౧౯

[22] శబ్దాద్యహ్రస్వతో నార్ధబిందులోపో ద్రుతస్య చ।

(23) వినేఁకాంటా వస్మదాత్మద్రుత స్సంశ్లేషభాక్చ న॥ ౨౦

[24] ద్రుతలోపస్సమాసేషు। (25) స్త్రీసమానామ్నుతాంతునుక్॥

పుంపోశ్చ పరుషే తద్వత్సరళేచో పరిస్థితే॥ ౨౧

సోయం క్వచిత్ స్థిరేపి స్యాన్న స్యాన్న లుగడాదిషు।

[26] సేషు (సమాసేషు) ద్రుతస్య నస్వం (28) టుగచ్యుతః కర్మధారయే॥ ౨౨

(29) తత్ర పేర్వాది శబ్దానామచ్యయం స్యాద్విభాషయా।

[30] ఆకారుగపి పేదాదేః (31) రుచ్చాత స్తత్రతత్సమే॥ ౨౩

(32) పుంపూస్యాత్తాంచ మోఽత్ర। (27) నుగ్లుప్నత్వలఁబ్రాలుషు।

(33) తద్ధర్మభేదకస్యోత్తో। భవేదచినుగాగమః॥ ౨౪

(34) నుగోత్తరచిపష్ఠీస। [35] ఉదంతస్త్రీసమస్య చ।

పుంప్వోరపి గుణార్థస్యాదంతస్యాపిత సేపరే॥

63ప్రాతాద్యాద్యాచ్ప రేవర్ణాలుప్యాంతే బహుళంతు సే[సమాపే]
[37] పరుషేలుప్తశేషస్య భవేదపి సుగాగమః॥ ౨౭
(38) ఆద్య శేషస్య క్రొత్తస్య। సుగ్ద్వేపరహాలః క్వచిత్
(39) కేషాంచిత్కే షుచిన్నుక్ఛ॥ లోపోద్విత్వంచదృశ్యతే॥ ౨౮
(40) భవత్యామ్రేడితపరే కడాదౌ ప్రథమాదచః॥
సర్వేషా మపివర్ణానా। మదంతంటద్వయంయుతం॥ ౨౯
॥[41] విభక్తిలోపో బహుళం॥ పరే త్వామ్రేడితే భవేత్।
[42] యథాప్రియోగంగాప్రిహ్యాస్స్యుస్తుత్తుమురాద్వదయోబుధైః
[43] సమాస ఇచ్ఛేతత్రోడవలనా నాంసతాంమతం।
[44] అలిగంద్విం ద్వెందుషుస్యా దెందోర్ద్వైవేతి కేచన॥ ౩౦
[45] అతస్తు బహుళంలోపో। వృత్తావద్యవిశబ్దయోః।
(46) వాలోపఃపూర్ణబిందుశ్ఛ। పడ్వాదిషుప రేషుమోః॥ ౩౧
॥[47] మోర్మధ్యమస్యలోపోవా।పఃయోర్హ్వాల్వీరామయోః।
[48] వాస్యాల్లోపస్తుసర్వత్రి। వ్యతిరేకస్తు మధ్యమోః॥ ౩౨
[49] ఆమ్రేడితేపరే మధ్య ముడుజ్లోపోవిభాషితః॥ ॥
[50] విసర్గలోపో నుకృతా [51] వోన్నమోత్రోభవేత్తువా
అన్యత్రాప్యేతదిష్టంస్యా దితికేచిద్వభాషిరే।
[52] ద్వేహాలోంత్యస్యానుకృతౌ (53) మోహామా దేర్ద్వయంతువా
(54) ఉతోనామ్న ఇతౌవుగ్వా (55) క్యాంతేసంధిర్న దోషభాక్

ఇదిసంధిప్రికరణమ్॥

అథ తత్సమ పరిచ్ఛేదః

(1) డుమూవులూచ ప్రథమా॥ (2) నుద్వితీయాతతఃపరా
(3) చేతతోడా (4)కొఱకుకైచ। చతుర్థీత్వథ (5) పంచమీ॥
కంటెపలన పట్టీతి। (6) షష్ఠీలోపలయొక్కకు॥ ౩౬
॥(7) సప్తమీనాందు;(8)నుక్టాదేః॥ (9) పట్టియొక్కకయీన్వినా
(10) చేత లోపల తోడానాం శేష ఆద్యక్షురస్యవా॥ ౩౭
(11) డుశేకపచనేముర్వ్వా। స్తథానశ్చార్థవాచకః।
(12) లుబ్బహూనాం [13] తదితరే సర్వ్వేచోభయవాచినః॥
(14) ఓస్యాదామంత్రణేతస్య (15) యిక్స్రగిక్వార్థభేదతః॥
(16) మైత్ర్యాంచరిక్సికొజ్ఞేయా। వేషాందీర్ఘోపి దృశ్యతే॥ ౩౮
స్వాతంత్ర్యేణప్రయోగో నకృత్రచిత్కావి సమ్మతేః!
స్త్రీతిర్యగ్జడభిన్నాస్తద్భేదకామహదాహ్వయాః॥ ౩౦
(18) మిత్రాదిక్లీబమహతాం। పుఁలింగసమతాతువా
మిత్రం ప్రధానం శరణం పాత్రమిత్యాదితద్గణః॥ ౪౦
(19) జిద్బిందుపూర్వో(20)డుమంత।సంజ్ఞో డుజ్ ప్రకృతిర్మతః ।
(21) పుల్లింగస్యమహద్వాచినామ్నాంత్యస్యాతఉద్భవేత్॥ ౪౧
(22)పుల్లింగాన్మహతో డుజ్ స్యాత్ ।(23)ముమంతస్యనిగాగమః।
ద్వితీయా ద్యేకవచనే । సర్వత్రాపి విభాషయా॥ ౪౩
(24)సత్రైలింగ డుమంతస్యా నుదతంస్యతునిత్యతః॥
ఆర్యా॥(25) యస్తుడుమంతస్యోపరి।నుస్సంఘటితస్తదుత్వమిత్వం॥
స్యాత్॥

[26] ఉతఇత్వంస్యాదేః పర । భాజాంకునువు క్రియావిభక్తీనాం
(27) ఈధాతుయుష్మదర్థేభ్య స్తాసామోర్నేత్వమిష్యతే॥ ౪౫
(28) కువర్ణకేనగోరుచ్చ । (29) తయోరం దానుగాగమః
(30) వ్రమ్యోరాగమయోరందా నుగ్భవేత్తు విభాషయా॥ ౪౬
(31) బహుతాయాం ద్వితీయాదివిభక్తీనాం లడాగమః ।
(32) సంబుద్ధ్యంతపదాంతోతోద్వా(33) తస్యైతశ్చదీర్ఘతా॥ ౪౭
(34) లోపోవా సంబుద్ధిడుజః । కృతో త్సంస్కృతనామతః ।
(35) నైసర్గికోదంత నామ్నోవాద్యాయాం తస్యతూఃప్లుతః॥ ౪౮
(36) సంబోధనేస్యాదే కాన్యవచనే త్వారగాగమః ।
(37) ఆరస్మధ్యమయో గేవా(38)దంతదీర్ఘాద్యలోపధాత్ ॥ ౪౯
పరస్యమహాతో లస్యవిభక్తే రేఫఇష్యతే ।
(39) అదంతానా మమహాతాంక్లీబానాంచ మువర్ణకః॥ ౫౦
(40) తేషాంమ్వన్యవిభక్తౌముక్త (41) స్యమోః కార్యమిష్యతే।
(42) మోర్మద్విత్వంపూర్ణబిందు।పూర్వోబుర్వావిభాషయా॥ ౫౧
(43) ముగాగమస్య లోపస్స్యాల్లులయోర్నే చకుత్రచిత్ ।
తత్పూర్వస్వర దీర్ఘేణ సహవైభాషికోమతః॥ ౫౨
(44) శ్లో॥ రైగ్లావుగ్యంతనామభ్యః ప్రథమైకం తులోపభాక్
(45) బహుష్వీదుద్వ(46)కృత్యామిదంతోపోత్తమఇత్తథా ౫౩
(47) నోపోత్తమే ద్రుద్రలడో పథేష్వపినవాదిషు ।
(48) గవోకారాంతశబ్దానాం । సర్వత్రాపి వువర్ణకః॥ ౫౪
(49) విభక్తౌ వుగ్వ్విభిన్నాయాం ।గోర్నేత్వంబహుళంతువాం ।
(50) ఉకారాంతాత్తు బహుగం । మహాకస్స్యాద్వ్వవర్ణకః ౫౫

(51) అహిప్రసూం వినాక్రోమస్య వస్వాత్ప్రయోగతః
రంతశబ్దస్యతు స్త్రీవద్భావోత్వం చభవేత్తథా॥ ౫౬

(53) విధాతృ ధాతృసవితృ నేతృదాతృ మహాత్స్వసా।
[54]హ్రస్వోనామాంత్యదీర్ఘస్య।(55)భవేన్నైకాతురస్యసః॥ ౫౭

(56) వృద్ధాదేర్వాడుజోలోపో (57(బహుళంమోర్వాధాదిషు ।
(58) స్త్రీలింగప్రథమైకస్య । లోప (59)ఏకబహుత్వయోః॥ ౫౮

ప్రయోగోదేవసురయోః క్రమాదాదిత్యవాచినోః
(60) సురోనిత్యంవాసురః। స్త్రీసమస్సంస్కృతసేనతు॥ ౫౯

(61)దూతాదౌబహుళంస్త్రీత్వం।(62)భువోజాయత్తదిష్యతే।
(63) నావేతినౌపదస్య స్యాద్భూతౌల్యంకేచిదూచిరే॥ ౬౦

(64) ఓత్వంవాస్యాచ్ఛరెగ్లావో (65) రైకారస్త్రీ సదృగ్భవేత్।
(66) భిక్షాద యోభజంత్యత్ర బహుళంక్లీబ తుల్యతాం॥ ౬౧

కందరానాసికా దంష్ట్రాగ్రీవోల్కా పాదుకావిధా ।
ఇత్యాదయస్తు భిక్షాద్యాజ్ఞేయాస్తత్ప్రయోగతః ౬౨

ఇతఃపరం హలంతాః॥

---

(67)హలంతం ప్రథమైకాంత తుల్యం నామాత్రకథ్యతే ।
(68) ఏషాము గాగమోద్విత్వం । భవేదంత్యహలస్సమం॥ ౬౩

(69) దీర్ఘాత్పరస్య తుహలోబహుళం ద్విత్వమిష్యతే ।
(70) ద్వితీయైకాంత సదృశం । నావస్యాన్మతుబాదికం॥ ౬౪

(71) తదీయాంత్యమలోపస్స్యా (72) ల్లోపోనస్యాన్మదాదిషోః।

(73) ఋత్విగాద్యా ఆమంతేన పద్భృశాస్స్యు ర్విభాషయా॥ ౬౫
(74) కేచిన్మహాత్త్వే మతుపస్త స్యానాదేశమూచిరే।
(75 స్త్రీ)త్వంస్యాత్కృపర్మాదే(76)ర్బహ్మణోమహతస్తథా॥ ౬౬
(77) పుంసస్తథాత్మే మన్నాంతమర్త్య సంజ్ఞాసుతద్బహు।
(78) రాజశబ్దస్స్వార్థపరో । మహాత్త్వేరాజురూపభాక్॥ ౬౭
(79) ఇంద్రజిజ్జగతో స్తస్యలోప ఇష్టోవిభాషయా।
80) సాంతాంతసస్యలోపో(81)థద్విత్ర్వమేకాంతతుల్యతా॥ ౬౮
సాంతానాం మహతాం వాస్యాదంత్యలోపో పివాభవేత్
(82) నిత్యంసలోపస్త్రీత్వంచ వేధసోథపురోధసః॥ ౬౯
స్యాతాంతేవా [83) సకారస్య ద్విత్వంవామనఆదిషు।
84 జాయుత్తద్ద్వ్యహ్రాదోరూపం కతిచిత్కవయో వదన్॥ ౭౦
(85) స్త్రీలింగాస్స్వస్వని యత్రస్త్రీప్రత్యయ సమన్వితాః ।
(86) క్లీబానాంతుమహత్యన్యస్త్రీలింగానాం విశేషణే॥ ౭౧
(87) భవచ్ఛత్రాదయో నాత్రప్రయోగ సరణౌమతాః॥

ఇతితత్సమప్రకరణం॥

అథాచ్ఛికప్రకరణం॥

శ్లో॥ (1) తత్సమేతరభాషే యమచ్ఛేతికవయోవదన్॥ ౧
(2) స్త్రీసమాఃప్రాయశః క్లీబసమాఃశబ్దాస్స్యు రాచ్ఛికాః॥
(3) ఆద్యప్రకృతి తుల్యాస్స్యుర్బల్లిదాద్యా (4) మగాదయః।
మహాంతఃకించకైరాద్యాడు జాతోనోత్వగామినః॥ ౨

(5) పగతాదేబఁహుషులోరో (6) డుమంతేషు కేషుచిత్ ।
తద్వత్తత్రాప్య పూర్ణబిందుపూర్వోడశ్చదృశ్యతే॥ 3
(7) క్తాప్రత్యయాద్బహుషులో । రౌతులఘ్వలఘూతయోః
లఘోరాదౌ బిందుపూర్వడకారఃకవిసమ్మతః॥ ౪
ఆర్యా॥(8) ర్ప్రభృతిబహువచనతఃప్రాగ్డు(9)ఙుటాతోస్తుసోరువర్ణస్స్యాత్
(10) ఆల్వాదేబఁహులోరో బింద్వాదిడఁశ్చపూర్వలోర్భవతి ౫
(11) చెయువోస్స్యాదలఘుఁ బహుంస్యవిభాషయా॥
(12) డలయోష్టరయోల్ఁ పోబహుష్వోర్బహుళంమతః॥ ౬
సమయోః కోటిపిప్పల్యోరే తత్కార్యంచదృశ్యతే।
(13) అయుక్తానా ముదంతానాం షలరాంబహుళం భవేత్।
అలఘులోఁత్రిచబహువచనేపరతఃస్థితే॥ ౭
[14] డతోరలఘులోనిత్యం బహుశ్లిష్టాద్విరుక్తయోః।
(15) సంయోగేఖండఖం(బిందుః)పూర్ణఁసర్వత్రైకపదేభవేత్॥
(16) సలలో (లకారసహితలుకారస్యఁల్లు) లేఁబఁహుష్వప
విభక్తికగతస్యచ।
డువర్ణఃపూర్ణబిందుస్తు। దాదౌచబహుళంభవేత్॥ ౯
(17) క్వదిన్నామశ్లిష్టబహు। సమంబహు యుతంముహుః
(18) కలనుప్రభృతేనుఁః కుజ్భవేన్నిత్యం బహుష్వయం॥ ౧౦
(19) గుజ్రేనుగోనునో (20) లోఁపశ్చైన్వాదేనోః బఁహ్వాదితే
(21) రేయ్యాద్యంత్యాక్షరస్యాపి। లోపోబహుషు నేష్యసా॥ ౧౧
(22) బహుష్వావుప్రభృత్యంత్యాక్షరలోపోవిభాషయా

(23) ఎత్వం నామాంతవృత్తస్య బహుళంస్యాదియస్య చ॥ ౧౨
ఇయే కేచిదిలోపంతు। వదంతినహి మేమతం।
ఏతత్తుముత్తియపదే। దృశ్యతేకవిసమ్మతే॥ ౧3

ఇతిఃపరంసర్వనామాని॥

అథసర్వనామప్రకరణం

శ్లో॥ (24) వికృతౌసర్వనామాన్యన్నిన్ని కొన్నెన్ని పెక్కుఘు।
పల్వయే(పలు—ఆ—ఈ—ఏ) నీనామనతా।తద్వత్సంఖ్యార్థకాలపి॥౧3
అన్యాదిషట్చమహతి । సంఖ్యాద్యావ్యద్యాబహుత్వగాః।
అమహత్యేకవచనా న్యాదయస్సర్వతస్సమాః॥ ౧౫
(25) సంఖ్యావాచకశబ్దస్య పూరణార్థేన గాగమః।
(26) మహత్యామహతో వాస్యాత్సర్వనామక్రియాబహు। ౧౬
అత్రవాశబ్దఇవార్థకః॥ బహు బహువచన మిత్యర్థః॥
(27) అసంయుక్తాపదాద్యస్య గస్యవస్స్యాద్వి భాషయా॥ ౧౭

ఇతిసర్వనామప్రకరణం॥

అథోపవిభక్తిప్రకరణం

(28) విభక్తౌతునిమిత్తేయో। స్స్యురాదేశాగమాశ్చకాః।
ఇటిలిటి వ్యవహృతావర్ణాజోపవిభక్తికాః॥

(21) ఏతేమాద్యేకవచనే ప్రాయోనామసు కేషుచి55 ౧౮
అవదస్నత్ర కతిచిదమినౌపవిభక్తికాః॥
ఇతినాస్మన్మతారూఢం। లక్ష్యలక్ష్మవిరోధతః। ౧౯

[30] ఊర్వ్యాదేరిత్వ [31] మధటి। రంత్యాదేశోంతిమాగమః
పర్యాయేచణ కేషాంచి దుభయం బహుళంభవేత్॥ ౨౦

[32] ప్రాస్వాదుపరిటేః పూర్ణోబిందుః పాగ్బహుళంబవేత్
[33] పదాద్యప్రాస్వాపుపరిటేః ప్రాఙ్నిత్యం సఇష్యతే॥ ౨౧

(34) అంతాగమస్త్విరట్ద్వా (అట్లు) దే। రేఫపకోపిలోపభాక్॥
(35) విభక్త్యౌపరత్వోగోయి ప్రథ్మ తేరతిమోపితిః॥ ౨౨

(36) ఆర్యా॥టితోర్యరత్వముతో (37) త్వం! టాపోరష్టక్రిందు
మీఁదుముందూనాం।
(38) బహుళమదౌపవిభక్తికసప్తమ్యాశ్చాపితత్తృతీయాయాః ౨౩

ఇత్యాచ్ఛికప్రకరణం

అథకారకప్రకరణం

శ్లో॥ (1) ప్రథమానామసంబోధనోక్తార్థేష్వ (2) థకర్మణి।
ద్వితీయాస్యా (3) త్కర్తరిచ। కరణే చేతవర్ణకః॥ ౧

(4) హేత్వర్థేకరణార్థేచ బహుళం చేతవర్ణకః।
గ్రహ్యాదియోగ జన్యాయాః। పంచమ్యాశ్చైవమిష్యతే॥ ౨

(5) టానస్సహార్థే కరణే తోడస్తుల్యార్థయుజ్యపి।
(6) ప్రాయస్తోడో వచ్యముఖ్యకర్మణాస్స్యాచ్చ కుస్తథా॥ ౩

(7) ఆఖ్యాతురుపయోగార్థే తోడవర్ణశ ఇష్యతే।
(8) సంప్రదానేచతుర్థీస్యా (9) దపాయోభవనంభయం॥ ౪
ప్రమాదగ్రహణత్రాణ। విరామాంతర్ధివారణం।
పరాజయోజుగుప్సాచ యతస్స్యాద్వలనస్తతః॥ ౫
దృశ్యతేకుత్రచిత్షష్ఠీ చతుర్థీస్థానసంగతా।
భవేదస్యాస్తుపంచమ్యాష్షష్ఠీ। చాప్యత్రకుత్రచిత్॥
(10) ఉండిశబ్దోనుప్రయుక్తో వలన స్యక్వచిన్మతః
(11) ఉండాద్వితీయాసప్తమ్యా। ప్రాయికేవలనస్యతు॥ ౬
(12) కంటెన్యార్థాదియోగార్థపంచమ్యా (13) జసిపోపిసః॥
నిర్ధా 14) హేతుగుణ క్రియయోః షట్టిరిష్యతే॥ ౮

(15) శేషేపి షష్ఠ్యాయుక్కో- (16) నిర్ధారణేలోపలోభవేత్।
(17) ఎస్తమ్యాధారస్య (18) జడో దంతస్యచవర్ణకః॥ ౯
(19) భేద్యవద్భేదకస్యాపి। లింగసంఖ్యా విభక్తయః।
(20) బహుళం స్త్రీసమమ్వంత । భేదకే బహుత్వైకతా॥ ౧౦
(21) అపరస్యా విభక్తేః స్యాద్విభక్తి రపరాక్వచిత్।
(22) జడాత్తృతీయాసప్తమ్యోర్ద్వితీయా బహుళంభవేత్
(23) నడుజ్జడాజో (24) బహుళం । ద్వితీయా యాన్యదాదమా।
(25) కాల్యాధనోస్తుప్రథమా। ప్రాయికత్వేనదృశ్యతే। ౧౧
(26) యత్సర్వనామసంఖ్యాభి ధానతద్భేద్యసంగతౌ।
ప్రాగుక్తం తద్ద్వితీయాదేః ప్రథమాబహుళంభవేత్॥ ౧౨
(72) క్వచిత్షష్ఠీభేదకస్య ప్రథమాస్యాద్విభాషయా।

(28) భవత్యర్థవ్యవహితభేదకస్యాపి సాభవేత్॥ ౧౩

(29) విశేషణస్యాసన్నస్య భవత్యర్థో భవత్యయిః।
తతఃప్రాగ్భేదకానాం స్యాద్బహుళంచానుషంగవాః ౧౪

[30] అయేరను ప్రయోగస్యాభావేంత్యస్య సముచ్చయః।
విశేషణస్యసర్వేషామపి వాోపరివాభవేత్॥ ౧౫

(31] విశేషణానాం సర్వేషాంధాతుజన్యవిశేషణే।
వ్యవధాయకతాంప్రాప్తేను ప్రయుక్తోభవేదయిః॥ ౧౬

ప్రబంధ్ధాృణాం ప్రబంధేషు ప్రయోగసరణిఃపరం॥
విచిత్రాదృశ్యతే త్రాదృసమ్మతిం పరిశీలయేత్॥ ౧౭

(32) భావార్థకాదిసంబంధే ప్రథమాకర్తురిష్యతే॥
(33) యుష్మదస్మద్భేదకానాం సుసంతానాంవునూరుమూ। ౧౮

అంతాగమాప్రాయశః స్తః క్రమాదేకబహుత్వయోః।
34] వునురుమ్వాగమేషు ప్రాగుత్వమత్వమిహేష్యతే॥ ౧౯

(35) దానాదేశోదిశబ్దస్యవునోవ్వాస్సంబోధ నేపిచ।
(36) బల్యన్యయుష్మదస్మద్విధేయే ష్వతోప్రత్రరోత్తరం ౨౦

(37) కతిచిత్త్వంతరే నైకవాక్యేసర్వపదాన్యపి।
ప్రయోజ్యసక్రిమాపేక్షాంవినైవేతి జగుర్బుధాః ౨౧

ఇతి కారకప్రకరణము॥

అథసమాస ప్రకరణము.

(1) ఏకపద్యంసమాసస్స్యాత్సమర్థపదసంగతం
(2) సాంస్కృతికమిశ్రాచ్ఛికాఖ్యాభిస్త్రివిధోమతః॥ ౧
[3] ప్రాయస్తత్పురుషాదీనాం సంస్కృతోక్తం హిలక్షణం।
(5) ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసదృగ్ధాతుభేదకైః।
సపూర్వపదకః కర్మధారయో హ్యత్రదృశ్యతే।
[6] క్వచిత్ స్త్రీసమసంబద్ధో బహువ్రీహిశ్చదృశ్యతే॥ ౩
(7) ప్రాయఆచ్ఛికశబ్దేనస్త్రీసమోద్వంద్వఇష్యతే।
(8) సమస్యంత సర్వశబ్దాస్సంబంధేతు తదాసహ॥ ౪
(9) విభక్తేస్తుకివర్ణాయాం। ధాతుజన్యవిశేషణాత్।
తచ్ఛబ్దానుప్రయోగ (10) స్తస్యాట్టిర్వాసర్వతస్తథా॥ ౫
(11 పదేపరేయుష్మదస్మదాత్మార్థానాం టుగత్రవా।
(12) నల్లాదినాంగుణానాం నిగ్బహుళంకర్మధారయే ౬
(13) ద్విరుక్తహలిదీర్ఘస్య హ్రస్వస్స్యాదాచ్ఛికస్యతు॥
(14) బహుళంద్వేసర్వనామాయే రసంయోగినోహలః॥ ౭
(15)ఉక్తత్రయాత్కృతహ్రస్వాచ్చోట్టోహ్రాణస్యోచ్చతద్వదోః
(16) పోలోభలేదుత్తరస్యచోటు శబ్దస్యటస్యవా॥ ౮
(17) ఉత్తరస్మింతస్సమానాధికరణేతుపదేడుజః!
మూడుశబ్దస్యలోపస్స్యాత్ । హలోద్విత్వంతథోపరి॥ ౯
(18)ద్విగోస్స్యాదేకవచనం। ప్రయోమిశ్రస్యనైవతత్।
19) క్వచిత్తేష్వకనుమ్వాదినామ్వాదిగతహః పపజ్॥ ౧౦
(20) యథాప్రయోగం విజ్ఞేయాః। కవ్వడ్యాద్యాస్సతాంమతే।

(21) ఽదర్థకామ్రేడితస్యభవేత్తామాయ్యయీచవా॥ ౧౧

(22) బహువ్రీహౌ సమాసాంతకార్యమప్యత్రదృశ్యతే।

(23) బహువ్రీహౌస్త్రియామర్థేమేనోర్బ్యఀ డిస్తులోపరి॥ ౧౨

[24] ద్వంద్వేభవేద్వృకారస్యాన్యతరస్యాంరవర్ణకః

(25) సమాసస్యవిభక్తేస్స్యాల్లోపోసస్యాల్లటస్తథా॥ ౧౩

(26) ప్రాధాన్యస్యవివక్షయాం కర్మాదీనాంతుధాతుజాః।

సమస్యంతే భేదకాస్తైః కర్తృవత్కవిసమ్మతేః॥ ౧౪

(కర్త్రాతుల్యం కర్తృవత్ ॥)

ఇతిసమాసప్రకరణం.

తద్ధితప్రక్రియా.

శ్లో॥ (1) త్వార్థేతనో (2) త్రతుస్యాద్వి శేషో వోత్సర్గబాధకః।

(3) చిన్నాది భ్యోఽటికశ్చస్య (4) దుత్వస్యాత్వంటికేపరే॥ ౧

(5) నల్లాదిభ్యోగుణేభ్యోనః। (6) పేర్వాదిభ్యఇమిర్భవేత్।

[7] ఇకవర్ణోగ్గలాదిభ్యో (8) వుగటిమ్యాదయస్తథా॥ ౨

(9) చిఱుతాదేరుకస్స్వార్థే (10) రమరాదేరికస్తథా।

(11) పుంస్త్వకాకాత్తియ, స్త్రీత్వ ఆటాదేర్మతుబర్థకః॥ 3

(12) కాకత్తియకకారస్య కుత్రచిద్గోపిదృశ్యతే।

(13) [illegible] [14] [illegible] ౪

(15) ఈ స్యాదటమటాదిభ్యః। పుంస్త్వేతుమతుబర్థకః

(16) స్వార్థేకేషాంచిదేషో (17) రిజ్ఞాలాదేర్మతుబర్థకః॥ ౫
(18) ఇవర్ణకబయూరాదేర్మతుబర్థే
(19) తవర్ణకః। వాచ్యాయాంతు స్త్రియాంతస్మిన్నిష్య తేకులవాచినః॥ ౬
(20) కుత్రచిద్ద్విశ్యతేచైత్వం। పరేతే (21) యువతిర్వ్యటీ।
రజస్వలాగుబ్బెతమిం। డతముట్టుతచక్రమాత్॥ ౭
(22) బహ్వాంతేభ్యోవగాదిభ్యః। స్త్రియామాండిర్మతౌమతః।
(23) ఆపుం (24) సిండిస్తుముక్త్వాదేరభావద్యోతకస్థితః॥ ౮
(25) మానార్థాదేండు రేకత్వే। [26] లేలోఽపవెండువర్ణకే
(27) దఘ్నార్థేబంటికొలందీ। (28) అర్థభేదేషుచాపరే॥ ౯

ఇతితద్ధితప్రక్రియా.

ఆథక్రియాప్రకరణం.

శ్లో॥ (1) ధాతో [2] ర్లడ్వర్తమానేస్యా [3] ద్భూతేలిడ్ [4 లృట్భవిని।
(5) తద్ధర్మ్యాదిషు లే [6] డాశీశ్చాపసంప్రార్థనేవిధా॥ ౧
లోట్స్యా [7] ల్లజ్ వ్యతిరేకేస్యాల్లకారాఅత్రషణ్మతాః।
(8) ప్రత్యేకంలాండు జుప్రి వు రు। ను ముఞ్వాన్యర్థార్వహారితం॥ ౨
(8) ద్వాద్వాకత్రిమాచ్ఛప్రిథమ। మధ్యమోత్తమ సంజ్ఞికాః।
(10) రుమూతత్రిబహుత్వోక్తా వితరేత్వేకత్వోక్తితః॥ 3
(11) ప్రథమాద్యానామయుష్మ। దస్మదర్థేషుతేత్రయః।
(12) డుక్రోర్గువూ అమహాతి ఢివీ ఉన్నానుబంధతః॥ ౪

(13) సఞదంతాల్లటిపరే॥ [14] పరేతూన్నే చువర్ణకః॥
(15) దీర్ఘఙన్నానుబంధస్య పరేమఞిదపీతరే॥ ౫
(16) క్రమాద్భవేతాం విఙ్ లేటోర్మఙిఞ సైనునువర్ణకౌ॥
(17) ఇగాగమస్స్యాద్భాతే (18) లిఙ్వ్యజిస్స్యాత్తు, తివర్ణకః ౬
(19) అనుబం లృటికల [20] జ్జత్ర జిత్యమతో భవేత్
[21] ముక్ఛాబ్జృమజ్ఞౌ [22] లేఙటః। పరేకుఞిమగాగమః ౭
లేఙ్ దృశ్యతే చ భూతార్థే వచ్యృథౌనాంక్వచిత్క్వచిత్।
(23) లేద్రుమఞ్యదక్రృఘమనౌ ప్రాయుస్స్యేమగణీస్తథా। ౮
(24) లిఙ్లేటోర్వ్యస్య లోపస్స్యాద్వా (25) తిర్యఙ్గడవాదినోః।
తయోర్బహుత్వే పేకత్వం ప్రథమేసప్తిమూర్వ్యహః। ౯
(26) లోటోమఞ్ఝో ద్రుతాంతౌ తు। స్యాతామేమతవర్ణకౌ।
(27) విధావదీతితచ్ఛబ్దస్త్రతః పూర్వంచనుగ్భవేత్। ౧౦
(28) పరస్యచ్ఛేదేమ తయోఃప్రీతాదఙ్నృస్తదాభవేత్।
(29) లోడ్మధ్యవుర్వోర్మమజౌ (30) మకోత్వముభయార్థనే। ౧౧
(32) ముమజోః పరయోర్మధ్యే వ్యతిరేకరుబుచ్యతే।
అదాద్యనుప్రయోగోపితయోస్స్యాప్రార్థనేమతః॥ ౧౨
(34) ఎదాద్యనుప్రయోగేతు। భవేతాంవ్రుజౌతయోః।
(35) భావే టస్స్యా (36) త్ప్వరార్థేన యోగేకజ్వర్ణకస్తువా।
(37) వ్యతిరేకవిశిష్టాయాక్రియా తద్వాచినస్తుమిజ్। ౧౩
(38) ఏకాశ్రయాణాం ప్రాక్కాలే।
భావక్త్వార్థఇ। (39) కజ్ క్రియూత్॥ ౧౪
(40) చేదర్థేనోద్రుతాంత స్తద్వద్వాత్తే భావలక్షణే।

[41) ఆనంతర్యేనాంతడు [42] నఞ్జుమర్థేభావలక్షణే॥ ౧౫

(43) చువర్ణకోదుప్రితాంతస్య చ్ఛత్రర్థేతుక్రియాన్వయే।

(44) త్రర్థేత్వేడు రేడిఃస్యాతాం। (45) తయోర్లుగ్బహుళంభవేత్ ౧౬

(46) భవద్భవిష్యచ్ఛత్రర్థక్త వదర్థేషుసక్రమం।

ఉన్నఃకలజస్తు (47)నిజ్వ్యతి రేకత్రర్థతోభవేత్॥ ౧౭

ఏతెసత్త్వాభిధానేషుభవంతి॥ సత్త్వంనామ సుబంతవాచ్యం

(48) ఏతేలడాదయః కర్తృకర్మణోః స్యుస్సకర్మకాత్।

పరస్మైకర్తరి (49) షడు జ్ఞనుబంధస్తుకర్మణి॥ ౧౮

(50] అగురూణామయాంతానా మేకాచ్కానాంద్వ్యచామపిః

ఊపరీయుడ్భవేదించు గ్వకారిణాంతు విభాషయా॥ ౧౯

(51) అత్వంపడ్వాదినస్యస్యాద్విత్వమం త్యాహలశ్చవా!

(52] కానోరనుప్రియోగ స్స్యాత్కర్తృగాఖి క్రియాఫలే॥ ౨౦

(53) కానావిగ్బహుళం (54) యస్సోవిహితేకారవక్రియోః।

(55) అన్వాదేరుత్వలోపశ్చా। బిందుస్సనోక్తి ర్విభాషయా॥ ౨౧

(56) హోండోశ్చేదాద్యర్థనాంతస్యోన్న(57)ఉన్నేన్యలుగ్భవేత్।

[58) బిందురన్వాదినుస్థానే తిదుటేషూండు డోశ్చలుక్ ౨౨

(అత్రచశబ్దోవార్థః) శ్లో॥ (95) నిత్యావైకల్పికావత్రి।

బిందూపరితదోష్టడా।

అత్ర=అస్మిన్విషయే; (60) కోశబ్దోమధ్యముడుజోః పరయోర్బ్బబ

హుళంకానోః ౨3

(61) తయోర్ఘ్రిరస్య హ్రిస్వస్స్యాన్మర్దిత్వ మపికథ్యతే

(62) బిందూపరిష్ఠ తఢఢోలోపస్స్య ద్రావిభాషయా। ౨౪

ఇంచుకస్సంస్కృతధాతూనా। మ్మంగళాదేస్తథాత్రచ।

ఏరోరు రించుక్యయవర్ (65) నిర్ణిన్నామ్నాం నాచాయిహ॥ ౨౫

(66) లఘూపధానాం ధాతూనామాద్యాయా స్వాదికోగుణః।

67 స్వృశేర్వాస్యా (68) ద్భుజరుచలిఖానాం నకృశేరపి॥ ౨౬

(69) నిర్మితౌనస్వజే (70) రించుకస్సర్వస్య ప్రేరణేభవేత్

(71) రంజాదించుక్ప్రస్య బిందుయుతస్యా ప్రేరణద్విలం॥ ౨౭

ఏతదాదేశయోగేన కంపాదేస్స్యాదకర్మతాః

(72) పరేత్విం చుకి రంజాదె। రించుకోలోప ఇష్యతే।

(73) చుగసంయుక్తనలడ। రాంతస్యబహుళం భవేత్।

అచ్ఛస్య ప్రేరణే (74) తద్వన్మాన్యాదేస్తుపు గాగమః॥ ౨౯

(75) చుప్వోశేరు (76) రడంగ్వాదిమాయ్యాదీనాంచచుక్వకా।

తథాతదాతదీయాం త్యాయురలోపో పిదృశ్యతే॥ ౩౦

(77) ఇంచుక్చుక్ప్వషుపరతో దృశ్యంతేబహురూపకాః।

లోపాదేశాగమాస్తత్ర ప్రాక్ప్రయోగోగతిర్మతః॥ ౩౧

అనుప్రయోగేపోవోస్తు పుచ్చుమాత్రమిహేష్యతే।

(78) అన్వాదేరించుకి పరేపుగ్మానో రేవనాభవేత్॥

(79) గుగడ్డాదేరత్రతుస్యా దప్వాదేస్తు విభాషయా॥ ౩౨

[80] ఆడోరోడోశ్చకూడోచ్చ డస్యరస్యాత్ప రేచుకి

[81] చెచోర్డస్యాలఘూరస్యాచ్చు క్వగాగమయోస్తథా॥ ౩౩

(82) పడోశ్చగలర (83) శ్శబ్దపల్లవస్యాస్య వేంచుకి

డకారస్యలఘూరేఫో [84] నేంచుకాస్యాత్ప్రేరణేంచుకి॥ ౩౪

[85) ఇకారైకారయోర్యోగే నాద్యోత్వస్యేత్వమిష్యతె।

[87] ప్రేరణేంచుకిచః పోనహేచ్చోర్మెచ్చోస్తువాభవేత్॥ ౩౫

[87] సంజ్ఞాముజ్మధ్యముదుజో [88]ముఃజ్ఞితాంముదితోభవేత్

[౪9] ద్విరుక్త భిన్నాగమాన్యచయోర్న్మతి పరేఽవా॥ ౩౬

[90] అర్ధబిందోస్సిద్ధచస్య ముతిపో బహుళంభవేత్॥

[91] పూర్ణబిందో రాగమస్యచకారస్యతువాదుకి॥ ౩౭

(92) వచ్ఛోశ్చ్చాచోరగోశ్చోచ్ఛోరశ్చ్చాదుః కాశ్చోరురుర్మతి।

(93] స్యాదిచ్ఛోరీస్తుసర్వస్య। [94] తెచ్ఛోస్తే తేరురిత్యపి॥ ౩౮

శ్లో॥[95]చావునోవ్రా చచ్చునాచోచ్వ(96)జీఽతివాలుక్తయోస్తుపోః।

(97) ముత్యగోరనుకన్వోశ్చ కా, నా, కానా భవంతివా॥ ౪౯

(98) స్యాదుళ్చోర్బఽహుళంలోపో। లిడ్లేటోర్న్మతి నేరుచోః।

ముజిపోవోర్దుజ్మతోశ్చ। వోర్లుక్స్వోదపదాచవా॥ ౪౦

(99) ఇతివకేఽ్రపరేపో వారగోరంత్యస్యయోభవేత్

(100) తతాఽ్రగోర్వక్రసంబంధే దీర్ఘత్వమపి చేష్యతే॥ ౪౧

(101) పిలుచ్చాద్యంతాడురస్య। బహుళంపుతిలుగ్భవేత్।

(102) ఉదితాదితరత్రాపి కాద్యాలేచోశ్చలుజ్మజి॥ ౪౨

(103) భవేతామయ్యవ్రా వక్రతమా బహుళమాచ్ఛికే।

(104) భవేత్కలస్తు కలుగోరస్త్యర్థేపరతోలటి॥ ౪౩

(105) తర్థేవాస్యాత్కలాదేశో (106) స్త్యర్థేలజివడౌతథా।

మానాకేవర్ణకే పిస్యాల్లయాదేశో పరార్థకః॥ ౪౪

(107) వాభావేవలచోర్లో। దుగ్ధస్తస్యాచ్చునాసహ

(108) పడుజ్కనూక్వచి తాస్వర్థేద్యశ్యతే నుప్రయోగినా॥ ౪౫

(110) అనుప్రయుక్తస్తెంచుస్యాదగ్వాదేస్తత్తఓశ్చదః।

(111) పోరుగ్వాదేర్గతా తద్వల్లోపస్యాద్వాతదాతుగోః॥ ౪౬

(112) అపితస్మింశ్చలోపస్య (113) త్తేతేరయాఅపితన్మతి।

(114) అనుప్రయోగ్యగుభూఽతే లజస్యాత్తు లిడంతకః ౪౭

(115) అనుప్రయుక్తోగుర్వాభవభేదకస్య నుజంతకః।
స్యాన్నుజోనుప్రయోగీవా [116] హ్రస్వస్తస్యాపివాభవేత్ ౮౮
[117] కలాన్న వర్ణకా దున్నాల్లోపస్తచ్ఛబ్దవస్యవా।
118) ధాత్వాద్యనుప్రయుక్తాస్తుదృశ్యంతే ధాతవోహియే॥ ౮౯
విలక్షణార్థదా ఏ తేశబ్దపల్లవసంజ్ఞికాః।
[119] చేచ్ఛబ్దార్థస్యసంబంధోల్యటో లిడపిసమ్మతః॥ ౯౦
[120] తల్లింగసంఖ్యాభిధాయివచనం ధాతుభేదకమ్।
(121) ఆత్మార్థేభిహితే భ్వాదేరగతే ర్త్రనోగతిః॥ ౯౧
(122) నలయ్యాదిక్రియా కర్తృభావవృత్తేస్తునుజ్మతః।
(123) గతిబుద్ధ్యదనార్థాయే కర్మకాశ్శబ్దకర్మకాః॥ ౯౨
తేషామపిరణేకర్తా ప్రేరణేకర్మభావభాక్।
(124) క్వచిత్కర్తురనుక్తస్య షష్ఠీచబహుళంభవేత్॥ ౯౩
కన్వాదియోగేప్రయోజ్యకర్తుర్నిత్యం జమిష్యతే॥ ౯౪

ఇతిక్రియాపరిచ్ఛేదః

అథకృదంత పరిచ్ఛేదః.

—:♦:—

శ్లో॥ [1] యథావ్యవహృతిజ్ఞేయాః కృతామర్థామనీషిభిః।
సంభిన్నపరిత్యయోధాతోర్విహితః కృదితీష్యతే॥ ౧
వక్ష్యమాణాభావకర్త్రు కర్మాద్యర్థాః కృతామిహ।
మహాజనస్యపిజ్ఞేయా వ్యవహారానుసారతః॥ ౨

(2) లుక్కృత్కగతపవేమిషుకగచయవానాంపరే
(3) వ్వలుగ్వాదేః।కస్స్యాః; దిశకపుషుకనో। రాదేరాః; కినియుముదియు
నశ్చైరః॥ 3

(5) చేయ్వాదే స్త (4) జ్కలుగ్వాదే (6) రడఁగ్వాదే (7)రిమిః
(8) ఖంషః॥
టవర్ణకస్స్యాదాడ్వాదే ర్ఛవేదపితత్రోంత్యలుక్॥ ౪

(8) పడ్వాదిభ్య ష్టుస్తథాద్యా। శ్శిష్టాదీర్ఘా భవంత్యపి।
(9) తోభవేదాపులించ్వాదే (10) స్త్రియ్వాదేః పవర్ణకః॥ ౫
(11) పుర్మ్యాయ్వాదే (12) రికోంజ్వాదే (13) ర్నజప్వాదే (14)
స్త్రతోబడః।

పల్వాదే (15) రస్తుగిర్వాదే (16) ర్వ్యన్మన్వాదేస్త్రథాభవేత్॥
(17) కోర్వాదిభ్యఇకిస్త్రద్వ (18) చ్చేర్వాదిభ్యోగడోమతః।
(19) మాఙ్వాదేస్స్యదకో (20) డుస్స్యదాఙ్వాదేస్త్రత్రిపశ్చయోః॥ ౬
(21) అడుక్వాదేరురవుపీ (వి, ఇ) (22) వడికల్యాదయః పరే।
వర్ణకాఅత్రవిజ్ఞేయాస్సుకవివ్యవహారతః॥ ౭

తూనుశ్చేకశ్చతూగో స్స్యాత్ చూచిశ్శూచడురకిస్త్రథా।
క్లీ బేనుయుక్త ఆటస్స్యాత్। పెంచోర్డా ప్రేవురిత్యపి।
తీవడిర్వ్యతిరే కస్స్యాత్ ప్రబంధ్యాణాం ప్రయోగతః॥ ౮

ఇతిశృంఖల పరిచ్ఛేదః॥

అథ ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదః.

శ్లో॥ (1) ఋకారఌశ్చ ళకారశ్చపదాద్యౌరలసంమితౌ।
ఏకారఉత్తమరులుడుషు వా హ్రస్వఆచ్ఛికే॥ ౧

(3) ఉయ్యోఃపయ్యోదతాయోత్వన్యాంతస్తాలు
(3) వక్రయుగ్యేన। ఊరేఫే లోయాఃస్థిత దీర్ఘోవైకైకశస్తుహ్రస్వావా॥ ౨

(7) అకారేచఇకారస్యన్లోన్ను లోప్వబఃహుళంచలుక్॥ 3

(8) వాక్కుటాదేర్వఃలుక్స్య (9) ల్లుజ్ఞద్విత్వస్యపదాద్యచి॥
(10) నీలుగ్వాదే రాద్యహల్లుఘ్గాదీనాం బహుళంతువా॥ ౪

(11) ప్రథమేతర దీర్ఘోః వారాటాదౌ హ్రస్వతాంభవేత్।
(12) తదోయారాద్యాద్యదీర్ఘో (13) డంగ్వాదేర్డఃశ్చణశ్చవా॥ ౫

(14) వైతాదీనాం హాతుదీర్ఘో। (15) దక్కావదెర్దస్య వాతుడః।
(1)6 పదాంతాయుక్తనులుహల్లోపో బహుళమిష్యతే॥ ౬

(17] శుద్ధాంధ్రపదమధ్యేతు నలయోర్డలయోరపి!
దృశ్యతేపాక్షియకోలోపః। ఉతఃపాక్షిక్కవిసమ్మతః॥ ౭
(18) క్వచిత్క్వచిత్తథాన్యాచామపితత్ప్రదృశ్యతే।

(19) వాబ్బురాదేరుతోలోపో (21) జూదాదేర్ధస్యజస్తథా॥ ౮
[20] చుక్పరేరా భవేద్దూతోలుగ్వానాది స్తతోగురుః।

---

(1) కినియుముదియున ఇతిసమాహారద్వంద్వమ్। మధునఇతివత్ నపుంసకలింగే ఉకారాంతశబ్దస్య షష్ఠ్యేకవచనమ్। ఏః=ఇకారస్య; ఉః=ఉత్వంభవతి. ముదియు ధాతుసాహచర్యాత్ కినియుధాతోరపి ద్వితీయస్యైవ ఇకారస్య ఉత్వమితిజ్ఞేయమ్. [టిప్పణి.)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాపర
పార్థమన్యు శ్రీమహోత్సవము.

(ఇది కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము.)

(2-2-1916 దేశమాత పత్రికనుండి)

(ఇయ్యది రాక్షసవత్సర భాద్రపదమాసమందలి (సంపుట 4 సంచిక (7) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికమోమున నెల్లవాఱుచున్న వఝ్ఝలచినసీతారామస్వామి శాస్త్రిమణి సమారోపిత గుప్తార్థప్రకాశికా వ్యాఖ్యాదోషములకు సమాధానములు)

శ్లో॥ వఝ్ఝలాన్వయభూరాంధ్రగవ్యాం చద్గ్రామ్యధర్మధీః
సీతారామస్వామిశాస్త్రీ।నమ్యత్తే సవ్యపాణినా॥

విబుధవశంవదులారా

విజయనగరవాసులైన శాస్త్రులవారి పాణిని లిఖితమూలకంబుగా గ్రహణంబుసేసికొని యుగ్రతావ్యగ్రతా సమగ్రంబగు సముద్ధతముఖంబున ముక్కాలు గఱవఁగాఁ ద్రుళ్ళియాడుచుఁ జిందులుద్రొక్కుచు స్ఫుటాటోపభయంకరమగుధాటి వాటిల్లుచున్నమాటల బిభీషికలతో విజయముచేసి మహోన్నతపదవిని బెచ్చు రేగుచున్నయుపన్యాసనీమాలక్ష్మి పూర్వోక్త పత్రికారత్నంబునఁ బరిఢవిల్లుట కంటిరే పైనిం జెప్పినరాక్షసాబ్దశూన్యమాసమున శీర్షోదయమొందిన దీనిమేన నట్టిదుష్కాల వాసనలు తలముక్కలుగా నంటుకొన్నట్లు కానిపించెడు. దీనికి గుణములయందు శూన్యతాబుద్ధియు, దోషములయందు మాన్యతాబుద్ధియు సహజంబగు చుంటస్పష్టపడుచుండు. ఇయ్యది బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామ శాస్త్రులవారివలన నుద్భవిల్లినగుప్తార్థప్రకాశికా వ్యాఖ్యాలక్ష్మిని దత్ప్రియశిష్యుండైన సుంకరరంగయ్యగారిదియన్న యా

మిసంపద నుపయోగించుకొని బలిసిధిక్కరించుచు లేనిపోని దోషం
బులుమోపి "విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః" అనున్యాయమ్మును "దోషా
గుణా గుణాదోషాః" అనువచనార్థమును సత్యపఱుపఁ జూచుచున్నది.
ఏమీ దీనికిసూదిబెజ్జమంత నోరును, నాకసమంతయాఁకలియు గానం
బడుచుండు. తలకుఁదగని యింతయాశ "దరిద్రాణాం మనోరథాః"
అను న్యాయమ్మున నందనిమ్రాఁకులకు నఱ్ఱులసాఁచుటవంటిదియే కాని
యెంతమాత్రమును దీని పెదవిపాటునకు నైనను నవకాశముండనేరదు.
ఇట్టి కోపాసూయావేశంబులుగల సీమాలక్ష్ములు కాలమహిమనుమం
దు బయల్వెడలి శివాలాడుచు దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానంబుగల కోమలాం
గుల కనుమూసి గంతలుగట్టి నష్టముగలిగింప వచ్చునన్న దురాలోచ
నము సేసియే గ్రంథకర్తగారుతాముపండితులయ్యును "ఆపరితోషాద్వి
దుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్" అను కాళిదాసోక్తిని మన
మున నిడుకొని సత్పురుషులనందరిగి తమకు గౌరవంబునపేర్మిగల కొం
దఱు సజ్జనులకడకు స్వగ్రంథమునంపి వినయసంపదతో వేఁడి తెప్పించిన
తదీయాభిప్రాయములు గ్రంథారంభమున వారి గుణగణాతిశయములు
శాశ్వతముగా నుల్లసిల్ల ముద్రింపించిరి. కావున నట్టిసత్పురుషకల్పులు
బ్రహ్మశ్రీలు—

(1) వావిలికొలను సుబ్బారావుగారి నిబ్బరపుసూక్తి ముక్తాఫలము
దానముగాఁగాంచి యబ్బురపుశుభంబులు చుబ్బనచూఱలెల్వెట్టుచు,

(2) చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తిగారి మహోదార హృదయాబ్జవితీ
ర్యమాణశుభానుమోదనభారతిం గనుంగొని ప్రచండమార్తాండ ప్రభా
చ్ఛటలు ప్రకటించుచు,

(3) జయంతిరామయ్యపంతులుగారి సుమనోమనోభి రామస్వభావ
ప్రతిపాదిత ప్రశంసాబహుళీపసులకు రజ్యుంబైన శ్రీరామరక్షనొందుచు,

[4] కస్తూరి శివశంకర శాస్త్రిలగారి సదాచార సంపద్ఘుమఘుమాయమాన మాన సార్పిత బహుమానోక్తింజేకొని లోకశివంకరత్వము వెల్లడిసేయుచు,

[5] వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారిసహృదయ హృదయంగమ సౌజవ్యసముత్పృజ్యమాన సంస్తుతింగైకొని సూరీంద్ర సామరస్యంబు సల్పుచు,

(6) రావు బహదూర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులగారి సహజసరససౌమనస్యపూర్వకశ్లాఘనముం గ్రహించి యపారంబగు బీరంబుల నెఱపుచు,

[7] ఆకుండివ్యాసమూర్తి శాస్త్రిలగారి గభీరాశయ సుభగంభావుకసంభావన సంపాదించి భవ్యాసమానసారస్య సంపదలు బయల్పఱుచుచు,

ఇటులు నిర్భీకపండితాదరణపర్యాప్తిం జెంది దాడి వెడలిన యీగ్రంథరాజశిరోమణి గుప్తార్థరాజ్యమ్మును వ్యోత్తుగ నెగురఁ దన్నుకొనిపోవఁగా సామాన్యద్విజశక్తికి శక్యంబగునే మహర్షులచే మన్నింపంబడు మహాభాగధేయరత్నమును భిక్షావందనమ్ములబిగిని బుప్తిపూర్తిం గాంచిన యొకయతిమూర్తి యడ్డమై యతిహీన మునేసినచో గొఱంత గలుగునే? కులగిరులు శిరసావహించిన యీరత్నగర్భామండలి నొక గులకరాగుట్ట యెదిరిననేమి కొదువగలిగెడు కాఁబట్టి యింతమాత్రన నీగ్రంథరాజమునకు లోపం బెంతమాత్రమును నొదవదు.

అయినను, కలహంబనెడి యోదనంబేకాక యరణ్యంబునఁ బ్రాణి రసహితంబైన యోదనంబునను నుండి "కనుదోయి" లోని కనుపదమును సహితమును, ప్రథమావిభక్తి యని త్రోవఁ గానలేక దిగ్భ్రాంతిం జెంది కనుదోయిం దెఱవలేని యీయాఁడుసీమాలక్ష్మినే

కాకినింజేసి దయార్ద్రహృదయంబగుపండితమండలి దవ్వున విడుచుట యుక్తంబు గాదుగాన నీవఅలోమంచి చెడ్డలమర్మంబు లేర్పరించి పలువురను బాగుసేసి యాతీతేఱిన పిల్లలతల్లియని పించుకొన్నలోకకుటుంబిని యానీపత్రికామ తల్లిక హితోపదేశమునకుం దీనిం జేయివట్టుకొని మెల్లమెల్లఁగాఁ జేర్పఁ జూచెదముగాక! లోకములో నొక శుభకార్యము తలపెట్టుకొన్న సమయమున నాదిని దేవతాస్మరణము శిష్టాచారముగా నున్నందున నిట్టి విద్యారంభ కార్యంబు జరిగించునట్టి యెదనునంగూడఁ దీర్ఘ స్వార్థము లుభయమునుగలసి వచ్చుటకై, దేవతావిద్యాశబ్దములయొద్ద వ్రాసిన ప్రతివాదుల మనంబందలి ప్రధానాక్షేపణమునే మొట్టమొదట నెత్తుకొని బోధసేయింపఁదలఁతుముగాక!

ఈసీమాలక్ష్మివ్రాఁతలయందు నెంతమాత్రమును మాన్యతలేక కేవలమును గుణశూన్యతయే స్థిరీకరించుచున్నారము గావున "వజ్రం వజ్రేణభిద్యతే" న్యాయమునఁ దిరిగి మేమును శూన్యమాసమునే సుముహూర్త సమయముగా నెంచుకొని యుత్తరించుచున్నారము.

పూర్వపక్షము.

(4) స్త్రీలింగమ్ముల ప్రథమైకవచనమునకు లోపంబగు" తత్సమ: (57) సూత్రమునకు స్త్రీలింగములనఁగా "స్త్రీవాచకము" లనియర్థము చేయుట కేవలము పొరపాటు. అట్లుకానిచో దేవతావిద్యాదిశబ్దములు స్త్రీవాచకములు కాపింజేసి "దేవత" "విద్య" అనురూపములు సిద్ధింపనేరవు. వ్యాఖ్యాత యిట్లపార్థముచేయకుండినచో స్త్రీవాచకములు గాకున్ననుఁ నవిస్త్రీలింగములేగాన మూలమునుబట్టి సాధ్యములగు.

సమాధానము.

చూచితిరా! యీయగాధ సంస్కృతపాండిత్యము! దేవతావిద్యాశబ్దములు స్త్రీవాచకములు గాకున్నను స్త్రీలింగములట! స్త్రీలింగ

మయినది స్త్రీవాచకమేల కాదో! తెలియకున్నది. స్త్రీవాచకముగాకున్నను, స్త్రీలింగమగు ననుమాట సహోదరుఁడు గ కున్నను, సోదరుఁడగు; గ్రామ్యము గాకున్నను, అపశబ్దమగును; ఏకముచేయి గాకున్నను, పుట్టి చేయియగును, అనుటవంటిదై పరిహాసాస్పదమగుచున్నది. మఱియు, లింగమనునది శబ్దమునకు, రెండుంగాని యర్థమునకు సంబంధింపదని ప్రతిభటుల తాత్పర్యమయినట్టులు తోఁచుచుండు. అయ్యది యశాస్త్రీయము, అపార్థము శాస్త్రమార్గమాలోచింపఁగా "దేవత, విద్య" అన్నవి స్త్రీవాచకములు కానిచో, టాప్ప్రత్యయమెట్లు సంఘటిల్లును స్పష్టార్థమిక్రింద నీశబ్దముల ప్రక్రియకొంచెము సూచింపఁబడును. "దేవాత్తల్" అను సూత్రమున (5–4–27) దేవశబ్దముకంటె స్వార్థికమైనతల్ ప్రత్యయమురాఁగా "దేవత" అని హ్రస్వాంతము తద్ధితాంతమగును. విదధాతువు కంటె "సంజ్ఞాయాంసమజ, నిషద నిపత, మన, విద, షుఞ్, శీఙ్, భృఞిణః (3–3–99) అనుసూత్రమునఁ గరణార్థమందు, క్యప్ప్రత్యయమురాఁగా "విద్య" అనిహ్రస్వాంతము కృదంతమగును. ఇపుడు, తలంత దేవతశబ్దమును, కృదంత విద్యశబ్దమును నగునదంత ప్రాతిపదికములు స్త్రీవాచకములు గావుననే "అజాద్యతష్టాప్ (4–1–4) అనుసూత్రమునఅజాది ప్రాతిపదికములును, అదంత ప్రాతిపదికములును స్త్రీవాచకములగుచో స్త్రీత్వమునకు ద్యోతకమగు టాప్ప్రత్యయ మగును అనిఫలితార్థము! సహజంబులైన దహనప్రకాశశక్తు లగ్నియందు గూఢములై యుండఁగా నయ్యవి ప్రకటింపఁజేయుటలో శుష్కేంధనము సాధనమైనట్లు ప్రాతిపదికంబులకే సహజార్థమైన స్త్రీత్వమును, టాబాదులుస్ఫుటీకరించుచు ద్యోతకములనిపించుకొనును ప్రాతిపదికార్థప్రాతిపదికంబులకు వాచ్య వాచకభావము సంబంధము. ప్రత్యయార్థ ప్రత్యయములకు ద్యోత్య ద్యోతకభావము సంబంధము. కాఁబట్టి "దేవత, విద్య" అనుశబ్దములు స్త్రీత్వవాచకము

లుగాననే యాకారాంతములై స్త్రీలింగములని చెప్పంబడు. "ఆకారాంత స్త్రీలింగో దేవతాశబ్దః" అను శబ్దమంజరీ పాఠమునంజేసి లింగము శబ్దమునకే కాని యర్థమునకుం జెందదని ప్రతిభటుల తాత్పర్యముగాం బోలు!! అయ్యది శబ్దమంజరీపాఠకుల జ్ఞానమే. ఆజ్ఞానము సంస్కృత వ్యాకరణగంధమును మూర్కొనన్నదిగాదనిస్పష్టమై నిబయల్పడుచున్నది. ఇంకను దేవతాదిశబ్దములర్థములోం బుంవ్యక్తిని దెలియం జేయునపుడు స్త్రీవాచకము లెట్లగునని శంకింతురేని వినుండు. "స్త్రియామ్॥ [4—1—3] అనుసూత్రమును వివరించుసమయమున మహాభాష్యకారులు "స్తన కేశవతీ స్త్రీస్యా। ల్లోమశః పురుషః స్మృతః। ఉభయోరంతరంయచ్చ। తదభావేన పుంసకమ్। లింగాత్ స్త్రీపుంసయో ర్జ్ఞానే। భ్రూకుంసేటాప్రసజ్యతే॥ అనున్యాయమున స్తనకేశచిహ్నములంబట్టి స్త్రీలింగమనియు, శ్మశ్రురోమకళా చిహ్నములంబట్టి పుల్లింగమనియు నిర్ణయము సేసితిమేని స్త్రీవేషధారియై వర్తిల్లి పురుషునింజెప్పెడి భ్రూకుంసశబ్దమాకారాంత స్త్రీలింగముగావలసి యతివ్యాప్తి తటస్థించుననియు, ఇష్టస్థలములైన ఖట్వావృక్షాదిశబ్దములయందు స్త్రీపుంసలింగత్వములు సంభవింపక యవ్యాప్తివచ్చుననియు శంకించికొని వ్యాకరణశాస్త్రమందు శాస్త్రీయలింగము (లేక) పారిభాషికలింగము ముఖ్యముగాని స్తనకేశ శ్మశ్రురోమకళాదిస్వరూపమగు లౌకికలింగము ముఖ్యము గాదని పరిష్కరించిరి. "స్త్రియామ్" అనుసూత్రమును వివరించునట్ప్రకరణమందే భాష్యకారులు "సంస్త్యాన ప్రసవౌలింగమాస్థేయౌ స్వకృతాంతః [స్వసిద్ధాంతతః] సంస్త్యానే స్త్యాయతే ర్డ్రట్ స్త్రీ సూతే స్సప్రసవే పుమాన్ ।" అని లింగలక్షణమును సిద్ధాంతపఱిచిరి స్త్యై ధాతుపుకంబు డ్రట్ ప్రత్యయంబు గలిగి స్త్రీశబ్దసిద్ధియగుననియు సూజ్ ధాతువకంబు డుమ్సున్ ప్రత్యయమును, ధా

తున కారదీర్ఘోర్ణ కారములకుఁ గ్రమముగా నకార హ్రస్వము లాదేశములై, పుంశబ్ద సిద్ధియగుననియు, నీవ్యాకరణ శాస్త్రమున స్త్రీశబ్దమునకు సత్త్వరజస్తమోగుణములయపచయమును (క్షయము) "పుం" శబ్దమునకు సత్త్వాదిగుణముల యుపచయము (వృద్ధి) నర్థములనియుఁ బుంస్త్రీశబ్దములు భావప్రధానములనియుఁ బైశ్లోకార్థమును స్పష్టపఱిచిరి. ఈశ్లోకములోని పుం స్త్రీశబ్దములచేత నుపచయాపచయములే కాక యుపలక్షణంబుగ సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థయు గ్రహింపఁబడునని వ్యాఖ్యాతలు విశ్వములోని సర్వపదార్థములును సాంఖ్యమతమునందు న్యూనాధిక భావంబున నంగాంగిత్వము నొందిన సత్త్వరజస్తమోగుణముల యుపచయమునువక్త ప్రధానముగా నెంచినచోఁ దద్వాచకశబ్దము పుల్లింగమగుననియు, అట్టిగుణముల యపచయమును వక్తయుద్దేశించినచోఁ దాదృశపదము స్త్రీలింగమగుననియు, నిట్లేసామ్యావస్థ ముఖ్యముగా వక్తభావించెనేని నపుంసకలింగమగుననియు, భావము. మనమెదుట నొకవృక్షముం జూచి యావృక్షమువిషయమై "అయంపదార్థః" అనిప్రయోగించితిమేని వృక్షము సత్త్వాదిగుణత్రయపరిణామమేకాన నపుడు మనము ప్రయోగించిన ప్రకృతవాక్యములోని పదార్థశబ్దమందలి పుల్లింగమున వృక్షస్వరూపమగున సత్త్వాదిగుణ సముదాయమునకుం జెందిన యుపచయమర్థమగును. "ఇయంవ్యక్తిః" అనిప్రయోగించితిమేని స్త్రీలింగమైన వ్యక్తిశబ్దము యొక్క ప్రయోగంబున వృక్షరూపమగున సత్త్వాది గుణత్రయమందలి యపచయమర్థమగును." "ఇదంవస్తు" అనివాక్యముపయోగించితిమేని వృక్షాత్మకమగున సత్త్వాదిగుణత్రయ మందలిసామ్యావస్థ నపుంసకమైనవస్తు శబ్దమునఁ జెప్పంబడును. ఇట్లే విశ్వములోనిసర్వపదార్థములయందును సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలువివక్షింపఁబడినచోఁ గ్రమముగా

బూర్వోక్తములైన లింగత్రయబోధక వాక్యము లుపయోగింపందగు మఱియు, లింగమున విశ్వమయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలు బోధింపఁబడుచున్నందున లింగమనుశబ్దార్థమునకుం జెందుంగాని శబ్దమునకుం జెందదన్నట్లు భాష్యమందే తాత్పర్యము స్పష్టపఱుపఁబడినది. ఇట్టి భాష్యతాత్పర్యమే "స్త్రియామ్। అనుసూత్ర మందలి స్త్రీత్వమును వివరించునమయమున ««అచేతనఖట్వా వృక్షాది సాధారణం లింగంతు సత్త్వాదీనాంగుణానాం ఉపచయాపచయస్థితిరూపం క్రమేణపుంస్త్రీ నపుంసకాఖ్యం. ఏ కార్థేశబ్దాన్యత్వాద్దృష్టంలింగాన్యత్వమితి భాష్యోక్తేరర్థనిష్ఠం కేవలాన్వయి. ఇయంవ్యక్తిరిదంవస్త్వయం పదార్థఇతి త్రివిధవ్యవహారస్య పదార్థమాత్రే సత్త్వాత్॥ అనిశబ్దేందు శేఖరమందు వివరింపఁబడినది. విశ్వమందలి సర్వపదార్థములయందును నుపచయాపచయసామ్యావస్థ లెట్లుండుననఁగా:—సృష్టికింబూర్వమున సామ్యావస్థలోనున్న సత్త్వరజస్తమోగుణము లాత్మయొక్క నియామకత్వములేకయే, తమంతతాము న్యూనాధికభావమున నంగాగిత్వము నొంది శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాత్మకంబగు జగదాకారముగాఁ బరిణమించెనని గదా సాంఖ్యమతము. (ఇట్టి సాంఖ్యమతనిబంధనలు "ప్రవృత్తేశ్చ॥ (2-2-2) "అంగిత్వా నుపపత్తేశ్చ (2—2—8) ఇత్యాది సూత్రములయం దుద్ఘాటించి శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యమున ఖండింపఁబడినవి) అందున స్వయముగానే యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలను బొందునట్టిశక్తులు సత్త్వరజస్తమోగుణముల యందున్నందునఁ దత్పరిణామములైన జగత్పదార్థములయందును నయ్యవి గూఢములై "కారణగుణాః కార్యేసంక్రామంతి॥ అనున్యాయమున మృద్దర్శనము ఘటశరావాదుల యందున్నట్టు లిమిడియుండునని సాంఖ్యమతతాత్పర్యము. ఇట్టి తాత్పర్యమే "శ్లో॥ ప్రవృత్తిరితి సామాన్యం। లక్షణంతస్యకథ్యతే। ఆవిర్భావ

(ఉపచయ) స్తిరోభావ (అపచయ) స్థితిశ్చే (సామ్యావస్థా) త్యథభివ్యతే పరివృత్తిమంతస్సర్వేర్థా । స్త్రీస్పృభిశ్చపరివృత్తిభిః" అని హరికారికయందు వెల్లడింపఁబడినది. ఇఁకను సాంఖ్యమతమున లోకములోని సర్వపదార్థములును సత్త్వరజస్తమోగుణ పరిణామములే కాన నట్టి యుపచయాపచయసామ్యావస్థలను బర్యాయముగా వక్తవివక్షించినచో దేవతాది శబ్దములకుం గూడఁ బున్నపుంసకలింగము లేల రాఁగూడదని శంకింతు రేని యట్లనవలదు. శిష్టలోకవ్యవహారపరంపరంజేసి "లింగమశిష్యంలోకాశ్రియత్వాల్లింగస్య" అను న్యాయమున నొకానొక శబ్దముచే నుపచయాపచయ సామ్యావస్థలలో నొక్కొకటియే వివక్షింపఁబడి యొక్కొక్కలింగమే తత్పదార్థమునందుఁ దెలుపంబడును. దారశబ్దమున నుపచయమాత్రమె వివక్షింపఁబడి పుల్లింగము తెలుపంబడును. అప్శబ్దజ్ఞాన శబ్దములచేతఁ గ్రమముగా నపచయ సామ్యావస్థలుమాత్రమే భావింపఁబడి స్త్రీలింగ నపుంసక లింగరూపార్థములగును ఒకానొకశబ్దమున ధర్మద్వయమును పర్యాయముగా వివక్షింపఁబడి లింగద్వయమునునగు. నక్షత్రవాచకమైన యుడు శబ్దము నక్షత్రపదార్థగతమైన సామ్యాపచయములను బోధించు నపుంసక స్త్రీలింగములను బర్యాయముగాఁ దెల్పును. నక్షత్రశబ్దము నపుంసకార్థమునే బోధించును. తటశబ్దము పర్యాయముగా మూఁడులింగములను వచించును. ఒకానొకచోఁ బ్రాభాషికలింగముతోఁ గూడ నైకమత్యమునొంది "లోమశః పురుషస్మృతః॥ అనున్యాయమున మేహనాది చిహ్నవిశిష్ట పదార్థముం గూడ నొక ప్రకరణంబున శబ్దము బోధించును. "పశునాయజేత॥ అనుచోటఁ బశుశబ్దము శాస్త్రీయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయమునే కేవలమును దెలుపక పుంశ్చిహ్నమైన శేఫస్సుంగూడ (అర్థవిస్తమగునట్లు) బోధించును. కావుననే పుల్లింగమై, మన్యుశ్రీకి శాస్త్రీయమై యుప

యోగించుచుండు. ఇట్టి తాత్పర్యమే "తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ విశిష్టే లౌకికే శాస్త్రీయ మపిశబ్దాత్ బుధ్యతే; తథానుభవాత్। అని శబ్దేందుశేఖరమందు నుద్ఘోషింపఁబడినది. "శ్లో॥ అయమైంద్రీముఖం పశ్య రక్తశ్చుంబతిచంద్రమాః॥ ఇత్యాదిస్థలమందు స్త్రీపుంసకలింగములైన యైంద్రీచంద్రమశ్శబ్దములచే శాస్త్రీయముతోఁ గూడ లౌకికలింగము భావనసేయఁబడినందుననే "చంద్రమశ్శబ్దగతపుల్లింగేన, ఐంద్రీశబ్దగత స్త్రీలింగేనఁ తత్ప్రతిపాద్యేంద్రీ సంబంధిత్వేన చోపస్కృతాద ప్రస్తుత పరవనితా సక్తపురుషవృత్తాంతః ప్రతీయతే" అను కువలయానంద గ్రంథప్రకారమున్నన, లోకములోని నాయికా నాయకులు వ్యంగ్యరీతిని బోధింపఁబడి సమాసోక్త్యలంకారము సిద్ధించుచుండు.

మఱియును, లింగమిథ్యనిష్ఠమై శబ్దసంబంధి కాదుగనుకనే యైంద్రీచంద్రమశ్శబ్దములచే వ్యంగ్యసరణిని నాయికానాయక పదార్థములు బోధింపఁబడి యలంకార సమన్వయంబగును. లింగము శబ్దసంబంధియే కేవలము నయ్యేనేని నాయికాద్యర్థములను బోధింపనందున నలంకార సమన్వయం బెట్లగును ? కావున దేవతావిద్యాదిశబ్దములచేతఁ బదార్థగతఁ స్త్రీత్వమే బోధింపఁబడును. అనఁగా లౌకికలింగముతో నైకమత్యమును బొందని చోటుగాన శాస్త్రీయలింగమైన సాంఖ్యమతప్రకారసత్త్వాది గుణముల యుపచయరూప స్త్రీత్వమును "శ్లో॥ సంస్త్యానప్రసవౌలింగ మాస్థేయాస్వకృతాంతః(స్వసిద్ధాంతతః) సంస్త్యానే స్త్యాయతేర్ఢ్రట్ స్త్రీ సూతేః సప్ప్రసవేపుమాన్॥" అను పూర్వోక్తభాష్యసిద్ధాంతప్రకారమున నట్టి దేవతా విద్యాదిశబ్దము వచించును. ఇట్టి విద్యాదిశబ్దములే యాలంకారికప్రకరణములో వచ్చినయెడ సందర్భానుసారముగా లౌకికలింగము సైతము భావింపఁబడి నాయికగూడ వ్యంగ్యార్థమై "విద్యానాథః" ఇత్యాదిస్థలములందు విద్యలు స్త్రీలువోలె నాతనిని

మోహించి వశమందున్నవి యన్న లౌకిక స్త్రీ లింగార్థముగూడ వ్యం
గ్యంబగును. కాబట్టి తత్సమపరిచ్ఛే 67 సూత్రమును వివరించుచో
బ్రహ్మశ్రీ వేంకటరామశాస్త్రిలుగారు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక
మని యర్థము చెప్పుట బ్ర॥ సీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్రి
ముగాక స్త్రీపురుషాదులందరును జయజయశబ్దములతో మెచ్చుకొనం
దగియున్నది. ఇంకను శబ్దమునకుం జెందక లింగమర్థమునకే చెందెనేని
"అకారాంత స్త్రీలింగోవిద్యాశబ్దః" ఇత్యాదిస్థలములందు స్త్రీలింగః॥ అ
న్నది విద్యాశబ్దమున కెట్లు విశేషణమగుట యుక్తమందురేని "శ్లో॥ రా
మేతద్వ్యతికరం నామ। మానభంగః పినాకినః। శౌర్యభంగో రావణస్య
మదభంగస్యవాలినః" అన్నచోటునం బలెవాచ్యవాచకములకు నభే
దాధ్యవసాయంబున యుక్తంబయ్యెడి. కనుకనే "పుల్లింగశ్శబ్దఇత్యాది
వ్యవహారస్తు వాచ్యవాచకయోరభేదాధ్యవసాయాత్" అని చంద్రిక
శాదివ్యాఖ్యానములయందు "స్త్రియామ్" అను సూత్రమందలి శేఖర
మునొద్దం జాటబడుచున్నయది. లింగ మర్థమునకే సంబంధించి శబ్దము
నకుం జెందదు గనుకనే "అస్థ్యాదిషునపుంసకగ్రహణాం శబ్దగ్రహణం
ద్రష్టవ్యమ్। యుక్తంపునరిదం విచారయితుమ్। నస్వనేనాసందిగ్ధే నా
ర్థగ్రహణేన భవితవ్యమ్। నహినపుంసకం నామశబ్దోస్తి" అని "స్వమో
ర్నపుంసకాత్" అను సూత్రమందలి మహాభాష్యమందు లింగమర్థ
నిష్టముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదని డిండిమఘోషంబుతో ఘోషింపంబడియె.
ఇట్లుండగా స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరించుట గ్రంథకర్త
తప్పైయున్నది. అయ్యది యొప్పుంకుప్ప యనంగవలయు. ఉత్తరకుమా
రప్రజ్ఞలతో "అపార్థము, అపార్థము" అని పలుమాఱు పలుకంగ నేకా
లము గడచిపోవదుసూ!! అపార్థముగాదు. ఇదిగో ఇప్పుడు సపార్థము
పార్థమన్య శ్రీమహోత్సవమునకుం బాధ్యందు లేకుండుటయెట్లు సంఘ

టిల్లు. పెండ్లికిఁ బెండ్లికొడుకు లేకుండు నన్నవారు ప్రమత్తు లనిపించు కొనరా? కావున నటులాడువారి మాట ప్రామాదికము, అతిసాహసము, దుస్సాహసము, పటిమయు, ఇచ్చట నాడువారిమాట యనుటం జేసియు, అతిసాహసమనుటం జేసియు నీక్రిందిసంగతి స్మరణంబునకు వచ్చుచుండుననియు లోకము లోఁ గొందఱు శాస్త్రినామధేయులు పురుషపదార్థలక్షణం బిసుమంతయు లేకుండి వామాచారవర్తనులై ప్రతీపదర్శినీరసజ్ఞత్వమున గుణమ్ములయందు దోషము లారోపించి వ్యర్థముగా శుష్కకలహంబునకుఁ గాల్ద్రవ్వు నిష్కళంక స్వభావంబుగల పత్రికారత్నములను నయితము ప్రమాదపటనంబులతోఁ గన్నుగ్రామి ముఖంబులందుఁ దలకాక్కృతి నిడుచుండఁగా నట్టి సజ్జనారులయెడ లింగమర్థనిష్ఠమయినచోఁ బుల్లింగమైన శాస్త్రిశబ్ద మెట్లు సమన్వయించుననియు, నెవ్వరయిన శంకింతురేని సావధానముగా నాకర్ణింపుఁడు. అట్టి వారియెడ "శాస్త్రమస్యాస్తీతి॥ అని సద్ధితంబై తద్ధితంబుతో (ప్రత్యయము) వ్యుత్పన్నంబైన శాస్త్రిశబ్దము సమన్వయింపఁగూడదు. ప్రకరణ సందర్భమున నట్టియెడ స్త్రీలింగశాస్త్రిశబ్దము సమన్వయించినచో సర్వశాస్త్రమతంబునకును నవిరోధనై సామరస్యంబు గలుగుచుండు. శాస్త్రిశబ్దము స్త్రీలింగ మెట్లంటిరేని. "గ్రసిత, స్కభిత, స్తభిత్రో, త్తభిత, చత్త, వికస్తా, విశస్తృ, శంస్తృ, శాస్తృ ....(7-2-34) అను సూత్రమున "శాసితృ" రూపముగాక శాస్తృశబ్దము వైదికప్రకరణంబున నిడాగమరహితముగా నిపాతింపంబడియె. (1) జగత్ప్రభోరప్రభవిష్ణువైష్ణవమ్ (2) "తంతస్థివాంసం నగరోపకంతే॥ (3) "త్రియంబకం సంయమినందదర్శ॥ (4) "నిర్మాణమేనమహితదాతవలాలనీయం। మాంపూతనాత్వ ముపగాన్ని పతాతి రేధి॥ ఇత్యాది వైదికశబ్దములు లోకమునందు బ్రయోగింపఁబడినట్లు ఇడాగమరహితమయిన శాస్తృశబ్దము గూడ

శ్లో॥ అంబేతిగౌరీ మహమాహ్వయామి। పత్నీపితుర్మాతర్యేవ సర్వాః। కథంనులక్ష్మీ మితిచింతయతం। శాస్తారమీడే భవమోచనాయ॥ శ్లో॥, పాత్రస్ఖలితవృత్తీనాం। (పాత్ర X అస్ఖలిత) శాస్త్రమార్గ ప్రవర్తినాం। (శాస్త్ర X అమార్గ) అర్ధాంగీకృతదాంపత్యా। మహాంసే వేమహామహః॥ ఇత్యాద్యప్పదీక్షితాదుల కాలభైరవస్తుతిశ్లోకప్రయోగం బులంబట్టి లోకమున వ్యవహరింపందగు. అథవా, "ఆగమశాస్త్రమని త్యమ్॥ అను పరిభాషంజేసి "సాగరంతర్తుకామస్య॥ అనుచోటంబలె శాస్త్రశబ్దంబును ప్రాచీనులమతంబున లోకప్రయోగార్హమై యామోదింపందగు. ఇట్లు ద్వివిధంబున ఋకారాంతమైన శాస్తృశబ్దము ప్రయోగార్హముగాన "ఋన్నేభ్యోఙీప్॥ (4-1-5) అను సూత్రమున శ్లో॥ కు ప్రతాలయోమండనపండితస్య। త్యేతాస్సప్రచ్ఛజలాయగంత్రీః॥ ఇత్యాదిస్థలంబుల గంత్రీప్రభృతి శబ్దములువోలె శాస్త్రీశబ్ద మీకారాంత స్త్రీ లింగరూపము నిర్వివాదమ్ముగా నుండందగు. పుల్లింగమైన "శాస్త్రి" అను శబ్దముయొక్క ప్రథమావిభక్త్యేకవచనమును, శాస్తృశబ్దము యొక్క స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనరూపమును నుభయంబును "శాస్త్రీ॥ అని యిట్లు దీర్ఘాంతముగా సమానాకారముతో నుండును. "నామంబుల తుది దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు॥ [తత్స; 54] అను సూత్రమున హ్రస్వమురాఁగా నుభయరూపంబులును సమానాకారములై "శాస్త్రి" అనియిట్లు హ్రిస్వాంతత్వముతో నుండును. హ్రస్వజ్ఞానంబు గలయెడ నీసూత్రింబుననైన హ్రిస్వంబు మఱంతసార్థకంబగు. ఇట్లు తెలుంగువ్యాకరణ మనుగ్రహించుటంజేసి తక్కిన విభక్తివచనంబులయందు సయితము స్త్రీశాస్త్రి పుంశాస్త్రిభేదము గానరాకుండు. ఉష్ణకప్పూరంబు లొక్కపోలికనున్నను, పరీక్షాసమయము సంభవించునపుడు తారతమ్యము తెలియక మాననట్లు స్త్రీపుంస లక్షణభేదంబు గోచరింపక

మానదు. అట్లైనచో మీాపార్థమన్యశ్రీమహోత్సవంబునకు స్త్రీలింగ శాస్త్రిశబ్దార్థము పనికివచ్చునా? యని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యీ లక్షణభేదము పెద్దలు విచింతురుగాక! అంతవఱకును వారి నమన శ్లోకాదులయందును నుభయవ్యక్తులకును సరిపడునట్టి శబ్దములె ప్రయోగించి కృతార్థుల మగుదుము. అయ్యో! పాపము. శ్లో॥ సురలోకోద్యోదవాద్యే । స్త్రియాంక్లీబే త్రివిష్టపమ్॥ శ్లో॥ "భిస్సాస్త్రీ భక్తమంధోన్నమోదనో స్త్రీసదీదివిః॥ అనిన యమరనిఘంటువున్నైన నెపుడేని ప్రతివాదులు నోటంబెట్టినచో స్త్రీవాచకమన్నచోట నింతసందేహము వీరిం బాధింపకుండును. "భిస్సాస్త్రీ" "అన్నచోటునంగూడ" భిస్సా-అన్నము. స్త్రీ-ఆఁడుది, "అనియే వీరి తాత్పర్యము చేసికొందురేని యికను బరప్రయత్నము నిష్ఫలము. ఏమీా!" యీావిమర్శన మహాజ్ఞానము. ఈ వ్రేలపిండికి నింత సంతర్పణకోలాహలమా ? చాలు! చాలు! ప్రకృతంబునఁ బూర్వోక్తమహాభాష్యశేఖరాది గ్రంథంబుల ప్రామాణ్యముచ లింగమర్థనిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముఁగాదు గాన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రులుగారు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరించిన సరణి సర్వవిధములను సర్వోత్కృష్టమై సమరరంగంబున సమ్ముఖీనంబగు పార్థనిష్పపత్కంబువోలె సార్థకమై పరమతేజంబునఁ బరిఢవిల్లుంగావుత! మఱియు, నీసమాధానము ప్రతివాదుల మతమునకుఁ దప్పో యొప్పో యీాపత్రికాధిపతిగారి పేర నేమన్నివ్రాయుదురో! యొకటి రెండుపక్షంబుల కాలము పరీక్షించి తక్కిన యంశములకుఁ దిరిగి సమాధానము వ్రాసితీరుదుముగాక! [సశేషము]

ద్వితీయ ప్రత్యభియోగము.

—;o:—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిరచిత బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాపర పార్థమన్యు శ్రీమహోత్సవ శేషము.

(చిరకాలమునుండి దాసరిపదముగాఁ బాడుచున్న క్లిష్టతమద్వంద్వార్థము విడనాడి తత్సమ ప [39] సూత్రమున గ్రంథకర్త వ్రాసిన కర్మధారయార్థసారాంశము నెఱుంగఁజాలక బ్ర॥శ్రీ॥ వఝ్ఝుల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారు గ్రంథములు సుబంధములు కాక మునుపే రాక్షస సం॥ ర భాద్రపదమాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో దోషోద్ఘాటన సేసి ప్రబంధమగుటయే కాక గతించిన యాంధ్రపరిషత్తుపండితుల యొద్దఁ బల్మాఱిసూత్రార్థము దూపించినట్లు తెలిసినందునను, అందున దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానులు నిజంబుగా గ్రంథకర్త ద్వంద్వార్థము తెలియంజాలకయే పొరపడియుండవచ్చునని శాస్త్రులవారి మనోరథమునకనుకూలముగా సంశయించుచున్నందునను, మామిత్రులు సూత్రమందలి ద్వంద్వార్థక్లేశమును గర్మధారయార్థసౌలభ్యమును విశదపఱుపుమని కోరుచున్నందునను, నయ్యది ప్రకటింపఁబడుచున్నయది.)

శ్లో॥ వఝ్ఝులాన్వయభూతాంధ్రగవ్యం చద్గ్రామ్యధర్మధీః
సీతారామస్వామి శాస్త్రినమ్యతే సవ్యపాణినా॥

ఈవఱలో స్త్రీలింగములవిషయమై వ్రాయఁబడిన బాల. వ్యా తత్స: ప.(57) సూత్రముక్రింది స్త్రీవాచకశబ్దముగుఱించి తగుశాస్త్రీయయుక్తులతో సమాధానమీఁబడినది (ఫిబ్రవరి 2 తేది-16సం॥. దేశమాతలో) కాన నపుంసకలింగములఁగూర్చి రచింపఁబడిన యీసూత్రముయొక్క (తత్స-39) వ్యాఖ్యసారాంశమును లింగసందర్భమున నే

వివరించిబోధించుటయు న్యాయంబైనందున నీయుపన్యాసమందే "స్త్రీవాచకంబు"నకును సమాధానం బంతర్భూతముగాఁగ నట్టికథాక్రమంబు నకును నవతారించుచున్నారము.

ప్రతి వా దు ల పూ ర్వ ప క్ష ము.

"అమహాన్నపుంసకముల కదంతములకు ముువర్ణకంబగు" నను (తత్సమ39) సూత్రమునకు హ్రస్వాకారమంతమందుగల యమహత్తులైన నపుంసకలింగశబ్దములకు ముువర్ణకంబు వచ్చునని యీగుప్తార్థప్రప్రకాశికలో నర్థము వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లయినచో స్త్రీలింగమగు వృక్షశబ్దమునకు మూలములో నుదాహరింపఁబడిన "వృక్షమనురూప మెట్లుసిద్ధించును? మఱియు, దైవతము వృషభము, మొదలగు ననేకశబ్దములగతి యేమగునో తెలియకున్నది.

ప్రత్యుత్తరము.

ప్రతివాదులు "వృక్ష"మిత్యాదిరూపము కుదురక దోషమువచ్చునని యుద్ఘాటించుచు ముసుంగులో మెసంగినట్లు చెప్పుదురుగాని "యిదమిత్థ" మ్మని యీసూత్రమునకు నిట్లు వివరింపవలెనని కంఠోక్తిగా ఖండించి స్వాభిప్రాయమును స్పష్టపఱుపరైరని మేమాలోచించుచుండఁగా, నట్టితఱి మ॥ శ్రీ మైనముపాటి హనుమంతరావుగారికిఁ దమసందేహమును నివారించుకొనుటకై ప్రశ్నసేయ బ్ర॥ శ్రీ॥ వ॥ చిన సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారికిందివిధంబున నీసూత్రమునకు (తత్స39) నర్థము వ్రాసిరని హనుమంతరావుగారు కాకతాళీయముగా నేతెంచి మాకు దానినందఁజేసిరి. సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారి సూత్రార్థవివరణము "అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును ముువర్ణకమగుననియర్థము. అమహత్వనపుంసకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు" అని ఈవిధముగా వ్రాయఁబడినది. అనఁగా "హ్రస్వా

కారాంతములగు నపుంసకలింగశబ్దములకు ముపర్ణకమగును." అని యిట్లు సముచ్చయార్థమున రెండువాక్యములుగాఁ బై సూత్రమును వివరింపవలసినదని వీరిముఖ్యాభిప్రాయ మైనట్టులు స్పష్టపడుచుండెడి. ది 18—2—16 సం॥రం తేదిని (అనఁగా రాక్షస సం॥ ర మాఘ శుం॥ర శు॥ న) హనుమంతరావుగారు పృచ్ఛసేసి యుత్తరము వ్రాయఁగా బ్ర॥ శ్రీ॥ వ॥ చినసీతారామశాస్త్రులుగారీయమావాస్యనాఁడు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసిరి. కృష్ణపక్షమంతయు నెక్కుడాలోచించి కాలయాపనతో వ్రాసిన వీరివ్రాఁతదృష్టి నాలోచింపఁగాఁ గృష్ణపక్షప్రతిభనే వెల్లడించుచున్నదియని చదువరులే తెలిసికొందురు. పైఁగా "సన్నియోగశిష్టములు కానక్కరలేద"ని సంస్కృతపదము పెద్దబ్రహ్మాండముగా నుపయోగించినారు. ఈపదమిట్టిసందర్భమున సార్థకమో? లేక ప్రయోక్తలకు మీఁదుమిక్కిలి మఱింతయనర్థకమో? యన్నయంశము తర్వాత విచారింతము. కాని ప్రకృతమున నిట్టిసమాసము సంస్కృతవ్యాకరణాధీనముగాన దీనిక్లిష్టాక్లిష్టస్వభావములును దీనియావశ్యకత్వానావశ్యకత్వంబులును గొంచెము పరికించి చూతముగాక! అమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును ముపర్ణకమగునని యర్థమువివరించిన శాస్త్రులవారి వచనశైలిచూడఁగా సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వము చెప్పవలసినదని విశదమగుచున్నయది.

(1) ప్రథమపక్షమున. సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వసమాసము సాధించుట వైయాకరణమతమునఁ గుందేటికొమ్మున శృంగమును మొలిపించుటగాని వేఱొకటిగాదు "గౌణ్యసంభవాత్" ॥ (అ 2 పా 3 సూ 3) అనుసూత్రమును వివరించుతఱి "నహ్యేకాశస్యోత్పత్తిస్సంభావయితుంశక్యా శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదానుసారిషు జీవత్సు॥ అని శంకరభాష్యమునఁ బలికినట్లే, వైయాకరణులు జీవించియుండఁగా సముచ్చయార్థ

మున ద్వంద్వము జరుపుట సామాన్యముగా సులభంబుగాదు. "పరస్పర నిరపేక్షస్యానేకస్య ఏకస్మిన్నన్వయ స్సముచ్చయః॥ అని సిద్ధాంతకౌముది యందు సముచ్చయపదార్థమును వివరించి గ్రంథకర్త సమాసములే దని నిషేధించె. "పరస్పరనిరపేక్షస్యేతి" అనిప్రతీకమందుకొని "తత్త్వం చైకస్యక్రియాన్వయోత్తర మపరస్యాన్వత్ర్యాత దన్వయాత్" శబ్దేందు శేఖరమందుఁ గారణంబు స్పష్టపఱుపఁబడినది. సమాసఘటకంబులైన పదార్థము లన్యోన్యమును సంబంధింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గ్రియ తో స్వతంత్రములై యన్వయించుచుండు నట్టి పదార్థములకు సమాస ముగలుగనేరదని కారణంబు పైవ్యాఖ్యానమందు విశదపఱుపఁబడినది. ఇట్టి యర్థమే "యదా పరస్పరనిరపేక్షాః పదార్థాః క్రియాయాం సముచ్చీయంతే తదా సముచ్చయశ్చార్థో యథాగామశ్వం పురుషమిత్యా దౌవాక్యే పరస్పరానపేక్షాగవాదయో నయనక్రియయా సంబధ్యం తే॥ అని "చార్థేద్వంద్వః" అను సూత్రమున భాష్యమునొద్దఁ గైయటు నిచే వివరింపఁబడి సమాసము నిషేధింపఁబడియె. మువర్ణకమును బొం దుటలో నమహదర్థముల యపేక్ష నపుంసకార్థములకును, నపుంసకార్థ ముల యపేక్ష యమహదర్థములకును నెంతమాత్రమును లేనందున నేకార్థీభావరూప సామర్థ్యమ్ము లేమిం జేసి ప్రకృతసూత్రమున ద్వం ద్వంబు దుర్లభంబు పరస్పర సాహిత్యమ్ము లేక యమహత్తులును నపుంసకార్థములును దీర్ఘంబునకుఁ దీర్ఘంబును బ్రసాదంబునకుఁ బ్రసా దంబునునై వేర్వేఱుగా నునికి లోకానుభవంబై యుండఁగా నట్టిపదార్థ ములకు ద్వంద్వంబెట్లు సంఘటిల్లెను ఇట్టి శాస్త్రీయాంశమాలోచించియే "షడ్దర్శనీస్వతంత్రః" అని నిర్భయముగాఁ బ్రకటించుకొన్న శిష్టుకృష్ణ తిక్కశాస్త్రులుగారు మున్ను శ్లో॥ "అదంతానామ హతాంక్లీబానాంచ ముకర్షకః" అనిద్వంద్వం బొనరింపక స్వకారికఁ రచియించుకొనిరో, లోకర

బులోఁ గూడ నెక్కడనైనను నపుంసకలింగములకు ద్వంద్వంబు సంఘటిల్లునా? ఆమహాత్ములలో స్త్రీలింగములున్నందున నమహాత్ములకును నిరత్యంతముగా ద్వంద్వము గూర్పగలమని యెవ్వరైనను శాస్త్రులవారు మాత్రాంగంబులు సల్పినను, వారు జంకక యట్టి యమహాత్ములతో నపుంసకలింగములకు నెట్లు ద్వంద్వంబు దొరకొల్పసాహసింతురు? పోనిండు. అట్టి లోకాతీతప్రజ్ఞగల స్వాములున్నయెడల నపుంసకలింగములకుం గూడ ద్వంద్వంబు దాకొల్పు సూత్రంబులున్న యింకనుముందు మువర్ణకంబు లంటింపనిండు. అట్టివారి పౌరుషంబు లెట్లునాఁగి సఫలంబగునో చూచెదముగాక! ప్రకృతమ్మునందు సముచ్చయార్థమున సామర్థ్యంబులేమింజేసి ద్వంద్వసమాసము సమకూరదని సిద్ధాంతకౌముదియందే ప్రదర్శింపఁబడియెంగాన నట్టి గ్రంథగంధంబు నాఘ్రాణింపని దోషజ్ఞులకు నయ్యదిస్పష్టార్థమిం దుదాహరించి వివరించెద. ద్వంద్వసమాసప్రకరణము;—"తత్రేశ్వరం గురుంచ భజస్వేతిసముచ్చయే; భిక్షామటగాం చానయేత్యన్వాచయేచ నసమాసః; అసామర్థ్యాత్" ఈవాక్యమున "ఈశ్వరంభజస్వ; గురుంభజస్వ" అని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నీశ్వరుండును; గురుండును భజనక్రియతో సంబంధించుచుండ రెండువాక్యములు ఫలితార్థములై యీశ్వరునకును గురుపదార్థమునకును నెంతమాత్రమును సంబంధములేనందున నిచ్చట సముచ్చయార్థముగాన ద్వంద్వమురాదని నిషేధింపఁబడియె. అనఁగా నీశ్వరునకును గురువునకును నొకరిసంబంధమొకరికి లేకుండ నొక్కొక్కరినే వేర్వేఱుగా భజించుట తోఁచుచుండి యాపదార్థములకు నితరేతరయోగంబు లేనందున సామర్థ్యములేమింజేసి యిచట నితరేతరయోగద్వంద్వమునకుఁ బ్రసక్తి లేదని గ్రంథకర్త తాత్పర్యము. కాఁబట్టి యిచ్చట "ఈశ్వరగురూభజస్వ" అని చెప్పినచో నెట్లుద్వంద్వము శాస్త్రీయమో! యట్లే

పరిష్కృతమ్మునను నొకదానియపేక్ష నింకొకదానికి లేకుండ మువర్ణకముం బొందఁజాలిన యమహాత్తునకును నపుంసకమునకును నితరేతరయోగ ద్వంద్వ మశాస్త్రీయమని స్పష్టపడుచున్నయది.

శ్లో॥ "చాన్వాచయసమాహారే తరేతరసముచ్చయే" అనిన యమరనిఘంటువు చెప్పినచార్థములలో "చార్థేద్వంద్వః" అన్నసూత్రమునఁ బతంజలిచేఁ నితరేతర యోగసమాహారములయందే సామర్థ్యము గలదని ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. ఈయమరనిఘంటువును వివరించుతఱిని లింగభట్టీయమునందును నితరేతరయోగార్థమునకు నీక్రిందివిధమున నుదాహరణమీయఁబడినది:—"ఇతరేతరయోగమనఁగా పరస్పరసాపేక్షములైనయవయవార్థములకు, ఒకక్రియతో సంబంధముఁగలుగుట; ఎటువలెనంటే:—దేవదత్తయజ్ఞదత్తాభ్యా మిదంకార్యం అని ఇక్కడ దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కూడుకొని కార్యముచేయవలెనుగనుక, అవయవార్థములు పరస్పరసాపేక్షములు"—అనియున్నది. పైయుదాహరణములో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కార్యనిర్వహణమున మిళితులైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు పరిష్కృతమున మువర్ణకప్రాప్తియందు నమహాత్తులకును, నపుంసకలింగములకును బరస్పరసాపేక్షత యవసరమ్ములేదు గదా! కావున "ఎవరికివారే యమునాతీరే" అనిన గ్రామ్యలోకోక్తి రీతిని నున్నయమహాత్తులకును, నపుంసకములకును నితరేతరయోగం బెట్లు శాస్త్రీయమయ్యెను? ఇట్టి యితరేతరయోగద్వంద్వము నామమాత్రమున మధురముగాఁ గనఁబడి యంతస్సారము పరికింపఁగా ఘృతకోశాతకిని స్మరింపించుచుండును. ఇట్టి ద్వంద్వంబొక్కటియే నామమాత్రమధురంబయియుండినదనునే? ఇంకను నామమాత్రసమాధుర్యులైన ప్రతిద్వంద్వములు తమ యంతరంగిక కటుభావమును బ్రకటించుకొనుచు పృథగ్ద్వంద్వయుద్ధమునకు డీకొని తలమొత్తి హానులను సైతము తల

పడినవారై తుట్టతుదకు నాహాని పాదములం దమతలకడినఫలం బందిన వారు లోకములో నెందఱుండలేదు? ఉండనిండు. అనవసరంబైనట్టి యట్టి ప్రతిద్వంద్వుల ద్వంద్వయుద్ధమిప్పుడు పోనిండు. ప్రస్తుతంబగు నవసరంబైనయీ యమహాన్నపుంసకద్వంద్వయుద్ధమెంత పౌరుషముగలదో! చూచుటకురండు. నిజంబుగా నమహాన్నపుంసకసూత్రమున నితరేత రయోగద్వంద్వమే చెప్పఁబడెనన్నచో, "ఇతరేతరయోగేప్లక్షశ్చన్యగ్రోధ శ్చేత్యుక్తే గమ్యతే ఏతత్, ప్లక్షోపిన్యగ్రోధసహాయో న్యగ్రోధో పిప్లక్షసహాయఇతి" అనిన చార్థేద్వంద్వ (2—1—29) సూత్రస్థభాష్యమువలన "ప్లక్షన్యగ్రోధా" ఇత్యాదిలక్ష్యములయందుఁ బ్లక్షన్యగ్రోధములు క్రియాసంబంధములోఁ బరస్పరసహాయములుగా నున్నట్లుతోఁచినరీతిని నమహాన్నపుంసకములును నవినాభావముగా నున్నట్లుతోఁచి యత్తఱిసే ముపర్ణకమునొందును. అపుడు "(1) పాణిపదము (2) కుశకాశము (3) కురుకురుక్షేత్రము (4) మాధురాపాటలిపుత్రము:—ఇత్యాది స్థలములయందే యమహాన్నపుంసకములు ప్రకరణవశమునఁ బరస్పరసాపేక్షములై యేకక్రియతో సంబంధించుచుండఁ దద్వాచకములకు ముపర్ణకముగలిగి సూత్రవ్యర్థత లేకపోవుంగాన(1) పదము (2) కాశము (3) కురుక్షేత్రము (4) పాటలిపుత్రము ఇత్యాది ప్రత్యేకస్థలములయందు ముపర్ణకము సిద్ధింపక పోవును. (1) రామలక్ష్మణులు వనమునకేగిరి దు ఈద్వంద్వమున రాముఁడును, లక్ష్మణుఁడును, నొండొరులవిడనాడకయే వనమునకు నేగినట్లు తోఁచును. (2) పార్వతీపరమేశ్వరులకు నమస్కారము—ఇట నన్యోన్యమును విడనాడకయుండిన పార్వతికిని బరమేశ్వరునకును నమస్కారము చేసినట్లు గోచరించును (3) అగ్నిషోములకీహోమద్రవ్యమునిచ్చెద—ఇక్కడ నవినాభావముగానున్న యగ్నిని సోముని వైశిష్ట్యమందు దేవతగాభావించి యిద్దఱకును నేకాహుతియే

యిచ్చినట్లు స్ఫురించుంగాని వేర్వేఱు దేవతలుగా భావించి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నాహుతులిచ్చినట్లు గోచరింపదు. ఇట్టి శాస్త్రీయతాత్పర్యమే శబ్దేందుశేఖరమందీవిషయమున నుద్ఘోషింపఁబడినది "ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవ, నపరినిష్ఠితవిభక్త్యంతానామ్. చైత్రేణమైత్రేణచ కృతమితి వాక్యేऽవయవకర్తృత్వస్యైవ ప్రతీతేః। చైత్రమైత్రాభ్యాంకృతమితిసమాసే సముదాయకర్తృత్వస్యైవప్రతీతేః। తస్యవాక్యస్యసమాససమానార్థకత్వాభావేన తస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్, అతఏవ యదగ్నయేచప్రజాపతయే చేత్యాదావ్యస్తే ప్రత్యేకందేవతాత్వప్రతీతః అగ్నిషోమాభ్యామిత్యాదౌ సముదాయస్య దేవతాత్వప్రతీతిరితి వ్యవస్థాసిధ్యతి, తస్యాపితద్వాక్యత్వేతు సమాసఇవతత్రాపిసముదాయే దేవతాత్వప్రతీతిరేవస్యాత్ ॥—అర్థము—ద్వంద్వముయొక్క యర్థమును దానివిగ్రహవాక్యముయొక్క యర్థమును సమానములు కానేరవు. "చైత్రమైత్రులచేతఁ గార్యం బొనరింపఁబడెను" నన్న సమాసస్థలమున జైత్రమైత్రులిద్దఱును నేకీభవించి పనిచేసినట్లు తోఁచుచుండును. "చైత్రునిచే మైత్రునిచేతను గార్యమొనరింపఁబడెను" నన్న వాక్యస్థలమున నట్టివిశేషము స్ఫురింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గార్యకర్తృత్వము తలంపఁబడును. అట్లే అగ్నికొఱకును బ్రజాపతికొఱకును నాహుతి నిచ్చెదనన్న వాక్యమున నగ్నియుఁ బ్రజాపతియు వేర్వేఱుగా దేవతలయి ప్రత్యేకప్రత్యేకమాహుతులు గొన్నట్లు తోఁచును. అగ్నీషోములకొఱకు నాహుతినిచ్చెదనన్నచో, అగ్నీషోములపై ద్విత్వమందు దేవతాత్వము ప్రతీతివిషయమై యొక్కటియే యాహుతి నిచ్చినరీతిని గోచరించును. అని పైవాక్యములకు ఫలితార్థము. కావునఁ బ్రకృతసూత్రమున ద్వంద్వము చేసినచో నేకార్థీభావరూపసామర్థ్యవశమున నమహాన్నపుంసకపదార్థము లన్యోన్యమును గ్రియాన్వయములో విడరానట్లు తోఁచి "హస్త

పదము" ఇత్యాదులందులనే మువర్ణకముగలుగు. అథవా, "నటునిహస్తమును బదమును నృత్యమున మనోజ్ఞముగాఁ బ్రవర్తిల్లె ? ఇత్యాది లక్ష్యములయందు నమహన్నపుంసకములు, ఏకక్రియలోఁ బరస్పరసాహిత్యమునను న్న చోటులందునే మువర్ణకముగలిగి "పదము" ఇత్యాదిప్రత్యేకశబ్దమునందు మువర్ణకము రాకపోవును. ((1) (2) "ఇతరేతరయోగే ప్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తే" అన్న భాష్యమునఁ జకారద్వయసమనుకారద్వయమున్న నసాహిత్యము తోఁచును.)

(2) రెండవపక్షంబున ద్వంద్వాభిమానులు "యేనవిధిస్తదంతస్య" [1—1—72] అనుసూత్రమందలి "యేనవిధిస్తదంతస్యేతి చేత్ గ్రహణోపాధినాంతదంతో పాధిప్రసంగః" అనినవార్తికమందు విశేషణార్థకమైన యుపాధిశబ్దము భావప్రధానముచేసి విశేషణత్వమర్థముచెప్పినట్లును, "సప్తమ్యధికరణేచ" (2—3—36) అన్నసూత్రమందలి "కారకార్హాణాంచ కారకత్వే" అనువార్తికమందుఁ గారకశబ్దము భావప్రధాననిర్దేశమని కారకత్వ మర్థము చెప్పినట్లును. "యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనం తత్రసప్తమీ" (2—3—9) అను పాణినిసూత్రమును వివరించుతఱిని "యస్యచైశ్వర్య మీశ్వర్యతా ఈశ్వరభావ స్తస్మాత్కర్మప్రవచనీయ యుక్తాదితి" అని భాష్యమందు నీశ్వరశబ్దము భావప్రధానముచేసి యీశ్వరత్వపరముగా నర్థాంతరము చెప్పినట్లును, "తే॥ గీ॥ వఱఁగుఁగఠినాద్రి జడలుతజ్జరఠకమఠ...(వసు 1—28) "సీ" ఘనసీధురక్తలోచనయుక్తిఁ గడనుండుమాతంగతతి సంటుమలినమెల్ల" (వసు 1—16) ఈపద్యములయందుఁ గ్రమమ్ముగా జడశబ్దము భావప్రధానమని జడత్వమర్థాంతరమునందు జెప్పినట్లును, మత్వర్థీయప్రకరణము నినచ్ ప్రత్యయాంతమైన మలినశబ్దమునకు మాలిన్యమర్థము చేసినట్లును, ప్రకృతసూత్రమందలి యమహన్నపుంసకశబ్దములు భావప్రధాన

ములనియెంచి యను హత్త్వనపుంసకత్వవాచకములకంటె మువర్ణకము వచ్చుననియర్థము చెప్పదుము గాన నిపుడుమాయితరేతరద్వంద్వ మేల కుదురదనిశంకింతు రేని వినుండు. [తత్సమ ప: 57 సూత్రములో స్త్రీలింగముల ప్రథమైకవచనమునకని జాతివివక్షచే బహువచనముండినరీతి నీసూత్రమందును భావప్రధానమైనయమహాన్న పుంసకశబ్దమును బహువచనముగా నున్నయది శబ్దార్థములకునభేదసంబంధముగాన 57 సూత్రమున నర్థసందర్భమునకై స్త్రీలింగములనఁగా స్త్రీవాచకములని శబ్దపరముగా నర్థము చెప్పినట్లే, యమహత్త్వనపుంసకత్వవాచకము లని నయర్థము సెప్పఁబడియెనని యెఱుంగునది] అట్లైనచో ధనము వనము ఇత్యాదిలక్ష్యములయందున మహత్త్వనపుంసకత్వములు పరస్పరమును విడనాడక యున్నందునఁ బ్రకృతకర్మధారయార్థమున కభేదమైనద్వంద్వార్థముకుదిరినను. వాదములోఁ బ్రతిపక్షులకు నీడనివాసముగలిగించు "వృక్షము" కుదురుట యెట్లు? వారివిద్యాకృషికి ముఖ్యమై యిహమునకుఁ బనికివచ్చు "వృషభము" కుదురుట యెట్లు? ఇంతియకాక, "దైవాధీనం జగత్సర్వం మంత్రాధీనంతు దైవతమ్" అనురీతిని దమసజ్జనహేలనామాత్రమున కధీనమయి తెనుంగుజగమును మునింగిపోనీక పట్టుకొని పరమునకుఁ బనికివచ్చు "దైవతము" కుదురుటయెట్లుతటస్థపడును? కాఁబట్టిప్రతివాదులకుఁ గేవలమును ద్రవ్యప్రధానమయినద్వంద్వముకుదురునట్టిసూత్రమక్కఱకువచ్చుగాని వట్టిభావమేప్రధానమైన ద్వంద్వమాలోచించినచో ఫలంబెంతమాత్రమునులేదు

3 ఇంకను ద్వితీయపక్షంబునఁ బ్రతిభటులు-"నచైకక్రియాయిత్వరూపం సాహిత్యమస్తి వాచ్యం క్రియాభేదేపి ధవఖదిరౌపశ్య ఛింధీత్యాదౌ ద్వంద్వదర్శనాత్। సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ। అతఏవ రాజపురోహితౌస్వారాజ్యకామాయజేయాతామిత్యత్రలక్షణాభావాత్ ద్వంద్వ

ఆశ్రీయతే। తస్మాత్సాహిత్యంనార్థః। కింతువాస్తవభేదో యత్రతత్ర ద్వంద్వః" అనియుక్తావళీశబ్దఖండయందు ద్వంద్వఘటక పదార్థములకు వాస్తవభేదమే యుండినంజాలుంగాని క్రియాన్వయములో బరస్పరసాపేక్షత యనవసరమని చెప్పినందునను (1) "శ్లో॥ సంఘైక శేషద్వంద్వేషు। కేచిత్సామర్థ్యలక్షణమ్। ప్రత్యాశ్రయమనస్థానం క్రియాణాం ప్రతిజానతే॥ వృషలైర్న ప్రవేష్టవ్యమిత్యేతస్మిన్ప్రహేయథా। ప్రత్యేకం సంహతానాంచ। ప్రవేశః ప్రతిషిధ్యతే" అని వాక్యపదీయమందు లక్ష్యానుసారమున ద్వంద్వైకశేషాదులయందుఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తియు, సముదాయవాక్యపరిసమాప్తియు, ఒక్కచోటనే యుభయమును నంగీకరింపవచ్చునన్న వచనమున "లోకములో శూద్రులులోనికి రాఁగూడ" దనిననిషేధవాక్యమందు శూద్రుఁ డొక్కండును అనేకులునులోనికి రాఁగూడ" దని ప్రత్యేకసముదాయవాక్యపరిసమాప్తులుభయమును నర్థమగునట్లు "శ్లో॥ వ్యవాయలక్షణార్థత్వా। దట్కుప్వాఙాదిభిస్తథా। ప్రత్యేకంవా సమస్తైర్వా। ణత్వంనప్రతిషిధ్యతే॥ అనియట్కుప్వాఙితి సూత్రమునణత్వమువలె, "నుమ్విసర్జనీయశర్వ్యవాయేఽపి" (8—3—58) అనుసూత్రమున నుమాదులతో నొక్కొక్కటితోడను, అనేకములతోడను గూడ నెడమున్న తదినిషత్వము చ్చుచుండఁగా "నుమైవవ్యవాయే। విసర్జనీయేనైవవ్యవాయే। శరైవవ్యవాయే ఇతి। కింవక్తవ్యమేతత్। నహి। కథమనుచ్యమానంగంస్యతే। ప్రత్యేకంవాక్యపరిసమాప్తిః దృష్టేతి" అనిపైసూత్రమందలి భాష్యమునందు సూత్రస్థద్వంద్వమునఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి యంగీకరించినందునను(2) ప్రకృతసూత్రమున నను(?)లక్ష్యానుసారమునఁబ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి యంగీకరించియుమహాత్ముంకం...ముననర్ణకమ...నపుంసకముల ...కమగు"నని యోగవిభాగార్థము (సూత్రద్వయార్థము) చెప్ప

దుమంచు లేని లక్ష్యముగుదిరెడిగత్యంతరములేమింజేసి యస్లై యిత రేతర యోగార్థము వెడల ద్రోతురుగాక! ఇట్లు ద్వంద్వవాదులమతమందులక్ష్యము కుదురనందున నేకార్థీభావరూపసామర్థ్యత్యాగమును (1) నేకవాక్యసాధ్యార్థమును వాక్యద్వయముచేత సాధించుటం జేసి వాక్యద్వయాపత్తిరూపగౌరవమును [2] స్పష్టమగు.

[4] చతుర్థపక్షంబున నట్లొప్పుకొనినను, ద్వంద్వవాదులకు "భక్షితేఽపిలశునే" అనున్యాయమున నింకను ద్వంద్వసంఘటన దుర్ఘటంబు. లోకములో సామాన్యవిశేషవాచకములకు ద్వంద్వము రానేరదు. [1]ద్రవ్యఘటములు—ఘటము ద్రవ్యములలో నంతర్భూతముగాన ద్రవ్యశబ్దముసామాన్యవాచకము, ఘటశబ్దము విశేషవాచకము. కాన నిట్టి ద్వంద్వ ముండనేరదు. (2) వృక్షరసాలములు వృక్షము సామాన్యవాచకము, రసాలమువిశేషవాచకము. ఇటుఁబైనిం జెప్పిన ముక్తావళ్యాది గ్రంథప్రకారమున వాస్తవభేదములేనందున పైద్వంద్వము రానేరదు. అట్లై యిచ్చటఁ బ్రసిద్ధముగా, ధనస్ వనస్, దారు, ఇత్యాదులే నపుంసకములగుగాన నిట్టి జడములు, అమహత్తులలో నంతర్భూతములైనందున నమహన్న పుంసకశబ్దములు సామాన్యవిశేషవాచకములై ద్వంద్వము గగనకుసుమాయమానమగు. ఒకవేళ "యదిసామాన్యవిశేషవాచినో । ర్ద్వంద్వోనభవతీత్యుచ్యతే। శూద్రాభీరమ్। తృణోలపమితి నసిధ్యతి। నైషదోషః। ఇవతావచ్ఛూద్రాభీరమితి ఆభీరాజాత్యంతరాణి। గోబలీవర్దమితి। గావఃత్కాలితపుంస్కా వాహాయచ, విక్రయాయచ, స్త్రియఏవావశిష్యంతే" అను త్యదాదీనిసర్వైర్నిత్యమితి సూత్ర (1—2—72) స్థభాష్యమున "గోబలీవర్ద" మన్నచోట గోత్వజాతిలో బలీవర్దములు [వృషభములు] తర్భూతములైనందున గోశబ్దము సామాన్యవాచకము బలీవర్దశబ్దము విశేషవాచకమైనను నిట గోశబ్ద

ము ననాపులే గ్రహింపఁబడి స్త్రీపుంసత్వభేదమున ద్వంద్వమెటులు సమ్మతిం పఁబడియెనో యట్లె ప్రకృతమునను సమహచ్ఛబ్దమునఁ బుంవాచకములగు వృషభాదిశబ్దములు స్వీకరింపఁబడి పున్నపుంసక భేదమునంగీకరించి ద్వంద్వము చెప్పఁబడునని ప్రతిభటులందురేని వినుండు. ప్రతివాదులు గోబలీవర్దాదులువలె ద్వంద్వము కుదిరినదనుకొని దూరదృష్టిలేక ప్రాకృతలోక ప్రశంసయెడనో రెత్తియెఱుంగని మానిపుంగవులకు సైతము శృంగభంగముగావింతుమని యుత్సహించుటయే కాని యందలి యర్థమాలోచించుకొన్నచో ననర్థమే సంభవిల్లును. ఈసమాసమున స్త్రీపుంసత్వభేదము నెంచి ద్వంద్వము సిద్ధమైనను బలీవర్దములు [వృషభములు, గోజాతిలోనివే యైనట్లిచట నపుంసకములుగూడ నమహత్తులలోనివే యగును. అందున నమహత్తులై, నపుంసకములైన ధనవనాదిశబ్దములకే ముద్వర్ణకము వచ్చుంగాని తమ "దైవతము" సిద్ధింపక పోవును. కానఁ దమయీయమహాన్నపుంసకద్వంద్వము గోబలీవర్దాదుల ద్వంద్వము వంటిది యనుకొని యీ పద్ధతింబడుటయు వెనుకటి పద్ధతింబడుటకంటెను నన్యాయ్యంబగును. మేమిట నపుంసకశబ్దమున మహాన్నపుంసకములు గ్రహింతుమనుటకు వీలుపడదు, నపుంసకశబ్దమునఁ బ్రసిద్ధులైన ధనవనాదిజడములే విషయమగుంగాని మిక్కిలి క్వాచిత్కములై యప్రసిద్ధములైన మహాన్నపుంసకములు ఝటితి స్ఫూర్తివిషయంబులుగావు. కనుక నే స్థానివత్సూత్ర భాష్యస్థమైన "సామాన్యాతిదేశే విశేషానతిదేశః॥ [101] అనుపరిభాషను వివరించుతఱిని పరిభాషేందుశేఖరమున సామాన్యోపస్థితికాలే నియమేన విశేషోపస్థితిజనక సామగ్ర్యభావోఽస్యా బీజమ్, తేనానద్యతనభూతరూపే విశేషే విహితయోస్తయో [లఙ్లిటో] ర్నాఽతిదేశః, అని "ఆశంసాయాం భూతవచ్చ" [3-3-132] ఇతిసూత్రమునందలి భూతశబ్దమున ననద్యతనభూతపరోక్షానద్యతనభూత కాలవిశేషములు గ్రహింపఁబడవని

వర్ణింపఁబడియె. అట్లై యిట మహాన్న పుంసకములు గ్రహింపఁబడజాలవు. ఇంతియకాక యమహాన్నపుంసక సూత్రమందలి యమహాత్తుల సాహచర్యమునం జేసి నపుంసకములుగూడ నమహాత్త్వధర్మమున సదృశములైనవే గ్రహింపఁబడెడును గాని సదృశములుగాని యప్రసిద్ధశ్వాచిత్కమహాన్న పుంసకము లెట్లు గ్రహింపఁబడును కనుకనే "సమాచరణంచ సదృశయోరేవేతిసహాచరితశబ్దేన సాదృశ్యవానుచ్యతే। రామలక్ష్మణావిత్యాదావపి సాదృశ్యమే వనియామకమ్। సదృశయోరేవసహావివక్షా తయోరేవసహప్రయోగశ్చత్యౌన్నత్యాచ్చ అనిసహాచరితాసహాచరితయోరితిపరిభాష [103]యొద్దఁబరిభాషేందు శేఖరమందును, "ద్విస్త్రిశ్చతురితికృత్వోఽర్థే (8—3—43) అనుసూత్రమందలిశబ్దరత్నమందును, "అన్యగోస్సహయోనార్థ ఇతిగారేవాసీయతే నశ్వోనగర్దభ ఇతి" అని కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయేతి సూత్రస్థభాష్యమునందును, ద్వంద్వఘటితపదార్థములు సదృశములే లోకప్రసిద్ధములని చాటఁబడినది. కాన, అమహాన్నపుంసక సూత్రస్థనపుంసక గ్రహణమున నమహాత్తులతో సాదృశ్యములేనింజేసి మహాన్నపుంసకము లర్థముకానేరవు.

(5) అథవా, పంచమపక్షమునఁ బ్రతివాదులిట్లనవచ్చును. ప్రకృతమందు నపుంసకశబ్దమున మహాన్నపుంసకములు గ్రహింపఁబడక సాదృశ్యవశమున ధనవనాదులైన యమహాత్తులే స్వీకరింపఁబడియెనేని యమహాత్పదముననే కార్యసిద్ధియై నపుంసకగ్రహణమునకు సార్థకతలేనందున నపుంసకగ్రహణవైయర్థ్యాన్యథానుపపత్తిం జేసి యమహద్గ్రహణంబున ధనవనాదిజములు నపుంసకములును, వృషభాదిసంస్కృతపుంలింగములును, నర్థముచెప్పి యిటనపుంసకపదమునకు మహాన్నపుంసకములే యర్థము చెప్పెదము. ఈయంశమునకు "సప్తమీవిశేషణే బహువ్రీహౌ॥ (2—2—35) అనుసూత్రమందలి యీశేఖరము ద్వ

ష్టాంతము:—"సప్తమ్యంతస్య కర్త్రాదిద్వారైవ క్రియాన్వయాత్ విశేషణత్వేన సిద్ధేవైయధికరణ్యేపి సమాసజ్ఞాపనార్థం సప్తమీగ్రహణమ్। విశేషణగ్రహణంచ బ్రాహ్మణవసిష్ఠన్యాయేన తదతిరిక్తవిశేషణపరమ్। తదాహ॥ అతఏవేతి॥-దీని తాత్పర్యము. "శ్లో॥ కర్తృకర్మవ్యవహితా। మసాక్షాద్ధారయత్క్రియామ్॥ ఉపకుర్వత్క్రియాసిద్ధౌ శాస్త్రేఽధికరణంస్మృతమ్" అనిన వాక్యపదీయవచనమునను సరించియు, "యస్యయద్ద్వారా కారకత్వమ్। తస్యతద్ద్వారైవ క్రియాన్వయ ఇతి వ్యుత్పత్తేః।" అనిన కారక శేఖరము ననుసరించియు, నధికరణకారకములైన సప్తమ్యంతార్థములు సంయోగాది సంబంధమునఁ గర్తృకర్మములతో నన్వయించియే క్రియతో నన్వయించును. కటమ్మునఁ జైత్రుండు శయనించు,—ఈవాక్యములో సప్తమ్యంతార్థమైన కటము చైత్రునితో సంయోగసంబంధమున సంబంధించి చైత్రనిష్ఠశయనక్రియకు నాధారమ్మయ్యెను. ఇట జైత్రుండు కటసంయుక్తుం డగుటంజేసి చైత్రునిశయన క్రియకుఁ గటమాధారమయ్యెంగానఁ జైత్రునివిశేషణాంశములోఁ గటమ్మంతర్భూతమయి క్రియావిశేష్యకశాబ్దబోధముగలిగెను. కావున నధికరణసప్తమ్యంతార్థములు క్రియతోనన్వయించునపుడు తప్పక కర్త్రాదులతో సంబంధించిన పిమ్మటచే యన్వయింపవలయు. అనఁగా సప్తమ్యంతార్థములైన కటాదులు సర్వదా విశేషణములుకాకతీరదు. ఇట్లుండఁగా "సప్తమీవిశేషణే" అనుసూత్రమునందు విశేషణగ్రహణమున నే యిష్టార్థము సిద్ధించుచుండఁగా సప్తమీగ్రహణము వ్యర్థమయి వ్యధికరణబహువ్రీహియుంగూడఁ గలదన్న యంశమునకు జ్ఞాపకమయ్యె. సూత్రమున విశేషణగ్రహణము సప్తమ్యంతార్థవిశేషములకన్నఁ దక్కినవిశేషణములపరమ అని పైదానియర్థము. అట్లె ప్రకృతసూత్రమందును సాహచర్యమున సాదృశ్యమంగీకరించి యమహాత్ములైన ధనవ

నాదులే గ్రహింపఁబడినచో సూత్రస్థమగు నమహద్గ్రహణము ననే యభీష్టార్థసిద్ధి యగుచుండఁగా నపుంసకగ్రహణము వ్యర్థమయి మహన్నపుంసకములకు నేకార్థత నెట్లు సమ్మగునని ప్రతివాదులందురేని యట్లయినచో వారు సర్వవిధముల చిరజీవు లగుదురుగాక !

మేమీవాదమును నమహాన్నపుంసకసూత్రమున ద్వంద్వమంగీకరించినచో, (1) లత్త్వముకుదురని చెప్పిన నేకార్థీభావరూపసామర్థ్యమునకు బాధ.

(2) ఏకవాక్యసాధ్యార్థములో వాక్యద్వయముచే సాధించుటంజేసి వాక్యద్వయాపత్తిరూప గౌరవము-అని చెప్పితిమి.

(3) ఇప్పుడు, సాహచర్యాదిప్రకారమున ననిత్యత్వ మంగీకరించి సాదృశ్యత్యాగము.

(4) నపుంసకగ్రహణానైరర్థ్యమునంజేసి ప్రకృతార్థజ్ఞానంబును సంభవించు.

ఇట్లు ప్రతివాదుల ద్వంద్వపక్షమున నేకద్వంద్వమేకాక ద్వంద్వద్వయము సంభవిల్లుచున్నయది.

కాఁబట్టి, ద్వంద్వపక్షాంగీకారమున సౌలభ్యము కానరాదు. కాన నయ్యది యపార్థమగు.

ఇఁక గ్రంథకర్త మతమందలి కర్మధారయార్థముయొక్క విమర్శనము

“అమహాన్నపుంసకములు కడనామములకు మువర్ణకంబగు.” (తత్స. మ 39 సూ అను సూత్రమందు “సంభవతి సామానాధికరణ్యే వైయధికరణ్యస్యాన్యాయ్యత్వాత్‖ అనున్యాయమున “మహద్వాచకములు కానివై నపుంసకలింగమై హ్రస్వాకారాంతములగు నామములగు వానికి మువర్ణకమువచ్చును.” అనిన సామానాధికరణ్యాన్వయమే సమీచీనముగా నున్న

యదియని మా తాత్పర్యము. లోకములో బ్రాహ్మణకవులు, క్షత్రియ సార్వభౌములు—ఇత్యాదిస్థలములయందు "సంఖ్యావాన్ పండితః కవిః" "చక్రవర్తీ సార్వభౌమః"॥ అని యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గ మందుఁ గవిపర్యాయములును, క్షత్రియవర్గునందుఁ జక్రవర్తిపర్యాయ ములును గేవలమును జెప్పుటచేత నేకాక, కవులు బ్రాహ్మణులేయగు టయుఁ, జక్రవర్తులుక్షత్రియులే యగుటయు, వేదశాస్త్రాదులయందుం గూడఁ బ్రసిద్ధంబుగాన "బ్రాహ్మణులైనకవులు, క్షత్రియులైనసార్వభౌ ములు" అని సామానాధికరణ్యమున లోకప్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థ ముసేయుట మంచిదిగాని గతిలేనివైయర్థ్యరూపసామర్థ్యము నెంచుకొని బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులు గూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రి యేతరులైన యగ్బరు లోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, "బ్రాహ్మణు లును, కవులును (భోజరాజాదులు) క్షత్రిలును, సార్వభౌములును (అగ్బరులోనగుచక్రవర్తులు)" అని ద్వంద్వార్థము వివక్షించుట హాస్యా స్పదమైనయర్థమపక్షంబగు. అట్లై ప్రకృతమునను, నపుంసకములు మహ త్తులుద్విత్వములున్నను, అమహత్తులునపుంసకములు లెక్కకుమీఱి యుండుట సుప్రసిద్ధము కాఁబట్టి సుప్రసిద్ధమార్గ మెంచి సామానాధికర ణ్యమున నేకవాక్యములు చేసిచెప్పుట ఘంటాపథంబుగ మనంబునల్పు టవంటిదియై పండితశ్లాఘనీయంబగు. అట్లయినచో. మా "వృషభము" ను "దైవతము" ను గుఱుతుట యెట్లందురేని వినుండు. లోకములో నొక దేవదత్తుఁడు సత్యభామానామకంబగు స్త్రీచిహ్నములం దాల్చి కథాక్రమమునందుపుడో నిప్పటిపరిత్యక్తపరిమాణము ననుసరించి "సత్య భామ శ్రీకృష్ణునితో సరససల్లాపము లాడినది, శ్రీకృష్ణుని వియో గంబున విలపించినది" అని పరిస్థితవశలోని స్త్రీలింగమున వ్యవహరింపఁ బడునుగాని పూర్వపుంలింగమున వాడుట కలుగదు; కనుకనే "శ్లో॥ స

న కేశవతీస్త్రీస్యా। ల్లోమశఃపురుషఃస్మృతః। ఉభయోరంతరంయచ్చ।
తదభావే నపుంసకమ్। లింగాత్ స్త్రీపుంసయో ర్జ్ఞానే। భ్రూకుంసే
టాప్ప్రసజ్యతే॥ అని భాష్యమున స్త్రీవేషధారిపురుషవాచకమునందుఁ
డాప్ప్రత్యయాపత్తి యీఁబడినది. ఒకచైత్రుండు ప్రారబ్ధవశమున మ
తాంతరమందుఁ గలిసి నామాంతరముం బొందినచోఁ బ్రస్తుతావస్థకుం దగి
నగౌరవమే చేయఁబడును గదా! ఇట వృషభాదులకునునైనసంస్కృ
తజన్మములోఁ బుంలింగకీర్తి నొందినను. నపుంసములైన ధనవనాదు
లతో సమానముగా నమహన్నామముఁ దెలుఁగునధరించి నపుంసక
"మువర్ణక" చిహ్నమున కుద్దేశింపఁబడుతఱిని బూర్వదశలోని పురుషో
త్తమకీర్తి యెట్లు రానేరుచు? స్త్రీలమహత్తులలో సర్వసాధారణముగాఁ
గణింపఁబడినను, ప్రద్యేకముగా మహతీసంజ్ఞ యుంచుటం జేసియు, (57)
సూత్రమునం జేసియు నపుంసకత్వకార్యము సంభవింపదు. తిర్యక్కు
లకు "నమహత్తు" అనఁ తెలుఁగువ్యాక్రియసంజ్ఞచేతనే జడంబు
లకుంబోలె నపుంసకత్వము సిద్ధంబయ్యె. మేము సూత్రమున ద్వంద్వ
ము చెప్పి సంస్కృతలింగమునం గొని మువర్ణక ముంతుమని ప్రతివాదు
లనం గూడదు. సంస్కృతపాండిత్యమున నాఱితేరిన సర్వోత్కృష్టులమ
నువారికే లింగములు దెలిసికొనుటలో భంగము గలుగుచుండఁగా
నొక్క తెనుంగుననే మునింగినవారికి సంస్కృతలింగప్రభావము మిక్కి
లి యయోమయముగాఁ గనంబడునని వేఱచెప్పనేల? బ్రహ్మభూయ
బ్రహ్మహత్యాశబ్దములకు నొకటియే ప్రత్యయమైనను లింగంబున భిన్నం
బులగుచున్నవిగదా! తెలుఁగునఁ దిర్యగ్జడంబులు నపుంసకములగు
ననుకొన్నచో సులభంబు. సంస్కృతమునఁ దిర్యక్కులైన వృషభా
షలు తెలుంగున నంతలో నపుంసకములెటులగునని వింతపడవలదు.
సంస్కృతమునఁ బుంలింగములైన దూతాదులకుఁ దెలుఁగున స్త్రీత్వ
ము దొరయుచున్నయది. విశ్వకర్మాదులవంటి వారికి స్త్రీత్వము(75సూ)

స్థిరపడుచున్నయది. సంస్కృతంబునఁ జతుర్ముఖుండయిన యా బ్రహ్మయ్యసహితము (76) విధివశంబున బ్రహ్మక్కయయ్యె వేయేల? వేదజనుండగు శిరశ్ఛేదముపడిన యాబ్రహ్మ మాయొద్ద దలయెత్తుకొని తిరుగునా? యని తలవిరియంబోసికొని తిరిగెడు బ్రహ్మశ్రీలుకూడ నీతెలుంగువ్యాకరణప్రశంసను. బ్రహ్మస్త్రీలగుచుండఁగాఁ దర్యక్కులయిన వృషభాదు లీ తెలుంగున నపుంసకములగుట యేమివింత? కాఁబట్టి యమహాత్తులై నపుంసకములైన యదంతములకు ముపర్ణకమగు నన్న యేకవాక్యము నిర్బాధకంబగు. ఇఁకను మా "దైవతము" కుదురుట యెట్లులాదు లేని యయ్యది మీాద్వంద్వమతమందే దుర్లభమ్ము. ని॥ "బృందారకా దైవతానిపుంసివా దేవతాస్త్రియామ్" అనునమర నిఘంటువ్రసంజేసి యదంతమహద్వాచకపుంలింగము గాన (39సూ) ముబాధించి (21_2) సూత్రములచేత, నుత్వాదులు క్రమంబుగా రావలయు. కావున "దైవతము" అని, యేసంప్రదాయమున నగునో ప్రతివాదులచేఁ దెలుపందగు. "అదంతములగు నమహన్నపుంసకములకు ముపర్ణకమని యర్థముచెప్పినచో నిఁక నదంతమహన్నపుంసకములైనమిత్రాదులగతి యేమందు లేని వినుండు. ఇట్టి క్వాచిత్కమహత్తులయెడం గూడ నదంతనపుంసకత్వరూపసాధారణధర్మబాహుళ్యంబున నీసూత్రమే యుపలక్షణముగా జెల్లును.

(1) "గోత్రోక్షిత్" (7_1_90) అనుసూత్రములోని గోశబ్దము "ఔతోఽమ్శసోః॥ అనుసూత్రమువివరించుతఱిని, కైయటుండు "ఓతోణిదితిషతివ్యమ్, గోతఇతి క్షకారాంతోపలక్షణార్థంవావ్యాఖ్యేయమ్! వర్ణనిర్దేశేహితపరత్వంప్రసిద్ధమ్" అని తపరకరణమ్మునఁ ద

క్వినయోకారాంతములు కుపలక్షణమని వచియించె. "గోతః" అనుత పరకరణమున గోశబ్దములోని గకారమవివక్షితమని శబ్దరత్నశబ్దేందు శేఖరవిషమీమిశ్రప్రభృతివ్యాఖ్యలు చాటుచుండు.

(2) అథవా, "దోర్యశ్చన్మధిర్వ్యక్త్యేతివార్తికే కేదోర్యశబ్దస్యైవోపాదానాదన్యోకారాంతాభావఇతివాచ్యమ్। ఉపలక్షణతయా వ్యాక్యానేనాదోషాత్॥ అని శేఖరంబున దోర్యశబ్దమోకారాంత సామాన్యమునకు పలక్షణమని చెప్పఁబడియె.

(3) "ఙ్యాబ్గ్రిహణం స్త్రీప్రత్యయమాత్రోపలక్షణమ్। తేనబ్రహ్మబంధూకరా యువతితరేత్యాదేస్సిద్ధిః। అనిశబ్దేందు శేఖరమున "ఙ్యాప్ప్రాతిపదికాత్" అను సూత్రములోని "ఙ్యాబ్గ్రిహణమాక్ప్రత్యయతి ప్రత్యయములు కుపలక్షణమని తెలుపంబడె.

(4) "విధ్యత్యధనుషా" (4-4-83) అనుసూత్రమున శేఖరమందు "నచేత్ర్రతోఽనురితి। కరణమాత్రోపలక్షణంధనురితి। తేన విధ్యతిఖడ్గేనేత్యాదావపిన।" అని సూత్రస్థధనుశ్శబ్దము ఖడ్గాదికరణమాత్రమున కుపలక్షణమని నక్కాణింపఁబడియె. ఈయంశమే వాక్యపదీయమందు—ద్వి-కాం శ్లో 313:—విధ్యత్యధనుషేత్యత్ర। విశేషేణ విదర్శితే। సామాన్యమాశ్రియన్త్యన్యే।ర్యః కశ్చిత్ప్రతిపాదకః।314:—శ్లో॥ కాకేభ్యో రక్ష్యతాం సర్పిరితి బాలోఽపి చోదితః। ఉపఘాతపరే వాక్యే న శ్వాదిభ్యో న రక్షతి"— ఈస్మృతమును గాకులు ముట్టకుండ రక్షింపుమన్నచోఁ గాకులవలననే కాక శునకాదులవలనంగూడ బాలుండు రక్షించునట్లు శాస్త్రమందును సైతము లోకదృష్టాంత

మున విశేషపరవాక్యము సందర్భవశమున సామాన్యపరమగునని స్పష్టపఱుపంబడియె. అట్లె యీసూత్రమందును మాకు నుపలక్షణం బగు. మఱియు "గోతోణిత్" (7-1-90) అనుసూత్రములోని తపరక రణహేతువున గోశబ్దములోని గకార మవివక్షితమని యెంచి యీసూ త్రమోకారాంతసామాన్యమున కుపలక్షణమనివ్యాఖ్యాతలన్నట్లు ప్రకృ తసూత్రమును మహాన్నపుంసకములయెడ నుపలక్షణమనుటకు మాకు నుదగినంత వాచోయుక్తి వఱలుచున్నయది. ఈసూత్రమున నమహాన్న పుంసకశబ్ద మవివక్షితము. "అదంతములకంటె మువర్ణకమగు (39)సూ. అనియే సూత్రరచనచాలును, మిత్రము వృషభము, ధనము-ఇత్యాది మహదమహాన్నపుంసకరూపములు సిద్ధించును. సూత్రమందలి యమ హచ్ఛబ్దము త్యజించినచో మహాన్నపుంసకములైన మిత్రము—ఇత్యా దులయందు వారికి మువర్ణకమిష్టమేకాన మహాత్ పుంసలింగములైన రామశబ్దాదులపై మువర్ణకాపత్తి చెప్పవలయు అట్లైనపుంసకగ్రహ ణము సూత్రమునమానినచో నమహత్పుంలింగములైనవృషభము-ఇత్యా దులయందుఁ బ్రతివాదులకు మువర్ణకమిష్టమేకనుక మహత్పుంలింగముల యందే మువర్ణకాపత్తియునవలయును. మహత్పుంలింగములైన రామశ బ్దాదులపైని నెంతమాత్రమును మువర్ణకాపత్తి చెప్పఁగూడదు. "పుం లింగంబై మహద్వాచకంబైన నామంబు తుదియుత్వంబున కుత్వంబగు" (21)సూ అనునీసూత్రమున నంతరంగమగు నుత్వంబురాఁగా నదంత త్వంబు లేమింజేసి రామశబ్దమునకు మువర్ణకము రాదు. అనైమిత్తిక మును బ్రాతిపదికములోని కార్యమునుగాన నుత్వమంతరంగము. పంచ మ్యంతనిమిత్తకమును, బహిర్భూతసంఖ్యాకారకాపేక్షమును బ్రాతిపది

కము తర్వాతికార్యమునుగాన మాపర్ణకము బహిరంగము. కావుననే యీబాలవ్యాకరణమందు (21) సూత్రము వ్రాసిన తర్వాతనే (22) వ సూత్రము వ్రాయబడినది. (21) సూత్రములోని పుంలింగ మహదాదిగ్రహణమే (39) సూత్రములోని యమహన్నపుంసక గ్రహణము బాగశిష్టమైన యమానమును బోధించుచున్నయది. కాన న య్యది యవివక్షితము. అందు నీసూత్రము "గోత్రోక్షేత్" ఇత్యాదుల వోలె నుపలక్షణమని యెఱుంగునది ప్రతివాదు లీసందర్భమునఁ బ్ర త్యంకుర్శ్రీయ సాహిత్యరత్నాకరాదులయందలి (1] యవివక్షితవాచ్య (2) వివక్షితాన్యపరవాచ్యత్వనులు జూపండగుఁ గాన, ఇట్టి వివక్షలేని యమహన్నపుంసకద్వంద్వము నెంతో నమ్మికొని ద్వంద్వయుద్ధంబు నకు డీకొని ప్రతికలయందిరంగూడ "నవార్థమపార్థ" మని బొబ్బరించెడి ప్రతివాదుల మహత్త్వమును, బోధమును నెంతశ్లాఘింపఁదగియున్న వోపండితవర్యులే భావింతురుగాక!! ఇంత యుపలక్షణవివరణము గ్రంథ కర్త వ్రాసినసూత్రవ్యాఖ్యయందు చేయనేలేదందురేని, మాకుఁ గైయ టాచార్యప్రతిష్ఠ తప్పించుటకై యట్లు చేయకుండిరని నేనూహించెద. "గోత్రోక్షేత్" సూత్రమును వివరించుతఱిని బతంజలియును నీసూత్రి మోకారాంతముల కుపలక్షణమని స్పష్టీకరింపలేదుగాని "ఔతోమ్" సూత్రస్థభాష్యసరణింజేసి కైయటాచార్యులందు స్పష్టపఱిచె. కనుక గ్రంథకర్తలవివరణము కొన్నిచోట్లగంభీరశయ్యను వ్యంగ్యముగా నుం డెడిని. అయ్యది యాలోచింపక ప్రాజ్ఞస్వాము లపార్థమనియెదరు. ప్రజ్ఞ స్వాములయినచో దీక్షణామము లేనందున వివరించి తమసామర్థ్య మును వెల్లడించుకొందురు. మీరు కైయటాచార్యులయినచో గ్రంథ

కర్తలు మేమును జీవించియుండగానే పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని యా! మీ తాత్పర్యమందురేని వారు పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ గాదుగాని "ఆర్యశ్లో॥ బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి। శ్రీవేంకటరామశాస్త్రినామ సో। నైవ పతంజలిమూర్తి। స్సపతాంజలిమూర్తి రార్యవర్యేషు॥ అనిన యార్యవృత్తముం జేసి యార్యపద్యాలయందుఁ బడునట్టిదోసిలి గలవారనిన ప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని మాతాత్పర్యము "దాశ్వాని"తి సూత్రస్థమైన "చరిచలిపతీ"తి వార్తికంబునఁ బాక్షికంబుగఁ బతశబ్దము సిద్ధమైనందున "పత (పెద్దలపై) పడునట్టి, అంజలి=దోసిలిగలవారని యర్థము. అనఁగా యోగ్యులకు నమస్కరింతురని భావము. మేము యోగ్యులము కాము నియా! మీ తాత్పర్యమని యనవలదు. మీరు యోగ్యులేకాదు ఆగర్భశ్రీమంతులన్నట్టులు గేహాగాములు చేతనే వర్షులై పుట్టినారు. కాఁబట్టి తమకు నమనము తప్పకుండఁ జేయవలయును, కాని యొకవిశేషముగలదు. స్త్రీవాచకంబవాచకంబనియు, ఉపలక్షణం బవలక్షణంబనియు ఒప్పులకుప్పలు తప్పులకుప్పలనియుఁ దమరీపాండిత్యమునం జేసి యెక్కడనల్లరి సేయుదురో యని భయభక్తులలో మొదటిశబ్దము తమవంటి వారియెడ నుపయోగింతురు. రెండవశబ్దము తక్కినవారియెడ నుపయోగించి నమనము సేయుదురు.

స్త్రీవాచకము.

విరోధులిఁకను "స్త్రీవాచక" మన్నపద మాంధ్రవ్యవహారము నుమఱచి యహోబలపండితాదుల మతమునకు వ్యతిరేకముగా గ్రంథకర్త ప్రయోగించినట్టులీ మాఘఫాల్గునాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోఁ

దిరిగి సోల్గుంతసముగా వ్రాయుచున్నారు. అఫాల్గునమాసస్థపత్రికాంశ మునకు ఫాల్గునుండే ["ఫలేర్గుక్చ" సూ-ఉణాది-తిపా: ఫల్గునః పార్థః (శబ్దార్థ ఫాల్గునః) సమాధానముచెప్పట న్యాయ్యంబుగా నట్లు సేయంబడుచున్నయది మేమీనాటిలో ఫిబ్రవరి 2 దేశమాతపత్రికలో ,,తత్సంభవేతు శాస్త్రీయావిశిష్టే లౌకికేశాస్త్రీయామపి శబ్దతో బుధ్యతే తథానుభవాత్" అను శ్లోకసప్తమయుదాహరించి ,,ఇతినాయాజేత" ఇత్యాదులయందు లౌకికలింగముగూడ గ్రహింపబడుననని వచించితిమి. అ హోబలపండితాదు లచ్చటిప్రకరణమున నవసరమైనందున "స్త్రనకేశవతీస్త్రీస్యా! ల్లోమశః పురుషస్స్మృతః" యనువచనంబున ,స్త్రీవాచక, పదముచే లౌకికలింగవిశేషమునుం గ్రహించిరి. అందున సంస్కృత శబ్దములయెడ శాస్త్రీయలింగము ,,స్త్రీవాచక,, పదంబుచే నర్థముకానేరదని చెప్పవచ్చునా! ఈశతసంప్రకరణస్థస్త్రీలింగశబ్దమున (57సూ) శాస్త్రీయలింగమే యర్థము చెప్పతగినది గాన దానియర్థవివరణశబ్దమై సన్నిధానవర్తియైన స్త్రీవాచకశబ్దములోని స్త్రీశబ్దమునం గూడ శాస్త్రీయలింగమే యర్థమగుంగాని నేమిప్రకరణమందలి లౌకికలింగవైశిష్ట్యమును దెలుపంజాలదు. రాజమహేంద్రవరవాసియగు దేవదత్తుండు "శాస్త్రులవారితో మాటాడుచుంటి"నన్న యొతనివాక్యమే యుపయోగించినచో సన్నిధానవర్తులయిన రాజమహేంద్రపురవాసి శాస్త్రులుగారితోనే మాటాడుచున్నయర్థము ప్రతీతమగుచుండుంగాని విజయనగరములోని శాస్త్రులవారిదోయని యనుకొనరు. బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యశూద్రులన్నచో నిచ్చటిబ్రహ్మశబ్దమునకు బ్రాహ్మణుడే యర్థమగును. బ్రహ్మశ్రీలు సీ తా రా మ స్వామి శా స్త్రు లు గా ర ని న చో శా స్త్రు లు గా రు బ్రా హ్మ ణా చా ర సం ప న్న గ ల వా రనియునాయన బ్రహ్మయంతవారుగాన, గ్రంథములో లేనిపోనితప్పులు

ఁట్టి బ్రహ్మలడ్డుగా నడ్డగింతురనియుఁ దోఁచును. అడవికేగి మైత్రుండౌ మైత్రునితో "స్థాణురూపముచూచితివా? యనియనినచో "బ్రోడనిన యర్థమగును. తీర్థక్షేత్రములకేగి యీవాక్యమే ప్రయోగించినచో నట్టి వట్టి మొద్దన్న యర్థము చెప్పుకొనవచ్చునా? "శ్లో॥ గౌరిసాత్వరితంమ మాద్యఃపరితం దూరీకరోతుస్వత శ్చిత్రంస్థాణురశోకతా ముపగతో మూలోజ్ఝితోనీరసః" అనిన సాహిత్యరత్నాకరస్థ రసవదాద్యలం కారప్రకరణములోని శ్లోక ముచదివినచో నుభయార్థమును దోఁచును. "పశునాయజేత" అన్నచోట లౌకికలింగము గూడ నర్థము చెప్పి నందున (వృషః) అన్నచోటం గూడనట్టి లౌకికలింగ మర్థమగు నని దోషము చెప్పవచ్చునా? సందర్భాదులువిడిచి యర్థముచెప్ప గూడదు గదా! వెండి యుఁ బ్రతివాదులు "శ్రీ కంఠము శ్రీకంఠమే, చాపఖండము చాపఖండమే" యన్న ట్లు స్త్రీలింగమునకు స్త్రీలింగమే యన్నయర్థము వ్రాయఁగూడదా! యని యనవలదు. స్త్రీలింగమనఁగా నర్థమునకేచెందును. అర్థముపైని బ్రత్యయకార్యము జరుగనేరదు గాన నిచ్చట శబ్దార్థములకు నభేదసం బంధమున నట్టిమాట ప్రయోగింపఁబడియెనని తెలుపుటకై స్త్రీవాచక మనిన ప్రతిపదము వ్రాయకతీరదు. సమాసప్రకరణస్థమైన "స్త్రియాః పుంవద్భాషితేతి (6—3—34) సూత్రాదులవృత్తిలోనే స్త్రీవాచక పుంవాచకశబ్దములు సిద్ధాంతకౌముదిలో శబ్దపరముగాఁ ప్రయోగింపఁ బడినవి. అయ్యవి సంస్కృతవ్యాకరణమున సుప్రసిద్ధమైన మాటలు సి ద్ధాంతకౌముదీగ్రంథగంధ మేమాత్రమైనను మూర్కొన్నవారిట్టిచోట ను దప్పుపట్టరు. మఱియు, విరోధులు, దారశబ్దమును బుంవాచకమని యు ననుటకుసాహసింతురని గ్రంథకర్తపైపెద్దగాదోషము మోపి యీమాఘఫాల్గునాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో నేవ్రాసిరి. దారశబ్దము

పుంవాచకమని సంస్కృతపరిచయమిసుమంతమైనను నున్నవారెల్లరు ను సునాయాసముగా నొప్పుకొందురు. ఈస్వల్పాంశమునకు సాహస మేయవసరములేదు. ని॥ భార్యాజాయాథపుంభూమ్ని దారాస్స్యాత్తు-కుటుంబినీ॥ యనియమరమే ఘోషపెట్టుచున్నయది. పుంవాచకమనఁ గాఁ బుంలింగశబ్దమున; స్త్రీవాచకమనఁగా స్త్రీలింగశబ్దమని యర్థమగు ను. దారశబ్దము పులింగశబ్దముగాదా। అందుఁదప్పేమున్నది? శ్లో॥ దా రాన్ పద్మభువస్త్రీలోక జననీంవందేగిరాం దేవతామ్॥ అని ప్రతాపరు ద్రీయము. ఈస్త్రీవాచకపుంవాచకశబ్దములు విరోధులకు నెంతో య యోమయముగానున్నట్లూహించెద తప్పను. 60 సూ—సురశబ్దము.. స్త్రీతుల్యంబగు. 61 సూ.—దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగన గు. 71 సూ—స్త్రీత్వంబున మతుబాదులు...75 సూ—విశ్వకర్మాదు లకు స్త్రీత్వంబగు, 76—సూ—బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు—ఇ త్యాదిసూత్రములలో స్త్రీశబ్దమునకు నాఁడుదియర్థముగాక "స్త్రీ" అనఁగాసందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థము చెప్పికొన్నట్లు స్త్రీవాచకశబ్ద ములోని స్త్రీశబ్దమునకుంగూడ సందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థమగు. అందు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకము పర్యాయమగు. 'స్త్రీ శబ్ద పుం' శబ్దములకు స్త్రీలింగపుంలింగము లర్థము కావుననే స్త్రీలింగశబ్దము నకు స్త్రీవాచకమనియుఁ బుంలింగశబ్దమునకుఁ బుంవాచకమనియు సం స్కృతవ్యాకరణంబున ఘంటాపథంబుగా వాడంబడినవి.

మఱియు, నీనిష్కారణద్వేషులు, స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచ కమని వివరించుట యహోబలపండితాదిసకలాంధ్ర వైయాకరణులమ తంబునకుఁ బ్రబలవిరోధమని బొబ్బరించెదరు. అయ్యది దుస్సాహసము. 57 సూ. "వికృతౌచ స్త్రీలింగా స్త్రీలింగక సర్వనామధేయాస్స్యుః॥ (ఆంధ్రి-శ-చిం-అజం-పరి) వ్యా-వికృతౌచయే స్త్రీవాచకాశ్శబ్దాః

త్తేసర్వే" స్త్రీలింగకవిశేషణవిశేష్యాభిధాయినస్స్యుః॥ (అహోబల యము) ఇట స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీచలేనాకశబ్దము స్పష్టార్థమై ప ర్యాయపదముగా నుపయోగింపఁబడినది. ప్రతివాదులు, ఈసూత్రవ్యా ఖ్యయందు "సీతభక్తవత్సల, పంటచెలిఁగట్టి లోకైకభద్రచరిత" అని యుదాహరించుటంజేసి "స్తనకేశవతీస్త్రీస్యాత్॥ అనున్యాయమున ని చ్చట స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగా వ్రాయఁబడినను, సీస్త్రీవాచకశబ్ద మువలన లౌకికస్త్రీత్వమేగ్రహింతుమని వితండవాదము సేయుచలనుపడ దు. 60 సూ. "ఉభయవిధమనుమహతీనామ్" అనుసూత్రమున వ్యాఖ్య యందు "స్త్రీలింగవిశేణస్యప్రాప్తత్వాత్, అస్త్రీలింగవిశేషణవిధానప వ సూత్రస్య తాత్పర్యమ్" (అహో-తీయము) అర్థము-అప్రాణివాచక ములై స్త్రీలింగములయిన యమహాతులకు స్త్రీలింగవిశేషణము, (ఈవ బలోనే) ప్రాప్తించుచున్నందు నస్త్రీలింగముగాని విశేషణమును విధిం చుటయందీసూత్రము చెల్లుననిన తాత్పర్యమును నహోబలపండితులు వివరించిరి (59) సూత్రమున స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకములని వి వరించుటంజేసి, యప్రాణివాచకములైన యీస్త్రీలింగామహత్తులు, ప్రతి వాదులమతమందు స్త్రీవాచకములు కానందున "వికృతౌచ" అనుపూ ర్వసూత్రమునని ట స్త్రీలింగవిశేషణము వారిమతమునఁ బ్రాప్తింపనేరదు గదా! ప్రతివాదుల మతంబున అక్క, అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచక ములగుంగాన నట్టి వానికేపూర్వసూత్రమున స్త్రీత్వమువిధింపఁబడఁగా బ్రకృతంబైన యమహతీవిశేషణంబులకు నట్టివిధిచెల్లనందున (60) సూ త్రమువ్యాఖ్యానమున స్త్రీలింగవిశేషణ మేసూత్రమునఁ బ్రాప్తించు నని వ్యాఖ్యాత యారీతిని వ్రాసెనో చెప్పవలసినభారము ప్రతివాదుల శిరంబున నే యొరగుచున్నయది, మామతంబుననో! [59] సూత్రము

లోని స్త్రీలింగశబ్దమును వివరించు స్త్రీవాచకశబ్దమున నెల్ల స్త్రీలింగప దములను గ్రహింపబడినందున మహతీవిశేషణములవలె సమహతీ విశేషణములను స్త్రీలింగములౌట ప్రాప్తించుటంజేసి గ్రంథము సమ న్వయించుచున్నయది. ఇంతియకాక, [61 సూ.]"నియతస్త్రీప్రత్యయస్తు సర్వాసామ్। అను సూత్రవ్యాఖ్యయందు "సరస్వత్యాతు, 'మిన్నేఱుశి వజటావాసిని, ఇత్యుదాహృతమ్, తత్రానకేవలం స్త్రీసమత్వమ్, కింతు స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే . నేతితద్రూపమపిసాధ్వేవ "ధరాపరా గపటలాక్రాంతంబుమిన్నేఱు రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితి జ్ఞేయమ్, అనివ్రాయబడినది. అనగా, మిన్నేఱుశబ్దము (గంగ) స్త్రీస మమేకాక యవ్యాహతముగా స్త్రీవాచకమునుగాన (59) సూత్ర మునసే శివజటావాసిని, అన్న దీనిని విశేషణంబు స్త్రీలింగమయ్యెన నియు, "ధరాపరాగపటలాక్రాంతంబు", అన్న మిన్నేటి విశేషణము (60) సూత్రమునన స్త్రీలింగమయ్యెననియు, దుందుభిధ్వానంబుతో నమహతి యైనగంగపదము స్త్రీవాచకమని యహోబలపండితులే యుద్ఘోషించు చుండిరి. మఱియు "అమృతామితి సామాన్యనిర్దేశేపిన స్త్రీవాచకాద మహన్నామ్నాయం ప్రత్యయః! 'అమృతాం స్త్రీణాం సమానామ్, ఇతిసూత్రేణసోల్లేఖత్వాదిక మున్నసామాన్యవిశిష్టస్య మూఢారాపా స్త్రీత్వాత్మకో యఃతద్వ్యతిరిక్తేభ్య ఏవనామభ్య ఇతినిర్ణయః (అహో పే 279) ఇత్యాదులందు స్త్రీవాచకశబ్దము స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయము గాక మహతీవాచకమేయర్థమయ్యెనేని కాంత, ఇత్యాదులందేసులోపము గలిగి గంగ, విద్య, ఇత్యాదులందు సులోపంబురాక మువర్ణకాపత్తివ చ్చును. ప్రతివాదులు బ్ర॥ శ్రీ౹ శ్రీభద్రాద్రి రామశాస్త్రులు గారి యహో బలపండితీయాంధ్రీకరణమునైనను గ్రహింపలేకపోయిరని చాలిపట్టు

చున్నారము. ప్రతివాదులు గ్రంథకర్తయే యీసందేహ ముత్తీర్ప వల
యుననుచున్నారు. కాని గ్రంథకర్తయే కాదు బ్రహ్మమైనను వీరిసందేం
హముత్తీర్ప లేఁడని యెంచి గ్రంథకర్త భీతిల్లిదాగుండ వలసివచ్చెనని
మేమెంచెదము. ప్రతివాదులమతంబున మహా- వాచకములైన "అమ్మ,
ఇత్యాదులే స్త్రీవాచకములుగాని. యమహాతీవాచకమైన, మిన్నే
ము, స్త్రీ వాచకము గాదుగాఁ బూర్వోక్తమైన య
హోబలపండితీయము ను "సుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానము
వోలె నపార్థంబయ్యెఁగని. ఒక్క-యహోబలపండితీయమే యపార్థమన
నేల? వారను గ్రహించియొక్క-కంటితోఁ జూచియు జూడనట్లున్నం
దున నీప్రపంచ మీరీతిని నున్నది గాని గట్టి గాఁదలంచుకొని రెండుక
న్నులును విప్పిచూచినచో నీప్రపంచమంతెయు నపార్థమై యొకయరని
మిషములోఁ దప్పక నిష్పన్నకావలసినదే!! అహోబలపండితుఁడే యిపు
డున్నచో నీప్రతిభటులయెదుట ను నెవ్వెత్తునూష్మప్రాణంబు (హో)
లెగిరిపోయి యబలపండితుఁడు నిస్సంశయముగాన గునని మేమెంచెదము.
లోకములోఁ బ్రచ్ఛన్నభద్వేషాభి రాములెంతవారైనను నున్నారు
గదా! కాని ప్రకృతంబున "రోశబ్దంబొందు సంబోధనంబున స్త్రీవాచ
కంబునకుఁ బరంబుగనగు" (ప్రౌఢ, శబ్ద-౧౨౬ సూ) "అస్త్రీమూమిత్యర్థ
ర్వణవచనే స్త్రీవాచకవ్యతిరిక్తానా ముదంతానామితి వ్యాఖ్యానాన్న
తన్వాదిభ్యోప్యువర్ణకవికల్పోపిరుద్ధః॥ (అహో-296) ఇత్యాదిస్థలంబు
లందు స్త్రీవాచకశబ్దంబున వెనుకంబలె నెల్ల స్త్రీలింగంబులును గ్రహిం
పఁబడినచో, రోశబ్దమున "అక్కరో ఇంతిరో, ఇత్యాదులువోలె 'లత
రో, ఇత్యాద్యమహతీవాచకములుగూడ సాధువులుగావలసివచ్చునని
ప్రతివాదులందు లేని వినుండు. "తత్సంభవేతు శాస్త్రీయవిశిష్టేలౌకికే

శాస్త్రీయ మపిశబ్దాత్ లభ్యతే 'తథానుభవాత్' అను స్త్రియామితి సూత్రస్థపూర్వోక్త శేఖరగ్రంథంబున వేఱిదివజలోఁ జెప్పినట్లు పారిభాషికలింగమునకు లౌకికలింగమనఁ న నొక్కొక్కచో లోకానుభవంబు నంజేసి గ్రహింపవలయుఁగాన, వేదశాస్త్రంబులందుఁబలె నీయాంధ్ర వ్యాకరణంబునందును ప్రకరణాదిసామర్థ్యలోకా నుభవంబులంజేసి పారిభాషికస్త్రీత్వమేకాక స్త్రీవాచక, స్త్రీశబ్దములచే నొక్కొక్కచో లౌకికలింగవిశేషమునయితము గ్రహింపవలయునని యహోబలపండి తాదిత్రయాకరణుల తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టపడుచుండును. అథవా "ఉభయగతిరిహ భవతి" అనునభాష్యము శేఖరస్థపరిభాషావశంబున "కర్తరికర్మవ్యతీహారే కణ్వాదిఘుభ్యః కరణే, ప్రతిషిద్ధంచానధికరణ వాచి" ఇత్యాదులఁ గ్రియాదిలౌకికార్థపరములె (సంస్కృతవ్యాకర ణంబున) నీతెలుఁగువ్యాకరణమందును నొక్కొక్కచోట స్త్రీవాచక స్త్రీశబ్దములచేతలౌకికార్థము గ్రహించుకొనఁదగునని విస్తరంబుతోఁ జాలును. కాఁబట్టి ప్రతివాదులు సంస్కృతవ్యాకరణసాంప్రదాయాంశ భూయిష్ఠంబులైన యహోబలపండితీయాదిగ్రంథంబుల పఙ్క్తుల యర్థ ము నెఱయఁజాలకపుస్తకమునుచూచినంతమాత్రముననిట్టి వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి యాక్షేపణమునకుఁ దగిన పాండిత్యము కుదిరినదని దశమాంతాహారితక్కి" ననన్యసమానవిమర్శనముఖంబున లోకోపకారార్థమవతరించితిమని ఘోషించుకొనుచున్నదోషులైన గ్రంథకర్తృమార్గములు "నపార్థ" మని యత్యాగారికత్వ పెత్తనంబుచేయుట, విధేయము తోఁచనిచో నెక్కిరించు టవంటిది నైతమరసాభాసంబునకే కారణంబయ్యెడిని. ఇట్లు స్త్రీలింగశబ్ద మునకు స్త్రీవాచకమనియహోబలపండితీయముచే వివరించుటంజేసియీ మాఘ ఫల్గునాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోని ప్రతివాదుల యుపన్యా

సమును వెనుకటి యారాక్షస సం॥ర భాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోని యుప న్యాసమువోలె స్వవచనవ్యాఘాతమై లోకోపయోగము కాక తన యుప పదంబున సం. దంబం.ద. ంగా వ్రాసె!!

ఈవివరణమింకను జాలకుండెనేని యింకొకమాటు మరల విశదపఱిచి యాస్త్రీవాచకపదము నీయాంధ్రిమ్మన సైరంధ్రిముగాఁగఁ జొప్పించుటయేకాక "నైవపతంజలిమూర్తిః" అనిన పై యార్యావృత్తపాదము మొదటను బుంవాచకపదమే యున్నట్లు స్థాపింతురుగాక; విరోధులు రాక్షస సం॥ర భాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక ముఖభాగంబుననే బాలవ్యాకరణప్రశంస యెత్తుకొని యందలి శాస్త్రపరిభాషాపదంబులఁ గొన్ని కనంబఱిచి "పైనుదాహరించిన రీతి గం సామాన్యదురవగాహవిషయంబు లిందనేకములు గలవు అవ్వియవి సంస్కృతసాహిత్యమును దర్క-వ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞానమును గలవారికే బోధపడును. హైస్కూలుబాలురమాటకేమి అధికమగు పట్టుదలతో వాదించుచున్న మనగ్రాంథిక భాషావాదులలో నెందఱకట్టిజ్ఞానముగలదో నేను జెప్పఁజాలను. ఇట్లె టిత్వకిత్వాదులఫలములును, (సంధి3-25)సంస్కృతశబ్దముల పుంస్త్రీనపుంసకలింగాదుల (తత్సమ, 21-39-57సూ) రూపములును, హలంతసంస్కృతశబ్దముల ప్రథమైకవచన ద్వితీయైకవచనరూపములును, (తత్స. సూ 67-70) "బ్రాతిపదికసంబోధనోక్తార్థంబులఁ బ్రథమయగు" నను మొదలగు కారకపరిచ్ఛేదసూత్రములును వానివృత్తులలోని క్రియాసిద్ధిం బకృష్టోపకారకంబు కరణంబను మొదలగులక్షణములును, సంస్కృతతద్వ్యాకరణజ్ఞానముగలవారికి గాని యితరులకు సుబోధములు కానేరవు" అని బాలవ్యాకరణమున వ్యాకరణ

తర్కశాస్త్రపారిభాషికపదము లనేకము లున్నట్లు ప్రకటించి యయ్యా
వి తెలిసికొనుటకుఁ దగిన పాండిత్యముగలవా రరుదుగానందురన్న
తాత్పర్యము ప్రకటించెదరేగాని యాట్టి పదము లపార్థము లనఁగా సాహసిం
పలేము. అష్టసిద్ధిలో గ్రంథకర్త యోగరూఢి తాదులు వాడిన స్త్రీ
వాచకమనిన పారిభాషికపదము ప్రయోగింపఁగా నపార్థమని యనుటకు
నెట్లుసాహసించిరో తెలియకున్నది. వీరివచనములు స్వవచనవ్యాఘా
తములుగాఁ గాన్పించును "జాడ్యాద్ధార్ష్ట్యాన్మాన్యనిగ్రస్తాః" అనున్యాయంబునఁ
గరంతప్రియసద్ధలేని నిష్కారణ ద్వేషబుద్ధిచేతను ఈరీతినే యుండుం
గదా!! ఈకలికాలంబున బ్రాహ్మణజాతిలోనే బ్రహ్మవిద్వేష
మెక్కువై యున్నవిశిష్టులు గ్రంథములు రచించినచో నయ్యవి భ
ద్రికరణమస్త్రంబున దాసు, హాలాహలము గలాస్త్రంబునందును స్వశక్తి వం
చన లేకుండ మోసంబు బ్రాయుచున్నారు స్వబాలికందితుండు గ్రంథకర్త
యనఁగానే తొల్లి యోగనిద్ర తెలిసి సముద్రశాయి దామోదరు
తెల్గరను ద్రావిడపడి లేద వివిధగ్రంథము మును ననుకొని లోకోద్ధారము
సేయుదుమని చాటుచుం దమ...లు తెలియంజాలక గ్రంథకర్త
ను రసాభాసము సేయఁ బ్రాయుచున్నారు. అట్టి తిరికూర్పుండలేనట్టి
సముద్రశాయులకుఁ గొందఱుభక్తులకు బంధులు జేరి శ్రీ రాద్ధివ్రతం
బులారంభించి పూజానమస్కారంబులకు లోపంబులేకుండ వారిని
బత్రితోఁ బూజింతురుగాని యీగ్రంథకర్త యెడ నభేదబుద్ధి స్నేహం
బుననుండి న్యాయ్యమార్గంబున సహాయులైన మాకుఁగళ్యాణగుణంబు
లు గలిగి పండితపక్షపాతియైన లక్ష్మీనరసింహామూర్తి యిష్టదైవమై
యుండఁగా మాకు లోపమేమివాటిల్లును? "లక్ష్మీనృసింహా! మమదేహి

కరావలబమ్" అనిన వెంటనే మాకు జంఘాబలసంపదయేల సమకూరదు? కాఁబట్టిప్రతిభటుల ధాటీటీకసంబు పరికింతుముగాక!!

సన్నియోగశిష్టము.

ప్రకృతంబున ప్రతివాదులు మ॥ శ్రీ మైనపాటి హనుమంతరావుగారికి వ్రాసిన యుత్తరములో (తత్సమ 39) సూత్రమున కర్థము తెల్పునపుడు "అమహత్త్వ నపుంసకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు" అని వ్రాసిరి. ఆసూత్రములోని యమహత్త్వమును నపుంసకత్వమును సన్నియోగశిష్టములని యెవరుపల్కిరి? "సన్నియోగశిష్టానామన్యతరాపాయే, ఉభయోరప్యపాయః" (86) అనుపరిభాష వ్యాఖ్యలయందు "సన్నియోగశిష్టానామ్= సముచ్చయేన విహితానామ్। అని స్పష్టపఱుపఁబడినది మఱియు "ప్రత్యయః" (3—1—1) అనుసూత్రమున శేఖరమందు "యత్తువికారాగమాదేశానాం దేశాంశేనిరాకాంక్షత్వా "త్సరశ్చేత్యస్యానుపస్థితౌ, తత్సన్నియోగశిష్టప్రత్యయసంజ్ఞాయా అప్రవృత్తిరితితన్న......... పూర్వాంసీయుటిరితో లాదేశేప్రత్యయ సంజ్ఞాసన్నియోగే నేటో విధీయమానమాద్యుదాత్తత్వం నేయుట ఏవస్యాత్" 'అని వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు వ్యాకరణమున నెక్కడఁ జూచినను సన్నియోగశిష్టశబ్దమునకు "సముచ్చయముగా విధింపఁబడినట్టి" యన్నయర్థము పండిత జగద్విదితమైయున్నయది. ఇట్టి స్థితిలో "అమహత్త్వనపుంసకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు" అని వజ్ఝలసీతారామ స్వామిశాస్త్రులుగారు సెలవిచ్చిరి ఈసూత్రమందు మువర్ణక మొక్కటియేవిధింపఁబడినది

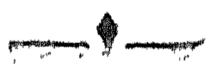
గాని యమమహత్త్వనపుంసకత్వములు సముచ్చయముగా విధింపఁబడ నేలేదు. పరిషత్పత్రికలోనింక ననేకములైన వీరిదురవగాహార్థవాక్యంబులున్నవి గాని యిపుడు విస్తరముతోఁజాలును. శాస్త్రాంతరముల లోని పరిభాషాపదంబులీ తెలుంగునఁ బ్రయోగింపఁగూడదనిన శాస్త్రిలుగారు సన్నియోగశిష్టపదము నెట్లు ప్రయోగించిరో! ఒకవేళ,ఏ హేతువుననైనను బ్రయోగింతురుగాక! అర్థముమాత్రము శాస్త్రాంతరములోని యర్థముగా గానిపింపక వ్యర్థత్వముసంభవిల్లుచున్నది,ఏప్రబలపండితీయగ్రంథములో దీనియర్థసంప్రదాయము వివరింపఁబడినదో సెలవీయఁగోరెదము. ఇంకను బ్రాచీనలక్షణంబులు చాలకవీరల్పకాలములో నవలక్షణగ్రంథము రచింపవలెనని పరిషత్తులయందు ఘోషింప సాహసించుచున్నారట. “సాహసేలక్ష్మీః” అన్నారుగాన వీరు సాహసింతురుగాక! అపుడుతక్కినవారందఱును సభను నా సా దింతురుగాక!! అట్టితఱిని మేమును జూచెదముగాక!!

ప్రకృతంబునసూత్రమందు వివరణలోపంబున్నచో రణలోపంబు సేయక ప్రతిభటులు తిరిగిద్వంద్వయుద్ధంబునకుఁ దారసిల్లుదురుగావుత!!

శ్లో॥ హేప్రా [హేప్రష్టః) డపార్థపరతంత్ర పదైకదృష్టే।హం సాజ్ఞనోవివృణవాని స॥పా॥కు రాష్ట్రకమ్। విద్ధిత్వముక్త రకుమారసపాదు మాగ్య। మా మాహ్వహేన సమరాంగణ పార్థమూర్తిమ్॥

స॥ పా।

(సశేషము)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకట రామశాస్త్రి

విబుధవిరచిత బాలవ్యాకరణ

గుప్తార్థప్రకాశిక

1—11—1916 — దేశమాత

— పరిబోధకరణము —

;o;

పైనామంబుగల బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్య పరిపూర్తింజెంది వెలువడినసంగతి యెల్లరకును విదితమై యున్నదిగదా! ఈవ్యాఖ్యానములో (తత్సమ 57) సూత్రములోని స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక మని యర్థము వ్రాయుట కేవలము వ్యాఖ్యాకారుని పొరపాటనియు, అయ్యది యపార్థ మనియు బ్ర॥ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రుల వారిచేత (రాక్షసనం॥ర పుష్యమాసప్రాంతమున వెల్వడిన) భాద్రపద మా సాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలో వ్రాయఁబడినది. వారు తప్పులని యెంచుకొన్న యంశములలో నిదియేమిక్కిలి పొరపాటని కాఁబోలు! రాటమహేంద్రవరపురస్థగ్రంథకర్తచేర నిట్టియసందర్భ మెట్టులు వ్రాసితిరనిన యిత్యాదిసముద్ధత వాక్యములతోఁ బ్రత్యేకముగాఁ బనిగట్టుకొని యుత్తరములు సైతము విమర్శకపక్షమునుండి పంపఁబడినవఁట. తమపాండిత్యము నందు నింతదృఢవిశ్వాసము గలిగి గ్రంథకర్త పరిశ్రమ నధిస్పందమ్మునకు నంటుద్రొక్కి తమదృష్టికి మీఱినయంశమ్ముల నపార్థమపార్థములు మృదుత్వముతెప్పిన మృగస్వామివాదములతో తమ సామాన్యవిద్యార్థులంబలె కసరి గద్దించుచు "వివాదశ్చవివాహశ్చ సమయోః శేవశోభతే" అనెడిలోకోక్తికి వ్యతిరేకముగా సమానస్కంధతను మీఱుకొట్టియుంతటి సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారివంటి యుత్తమ్ములతో బహిరంగముగా ఢీకొని వ్యాదిగ్రించుట యసంగతమున్ను అత్తి

సాహసమును, లజ్జాకరమును నమ్మొడిసని మామానసంబునకుం దోఁ
చుచున్నను వ్యాఖ్యాటనచేసిన యంశంబులు లోకులలోఁ గొంద
ఱకు నిజంబుగా సపార్థములేయని వ్యామోహము గలుగునేమో!
యనినతలంపునం జేసితిమి. "త్వమేవాహం త్వమేవాహం త్వమేవాహం
నసంశయః" అనునన్యాయంబున గ్రంథకర్తతో మాంకునభేదం బయిన
మమతాబుద్ధియుంటం జేసియు, నెంతయో బలాత్కృతులమై ది 2- ఫి
బ్రవరి 1916 సం॥ రము తేదిగల దేశమాతపత్రికారత్నమ్మున సిద్ధాంత
కౌముది, శబ్దేందుశేఖరము, మహాభాష్యము, ఇత్యాదిగ్రంథములు
ప్రమాణములుగాఁ జూపుచు స్త్రీలింగపదమునకు స్త్రీవాచకమని
యర్థము వివరించుట న్యాయ్యంబే కాని యథార్థముగాదని ధ్రువపఱు
పఁబడినది. పిమ్మట బాలాత్రైనెల ప్రాంతమునఁ బ్రకటింపఁబడిన మాఘ
ఫాల్గునాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రికా మణిలో విమర్శకులు, సంస్కృత
వ్యాకరణంబున స్త్రీవాచకపదము స్త్రీలింగపదమునకు వివరణం బగుట
యథార్థమే కాని మహాబలపండితు లిఙ్గమర్థమునందు స్త్రీవాచకశబ్ద
మును వాడియుండలేదని ద్వ్యర్థమునమ్మలోఁ గొన్ని యమహాబలపండితీయ
వ్యాఖ్యానమందలి యంశములెత్తి చూపి యాంధ్రవైయాకరణుల వ్యవ
హారమునంతను గ్రంథకర్త మొదటి స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపద
మనిన యర్థమునుపయోగించుట యుక్తమని తిరిగివ్రాసిరి. మరల,
మేము తమగ్రంథము దమహాబలపండితులు చూపిన(279, 317, 320,)పుట
టలలో స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపద పర్యాయముగా వాడుట
ది 2 అగష్టు 1916 సం॥ రము తేదిగల దేశమాతపత్రికావ్యాసములో
వ్రాసి ప్రదర్శించితిమి. బ్రాహ్మశ్రీ భద్రాద్రి రామశాస్త్రులుగారు కూడ
స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగమునకు వివరణముగా, మహాబలపండి
తీయమును చెప్పించుతలంపు వాడియున్నారు.

(2) మఱియు. మాఘ ఫాల్గున మాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికారత్నములోనే విమర్శకమానులు "గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు దారశబ్దమును బుంవాచకమ్మని వ్యవహరించుటకును సాహసింతురని తోఁచుచున్నది" యని వ్రాసిరి. దానికి మే మీస్వల్పాంశమునకు సాహసపర్యంతానుధావన మవసరము లేదనియు, సంస్కృతపరంబైన దారశబ్దము పుంలింగబహువచనముగాన సునాయాసముగానే దానిని బుంవాచక మనవచ్చుననియు నా దేశమాతపత్రికలోనే వ్రాసితిమి. అహో బలపండితులును, తేనదారములు, ఇత్యాదిక మేవరూపమ్, బహుత్వేవ దారశబ్దస్య పుంస్త్వమ్' అని 346 పొంటలోఁ బుంలింగమని చెప్పుచుండఁగాఁ బుంవాచక మేల కాఁ గూడదో వింతగా నున్నది.

(3) "అమహాన్నపుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు" నను (తత్సమ 34) సూత్రములోని యమహాన్నపుంసకశబ్దమునకు ద్వంద్వార్థమునువిడనాడి గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కర్మధారయార్థమును లిఖింపఁగానయ్యది గతిలేనిదోషకారి రచన గావున నట్లు వ్రాయగూడదని విమర్శకు లాక్షేపించిరి.

మేము ద్వంద్వసమాసపక్షమందు ననేక క్లిష్టదోషములు గనంబఱిచి ద్వంద్వార్థమే గతిమాలిన యర్థమని మహాభాష్య, కైయట, కౌముదీ, శేఖర, విషమీ, శబ్దరత్న, పరిభాషేందు శేఖరాది గ్రంథములు ప్రమాణములు గాఁగ స్థిరపఱిచి శాఖాచంక్రమణముగా లక్ష్యానమన్వయపూర్వకమయిన కర్మధారయార్థ సౌలభ్యము వివరించి చూపితిమి.

(4) వారు స్వపక్షమయిన ద్వంద్వార్థమును వచించుటలో నమహాత్వనపుంసకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదని ప్రయోగించిరి.

అట్టి యోగశిష్ట శబ్దమునకు సాంస్కృతికవ్యాకరణజ్ఞులును సహోబలపండితాద్యాంధ్రవై యాకరణులును నీవటులో సుప్రసిద్ధముగా వాడిన యర్థము సరిపడకయుండి యిట్టి యపార్థముగాఁ దెల్లమగు చున్నందున దాని యర్థ మేమనివిమర్శకుల నడిగితిమి.

(5) 'బృందారకా దైవతాని పుంసివా దేవతాస్త్రియామ్' అను కోశాదులవలనఁ బుంలింగమును నైన స్వపత్త్రికో దాహృతదైవత శబ్దము నకే స్వమతముంటు ఋష్వర్ణక మేలరా లేదో! యంతిమప్రశ్నముగా నడిగితిము.

ఆగస్టు 2 తేదిని నుదయించిన దేశమాత ప్రతికానంతరత్న మ్మున మే మైదంశములు ప్రకటించిన విపక పెలువడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికావాంసనములు మూఁడిటిలోను మూలింబించిన యంశములకు బ్ర॥ వ. సీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారు ప్రత్యుత్తరంబు లీయలేదు. వారి తాత్పర్యము సయుక్తికముగా వ్యక్తీకరింపఁ గోరుచున్నారము

స॥ పా॥

21—2—1917. దేశమాత,

బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక

విజ్ఞాపన

సుధీమణులారా!

"బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక"యను పేరంబరగు వ్యాఖ్యానము నాచేరచింపఁబడి ప్రకటితమయ్యె నన్న సంగతి యెల్లరకును విశదమే కదా! ఆవ్యాఖ్యానములో స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని పర్యాపదంబు వ్రాయఁబడఁగా నయ్యది గూడదనియు, "అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు మునర్ణక మగు" నన్నసూత్రములోనియమహన్నపుంసకశబ్దము ద్వంద్వసమాసముగా వ్రాయవలసి యుండఁగా నటులు సేయఁబడలేదనియు, నంతగ్రంథము నేసిన గ్రంథకర్తయెడ నెంతమాత్రమును గౌరవమ్మొనపకయౌద్ధత్యమున 'నపార్థమపార్థ' మనిపలుమారు విజయనగరనివాసులు బ్ర॥ శ్రీసీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు బొబ్బరించుచు నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రికయందుఁ బ్రకటించిరి. విద్యావృద్ధవయోవృద్ధుల వదనంబులు కలవచనంబులతో మెలంగుట యుక్తంబుగాని కలహవచనమ్ములతో నలంగుట న్యాయ్యంబు గాద యుని, వ్యవహారములోనికి దిగినపిమ్మట నావేశమ్ము లవధిని మీరుచు ననియు నేనించుక సంకోచించుచుండ నంతట నాతిరస్కారమును సహింపక "త్వమేవాహంత్వమేవాహ" మ్మనున్యాయంబున నాయెడ నభేదబుద్ధిని సంచరించు సమరాంగణపార్థమూర్తిగారు శాస్త్రిలుగారి యభియోగమునకుఁ బ్రత్యభియోగంబు నేసి, ది 2 ఫిబ్రవరి 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాతపత్త్రికలోను, ది 2 ఆగష్టు 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాత పత్రికలోను స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకశబ్దము పర్యాయపదముగా వ్రాయకతీరదనియు, సూత్రాంతరములోని యమ

న్నపుంసక శబ్దమున నిరుపమోగ ద్వంద్వ సాధనము క్లేశహేతువనియు భాష్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములు ప్రమాణముగాఁగఁజూపి ప్రకటించిరి. పిదపనాలుమాసములు గతింపఁగా నీ ఫిబ్రవరి నెలలోఁ బ్రకటింపఁబడిన నల సం॥ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్త్రికలో బ్రహ్మశ్రీలు మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బారాయ శాస్త్రులు గారును ఎజ్ఝల చిన సీతారామ శాస్త్రులుగారును వరుసగా ద్వంద్వమును గూర్చియు ద్వంద్వ స్త్రీవాచక శబ్దములను గూర్చియుఁ బార్థమూర్తిగారి యాశయమునకు వ్యతిరేకముగా వ్రాసి ప్రకటించిరి యన్నట్లున్నది. బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రులు గారు నన్ను మంచివైయాకరణుని యావఱకు వినుచున్నట్లు నాపుణ్యవశంబున మెచ్చుకొనుచు నన్నుం గాని లేక యితరవైయాకరణులం గాని యడిగి సందేహములు తీర్చుకొనవలయునని వ్యాసాంతమునఁ బార్థమూర్తిగారికి నుపదేశించినట్లును వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్టివ్రాఁతయే నావకాశకుశేశయంబున నతిశయిల్లెడి యాశయమ్మును దెలుపఁగా బలాత్కరించినది. ఉభయవాదులును నేకీభవించి కోరకుండనే తమంత తాము ద్వంద్వవాదులగు సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారికి నుపజ్ఞకల్పమూర్తులై యేతెంచిన బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రులుగారు, గ్రంథమునందు ద్వంద్వసమాసమును బరిహరించిన నాయభిప్రాయమును దెలుపఁదోఁచు నీశగా నరుదెంచిన పార్థమూర్తిగారిని నన్ను నడిగి ద్వంద్వస్థాపన విషయమైన సందేహములున్నచోఁ దీర్చుకొమ్మనుట మిక్కిలి యసందర్భగర్భవాక్యంబుగదా "యద్యస్తి వీర్యమస్త్యేవ। కర్మైవకథయిష్యతి॥ యను మురారికవీంద్రుని వచనప్రకారంబునఁ గృత్యమే తెల్పును వేఱొకటి యేటికి? ఇంతియకాక, పార్థమూర్తిగారు ద్వంద్వసమాస బాధకము

లుగా వ్రాసిన ముఖ్యాంశములు కొన్నిటి నంటనైననంటక విడనాడిన వీరివ్యాసము పార్థమూర్తిగారికి సందేహములున్నట్లు లెట్టులారోపింప గలిగెడి? శాస్త్రదృష్టినిజూడఁ గ్లేశకారియై సూత్రిలక్షణంబునకును నాగ్రంథసరస్వతికిని గర్భశత్రునగు నీనిష్ప్రయోజన ద్వంద్వంబింకను నీసూత్రంబును బట్టుకొని యుయ్యేలలూఁగుచో విచ్చలవిడి విహరింప నిచ్చెదనే? ఈవఱలోఁ బండితులపరామరికకు డాఁగి నెంతో ప్రయో జన కారిగాఁగ భ్రమియింపఁజేసిన యీద్వంద్వము నిపుడు పండిత ప్రపంచమ్మునుండి పటాపంచఁగాఁగ బాఱంద్రోలెదంగాక !! నిరర్థకం బైనయిట్టి యమహాన్నపుంసక ద్వంద్వమ్మునకు శాస్త్రమార్గంబునం గూడ నిత్యత్వమును నెలకొలుపఁ జూచుచుండెడి ప్రస్తుతప్రకరణంబులో "దుర్యోధనార్జునులు శ్రీకృష్ణసహాయమును గోరివచ్చిరి" యిత్యాదిసార్థ కప్రకరణవిరోధివాక్య భ్రంశంబులతోనిండిన యీవ్యాసమునకు మహా మహోపాధ్యాయబిరుదాంకితులగుశాస్త్రులుగారేకర్తలనఁగాసంశయము వొడముచున్నది. లేనివంకలు దేఁ జూచుచోఁదములోనివంకలు వెల్వ డుంగదా !ఏది యెట్లున్నను దదీయనామధేయ సువర్ణాంకితమై రూపధే యముగాంచిమిఱుమిట్లు గొల్పుచున్నయీవ్యాసంబున్యాయముగాసమా ధానంబుచెప్పి గౌరవింపఁదగినదిగాని యన్యథా సేయందగినదిగాదు. నేనును గాశీపుర నివాసులగు జాగదీశపండేజీవారికిఁ బ్రియశిష్యులును భాష్యాబ్ధిమథన సంగృహీత సుధీభావులును నన్మద్వంశముక్తామణు లునునిర్ద్వంద్వులునైనబ్రహ్మశ్రీనరసింహ దీక్షితులవారి శిష్టాచారమా ర్గగతి విశిష్టచరణారవిందంబులయొద్ద శిక్షితుండనై యించుక శబ్దవిద్యా గంథంబూరుకొన్నవాఁడను గాని యూరకున్నవాఁడనుగాను "శ్లో॥ని ర్ద్వంద్వోహిమహాబాహో। సుఖంబంధాత్ప్రముచ్యతే॥ అను గీతావాక్య ప్రకారముననట్లు నిర్ద్వంద్వులైన గురులయొద్దఁ బొత్తముపట్టిననే నారీతిని నిర్ద్వంద్వుండఁగా నేరకున్నను, నీప్రకృత ద్వంద్వమునుద్రోసి

రాజనిమైన నిర్ద్వంద్వుండ నయ్యెద. కావున సముద్ధతులయెడ సమాధానంబు చెప్పందగిన సమరాంగణపార్థమూర్తి గారిని సామవచనంబులతో నించుకవడి సవరించి నేను స్వయముగానే సుశాంతిమతులగు శాస్త్రుల వారికి నభిముఖుండనై గౌరవపూర్వకముగా సమాధానసంధానము గావించి యీవ్యర్థద్వంద్వంబును దప్పునకుఁ దలంగింతుంగాక ఆఱుమాసము లంతకాలయూనము కానీను. మా రాజకీయకలాశాల యందుఁ బరీక్షాచర్చ జరుగునట్టి సమయము సమీపించినందున నెల వుదివసములలోఁ బ్రత్యుత్తరంబు నిచ్చెద. స్త్రీవాచకశబ్దము గతించిన వ్యాసద్వయంబున మిన్ను మన్నంటుటయె గాక మిన్నేఱుసైత మంటి పూతంబైనది గాన దానిం గూర్చి యించుకంతయే చర్చింపఁ బడును. ప్రకృతంబగు స్త్రీవాచకశబ్దమంటిన మిన్నేఱు నల్లురును నను కొనుచున్న మిన్నేఱుగాదంట. మున్నేరునునర్థమెఱుంగని మిన్నేఱంట. ఏమి! యీవిశ్వామిత్రార్థము లంట. ఔరా! అద్భుతం బుద్భూతంబయ్యెడి ధర్మంబే వర్ధిల్లుగాత!

ఇట్లు విన్నవించు కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి
ప్రథమగీర్వాణపండితుఁడు
ఆర్ట్సు కాలేజి
రాజమహేంద్రవరము

18-4-1917 దేశమాత.

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము

ద్వం ద్వో ప శ మ న ము .

—*—

శ్లో॥ పంశీతాఖండలాఖండ। సమ్మోదామృతదోహదమ్
ద్వంద్వోపశమనంకుర్వే। సోహం సత్కర్మ ధారయః॥

శ్లో॥ మహామహో పాధ్యాయం స।
త్కర్మధారయదూషణమ్.
తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి
బ్రహ్మశ్రీభూ షణం బ్రువే.

ఓ సుధీమణులారా!

1916 సం॥ రము ఆగస్టు నెల 2 తేదీగల దేశమాత పత్త్రిక యందు "ద్వితీయప్రత్యభియోగ" మను శీర్షికతో (సూ॥ 39. తత్స మ) "అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు ము వర్ణకంబగు" నను బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని "యమహన్నపుంసకములకు" అనెడి పదంబునఁ గర్మధారయసమాసవృత్తి యందలి యాంతరంగికార్థమును నుదాహరణ సమన్వయసహితంబుగా 'జాటించి యచ్చటి ద్వంద్వవృత్తి యందలి దుర్లలిత వృత్తిని నాయెడ నణుమరలేని వృత్తితో మెలంగు చుండు సమరాంగణ పార్థమూర్తిగారు మహాభాష్యకైయట శేఖరవా క్యపదీయములై యాకరణభూషణసారాది గ్రంథమ్ములు ప్రత్యక్షసాక్షులుగా గ బహిరంగము సేసి దానిని బహిష్కరింపఁగా, ద్వంద్వపక్షపాతులగు వక్కాణించిన సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి పక్షము పాతము నొందెనని

భీతిని సంభ్రమించి కేవలమును నట్టి పక్షపాతమ్మే లేకుండఁదలంచి విజయనగరనివాసులు బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బరాయశాస్త్రులుగారు 1917 సం॥ రము ఫిబ్రవరి నెలలో వెలువడిననల సం॥ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్త్రికలో "ద్వంద్వయుద్ధోపశమన" మను పేరంబరంగు నొకవ్యాసమును ద్వంద్వసాధకంబుగా నటించుచున్న దానిని లిఖించిరి యన్న సంగతి సందర్శించితిరి గదా! (2) కలియంబడి కలహించువారలలో నొకఁడిపోవుచున్న పక్షంబున "ఆపత్కాలేనాస్తి మర్యాదా" అనున్యాయంబు స్మృతినుంచి కనికరంబు గలిగి దయాళురగుసాధుప్రజలతోఁ జూచుట నైసర్గికమయియున్నయది. అది యొక్కటియే కాక బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులుగారికిని బ్ర॥ వఝ్ఝలచిన సీతారామస్వామిశాస్త్రులు గారికిని నేకగ్రామేవాసిత్వమును నేకవిద్యాశాలాంశాధికృత్వమును లోనగు పరస్పర సాహచర్యకారణంబులు గూడ సమగ్రమ్ముగా నుండియున్నవని వినియున్నాఁడ జగమ్మునందుఁ బెక్కగు వీరివంటి మంచివైయాకరణులు సమంచితమైన సమన్వత్తితో వినుచుండి యుదాసీనులైయున్నను పైనిం జెప్పిన కారణంబులు వీరిని బలాత్కరింపఁగాఁ బూర్వోక్త సూత్రమునందు సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి ద్వంద్వసమాసవిగ్రహంబును సాధించుటకు నెన్నెన్నియో క్రిందికి మీఁదికి సూత్రయుక్తులనన్ని సుబ్బారాయశాస్త్రులుగారు రాటుపటుబోటులు నొగ్గసామాన్య ఘాటుబోటులు గాఁగ సింగారించి సిఁగబెట్టి యుంచిరి. కాని యవియన్నియు శాస్త్రీయములు గానందున నెన్నికకు రాక "కూష్మాండేభ్యస్స్వాహా" యను వేదశ్రుతి కేమాను కూష్మాండపడియున్నవి. సుబ్బరాయశాస్త్రులుగారికి నిజముగా నిష్కళంకమైన పాండిత్యమే కలిగియున్నది యందుము. అయినను నోటిపలుకు పలుకుచున్న వృత్తి

కాపాత్రమునందు గట్టిశనము తెచ్చిపెట్టంజూచెను. తమ సింహనోటి పలుకులు చిత్తమువచ్చినట్టులు చిత్రజల్లులుగాఁ జల్లినను నయ్యవి చెల్లాచెదరగుంగాని న్యాయ్యసిద్ధాంతసస్యంబులకు నెట్టులు పోషకంబగును ? అయ్యది యటుండనిండు. (3) ప్రకృతంబునఁ గర్మధారయార్థమున వివరింపఁబడిన యీసూత్రార్థమునకును, క్రింది యుదాహరణములకును సమన్వయముగాదని ద్వంద్వవాదులు గభీరఘోషణములతో లోకులమనస్సులు వ్యాకులపెట్టుచుండిరి. గాన నట్టి సూత్రార్థమెట్టు లెన్నివిమధములుగా సునాయాసమున సరియగునో యీప్రథమవ్యాసఘట్టమున విన్నవించి తర్వాతి వ్యాసఘట్టంబులందు ద్వంద్వమతఘట్టనమ్ము గావించెద. రాగద్వేషద్వంద్వాభిమానము మాని సత్కర్మధారయుండనో నే నెవ్వడైనను న్యాయంబగు వాచోయుక్తులు మీమాంసమున నాటునట్లు పునవిసేయుదుంగాని నాసత్కర్మార్థమునకు విరుద్ధముగా "ఏవంహి దృశ్యతేలోకే, భిక్షుకోయం ద్వితీయాం భిక్షాం సమాసాద్య పూర్వాం నజహాతి॥ సంచయాయైవ ప్రవర్తతే" యని యజహత్స్వార్థావృత్తి ప్రకరణమందలి సమర్థసూత్రస్థ భాష్యకారవచనరీతిని భిక్షావందనములు సేయుండని స్వాములవారితన మూనిబలాత్కరింపను జుండీ పర్యవసానమున ద్వంద్వవిసంవాదార్థమును గర్మధారయ సంవాదార్థమునుగ్రొప్పు పటిచి గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానంబునం బ్రకటించువాఁడ సుధీమణులు సావధానస్వాంతులై వినంగ వేఁడుచున్నాఁడ.

(చదువరులకు విసుపులేకుండ ఘట్టములుగా విభజించి ప్రకటించెద.)

(4) లోకములో—శ్రీరాముఁడు, శివుఁడు—ఇత్యాదిమహాద్వా

చకముల యందలి మువర్ణకంబు పుంలింగచిహ్నంబనియు, వృషభము, ధనము—ఇత్యాద్యమహద్వాచకముల యందలి 'మువర్ణకమ్ము నపుంసకలింగచిహ్నంబనియు నెల్లరును నెఱింగినవిషయమే కదా!! ఇట్లుండనిపుడు ద్వంద్వవాదులు మోపిన పెద్దనేరమేమనఁగా—'ధనము, శబ్దములోని మువర్ణకంబు నపుంసలింగ చిహ్నంబనియు, 'వృషభము, శబ్దములోని మువర్ణకమ్ము పుంలింగచిహ్నమ్మనియు ననవలయునని గ్రంథకర్తను బలాత్కరించి దేశమంతటను నల్లరి సేయుచుండిరి. ఒకరూపుగల వస్తువుచే రెండువిధంబులుగాఁ జెప్పవలెనని బలవంతము పెట్టినచో నెవ్వరొప్పఁబడుదరు? ఒక్కరీతిగానేగల శృంగములు దీసికొనివచ్చి దానిని మహిషీశృంగమనియు (గేదెకొమ్ము) నంతలోనే గోశృంగమనియు (ఆవుకొమ్ము) ననుండవని బలాత్కరించినచో బలాత్కర్తలకు శృంగభంగమ్మే కాక పవిసిలుగట్టికొని పోరినను లోకులామాట పాటింతురే? అట్లే 'ధనము,చోట నపుంసకలింగ చిహ్నంబని బోధింపఁబడిన మకారపుం గొమ్మును సంతలోనే 'వృషభము,చోటఁ బుంలింగచిహ్నమ్మనుమనినచో నగుబాట్లు రాకుండునే? కావుననే చిన్నపాఠశాలలోసైతము వృషభము-కాకము-ఇత్యాది తిర్యగ్వాచకశబ్దములును శబ్దలక్షణాన్వయము (పార్సింగు) వివరించునెడల "ధనము, వనము" శబ్దములువోలె నపుంసకములు గాఁ దలంపఁబడుచున్నవి. ఈవిధమ్మున నమహత్తులు నపుంసకశబ్దములు కాకతీరదుగాన, నమహత్తులయిన నపుంసకములని కర్మధారయ సమాసమని గ్రంథకర్తచేత సూత్రము విసరింపఁబడినది.

[illegible] బూతము, దైవము (భాగ్యము—విను॥ దైవం దిష్టంభాగ[illegible] (స్త్రీపుంసతిర్యగ్వాచి) సూత్రముక్రింద వ్రాయఁబడిన లక్ష్యము 'దైవము, గాని ప్రతివాదులన్నట్లు 'దైవతము, గాదు. మహద్వాచక 'దైవత, శబ్దమునకు మువర్ణకము, ఏసూత్రమునఁ గలుగునని శంకింతురేని వినుఁడు.

(5) సూ॥ ౬-౪-౧౭౪॥ 'దాండినాయనహాస్తి నాయనేత్రి' సూత్రస్థభాష్యంబున 'యథాసపుంసకంలింగసర్వనామ'యని నపుంసకలింగము లింగములలో సర్వనామమని చెప్పంబడినందునఁ బుంలింగాది విభక్తులగు "ఘు" వర్ణకాదులు రానిచో లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగపు 'ము', వర్ణకమే న్యాయంబున వచ్చును. కనుకనే "సామాన్యే నపుంసకమ్" అనువార్త్తికము న్యాయసిద్ధముగాని యపూర్వవిధి గాదని శేఖరాదివ్యాఖ్యలయందు వ్రాయంబడినది. దానంజేసియే (ఏకవర్ణవర్తిత్వాద్వాచః (వర్తినీత్వాత్, అనుటకు మాఱుగా) అనపదస్న్నికర్షేతి సూత్రస్థభాష్యప్రయోగంబును, "సామాన్యే నోఽక్రమాత్ స్త్రీప్రత్యయాభావః" అను తత్రత్యకైయట గ్రంథమును, [2] కారకవిభక్తేర్బలవత్త్వాత్ ద్వితీయా" "బలవతీత్వాత్" అనుటకు బదులుగా) అను శేఖరప్రయోగము (3) "శరదః కృతార్థతా॥ ('కృతార్థతా', అనవలసియుండఁగా) ఇత్యాది కవిప్రయోగంబులును స్త్రీలింగరూపములకుఁ బ్రతినిధిగా నుంపబడిన నపుంసకరూపములతో సాధువులగుచున్నవి. ఇంతియకాక, (4) 'శాంతోద్వేగస్తిమితనయనం దృష్టభక్తిర్భవాన్యా" అను మేఘసందేశశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందును, (5) 'దృఢభక్తిరితి జ్యేష్ఠే, అను రఘువంశద్వాదశసర్గస్థ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందును: "దృష్టం భక్తిః యస్యాసః" దృఢం భక్తిః యస్యాసః॥ అను మల్లినాథసూరి ప్రదర్శితవిగ్రహంబులలో స్త్రీలింగభక్తి శబ్దమునకు సమన్వయములైన నపుంసకప్రత్యయాంత దృష్టదృఢశబ్దములు సంగతములగుచున్నవై యాసమాసంబులు సాధువులగు. ఇట్లే మిత్రము—(మహద్వాచకమగుచో) ఇత్యాదిక్వాచిత్కరూపంబులందుం గూడ సూత్రమక్కఱలేకయే లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగము, 'ము, విభక్తిన్యాయప్రాప్తంబగు.

(6) ద్వంద్వవాదులు పై సూత్రములో ద్వంద్వము రచియించి "అదంతనపుంసకములకు మువర్ణకమగు" నని విధి సూత్రము రచియించకొన్నచో మీఁద మిక్కిలి గొప్పదోషములు సంభవించి యవిధిపడ వలసి వచ్చును. అది యెట్టిదియనఁగా నాకర్ణింపుఁడు.

1 తీర్థం శాస్త్రాధ్వరక్షేత్రోపాయోపాధ్యాయమంత్రిషు— అను నిఘంటువున నుపాధ్యాయాది మహార్థముల యందును తీర్థ శబ్దము, నపుంసకముగానఁ బ్రతిభటుల మతమందును 'తీర్థుఁడ, నుటకు బదులుగాఁ దీర్థమన వలసివచ్చును.

3 మహామాత్రాః ప్రధానాని—అనునిఘంటువున మంత్రివాచకమై మహార్థకమైన నపుంసకప్రధానశబ్దమున 'ప్రధానుఁడు ప్రధానులు' అని కావలసియుండఁగా 'ద్వైతమతము' అను నట్లు 'ప్రధానము' అనవలసి యుండును. ప్రధానశబ్దము మంత్రివాచకమైనపుడు పుంలింగముం గూడఁ గలదందురేని వైకల్పికముగాఁ బ్రధానమన్న రూపము తప్పక యవిధి నొంద వలసివచ్చును.

2 పరంధాముఁడు...ఇత్యాదిప్రయోగంబులు మొదంగూడ నవిధి సంభవించును. ఇంతియకాదు. అవధానంబుతో నవధరింపుఁడు. 1 అధికమయి పిత్రార్జితమహాధనము.—ఈవాక్యంబున విశేష్యమహాధనమువోలె విశేషణములైన యధిక పిత్రార్జితశబ్దములు గూడ నపుంసకములై మువర్ణకముం బొందినట్లు—2 జగన్నాటకప్రవర్తకుఁడైన దైవమే రక్షకుండు—అన్న వాక్యము సంగూడ దైవవిశేషణములు నపుంసకలింగములు గాన జగన్నాటకప్రవర్తకంబైన దైవమే రక్షకము—ఇత్యాది భ్రష్టప్రయోగంబులు ఘటిల్లించును. 3 నా మిత్రము దయావంతుఁడు—అనుచోట "నామిత్రము దయావంతము" అని యిత్యాది ల. సవ్యాప్తి

యోగమ్ములు ప్రవర్తిల్లు. మేముంగూడ నిట్టిప్రయోగములయెడ లోక న్యాయమే యవలంబింతుమని ద్వంద్వవాదు లనంగూడదు. అట్లయి నచో వీరివిధి యవిధియగును. మామతమునందు విధివాక్య మవసర ములేకుండనే "న కేవలా ప్రకృతిః ప్రయోక్తవ్యా, నాపి కేవలః ప్రత్య యః; అపదంనప్రయుంజీత, అను శాస్త్రీయవచనంబునఁ గేవల ప్రకృతి ప్రయోగింపఁదగదు గాన దైవతాదిక్వాచిత్కశబ్దములయొద్ద వేఱొక విభక్తికిఁ బ్రాప్తిలేమింజేసి లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగపు 'ము" వర్ణకమే సునాయాసముగా న్యాయప్రాప్తంబై యవిధినొందవలసిన య వసరములేదు.

(7) ఇఁకను ద్వంద్వవాదులు "అమహత్తులైన నపుంసకము" లనఁగా "ధనమ్, వనమ్"— యిత్యాది నపుంసకములే యగుంగాన "వృక్షః, కాకః,— ఇత్యాది పుంలింగములు గూడఁ దెలుంగున నపుం సకము లేవిధిచేనగునందురో యువధరింపుడు. ఈసూత్రములోని య మహత్పదంబున యావదమహత్తుల నుద్దేశించి "అప్రాప్తేశాస్త్రమర్థ వత్" అను మీమాంసాన్యాయంబునఁ బ్రాప్తాప్రాప్తపర్యాలోచన జేసినచో నపుంసకత్వ మీవిధియే విధించుచుండు. అందున వృక్షాదు లు తెలుంగున నపుంసకములయ్యె. కనుకనే "సర్వాదీనితదంతానిచో క్తసర్వార్థ వాచకత్వ సమానాధికరణ సర్వనామపదవంతీతితత్రప్రాప్తా ప్రాప్తవివేకన్యాయేన సర్వనామపదవత్త్వాంశేపవవిధిః; సర్వార్థవాచక త్వస్యలోకతః సిద్ధేః" అనునబహుప్రీహివితి సూత్రర్థశేఖరము సంగత మయ్యె. అట్లై ప్రాప్తించిన యమహత్సంజ్ఞగల శబ్దముల ననువదించి నపుంసకత్వ మిచట విధింపఁబడియె.

(8) ఒకవేళ సర్వాదీతిసూత్రమ్మున వ్యస్తపదమ్ములకు నుద్దేశ్య

విధేయభావమ్ము సంగతంబగు. ఇట సమాసస్థలంబుగాన నుద్దేశ్యవిధే యభావంబు పొసంగదందురేని యట్లనవలదు. "లోహితోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరంతి" అను సమాసస్థలంబున మీమాంసా బాలప్రకాశ మీమాంసాన్యాయప్రకాశాది గ్రంథములయందు నుష్ణీషముల ననువదించి లౌహిత్యము విధింపఁబడుచున్నది గాన నిచటం గూడ సమాసంబున నెల్లియమహాత్ముల ననువదించి నపుంసకత్వవిధి బోధించుచునే మువర్ణకమును విధించుట నిర్బాధంబు. కావుననే "యత్తువృత్తా వుద్దేశ్యవిధేయభావే నానన్వయాదాశీర్విషయేచ తథాఽన్వయాన్న సమాసఇతితన్న వృత్తావపిప్రాప్తత్వాదిపర్యాలోచనేన లోహితోష్ణీషేత్యాదౌతథాన్వయదర్శనాత్ భాష్యేతథాన్వయే వృత్తేరసాధుతయా అనుక్తేశ్చేతిసమాసవాదేమంజూషాయాంవిస్తరః" అను షష్ఠీకారక శేఖరమును 'లోహితోష్ణీ షాఇత్యాదావితి" సోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరంతీతి వాక్యేనఉష్ణీషస్యప్రాప్తత్వాత్తదనువాదేన లౌహిత్యమాత్రస్య విధానాదితిభావః" అను తత్రత్యచంద్ర కలావ్యాఖ్యానంబును "యముద్దిశ్య ఆగమోవిహితః" అను పరిభాషేందుశేఖరస్థయదాగమపరిభాషయందలి గ్రంథమును "లోహితోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరం తీత్యాదౌప్రాప్తాప్రాప్తపర్యాలోచనాయాముష్ణీషాద్యుద్దేశ్యక లౌహిత్యాదివిధాయక పాశ్చాత్యబోధస్యాఖిలానుభవసిద్ధత్వాదిత్యన్యత్రవిస్తరః॥ అనెడి యత్రత్యవాక్యార్థచంద్రికయును సంగతంబు లగుచున్నయవి. అందున సమాసస్థలంబైనను నిట నమహాత్ములకు నపుంసకత్వవిధి నిరాతంకమ్ము. ము వర్ణకము నపుంసకలింగ విభక్తియగుటనిర్వివాదమ్ము. కానదైవతాది క్వాచిత్కమహాన్నపుంసనములందు లింగసర్వనామనపుంసకలింగవిభక్తి ముకర్ణక

ము న్యాయప్రాప్తంబుగాన "నుపలక్షణ" మని సూత్రము నొద్దనేల వ్రాయలేదన్న ద్వంద్వవాదుల శంకకుం గూడ నవకాశము లేక సర్వమును సూత్రమందలి యథాస్థితిగ్రంథంబు రమణీయంబగు. (1) ఇంతియుకాక కర్మధారయము సమాసము సేసి యానదమహాత్ములయందు నపుంసకత్వము విధించుచు మువర్ణకము విధించుచున్నందున నమహాత్ములకు ము విభక్తి వచ్చునట్లే నపుంసకములకు మువర్ణకము వచ్చునని స్పష్టపడుచున్నది. 1 ఈ ముఖచంద్రునికి (కర్మ-స) నాహ్లాదకత్వమమరెను" ఈ వాక్యమున ముఖమునం జంద్రత్వము విధించుచు నాహ్లాదకత్వము విధించుచున్నందున నాహ్లాదకత్వమున్నది యని యూహించి చంద్రునికి వైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము లేదని యెవ్వరు నూహింపరు. (2) "ఈకన్యకారత్నమునకుం గాంతి పుంజముల రెను" — ఈ వాక్యమునం గన్యకయందు రత్నత్వ మతిదేశించి (ఆరోపించి) కాంతి పుంజమును విధింపంగా గన్యకకుం గాంతిపుంజమున్నదని యు రత్నమునకు లేదనియు నెవ్వరందురు? (3) ఈ శాస్త్రివర్యు నారదునకుం గలహాశనత్వమొసంగెను"—ఇట్టివాక్యమున శాస్త్రివర్యునియందు నారదత్వము విధింపంగా శాస్త్రులవారికిఁ గలహాశనత్వ ముండినదని యూహించి నారదునికలహాశనత్వమునకు మొదటికే మోసము వచ్చుననుకొందురే? అనుకొనరు. అట్లే "యమహాన్నపుంసకములకు మువర్ణకమగు" నన్న వాక్యమున నమహాత్ములకే మువర్ణకము వచ్చి కేవలనపుంసకములకు రాదని యెట్టికుశాగ్రీయబుద్ధి కోవిదుండును గలలోనైనను దలంపఁడు. కాన, మిత్రము (మహాత్ము) దైవతము—ఇత్యాది మహన్నపుంసకములన్నియు నీసూత్రముచేతనే నిరాతంకముగ సాధువులగు. అనవా ద్వంద్వవాదులు స్వకపాండిత్యపరీక్షణముతో నీసూత్రమున మహన్నపుంసకములకు మువర్ణకంబు రాదనె సుగ్రీవాజ్ఞ సేసినచో నీసూత్ర

మక్క—అలేకయే ద్వైవతము-ఇత్యాదియందు నపుంసకములకు మువర్ణకము పైనింజూపిన న్యాయమువలనను రాకతీరదు. ద్వంద్వముసేసి సాక్షాత్తు విధివాక్యము సేయరాదా? యనవలదు. పైనిం జెప్పిన రీతిని మిత్రము సౌఖ్యుడు—అనుటకు బదులుగా మిత్రముసౌఖ్యము, ఇత్యాద్యపస వ్యాప్రయోగంబులు సంభవించెడి కాన సూత్రమునం గర్మధారయార్థము శాస్త్రమార్గమున సుకరమును లక్ష్యానుకూలమును నయి యున్నది. ద్వంద్వమన్ననో! యశాస్త్రీయము క్లేశావహమును లక్ష్యప్రతికూలమును నగుచున్నది. కాన ద్వంద్వ మసార్థకము. పార్థమూర్తిగారి యుపలక్షణపద్ధతియును శాస్త్రీయమని స్థిరపడుచుండబోవుచున్నాడను.

ఇంకను మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రులు గారు నిర్ణయించిన ద్వంద్వసమాసార్థసిద్ధాంతమున "చార్థేద్వంద్వః" గోస్త్రియోరుపసర్జనస్య ఆద్యంతౌటకితౌ" ఇత్యాద్యనేక సూత్రముల భాష్యము పూర్వపక్షీకృతమ్మగుటం గాన నయ్యది యశాస్త్రీయమని కరతలామలకముగాం దర్శితివ్యాసఘట్టములందుం గనంబడెడుంగాక!! ఓ సుధీమణులారా! మాకాలేజి యేప్రిలు. ఈయయిదవ తేదినిమూయంబడు. గతించిన (21) వ తేదీగల దేశమాతలోం బ్రకటించి మనవి చేసినరీతిని మీమనమ్ములు తృప్తినొందింపం బిదప సావకాశుండనై యనంతరగ్రంథము ప్రకటించెద.

ఇది 1 వ్యాసఘట్టము

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

(సశేషము)

1917 సం ఏప్రిల్ నెల 18 వ తేదీ

(ఈనెల 4 తేది పత్రిక శేషము)

ద్వితీయవ్యాసఘట్టము.

[ద్వంద్వవిగ్రహనిగ్రహము]

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండ
సమ్మోదామృతదోహదం।
ద్వంద్వోపశమనం కుర్వే।
సోఽహం సత్కర్మధారయః॥ ౧

అ. గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య న్వయ వేంకటరామశాస్త్ర్య
హంతు గ దేయమ్। తాతాసుబ్బారాయా।
ఖ్యశాస్త్రవరసభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥ ౨

ద్వంద్వవాదు లుదహరించుకొన్న ప్రకృతసూత్రీయార్థవివరణ వాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహముపోలిక కైనను బనికివచ్చునా! రాదా! యనునంశ మీఘట్టంబున విమర్శింపబడును.

ఓసుధీమణులారా!

"అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగు ననియర్థము"—అని సీతారామశాస్త్రిలుగారు (తత్స39) సూత్రార్థమును వివరించిరి. యని ది 2-8-1916 సం॥రము దేశమాత పత్రికలోఁ బార్థమూర్తిగారు వ్రాసి యీవివరణవాక్యము సముచ్చయార్థముఁ దెల్పుచున్నదియనియు "గౌణ్యసంభవాత్॥ (అ౨పా3సూ3) అనుసూత్రమును వివరించుతఱిని "నహ్యాకాశస్యోత్పత్తిస్సంభావయితుం శక్యా శ్రీమత్కణభుగభిప్రాయానుసారిషు జీవత్సు" అనిశంకరభాష్యము ననన్నట్లే వైయాకరణులు జీవించియుండ సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వము సాధించుటదుర్లభమ్మనియుఁ బల్కిరి. పార్థమూర్తిగారి యట్టియభిప్రాయము తోడనే నేనును నేకీభవించెద. ఈయభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగా ద్వంద్వవిగ్రహమువలె నెల్లపదార్థములును స్వార్థముతో నన్వయించుట విధియాటం జేసి పైసూత్రీయవివరణ వాక్యమందు గీర్వాణభాషలోని చ శబ్దమునకు బ్రతినిధిగానుండి దదర్థముం దెల్పు ను, శబ్దమువరుసగానమహత్తుపదమునకుంబదనునపుంసకలింగశబ్దము లకనును నన్వయించుననిచెప్పుటకేతరయోగార్థకద్వంద్వవివరణవాక్య

మనుటకు నెంతమాత్రమును బ్రతిబంధము లేదని బ్రాII సుబ్బారాయశాస్త్రులుగారు ప్రబలముగాఁ బ్రతిజ్ఞ చేయుచుండిరి. నేను మాత్రము "చ" శబ్దార్థకమైన పూర్వోక్త వాక్యములోని "ను" శబ్దద్వంద్వము వట్టివిఁగ్రహపుష్టికే పనికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును బనికిరాదని నిశ్చయించెద 'చ' శబ్దార్థకమైన 'ను' శబ్దములున్నంతమాత్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనచో తెలుంగుభాషలోని 'ను' శబ్దముల యర్థముం దెల్పునవేక 'చ' శబ్దములుగలవిగ్రహమ్ములన్నియు ద్వంద్వవిగ్రహములే కాఁదగియుండునుగా! అట్లు ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికిఁ 'చ' శబ్దపుష్టియే గొప్పయాధారముగాన నీలంచతత్ ఉత్పలంచ — "నీలోత్పలమ్ అనినకర్మధారయ విగ్రహము లోని 'చ' శబ్దమ్ములుచూచి తనకు సముదాయపదార్థము ప్రధానముగానున్నదని ముఱియుచు నికను ద్వంద్వవృత్తి కర్మధారయవృత్తితో విగ్రహమ్మునకు వెనుదీయక డీకొనియెడిని. కానివిగ్రహమ్మున 'చ' శబ్దనానాత్వమున్నంతనే ద్వంద్వమ్ముగా నేరదు. [2] భాష్యకారులును "చార్థే ద్వంద్వః" అను సూత్రమును నివర్తింపుచునట్టి "చార్థ" ద్వంద్వము కర్మధారయమ్ముతోఁ గలియంబడు ననియంతకాలమందే యాలోచించి ద్వంద్వమ్మును విమర్శించి "కర్మధారయవృత్తికి నీవెల్లప్పుడును శేషంబవే కాన నట్టికత్తునకు వృత్తికిన జ్ఞాతిర్దై గనక్షేపడకుమని తగవుదీర్చి ద్వంద్వమ్మును దప్పనకుంగెంటిరి. కాఁబట్టి కర్మధారయమ్మునకుఁ గర్మప్రవాహణ శక్తియేమాత్రమైనను నుండినచో ద్వంద్వమ్మును దలంగింపవలయుననియే పతంజలి భగవానులు దీనిని శేషముగాఁ జూచిరిగాని యంతకంటె విశేషముగాఁ జూడరైరి. అటులుగాఁ బ్రకృతసూత్రమ్మున (39) సుభుమితిస్ఫురణంబు గలిగి యంతరంగమ్ములోనిదైన కర్మధారయమ్మును బహిరంగమగు ద్వంద్వవృత్తి జంకక యెట్లుదారసిల్లం జాలెడిని ద్వంద్వనాముల మతమ్మునను నేక 'చ' శబ్దములున్నంత మాత్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ అమహాంతిచన పుంసకానిచ (అమహాన్నపుంసకాని) అనునట్టి మానస్కర్మధారయ విగ్రహమందును ననేక 'చ' శబ్దములున్నందున నిట్టివృత్తితోనింత యేలవిరోధింపవలెనో తెలియకున్నది. అందువవిగ్రహమందలి 'చ'

శబ్దనానాత్వము నేకాక యర్థసందర్భముం గూడఁ బరిశీలించి విగ్రహాభేదంబు నెన్నవలయునని స్పష్టపడుచున్నయది. ఒక్కవిశేషముగలదు. వ్యాకరణశాస్త్రీయ తత్త్వమ్మాలోచింపఁగా ద్వంద్వవిగ్రహవాక్యము ప్రథమా విభక్త్యంతములలోనే యుండవలయుం గాని యన్యథా యుండందగదు.(3) ప్రకృతమున ద్వంద్వాదుల విగ్రహవాక్యము "అమహత్త్వలకును నపుంసకలింగ శబ్దములకును" అనిషష్ఠీవిభక్త్యంతములతో నమరియున్నది కాన నియ్యది యితరేతర యోగార్థమును బోధింపనేరక సముచ్చయార్థము నే చాటుచుండెడు కారణమ్ము నాకణిఁకింపఁగోరెద. వ్యాకరణశాస్త్రమందు సాంకేతికములైన కర్మ, కరణాదిపదార్థములకుఁ గారకములని సామాన్య నామముగలదు. కారకమనఁగాఁ గ్రియతో నన్వయించునది యనియు, లేక "కారకత్వం క్రియాజనకత్వం భాష్యేకరోతిక్రియాం నిర్వర్తయతీతి వ్యుత్పత్తిదర్శనాత్ అతఏవపమాంక్తి క్రియాయామేవాన్వయః" అనుశాస్త్రమర్యాదంజేసి, క్రియను నెఱవేర్చునట యనియు వ్యుత్పత్త్యర్థము. 'లోకములో సర్వవాక్యమ్మును గ్రియతో సమాప్తింజెందెడుంగదా! కావునఁ గ్రియ ప్రధానమని యెన్నందగినది. క్రియలేని వాక్యము విక్రియనొంది వ్యర్థమ్మగు. దానంజేసియే "క్రియలేనిమాట యేమిప్రయోజనము? ఇత్యాదికముగాలోకోక్తి గలుగుచున్నది అట్టి ప్రధానమయిన క్రియచే నాకాంక్షింపంబడి దానితో నన్వయించుంగావునఁ గర్మకరణాదిక కారకంబులకుఁ గ్రియతోడి సంబంధము బలిష్ఠమ్మగు "రాముఁడు గురునినుతించె"—ఈవాక్యమున "నుతించె" అనఁగా నెవ్వరిని నుతించె, ననియాకాంక్షగలిగి 'గురుని, అన్నకర్మపదార్థమును సమర్పించుటతోడనే యాకాంక్ష (ప్రశ్నము) యస్తమించె, "రాముండొక్కబాణమ్మున వాలినిగూలించె"—ఈవాక్యమున, కూలించె, ననఁగా నెవ్వరిని, దేనితోడ, ననియాకాంక్షజనియించి "వాలిని బాణమున, ననిసమాధానము సంధించుటతోడనే యాకాంక్షసమాప్తింజెందె ఇట్లే, సంప్రదానాదికారకము లన్నియుఁ బ్రధానమైన క్రియనెఱవేఱునట్లు సాధనమ్ములగుచు దానితో నన్వయించుటంజేసి కారకములను నన్వర్థనామమ్మునకు నర్హంబులయ్యె (4) ప్రకృతమ్మున నిట్టి క్రియాకారకమ్ములకుంగల పరస్పర సంబంధమే సామర్థ్యమనంబడు.

"అమహాత్ములకును నపుంసకలింగ శబ్దములకును మున్వర్ణకమగు" నన్న యీద్వంద్వవాదుల ప్రస్తుతవాక్యమందును బూర్వోక్త శాస్త్రమర్యాదం జేసి షష్ఠ్యంతములు రెండింటికిని క్రియయగు 'నగు' ధాతువుతోడి సంబంధము ప్రధానముగాని 'ను' శబ్దార్థముతోడం బ్రధానసంబంధములేదు. అనఁగా 'ను' శబ్దార్థము ప్రధానముగా నుండియమహాత్ములనుననపుంసకములను మేళగింపనేరదు. గానద్వంద్వసమాసము రానేరదు. కనుకనే "అతఏవైత ద్ధ్రుకచతుర్థ్యాద్యం తేన సుఖహితాదిభిః సమాసః॥ ఉభయోరపిక్రియాన్వయేన పరస్పరసామర్థ్యాత్। అతఏవ హితేనచతుర్థీసమాసవిధానేతద్యోగే చతుర్థీజ్ఞాపకమిత్యాకరోక్తం సంగచ్ఛతే॥ అను షష్ఠీకారక శేఖరగ్రంథము సంగతమ్మగు. (అనఁగా "దేవదత్తస్య సుఖంభూయాత్" ఇత్యాదివాక్యములయందు షష్ఠ్యంత దేవదత్త శబ్దార్థమునకును బ్రథమాంతసుఖ శబ్దార్థమునకును 'భూయాత్, అనుక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండి యన్యోన్యసామర్థ్యము లేనందున దేవదత్తసుఖశబ్దములకు సమాసము రాదనిపూర్వోక్త శేఖరతాత్పర్యము.) ఇంతియకాక "కారకాణాం క్రియాసమర్థత్వాత్। కారకాణాంక్రియయా సామర్థ్యమస్తి। నతేషా మన్యోన్యమ్ తద్యథా, నిశ్రేయణ్యాద్యాభ్యాం కాష్ఠాభ్యాం సామర్థ్యమ్. నతేషామన్యోన్యమ్" అనుచునిచ్చినమెట్లకు నుభయపార్శ్వములయందలి కఱ్ఱలతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండి తమలోఁదమకున్నట్టి సంబంధములేనట్టులు కారకంబులకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండుగాని యట్టిసంబంధము తమలోఁ దమకులేదనెడి "యన్నేనే" త్యాది సూత్రస్థ భాష్యమ్మును సంగతమ్మగు. (5) అందు నద్వంద్వవాదుల వివరణ వాక్యములోని యమహాన్నపుంసకషష్ఠ్యంతములకు 'నగు' క్రియతోడనే సంబంధము గలిగి పరస్పర సామర్థ్యము లేనందున నియ్యది షష్ఠీవిగ్రహపుష్టికేపనికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును నుపయోగింపఁజాలదు. వేయేల! ఈశ్వరంచ గురుంచభజస్వ—అనునది యితరేతరయోగార్థ బోధకము" అనియితరేతర యోగార్థకముగా నుదాహరింపంబడిన యీశాస్త్రులవారి వాక్యమును శాస్త్రీయముగానేరదు, పైవాక్యమునందునీశ్వరుండును, గురుండును గర్మకారమ్ములై సందునఁ దద్వాచకమ్ములు వేర్వేఱుగా ద్వితీయాంత

ములైయున్నయవి కర్మకారకమ్మును రెండింటికిని "కారకాణాం క్రియా
సమర్థత్వాత్॥ అనుపూర్వోక్త భాష్యోక్తిం జేసి భజనక్రియతో నన్వయం
బు చెప్పక తీరదు. అందు ననుపసర్జన ప్రధానసము
చ్చయార్థమునకు విశేష్యభూతములైయీశ్వరపదా
ర్థమును గురుపదార్థమును భజనక్రియతోఁ బ్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నన్వ
యించుట విధియాటం జేసి చార్థమ్మునకుఁ బ్రాధాన్యములేని యీవా
క్యమ్మును నితరేతర యోగార్థ బోధకమ్మోతమాత్రమునుగా నేరదు
ఇయ్యది యితరేతర యోగార్థ బోధకమ్మైనచో నిత్తతి "చార్థేద్వం
ద్వః॥ అనుసూత్రమునఁ బ్రధానమైన చార్థముతోఁ గర్మకారకమ్ములో
నీశ్వరగురుపదార్థములు విశేషణములుగా నన్వయింపవలయు. అట్లయ్యె
నేని సమర్థమ్మయిన సాధ్యసాధన సంబంధమ్ము నమసిపోయి భాష్యవ
చనమునకు వైరుధ్యంబువాటిల్లు (6) మఱియు ద్వంద్వవాదులయాక్షేప
ణంబొండు గలదు. "యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచసాయంజుహోతి"
యనెడి యీవాక్యములో ననేకచశబ్దములున్నందున నియ్యది సముచ్చ
యోదాహరణముగాక యితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యమ్మని శే
ఖరకారుని తాత్పర్యమైనట్లంగీకరింపకతప్పదనియు; "చశబ్ద శ్రవణాత్ప
రస్పరసాపేక్షస్యైవపదద్వయస్యాఖ్యాతాన్వయాన్న వాక్యభేదః" అను
మిమాంసాన్యాయ ప్రకాశగ్రంథమ్మున నగ్నిప్రజాపతి పదార్థములనేకచ
శబ్దార్థసమన్వయమ్మునఁ బరస్పరసాపేక్షత గలిగియే వాక్యభేదములే
కుండ దిజాతముతో నన్వయించునని చెప్పఁబడినందున నీవాక్యము స
ముచ్చయోదాహరణ మనుటకు నెంతమాత్రమును నవకాశములేద
యు, నిట్టియితరేతర యోగోదాహరణ వాక్యమునుదహరించెడి శేఖ
రకారుని మతమందే యగ్నిషోమాది దేవతలు వోలె సాహిత్యములేక
యే యగ్ని ప్రజాపతిదేవతలు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా హోమద్రవ్యోద్దే
ష్టలయి నట్లు స్పష్టపడుచున్నందున ద్వంద్వఘటక పదార్థములకు నవి
నాభావముండకతీరదని వాదించుపార్థమూర్తిగారికీయుదాహరించుకొన్న
శేఖర గ్రంథము మిక్కిలి స్వవాదభంజకమనియు, శాస్త్రులవారు సెల
విచ్చుచుండెదరు.

(7) శాస్త్రీయదృష్టిని నాలోచించినచో "యదగ్నయేచ ప్రజా

పతయేచే”తి శ్రుతివాక్యమ్ము ద్వంద్వ వాదంబునకు మిక్కిలి భంజకమును బార్థమూర్తిగారి వాదంబునకు మిక్కిలిరంజకమును నయి యుల్లసిల్లెడి అయ్యది యెట్టులనంగా నాకర్ణింపుఁడు.... యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచ”తి పూర్వోక్త శ్రుతివాక్యములలో చశబ్దములనేకములుగా నున్నంతమాత్రమున శేఖరకారుని మతమందు నయ్యది యితరేతర యోగ ద్వంద్వోదాహరణవాక్యమ్ము కాకతీరదని సాహసించి చెప్పటకు నెంతమాత్రమును నవకాశములేదు ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవ। నపరినిష్ఠిత విభక్త్యంతానామ్ చైత్రేణమైత్రేణచకృతమితివాక్యే ఆవయం కర్తృత్వస్యైవప్రతీతేః చైత్రమైత్రాభ్యాం కృతమితిసమాసే సముదాయకర్తృత్వస్యైవప్రతీతేః తస్యవాక్యస్య సమాన సమానార్థకత్వాభావేనతస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్ అనిలిఖించి ప్రథమావిభక్త్యంతములతో ద్వంద్వమ్ము నొనరించినచో సమాసవిగ్రహ వాక్యములు సమానార్థకములుగానేరవనియు నిత్యాదికమైన శేఖరకారతాత్పర్యము పార్థమూర్తిగారు (2-8-16) దేశమాతపత్రికలోఁ బ్రకటించియుండిరి ప్రథమాంతములతోనే ద్వంద్వవిగ్రహము సేయవలయుననుటకుఁ గారణము లేమి వాక్యఘట్టంబునందు వ్రాయఁబడును ఇట్లు ప్రథమాంతములతోడనే ద్వంద్వసమాసమ్మొనరింపవలయునని శేఖరకారుం డుద్ఘోషించుచుండఁగా జతుర్థీవిభక్త్యంతములతోనున్న యదగ్నయేచప్రజాపతయేచేతి శ్రుతివాక్యమ్మతని మతమందు నితరేతరయోగ ద్వంద్వవివరణవాక్యంబు కాకదీరదనియెట్లు వాకొనఁదరంబయ్యెడు యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచ సాయంజుహోతీయనునట్టి యీవాక్యమందును కారకాణాం క్రియాసమర్థత్వాత్ అను భాష్యోక్తింజేసి క్రియాకారక సంబంధ మంతరంగము గావునఁ జతుర్థీకారములైన యగ్నిప్రజాపతు లిద్దఱును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా జుహోతి యను క్రియతో నన్వయింతురుగాని చశబ్దార్థమును బ్రధానముగాఁజేసికొని యట్టియర్థముతో నన్వయింపరు.

(8) మీమాంసాన్యాయప్రకాశమునందు బ్రస్తుతమైన “యదగ్నయేచే”తిశ్రుత్యర్థమిట్టు విమర్శింపబడియె. అవధానముతో నవధరింపుఁడు.

(1) "అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిస్స్వాహా" యను మంత్రవర్ణముచేతనే శ్లో॥ తద్ధితేన చతుర్థ్యా వా మాంత్రవర్ణేన వా పునః దేవతాయా విధిస్తత్ర దుర్బలం తు పరంపరమ్ అను శాస్త్రమ్మున విహితమ్మయిన యగ్ని దైవతపదార్థమును ననువదించుచు యదగ్నయే చ ప్రజాపతయే చే తి శ్రుతివాక్య మొక్క ప్రజాపతి దేవతనే విధించుచున్నది, యని సిద్ధాంతపక్షము ఈ పక్షమ్మున ననూదితుండగు నగ్నియొక్క సముచ్చయముతోఁ బ్రజాపతియొక్కండే విధింపఁబడుచున్నందున నీవేదశ్రుతియందు వాక్యభేదము లేకయే యర్థసమన్వయంబయ్యెడి. (2) "యదగ్నయే చ"తివాక్యమే యగ్ని ప్రజాపతుల నుభయులను విధించుంగావున నగ్నియనూదితుండు గాఁడని వేఱొకపక్షమ్మున వాటిల్లు. ఈపక్షంబున నగ్ని ప్రజాపతు లిద్దఱు నీశ్రుతిచేత విధేయులే కావున "శ్లో. అనేకపదసంబద్ధం। యద్యేకమపి కారకమ్। తథాపి తదనావృత్తైః ప్రత్యేకం న విధీయతే" యను శాస్త్రంబున "అగ్నయే జుహోతి. ప్రజాపతయే జుహోతి" యని వాక్యద్వయమ్ము రచింపక తీరదు. ఇట్లు మీమాంసా న్యాయప్రకాశమున నీశ్రుత్యర్థము నిర్ణయింపఁబడినది. ఈరీతిని దేవతాద్వయవిధానపక్షమ్మున (౧) "అగ్నయే జుహోతి (౨) ప్రజాపతయే జుహోతి" అని రెండువాక్యమ్ములు రచింపక తీరదు గాన జుహోతిక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధము గలిగి తమలోఁ దమకు నిసుమంతైనను నట్టిసంబంధము లేక ప్రత్యేక ప్రత్యేకాహుతులు గొనియెడి యగ్ని ప్రజాపతి దేవతలకు, వాక్యములోని చకారద్వయమ్మును జూచినంతమాత్రముననే యితరేతరయోగోదాహరణముగాఁగ శేఖరకారమతమందంగీకరింపక తీరదని ద్వంద్వవాదు లెట్లు బలాత్కరించెదరో! మిక్కిలి వింతగా నున్నయది. అందున "యదగ్నయే చ ప్రజాపతయే చే"తి వాక్యమితరేతరయోగోదాహరణముగా నెన్నండును స్మరించుటకైన వలనుపడదు. కనుకనే "అతశ్చకారస్సముచ్చయం ప్రాధాన్యేన న బ్రూతే మేన ప్రధానస్యైకస్య విధానాన్న వాక్యభేదో భవేత్। కింతు కారకద్వయోపసర్జనత్వే నైవ సతం బ్రూతే। సముచ్చితే అగ్నిప్రజాపతీ ఇతి ప్రధానద్వయవిధానే చ వాక్యభేదస్స్యాదేవ" —అని మీమాంసా న్యాయప్రి

కాశమందు 'యదగ్న యేచే'తి వాక్యమందలి చశబ్దములకు సముచ్చయార్థమే వివరింపఁబడినదిగాని యితరేతర యోగార్థ మెన్నఁబడలేదు. వాక్యభేదమును దేవతాద్వయవిధిపక్షమున రచింపక తీరదని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇట్టిది వీరికి నిదర్శనంబు.

(9) ఇట్లు "యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచ" అను వాక్యములోని 'చ' శబ్దములకు సముచ్చయార్థమేకాని యితరేతరయోగార్థముగానందున నితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముగా నిర్వటిల్లుటకు మీమాంసామతమందుఁ గాని శేఖరకారాది వ్యాకరణమతమందుఁ గాని యెన్నండును దీనికి ప్రసక్తిలేదని సిద్ధాంతమగుచున్నది. "యదగ్నయే" చేతిశ్రుతివాక్యము నిరుదాహరణముగ పండితులు నాశ్రయించినను, దనకు నేవిధమైన యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే నిశ్చితమై, తనకు నేవిధమైన యితరేతరయోగార్థము లేక యనితరసాధారణ దుర్యోగార్థమే నిశ్చితమై యేకవాక్యత లేనందున రెండు చెక్కలుగా వ్రక్కలింపఁబడునట్టి శోచనీయావస్థ తటస్థించుచుండఁగా, నట్టివేదీయ శ్రుతిని నిదర్శనంబుగా నెన్నుకొని శరణుచొచ్చినచోఁ దనకు నేమో! గతులు గలుగునని పేరాసపడిన ద్వంద్వవాదుల యీసూత్రీయార్థ వివరణవాక్యగతి యేమికానున్నదో సుధీమణులే శోధింతురుగాక! ద్వంద్వవాదుల పరిష్కృతసూత్రార్థవివరణవాక్యమునకు శాస్త్రమ్మున రెండు వ్రక్కలై మాపుచెడిన యీవేదవికారోక్తి శరణంబుగాఁ జాలదుగావున "మహాగజాః పలాయంతే। మశకానాంతుకాగతిః" అనిన యీనిర్వేద కారిలోకోక్తియే శరణంబయ్యెడు గావున! కాఁబట్టి "అమహత్తులకును నపుంసక లింగశబ్దములకును" అనిన యీద్వంద్వవిగ్రహభ్రష్టవాక్యమ్ము విజయనగరమునుండి విజయము సేసి యెంతో విగ్రహించుచున్నను శాస్త్రంబున వేఱే యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే దీనికదిటివ్రాతమై తప్పనందున వైయాకరణులు జీవించియుండ సముచ్చయార్థమందు ద్వంద్వంబు దుర్లభంబని ద్వంద్వవిగ్రహమును విగ్రహించిన పార్థమూర్తిగారి వాక్యము సార్థకమయ్యెడు మనుచు శ్లాఘించెదంగాక!

ఇది 2వ, వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుఁడు,

(సశేషము)

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

—♦ ద్వంద్వోపశమనము. ♦—

———:c:———

25-4-1917. దేశమాత.

తృతీయవ్యాసఘట్టము.

(ద్వంద్వార్థవివరణము.)

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండ। సమ్మోదామృతదోహదమ్
ద్వంద్వోపశమసంకుర్వే। సోహంసత్కర్మధారయః॥

ఆ॥గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య। స్వయ వేంకటరామశాస్త్ర్య
హంతుగదేయమ్। తాతాసుబ్బారాయా। ఖ్యశాస్త్రి
వరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥ ౧

(బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక.)

ఇతరేతరయోగ ద్వంద్వమనియు, సమాహారద్వంద్వమనియుఁ బేరిట్టినామముల యన్వర్థతచేతనే యీసమాసములయందుఁ బదార్థముల కూడిక ప్రధానమయియుండునని తేటతెల్లమగుచుండఁగా బ్ర॥ తాతా సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి ద్వంద్వమునకు నట్టిసముదాయార్థము లేదనియు ద్వంద్వములోని వస్తువులు వాక్యార్థములో మాత్రమే బుద్ధికిఁ దోఁచుననియు, మిక్కిలి వింతయైన యర్థమ్మును సమర్థించి లోకులచిత్తమ్ములు సంశయ డోలాక్రీడాయత్తమ్ములుగ జేయుచున్నందున దీని వాస్తవార్థము సప్రమాణముగా మొదటఁ గొంతచర్చించి చూపఁబడు. అ౨. పా౨. సూ. ౨౯. "చార్థేద్వంద్వః॥ అనేకంసుబంతం చార్థేవర్తమానంవా సమస్యతేసద్వంద్వః" అనఁగా ననేకపదమ్ములు చ శబ్దార్థమున నమరుచు వికల్పమ్మున సమసించు;

ఉంద్యాది ద్వంద్వంబనఁబడెడి. ని॥ చాన్వాచయసమాహారేతరేతరసముచ్చయే॥ యనునమరనిఘంటువున నవ్యయమైన చశబ్దమునకు (1) అన్వాచయము (2) సమాహారము (3) ఇతరేతరయోగము (4) సముచ్చయము— అని నాలుగర్థమ్ములు గలవు.

(1) ఈశ్వరుం డుపాధ్యాయుండును సేవింపఁబడవలయు.— ఈ వాక్యమ్మునఁ జశబ్దపర్యాయ 'ను' శబ్దార్థసంబంధ మొక్కరికే యుండఁగాఁ దమలోఁ దమరు మిళితులుగాకుండ నీశ్వరుండు, నుపాధ్యాయుండును వేఱువేఱుగా సేవాక్రియతో నన్వయించుచున్నందున నిట్టి సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వము రానేరదు.

(2) భిక్షుంగూర్చి తిరుగుము; గోవునుండిసికొనిరమ్ము;— ఇచట భిక్షాటన మవశ్యమును సలుపఁదగినది గానఁ బ్రధానము; ఆవుగనంబడిన యెడఁ దోలుకొనిరమ్ము. లేనియెడఁ బ్రియత్నమునఁ బోవలదని భావము గనుకనిట్టి ప్రధానాప్రధాన క్రియార్థలంబునఁ జెప్పఁదగిన యన్వాచయార్థమందును. ద్వంద్వముగలుగనేరదు. (3) చైత్రమైత్రులు రూప్యసహస్రమిమ్మవలయు ఇటఁ జైత్రమైత్రు లొంటరులు గలిసియే (ఇతరేతరయోగమున) సహస్రము రూప్యము లీవలయునని యిద్దఱుకును బరస్పరసాపేక్షత తోఁచుంగాని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా రూప్యసహస్రమీవలయు ననితోఁపదు. ఈయుదాహరణమున రూప్యసహస్రమ్ము నిచ్చుటలోఁ జైత్రమైత్రుల ప ర స్ప ర సం బం ధ ము స్పష్టమగుచున్నందున ద్వంద్వము రాఁదగు. (4) విప్రుని కొఱకు ఛత్రోపానహ మ్మొసంగఁబడియె ఈవాక్యమున ఛత్రమును బాదుకలును సమాహార (ఈమొత్తము) మొక్కటిగా నీబడినట్లు స్ఫురించి పరస్పరసంబంధము వెల్లడియగుం గాని యొకమాఱు ఛత్రిమును వేఱొకమారు పాదుకలును విడివిడిగా నీఁబడినట్లు గోచరింపదు ఈలక్ష్య

మునందుంగూడ దానక్రియలో గోడుగునకును, బాదుకలకును (నీమొత్తమ్మునకు) బరస్పరసాహచర్యము ప్రకటితమగు చున్నందునఁ దద్వాచక పదములకు సమాహారద్వంద్వము రాఁదగియుండు. ఈరీతిని నెచ్చటఁ బదార్థములకుఁ బరస్పరాపేక్షత యనఁగాఁ గ్రియ నెఱవేఱుటలో సాంగత్యముండునో యచ్చటనే ద్వంద్వము వచ్చునని ఫలితార్థము. ఇట్టిసాంగత్యము ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదార్థమును జార్థముతో నన్వయించుటచేతనే యమరియుండును. ఈతాత్పర్యమే కౌముదియందు "మిళితానామన్వయ ఇతరేతరయోగః॥" అనుచు మిళితమ్ములగు పదార్థములు, ఏకక్రియతో నన్వయించుచో నితరేతరయోగాదకమని నిర్వచించి వెల్లడింపఁబడెను. ఇందులకుఁ బ్రతిభటమ్ముగా "పరస్పరనిపేక్షస్యానేకస్య ఏకస్మిన్నన్వయః॥, అనినిర్వచించి యన్యోన్య సంబంధములేని పదార్థములేకక్రియతో నన్వయించెనేని సముచ్చ మనియుంగూడ నుదాహరింపఁబడినది. సముచ్చయబోధక వాక్యములోని పదార్థములలో సామాన్యముగా నొక్కదానికే చార్థము సంబంధించు. అందున ద్వంద్వవివరణవాక్యమున ననేక శబ్దప్రయోగంబును, సముచ్చయబోధక వాక్యమున సామాన్యముగా నేక చ శబ్దప్రయోగంబును నుండకతీరదు కనుకనే చార్థేసూత్రస్థమహాభాష్యమ్మున నిట్లుదాహరింపఁబడెను. "ఇతరేతరయోగే ప్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తేగమ్యతే ఏతత్. ప్లక్షోపిన్యగ్రోధసహాయో న్యగ్రోధో పిప్లక్షసహాయ ఇతి॥ ప్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తే సమాహారే పిక్రియతే ప్లక్షన్యగ్రోధమితి। తత్రాయమప్యర్థః॥ ద్వాభ్యామ్ ఏకపదాభిధానపరితవ్యోభవతి॥ సమాహారైకత్వాదేవసిద్ధమ్"— ఇట్లు ఇతరేతరయోగసమాహార ద్వంద్వముల వివరణవాక్యములయందుఁ జ శబ్దమ్ము లనేకమ్ములుండి స్వార్థ [చశబ్దార్థ] మైన పరస్పరసాహిత్యము ప్రధానముగా నున్నట్లు స్ఫురింపఁజేయు

చుండెడి. ఇట్టి సహాయ్యమే సాహిత్యమనియు సమాహారమనియు, సముదాయమనియుఁ బర్యాయపదంబులచేత వ్యవహరింపఁ బడుచున్న యది. కనుక ద్వంద్వమునందు సముదాయము సమాసార్థమై ప్రధానముగానుండెను. ఈసమాసంబున సముదాయము ప్రధానార్థమై భాసిల్లు ననిన యీతాత్పర్యమే యీసూత్రమును విమర్శించుతఱిని ననేకస్థలంబులందు "సముదాయాత్సిద్ధం। సముదాయాత్సిద్ధమేతత్।కి మేతత్సముదాయాత్సిద్ధమితి। ద్వివచన బహువచనాప్రసిద్ధిరితి చోదితమ్। తస్యాయం పరిహారః........నైకార్థ్యమ్॥ అని పతంజలి భగవానులచేతనును "సముదాయాదతి। ద్వంద్వేన సముదాయరూపోర్థోభిధీయతఇతి ద్వివచనబహువచనసిద్ధిః॥ నైకార్థమితి॥ ఉద్భూతావయవభేదస్సముదాయోభిధేయోనతుతిరోహితావయవభేదఇత్యర్థః॥ అని కైయటోపాధ్యాయులచేతనును స్పష్టపఱుపఁబడినది. లోకములో నొకటికంటె నెక్కుడుపదార్థములు మేళగించినపుడేగదా! సముదాయ మేర్పడును. అందున నన్యోన్యమును గ్రియలో విడనాడనట్టి తోఁచినపదార్థములం దెల్పుపదములతో ద్వంద్వసమాసము చేయఁబడును. అట్టులు తోఁపనిపదార్థములం దెల్పుపదములతో ద్వంద్వసమాసము సేయఁగూడదు—"ఈశ్వరుండుపాధ్యాయుండును సేవింపఁబడవలయు, ననిన యీవాక్యమ్మున నీశ్వరునకు నుపాధ్యాయునకును నేకంబైన సేవాక్రియతో సంబంధముండి శాబ్దబోధలో సాహిత్యము తోఁచుచున్నను వారిద్దఱును సేవింపఁబడుటలో నన్యోన్యసాహిత్య [మేళనము] ము తోఁచుచుండనందునఁ దద్వాచక పదంబులకు ద్వంద్వమ్ము రానేరదు. ఇట్టియర్థమే శబ్దేందుశేఖరమందు "అసామర్థ్యాదితి, అనేక సుబంతానాం చార్థేవృత్త్యభావేనైకార్థీభావరూప సామర్థ్యాభావాత్. అని స్పష్టపఱుపఁబడినది దీనిభావము సముచ్చయార్థబోధకవాక్యఘటకంబులై పదమ్ములు చార్థమైన సాహి

త్యమంచు, అనఁగాఁ బరస్పరమేళన రూపార్థమందు వర్తిల్లినందున నే కార్థీభావరూపంబగు సామర్థ్యము లేమింజేసి సముచ్చయమ్మున ద్వంద్వము రాఁగూడదు. ఇట్లు ద్వంద్వమునందుఁ దద్ఘటక పదార్థమేళనమే యేకార్థీభావరూపసామర్థ్యమునకు నియామకమని విశదమగుచున్నది. ఈతాత్పర్యమే చార్థసూత్రస్థమైన శబ్దకౌస్తుభమందును "తత్రసముచ్చయాన్వాచయయోర్న సమాసః। అసామర్థ్యాత్। ఏకార్థీభావేహిసతి పుష్పవంతౌపశ్యేత్యాదావిత ఏకపదోపాత్తౌమిలితావేవ అన్వీయాతామ్! నతుప్రత్యేకమ్" అని యుద్ఘోషింపఁబడుచుండు. వైయాకరణాదిమతమ్మున ద్వంద్వఘటకపదార్థములకు సాహిత్యము విధిప్రాప్తముగన్కనే తన్మతంబునకు వ్యతిరేకముగా నీక్రిందిరీతిని సిద్ధాంతముక్తావళి యందు నైయాయికమతంబునఁ "ప్రాప్తిపూర్వకోహినిషేధః। అనున్యాయమ్మును బురస్కరించుకొని సాహిత్యము నిషేధింపఁ బడుచున్నయది. "ద్వంద్వేతుధవ ఖదిరౌఛింధీ త్యాదౌ ధవశ్చ ఖదిరశ్చ విభక్త్యర్థద్విత్వ ప్రకారేణబుధ్యతేతత్రనలక్షణా। నచసాహిత్యే లక్షణేతివాచ్యం। సాహిత్యశూన్యయోరపి ద్వంద్వదర్శనాత్। నచైకక్రియాన్వయిత్వ రూపంసాహిత్యమస్తీతివాచ్యం। క్రియాభేదేపి ధవఖదిరౌపశ్య ఛింధీత్యాదౌ తద్దర్శనాత్। సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ। అతఏవ రాజ పురోహితౌ స్వారాజ్యకామౌ యజేయాతా మిత్యత్రలక్షణాభావాత్ ద్వంద్వ ఆశ్రీయతే। తస్మాత్సాహిత్యంనార్థః కింతువాస్తవభేదోయత్ర తత్రద్వంద్వః" పైనింజూపిన నైయాయిక మతమందు ద్వంద్వసమాస మగుటకుఁ బదార్థముల యన్యోన్యసాహిత్యముగాని యేకక్రియతో నన్వయించుటచే నగునట్టి శాబ్దబోధలోని సాహిత్యము, గాని ప్రయోజకము గాదని యుద్ఘోషింపఁబడుచున్నయది. నైయాయికమతమందు "కర్మకరులగు చైత్రమైత్రులకు కూడ్వమిమ్ము—ఈవాక్యము చైత్రునికి కూ ప్య మి మ్ము— మై త్రు న కు కూడ్వమిమ్ము"

అనిన వాక్యము వంటిదియే యగు ప్రత్యేకముగా రూప్య మిమ్మనిన యర్థముతోఁచును. ఒకానొకచోఁ బ్రకరణసందర్భమునం జేసి పనివాండ్రకు చైత్రుని మైత్రునింజేర్చియే యీసముదాయమునకు రూప్యమిమ్మనియుంగూడ నర్థము కానవచ్చునుకాని యట్టియర్థనియమము లేదు. వైయాకరణమతమునఁ బైవాక్యమునఁ జైత్రుని మైత్రునిం జేర్చియే యీసముదాయమునకు రూప్యమిమ్ము—అనిన యీయర్థమే ముఖ్యార్థము. వేత్రోకమునం ద్వి వాక్యమున నున్నచో వేర్వే అనిన యర్థముగొనఁబడె కానవచ్చును." నత్రాంగమునకు వరహాకట్నము చదివించె, ననఁగా నీద్వంద్వమ్మున సమాసము మొత్తమునకే వరహా కట్నమని యర్థమైనట్లు, అగ్నిపవనములకు నాహుతి యిచ్చెనన్న ద్వంద్వమ్మునం గూడ నగ్నిని పవనుని జేర్చినచో యీసముదాయమునకు నేకాహుతి యిచ్చెనన్నది ముఖ్యార్థము కాని వేర్వేఱుగా నాహుతి యిచ్చెననుట ముఖ్యార్థముగాదు. ద్వంద్వమున సముదాయమే ప్రధానార్థము. పీతాంబరః ఇత్యాదిబహువ్రీహిసమాసములయందు సమాసఘటకంబులైన పదములయర్థమ్ములు ప్రధానములుగాక యన్యపదార్థమ్ములగు కృష్ణాదులు ప్రధానములగునట్లు, కుక్కుటమయూర్యౌ,—ఇత్యాది ద్వంద్వములయందును ద్వంద్వఘటకములైన కుక్కుట మయూరీత్యాది పదమ్ముల యర్థమ్ములు ప్రధానముగాక యన్యపదార్థమ్మగు సముదాయమే ప్రధానంబయ్యెడి. కుక్కుటము మయూరియునిట విశేషణమ్ములై సముదాయము విశేష్యమ్మగు కనుకనే, "అతిమయూరి" [కుక్కుటమయూరి] —ఇత్యాదిసమాసములయందు నుపసర్జనహ్రస్వం జేసి 'గోస్త్రియో, రితిసూత్రమున మయూరీశబ్దమునకు హ్రస్వము గల్గెనని దెలిసి, కుక్కుటమయూర్యౌ అను చోటం గూడ ద్వంద్వసమాసార్థమైన సముదాయము ప్రధానముయు మయూరీపదార్థ ముపసర్జనముగాన హ్రస్వమువచ్చునని భాష్యముల గంథించుటకొని "ద్వంద్వేచ

ప్రతిషేధో వక్తవ్యః" అనువచనమ్మున నివారింపఁబడినది. ఇట్టి భాష్య
తాత్పర్యమే గోస్త్రియోరితి సూత్రస్థశబ్దేందుశేఖరమందును "యద్యపి
కుక్కుటమయూర్యావితి ద్వంద్వే బహువ్రీహావివ ఏకవిభక్త్యుపసర్జన
త్వం ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవేతి చార్థేద్వంద్వ ఇత్యత్ర వక్ష్యతే
ఏకవిభక్త్యుపసర్జనసంజ్ఞాపి ఉద్భూతావయవ భేదసాహిత్యాంప్రతి మ
యూరీపదార్థస్య తత్త్వమస్తి। సర్వత్ర ద్వంద్వే సాహిత్యమేవ విశేష్యమితి
చార్థసూత్రభాష్యే స్పష్టమ్। తథాపి భాష్యే ద్వంద్వేనేతి వచనారంభా
న్న దోషః॥ అని స్పష్టపఱుపఁబడినది. ద్వంద్వసమాసార్థము సముదాయమై
ప్రధానముగాఁ బరిఢవిల్లునని యీయర్థమే॥ 'ఉద్భూతావయవభేదస
మూహస్య ద్వంద్వే విశేష్యత్వేనోపసర్జనసంజ్ఞాయా అప్రాప్త్యా ద్వంద్వే
చేత్యపి న బహువ్రీహావితి వదతీతి తత్త్వమ్ అతఏవ గోస్త్రియోరితి సూత్రే కు
క్కుటమయూర్యావిత్యాదౌ హ్రస్వవారణాయ ద్వంద్వే నేతి వచనమా
రబ్ధమితి దిక్॥ అని సర్వనామసంజ్ఞానిషేధకమగు "ద్వంద్వే చే"తి
సూత్రమందలి శేఖరమందును "న బహువ్రీహావితి వదతి। అనువాదకమితి
శేషః। ఇతరేతరయోగద్వంద్వేపి సముదాయస్య విశేష్యతాయాం సాధక
మహ। అత ఏవేతి। సముదాయస్య విశేష్యత్వాదేవేత్యర్థః అని యత్రి
త్యచంద్రకలా వ్యాఖ్యానమందును జాటఁబడుచుండె. మఱియు ద్వంద్వ
మ్మున సముదాయార్థము ప్రధానముగనక్కచే ఏకవిభక్తిసూత్రమ్మునన్నై
నజ్ఞాపకతం జేసియు (1) తత్పురుషేతుల్యార్థేతి సూత్రస్థ భాష్యమందలి
పరమే కారకే, పరమేణ కారకేణేత్యాది ప్రయోగంబులం జేసియు;
(2) పూరణగుణేతి సూత్రమునందు సమానాధికరణ షష్ఠ్యంతముతో
సమాసనిషేధము సేసిన సారస్యమునం జేసియు (3) సమాసాంతవిభక్తి
తోఁగూడ విగ్రహము సేయుట శాస్త్రీయమని విశదపఱుచుచున్నది
ద్వంద్వవిగ్రహము మాత్రము ప్రథమాంతములతోడనే కాని యన్యథా

నేయంగూడదని నియమింపఁబడుచున్నయది. ఏల యందురేని వినుండు. కర్త్రద్యర్థక కారక విభక్త్యంతములనే ద్వంద్వవిగ్రహంబు సల్పినచోఁ గ్రియాకారక సంబంధమంతరంగము కాన నవయవంబులో విగ్రహమందలి కారకములకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యమున నన్వయంబుండి యవయవియైచార్థంబైన సాహిత్యమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని యన్వయించుట సంభవింపకపోవును. "సహయుక్తే" ఇత్యాది సూత్రస్థభాష్యవ్యాఖ్యానాదులం జేసి ప్రథమయొకఁ గారకవిభక్తియే కావున ద్వంద్వవిగ్రహస్థ ప్రథమాంతార్థములకున్నైనను క్రియతోడనే సంబంధముండి చార్థమైన సాహిత్యముతో విశేషణత్వసంబంధమున నన్వయము ఘటింపదు రేని యట్లనవలదు. కేవలప్రాతిపదికమ్ములకుఁ బ్రయోగమ్ము లేమిం జేసియు, విభక్తులలోఁ బ్రథమకే ప్రాథమ్యమ్మునం జేసియు, ధాన్యపలాలన్యాయంబున విభియా ప్రాతిపదికార్థక ప్రథమాంతములతో విగ్రహంబు సల్పుట సరసమ్మయ్యెడు. కావుననే "అవశ్యం కయాపి విభక్త్యా కేనచిల్లింగేన నిర్దేశః కర్తవ్యః। అన్యథా కస్మిన్నర్థే శాలికలాపవత్తుషం సపలాలమాహరతి। నాంతరీయకత్వాత్ సమానబాధేయం తావదాదాయతుషపలాలాన్యుత్సృజతి" అనిన భాష్యే, (౩—౩—18) సూత్రస్థభాష్యంబును, "సత్త్వభూతోఽర్థో విశాలింగసంఖ్యాభ్యాం నచ నిర్దేష్టుం శక్యత ఇతి తయోశ్శబ్దేనోపాదానం। శబ్దసంస్కారమాత్రమేవతు ఏనుపాదానే ప్రయోజనమిత్యర్థః॥" అనిన యుత్తరత్రకైయటగ్రంథంబును, "తత్ర ప్రాతిపదికార్థమాత్రవాచిభ్యాంపాయాం ప్రథమయావిగ్రహః కేనవార్యతే" అనిన ప్రథమానిర్దిష్టమితి సూత్రస్థశబ్దకౌస్తుభమ్మును, "నిర్విభక్తికస్యోచ్చారణాసంభవేన తత్సామర్థ్యాయోగాత్ ప్రాథమ్యా దన్వితార్థకత్వా ల్లఘుత్వాచ్చ ప్రథమైవోచ్చారితేత్యన్యవక్తుం శక్యత్వాదిత్యాహుః॥ అనిన ప్రథమానిర్దిష్టమితి సూత్రస్థ శేఖరంబును సంగతంబయ్యెడి. ఇట్టి శాస్త్రప్రమాణంబునం జేసి ప్రాతిపదికార్థమాత్రమే ప్రధానముగాఁగల ద్వంద్వవిగ్ర

హాస్థ ప్రథమాంతముల యర్థము విశేషణమై వాక్యమ్మగు సాహిత్య ముతో నన్వయించుట సిద్ధాంతము. ఇందిన ద్వంద్వస్థప్రమాణ సర్వదా ప్రథమాంతములతోడనే రిహింయుగవలయునని భాష్యతాత్పర్యము అత్తజని నియతవిభక్త్యేవ హేతుకమైనయుపసర్జనత్వములకు నేకవిభక్తి సూత్రమున నుండునని నెంచుకొని గోస్త్రియోరితి సూత్రమున ప్రస్నంబు భాష్యంబున శంకింపఁబడియెను. ఇట్టి సర్వవిశేషంబులను ద్వంద్వమ్మున సాహిత్యము ప్రధానముగాఁగల ద్వంద్వములు లుదాహరించుకొన్న “అమహాన్నపుంసకములకు మువర్ణకము” నన్న ద్వంద్వస్థలమున సమహద్వాచకములును నపుంసకవాచకములును నుభయమ్మును మిళితమైన-చోటనే మువర్ణకము గలుగుననిన యర్థము ముఖ్యంబని యొప్పికొనక తిరదు గాన పాండవము, కురుకురుక్షేత్రము, మధురాపాటలీపుత్రము ఇత్యాదులే సాధువులు సూత్రసార్థక్యము గలిగినందున, పదము, కురుక్షేత్రము, పాటలీపుత్రము, ఇత్యాదులు మువర్ణకము లేమింజేసి సమరాంగణపార్థమూర్తిగారు చెప్పినకతిని సాధువులు గాకపోలసివచ్చును. ఒకవేళ ద్వంద్వవాదులు ద్వంద్వమ్మునకు నిట్టి సముదాయార్థమంగీకరింప మందు రేని యప్పుడు “సమాసనిర్దేశోయమ్। తత్రనజ్ఞాయతే। కఆఢకోంతఇతి। తద్యథా, అజావిధనౌ దేవదత్తయజ్ఞదత్తౌ॥ ఇత్యుక్తేతత్రనజ్ఞాయతే కస్యాజాధనం కస్యావయఇతి” అనిన యాద్యంతౌటకితౌ, వితిసూత్రస్థభాష్యమ్మును, “యద్యపిదేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్యచాజా అవయశ్చగసమితివాక్యేపి క్రమవ్యవస్థానాస్తి తథాపి సమాసేసుతరాం నాస్తీతి ప్రతిపాదయితుం సమాసనిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్ అనిన యత్రత్యకైయటగ్రంథమ్మును, “యత్రనసాహిత్యస్యనియమేన ప్రతీతిః పృథగుపస్థితిశ్చ, తత్రాపిచేన్న క్రమవ్యవస్థాకిమువక్తవ్యం సాహిత్య ప్రతీతావపృథగుప స్థితిచ్ఛేత్యర్థః” అనిన యుద్యోతమ్మును విరోధించును ఇంతియుగాక, “లక్ష్యలక్షణే, వ్యాకరణమ్” అను వార్త్తికమున

లక్ష్యలక్షణే, యను ద్వంద్వస్థలంబున "లక్ష్యంచలక్షణం చైతత్సముదితం వ్యాకరణంభవతి। కింపునర్లక్ష్యం లక్షణంచ శబ్దోలక్ష్యఃసూత్రం లక్షణం ఏవమప్యయందోషః। సముదాయే వ్యాకరణశబ్దః ప్రవృత్తోవయవే నోపపద్యతే॥ సూత్రాణి చాప్యధీయాన ఇష్యతే వైయాకరణఇతి" అని వ్రాయంబడిన మహాభాష్యమ్మునునిజంబుగా పస్పశంబయ్యెడు. వేయేలఅన్యపదార్థప్రధానమైన బహువ్రీహివోలెనీ ద్వంద్వమ్మును నవ్యయ చశబ్దార్థమే (సముదాయము) ప్రధానముగాఁ గలదని యెంచుకొనుచుఁ జార్థంబులకుంబోలె ద్వంద్వమ్మునందునుజార్థప్రాధాన్యంబునం జేసి లింగసంఖ్యలుండఁ గూడదని చార్థేసూత్రమున భాష్యకారులు శంకించుకొని సమాసమ్మున మాత్రము లింగసంఖ్యలుండుట స్వాభావికంబనిసమాధానముచెప్పిరి. ఇటులు ద్వంద్వము నందు నింత ప్రధానశిరోమణిగాఁ బరిఢవిల్లుచున్న సముదాయార్థసంపద శాస్త్రిలవారిచేత నామమాత్రావశేషముగాఁగఁ జేయంబడి విడువంబడినది. సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారి బ్రహ్మ (శ్రీ) లిపియే బ్రహ్మలిపి (శ్రీ) యని నమ్మినవారికి నీభాష్యమతమంతయు దూష్యమతము గావలసినదేగాని సందియమ్ములేదు. కాని గ్రుడ్డితనముకంటె మెల్ల కొంత మేలన్నటులు కొంచెము మేలుమాత్రముకలిగినది. శబ్దశాస్త్రమతం బింతటితో నస్తమించిపోవునేమో యని స్వయముగా సకల లోకోపకారార్థ మధికారము చెల్లింపఁగాఁ జనుదెంచిన మహామహోపాధ్యాయ సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి పాండిత్య రాజ్య సమయమ్మున ద్వంద్వసమాసమున నుండ భీతిల్లితలంగిన ప్రధానసాహిత్యార్థము గజోపి మిథ్యా పలాయనమపి మిథ్యా। అనురీతి నవలంబింపకుండ "వ్యావృత్తాయత్పరస్వేభ్యః శ్రుతౌతస్కరతాస్థితా" యను కాళిదాస వచనమ్ము ననుసరించి దిలీపమహారాజు మహారాజ్యసమయంబునఁ బరధనముల నుండి పరాఙ్ముఖమైన తస్కరత్వాఖ్య శబ్దమును మాత్రమే

పట్టుకొని ప్రేలాడినటులు క్రియాకారిత్వమున నామరూపములేక శాబ్దబోధనైనను బట్టుకొని యూగులాడుచుండుట యెంతోమేలుగాదె శాబ్దబోధలోని సాహిత్యముసైతము వీరిచేత మూలముట్టుగ నిర్మూలింపఁబడవలసినదయేకాని దానింగూడ మటుమాయము సేయవీలులేకుండఁ బానకంబులోని పుడుకవోలె గొప్పగడ్డుగా నొక్కటి యడ్డపడియె. అయ్యది యెద్దియనఁగా ఇతరేతరయోగేప్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తేగమ్యతే ఏతత్ ప్లక్షోపిన్యగ్రోధసహాయోన్యగ్రోధో పిప్లక్ష సహాయఇతి" యనిపార్థసారథిమూర్తిగారుదాహరించినభాష్యము లోని సహాయశబ్దప్రయోగమే యెక్కడు చిక్కుగాఁ దగుల్కొని ద్వంద్వమ్మునఁ బ్రధానశిరోమణిగాఁదలఁ దిప్పగొనుచున్న సాహిత్యార్థమును సాకల్యంబుగ సంహరింపఁగా జేజిక్కనిచ్చినదికాదు శాస్త్రులవారి కష్టార్జితపాండిత్య పరిశ్రమయంతయు ద్వంద్వసాహిత్య సంహారార్థమేధారవోయంబడి మూడు వంతులు వ్యాసము నింపఁబడినది. వీరికిసమయస్ఫూర్తిలేకుండెంగాని యయ్యదియు నున్నచో నీశాబ్దబోధసా హిత్యమ్మునకుంగూడ సంహారావస్థ సమకూరును. ఓహాక్ త్యాగే అనుధాతువునకు శాద్వ్యధ్యే తిసూత్రమున ణప్రత్యయముగాని అథవా' భావార్థకఘఞ్ ప్రత్యయము గానిచేయఁగాదాయాఽఽదాయాదిశబ్దమ్ములువోలె హాయశబ్దమయ్యెడు (హాయః త్యాగః) "హాయేన సహితః సహాయః త్యాగీత్యర్థః ప్లక్షసహాయః ప్లక్షత్యాగీత్యర్థః" అనినపైభాష్యమునకు నర్థమ్మెప్లక్షున్యగ్రోధము రెండోరు విడనాడినవియని భావముగాఁ గా; శాబ్దబోధసాహిత్యము సైతము నమసిపోయి వీరికి ద్వంద్వార్థమున బాధబోత్తిగా విఱుగడమై పోవుంగదా పరప్రతారణార్థము పెడయర్థములం జెప్పిస్వపక్షసాధుత్వముంజూపి కొన్నచో నేమిప్రయోజనము? లోవిమూసిననుమూయ వచ్చుంగాని లోకముఖము మూయ నేవారితరమ్మయ్యెడు వైయాకరణ కిరీటిధురంధరులవిహారంబులీధరా మండ

లంబున విరామంబు నొందెనో కో! ఇపుడు పైనింజూపిన సూత్రసార్థంబు నవలంబించి సమర్థం బాధస్థానంబునం దుఁదూఁగుచుండెడి ద్వంద్వగర్భ సంభూతసముదాయ సంపద నపహరింపఁగా నేరికిని జేయాడదు సరియే గదా నోరైననాడదనియే చేఁబ్రతిఁబట్టెదం. కాఁబట్టి ద్వంద్వముఖ్యార్థము సముదాయము కాకతీరదు గాన. (1) అగ్నీషోములకు నాహుతి యిచ్చె (2) వధూవరులకు వరహాకట్నంబు చదివించె (3) కర్మకరులా చైత్రమైత్రులకు రూపాయ యొసంగె.—ఇత్యాదులందు వరుసగా (1) నేకాహుతియే యగ్నికిని సోమునకును జెందినరీతిని [2] వధువునకును వరునకును వరహాయొక్కటియే చేరినరీతిని (3) చైత్రునకును మైత్రునకును రూప్యంబొక్కటియే సంబంధించిన రీతిని (4) అమహాన్నపుంసకములకును నొక్కటియే మువర్ణకంబు గలిగి (1) పాణిపదము [2) మధురాపాటలీపుత్రము—ఇత్యాదులే సాధువులయ్యెడు. ప్రాథమికబోధనైన ద్వంద్వముఖ్యార్థంబు వీడి గౌణార్థ మవలంబించినను గుణలాభంబు లేదు. (3) వ. వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి
(సశేషము)

2—5—1917 దేశమాత.

(25 తేదీ పత్రిక శేషము)

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

ద్వం ద్వో ప శ మ న ము.

చతుర్థవ్యాసఘట్టము (సమాసద్వయ సౌలభ్య విచారణము)

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండ। సమ్మోదామృత దోహదమ్।
ద్వంద్వోపశమనంకుర్వే॥ సోహం సత్కర్మధారయః॥ ౧

ఆ.గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య। స్వాయ వేంకటరామశ్రుత్యహంతుంగ దేయమ్
తాతాసుబ్బారాయా। ఖ్యశాస్త్రి పరమభి మహామహోపాధ్యా
యమ్॥ ౨

ఓ సుధీమణులారా !

పూర్వోక్తంబగు తృతీయఘట్టమ్మునఁ గనంబడి చిన రీతిని ద్వంద్వమ్మునఁ ముఖ్యార్థమయిన సాహిత్యమే స్వీకరించినచో నమహద్వాచకముతోఁ గూడిన నపుంసక శబ్దమునకే నిబహువ్వచనమువచ్చుంగాని వేర్వేఱుగా రాకపోవునని దోషము చూపఁబడియె. శాస్త్రీయమైన ముఖ్యార్థమును విడుచుటలోనగు పెక్కు చిక్కులకుంజిక్కకొని లక్ష్యసంస్కారము చేసికొనుట కంటెఁ గర్మధారయవృత్తి నవలంబించినయెడఁ గార్యసిద్ధి సులభంబగు ఒక వేళవృద్ధి గాదైచ సూత్రస్థమైన యుద్ద్యోతములోని 'మాతాపిత్రోర్భ్రాతృ క్షేమాది చివద్వ్యేధేసాహిత్యంతు క్రియానిష్ఠత్వే" యనిన బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి యుదాహృత గ్రంథమునకీని శాబ్దబోధ లోనే సాహిత్యముగాని, యనఁగాఁ దల్లి మృతినొందిన దినమందును దండ్రి మృతినొందినదిన మందును నని వాక్యార్థములో మాత్రము గలిసియుండియుద్ధజను మరణంబులు వేర్వేఱుకాలమ్ములందు జరిగినట్లుతోఁ

చినరీతిని నీసూత్రమునం గూడ నమహత్తులకును, నపుంసకములకును ము. వర్ణకము వేర్వేఱుగా నేలరాఁగూడ దని శంకింతురేని యవకాశం బుతో నవధరింపుఁడు. వృద్ధిరాదైచ్" సూత్రమునను ను వాక్యద్వయ రూపమగు గౌరవమ్ము లేకుండ "ఆదైచ్" పదము ద్వంద్వమ్మని యెం చుకొని యందున సముదాయము ప్రధానముగాన, ఆ, ఐ, ఔవర్ణ ముల సముదాయమునకే వృద్ధిసంజ్ఞకలుగుంగాని ప్రత్యేకముగా, ఆకా రాదివర్ణమ్ములకు వృద్ధిసంజ్ఞ రాదని యూహించి భాష్యమ్మున నీవిధము గ నుగ్గడింపఁబడియె 'వృద్ధిగుణసంజ్ఞయోః ప్రత్యేకం వచనమ్। వృద్ధి గుణసంజ్ఞయోః ప్రత్యేకం గ్రహణం కర్తవ్యమ్। ప్రత్యేకం వృద్ధిగుణసం జ్ఞే భవత ఇతి వక్తవ్యమ్। కిం ప్రయోజనమ్। సముదాయే మా భూతా మితి" యనుచు నిట్లు అ, ఏ, ఓ వర్ణసముదాయమునకు గుణసంజ్ఞయు ను, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణసముదాయమునకు వృద్ధిసంజ్ఞయును నాసూ త్రములయందలి ద్వంద్వమ్మునంజేసి కలుగుననియు నట్లుకలుగఁగూడద నుచు [1] 'గర్గాశ్శతందండ్యంతామ్। అనుచోట సముదాయ వాక్యపరి సమాప్తియునుఁ (2) 'దేవదత్త, యజ్ఞదత్త, విష్ణుమిత్రాభోజ్యతామ్, అనుచోటప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తియును నీరీతిని రెండున్యాయంబులున్న విగాన,నిచట లక్ష్యానుసారమునఁ బ్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి న్యాయమ్ము ను (1) "మాలాదీనాంచ" [౬—౨—౮౮] యను సూత్రమున నగు నాద్యుదాత్త విధిరూపజ్ఞాపకమ్మునును (2) నీరెండు హేతువులను బుర స్కరించుకొని వేర్వేఱువర్ణములకే వృద్ధిగుణసంజ్ఞలు చెప్పుదుమన్ని యీ ప్రకరణమ్మున నిశ్చయించిరి!

(1) గర్గదండన న్యాయమేమనఁగా గర్గులందఱునుగలిసి శతధ నము నీయందగుంగాని వారిలో నొక్కొక్కండే శతధనము నీఁదగదు. కాన మొత్తముచేరి యీఁదగిన శతముంగూర్చి దండనక్రియ గర్గులమొ త్తమునీఁదనే సమాప్తిఁజెందునట్లు (1) సమాస (2) సంయోగాది

సంజ్ఞలు పదసముదాయపూర్వ సముదాయార్థములందే విశ్రమించుగాని ప్రత్యేకముగాఁ బ్రవర్తిల్లవనుచు నిర్ణీతములగుటకు గర్గదండన న్యాయముదాహరణముగా శాస్త్రమునందు లక్ష్యసంస్కారాను సారమున గ్రహింపఁబడుననిరి.

(2) దేవదత్తాది భోజన న్యాయమేమనఁగా—ఈయుదాహరణమ్మున దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులు ద్వంద్వమందలి పదార్థములయినందున సముదాయమే ప్రధానముగానున్నను, గీతవాద్యనృత్యాదులు గలిసి కాఁదగిన నాట్యక్రియవలె సముదాయమందే విశ్రాంతినొందఁదగినది కాక భోజనక్రియ దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులందు వేర్వేఱుగా నే సమన్వయింపఁ దగియుండి తృప్తిరూపఫలమ్మును బ్రత్యేకముగాఁ జేయఁదగినదియైనట్లు వృద్ధిగుణసంజ్ఞాదు లాకారాది వర్ణములయందుఁ బ్రత్యేకముగా విశ్రమించుంగాని వర్ణసముదాయమును విశ్రమింపఁదగినవి కావనుచు నిర్ణీతములగుటకు దేవదత్తాది భోజన న్యాయము లక్ష్యానుసారమున ద్వంద్వైక శేషాదులయందు దీసికొనంబడుననిరి. ఇట్లు న్యాయద్వయముండఁగా దేవదత్తాది భోజనన్యాయమునే ప్రకృతమున నంగీకరించి 'దేవదత్తయజ్ఞదత్తే తిద్వంద్వమున సముదాయార్థమే ప్రధానమైయున్నను, భోజనక్రియ నాట్యక్రియవలె ననేకుల సముదాయముచేతనే నెఱవేర్పఁదగినదికాక దేవదత్తాదులలో నొక్కొక్కరి తృప్తిని మిత్తము తప్పక వేర్వేఱుగానే యెట్లు నెఱవేర్పఁదగియున్నదో యట్లే యీవృద్ధి సూత్రమందును 'ఆదైచ్, అను ద్వంద్వమున సముదాయార్థమే ప్రధానమై ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణముల సముదాయమునకు రాఁదగిన వృద్ధిసంజ్ఞ లక్ష్యానుసారమున వేర్వేఱుగా వర్ణములయందు నిశ్చయింపఁ దగినదియని భాష్యమ్మునఁ జెప్పఁబడియెను. పైనిఁజూపిన ప్రత్యేకపరిసమాప్తి సముదాయపరిసమాప్తి న్యాయంబులు సమ్మానబలంబులైయుండఁ [illegible]

గాన వృద్ధిగుణసంజ్ఞలయెడఁ బ్రత్యేకవాక్యసమాప్తియే చెప్పుట న్యాయమ్మనుటకును బ్రోద్బలకంబుగా నీకారణమ్మను గ్రంథంబుల వచి యింపఁబడినది. ఆకారణంబు వినుండు, ౬. ౨. ౮౭॥ సూ. "ప్రస్థే వృద్ధమకర్క్యాదీనామ్" అను సూత్రమున సర్వప్రకరణంబునందు 'ఇంద్రప్రస్థః, ఇత్యాది సమాసస్థలంబుల నింద్రశబ్దమునకు నాద్యుదాత్తమును విధించుచుఁ బూర్వశబ్దము వృద్ధపదమ్ము కాఁగూడదని నిషేధింపఁబడియె. ఇట్టి నిషేధమ్మున 'మాలాప్రస్థః, ఇత్యాదులందుబూర్వపదవృద్ధశబ్దములైన మాలాశబ్దాదులకు నాద్యుదాత్తము రాకపోవుచుండఁగాఁ మాలాదీనాంచ, ౬. ౨. ౮౮॥ అను సూత్రమున నిషేధబాధనార్థ మాద్యుదాత్తవిధి సేయంబడినది. అందున, 'మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటిమాకారము వృద్ధిసంజ్ఞ గలదిగాన నాద్యుదాత్తము గలిగిసూత్రము సార్థకమ్మయ్యె. 'వృద్ధిరాదైచ్, సూత్రమున నింకను ద్వంద్వము ఖ్యార్థమే తీసికొన్నచో (ఆ, ఐ, ఔ,) వర్ణముల సముదాయమునకే 'వృద్ధిసంజ్ఞగలిగి వేర్వేఱువర్ణములకు సంజ్ఞలేనందున 'మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటి కేవలాకారము వృద్ధియనంబడదు. దానంజేసి 'ప్రస్థే, సూత్రమున నిషేధమేతగులక స్వాయమ్మగానే యాద్యుదాత్త స్వరమువచ్చుచుండఁగాఁ "మాలాదీనాంచ" ౬. ౨. ౮౮ అనుసూత్రమ్మున నాద్యుదాత్తవిధి వ్యర్థమ్మగు. కాఁబట్టి యీసూత్రమే వృద్ధిసంజ్ఞ వర్ణసముదాయమునకుఁ గాదనియు, బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయమ్మనవేర్వేఱు వర్ణములకే సంజ్ఞయనియు జ్ఞాపకంబయ్యె. ఈకారణమ్మున వృద్ధిసూత్రమునందు 'ఆదైచ్, అనుపదము ద్వంద్వసమాసమైనను, (ఆ, ఐ, ఔ) వర్ణములుమూఁడింటిని దెలపిమొత్తమునకు వృద్ధిసంజ్ఞరాక, శ్లో॥ "మాంతాపిత్రోర్మాతే హాని॥ ఇత్యాది ద్వంద్వసమాసములందుఁ బ్రకరణ సందర్భబలమ్మునఁ దలిదండ్రులొక్క మాఱుగాఁగలిసి (ద్వంద్వసాహిత్యార్థము) మృతినొందుట యర్థముగాక వారిద్దఱును

మృతినొందిరియని మృతిక్రియతోమాత్రమే వారన్వయించినరీతిని ఆ,ఐ, ఔ వర్ణములు వేర్వేఱుగా వృద్ధి సంజ్ఞగలవియనిమాత్రమే తోఁచివృద్ధిప దంబుతో నన్వయించునని వ్యాఖ్యాతలర్థముచెప్పిరి.॥

శ్లో॥ లక్ష్యస్యలోకసిద్ధత్వా। చ్ఛాస్త్రలింగస్యదర్శనాత్।

అర్థిత్వాదైక్షుభేదేన వృద్ధిసంజ్ఞాసమాస్యతే॥

యని యీయర్థమే వాక్యపదీయమందు సంగ్రహించి చెప్పంబడియె.

లోకములో 'పదమునకు ముఖ్యార్థమును, గౌణార్థమును గలవు గదా! ప్రకరణాదివశమ్మున ముఖ్యార్థము పొసంగని తఱిని గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కర్కుఱితి పడుమున కేగవలయు. అగ్నీషోమౌ, అను ద్వంద్వమ్మున నగ్నిశబ్దమునకు నీకారమ్ము సోమశబ్దాదికిషకారమ్మును దేవతలనిన ముఖ్యార్థముచే మొంటఁగల్గినను, 'ఆగ్నీషోమౌమాణవకౌ, అనువాక్యమ్మున నిద్దఱు బాలకులును నగ్నీషోమదేవతలే యనిన యర్థముగాకుండి తత్తుల్యులన్న గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కర్కుఱితి నొందక తప్పదు. అయినను నీవఱిలో ముఖ్యార్థ వివక్షయందు గల్గిన యీకారషత్వములును ద్వంద్వార్థమైన సాహచర్యంబును నశింపవు. 'గంగాయాంనైర్మల్యమస్తి—ఈవాక్యమున గంగయందు నైర్మల్యముగ లదన్న యర్థమై సప్తమికి ముఖ్యాధారమర్థము. 'గంగాయాం ఘోషః,—ఈవాక్యమున గంగయందు గొల్లపల్లె యున్నదన్న యర్థ మసందర్భముగాన గంగాతీరమందలి యాధారత సామీప్యసంబంధమున గంగయందు నారోపింపఁ బడినందున గౌణార్థము సప్తమికి నొప్పి కొనక తప్పదు. ఇట్లే యన్వయానుపపత్తిగాని తాత్పర్యానుపపత్తిగాని సంభవించినచో లక్ష్యార్థమును స్వీకరింపవలయు. కాఁబట్టి 'మాలానీ నాం చేత్యాది జ్ఞాపక సామర్థ్య సాహాయ్యమ్మునంజేసి ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి యంగీకరించి 'వృద్ధి, తీసూత్రమునందలి 'ఆదైచ్, అను ద్వంద్వమున ముఖ్యసాహిత్యార్థమును వీడి యాకారాదివర్ణములు

వేర్వేఱుగా వృద్ధిసంజ్ఞగలవియైనను, వాక్యార్థములో మాత్రము వృద్ధిపదముతో నన్వయించుటయనెడి శాబ్దబోధగౌణసాహిత్యముగలవయ్యె. ఇట్టియంశమునకే "మాతాపిత్రోర్మృతే హాసీ" తిపదోద్భేదేసాహిత్యం నతుక్రియా నివృత్తౌ ఇతి భావః" యని యుద్యోత మందుఁ బ్రకరణానుసందర్భమున నయిన ద్వంద్వమందలి యీశ్లోకములోని గౌణార్థము దృష్టాంతముగానీఁ బడినది. కాననిట్టియర్థమే ముఖ్యార్థమన్న శాస్త్రివారివాదము శాస్త్రీయముగాదు. ద్వంద్వమందుఁ దగినంత కారణమున్నచో సమన్వయార్థమయి ముఖ్యార్థమునువీడి యేకక్రియాన్వయిత్వమాత్రరూపాది శాబ్దబోధసాహిత్యము నంగీకరింపవచ్చును. కనుకనే "వాక్యకల్పనేఇతి॥ ప్రాథమికబోధస్తు సాహిత్యావచ్ఛిన్నే సాహిత్యావచ్ఛిన్నస్యైవ। యథారాజపురోహితౌ స్వారాజ్యకామౌ యజేయాతామిత్యత్ర। ఉత్తరకాలికస్తు రాజాస్వర్గకామః యజేత, పురోహితశ్చ రాజ్యార్థకామో యజేత ఇతి ప్రకరణాదివశాద్బోధః, అని యథాసంఖ్యసూత్రస్థశేఖరమందలి చంద్రికలాదివ్యాఖ్యానంబులును "సమూహావయోరితి। సాహిత్యస్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకత్వం విధేయతావచ్ఛేదకత్వంచ ప్రాథమికబోధే। తతో యథాసంఖ్యసూత్రసహాయేన లక్ష్యసంస్కారసిద్ధ్యర్థం ద్వితీయోపిబోధః కల్ప్యత ఇతిభావః॥ అని యాద్యంతావితిసూత్రస్థశేఖరమందలి చంద్రికలాది వ్యాఖ్యానమ్ములును ద్వంద్వమ్మునకుఁ బ్రధానమయిన సాహిత్యార్థమును బ్రకరణాది కారణ బలవశమ్మున వీడి యత్కించిత్సాహిత్యాదులను సందర్భము కొలఁది వివక్షించుకొని సమన్వయించు కొనవలయునని బోధించుచున్నయవి.

(1) ఇట్లుండఁగాఁ బ్రకృతంబున, వృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వమందలి ప్రధానసాహిత్యార్థమును బోఁ దోలునట్టి ప్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయమ్మనే సూచించెడు 'మాలాదీనాంచే,' త్యాదిజ్ఞాపకాది కారణములవోలె నీసూత్రములోని యమహన్నపుంసకములకు, అను

ద్వంద్వమందు ముఖ్యార్థమును విడిచి ప్రత్యేకవాక్యసమాప్తి న్యాయమును జొప్పించెడి తగిన కారణంబులు ద్వంద్వనామంబుచే కని పంబడలేదు. అట్టి కారణంబులు చెప్పనేరక వారు ద్వంద్వము చెప్పబడినచో "దైవతె మట్లుకుమునను? దైవతమొట్లుకుమునను?" అను సూత్రము సారెసారెకును లక్ష్యముం జూపరేని శంకింతురు. వినయంతటి మహాజ్ఞానులు లేరని అబ్బురబడకొందురు నేఁటి సంస్కారులు నిష్కారణవైరంబునఁ ద్వంద్వీకరించెడి స్వాతిశయులబలుకు ద్వైవతము, కుదురునే? ద్వైవతమును, గుదురుట మట్టిఘంబు. మిత్రత్వమును గుదురుట దుర్ఘటంబు. మఱియు, ముఖ్యార్థదనిపిడి గౌణార్థదనికిఁ బట్టుచుట గోక్షీరమ్మును గోతంద్రోసి యవాగూరసమ్ము నవలంబించుట వంటిది యగు తమ దుర్భావాదంబు తెలిసికొని పలువురను బరిహాసింతురేమో యను భీతిని శాబ్దబోధలోని సాహిత్యమే కాని ద్వంద్వమ్మునఁ బ్రధానమయిన సాహిత్యార్థమే లేదని వారు కనుమూయఁ గడంగుదురు. ద్వంద్వమ్మని నోటబలుకుచు దానికి సాహిత్యార్థము లేదనుట దంపతులని చెప్పుచు వారిద్దఱకును బెండిలి కాలేదనుటవంటిదయ్యెను పరిహాస్పదంబయ్యెడి. సాహిత్యార్థమే లేదేని సయ్యాది ద్వంద్వనామమ్మునకు నెట్లు తగియుండు? మఱియు, శాస్త్రవిహితమయిన ద్వంద్వామ్మునఁబలి సాహిత్యార్థమును బరిహరించుటకై లక్ష్యము కుదురదనెడి వారి వంటి లక్ష్యైకచక్షుష్కులయినవారు మొక్కటియే కారణంబుగాఁ జూపుదురు. కన్నానే శ్లో॥ లక్ష్యస్యలోకసిద్ధత్వాచ్ఛాస్త్రలింగస్య దర్శనాత్॥ అని వృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వ సాహిత్యార్థమును నిరసపఱుచుటకు మాలాకీనాం, త్యాది జ్ఞాపకంబును గారణాంతరంబుగా నీఁబడియె.

"సహిప్రాణి తూర్యసేనానా మేకమంగం సంభవతీతిసామర్థ్యాదేవ ప్రత్యేకపరిసమాప్తి రంగశబ్దస్యసిద్ధా" అనిద్వంద్వశ్చ ప్రాణీతిసూత్రస్థ ప్రదీపంబున ప్రత్యేకపరిసమాప్తికిఁ గారణమ్మునువివరించుచున్నది.

అట్టిలక్ష్యమ్ముగాక శాస్త్రీయమైన కారణాంతరము ద్వంద్వవాదులచే జెప్పఁబడలేదు. కారణాంతరము లేనందున, అమహన్నపుంసకములకు, అనుద్వంద్వమ్మున ముఖ్యార్థమైన సాహిత్యముతోఁ బకమానదు. అందు ననిష్టంబు సంభవించెడి. ఒకవేళ 'ప్రాతిపదికార్థలింగే, త్యాది సూత్రీయద్వంద్వములయందుఁ బతంజలి భగవానులు వోలె మేమును గారణాంతరములు లేకుండనే లక్ష్యానుసారులమయి దేవదత్తాదిభోజనన్యాయంబునఁ బ్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి యంగీకరించి ముఖ్యసాహిత్యమ్మును వీడి యీసూత్రమును సమన్వయింతు మందురేని యట్లనవలనుఁ లక్ష్యైకచక్షుష్కులైన మహర్షులకట్టి యధికారముతగుంగాని లక్ష్యైక చక్షుష్కులై మహామనుష్కులైన మనుష్యమాత్రులకట్టి స్వాతంత్ర్యమెట్లు సంభవించెడి? అథవా, "అమహన్నపుంసకములకు" అనుచోటను ద్వంద్వమనుకొన్నను ద్వంద్వవాదులకు నిష్టసిద్ధి గలుగనేరదు.

(1) గోబలీవర్దమ్ (2) నద్య్వచః ప్రాచ్యభరతేషు (౪-౨-౧౧౩ సూ) ఇత్యాది స్థలంబులందు బలీవర్దమ్ములు గోజాతిలోనివే యైనట్లును, భరతులు ప్రాచ్యులలోని వారే యయినట్లును నపుంసకములమహత్తులోనివే యయి దైవతము, అనుమహన్నపుంసకరూపము సిద్ధింపనేరదు. దైవతము, మిత్రము, ఇత్యాదు లొకటిరెండు శబ్దములుగాక నపుంసకములన్నియు నమహత్తులే కాన గోబలీవర్దమ్ (2) ప్రాచ్యభరతేషు ఇత్యాది సామాన్యవిశేషస్థలములందుంబలె నిచటంగూడ లింగభేదరూపమైన కించిద్భేదమునంజేసిన ద్వంద్వమని తోఁచి దైవతము కుదురక పోవును. యద్వా, యట్లైనయెడ నపుంసకగ్రహణమునకు వ్యర్థతగలుగు నను కారణంబున నపుంసక శబ్దమునకు మహన్నపుంసకములన్న యర్థముచేసికొన్నను ద్వంద్వవాదులకు లాభంబులేదు (1) దైవము జగద్రక్షకుఁడు (2) మిత్రము సౌమ్యుఁడు—ఇత్యాదులందు (1) జగద్రక్షకము (2) సౌమ్యము—అని విశేష్యంబులగు దైవము, మిత్రము

శబ్దములువోలె విశేషణంబులగువీనికిని నుువర్ణకము రావలసివచ్చును కర్మధారయ మతమందు మహాన్నపుంసకములకుఁ బ్రత్యేకవిధి లేనందున లోకప్రయోగదృష్టమ్మగు విశేషణస్థలమందలి నుువర్ణకమ్మును ముువర్ణకము బాధింపకయుండు ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకంబులకు ముువర్ణకవిధి మహాన్నపుంసకములయెడనే సఫలముగావున లోకదృష్టంబగు విశేషణస్థలీయ ముువర్ణకమ్మునుగూడ బాధించి "దృష్టాంతస్యాపితు పురుషారంభోనివర్తకోభవతి" యనుస్థానివత్సూత్రాద్యంతౌటకితావిత్యాది సూత్రస్థ భాష్యకార వచనమ్మున నుువర్ణకము విధిగా రావలసియుండు. కావున ద్వంద్వమ్మనేక విధంబుల శాస్త్రదూష్యము ను లక్ష్యదూష్యమును నగుచున్నది. అందు నీసూత్రమున ద్వంద్వమ్మపార్థకమ్ము.

కర్మధారయ పక్షము.

"సంభవతిసామానాధికరణ్యే వైయధికరణ్యస్యాన్యాయ్యత్వాత్"

అనుశాస్త్రీయన్యాయంబున నమహత్తులౌ నపుంసకములకు ముువర్ణకమగునని కర్మధారయార్థమే చెప్పందగు. అమహత్తులౌ నపుంసకములకనఁగా ధనము, వనము—ఇత్యాది సంస్కృతనపుంసకములే సిద్ధించుంగాని వృషభము, వృకము—ఇత్యాదులు సిద్ధింపవనెడి ద్వంద్వవాదుల యాక్షేపణము పరిహాసాస్పదమగు. తమకున్న లోకానుభవమ్ముతో దైవతము, అనులక్ష్యమును నిండారఁ గన్నుదెఱచి చూచి దానిసిద్ధికై శాస్త్రక్లిష్టంబును గతిపయలక్ష్యభ్రష్టంబును నగు ద్వంద్వమ్మును సూత్రమున గౌరవించుకొన్న ద్వంద్వవాదులు తమయాయట్టి యనుభవమ్ముతోడనే వృషభము, వృకము—ఇత్యాదిలక్ష్యమ్ముల యెడంగూడ ననుగ్రహించి కన్నుదెఱచి చూచుమ నమహత్తులౌ నపుంసకమ్ముల ననఁగాఁ బాఠశాలలోని బాలుఁడు సైతము చెప్పెడి శబ్దలక్షణాన్వయ రీతిని దెలుంగున నమహత్తులెల్లను నపుంసకముల నుకొనుటన్యాయంబుగాని

యమహాత్ములలో నేకదేశమ్ములగు ధనపనాదులు నపుంసకమ్ములనుకొని తృణీకరించి శంకించుట మిక్కిలి శాస్త్రవిరుద్ధమ్మును లోకవిరుద్ధమ్మును నయ్యెడు. ఈసూత్రమ్మున ద్వంద్వవాదులు స్వానుభూతికి విరుద్ధంబుగాఁ జేయుతర్కవాదమునం జేసి "శ్లో॥ స్వానుభూతావవిశ్వాసే। తర్కస్యాప్య నవస్థితేః। కథంవా తార్కికః స్వస్యతత్త్వ నిశ్చయమాప్నుయాత్॥ బుద్ధ్యారోహాణతర్కశ్చే।ద పేక్ష్యేత తథా సతి స్వానుభూత్యను సారేణ। తర్క్యతాం మాకుతర్క్యతామ్॥ అను వేదాంతపంచదశీచిత్రదీపములోని యీరెండు శ్లోకమ్ములును నీసందర్భమున జ్ఞప్తికివచ్చి హాసమ్ము వొడమచున్నది. లోకములో (1) బ్రాహ్మణకవులు (2) క్షత్రియ సార్వభౌములు (3] వైశ్యవణిగ్రత్నమ్ములు- ఇత్యాదులందు సంఖ్యావాన్ పండితః కవిః" "చక్రివర్తిసార్వభౌమః,, ,,నైగమోవాణిజోవణిక్" అని యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గునందుఁ గవిపర్యాయములను, క్షత్రియ వర్గునందుఁ జక్రవర్తి పర్యాయములను, వైశ్యవర్గునందు వణిక్పర్యాయములను జెప్పుటచేత నేకాంక, కవులు బ్రాహ్మణులేయగుటయు! చక్రవర్తులు క్షత్రియులేయగుటయు వణిక్కులు వైశ్యులేయగుటయు శాస్త్రానుభవంబులఁ బ్రసిద్ధమ్మగాన, బ్రాహ్మణులైన కవులు క్షత్రియులైన సార్వభౌములు, వైశ్యులైన వణిగ్రత్నంబులు. అని సామానాధికరణ్యమునఁ బ్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థము సేయుట మంచిదిగాని బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులుగూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రియేతరులైన యక్బరులోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, వైశ్యేతరులైన చారుదత్తాదిద్విజులు వర్తకులున్నందునను, ,,బ్రాహ్మణులును గవులును (భోజ) క్షత్రియులును సార్వభౌములు [అక్బరు] వైశ్యులును వణిగ్రత్నంబులును చారుదత్త,, అని ద్వంద్వార్థము వివక్షించుట హాస్యాస్పదమైన యథమపక్షంబుగదా అల్పప్రకృతమునను, నపుంసకములు మహా

త్తులు దైవతము లోనగు నొక్కటి రెండున్నను అమహత్తులు నపుంసకములు లెక్కకు మిక్కిలియుండుట సుప్రసిద్ధము కాఁబట్టి తదనుకూలముగా సామానాధికరణ్యమ్మున సమన్వయింపఁగానుండు సరసమ్మేళనమునఁ సూరీంద్రశ్లాఘనీయంబగు.

యావదమహత్తులయందును నపుంసకత్వనియమనినయీ యంశమును (2—8—16] దేశమాత్రలో సూచించి కర్మధారయపక్షము సమరాంగణసార్థమూర్తిగ రిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. ముఖచంద్రునికి నాహ్లాదకత్వమను, నిత్యానలయందు ముఖమునఁ జంద్రత్వమును విధించి యాహ్లాదకత్వమును జెప్పుమన్నతఱి, ముఖమునందే యాహ్లాదకత్వముగాక చంద్రునికి నైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము బోధ్యమైనరీతిని నమహత్తులయందు నపుంసకత్వమును విధించి మువర్ణకముం జెప్పఁగా నపుంసకములకు మువర్ణకము నైసర్గికముగా వచ్చునని బోధ్యమై 'దైవతము, ఇత్యాది మహన్నపుంసకములును సాధువులగు నన్న యీయంశము ప్రథమవ్యాసపుష్టంబున స్పష్టపఱుపఁబడియె. మఱియు, శాస్త్రంబునం జేసియు వృత్తిఘటకపదార్థ ప్రధానకంబైన కర్మధారయమ్ము, బహువ్రీహివోలె నన్యపదార్థ [సముదాయ] ప్రధానకంబైనద్వంద్వమ్ముకంటె నంతరంగము కానఁ గర్మధారయంబే నిస్సంశయముగాఁ బండితాదరణీయమ్మై నెలకొనందగు. [1] కనుకనే 'వర్ణోవర్ణేనేతి సూత్రస్థభాష్య మీరీతిం గర్మధారయమ్మునే కొనియాడుచుండెడి. "నైషయుక్తో విప్రతిషేధః। అంతరంగః కర్మధారయః। ఆంతరంగతా। స్వపదార్థే కర్మధారయోన్యపదార్థే బహువ్రీహిః" అను నీభాష్యమ్మున బహువ్రీహివోలె నన్యపదార్థ ప్రధానకంబుగాన ద్వంద్వమును వర్జింపఁదగు. [2] నిషాదస్థపతి ఇత్యాదిస్థ

ములయందుఁ దక్కిన సమాసములకంటెఁ గర్మధారయమ్మే శీఘ్రోపస్థితికమ్ముగాన నయ్యదియే యంతరంగమని బోధించుచున్నది. శ్లో॥ పూర్వపస్య చాబ్యబోధా। విదూరప్రాక్క్షణస్థితే। శక్తిగ్రహాంతరంగత్వాద్బహిరంగత్వచింతనమ్॥ అనిన యీ వైయాకరణభూషణసారకారికను వివరించుతఱిని "సమాసఘటక ప్రత్యేకపదశక్త్యుపస్థాపితార్థ మాత్ర విషయక కర్మధారయశక్తి గ్రహస్యాంతరంగత్వేన ప్రథమోపస్థితార్థ ఏవోపస్థితిలాఘవాన్నిషాదస్థపతి శబ్దస్య తాత్పర్యమవసీయతే; తేన విశేషావగతిః" అనిన దర్పణవ్యాఖ్యయందు సమాసఘటకపదార్థ ప్రధానత్వంబున నంతరంగము గావున గర్మధారయమ్మే "నిషాదస్థపతిః" అను చోట నిశ్చయింపఁదగిన దని చాటుచున్నది, [8] నైయాయికమతమందును "కర్మధారయస్థలేతు నీలోత్పలమిత్యాద్యావభేద సంబంధేన నీలపదార్థ ఉత్పలపదార్థే ప్రకారస్తత్రచ న లక్షణా। అతఏవ నిషాదస్థపతిం యాజయేదిత్యత్ర న తత్పురుషో లక్షణాపత్తేః కింతు కర్మధారయో లక్షణా భావాత్। న చ నిషాదస్య సంకరజాతి విశేషస్య వేదానధికారాత్ యాజనాసంభవ ఇతి వాచ్యమ్। నిషాదస్య విద్యాప్రయుక్తే స్తత్రైవ కల్పనాత్॥ లాఘవేన ముఖ్యార్థస్యాన్వయే తదనుపపత్త్యా కల్పనాయాః ఫలముఖ గౌరవతయాఽదోషత్వాదితి" అని న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళియందు 'లక్షణలేకుండ ముఖ్యార్థము గలదిగాన నిషాదస్థపతి శబ్దమునందు గర్మధారయమ్మె శాస్త్రీయమ్మనియు, నిట్టి కర్మధారయబలమ్మున శూద్రాంతరుండైనను నిషాదుండు యాగోచిత విద్యాసంపన్నుఁడనియే యూహింపవలయుం గాని ముఖ్యార్థకంబైన కర్మధారయమ్మును విరసించి నిషాదునకు [illegible] చెప్ప యాగోచితవిద్యాసంపన్నుఁడైయున్నవాఁడైన నిషాదుని రాజని లాక్షణికార్థము చెప్పఁగూడదనియు, ఖండించి. కర్మధారయమ్మునే వ్యవహరించు

చున్నది. (4) "నిషాదస్థపతిశ్శబ్దేన నిషాదం చ తం స్థపతిం చేతి కర్మధారయః। న తు నిషాదానాం స్థపతిమితి షష్ఠీ తత్పురుషః। షష్ఠ్యర్థలక్షణాపత్తేః। ఏతావాంస్తు విశేషః। నిషాదస్యాధ్యయన విధిజ్ఞానాభావేన తస్యైవ విధేస్తత్ప్రయోగ ప్రయోజకజ్ఞానాక్షేపకత్వమ్" అని మీమాంసాన్యాయప్రకాశగ్రంథమ్మును బైనిం జెప్పిన న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావళి గ్రంథముతో నేకీభవించి కర్మధారయమ్మునే శిరసావహించుచున్నది. (5) నిపాత ఏకాజ్ద్వ్యచ్ అను సూత్రము వివరించుచో "ఏకాజితి కర్మధారయో వృత్తిపదార్థ ప్రధానత్వే నాంతరంగత్వాత్। అని శబ్దేందు శేఖరమ్మును అంతరంగత్వాదితి। యద్యపి కర్మధారయ బహువ్రీహ్యోరేకార్థీభావస్సమానః। తథాప్యజహత్స్వార్థా వృత్తి రితి పక్షే అవయవవృత్తి గ్రహాసహకారేణైవ సముదాయ శక్త్యా బోధాత్కర్మ ధారయజన్యశాబ్దబోధ సామగ్ర్యపేక్షయా బహువ్రీహిజన్యశాబ్ద సామగ్ర్యా అన్యపదార్థోపస్థితిఘటితతయా గురుత్వేన సామగ్ర్యోర్లాఘవ గౌరవమాదాయ కార్యయోరంతరంగ బహిరంగత్వం బోధ్యమ్" అని యత్రత్య చంద్రకలా వ్యాఖ్యానంబును, అన్యపదార్థప్రధానమ్మై బహిరంగమైన బహువ్రీహి కంటెను ప్రధార్థప్రధానమ్మ యినకర్మధారయ మంతరంగముగాన, 'ఏకాచ్' అను పదమ్మునం గర్మధారయమ్మె శాస్త్రీయ మని శాసించుచున్నది. (6) తత్పురుషోయమితి॥ అంతరంగత్వాదుత్తర పదార్థప్రాధాన్యాచ్చేతి భావః॥ అని యేతత్సూత్రభాష్యకారు యుటమును జెప్పెదు. పూర్వోక్తశాస్త్రప్రమాణమ్ములచేం బ్రకృతమ్మగు ద్వంద్వము బహువ్రీహివలె నన్యపదార్థ (సముదాయ) ప్రధానమ్మయి బహిరంగముగా నస్వపదార్థ ప్రధానమయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమ్మే సర్వ శాస్త్రసమీచీనమైనందున "అహాన్న పునకములకు" అను చోటం గూడం బండితపరిగ్రాహ్యంబై పరిఢవిల్లుంగాత అఖిల గ్రాహ్యమ్మైన యీ

యనుగ మమ్ముందలంచుకొని ద్వంద్వవాదులు ‘‘నాసూయాకర్త వ్యా యత్రానుగమః క్రియతే” యనుపఙ్క్తి-వింశతితిసూత్రస్థ భాష్యవచన మ్మునాదరించి యసూయను ద్వంద్వముతోఁ గూడ వీడుచు సంతసిం తురుగాక ఒకవేళ పాణినీయమందును, బాలవ్యాకరణమ్మునందును ద్వంద్వమ్ములుగల యనేకసూత్రములగతి యేమందురేని వినుండు. ఆస్థలములందు ద్వంద్వముగాక వేఱొకగతి లేనందున దేవదత్తాది భోజన న్యాయమ్ముపయోగించి ప్రత్యేకపరిసమాప్తితో ద్వంద్వము చెప్పఁగొనకతీరదు గతి యున్నచో నగతికత్వమవలంబింపఁగూడదు. కనుకనే ‘నిపాతపవాచ్, సూత్రమందును, ‘నిషాదస్థపతిం యాజయేత్, అను శ్రుతియందును ననేకసమాసమ్ములు ప్రాప్తింపఁగాఁ గర్మధారయమంతరంగమనివిమర్శించి వ్యాఖ్యాతలచే శిరసావహింపఁబడినది. మఱియు, నీసూత్రమునందు గర్మధారయము చెప్పి యామహాత్ములయందు నపుంసకత్వవిశేషపక్షముగాక యుపలక్షణపక్షముంగూడ సమరాంగణ పార్థమూర్తిగారు [2—8—16] దేశమాతలో నుద్ఘాటించిరి. అట్లుపార్థమూర్తిగారు కర్మధారయవృత్తితో నుపలక్షణమని యన్నందులకు బ్ర॥ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులుగారును చి॥ సీతారామశాస్త్రులుగారును నెక్కుడాగ్రహించి (1) తమకర్మధారయార్థము (250 పుట) (2) పార్థమూర్తిగారి కర్మధారయ (3) తమకర్మధారయార్థము (265 పుట) (4) పార్థమూర్తిగారు తమకర్మధారయ (275 పుట) ఇట్టులనేకస్థలములందుఁ బ్రయోగము నేయుచుండిరి. ఉపలక్షణ మనుట యేమిదోషమో! కానరాకున్నది. ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలు తమగ్రంథములయందు వేనవేలుపలక్షణములువ్రాసిరి. చిత్తగింపుఁడు. మిథశ్చోంత్యాదతిసూత్రమును వివరించుచో మనోరమయందు ‘తేనత్రపూణీత్యాదా’ అని వ్రాయఁగా శబ్దరత్నమందు “త్రపూణీత్యుపలక్షణం తాతా

పిండానామితి నలోపసిద్ధేస్తాని తా నీత్యర్థే శేశ్ఛందసీతి శేర్లోపే పేతదు దాహరణమ్" అని వ్రాయఁబడినది. అనఁగా "తా తా పిండానామ్" అనుచోట 'తానితాని' అనవలసియుండఁగా "శేశ్ఛందసిబహులమ్" (౬—౧—౭౦) అను సూత్రమున శిలోపమ్మును; నలోపమ్మును గలిగి 'తాతా' రూపము లుగనని యెఱుంగునది. "నలోపశ్చ నసిధ్యతి। అగ్నే త్రీతేవాజినాత్రీషధస్థా తా తాపిండానామ్" అని మిదచోంత్యాదితిసూత్ర భాష్యమున నలోపమున కుదాహరణముగాను నీఁబడినది. ఇయ్యది బ్రః॥ సీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారికింగూడ నుపలక్షణ మని తెలిసికొనుట యబ్రమా ?

(2) దూరాద్ధూతేచ॥ (౮—౨—౮౪ సూ) హూతమాహ్వానంతచ్చసంబోధ నమాత్రోపలక్షణమ్॥ (మనోర) (3) స్థానివదాదేశ.. (౧—౧—౫౬) సివోలుకితద్వ్యప యే...ఇద ముపలక్షణమ్। అవ్యయస్య...(శ—ర) (4) స్థాన్యవయవప వేతి॥ ఉపలక్షణమేతత్॥ స్థానిరూపో పీతిబోధ్యం (శ—ర) [5] అత్రానునాసికః పూర్వ—[౮-3-౨ సూ] రుప్రకరణఇతి॥—రోః పూర్వస్యేత్యుపలక్షణం రుప్రకరణవిధేయస్య [శ—శే) ఇట్లు గ్రంథకర్తలచేఁ గంఠోక్తములుగా నివి యుపలక్షణమ్ములుగా గ్రహింపఁబడి కై యటశబ్దరత్నశబ్దేందు శేఖరాది వ్యాఖ్యలయందుఁ గోటానగోట్లు లున్నవి. ఇయ్యది స్వల్పాంశముగాన గ్రంథవిస్తరభీతిని విరమించెద ఇంకొకమాఱు చర్చించెద (తత్స 21) సూత్రము మహత్పులింగ నామమునకే యుత్వము విధించుచున్నది గాన, నదియంతరంగమనియు, నందున మొదటనే యుత్వమువచ్చి 'రాము' ఇత్యాదులు కాఁగా, నకారాంతము కామింజేసి (39) సూత్రమున మువర్ణకము రానేరనందున "నదంతములకు మువర్ణకమగు" (39] నని యేసూత్రము చాలుననియు నిటనహామన్న పుంసకగ్రహణము 'గోత్రో

ణిత్' (7-1-90) సూత్రాదులయందలి గకారాదులువోలె నవివక్షితములగాన నియ్యది మహత్త్వంలింగేతరముల కుపలక్షణముగాఁ జెప్పఁదగిన దలయుననియు నంతరంగ కర్మధారయవాదులు పార్థమూర్తిగారు వ్రాయఁగా, ద్వంద్వవాదు లుపలక్షణా వివక్షిత కారణ మాసూత్రములో నే యుండవలయుంగాని యన్యత్రయుండఁగూడదని శంకించెదరు. ఇయ్యది మిక్కిలి యద్భుతమ్ము. (1) 'ప్రత్యభివాదే శూద్రే" (౮—౨—౮౩) అనుచోట పథీతభవేత్యస్యాప్యుపలక్షణమ్, అని శేఖరమున వ్రాయఁబడిన యుపలక్షణమునకు "ఆయుష్మాన్ భవసౌమ్యేతి వాచ్యోవిప్రోభివాదనే. ఇతిమనూక్తేః" అని మనుస్మృతి కారణమని విషమి వ్రాయుచున్నది. (2) "అపృక్త ఏకాల్ ప్రత్యయః" (౧—౨—౪౧] అను సూత్రమునొద్ద శేఖరము "అపృక్త ఇతిపుంస్త్వ మవివక్షితమ్" అని వ్రాయుటకుఁ గారణము "హల్ఙ్యాబ్భ్యో దీర్ఘాదితి (౬—౧—౬౮) సూత్రాంతరములోని "అపృక్తంహల్ అను నపుంసకప్రయోగము కారణమని పక్కాశించుచున్నది. [3] "శతందాయియాతి। ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోరితిణిః। ఆవశ్యకేణినావశ్యయం నిషేధః సూత్రే అధమర్ణ్యగ్రహణేన తత్సూత్రోక్తార్థోపలక్షణాత్॥ అతఏవ అంశంహారీతిణిర్దేశస్సంగచ్ఛతే" ఇట గారక శేఖరమందు అకేనో, రితిసూత్రమున నాధమర్ణ్యపదమావశ్యకార్థమునుగూడనుప లక్షణముగా గ్రహించుటకు, అంశంహారీతి సూత్రాంతర ప్రయోగము కారణమని చెప్పఁబడియె. (5) "అనుదాత్తస్య చ యత్రోదాత్తలోప ఇత్యత్ర ... గ్రహణమోకారాంతస్యాప్యుపలక్షణమ్. సర్వత్రోదోతోరితి సూత్రే సహైవప్రవిధానాత్" యని యనుదాత్తం ప్రియామితి నన్నయభట్టీయసూత్రములోని యుత్త్వమున నోత్త్వమునుగూడ నుపలక్షణముగా గ్రహించుట సర్వత్రోదోతోరితిసూత్రమందలి యుత్త్వోత్త్వముల సాహచర్యము గారణమని [యుహా] [345 పు]న

వ్రాయఁబడినది. (6) మఱియు, "ఊవంతా ఇద్వ్యదేవకృత ప్రహస్వాః ఇత్య స్యసర్వోపలక్షణత్వాత్ । ఊకారాంతరూపాణి ఉకారాంతరూపవద్జ్ఞేయాని" అని యూకారమాత్రమునకే కార్యకారియైన యీసూత్రము సర్వదీర్ఘోపలక్షణమని (యుహో] (303) మందే ఘోషింపఁబడినది. (7] సమాసఇతి। వృత్తిమాత్రోపలక్షణమ్ సమర్థః పదః విధిరిత్యత్ర పదముద్దిశ్య యో విధీయతే సమాసాదిః ససమర్థః విగ్రహవాక్యార్థాభిధానే శక్తస్స్యాత్ సాధు. రితిసూత్రార్థస్య భాష్యలాభాత్" అని సమాసేఖిలు భిన్నైవేతి కారిక యందలి సమాసపదము తద్ధితాది సర్వవృత్తుల నుపలక్షణముగా గ్రహించుటకు భాష్యకారకృతస్థానాంతరస్థ సమర్థసూత్రార్థము కారణమని వైయాకరణభూషణసారమునఁ జెప్పఁబడినది.

(8] ఇట్లుపలక్షణాదివక్షిత్వము కారణము ప్రదేశాంతరస్థములే మెన్నలు గ్రంథాంతరములయందుఁ గానేక పరిచ్ఛేదములోని (31) సూత్రమందలి మహత్పులింగ గ్రహణమున (39) సూత్రములోని యమహన్నపుంసక గ్రహణమనావశ్యకము గాన నవివక్షితమును మహత్పులింగ భిన్నములైన యుదంతములకు వ్యాధి యుపలక్షణ మనుట గ్రంథకర్త దోషమేమో! తెలియకున్నది. అనేకసమాసప్రాప్తియున్న చో నంతరంగమ్మని కర్మధారయమే ప్రాచీనులచే శిరసావహింపఁబడినందున నిటనన్యపదార్థ (సముదాయ) ప్రధానమ్మై బహిరంగమైన ద్వంద్వమ్మును దొలంగించి సత్కర్మధారయమ్ము నాదరించుచు (1) అమహత్తులయందు నపుంసకత్వంబిని పక్షములుగాఁ (2) లేక యుపలక్షణపక్షమునుగాని గ్రహించుట శాస్త్రీయమనందగు. ఒకవేళ, దేవదత్తాది భోజనన్యాయమున భాష్యకారులు ప్రత్యేకపరిసమాప్తి యనేకస్థాత్రితమనియుఁ జెప్పినందు ననేకమున్న గత్యంతరమున్న ప్రత్యుకూడిక జిరకాలాశ్రితద్వంద్వమును విడనాడక యట్టి భోజనన్యాయమే

యుపయోగింతుమని ద్వంద్వవాదులందరేని యట్లయినచో స్వేచ్ఛగా భోజనన్యాయ ముపయోగింతురుగాక ! బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రులు గారుగాని యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికాధిపతులుగాని స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక మనఁగూడదని యభిప్రాయము దెల్పలేదు. బ్ర॥ వ. చి. సీ. రామస్వామిశాస్త్రులుగారు మాత్రము "మిన్నేఁ...అమహతి యనుట యజ్ఞానవిలసిత" మని యంకను పెనగులాడెదరు. (ఆం. సా. ప 241 పు) అట్లయినచో. "ధరాపరాగపటలాక్రాంతము మిన్నేరు రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్" అని యుభయవిధ మహతీనామితిసూత్రంబునను మహతిమిన్నేటివిశేషణమునకు నుపర్ణకము పక్షాంతరముననగు నని చెప్పిన యహోబలపండితునికే యీయజ్ఞానవిలసితమ్ము చెందు. గ్రంథమన్వయించుకొని మాటాడినను బాగుగనుండు. అయినను దీనింగూర్చి పార్థమూర్తిగారే యింకను వ్రాయంగలరు నాకాప్రశంస యేల? ఈద్వంద్వయుద్ధోపశమన మనువ్యాసము బ్ర॥ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులుగారే వ్రాసిరి యనఁగా నాకు మిక్కిలి సంశయముగానున్నది. దీనియందు ననేకమహానశాస్త్రీయాంశములే కాకుండ "దుర్యోధనార్జునులుశ్రీకృష్ణసహాయమును గోరి వచ్చిరి" యనునట్టి బహుప్రమాదయుక్తవాక్యములు గనంబడు. ద్వంద్వాదిని బూజ్యవాచకముండవలయు. వ్యాకరణశాస్త్రమందు యుధిష్ఠిరుండును నర్జునుండును నుండఁగా ద్వంద్వమున నాదిపదమధిష్ఠింప నర్హు లెవ్వరని విమర్శించి "ఇంద్రపుత్రత్వాద్విష్ణోరంశత్వాచ్ఛాగ్రత్వాద్వాఅభ్యర్హితత్వమర్జునేప్యస్తి తతః తేననియమస్సిధ్యతీతిభావః అనుచుఁ బూజ్యతలో ధర్మరాజునకు దీసిపోఁడని యెంచి ధర్మరాజు పెద్దవాఁడుగాన భ్రాతుశ్చేతివార్త్తికమున మొదట నుండదగినవాఁడనిభాష్యతాత్పర్యము వ్యాఖ్యాతలు నిశ్చయించి "యుధిష్ఠిరార్జునౌ" అనిరి

పూజ్యుఁడైన ధర్మరాజునెడనే యింతవిచారణ జరుగఁగా శాస్త్రులుగారు ద్వంద్వములో నర్జుని నావలకు దోసి దుర్యోధనుని నాదిపీఠ మెక్కిం చిరి. ఒకవేళ నర్జునుండు పార్థమూర్తియే కానఁ బకృత వైరముతో నటులుచేసి యాయుపార్థమూర్తి నేయాదిని నాదరించిరి కాఁబోలుమఱియు శాస్త్రిలుగారికిఁ బూజ్యతా ప్రకరణమున ననిత్యత్వ బుద్ధియున్న దేమో! అట్టిదివారికి సహజమైనయెడ దానికి నేనేమియుననఁజాలనుగాని "సర్వ ఏవప్లుత స్సాహస మనిచ్ఛతా విభాషావక్తవ్యః॥ అనినయగ్నిదితిసూ త్రస్థ భాష్యమ్మును శాస్త్రత్యాగ స్సాహసం తేన శాస్త్రమత్యజతా భియుక్తస్మరణాత్సర్వ ప్లుతో విభాషావిధేయఇత్యర్థః అనినకైయటమ్మును దృష్టాంతమై మిక్కిలివిరోధించునేమో గదా!! "శ్రీకృష్ణసాహాయ్య" మనుట యుక్తమ్ము. ఏమేమో తప్పులెన్నినాఁడనని యాగ్రహింపక స్వధర్మాదులందు మధ్యమత్వము వహించినారాయణనామమ్ము ముఖ మునవీడని నరుండనైననన్ను శాస్త్రిలుగారుమన్నింతురుగాక! ఓసుధీమ ణులారా! పూర్వోక్తలోకవేద శాస్త్రములయందు నన్యపదార్థప్రధాన త్వాదులుగల బహువ్రీహ్యాదివృత్తులకును స్వపదార్థ ప్రధానత్వముగల కర్మధారయ వృత్తికిని బ్రాప్తియున్నచోఁ గర్మధారయ మంతరంగ మని శిరసావహింపఁ బడినది. నేఁటికి నట్టిపూజ్యవృత్తి నిరసింపఁ బడెనేని యన్యపదార్థప్రధానుల కియ్యదికాలముగాని స్వపదార్థ ప్రధానులకు నేమాత్రమును గాలముగాదని యెంతయు జింతనొందెద! ఇట్టితత్పురుష వృత్తికర్మధారయంబును శాస్త్రంబున నేఁచంజాలినపౌరుషవృత్తి పండితేంద్రుం డెడ నైననుండునేమో చూడంగోరెద.

(4. వ వ్యాసఘట్టము.)

(సశేషము.)

(కొంతకాలము నిరీక్షించి ద్వంద్వవాదుల వ్యాసములం లోని ప్రమాద ములుతిరిగి ప్రకటింపఁబడు.)

ఇట్లుసుధీమణివిధేయుఁడు
కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి

17-7-1917

పేరికాశీనాథశాస్త్రిలుగారి యభిప్రాయము.

బాలవ్యాకరణసుప్తార్థప్రకాశిక

(ఈ 11-7-1917 సం॥రము ఏప్రిలు4-18-25 తేదులందును మెయి 2 తేది యందును వ్యాసఘట్ట రత్నాకర చతుష్టయంబుతో వెల్వడి, బ్రహ్మశ్రీమహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రముఖ విరచిత ద్వంద్వయుద్ధోపశమనవ్యాసంబును దలమున్క లొందించి యడుగంటించు బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి ప్రణీతముద్రిత ద్వంద్వోపశమనవ్యాసంబును బరికించిన కూలంకషపాండితీధురంధర బ్రహ్మశ్రీ పేరికాశీనాథశాస్త్రిలవారిచే నొసంగబడిన యభిప్రాయము

ద్వంద్వోపశమనమందలి శాస్త్రీయవృత్తి

శ్లాఘన

విబుధేంద్రులారా

"అమహన్నపుంసకములకు సదంతములకు మువర్ణకంబగు" నను బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని యమహన్నపుంసకశబ్దము ద్వంద్వముగాఁ జెప్పందగినదియా? లేక కర్మధారయముగా నంగీకరింపదగినదియా? యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇచ్చటఁ గర్మధారయమే శాస్త్రజ్ఞులచేత శిరసావహింపఁదగియుండు. కర్మధారయమే లక్ష్యసంస్కారసిద్ధినిర్వాహకమై వెలయుచుండెడి, ద్వంద్వసమాసము బహిరంగము యి శాస్త్రమార్గమునకు దూరవర్తి యగుచున్నందున దూఱఁదగినది.

జగద్రక్షకుండు దైవము సౌమ్యుఁడు మిత్రము, శ్రేష్ఠుఁడు [గురువు] ప్రధానుఁడు (మంత్రి) శూద్రాంతరుఁడు — ఇత్యాదిప్రయోగంబులు ద్వంద్వసమాసమున సిద్ధింపనేరవు. కావునఁ బంచితౌ వరిశేయము కాదు. కర్మధారయవృత్తి పూర్వోక్తప్రయోగములకును సాధకంబుగానఁ బండిత పరిగ్రాహ్యమయినది. అందున బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలగారిచేత రచియింపఁబడిన గుప్తార్థప్రకాశిక యందు నిర్వచన చేయంబడు కర్మధారయార్థము సర్వవిధంబుల సరసంబగు.

ఇదమేవసర్వరమణీయం నిర్దుష్టమితి ప్రతిశృణోతి వేదవ్యాసనామక కాశీనాథవిద్వత్కవీంద్రః॥ 26-6-1927

కోవిదవర్యులారా! వ్యాకరణాది శాస్త్రములందలి పాండితీచండిమంబున విద్వత్పదంబునకును నుభయభాషాసర్వంకషసాహితీ కవితాకౌశల్యంబులం జేసి కవీంద్రశబ్దంబునకును నహుర్లైన గాశీనాథశాస్త్రిలవారి యీయభిప్రాయమును జూచితిరిగదా!! ఇట్టి ప్రతిభావంతులగు పండితరత్నంబులకు వాదతారతమ్యంబు తెలియనగుంగాని యొరులకుఁ బరమార్థం బెట్లు తెలియంగలదు ఒకవేళ నట్టి తారతమ్యపరిశీలనా పాటవము పండితులలోఁ గొందఱకున్నను జాలమందికిఁ బరశ్రేయస్సహనగుణమ్ము గగనకుసుమాయమానంబగుచున్నయది. తత్సమపరిచ్ఛేదంబున విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబును గంధరాదులకు గ్లీబత్వంబును నతిదేశింపఁబడలేదే? అట్లే ప్రకృతసూత్రమున గీర్వాణభాషలోఁ బుంలింగములగు వృషభః వృషః ఇత్యాదులనిమిత్తమయి యాదవమహాత్ములకును నపుంసకత్వమునతిదేశించి మువర్ణకము విధింపఁబడుచున్నయది. "ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదకత్వ" మగు నన్న వాక్యమున ముఖమునకుఁ జంద్రత్వమతిదేశించి యాహ్లాదకత్వ

మును విధించుచోఁ జంద్రునకు నాహ్లాదకత్వము లోకసిద్ధంబనియు, నట్టి గుణంబు ముఖమందు నారోపింపఁబడు చున్నదనియుఁదోఁచుచున్నట్లు ప్రకృతకర్మధారయ సమాసమందుంగూడ నపుంసకములకు మువర్ణక ములోక న్యాయసిద్ధంబుగాన వేఱవిధి సూత్రమక్కఱలేదనియు నట్టి మువర్ణకముసంస్కృతభాషలోఁ బుంలింగములగు వృక్ష వృషభాదిశబ్ద ములకు నీభాషనునతిదేశమూలకమగుచున్నదనియు స్పష్టపడుచుండె. ఈసూత్రమున నపుంసకములకు మువర్ణకము గమ్యమానమయి వేఱ సాక్షాత్తుగా విధిసూత్రము లేనందున "అన్యశూద్రః శూద్రాంతరమ్ మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః" పైనుదాహరింపఁబడిన నపుంసక శూద్రాంతరాది శబ్దములకుఁ దెలుంగున మువర్ణకమురాకలోకప్రయో గానుసారమున డుజ్వర్ణంబుగలిగెడు. ప్రత్యేకముగా ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకములకు మువర్ణకము విధింపఁబడుచున్నయెడ "దృ ష్టాంతస్యాపితు పురుషారంభోనివర్తకోభవతి యను స్థానివత్సూత్రా ద్యంతౌటకితావిత్యాది సూత్రస్థభాష్యంబున [1] శూద్రాంతరము [శూద్రాంతరుఁడు](2) తీర్థము (దీర్ఘుఁడు) [3] సౌమ్యము (సౌమ్యుఁడు,) మిత్రము (4) అధికము (అధికుఁడౌ) పండితరత్నము—ఇత్యాదిక ముగా డువర్ణకాంతములగునేకలోక దృష్టప్రయోగంబులు మువర్ణకం బుతో భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కానఁగర్మధారయమే బహిర్భూతసముదాయ ప్రధానమయిన ద్వంద్వముకంటె నంతరంగము యినందున శాస్త్రీయము ను సకలలక్ష్యనిర్వాహకము ను నగుచున్నయది.

[2]స్త్రీలింగపదమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకశబ్దము వర్తిల్లున న్నందులకు భాష్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములేకాకుండ. 279 ,317, 320, పొరటలయందు నహోబలపండితీయంబును బ్రమాణములుగా సమ రాంగణ పార్థమూర్తిగారిచేత ది 2 ఫిబ్రవరి 1916, ది 1 ఆగష్టు 1916

సం॥రపు దేశమాతపత్రికలయందుఁ జూపంబడినవి. "సరస్వత్యాతుమిన్నే ఋశివజటావాసిని ఇత్యుదాహృతం తత్రన కేవలం స్త్రీసమత్వం కింతు స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే వేతితద్రూపమపిసాధ్వేవ" యని 320పారట(అహో) స్త్రీలింగమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకము వర్తించుననుటకు నుదాహరింపబడఁగా ద్వంద్వవాదులు, మిన్నే ఋకూడమహతియుని యే యహోబలపండితుని తాత్పర్యమనియు. అమహతియనుట యజ్ఞానవిలసితమనియుఁ భాద్రపదమాసాశ్వయుజమాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రికయందు (241పు) శాస్త్రమర్యాదలు మీఱి విచ్చలవిడిగా ననర్థమైన యర్థములు వ్రాయందొడంగిరి. "ఆపత్కాలేనాస్తి మర్యాదా" అను లోకోక్తిగలదుగదా!! మిన్నే అమహతియనుట యజ్ఞానవిలసితమే యయినచో ధరాపరాగపటలాక్రాంతంబు మిన్నేఋ రూపంతూభయేతి సూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్" అనియహోబలపండితుండే యమహతియైన మిన్నేటివిశేషణము "ఉభయవిధ మమహతీనామ్" అను సూత్రమున మువవర్ణకాంతముగా వికల్పమున నగునని యుద్ఘోషించుచుంటచేత, నట్టిపూజ్యునకే యీయజ్ఞాన విలసితంబు చెందుచుండుగఁదా! ఆహా ఏమీ! యీయజ్ఞానవిలసితప్రభావము!! కోవిదవర్యులారా! స్త్రీవాచకద్వంద్వార్థ నిర్వాహకుల పత్రికలయందు నాత్మస్తుతి పరనిందల యుక్తులుదక్క బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రణీత ద్వంద్వయుద్ఘోషణంబునకు ఖండనంబుగాఁ బైఁగనంబఱిచిన దేశమాతపత్రికలేదులందు వెల్వడిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి కృతద్వంద్వోపశ మనవ్యాసంబునకు సమాధానయుక్తు లెవ్వియుఁగానరావు! కావున సదుత్తరం బీఁబడునేమో! కొంతకాలము నిరీక్షించి సమరాంగణపార్థమూర్తి నామమునుసార్థకంబగునటులు, రచింపఁబడిన సమరాంగణ పార్థమూర్తియమ్మను (1) ద్వంద్వోపశమనంబును (2) బుస్తకరూపంబున ముద్రింపించి గుప్తార్థప్రకాశికకుంజేర్చి పండితప్రపంచమునఁ

బ్రికటింపఁబడును. అవసరమని మాకుఁదోఁచునపుడెల్లను మాకుఁ బంపఁబడు పండితాభిప్రాయంబులు సత్యార్థప్రదర్శనంబునకై పత్రికల యందుఁ బ్రికటించెదము. కాశీనాథశాస్త్రిలవారు పరిపంథిపండితగజపంచాస్యమూర్తులేకాకుండ నామంబున సైతము పంచాస్యమూర్తులుగాన వారియభిప్రాయంబు మొదటఁబ్రిచురము సేయంబడియె.

ప్రకృతపరికరణంబు నకుందగిన శార్దూలవిక్రీడితవృత్తము ॥ జేజీయాదమహాన్న పుంసకపదంద్వ ద్వేనదుర్గోపిణా। త్యక్తంనిర్మిత కర్మధారయసమాసార్థేన సత్సమ్మతమ్। స్త్రీలింగార్థవిశేషమూఢిసరణౌ స్త్రీవాచకాఖ్యంపదం। శాస్త్రజ్ఞైస్సకలైః సమాహితతయా శ్లాఘాపదంప్రాప్నుతాత్॥

ఇట్లు బుధేంద్రవిధేయుఁడు
ప్రతివాదిభయంకరము రాఘవాచార్యులు.

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక
6—2—1928

—:♦:—

కర్మధారయ జయ శ్రీభేరీభాంకరణము.

గీతిః॥ సత్కర్మధారయజయ।
శ్రీభేరీభూరిభాం కృతిర్జయతాత్।
అమహాన్న పుంసకపదా।
ద్భష్టాసాద్వంద్వవృత్తిరస్తమగాత్॥

విబుధేంద్రులారా!!

బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలవారు 1917 సం॥రము ఫిబ్రవరి నెలలో వెలువడిన నెలసం॥ర భాద్రప

దాశ్వయుజమాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్త్రికలో ద్వంద్వయుద్ధోపశ
మనమను పేరంబరఁగు నొక వ్యాసమ్మును ద్వంద్వ సాధకమ్ము గాన
టించుచున్నదానిని లిఖింపఁగాఁ బిమ్మట నేను దేశమాతపత్త్రికలో నా
లుగు వ్యాసఘట్టములుగా విభజించి సమాధానము లిచ్చుచు మెయి 2
తేది చతుర్థవ్యాస ఘట్టాంతమునఁ బ్రతిభటులు నా వ్రాసిన గ్రంథముపై
నేమి లిఖింతురో కొంతకాలము నిరీక్షించెదనని సశేషముగా నూరకుం
డితి. అట్లు మెయినెల 2 తేది నుపరమించిన నా వ్యాసంబునకు నిప్పటికి
(20—1—18) జరుగుచున్న నవమ మాసమ్మున ననఁగా నీజనవరి
నెలలో వెలువడిన పింగళ సం॥ర భాద్రపదాశ్వయుజమాసాంధ్ర సాహి
త్య పరిషత్పత్త్రికలోఁ బ్రతి ప్రసనముగా బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శా
స్త్రిలవారి వ్యాసము శీర్షోదయమయి భూషితనంబు నొందినది. ఇంత
యతిదీర్ఘ కాలము తడవయినను దగిన సమాధాన హేతువులుతోఁపక,
యెట్టెట్టో దీర్ఘాలోచనతో లేనిపోని సూత్రమ్ము పన్ని నిడుదగాఁగ నొ
నర్పఁబడిన యీవట్టిదుర్బల స్థూలకాయ వ్యాసంపు గుట్టును నిట్టికా
లాతి క్రమణ దోషమునం జేసి బుద్ధిమంతు లూహింతురేమోయని యు
లికిపడి మనంబున సంకోచించుచు సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు తాదృశ
దోషమ్మును గప్పుకొనుటకై "నా వ్యాసమును వారివ్యాసమును సా
వధానముగఁ జిత్తగించిన యెడల వారియాక్షేపణములు నా వ్యాసమున
కుఁదగుల లేదనియుఁ, దగిలినట్లు తోఁచినవానికి నా వ్యాసమునందే స
మాధానములున్నవనియు, విమర్శకులగు పండితులకు స్ఫురింపను. కా
వున నేను వేఱుగ సమాధానము వ్రాయనక్కఱ లేదనునది మొదటి
కారణము, ఇత్యాదికముగా మూఁడు హేత్వాభాసలు ప్రకటించిరి. గ
తించిన జూలై 11 తేదిని నుభయభాషాపాండిత్య చండిమోద్దండులగు
పేరి కాశీనాథ శాస్త్రులవారు నా వాదంబునకు నామోదంబుగా నిచ్చిన
యభిప్రాయంబును బ్రచురముచేసిన ప్రతివాది భయంకర రాఘవాచా

ర్యవర్యుల వాక్యశైలియే తిరిగియీవ్యాసమును వ్రాయఁగాఁ దమ్మును బ్రోత్సహింపఁ జేసెననియు శాస్త్రిలుగారు నిక్కము దాఁపనేలయని వక్కాణించుచున్నారు. అట్టి ప్రోత్సాహోత్పత్తి కాలంబున నిప్పటికిఁ జిరకాలంబయినదిగదా!! ఎంతో చిరకాల మాలోచించి యాలోచించి శాస్త్రిలవారు నీరసంబైన యీవ్యాసమ్మును సారసంబుగాఁ జూపుటకై తమ యావచ్ఛక్తియు ధారవోసిరిగాని తుట్టతుదకు నియ్యది దన మేడికాయవాటమును జెప్పక చెప్పచుండెడు. హేమదుగ్ధకంబను నామ మాత్రంబునమధురమ్మగు మేడికాయ యేటికి మేటికాయ యయ్యెడు? కాన నది యుక్తంబ. ఈవాదముతో ద్వంద్వముగాఁగ నుండిన స్త్రీవాచక వివాదంబు తన నామమ్మునకుఁ దగునట్లు శుద్ధాంత రంగము నొందినది ఇఁక ద్వంద్వవాదములో నిష్కారణముగా నేతెంచివంచింపఁ జూచిన బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శాస్త్రిలవారు బాల్యాదిగాఁ దమకఱచెడు విద్యయంతయు నుపయోగించి వంకలంగనంబఱుచుచు రణరంగంబున మహాశూరులువోలె నెత్తినపడగ పడిపోకుండ నిలఁబెట్టుదమని యెంచిరిగాని యియ్యది యన్యథాయయ్యె. ద్వంద్వమవలంబించినచో మీఁదు మిక్కిలి దోషములు సైతము దొరకొనుచున్నవి. అందున నిదియే కడసారి యని మల్లుమొగంబువెట్టుచుఁ గొంచెము "స్ఫటాటోపోభయంకరః" అను వచనమ్మును మాత్రము సార్థక పఱుచుచున్నారు. సుబ్బారాయ శాస్త్రిలవారు తమపేరు ప్రతిష్ఠలకుఁ దగునట్టా మాత్రము స్ఫటాటోపము చేయుటయు సహజముగాని యది వింతగాదు. సుధీమణులారా! పూర్వాపరవ్యాసంబులందుఁ బ్రతిభటుల స్వవచనవ్యాఘాతంబులును బునరుక్తిదోషమ్ములును దెలియుటకై వారి వివాదసారాంశములతో నుండిన సమరాంగణ పార్థమూర్తియ ద్వంద్వోపశమనవ్యాసంబులు ముద్రింపఁబడుచున్నవి. కానఁ బునరుక్త్యాది దోషంబులతో నిండిన శాస్త్రిలవారి యీవ్యాసమ్మును నిపుడు స్థాలీపులా క

న్యాయంబునఁ జేయుచుండక మొత్తికొని దీని పసబయల్పఱచెదరుగాక! అవసరమనితోఁచు నెల్లయెడలను విపులంబైన వివరణము నప్పప్పుడు లో వెల్వడు పైవ్యాసముల ప్రకటనకాలంబున నచ్చొత్తించి ప్రకటించెద. కాన నవధరింపుఁడు.

(1) ప్రతిభటులశంక:—"ఈప్రథమ వ్యాసఘట్టమున నాకొకసందేహము పొడముచున్నది. బాలవ్యాకరణమందలిడు ప్రువర్ణక విధాయక సూత్రములలోని పులింగ నపుంసక లింగశబ్దములు శాస్త్రీయలింగతాత్పర్యమున వాడఁబడినవని మీరు తలఁచెదరా? లేక లౌకికలింగతాత్పర్యమున వాడఁబడినవని తలఁచెదరా?" యని సుబ్బారాయశాస్త్రులవారు బాలవ్యాకరణకర్త యభిప్రాయము పైసూత్రములలో లౌకికలింగమనియా? లేక శాస్త్రీయలింగమనియా? యని రెండు పక్షములుగా నెత్తుకొని శంకించుచున్నారు ఇట్టిశంకచేత వీరు డుజ్విధిసూత్రమును మువర్ణకవిధిసూత్రమును బాగుగాఁ బరిశీలించిరో లేదోయని నాకు సంశయ ముప్పతిల్లుచున్నది. అందమైన యీశంకచందమెట్టిదో తెలియఁగా నీసూత్రముల యర్థమును నించుక చర్చించి చూపెద.

బాల. తత్సమ. సూ. 22 పులింగమగు మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు. ఇట మిత్రము, దైవతము—ఇత్యాది మహన్నపుంసకములను దప్పించుటకై పులింగశబ్దంబును; వృషభము (వృషభః) మేషము (మేషః)—ఇత్యాద్యమహత్పులింగములను (తిర్యగ్జంతువులను) దప్పించుటకై మహత్పదంబును గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు డుజ్విధాయకసూత్రములోఁ బులింగశబ్దముచే శాస్త్రీయపుంస్త్వంబును మహత్పదంబుచే దిర్యక్సంబంధి భిన్న సురాసురాది నిష్ఠపుంస్త్వంబు నుభయంబును నుభయపదంబులచేతఁ జెప్పంబడినవి డుజ్విధాయకసూత్రములోని పులింగమహత్పదంబు లుభయంబుచేతను శాస్త్రీయలౌకికపుంస్త్వంబు లుభయంబును గ్రమంబుగా గ్రహించు నావశ్యకత స్పష్టపడుచుండ, శాస్త్రులవారి కీసూత్రములోని

పులింగశబ్దమున కర్థము శాస్త్రీయలింగమో! లేక లౌకికలింగమో! తెలియక సందేహముగా నున్నదయట. గోవును వృషభంబును గొని రమ్ము—అని చైత్రుండు మైత్రునితోఁ జెప్పిన వాక్యములో గోశబ్దంబు నకు స్త్రీగవియుఁ బుంగవంబును నర్థముండినను, పుంగవంబును బోధించువృషభశబ్దమీ వాక్యంబున నుంటం జేసి గోశబ్దమ్మున కిట స్త్రీగవియే యర్థమగుంగాని యిదియా? లేక యదియా? యనిన యేశంకయుఁ బొడమదుగదా! అట్లే ప్రకృతసూత్రమందును లౌకికపులింగవిశేషము నుబోధించుమహచ్ఛబ్దముండుటం జేసి పుంలింగశబ్దమునకర్థము శాస్త్రీయలింగమే యర్థమగుంగానఁ బులింగశబ్దార్థము శాస్త్రీయలింగమా? లేక లౌకికలింగమా? యన్న యాశంక యెన్నఁడును జేయంగూడదు. కాన శాస్త్రిలవారి మొట్టమొదటిశంకయే మిక్కిలి యసందర్భముగా నున్నయది. అంతపండితులగు మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలవారిప్రశ్న యసందర్భమనంగలమా? కాదు. మనకే యీప్రారబ్ధశంకసహితము బ్రహ్మానద్ధుగా నడ్డపడ్డదనుకొంట యుక్తము. "గోబలీవర్దమితి। గావఉత్కాలితపుంస్కా (నిష్కాసితపుంస్కాః) వాహాయచవిక్రియాయచ స్త్రియఏవావశిష్యంతే॥ యనినత్యాదా దీనస్త్రైరితి సూత్రస్థభాష్యంబును "స్త్రీపుంసవ వేతి॥ తతశ్చాత్రగోశబ్దః స్త్రీగవీణామేవవాచకః॥ అనిన యుత్రిత్వకై యట గ్రంథమును జదివిన శాస్త్రిలవా రసంగతమైన ప్రశ్న వ్రాయుదురా? ఆరీతిగ నలవడదు. మనకేయర్థముకాలేదు. గగనకుసుమగంధాయమానమైన యీశంకాగంధము శాస్త్రిలవారి మానసమధుపంబు నీపొత్తమం దిన్నిదళములవఅను నాకర్షించి భ్రమింపఁజేసినందులకు నెంతయు వింతనొందుచున్నాఁడ. ఇఁకను మువర్ణకవిధాయకసూత్రార్థమును గొంచెము చర్చింతము.

బా. వ్యా. తత్స. 39 సూ. అమహన్నపుంసకములకదంతము లకు ముపర్ణకంబగు.—ఈసూత్రమందలి నపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలింగము తలంపఁబడునా? లేక, లౌకికలింగము తలంపఁబడునా? యనిన శాస్త్రులవారి ప్రశ్నము సరియో కాదో యాలోచింతము. ఈసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమ్మున గొన్నిచోట్ల శాస్త్రీయలింగంబును గొన్నిచోట్ల శాస్త్రీయలౌకికలింగంబు లుభయంబును గ్రహింపనగుంగాన నీశబ్దంబునను నేపక్షమని శంకించుట సమంజసముగా నేరదు అమహత్తులయందు నపుంసకత్వమతిదేశించు నీసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమ్మున దైవతాదిపదార్థములయందు శాస్త్రీయలింగము తలంపఁబడు. మఱియుఁ బ్రకరణాదివశంబున నుభయంబును జేకొనంబడు. అది యెట్లంటిరేని వినుండు కువలయానందము. విషమాలంకారము॥

శ్లో॥ నపుంసకమితిజ్ఞాత్వా। తాంప్రతిప్రేషితం మనః।
తత్తుతత్రైవరమతే। హతాఃపాణినావయమ్॥

“నపుంసకమ్మని యెఱింగి ప్రియురాలింగూర్చి మనము (మనః) పంపఁబడఁగా, నయ్యది యక్కడనే రమించెడి.” ఇత్యాదికముగా నీశ్లోకము నాంధ్రీకరించుచో ‘మనము’ అనుచోట “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ విశిష్టే లౌకికే శాస్త్రీయమపిశబ్దతో బుధ్యతేతథానుభవామ్॥ అనుస్త్రీయామితిసూత్రస్థ శేఖరగ్రంథవచనంబు శాస్త్రీయలౌకికంబు లుభయంబును నవశ్యము గ్రహింపఁదగియుండు. ఇట్లు యథాసంభవముగ సూత్రస్థనపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలౌకికలింగము లుభయంబును స్వీకరింపఁదగియుండఁగా, ముపర్ణకవిధాయకసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలింగమగునా? లేక, లౌకికలింగమగునా? యన్న శాస్త్రులవారి యన్యతరపక్షశంక యెట్లు సంగతంబగు? కావునఁ బైసూత్రద్వయమందును నసందర్భశంకలమూలమ్మున నగాధపాండిత్యశైలితో వ్రాసిన శాస్త్రులవారి గ్రంథ మయోమయంబై కొలుకఁబడ శక్యముగాక

యున్నది. ఆహా ! శంకయే పెక్కుశంకలను బుట్టించుకొనుచుఁ బ్రబలు చున్నది.

(2) "శంకావాక్యము:—శాస్త్రీయలింగతాత్పర్యముల వాడఁబడెననుపక్షమున దైవతశబ్దము సహజముగా నంపుంసకలింగమైయుండ దాని నపుంసకత్వసిద్ధికై యగతికగతిభూతమయిన "సామాన్యే నపుంసకమ్" అనుప్రవాద మంగీకరింపనేల? ఈపక్షమున వృషభాదిశబ్దములు నపుంసకములుగఁ దలంపఁబడుచున్నవను వీరివాక్య మెట్లు సంగతం బగును?"

ఉత్తరము:—తత్సమ. 39 సూత్రమునకుఁ బ్రతిభటులు సామాన్యదృష్టితో నర్థము చేసికొనుచు "నమహాన్నపుంసకములగు బుషాదిశబ్దములకే. మువర్ణకము గలుగుంగాని నమహాన్నపుంసకమయిన దైవతశబ్దమునకును నమహాత్పులింగములగువృషభ వృషాదిశబ్దములకును మువర్ణక మెట్లుసిద్ధించునని శంకించిరి. పిమ్మట నమరాంగణపార్థమూర్తిగారి మతమవలంబించి నేను "సామాన్యే నపుంసకమ్" అనున్యాయంబున దైవతశబ్దమునకు నపుంసకలింగచిహ్నంబగు మువర్ణకంబును పాఠించితిగాని శాస్త్రులవారన్నట్లు నాప్రథమవ్యాసఘట్టమ్మున నపుంసకత్వమును సాధింపలేదు. అట్లే అమహాత్పులింగములగు వృషభవృషాదిశబ్దములకు (2½) సూత్రమున మహత్పులింగవిహిత డుజ్వర్ణకము రానేరదు. గాన నీన్యాయవశమ్మున నపుంసకలింగవిభక్తియగు మువర్ణకమ్మునకే పాత్రంబులై తెలుంగున నయ్యవి నపుంసకలింగములగునని సమాధానము చెప్పితి. విశేషవిధానములేనిచో లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగమ్మయితద్విభక్తి నిరాతంకముగా సిద్ధించుఁగదా! "నకేవలాప్రకృతిః" ఇత్యాదిన్యాయవచనంబునఁ గేవలప్రకృతిమెట్లు ప్రయోగింపనగు? కావుననే "గుణేశుక్లాదయఃపుంసి" యను నమరనిఘంటుశ్లోకమును వివరిం

చుతఁతని "గుణఇతి యద్యపిశుక్లంరూపమ్ ఇత్యాదావిశేష్యనిఘ్నత్వేవే ష్య తే; తథాపివిశేష్యానుపాదానే ప్రాప్తస్య సామాన్యే నపుంసకమిత్య స్యాపవాదో౽యమ్" అని విశేషవిధానాభావంబున నపుంసకలింగమయి తద్వ్భక్తి వచ్చునని భట్టోజీదీక్షితపుత్రభానోజీ దీక్షితకృతరామాశ్రమి యను నమరవ్యాఖ్యయం దుదాహరింపఁబడియె.

(స శేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

13—2—1918

(పూర్వపత్త్రికా వ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయ శ్రీభేరీభాంకరణము.

గీ॥ సత్కర్మధారయజయ। శ్రీభేరీభూరిభాంకృతి జయతాత్
అమహాన్న పుంసకపదా। ద్భ్రిష్ట్వాసౌద్వంద్వవృత్తి రస్తమగాత్।
ఆ॥ గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య। న్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య హంతుగదేయమ్
తాతాసుబ్బారాయా। ఖ్యశాస్త్రివరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥

(౬) మఱియుఁ బ్రథమవ్యాసఘట్టమునందు "ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదకత్వమమరెను"నిత్యాది వాక్యములనుదాహరించి యిట ముఖ మందుఁ జంద్రత్వాతిదేశముతో నాహ్లాదకత్వము విధింపఁబడురీతిని, నీ సూత్రమునందును నుద్దిష్టములగు సమాహార్తులయందు నపుంసకత్వాతి దేశముతో మువర్ణకము విధింపఁబడుననియు, బహిర్భూతసముదాయ ప్రధానమగు ద్వంద్వము బహువ్రీహివలె బహిరంగముగాన స్వపదా ర్థప్రధానమయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమే యీసూత్రమున

శాస్త్రీయమనియు, ద్వంద్వమశాస్త్రీయమొక్కటియేకాక, మీ దుమిక్కి-
లి లక్ష్యదోషమ్ములుసైతము సమకూరుననియుఁ జెప్పి కొన్ని లక్ష్యము
లుదాహరించిరి. శాస్త్రిలవారు కర్మధారయముకంటె ద్వంద్వమే యిట
శాస్త్రీయమని సాధించి స్వపక్షనిర్వాహణమ్ము కావించుకొనలేదు. వీరు
బహుగ్రంథవిసరప్రదర్శనంబుకై యమహన్నపుంసకసూత్రమునఁ బ్రకృ
తాంశమునకు దూరవర్తియగు నుద్దేశ్యవిధేయభావ విచారణమును
నల్పి చిట్టచివరకుఁ గొంచెము ప్రకృతమార్గమునకు దయచేసి యిట్లనిరి.
"మఱియు, నపుంసకములకు మువర్ణమువచ్చుననియు నమహత్తులు
నపుంసకములగు ననియుఁగదా శాస్త్రిలవారి వాదమునందలి ఫలితార్థ
ము. అట్టిస్థిలో నమహత్తులకు నపుంసకత్వాతిదేశద్వారమున మువర్ణక
మును విధించుటకంటె నమహత్తులకు సాక్షాత్తుగా మువర్ణకమును
విధించుటయే యుచితమయియుండదా?"

ఉత్తరము:—అమహత్తులకు సాక్షాత్తుగా మువర్ణకమును విధిం
చుచో నపుంసకములకుంగూడ సాక్షాత్తుగామువర్ణకవిధి తప్పదు. ద్వం
ద్వముచెప్పి సాక్షాత్తుగా మువర్ణకము నపుంకముల కెల్ల విధించితిమేని
ధనము, వనము ఇత్యాదిలక్ష్యంబులందుంబలె దీనికి బాధక సూత్రము
లేనందున "దృష్టాంత స్యాపితుపురుషారంభోని వర్తకోభవతి" యను
స్థావత్సూత్రాద్యంతౌటకితా విత్యాదిసూత్రస్థభాష్య వచనంబుచే నీ
సూత్రి మీాక్రింది లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులందును బ్రవర్తిల్లదు. ఉదా-
తీర్థుఁడు (గురువు) పదేశించుచున్నాఁడు— అనుటకు బదులుగా, తీర్థ
యుపదేశించుచున్నాఁడు—అనియగు. తీర్థులు పూజ్యులు—అనుటకు
మాఱుగా, తీర్థములు (గురువులు) పూజ్యములు—అనవలసియుండును
మనుష్యఏవ=మనుష్యమాత్రమ్! అన్యశ్శూద్రః= శూద్రాంతరమ్; అన్యో
రాజా=రాజాంతరమ్-ఇత్యాదులు మయూరవ్యంసకాదయశ్చ"(2-1-72
అను పాణిని సూత్రమున నిష్పన్నములయి సంస్కృతభాషలో నపుం

సకములయ్యె ఈమువర్ణకవిధిసూత్రమున ద్వంద్వవృత్తి చెప్పినచో—మనుష్యమాత్రుఁడు వివేకముగలవాఁడు—అనుచో, మనుష్యమాత్రము వివేకముగలవాఁడు—అని చెప్పవలసియుండును. శూద్రాంతరుఁడు కృషి చేసినాఁడు—అని పలుకకతీరదు. రాజాంతరుఁడు పాలించినాఁడు—అనుచోట, రాజాంతరము పాలించినాఁడుఅని యనవలసియుండును. కోవిదులారా! ద్వంద్వము సూత్రమున రచించుకొన్నయెడల నెంతపరిహాసాస్పదమగు ప్రయోగంబులునోటఁబెట్టవలసియుండునో! చూచిరిగదా! మఱియు, మిత్రము దయగలవాఁడు—అన్నట్టులే, మిత్రము దయావంతుఁడు—అని దుర్వర్ణకముతో ననవలసియుండఁగా, మిత్రము దయావంతము—అనుభ్రష్టప్రయోగంబగు దైవమురక్షించువాఁడు—అన్నట్టులే, దైవమురక్షకుఁడు—అనిదుర్వర్ణకముతో నుండుటవిధియై యుండఁగా, దైవమురక్షకము. అని భ్రష్టముగా ద్వంద్వపక్షమునఁ బ్రయోగింపనగు ఇట్లు ద్వంద్వమ్మున ననేకదోషమ్ములు సంభవించెడి. నేనిట్టిదోషమును నాపూర్వవ్యాసమ్ములలోఁ జూపఁగా శాస్త్రులవారు వానిని మెల్లమెల్ల నిగజాఱవిడుచుచు "ఇతరశబ్దముల విషయమున నెట్లువ్రాసినను, ప్రధానశబ్దవిషయమునందును నట్లువ్రాయుట యత్యద్భుతముగానున్నది" యని తక్కిన శబ్దములయెడ నర్థాంగీకారమును సూచించుచు నొక్కప్రధానశబ్దమునెడనే మిక్కిలి వింతపడుచున్నారు. శాస్త్రులవారును ప్రధానశబ్దము నొద్ద నావ్రాసినగ్రంథముం జూచి యచ్చెరువందినట్టులే, నేనును ప్రధానశబ్దమునొద్దనే శాస్త్రులవారు లిఖించిన వాక్యసరణిని సందర్శించి కడుపంతయు నచ్చెఱువగునట్టులు నవ్వుచు నచ్చెరువందుచున్నాఁడను వీరు మిత్రశరణప్రధాన పాత్రాదులు మిత్రాదులుగాన మిత్రాదులలోఁ బరిగణింపఁబడిన ప్రధానశబ్దము మంత్రివాచకమయినపుడు సహితము (18)సూత్రము మిత్రశరణాదులువోలె వికల్పముగాఁ బుంలింగత్వాతిదేశము నొందుననియు,

మిత్త్రము, మిత్త్రుఁడు—అగునటులే, ప్రధానము, ప్రధానుఁడు-అను రూపద్వయంబును గాకతీరదనియు, సాహసించి యుద్ఘోషించుచున్నారు ఏశబ్దము, ఏయర్థమందు గీర్వాణభాషలోఁ బుంలింగము కాకుండి సర్వదా నపుంసకమై యుండునో: యట్టిశబ్దమేకదా ప్రయోగానుసారమున బరిశీలించి మిత్త్రాదులలోఁ బఠించుకొనఁదగియుండు మిత్త్రశబ్దము సఖివాచకమైనపుడు గీర్వాణభాషలో సదా నపుంసకముగాన నయ్యదియే, తెలుంగున మిత్త్రాదులలో వైకల్పికపుంలింగత్వముకై పఠియింపఁదగియుండుంగాని సూర్యవాచకమైన మిత్త్రశబ్దము సంస్కృతభాషలో స్వతస్సిద్ధముగాఁ బులింగమైయుండ నట్టిమిత్రశబ్ద మీగణంబులో నేల గ్రహింపఁబడుఁ? అట్లే ప్రకృతంబునను, ప్రధానశబ్దము సదాగీర్వాణభాషలో నపుంసకలింగమైనదియే వైకల్పికపుల్లింగత్వమునకై తెలుంగు వ్యాకరణంబున మిత్త్రాదులలో గ్రహింపఁ దగియుండుగాని మంత్రివావాచకమైన ప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పుంనపుంసకమై యుండఁగా నట్టిది పాక్షికపుంస్త్వంబునకై యీగణమ్ములో నెట్లెక్కెకొనందగియుండెడి? అమరనిఘంటువులోనే క్షత్రియవర్గమ్మున "శ్లో॥ మహామాత్రాః ప్రధానాని॥ అను శ్లోకమునొద్ద గురుబాలప్రబోధికాఖ్య వ్యాఖ్యలో "శ్లో॥ మహామాత్రః ప్రధానస్స్యాత్॥ అని పుంస్కాండమందుపాలితుఁడు చెప్పినందున మంత్రిప్రముఖులగు నధికారులర్థమగునప్పుడు ప్రధానశబ్దము పుంలింగముగూడ నున్నది యని స్పష్టపఱుపఁబడియున్నది. అందున గీర్వాణభాషలోనే వైకల్పిక పుంలింగమునైన మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము తెలుంగువ్యాకరణమునఁ బాక్షికపుంలింగత్వమునకై మిత్త్రాదులలో నెట్లుపరిగణింపఁదగియుండు ఇటులుండ, మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలోనిదిగాన, ప్రధానము, ప్రధానుఁడు—అను పుంనపుంసకరూపద్వయముండకతీరనిదన శాస్త్రుల

వారి భాషితంబు దూషితంబుకాక యెట్లుభూషితంబయ్యెడి? మంత్రి వాచకప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పుంలింగమును నైయున్నం దునఁ దెలుంగువ్యాకరణములోని మిత్రాదిగణంబులోఁ గణియింపఁదగి నదికాదని యాలోచించియే నేను ప్రథమవ్యాసఘట్టమున "ప్రధానశబ్ద ము మంత్రివాచకమైనపుడు పుంలింగముంగూడఁ గలదగుటచేని వైకల్పి కముగాఁ బ్రధానమన్నరూపము తప్పక యవిధినొందవలసివచ్చును"— ఇత్యాదికముగా సిద్ధాంతార్థము ప్రకటించితిని. ఇట్లుచాటుచున్న నా వాక్యముకు బరిశీలింపక శాస్త్రిలవారు పెడచెవిని బెట్టి పరిహాసపరిపా టి ప్రకటన పటిష్ఠకటూక్తులు నల్పుటసరియేకదా! నిశ్చితార్థమ్మును నివ్వ ట్లింజేయు నిఘంటుకారుల వాక్యములనైన నావాహనములోనికిఁ దెచ్చి కటాక్షించినట్లు కానిపింపరైరి "కాఁబట్టి మంత్రి యాలోచించినాఁడను" వాక్యమునకుఁ బర్యాయముగాఁ "బ్రధానుఁ డాలోచించినాఁడని" యనందగుచేకాని "ప్రధానమాలోచించినాఁ" డని యెన్నఁడును ననం దగదు. ఇటులు న్యాయమైన ఘంటాపథసరణి జగజ్జేగీయమానమై తేజ రిల్లుచుండినను, శాస్త్రిలవారు కంటకంబు, ప్రోవంద్రొక్కుచు మంత్రి యుసహితము 'ప్రధాన' మని వైల్పికముగా నపుంసకరూపయుత్తో నుం డకతీరదని సాహసించిచెప్పుట యెంతయు వింతగానున్నది. ప్రధానుఁడు నపుంసకరూపముతోవికల్పకముగానుంట యొకవింతయేకాదు. శాస్త్రిల వారు స్వప్రజ్ఞాపౌరుషప్రకర్షణంబున గట్టిగాఁ దలంచుకొన్నచో నతం డునిత్యముగానే నపుంసకరూపముతో నుండితీరును. ప్రధానుని పాల్లేటిస్థితికి మారినప్పుడు తక్కిన యప్రధానుని పాట్లువేతే చెప్పనేల? ఇప్పటునఁబట్టరాని సాహసికులగు శాస్త్రిలవారి యకుంఠితకంఠారభటిని దలంపగా "శక్త్యగ్రహేణతద్విరోధాభావాత్"—ఇత్యాదికమైన అణి ఉణ్ సూత్రస్థశేఖరగ్రంథము నెత్తికొని "తథాచ, త్వద్దూషణమపరార్ధే షోధార్ణ నుష్కస్యకంఠాడంబరమనుకరోతి" యనినవిషయవ్యాఖ్యానసరణి

స్మృతిపథమునొందుచున్నది. ఇఁకను నెట్టియర్థముగల ప్రధానశబ్దము మిత్రాదిగణములోఁ బఠింపఁదగునని శంకింతురేని వినుండు. శ్లో॥ "క్లీబే ప్రధానం ప్రముఖప్రవేకానుత్తమోత్తమాః। ముఖ్యవర్యవరేణ్యాశ్చ ప్రబర్హోఽనవరార్ధ్యవత్" (౫౭) అని యమరనిఘంటుతృతీయకాండమున ముఖ్యశబ్దపర్యాయమైన ప్రధానశబ్దము నిత్యనపుంసకమని చెప్పబడినది. మఱియుఁ "కథం తర్హి గార్గ్యః రాజానమపేక్షమాణస్యాశ్వపురుషాభ్యాం సహసమాసో భవతి। ప్రధానమత్ర తదా గార్గ్యో భవతి। భవతి చ ప్రధానస్య సాపేక్షస్యాసమాసః" అనిన సమర్థసూత్రస్థపౌనఃపునిక భాష్యప్రయోగంబును నేతాదృశార్థక ప్రధానశబ్దనిత్యనపుంసకత్వంబునే యుద్ఘోషించుచున్నది. ఇట్టి ప్రధానశబ్దమే నిత్యనపుంసకమిత్రాదిశబ్దసాహచర్యంబున "సహచరితాసహచరితయోస్సహచరితస్యైవ గ్రహణ"మ్మను పరిభాషం జేసి గణంబులో గణియింపఁదగియుండు విద్వాంసులలో వైయాకరణుఁడు ప్రధానము, లేక, ప్రధానుఁడు గుణవంతులలో వినయవంతుఁడు ప్రధానము లేక, ప్రధానుఁడు—అని యుదాహరణము కాన సంస్కృతభాషలోనే పున్నపుంసకమైన మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలో నుండనేరదు. కాఁబట్టి శాస్త్రులవారి ప్రధానశబ్దవిషయప్రకటితగ్రంథము ప్రధానమయినది కాదు. ఇయ్యది యవిచారితరమణీయమనంబడు. ఇట్లు ద్వంద్వసమాసపక్షమునఁ దీర్ఘ, ప్రధాన మనుష్యమాత్ర, శూద్రాంతరాదిబహుశబ్దములు మువర్ణకముతోఁ బరిహాసాస్పదమయిన భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కావున ద్వంద్వము దప్పనకు నీడ్వందగు తండ్రితాతలకాలము మొదలుకొని చిరకాలానుభవమున నీద్వంద్వసమాసూత్రమును బట్టుకొని వ్రేలాడుచున్నదియని విచారింతురేని శ్లో॥ "తాతస్య కూపోఽయమితి బ్రువాణాః క్షారం జలం కాపురుషాః పిబంతి" యను న్యాయమునఁ దండ్రిగారు త్రవ్వించిన కూపమ్మని యుప్పనీటిం ద్రావఁగా నెవ్వరొప్పుకొందురు? మఱియుఁ

దీర్ఘుఁడు (గురువు) దైవము జగద్రక్షకుఁడు శూద్రాంతరుఁడు, మనుష్యమాత్రుఁడు—ఇత్యాదులు ముపర్ణకాంతములు కాక సర్వదా డుజ్వర్ణకాంతములే కావలయునన్నందులకు శాస్త్రులవారికిఁ దగినప్రయోగములు చూపవలెనఁట జగత్ప్రసిద్ధములై మనుష్యమాత్రుం డెఱింగినయిట్టిరూపములకు ప్రయోగాన్వేషణ మనవసరమనియే యెల్లర తాత్పర్యమయియుండునని నేఁదలంచెద శ్లో॥ "నామేవతేవరద వాంఛితదాతృభావం। వ్యాఖ్యాత్యతో నవహా సేవరదానముద్రామ్। విశ్వప్రసిద్ధతరవిప్రపలప్రసూతే। ర్యజ్ఞోపవీతవహానం హినఖల్వపేక్ష్యమ్॥" అను కువలయానందస్థ లోకోక్తి ప్రకారంబున జగమెఱింగిన బ్రాహ్మణునికై జన్నిదంబన్వేషింపనేటికి? కర్మధారయవృత్తి పూర్వోక్తమహాభాష్యాది ప్రమాణంబుల ద్వంద్వముకంటె నంతరంగమై శాస్త్రీయమగుటయేకాకడుజ్వర్ణకాంతములగు నేతాదృశలక్ష్యములయెడ మిక్కిలి సాధకమగుచున్నయది. "ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదకతయుమరెడు" ననువాక్యమున ముఖమునకుఁ జంద్రత్వారోపణద్వారమున నాహ్లాదకత విధించుచోఁ జంద్రునికి నాహ్లాదకత సిద్ధమని స్ఫురియించునటులు ప్రకృతమునను, నమహాత్తులకు నపుంసకత్వాతిదేశ ద్వారమున మువర్ణకమును విధించినందున నపుంసకములకు మువర్ణకము గల్గుట గమ్యమానమై వానియెడ మువర్ణకము సిద్ధమ్మగు ఇట్లుకర్మధారయ సమాసార్థమున దైవతము—ఇత్యాదినిత్య మువర్ణకాంత రూపములు సిద్ధించుటయేకాకుండ, ప్రధానుఁడు (మంత్రి), తీర్థుఁడు (గురువు), మనుష్యమాత్రుఁడు శూద్రాంతరుఁడు—ఇత్యాదినిత్య డుజ్వర్ణకాంత రూపమ్ములును సురక్షితంబులయ్యె. సూత్రమున ద్వంద్వసమాస మంగీకరింపఁబడియెనేని నపుంసకములకుంగూడ మువర్ణకము ప్రత్యేకముగా విధ్యుక్తమయ్యెడుంగాన "దృష్టాంతస్యాపితుపురుషారంభోనివర్తకోభవతి" యను స్థానివత్సూత్రాదులయందలి భాష్యకారవచనమ్మునఁ

బూర్యోక్త లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులు భ్రష్టప్రయోగములు కాఁకతీరదు. కావున గ్రంథవిస్తరముతోఁ జాలును. మంత్రివాచకప్రధానశబ్దము గూడ మిత్ర్యాదిగణంబులో గ్రహింపఁబడి వైభాషికముగా డుజ్ముర్ణకములతో ద్వైరూప్యముఁ నొందఁదనిన సుబ్బారాయశాస్త్రివారి వాక్యంబు శోభిల్లనేరదని రొలుఁగుచున్నది. దైవము జగద్రక్షకుఁడు—అను ప్రసిద్ధవాక్యము నేనుజూపఁగా, దైవశబ్దవిశేషణములుమువర్ణకాంతములే యయి యుండవలెనన్నందులకుఁ దగిన గ్రంథోదాహరణములు శాస్త్రులవారిచేఁ జూపఁబడలేదు. ఇట్లు ప్రథమవ్యాసఘట్టార్థము మండనాహంబయ్యె.

(సశేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

—:*:—

20—2—1918

(పూర్వపత్రికావ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయశ్రీభేరీభాంకరణము,

గీతి॥ సత్కర్మధారయజయ। శ్రీభేరీభూరిభాంకృతీర్జయతాత్
అమహాన్నపుంసకపదా। ద్భ్రష్టావాద్యంద్వ వృత్తిరస్తమగాత్॥

ఆ॥ గీ॥ గౌరపధీకల్లూర్య। స్వాయవేంకటరామశాస్త్ర్యహంతుగదేయమ్
తాతాసుబ్బారాయ। ఖ్యశాస్త్రివరమభి మహామహోపాధ్యా
యమ్॥

(4 ఈద్వితీయఘట్టమునఁ బ్రతివాదులు ప్రయోగించిన ముదర్ణక విధాయక సూత్రమందలి వివరణవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యముకానేరదని సమర్థింపఁబడియె. “అదంతములగు నమహాత్తులకును నపుం

సకలింగశబ్దములకును ముపర్ణకమగునని యర్థము" అని బ్రి॥సీతారామ స్వామి శాస్త్రులవారు ప్రయోగించిరి. వైయాకరణమతమందు ద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము ప్రథమాంతపదములతోడను, నానాచశబ్దములతోడ నుండవలయునని నేననేక ప్రమాణములు చూపుచుఁ బ్రకృతవాక్యము చశబ్దార్థకను శబ్దనానాత్వముతో నుండినను బ్రథమాంతములతోఁ గాక షష్ఠ్యంతములతో నుండినందున ద్వంద్వ విగ్రహము కానేరదని వక్కాణించితి. అంతట బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులవారు, సముచ్చయార్థము వివక్షితమగునపుడు సముచ్చియ మానార్థబోధక పదములు రెండింటిలోఁ దుదిపదమునకు మాత్రమే శబ్దసమభివ్యాహార ముండుం గాన "ఈశ్వరంగురుంచభజస్వ" అనునది సముచ్చయార్థ బోధకవాక్య మనియు, నితరేతర యోగార్థము వివక్షిత మగునపుడు సముచ్చియ మానార్థబోధకపదములు రెండిండికిని చశబ్ద సమభివ్యాహారముండుం గాన "ఈశ్వరంచ గురుంచ భజస్వ" అనునది యితరేతర యోగార్థ బోధకవాక్యమనియు ప్రథమావిభక్తి నియమ మక్కఱలేదనియు దృష్టాంతముగా స్పష్టార్థము పైవాక్యద్వయమును జూపుచుఁ బ్రకృతం బగు సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారు వివరించిన మువర్ణక విధాయక సూత్రమందలి వాక్యము చశబ్దార్థకనుశబ్దద్వయముతో నుండినందున నితరేతర యోగద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము కాకతీరదని తొల్లింటి తమ వ్యాసమున సిద్ధాంతీకరించిరి. బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి మతము ద్వంద్వవిగ్రహము ప్రథమాంతములతోనే యుండవలెనన్న యంశములో నామతమునకు భిన్నమైనను విగ్రహములోని ప్రతిపదమును చశబ్దాంతము కావలెనన్న విషయములో మాత్రము నిస్సంశయముగాన భేదము నొందుచున్నయది అట్టి స్థితిలోఁ బ్రకృతవ్యాసమున శాస్త్రులు గారిట్లు లిఖించుచుండిరి. "సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే" అను వార్తికమును వివరించుచుతఱిని "అథకంపునః పదార్థం మత్వాపవిగ్రహః క్రియతే సిద్ధే

శబ్దే అర్థేసంబంధే చేతి, ఆకృతి మిత్యాహ। అథద్రవ్యేపదార్థే కథంవిగ్ర హః కర్తవ్యః సిద్ధేశబ్దే అర్థసంబంధేచేతి" అని యిట్లు మహాభాష్య మున (పస్పశాహ్నికము) "శబ్దార్థసంబంధే" అను ద్వంద్వమున విగ్ర హము ప్రథమే తర విభక్త్యంతములతోడనే పైనిండూపఁబడినదిగాన నమహన్న పుంసక సూత్రమందలి సీతారామస్వామిశాస్త్రిలవారి ష ష్ఠ్యంత ద్వంద్వవిగ్రహము సాధువేలకాదని గొప్ప శంకశాస్త్రిలవారు చేయుచుండిరి. ఇట్లు మహాభాష్యాది గ్రంథములనుండి పెక్కు—వివరణ వాక్యములనును శాస్త్రిలవారు నాయందుంచిన దయతో మహాభా ష్యాది గ్రంథములతోఁ బాటిగా నాగుప్తార్థప్ర కాశికా గ్రంథమునుండి కొన్ని యిట్టి వాక్యములను నెత్తిచూపిరి పూర్వోక్తములగు భాష్యాదు లయందలి వివరణవాక్యములు ద్వంద్వవృత్తి ఫలితార్థమును స్పష్టప ఱచునట్టి ప్రౌఢఫక్కి వాక్యములుగాని నిజంబైన ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్య ములు కానేరవు అట్లుకాకుండెనేని, చార్థేసూత్రస్థ భాష్యాదులన్నిటికి నివిరోధము వాటిల్లు. కనుకనే "శబ్దార్థసంబంధానా, మన్నకై యటప ష్ఠ్యంతోక్తి నేత్తుకొని యుద్ద్యోతమునందు "శబ్దాశ్చ అర్థాశ్చసంబంధా శ్చే తిద్వంద్వః" అని చాంతప్రథమాంతములతోనే విగ్రహము వివరిం పఁబడియె. ఇంతియకాక "శబ్దెఅర్థేసంబంధేచ" అనునదియే నిజంబైన ద్వంద్వ విగ్రహమందు లేవి యపుడు మూఁడుసప్తమ్యంతములును మేళ గింపఁగా మూలమైన వార్తికము 'సిద్ధేషుశబ్దార్థ సంబంధేషు, అని బహువచనాంతములతో నుండకతీరదు. అందున మొదట, సమాహార ద్వంద్వము చేసికొని పిమ్మట సప్తమిలోనికి మార్చుకొనవలయును. మఱియు నిదియే నిక్కంబైన ద్వంద్వవిగ్రహమన్నచో ద్వంద్వవిగ్రహ ములోని ప్రతిపదము తుదను చశబ్దముండవలయునని తీర్పుతీర్చిన శాస్త్రి లవారి మతమునఁ బ్రకృతములగు తమవిగ్రహములన్నిటికిని నొక్కొ క్క చశబ్ద ప్రయోగమే యుండుచున్నందున స్వవచన భంగమును

బాటిల్లేదు. కాన వారును నియ్యవిఫలితార్థ వివరణవాకములే యన వలయుంగాని యన్యథా యనంగవలనుపడదు. సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారి ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యముగూడఁ బైవాక్యమున వోలెఫలితార్థవాక్యమేల కాఁగూడ దనుకేని వినుండు "కాకవద్దేవదత్తగృహంపశ్య" అనునటులు చశబ్దద్వ యార్థకనుశబ్దద్వంద్వమును గొప్పయానవాలుగాఁ జూపుచు ద్వంద్వవిగ్రహమని యుద్ధరింపఁగాఁ గనఁచము పన్నుకొని వేంచేసిన బ్ర॥శ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రులవారు సీతారామస్వామిశాస్త్రు వారి వాక్యము ఫలితార్థకవాక్యముగాని యథాశాస్త్రీయమైన విగ్రహవాక్యము గాదని యిపుడొప్పుకొందురా? ఒప్పుకొనరు. కాఁబట్టి దుర్బలములైన యీదృష్టాంతవాక్యములు సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారి పరికృతవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహవాక్యమని సమర్థింపఁ జాలవు. అందున ననర్థకవాక్యమనవలయునేకాని యియ్యది ద్వంద్వవిగ్రహ మనుటకు శ్రీసుబ్బారాయశాస్త్రులవారికిని నిపుడు వీలు పడదు. ఎదుటివారిని నెచ్చుగ శంకించుచుంటిమని యెగుబుజంబుల నుప్పొంగు నందడిలో శ్రీశాస్త్రులవారు తమచెప్పిన చశబ్దములనియమము కూడ స్వీయదృష్టాంతవాక్యములలో లేదన్న యంశము మఱచిరి కాఁబోలు!

(5) మూఁడవవ్యాసఘట్టమందు ద్వంద్వసమాసమున సాహిత్యములేక, సముదాయముముఖ్యార్థమని సమర్థింపఁబడియె. అందులకు భాష్యకైయట శేఖరచంద్రకలాద్యనేకగ్రంథములలోని వాక్యజాలము లెత్తి నేను నిదర్శనంబుగాఁ జూపఁగా నట్టిగ్రంథముల నెత్తికొని సమాధానము వ్రాయక శాస్త్రులగారు ప్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి సముదాయవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయములతో ద్విత్రపత్రిసముదాయపరిసమాప్తి నొందించిరి. మఱియు నేనుజతుర్థవ్యాసఘట్టమునఁబ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి సముదాయవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయములంగూర్చి శాఖా

చంక్రమణంబుగా నుపన్యసించుచు ద్వంద్వ సమాసవిధానసమయమున జార్థమగు సముదాయార్థ మంగీకరింపక తీరదనియుఁ బ్రకరణాదిబలవశమున భోజనన్యాయాదుల సాహాయ్యముచేత యత్కించిత్సాహిత్యము సంగీకరించి సమన్వయించుకొనవలయుననియు వివరించి వీరికి ద్వంద్వమున ద్వితీయబోధనైన గౌణార్థము తప్పదని చెప్పితిని. కాన నిపుడు పునరుక్తులకును స్వవచనవ్యాఘాతములకును మాత్రము నేనుసాహసింపఁజాల. శాస్త్రిలుగారు తమ వెనుకటివ్యాసములో „ఇతరేతర యోగాద్యాకారములనుదెల్పు భాష్యగ్రంథమునుజూడ శాబ్దబోధమునందు మాత్రమే సాహిత్యము భాసిల్లవలసి యున్నట్లు విశదమగుచున్నది. 'ఇతరేతర యోగేప్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తే గమ్యతేఏతత్ ప్లక్షోపిన్యగ్రోధసహాయోన్యగ్రోధోపిప్లక్షసహాయఇతి, అను భాష్యగ్రంథమున 'గమ్యతే' అని చెప్పబడియున్నందున సాహిత్యము బోధలో భాసిల్లునని యే యర్థము తేలుచున్నది. ఇచ్చట జ్ఞానార్థకమగు 'గమ్' ధాతువు శాబ్దజ్ఞానమునే బోధించును" అని శాబ్దబోధమునందు మాత్రమేద్వంద్వమున సాహిత్యమొప్పుకొని యవధారణార్థముతోఁ గ్రియానిష్పత్తిలో లేదనుచుఁ జార్థేసూత్రభాష్యమునకు వ్యాఖ్యానము సల్పిరి. ఆశాస్త్రిలవారే తమ ప్రకృతవ్యాసములో "కొన్నివాక్యములందు ద్వంద్వసమాసఘటితవాక్య బోధితములగు క్రియల నిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండిన నుండవచ్చును" అని క్రియానిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండవచ్చునని కొంచె మనుగ్రహించుచున్నారు. ఇట్లు శాస్త్రిలవారి పూర్వోత్తరగ్రంథ సందర్భవాక్యముల గాంభీర్యము గ్రహింప నలవిగాకున్నది.

(6) ఇఁకను నొరులవిప్రమాదములనుకొని దిద్దఁగాదయ చేసిన శాస్త్రిలవారు తమ ప్రమాద ప్రయోగముల నెట్లు సవరించుకొనిరో కొంచె మాలోచింతము. "దుర్యోధనార్జునులు శ్రీకృష్ణసహాయము

గోరివచ్చిరి" యను శాస్త్రులవారి ప్రయుక్తవాక్యములో సహాయపద స్థానమున 'సాహాయ్య' మనుట శాస్త్రీయమని నేననఁగా, నిట్లు వారు సెలవిచ్చుచున్నారు. "నేను వ్రాసినది తెనుఁగుభాష తెనుఁగుభాషలో సహాయశబ్దమును నేను పయోగించినట్లు ప్రయోగించుట సుప్రసిద్ధము" అని శాస్త్రీయమగుట కష్టమనిమెంచి యీక్రింది తిక్కనసోమయాజి ప్రయోగముల నుదాహరించెదరు.

ఉ॥ వారలఁజూచి కేశవుఁడు వచ్చినకార్యము సెప్పుఁడన్న న
క్కౌరవనాథుఁ డిట్లనియెఁ గయ్యముసేయువగన్ సహాయముంగోరి
భార ఉద్యో. 1 ఆ

క॥ అనుటయు నాతఁడు వారికిట్లను నేనురణంబునకు సహాయంబొల్లన్
భార. ఉద్యో 1 ఆ ఇత్యాదికములు

పైప్రయోగములు సంస్కృతవ్యాకరణ ప్రసిద్ధము గానివి తిక్కయజ్వ మీఁదఁగూడ మోపుటకంటెఁ బైపద్యములో "సహాయతంగోరి" "సహాయతనొల్లక" అని లక్షణానుసారమున నున్నవియనుకొంటమే యుక్తమ్మగు. ఒకవేళ ‹‹గజసహాయాభ్యాంచేతి వార్తికంబున సమూహార్థమునఁ దల్ ప్రత్యయము వచ్చునందురేని యయ్యది విభిన్నవిషయకమగు భావార్థకతల్ ప్రత్యయము నెట్లుబాధింపఁజాలు! "యువతీనాం సమూహః" అనునర్థమున నణ్ ప్రత్యయపుం వద్భావాదులుగలిగి యౌవన రూపసిద్ధియగునట్లే యువతేర్భావః అను నర్థభేదమునఁ "ప్రాతిపదికగ్రహణే ఇతి పరిభాషంజేసి యువాఖల తీతిసూత్రమునంబలె "హాయనాంత యువాదిభ్యోణ్" అనుసూత్రమునందును యువతిశబ్దము గ్రహియింపఁబడి ‹యౌవనమ్, అనురూపము సిద్ధింపదా! కానశాస్త్రులవారిచ్చిన ప్రయోగములు స్వపక్ష సాధకములు కానేరవు. తమప్రమాదమునకు దోడుఁగా దిక్కన్న సోమయాజికూడ నున్నాఁడనుట గ్రాహ్యంబుగాదు.

మఱియు; "దుర్యోధనార్జునులు" అనిన శాస్త్రులవారి ద్వంద్వ ప్రయోగ ముండఁగూడదనియు అల్పాచ్తరమ్ అజాద్యదంతమ్ అభ్య ర్హితంచ—ఇత్యాద్యనేకశాస్త్రములచేత "అర్జునదుర్యోధనులు" అని యుండవలెనని యు నేననంగా శాస్త్రులవారు రెండుసమాధానము లు గ్గడింపనెంచి మొదటిదానియందుఁ దమకేరుచింపక రెండవ యుత్తర మిట్లు చెప్పిరి. "లక్షణహేత్వోఃక్రియాయాః" "సముద్రాభ్రాద్ఘః" అను పాణిని నిర్దేశమువలన బూర్వనిపాతప్రకరణమున కనిత్యత్వము గాన నిత్యతావశమున ద్వంద్వములో మొదటదుర్యోధనశబ్దము ప్రయోగింపఁ బడియెనఁట శాస్త్రులవారి యిట్టిసమాధాన వాక్యము మిక్కిలిశోచనీ యమ్మగు లోకములో నెక్కడనైనను గవులు ఛందోభంగమునకు వె ఱచి యగతికగతిపక్షమునఁ దమరచించుమహాప్రబంధముల యందుఁ గ్వాచిత్కముగా శాస్త్రమును మీఱుటచూచు చున్నారముగాని మనముచో లెమాటాడు రెండుమాటలలోనే తీరికూర్చుండి యథేచ్ఛ ముగా శాస్త్రాతిక్రమణము చేసినరీతి కానిపింపదు. అట్లయినచో శాస్త్ర ప్రయోజనమేమి కనుకనే రఘు- 19 సర్గ 23 క్లిప్తపుష్పశయనాల్ల తాగృహాః। నేత్యదూతికృతమార్గదర్శనః। అన్వభూత్పరిజనాంగనా రతం। సోవరోధ భయవేపథూత్తరమ్

ఈశ్లోకములోని రెండవపాదమున దూతీశబ్దమును శాస్త్రముస దీర్ఘాంతముగాఁ బ్రయోగింపవలసి యుండఁగా ఛందోనిర్బంధమునం జేసి కాళిదాసుహ్రస్వాంతముగాఁ బ్రయోగించియుండ మల్లినాథసూరి యిట్లు వ్యాఖ్యలిఖియించెను. "అత్రజీబంతస్యాపిదూతీశబ్దస్య ఛందోభంగ భ యాత్ హ్రస్వత్వంకృతం" అపిమాషంమషంకుర్యాచ్ఛందోభంగంత్య జేద్గిరామిత్యుపదేశాత్"—ఇట్లు పూర్వకవులు విధిలేక ఛందోనిర్బంధ మునకులోనై యెక్కడనో శాస్త్రాతిక్రమణమునకుఁ గడుఁజికితిపడిన ట్లున్నదిగాని విచ్చలవిడి వ్యవహరించినట్లులేదు. మఱియుఁ బూర్వపాని

త్ప్రకరణ మనిత్యమై పూజ్యులం జెప్పెడు పదములు శాస్త్రులవారు చెప్పిన చొప్పున విచ్చలవిడిగాఁ బ్రయోగింపఁదగియుండెనేని, మరుదాదిదేవతలకంటె నింద్రుఁడు పూజ్యత్వాదులుగలవాఁడు గాన వాలంతములయిన మరుచ్ఛబ్దాదులకంటెఁ బరంబుగ నింద్రశబ్ద ముండనందున "నేంద్రస్యపరస్యేతి" (7—3—22) శాస్త్రమునకు నట్టి స్థలములందు నవకాశములేదనియు, శివశిరోభూషణత్వాదిధర్మములచే నింద్రునికంటె సోముఁడు పూజ్యుఁడైనందునఁ దద్వాచకమైన సోమశబ్దము ద్వంద్వములో మొదటనుండి యనంతరమున నింద్రశబ్దము సంభవించినను, వృద్ధికంటె నంతరంగమైన యేకాదేశము ప్రథమమునఁ బ్రవర్తిల్లుటం జేసి యాద్యచ్ఛద్వారకుట సంభవింపదనియు, దానం జేసి వ్యర్థమైన నేంద్రస్యేతి నిషేధము "పూర్వోత్తర పదనిమిత్తకకార్యాత్పూర్వ మంతరంగోప్యేకాదేశో నేతిపరిభాషకు జ్ఞాపకంబగునని యుద్ఘోషించుచున్న యంతాద్రివత్స్వాత్ర విప్రతిషేధ సూత్రస్థ భాష్యకారవచనము ప్రలాపప్రాయంబు గాదే!! శాస్త్రులవారు చెప్పినచొప్పున యథేచ్ఛముగా మరుచ్ఛబ్దముకంటెఁ బరమున నింద్రశబ్దము ప్రయోగింపఁ దగుంగాన నేంద్రస్యేతి నిషేధశాస్త్రము సార్థకమగుచుండఁగా శాస్త్రవైయర్థ్యమూలక పరిభాషాజ్ఞాపకత యెట్లుసంభవించెను? పరిభాషేందు శేఖరగ్రంథము చూడఁ బ్రార్థించెద. కాఁబట్టి శాస్త్రులవారి మాటలు సమన్వయించుచుండలేదు. అందునఁ బూజ్యార్థమూర్తి వాచకంబైన యర్జునపదమే ద్వంద్వమున మొదటఁ బ్రయోగింపఁదగి యపార్థమూర్తి వాచకమైన దుర్యోధనపదము చరమంబుగాఁ జేయందగినది. చేసినచో శాస్త్రులవారు చదివినపూర్వోక్త భాష్యాదులన్నియు సార్థకంబయ్యెడి కైయటోపాధ్యాయుఁడన్న ప్రయోగము ద్వంద్వోపశమన వ్యాసమున నల సం॥ర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక (258) పొరట (20) బంతిలో శ్రీశాస్త్రులవారే యుపయోగించినారు. గొప్పవారి ప్ర

యోగము ప్రమాదమై యుండదని యెంచి యితరులు నుపయోగింపఁ గానే యయ్యది గొప్ప తప్పయ్యెంగదా! అత్త చేసిన పనులకు నాఁటిల్లు లేవు కాఁబోలు! శాస్త్రులవారు తమ కర్మధారయార్థమని పల్కాఱు ప్రయోగించినట్లే నేను నుపలక్షణ సందర్భములో బాగుండునను నభిప్రాయముతో "త్రపూణీత్యుపలక్షణం, తాతాపిండానా" మనునద మిద చోంత్యాదితి సూత్రస్థ శబ్దరత్నమందుండఁగా నుపయోగించితి. అయ్యది శాస్త్రులవారికి వేఱువిధముగాఁ దోఁచినచో శాస్త్రులుగారువోలె నేనును క్షమార్పణమును బరిగ్రహింపఁగా వేఁడుచున్నాడను ఉపన్యాస స్థాపను విమర్శించుట యావశ్యకము కాదని శాస్త్రులవారట్టులనవల దు. విమర్శకుల యర్హత లోకులకుం దెలియుటకై యయ్యది మిక్కిలి ముఖ్యము. శాస్త్రివారన్నటు లిటువిమ్మట తామూరకుండిరేని వారి యుపన్యాసము లన్నియు నీమధ్య మాతో నొడఁబాటులేని శాస్త్రుల వారి మహామానసమందే యుండుంగాత! మామానసంబును నూరకుండుంగాత! వారియందలిగౌరవబుద్ధితోఁ జేరుకొనినేనువ్రాసితిగాని మహా ప్రచ్ఛన్నవృత్తితో నెక్కసను నధరస్పందము లే కుండఁగాలక్షేపముచేయుచునుంటయే నాయభీష్టంబయ్యెడు. ఇఁకను బ్రతివాది భయంకర రాఘవాచార్య వర్యోదాహృత శార్దూలవిక్రీడితము ప్రకటించి యూరకుండెద.

శ్లో॥ జేజీయాదమహాన్న పుంసక పదంత్వం ద్వేన దుర్దోషిణా।
త్యక్తం నిర్మితకర్మధారయ సమాసార్థేన సత్సమ్మతమ్।
స్త్రీలింగార్థవిశేషరూఢి సరణౌ స్త్రీవాచకాఖ్యాపదం
శాస్త్రజ్ఞైస్సకలైస్సమాహిత తయా శ్లాఘాపదం ప్రాప్నుతాత్॥

ఇట్లువిన్నవించు విబుధేంద్ర విధేయుఁడు,

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

గోదావరీపత్రిక.

15—4—1919

(బాల వ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము,)

ఆ. గీ॥ విబుధాదృతగుప్తార్థ। ప్రకాశికాదుర్విమర్శన విదారణ్యా।
వాణీతూణ్యాఽగ్రణ్యా॥ సమరాంగణపార్థమూర్తి రిహాజాగర్తి.

శ్లో॥ వజ్ఝలాన్వయభూ రాంధ్ర। గవ్యాంచద్రావ్యధర్మధీః।
సీతారామస్వామిశాస్త్రీ। నమ్యతే నవ్యవాణినా.

సుధీమణులారా:—

శ్రీబాలవ్యాకరణ తత్సమపరి (39) సూత్రములోని యమహాన్నపుంసక మనెడిపదము ద్వంద్వము గాని కర్మధారయము గాదనియు, సీఃరి (57) సూత్రములోని స్త్రీలింగమను మాటకు స్త్రీవాచకమని వ్యాఖ్యానము సేయుట గూడదనియు, బ్ర॥ శ్రీ॥ వజ్ఝల సీతారామస్వామిశాస్త్రిల వారిచేత నాక్షేపింపఁబడి రాక్షస సం॥ భాద్రపద మాస మందలి (సంపుట4 సంచిక 7.) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడినె మఱియు, బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బారాయశాస్త్రిలవారికిని గ్రంథకర్తలకును (2) వత్సరంబులు పత్రికాముఖంబునఁ బ్రశ్నోత్తరంబులుజరుగఁగా ద్వంద్వముకంటెఁ గర్మధారయము భాష్యకారకైయటాదిగ్రంథకర్తల మతానుసారంబున మిక్కిలి శాస్త్రీయమగుటయేకాక మీఁదుమిక్కిలి లక్ష్యసంస్కారసిద్ధికింగూడ సరసంబుగానుంటంజేసి శ్రీసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు పింగళ సం॥ర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోని తమ

యుపన్యాసములో "మఱియు, నపుంసకములకు ముపర్ణకము వచ్చునని
యు, సమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁ గదా! శాస్త్రిలవారి పా
దమునందలి ఫలితార్థము. అట్టి స్థితిలో సమహత్తులకు నపుంసకత్వాతి
దేశద్వారమున ముపర్ణకమును విధించుకంటె సమహత్తులకు సాక్షాత్తు
గా ముపర్ణకమును విధించుటయే యుచితమైయుండదా? (303,పుట)"
యనిచల్లచల్లఁగాగా నంగీకారమును దెలుపుచు నూరకుండిరి. బ్ర॥ వ॥ సీ॥
రా॥ శాస్త్రిలుగారును భాష్యాదిగ్రంథములందే కాక తమకోరినరీతిని స
హాబల పండితీ యాదిగ్రంథములందును స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక
మనివివరించుట సమరాంగణ పార్థమూర్తి నా నేనుజూపఁగా నట్టిచోట
ను రహస్యార్థములు తీయుటకు నెంతో యష్టకష్టములు ననుభవించిరి గా
ని తుట్టతుదకు స్వవచనవ్యాఘాతార్థములు సంభవించినందున మున్వ్రత
మే పూని యీమధ్య కాలమున ముక్కుమూసికొనవలసిన వారైరి
కాఁబట్టి చాలకాలమునుండి వీరిసందడిలేక విశ్వంబు విన్నఁబోవుచుండె
డి. ఇప్పుడు తిరిగి వీరు ముక్కున్నందెఱచి విజృంభించుచు విశ్వోపకా
రార్థము గుప్తార్థప్రకాశికావిమర్శనముతోఁ గాళయుక్తి సం॥ర మార్గశీ
ర్ష-పౌష మాసములయందలి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక నలంకరిం
చుచున్నారుగాన వీరి వాచామృతధోరణి యెంతసరసంబుగానున్నదో
ఇంచుక యాలోచించుటకు మిమ్మును బ్రార్థించుచున్నాఁడను. ప్రకృత
విమర్శనయత్నము కర్ణాకర్ణిగా నీవఱలోనే విష్ణుభక్తులవలన విన్నం
దున విమర్శనసమాప్తియందు సమర్పింతమని భూతపూర్వమహాద్వంద్వో
పశమనమ్మును నాసమరాంగణపార్థమూర్తియమును దమకు బంపవలె
దని విన్నవించుచున్నాఁడను.

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము 3వ సూత్రము.

ఆర్యా॥ ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తు తేదశోనాస్స్యుః

సప్తత్రింశదిహాన్యే చాన్ముప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్॥ (ఆం. శ. చిం) అప్పకవి. ద్వి. ఆశ్వాసము.

అనిన యప్పకవీయపాఠరీతిని లఘురేఫముతో యతిప్రాసములందు సర్వదా చెలిమిలేక గర్భశత్రువుగానున్న శకటరేఫము వర్ణసమామ్నాయమునందు వేఱుగా లెక్కించి యచ్చతెనుఁగున (37) వర్ణములను టయేన్యాయ్యంబని యీమూఁడవసూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికలోఁ జర్చింపఁబడినది. ఈమతము చింతామణివ్యాఖ్యాతయగు యహోబలపండితునకుంగూడ సమ్మతము. ఇట్లుండ, వ॥ సీ॥ రా॥ శాస్త్రులుగారు చిన్నయసూరిమతము గుప్తార్థప్రకాశికాకారులకుఁ దెలియలేదనియు లఘుయకారవకారములువోలె వర్ణసమామ్నాయమున నీయలఘురేఫంబును వేఱుగా గణింపఁబడఁగూడదని సూరిగారితాత్పర్యమనియు వివరించుచున్నారు. కాని వీరివాక్యంబు సమంజసముగాఁ గనంబడదు. అలఘుయవలతో యతిప్రాసశ్లేషాదులందు నభేదబుద్ధిని మెలంగుచున్న లఘుయ,వలకు వర్ణసమామ్నాయమందలియ, వ, లలో నంతర్భావము చెప్పనలవియగుంగాని సర్వాంశములయందును రాక్షసకృత్యముతో లఘురేఫముపైఁ బగసాధించి పెచ్చురేఁగుచున్న యలఘురేఫమునకు రేఫములో నంతర్భావంబు నొందుపగా నెట్లు పొరాడెను?

స॥ పా॥ (సశేషము.)

22—ఏప్రియల్—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తియము.)

(పూర్వప్రత్తిరికావ్యాసాను సంధానము)

నిజముగా నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు నంతర్భావ

మొప్పి గ్రహించుట శాస్త్రసమ్మతమనినచో, నీక్రింది శబ్దమ్ములందును గ్రహణంబు గలిగి దోషాపత్తి తటస్థించెడి.

(1) వరదవచ్చె—ఇట వరములనిచ్చునట్టి (దేవి) యనియర్థంబు గలవరదశబ్దములోని వర్ణసమామ్నాయ స్థలఘు రేఫమున నలఘు రేఫంబును గ్రహింపఁబడును గాన వరద=ప్రవాహము; అనిన శ్లేషార్థమును, బ్రకరణవశమునఁ జెప్పుట శాస్త్రీయమనవలసివచ్చును. (2) కరగుణము—ఇచట హస్తమర్థమిచ్చునట్టి కరశబ్దమునఁ గఱశబ్దమును స్ఫురియించి నలుపుగుణమనిన శ్లేషార్థముగూడ సమ్మతింపవలసి యుండును. (3) గిరిదాటెను—ఇక్కడఁ బర్వతార్థకమైన గిరిశబ్దమున గీచినగుండ్రరేఖ యర్థముగలగిఱిశబ్దమును దోఁచి యిట్టిశ్లేషమును శాస్త్రీయమనఁదగియుండు (4) రంకుచేష్టయలవడియెన్—ఇట—"రంకుశ్శంబరరౌహిషాః" అనెడియమరనిఘంటువుచే మృగవిశేషచేష్ట యని యర్థము చెప్పునెడల జారత్వార్థకమైనఱంకుశబ్దమును విషయమై దుర్బలప్రవర్తనయనినయర్థము తప్పక చెప్పకతీరకయుండెడి. కాఁబట్టి వర్ణసమామ్నాయలోని య, వ, లనంతర్భావము గలలఘు య, వ. లకుం బలెనే వర్ణసమామ్నాయస్థరేఫమున నంతర్భావము గలశకట రేఫమునకును యతిప్రాసశ్లేషలయందుఁ జెల్లుబడి యంగీకరింపవలసి యుండును. అందున రేఫశకట రేఫములకుఁ బ్రబలద్వేష మంగీకరించిన యాంధ్రవ్యాకరణకర్తల మతసిద్ధాంతము భంగాకులమయ్యెడు. కాన "సప్తత్రింశదిహాన్యే" యనినయప్పకవీయపాఠమే సర్వవిధంబులను సరసమ్ముగా నున్నయది "నైవహిలోకే నాన్యస్మిన్వేదేఽర్ధఏకారోఽర్థఓకారో వాఽస్తి" అనెడి యేఓజ్సూత్రస్థభాష్య ప్రామాణ్యమున వేదశాస్త్రాదులయందుఁ బ్రయోగములేని ఎ, ఒ, వర్ణములకు హ్రస్వములకుంబలె వేదశాస్త్రములకు వెలుపలనున్న యీశకట రేఫమునకును ననాద్యవర్ణములలోఁ బృథక్కుగాఁ బరిగణనమే న్యాయ్యంబు. ఇంతియకాక, (1) కాఱియ

శారికా) (2) గోఅజము (గోరోచనా) (3) పిఱికి (భీరుకః) (4) గఱువ (గురుః)—ఇత్యాదితద్భవములయందు నాంధ్రవ్యాకరణకర్తలు లఘురేఫశకట రేఫములకు నన్యోన్యసంబాధ మొప్పుకొనుచుండఁగా, "శకట రేఫము తత్సమతద్భవములయందు లేదు (సంజ్ఞా—18 సూ) అని యత్రిప్రాసాదులందే కాక తద్భవాదులందును లఘురేఫస్థానమున శకటరేఫమునకు నెంతమాత్రమును గాల్మోపు నవకాశము లేదని ఘోషించుచున్న సూరి తన మతమున లఘురేఫముచే శకటరేఫము గ్రహింపఁబడునని యేమొగము పెట్టుకొని చెప్పసాహసింపఁ గలఁడు? ఇతరుల మతమందైనను నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు నంతర్భావము కొంచెము చెప్పఁదగి యుండుఁగాని యిట్టి సూరిమతమందుఁ జెప్పుట హాస్యాస్పదమ్మగు బాలవ్యాకరణమునఁ బూర్వోత్తరసూత్ర గ్రంథములకు వ్యాఘాతమ్మును సంభవించెడి. కాననతనిమతమునఁ దెనుఁగున (37) వర్ణములని యనక తీరదు. మఱియు, వర్ణదృష్టినిగాక సంపూర్ణమైన పండితదృష్టిని వస్తుతత్త్వము పరిశీలింపఁగా "రేఫమూర్ధ్న్యవమాధమాః" అనిన యమరనిఘంటురీతి నినదమం బన్నయర్థ మిచ్చునట్టి రేఫనామమును ననేకవిధమ్ముల సార్థకపఱిచెడి యీపరుషశకటరేఫ కళేబరంబునకు సాధువైనయావర్ణ సమామ్నాయమందలిరవర్ణమూర్తిచేత గ్రహణంబెన్నటికిని గలుగనేర దనుటయే సయుక్తికముగాఁ దోఁచుచుండు. లఘురవర్ణమునుమాత్ర మధమార్థక మైన రేఫశబ్దముతో వ్యవహరించుచుండలేదా? యనిశంకింప వలదు రశబ్దముకంటె విశేషించి విధింపఁబడిన యిఫప్రత్యయముచేత సిద్ధించిన రేఫశబ్దమునెడల, రిఫధాతువుచేత నిష్పన్నమైన రేఫశబ్దమున కున్న యధమత్వార్థము సెప్పఁబడి కానేరదు వేదశాస్త్రప్రపంచమునందును గీర్వాణాంధ్ర పండిత లౌకిక [illegible] యందును ప్రవేశయోగ్యతఁజేసి [illegible] ంబై యాగవర్ణమూర్తి [illegible]

వేదశాస్త్రములు చూడఁగ బ్రవేశాధికారములేక వెలివేయఁబడి యుండి తలక్షణమైన తలకట్టులేమి ననుభవించుచు నీమన్యకాలమున గేవలమును నాంధ్రపరిచత్తువలన మాత్రమే కొంచెము శుద్ధపత్రిక లభించినంత మాత్రమున విజృంభించి మస్తకమున నట్టి సర్వవ్యాపక రవణమూర్తితో విరోధించి యాంధ్రములోని యీమిడిమిడిపవేశమునకే యెంతో యెగిరియెగిరిపడుచున్న శకటరేఫమే యధమమ్మని చెప్పనగునుగాని వేఱొకరీతి యెట్లుయుక్తమ్మయ్యెడి. హరిశబ్దమునకు నారాయణమూర్తియుఁ గోతియు నర్థములున్నను నౌచిత్యమును విడిచి విష్ణునియెడ గోతియర్థమును గోతియెడ, నారాయణార్థమును జెప్పఁదరముగునే? శివాశబ్దమునకుసర్వమంగళా జంబుకములర్థములున్నను బార్వతీసందర్భమున జంబుకార్థమును జంబుక ప్రకరణమ్మున బార్వత్యర్థమును జెప్పనొప్పునే? అక్షరవర్ణమనినయర్థమిచ్చునట్టి యిఫప్రత్యయాంత రేఫశబ్దమే లఘ్వక్షరమునెడ స్ఫురించెడు ఈశకటాకారవర్ణమునెడ రేఫశబ్దమునకు నీచత్వార్థము సైతము కీనిలక్షణముంబట్టి యొప్పుకొనకతీరదు కావున నిట్టి కలహాయమానప్రకృతికిఁ గలయిక కలలోనివార్త గాక యెన్నఁడేని మైకకంఠ్యమ్మమరునే నారాయణ నామమ్మనస్ఫూర్తిం జెంది శ్రీకృష్ణునిం బోలిన యాసురుచి రాక్షసమూర్తితో సురుచిర + అక్షరమూర్తి అనియు తే। జాతివైరమ్ము నొంది ప్రాసంబులందు విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱుగలిగి దేవదానవులట్లన దెనుగులందు మించి రేఫరకారముల్ మెలఁగుఁగృష్ణ" అని యప్పకవి చెప్పినచొప్పున నీయరుచిశకటాధమరాక్షస కళేబరమునకు నెట్టులైక్యమ్ము సంఘటిల్లెడు దానం జేసి వేఱురుసూరులు వచ్చి యీశకటరేఫంబును నలపాక భీమపాకంబుల నెంతో పుటపాకశోధితంబు చేసినను వాఙ్మయమున నేవిషయమందును నైకమత్యమును నొందనిదీనిని వర్ణసమామ్నాయములో మాత్ర మెట్టు లైక్యంబు నొందింపఁగలరో తెలియ శక్యంబుగాకున్నయది. కాన విమ

ర్శకులయుక్తి నయుక్తికమ్ము గాదని యెఱుఁగునది ఇట్టిలఘు య, వ, ల తోడన భేదబుద్ధిం గాంచిన లఘు య, వ, ల తో సర్వాంశములందును లఘురేఫముపై మచ్చరించెడి శకటరేఫమునకుఁ బోలికి చెప్పుట లజ్జాకరంబనందగు.

స|పా| (సశేషము

గోదావరీ పత్రిక.

29-4-1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తియము.)

(పూర్వపత్రికానుబంధము)

—;c:-—

ఇకను శకటరేఫమునకు నలఘులకారము (ళ)తోడ నిదర్శనమును జూపుచున్న యీవిమర్శకుల వ్రాఁత చర్చించెదముగాక.

(విమర్శకుల వ్రాఁత)

(1) "అలఘు (ళకారము) లకారమును బరిగణింపనపుడచ్చాంధ్రవర్ణసమామ్నాయమున నలఘురేఫమును మాత్రము పరిగణింపనేలయని సూరిగారు తలంచి యుందురు. ఇట్టియభిప్రాయము సూరిగారికుండుటచేతనే వారాచ్ఛికవర్ణ సమామ్నాయమునఁ జేర్పఁబడిన ళకారము వర్ణాంతరమనియు నలఘులకారము కాదనియు (చూ. బాల. సంజ్ఞ 18 సూ॰ము.) స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు.

(2) అచ్చాంధ్ర వర్ణసమామ్నాయములోని ళకార మలఘువు కాదను నభిప్రాయము చింతామణికున్నట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియుండ

నందునఁ ద్వాద్వివరణకర్తలగు నప్పకవ్యహోబలపండితాదు లలఘుల కారమువలె నలఘురేఫము నేల వర్ణసమామ్నాయములోఁ జేర్పరా దనియు——తలంచి కావలయుఁ నలఘురేఫమును వర్ణాంతరముగాఁ జేర్చుట యుచితమని వ్రాసిరి.

(ప్రత్యుత్తరము)

పైనింజూపిన (1) ప్రథమాంశము విమర్శకులొనర్చిన చిన్నసూరి మతఖండనము, (2) రెండవయంశము విమర్శకుల యప్పకవ్యహోబలపండితాది మతవర్ణనమును నైయున్నది. విమర్శకులు వ్రాసిన యీ పైయంశములు రెండును రెండువేలవరహాలు విలువచేయునని మువ్మాటికిఁ జెప్పెనొప్పను. ఈవ్రాఁతవలన వీరియనన్య సాధారణపాండిత్య కీర్తి యవనీమండలమ్మున నతివ్యాప్తింజెందుంగావుత చిన్నసూరి మత్రోద్ధారమునలుపుచున్న వీరివ్రాఁత మొదటియంశమునకు భావమేమనఁగా:—వర్ణసమామ్నాయములోని ళకారము వర్ణాంతరముగా సలఘులకారముగాదని చిన్నసూరియే స్పష్టముగాఁ జాటుచున్నందున, ఏళులు, పాళులు, తాళ్ళులు, ఇత్యాదు లందలి యలఘులకారము వర్ణాంతరళకారమున గ్రహింపఁబడదుగాన వర్ణావళిలోని లఘు (ల) లకారముననే, ఏళులు ఇత్యాదులందలి యలఘులకారము గ్రహియింపఁబడినట్టులు, ప్రకృతమునను వర్ణావళిలోని లఘురేఫమునశకటరేఫము గ్రహింపఁబడునని తలంచి యలఘురేఫమును (ఱ) ప్రత్యేకముగాఁ బరిగణింపక తెనుంగున (36) వర్ణములనికియని సూరిగారి మతమను విమర్శకులు వివరించుచున్నారు. లఘులకారమున నలఘులకారము (ఏళులు) గ్రహింపఁబడినట్లు సూరిమతమున లఘురేఫముననే యలఘురేఫము గ్రహింపఁబడునని విమర్శకులు దృష్టాంతముఁజూపుచున్నందున నిపుడు లఘ్వలఘులకార వర్ణాంతర ళకారములభేదము కొంచెము విచారింపనవసరమయ్యెడి. కాన వినుండో రెద సూరిమతమున నెల

తల, ఇత్యాదులందలి లకారము లఘువును, ఏళులు పాళులు. త్రాళులు—ఇత్యాదులందు (అచ్ఛి. 13) సూత్రమున సాధ్యమైనది యలఘుళకారమును (ళ) -తళతళ, పళావళి, దళవాయి—ఇత్యాదులందలి సిద్ధళకారము వర్ణాంతరళకారమనుచుని వ॥సీ॥రా॥ శాస్త్రులుగారు విభాగించి నిర్ణయించెదరు. మఱియు, నిట్టి, సిద్ధళకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘుళకారముగాదుగావున (బాల. ప్రకీ.) 24 సూత్రమునొద్దం బ్రాసాది మైత్రికి లక్ష్యము చూపుతఱిని సుబ్బార్థప్రకాశికాకారులు తళతళ, పళావళి పదములలోని ళకారము నలఘుళకారముగా నెంచుట ప్రామాదికమనియు ఘోషపెట్టెదరు వీరి విమర్శన మాలోచింపంగా వెఱ్ఱితెఱినది. గాన రోంకలితలజుట్టు మన్న సామెతరీతిని సరసమ్మయ్యెడి. అప్పకవ్యహోబలపండితాదులు యరలవలు లఘువులనియు, నలఘువులనియు గ్రంథములయందు నుపదేశింపంగా వినుచుంటిమి గాని యలఘుళకారము గానిదై వర్ణాంతర సంజ్ఞగల యన్యళకారమున్నదనుట యెచ్చటను గనియు వినియునుండలేదు. అలఘువుగానియీవర్ణాంతరళకారము సూరిగారికి నలభ్యయోగముగా నెచ్చటలభించినదో విమర్శకులు వివరించి పుణ్యముగట్టుకొన్నచో బాగుండును. అట్లననేల? ఇపుడు తెలిసినది. ఒకపుణ్యాహమ్మునం జాతనివర్ణస్థుండుగానున్న చిన్నసూరిగారు తల్లింగాం బాత్రముతోంముంకొని తననామమందలి చిన్న శబ్దము యొక్క రూపాంతరమగు చినశబ్దము చిన్నెగాంగలనామమ్మునవతరించిన చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారి యొద్దకునేగి "సీతారామాభ్యాంనమః" అని సుభిక్షార్థన సేయంగా నపుడు శాస్త్రిగారు "అవయోరుభయో రిదమక్షయమస్తు" అన్నయాశీర్వచనముతో నిట్టివర్ణాంతరళకారము నాతనిపాత్రమ్మున ధర్మంబు నేసిరియంట. అందున వారిద్దఱుగాక తక్కిన యప్పకవ్యహోబలాదిపండిత లోకమంతయు నలఘువుగాని యీవర్ణాంతరళకారములకు నపాత్రంబయ్యెనంట. అయ్యో! అహో

బలపండితుఁడంత వాఁడుంగూడ వర్ణాంతరళకారము లఘువుగాదని తెలియంజాలక తనకవి శిరోభూషణమున "బెళుకుంజూపులు, తళుకుం జెక్కులు" అని యలఘుళకారమునకు నుదాహరణముగాఁ జూపియబలపండితుఁడయ్యెంగదా! అక్కటా! అప్పకవియును సైతము "శతాంధాః కూపం ప్రవిశంతి" యనున్యాయంబునఁ బెరటిత్రోవంబడి యిట్లు(3) ఆశ్వాసమున వ్రాయుచుండెడి

తే॥ పెద్దళాకును దనకున భేదమగుట। లళలకున భేదమట్లును గలుగుకతన। క్షితినిమూఁడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస। ములనులఘ్వలఘులకారములకునిలుచు-లక్షణము.

ఉద్యో. పర్వ॥ క॥ కొడుకులుదా ననుగుఱ్ఱపు। దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములుం। బుడమిచలింపఁగ ద్రుపదుఁడు। గడు వేడుకతోడుచూపెఁ గౌంతేయులకున్ — ఉదాహరణ పద్యము.

ఇట్లప్పకవి డకారములఘ్వలఘువులగులళలతో యతిప్రాసములందు నిలుచునని చెప్పి "దళము" లోనివర్ణాంతరళకారము లఘువుకాదని యెఱుంగకడకారములకుఁ బ్రాసముగా నుదాహరించె కావున నప్పకవియుంగూడఁ బప్పులోనే యడుగువేసెంగదా! అహోబలాప్పకవ్యాది గ్రంథకర్తలు చిన్నసూరి మతోద్ధారకులగు శాస్త్రిగారవతరించువఱకు జీవించినచో మేలుగానుండును యట్లుగాక దురదృష్ట వశమున వారు సందేహావిముక్తిం జేసికొనకుండనే దేహావిముక్తికిం బాలయిరి వెండియు విమర్శకుల విచారానుసారంబున నింకొక విశేషోక్తిగలదు (2) అప్పకవ్యహోబల పండితాదిమతమ్మున నచ్చాంధ్రవర్ణ సమామ్నాయములోని ళకారమలఘువుగాని వర్ణాంతర ళకారముగాదఁట కావున నాగ్రంథకర్తలు లఘ్వలఘులకారములు వోలె వర్ణసమామ్నాయమున లఘ్వలఘు రేఫంబులు రెంటినునుండందగునని యెంచి యచ్చతెలుంగున ముప్పదియేడు వర్ణములని లెక్కించిరఁట ఇట్లు వీరు "సాహసే లక్ష్మీః" అనుసా

మెతకులంకించుకొని లోననిముడ్చుకొనంజాలక ప్రాచీనమతోద్ఘాటన మ్ములు నోరికివచ్చినట్లెల్లఁ గ్రక్కుచుండగిరి. అప్పకవ్యహో బలపండి తాదులమతమున విమర్శకులు చెప్పినచొప్పున వర్ణసమామ్నాయము లోని దివర్ణాంతరళకారముగాక యలఘువేమైనచో "ఏళులు, పాళు లు"—ఇత్యాదులందు, ఆచ్ఛికరి 13 సూత్రాదులచే సాధింపఁబడిన యలఘులకారమే భాషాప్రపంచమున నివ్వటిల్లుంగాన, "బెళుకు, తళు కు"—ఇత్యాది శబ్దములందు నలఘువుగాని యీళకారము బ్రతుకుట కు గతిలేక మొదటికే మోసము వచ్చుంగాదే! "అహో మూలచ్ఛేదీత వపాండిత్య ప్రకర్షః." అనెడి మల్లినాథ సూరి వచనమఖల్లికయుల్లమున నుల్లసిల్లెడిని. ఒకవేళ, అప్పకవ్యహోబలపండితులు సీతారామస్వాముల వారిదర్శనముచేసిన యెడల నలఘువుగాని యీవర్ణాంతర ళకార మును దయాధర్మభిక్షముగా నొసంగుదురని యేరేనియుందుమో! యిట వినుండు.

స॥ పా॥ (శేషము)

6-5-1919 గోదావరిపత్రిక

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము)

——:o:——

పూర్వపత్రికాను బంధము.

స్వాములవారి బొజ్జలో మత్సర పదార్థసంపత్తి ప్రాజ్యంబుగాను నక్షరపదార్థసంపత్తి పూజ్యంబుగాను నలరుచుండెడి. ఇంతియకాక, **ఇంకొకసంపత్తి** మితిమీరియున్నది. అదియెద్ది? అలఘువులుగాని యీ

వర్ణాంతరళకారాక్షరముల సంపత్తియే కాని యయ్యది యున్నను భ్రమమూలకమైన యీసంపత్తిములోకముల ముప్పునకు మూలంబగుంగాని యొప్పునకుం గారణముగాదని చూపి దీని నా బణీభూత నాణీభూతిత్రోనీస్వాములవారి విమర్శనపుంగుట్ల బొంతనుండి డుల్లనేసి యంత్రము నొందించుచుంటిమిగాన నట్టియనర్థవర్ణసంపత్తి లోకోపకారులగు నప్పకవ్యాదులకుఁ జెప్పఁదగదు.

అథవా అప్పకవ్యహోబల పండితాదుల మతమున సిద్ధ (బెళుకు) సాధ్య (పళులు) ళకారము లుభయములును నలఘువులేయని విమర్శకులందు రేని యట్లయినచోఁ జిన్నసూరి తానును నట్లు సమ్మతింపక యలఘువుగాని వర్ణాంతరళకార మింకొకటిగలదనుటకుఁ గారణమేమి? లఘులకారజాతికిని నలఘులకారజాతికిని నుభయమునకుంగాక రెండింటికిం జెడి శ్లో॥ త్రిశంకోరుషభోగాయ నద్యాపసిన భూరపి॥ యనునట్లు త్రిశంకుగతిగల వర్ణాంతరళకార మొకటి వర్తిల్లుచున్నదా పళులు॥ ఇత్యాదులందలి ళకారము నేరీతిని నేముఖమున నలఘూచ్చారణతోఁ బలుకుచుంటిమో బెళుకు ఇత్యాదులందలి ళకారంబును నలఘూచ్చారణతో బలుకుటకు నారీతియు నాముఖమును గాక వేఱొకటియుండునేమో? విమర్శకులు సెలవిత్తురుగాక। (అచ్చి. ప. 13సూ.) ఇత్యాదిసూత్రములందు నలఘుశబ్దముచ్చరించి సాధింపఁబడిన (పాళులు) ళకారమే యలఘులకారమనియుఁ దక్కినచోట్ల (బెళుకు) నున్నసిద్ధళకార మలఘువుగాని వర్ణాంతరళకారమనియుఁ జిన్నసూరిభావమని విమర్శకులందురేని, యయ్యది యవిమర్శవచనం బయ్యెడి, విలుకాఱు, చెఱుచు, ఇత్యాదులందుఁ గ్రమముగా అచ్చి. ప. 7సూ. క్రి ప. 81 సూత్రాదుల నలఘుశబ్దముచ్చరించి యలఘురేఫము సాధింపఁబడినదిగానఁ జిన్నసూరి మతమున నలఘులకారంబునకుం బోలె నలఘురేఫమునకును నట్టి సాధ్యశకటరేఫము లేన్యాయంబైన యుదాహరణములైయుండి, విఱుగు, మెఱుగు—ఇత్యాదులందలి శకటాకారరేఫమలఘువుగాని వర్ణాంతర

మునందగియుండు నిట్లుండఁగా సూరిగారు స్వవచనవిరుద్ధముగా సంజ్ఞా. ప. 18 సూత్రమునొద్ద విఱుగు మెఱుఁగు శబ్దముల లఘురేఫమునకు నుదాహరణములుగా నేలయిచ్చిరో! విమర్శకులు ప్రత్యుత్తరమీయందగియున్నది. మఱియు విమర్శకుల మతానుసారమున లఘుళకారముచేత నలఘుళకారము గ్రహింపఁబడినను వర్ణాంతరళకారము (బెళుకు) వర్ణసమామ్నాయములో స్వీకరింపఁబడినట్లే స్వమతమున లఘురేఫముచే నలఘురేఫము (చెఱుచు) గ్రహింపఁబడినను వర్ణాంతర శకటరేఫము (విఱుగు మెఱుగు) వర్ణసమామ్నాయమున దాతాచార్యముద్ర సామెతరీతిని గ్రహించుట తప్పక బలాత్కారముగ యుండెడి. అందున విమర్శకుల మతమున లఘుళకారమును లఘురేఫమును నలఘుళకారమును (సొళుఁబు) నలఘురేఫమును (విలుకాడు చెఱుచు) వర్ణాంతర ళకారమును (బెళుకు. తళుకు) వర్ణాంతర రేఫమును (విఱుగు, మెఱుఁగు) దాతాచార్యముద్రరీతిని దప్పక ధరింపవలసి యుండును. ఇట్లు పైనిఁజూపిన రీతిని సూరిమతమందుం గూడ వర్ణాంతరళకారము వోలె "భక్షితే పి లశునే నరోగశాంతిః" అను న్యాయమున వర్ణసమామ్నాయమున వర్ణాంతర శకటరేఫము సైతము (ఱ) గ్రహింపక తప్పదు గావున సూరిగారు 37 వర్ణములని యేలయనలేదో? వివరించుభారము విమర్శకుల తలపైదొఱగినదయ్యె, ఆహా సాక్షరా విపరీతా శ్చేద్రాక్షసా ఏవ కేవల మ్మను వచనరీతిని విమర్శకుల యమోఘమయవిపరీత జ్ఞానప్రభావమ్మున వర్ణసమామ్నాయమంతయు నలఘుభిన్నవర్ణాంతర ళకారమయమ్మును దాన్వశరేఫమయమ్మును గావలసివచ్చెంగదా!!

సుధీమణులారా! ఆంధ్రభాషను నాంగ్లభాషఁజేయు విమర్శకులవితండా వాదమతంబు పోన్నిను. పరిష్కృతమ్మున మూలకరాద్ధాంత మత ప్రాతికూల్యము

వర్ణసమామ్నాయమందలి ళకారమెల్ల వైయాకరణుల మత మందును న- ఘుల కారంబని యంగీకరింపకతీరదు. అలఘువుగాని వర్ణాంతర కాలంబనుట యావిద్యావిలసితవచనంబు ఏళులు, పాళులు, తాళ్ళు లు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యళకారమువోలె, అహోబలపండితుని చేత నుదాహరణములుగా సేబడిన "బెళుకుం జూపులు, తళుకుంజె క్కులు"—ఇత్యాది శబ్దములందలి సిద్ధళకారమ్మును నలఘులకారంబే కాని యందున విశేషంబేమియు లేదు. అథవా ఏళులు, పాళులు, తాళ్ళులని బహుత్వమందు డాడల కాదేశమయిన ళకార మలఘువని సంజ్ఞాప 18 సూత్రమునొద్దం జెప్పటంజేసి, ఆచ్ఛి. ప. 13సూ. ఇత్యాదిసూత్రముల నలఘుశబ్దముచ్చరించి విధింపఁబడిన ళకారమే యలఘువు గాని యన్యమ్ముగా నేరదని వికవపడుచున్నదందు రేని వినుండు. ఈసంద ర్భమున వృద్ధిరాదైచ్ సూత్రస్థమైన యాకిందిభాష్యము దృష్టాంతము గా నవసరంబుగావున నయ్యది నుదాగాహరించెద.

"కింపు నరిదంతద్భావితగ్రహణమ్। వృద్ధిరిత్యేవం యేఆకారైకారా కారా భావ్యంతే తేషాంగ్రహణమ్। ఆహోస్విదాదైజ్ మాత్రస్య। కించాతః। యతితద్భావితగ్రహణమ్। శాలీయో మాలీయ ఇతివృద్ధిలక్షణశ్ఛోనప్రాప్నోతి॥—సూత్రమ్మున వృద్ధిశబ్దము నుచ్చరించి సాధింపఁబడిన యాకారాదులే వృద్ధిసంజ్ఞగలవియా? లేక సిద్ధసాధ్యములైన యుభయవిధాకారాదులును వృద్ధిసంజ్ఞికములా? యని శంకించుకొని, పాణినీయాది శబ్దములందును శాలీయ, మాలీయాదిశబ్దములందును వృద్ధాదితి సూత్రోక్తమైన ఛప్రత్యయము శాస్త్రీయముగావున సామాన్య మ్ముగా నాదైజ్ మాత్రమునకు వృద్ధిసంజ్ఞ చెప్పందగునని పైభాష్య మ్ము తెలుపుచుండెడి. అందున గీర్వాణవ్యాకరణమున సిద్ధసాధ్యములైన యుభయవిధాకారాదులకును సామాన్యముగా వృద్ధిసంజ్ఞవర్తిల్లినరీతిని నాంధ్రవ్యాకరణమందును సిద్ధసాధ్యళకారము లుభయములకును నన్వర్థ

మైనయలఘుసంజ్ఞ శాస్త్రీయమైయుండు. కనుక నేయస్వకవ్యాహారబలపండి తాడులు దళము, బెళుకుంజూపులు— ఇత్యాదులయందలి సిద్ధళకారమలఘువుగానున్నందుల కుదాహరణము నిచ్చిరి. విఱుఁగు, మెఱుఁగు- ఇత్యాదులందలి సిద్ధశకటరేఫం బలఘువని బాలవ్యాకరణమందును (సంజ్ఞా ప. 13సూ) నుదాహరింపఁబడియె. అట్లు కానిచో, పళ్లు—ఇత్యాదులందలి సాధ్యళకారముఁబోలె (అచ్చు. ప. 13సూ) చెఱుచు— ఇత్యాదులందలి సాధ్యశకటరేఫమే (క్రి. ప. 81సూ) యుదాహరింపఁదగి యుండుంగదా విఱుఁగు, మెఱుఁగు ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకటరేఫం బలఘువని (సం. ప. 18సూ) యుదాహరించిన మాత్రమున, విలుకాఱు (అచ్చు. ప. 7. సూ) చెఱుచు, పఱుచు, (క్రి. ప. 81. 82 సూ) ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకటరేఫంబెట్లు లఘువు కాకపోదో! యట్లే, పళులు, పాళులు, తాళులు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యళకారమలఘువని (సం. ప. 13 సూ) యుదాహరించినమాత్రమున, బెళుకు, తళుకు, తళతళ, వళావళి—ఇత్యాదులయందలి సిద్ధళకారమలఘువు కాకపోదని ధీమంతులకుఁ గరతలామలకముగాఁ గనంబడుచుండు. సిద్ధశకటరేఫముఁబోలె (విఱుగు) సిద్ధళకారమ్మును (బెళుకు) సాధ్యళకారముఁబోలె (తాళులు) సాధ్యశకటరేఫమ్మును (చెఱుచు), నలఘువులని యన్యోన్యదృష్టాంతమునఁ దెలియుటకై యట్లు గ్రంథకర్తచే నుదాహరింపఁబడియె. మఱియు, నిట వినుండు. అచ్చు. ప. 13. సూత్రాదులు పళులు, పాళులు. ఇత్యాదులందు నలఘుళకారము (ళ) విధింపఁబడుచుండెంగదా!

(సశేషము)

స॥ పా॥

13—5—19 గోదావరీపత్రిక

(బాలవ్యాకరణ)

సుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ సార్థమూర్త్తీయము)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

—:o:—

వర్ణసమామ్నాయములోని వర్ణాంశళకార మలఘువు కాకున్నచో గ్రంథకర్తకుఁ బూర్వోక్తోదాహరణములందు విధింపఁడుటకై యలఘులకార (ళ) మెక్కడనుండివచ్చినది? ఈవిధింపఁబడుళకారము (అలఘులకారము) కాశినుండి వచ్చినదా? గయనుండి వచ్చినదా? లేక యరబ్బీభాషనుండి యరుదెంచినదా? అథవా వర్ణసమామ్నాయములోని లఘులకారమనే (ల) యీయలఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడునని విమర్శకుల భావమందులేని యయ్యది రసాభాసభావంబు. ఆచ్ఛి. శ. 13. సూత్రమున ర, డ, లతోఁ బాటిగా లకారమునకు నలఘులకారము (ళ) విధింపఁబడుచుండెడి. ళకారమున స్వాయముగా నలఘులకారమునకు గ్రహణము న్యాయ్యంబయ్యెనేని, యీసూత్రమున బహుళముగాఁ బునర్విధానమేల యవసరంబగు? "శ్లో॥ విధిరత్యంతమప్రాప్తౌ॥ నియమఃపాక్షికేసతి" యనువచనమునఁ బ్రాప్తింపనితఱివిధించుట యావశ్యకముగాని స్వయముగానే లకారముచేళకారమునకు గ్రహణముసంభవించుచోఁ బునర్విధానమేల యవసరంబు? అందున, వర్ణసమామ్నాయములోని రడ,లచే లఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడునన్నచో నట్టిమాట నెట్టిహాస్యపదమో! యట్లే లఘులకారమున నలఘులకారము గ్రహింపఁబడునన్న వచనము నను రసాభాసవచన మయ్యెడి కాన, ర, డ, లకు ళకార విట్టుభిన్నత్వంబో! యా రీతినే, గీర్వాణభాషయందుం బలెఁగాక, యీ

యాంధ్రమున లకారమునకు ళకారము వర్ణాంతరంబని స్పష్టపడుచున్నది. ఇందులకుఁ బ్రోద్బలకంబుగా నీయహోబలపండితీయ వాక్యంబు (పుట. 133 నీ క్రిందనుదాహరించెద.

“న చైవం ళకారస్యాప్యవర్ణాంతరత్వం తత్రిమహేశ్వరసూత్రానుక్తత్వే పిలషయోర్లళయో శ్చైకత్వమితి శాబ్దికశిఖావతంసై రుక్తత్వా, ల్లోళ ఇతివాల్మీకి భిరుక్తత్వా, ల్లరయోరుచ్చారణస్యలోకవేదయో ర్భిన్నత్వేన ప్రతీయమానత్వాచ్చ, నళస్యావర్ణాంతరత్వంవక్తుం శక్యతే” (1) లణ్ సూత్రమందలి లకారముగాక మాహేశ్వరసూత్రములందు ళకారము చెప్పఁబడకున్నను, ల, డ, లకుంబోలె, ల, ళ, లకు నభేదమని వైయాకరణశిఖామణులు చెప్పుటం జేసియు, (2) ప్రాకృతవ్యాకరణమున వాల్మీకిమహర్షి లకారమునకు ళకారము విధించుటం జేసియు, (3) లౌకికభాషయందును, వేదమందును ల, ళ, లకు నుచ్చారణము భిన్నముగా గోచరించుటం జేసియు, లకారముకంటె ళకారము వర్ణాంతరము కాదని చెప్పుట శక్యంబు కాదని పైయహోబల పండితీయ వాక్యమునకు భావము. ఇట్లు పైని ప్రాకృతవ్యాకరణమున వాల్మీకిముని లకారమున్నను ళకారము విధించుటచేత లకారముకంటె ళకారము మఱియొకవర్ణమని (వర్ణాంతరము) యహోబలపండితుఁడు రెండవ కారణముగా నెత్తుకొనియె. “లోళః పైశాచ్యామ్” అనుసూత్రము నెత్తుకొని యీవిధి పైశాచియం దే (2అశ్వా) కనంబడుచుండెడి. కాఁబట్టి ప్రాకృతభాషయందుఁబలె నాంధ్రమందును, ఆచ్ఛి. ప. 13. సూత్రమున లవర్ణస్థానమున ళవర్ణమును విధించుటం జేసి లకారముకంటె ళకారము మఱియొకవర్ణముగాని గీర్వాణభాషయందుంబలె వర్ణాంతరము కాకపోదని స్పష్టపడుచున్నయది. దానం జేసి గీర్వాణమునఁ గళాః గళః—ఇత్యాదులు కలా, గలః—ఇత్యాదికముగా నైనటులు తెలుఁగున, బళుకు, కళుకు—ఇత్యాదులు బెలుకు, కలుకు—ఇత్యాదికము

గాఁ గానేరవు. ఈరీతి తెలుంగున ల, ళ, లు పరస్పరమును భిన్నములని స్పష్టపడుచుండఁగా, వర్ణసమామ్నాయములోని లకారమున నలఘులకారమున (ళ) గ్రహింపఁబడున్నందున నదియే, అచ్చి. ప. 13—వ సూత్రమున నాదేశమై పాళులు, త్రాళులు—ఇత్యాదిరూపములు సిద్ధించుననియు "నాచ్ఛికవర్ణసమామ్నాయమునఁ బేర్కొనినళకారము వర్ణాంతరమనియు, నలఘులకారముగాదని (చూ. బాల. సం. 18 సూ) స్పష్టముగా సూరిగారు చెప్పుచున్నా" రను విమర్శకుల వచనంబ విద్యావిలాసమూలకమైన యవిమర్శన వచనముగాని వేఱొకటిగాదు. ర, డ, లకుం బలె, (అచ్చి. పరి. 13సూ) లకారమునకును భిన్నమైన యలఘులకారము (పాళులు త్రాళులు) వర్ణసమామ్నాయములోని లఘులకారమున గ్రహించుట కుందేటికొమ్మును సాధించుటను వంధ్యాపుత్రినిం బరిగ్రహించుటను బోలుచుండి యొప్పుచుండెడి ఇట్టు లఘులకారమున గ్రహింపఁబడు నలఘులకారము వంధ్యాపుత్రియ మానముగావున దానిదృష్టాంతము ననుసరించి వర్ణసమామ్నాయములోని లఘురేఫమున గ్రహింపఁబడు నలఘులరేఫమును గగనకుసుమాయమానమై వికాసమున విస్తరిల్లుం గాత! పైనిం జూపిన చర్చచేత వర్ణసమామ్నాయములోని లఘులకారమున నలఘులకారమును (ళ) గ్రహించుట దుర్ఘటమనియు, పళులు పాళులు—ఇత్యాదులందు (అచ్చి. పరి. 13 సూ) విధింపఁబడిన ళకారము వర్ణసమామ్నాయములోని ళకారమనియు, నది యలఘువే యనియు స్పష్టపడుచుండెడి.

కాన లఘులకారమును (ల) నలఘులకారమును (ళ) బఠించిన రీతినే, వర్ణసమామ్నాయమున లఘురేఫమునే కాక యలఘురేఫమును (ఱ) బఠియింపఁదగినదియని విశదమయ్యెడి. అటులు సూరి సేయకునికి యవిచారమూలకంబనందగు. ఇఁకను, వర్ణవేదములోని ళకారమలఘువే యైనట్లో, "వర్ణసమామ్నాయమందలి ళకారము వర్ణాంతరముగాని

యలఘులకారము గాదని యెఱుంగునది" యనిన యీబాలవ్యాకరణ, ములోని బంతివలన వర్ణావళియందలి ళకారము వర్ణాంతర మనియుం నలఘులకారగాదనిముయునని స్పష్టపడుచుండగా నీవాక్యమునకుగతియే మని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యవధానముతో నాలింపుఁడు. ఇటనతి దూరదర్శులయిన వ॥ సీ॥ రా॥ శాస్త్రులుగారు "దశరామశరాః" అనిన వాక్యమును "దశరా। మశరా" అని ఛేదముచేసినట్లే, ప్రకృతమున "వర్ణసమామ్నాయమందలి ళకారము వర్ణాంతరము, గాని, అలఘులకారముగాదు' అని ఛేదముసేసి యాంధ్రభారతియొక్క పుట్టు ముంచిరిగాని వేఱొకటిగాదు పైనిం జూపినబంతియేకవాక్యమే యగుంగాని పెక్కువాక్యములు గానేరదు. అవధరింపుఁడు. వర్ణసమామ్నాయములోని ళకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముగాదు— ఈవాక్యమున, కాని, కాదు—అను రెండుశబ్దములచేత రెండునిషేధములు చెప్పఁబడియె. 'కాని' శబ్దమలఘులకారమునకు విశేషణంబు. రెండునఞర్థములును గూడి భావస్వరూపమునే బోధించెడి. గావున, వర్ణవేదములోని ళకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము (ళ) గాదు. అనఁగా, వర్ణాతరమైన యలఘులకారమే యని యర్థమగును. విద్యాశాలలోని యీయుపాధ్యాయుఁడు సుబోధకుఁడు గానిశాస్త్రిగాఁడు—అనఁగా సుబోధకుఁడైన శాస్త్రియే యని నిషేధద్వయము సుబోధకశాస్త్రియగుట నిస్సంశయమని బోధించును. ఈయనవిద్వాంసుఁడుగాని బ్రాహ్మణుఁడు గాఁడు—అనఁగా, విద్వాంసుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడే యను నిశ్చయమును దెల్పును. గ్రంథకర్తలు, ప్రస్తుతాంశము సర్వవిధంబులను నిషేధింపశక్యముగానిది యనిబోధించుటకై నిషేధద్వయమును బ్రయోగించుట గలదు. ఉదా "శ్లో॥ స్ఫుటతాన పదైరపాకృతా నచనస్వీకృతమర్థగౌరవమ్॥ —భారవి 2 సర్గ—అర్థగౌరవం ననస్వీకృతం, స్వీకృతమే వేత్యర్థః వైశద్య ప్రసక్తార్థగౌరవా భావనివర్తనార్థం నఞ్ ద్వయమ్ సంభావ్య

నిషేధనివర్తనే ద్వౌ ప్రతిషేధౌ విధివామనః॥ అనుష్టుప్పాదవ్యాఖ్యానము చూడుఁడు. మఱియు, "నామూలం లిఖ్యతేకించి న్నానపేక్షితముచ్యతే। నావిస్తీర్ణం నవిస్తీర్ణం మధ్యానా మసిబోధకృత్॥ ఇత్యాదినిషేధద్వయ ప్రయోగములు పెక్కులు గానంబడుచున్నవి. అట్లై "వర్ణసమామ్నాయమందలిళకార మువర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము గాదు" అనుప్రకృతవాక్యమందును రెండునిషేధములున్నందున, సభావాఽభావము భావస్వరూపము గాఁబట్టి వర్ణాంతరమైన యలఘులకారమే యనిన యర్థమగును. తెలుఁగు వ్యాకరణమునకు వ్యతిరేకముగా గీర్వాణవ్యాకరణమున మాహేశ్వరసూత్రములలోని "లణ్॥ సూత్రమందుల కారమొక్కటియే గ్రహింపఁబడియె. స॥ పా॥

సశేషము.

గోదావరిపత్రిక

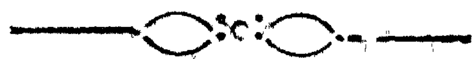
20—5—19

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తియము)

పూర్వప్రతిజ్ఞానుబంధము.

లకారముకంటె ళకారము మఱియొకవర్ణము (వర్ణాంతరము) కాదనెడికారణమున ళవర్ణము మహేశ్వర సూత్రములలో గ్రహింపఁబడదయ్యె. సంస్కృతమున లకారముకంటె ళకారము మఱియొక వర్ణముగాదు. గనుకనే "అఫాలీత్ అనురూపంబుపోలె "అగాళీత్ అదాళీత్" అనుళకారం ఘటితగళదళ, ధాతురూపంబులును "అతోలాంతస్య" యనెడి పాణినీయసూత్రమందలి లకారగ్రహణమున నెవృద్ధి (అకారము) గలిగి సిద్ధించుచున్నవి. లకారముకంటె ళకారము [illegible]

వర్ణము గాదు గావుననే గీర్వాణభాషలో ళకారముతో నుచ్చరించు శబ్దములు, లకారముతో నుచ్చరించినను శాస్త్రబాధ లేదని పర్యవసానము తేలుచుండెడి. అట్లుగీర్వాణభాషలో ళకారము లకారముకంటె నన్యవర్ణము (వర్ణాంతరము) కాకుండుట సుప్రసిద్ధమై యుండఁగా, నారీతిని ళకారము లకారముకంటె మఱియొక వర్ణముకాకుండుట యాంధ్రభాషను వలనుపడదని వర్ణాంతరత్వ నిషేధమును షేధింపఁబడుచున్నది. అందున బెళుకు వళావళి—ఇత్యాదులు బెలుకు, వలావలి,—ఇత్యాది రీతిని బలుకఁగూడదు. మఱియు నహోబలపండితీయము మాకు నవసరమైవేద్యపాఠియంబని ప్రగల్భభాషణంబులఁ బ్రకటించుకొనెడి విమర్శకులు లకారముకంటె ళకారము వర్ణాంతరమా లేక, యవర్ణాంతరమా యని విచారణసల్పు ప్రకరణమున నున్న వళస్యాఽ వర్ణాంతరత్వం వక్తుంశక్యతే" 133 (పుట) యనిన వాక్యంబునైనను గందోయితోఁ గానరాకుండుట యెంతయు వింతగానున్నయది. పైసంస్కృత వాక్యముకూడ ళకారము (అలఘులకారము) వర్ణాంతరముకాకుండుట (లకారముకంటె) చెప్పశక్యముగాదని రెండునర్థములతోడనే, వర్ణసమామ్నాయము లోని ళకారము (అలఘులకారము) లఘులకారము కంటె వర్ణాంతరమే యనిన యవధారణార్థముతోఁ గూడిన ఫలితార్థములు బోధించుచున్నయది. ఇట్లువర్ణసమామ్నాయములోని ళకారము గీర్వాణవాణి యందుంబలెఁ గాక లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు నలఘువనియు, నర్థము విశదమగుచుండగా విమర్శకులట్టి యేకవాక్యమును దమయుత్కటరణితామండిత పాండిత్యోద్దండ కఠోర కుఠారంబుతో ఖండఖండంబులుగాఁగఁ జెండుబెండాడి "వర్ణసమామ్నాయమునఁ బేర్కొనినళకారము వర్ణాంతరమనియు" నలఘులకారము గాదనియునని వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి కూతములు నేయుట [illegible]

[illegible]

తళతళ వళావళి,—ఇత్యాదులందలి ళకారమును యరలవాఙ్లఘువః అలఘువశ్చేతి ద్వేధాభిదాతిజాతి, వర్ణానాంగురుత్వాం లఘుత్వాంచోచ్చారణ గౌరవేణ తల్లాఘవేన చసిధ్యతి. (147పుట) యనిన యహోబలపండితీయవాక్యరీతిని నలఘూచ్చారణతో నుచ్చరించుచుం దమపిండితార్థములుపయోగించి యట్టి ళకారము చిన్నసూరిమతమున నలఘువుగాదనియు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు సూరిమతభేదమును దెలియలేక యలక్ష్యములను లక్ష్యమును నేసిరనియు. హాహోరాహారిగా నసూయాభూతావేశంబునం బోరుచుండి చిట్టచివరకు సిగపట్లగోత్రమునకు న్పాత్రపడిమెదరు వీరిదుర్విమర్శదృష్టియందు దర్భపోటు లక్షణమే కాని పించెడుంగాని సందర్భపాటులక్షణ మేకోశంబునను గానరాకున్నది. సందర్భపాటేయున్నచో ళకారంబని పలుకుచు నలఘువు కాదందురే ళకారంబని గురూచ్చారణము నేయుచు నలఘువుగాదనుట "శ్లో॥ జిహ్వామేస్తినవేత్యుక్తి ర్లజ్జాయై కేవలంయథా నబుధ్యతేమ యాబోధో బోద్ధవ్యఇతితాదృశీ॥" అనెడి వేదాంత పంచదశీ పంచకోశవివేకమందలి వచనంబురీతిని మాటాడుచునోట నాలుక లేదనుట వంటిదై కేవలమును లజ్జాబ్ధిమజ్జనంబునకు మూలంబై యుండెడిది కానం గాశీపురమందలి బ్రాహ్మణుండు విద్వాంసుడుగాని విప్రుండుగాడు—అనువాక్యమునకుం గాశీవాసి బ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడనియు విప్రుండుగాడనియు నర్థముచెప్పినచో బ్రాహ్మణుడని యొప్పుకొనుచు విప్రుండుగాడని నిషేధించుట యెంతయసందర్భము గానుండునో యట్లె వర్ణసమామ్నాయమందలి ళకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముకాదు—అను వాక్యమునకు వర్ణావళిలోని ళకారము వర్ణాంతరమనియు నలఘులకారము గాదనియు నర్థము చెప్పినచో ళకార (అలఘులకారము) మనియొప్పుకొనుచు నలఘువుగాదనుట యంత యసందర్భముగానుండును. దానంజేసి, ప్రకరణసందర్భమున నుపమానవాక్యమున నిషేధ

ద్వయమని యెంచుకొని, కాశీవాసి బ్రాహ్మణుఁడు విద్వాంసుఁడు గానివిప్రుఁడుగాఁడనఁగా విద్వాంసుఁడై విప్రుఁడేయని సందర్భార్థము చెప్పుకొన్నట్లు ప్రకృతవాక్యమందును ళకారము వర్ణాంతరము గాని యలఘులకారము గాదనఁగా వర్ణాంతరమైన యలఘులకారమే యని ప్రకరణసందర్భార్థము తప్పక చెప్పుకొనవలయు, ఇట్లు వర్ణసమామ్నాయములోని ళకారము, గీర్వాణవాణియందుంబలెఁగాక లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు, నలఘువనియు స్పష్టపడుచున్నది ఈవర్ణసమామ్నాయమందలి యలఘులకారమే (ళ) అచ్చి. పరి 13 వ సూత్రమున, ఏళులు, పాళులు,—ఇత్యాదులందు విధింపఁబడినది. ఆ యలఘులకారము వర్ణసమామ్నాయములోనిదే కానిచోఁ బైయుదాహరణములయందు విధింపఁబడిన యలఘులకారము హిందీభాషనుండివచ్చెనా? లేక, యరబ్బీభాషనుండివచ్చెనా? కాన, బాల. ప్రకీ 24 సూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు లఘుళకారమునకుదాహరణములు గానిచ్చిన తళతళ, వళావళిశబ్దములు. అహోబలపండితాదుల యుదాహరములగు బెళుకు శబ్దాదులుపోలె (148 పు) జగజ్జేగీయమానములగుచున్నవి. వర్ణసమామ్నాయములో లఘులకారముతోఁ బాటిగా నలఘులకారముపోలె (ళ) లఘురేఫముతోఁ బాటిగా నలఘురేఫంబును (ఱ) బఠితవ్యంబుగాన నప్పకవి చెప్పిన చొప్పున (37) వర్ణములనందగు. అయ్యో! విమర్శకులు క్రొత్తయాశతో వర్ణింపనెంచుకొనిన సూరిమతము తెనుంగుబాసకు సోకి (శనిగ్రహం) మతంబనందగి యింతలోనే యంత మొండెంగదా! వ॥ రా॥ శాస్త్రులుగారు సూరిమతమును వర్ణించుటవిని యీసూరియ[illegible] యొక యలరుబోఁడి సూరి, హెచ్చరిల్లి తనమత[illegible] బాలవ్యాకరణంబున వర్ణించుటకై తన్ను సిఫారసుచేయుమని బలత్కరించుచున్నది. గ్రంథాది నిషే

త్తుకొనిన "రస్త్వత్ర గృహ్యతేద్వివిధః" అనువాక్యంబు మొదట సర్వమంగళము సేయంగానున్న శేషాగ్నిబీజంబే తప్పుల కుప్పయైన యీవిమర్శన గ్రంథమును భరించుంగాత! ఇట్టి వీరి దుర్విమర్శనంబు ప్రకృతంబున "శా" ఈపాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱియెందేఁగంటిమే?" (మను ౩ ఆ) యనిన పెద్దన్నగారి పద్యంబందలి యీ మొదటి భాగమును జ్ఞప్తికిం దెచ్చుచున్నది. స్వాములవారి పెండిలికి జుట్టుసైతమెరవు తావలసెననెడి సామెతరీతిని సీతారామస్వాములవారి విమర్శనమునకు నక్కరముజ్ఞానముసైతి మెరవుగానక్కఱ గావలసివచ్చె. ఉట్టికెగురలేని యిట్టి విమర్శకులు స్వర్గంబునకెగురుదురట. ఏమీ! యీవర్ణనాతీత పాండిత్య విమర్శనము! వర్ణ= అక్షరములను న తీత=దాఁటనట్టి (అనఁగా నక్షరజ్ఞానము లేనట్టి పాండిత్య విమర్శనము=చదువుగల విమర్శనము) సుధీమణులారా! తక్కిన విమర్శనాంశము లన్నియు, నీరీతినే వర్ణనాతీత పాండిత్యముగలవై యున్నవి. ఐనను. మాన్యులుగాక, సామాన్యులీవిమర్శనమున నేమైన సారాంశమున్నదేమో యని భ్రమింతురని యూహించి యిందలి యంశములు సంగ్రహముగా నెత్తిపొడిచి చూపి "శ్లో॥ అసత్కీర్తనకాంతార పరివర్తనపాంసులామ్। వాచంహారికథాలాపగంగయైవ పునీమహే" యను వేదవ్యాస వచనవాచ్యార్థ ప్రకారమున నీవిమర్శన స్పర్శనంబున నంటిన పాంసుపుంజము నీపుణ్యానది తీరవాసినైన నేను స్నానముల పౌనఃపున్యంబునఁ బరిహరించుకొనియెదం గాక.

ఇది ప్రథమాంశము.

స॥ పా॥ (సశేషము)

గోదావరి పత్రిక
27, మే 1919.

(బాలవ్యాకరణ)
గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.
(సమరాంగణపార్థమూర్తీయము)
పూర్వపత్రికానుబంధము

—:o:—

బాల. సంజ్ఞ. 4 సూ. వ్యాఖ్య

పైనుదాహరించిన సూత్రవ్యాఖ్య విమర్శనమునందు ఇట్టి సిద్ధాంతము ననుసరించియే కావలయును సూరిగారు బాలవ్యాకరణలోని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము నందలి నాల్గవసూత్రమున కంకము పండము ననువాని నడుమ ననుస్వారము నేనిల్పియు, జకారోదాహరణముగా 'పఞ్జ్కి' శబ్దమునుదాహరించిరి జకారమునకు 'శార్ఙ్గము, మొదలగునిర్వివాదములగు నుదాహరణములుండఁగానీ, పఞ్జ్కి, శబ్దమునుదాహరించుట యనుస్వార పరసవర్ణము లైచ్ఛికములై యుండనగునను స్వాభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యని తోచుచున్నది" యని యీవిధముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు విమర్శకుల పైవాక్యమునకు భావమేమనఁగా:—

"అనుస్వారస్యయయి పరసవర్ణః" అనుపాణిని సూత్రము తెలుంగున ప్రవృత్తియిచ్ఛ ననుసరించి ప్రవర్తిల్లుననియు నందుననే పరసవర్ణ ప్రసక్తి లేక నిర్వివాదముగా నున్నశార్ఙ్గాదిశబ్దములు గాక పరసవర్ణమైన జకారముతోఁగూడిన పఞ్జ్కిశబ్దంబును బరసవర్ణమైన ణకారమును వీడి పూర్ణానుస్వారముతోడనే యుండిన కంఠపండశబ్దములును బాలవ్యాకరణమున నుదాహరింపఁబడియె ననియు, సూరిగారితాత్పర్యము వివరింపఁ బడుచున్నయదని. విమర్శకులు బిందుపరసవర్ణములు లేనందున శార్ఙ్గశబ్దము నిర్వివాదస్థలమని నిశ్చయించిరిగాని యీస్థలమే గొ

ప్రవివాదమునకు నాస్పదమై ఘట్టస్థలంబుగాఁ గానిపించెడి. శాస్త్రదృష్టి నాలోచింపఁగా శార్ఙ్గశబ్దమందును ననుస్వార పరసవర్ణము లవశ్యకర్తవ్యములగుచున్నవి.

"శౄ హింసాయామ్" అనెడి శౄధాతువుకంటె "శృణాతేర్హ్రస్వశ్చ" యనిన యుణాదిప్రథమపాదస్థ సూత్రము నగన్ ప్రత్యయమును, దానికి నుడాగమమును జేయఁగా నకారస్థానమున ననుస్వారమును బరసవర్ణమున గలిగి శృఙ్గశబ్దమగును అట్టి శృఙ్గశబ్దముననే సాధ్యమగునన్న పక్షమందును శార్ఙ్గశబ్దమున ననుస్వారపరసవర్ణము లావశ్యకములై యుండు అథవా "గన్ శకునా" అనిన యుణాదిసూత్రమున శౄధాతువుకంటె గన్ ప్రత్యయమును నుడాగమమునురాఁగా శార్ఙ్గశబ్దమగునన్న యీ రెండవపక్షమందును నుడాగమన కారమునకు ననుస్వారమును బిమ్మటఁ బరగకార సవర్ణమౌ ఙకారమును విధిగా రాకతీరవు. ఇట్లు శార్ఙ్గశబ్దమున ననుస్వారమునకును బరసవర్ణమునకును నిమిత్తమగు గకారము గణియింపదగిఁ యుండఁగా నట్టి గకారము విమర్శకులనోటికి బట్టరాని యంతకారము గాఁగఁ జుఱ్ఱుమనియెంగాఁబోలు! నయ్యదివిడువంబడినది. "శ్లో॥ చాపశ్శార్ఙ్గంమురారేస్తు శ్రీవత్సోలాంఛనం మతమ్॥

అను నమరనిఘంటువును జదువుకొని మెదు బాలుర నోరికిసైతము శార్ఙ్గశబ్దములోని గకారము కారముగా గనంబడక పట్టఁదగియుండగా వీరి నోరామాత్రపుఁగారమును నోర్వలేదే వీరినోరొక్కటే కారమోర్వ లేదననేల? వీరియొక్కకన్నును విద్వాంసుల సం"స్కారము"లోఁ గార, మిమిడియున్నందున గిల్లిజగడంబున (గొప్పగర్వమున) జగడంబును దెచ్చుచు నట్టికారము నేమాత్రమును నోర్వఁజాలదు. కాని వీరినోరు పరవంచనావాక్కుల కారమును (కటుత్వము) నపశబ్దంబుల కారమును నెంతేని సహించును వీరితత్త్వంబున కయ్యదిపడ్డది. తత్త్వమునకే పడకు

న్నచో వర్ణభ్రష్టమై దుష్టమైన శార్జ శబ్దముచ్చరించి యయ్యది యను స్వారపరసవర్ణములు రాని నిర్వివాదస్థలమని వీరెల్లనిశ్చయించిరి. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రమాదపడి యాంధ్రపత్రికలో (30—3—19) దిద్దఁబడు తప్పులలో నీశబ్దముకానంబడదు. ఇట్టియంశ ము వీరి సీతారామనామమునకు వన్నెదెచ్చుచున్నది. తొల్లి సీతారా మస్వామి యీశ్వరకోదండమును గారవమున నెన్నకయనఁగా, లక్ష్య ముసేయక నష్టముసేసిరి. ఇప్పుడో! యాసీతారామస్వామి యవతార మగు శాస్త్రిలుగారు విష్ణునిధను వౌశార్జ్గమును గారవమున (గ + ఆర వము=గకారధ్వని) గణింపక భ్రష్టముసేసిరి. ప్రచ్ఛన్నలౌనవతారమూ ర్తు లిట్లు పరకపాటు గాఁబడియుందురు. గిల్లి తెచ్చుకొనిన కలహము లందుఁ దమయోగ్యతం బ్రకటించుకొందురు ఒకవేళ, "విష్ణోరర్ధం మహా భాహుం కౌసల్యాజనయత్సుత" మ్మనురామాయణరీతిని విష్ణ్వంశమా సీతారామస్వామి పూర్వావస్థలో స్వధనువౌ శార్జ్గమునే యిపుడు భ్ర ష్టముసేసికొన్నచోఁ జాలుమూలలేక తనపట్టుకొమ్మనే కొట్టుకొన్నవా రగుదురని యేశైన సందురేని, తన్నామక శాస్త్రిలుగారు ప్రకృతమున నట్టివారేయని దృఢముగాఁ జెప్పందగుదురు. వినుండు. వీరు "అక్కంద ళితేత్యత్ర అను స్వారస్యయయి పరసవర్ణ ఇతి సాధుత్వమూహ్యా" మ్మని యిట్లహోబలపతి వ్రాసినట్లు స్వవాదవిరోధియా బిందువుతో వ్రాసెదరు. అహోబలపండితీయములో (218 పు) బిందుఁబ్రవదంతి తంక్వచిత్కేచి" త్తను సూత్రము వివరించుతఱిని "అక్కందళిత" య ని ముద్రింపవలసియుండఁగా, ముద్రాదోషమునఁ గకారద్విత్వము వీడి, "న" దకారముల సంయోగముతో ముద్రింపఁబడియె. కానిబిందువుతో నుండలేదు. ఈప్రయోగము "ప్రస" తల పిల్లత్సాహ మొందం దనయజ నపరి త్రాణమర్ధించి యక్కంద। దళితాపత్యాను రక్తిస్మహాపుననుగ

తిక్" అను రాఘు. పాం 2 ఆ 12 పద్యములోనిది. భారతార్థమున, దళితాపత్యానురక్తిక్=పోగొట్టఁ బడిన పుత్రవాత్సల్యముగల, అక్కన్ అక్కయాకుంతిని (మాద్రి మాద్రి తానే సహగమనము సేసెననియర్థము) రామాయణార్థమున, అక్కన్దళితాప...కిక్=ఆచిగిర్చిన పుత్రవాత్సల్యముగల, మహీపున్=దశరథుని (అనుసరింప సీకవిశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులందోడ్కొని చనియెనని భావము) భారతార్థమున "అక్కన్" అను ద్వితీయాంత ద్రుతమునకు దళితశబ్దదకారసరళము పరముకాఁగఁ గొందఱమతమున బిందువురాక నకారపుఁ బొల్లేయుండునని వివరించుచు నహోబలపతి రామాయణార్థమునంగూడ "కన్దళిత" యను సంస్కృతపదమున "అనుస్వారస్యేతి" సూత్రమున నకారమువచ్చుఁగాన రెండర్థములయందును నకారపుఁబొల్లేకాని బిందువుకాదనియె. ఇట్లుండనీకలహాశనులు ప్రతిపక్షనిర్వాహకమును స్వపక్షనిర్వాహకమును నగు బిందువుతో "అక్కందళిత" యనివ్రాసిరి. బిందువేయున్నచో భుక్తవంతమితిన్యాయమున నింకశంకయే లేదు. ఇది జుట్టు చేతికిచ్చు న్యాయమున కుదాహరణముగానుండె. కాని "శార్ఙ్గమును" గారవమున(గ + ఆరవము=గకారధ్వని) నెన్నక భంగపఱచిన యీసీతారామస్వాములు శృంగభంగమొందుటయేకాక యిటబిందువుపెట్టితనపట్టు కొమ్మకొట్టుకొన్నఫలమను భవింపరే స్వపక్షబాధకమెఱుంగనియీవిమర్శనవిదగ్ధత యిట్లుజ్వలించెడి. ఇట వ్యర్థమానీసున్నవిమర్శన జ్ఞానము నెఱ సార్థకమగుంగాత॥ సత్యమెన్నఁగాఁ బరసవర్ణమాంధ్రమునఁ జెప్పవలదు. అనన్యసాధ్యఫలములేదు. మీఁదుమిక్కిలి ద్వ్యర్థికావ్యముల బాధకమగు. శంకశోషయేకాని దాని యభావమునఁ బ్రయోగబాధ చూపఁబడదయ్యె. అహోబలపండితుఁడును "అక్కండళిత" అనుచోట సవర్ణాదికారికా ప్రమాణమున బిందువంగీకరించె. అందువనే రాఘవపాండవీయ వ్యాఖ్యాతయుట బిందువేసాధించె. ఇంకఁబక్కిళ్ళ జకారప్రయోగమునకు గతి

యేమనఁగా వినుండు. బిందుపూర్ణము నడుమనున్నను పూర్ణులకుముం
దున్నను, వర్గాక్షరము సామాన్యముగాఁ దెలియఁబడకుండు నంత పరస
వర్ణ ఉచ్చారణమే వినఁబడును. కీర్తి ప్రకటనము గకారముగ శార్ఙ్గశబ్ద
ముగల్గిన శాస్త్రీయులకే ప్రమాణము. అందునఁ బజ్జ్వశబ్దము బాల
వ్యాకరణమున నట్లు వ్రాయఁబడెను. ఐనను ఒకటి రెండుదాహరణ
ములు "నైకముదాహరణ" మితిభాషోక్తిని విధిహేతుగావు. స్త్రీత్వాబ
హుత్వే ఇతిసూత్రీయోదాహరణలు దీనియందు చూడుఁడు. పజ్జ్వశబ్దమాప్తి
నిఘంట్వాదులలో బిందుపూర్వకముగ. శాస్త్రములందున్నట్టి విధియాథ
మప్రసిద్ధము. దోఁగశంకశబ్దములోని క, గలుకంఠ్యములైన నేకజాతీ
యములు గావున ప్రాసము లిట్టిరీతిని గానేరక "దోఁగ, శంక"
లట్లేయుండును విమర్శకులు పరసవర్ణాభావమునఁ గప్రయోగబాధ
చూపుచున్నారేని యాస్తిజాతి దఁజిగిభిఁడింగి అనాద్యంతమై బ్రహ్మస్వరూప
మా బిందువునే యుండునుచి పరసవర్ణమును బ్రాఁచుద్రోలెదరుగాక! విమ
ర్శకులెట్లు స్వయంకృతలక్ష్యదోషములకు వ్యాకరణకర్తలకుమార్పణ
వేఁడి దప్పుకొంచు మచ్చటలేనిదాఁక నెదిరింతురుగాక!

ఇది ద్వితీయాంశము. స॥ పా॥ సశేషము.

గోదావరి పత్రిక

3—6—19

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్వ్యమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 10 సూ. వ్యాఖ్య.

ఆ॥ ఎందువేంటరాదె యింతరు లేమసుతో
దారసంగసుఖము తప్పెద్రోచి
తకటపాండురాజ యశమెన్న వైతతి
కూర్గదశరథేశ కుమరోయ.

రాఘ. పాం' 1 ఆ. 28 ప.

ఈపద్యములో భారతార్థమున "పాండురాజ" యని తత్సమ మహాసంబుద్ధ్యంత పదము. ఈయర్థమున బాలవ్యాకరణాదులం జేసియుఁ, బండితపామర సామాన్యానుభూతమా నుచ్చారణ ప్రసిద్ధిం జేసియు, రాజ శబ్ద జకారము దంత్యమనక తీరదు. ...రామాయణార్థమున "అజయశ" మనిపదచ్ఛేదమున నజమహారాజకీర్తి యన్న యర్థముకానఁ దాలవ్యమని యవశ్యమును నమ్మకింపకతప్పదు. ఉభయవిధోచ్చారణములో జకారములను బద్యపాఠసమయమున నేకీభవింపఁ జేయుట దుర్ఘటము. నిద శన నార్థమిట్లుకిందనిట్లు వ్రాయఁబడు చుండెను. "విభాషాఛందసీ" తి స్వరసూత్ర శేఖరమున నుదాత్తాది స్వరములు వేదమునందుంబలె లౌకిక భాషయందుంగూడ నవ్వాటిట్లుననిరూపణముగ "శ్వేతోధావతి" యిత్యాదివాక్యములందు పదభేదమునం జేసి స్వరోచ్చారణభేదమున్నందు శ్లేషార్థసంపదనాఘటిల్లదని శంకింపకొనియె.

అనఁగానిట, "శ్వా=శునకము, ఇతః=దీనినుండి" యనునర్థమునఁ బదద్వయము. "శ్వేతః=తెల్లని" యనునర్థాంతరము నేకపదము.

1. అర్థమునందు శ్వన్నుక్షన్నితి సూత్రమునఁ గనిన్ ప్రత్యయాంతమై యేకాచ్కంబౌ శ్వన్శబ్దము నిదంతముగాన నుదాత్తము. ఊడిదమితిసూత్రమున "ఇతః" అను పదమంతోదాత్తము. "శ్వా+ఇతః=శ్వేతః=కునకము దీనినుండి" యనునర్థమిచ్చునట్టి "శ్వేత" యనెడి విశిష్టశబ్దము "ఏకాదేశేనేతి" సూత్రము ప్రవర్తిల్లఁ బాక్షికసర్వోదాత్తము.

2 అర్థమునందు శుక్లార్థకమౌ శ్వేతశబ్దము ఘృతాదిగణస్థముగా నంతోదాత్తమై యాద్యనుదాత్తమగుచుండె. ఇట్లు, ఎట్టిదియేది పరుగెత్తుచుండు? నన్ప్రశ్నలు రెండింటికిని "శ్వేతోధావతి" అనువాక్యములోని "శ్వేత" ఇతిశబ్దమొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము కాఁజాలెడు. ఎట్టిదియను ప్రశ్నమునకు "శ్వేతః=తెల్లనిది" యనియు, ఏదియనుప్రశ్నమునకు "శ్వేతః=శ్వా, శునకము, ఇతః, ఇక్కడనుండి" యనియుఁ బ్రత్యుత్తరములని భావము. ఇట్లుండఁగా, శుక్లార్థమందునంతోదాత్తోచ్చారణమున భిన్నమగు శ్వేతశబ్దమునకును, శునకాద్యర్థమున సర్వోదాత్తోచ్చారణమున నస్యమగు 'శ్వేత' ఇతి శబ్దమునకును యౌగపద్యముగా నుచ్చారణము శక్యముగానందున నర్థద్వయమును బొందుపడదని శంకించుకొని "ఏకశ్రుతిస్స్వర సర్వనామ" యనుచు దాండినాయనేతి సూత్రస్థభాష్యమున నట్టిశ్లేషార్థకశబ్దములు నేకశ్రుతితో నుచ్చరించినచో, నన్యోన్యభిన్నములౌ సర్వస్వరములు నట్టినేక శ్రుతిలో నిమిడియుండుఁగాన స్వరోచ్చారణ భేదమునన్నైన శ్లేషార్థబాధ లేదని నిశ్చయించి, యందుననే కథంపునరేకేనయత్నేనోభయంలభ్యమిత్యాహ "కథం? ద్విగతా అపి హేతవో భవంతి. తద్యథా:—ఆమ్రాశ్చ సిక్తాః పితరశ్చ ప్రీణితా ఇతి। తథా వాక్యాన్యపి ద్విష్ఠాని భవంతి। శ్వేతో ధావతి, అలం

బుసానాంయాతేతి" యని పస్పశాహ్నికాంతభాష్యము సంగతమగుచు న్నదని యని వక్కాణింపఁబడియె. ఇట్టియేక శ్రుతిం జేసియే॥ ఆ॥ గీ॥ కేదారపోషణరతాః। కాశీతలవాహినీగంగా। కంసంజఘానకృష్ణః। కంబలవంతంనబాధతేశీతమ్॥ ఇత్యాదులయందలి శ్లేషార్థము సమంజసమగుచున్నది. తెలుంగునందును గాకుస్వరాది శ్లేషస్థలముల నేకశ్రుతిన్యాయ్యంబని వ్యాఖ్యాతలభావన, ఇట్లు 'శ్వేత' అనుశబ్దములో వర్ణములదంతాదిస్థానభేదమున్నైన యుచ్చారణభేదమొకమాత్రమును లేకున్నను, స్వరోచ్చారణభేదముననే యింతచర్చించి యిట్టి శ్లేషస్థలములలో భిన్నములగు స్వరముల యుచ్చారణమొకశ్రుతితో నుభయార్థములను బొసంగునని భాష్యతాత్పర్యము వర్ణింపఁబడినది స్వరోచ్చారణ మాత్రభేదముననే శ్లేషసరిపడదని యింతచర్చ జరిగినపుడు దంతతాల్వాద్యుత్పత్తి స్థానములు వేఱైన వర్ణముల యుచ్చారణభేదమే యున్నచో నింక వేఱ చెప్పనేల! దంతములకును దాలువునకును నెక్కుడు స్థానభేదమున్నట్టి యాస్థానములనుత్పత్తిల్లిన వర్ణములకును భేదముండినందున నేకీభావము తటస్థింపనేరదు. కావునఁ బ్రౌఢవ్యాకరణమునందలి పాండురాజయశ" మన్నచోట భారతార్థమున బాండురాజ యనిన సమాసఘటకములోని దంత్యజకారమునకును రామాయణార్థమునఁ బాండురఁ దెల్లని, అజయశము అజమహారాజుకీర్తి" యనిన యర్థమందలి తాలవ్యజకారమునకును నుచ్చారణవికారభేదమున్నందున నిట్టి శ్లేషము విశ్లేషమొందఁగా వేఱొకగతిలేక ప్రౌఢవ్యాకరణమున 'నో' నొకచో జకారము దంత్యంబు నగునని సూత్రింపఁబడియె. అప్పకవియు నింతే యొప్పు సేయఁ జూచె. బ్రహ్మత్రిమ్మయపాట కష్టంబుగదా! "శ్వేత" ఇత్యాదులందు దన్త్యేతర భిన్న స్వరముల సంగ్రహించుటకే యేకశ్రుత్యుచ్చారణమువలె నిటన్ శుద్ధదంత్యతాలవ్యజకారముల నొక్కటిగాఁ గ్రహింప సాధనమున్నచో

రణాంతరము లేమిం జేసి ( )సూత్రమునం దృష్టింజెందక ప్రౌఢవ్యాకరణ కర్త "రాజువైకృతంబని కొందఱందు" రని షష్ఠసూత్రము రచించుకొని యె ఇటనిట్లు పూర్వవైయాకరణులకు నోరాడక యెంతోయుక్కిరి బిక్కిరి యగుచుండగాం వ్యాకరణసముద్రము సర్వమును మోకాలి బంటిగా విహరించెడి మన వ॥ ॥రా॥ శాస్త్రులుగారు శ్లేషలో సఖండాఖండమై త్రిప్రభృతులవలెనే దంత్యతాలవ్యచజలకు మైత్రి యుండనో పునని తలంచిరి. (బాల. సంజ్ఞ. 7 సూ.) కాన పయి రాఘవ పాండవీయప్రయోగము నిర్బాధమయ్యె నని తుండును దుపాకియునెరుగునట్లు సింహనాదముతో సిద్ధాంతీకరించిరి ఇట్లు విమర్శకుల మతమున దంత్యతాలవ్యచజలు శ్లేషార్థముచే జెల్లుటయందు గొప్పసంతర్పణ భోజనోత్సవమందుంబలె సజముణి లేనివైనందున నేఁడు మొదలీరీతి నర్థము చెప్పవచ్చు (1) పంచదార (శర్కర) నర్తకుడు ఐదుగురుభార్యలతో నున్నవాండని యు నర్థమగు. (2) పంచాది (పంచపాక) ఐదు మొదలనియు నర్థమగు. (3) చాటు (రహస్య) భాషణము ప్రియభాషణమనియుం నర్థమగు (4). సజ్జ (బుట్ట) దర్శించి సుజనునని యు, నర్థమగు. (5) జర (కత్తిపరుగు) నుండిమియునర్థమగు. (6) జగతి (తిన్నె) లోకమునర్థమగు. (7) (జడదారి జటాధారిముని) అజ్ఞానులం జెప్పువాండని యు నర్థమగు ఇట్లు వాఙ్మయమెల్ల విమర్శకుల మతమున సపార్థకమగు. దంత్యతాలవ్య చజలకు యతిపాసమైత్రియే యున్నదని"అద్దంత్యస్థాన్య" ఇతిసూత్రస్థాహోబలపండితీయమున వివరింపబడఁగా నట్టి వ్యాఖ్యాతలనెల్ల "యుఉదాత్తేకర్తవ్యే నుదాత్తంకరోతి ఖండికోపాధ్యాయస్తస్మైచపేటాందదాతి అన్యత్వాంకరోమీతి" యను వృద్ధిసూత్రస్థభాష్యోక్తిరీతిని జపేటాహతిజయించి జన్మమొందినవ. సీ. రా. శాస్త్రుల వారి పాండిత్య పాకము నేఁడు "పచాపస్యాన్నం చతుర్విధ" మ్మనునట్లు ప్రాచీనశిష్టుల పాకయులవేనిని ననుసరింపసందున రుచింపక హేయమై

పైనిం జూపిన లక్ష్యములందు నతివ్యాప్తిని గలిగించుచున్నయది. కావున నట్టి వర్ణనాతీత (అక్షరములు దాఁటనట్టి) పాండిత్యమునకు బరాఙ్ముఖులైయెప్పుడు శాస్త్రీయ శిష్టగోష్ఠికి నభిముఖుల మాడుముగాక ప్రకృతపద్యములోని "పాండురాజయశ" మనునొక్కటియుదాహరణ నిమిత్తమే శాస్త్రముమీఱి దంత్యతాల వ్యజకారముల కభేదమొప్పట యుక్తముగాదు గాననిట్లు సమన్వయించుకొనుట సాధువనందగు లోకములో "ఈ రోగియందు మేహము రాజైయున్నది." యనిన వాడుకకలదు. అందున, పాండుః పాండురోగః రాజా ప్రధానమితియావత్ యస్మిన్ సః" అని బహువ్రీహి చెప్పినచో దాని తత్సమరూపము "పాండురాజుఁడు" నిరుపూర్ణకాంతమైయుండకతీరదు. (చూ. తత్సమ. 70 సూ.) ఇట్లుండ దీనితో సమానార్థఫలములు గలిగి శాస్త్రీయమైన యధికరణార్థక ఘటనామున నిట్టిరూపమేల యుండును. హాత రాఁజుడు పరశురాముఁ"డని బాలవ్యాకరణమందును "నమన్మాసి రాజుఁడు రాముఁ" డని "ను స్వాత్సదా రాజ్ఞ" యను సూత్రమందలి యహోబల పండితీయమందును రాజుఁడు శబ్దము లుండలేదా? ఇన్ని "రాజుఁడు" లు రాజిల్లుచుండఁగానీ పాండురాజుఁడున కేతమమనముగ నసూయాగ్ని రాఁజుచుండనేల కాన "నాసూయా కర్తవ్యా యత్రానుగమః క్రియతే" యనుపంక్తి వింశతితిసూత్రభాష్యోక్తిని నీ రాజుఁడు శబ్దము తమ యసూయాగ్ని నింక రాఁజుచుండనీక పైపద్యమున నుభయార్థములందును దాలవ్యజకారముతోఁ బాడిగా నుండలీ మనంబులందు రాజిల్లుంగాక!! బహువ్రీహితోఁ బాటిగా బహూకరింపఁబడిన యధికరణార్థక ఘటనాంతపాండు రాజశబ్దమింకను నధికరణంబు సేసి యన్వర్థమై పండిత మానులం బరాభవించుంగాత!!

ఇది తృతీయాంశము.

స॥ పా॥ సశేషము.

10—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణిః

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధముః

బాల. సంజ్ఞ. 11 సూ. వ్యాఖ్య.

—:o:—

“ప్రౌఢ వ్యాకరణ సిద్ధాంతమును స్వసిద్ధాంతముగాను దాహరించియు “కన్ను” శబ్దములోని నకారము ద్రుతమని భ్రమించి వ్రాయుటయెంతయు వింతగానున్నది. కన్ను శబ్దములోని నకారము ప్రత్యయాగమావ్యయములలో నేదియు,గాదుగదా! అట్టిస్థితిలో” కన్ను + దోయి” ఇట్లుండఁ బ్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదములోని యేడవసూత్రమున ద్విత్వనకారలోపంబు గలిగి కనుదోయి అగును. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని పదునాఱవసూత్రమున కను శబ్దముయొక్క ఉకారమునకు లోపము రాఁగా కన్ దోయి, అగును. ఇప్పుడీసంధి పరిచ్ఛేదములోని పదునేడవసూత్రమున నీద్రుతంబునకు...(బా. గు. సం. 43 పుటఁ అని యిట్లు ప్రక్రియచూపి కన్ను శబ్దపుసంక్షేప రూపమగు ‘కన్’ అనుదానిలోని ప్రకృతిసిద్ధమగు నకారమును ద్రుతమనివ్రాయుటకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లెట్లు సాహసించిరో తెలియరాకున్నది” యని యిట్లు విమర్శకులు వ్రాసెదరు ఉత్తరము—కళగానిది ద్రుతప్రకృతికమును దాని తుదినకారము ద్రుతమును గాన నిపుడు కన్దోయి లోని ‘కన్’ శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమని నిశ్చయించుటకై తిజ్మధ్యశేష షష్ఠీసుస్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః” అను వాగనుశాసనీయ కళాసంజ్ఞాసూత్రమునఁ బ్రస్తుతమునకు నవసరమగా నంశమువివరించెద. వినుండు. తిజ్మధ్యనాకాస్స్వర్మత్యమపురుషాశ్చ యేఁరమాంతాశ్చ” యను క్రియాపరిచ్ఛేద

ములోని యీసంజ్ఞాసూత్రమును సహోబలపతి వివరించినరీతిని నిటఁ దిజ్మధ్యశబ్దమునకు రంజించితివి—ఇత్యాది మధ్యమపురుషక్రియలును, పోయిరి. ఘటించితిమి—ఇత్యాది శేషమాంత క్రియలును నర్థము. (1) ఇట్లు పైకళాసంజ్ఞా సూత్రములోని తిజ్మధ్యశబ్దమునకు నర్థములో శేషాంతమాంతక్రియాదుల సాహచర్యమునను, (2) కిందర్థకాదుల సాహచర్యమువలనను, (3) విభక్తులకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ బ్రయోగములే నందునను, (4)అనుక్త మన్యతోగ్రాహ్యమ్మను న్యాయమున యుక్తహా ప్రత్యయగ్రహణే యస్మాదితిపరిభాషయుక్తసిత్తిపలనను, పైసూత్రమందు శేషషష్ఠీ సుప్కర్మప్రవచనీయజ విభక్తిః" అనుస్థలమున, రామిని యొక్క, రాముడు—ఇత్యాదిసప్త్యంత ప్రథమాంతాదిపదములే గ్రహింపఁబడి, చేసిరి, వచ్చితిమి ఇత్యాది శేషమాంతక్రియాపదములుపోతె గళాసంజ్ఞ నొందునుగాని, యొక్క, డు, ము—ఇత్యాదిప్రత్యేక విభక్తులు కళాసంజ్ఞగలవి గానేరవు. కనుకనే, బాల వ్యాకరణమున, రాముడు రామునికయి, నాయొక్క ఇత్యాది విభక్త్యంతములే కళలని చెప్పఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 13 సూ.) కాని ప్రౌఢవ్యాకరణమున 12వసూత్రి ములోఁ బ్రథమాదవిభక్తులే కళలని ద్రుతప్రకృతికములనుండి విభజింపఁబడియె. ఇట్లు శాస్త్రచర్చచేఁ బ్రథమాంతాది పదములే కళలుగాన "అన్యేద్రుతప్రకృతయో। యేస్యుర్హ్యాను జీవితద్రుతానిత్య" మ్మనుపై సూత్రమునందు "అన్యే" అనుపదమునఁ బ్రథమాంతాదిపదములుగాక తక్కినద్వితీయాంతాది పదములే గ్రహింపఁబడి ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞగలవి యనియు, ద్రుతాంతములనియు నర్థము. కానిద్వితీయాదివిభక్తులు ద్రుతప్రకృతికములనియు, ద్రుతాంతములనియు నర్థమురాదు, కావుననేఁ బాలవ్యాకరణమున, నన్నున్, నాచేతన్—ఇత్యాది ద్వితీయాంతాది పదములే ద్రుతప్రకృతికములని చూపఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 12 సూ. ఇట్లు శాస్త్రదృష్టిని ద్వితీయాంతాదిపదములే ద్రుతప్రకృతికములును,

ద్రుతాంతములును గానఁ బ్రకృతమునఁ "గణ్దోయి" లోని 'కన్' శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమును, ద్రుతాంతమునుగాక తీరదు. అయ్యది యెట్లనఁగా వినుండు. "కన్ను (లయొక్క) + దోయి" యనుషష్ఠీతత్పురుషవిగ్రహ మిట్లుండఁగా"షష్ఠీభవేద్ద్వితీయా తుల్యాతత్పురుషసంస్థితానామ్నా" మను (హాలం. పరి.) సూత్రమున షష్ఠీవిభక్తికి ద్వితీయావిభక్తి గలిగినందునఁ "గన్ను (లన్) + దోయి" యనియై "లోపశ్చవిభక్త్యాదే" రితి (హాలం. పరి.) సూత్రమున ద్వితీయకు లోపమువచ్చి "కన్ను + దోయి" యనికాఁగాఁబైనిం జూపినరీతిని నత్వోత్వములకు లోపమునఁ "గన్ + దోయి" యయ్యె. ఇపుడు "(హే) రాజన్" అనుశబ్దము సంబుద్ధ్యంతమైనట్టులే "ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయే" తిసూత్రమున నంతర్వర్తిద్వితీయావిభక్తికిఁ బ్రత్యయలక్షణము నల్పఁగా స్వాశ్రయనాంతత్వముగల యీశబ్దము ద్వితీయాంతమయ్యె. (సశేషము.)

స॥ పా॥

గోదావరిపత్రిక

17—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారిణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తియము.)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 12 సూ. వ్యాఖ్య.

—:o:—

అందున నియ్యది కళయనంబడదు. ఇటులిచ్చటి 'కన్' శబ్దము ద్వితీయాంతముకాఁగ, గావిభాదిన కాగను ప్ర[illegible] ప్ర తముగనున్నచో తొల్త హ్రస్వముమీఁద ద్రుతమునకు లోపము లేదనుచా

నికిఁ "గన్దోయి" లక్ష్యము వ్రాసియుబడినది (చూ. బాల. సంధి 12సూ) ఇట్టి నకారము ద్రుతమనిన గుప్తార్థప్రకాశికాకర్త తప్పేమున్నది? ఇఁకను, ప్రత్యయాగమావ్యయాత్మకమై యుత్వవిశిష్టమైన నకారము ద్రుతసంజ్ఞికంబనిన గుప్తార్థప్రకాశికాకర్త్రివలంబిత ప్రౌఢవ్యాకరణరీతి నీనకారము ప్రత్యయాద్యాత్మకము గాదందురేని యవధరింపుఁడు. యద్యపిభసంజ్ఞాభాష్యే (6—4—155 సూ) నదృశ్యతే తథాప్యుదాహరణమేతన్న పరిగణన మితిభాష్యాత్తస్య అస్మిగ్రహణమిత్యి ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థేఇతి" వార్తికస్థశేఖర గ్రంథరీతిని ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త యథోద్దేశపక్షపాతులౌ యథాశ్రుతగ్రాహులకుపకారార్థము తఱుచు తాదృగ్ నకారము ద్రుతమగునని యుదాహరణ మాత్రముగాఁ జూపె. కాని యంత మాత్రమునవ్యుత్పన్నులయ్యది పరిగణనంబని భ్రమింపరు. అటులేకాకుండెనేని యుత్వవిశిష్టమైన నకారమే ద్రుతమని వ్రాసిన ప్రౌఢవ్యాకరకర్త "ఏఁ" అనుచో నివర్ణము లోపింపఁగా నకారపుఁబొల్లునదే ద్రుతాంతమగునని స్వవచనవ్యాఘాతముగాఁగ నెట్టుల భిప్రాయపడిరో. (చూ ఏని. శబ్ద. ర). కాన ప్రత్యయాద్యాత్మకమనునది యుదాహరణ మాత్రముగాని పరిగణనంబుగాదు. మఱియు, "విభాషేత్యేవసిద్ధే ఇదమపాదానత్వేనబోధనార్థమ్॥ తత్రేహిగణేఽప్రత్యయమితి ప్రాయిక" మ్మను జనికర్తురితి కారకసూత్రస్థశేఖర గ్రంథసామ్యమునఁ బ్రత్యయాదులను కారము ద్రుతమగుట ప్రాయికమని ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త భావము. అందుననే "కం" తానన్నమాట...నెంతేఁ బూనిన "మ" యతియెంతేద నయార్తి... (రా. పాం. ౧ ఆ) "శా" ఎందేడెందముకందళింప...(మను౨ ఆ)—ఇత్యాది ప్రయోగములందు నుత్వవిశిష్టముకాని "ఏని" నకారము ద్రుతమై సరళాదికార్యములఁ గలిగించెడి కానఁ బైనింజూపినరీతిని "కన్దోయి" లోని ద్వితీయాంతకన్ శబ్దనకారము ద్రుతసంజ్ఞికమై బిందుపూర్ణమైన "కందోయి" యయ్యె "మిన్వాడె" ననుచోటమిన్

శబ్దము ప్రథమాంతము గాన దానినకారము ద్రుతము కానేరదు. షష్ఠీతత్పురుషలోని షష్ఠి ద్వితీయాతుల్యయగునని యెఱుంగని విమర్శకులజ్ఞానము నెడవిచార మొందుచునే నేశంకించుకొని యతివ్యాప్తిని వారించెద "ఊ" తదంఘ్రియంతేజ। నక్కట్టుపయిన్ ఘటించుచును గన్నులు చేరుచుకొంచుఁ జెక్కిటన్" (కళా. 4 ఆ) ఇత్యాదులందు షష్ఠీతత్పురుష 'చనుకట్టు' శబ్దరూపాంతరమగు "చన్కట్టు" లోనిద్వితీయాంత 'చన్' శబ్దనకారము "కన్దోయి" లోని కన్ శబ్దనకారమువోలె ద్రుతముగాన నిటఁ గకారము సరళమేల కాలేదని ధీమంతులైన శంకింతురేని వినుండు. (1) గసడదవాస్స్యుః ప్రథమాయాస్త్రాదితి సూత్రమున (ఆంధ్ర. చిం. సంధి) వాఁడుగొట్టె ఇత్యాదులందుఁ బ్రథమాంతము కంటెఁ బరమగు పరుషములకుఁ గసడదవలు విధింపఁ బడియె. మరల "పరుషాణాం గసడదవాస్స్యుః పదాద్ద్వంద్వే" యను సూత్రాంతరమున, (ఆంధ్ర. చిం. సంధి) కూరగాయలు—ఇత్యాదిద్వంద్వములయందు గసడదవలు విధింపఁబడియె. కూరగాయలన్ ఇత్యాదిద్వితీయాంతముల యందు సైతము "ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవ, నపరిస్పష్టితవిభక్త్యంతానామితి" చార్థేద్వంద్వసూత్రస్థభాష్యసమ్మత శేఖరవచనమున బ్రథమాంతములకే ద్వంద్వముగాన నిటఁ బ్రత్యయలక్షణముచేఁ బ్రథమాంతమగు కూరశబ్దముకంటెఁ బరమగు గాయశబ్దము గకారమునకు (1) గసడదవాస్స్యురితి మొదటిసూత్రముననే గసడదవలు వచ్చుచుండ, ద్వంద్వమున, బునర్విధానము వ్యర్థమై, ప్రత్యయలక్షణప్రాప్తపదత్వకార్యము ప్రత్యాఖ్యాతిం జేసి తత్పద సంబంధియే కావలెఁగాని పరపదాది కార్యము కాఁగూడదని జ్ఞాపకమగుచున్నది. ఇటఁ "గూరగాయలు" అనుద్వంద్వమున గకారమగు కార్యము పరపద సంబంధిగాన స్థానికముచేఁ జారితార్థ్యము గలదు. "చన్కట్టు" అనుచోటఁ బరపదస్థమగు సరళకార్యము పూర్వోక్తజ్ఞాపకమున రానేరదు.

"కిం కన్దోయి" యనుచోటను ప్రత్యయలక్షణమున ద్వితీయాంతపూర్వన్, పదము యొక్క బిందుకార్యము ప్రత్యాసత్తింజేసి యాముదేకాన రాజనును కాన నతివ్యాప్తి నవారితిమయ్యె. అందున రామచంద్రుని నగుమోముం దామరసిరుల్ గనుపండువుగా" (రా. పాం ౨ ఆ)—ఇత్యాదిప్రయోగములు శంకకు వార్తయే లేనందున సమంజసము లగుచుండె. "మిన్వడెక్" అనుచోట విమర్శకుల కళాభావహీన ప్రసక్తాంతత్వశంక విమర్శన కళాహీనంబెలుపుచుండుఁ "మిక్" శబ్దము ప్రథమాంతముగానఁ గళయగుఁగదా! ఇంకను వీరి "కందోయి" ప్రక్రియాలక్షణము సంగ్రహముగ ఖండించెద. "కన్నుందోయి" నుండి కందోయి కాదు. ఇట సంయుక్తనువర్ణో కారమునకు హ్రస్వరత్వమున లోపమగు ననుసూత్రమున (ప్రకీ, 16 సూ) బిందువునడుమ నష్టగానదకారపరత్వములేక ఉకారలోపము : దు ఇంతియ కాకపక్షమునఁ "గనుందోయి" కావలసివచ్చు. ఉకరనకారలోపములువచ్చినను, విమర్శకమతనమునఁ గక్ శబ్దనకారము ద్రుతము గానందునను, బాల. సంధి 22 సూత్రమునను, "కక్ందోయి" యిట్లవలక్షణరూపము గలదియగుకాన శాస్త్రిగారి వచనము శాస్త్రీయము కాదు ఇదచర్థాంశము.

బాల. సంజ్ఞ 12 సూ. వ్యాఖ్య,

"ద్వయ పద్వాసద్వయేన్య యోరాత్మా,, యనుసూత్రమునను, "న్నుమ్మాత్రహ స్వశ్చ దేరమి,, యన సూత్రమునను, (హలం. పరి) తా,నా, నీ, ప్రకృతులమీఁద ద్వితీయైకవచనమైన అమ్ విభక్తికి "న్ను,, అనునది యాదేశమై ప్రకృతికి హ్రస్వము వచ్చి "తన్ను" నన్ను, నిన్ను" శబ్దములు ద్వితీయాంతములయ్యె "సిరమోమహాత్మా,, మను సూత్రముననైన (అజం. పరి) "రాముని" శబ్దములోని "ని, వర్ణము వోలె, తా,నా, నీ, శబ్దములు అమ్ విభక్తిస్థానిక "న్ను,, వర్ణకమును ద్వితీయావిభక్తి యునకతీరదు. మఱియు, అస్వారలుక్చయుక్తస్య,, యనుసూత్రమున (అం.

హాలం. స) పాక్షికనలోపమువచ్చి, తను, నను, నిను, శబ్దములగు. ఇట్లుండ విమర్శకులు పైతన్ను ప్రభృతులు నకారపుఁబొల్లు దిగఁదీసి ప్రకృతులేయని పలుఁక దొడఁగుచున్నారు. అక్కటా ప్రకృతిచే "తన్నే" యెఱుంగనిధీమన్మణి 'నిన్ను,' ను 'నన్ను,' ను నెఱుంగునా ఇపుడైన నట్టి ప్రాకృతజ్ఞానము వోఁద్రోలి ప్రకృతియని భ్రమయక పైశబ్దములలోని 'న్ను,' వర్ణము ద్వితీయావిభక్తిగాన విమర్శకులు స్వకీయ ! ప్రకృతివోలె నయ్యది ద్రుతప్రకృతియని తెలిసికొని తే॥ గీ॥ తన్నునిన్నను పద్యములోని (అప్ప. 5. ఆ) కళాభ్రమ నివారణయత్నము కవిరభసహేతుకమని యెఱుంగుదురుగాక ఇది పంచమాంశము.

బాల సంజ్ఞ. 15 సూ. వ్యాఖ్య.

"దీర్ఘాక్షరము తర్వాతను నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనేయుండవలయును గాని వ్యాకరణముచేనిండుసున్న రానేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును. ఉదా. "తాఁజెప్పె" వాఁడు......అని యిట్లు గుప్తార్థప్రకాశికలో వ్రాయఁబడి యున్నది. "తేంట్లు, గోంట్లు, వేఁటకాండ్రు" మొదలగు శబ్దములలోని నిండుసున్నలు వ్యాకరణముచేతనే వచ్చినవనియు నవిశబ్దముయొక్కపుట్టుకలోలేనే లేవనియు వేఱచెప్పనక్కఱలేదుగదా! ...ఇట్టివిషయములను జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనక "వ్యాకరణముచేతనిండుసున్న రానేరదు" అనిగుప్తార్థప్రకాశికాకారులు వ్రాయుట యెంతయు వింతగానున్నది"—ఇత్యాదికముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు.—ప్రత్యుత్తరము;—అక్కఱమీఱిన యీవిమర్శకుల నుద్దారుతొక్కుపలుకులం బరిశీలింపఁగా నప్పకవీయాహోబలపండితీయములు వీరిపాణినిమాత్రమే యంటినట్లు తోఁచెడింగాని వీరివాణినేసూత్రమును నంటినట్లు కనంబడదు కారణంబు విన్నవించెద. పరికింపుఁడు తే॥ నిడుదలగు నక్కరములపై నిలిచినట్టి॥ యర్ధబిందువులన్నియు న

రసిమాడ। ధరణిసిద్ధంబులైన సాధ్యంబులైన। ఖండములై కొని పూర్ణ ములై గా వ్రసుమ్ము" (అప్ప. 2 ఆశ్వా)

"దీర్ఘాత్పరశ్చేత్ ఖండ ఏవనతుపూర్ణః" అనియహోబలపండితీయము "దీర్ఘాచ్ఛేత్ఖండ ఏవసజ్ఞేయః" అనుసూత్రవాఖ్య) ఇట్లు పైగ్రంథకర్తలు దీర్ఘముమీఁది సిద్ధసాధ్య ఖండబిందువులలో నేదైనను ఖండముగానేయుండుఁగాని పూర్ణముగాదని చాటుచుండిరి. విమర్శకులమతమున నప్పకవ్యాదులుగూడ, "తేఁటి, గోఁటు" లలోని యఱసున్న నెఱసున్నయై "తేంట్లు, గోంట్లు" అగునన్న సంగతిజ్ఞప్తియందుంచుకొనకయేకదా! యిట్టి వ్రాతలు వ్రాసిరి. అట్టివారికే జ్ఞప్తిలేనపుడు గుప్తార్థప్రకాశికాకర్తకుజ్ఞప్తి లేకుంట వింతయేకాదు విమర్శనకు లిట్టులోరులని శాకరించుచుందమ మెచ్చుజ్ఞానమున సర్వదాతనరు చుందురుగాక! శాస్త్రిలవారు పైవ్యాఖ్యాతల వాక్యములకు నర్థము తెలిసికొన్నచో, గుప్తార్థప్రకాశికా కర్తంగూర్చి యిట్టిశంకయే చేయకపోదురు. ఇదిబాలురకు సైతము శంకింపవలసినచోటుగాదు. "దీర్ఘాక్షరము తరువాత నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయుఁగాని వాక్యకరణముచేత నిండుసున్న రానేరదు" అనునీచోటఁ బ్రకరణసందర్భమున వ్యాకరణముచేత వైకల్పికముగ రానేరదని స్ఫురించును "హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వైకల్పికముగనగును" అనునది దీని పూర్వసూత్రముగాన నియ్యది వైకల్పిక ప్రకరణమని యెఱుంగునది. "తేంట్లు, గోంట్లు, వేఁటకాండ్రు— ఇత్యాదులు . పూర్ణబిందువునకు నిత్యస్థలములుగాని వైకల్పికస్థలములుగావు ఇట్టిసులభప్రకరణస్థలమేశంకనీయుచున్యో నేని వర్ణనాతీత పాండిత్యవంతులకుఁ బైయప్పకవ్యహోబలపండితవాక్యను లింతకంటెను మిగుల శంకింపఁదగి యుండును. మఱియు. బా. సంజ్ఞ. 14. సూత్రమున హ్రస్వముమీఁది యరసున్న నిండుసు విధింపఁబడినందున దీర్ఘముమీఁది యరసున్నకు నిండుసున్న కున్న

స్న ప్రాప్తియే లేదు. అందున నప్రాప్తపూర్ణానుబిందునిషేధ మయుక్తము గాన లోకానుభవ సిద్ధార్థానువాదకమనదగిన 15 వ. సూత్రము పూర్వవిధిసూత్రముల (15. 7, అచ్చి. తేంట్లు) నెట్లు బాధింపఁజాలును? కాఁబట్టియిది యర్థమెఱుంగని యూవనాళకాండ ప్రశ్నము గాని వేఱొకటిగాదు. (షష్ఠాంశము)

స॥ పా॥ (సశేషము)

గోదావరిపత్రిక

24—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్వ్యామర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 23 సూ. వ్యాఖ్య.

అటు తద్భవములని చెప్పుటచే కఱకంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డముం అనువానికి సామాసికగ్రామ్యత పోవుచున్నది. "ప్రాణగొడ్డము అనుపదమందు మఱేవిధమయిన గ్రామ్యతయు లేనందున నదిః యగ్రామ్యమనిరి. "కఱకంఠుఁడు" అనుశబ్దమునందున్ననో తద్భవకల్పనచే సామాసికగ్రామ్యత వారించినను, నందనాంధ్రవర్ణమగు ఱకారముండుటచే నద్దానికి గ్రామ్యత వారింపలేదు...శబ్దరత్నాకర కోశమునందు జీవగఱ్ఱ కఱకంఠుఁడు" అనుశబ్దములయొద్ద 'అనింద్య' గ్రామ్యములనుటకు గారి అని వ్రాసియున్నాఁడు........"కఱకంఠుఁడు" మున్నగువానికితద్భవకల్పనచేగ్రామ్యత వారించినట్లు...గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లభిప్రాయపడి......

ఇట్లువిమర్శకులేదేదో చాటు భారతము చదువుచుండిరి ప్రత్యుత్తరము కఱకంఠశబ్దము గ్రామ్యమా? లేక, శాస్త్రీయమా? యనువిషయమిటఁ జర్చింపఁ బడును "ద్విగుకర్మధారయా" వితిసూత్ర వివరణమునఁ (ఆం చిం. హలం.) గఱకంఠశబ్దో మిశ్ర బహువ్రీహిః" అనియు, "తద్ధా సమాచ దేశ్యా" అను సూత్రవ్యాఖ్యను (ఆం. చిం. సజ్ఞ.) గ్రామ్యాంత ర్ద్విధాసాధు కఱకంఠముఖాహితాః" అను నథర్వణ కారికరీతిని గఱకంఠాదిశబ్దము లనింద్య గ్రామ్యములనియు నహోబలపండితీయమునఁ జెప్పఁబడియె. కఱ=నలుపైన, కంఠుఁడు=కంఠముగలవాఁడని యన్యపదార్థ ప్రధానంబగు నీబహువ్రీహిపదము నీలకంఠశబ్దపర్యాయ (శివుఁడు) మని యథర్వణాదుల తాత్పర్యము. నీలార్థకమౌ తెలుంగుబాసలోని కఱశబ్దమునకును, గీర్వాణభాషలోని కంఠశబ్దమునకును, నన్యపదార్థ ప్రాధాన్యమున సాంస్కృతిక నీలకంఠశబ్దమునకుంబలె బహువ్రీహికలుగుట దుర్లభముగాన నియ్యది. గ్రామ్యమయ్యె. ఈయర్థమే (౨౭ సూ. ఉ) దీని నహోబలపండితుఁడు మిశ్ర బహువ్రీహియనెఁగాని యదియట్లగుట దుఘటమని, ప్రౌఢవ్యాకరణమున స్పష్టపఱుపఁబడియె (చూ. సమా. ప) ఇట్లుమిశ్రబహువ్రీహిదుర్ఘటముగాన సాంస్కృతికములైన గరశబ్దకంఠ శబ్దములకే బహువ్రీహియని యూహించి గరకంఠశబ్దభవముగఱకంఠుఁ డనిప్రౌఢవ్యాకరణకర్తచేత గ్రామ్యత నివారింపఁబడినది. (చూ. సంజ్ఞ 9. సూ) గరశబ్దము గడ్వాదిభ్యః పరాసప్తమీ యనువార్తికస్థగడ్వాదులలోఁ బఠింపఁబడినచోఁ "గరకంఠః" అనుబహువ్రీహి గీర్వాణవ్యాకరణమున సాధ్యమగునని తద్భావము. కఱకంఠశబ్దము గ్రామ్యమైననున నింద్యమని యథర్వణాచార్యాదులుచెప్పఁగా, నాంధ్రగీర్వాణపదంబులతో మిశ్రబహువ్రీహియైనందున గ్రామ్యమైనదని తద్భావమును వివరించిన యహోబలపండితునే గొప్పదోషినిగా నెంచుచుఁ గఱకంఠశబ్దము గరకంఠశబ్దభవంబుగాన నియ్యది యశాస్త్రీయమైన మిశ్రబహువ్రీహి

గాదని ప్రాచీనవైయాకరణుల వాక్యమును బ్ర॥ సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారికి సనామకులౌ సీతారామాచార్యులవారు త్రోసిరాజనిరి పూర్వోక్తరీతిని గ్రామ్యతాని వారణార్థము గరశబ్దము గడ్డాదులవంటిదియని యెంతో పూర్వులకు సాధ్యము గాని గష్టప్రయత్నమున జాడగట్టఁబడిన గరకంఠశబ్దమునుండి కటకంఠశబ్దమును బుట్టించిన సీతారామాచార్యుల వారి మతమందే యిప్పుడును నీశబ్దము కంఠములో రకారమున్నందున గ్రామ్యమైనచోనికను దాతాచార్యులవారి ముద్ర బుజమునఁ దప్పినను వీఁపునఁ దప్పదన్న సామెతరీతిని సీతారామాచార్యులవారి మతము దును గ్రామ్యత్వముద్ర గడనశక్యంబుగానందులకుమిగులవిచారింపఁదగి యున్నది. కటకంఠశబ్దము మిశ్రబహువ్రీహియైనందున బ్రాచీనులమతమందు గ్రామ్యంబయ్యె. సీతారామాచార్యులవారి మతమందన్ననో విమర్శకులు చెప్పినచోనైన నఁ "గంఠము" లోనొత్తురకారము మొలకెత్తుచుండుటచేసి గ్రామ్యమన్న న్యో. కావున నిదమచే యితియుమని వృష్టిచేయుచూఁపెనన్న నది. ఎంతో బ్రహ్మప్రయత్నముచేసి శాస్త్రీయమైన బహువ్రీహినుండి సంస్కరింపఁబడినను గటకంఠశబ్దమును గ్రామ్యత్వము వెన్నంటితగులుట "కృత్యేపిసోమ పానేతం నంబిత్వం నైవముంచతి" యను వచనరీతిని శాస్త్రప్రకారమున సోమయాజియైనను నంబితనము వెన్నాడినట్లుండినందున దీని దైన్యావస్థ కనికరింపఁదగియుండెడి. సామాసిక గ్రామ్యతయు, ఆనాంత్రవర్ణ రకార హేతుక గ్రామ్యతయు ప్రాచీనుల మిశ్రసమాసపక్షముననే యుండెననుట ప్రామాదికవచనము. అట్లయిన్యోనేని సిరి సంభుఁడనుమిశ్ర సమాసముకూడ భకారమున గ్రామ్యముగావలసివచ్చును కావున గరకంఠభపకట కంఠశబ్దముకూడ "భక్తితే పింశునేన రోగశాంతి" రీతిన్యాయంబున రకారస్థితిని గ్రామ్యమయ్యేని, యథర్వణాదుల నందఱను డీకొని దీని శుద్ధినొందింతునని యెంతో విశ్వామిత్ర ప్రయత్నము

చేసిన సీతారామాచార్యులవారి మేలిపూన్కి యంతయు బూదింబోసిన వేలిమి యున్కిం జెందవలసియుండు. అందున, గరకంఠభవమగు కఱకంఠశబ్దము శాస్త్రీయమనవలయుంగాని గ్రామ్యంబనఁగూడదు. శాస్త్రీయమైన సాంస్కృతికకంఠశబ్దములోనిఠ కారమనాంధ్రవర్ణముగాన శబ్దమంతయు గ్రామ్యంబయ్యెననుట గీర్వాణపాండిత్య మిళితమగు తెలుఁగుభాష, తెగులుబాసమై గంగలోఁ గలిసెననుట వంటిదియై హాస్యాస్పదమయ్యెడి. అంచయాన, అంచపదము—లోనైన శబ్దములు సాంస్కృతికములౌయాన, పదశబ్దములతో నుండినంత మాత్రమున గ్రామ్యంబులయ్యెనే? అర్థసంసర్గాదులంచేసి తమ సాంస్కృతికత్వమునెల్లఁ దెల్లమి సేసి కొనుచున్న యానయాన పదశబ్దము లాంధ్రవర్ణయుక్తము లైనంత మాత్రమునఁ దద్భవములౌ తెలుంగులనుటకు నోరాడునే? అట్లైయైనచో వనితాది సాంస్కృతికములు తెలుంగులన వలసియుండును. ఇఁకను, సాంస్కృతిక యానాదిశబ్దములతో మిళితములౌ నంచయానాదిపదములు వైకృతములని నిఘంటువుల నెట్లు వ్రాయఁబడియెనందురేని యాలింపుఁడు. లోకములో, వనములోని యేకదేశము పుష్పించెనేని వనము పుష్పించెననియు గ్రామములోని యేకదేశమగు గృహము దగ్ధమగుచున్నచో గ్రామము దగ్ధమగుచున్నది యనియుఁ, గుంటికాలైనచోఁ గుంటిమనుష్యుఁడనియుఁ గ్రుడ్డికన్నైనచో గ్రుడ్డిమనుష్యుఁడనియు, నేకదేశపరిత్రధర్మమును వైశిష్ట్యంబున వ్యవహరించుట గలదు కనుకనే, "ఏకదేశలోపఇతి" అనయువ క్రియానముదాయే పివ్యపదిశ్యతే। యథాపటో దగ్ధఇతి॥ అవయవేహి పటాఖ్యే వయవీసమవేతఇతి తస్యాప్యసాదాహః" అను ప్రత్యాయస్యలు గితిసూత్రభాష్యస్థకైయటము సంగతమగుచున్నది కావున, అంచయాన, అంచపదము, కఱకంఠుఁడు లోనగుపదముల యవయవములే తద్భవములైనను, నవయవిభూయతములౌ విశిష్టపదములు పూర్వోక్తలౌకిక శాస్త్రీయప్రమాణముల వైకృతములని వ్రా

యంబడియె. విమర్శకులు సీతారామాచార్యకృతశబ్దరత్నాకరమున నే కటకంఠశబ్దమునొద్ద గ్రామ్యతాచిహ్నమగు "గ్రా" వర్ణమేల లిఖింపఁబడినదని శంకింతురేని, యయ్యది స్వమతమునకు వ్యతిరిక్తమైనను బ్రాచీనులౌ నథర్వణాదుల మతరీతినట్లు సేయఁబడియెనని యొప్పకతీరదు. గీర్వాణవ్యాకరణగ్రంథములయందును నవీనులు స్వమతవ్యతిరిక్తమగు ప్రాచీనమతమును దమగ్రంథములయం దామోదించినట్లు విలాసమున వ్రాసిన వ్రాఁతలుగలవు. పరిభాషేందుశేఖరమునందు "నానుబంధకృతమనేకాల్త్వ" మనుపరిభాష వ్యాఖ్యలో "ఙాణల్విషయేతు సర్వాదేశత్వం వినా అనుబంధత్వస్యైవాభావేన అనుపూర్వ్యాత్సిద్ధ" మ్మనియు, ఏకదేశవికృతమనన్యవ" దితిపరిభాష యారంభమున "నను రామాపిత్యాదా వృద్ధా కృతాయాం కార్యకాలపక్షే కథంపదత్వం! ఉభయతఆశ్రయ ఆశ్రయణె అంతాదిపద్భావాభావాత్తనియు, బ్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడియె. ఇత్యాదులు పెక్కులు గలవు. అట్లే శబ్ద. ర. లోని కటకంఠశబ్దమునొద్ద "గ్రా" వర్ణము ప్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడినది. అథవా, అయ్యది ముద్రాప్రమాదాది హేతుకమని యెంచవలెను. ఈ నిఘంటువులలో నట్టివి యచ్చటచ్చటఁగలవు మూఁడు. చే. వి. ప్రతి. ఆ॥ అమరసైన్యములును దమయంతవర్తింపఁ నేరరునికి నాకు మూఁడుమొగము గానొనర్చవలసెగాదె భార. ఉ. 2. ఆ. ఇది మూఁడు శబ్దమున కుదాహరణముగాఁదగదు శరము నం. వి. వ. అ.న. బాణము...ఇత్యాదులు ప్రమాదములో కానొక చోఁగలవు కాన బ్రకృతమునగా వర్ణము ప్రామాదికము. మఱియు "నకర్మధారయాన్మత్వర్థీయ"" ఇతినిషేధమనిత్యముగాన సాంస్కృతికమైన చతుర్దంతి శబ్దమునుండి "చౌదంతి" యను వైకృతశబ్దమయ్యెననియు చతుశ్శబ్దభవమగు చౌశబ్దముగాకతక్కెనదంతిశబ్దము సాంస్కృతికపదమే యనియు "ద్విగుకర్మధారయా" వితి సూత్రమందలి (హలం) యహాబలపండితీయమున స్పష్టపఱుపఁబడినది

అట్టి చౌదంతిశబ్దము వైకృతమనిశబ్ద.ర. మన వ్రాయఁబడినది. అశ్లీలసాం
స్కృతిక కంఠశబ్దయుతపూర్వకంఠభవ అకంఠశబ్ద మహాబల పండి
తాదివ్యాఖ్యాతల మతమున వైకృతంబుగానఁ బ్రౌఢవ్యాకరణకర్త మ
తమునఁ గూడనయ్యది వైకృతమనరతీరదు. కాఁబట్టి గుప్తార్థప్రకాశికా
కారుల యగ్రామ్యతావాదము జగిజ్జేగీయమానంబగుంగాత సుధీమణు
లారా! ఈజగంబున నేరైనఁ గొంచెము విద్యాపరిశ్రమచేసి యెట్టట్లో
నలుగురుఁ యోగమనుకొనినఁనని యొనర్చలేని కొందఱు బహుళబవర్థ
లుబుసుపోకయీసున నిష్కారణ కలహంబునకుఁ గాల్ద్రివ్విపంచింప
యత్నింతురు. అట్లువ్యర్థాతలపడినందునఁ దమతలపడుఫలం బనుభవిం
పకపోరు. (1) ప్రథమాంశమున శకారము వర్ణాంతరమనియు నలఘుల
కారముగాదనియు నర్థముసేసి యనర్థంబు తెచ్చుకొనిరి. (2) ద్వితీయాం
శమున శార్ఙ్గశబ్దములోని వర్ణంబులనే మెఱుంగకైరి. (3) తృతీయాం
శమున దంత్యతాలవ్యచజలకు శ్లేషమైత్రియొక్కవనిహేయంబైన తమ
పిండితార్థమును బ్రకటించుకొనిరి. (4) చతుర్థాంశమున నోరులను వం
చింతమన్నతమదుర్ప్రకృతిందక్క వేఱద్రుతప్రకృతికము లెట్టివో యెఱుం
గకైరి(5) పంచమాంశమునఁ దన్ను, నిన్ను, నన్ను శబ్దములు ద్వితీయాం
తములన్న విభక్తిజ్ఞానము లేక కళలని కలహింపఁగడంగిరి. (6) షష్ఠాంశ
మున వైకల్పిక ప్రకరణసందర్భము తెలియంజాలక "తేఁటి, గోఁటు" ల
యొద్దనున్న సూపి తమతెలివి తేట గోటులు తెల్లము సేసికొనిరి. (7)
సప్తమాంశమున నేమి గ్రహచారమో కాని శబ్దరత్నాకరములోని
"గ్ర" చారముచూచి వైష్ణవాచార్యులగారి మతమునఁ "గఱకంఠుఁ
డు" గ్రామ్యతపాలెయగునని కంఠశోషమారంభించిరి. ఇట్లు వీరివిమర్శ
నాంశములాంకుల శైలీభావంబున సప్తసంఖ్యకుఁ దగియున్నవి. విమర్శకు
లకు గ్రంథకర్తనుమించిన పాండిత్యముండవలె. ప్రకృతమున వీరుచాటు
ననుండి ప్రమగ్గులువెట్టఁ జాలుదురుగాని గుప్తార్థప్రకాశిక యర్థము సేసి

కొనకీర్తులుగారు. ఈవిమర్శనమూధాన గ్రంథముగూడ సర్థము నేసికొనలేను. గంభీరశైలిగల యహోబలపండితీయాదులంగూర్చి వేఱచెప్ప నేల? ఈనావాక్యము సత్యమానన్న సమయము రాకపోదు మఱియుఁ గొందఱు తాతాచార్య శిఖామణు లమర్చి సిద్ధము నేసిన యధునాతన ప్రణీత గ్రంథములఁ దించుక వ్రేలువ్రేలాడవేసి సంస్కరించినట్లు ముద్రవేయుదమని కడ గుదుంగాని, ఆపట్టిరు స్వకీయముఖతీయ సరస్వతీ స్థాలత్యాని ద్రాముద్రాభిరామత్వము మఱచుచుండి, సదాశివశంకరబుధ ప్రార్థనాదత్త స్వాభిప్రాయపత్రమందుఁ దమకలహాశన వ్రతమును, ప్రామాణికమాణిక్యత్వమును, తమయాధీభూతిని, దమయాశాంతతను, సందర్భశుద్ధిలేక ప్రశంసించుకొనుచు నాత్మస్తుతిపరేత్యాది బిరుదంబులకుం బిఱుదీయరని తలంచుచున్నాఁడను.

ఇది సప్తమాంశము.

ఇప్పటికి సర్వము సమాప్తము.

స॥ పా॥

వజ్రాయుధము—ఏప్రిల్ 1925—4సంచిక

దృష్టిసరిగాని వ్రాఁతసంతుష్టియగునే?

శ్రీకగోళంబునందుఁ గవికి మూఢత్వదోషంబు సంక్రమించి పోవుచున్నదిగాన నిప్పుడు భూగోళంబునందును గవిమన్యులకు మూఢత్వదోషము పోవుటకైయీక్రింది యుపన్యాసము వ్రాయఁబడుచున్నది. నసామివచనే ౫-౪-౫ సామిపర్యాయే ఉపపదే క్తాన్తాన్నకన్ సామికృతమ్—అర్ధకృతమ్ అనత్యన్తగతేరిహ ప్రకృత్యై వాభిదానాత్స్వార్థేణ కన్నప్రాప్తః ఇదమేవ నిషేధసూత్ర మత్యస్వార్థిక మపికనం జ్ఞాపయతి" ఈసూత్రముచేత ననత్యన్తగతియందలికన్ ప్రత్యయమునకు నిషేధము చెప్పుటకు వలనుపడదు. సామికృతం ఇత్యాదులకంటె ననమాసమందు సామిపదముచేతనే యనత్యంతగతి తెలియఁబడుచున్నది. సమాసము క్తాన్తముగా నందున కన్ ప్రత్యయముగాదు, "కృద్గ్రహణే గతికారకపూర్వస్యాపి గ్రహణమ్" అను పరిభాషచేత సామిపదముక్తాన్తము అనుటకు వలనుపడదు. సామిశబ్దముగతియుఁ గారకమును గానేరదు. కనుకనే యీసూత్రముచేత స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము నిషేధింపఁబడుచున్నది. ఈనిషేధసూత్రమే స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము కలదని జ్ఞాపకమగుచున్నది. భాష్యమ్ నసామివచనే సామివచనే ప్రతిషేధానర్థక్యం ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ ।సామివచనే ప్రతిషేధోనర్థకః।కింకారణమ్। ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ ప్రకృత్యాభిహితః సోర్థ ఇతికృత్వా కన్నభవిష్యతి॥ అర్థము? సా మి ప ద ము చేఁ గా ని దా ని ప ర్యా య ప ద ము చేఁగాని నిషేధముకూడదు. ఆయర్థము ప్రకృతిచేతనేఁ సామిఅర్థము చెప్పఁబడినందున కన్ ప్రత్యయముగానేరదు.

కైయటః (ప్రదీపః) నసామివచన ఇతి ప్రతిషేధేన స్వార్థికః కన్నస్తీతిజ్ఞాప్యతే॥ నవాసామికృతాదిభ్యో సత్యన్తగతౌ క్తాదిత్యస్యానత్యన్తగతేర్ద్యోతనాత్॥ సమాసేభ్యస్తు క్తాన్తత్వాభావాచ్చ కృద్గ్రహణే

గతికారక పూర్వస్యాపి గ్రహణ మితి వచనాత్ సామిశబ్దస్య గతికార కత్వా భావాత్। తస్మాత్ సార్థికస్యైవాసాకనోనిషేధః స్వార్థికం కనం జ్ఞాపయతి॥' నసామివచనే, యనునిషేధముచేత స్వార్థికం బగుకన్ ప్రత్యయము గలదని జ్ఞాపితమగుచున్నది. సామికృతాదిశబ్దములకంటె న సమాసమందున ననత్యన్తగతియందు కన్ప్రత్యమునకు ప్రాప్తి లేదు. ఆ సమాసమందు సామివచనముచేతనే అన్యతన్తగతి తెలియఁబడుచున్నది. కానన సమాసమందుకన్ప్రత్యయమునకు ప్రాప్తి లేదు సామిశబ్దముగతి కారకములలో, నేదియుఁ గానందున, కృద్గ్రహణే గతికారకపూర్వస్యాపి గ్రహణమ్, అనుపరిభాషచేత సమాసమందు ప్రాప్తి లేదు. (కాన్తము కానందున) అందునస్వార్థకమైనకన్ ప్రత్యయమునకే నిషేధమనియువ స్వార్థికమైనకన్ప్రత్యయము గలదనియు జ్ఞాపిత మగుచున్నది. (కైయుట చనార్థము) కైయటోపాధ్యాయులవారు వివరించినట్లు స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము కలదు గనుకనే కం కావున . నియతాత్మజగత్పావనుధర స్వరూపుబ్రాహ్మణుఁబడయంగా నలయు వాఁడు సంతతి గావించు విచిత్రవీర్యకక్షేత్రములన్॥—భార-ఆది-౪ ఆశ్వా ౧౦౫ పద్యము.

ఇచ్చట స్వార్థమందుఁ గన్ప్రత్యయముగాన విచిత్రవీర్యశబ్దమున కెంతయర్థమో విచిత్రవీర్యకశబ్దంబునకును నంతే యర్థము స్వార్థమందు గన్ప్రత్యయము లేనియెడ విచిత్రవీర్యకశబ్దము యుక్తము గాఁ జేరదు. సీ॥ విశ్వకర్మునికూఁతు విశదలావణ్యసముజ్జ్వలఁ జేకొని మూఱిఁబోయి-హరివంశ—ఉ-౪ఆశ్వా—అనులక్ష్యంబును జూపి, విశ్వకర్ముఁడు అను రూపంబుగలదని తద్గ్రంథకర్తగారు నుడివిరి. అదిమూలసూత్రవిరుద్ధంబగుటచే నంగీకరింపఁబడదు. కాని విశ్వకర్మకుకూఁతు, అని సవరించిన చో గణభంగంబు గలుగక, స్వార్థికకన్ప్రత్యయంబుచే విచిత్రవీర్యశబ్దంబు వోలె సలక్షణంబుగనే యుండునని యెఱుంగునది. స॥పా॥

వ్యాకరణ విశేషాంశములు

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపత్రికాధిపతిగారి సమ్ముఖంబునకు

1 పత్రికాదిశబ్దద్వైతాద్వైతవిచారణ 5-1-1900

అయ్యా?

ఇంతకుఁ గొంత కాలమునకుమున్ను „పత్రికా„ శబ్దము దామ్నాశసయు యుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశనహః కరణే యనుపాణినీయ సూత్రంబునను „సర్వధాతుభ్యః ష్ట్రన్॥ యనిన యుణాది సూత్రంబునను ధాతుప్రత్యయ తకారమేళన వశంబున తానుద్విత కారకంబనియు దానిందెలియ నేరక కొందఱు ప్రాచీనులు తన ద్వైత సిద్ధికి బంగంబు గలిగించుచున్నారనియు, ఏకతకారంబుతోఁ దనకు సిద్ధించిన పరుమ భావంబు జాలక ద్విగుణీకృత పరుమత్వంబునకై పోరాడెనట. దీనింజూచి „పడిపోవునది. యనియర్థమిచ్చునట్టి „పత్త్రము" వంటిఘు పదార్థము ప్రత్రిమయ్యే, లేచితనద్వైతసిద్ధాంతమునకై డీకొనుచుండఁగాఁ బున్నామనరకంబువలనఁ గాపాడునన్న పుణ్యార్థమిచ్చునట్టి పుత్త్రి శబ్దము మొదలైనవి గూడఁ దమతక్కువయేమియని కాఁబోలు తకారంబుల ద్వొంతరకై యెంతో కంఠశోషమారంభించెనటఁ. ఈవృత్తాంతము చిరం॥ మాసోదరుండగు కల్లూరి రామమూర్తివలనను మాప్రియ శిష్యుండగు సుంకరిరంగయ్యవలనను, ప్రస్తావనావశంబున నాకర్ణించితిమి ఇట్టిశబ్దంబులు ఏకతకారంబులనియే శాస్త్రసమ్మతి సహితంబుగాఁ మా యభిప్రాయము ప్రకటింతుము గాని ద్వైతవాదులు (రెండుతకారములు తలదియని వాదించువారు) ఈవక్ష్యమాణసద్ప్రశస్థలంబులలో నెట్లు గ్రంథసమన్వయంబు గావించుకొని తమసిద్ధాంతమును స్థిరపఱచు కొందురో వినఁగోరెదము

మాఘకావ్యచతుర్థసర్గము షష్ఠశ్లోకము.

శ్లో॥ ఛాయాంనిజస్త్రీచటులాలసానాం మదేనకించిచ్చటులాలసానాం కుర్వాణముత్పింజలజాతపత్త్రైః విహంగమానాం జలజాతపత్త్రైః

ఈశ్లోకమున 3వ పాదంబులో "ఉత్పింజలజాతపత్త్రైః" అన్నచో, ఉత్పింజలజాత=మిక్కిలి యెత్తునివిమైన, పత్త్రైః=దళములుగలవి, యనియర్థము. 4వ పాదములో "జలజాతపత్త్రైః" అన్నచో, జలజ=పద్మములనెడు ఆతపత్త్రైః=గొడుగులచే ననియర్థము. ఈశ్లోకములో యమకాలంకారము మల్లినాథసూరిచే వ్యాఖ్యానంబునలిఖింపఁబడెను. మూడవ పాదములో ద్వైతవాదుల మతానుసారంబున, జాత + పత్త్రైః" అని, దళార్థకంబగు పత్త్రిశబ్దములో, తకారద్వయముకలదు. నాల్గవ పాదములో, "జలజ + ఆతప + త్ర" అనుచో, ఆతపాత్ + త్రాయతే=ఆతపత్రిం (ఎండవలన రక్షించునది) అనివ్యుత్పన్నమైన యీశబ్దములో "త్ర" అనునది, త్రైఙ్ పాలనే అనుధాతువువలన నైనదిగాన, ఆతపత్రశబ్దంబున నంతర్భూతంబగు "పత్ర" అనుదానిలో, ఏకతకారంబుగలదు. ఇట్లు మూడవ పాదములో "పత్త్రి" శబ్దము రెండుతవర్ణంబులతో నీపత్త్రికారంబుగానుండును చతుర్థపాదాంతమున "పత్ర" అనుశబ్దస్వరూపము, ఈప్రకారము, ఏకతకారముతో వర్తిల్లును. యమకాలంకారలక్షణమున్నమో "శ్లో॥ ఆవర్త్యతేర్థభేదేన। సస్వరావ్యంజనావళిః। యదాతదా స్యాద్యమకం। బహుధాద్యంతమధ్యగమ్।" అని యొకగ్రంథమందును, శ్లో॥ యమకంపౌనరుక్త్యేతు। స్వరవ్యంజనయుగ్మయోః। అని యింకొక యలంకారగ్రంథమందును వ్రాయఁబడెను మొదటవచ్చిన యచ్చులును, హల్లులును అర్థభేదముతో తిరిగి వచ్చుటయే యమకంబనియు, అచ్చులను,హల్లులను మొదట నుచ్చరించిన వర్ణములనే, యింకొక మాఱుచ్చరించుట యమకాలంకారమనియు, రెండు శ్లోకంబులకుం గ్రియంబుగా ఫలితార్థము. ఇట్టి లక్షణంబునంబట్టి ద్వైతవాదులమతంబున,

మూడవపాదంబున "పత్త్రి" శబ్దంబులో రెండుతకారంబులు సంభవించి నాల్గవ పాదంబున "పత్ర" అనుదానిలో రెండుతవర్ణంబులును పునరుక్తిగా సంభవిల్లనందున యమకాలంకారంబు తమకెట్టులుసిద్ధించె? మఱియు నిచ్చట వ్రాయవలసిన విశేషముండెనేని,శంకించుకొని శ్లో॥ "నామూలంలిఖ్యతేకించి, న్నానపేక్షితముచ్యతే" అనిన స్వకృతనియమము ననుసరించి పరిమాణము కనుఁ చి వ్యాఖ్యానముసేయక మల్లినాథసూరి వర్యుండేల యురకుండె? "నానపేక్షితముచ్యతే" అన్నట్లు స్వల్పవిషయమని వ్రాయలేదందురేని, పత్రికలలో ముష్టియుద్ధంబుల పర్యంతము పురికొల్పిన యీాద్వైతాభిమానము (రెండుతకారముల సంబంధమైన యభిమానము) స్వల్పమెట్టు లయ్యె. ఒకపక్షంబున నిట్టి భవిష్యత్ ముష్టి యుద్ధంబులు, పుష్టియుద్ధంబులు గావనియే యాసూరిగారూరకుండిరేమో! పెద్దలాలోచింతురుగాక!! యనిదిక్ప్రదర్శనముసేసి యిప్పటికింతటితో విరమించుచున్నారము.

——— క॥ వేంటరామశాస్త్రి

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపత్రికాధిపతిగారి సముఖమునకు—

(2) సుమనోల్లానశబ్దసంజీవని 23–1–1900

అయ్యా?

సుమనోల్లాసశబ్దంబు, అసాధువనియు, సుమన ఉల్లాసమనియే యుండవలయునవియు, ఆస్థానపండితులగు చెట్లూరి వెంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు మొదలగు వారిని, తాదృశ శబ్ద పక్షావలంబన రూపదోషంబున నుల్లుంఠన పూర్వకంబుగాఁదసింపఁ జేయుచు 1899 సం॥ డిశెంబరు 24 తేదీని చెన్నపట్టణంబున నుదయించిన సూర్యాలోకము నాదుకనుంగవకుఁ దన తేజంబుమీాఱ మిఱుమిట్లు

గొలుపుచున్నది. అంతటి గొప్పయాస్థానపండితులకే గెడలకందక పాండిత్యసరసులచే నగాధంబగు చెన్నపట్టణంబుతోఁ జిన్నపట్టణంబగు రాజనరేంద్రపురంబెట్టులు పోరాడఁజాలెడుగాని యయినను, మహారాజశ్రీనిడమర్తిజలదుర్గాప్రసాదరాయ మంత్రిపురుషోత్తమసాంధిక్రియమాణ హయాణవిద్యాపాఠశాల గీర్వాణభాషాధ్యాపకత్వంబు వహించిన బ్రహ్మనయినందున సుమనోల్లాస శబ్దంబునకుఁ బ్రాణంబువోసి సుమనస్సోల్లాసంబాసర్వగాఁ నుద్యమించుచున్న నాయీయుపన్యాసంబును నిగ్గుదేలుటకై భవదీయ నిష్కళంక శశిలేఖాముఖంబున వన్నెబెట్టఁగాఁ గోరుచున్నాడను.

సుమనసాముల్లాస ఇతివృత్తౌ ఉల్లాస శబ్దపూర్వవర్తి సుమనశ్శబ్దస కారస్య రుత్వేయత్వే పాక్షికేలోపే సుమన ఉల్లాసవవేతిస్యాన్నతు సుమనోల్లాస యితి యథోక్తవాదినాం వివాదః యత్తు సుమనోల్లాస శబ్ద సాధూకరణార్థం చెల్లూరి వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిభిర్భావార్థకఘఞర్థేక విధానమితి శాస్త్రబలాత్ మనధాతోః కప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యేకః పక్షశ్చ మనధాతోరు పరిక్విప్ ప్రత్యయే మఙ్ ఇతి ప్రాప్తౌ అర్శ ఆదిభ్యోచ్ ఇత్యచ్ ప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యన్యః పక్షశ్చద్వా వుక్తావి త్వ్యుపోద్ఘత్యదండె గుంట సూర్యనారాయణ శబ్దశాసితారః ఘఞర్థేకవిధానమితినాత్ర ప్రవర్తతే। తస్యఘఞ్ శాస్త్రాపవాదత్వాత్। మనధాతోర్ఘఞ్ ప్రవృత్తేః గర్వోభిమానోహంకారో మానశ్చిత్తసమున్నతిః ఇత్యాదికోశదర్శనాత్ ప్రస్తః విఘ్నః ఇత్యాది స్థలేషు యత్ర ఘఞ్ నవిధీయతే. తత్రైవతస్య ప్రవృత్తేశ్చేతి ప్రథమః పక్షఖండనంచ పక్షాంతరేపి మనశ్శబ్దవవన సిద్ధ్యతే మనధాతోరు పరిక్విప్ ప్రత్యయేక్విపః కిత్త్వాదను నాసికలోపే తుగాగమే మత్ ఇత్యేవస్యాత్ నతుమఙ్ ఇతితస్మాన్మత్వర్థీయ ప్రత్యయేమత ఇత్యేవస్యాత్ మానశబ్దస

స్వరూపమేవన ఘటేతేతిద్వితీయ పక్షఖండనంచాపి న్యాసికారే తదపిచింత్య ప్రాయమేవ॥

తథాహి ఘఞర్థేకవిధానమిత్యత్ర ఘఞర్థఃకః బహవోఘఞర్థాస్సంతి పదరుజేతిస్సృస్థిరే ఇత్యాదిషు కర్తరిఘఞ్ భావేఇతి సూత్రేణ భావార్థేఘఞ్ హలశ్చేతి సూత్రేణహలంతసామాన్యత యావిహితస్యఘఞః కరణాధికరణ యోరిత్యధికారేణ కరణాధికరణార్థ యోరయం ఘఞ్ కిమేతేసర్వేపి స్వీక్రియంతే ఉత అన్యతమ ఇతిచేత్ అత్రవార్తికే అధికరణార్థక క ప్రత్యయాంత ప్రస్థ విఘ్నోదాహరణ ప్రదర్శనపర భాష్యప్రామాణ్యాత్. హలశ్చేతి సూత్రీయఘఞర్థౌకరణాధికరణే ఏవగృహ్యేతే। ఉక్తంచైతద్వార్తికస్థ శబ్దేందుశేఖరే "ప్రస్థవిఘ్నయోరధికరణేకః। ప్రతిష్ఠంతేఽస్మిన్ ధాన్యానీతి ప్రస్థః విఘ్నంతితస్మిన్ మనాంసీతి విఘ్నఇతి భాష్యోక్తేరితి"॥ నచభాష్యోదాహరణవశాత్ అధికరణార్థే ఏవకః నకరణార్థే ఇతివాచ్యం॥ హలశ్చేతి సూత్రీయఘఞర్థయోర్ద్వయోర్మధ్యే "సన్నియోగశిష్టానాం సహైవప్రవృత్తిః సహైవానివృత్తిః" రితి పరిభాషయాఽన్యతరస్య కరణార్థస్య నివృత్త్య సంభవాత్. కరణాధికరణార్థక కప్రత్యయస్యాప్రాప్తేరేవ "విఘాత" ఇతిభావార్థక ఘఞంతసిద్ధిః। భవద్రీత్యా "యత్రఘఞ్ నవిధీయతే తత్రైవతస్య ప్రవృత్తి" రితినియమేతు విఘాత ఇత్యత్రఘఞః ప్రవృత్త్యా విఘ్నఇతి కాంతరూపం నసిధ్యేత్ ఇతి మూలోచ్ఛేద ఏవస్యాత్. అర్థభేదాంగీకారేతు బాధ్యబాధక భావాభావేన రూపద్వయంసిధ్యతి. తథాచ యథాధికరణార్థేన్య పస్పృష్టార్థంతేః విఘ్న ఇతికః। భావార్థే విఘాతఇతి ఘఞ్చ। భిన్నార్థవిషయత్వాత్పర స్పరాబాధేనలోకే దృశ్యేతే। తథా "ఆత్మామనసా సంయుజ్యతే మన ఇంద్రియేణ ఇంద్రియమర్థేనేతి న్యాయాత్ మనసోప్యంత రింద్రియతయా పదార్థనివేదనేపి కరణత్వేన సుఖాద్యుపలబ్ధిసాధనత్వేనచ "మన్యతేనేనేతిమన" ఇతి లింగా

భట్టి టీకాయాం దర్శనేనచ కణార్థే "మన" ఇతి కప్రత్యయాంతస్య। భావార్థే "మానశ్చిత్త సమున్నతిరితి ఘఞంతస్య చప్రయోగే బాధో నాస్త్యేవ। విఘ్నవిఘాతశబ్దవత్ భిన్నార్థవిషయత్వాత్॥ తస్మాత్ మానశ్చిత్త సమున్నతిరితి" కోశే ఘఞంత మానశబ్దదర్శనేన "మన ఇతిక ప్రత్యయాంతస్య బాధఇతి యో హేతుః సహేత్వాభాస ఏవ. ననద్ధేతురితి ప్రథమపక్షఖండ నానుపపత్తిః॥

2 మన్యతేర్మనుతేర్వా ఉపధకిత్త్వాదను నాసికలోపే తుకి అర్శ ఆద్యచిమత ఇత్యేవస్యాదితి ద్వితీయపక్ష ఖండనమప్య సంగతమేవ। నలోపవిధాయకసూత్రాభావాత్। నహి అనిదితామితిలోపః। తస్యోపధాన కారవిషయత్వాత్॥ నచానుదాత్తోపదేశేతి। తస్యఝలాదికిత్ జిద్విషయత్వాత్। నచధాతోః క్విపికృదంతత్వాత్ ప్రాతిపదికత్వేసాహాల్ జ్యాదిలోపే "నలోపః ప్రాతిపదికే"తి లోపేతుగితివాచ్యం। తుకికర్తత్వేనలోపస్సుప్ స్వరేతినలోపస్యాసిద్ధత్వాత్। అన్యథా వృత్రహ భ్యామిత్యాదావపితుగాపత్తిః। అతఏవకృతితు గ్రహణాచరితార్థం। వృత్రహభ్యామిత్యాదౌ పదత్వనిమిత్తకత్వేపి నలోపస్య బహిరంగత్వాభావాత్। భ్యామః పదసంజ్ఞానిమిత్తత్వేపి నలోపస్య తన్నిమిత్తకత్వాభావాదత్యాది పరిభాషేందు శేఖరగ్రంథస్యాంతరంగ పరిభాషాస్థ స్సంగచ్ఛతే। తస్మాన్మన ఇత్యేవస్యాదితిరూప ప్రదర్శనమప్య నిదర్శనమేవ।

3 యత్త్వేవం విపరీతదామహే మన్యతేర్మనుతేర్వాక ప్రత్యయోన భవత్యేవ। ఘఞర్థఇతి వార్తికే "స్థాస్నాయాహావివ్యధియు ధ్యర్థ"మితి భాష్యేపరిగణితత్వాత్। నిరూపితం చాత్రవార్తికే శబ్దేందుశేఖరే। తథాచ పూర్వోక్త పరిగణితధాతు ష్వభావాత్ మనధాతోర్ఘఞర్థే కవిధానమేవన సంభవతీతి ప్రథమపక్షఖండనం॥ యత్తు మనధాతోః క్విపి అర్శ ఆద్యచి మనఇతి రూపమితి। ద్వితీయః పక్షస్స్యాపలాపవన। క్విపరతః "అనునాసికస్య క్విఝలోరితిసూత్రేణ ఉపధాదీర్ఘే అచి "మాన" ఇతి

రూపసిద్ధేః। అతఏవ "సశ్ఛన్యపరిశా" నితిశామ్యతేః క్విపిదీర్ఘే మోనో
ధాతోరితినకారే "అప్రశా" నితిచ। నామధాతుప్రక్రియాయామాచార
క్విపిదీర్ఘేరాజేవాచరతి రాజానతీతి దీక్షితోదాహరణంచ సంగచ్ఛతే।
కించధాతోః క్విబంతసుబంతత్వానంతరం అశ్వఆద్యాకృతి గణపాఠోప్య
గతికగతికః అతఏవ వ్యాకరణశాస్త్రమభినివిశమానో మురారిః కవిరా
జః శ్లో॥కుర్యుశ్శస్త్రకథామమీయది మనోర్వ్యం శేమనుష్యాంకురాః స్యా
చ్చేత్ బ్రహ్మగణోయమాకృతి గణస్త్రైతేష్యతే చేద్భవాన్॥"ఇతి ఆకృతి
గణేష్టి నిందనద్వారాపరశురామకర్తృకోపమే యభూతశతానందనింద
నం సాధయతీతి ద్వితీయపక్షఖండనం।

4 నను బ్రహ్మన్, "సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవనీ"తి నామమధురాం
భవదీయోపన్యాసకీర్తికాం దృష్ట్వాచిరాన్మనోరథారోహణం కుర్మహే
ఇత్యుత్సాహసమ్ముఖీనా నామస్మాకం పూర్వస్మాదపిఫలవిఘాతో దృఢ
తరమభూదహోకథం భవానుపన్యాసేన "సుమనోల్లాసం" సంజీవయతీతి
చేత్ సావహితం శృణుత। యథాసుత మాత్మనఇచ్ఛతీత్యర్థే, శుష్క-
మాత్మన ఇచ్ఛతీత్యర్థేచ కర్మవాచకసుత శుష్క-శబ్దాభ్యాంక్యచి సుతీ
యతేః శుష్కీయతేశ్చకర్తరిక్విప్। తథాసుమనా ఇవాచరతీత్యర్థే కర్తృ
వాచకసుమనశ్శబ్దాత్ "కర్తుః క్యఙ్ సలోపశ్చే"తి "ఓజసోప్సరసోనిత్య
మితరేషాం విభాషయే"తి చాభ్యాంక్యఙిపాక్షికేచ సలోపేకృతేనిష్ప
న్నాత్ సుమనాయతేః కర్తరిక్విప్ క్యఙంతస్థలే అల్లోపయలోపానంతరం
"సుతీః, శుష్కీ-రి"తి యథాఈకారాంతౌ ఏవంసుమనాయతేః క్విపి అ
తోలోపే "వేరపృక్తస్యలోపాద్వలిలోపః పూర్వవిప్రతిషేధేనే"తి యలోపే
విజంతక్విబంతాన్యతరవిశ్వపాశబ్దవత్ ఆకారాంతస్సుమనాశబ్దోభవతి।
క్యఙిసకారస్యలుప్తత్వాత్। నహియలోపేకర్తవ్యే అల్లోపస్యస్థానివత్త్వ
మితివాచ్యం। యలోపేస్థానివత్త్వనిషేధాత్ । ఏవంచసుమనాముల్లాసః
సుమనోల్లాస ఇతి షష్ఠీతత్పురుషే,రూపం నిర్బాధం। పండితాయమానా

న్నాంసంతోషజనక ఇత్యర్థః। నను ఈదృశప్రయోగోదాహరణస్య కౌముద్యామప్రదర్శితత్వాదప్రమాణమేవాస్తు। అస్మాకంతుక్యజంతప్రకృతిక క్విబంతంసుతీ, శుష్కీత్యాదేః ప్రయుక్తత్వాత్ విశ్వసనీయమితిచేన్న। సకలప్రక్రియాసామ్యేన క్యజంతోదాహరణస్యైవ క్యజంతస్యాప్యుపలక్షణత్వేన నిరపేక్షత్వాత్। సర్వప్రయోగాకరత్వేన కౌముద్యాశ్శరణీకరణాసంభవాచ్చ। యతో "హ్రస్వనద్యాపోనుడితి" సూత్రభాష్యరీత్యా హాలంతేభ్య ఆచారక్విపోఽనభిధానే పినిష్ప్రమాణా రాజానతి, ఇదామతిత్యాదయః ప్రయోగాః ప్రదర్శితానామ ధాతు ప్రక్రియాయాం। అథోచ్యతే భవదీయక్య జంతసాధితశ్శబ్దః ప్రబంధ ప్రసిద్ధోనేతి త్వర్హి యుష్మాకంక్య జంతేప్యసమానమేతత్ యదిక వేరీదృశగూఢ సౌశబ్దవివక్షాయాముత్సాహో జంజన్యతేకోనిరాకరం నిరాకుర్యాత్ యథాపురీమవస్కందేతి క్రియాసముచ్చయేలోడర్థ భ్రమదాయినోలిడర్థక గూఢప్రయోగా నుదాజహారమాఘః గమికర్మీకృతనైకనీవృతేతి కావ్యకల్పనాయాం శాబ్దబోధక్రమమను ససార శ్రీహర్షః ననుక్యజ్ ప్రత్యయే బాఢమియానభినివేశః కుతస్తవేతిచేత్ చరమావయవావినా సరూపయోః క్యజ్క్యచోరుభయోర్మధ్యే కాదివర్ణపరిపాటి మనుసృత్య ప్రథమోపస్థిత జకారమూర్ధాభిషిక్తక్యజ్ ప్రత్యయేప్రథమాతిక్రమణం కృత్వాజ వర్ణాపేక్షయా అంతేవాసీయశ్చకారః తాదృశాంత్యవర్ణఘటితక్యచ్ప్రత్యయే భవతామపికోయం మహామోహః అథోచ్యతే అస్మాకంక్యచ్ ప్రత్యయచ వర్ణేన తిరస్కర్తవ్యః యఏవప్రకృతిసంబంధదశాయాం "చిత" ఇతిశాస్త్రవిధినాపరార్థం వినియుజ్యమానః ప్రత్యయమేవోదాత్తమహిమానంకరోతీతి ఏవంతర్హి ఆస్మాకీనః క్యజ్ ప్రత్యయః స్వయమేవప్రకృతేర పేక్షాంపినా పరబ్రహ్మవత్ పూర్వాంపరమపి ప్రత్యయస్వరేణ సతిశిష్టస్వరేణచ జిదుపదేశశ్చాచ్చశాత్ పర మప్యనుదాత్తీకృత్యస్వీయోదాత్తవిభవేన నిత్యోన్నత్యం కదాచిన జహాతీత్యహోమ

హార్తారతమ్యముభయోరిత్యల మప్రస్తుత ప్రశంసయా యద్వా కావ్య ప్రసిద్ధపద్ధతి మనలంబ్యైవసుమనోల్లాస శబ్దేనాంతత్వేన సుమనః పదం ఛింద్మః సుమనసాం=విదుషాం "అల్లా=అంబా" ఆస్తే=నివసతి యత్ర గ్రంథేససుమనోల్లాస ఇతిగ్రంథసంజ్ఞా పరత్వేన రామశబ్దవత్ అధికరణార్థేహాలశ్చేతిఘఞ్ కరణాధి కరణయోరితి బాధకమపిల్యుటం నివర్త్య బహుళకాందధి కరణార్థే హాలశ్చేతిఘఞ్ విదుషాంజ రోరిత్యుత్వేగుణే పూర్వరూపే మనోభిరామ శబ్దవత్ సుమనశ్శబ్దాల్లాశయోః సంధిః అంబార్థవాచకశ్చ అల్లాశబ్దః అజంత స్త్రీలింగ ప్రకరణే అంబార్థనద్యోర్హ్రస్వ ఇతిసూత్రోదాహరణ నిరూపణావసరే దీక్షితైరేవకౌముద్యాంన్య రూప్యతేతి ద్రష్టవ్యం విద్వజ్జననీని వాసస్థానమిత్యర్థః విద్వజ్జననీచ సరస్వతీతి రూపాత్ ననుసులభతయాసరస్వతీనివాస ఇత్యేవ నామధేయకర్తవ్యే విద్వజ్జననీనివాస ఇత్యర్థక సుమనోల్లాస శబ్దః కుతో గ్రంథ పరతయా నిర్దిష్టఇతిచేత్ విద్వన్మాతురస్మిన్ గ్రంథేన్యుషితత్వేన సర్వైః పండితైరాదర్తవ్యోయం గ్రంథఇతిధ్వననార్థం వాచ్యార్థ ప్రధానాత్ ధ్వన్యర్థ ప్రధానశబ్దఏవోత్తమ ఇత్యాలంకారిక సమయత్వాదనాయాసేన సర్వైరమణీయమిత్యానందితవ్యం ఏవంచ సమర్థితేన సుమనోల్లాస గ్రంథనామ్నా సాకం శ్రీకుమారాభ్యుదయ వ్యాఖ్యాతా వః॥ శ్రీ। వేంకట సుబ్బయార్యోవిరాజేత ఆచంద్రార్కం విద్వల్లోకముపతిష్ఠతాం యద్యస్మిన్ యః విషయే కశ్చిత్ప్రతివాదీ పుస్ఫురిషతి నోప్యస్మభ్యంతిష్ఠతామిత్యుపసంహరామః ఇమావత్ర పక్షద్వయేపి సంగ్రహశ్లోకౌ। శ్లో॥ కర్తుఃక్విజితిసూత్రతోద్య సుమనశ్శబ్దాత్ క్విజంమన్మహే తస్మాత్కర్తరికుర్వహేక్విప్యతో లోపోయలోపః క్రమాత్ లుప్తత్వాత్ క్విజిపూర్వసస్య సుమనోల్లాసోసరీనృత్యతే సమ్యక్సప్త విభక్తిష్వసౌ విజయతేసా విశ్వపాశబ్దవత్॥

శ్లో॥ యద్వాయత్రసంస్థితి సుమనసామల్లాస్త ఇత్యూహతో

విద్వాన్నాంధికసంజ్ఞయా గణికరణేషుజ్ ప్రత్యయాంన్యస్యతాం। ఆసేదూర్ధ్వమితి ప్రసాధితమిదం రూపం ద్విధాహే బుధాః। సాంతత్వం సమేతు సాంతసుమనశ్శబ్దేఽస్తి చేదాగ్రహః॥

రాజనరేంద్ర పురాంతర్గ్రామి కోటిలింగక్షేత్రనివాసి

ది 5—1—1900 } రాజనరేంద్రవరం }

కల్లూరి వెంకటరామశాస్త్రి

'సుమనోల్లాసశబ్ద మసాధువే'యనుట యసాధువే.

9—3—1900

1900 ఫిబ్రవరి 25 తేదీని ముద్రితమైన సూర్యాలోకములో సన్మార్గబోధినీవ్యాసము, ఈనడుమ సుమనశ్శబ్దోల్లాస శబ్దంబుల సంధిసూత్రములనుగూర్చి కొన్ని పత్రికలు పాడినపాటయే పాడుచున్నవి. ఇందు వింత యేదియు లేదు గాన విస్తరించి వ్రాయవలసిన యవసరంబు కనుపడదు. మఱియు వేంకటగిరి సంస్థానపండితులగు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిల వారిచే సుమనోల్లాస శబ్దసాధుత్వ విషయమై యుపన్యసింపఁబడిన శ్లోకము పత్రికలలో, క్విప్ప్రత్యయాంతంబగు మనధాతువుపై అర్శఆదులం ప్రత్యయము చేయగా 'మన అగుననన్న రెండవ పత్రంబు సీసన్మార్గబోధిని లిఖించిచూపి అర్శాదిగణము ఆకృతిగణ మయ్యును వానియందు ఈధాతువును జేర్చుటకు ప్రమాణము వలయునుగదా! అది యసందర్భము వర్ణించుచున్నది. అర్శఆద్యాకృతి గణంబులో నీధాతువుచేర్పఁబడ లేదన్నమాట యెంతవింత? ఆగణంబులో ధాతువులు చేర్పఁబడునా. అర్శఆదులలోఁ బఠింపఁబడిన 'అర్శస్' 'ఉరస్' తుంద ఇత్యాది శబ్దంబులన్నియు సన్మార్గబోధినీ మతంబున ధాతువులే కాఁబోలు. ఇవి ధాతువులేనైనచోఁ గుమ్మరివామి

లో దొరకిన నన్నియు నిత్తడి చెంబులేయగును. నాల్గవ యధ్యాయం బులో మొదటి సూత్రంబగు 'జ్యాప్ప్రాతి పదికాత్' అనిన సూత్రంబు పంచమాధ్యాయాంతము, అధికారమనికాముగ శబ్దాధికారమందుఁ జె ప్పఁబడినది. 'అర్శఆది భ్యోచ్' అనుసూత్రంబో' అయిదవ యధ్యాయ ములో రెండవపాదములోనిది. కానసీ సూత్రంబులోనికి, ప్రాతిపదిక శ బ్దంబు అధికారబుగాని ధాత్వధి కారంబులేమ. అందువలన నీగణంబు లో నీధాతువు చేర్పఁబడ లేదన్నమాట యసందర్భ ప్రలాపప్రాయంబు 'ఈ యచ్ప్రత్యయమును బాధించి ఔణాదికమగు 'అస్ ప్రత్యయము వచ్చును' అని యాసన్మార్గబోధినియే సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలవారి వాద మునందు రెండవ యసందర్భము చూపినది, ఇదియు మిక్కిలి లోకవిరు ద్ధమే. మనధాతువుకంటె కృత్ప్రత్యయంబగు,క్విప్పురాగా దీనిపైన నచ్ప్ర త్యయమును రానీక బాధించి, తిరిగి కృత్ప్రత్యయంబగు,అస్ప్రత్యయమే వచ్చునా? కాచు, చూచు, మొదలగుధాతువులపై, కృత్తురాఁగా కాపు చూపు, అయిన పిమ్మట నీశబ్దంబులకుఁ గాని యిట్టి యేశబ్దంబులకైనం గాని కృదంతముపై నింకొక కృత్తువచ్చుట గలదా? కృదంతము మీాద తద్ధితవర్ణకంబుపుట్టి కాపరి, చూపరి, ఇత్యాదిరూపంబు లేర్పడునుగాని యొక ధాతువుపై 'రుబ్బురోలు కాకి యెత్తుకొనిపోయె' నన్నట్టులు రెండుకృత్తులుపుట్టుట కనియు వినియునులడలేదు. అపుడు మొదటికృత్తు ఏయర్థమందు వచ్చును? రెండవ కృత్తు కేమి యర్థము? మొ దటిది చెప్పిన యర్థమే రెండవదియుఁ జెప్పునా పునరు క్తి దోషంబుసంభవించును. భిన్నార్థమును జెప్పునా. "అన్యోన్య విరుద్ధా ర్థంబులచే నర్థశూన్యంబగును, కావున, కృదంతముపై కృత్తేపుట్టిన మొ దలం జెవులపిల్లికేగాక యాపిల్లి చెవులపైఁ గూడఁ గొమ్ములు మొలచు ను. మఱియు నిచ్చట 'అసుక్' ప్రత్యయ మనవలెను గాని 'అక్' అనఁగూడదు. ఇదియు కాక యీ పత్రికామతంబున మనధాతువుకం

జై, క్లిప్వపుట్టి జౌణాదికంబగు అసున్ వచ్చినయెడ అనునాసికవ్యక్తి ఝలోః జ్ఞతి అని దీర్ఘంబు రాఁగా మానః, మానసీ, మానాంసి అనిన విరుద్ధరూపంబు లేర్పడి మనశ్శబ్ద మనవలసిన చోట మానశ్శబ్దమనుట విధియై 'గండస్యోపరిపిటకా సంవృత్తా' అన్నట్లు రెండవయనర్థంబు సంభవిల్లును మఱియు సుమన ఉల్లాసమనియే భాష్యకారులు ప్రయోగించిరిగాన సుమనోల్లాసమనఁ గూడదని యాక్షేపించు నీపత్రిక, 'అర్శఆది గణ' మనుటకు మాఱుగా, అర్శాది గణమనిపలునాఱు సంధిఁజేసిపలుకుచున్నది అట్టిశబ్దమును దిద్దుకొనక పిచండిల పాండిత్యప్రచండంబగు సూర్యాలోక పత్రికగూడ ముద్రించుకొన్నది. అర్శశ్శబ్దముకూడ సుమనశ్శబ్దమువలెనే సకారాంతముగాన సంధియెట్టులు గూడును? అర్శాది గణమని భాష్యకారులు సవర్ణలోపంబుగా భాష్యంబులోఁ బలికిరో? అర్శశ్శబ్దము కడనేల యీపదపాతము. హా! తెలిసినది. అర్శశ్శబ్దముంగాంచఁగానే అరిసెలపిండిపంటజ్ఞప్తికివచ్చి నోరూరితీపికిలోభించిభాష్యకారులీ శబ్దమునూర్చి సంధిచేసికొనిరి. సుమనోల్లాసశబ్దంబు పచ్చివెలగ కాయవలె గొంతుకంబడి కంఠము బిగియంబట్టఁగా సుమన ఉల్లాసమని బహుకష్టంబుగానుచ్చరించి దురహంకారముతో నీరెండు శబ్దంబులను గలియకుండ శిక్షగా నెడఁబాపిరి. భాష్యకారుల యంతటివారి కేయంత దురహంకారమున్నప్పుడు పత్రికాధిపతులకు వేఱే చెప్పనేల. వారేసూత్రభాష్యంబులో సనిరని శంకింతురో? ఈ పాణినీయ సూత్రంబుల భాష్యంబులోఁ గాదు. సుమనోల్లాసశబ్దంబు గుదిరిపోయెనుగదాయని యేమియుందోచక క్రిందికిం మీదికింబన్ను కొన్న సూత్రంబుల భాష్యంబులోఁ బలికిరి. ఓపండితేంద్రులారా. సకలవిధంబుల నాయుక్తంబయి తెలుఁగు భాషలోనే యుంటింపఁబడిన యీ కుట్టువాంత వ్యాసంబును గగనంబు దొరకినట్లు భావించి ముద్రించుకొన్న సూర్యాలోకమును జూచితిరిగదా! ఇఁకవిస్తరించనేల? కొన్ని దివసంబుల క్రిందట నొకా

నొక పండితునిచే సాధింపఁబడి, యాచార్థక క్వజ్ ప్రత్యయాంతం బగు సుమనశ్శబ్దంబుపై, క్వజంతంబైన యాకారాంత సుతీ శప్కీ–శబ్దంబులకుంబలె, క్విప్పుచేయఁగా సిద్ధంబగు నాకారాంత సుమనశ్శబ్దమును, ఉల్లాసశబ్దంబుతో సంధించి, పండితులవలె నాచరించువారి కుల్లాసకరమని యొకపక్షంబును, 'సుమనః + అల్లా + అసః—అని సంధివిభజించి అల్లా శబ్దమంబార్థకంబుగాక, పండితుల తల్లికి నివా సంబైనదని యింకొకపక్షంబును 1900 సం జనవరి 23 తేదీని పొడిచిన శశిలేఖోదయంబు ననుభవించి యభినందింతురుగాక లేకచేతనైనచో నిందింతురుగాక;

మఱియు 1900 సం ఫిబ్రవరి 18 దివసంబున నచ్చువడిన సూర్యాలోకంబు, కాళహస్తిమాహాత్మ్య శోధనసమయంబున పత్ర, ఛత్ర, క్షత్ర మొదలగు శబ్దంబులకుఁ దకారద్విత్వంబు లుంచుచు 'సర్వత్ర శాకల్యస్య' అనుసూత్రంబు నీద్విత్వలోపంబునకు గతియని కొందఱువాదించుచున్నారనియు, దేశమెల్లను నిరక్షరమయినప్పుడావాదము తగుననియు, నిరక్షరమై మునిఁగి పోవుచున్న జగంబును సాక్షరంబు జేయుచున్నది ఆ సూత్రంబున ద్విత్వలోపంబును చెప్పుచున్న వాదంబును, ద్విత్వముండవలెనన్న వాదంబును హాస్యాస్పదంబుగా బింబప్రతిబింబభావంబునకు యోగ్యంబు లేకాని, ఈవజలో సుమనోల్లాసశబ్దంబునకుఁ బ్రాణంబులోయు బ్రహ్మలవతరించినట్లు, అజాగళస్తనాయమానంబైన యాతకారప్రపంచంబును శాస్త్ర శుచిదృష్టిచే లయింపఁజేయ నగ్రగలును నావిర్భవింపఁ గలారాదరుగాక!

ఇట్లు విన్నవించు

ధటా సూర్యప్రదర్శి.

—):o:(—

23—9—1912

4 సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్షి

ఏకశబ్దంబు మొదలు నవాంతసంఖ్యాపదంబులకు సమాస
సాధుత్వసమర్థనము.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి సమర్పిత స్వాభిప్రాయము
శ్రీవేదమూర్తులయిన బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రులవారి
సమ్ముఖమునకు.

గీ॥ త్రిపథగయాప్త పతంజలి! కైయట నాగేశపండితోక్తిరసైః।
వాచాశ్లేషి వ్యాస। సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్ష్యాఖ్యః॥

శ్లో॥ శ్రుతవిశ్రుత జంధ్యాల। శ్రీగౌరీనాథశాస్త్రి వర్యకృతం।
ఏకాదినవాంతాంక। ద్వంద్వాదినిషేధమండనం జీయాత్॥

పావనపురుషాగ్రణీ!! పండితగేయచూడామణీ? పారితోషికంబుగాఁ దయపంపిన యేకాదినవాంతాంకద్వంద్వాది నిషేధనిర్ణయంబనెడి పుస్తకంబును సవిస్తరంబుగా సావధానమనస్కుండనై చదువఁగాంచితిని. ఈకోశంబున సిద్ధాంతపక్షంబున నిరూపింపఁబడినసమక్తులు పండితమౌలికి మూర్ధాభిషిక్తయుక్తులుగా స్ఫురింపక మానవు. పూర్వపక్షులెవ్వరో విశేషించి పేర్కొనఁబడకుండఁజేసి వారినామధేయ రూపధేయంబులు నా మానసంబునకు గోచరంబులు గాకున్నయవి. పూర్వపక్షులు మద్ధర పూర్వపక్షంబులనుకొన్న నారాయణశాస్త్రంబులు వారిమొదల బారాయణమాత్రఫలకంబులే కావున పారాయణశాస్త్రంబులని చెప్పనొప్పును గాని నారాయణశాస్త్రంబు లెంతమాత్రమును గానేరవు. అదియట్లుండఁగా నాయభిప్రాయంబును వినఁగోరుచున్నాఁడను.

1 ఏకద్విత్రిచతుర్భిర్వేణ గణనా మేషామివా న్తంయుతానా

ఇత్యాద్యనర్ఘరాఘవ ప్రముఖగ్రంథంబులందు “ఏకద్వ” ఇత్యాదిస్థలం బులసూ॥ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యం॥ అనుసూత్రంబున నేకశేషంబెందుకు రాలేదని 37పుటలో పూర్వపక్షులు శంకించుటం గాంచితి.

వారి తాత్పర్యంబిట్లని తోఁచెడిని.

పూర్వోక్తములగు ప్రయోగంబులలోని త్రిశబ్దాదులు త్యదాదిభిన్నంబులు గాన నయ్యవి త్యదాద్యంతర్గతములై ద్విశబ్దాదులతోఁ జార్థంబున మిళితంబులైనపుడు, “సచ, దేవదత్తశ్చతౌ॥ ఇత్యాదులందుఁ ద్యదాద్యంతర్గతంబైన తచ్ఛబ్దంబుమాత్రము శేషించి యాశబ్దంబుమీఁద నున్న ద్వివచనంబుచేత దేవదత్తశబ్దార్థంబును సహితము దెలిపినట్లు ప్రకృతంబునంగూడఁ బైప్రయోగములలోని ‘ఏక’ శబ్దముగాని ‘ద్వి’శబ్దముగాని శేషించి తమమీఁదను బహువచనప్రత్యయంబును బొంది లోపింపఁ దగియున్న త్రిశబ్దాదులయర్థంబును నేల నుడువఁజాలవనినప్రశ్నార్థంబు కరతలామలకంబుగా స్పష్టపడుచున్నయది. మఱియు “ఏకద్వి” శబ్దంబులు చార్థంబున మిళితంబులైనచో, సూ॥ త్యదాదీనాం మిథస్సహోక్తౌయత్పరం తచ్ఛిష్యతే॥ అనుశాస్త్రంబున ద్విశబ్దంబుమాత్రమె శేషించి లోపింపవలసియుండిన యేకశబ్దార్థంబు నేలబోధింపనేరదనియు రెండవప్రశ్నార్థంబుప్రకాశించుచున్నయది. ఈ రెండుపూర్వపక్షంబులకును నీవక్ష్యమాణంబైన త్యదాదిసూత్రస్థ శేఖరంబే సమాధానంబు సమంజసంబుగాఁ దెలుపుచున్నయది॥ త్యదాద్యంతర్గతయోరపి, ఏకద్వ్యోర్నైకశేషో నభిధానాత్ ధ్వనితంచేదం సరూపసూత్రభాష్యే, ద్వంద్వోష్యేతయోర్నః। ఏకాదినవాంతానాంద్వంద్వా భావస్యచార్థేఇతిసూత్రశేషే భాష్యేధ్వనితత్వాత్ ఏవంచ ఏకద్వికరణేహేతూ మహాపాతకపంచకేత్వ ణావన్మన్యతేకో౽ఁ। గాపూయః పంచకారయుక్” ఇతి నైషధపద్యే ఏకద్వికరణే ఇత్యసాధ్వేవ॥ పైనిం జెప్పిన సూత్రశేఖరంబునగేశపండితులు సరూపసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, ఏక

ద్విప్రభృతు లయిన యంకంబులకుఁ గ్రమంబుగా నేకశేషంబును ద్వంద్వసమాసంబును "ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్" అను భాష్యతాత్పర్యము వలన లోకప్రయోగ ప్రసిద్ధంబులుగావని స్థిరపఱుచుచున్నారు. 1 సరూపసూత్రభాష్యధ్వని స్పష్టపడఁగా నీక్రిందను స్థాలీపులాకన్యాయంబుగాఁ గొంచెము వ్రాసి కనఁబఱుపఁబడును. ఏకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేకశేషంబెందుకు రాదని శంకించుకొని "సంఖ్యాయా అసంప్రత్యయాదన్యపదార్థత్వాచ్చానేకశేషః। సంఖ్యాయా అర్థాసంప్రత్యయాదేకశేషో న భవిష్యతి, న హ్యేకావిత్యనేనార్థో గమ్యతే। అన్యపదార్థత్వాచ్చ సంఖ్యాయా ఏకశేషో న భవిష్యతి" అని భాష్యము "ఏకశ్చ, ఏకః" అని యేకశేషంబు చేసినచో నట్టి ద్వివచనాంతమైన యేకశబ్దంబు, లోకప్రయోగప్రసిద్ధిం జేసి యసహాయులనెడి యప్రకృతార్థంబిచ్చునుగాని యిద్దఱనిన సంఖ్యార్థమెంత మాత్రంబును బోధింపఁజాలదనియు, ఇద్దఱనిన యర్థంబు నిస్సందేహంబుగా బోధించుటకు ద్విశబ్దంబె కంకణంబుగట్టుకొని జాగరూకంబగుచున్నదియనియుఁ బూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. అనఁగాఁ బ్రకృతియైన యేకశబ్దంబేకత్వసంఖ్యను దెలుపుచుండఁగా నట్టి ప్రకృత్యర్థంబునకు ననువాదకంబయిన యేకవచనంబె యేకశబ్దంబుపయి వచ్చుట న్యాయంబుగానఁ బదార్థద్వయంబును బోధించుచుఁ బ్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబయిన ద్వివచన ప్రత్యయంబు రాదని భాష్యతాత్పర్యము. ఇట్లె నాలుగ సినయర్థమును ధారాళముగాఁ దెలుపునట్టి చతుర్శబ్దంబు చాకచక్యంబుతో నివ్వటిల్లఁగా, చతుర్శబ్దార్థమునందు "ద్వౌచ, ద్వౌచ" యని యేకశేషంబు గలిగించి ప్రకృత్యర్థంబైన ద్విత్వంబునకు విరుద్ధంబయిన బహువచనప్రత్యయమ్ముంచినచో నట్టి ద్విశబ్దంబు, ఏకశేషంబెందుకు రాదని యడిగినవారలకు, సార్థకత్వంబును గలిగింపక యనర్థప్రదమగునని యు, భాష్యమం దుద్ఘోషింపఁ బడినది. పైనిం జెప్పిన కారణంబులవలనచే దశాంతశబ్దంబులవఱకు నున్న యంకంబులకు నేకశేషంబు గలుగ నేరదు.

కాని యిట్టి దుర్బలంబైన పక్షంబులం గైకొని యెంతో గగనంబుగానెంచుకొనుచు సంచరించువారికి వైయాకరణ పరీక్షకులు సాహాయ్యపడనందున నేకాకిత్వంబు సంఘటిల్లి, యేకశేషత్వంబు రాకపోదని నమ్ముచున్నాఁడను.

2. చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనియుంగూడ నెట్టులున్నదో కొంచెము విన్నవించుచున్నాఁడను చార్థంబులలో నొకయర్థంబైన సమాహారంబునందు ద్వంద్వప్రకరణమ్మున భాష్యంబులో నిట్లు శంకాసమాధానంబులు వ్రాయఁబడియున్నవి. "ఏకాదశద్వాదశేతికోయం సమాసః॥ ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వః। ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వఇతిచేత్ వింశత్యాదిషువచనంప్రాప్నోతి।ఏకవింశతిఃద్వావింశతిః" అని చెప్పి "తత్త్వేకవచనంతదానపుంసకలింగంప్రాప్నోతి। లింగమశిష్యంలోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య" అనియుపసంహరింపఁబడినది. పూర్వోక్తభాష్యంబున సమాహారప్రకరణంబులో నేకాదశద్వాదశశబ్దంబులెట్లు సాధువులనిశంకించుకొనుటంబట్టి దశశబ్దంబుకంటెఁ గ్రిందనున్న యేకాదినవాంతసంఖ్యలకొనఖండసంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబునిషిద్ధంబని ధ్వనించుచున్నది। నవాంతసంఖ్యలలోనే యట్టిసమాహారద్వంద్వంబుండెనేని "ప్రథమాతిక్రమణేకారణాభావాత్" అనున్యాయంబునకు వ్యతిరేకముగా నేకద్వ్యాదులనుమీఱి యేకాదశద్వాదశాది సంఖ్యాశబ్దపర్యంతానుధావనం బేల భాష్యకారులు చేసిరి? గావున నవాంతసంఖ్యలలో నొండొంటికి నఖండసంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబు లేదన్న భాష్యతాత్పర్యంబు నిశ్చితమగుచున్నది. అందులకుఁ గారణం బేమనఁగా "సంఖ్యాయా అల్పీయస్త్వాదన్యపదార్థత్వాచ్చానేకశేషః అని యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తిని నిషేధించుటలోఁ జెప్పిన సరూపసూత్రభాష్యస్థయుక్తులే యీసమాహారద్వంద్వనిషేధంబునందును హేతువులగుచున్నవియనినా బుద్ధికిదోఁచెడిని.॥ ఏకాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తిఁ జెప్పి యాశబ్దంబులపైఁ

ప్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబగుద్వివచనాదులుంచినను ద్విశబ్దాదులవలననట్టిద్విత్వా ద్యర్థసంఖ్యలుస్ఫురించినట్లుస్ఫురింపక "ఏకౌ, ఇత్యాదులవలన, ననహా యులన్న యప్రకృతార్థం బెట్లులుత్పాదించునో; యట్లే పరికృతంబునందు నే కద్వ్యాదులకు సమాహారద్వంద్వంబు రచించినను, త్రిత్వాద్యఖండసం ఖ్యలను స్పష్టంబుగాఁ జెప్పుటకుఁ బ్రసిద్ధంబులైన త్రిశబ్దాదులు జాగరూ కంబులగుచుండ, నేకద్వ్యాదులకు నొనరించిన సమాహారద్వంద్వంబుల వలనఁ ద్రిత్వాద్యఖండార్థసంప్రత్యయంబు కలుగ నేరకత్వాద్వ్యశసమాహార ద్వంద్వఘటకములైనను, నేకద్వ్యాదిశబ్దంబులు వేర్వేఱుగాఁ దమతమ యర్థంబులమాత్రమును బోధించుటలో వినియోగించినందున సాభిధాశ క్తి వినియింపఁగా, నన్యోన్యసాహిత్య విశిష్టసంఖ్యాబోధను (సంకలితార్థ ప్రతీతి) స్ఫురింపంజేయంజాలవనిభావ్యతాత్పర్యము. త్రిత్వాదిసంఖ్యార్థ బోధకంగా ననన్యసాధారణంబైనస్వాతంత్ర్యమ్ము వహించి రూఢంబు లై విభాగంబుగాఁ ద్రిశబ్దాదులు జాగరూకయమానయశంబులతోఁ బరిఢ విల్లుచుండఁగా, నట్టివాని ముందట నెంతో కష్టపడి సమాహారాది ద్వంద్వంబుల నొందివచ్చినను నేకద్వ్యాది శబ్దంబులు తమలోఁ బ్రత్యేక ముగా నొకదానికిని లేనట్టి పరకీయశక్తిని నన్యోన్యసాహాయ్యంబునఁ ద మకుఁ దెచ్చిపెట్టుకొని లోకంబులో వ్యవహరించుటకు జంకి సిగ్గుపడుం గాని, యట్టి సమాసంబులలో నున్నయయ్యవే, వేర్వేఱుగా జన్మప్రభృ తిఁ దమకు జగదీదితంబైన స్వశక్తిని విడనాడక సార్థంబులు భిన్నభి న్నంబుగా వెలిబుచ్చునా? నటులో నేమి ప్రతిబంధము గలదు? కాఁబట్టి యేకాదశాదిశబ్దంబులకు దక్కఁ దక్కినవాంగసంఖ్యలకు సమాహా రంబు చెప్పినను, నఖండ సంఖ్యార్థబోధము (విరహితయవసంఖ్యాప్రతీతి) శబ్దశక్తి స్వభావంబునంజేసి కలుగ నేరదని భావ్యతాత్పర్యమునియమంబు సజాతీయవిశేషయుంగాన పేర్కొంచునుగాన ఏసమాహారాదిద్వంద్వంబులలో నేకాదిసంఖ్యలు దశాదిసంఖ్యలతో సమసించినపుడు సంకలితసంఖ్యార్థబో

ధంబు నిచ్చునో, ఆసమాహారాదిద్వంద్వంబులలోనే యేకాదినవాంత సంఖ్యలు సమసించినపుడు సంకలితార్థంబు నీయఁజాలవని సంకలిత సంఖ్యార్థంబుతత్రత్యభాష్యప్రకరణంబునంబట్టినియమింపఁబడుచున్నది. కాని ద్వంద్వంబు నియమింపఁబడదు. సమాహారద్వంద్వంబులో ద్రవ్యంబులు విశేషణంబులును, సాహిత్యము ప్రధానముననియు, ఇతరేతరద్వంద్వంబులో సాహిత్యము విశేషణము ద్రవ్యంబులు ప్రధానములుననియు, శాస్త్రమర్యాదననుసరించి యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పినచో సాహిత్యప్రాధాన్యమునం జేసి సంకలితసంఖ్యా ప్రతీతి తప్పక స్ఫురించుననియుఁ. గాన నట్టి స్థలంబులందు నితరేతరద్వంద్వంబే రచింపవలయుననియు నట్టి సంకలిత సంఖ్యాప్రతీతికొఱకే "ఏకాదశ, ఏకవింశతి" ఇత్యాదులందు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పిన భాష్యసారస్యము ధ్వనించుచున్నదియనియుఁ జెప్పుటకు నవసరంబు కానిపింపదు. ఏకాదశాదిశబ్దంబులతో నితరేతరద్వంద్వంబు సేయఁగా నిత్యబహువచనాంత దశశబ్దాంతసమాసంబులలో బాధ లేకున్నను "ఏకవింశతిః" "ద్వావింశతిః' ఇత్యాదులందు నితరేతర ద్వంద్వంబునలన సమాసంబులో ఏకవింశతీ అని ద్వివచనాపత్తి కలుగునను కారణంబుననే సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడినదికాని సంకలనార్థప్రతీతికై కాదు. కావుననే చార్థేసూత్ర భాష్యంబున నిట్లు వ్రాయఁబడినది. "ఏకాదీనాం దశాదిభిర్ద్వంద్వ ఇతిచేద్వింశత్యాదిషు వచనప్రసంగ ఇతి; నైషదోషః. సర్వోహిద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతి, తదా తస్యైకవచనం తథా నపుంకలింగం ప్రాప్నోతి, లింగమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య" అని యుపసంహరింపఁబడినది. పైనిఁజూపఁబడిన చార్థేసూత్రభాష్యములో నేకవింశత్యాదులందు ద్వివచనాదులువచ్చి రూపమందు దోషంబు గలుగుననియు, కావున సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడెనేని లింగము లోకాశ్రయమయినందున నపుంసకలింగముగాక స్త్రీలింగమె యుండవచ్చుననియుఁ భాష్యంబు

నఁ జెప్పఁబడినదిగాని సంకలితార్థప్రతీతిని కలుగనేరదనియాపత్తి యీయఁ బడలేదు. సమాహారద్వంద్వరచనవలన ముఖ్యంబుగా సంకలితసంఖ్యా బోధమే తోఁచునని తట్టిదోషోద్ఘాటనంబు సేయక యట్టి సమాసంబుల నితరేతరద్వంద్వంబు నొప్పుకొనుచు వచనంబునం జేసి దోషము వచ్చునని యెట్లు రూపనిష్పత్తిదోషంబు మాత్రమే చూపఁబడినది? కాన, ఏకాదశశబ్దము మొదలుకొని అష్టాదశశబ్దంబు వఱకు రూపనిష్పత్తి దోషంబు లేనందున సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులలో నేదియైనను జేయవచ్చుననియు, సంకలితార్థబోధంబు "ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్" అనున్యాయంబున శబ్దశక్తి స్వభావంబుననే కలుగుననియు, భాష్యకైయటుల తాత్పర్యంబు చార్థేసూత్రమునొద్దఁ గరతలామలకంబుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుననే ద్వ్యష్టనసూత్రశేఖరమున "ద్వావింశతిరితి, సమాహారద్వంద్వే స్త్రీత్వఁ లోకాత్, ఇతరేతరయోగస్తున. తత్సూత్రభాష్యే ఏవద్వనితానభిధానాత్" అని యేకవింశతిద్వావింశత్యాదులయందు నితరేతరయోగంబునకు ననభిధానమని చెప్పుచు నిట్టి శబ్దంబులకు సంకలితార్థబోధంబు శబ్దశక్తి స్వభావంబునఁ గలుగునని యభిప్రాయపడి "వస్తుతః సంఖ్యాంతరాణి నిరస్తావయవా న్యేవైకవింశత్యాదీని" అనితుట్టతుదను లిఖింపఁబడినది. కాఁబట్టి యేకద్వ్యాది శబ్దంబులకు సంకలితసంఖ్యార్థమందు సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులకు ననభిధానంబుగాని భిన్నార్థప్రతీతియం దట్టిసమాసంబులు ఘంటాపథంబుగా నొప్పుచుండునని తోఁచుచున్నది. కాన సమహారంస్థలంబున సంకలితార్థకల్పనంబు సరసంబుగాఁ గానిపింపదు. మఱియు సిద్ధాంతకౌముదిలోనే ద్వ్యష్టనసూత్రమునొద్ద "ద్వౌచ, దశచ" అని సంకలితసంఖ్యార్థమందు నితరేతరద్వంద్వవిగ్రహంబు రచించి చూపఁబడినను, శేఖరకారులెత్తుకొని సంకలితార్థమం దితరేతరయోగంబుగూడదని యాక్షేపింపలేదు. సమాహారద్వంద్వస్థలంబున సంకలితార్థంబు తోఁచుననన్నచో "ఛత్రోపాన

హం ధరతి, శమీాద్రుపదం ప్రాప్నోతి” ఇత్యాదిసమాసఘటక పదార్థం బులకు సంకలనంబు గలిగి విరుద్ధార్థంబగును. ఈయర్థంబునే, సూ “ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే” అను సూత్రకారప్రయోగంబును “సరూపాణాంశేష ఏకవిభక్తావితీయత్యుచ్య మానేద్విబహ్వోరపి శేషః ప్రసజ్యేత” అను సరూపసూత్రస్థభాష్యప్రయోగాదులును దృఢపఱచుచున్నవి. భిన్నార్థస్థలంబున సంఖ్యావాచక పదంబులకు ద్వంద్వంబు నిర్వివాదంబుగా నుండవచ్చునందు రేని “శ్లో॥ ఏకద్వికరణే హేతూ। మహాపాతకపంచకే। తృణవన్మన్యతే కోప। కామాయః పంచకారయః॥” అను నైషధకావ్యమునందలి పద్యంబులోఁ గోపము ఏకకరణమందు హేతువనియు, కామము ద్వికరణమందు హేతువనియు, అనఁగా, ఒక బ్రహ్మహత్యనే చేయుటకుఁ గోపము కారణమనియు, సువర్ణస్తేయ గురుతల్పగమనములను రెండు మహాపాతకములను జేయుటకే కామము కారణమయు, లోభమైదుమహాపాతకములను జేయుటకుఁ గారణము గానఁ గోపకామములను తృణతుల్యముగా లోభము చూచుననన్న పద్యార్థంబులో “కోపకామా” అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న కోపము “ఏకద్వ” అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న యేకశబ్దముతోను, తర్వాతనున్న కామము తర్వాతనున్న ద్విశబ్దంబుతోను యథాసంఖ్యముగా భిన్నభిన్నపదార్థంబులతో నన్వయించునందున నిచ్చట సంకలితసంఖ్యాప్రతీతిలేదు కాఁబట్టి యేల నాగేశపండితు లీకవి ప్రయోగంబును నసాధువని యుపేక్షించెనో యుత్తరంబు చెప్పవలయునని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁ జిత్తగింపవలయును.

సమాధానము

“ఏకద్వ” అను ద్వంద్వంబులోనున్న “ఒకటి” “రెండు” అను సంఖ్యలతో “కోపకామా” అనుద్వంద్వంబులోనున్న రెండుపదార్థము [illegible]

సూత్రస్థభాష్యమునకై యీ టవివరణముల తాత్పర్యమై యున్నది. కనుక స య్యని యేకదేశంబుగా సాలీపులాకన్యాయంబున నుదాహరించు చున్నాఁడను. "ఆద్యంతౌ టకితౌ" సమాసనిర్దేశాద్యంతశ్రీ నజ్ఞాయతే క ఆదిః కోన్తఇతి తద్యథా—"అజావిధనౌ దేవదత్తయజ్ఞదత్తౌ ఇత్యు క్తేత్ర నజ్ఞాయతే—కస్యాజాధనా, కస్యావయ ఇతి భాష్యం॥ యద్యపి దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్య చాజా అవయశ్చధనమితివాక్యేపి క్రియవ్యవ స్థా నాస్తితథాపి సమాసేనుతరాం నాస్తీతి ప్రతిపాదయితుం సమాసఇత్యు క్తం, కైయటః॥ సుతరామితి, యత్రైన సాహిత్యస్య నియమేన ప్రతీతిః, పృథక్ స్థితిశ్చ, తత్రాపి చేత్ క్రమవ్యవస్థా కిముక్తవ్యం సాహిత్యప్రతీ తౌ వపృథగుపస్థితౌ చేత్యర్థః వివరణం॥ "దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు అజావిధ నులు" అన్న సమాసస్థలంబులో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులిద్దఱిలో నెవరివి మే కలో యెవరివి గొఱ్ఱెలో తెలియఁబడవని భాష్యము. దేవదత్తునకు య జ్ఞదత్తునకును మేఁకలును గొఱ్ఱెలును ధనమనునట్టి వాక్యమునందును యథాసంఖ్యము చెల్లదు కాన సమాసమందు నుత్తరాం క్రమాన్వయము లే దని కైయటము. ఈయభిప్రాయమునే వివరణకారులు నాగేశపండితులు ను సమ్మతించుచున్నారు. దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులను బంచు కొనిరి యన్నచోట సాహిత్యమువలన సమాసవిశిష్టార్థముతో సమాసవి శిష్టార్థము సంబంధించునుగాని క్రమాన్వయము లోకమర్యాదననుసరిం చి కలుగదని గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము. కనుకఁ గ్రమాన్వయములేక దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును జరస్థిరాస్తులుభయములనుభాగించుకొ నిరియన్న యర్థంబుతోఁచును అట్లే సీతారాములను భరతశత్రుఘ్నులు పూజించిరియన్న వాక్యంబునందుఁ గూడ సీతారాముల నుభయులను భ రతశత్రుఘ్ను లుభయులు పూజించిరియన్న యర్థంబగుఁగాని సీతను భ రతుఁడును రాముని శత్రుఘ్నుఁడుబూజించిరియని క్రమంబు చెల్లనేరదు. ఈయర్థమే "ఆద్యంతౌటకితౌ" అనుసూత్రమునొద్ద శేఖరమందు వ్రా

యఁబడినది. "యద్యప్యత్రి మిళితస్య నైకత్రాన్వయ ఇతిద్వంద్వోన ప్రాప్నోతి॥ తథాపిసమూహయో రన్వయబోధోత్తరం యథాసంఖ్యమితి సూత్రారంభ సామర్థ్యాత్పునః ప్రత్యేకమన్వయః లోకేత్వేవం రీత్యా ప్రయోగో సాధురేవేతిభాష్యేస్పష్టం" కావునఁ బ్రకృతమందును "కోప కామౌ ఏకద్వికరణే హేతూ" అనినచోటను "కోపకామౌ" అనిన ద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థము "ఏకద్వి" అనినద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థముతో నన్వయించును, "ఏకద్వి"అనుదాని విశిష్టార్థము ప్రకరణసందర్భవశంబున మూఁడు(మహాపాతకములు) గాన సంకలనంబుచేయఁగాఁ గోపకామము లుభయములు గలిసి మూఁడు మహాపాతకములను జేయ హేతువులగుననిన యర్థంబగునుగాని కోపమొకదానిని (మహాపాతకమును) కామంబు రెండింటిని (మహాపాతకములను) జేయ హేతువులౌనని నక్రియాన్వయంబు రానేరదని శేఖరకార తాత్పర్యము. దేవదత్తుఁడునూఱురూప్యంబులును యజ్ఞదత్తుడు రెండునూఱులరూప్యంబులును నీయవలసియున్నపుడు దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును గలిసి "గర్గాశ్శతందండ్యంతాం" అనుచోటునందువలెనే సముదాయవాక్యపరిసమాప్తిన్యాయంబున మూఁడువందలరూప్యంబుల నీయవలసియుండిరియనిన లోకవ్యవహారము కలుగును. అచ్చటి ప్రకరణసందర్భవశంబున ఘనభాగంబుల న్యూనతాధిక్యంబులు తెలియును. అట్లే ప్రకృతంబునందును గోపకామంబులు మూఁడుమహాపాతకములు సేయుటకు హేతువులనినచోఁగూడ ఉచితత్వమునుబట్టి కోపము బ్రహ్మవధంబునకును, కామము సువర్ణస్తేయ గురుతల్పగమనంబులకును గారణములనిన యర్థంబుతోఁచును కాని కోపము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికి, కామము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికిని గారణములుగాలేవు. "శ్లో॥ కామఏష క్రోధఏష రజోగుణసముద్భవః" అను గీతావాక్యమునఁ గామము కోపము నెడి కార్యరూపంబునఁ బరిణమించుటఁ జేసి "తదనన్యత్వ" న్యాయంబునఁ గోపము రూపాంతరముం బొందినకా

మమేకానఁ గామంబు మూఁడుమహాపాతకంబులకును గారణంబైనను గోపంబారీతినిగా నేరదు. కనుకఁగోపకామముల కార్యౌచిత్యముననుసరించి తాత్పర్యనమన్వయంబు చేసికొనవలయునని తోఁచుచున్నది. పూర్వోక్తకారణంబులచేత "ఏకద్వికరణే హేతూ" అనుచోటను సంకలనార్థంబు చెప్పనందున "త్రయాణాంకరణే హేతూ" అనవలసియుండునని శేఖరకార తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లుశాస్త్రార్థంబు నాలోచింపఁగా నవాంతసంఖ్యలకు సంకలనార్థంబులేని స్థలంబులందు శంకనొందక నిరంకుశంబుగా ద్వంద్వంబు నివ్వటిల్లుననిస్పష్టపడుచున్నది. సాహిత్యరత్నాకరము దోషతరంగము. శ్లో "పార్థో వాహాపద త్రిసప్తదశదోర్గల్లశ్ఛవై?" అను శ్లోకమునొద్ద "త్రిసప్తదశదోర్గల్ల ఇత్యత్ర వింశతిదోరితివక్తవ్యే త్రిసప్తదశదో రిత్యపుష్టార్థం ప్రకృతానుపయుక్తార్థ॥ మపుష్టార్థంతదుచ్యతే ఇతిలక్షణాత్" అనియున్నది. "త్రిసప్తదశదోర్గల్లః" ఈస్థలమందు "ఇరువది" అన్నయర్థమును, మూఁడు, ఏడు, సది, అను మూఁడు సంఖ్యల సంకలనంబుచేసి చూపుచు నపుష్టార్థదోషంబునకే యుదాహరణముగా నీఁబడినది. చ్యుతసంస్కారంబునకు నుదాహరింపఁబడలేదు. ఇట, మూఁడు, ఏడు, సంఖ్యలు నవాంతసంఖ్యలలోనివి గావున సంకలనంబులో సమాసంబెట్లు గుదురునో సంశయింపవలసియున్నది, అట్టినిషేధము కేవలమును నవాంతసంఖ్యలకే ద్వంద్వము చేయునపుడుచెల్లును గాని యతీతసంఖ్యా సమభివ్యాహారస్థలంబున నిషేధంబు ప్రవర్తిల్లనేరదని తోఁచుచున్నది. ప్రకృతంబున నవాంతసంఖ్యాతీతమయిన దశసంఖ్యకూడ నున్నందున నట్టినిషేధము చెల్లదని ధర్మాంతర్యాణి తాత్పర్యముయినట్లు ధ్వనించును. కాన సంకలనార్థస్థలంబు కానిచోట్లను నవాంతసంఖ్యలకు ద్వంద్వంబుండవచ్చును.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్పంచ గుణావ్యోమాదిషుక్రమాత్. వేదాంతపంచదశీ. పం. భూ.

2 ఏకద్విత్రిచతుష్పంచానియుప తేర్దద్యాః క్రమాదాతః వె }
౯ యాతస్యాస్తుకరగ్రహేయదిచతుస్త్రిద్వ్యేంషిభిష్ట్యోత్థితా }

కాలామృతము. ౧ బిం ౩ బిం

4 ఖంభూశ్చతాః కుచసనోద్రిభవాః ఖశిథోష్టాద్రీందవోనవనవక్షితయో (౧౯౯) ర్క—సతోః—శబ్దశాస్త్రనిగంకుశ ప్రజ్ఞాధుర్యుండయిన గణేశపండితుని గ్రహలాఘవగ్రంథము. స్పష్టికరణాధికారము

5 బింబారవేరద్విద్విశరతుర (౬౭౨౨) సంఖ్యా—సిద్ధాంతశిరోమణి చంద్రగ్రహణాధికారము భాస్కరాచార్యప్రయోగము ఇతండు శబ్దశాస్త్రము గానివారు శాస్త్రాంతరరచనంబున కుండగండవి వ్యాకరణమును స్తుతించెను.

6 ఏకదశాద్యాదిభేదాస్స్యు రిద సాధారణస్య ము—భాస్కరాచార్యకృతలీలావతి మిశ్రవ్యవహారము

7 ఏకద్విత్ర్యాదిమూషావహాసమితిహార్ద్రభూమిభూమిభుజః లీలావతి: మిశ్రవ్యవహారము

8 ద్విత్ర్యాదిత్రరత్నక త్ర్యాణాం దశ నేత్రయామాంతరః—వేదాంతచిత్రదీపము

లీలావత్యాదులలో గేవలసంఖ్యావాచకంబు గకున ద్వంద్వంబున్నది.

1 అయేబాలేలీలావతి మతిమతి బ్రూహిసహితాన్ ద్విపంచ ద్వాత్రింశత్త్రినవతిశతాష్టాదశదశ; లీలా. పరి.

2 చతురశ్రేద్విపట్టిత్ర్యోణా। భుజాస్త్రిశ్రేద్వ్యశీన్న—క్షేత్రవ్యవహారము. లీలావతి

3 ద్వ్యష్టహైకా రుద్రాశ్గాపవద్రిన్సాః—సూర్యసిద్ధాంతము స్పష్టాధికారము ఉత్క్రమజ్యాప్రకరణము

ఇట్లు దిగంతవిశ్రాంత ప్రచండ పాండిత్య ప్రభాభాసురులై పండితలోకబాంధవులగు మహాసూరులు ప్రయోగించినసుకరసహస్రప్రయో

గంబులింకను బ్రవర్తిల్లుచున్నయవి. 47 వ పుటయందుయుక్తిప్రమాణంబులఁ బండితులు చెప్పవచ్చునని యున్నందున రూపసాధనవిషయములోఁ బ్రమాణపురస్సరముగాఁ గొన్నియుక్తియుక్తములైన యుక్తులనువచించి యీవ్యాసమును వ్రాసినాఁడను. ఈనాయుపన్యాసమ్మున న్యాయాభాసములోఁ జేనేని "తంసంతశ్శ్రోతు మర్హంతి। సదసద్వ్యక్తి హేతవః" అను కాళిదాసవచన న్యాయంబునఁ బండితులుపరామర్శించి పరమార్థప్రదర్శనమందు నాకుమార్గదర్శులగుదురుగాక!

ఇట్లువిన్నవించు విబుధవిధేయబంధువు.

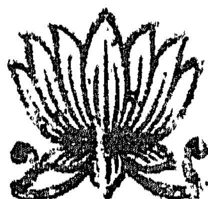
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

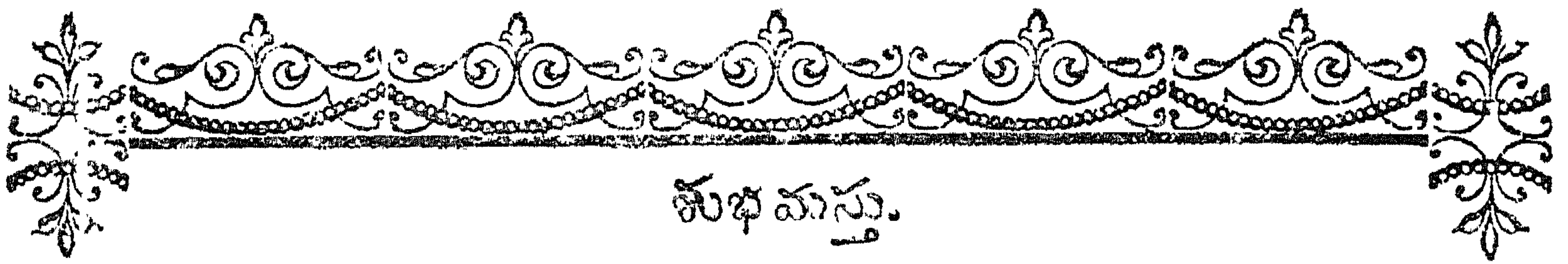
23—9—12 ఆర్ట్సుకాలేజి.

ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము.

(ఇయ్యదిబందరుపురీవాసులు సర్వదా పండితగోష్ఠీపరాయణ బ్రహ్మశ్రీరాజాధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రులవారి కిశోరకోశంబుపై నేఁబడిన యభిప్రాయము. ఆపొత్తము తెలుఁగుభాషలో నున్నందునన్నాంధ్రభాషలోనే యిదియు వ్రాయఁబడినది.)

శుభమస్తు.

5 ప్రమాదిసంవత్సర నిర్ణయపత్రిక.

—:o:—

ప్రమాదిసంవత్సర శబ్దంబునఁ బ్రమాదు లయిన యుద్దండ
పండితులకు దండంబు 1913.

—:o:—

ఈసంవత్సర నామధేయంబువిషయమయి మహానామధేయులు కొందఱు విద్యాపరిపూర్ణులను నిష్కారణంబుగా నవమానించుచుండ నయ్యది యాలకింపఁజాలక యీయుపన్యాసము నుపన్యసించుచున్నారము. ఈసంవత్సరపంచాంగములలోఁ బ్రమాదిసంవత్సర మని పెక్కురు దైవజ్ఞులు లిఖించియున్న యంశంబును, నట్లులు వ్రాసినంతమాత్రముననే కొంద ఱపూర్వవివేకులు తమపడగలపై నానుకొని యున్న జగాబుల్లు మునింగిపోవునట్టి వట్టిదుష్కాలంబు సంభవించినది యని యులికిపడి లేచి కోపప్రకోపంబున బుసకొట్టుచు విద్యాపరిపూర్ణులపైని సైతము పలుకఱపుల (అనేకబోధనంబులనుగూడ) నుపయోగించిన విషయంబును, విద్వల్లోకంబునకు విదితంబే కదా! వడ్లగింజలోని బియ్యపుగింజవంటి యీయంశంబునకు నింతయట్టహాసంబు లేమికారణముననో తెలియక యున్నవి. "శ్లో॥ మహావివేకోమనుతే తృణం జగత్." అనుశ్లోకార్థకారణంబుననే యని స్పష్టపడుచుండగా నేమికారణంబుననని వేఁజేయడుగ నేల? కేవలమును భటాటోపకర్తలు గాక యనుభవవేత్తలయిన వైయాకరణులు కుశాగ్రీయ బుద్ధిని బరిశీలించినచో 'బ్రమాదిశబ్దములో నిమిడియున్నందునఁ బ్రమాదిచశబ్దంబు వరిగింజవంటిదియు, ప్రమాదిశబ్దంబు వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ వంటిదియునని నిశ్చయించి చెప్పుటకుఁ నెం

తమాత్రమును సందియంబు గానంబడదు. కాన సావధానచిత్తంబున నాలకింపఁగావిద్వాంసులు ప్రార్థింపఁబడుచున్నారు.సిద్ధాంత కౌముదియందే స్వరప్రకరణ ప్రారంభమున "చౌ" అనుసూత్రము క్రిందను వ్రాయఁబడిన "అతద్ధితఇతి వాచ్యం" అనెడి వార్తికంబు తగువాతను నిర్దిష్టంబులయిన "దాధీచః, మాధూచః" అనురూపంబుల నియమించుగా న ర్వప్రక్రియాంశంబందును నీప్రమాదీచశబ్దంబు పోలియున్నది. సుబంతంబైన దధిశబ్దంబుగాని మధుశబ్దంబుగాని యుపపదంబైనచో "ఋత్విగ్దధృక్" అనెడి సూత్రంబు, అంచ్ ధాతువుపైని క్విన్ ప్రత్యయంబురాఁగా నలోపనుమాగమ సంయోగాంతలోపాదులు గలిగి "దధ్యఙ్, మధ్వఙ్" అను శబ్దంబులు ప్రథమావిభక్తియందు "ప్రత్యఙ్" అను శబ్దంబునుబోలె నుండునుగదా! పిదప సంబంధాద్యర్థంబునందు, అణ్ ప్రత్యయంబురాఁగా (1) దధి + అచ్ + అ (2) మధు + అచ్ + అ. అని యుండు. ఇట్లు, అంతర్వర్తియైన క్విన్ ప్రత్యయమునుబట్టి నకారలోపంబు రాఁగా భసంజ్ఞయున్నందున, అకారలోపంబును నంత్యాచ్చులకు దీర్ఘంబును "అచః। చౌ॥" అను సూత్రద్వయంబునఁ గ్రమంబుగ వచ్చుచో నాదివృద్ధిగలిగి "దాధీచః। మాధూచః॥ అను రూపంబులు సిద్ధాంతకంబుగా నుండవచ్చును.

అట్లై ప్రకృతంబునను, "నిగాదో నిగదే! మాదోమద ఉద్వేగ ఉద్భ్రమే." అను నమరకోశంబున నయినమాదమదశబ్దంబులలో నేనియైనను మత్వర్థీయము చేసినచో "మాదీ, మదీ" అను రూపంబులు క్రమంబుగానగును. సహజంబుగా మదీ ధాతువునకే ప్రమాదార్థమున్నను, అగ్నియందలి దహనప్రకాశశక్తులను నింధనంబు ప్రజ్వలింపఁజేసినట్టులు ద్యోతకంబగు ప్రశబ్దంబు ధాత్వర్థంబగు ప్రమాదంబును స్ఫుటీకరించుటమాత్రమేగావున మాదాదిశబ్దంబులకే ప్రమాదార్థంబుకలిగి మాదీత్యాది శబ్దంబులకు ప్రమాదవంతుఁ డర్థంబగును.

బొంబాయిరీడర్లోఁగూడమాద్= అని యర్థంబులు చూపఁబడినవి. «మా దినమంచతి" అను నర్థంబున మాద్యజ్ ఇత్యాదిరూపంబులగు మాద్య జ్‌శబ్దంబునకు ప్రమాదవంతునిఁ బొందునదియనిన యర్థంబు గాన బ్ర త్యాసత్తివశంబునఁ బ్రమాదవంతుని బొందునది తిరిగి ప్రమాదమే య ర్థమై మాద్యజ్‌శబ్దము మాదశబ్దంబునకు పర్యాయశబ్దంబగును. ఇట్లు స్వాపతేయశబ్ద స్వశబ్దాదులు సంస్కృతభాషలో పునరావృత్తినర్థము చెప్పచోఁ బర్యాయపదంబులగుచున్నవి. స్వ=ధనము. స్వపతి=ధనపతి స్వాపతేయము=ధనము. ఇట "పథ్యతిథి" అను సూత్రమున ధనపతి యందు సాధువైనదియన్న వ్యుత్పత్తిని బ్రత్యాసత్తివశంబునఁ దిరిగి ధన మే యర్థమయ్యెను. ఇట్లే మాద్యజ్‌శబ్దంబునకు ప్రమాదమర్థంబు గాన "మాదీచి ప్రాయేణభవతి" ఇత్యాద్యర్థంబులయందు, అనఁగా నీ సంవత్సరంబు ప్రమాదమందుఁ దఱుచుగా నుండునన్న యర్థమందు 'ప్రాయభవః" అను సూత్రంబున, అణ్ ప్రత్యయంబున భ సంజ్ఞగలిగి, అకారలోప చాదీర్ఘాదివృద్ధులచే మాదీచపదంబగు. పిదప, అర్థస్ఫుట త్వముకొఱకుఁ బ్రశబ్దంబుఁ జేర్పఁగాఁ బ్రమాదీచశబ్దంబు సిద్ధంబగును. ప్రశబ్దంబును దరువాత చేర్చినందున, అణ్ణిమిత్తకంబైన యాదివృద్ధి ప్రశ బ్దంబునకు రాలేదు.

అథవా, „శమిత్యష్టాభ్యోఘినుణ్" అను సూత్రంబున తాచ్ఛీ ల్యాద్యర్థకఘినుణ్ ప్రత్యయాంతమయిన ప్రమాదిశబ్దంబు నకారాం తంబై యుండు. ప్రమాదిన మంచతి యనెడు నర్థమందు, ఋత్విగ్సూ త్రంబున కిన్ ప్రత్యయంబు వచ్చి నమాగమాద ్యంబులుగలుగఁగా ప్రత్యజ్ శబ్దంబువలె ప్రమాద్యజ్‌శబ్దంబు సిద్ధించును. (ప్రమాదశీలునిఁ బొందునది యని యర్థము.) పైనఁజూపిన స్వాపతేయ శబ్దంబునంబలెఁ బత్యాసత్తి న్యాయంబునఁ బ్రమాదశీలునిఁ బొందునది ప్రమాదశీల మేయర్థమగును. ప్రమాద్యక్ అస్యాస్తి అనసర్థమంద „అర్శఆది

భ్యోచ్" అను సూత్రంబున అచ్ ప్రత్యయంబు చేయఁగా క్విప్ ప్రత్యయనిమిత్తకంబైన సకారలోపంబును భ సంజ్ఞంబట్టి యకారలోపమును చొప్పర్థమును సిద్ధింపఁగా ప్రమాదీచ శబ్దంబు ఘంటాపథంబుగా విజృంభించుచుండు.

కాననే ప్రమాదశీలమనిన యిట్టి శాస్త్రీయార్థమును శ్లో॥ నిత్యం ప్రమాదశీలత్వాత్ ప్రమా చస్తుగీయతే। నిత్యం ప్రమాదశీలశ్చ అనాచారరత స్తథా" ఇత్యాదివృద్ధపారాశర్యాది వచనంబులు ధ్రువపఱచుచున్నవి. ఇట్లు ప్రమాదీచ శబ్దంబు తనగర్భంబులో నిమిడియున్న ప్రమాదిశబ్దంబునకుఁ శర్యాయపదంబుగానుండి, ఏకార్థమునే బోధించుట కరతలామలకంబుగాఁ గానిపించుచున్నది. ఇట్టి శబ్దప్రయోగంబులింక నెవ్వియైనఁ గలవాయని శంకింతు రేనివిచ్చుండు. ఇట్టి యుద్ధతుల ప్రకరణము నందు రథోద్ధతావృత్తమే రమ్యంబని యెంచి, అట్టి దేయుదాహరణముగాఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో॥ కీదృశాప్యతిధనార్జనేన యః! స్వాపతేయపతిభావమేత్యసౌ।
పూరుషోత్తమరిపూరుషోత్తమో దృగ్గిరీశ్వర సదృగ్గిరీశ్వరః॥

అర్థము॥ కీదృశాపి=ఎట్టిదైనను, అతిధనార్జనేన=ఎక్కుడు ధన సంపాదనమును, యః=ఎవండు, స్వాపతేయపతిభావం=ధనపతిత్వమును, ఏతి=పొందుచుండునో, అసౌ=ఇతఁడు, పూరుషోత్తమరిపుః=విష్ణుస్పర్ధియును, రుషా=రోషమున, ఉత్తమోదృక్=గొప్పతామసదృష్టిగల, గిరీశ్వరసదృక్=శివునితోఁ తుల్యుఁడును, గిరి=సరస్వతి యందు, ఈశ్వరః=పతియును, అగును॥ "స్వామీశ్వర" అనుసూత్రమున గిర్ శబ్దమునకు సప్తమి॥ ఏవిధమునకైన ధనమార్జించి ధనపతియయ్యెనేని యతఁడే హరిహరబ్రహ్మలతో ధనగౌరవంబునంజేసి తులఁదూగు వాఁడని భావము.

ఈశ్లోకంబున స్వాపతిశబ్దంబు మీఁదనే స్వాపతేయ శబ్దంబు పుట్టుచుండ గ

ర్భభూత మైనస్వాపతిశబ్దంబుయొక్క యర్థమునే స్వాపతేయపతిశబ్దంబు తిరుగుడుగాఁ జెప్పినదిగాని యందునఁ గ్రొత్తవింతలేమియు లేవుగదా! అట్లే ప్రమాదిశబ్దంబును తనలో నిముడ్చుకొని ప్రమాదీచశబ్దంబు ప్రమాదశీల మనిన యాయర్థమే చెప్పినందున రెండుపదంబులును స్వపతి స్వాపతేయపతిశబ్దంబులువోలె పర్యాయపదంబులుగా నుండందగు. కను కనే "పరీధావి ప్రమాదినో" అని ప్రమాదిశబ్దంబు గ్రంథంబులయందు వాడఁబడినది. ఈరెండింటిలో నొక్కభేదము మాత్రము గలదు. ఈచైత్రమాసము మొదలు ప్రమాదీచశబ్దంబు తనప్రకృతిజ్ఞానాదులను దెలియనీక యాఁకితేఁకిన పండితులను సహితము పొల్లుతో గఱుగఱు మైనవరిగింజవలె మహాఒకృత్రిమత్వంబున గొంతుకం బడి చిక్కులు పెట్టుచున్నది. ప్రమాదిశబ్దం బన్ననో, దంచి పొల్లుతీసిచేతికందించిన బియ్యపుగింజవలె స్వార్థదానంబున ధారాళంబై యానందము గలిగించుచున్నది. మహాజనులారా! స్వచ్ఛమయిన బియ్యపుగింజ వాడఁదగినదో గఱుగఱు వరిగింజ వాడఁదగినదో! యాలోచింపుఁడీ!! ఇపుడు బియ్యపుగింజవలె స్ఫుటార్థం బైనప్రమాదిశబ్దంబు పంచాంగంబు లంటచ్చినందులకుఁ గదా యింత బహు నిందకు విద్యాపూర్ణు లాస్పదమైరి. ఏమీ! కలికాలకాలుష్యము!! పోనిండు. కొందఱు పురుషపుంగవులను గఱుగఱు వరిగింజలనే నమలనిండు, మ్రింగనిండు, అఱిగించుకొననిండు. ఎవరి జీర్ణశక్తు లెంతటివో యెవరికిఁ దెలియును? వారి వారి పూర్వపుణ్యావశంబున రాలు తిని జఠరంబున భస్మీపటలంబు గావించుకొనువారు లేరా? కాని పిలువని పేరంటంబునకు వచ్చి బియ్యము వాడుకొంట మంచిదిగాదు సుఁడీ! వడ్లే వాడుకొనుఁడీ! వడ్లే వాడుకొనుఁడీ? యని చాటించుట యెందుకు? విద్యాపూర్ణులయందు నింకను ప్రకృతంబున కనవసర మైన లోపంబు లేవేవో మోపఁబడినవిగాని యయ్యవి శ్లో॥ శ్రుతిశ్చభిన్నా స్మృతయశ్చభిన్నాః। మహామునీనాం మతయశ్చభిన్నాః॥ అను న్యాయం

బునఁ బరమార్థంబు బహువిధంబులం భాసిల్లుచుండుంగాన నిప్పట్టున స మాధానంబున కవసరయోగ్యంబులు కావు. 'విరోధికృత్' సంవత్సరం బునకు "రోధకృత్" అని గ్రంథంబులయం దున్నను నారీతిని వాడితి మా? ప్రమోదూత మొదలగుసంవత్సరములకు పరిమోదాది శబ్దంబులు గ్రంథంబులయందుండఁగా నట్లు వాడుచుంటిమా? కానఁ బ్రమాది యనఁగూడ దని కొంద ఱందురేని వినుండు. 'రోధకృత్' అను శబ్దం బునకు ద్యోతకం బయినవిశబ్దంబు లేనందునను ప్రమోదాది శబ్దంబుల యందు వర్ణలోపాది వికారంబు లుండినందునను ముఖ్యార్థముయొక్క స్ఫుటత్వము కాలేదు. కాన వాడఁగూడదు. ప్రమాదిశబ్దంబున కట్టి లో పంబు ప్రకృతమున రాలేదు. 'ప్ర' శబ్దంబును విడనాడి 'మాది' సంవ త్సర మని గాని యన్నచో నప్పుడు పోలిక చెప్పం దగు. ఒకవేళ ప్ర మాది శబ్దంబుకంటె ప్రమాదీచ శబ్దం బాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధంబు గాన నదియే స్వీకార్యం బందురేని, మంగళవార మనియు, శుక్రవార మనియు సర్వవర్ణప్రసిద్ధంబులు గావా? అంత మాత్రమున సంధ్యావంద నాదిక్రియాకలాపములో మంగళవారే శుక్రవారేయని చెప్పుచుంటిమా? అక్షయసంవత్సర మని వాడుకలోనున్నను శ్లో॥ అబ్దేషు క్షయ వత్సరోన శుభకృత్సత్క్షో బ్ధసంధౌ తథా॥ అని గ్రం థంబులలో నున్నట్లు వైదికక్రియలలో క్షయసంవత్సరమనియే వాడు చుండ లేదా? కానఁ బ్రమాదీచ సంవత్సరపదములోని ప్రమాది శబ్ద విచారణము వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ విచారణఁవోలె హాస్యాస్పద మైనది గాన నీనిని గొండంతగాఁ జేసికొని వైదికవిద్య లంతరించుచున్న యిక్కాలములోఁ బరకపాటున నింకను గొందఱు సంస్కారు లుం డఁగా సంతోషింపక తెలిసీ తెలియని ధోరణులచే వారి నవమానిం చుట తగదనియు, ఇంత మాత్రమున వైదికాచారంబునకు లోపంబు రాలే దనియు నెఱుంగునది. మ॥ రా॥ శ్రీ॥ లు నిడమర్తి జలదుర్గా

ప్రసాదరావుగారు, రావుబహదూర్ చిత్రపు వేంకటచలం పంతులు గారు, వేలూరి వెంకట్రామయ్యగారు, కనపర్తి శ్రీరాములుగారును మొదలగు గొప్పగృహస్థులు పీఠస్థశ్రీ శంకరాచార్య స్వాములవారి చేత నైదుగురు వైదికసంస్కారులను పంచాయతిగా నీపురమందు నేర్పఱిపించి వైదికవిషయమైన ధర్మసందేహములు గలిగినప్పు డావైదిక సంస్కారుల సాహాయ్యంబున, చక్కదిద్దించుటకు యత్నించుచుం డఁగా నట్టిసమయంబున నీపురమందలి కొందఱు సంస్కారులు తమ పూర్వార్జితాధికారము నైదిగురిపాలు చేయుచున్నట్లు భావించి యట్టియేర్పాటులు సాగనీక యొక మిట్టమధ్యాహ్నంబున కొవ్వూరు నకు రేవుదాటించి శ్రీస్వాములవారి నంతర్ధానము నొందించిరఁట. కట్టుపెత్తనంబుమీఁదఁనా వైదికాచారంబులు వర్ధిల్లుట? ఈ రాజ మహేంద్రవర ప్రారబ్ధ మేమోకాని మొదటి నుండియు కంబళిలో భుజించుచు "సూది బెజ్జమంత నోరును, ఆకసమంత యాకలియు" నన్నట్టు లేకచ్ఛత్రాధిపత్యము చేసి శ్లో॥ భజే సామ్రాజ్య దీక్షితం అన్నట్లు సరస్వతీ సామ్రాజ్య దీక్షితులని భజింపఁదగి యమాయికు లైన గొప్పసంస్కారులం గూడ వంచించి ప్రాయశ్చిత్తంబు చేయింప యత్నించుచుండు. అట్టి పెత్తనంబుననే వైదికవిషయంబులో నీపురం బున కింత ప్రాయశ్చిత్తగతి పట్టినది. ఇట్టిసద్గతులం బట్టియే యీపురం బున సకల వైదికధర్మంబులు సర్వమంగళం బగుచుండఁగాఁ బ్రమాది సంవత్సర మన్నసుశబ్ద ప్రయోగమాత్రంబుననే యట్టి యాచార భాగ్యంబునకు భగంబు కలుగునా? ఎంత మాత్రమును భంగంబు గలుగనేరదు. సదాచార సంపన్నులారా! తిరుగుడర్థంబును జెప్పి క్లిష్టంబైనప్రమాదీచ శబ్దంబుకంటె ప్రథమమాత్రికయనే రాగణాభా వాత్" అను న్యాయంబున ప్రమాది శబ్దంబె ప్రథమసోపాన స్థానీ యంబై పండితాదరణీయ మైన దని యిట్లు కరతలామలకంబుగాఁ

గనఁబఱచినను సందియం బుండి యెవ్వరేని సభను గోరుదురేని యట్లు సభకు సాగివత్తుమన్న వారి కింకను చెప్పఁగలము. సాగిరామన్న వారికో యిదియే చాలు నని యానందంబుతో విన్నవించు చున్నారము.

ఇట్లువిన్నవించు విధేయుఁడు
కల్యాణవాణీమణిమండితదశదిశాస్త్రి,
కస్సెపల్లి వేంకటసీతాపతిశాస్త్రి

6 కాళీయశబ్ద నిర్వచనము

31—12—1916

—:౦:—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంటరామశాస్త్రి కృతకాళీయశబ్ద నిర్వచనంబు

(కాళీయుఁడు భుజంగమూర్తి యగుటంజేసి భుజంగప్రయాత వృత్తం
బుననే యాతని నిరుచ్యమాన నామమ్ము ముందు పొందుపఱు
చుట న్యాయ్యంబని యెంచి తద్భయనివారకుండైన
శ్రీకృష్ణుని నామంబు మంగళార్థము పూర్వము
గాఁగ నట్టులొనర్పఁబడుచున్నయది).

(కాలీయశబ్దమందు దీర్ఘవర్ణక్రమము శాస్త్రీ
యమా? అశాస్త్రీయమా? అని విచారింపఁబడు)

భుజంగ ప్రయాతవృత్తము—శ్లో॥ సకృష్ణోరసం దూషితం యా మునంయ। ద్భుజంగప్రియాతేర సజ్ఞానపిస్యాత్। అధీనూష్మితంతస్య కాళీ యునామ। ప్రగేతుం భుజంగ ప్రయాతేమనామ॥

అర్థము:—శ్రీకృష్ణమూర్తి తనమూలమున, నేసర్పము యొక్క ప్రయాణముగలుగంగ, దూషితమైన యమునానదీ జలామృతమ్మును రసజ్ఞులను ద్రాగంగజేసెనో! యజ్ఞానంబున దూషితమైనట్టి యాసర్ప గ్రామణి కాళీయనామమ్ము నీభుజంగ ప్రయాతవృత్తమునఁ బొందుపఱుప నభ్యసింతుముగాక!!

ఆనందగోష్ఠి సుధీమణులారా!!

యమునానదినుండి భగవంతునిచే బహిష్కరింపఁబడిన కాలసర్పముయొక్క సంజ్ఞాపదంబు కాళియశబ్దముగాని దీర్ఘమధ్యమగు కాళీయ శబ్దము గాదనియు, అందువనే యాప్టినిఘంటువునందు హ్రస్వమధ్యము గా వ్రాయఁబడిన దనియుఁ గొందఱు ధీమంతులు ఘోషించుచుండెదరు. ఆధునికమైన పూర్వోక్తనిఘంటువునందుఁ జైశబ్దములోని ద్వితీయవర్ణము హ్రస్వముగా వ్రాసినంతమాత్రమున దీర్ఘరాయుక్తము గూడదనుట యాలోచింపఁగా నంత తృప్తికరమైన యుక్తిగాఁ గానిపింపదు. ఆ నిఘంటువునందును గొన్నిశబ్దములందు 'గొంత వ్యుత్పత్తిపక్షము సూచింపఁబడియు, నీశబ్దము నొద్దమాత్రమవ్యుత్పత్తిపక్షమే యంగీకరింపఁబడి నిశ్శబ్దమవలంబింపఁబడినది హ్రస్వమధ్యమగు కాళియశబ్దమే శిష్టప్రయోగమని వాదించువారలు సైతము శ్లో॥ "సంజ్ఞాసుధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చతతఃపరే। కార్యాద్విద్యాదనూబంధమే తచ్ఛాస్త్రమునాదిషు" అను వచనమునం జేసియు "సంజ్ఞాసుధాతు రూపాణీతితు, అనాది శిష్టప్రయోగసాధనే ఉపాయమాత్రమ్, నత్వాధుని కక్రియమాణ సంజ్ఞాను గ్రాహకమితిభావః॥ అనెడి ఋౌక్ సూత్రస్థమైన భాష్యప్రదీ పోద్ద్యోతమునం జేసియు, నాశబ్దమును నించుకంతైనను వ్యుత్పత్తి పక్షంబునకు వశవర్తిం జేసి కాళీయశబ్దము శాస్త్రవాసనా దూరవర్తియని ఋజువుచేసినచో నపుడు "సమానేచార్థే శాస్త్రాన్వితోఽ శాస్త్రాన్వితస్య నివర్తకోభవతి। తద్యథా, దేవదత్తశబ్దో దేవదిణ్ణశబ్దాం నివర్త